

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Bilimsel Yayın Ofisi
Kyrgyz-Turkish Manas University
Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies - MJSS **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi - MSAD**
Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı	Publication Frequency
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)	Four times annually in January, April, July, October
Yayın Türü	Publication Type
Yaygın Süreli	Serial, Quarterly
Yayın Dili	Publication Language
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça	Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ OWNERS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi *adına* *on behalf of* Kyrgyz-Turkish Manas University

Rektör / Rector – Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN

Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asılbek KULMIRZAYEV

BAŞ EDİTÖR EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YARDIMCI EDİTÖR ASSOCIATE EDITOR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

ALAN EDİTÖRLERİ

SECTION EDITORS

Din Bilimleri*Theology*

Assoc. Prof. Dr. Ali YÜKSEK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Edebiyat***Letters*

Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Eğitim***Education*

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi***Economics, Public Economics*

Assist. Prof. Dr. Cunus GANIYEV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Felsefe***Philosophy*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Güzel Sanatlar***Fine Arts*

Prof. Dr. Çağatay AKENGİN

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***İşletme, Yönetim ve Organizasyon***Business, Management and Organization*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Kamu Yönetimi***Public Administration*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Medya ve İletişim***Media and Communication*

Doç. Dr. Gökçe YOĞURTÇU

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri***Accounting and Finance, Management Information Systems*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Pazarlama***Marketing*

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Psikoloji***Psychology*

Assoc. Prof. Dr. Erkan EFİLTİ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Sosyoloji***Sociology*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Spor Bilimleri***Sport Sciences*

Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Tarih***History*

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Turizm***Tourism*

Assist. Prof. Dr. Tolga GÖK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Uluslararası İlişkiler***International Relations*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU - Ankara University / Turkey
Prof. Dr. Abdullah KARAÇAY - Akdeniz University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet BEŞE - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR - Turkish Academy of Sciences / Turkey
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL - Yeditepe University / Turkey
Prof. Dr. Ali ABISHEV - Kazakh Economics University / Kazakhstan
Prof. Dr. Alisher RASULEV - Institute of Economics / Uzbekistan
Prof. Dr. Anıl YILMAZ - Izmir Katip Celebi University / Turkey
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ayşegül Asuman AKDOĞAN - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ercan OKTAY - Karamanoğlu Mehmetbey University / Turkey
Prof. Dr. Cemal SEZER - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Engin YILDIRIM - T.C. Supreme Court / Turkey
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA - University of South Carolina / USA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK - Penn State University / USA
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ - University of Central Florida / USA
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI - University of Mohaghegh Ardabili / Iran
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY - Kilis Yedi Aralık University / Turkey
Prof. Dr. Hakan TAŞ - Marmara University / Turkey
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR - Erciyes University / Turkey
Prof. Dr. Hasan GÜL - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Hasan VERGİL - İstanbul University / Turkey
Prof. Dr. Joginder SINGH - Centre For Agricultural Reseach / India
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV - Institute of Economics / Tajikistan
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV - M. V. Lomonosov Moscow State University / Russia
Prof. Dr. Kubat TABALDIYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Levent ALTINAY - Oxford Brookes University / UK
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR - Eastern Mediterranean University / North Cyprus Turkish Republic
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - Gazi University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Fatih Sultan Mehmet University / Turkey
Prof. Dr. Meltem ONAY - Dokuz Eylül University / Turkey
Prof. Dr. Metin BAYRAK - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Murat TAŞDAN - Kafkas University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT - Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL - Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV - Tajikistan Academy Of Sciences / Tajikistan
Prof. Dr. Orazaly SABDEN - Institute of Economics / Kazakhstan
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Recep Tayyip Erdoğan University / Turkey
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA - Academy of Labour and Social Relations / Russia
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Selahattin SARI - Beykent University / Turkey
Prof. Dr. Selçuk EMSEN - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Shakir ULLAH - Stratford University / USA
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA - Academy of Economic Studies of Moldova / Moldova
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV - Turan University / Kazakhstan

Prof. Dr. Tuncay AYAS - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL - Trakya University / Turkey
Prof. Dr. Turar KOYCHUEV - National Academy of Sciences / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Elena BONTA - University "Vasile Alecsandri" of Bacau / Romania
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT - Muğla Sıtkı Koçman University / Turkey
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ - Oxford Brookes University / UK
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR - Erzincan Binali Yıldırım University / Turkey
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas University / Turkey
Dr. Bülent NAMAL - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Dr. Cıldız ÇİMANOVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

REDAKSİYON**REDACTION****Türkçe**

Ayşe ADIGÜZEL, Murat ATAR, Özkan ÇELİK

Turkish

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kırgızca

Venera TURATBEK KIZI, Toyçubay ÜSÖNALIYEV

Kyrgyz

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

İngilizce

Gulnara APSAMATOVA, Aida ASILBEKOVA,
Tolkun MUSAEVA, Aynura AHMADOVA,
Zarina CAYLOBAYEVA.

English

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Rusça

Anara BAYIZBEKOVA

Russian

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

TEKNİK DESTEK**TECHNICAL SUPPORT**

Kayahan KÜÇÜK, Yusuf GÜNDÜZ

YAZIŞMA ADRESİ**CORRESPONDENCE ADDRESS**

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/Kırgızistan

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM**CONTACTS**

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)

+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI**WEB PAGE**

<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>

<http://dergipark.gov.tr/mjss>

SAYI HAKEMLERİ
2022
Cilt: 11 Sayı: 1

ISSUE REVIEWERS
2022
Volume: 11, Issue: 1

A. Selcen BİNGÖL
Ahmet Melih GÜNEŞ
Ahmet Naci ÇOKLAR
Ahmet UZUN
Ali BÜYÜKASLAN
Ali ERSOY
Ali Osman ENGİN
Ayhan URAL
Aysun KAHRAMAN
Bahar URHAN
Bakıt MURZARAİMOV
Barış ESMER
Başaran GENÇDOĞAN
Bilal SOLAK
Bilge AKSAY
Celil ÇAKICI
Cengiz BUYAR
Damira BAIGONUSHOVA
Eylem GENCER
Fatih YAŞARTÜRK
Fuat SEKMEN
Gökhan AYZLAR
Gül Rengin KÜÇÜKERDOĞAN
Gülbeniz AKDUMAN
Gürcü ERDAMAR
Hakan ATAY
Hakan CETİNTAS
Hale KOÇER
Halil İbrahim GÜL
Hasan ŞAHAN
Hayri KOÇ
Hüseyin ÇAKIR
İbrahim Etem ZİNDEREN
İbrahim YALÇIN
İlknur BİLGİN
Kadir DELİGOZ
Korhan KARACAOĞLU
Leyla İÇERLİ

Mehmet Halit YILDIRIM
Mehmet KÖK
Mehmet Sezai TÜRK
Metin DENİZ
Mine SARAN
Muhammet ÖZDEN
Muhsine SEKMEN
Murat AYGÜN
Mustafa ÇELİK
Müjde ATICI
Naryngul MARGAZIEVA
Nazime TUNCAY
Nevzat TETİK
Nihal YILDIRIM MIZRAK
Nurcan YÜCEL
Önder BALTACI
Özden DEMİR
Pınar BİLASA
Sabriye İKİZ
Saffet OCAK
Seçkin ÖZMEN
Selahattin AKPINAR
Selahattin AVŞAROĞLU
Semih BABATÜRK
Serkan İBİŞ
Şükran KARACA
Tezcan ABASIZ
Tolga GÖK
Tolga SEKİ
Tuğba KARABULUT
Yakup ÜLKER
Yavuz Ercan GÜL
Yeliz ERATLI ŞİRİN
Yener ÖZEN
Yücel KAYABAŞI
Zeliha SEÇKİN
Zeliha TRAŞ

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the
Humanities and the Social Sciences
(ERIH PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

EBSCOhost

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atıf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

İdeal Online

Cosmos IF

Russian Science Citation Index

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

ISAM.

TURKIYE DIYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2022

11

1

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Victoria Bilge YILMAZ	An Essay of Dramatic Poesy: Main Frame of Dryden's Literary Criticism <i>John Dryden'in Dramatik Poesy, Bir Deneme Adlı Eserinde Edebi Eleştiri ve Üslup Değerlendirmesi</i>	1-9
Ali YÜKSEK ve Abduraşid ZHORAEV	Язык Хутбы с Точки Зрения Исламского Права <i>The Language of Friday Khutbah in Islamic Law</i>	10-26
Emin Tamer YENEN	Öğretmenlerin Mesleki Yeterliklerini Etkileyen Faktörler <i>Factors Affecting Teachers' Professional Competencies</i>	27-45
Halil ÇOBAN	Differentiated Instruction: Bibliometric Map of Literature <i>Farklılaştırılmış Öğretim: Literatürün Bibliyometrik Haritalaması</i>	46-62
Mehmet Arif ÖZERBAş ve Beyza Nur SAFİ	İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türk Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi <i>A Comparative Analysis of England, Japan, Norway, Finland, Singapore, Russia and Turkey Education Systems</i>	63-80
Mehmet FİDAN ve Metin KUZHAN	Sosyal Medya Uygulamalarının Öğrencilerin Akademik ve İletişim Becerilerine Etkisinin Değerlendirilmesi: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Örneği <i>Evaluation of the Effects of Social Media Applications on Students' Academic and Communication Skills: The Case of Vocational and Technical Anatolian High School</i>	81-97
Merve İşKIN, Ümit şENGEL, Koray GENÇ ve İsmail UZUT	Impacts of the Pandemic on Tourism Education from a Distance Education Perspective <i>Uzaktan Eğitim Perspektifinden Pandeminin Turizm Eğitimine Etkileri</i>	98-112
şüheda ÇALIşKAN ve Bülent DİLMAÇ	Evli Bireylerde Manevi İyi Oluş, Ailede Yılmazlık ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler <i>Relationships between Spiritual Well-Being, Resilience in the Family and the Meaning of Life in Married Individuals</i>	113-127

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Şenay ŞİRİN KAYA ve Arzu ÖZYÜREK	Bahçede Uygulanan Okul Öncesi Eğitimin Çocukların Problem Davranışlarına ve Sosyal Becerilerine Etkisi <i>The Effect of Preschool Education Applied in The Garden on Children's Problem Behaviors and Social Skills</i>	128-142
Volkan DEMİR ve Mehmet DURNALI	Ortaokul Öğretmenlerine Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığının İncelenmesi <i>Investigation of the Secondary School Teachers' Perceptions on Leadership Behaviours of School Principals and Teachers' Organizational Commitment Levels</i>	143-157
Züleyha ERTAN-KANTOS, Asli YURTTAŞ ve Murat TAŞDAN	COVID-19 Salgını ve Özel Okul Ücret Politikaları: Kanuni ve Etik Çıkarımlar <i>COVID-19 Pandemic and Private School Fee Policies: Legal and Ethical Implications</i>	158-175
Eda ERĞUN ve Umut HALAÇ	Sabahattin Ali Romanlarındaki İktisat Teorisi İzleri <i>Traces of Economic Theory in Sabahattin Ali's Novels</i>	176-187
Hüseyin USLU	Türkiye'de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz <i>The Impact of Financial Development and Energy Consumption on Economic Growth in Turkey: An Analysis with Structural Breaks</i>	188-217
Serdar BUDAK ve Aylin MERCAN ALKAN	Hayat Dışı Sigortacılık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1985-2018 Türkiye Örneği <i>The Relationship between Non-Life Insurance and Economic Growth: 1985-2018 Evidence from Turkey</i>	218-229
Ahmet MUMCU ve Sema YİĞİT	Daha İyi Bireysel İş Performansı Arayışında Duygusal Zekanın Etkisinin Test Edilmesi <i>In The Pursuit of Better Individual Job Performance Testing the Impact of Emotional Intelligence</i>	230-245
Edip ÖRÜCÜ ve İtir HASIRCI	Çalışanların Yaşam Tatmini ve Öz Yeterlilik Algısının Girişimcilik Eğilimlerine Etkisi <i>The Effect of Employees' Life Satisfaction and Self Efficacy Perceptions on Entrepreneurial Tendency</i>	246-258
Hava YAŞBAY KOBAL	Sosyal Girişimlerin Örgütsel Kimlik Yoluyla Meşruiyet Arayışları <i>Social Enterprises' Quest for Legitimacy through Organizational Identity</i>	259-274
İbrahim DURMUŞ	Çalışanların Örgütsel Sosyalleşmesinde Yönetici İşlevselliği ve Algılanan Örgütsel Destek İlişkisi: Sosyal Öğrenme Kuramı Perspektifi <i>Relationship between Manager Functionality and Perceived Organizational Support in Employees' Organizational Socialization: Social Learning Theory Perspective</i>	275-292
Hatice Nur YILDIZ	Kültür ve Reklam İlişkisi <i>Relations between Culture and Advertising</i>	293-308
Kadriye KOBAK	#TikTokkapansın Hareketi: Twitter'da Sosyal Ağ Analizi <i>#TikTokbannedmovement: Social Network Analysis on Twitter</i>	309-319

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Tahsin Eren SAYAR ve Seçkin ÖZMEN	Dijital Oyunlarda Avatar-Kimlik İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma <i>Avatar-Identity Relationship in Digital Games: A Study on University Students</i>	320-341
Adile AKTAR	Swap İşlemlerinin TMS, BOBİ FRS ve VUK Kapsamında Muhasebeleştirilmesi ve Vergilendirilmesi <i>Accounting and Taxation of Swap Procedures in the Scope of TAS, BOBI FRS and TPL</i>	342-354
Faruk DAYI ve Ali ÇİLESİZ	BİST'e Kayıtlı Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının BWM Tabanlı TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Financial Performance of Enterprises Operating in Textile, Clothes and Leather Sector Registered to BIST with BWM Based TOPSIS Method</i>	355-373
Elif ŞAHİN ve Abdülkadir ÖZTÜRK	İç Mekân Estetiğinin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi <i>The Effect of Interior Aesthetics on The Purchase Intention</i>	374-388
Mehmet ORHAN ve İbrahim YALÇIN	Türkiye İle Avrupa Birliği Ülkelerinde Bulanan KOBİ'lerin İnovasyon Yeteneklerinin Kıyaslanması <i>Comparison of Innovation Capabilities of SMEs in Turkey and European Union Countries</i>	389-403
Muhammed Ali AĞCA, Muhammed Çağrı KANDEMİR ve Selahattin AVŞAROĞLU	Yaşam Yöneliminin Bilişsel Davranışsal Kaçınmanın COVID-19 Korkusunu Yordayıcı Gücünün Belirlenmesi ve Çeşitli Değişkenlerle Olan İlişkilerinin İncelenmesi <i>Determining the Predictive Power of Life Orientation Cognitive Behavioral Avoidance on Fear of COVID-19 and Investigation of its Relationships with Various Variables</i>	404-419
İsmail AYDIN	Rekreasyonel Faaliyetlerde Etkinlik Doyum Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması <i>Turkish Adaption of Event Satisfaction Scale in Recreational Activities</i>	420-427
Tayfun ŞİRİN, Enver DÖŞYILMAZ ve Yeliz ERATLI ŞİRİN	Sporda Sürdürülebilir Başarı İçin Beden Eğitimi Öğretmenleri Bakış Açısı <i>Physical Education Teachers Perspective for Sustainability Success in Sports</i>	428-438
Uğur ÖZER	Türkiye Futbol Süper Liginde Yabancı Futbolcu Düzenlemesinin Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Foreign Soccer Players Regulation in Turkish Football Super League</i>	439-457
Derleme Makalesi / Review Paper		
Azamat MAKSÜDUNOV	Kırgızistan GSM Sektöründe Hizmet Pazarlaması ve Hizmet Kalitesi Uygulamalarının Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Service Marketing and Service Quality Practices in Kyrgyzstan GSM Sector</i>	458-469

An Essay of Dramatic Poesy: Main Frame of Dryden's Literary Criticism

Victoria Bilge YILMAZ¹

Abstract

John Dryden, a great poet of the 17th century English literature, has left a tremendous stamp in literary criticism with his *An Essay of Dramatic Poesy* (1668), an essay that includes a frame of his literary output. Providing such important aspects for literary criticism like ideas about plays and poetry, Dryden works on the elaboration of Englishness in literature. He claims that it is high time contemporary English authors and critics elevated their literature above that of the ancients and the French. By stressing on the importance of rhyme in poesy, Dryden argues that English plays are better than those in France because they have richer plot and livelier characters. This study will focus on Dryden's *Essay* and the frame of literary criticism that this *Essay* puts forward. It will also analyse Dryden's *Annus Mirabilis* (1667), *All for Love* (1677), "Mac Flecknoe" (1678-79), and *Absolom and Achitophel* (1681) in terms of these works' reflection of the *Essay*'s main outline. The study will conclude that what Dryden comes with in his *Essay* is the precise and clear picture of his talent as a poet and literary critic.

Keywords: John Dryden, an Essay of Dramatic Poesy, Annus Mirabilis, All for Love, Absolom and Achitophel

John Dryden'in *Dramatik Poesy, Bir Deneme* Adlı Eserinde Edebi Eleştiri ve Üslup Değerlendirmesi

Öz

17. yüzyıl İngiliz edebiyatının önemli yazarlarından olan John Dryden'in edebi yapıtlarının ana çerçevesini *Dramatik Poesy, Bir Deneme* (1668) adlı eseri oluşturmaktadır. Bu eser edebi eleştiride büyük bir iz bırakmıştır. Oyun ve şiir ile ilgili önemli fikirlerini bu eserde ortaya koyan Dryden, İngilizlerin edebiyata katkılarını ve önemini vurgulamaktadır. Dryden, İngiliz edebiyatının, eski çağlar ve devamındaki Fransız edebiyatlarından daha üstün görülmesi için vaktin geldiğini savunmaktadır. Dryden, edebiyatta şiirdeki kafiyenin önemine dikkat çekerken, İngiliz tiyatro oyunlarının Fransız tiyatro oyunlarından daha iyi olduğunu da iddia etmektedir. İngiliz oyunlarının konu-olay örgüsünün daha zengin ve karakterlerin daha canlı olduklarını vurgulamaktadır. Bu çalışma, Dryden'in *Deneme*'si ve bu *Deneme*'nin öne sürdüğü edebi eleştiryi ele almaktadır. Ayrıca bu çalışmada Dryden'in *Annus Mirabilis* (1667), *Her Şey Aşk Uğruna* (1677), "Mac Flecknoe" (1678-79) ve *Absolom ve Akitofel* (1681) adlı eserleri de edebi eleştiri çerçevesinde incelenecektir. Dryden'in *Deneme*'de öne sürdüğü fikirlerin aslında şairin şiir ve edebi eleştiri bakımından kendi yeteneklerinin yansıması olduğu, örneklerle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: John Dryden, Dramatik Poesy, Bir Deneme, Annus Mirabilis, Her Şey Aşk Uğruna, Absolom ve Akitofel

Atf İçin / Please Cite As:

Yılmaz, V. B. (2022). An essay of dramatic poesy: Main frame of Dryden's literary criticism. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 1-9.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.09.2021

¹ Assoc. Prof. Dr. - Assistant Director, School of Foreign Languages, Ankara Yıldırım Beyazıt University, vikelay@gmail.com

Introduction

The 17th century and the Restoration Period of English literature witnessed a development of a man of letters, England's first Poet Laureate, John Dryden (1631-1700), an author of many impressive works, among which there are plays, prose, satiric verses, and literary criticism. Although, no doubt, a great bulk of his literary production demands applause and veneration, in the middle of his outstanding creative works there takes its undeniably strong position his literary criticism expressed in his *An Essay of Dramatic Poesy* (1668). The *Essay* is, in fact, a conversation between four people: Eugenius, Crites, Lisideius, and Neander. Generally speaking, the *Essay* tends to elevate English drama over the one from French and ancient oeuvre. This study will trace Dryden's ideas with reference to literary criticism, which bloomed in the *Essay*, in his *Annus Mirabilis* (1667), *All for Love* (1677), "Mac Flecknoe" (1678-79), and *Absolom and Achitophel* (1681), which appear in this sequence according to the dates of publication. While *Annus Mirabilis*, "Mac Flecknoe" and *Absolom and Achitophel* are going to be studied as the examples of rhyme, *All for Love* is going to be scrutinised as an example for rich characterisation and the exhibition of human passions.

John Dryden, who was a dominant figure in the Restoration Period, produced a wide range of genres from satire to religious writing. Having established his bright career as a poet and a critic, Dryden left his indelible mark on the age in English Literature, the Age of Dryden. His *An Essay of Dramatic Poesy* serves like a light to illuminate his total literary production. The *Essay* "is Dryden's first effort at literary theory and one of the most elegant and important contributions to criticism between Sidney's *Apology for Poesy* (1587) and Pope's *Essay on Criticism* (1711)." (Zwicker, 1998, p. 188) Obviously, Dryden takes his place among such notable critics like Sidney and Pope. His *Essay* contributes greatly to his legendary career as a poet and a critic. The *Essay* can be roughly outlined as Dryden's preference for the moderns rather than the ancients, the vindication of the creative strength of the English authors as opposed to the French ones, the importance of fusion of genres, the preference for the more lively and crowded plays with main plots and subplots, and rhyme. As Zwicker states, the categories in this outline became "central themes of Restoration criticism . . . Dryden's rehearsal of these topics is casual and brilliant, and they recur throughout the criticism of the age." (1998, p. 189) Indeed, the ideas Dryden gathered in his *Essay* reverberated throughout the works of contemporary authors.

An Essay of Dramatic Poesy: Main Frame

The 17th century was a fragile age in the history of England due to its attempts at huge political movements and vast changes. Parallel to this, English literature witnessed a demand to withstand foreign influence and dominance. Thus, Dryden's role as a poet of this age was to enrich the political stance of the monarch, Charles II, by his panegyrics as well as to bring forth to the surface the idea that English literature is immaculate in all terms. It is possible to bring forth three main arguments in the *Essay* for the acclaim of English literature: English poesy is well beyond the poesy of the ancients; English poesy or plays are richer than that of the French; and the rhyme in English poesy is immaculate. The *Essay*, as a result, highly praises the advancement of English poesy, which even surpasses that of the ancients. This is clearly expressed in what Eugenius says:

[T]here is no man more ready to adore those great Greeks and Romans than I am: but on the other side, I cannot think so contemptibly of the age in which I live, or so dishonourably of my own country, as not to judge we equal the ancients in most kinds of poesy, and in some surpass them; neither know I any reason why I may not be as zealous for the reputation of our age, as we find the ancients themselves were in reference to those who lived before them.' (Dryden, 1889, p. 14-15)

Dryden's attempt in his *Essay* is not to condemn the ancients or show that they do not deserve the acclaim they have received. On the contrary, he acknowledges their credit in English literature, but, at the same time, equals the English authors to the ancients. In other words, Dryden tries to shatter the binary oppositions between the ancients and the English and as Eugenius states, "nothing seems more easy to him, than to overcome those whom it is our greatest praise to have imitated well, for we do not only build upon their foundations, but by their models." (Dryden, 1889, p. 18) Eugenius pays tribute to the ancients, in fact, by saying that the English poets' greatness lies in their opportunity to follow the ancients. Eugenius, the mouthpiece for Dryden's ideas with reference to the importance of the English authors, goes on and adds that English poets "first taught us to mould our thoughts into easy and significant words, - to retrench the superfluities of expression, - and to make our rime so properly a part of the verse, that it should never mislead the sense, but itself be led and governed by it." (Dryden, 1889, p. 16)

Eugenius' words, in a way foreshadowing a Romantic step in poetry, stress the importance of easy language in a poem – a language that is precise and clear. In other words, there is always this lightness of transformation of ideas. Significant meaning is conveyed easily and simply because the language is devoid of the heaviness of unnecessary phrases and statements in English poesy. What is meant is said directly without any kind of gratuitous decoration of words and phrases.

Besides the ancient poets, against whose background Dryden locates the English literature, there is also the presence of the French literature in the *Essay*. As one of the main themes of the *Essay* is to defend the English contemporary poets, surely, French literature is regarded as the one that should be relegated in comparison with the English. In the inaugural "To the Reader" part of his *Essay* Dryden states: "The drift of the ensuing discourse was chiefly to vindicate the honour of our English writers, from the censure of those who unjustly prefer the French before them." (Dryden, 1889, p. 7) Apparently, Dryden tries to establish a new school of poetry by proclaiming a new technique of approaching poesy – by developing English poesy and by analysing it against the background of its own authors. Eugenius mentions Sir John Suckling, Mr. Waller, Sir John Denham, and Mr. Cowley whose language he accepts as "even", "sweet", "flowing", "majestic", "correct", "elevated", "copious", and "full of spirit" (Dryden, 1889, p. 16) in comparison with the French. Neander's comments on the difference between the English and French poesy show a great challenge to latter:

'Tis true, those beauties of the French poesy are such as will raise perfection higher where it is, but are not sufficient to give it where it is not: they are indeed the beauties of a statue, but not of a man, because not animated with the soul of poesy, which is imitation of humour and passions. (Dryden, 1889, p. 54)

What Neander says here is quite a loud pronouncement because he claims the French lack the soul of poesy. The claim here is that the French poesy belongs to a limited range of scope and cannot thrive all of sudden where it does not exist. In other words, it is not influential; it does not evoke a sense of inspiration in a person. It can also be claimed that while the French just imitate the ancients, the English imitate them and add their own hue to the poesy. That is why Neander likens the French poesy to the beauties of a statue and that of the English to a living man.

One of the reasons why the French lack soul in their literature is their inability or reluctance to blend genres in their plays. As Neander adds, life is not based only on one genre – tragedy or comedy. Life has a soul when it embraces both poles, sometimes at the same time. And when the French have come to understand it, maintains Neander, they started to imitate the English: "But of late years Moliere, the younger Corneille, Quinault, and some others, have been imitating afar off the quick turns and graces of the English stage. They have mixed their serious plays with mirth, like our tragi-comedies, since the death of Cardinal Richlieu." (Dryden, 1889, p. 55) Neander concludes that the English literature has reached the stage from where it influences French literature. Yet, as Neander states, even though there is a glimpse of comedy in French tragedies, it is so "thin-sown" (Dryden, 1889, p. 55) that it cannot manifest its profound possibilities as a genre. Indeed, French plays withstand changes and development to their own dismay.

Another reason for French literature's lack of soul is its rigidity in terms of plot and content. Unlike the French plays, the English plays are crowded in terms of content; there are many characters and many plots. And related to this, Neander argues: "'Tis evident that the more the persons are, the greater will be the variety of the plot . . . you will find it infinitely pleasing to be led in a labyrinth of design." (Dryden, 1889, p. 59-60) Neander links the high number of characters with the richness of plot and ultimately to the audience's pleasure of discovery. It is due to the complexity of the plot that the audience becomes amazed by the play. In addition, as Neander states, the English like action in their plays: "I know not; but they will scarcely suffer combats and other objects of horreur to be taken from them." (Dryden, 1889, p. 61) Feelings of rivalry, fear, and victory are the elements of plays through which the audience feels the soul of the work.

Another category in poesy that the four speakers in the *Essay* dwell upon is the idea of the rhyme in poesy. It is here that the four speakers do not agree with each other. Neander, commonly accepted as the mouthpiece of Dryden himself, states that rhyme enriches a piece of work:

I deny not but blank verse may be also used, and content my self onely to assert, that in serious plays where the subject and characters are great, and the plot unmix'd with mirth, which might allay or divert these

concernments which are produced, rhyme is there as natural, and more effectual then blank verse. (Dryden, 1889, p. 84)

Contrary to Crites, who defends the priority of the blank verse over rhyme, Neander finds rhyme as natural as an authentic speech. And he gives an example of Fletcher, who wrote in verse. (Dryden, 1889, p. 84) And when Crites argues that rhyme is not natural and that people do not speak in rhyme when they communicate in ordinary life circumstances, Neander answers that in that case neither blank verse nor rhyme is natural: "neither does any man speak in blank verse, or in measure without rhyme." (Dryden, 1889, p. 86) Yet, Neander admits rhyme's inappropriateness for the comedies. At the end of the *Essay*, Neander states the following:

Thus then the second thoughts being usually the best, as receiving the matures digestion from judgement, and the last and most mature product of those thoughts being artful and laboured verse, it may well be inferred, that verse is a great help to a luxuriant fancy, and this is what that argument which you opposed was to evince. (Dryden, 1889, p. 99)

Neander's main idea here is his support for the careful thought process the result of which is the pure outcome in verse. So what the reader has at hand is a piece of literary work with immaculate language and ideas. In short, rhyme is the form through which a poet transforms his/her ideas to the reader and which finds a positive feedback from Dryden.

Dryden's Literary Works through the Frame of His *Essay*

Dryden's *Essay* provides the reader with a main frame through which it is possible to analyse his poems and plays. With a unique linguistic style in his poems, Dryden furthers his manifold ideas to the reader. The beauty of his poems lies not only in his ability to play with language, but also in his extraordinary style of choosing a subject matter to dwell upon. Although he famously supports the monarchy and often praises the deeds of the king, he deftly chooses the minor topics which he sprinkles all around in his poems and plays. In this part of the study, Dryden's *Annus Mirabilis*, *All for Love*, "Mac Frecknoe" and *Absolom and Achitophel* will be analysed against the background of his *Essay*.

To begin with, let's look at how Dryden works out his idea of the greatness of the English poesy over that of the others. To be more precise, even though he does not establish the binary oppositions between this or that, his stance is more than clear in this regard. In other words, although it would be a difficult task to outline the characteristics of the English poesy that make it better than the poesy of the other nations or periods, it can be easily seen that Dryden approaches the English in the same manner in all terms. In other words, it is possible to see the elevation of the English nation in Dryden's works. Dryden's *Annus Mirabilis: The Year of Wonders 1666*, an elaboration on the "wonderful year" as the title suggests, has been regarded as his longest poem. The poem ardently praises the English fleet for their double victory over the Dutch while celebrating English people's stamina to survive the Great Fire of London in 1666 and to withstand its drastic consequences. Not surprisingly, a poet, for whom English poesy stands above all other poesies, dramatises the English nation's experience in his poem. What is more, *Annus Mirabilis* celebrates the coronation of the king, Charles II, as well as his supremacy as a monarch and a leader in a war:

He without fear a dangerous war pursues,
Which without rashness he began before:
As honour made him first the danger choose,
So still he makes it good on virtue's score. (Dryden, *Annus Mirabilis*, stanza 45)

It is not a wonder that Dryden's idea about the English's superiority over the French in terms of poesy can be further applied to politics. That is why celebrating the monarch of the English nation and his deeds becomes the central theme in Dryden's poem. Yet, Dryden's motive for this central theme has been looked for in some other place, as Corns states: "For Dryden, the laureateship implied grander responsibilities . . . nothing short of the public celebration and defence both of the king and of James, Duke of York, the heir apparent and himself a significant patron of the poet." (2007, p. 361) Corns' and other critics' ideas in this regard may be valid; however, what cannot be refuted is the fact that *Annus Mirabilis* is a wonderful and a successful poem about a wonderful year.

Dryden's another successful poem is *Absolom and Achitophel*, a satire, in which he beautifully depicts such important political events in the country like the Exclusion Crisis, the Popish Plot, and the

Monmouth Rebellion. Exploiting a Biblical tale for the purpose of satirising an English monarch and his politics can be seen as a sign of generalising English nation's circumstances all through ages and territory. Drawing an analogy between Charles II's illegitimate son, the Duke of Monmouth, and the Biblical hero Absalom brings to mind Dryden's tendency to put English nation over other nations. Indeed, the poem, in a way, foreshadows the consequences of the Monmouth Rebellion. Was the poem a warning to protect the monarch, Charles II, or the succeeding James, Charles' Catholic brother? Was it a political treatise on how to manage crises or was it a way of protecting Monmouth? These questions can be answered by various critics differently; yet, what is left to the reader is a beautiful poem in which the accounts of one of the most significant turns in English history are portrayed. Indeed, one of the aims of Dryden in writing this poem might be his wish to make the succeeding generations remember the events of the Age of Dryden, the age through which Dryden looked at the world and through which England was seen to him. In other words, Dryden's idea about the greatness of English poesy that he focuses on in his *Essay* is magnificently put into practice in his *Absalom and Achitophel*. Any person profoundly interested in literature would easily bring to mind English nation during the reign of Charles II when faced with Dryden's *Absalom and Achitophel*, although the poem bears the Biblical names. Cannot we think that it was precisely this motive in Dryden's mind during his creation of this poem?

Dryden's loud exclamation about the superiority of the English prose over that of French in his *Essay* can find its reflection in his play *All for Love*, a tragedy in five acts that focuses on the last hours of Antony and Cleopatra's love affair in Alexandria. Being a successful Roman general, Antony falls in love with an irresistible Egyptian queen, Cleopatra, but their relationship is doomed to failure. Actually, the play pays tribute to Shakespeare's *Antony and Cleopatra* (1603-1607), although it seems that Dryden's version was as popular as Shakespeare's. *All for Love* is Dryden's work on tragedy whereas in his *Essay*, he mentions about blending of genres. His story of Antony and Cleopatra's tragic love barely includes comic effects. What is more, the play is written in blank verse whereas rhyming was highly preferred in the *Essay*. Nevertheless, *All for Love* successfully accomplishes Dryden's aim to have a complex plot. Despite the fact that the play is only about the last hours of Antony and Cleopatra, it is full of unexpected encounters, twists of fate, and desperate conditions. The play's success lies not only in its Shakespearean repetitious love story, but in its wealth of content. There is deep belief in love, base animal desire towards the opposite sex, strength and desire to overcome barriers that prevent love between Antony and Cleopatra, profound belief in the power of loyalty on the side of Octavia, division of an individual into responsibility and love-driven personality, and conspiracies on the side of Alexas.

In *All for Love* characters' passions and colourful personalities grant a wealthy outlook to the play and create a range of various angles. The Gentleman talks about Antony in the following manner:

He eats not, drinks not, sleeps not, has no use
Of anything, but thought; or if he talks,
'Tis to himself, and then 'tis perfect raving;
Then he defies the world, and bids it pass,
Sometimes he gnaws his lips, and curses loud
The boy Octavius; then he draws his mouth
Into a scornful smile, and cries, "Take all,
The world's not worth my care." (Dryden, *All for Love*, Act I, Scene I)

Here, the images of Antony present a vivid picture of the passion, which plays a major role in Dryden's aesthetics. The richness of the play makes itself evident when the reader/audience enters the world of passions and emotions on an individual and personal ground. Antony's vacillation between the two poles of his individuality is clearly portrayed and this vacillation makes him a colourful character. His inability to stick to one pole makes his characterisation rich and vivid. When he sees Cleopatra, he forgets about his responsibilities and his determination to give her up: "My eyes, my soul, my all!" (Dryden, *All for Love*, Act II, Scene I) Similarly, when he sees his wife Octavia and his children, he embraces them and asks them to take him away: "I am vanquished: take me, / Octavia; take me, children, share me all." (Dryden, *All for Love*, Act III, Scene I) So, the audience sees Antony's various colours which change as the circumstances change. It is not hypocrisy; it is human nature; it is Antony's war with himself. It is not attributable only to Antony; everybody can associate himself with this character. And at the end, when Antony learns about Cleopatra's "unreal" suicide, he exclaims: "Now she's dead, / Let Caesar take the world." (Dryden, *All for Love*, Act V, Scene I) Consequently, Antony kills himself and ten-year old love

leaves its stamp in the audience's minds throughout ages. Similar to Antony, Cleopatra's expression of her feelings shows that she is lost somewhere between her passion and her responsibility for her country:

I am no queen:
 Is this to be a queen, to be besieged
 By yon insulting Roman, and to wait
 Each hour the victor's chain? These ills are small:
 For Antony is lost, and I can mourn
 For nothing else but him. Now come, Octavius,
 I have no more to lose! prepare thy bands;
 I'm fit to be a captive: Antony
 Has taught my mind the fortune of a slave. (Dryden, *All for Love*, Act II, Scene I)

These lines expressed by Cleopatra show that a queen has become a slave because of her feelings. Her words can be used to describe a country's condition under an enemy's attack and surroundings. Yet, the enemy is within herself. While the reader reads the play or the audience watches it on stage, he/she is bewitchingly entrapped in a web of themes, characters, and plot. In other words, the play is not limited to a love affair between two strong political figures; the love story is encircled in a wide range of political, social, and family occurrences that, in fact, shape that love story. Dryden's aim was not to re-work the famous political figures like Antony or Cleopatra, but to exploit these popular names to depict the multilateral structures – social, political, psychological, national, or familial – that may, or actually, do encircle and influence a human being, even as strong as Antony. This is a good example of what Dryden meant when he was supporting English plays against the French ones. He states in his *Essay* that English plays are about human passions whereas French plays are cold.

When it comes to rhyme, Dryden seems to spill over his talent into his poems. What he accomplishes as his own ideal mentioned in his *Essay* is his perfect rhyme. The outcome is beautiful in his *Annus Mirabilis*. Although the poem is long, rhyme does not lack its strengths and the lines flow one after the other in an ordered rhyme:

The dastard crow that to the wood made wing,
 And sees the groves no shelter can afford,
 With her loud caws her craven kind does bring,
 Who, safe in numbers, cuff the noble bird. (Dryden, *Annus Mirabilis*, stanza 87)

The words “wing” – “bring” and “afford” – “bird” create a rhyme and at the same time convey a clear flow of meaning from one line to the other just as Neander states about rhyming in the *Essay*; rhyming does not prevent the naturalness of the context. Even such serious and at the same time concrete event like war is described in a rhymed poem in Dryden's work:

Yet like an English general will I die,
 And all the ocean make my spacious grave:
 Women and cowards on the land may lie;
 The sea's a tomb that's proper for the brave. (Dryden, *Annus Mirabilis*, stanza 101)

The description of the harshness of a war in a verse form does not eradicate the closeness of the description to reality. Rhyming is a kind of control of language. Language is not given freedom as it is in prose. And when Dryden speaks about the importance of rhyme in his *Essay*, he declares his desire to have control over his language. Dryden endorsed rhyme in verse just before the dawn of the novel form, prose writing. Thus, as Frank states, “Dryden's critical career has traditionally been viewed as the site of struggle between his adherence to a neo-classicism, which offers unhampered access to the achievements of the literary past, and a modernism, which insists on the ability of present writers to ‘improve’ that past.” (2004, p. 15) In other words, praising the king in *Annus Mirabilis* through heroic style and using rhyme is the sign of Dryden's adherence to neo-classicism because he uses previously developed techniques in poesy. Does this idea refute Dryden's another idea about the superiority of the contemporary 17th century poets over the ancients or over the French? In this regard, Zwicker says that “the *Essay* reminds us that the relations between native and foreign sensibilities, even sensualities, were very much in negotiation in the 1660s, that French neoclassicism did not sweep native genius aside, and that earlier English drama would prove crucial to the unfolding of English aesthetics.” (1998, p. 190) In other words, Dryden does

not give up French neoclassicism, but develops it into a more extravagant and triumphal aesthetics with an English twist.

Rhyme is used by Dryden in his satire too. And as Alexander states, "Dryden found that the English closed couplet was too neat for tragedy, and made it instead the vehicle for satire." (2000, p. 162) Closed couplet demands a more controlled language as its two lines should complete a grammatical structure and convey a meaningful idea. "Mac Flecknoe" and *Absolom and Achitophel* are his two significant satiric verses in which Dryden plays with rhyme to the full content. "Mac Flecknoe" satirises Thomas Shadwell (1640-1692), a playwright whom Dryden regards as being dull. The poem is in a mock-heroic style; it speaks of Nonsense of a poet as if it is a grandiose realm:

All human things are subject to decay,
And when fate summons, monarchs must obey.
This Flecknoe found, who, like Augustus, young
Was called to empire, and had governed long;
In prose and verse, was owned, without dispute,
Through all the realms of Nonsense, absolute. (Dryden, "Mac Flecknoe", lines 1-6)

Obviously, Dryden's work on rhyming in his poems imposes a great control over language, grammatical structure, and meaning at the same time. Dryden's rhyme becomes more extravagant in his *Absolom and Achitophel*, a masterpiece in satire of the age. The subject matter is as great as the monarch of the country; it is about a king and his illegitimate son, who wants to usurp the throne. The poem is about a Biblical King David and his illegitimate son Absolom. Nevertheless, what Dryden refers to in this poem is the problematical situation between Charles II and his illegitimate son the Duke of Monmouth. Because the context is grand, the style is also heroic:

In pious times, ere priestcraft did begin,
Before polygamy was made a sin;
When man on many multiplied his kind,
Ere one to one was cursedly confined;
When nature prompted and no law denied
Promiscuous use of concubine and bride;
Then Israel's monarch after Heaven's own heart,
His vigorous warmth did variously impart
To wives and slaves; and, wide as his command,
Scattered his Maker's image through the land. (Dryden, *Absolom and Achitophel*, lines 1-10)

Absolom and Achitophel has become an epitome of Dryden's ideas about rhyming in poems as the poem creates a perfect parallelism between the Biblical characters and the implied English monarch in a precisely structured and controlled linguistic form.

Bearing in mind Dryden's *Essay* and his works, it is not wrong to state that his approach is neither totally neo-classical, nor totally English. As it is clearly shown in the *Essay*, he has a neo-classical grasp, as it is observed in his desire for rhyme in his *Annus Mirabilis*, "Mac Flecknoe" and *Absolom and Achitophel*, and a modern attitude, as it is evident in his play, *All for Love*. In this play, there is passion and there are human beings' inner worlds revealed to the audience. Criticisms about Dryden as a poet are usually surrounded by his close attachment to the monarchy, which is often said to be the main reason for his great success as a poet. Yet, as this study brings forth, Dryden's success as a poet and a playwright lies mainly in his poetic and artistic talent. This ability to draw vivid and clear pictures in his poems through the accurate use of language obviously puts Dryden above many of his contemporaries. To sum up, his use of rhyme and the wealth of plot and passions in his plays gain momentum not because they are largely outlined in his *Essay*, but because they are inherent in his poetic mind. It is with this mind that Dryden comes out as a poet and a critic and writes his *Essay* to establish a frame for his works.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled "An Essay of Dramatic Poesy: Main Frame of Dryden's Literary Criticism", there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the document review was conducted in this study, there is no need for an ethics committee decision.

References

- Alexander, M. (2000). *A history of English literature*. London: Macmillan Foundations.
- Corns, T. N. (2007). *A history of seventeenth-century English literature*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Dryden, J. (1993). Absolom and Achitophel. *Norton anthology of English literature*. Vol. I, Sixth Ed. New York: WW Norton and Company.
- Dryden, J. *All for Love*. Retrieved from <http://www.gutenberg.org/cache/epub/2062/pg2062.html> on 28 December 2020.
- Dryden, J. *Annus Mirabilis* Retrieved from <http://www.online-literature.com/dryden/poetical-works-vol1/8/> on 28 December 2020.
- Dryden, J. (1889). *An Essay of Dramatic Poesy*. Oxford: Clarendon Press. Retrieved from <https://archive.org/stream/essayofdramaticp00dryduoft?ref=ol#page/16/mode/2up> 3 February 2021.
- Dryden, J. (1993). Mac Flecknoe. *Norton Anthology of English Literature*. Vol. I, Sixth Ed. New York: WW Norton and Company.
- Frank, M. (2004). *Gender, theatre and the origins of criticism: From Dryden to Manley*. Cambridge University Press.
- Zwicker, S. N. (1998). John Dryden. *The Cambridge Companion to English Literature 1650-1740*, (pp. 185-203). Cambridge University Press.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

İngiliz edebiyatının 17. yüzyılı için önemli bir figür olan John Dryden (1631-1700), İngiltere'nin ilk atanmış Saray Şairidir. Dryden'in eserleri arasında oyunlar, düz yazı, hiciv şiirler ve edebi eleştiri yazıları mevcuttur. Tüm eserleri çok önemli olsa da, *Dramatik Poesy, Bir Deneme* (1668) adlı edebi eleştiri yazısı tüm eserlerin tacıdır. Dryden'in *Deneme*'sinde Eugenius, Crites, Lisideius ve Neander adındaki dört kişinin konuşması yer almaktadır. Genel olarak *Deneme*, İngiliz edebiyatını başka halkların ve dönemlerin edebiyatlarından üstün kılmaktadır. Bu çalışma Dryden'in *Deneme*'de dile getirdiği edebi eleştiri çerçevesini *Annus Mirabilis* (1667), *Her Şey Aşk Uğruna* (1677), "Mac Flecknoe" (1678-79) ve *Absolom ve Akitofel* (1681) adlı çalışmaları da dikkate alınarak irdelemektedir. Bu eserler, kafiyeye açısından incelenirken, *Her Şey Aşk Uğruna* adlı oyunu da zengin olay örgüsü ve karakterlerin yoğun duyguları açısından irdelenecektir. 17. yüzyıl İngiltere'si büyük siyasi çalkantılarla başa çıkarken, ülkenin yazarları ve şairleri eserlerinde İngilizlerin üstünlüğünü vurguluyorlardı. İngiliz sarayına sadık olan John Dryden, *Deneme*'sinde İngiliz edebi eserlerinin üstünlüğünün üzerinde dururken çağın gerektirdiği görevini yapmış oluyordu. Dryden ilk olarak *Deneme*'sinde İngilizlerin edebi eserlerinin eski çağdaki edebi eserlerden daha iyi olduğunu savunmaktadır. Daha iyi olduklarının sebebinin ise İngilizlerin eski çağlardaki yazarları taklit ederek kendilerinden de bir şeyler katmalarını ve şiirlerini zenginleştirmelerini göstermiştir. Ayrıca, İngiliz ve Fransız edebiyatlarını karşılaştırarak, İngiliz oyunlarının daha canlı olduğunu vurgulamıştır. Fransız eserlerini ise yetersiz ve soğuk olarak görmektedir. İngiliz oyunlarında hem komedi hem trajedi gibi unsurların bulunmasını överken, Fransız oyunlarında tek unsura odaklanılmasını eleştirmektedir. Ayrıca, Dryden'a göre Fransız eserlerindeki olay örgüsü zayıf ve düzdür. Son olarak Dryden, *Deneme*'sinde kafiyenin önemini altını çizerek, kafiyeye kullanımının dili sıkıca kontrol altında tutmak olduğunu anlatmaktadır. Kafiyeye kullanımının sıkı bir düşünce sürecinden geçtikten sonra ortaya çıktığını savunan Dryden, yazılan her şeyin uzun bir süreçten sonra sunulması gerektiğini belirtmektedir. Kendi eserlerine gelince, *Annus Mirabilis* adlı uzun şiiri İngiltere için önemli bir dönemi okuyucuya aktarmaktadır. Bu eserde İngiliz kralın önemli zaferlerini anlatan Dryden, İngilizlerin önemini bir daha vurgulamaktadır. Şiirde İngilizlerin birkaç savaşı kazandıklarını ve hepsinin arkasında kralın olduğunu belirtmiş ve İngiliz halkının üstünlüğünü hatırlatmıştır. Ayrıca İngiliz halkının büyük Londra yangınında da kahramanca hareket ettiğini de bu şiirde anlatmaktadır. Böylece, İngilizlerin sadece edebiyatta değil, pek çok alanda yüce bir halk olduğunu göstermeye çalışmıştır. *Absolom ve Akitofel* adlı uzun ve çarpıcı hiciv şiirinde ise İncil'deki kral ve gayri meşru oğlunun isyan hareketlerini anlatırken, İngiliz kralı ve onun gayri meşru oğlunun isyana kalkışmasına gönderme yapmaktadır. İngiliz kralı II. Charles'ın veliyahdı olmadığından, kardeşi James tahta geçme hazırlıkları içindeydi. Charles'ın gayri meşru oğlu Monmouth Dükü'nün tahtı ele geçirme planlarını bu şiirde ustaca anlatmaktadır. İncil hikâyelerini İngiliz monarşisine uyarlama yoluyla Dryden, İngilizlerin varlığını dini bir vafsa da büründürmeye çalışmıştır. Ayrıca sade bir dille anlatılan hikâyeyi yüzlerce sene sonrasına taşıyarak İngiliz tarihinin bir kısmını da ölümsüzleştirmiştir. *Her Şey Aşk Uğruna* adlı oyununda Dryden, Shakespeare'in ünlü *Antonius ve Kleopatra* adlı oyununa gönderme yaparak, meşhur Romalı komutan Antonius ve Mısır kraliçesi Kleopatra arasındaki aşkın son saatlerini anlatmaktadır. En az Shakespeare'in oyunu kadar sürükleyici ve başarılı olan *Her Şey Aşk Uğruna* adlı eser, Dryden'in *Deneme*'de öne sürdüğü zengin olay örgüsü ve duygu dolu karakterler kurallarına uymaktadır. Oyundaki sahnelerde aşk, ihtiras, ihanet ve görev aşkı arasında sıkışıp kalan Antonius, ülkesi ve aşkı arasında seçim yapmak zorunda kalan Kleopatra ve eşi Antonius'un ülkesine dönmesini sabırla bekleyen Oktavia'nın yaşadığı

duygu dolu sahneler oldukça ilgi çekicidir. Antonius, bir yandan Kleopatra'yı unutmak isteyip, onu görünce ona sımsıkı sarılmaktadır. Fakat eşini ve çocuklarını görünce ülkesine dönmek istemektedir. Duygudan duyguya giren Kleopatra'nın ölüme doğru giden anları oyunda canlı bir şekilde sergilenmektedir. Her insanın yaşayabildiği duyguları oyununa ustaca aktaran Dryden, bunun gibi sahnelerin Fransız oyunlarında olmadığını iddia etmektedir. Kafiye konusuna gelince, Dryden yeteneğini konuşturmuştur. Şiirleri her ne kadar monarşi düzenini savunmak için yazıldığı iddia edilse de şiirlerindeki kafiye düzeni çok güçlü ve anlamlıdır. *Annus Mirabilis*, "Mac Flecknoe" ve *Absolom ve Akitofel* adlı şiirlerindeki siyasi içerikleri bir yana bırakıp sadece kafiye düzenine bakıldığında okuyucuya şiir okuma zevkini yaşatan eserler olduğu görülebilir. *Annus Mirabilis* ve *Absolom ve Akitofel* adlı şiirlerinde Dryden, bir ülkenin önemli olaylarını ve kralın başarılarını anlatırken kafiyeyi ustaca kullanmış ve anlamı kafiye ile beraber vermiştir. Aynı kafiye ustalığı "Mac Flecknoe" adlı şiirinde de görülmektedir. Diğer şiirlerinden farklı olarak bu eser, büyük insanların büyük başarılarını değil, küçük ve önemsiz insanların küçük başarılarını gülünç bir şekilde anlatmaktadır. Buna rağmen kafiyenin düzgün kullanımı şiire ayrıca bir güzellik ve önem katmaktadır. "Mac Flecknoe" adlı eserin, Dryden zamanında başarısız olan bir şaire gönderme olarak yazıldığı düşünülmektedir. Dryden'a göre şiirleri başarısız olan bu yazar kendini önemli bir şair olarak görmektedir. Dryden ise bu eseriyle, ilgili yazarı hicivle anlatmıştır. Sonuç olarak Dryden'ın *Deneme*'de bahsettiği edebi eleştiri kuralların her ne kadar genel olarak edebiyat için geçerliliği olsa da, Dryden'ın kendi doğal yeteneklerine de dayandığını söyleyebiliriz. Dryden'ın oyunlarında kurguladığı zengin hikâye örgüsü ve karakterlerine kattığı duygular onun, edebi dünyada çok iyi bir oyun yazarı olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Şairin şiirlerindeki kafiyeler, kullandığı dile hâkim olması ve basit cümle yapılarına ustaca anlam yükleyebilmesi onu öne çıkaran başlıca meyzetlerindedir.

Язык Хутбы с Точки Зрения Исламского Права

Али ЮКСЕК¹ жана Абдурашид ЖОРАЕВ²

Резюме

Пятничная хутба (пятничная проповедь), которая проводится перед пятничным намазом, по сути, служит самой массовой и простой формой религиозного просвещения мусульман. Хутба- имеет значимую и важную роль в передаче истинных и достоверных знаний об Исламе. Целью пятничной хутбы является предоставление всем слоям мусульманского населения религиозной информации и понимание в отношении их религии, также призыв верующих к единению и солидарности, а также недопущения запретного. Среди мусульманских ученых имеются некие разногласия относительно того, на каком языке должна проводиться пятничная хутба. Некоторые из них утверждают, что пятничная хутба должна проводиться на арабском языке. Другая часть ученых считают, что цель пятничной хутбы заключается в передаче религиозных знаний аудитории и наставление присутствующих на праведный путь. Они утверждают, что данная цель может быть достигнута только в том случае, если пятничная хутба будет проводиться на языке, понятном для аудитории то, есть на языке местного населения. В этой статье обсуждаются различные взгляды мусульманских ученых, которые высказали свои мнения относительно языка пятничной хутбы. Также, в поддержку своего мнения, обе группы ученых приводят доказательства и аргументы своих взглядов. В нашей статье мы собрали мнения всех сторон вместе с их доказательствами. В результате нашего исследования мы убедились, что правильно проводить хутбу на языке, понятном местным жителям, и что такой подход соответствует цели хутбы.

Ключевые Слова: Пятница/ Джума, Хутба, Фихх, Исламское Право

The Language of Friday Khutbah in Islamic Law

Abstract

The Friday Khutbah, which is done before the prayer, in essence, serves as the general religious education for Muslims. The purpose of the Friday Khutbah is to provide all strata of the Muslim people with knowledge and understanding on religious issues. There is some dispute among Islamic scholars regarding which language should be used in Friday Khutbah. Some of them argued that the Friday Khutbah must be delivered in Arabic. Others said that the purpose of the Friday Khutbah is to provide the audience with knowledge and guide them to the right destination. They stated that this objective could be achieved only if the Friday Khutbah was delivered in a language understood by the audience. They argued that the Friday Khutbah should be delivered in a language that the local people can understand. This article discusses various views of the Islamic scholars on the subject, including a comparative analysis of their evidence. As a result of our study, we have seen that it is correct to deliver the Khutbah in a language that the local people can understand and this approach is suitable for the Khutbah's purpose.

Key Words: Friday, Khutbah (Friday Sermon), Fiqh, Islamic Law

Atf İçin / Please Cite As:

Yüksek, A. ve Zhoraev, A. (2022). Язык хутбы с точки зрения исламского права. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 10-26.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.11.2021

¹ Doç. Dr. Ali YÜKSEK - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, aliyukse05@hotmail.com

 ORCID: 0000-0003-4817-2576

² Abdurashid ZHORAЕV - Bolğar İslâm Akademisi, Rusya Federasyonu, Doktora öğrencisi (tez aşamasında), abdurashid@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-8239-5656

Введение

Мечети - это места, где мусульмане совершают совместно свои коллективные поклонения. Однако этим, их функция не ограничивается, так как они также являются центрами общественной жизни. В мечетях люди получают пользу в сфере различных аспектов веры, которые являются основными предметами религиозного образования и просвещения. В какой-то мере, мечети можно рассматривать в качестве центров массового образования и просвещения местного населения.

В мечетях религиозные деятели преподают практические и теоретические знания. Просвещение в мечетях верующих мусульман через передачу религиозных знаний и исламской культуры внесло большой вклад в наше единство, сплоченность и солидарность как нации.

Пятничный намаз и его значимость

В каждом обществе и в каждой религии есть дни и ночи, которые считаются особенными, то есть, священными. Они способствуют солидарности и сплоченности общества. Так, священным днем для евреев считалась суббота, а для христиан - воскресенье.³ Эти дни и сегодня остаются для них днями поклонения и отдыха. Что же касается мусульман, то с переселением пророка Мухаммада в Медину (хиджра) священный день для еженедельного поклонения был установлен день пятницы. В этот день мусульмане собираются вместе, совершают коллективный намаз, тем самым, достигается множества благ и пользы, как в религиозном, так и в социальном плане. По этой причине пятничный день, также как и священный месяц Рамадан и ночь «Могущества». Для верующих мусульман имеет особую значимость. В этот день в мечетях мусульмане слушают пятничную хутбу, совершают пятничный намаз и размышляют над тем, что они услышали во время хутбы. В этой связи наступление пятницы - это своего рода наступление праздника для верующих мусульман. Основанием обязанности совершения пятничного намаза подтверждается Священным Кораном,⁴ Сунной⁵ и *иджмой*⁶. Еженедельный пятничный коллективный намаз заменяет обязательный полуденный (*зухр*) намаз, который совершается в пятницу.⁷

Мусульманские ученых-богословы едины во мнении относительно того, что совершение коллективного пятничного намаза является обязанностью для каждого мусульманина. Данная обязанность имеет свои особые условия, шариатские положения и порядок совершения.⁸ Оставление или пропуск пятничного коллективного намаза без веской уважительной причины имеет тяжелые последствия и религиозные санкции. В мусульманских источниках по *фикху*, в том числе в хадисах указывается, тому, кто оставит три пятничных намаза без уважительной причины, будет запечатано его сердце и он будет записан среди лицемеров.⁹ Также в хадисах-шарифах приводится следующее: «Аллах запечатывает сердце того, кто по пренебрежению пропустит три пятничных

³ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kuraşi, *Tefsiri İbn Kesir*, Tah. Sami b. Muhammed Selâme, Medine: Daru Taybe, 1999, VIII,119

⁴ Cuma, 62/9, “ О вы, верующие, когда в пятницу раздастся призыв к молитве, прекратите делать покупки и немедленно отправляйтесь на молитву. Так лучше для тебя. Я надеюсь, что таким образом ты обретишь спасение. ”

⁵ Ebu Davûd, “Salat” 210; Tirmizî, “Salat” 359; İbn Mâce, “İkâmetü's-Salevât”, 78, bk: “ Знайте что Аллах сделал обязательным пятничный намаз всем мусульманом который обязателен и сегодня, и в этом месте, и в этом месяце, и до продолжительности Судного дня. Кто отрицает или недооценивает пятницу, находясь под властью справедливого или жестокого главы государства, будь то при жизни или смерти, пусть Аллах не свяжет их вместе. Не делай ничего. Знайте что молитва закат и пост человека совершенно в пятницу, недопустимы. Но другое раскаяние; Аллах принимает раскаяние раскаявшегося.”; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 245, bk: “ Посещение пятничной молитвы необходимо всем, достигшим половой зрелости.”; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylü'l-entâr min ehâdisi Seyyidi'l-ahyâr*, thk. İsamuddîn es-Sabâbatî, Dâru'l-Hadis, Mısır 1993, III, 264, bk: “Kim özürsüz üst üste üç cumayı terk ederse Allah kalbini mühürler”

⁶ İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf alâ mezâhibi'l-ulemâ*, thk. Sağır Ahmed el-Ensârî, Mektebetü Mekke es-Sekâfiyye, el-İmârât, y.y., 2004, II, 84; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 218; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, I, 256; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 218; Zeynüddin b. Nüceym, *el-Babru'r-Râik şerhu kenzi'd-dekâik*, Beyrut, Daru'l-ma'rife, II,158.

⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, II, 107; Mûsilî, *el-İhtiyar*, I,274.

⁸ Kâsânî, Ebu Bekir b. Mes'ud, *Bedâi'u's-sanâ'i fî tertibi's-şerâ'i*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, y.y., 1986, I, 256; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nibâyetü'l-muktesid*, Dâru'l-Ma'rife, y.y., 1982, I, 156; İbn Kudâme, Muvaffakuddîn, *el-Muğnî*, Mektebetü'l-Kâhire, y.y., 1968, II, 218.

⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, III, 7; Kemaüddin Muhammed b. Abdulvahid b.el-Hümmam es-Sivasi, *Şerhu fethu'l-kadir*, Beyrut; Daru'l-fikr, II,49; Mûsilî, *el-İhtiyar*, I,272; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 143; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylü'l-entâr min ehâdisi Seyyidi'l-ahyâr*, thk. İsamuddîn es-Sabâbatî, Dâru'l-Hadis, Mısır 1993, III, 264.

намаза»¹⁰ и «либо люди перестанут пропускать пятничные намазы, либо Аллах запечатает сердца их, после чего они непременно окажутся из числа рассеянных»¹¹.

Как и во всех актах поклонения, для принятия пятничного намаза необходимо выполнить и соблюсти определенные условия и учесть особые шариятские указания.¹²

В этой статье мы сосредоточим наше внимание на пятничной хутбе, а именно на вопросах, касающихся языка, на котором она должна проводиться, в том числе попытаемся разобраться в вопросе, может ли хутба быть проведена на другом языке, кроме арабского.

Определение, Важность и Мудрость Хутбы

Коллективные поклонения мусульман в пятницу имеют свои собственные шариятские указания и порядок совершения. Среди них особое место занимает пятничная хутба. Возможно, хутба является основной причиной собрания верующих мусульман в пятницу, так как именно в этот день посредством хутбы верующие мусульмане получают новую информацию о своей религии и узнают о насущных социальных проблемах и событиях, происходящих в местной общине.

Слово «хутба» (خطبة) берет свое начало от арабского корня **х-т-б** и означает «произносить что-либо, излагать свою мысль, сделать предложение девушке выйти замуж».¹³ Имам-хатыбом является тот, кто проводит хутбу. Термин «хутба» в исламском праве означает «речь, произнесенная лицом во время пятничных и праздничных намазов, а также во время намазов при засухе, которые совершаются с целью ниспослания дождей (салату-ль-истискаа)»¹⁴. В процессе хутбы мусульмане восхваляют Всевышнего Аллаха, благословляют и произносят салаваты пророку Мухаммаду. Присутствующие на хутбе верующие, обращаются ко Всевышнему с различными молитвами и просят Его о прощении. Имам-хатыб призывает людей к вере и познанию Всемогущего Аллаха, праведности и благочестия, обретению спасения в вечной жизни. По завершению хутбы верующие мусульмане обращаются с мольбой (ду'а) ко Всевышнему Аллаху.

Хутбы, являясь по своей сути религиозным общением и неформальным религиозным обучением, как правило, не ограничиваются определенной тематикой. Любая область, касающаяся мусульман, может стать предметом хутбы. Так, темами хутбы могут стать разъяснение смыслов таухида (единобожие), соблюдение справедливости и совершение благих дел, любовь к родине и защита ее, воспитание в себе честности и порядочности, помощь нуждающимся, духовное и интеллектуальное развитие личности, поднятие духовно-нравственных ценностей в обществе, единство и сплоченность среди мусульман, предотвращение вражды, ненависти и агрессии в обществе. Имам-хатыб имеет право выбрать в качестве темы своей хутбы любую область, которая затрагивает интересы мусульман и касается актуальных проблем местного населения.¹⁵

Основной целью хутбы является просвещение мусульман в сфере религии, пробуждение и развитие в них религиозных чувств, при этом делается акцент на наставление и назидание. Имам-хатыб призывает верующих мусульман на совершение добрых дел и благородных поступков, таких как взаимопомощь и взаимовыручка. Он предостерегает верующих мусульман от совершения запретного. Задачей пятничной хутбы и коллективного намаза является достижение вышеизложенных целей. Важно отметить, что наряду с восхвалением Всевышнего Аллаха, Его единства и Его величия, подчеркивается также во время пятничной хутбы один из важнейших исламских догматов – Мухаммад является заключительным пророком и посланником Всевышнего Аллаха. Стоит отметить, что имам-хатыб, кроме вышеизложенного, разъясняет и призывает верующих совершать пятикратный обязательный намаз, который духовно приблизит верующих

¹⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 204; İbn Mâce, “İkametü's-salât”, 93; Tirmizî, “Cuma”, 7; Nesâî, “Cuma”, 2.

¹¹ Müslim, “Cuma”, 12; Nesâî, “Cuma”, 2.

¹² Bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, I, 256; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctebid*, I, 156; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 218; Abdullah b. Mahmud el-Müsîlî, *el-İhtiyar li ta'lîl'l-mubtar*, Şam: Daru'r-risale ilmiyye, 2009. I,271; Malik b. Enes b. Malik b. Amir el-Esbahî, *el-Medenî, el-Medevenetü'l-Kübra*, Tah. Zekeriyya Amirat, Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, I,229-241.

¹³ İbn Manzûr Muhammed b. Mukrîm, *Lisanu'l-Arab*, (nşr. Dar Sadır), Beyrut, ty., I,361.

¹⁴ Mustafa Bakır, "Hutbe". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.XVIII. s. 425-428; Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar neşriyat, 2005. s.205.

¹⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Kayyûn el-Cevziyye *ez-Zürai ed-Dımaşkı el-Hanbelî, Zadü'l-medâd*, Tah. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut, 1989, I,398; Hasan Ali Görgülü, “Hazreti Peygamber’in Hutbede İzlediği Metot ve Günümüzde Hutbe Uygulamaları”, *Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1996 sayı :3, s.172; Bulut, Yaygın din eğitimi, s.35.

мусульман к Всевышнему Аллаху и позволит им войти в райскую обитель. Немаловажным фактором является и то, что в своей речи имам-хатыб призывает *джамаат*, присутствующий на хутбе, остерегаться от свершения греха и любого злодеяния, которое может вызвать гнев Всевышнего Аллаха и стать причиной попадания их в ад. Примечательным является также, что во время пятничной хутбы, верующим мусульманам объявляют о важнейших событиях, касающихся их жизнедеятельности. Таким образом, можно сделать вывод, что хутба является одним из важнейших средств коммуникации и неформального религиозного образования.¹⁶

Порядок Проведения Хутбы

По нашему мнению, основная причина, по которой пророк Мухаммад проклинал тех, кто не посещал пятничный коллективный намаз,¹⁷ больше связана с отказом людей посещать хутбы, а не с отказом совершать сам пятничный коллективный намаз. На самом деле, согласно исламскому праву, одним из условий действительности пятничного коллективного намаза является проведение хутбы. На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что если даже будет совершен коллективный намаз, но при этом до него не была проведена пятничная хутба, то это поклонение не засчитывается как выполнение обязательного пятничного коллективного намаза.¹⁸ «*О те, которые уверовали! Когда призывают на намаз в пятничный день, то устремляйтесь к поминанию Аллаха и оставьте торговлю. Так будет лучше для вас, если бы вы только знали.*»¹⁹ Большинство ученых-богословов, занимающихся толкованием Священного Корана в своих комментариях к данному аяту, дают разъяснение о том, что смысловое значение слов «*зикрулла/ поминание Аллаха*» означает проведение пятничной хутбы.²⁰ В дополнение к этому, давайте вспомним, что говорил по этому поводу сам пророк Мухаммад: «*Когда же имам садится на минабар, ангелы сворачивают свои свитки и заходят в мечеть, чтобы послушать слова поминания Аллаха.*»²¹ Из вышеуказанного изречения становится ясным, что пророк Мухаммад под словосочетанием «*зикрулла/ поминание Аллаха*», которое указывается в суре «Аль-Джум'а», имеет в виду пятничную хутбу. Стоит отметить, что также от Ибн 'Умара и 'Айшы передается, что по причине пятничной хутбы верующим следует совершать вместо обязательного четырехкратного намаза, обязательный двухкратный намаз.²² Следовательно, можно сделать вывод, что смысл пятничного поклонения мусульман - это пятничная хутба.

Еще одним интересным фактом является то, что после пророка Мухаммада пятничная хутба, имея функции религиозного воздействия на сознания верующих мусульман, стала символом политической власти. После времен праведных халифов (*ал-хулафа' ар-рашидун*), в некоторых областях и в определенный период времени, к сожалению, преемники Муавии проклинали память сподвижника 'Али в мечетях во время пятничных и праздничных намазов. Таким образом, пятничная хутба стала в некотором смысле инструментом политической власти. В более поздние времена самостоятельное проведение ученым-богословом пятничной хутбы воспринималось как показатель его политической независимости.²³

Шариатское Положение Хутбы

Проведение хутбы является одним из неотъемлемых условий (столпов) действительности и принятия обязательного пятничного коллективного намаза. Стоит отметить, что хутба и намаз имеют разные положения в исламском праве, они рассматриваются через призму собственных

¹⁶ Recai Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi,” *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1998, Cilt:1, s. 2; Mehmet Bulut, *Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din eğitimindeki Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi, 1997, s. 35; Yusuf Suad, “Hutbe” Beyanü'l-hak, Cilt:1, sayı:10, İstanbul, 1324/1010, s.206.

¹⁷ Ebu Davûd, “Salat” 210; Tirmizî, “Salat” 359; İbn Mâce, “İkâmetü's-Salavât”, 78.

¹⁸ Abdurrahman el-Ceziri, *Kitabü'l-Fıkıh ale'l-Mezâhibi'l-Erbe'a*, Beyrut 1972, I, 380, 381, 383, 384; es-Seyyid Sabık, *Fıkıhu's-Sünne*, Beyrut 1969, I, 308.

¹⁹ Аль-Джум'а 62/9.

²⁰ Nesefî, *Tefsir*, Beyrut, tsz., IV, 256; Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razî Cassas, *Abkamî'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sadık Kamhavi, nşr. Daru'l-Mushaf, Kahire, ty. V, 338, 339; Alaüddin Ebu Bekir el-Kasani, *Bedâiu's-Sanaî' fi Tertîbi's-Şerâi'*, nşr. Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1974, I, 256; Ebü's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyni el-Âlûsi, *Râbu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kurâni'l-Azîm*, Beyrut: Daru ihyai türası'l-arabi, XXVIII, 102; Seyyid Kutub İbrahim, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, Kahire: Dâru's-şurûk, VI, 3569; Ebu'l-A'la el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986, VI, 274.

²¹ Buhârî, “Cuma,” 31; Müslim, “Cuma,” 10.

²² Şemsüddin Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsut*, Beyrut, 1978, II, 121.

²³ TDV, *İlmihal*, s.298; Doğan, “Yaygın Din Eğitimi”, s.9; Koca, ibadet esasları, s.179.

шариатских норм и установлений, и среди ученых-богословов нет разногласий по этому поводу.²⁴ Тем не менее, представители четырех суннитских мазхабов разделились во мнении относительно условий хутбы и условий признания ее действительной. Среди этих различий мы решили остановиться и подробно рассмотреть вопрос относительно дозволенности проведения хутбы на ином языке, кроме арабского.

Составные части (арканы) хутбы

Со слов Абу Ханифы, одной из неотъемлемых составных частей (*руки*) хутбы является упоминание Всевышнего Аллаха. Следовательно, имаму-хатыбу достаточно будет произнести с намерением проведения хутбы такие слова, как «*аль-Хамдулиллах*», «*Субханаллах*» или «*Ая иляха илля-Аллах*». Тем не менее, довольствоваться произнесением лишь этих слов является *макрух* (нежелательным), так как хутба, ограничиваясь только этим действием, становится слишком короткой. Ученые-богословы, как Абу Юсуф и Мухаммад, поддерживают мнение Абу Ханифы, высказав также, что одной из неотъемлемых составных частей (столпов) хутбы является *зикр* (помянуть Всевышнего Аллаха). Что же касается продолжительности *зикра*, то согласно их мнению оно должно составлять не меньше времени, чем это уделяется *ташаххуду*.²⁵

Имам Малик считал, что если информация, адресованная прихожанам содержит радостную весть, а также слова предостережения, то этого будет достаточно, чтобы признать действительность хутбы.²⁶

По мнению ученых-богословов шафиитского и ханбалитского мазхабов, хутба состоит из пяти столпов: восхваление Всевышнего Аллаха, произнесение салаватов пророку Мухаммаду, призыв к богобоязненности (*насиха* и *иршад*), также декламирование из Священного Корана хотя бы одного аята в одной из двух частей хутбы (предпочтительно, чтобы декламирование аята происходило в первой части хутбы), коллективное обращение с мольбой (*ду'а*) к Всевышнему Аллаху.²⁷

Условия Проведения Хутбы

Согласно мнению ученых-богословов ханафитского мазхаба, для того, чтобы пятничная хутба была действительной, необходимо соблюсти несколько важных условий. Так, например, время проведения хутбы должно быть отведено именно тогда, когда наступает время обязательного полуденного (*зухр*) намаза. Далее, хутба должна быть проведена до начала совершения обязательного пятничного коллективного намаза. Важно отметить, как и в любом исламском поклонении, намерение верующего также и здесь играет ключевую роль. Имам-хатыб должен сделать намерение на проведение именно хутбы, а не на что-либо иное. Кроме этого, хутба должна быть проведена перед *джамаатом*, присутствующим на ней.

Для того, чтобы хутба была действительной, на ней должен присутствовать быть хотя бы один человек для которого джума-намаз является обязательным. Тем не менее, некоторые ученые-богословы ханафитского мазхаба не считают условием действительности пятничной хутбы наличие *джамаата*. Предпочтительное мнение, которое считается правильным, состоит в том, что хутбу следует проводить перед *джамаатом*. Однако необходимо отметить, что *джамаату* не обязательно слышать хутбу, достаточно только присутствовать.²⁸

Также одним из условий хутбы является то, что перерыв между пятничной хутбой и обязательным пятничным коллективным намазом не был посвящен чему-либо иному, что несвязан с намазом и хутбой, например, с едой и питьем. Соблюдение лицом, который проводит хутбу, требований в отношении омовения и одежды (*аурам*), а также проведение вышеуказанным человеком хутбу стоя, не является условием действительности хутбы. Однако, на вышеперечисленное необходимо обращать особое внимание и относиться с должным уважением.

²⁴ Ceziri, *el-Mezhibibi'l-Erbe'a*, I, 381, 383, Seyyid Sabik, *Fıkhu's-Sünne*, I, 308; Neseft, Tefsir, IV, 256; Cassas, *Abkamii'l-Kur'an*, V, 338, 339; Kasani, *Bedaiu's-Sana'i'*, I,256; Heyet, *Fetevayi Hindiyeye*, Trc. Mustafa efe, Ankara: Akcağ yayınevi, 1983, VII,486.

²⁵ Kāsānī, *Bedāi'*, I,256-262; İbn Abidin, *Reddii'l-Muhtar*, II,148; Heyet, *Fetevā*, VII,482; Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları*, Ankara: Türkiye diyanet Vakfı, 2013, s.179.

²⁶ Esbahî, *el-Medvenetü'l-Kübra*, I,231; Şihâbüddin Ahmed b. İdris el-Karafi, *Zabira*, Tah. Muhammed Hacı, Beyrut: 1994, II,341-344.

²⁷ Muhammed el-Hatib eş-Şirbini, *el-Muğni'l-Mubtac ila marifeti me'ani elfaz'i'l-minbac*, Beyrut: Daru'l-fikr, I,285; M. Nureddin Sancar, *Şafiieler İçin İslam Fıkhu*, Kahraman yy. İstanbul, 2011, s.362; Koca, *İbadet Esasları*, s.179.

²⁸ *Fetevā*, VII,482.

Так как, несмотря на то, что согласно общепринятому мнению ученых-богословов, они являются *сунной* (т.е. обязанности, которые выполнял пророк Мухаммад), однако есть и те, кто утверждает, что они являются *ваджибом* (обязанности, очень близкие к строго предписанным в шариате). Кроме того, ученые-богословы ханафитского мазахаба считают, что необязательно проводить пятничную хутбу на арабском языке.²⁹

Для того, чтобы хутба была признана действительной, ученые-богословы маликитского мазхаба выставили следующие условия: имам-хатыб должен стоя проводить хутбу, две части хутбы должны быть прочитаны после полуденного дня, содержание двух частей хутбы должно соответствовать общепринятым требованиям к содержанию хутбы, хутба должна быть проведена в мечети, хутба должна быть проведена до совершения намаза, на хутбе джамаат должен присутствовать в составе не менее двенадцати человек, во время выступления на хутбе у имам-хатыба должна быть четкая и внятная речь, хутба должна быть проведена на арабском языке, во время проведения двух частей хутбы и между совершением намазов, присутствующие на хутбе не должны отвлекаться на посторонние вещи. Согласно мнению ученых-богословов маликитского мазхаба, не является условием действительности хутбы следующее: ритуальное омовение человека, который проводит пятничную хутбу, также необязательно иметь выступающему намерение на проведение хутбы.³⁰

Согласно мнению ученых-богословов шафиитского мазхаба, условия, которые необходимые для того, чтобы пятничная хутба была действительной, следующие: каждая из пяти составных частей (столпов) пятничной хутбы должна быть проведена на арабском языке, пятничная хутба должна проводится в промежутке времени, когда обычно совершается полуденный (*зухр*) намаз, если имам-хатыб, физически способен стоять, то он должен проводить хутбу стоя, если нет каких-либо ограничений или препятствий, то имам-хатыб по возможности должен сделать перерыв и присесть на некоторое время между двумя частями своего выступления во время пятничной хутбы, *джаамаат*, присутствующий на пятничной хутбе, должен состоять из не менее сорока человек и все они должны слышать обе части хутбы, имам-хатыб должен проводить хутбу до совершения намаза, верующий, присутствующий на пятничной хутбе не должен отвлекаться на посторонние вещи во время хутбы и намазов, имам-хатыб во время проведения хутбы должен иметь ритуальное омовение, также его одежда должна быть чистой и должным образом прикрывать запретные части тела (*аурат*) имам-хатыба, в качестве имам-хатыба должен выступать мужчина, голос имам-хатыба должен быть настолько громким и выразительным, что *джаамаат*, присутствующий на пятничной хутбе, мог его ясно слышать, мусульманин, который проводит хутбу должен быть наделен и уполномочен выступать в этой мечети в качестве имама, кроме этого, имам-хатыб должен обладать достаточными знаниями для того, чтобы отличать фард-намазы от суннат-намазов, по крайней мере, имам-хатыб не должен считать *фарды* в качестве *суннатов*. Согласно мнению ученых-богословов шафиитского мазхаба, имам-хатыбу необязательно иметь намерения на проведение хутбы.³¹

Язык, на Котором Проводится Хутба

Мусульманские ученые-богословы согласились, что пятничная хутба проводится на арабском языке. Однако их мнения разошлись в том, что можно ли читать проповедь на ином языке, отличном от арабского. Ниже изложены три основных мнения.

1. Мнение: Для человека, который способен проводить хутбу на арабском языке, проведение хутбы на нем является *ваджибом*. Даже если те, кто слышит хутбу, не знают арабского языка, обе части хутбы следует проводить на арабском языке. Хутба, которая проведена не на арабском языке, является недействительной и считается нововведением (*буд'а*). Такого мнения придерживаются

²⁹ Hutbenin şartları için bk.: İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr ma'a'l-Inâye*, I, 413-415; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtar*, II, 150, 151; Hasan b. Ammar b. Ali eş-Şürümbilâli, *Merakî'l-Felah şerhu metni nuru'l-izâh*, Kahire: Mektebetü'l-mısırıyye 2005, I, 210; Hasan el-Vefâi, *eş-Şürümbilâli, Nuru'l-İzâh ve Necâtü'l-ervab*, s.35; Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, Risale yy., İstanbul, 1996, II, 385; TDV, *İlmihal* s.300; Koca, *İbadet Esasları*, s.179.

³⁰ Ebu'l-Berakat Ahmed b. Muhammed el-Advî ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, I, 378; Karâfi, *Zabîra*, II, 331-344. Koca, *İbadet Esasları*, s.180

³¹ Şirbîni, *Muğni'l-Muhtac*, I, 285-288; Sancar, *İslam Fıkıhı*, s.363; Koca, *İbadet Esasları*, s.180; TDV, *İlmihal*, I, 301.

ученые-богословы маликитского мазхаба,³² некоторые ученые-богословы шафиитского мазхаба,³³ а также некоторые ученые-богословы ханбалитского мазхаба.³⁴ Сторонники этой точки зрения выдвинули следующие доказательства в качестве основания для своих утверждений:

1. Пророк Мухаммад призывал: «*Совершайте намаз так, как [как вы видели меня совершающим его] это делаю я*».³⁵ Опираясь на упомянутый хадис, ученые-богословы полагают, что это наставление имеет отношение не только к намазу, но и по аналогии к проведению хутбы.
2. Общеизвестным фактом является то, что сам пророк Мухаммад проводил свои хутбы на арабском языке.
3. Сторонники вышеуказанного мнения утверждают, что смысл слов «*помянуть Аллаха*», упомянутое в Священном Коране³⁶ также означает хутбу. По их мнению, хутба подобно намазу, является *зикром* (помянутием Аллаха).

Примечательным, является то, что некоторые османские ученые-богословы, несмотря на то, что они были яркими представителями ханафитского мазхаба, считали целесообразным проводить хутбу на арабском языке. Так, например, один из последних османских ученых-богословов, обладавший почетным титулом «Шейх уль-ислам», Мустафа Сабри Эфенди был ярким сторонником вышеизложенного мнения. Он решительно защищал языковое единство всей мусульманской *уммы*. Проведение хутбы на разных языках, по его мнению, может привести к появлению мечетей, которые будут разделяться между собой по национальной принадлежности. Он считал, что этого можно избежать, если хутба будет проводиться на арабском языке, тем самым, арабский язык будет общим языком, на котором верующие мусульмане смогут свободно общаться друг с другом. Таким образом, Мустафа Сабри Эфенди выступил за то, чтобы хутбы проводились на арабском языке, заявив, что арабский язык станет общим мостом для всех мусульман.³⁷

2. Мнение: Хотя чтение пятничной проповеди на арабском языке является *мустахабом* (желательным), в то же время считается допустимым (*джайиз*), если хутба будет проведена на каком-либо ином языке, кроме арабского. Такого мнения придерживаются ученые-богословы ханафитского мазхаба,³⁸ некоторые ученые-богословы шафиитского мазхаба³⁹ а также некоторые ученые-богословы ханбалитского мазхаба.⁴⁰ Согласно их мнению, если человек, который проводит пятничную хутбу, не владеет арабским языком или же если *джамаат*, присутствующий на пятничной хутбе не понимает арабского языка, то пятничная хутба может быть проведена на другом языке, кроме арабского, так как для *джамаата*, присутствующего на хутбе, будет в этом больше пользы. В качестве доказательств, ученые-богословы, отстаивающие эту точку зрения, приводят следующие аргументы:

Основа действительности и цель хутбы является призыв мусульманского населения посредством наставлений, назиданий, а также увещеваний. Кроме этого, во время пятничной хутбы разъясняется верующим мусульманам нормы и положения их религии. Самое главное в хутбе – это донесение до людей достоверной информации об исламе и призыв их к истинному пути. Это можно сделать только на языке, который понятен аудитории. В Священном Коране можно встретить аяты, которые затрагивают эту тему. Так, в суре «Ибрагим» приводится следующее: «*И каждого из посланников Мы [говорит Аллах] отправляли говорящим на языке своего народа. [Это для того] чтобы мог он им разъяснить (растолковать). Кого-то Аллах сводит с верного пути, а кого-то*

³² Salih b. Abdussemi' el-Âbi el-Ezherî, *es-Semru'd-dâni şerhu risaletü ibni Zeyd el-Kayravânî*, Beyrut: Mektebetü's-sekafiyye, ty. S. 1335; el-Hâce Kevkeb Ubeyd, *Fıkhu'l-ibâdat al'l-Mezhebi'l-Maliki*, Şam: Matbaatü'l-inşaa, 1986, s.241; Ebu'l-Huseyn Ali b. Ahmed es-Saidî el-Adevî, *Haiyetü'l-Adevî*, Tahkik: Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bekâî, Beyrut: Daru'l-fikr, 1991, s.374.

³³ Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatu'l-talibîn ve Umdetü'l-muhtîn*, Tahkik: Züheyr eş-Şâviş, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1991, s.26; Mustafa e-Hin, Mustafa el-Buğa, Ali eş-Şerbecî, el-Fıkhü'l-menhecî ala mezhebil-imami'ş-Şafii. Şam: Daru'l-kalem, 1992, s.20.

³⁴ Mansûr b. Yunus el-Behûti, *Keşşâ'u'l-kana' an metni'-ikna'*, Riyad: Daru'l-kütübü'lilmiyye, s.34.

³⁵ Buhârî, “Ezân”, 18; Dârimî, “Şalât”, 42.

³⁶ Аль-Джум'а, 62/9.

³⁷ Mustafa Sabri Efendi, *Dimi Müceddidler*, İstanbul: Sebül Yayinevi, 3. Baskı, 1994, s.248, 249.

³⁸ Muhammed Emin Ömer b. Abdulaziz b. Âbidin, *Reddü'l-Muhîtar*, Beyrut: Daru'l-fikr, 1992, I,147; Ebu'l-Meâli Burhaneddin Mahmut, *el-Muhîtü'l-burbanî fi'l-fıkhi'n-nu'mâni*, tahkik Abdülkerim Sâmî el-Cundî, Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2004, I,74; Hasan b. Ammar b. Ali eş-Şürümbilâlî, *Merâkı'l-felah şerhu metni nuri'l-îzâb, el-Mektebetü'l-asriyye*, 2005, s.164.

³⁹ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-muhezzeb*, Beyrut: Daru'l-fikr, s.676; Abdrrahman el-Garevî, es-Seyid Muhammed Yasır Mazih el-Cezîrî, *el-Fıkhu Âla Mezabibi'l-Erbaa ve Mezheb-i Ehlil-Beyt*, Lübnan: Naşır: Daru'l-Sakaleyn, I,527.

⁴⁰ Hamd b. Abdullah b. Abdulaziz el-Hamd, *Şerhu şâdi'l-mustekni'*, s.31.

ведет по нему. Он Всемогущ и бесконечно Мудр». ⁴¹ Отсюда следует, что причина, по которой пророк Мухаммад проводил хутбы на арабском языке, заключается в том, что он и люди, к которым он обращался, были арабами. В вышеупомянутом аяте Священного Корана подчеркивается, что аяты, которые ниспослались каждому пророку, разъяснялись и растолковывались на языке, на котором говорил народ, к которому отправлялся тот или иной пророк. Этот делалось для того, чтобы люди могли лучше понимать информацию, получаемую от пророков. Язык хутбы должен быть понятен аудитории, только в этом случае цели шариата будут достигнуты и реализованы. Народы, к которым посылались пророки могли просто не принять и противостоять им, если бы они не понимали языка друг друга. Они бы искали всячески повода для оправдания, заявляя: «Мы не можем уверовать, так как не понимаем откровения (*вахий*)». ⁴² То же самое можно сказать и о ситуации с мятежниками и бунтарями, которые появлялись на разных этапах развития человечества. Они и по сей день присутствуют в различных уголках мира. В качестве оправдания своих допущенных ошибок, они могут сослаться на свое незнание, говоря: «мы не владели достоверной информацией по причине (т.е. из-за языкового барьера) непонимания информации (*хутб*)». Таким образом, можно сделать вывод, что места проведения хутб – это те места, где разъясняются в максимально доступной форме о правильных и неправильных вещах.

Независимо от того, какие священные писания ниспослал Всевышний Аллах народам, Он ниспосылал эти писания на их родных языках. Суры и аяты из Священного Корана, которые пророк Мухаммад произносил в своих молитвах, а также язык, на котором он проводил свои хутбы, был арабский, то есть, на том языке, на котором местное население в то время свободно общалось между собой.

Цель ниспосланных аятов заключается в понимании их смысла и воплощении их в жизнь. Невозможно жить согласно какой-либо религии, если не понимаешь ее. Возникшая ситуация является одной из актуальнейших проблем для всего современного мусульманского мира.

2. Однажды Абу Ханифа произнес, что самое важное в религии - это преклонение перед Всевышним, далее он добавил, что *такбир ифтитах* также может быть совершен на персидском языке. Поклонение Всевышнему Аллаху происходит на разных языках. Согласно ханафитской методики в основе Священного Корана и Сунны лежит ее смысл. ⁴³ Самостоятельное рассуждение или самостоятельные действия (то есть отличающиеся от общепринятых) возможны только при наличии достоверных (*сахих*) доказательств. Например, чтобы стать мусульманином, необходимо должным образом засвидетельствовать это путем произнесения слов *шахады*. Данный акт будет действительным и принятым, даже если человек произнес слова *шахады* на своем родном языке. В этом акте важным является то, что человек словесно признает и утверждает сердцем, что нет иного объекта поклонения, кроме Одного и Единственного Аллаха, и что Мухаммад — Его раб и посланник. Неважно, совершается ли вышеуказанный акт на турецком, кыргызском или любом ином языке, он будет признан и принят. ⁴⁴

Таким же образом человек может произносить молитву на своем родном языке при закалывании животного или произносить *тальбия* на родном языке во время совершения паломничества (*хадж*). Ученые-богословы не усмотрели в этом никакого вреда в отношении установленных шариатских норм. Основная цель хутбы - просвещать людей. ⁴⁵ Совершение этих деяний возможно только на том языке, на котором люди всё вышеизложенное понимают.

3. Имеется факт того, что пророк Мухаммад передавал свое послание другим народам через своих переводчиков. При этом, стоит отметить, что он не говорил людям: «Сначала выучите арабский язык, когда этот язык вы поймете, то затем и живите согласно канонам ислама». Наоборот, в своих письмах к правителям различных государств, пророк Мухаммад отбирал самых компетентных из числа своих сподвижников, тех, кто владел языком и знал культуру того государства, куда послание

⁴¹ Ибрахим, 14/ 4

⁴² Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, II,505.

⁴³ Mecelle, md.12.

⁴⁴ Zeynüddin b. Nüceym, *el-Babru'r-râik şerhi kenzü'd-dekaik*, Darü'l-Marife, Beyrut, I,324; TDV, *İlmihal*, I,72

⁴⁵ Hutbelerin okunuş amaçları için bk: Recai Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi,” Ankara İlahiyat fakültesi Dergisi, 1999, ss. 491-533, XXXIX, 507.

адресовалось. Эти послания переводились на местные языки.⁴⁶ Кроме того, в других источниках приводится, что в то время на завоеванных персидских и греческих землях сподвижники через переводчиков призывали местных жителей к исламу.⁴⁷

4. В Священном Коране приводится следующий аят: «*Бойтесь Аллаха по мере своих возможностей, слушайте, повинуйтесь...*»,⁴⁸ то есть, повинуйтесь Всевышнему Аллаху настолько, насколько вы в силах или в состоянии это сделать. Таким образом, в контексте смыслов вышеуказанного аята, будет ошибочным требовать у тех, кто не владеет арабским языком, говорить или понимать содержания хутбы на арабском языке. Согласно смыслу одного из переданных хадисов, пророк Мухаммад говорил: «...когда я запрещаю вам что-нибудь, то избегайте этого, а когда велю вам что-нибудь, делайте из этого то, что сможете». ⁴⁹ Также было подчеркнуто, что повеления выполняются по мере возможностей их выполнения. Для человека, который не может говорить или понимать по-арабски, считается естественным читать или слушать проповедь на своем родном языке.

5. Нет никаких доказательств в мусульманских источниках о запрете проведение хутбы на арабском языке. Из мусульманских источников в области *фикха*, мы осведомлены о принципе, согласно которому «*в основе религии лежит дозволенность (мубах)*». Утверждается, что человек должен совершать намаз на арабском языке, при этом делается здесь важная оговорка, в соответствии с которой при совершении намаза необходимо «*читать из Священного Корана то, что необременительно для верующих мусульман*». ⁵⁰ Тот факт, что Священный Коран ниспослан на арабском языке подтверждается следующим аятом: «*Воистину, Мы ниспослали Коран на арабском языке, чтобы вы могли понять его*». ⁵¹ Однако это утверждение не касается проведения хутб. Так как, нет никаких доказательств того, что хутба должна проводиться именно на арабском языке. Следовательно, дозволяется (*джаиз*) проведение хутб не на арабском языке.⁵² Мы уже упоминали выше, что по мнению Абу Ханифы *такбир аль-ифтитах* (вступительный такбир) правомерно произносить на персидском языке.⁵³ Кроме того, нет никаких доказательств того, что хутба должна быть на арабском языке.

3. Мнение: Любой, кто умеет проводить хутбу на арабском языке, должен проводит ее на арабском языке. Однако, если *джамаат*, присутствующий на пятничной хутбе, не владеет арабским языком, дозволяется проводить хутбу на языке, понятном для *джамаата*. Эта точка зрения является одной из основных мнений шафиитского мазхаба. Это мнение также поддержали некоторые ученые ханбалитского мазхаба.

Для того, чтобы выдвинуть свои требования, сторонники вышеприведенного мнения, использовали доказательства сторонников двух предыдущих мнений. Так, согласно их мнению, если имам-хатыб и *джамаат*, который присутствует на хутбе, являются арабами, то, безусловно, хутбу необходимо проводить на арабском языке. Во всяком случае, такое действие будет рассматриваться в качестве *сунны*. Так как проведение хутбы не считается актом поклонения. Следовательно, если верующие, присутствующие на пятничной хутбе, не владеют арабским языком в достаточной степени, чтобы его свободно понимать, то проведение хутбы на арабском языке будет противоречить самой цели хутбы. В этом случае сторонники вышеупомянутого мнения высказались о том, что было бы правильным проведение хутбы на языке, который понимают и свободно владеют верующие, присутствующие на пятничной хутбе. По их мнению, это вполне соответствует *макасид аш-шариа* (цели исламского права).⁵⁴ Это потому, что хутба сама по себе не является актом поклонения. У хутбы есть конкретная цель. В частности, этой целью

⁴⁶ Ebu Muhammed b. el-Hüseyn b. Mes'ud el-Bağavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, Thk. Osman Cuma Damiriyye, Dâru't-Taybe, 1997, IV, 335; Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IV, 2087; Heyet, *Doğustan Günnümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: İlkçağ Yayinevi, 1989, I, 500; Muhammed Hamidullah, *Hız Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s.118; İsmail Hakkı Gürsoy, "Hz. Peygamber'in Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektupları ve Önemi," *Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, II.Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, 1999, s.135.

⁴⁷ <https://islamqa.info/ar/answers/112041/> (Дата обращения: 21.01.2021).

⁴⁸ Ат-Тарабун, 64/16.

⁴⁹ Buhârî, i'tisam, 2.

⁵⁰ Аль-Муззаммилъ, 73/20.

⁵¹ Юсуф 12/2.

⁵² Muhammed b. Emin b. Ömer b. Abidin, *Reddu'l-Mubtar ala'd-dürri'l-Mubtar*, Beyrut: Daru'l-fikir, ikinci baskı, 1992, I, 147.

⁵³ Ali b. Ebi Bekr Abdulcelîl el-Fergânî el-Merginânî, *el-Inayetü şerhu'l-Hidayeti*, Thk. Ebu Mahrus Amîr b. Mahrus, Darü'l-Kütübü'l-Aravbiyye, I, 462; Şürûmbilâlî, *Meraki'l-Felâh*, I, 194.

⁵⁴ Ahmet Cavit, "Hutbelere Dair" *Sırat-ı müstakim*, sayı, 64, 11. Zilkade, 327-12. Teşrinisani, 325, III, 297; Nevevî, *el-Mecmû'*, s.676; Cezîrî, *el-Fıkhu Ala Mezahibi'l-Erbaa*, I, 527.

является просвещение и обучение верующих в сфере ислама, а также назидание и наставление присутствующих на ней. Важно отметить, что чтение Священного Корана на арабском языке является одним из актов поклонения. Нет никаких разногласий в том, что имам-хатыб имеет право привести во время хутбы некоторые суры или аяты из Священного Корана на языке оригинала. Однако требования, чтобы он это делал во время проведения хутбы именно на языке оригинала, нигде нет. Единственное поклонение, которое в обязательном порядке должно совершаться в пятницу на языке оригинала, то есть, на арабском языке, это совершение намаза. Во время совершения намаза верующему мусульманину необходимо декларировать «из Священного Корана всё, что является для него необременительным». Именно это является требованием и повелением Всевышнего Аллаха.⁵⁵ Других требований и повелений в отношении того, что хутба должна проводиться именно на арабском языке, нет.

Обсуждение Мнений и Заключение

Ислам зиждется на двух основополагающих столпах – Священном Коране и Сунне посланника Аллаха. Нам известно, что в религиозных вопросах на первый план выходит индивидуализм, который побуждает к коллективным действиям, когда верующие мусульмане собираются вместе. Такие виды поклонений, как пятничный намаз, обязательный пятикратный ежедневный намаз, хадж и жертвоприношение во время празднования Курбан-айт, совершаются вместе с *джамаатом* во время собрания верующих мусульман. Вознаграждение (*саваб*) за поклонение, выполняемое вместе с *джамаатом*, дается во много раз больше, чем поклонение, которое совершается в одиночку. Именно поэтому ислам называют социальной и гражданской религией. В такой всеобъемлющей религии невозможно жить без достоверных знаний об исламе. Каждому дееспособному мусульманину верующему предписано исламом обязательное стремление к получению знаний. В целях получения знаний верующий мусульманин должен использовать все необходимые средства и ресурсы. Ислам предлагает верующим мусульманам различные возможности и стимулы для получения знаний. В этом контексте пятничная хутба является уникальной возможностью и средством для неформального религиозного просвещения.

Что же касается языка и проведения хутбы, мусульманские ученые-богословы по некоторым аспектам сошлись во мнениях, а по некоторым между ними существуют некоторые незначительные разногласия.⁵⁶ Мусульманские ученые-богословы считают, что действительность и цель пятничной хутбы состоит в том, чтобы призывать и увещевать верующих мусульман, разъяснять им правила шариата, наставлять и направлять их на совершение благих дел и остерегать их от запретного. Ученые-богословы пришли к единогласному мнению в отношении того, что хутба должна содержать некоторые слова восхваления Всемогущего Аллаха и приветствия пророку Мухаммаду, а также молитву-дуа за верующих мусульман.

Во время проведения богословского анализа нам стало известно, что если имам-хатыб и джамаат, присутствующий на хутбе, знают и понимают арабский язык, то хутба должна быть проведена на арабском языке. Мы также узнали, что несмотря на вышеизложенное, по некоторым вопросам мусульманские ученые-богословы разошлись во мнениях. Например, относительно того, следует ли проводить хутбу на ином языке, кроме арабского языка, если верующие мусульмане, присутствующие на хутбе, не понимают по-арабски. Выше, мы подробно рассмотрели мнения представителей различных мазхабов с приведенными ими доказательствами и аргументациями. В результате богословского анализа и экспертизы, мы пришли к следующим выводам:

Проведение хутбы на арабском языке для тех, кто не понимает арабского языка, противоречит цели хутбы. Хутбу необходимо проводить на понятном для людей языке. Цель хутбы - восхваления Всемогущего Аллаха и произнесение *салаватов* пророку Мухаммаду, в том числе призыв людей к набожности и благочестию. Она содержит советы и наставление для верующих мусульман.

В аяте Священного Корана о пятничном намазе под словами «*зикрулла/ поминание Аллаха*» подразумевается хутба. Стоит отметить, что пророк Мухаммад во время пятничного собрания, сначала проводил хутбу, и только затем совершал намаз. Передается со слов Абу Хурайры, что Пророк сказал: «*Ангелы сидят у входа в мечеть и записывают имена людей в той последовательности, в*

⁵⁵ Аль-Музаммилъ, 73/20.

⁵⁶ Для обсуждения языка хутбы османской эпохи см.: Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi,” s.507.

которой они входят. Это продолжается до тех пор, пока имам не появится для (зикфулла) проведения хутбы. После этого списки сворачиваются». ⁵⁷ Таким образом, слова *зикфулла*, в приведенном хадисе следует понимать как проведение хутбы. Такое толкование хадиса также подтверждается текстом Священного Корана. Другими словами говоря, Всевышний Аллах, прежде всего, повелевает «помянуть Аллаха». Следовательно, пророк Мухаммад перед совершением намаза, проводил хутбу. Важно отметить, что как только пятничный намаз подходит к концу согласно следующим аятам из Священного Корана: «Когда же намаз завершится, то рассеивайтесь по земле», ⁵⁸ верующие мусульмане должны разойтись. Таким образом, во время пятничного собрания (*джум'а*), сначала должен быть *зикфулла*, то есть, должна быть проведена хутба, и только после этого совершается намаз.

Всевышний Аллах использует в Священном Коране слова «*зикфулла/помянуть Аллаха*», под которыми подразумевается хутба, так как она содержит в себе восхваление Всевышнего Аллаха, произнесение салаватов пророку Мухаммаду, наставление и назидание для верующих. Во время хутбы разъясняются повеления и запреты в исламе, тех, кто слушает хутбу, призывают к набожности. ⁵⁹ По этой причине хутба должна быть проведена таким образом и на таком языке, чтобы те, кто ее слушают, могли понять ее наилучшим образом.

Хутба не является актом поклонения. Неверно сравнивать хутбу с намазом. Так как хутба предназначена для определенной цели. Она направлена на просвещение людей в сфере ислама и обучение верующих мусульман. Кроме того, одной из ее задач является призыв людей к добру и удержание от запретного и порицаемого. Мы также усвоили, что в отношении совершения намаза, Всевышний Аллах повелевает: «читать из Священного Корана то, что необременительно». Также мы убедились, что нет никаких доказательств того, что хутбу следует проводить на арабском языке. Передается в хадисе, что пророк Мухаммад говорил: «Если я приказываю вам совершить нечто, то делайте все, что в ваших силах». ⁶⁰ Основываясь на вышеприведенном хадисе, требовать знания или понимания арабского языка у тех людей, кто не говорит на нем, является абсурдным и нелогичным.

В качестве подтверждений и доказательств вышеизложенному мы можем привести некоторые сообщения (*риваяты*), которые передаются отдельными сподвижниками пророка Мухаммада по этому поводу. Так, например, во время правления 'Умара ибн аль-Хаттаба, велась война с иранцами на иракском фронте. В этом сражении участвовал военный отряд под руководством Сарии ибн Зунейма. Однажды, проводя хутбу в Медине, 'Умар ибн аль-Хаттаб, внезапно воскликнул: «О Сария, укройся у горы! О Сария, укройся у горы!». Люди удивились тому, что 'Умар ибн аль-Хаттаб произносит подобные слова во время хутбы. Отряд Сарии ибн Зунейма был окружен врагами, и именно в этот момент Всемогущий Аллах открыл эту ситуацию взору 'Умара ибн аль-Хаттаба, который стал говорить: «О Сария, укройся у горы! О Сария, укройся у горы!». Мусульманским историкам известны факты о том, что командующий отрядом Сария ибн Зунейма во время битвы укрылся у горы. ⁶¹ Таким образом, перед нами раскрывается яркий пример, когда во время хутбы 'Умар ибн аль-Хаттаб произнес слова, не являющиеся откровением из Священного Корана и Сунны. Это была обыденная реплика, собственная речь 'Умара ибн аль-Хаттаба.

В другом сообщении (*риваяте*), которое также служит неопровержимым доказательством, приводится то, что однажды, когда правитель 'Умар ибн аль-Хаттаб проводил хутбу, он выразил свое негодование по поводу увеличения размера *махфа* (свадебный подарок вручаемый женихом невесте при заключении семейного союза). В своей речи на хутбе он произнес свое мнение, согласно которому размер *махфа* не должен превышать определенной суммы. В тот же момент одна женщина возразила ему, сказав: «О правитель правоверных! Ты что, желаешь запретить людям давать *махф* на сумму, превышающую более 400 дирхемов?» И затем эта женщина произнесла аяты из Священного Корана. ⁶² В ответ 'Умар ибн аль-Хаттаб сказал, что женщина сказала правду, а он

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaûd vd., Müessesetü'r-risâle, 1999, II,125.

⁵⁸ Аль-Джум'а, 62/10.

⁵⁹ Mevdûdî, tefhim, VI,274, 275.

⁶⁰ Buhârî, "I'tisâm," 2.

⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1988, VII, 131; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî, Beyrut 1990, V, 116; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II,381; Adem Apak, "Sariye b. Züneym," *DİA*, XXXVI,158; Ahmet Önkâl, "Sariye Olayı Üzerine Bir Rivayet Araştırması", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müstakîm Dergisi*, III/6, Konya 2005, s.9-49.

⁶² Ан-Ниса' 4/20. «А если пожелает кто-либо из вас (мужей) развестись с супругой и жениться на другой, тогда как был передан [в качестве свадебного подарка (махфа)] жене капитал, то не имеет никто из вас [мужья] права забрать [у жены] даже малую часть этого».

ошибся.⁶³ Этот исторический факт также подтверждает и свидетельствует о том, что хутба сподвижников пророка Мухаммада содержала в себе и обсуждение насущных проблем верующих мусульман того времени, а не только декларирование сур и аятов из Священного Корана и различных хадисов. Отсюда мы должны сделать для себя вывод, что такого рода обсуждения могут происходить на любом языке, который понятен для верующих мусульман. Не обязательно это делать на арабском языке.

Сегодня имам-хатыбы в арабских странах проводят свои хутбы на диалектах, понятных местному населению. Так, например, существует египетский диалект в Египте, алжирский диалект в Алжире и диалект Хиджаза в Аравии. Это факт того, что в нынешнее время арабы не могут комфортно понимать диалекты друг друга. Даже те, кто утверждает, что хутбу необходимо проводить на арабском языке, не смогут провести хутбу, понятную всем местным жителям в той или иной арабской стране.

Бесспорным является то, что пророк Мухаммад проводил свои хутбы на арабском языке. Причиной этому было то, что пророк Мухаммад был сам арабом и жил среди арабов. Выше, мы упоминали, что как и других пророков, Всевышний Аллах отправил пророка Мухаммада, говорящим на языке своего народа. Пророк Мухаммад никому не говорил: «Сначала выучи арабский язык, а затем узнаешь нашу религию».

В ходе исследования, мы также узнали об одном из последних османских ученых-богословов, обладавшем почетным титулом «Шейх уль-ислам», Мустафе Сабри Эфенди, который решительно защищал языковое единство всей мусульманской уммы. Мы ознакомились с его мнением, согласно которому он считал, что проведение хутбы на разных языках может привести к появлению мечетей, которые будут разделяться по национальной принадлежности. Интересным было узнать, что Мустафа Сабри Эфенди, представитель ханафитского мазхаба, считал, что если хутба будет проводиться на арабском языке, то, арабский язык будет общим языком, на котором верующие мусульмане смогут свободно общаться друг с другом. Он выступал за то, чтобы хутбы проводились на арабском языке, так как считал, что арабский язык может стать общим мостом для мусульман.⁶⁴

Тем не менее, в качестве ответа на вышеизложенное мнение Мустафы Сабри Эфенди можно привести следующий аргумент: «Сегодня мусульмане не находятся в едином государстве». Между ними нет единства и равенства. Многие мусульманские народы, как арабы, турки, персы, узбеки, кыргызы, казахи имеют свои собственные независимые государства. Современные верующие мусульмане даже между собой чаще говорят по-английски или по-русски, а не по-арабски. Так, например, русский язык является межнациональным языком в Центральной Азии. Что же касается нынешнего арабского мира, то в различных арабских странах коренные жители говорят на местных диалектах. Таким образом, хутбы в этих арабских странах в основном проводятся на местных арабских диалектах. В нашу эпоху, практически ни один араб не может понять диалект другого араба. Таким образом, мы пришли к выводу, что беспокойство и доводы Мустафы Сабри Эфенди тщетны и безосновательны. Скорее было бы лучше, если бы он воспользовался фетвой, изданной Абу Ханифой о проведении хутбы на языке местного населения.⁶⁵

Современные мусульманские ученые-богословы, в том числе различные авторитетные мусульманские организации в области *фикха* утверждают, что дозволяется проводить хутбы на языке, понятном местному населению, и это соответствует целям шариата. Например, Всемирная исламская лига (*Râbtatü'l-âlemi'l-Islâmî*), имеющая штаб-квартиру в Саудовской Аравии, во время проведения своей пятой сессии, приняла пятую резолюцию в отношении пятничных хутб, праздничных хутб в неарабоязычных странах, а также использовании в мечети громкоговорителей. Следует отметить, что мнение верховного муфтия Саудовской Аравии, по совместительству главы комитета фетв, Абдулазиза ибн База совпадает с решением Всемирной исламской лиги.⁶⁶ Один из

⁶³ *Beyhaki, Ebi Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, es-Sünenü'l-Kübra*, Haydarabad, 1344, VII, 233; Sa'd b. Mansur, *Sünenü Sa'd b. Mansur*, Beyrut, 1985, I, 166-167; Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2000, II, 455; Halil İbrahim Acar, "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.17, 2011, s.367-388, s.376.

⁶⁴ Mustafa Sabri Efendi, *Dini Müceddidler*, 3. Baskı, Sebül Yayinevi, İstanbul, 1994, s. 248, 249.

⁶⁵ Merginani, *el-Inayeti*, I, 462; Şürümbilâli, *Merakü'l-Felah*, I, 194; İbn Nüceym, *el-Babru'r-râik*, I, 324; Doğan, "Yaygın Din Eğitimi", s.30.

⁶⁶ <https://islamqa.info/ar/answers/112041/> (Дата обращения: 21.01.2021).

главных муфтиев Саудовской Аравии, Салих ибн ‘Усеймин, также высказался по этому поводу: «Конечно, пятничную хутбу можно (джаиз) проводить на языке, понятном людям в неарабских регионах». Такой ответ соответствует сегодняшним реалиям. Цель хутбы – просвещение людей в сфере ислама и обучение верующих мусульман, призыв людей к добру и предостережение от злодеяний. В Священном Коране приводится следующий аят, который ясно подтверждает вышеизложенное: «И каждого из посланников Мы [говорит Аллах] отправляли говорящим на языке своего народа. [Это для того] чтобы мог он им разъяснить (растолковать)».⁶⁷ Тем не менее, во время проведения хутбы, имам-хатыбу следует декламировать аяты и хадисы на языке оригинала, то есть на арабском языке, и только затем он будет вправе сделать смысловой перевод всего продекламированного». ⁶⁸ Кроме того, некоторые ученые-богословы заявили, что хутба в обязательном порядке должна проводиться на языке местного населения. В качестве неопровержимого доказательства своих доводов они приводят четвертый аят суры «Ибрагим».⁶⁹

Современные мусульманские ученые арабского мира, такие как Сайид Мухаммад аль-Феррач и Шейх аль-Дудув, также считают, что допустимо (джаиз) проводить пятничную хутбу на языке, понятном аудитории в неарабских регионах.⁷⁰

Таким образом, если мы проанализируем все вышеперечисленные доказательства, взгляды ранних мусульманских ученых-богословов, взгляды современных ученых-богословов, решения, принятые авторитетными организациями в области *фикха*, в том числе если мы обратим должное внимание на цель и мудрость, которая заложена в хутбе, то мы увидим, что не существует никаких конкретных и ясных доказательств, в соответствии с которыми требуется проведение хутбы на арабском языке. Напротив, есть веские доказательства и мнения, что проведение хутбы должно быть на языке, понятном местному населению. В результате, хутбу следует проводить на местном языке. Требование, чтобы хутба проводилась на арабском языке, является одной из причин, согласно которой общественность игнорирует исламские темы. Такое требование противоречит цели хутбы, а значит и ее действительности.

Утверждение о том, что проведение хутбы на языке местного населения считается *бид'а* (запретным нововведением), является ошибочным. Так как проведение хутбы на языке, понятном для местного населения, подобно минаретам, куполам мечетей, звукоусиливающим устройствам, коврам, расстилаемым в мечети. Все вышеперечисленное относится не к *бид'а сайиа* (порицаемое), а к *бид'а хасан* (похвальное). Есть много красивых обычаев и традиций, созданных мусульманами на протяжении всей истории человечества. Если они не противоречат исламу, мы не должны им противостоять. На самом деле, Всевышний Аллах заповедал нам обращать внимание на Священный Коран и на обычаи.⁷¹ Известно, что сегодня во время хутбы большинство людей зевает и засыпает. Как правило, причиной является то, что присутствующие на хутбе не понимают содержание ее.

Главное условие, чтобы сообщение достигло своего адресата: между отправителем и получателем должны быть налажены общие средства связи. Если мы используем хутбу как средство общего религиозного образования и просвещения, то в этом процессе мы должны использовать хороший инструмент коммуникации. Этим инструментом является общий язык, который понятен как выступающему, так и слушателю. Из приведенного выше исследования становится ясным, что какой бы красноречивой ни была бы речь имама-хатыба, каким бы ораторским мастерством не обладал он, если присутствующий на хутбе *джамаат* не понимает его речь, то в этом случае цель данной пятничной хутбы не достигнута. По этой причине вся полемика о хутбе сводится к одной теме - это язык хутбы, который, по нашему мнению, должен быть понятен местному населению. Крайне важно в этом вопросе достигнуть цели хутбы.

Наше предложение: восхваление Всевышнего Аллаха, произнесение салаватов пророку Мухаммаду, *зикры*, аяты, которые являются неотъемлемыми частями (столпами) хутбы, следует читать на арабском языке в оригинале, а религиозная информация, такая как наставление и

⁶⁷ Ибрагим 14/ 4.

⁶⁸ https://www.youtube.com/watch?v=O7z4Wi-x_Do (Дата обращения:12.12.2019).

⁶⁹ Doğan, “Yağın Din Eğitimi”, s.39; Alimcan el-İdrîsî, Hutbelere Dair, Sırat-ı Müstekîm, c.V, adet: 120, 20. Zilhicce. 328 – 9.Kanuni evvel.326. s.263, 264.

⁷⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=SxwwKNeEc90> (Дата обращения:12.12.2019).

⁷¹ Аль-А‘раф, 7/199.

назидание, призыв к совершению добра и предостережение от зла, должна быть на языке, который местное население понимает. Таким образом, данная точка зрения объединяет оба вышеизложенных мнения: тех, кто хочет, чтобы хутба была на арабском языке, и тех, кто хочет, чтобы она была на языке, понятном местному населению.

Заявление о соблюдении этики

В процессе написания исследовательской работы «Язык Хутбы с Точки Зрения Исламского Права» соблюдались научные правила, правила этики и правила цитирования. Собранные данные не были фальсифицированы, исследование не было отправлено в какие-либо другие академические издания для опубликования.

Литература

- Âbî, S. (1335). *es-Semeru'd-dâni şerbu risaletü ibni Zeyd el-Kayravânî*. Beyrut: Mektebetü's-sekafiyye.
- Acar, H. İ. (2017). Mehrin İslamhukuku açısından değerlendirilmesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 17, 367-388.
- Adevî, E. (1991). *Haşiyetü'l-adevî*. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bekâî (Edt), Beyrut: Daru'l-fıkr.
- Âlûsî, Ş. (t.siz). *Rubü'l-meani*. Beyrut: Daru İhyai türası'l-arabi.
- Apak, A. (2010). Sariye b. Züneym. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara.
- Bağavî, M. (1997). *Meâlimü't-tenzîl*. Osman Cuma Damiriyye (Edt), Riyad: Dâru't-taybe.
- Baktır, M. (1998). Hutbe. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara.
- Behûtî, M. (t.siz). *Keşşâfu'kına' an metni'-ikna'*. Riyad: Daru'l-kütübü'l-ilmiiyye.
- Beyhaki, A. (1344). *es-Sünenü'l-kübra*. Haydarabad.
- Bulut, M. (1997). Diyanet işleri başkanlığının yaygın din eğitimindeki yeri (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cavit, A. (1325). Hutbelere dair. *Sırat-ı müstakim*. 64, 327.
- Cessas, A. (t.siz). *Abkamü'l-Kur'an*. Muhammed es-Sadık Kamhavî (Edt), Kahire: Daru'l-mushaf.
- Cevdet, A. vd. (1986). *Mecelletü'l-abkami'l-adliyye*. İstanbul.
- Cezîrî, A. (1972). *el-Fıkhu ala mezâbibi'l-erbaa ve mezhebi ehlil-ehyt*. Beyrut: Daru'l-sakaleyn.
- Derdîr, A. (t.siz). *eş-Şerhu'l-kebîr*. Beyrut.
- Doğan, R. (1998). Cumhuriyet öncesi dönemde yaygın din eğitimi. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2,5-51.
- Doğan, R. (1999). Cumhuriyet öncesi dönemde yaygın din eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34,491-533.
- Ebu'l-Meâlî, B. (2004). el-Muhitü'l-burhanî fı'l-fıkhı'n-nu'mâni. Abdülkerim Sâmi el-Cundî (Edt), Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiiyye.
- el-Hâcce K. (1986). *Fıkhu'l-ibâdât al-mezhebi'l-maliki*. Şam: Matbaatü'l-inşaa.
- Erdoğan, M. (2005). *Fıkah ve hukuk terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ensar neşriyat.
- Esbahî, M. (t.siz). *el-Medvenetü'l-kübra*. Zekerriyya Amirat (Edt), Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiiyye.
- es-Seyyid, S. (1969). *Fıkhu's-sünne*. Beyrut.
- Görgülü, H. A. (1996). Hazreti Peygamber'in hutbede izlediği metot ve günümüzde hutbe uygulamaları. Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/171-235.
- Gürsoy, İ. H. (1999). Hz. Peygamber'in hükümdarlara gönderdiği davet mektupları ve önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, II. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, 5,119-138.
- Hamd, A. (t.siz). *Şerhu zâdi'l-mustekni'*. Riyad.
- Hamevî, Y. (1990). *Mu'cemü'l-büldân*. Ferîd Abdülazîz el-Cündî (Edt), Beyrut.
- Hamidullah, M. (2005). *Hız: Peygamberin altı orijinal diplomatik mektubu*. İstanbul.
- Hanbel, A. (1999). *el-Müsned*. Şuayb el-Arnaûd (Edt), Amman: Müessesetü'r-risâle.
- Heyet, (1983). *Fetevâyi hindiiyye*. Tercüme, Mustafa Efe. Ankara: Akçağ yayınevi.
- Heyet. (1989). *Doğuştan günümüze büyük islam tarihi*. İstanbul: İlkçağ yayınevi.
- Hın, M. Buğa, M. Şerbecî, A. (1982). *el-Fıkhu'l-menbecî ala mezhebi'imami's-şafiî*. Şam: Daru'l-kalem.
- İbn Âbidîn, M. (1992). *Reddu'l-mubtar ala'd-dürri'l-mubtar*. Beyrut: Daru'l-fikir.
- İbn Kayyım, Ş. (1989). *Zadü'l-meâd*. Şuayb el-Arnaûd (Edt), Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- İbn Kesîr, İ. (1988). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut.
- İbn Kesîr, İ. (1999). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-aẓîm*. Sami b. Muhammed Selâme (Edt), Medine: Daru't- taybe.
- İbn Kudâme, M. (1968). *el-Muğnî*. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire.
- İbn Manzûr, M. (t.siz). *Lisânu'l-arab*. Beyrut: Darü's-sadır.
- İbn Nüceym, Z. (t.siz). *el-Bahrü'r-râik şerhi kenzü'd-dekaiik*. Beyrut: Darü'l-marife.
- İbn Rüşd, M. (1982). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- İbnü'l-Esîr, İ. (1436). *Üsdü'l-gâbe*. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiiyye.
- İbnü'l-Hümmam, K. (t.siz). *Şerhu fetu'l-kadir*, Beyrut; Daru'l-fıkr.
- İbnü'l-Münzir, M. (2004). *el-İsrâf ala mezâbibi'l-ulemâ*. Sağır Ahmed el-Ensârî (Edt), Mekke: Mektebetü Mekke es-sekâfiyye.

- İdrîsî, A. (1326). Hutbelere dair. İstanbul: Sırat-ı müstekîm, V, 120-135.
- Karâfî, Ş. (1994). *Zabîra*. Muhammed Hacı (Edt), Beyrut.
- Kasanî, A. (1974). *Bedâiu's-sana' fî tertîbi's-serâi'*. Beyrut: Daru'l-kitabi'l-arabi.
- Koca, F. (2013). *İslam ibadet esasları*. Ankara: Türkiye diyanet vakfı.
- Kutub, S. (2003). *Fî zıllâli'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru's-şurûk.
- Mansur, S. (1985). *Sünenu Sa'd b. Mansur*. Beyrut.
- Merginânî, A. (t.siz). el-Inayetü şerhu'l-hidayeti. Ebu Mahrus Amir b. Mahrus (Edt), Beyrut: Darü'l-kütübî'l-arabiyye.
- Mevdûdî, E. (1986). *Tefhîmu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mûsilî, A. (2009). *el-İhtiyâr li ta'âli'l-mubtar*. Şam: Daru'r-risale ilmiyye.
- Nevevî, M. (1991). *Ravdatu't-talibîn ve umdetü'l-muftîn*. Züheyr eş-Şâvîş (Edt), Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî.
- Nevevî, M. (t.siz). *el-Mecmû' şerhu'l-mubtezzeb*. Beyrut: Daru'l-fikr.
- Nüceym, Z. (t.siz). *el-Babru'r-râik şerhu kenzü'd-dekaik*. Beyrut: Daru'l-ma'rife.
- Önkâl, A. (2005). Sâriye olayı üzerine bir rivayet araştırması. İSTEM: *İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, III.
- Sabri, M. (1984). *Dini müceddidler*. İstanbul: Sebil yayınevi.
- Sancar, M. N. (2011). *Şafîiler için islam fıkhu*. İstanbul: Kahraman.
- Serahsî, Ş. (1978). *el-Mebsut*, Beyrut.
- Şevkânî, M. (1993). *Neyli'l-evtâr min ehâdîsi Seyyidi'l-ahyâr*. İsâmuddîn es-Sabâbatî (Edt), Mısır: Dâru'l-hadis.
- Şirbînî, M. (t.siz). *el-Muğni'l-Mubtac ıla marifeti meâni elfâzî'l-minbac*. Beyrut: Daru'l-fikr.
- Şürûmbilâlî, H. (2005). *Merakî'l-felâh şerhu metni nuru'l-işâb*. Kahire: Mektebetü'l-mısıriyye.
- Türkiye Diyanet Vakfı, (2010). *İlmihal*. Ankara.
- Vefâî, Ş. (t.siz). *Nuru'l-İşâb ve Necâtü'l-ervah*.
- Vehbe Z. (1996). *İslam Fıkah Ansiklopedisi*. İstanbul: Risale yy.
- Yusuf, S. (2010). Hutbe. *Beyanü'l-hak*. 1/10.
<https://islamaq.info/ar/answers/112041/> (Erişim: 21.01.2021).
<https://islamaq.info/ar/answers/112041/> (Erişim: 21.01.2021).
https://www.youtube.com/watch?v=O7z4Wi-x_Do (Erişim:12.12.2019).
<https://www.youtube.com/watch?v=SxwwKNeEc90> (Erişim:12.12.2019).

EXTENDED ABSTRACT

Mosques are places of collective worship for Muslims. At the same time, mosques are also centers of their social life. Faith, worship, and moral knowledge, which are the main subjects of religious education, are studied here. In a sense, mosques are centers of collective education, where public education is carried out in the broadest possible way. Religious officials teach practical and theoretical Islamic knowledge in mosques. Mosques have made a great contribution to the unity and cooperation of the Muslim people (*ummah*). Friday is a holy day for Muslims. On that day, Muslims pray collectively in the mosques at noon and receive religious knowledge. Undoubtedly, the most important element that makes Friday and its Friday prayers important and different from other days and prayers is the Friday *Khutbah*. It has a great role in conversion of the Arabian Peninsula to Islam in a very short period.

Friday prayer (*salat al-jum'ab*) has its own principles and way of execution. Among them, the Friday *Khutbah* has a special place. Perhaps the importance of Friday (the holiest day of the week for Muslims) and Friday prayer (*salat al-jum'ab*) stems from the Friday *Khutbah*. During the Friday *khutbah*, Muslims receive authentic information and useful message about their religion and major problems in society on a weekly basis.

Linguistically *Khutbah* means "to make a speech at a given event or occasion, to speak well, to propose marriage". A person who delivers the Friday *Khutbah* is called a "Khatib". As a religious term, *Khutbah* is "the speech made by an Khatib or religious scholar in Friday and Eid prayers".

The Friday *Khutbah* as a medium of religious communication and non-formal religious education does not have a specific subject. Any issue or topic that concerns Muslims can be the subject of the Friday *Khutbah*. For example, topics such as belief in Allah (swt) and the Prophet Muhammad (peace and blessing be upon him), justice, love of homeland and nation, truthfulness and honesty, helping the poor, developing the spirit of unity and solidarity among Muslims, and various Islamic knowledge can be the subjects of Friday *Khutbah*. If there are important announcements concerning the Muslims, these are also made during the Friday *Khutbah*. Every Friday *Khutbah* contains praising of Allah (swt), saying prayers upon His Messenger Muhammad (peace and blessing be upon him) and supplications (*dua*) should be offered for the believers or the congregation. Perhaps the main purpose of Friday and Friday prayer (*salat al-jum'ab*) is to perform Friday *Khutbah*. It serves as the general religious education for Muslims. The Friday *Khutbah* is of the great importance in transmitting Islamic knowledge and thought to large masses.

There are some dispute (ihtilaf) among Islamic scholars regarding which language should be used in Friday *Khutbah*. The early jurists of the sunni schools of thought (*madhabib*) of Maliki, Shafi'i, Hanbali are of the view that Friday *Khutbah* must be delivered in Arabic. Their evidence is based on the fact that Holy Prophet Muhammad (peace and blessing be upon him) delivered his Friday *Khutbah* in Arabic. In addition, the Prophet (peace and blessing be upon him) is also quoted by them saying: "Pray as you have seen me praying". According to the views of this group of scholars the phrase "hasten unto the remembrance of Allah" in the Qur'an includes Friday prayer (*salat al-jum'ah*) and Friday *Khutbah*. Since the Friday prayer (*salat al-jum'ah*) is performed in Arabic, so the Friday *Khutbah* must be delivered in Arabic as well.

According to Hanafi scholars and many contemporary scholars, if the *Khatib* does not know Arabic or the congregation does not understand Arabic, the Friday *Khutbah* can be delivered in a language other than Arabic. The evidences of this group of scholars are following:

First, there is no evidence in the Qur'an and *Sunnah* that requires the Friday *Khutbah* to be delivered in Arabic. According to the principles of Islam, everything is permissible, so long as there is no evidence to indicate that it is prohibited.

Second: The Prophet Muhammad (peace and blessing be upon him) delivered his Friday *Khutbah* in Arabic because he lived in Arab society. However, he used interpreters to explain his religion and teachings to people of other nationalities. He did not tell people saying: "You learn Arabic first, then you will understand and live according to the teaching of Islam". While sending letters to the rulers of the world, he chose his ambassadors from people who knew the language and culture of that country. The letters sent to the rulers were translated into their language. In addition, after the Muslims liberated the lands of Persia and Greece from the tyranny of their rulers and kings, the companions of the Prophet (*as-sahābah*) invited (*dawah*) local people to Islam with the help of the translators.

Third: Allah (swt) says in the Qur'an: "So fear Allah as much as you are able and listen and obey...". Therefore, it is illogical to say to someone who does not speak Arabic, speak and listen in Arabic. Therefore, it should be presented in a language and style that the congregation can understand in the best possible way.

Fourth: The Quranic verse on Friday prayer such as "hasten unto the remembrance of Allah" refers to the Friday *Khutbah*. Majority of *mufasssirin* of the Qur'an (commentators, interpreters) hold this view. In fact, the Prophet Muhammad (peace and blessing be upon him) delivered his Friday *Khutbah* first and then performed the Friday prayer (*salat al-jum'ah*).

Fifth: Delivery of the Friday *Khutbah* in the language of the local people is suitable for the purposes (maqsad) of Islam. Because Allah (swt) wants the religion he has sent to be understood and applied. A religion whose messages are not understood will not be accepted. For this reason, Allah (swt) sent every prophet speaking in the language of his people in order to be able to clarify to them the teaching of the religion, as it stated in the Quranic verse 4 in Surah Ibrahim.

Sixth: Caliph 'Umar ibn Al-Khattab (may Allah be pleased with him) and some caliphs made some conversations with the people in everyday language during delivering their Friday *Khutbah*.

For example, one day, while 'Umar ibn Al-Khattab (may Allah be pleased with him) was addressing the congregation in his Friday *Khutbah*, he mentioned that the marriage wages of women (*mahr*) were very high, therefore a limitation should be imposed. A woman who was attending this *Khutbah* objected to that and said: "Allah gives us, and you forbid it, 'Umar?". Then that woman recited the Quranic verse about women's rights. Thereupon, Caliph 'Umar stated that the woman was telling the truth and he was wrong. From this example, we see a typical conversation between a speaker and a listener. And it doesn't matter what language it is in.

In all Arab countries, Friday *Khutbah* is delivered in local dialect (*amiyya*). Such as Egyptian dialect in Egypt, the Algerian dialect in Algeria, and the Hejaz dialect in Arabia. It is a fact that today Arabs cannot easily understand each other's dialects. Even those who want that the Friday *Khutbah* to be delivered in Arabic, they deliver Friday *Khutbah* in the local dialect of Arabic language which is quite different from the classical Arabic. It is done, so that the local people can understand the Friday *Khutbah*.

Contemporary Shari'ah scholars as well as Islamic fiqh assemblies today state that it is appropriate to deliver the Friday *Khutbah* in the language that the local people can understand, and they confirm that this

is in line with the purposes (*maqasid*) of Islam. For example, the Islamic Fiqh Council of the Muslim World League (Râbitatu'l-âlemi'l-Islami), which is based in Saudi Arabia, issued on its fifth session the fifth resolution related to the language of the Friday *Khutbah*. The Grand Mufti of Saudi Arabia and the Head of the Council of Senior Scholars, Abdul Aziz Ibn Abdullah Ibn Baz and Saleh Ibn Othaimeen deem it appropriate for the *Khatib* to deliver the Friday *Khutbah* in a language that the congregation can understand in non-Arab countries. Seyyid Muhammed el-Ferraç and Sheikh al-Duduv, who are contemporary Islamic scholars, are of the same opinion.

When we look at all the evidence we have presented above, the views of Shari'ah scholars, the resolutions made by the Islamic fiqh councils, and the purposes (*maqasid*) of the Friday *Khutbah*, we will come to the conclusion that there is nothing (no Qura'an verse or authentic hadith) that specifically makes delivery of the Friday *Khutbah* in Arabic compulsory. On the contrary, there are stronger direct evidences and views of Shria'ah scholars that the delivery of the Friday *Khutbah* should be in a language that the people present understand. Therefore, we consider it permissible and correct to deliver the Friday *Khutbah* in the language of the local people. Therefore, it is permissible to deliver the Friday *Khutbah* in a language other than Arabic, such as Turkish, Kyrgyz, English, Russian, in a way that the local people can understand. This is also in line with the purposes (*maqasid*) of Islam.

Our recommendation: It is preferred that the the main pillars (*arkan*) or components of the Friday *Khutbah* such as praising Allah (swt), salutations or prayers upon the Prophet Muhammad (peace and blessing be upon him), Quranic recitations, should be rendered in Arabic while the admonition aspect such as preaching (*vaaz*), giving sincere counsel (*nasiba and irshad*) is rendered in the local language of the congregation. This is a common view of those who want that the Friday *Khutbah* will be delivered in Arabic and those who want it to be delivered in the local language.

Öğretmenlerin Mesleki Yeterliklerini Etkileyen Faktörler

Emin Tamer YENEN¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin mesleki yeterliklerini etkileyen faktörleri belirlemek ve öğretmenlerin mesleki yeterliklerini arttırabilmeler için öneriler geliştirebilmektir. Araştırma nitel araştırma modellerinden olan durum çalışması çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Aksaray, Kayseri ve Nevşehir illerinde farklı branşlarda görev yapan gönüllü 20 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırıcı tarafından geliştirilen form öğretmenlerin mesleki yeterliklerini etkileyen faktörlere ilişkin düşüncelerini açığa çıkaran açık uçlu sekiz sorudan oluşmuştur. Araştırmanın verileri içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde bilgisayar destekli nitel veri analizi programı kullanılmıştır. Çalışmada öğretmenlerin genel anlamda mesleki yeterliklerini etkileyen faktörler; hizmet öncesi eğitim, mesleğe karşı tutum, okul iklimi, mesleki deneyim, mesleki gelişim, aile ve sosyal çevre ve ekonomik durum olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak, öğretmenlerin mesleki yeterliklerini sağlamaya yönelik mesleki gelişim planlamalarının yapılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, öğretmenlerin mesleki yeterliklerini arttırmak için kapsamlı ve sürekli mesleki gelişim programları hazırlanarak uygulamaya konulabilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Öz Yeterlik, Mesleki Yeterlik, Öğretmen Yeterlikleri

Factors Affecting Teachers' Professional Competencies

Abstract

The purpose of this study is to determine the factors affecting teachers' professional competencies and to develop suggestions for teachers to increase their professional competencies. The research was carried out within the framework of the case study, which is one of the qualitative research models. The study group of the research consists of 20 volunteer teachers working in different branches in the provinces Aksaray, Kayseri and Nevşehir in the 2019-2020 academic year. Convenience sampling was used to identify the participants. In the study, a semi-structured interview form was used as a data collection tool. The form developed by the researcher consisted of eight open-ended questions that reveal teachers' thoughts on factors affecting their professional competence. The data of the research were analyzed by using content analysis method. A computer-aided qualitative data analysis program was used to analyze the obtained data. Factors affecting teachers' professional competencies in general terms were found as; pre-service education, attitude towards the profession, school climate, professional experience, professional development, family and social environment and economic situation. As a result, it can be said that there is a need to make professional development plans to provide teachers' professional competencies. In this context, comprehensive and continuous professional development programs can be prepared and implemented in order to increase the professional competencies of teachers.

Key Words: Teacher, Self-Efficacy, Professional Competence, Teacher Competencies

Atıf İçin / Please Cite As:

Yenen, E. T. (2022). Öğretmenlerin mesleki yeterliklerini etkileyen faktörler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 27-45.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.07.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.05.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Türkiye, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi- Eğitim Fakültesi Fakültesi, tamer-yenen@hotmail.com

 ORCID: 0000-0003-2359-3518

Giriş

Günümüzde hızla gelişen teknolojik ve bilimsel yenilikler toplumları değişimlere açık, aktif bireyler yetiştirmeye zorlamaktadır. Bilgi toplumunun gerekliliklerini bilen ve kendini geliştirebilen bireylerin eğitimi, toplumların kalkınmasında başrol oynamaktadır. Nitelikli bireylerin yetiştirilmesi nitelikli öğretmenlerle mümkündür. Dolayısıyla günümüz eğitim ihtiyaçlarının karşılanması için, öğretmenlerin birtakım beceri ve yeterliklere sahip olması beklenmektedir.

Eğitim kurumlarının kalitesinin artırılması ve öğrencilerin istenilen düzeyde başarıya ulaşabilmesi için öğretmen niteliklerinin ve yeterliklerinin yüksek olması gereklidir (Köksal, 2008). Çünkü öğretmenin yeterliği, eğitim ve öğretimin niteliğini doğrudan etkilemektedir (Darling-Hammond, 2006; Karacaoğlu 2008). Yeterlik en genel anlamda; yeterli olma durumu, bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgi, ehliyet olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Yeterlik, bireyin bir işi yapabileceğine dair sorumluluk alması ve mesleğini düzgün bir şekilde icra edebilmesi için bireyde var olması beklenen mesleki bilgi, beceri ve tutum gibi özelliklerdir (Yeşilyurt, 2011). Benzer şekilde, öğretmen yeterlikleri de öğretmenlerin “öğretmenlik mesleğini etkili ve verimli bir biçimde yerine getirebilmek için sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve tutumlar” olarak açıklanmaktadır (MEB, 2017). Öğretmen yeterlikleri öğretmenlerin mesleki bilgi, beceri ve değer yargıları ile ilgilidir. Öğretmenin mesleki performansı, onun mesleki yeterliği ve öğrenci başarısı arasındaki bağ ile açıklanmaktadır (Kulshrestha ve Pandey, 2013).

Öğretmenlerin mesleklerini icra ederken sahip olması gereken bilgi, beceri ve tutumları aynı zamanda öğrencilerine de kazandırması beklenmektedir. Bu bakımdan öğrencilerin ihtiyaç duyduğu bilgi, beceri, tutum ve değerleri geliştirebilmek ve öğretmenlik mesleğini layıkıyla yerine getirebilmek için öğretmenlerin birçok alanda yeterli donanıma sahip olması gerekmektedir (Can, 2019). Günümüz eğitim sorunlarıyla baş edebilmek için öğretmenlerin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları büyük önem taşımaktadır (Altınkurt ve Ekinci, 2016).

Öğretmen yeterliklerinin ne olması gerektiğine yönelik yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalarda alan bilgisi, pedagojik alan (meslek) bilgisi ve genel kültür bilgisi öne çıkan ortak boyutlar olarak kabul görmektedir (Ekiz, 2006; Epstein ve Hundert, 2002; Grossman, 1990; Küçükahmet vd., 1999; Shulman, 1987; Şişman, 2009). Alan bilgisi, bir öğretmenin alanı ile ilgili konu, kavram, ilke ve teorilerin birleştiği bir disiplin bütünü ve bu disiplin içindeki bilgilerin düzenlenmesi olarak ifade edilirken; pedagojik alan bilgisi, öğretmenlerin özellikle hizmet öncesi eğitimde kendi alan bilgileri ile öğrenme ve öğretim sürecinde kullandıkları strateji, yöntem ve teknik bilgisini ilişkilendirerek konu içeriğini nasıl aktardıkları ve yansıttıkları bilgisini içermektedir (Akkuzu, 2011).

Bir öğretmenin sınıf içi performansında sahip olduğu yeterlikler büyük önem taşımaktadır. Öğretmenler, sürekli güncellenen eğitim-öğretim sürecinin zorluklarıyla yüzleşmek için çok çeşitli yeterliklere ihtiyaç duymaktadır (Yenen ve Kılınç, 2018). Bu nedenle öğretmen yeterliklerine yönelik hem ulusal hem de uluslararası ölçekte yeni düzenlemeler ve güncellemeler yapılmaktadır. Bu doğrultuda Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün önderliğinde 2017 yılında yeni yeterlikler belirlenmiş ve yürürlüğe konmuştur. Güncellenen Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri; “mesleki bilgi”, “mesleki beceri”, “tutum ve değerler” olmak üzere 3 ana yeterlik alanı ile bu yeterliklere ilişkin 11 alt yeterlik ve bu yeterliklerin altında yer alan 65 göstergeden oluşmaktadır (MEB, 2017). Mesleki bilgi; alan bilgisi, alan eğitimi bilgisi, mevzuat bilgisini kapsarken, mesleki beceri; eğitim öğretimi planlama, öğrenme ortamları oluşturma, öğretme ve öğrenme sürecini yönetme, ölçme ve değerlendirmeyi, tutum ve değerler ise; millî, manevi ve evrensel değerler, öğrenciye yaklaşım, iletişim ve iş birliği, kişisel ve meslekî gelişim alt yeterliklerini içermektedir (MEB, 2017, s. 8).

Yukarıda belirtilen yeterlik alanlarından, öğretmenlerin birçok farklı alanda mesleki yeterliğe sahip olmaları gerektiği görülmektedir. Bu yeterliklerin öğretmenler tarafından içselleştirilebilmesi için öğretmenlerin bireysel ve kurumsal olarak meslekî gelişimlerinin süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Ancak, bireysel, kurumsal, yasal ve pedagojik pek çok faktör nedeniyle öğretmenlerin meslekî gelişimleri tam olarak sağlanamamakta ve bu konuda farklı sorunlarla karşılaşmaktadır (Can, 2019). Bununla birlikte eğitimdeki bürokratik yapının aşırı merkezîyetçi olması, öğretmenlerin kendileri ile ilgili alınan kararlara katılamaması, motivasyon eksikliği ve kişisel engeller gibi sorunların öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin önündeki engeller olarak sayılabilir (Papadopoulou ve Yirci, 2013; Yirci, 2017). Bu sorunların çözümü için öncelikle öğretmenlerin meslekî yeterliklerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bu doğrultuda hizmet öncesinde öğretmen adaylarına hizmet içinde de öğretmenlere yönelik meslekî gelişim faaliyetlerin düzenlenmesi faydalı olabilir. Çünkü Türkiye’de mesleki gelişim anlayışı genel olarak merkezden taşra

teşkilatlarına doğru ilerleyen bir yapıdadır ve bireysel sorunlardan ziyade genele odaklanılmaktadır. Bu tarzda dzenlenen mesleki gelişim programları, sürekli tertip edilen ancak mecburiyet duygusuyla yürütülen, zaman alıcı ve gereksiz ihtiyaçları karşılamaya yönelik etkinlikler olarak görülmektedir (Bümen vd., 2012). Bireylerin ihtiyaçlarından ve karşılaştıkları sorunların çözümünden uzak bir şekilde dzenlenen mesleki gelişim programlarından istenilen verimin alınması beklenemez. Değişim sadece bireysel değil aynı zamanda örgütsel bir süreçtir. Bireylerin değişim ihtiyaçlarını örgüt yapısı göz önünde bulundurmalıdır. Bazen bu durumun tersi de olabilmektedir. Kurum destekleyici ve ilerlemeci bir anlayış sergilerken, bireyler motivasyon düşüklüğü yaşayabilmektedirler (Guskey, 2007). Bu bağlamda öğretmenlerin mesleki yeterliklerini etkileyen faktörlerin bir değişim ihtiyacı olarak görülmesi ve değişimi ihtiyaçlarına yönelik mesleki gelişim programlarının dzenlenmesi gerekmektedir.

Öğretmen Yeterliklerini Etkileyen Faktörler

Öğretmenlerin mesleğin gerektirdiği bilgi ve beceri gibi donanımlarının yanında, öğretmen niteliğini etkileyen bir diğer faktör de onların görev ve sorumluluklarını yerine getirebileceklerine olan inançlarıdır (Çapa-Aydın, Uzuntiryaki, Temli ve Tarkin, 2013). Bandura (1997) bir işte başarılı olabilmek için sahip olunması gereken yeteneklerin yanında, bireyin başaracağına olan inancının da önemli olduğunu vurgulamıştır. Bir başka deyişle, başarılı olmada bireyin öz yeterlik inancı da etkilidir. Öğretmenlerin sadece alan yeterliklerine sahip olması onların sınıf içi performanslarını nitelikli bir şekilde sergilemeleri için yeterli bir faktör değildir, aynı zamanda bu niteliklerini öğretim sürecine yansıtabilmeleri için öz yeterliklerinin de yüksek olması gerekir (Şahin, 2010).

Bandura, öz yeterliği bireyin belirli bir performans ya da davranışı sergilemek için ortaya koyduğu etkinlikler yoluyla başarılı olabilmek kapasitesine olan inancı olarak tanımlamaktadır (Bandura, 1997, s. 15). Bandura (1977) öz yeterlik inançlarını etkileyen faktörleri bireylerin mesleki tecrübelerine, kendi duygularına ve başkalarının bireylerin sergiledikleri ya da sergileyecekleri performanslarına ilişkin yorumlarına dayandırmakta ve öz yeterliğin başlıca dört temel kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Bunlar; mesleki deneyimler, dolaylı yaşantılar, sözel ikna ve duygu durumlarıdır.

Mesleki deneyimler bireyin işi ile ilgili başarılı ya da başarısızlıkla sonuçlanan tecrübelerdir (Senemoğlu, 2013). Bandura (1977) öğretmenlerin mesleki yeterliliğe sahip olmasındaki en önemli faktörün doğrudan yaşanan mesleki deneyimler olduğunu belirtmektedir. Çünkü birey geçmişteki mesleki tecrübelerini değerlendirerek, benzer eylemleri gerçekleştirme kapasiteleri konusunda bir yeterlik inancı geliştirir. Bireyin başarıyla sonuçlanan eylemleri öz yeterlik inancını artırırken, yaşadığı başarısızlıklar öz yeterlik inancını olumsuz etkilemektedir (Pajares, 2002). Bu bağlamda öğretmenlerin genel ve kişisel öz yeterlik inançlarının geliştiği en önemli dönemlerden biri olan hizmet öncesi dönemde aldıkları dersler ve yaptıkları uygulamaların sonucunda edindikleri tecrübeler bireylerin öz yeterliklerine ilişkin inançlarını geliştirmektedir (Kızılcapan ve Kırmızıgül, 2021). Gürbüz, Erdem ve Gülburnu (2013) çalışmalarında, öğretmenlerin mesleki deneyimlerinin, öğretmen yeterliğini etkileyen bir faktör olduğunu belirtmişler ve çalışmalarındaki katılımcıların büyük çoğunluğunun mesleki deneyimin öğretmen yeterliğini olumlu etkilediğini ve öğrenci başarısını artırdığını dile getirdiklerini ifade etmişlerdir. Dolaylı yaşantılar bireyin kendi mesleği ile ilgili alanlardaki diğer bireylerin gözlemlenmesine dayanmaktadır. Birey gözlemlediği ya da model aldığı kişinin ortaya koyduğu bir ürünü veya sergilediği eylemleri gözlemleyerek kendi yeterliği ile ilgili çıkarımlarda bulunabilmektedir (Gültekin, 2011, s. 116). Sözel ikna, bireyin başkalarından aldığı geri bildirimler ve teşvikler ile ilgilidir (Thompson, 2016). Bireylerin bir konu hakkında aldıkları görüşler, motive edici konuşmalar, olumlu ya da olumsuz eleştiriler o konu hakkındaki şüpheleri ortadan kaldırmada etkili olabilmektedir. Bu bağlamda, görüşü alınan kişinin güvenilirliği, uzmanlığı ve saygınlığı önemlidir. Başka bir ifadeyle, bir konu alanında öz yeterlik inancı yüksek kişilerin benzer konularda çevresindeki bireylerin öz yeterlik algılarını değiştirebilmektedir (Bolat, 2011). Duygu durumları ise bireyin farklı durumlara gösterdiği tepkileri ve bu durumlara yönelik algılarını ifade etmektedir (Heaton, 2013). Bireyin ruh hali, stres, korku ve gerginlikleri onun öz yeterlik algılarını etkileyebilmektedir (Lee, 2009). Diğer bir deyişle, bireyin bir işi yaparken taşıdığı olumlu duygular öz yeterliğini olumlu etkilerken, içinde bulunduğu olumsuz ruh hali ya da yapacağı işe karşı duyduğu kaygılar öz yeterliğini olumsuz etkilemektedir.

Öğretmen yeterliklerinin hangi faktörlerden etkilendiğinin ve gelişimine ne tür faktörlerin katkıda bulunduğunun tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır, çünkü bu faktörler öğretmenlerin yetenekleri ve yeterlikleri hakkında kendi teorik ve pratik yargılarını anlamak için gereklidir (Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy, 2007). Aynı zamanda öğretmen yeterliğini etkileyen faktörlerin neler olduğu hakkında bilgi sahibi olmak, öğretmenlerin yeterlik yargılarını güçlendirmek açısından da önemlidir. Bandura'nın öne

sürdüğü öz yeterlik ve başarı arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda, yeterlik algısı yüksek olan öğretmenlerin daha etkili bir öğretim gerçekleştireceği söylenebilir (Çapa-Aydın ve diğer., 2013). Dolayısıyla, öğretmen yeterliğini etkileyen ve geliştiren kaynakların bilinmesi ile öğretimin daha etkili olması sağlanabilir.

İlgili literatürde öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının öz yeterlik inançlarına yönelik yapılan çalışmalarla kıyaslandığında, bu inançların kaynakları ile ilgili çalışmalar sınırlı sayıda kalmaktadır. (Çapa-Aydın vd., 2013; Heaton, 2013; Henson, 2002; Mulholland ve Wallace, 2001; Phan ve Locke, 2015; Tschannen-Moran, Woolfolk Hoy ve Hoy, 1998; Usher ve Pajares, 2008). Yine de, literatürde diğer öğretim konu alanlarında öğretmen yeterlik inançlarının oluşumunu etkileyebilecek faktörleri saptamak için dikkate değer girişimler olmuştur. Örneğin Akkuzu (2011) kimya öğretmeni adaylarında bulunması gereken yeterlilikler ve bu yeterlilikleri etkileyen faktörleri inceleyen yapısal eşitlik modeli çalışmasında, öğretmen adaylarının kimya öğretimi öz yeterlik inançları, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları, meslek deneyimleri ve alan bilgileriyle yüksek derecede ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Sevimel ve Subaşı (2018) İngilizce öğretmen adaylarının yeterliklerinin dört temel faktörden etkilendiğini ve bunları önem sırasına göre üniversite eğitimi, öğretmenlik uygulamaları, dil yeterlikleri ve duygu durumları olarak belirtmişlerdir. Yeung ve Watkins (2000) de benzer şekilde öğretmenlerin yeterlik inançlarının en çok öğretmenlik uygulamalarından etkilendiğini, bunun yanı sıra eğitim çalışmalarının, danışman öğretmenlerin, öğrencilerin, ders ve ders planlarının da yeterlik inançları üzerinde etkili olduğunu saptamışlardır. Paulou (2007) da çalışmasında, Bandura'nın temel yeterlik inancı kaynaklarına ek olarak, kişilik özelliklerinin, motivasyonun, bireysel yeteneklerin ve üniversite eğitiminin öğretmen yeterliklerini etkileyen faktörler olarak ifade etmektedir.

Öğretmenlerin meslekî yeterlik gelişimlerinin sağlanabilmesi için, öğretmen yeterliklerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bu engellerin belirlenerek öğretmen yeterliklerinin artırılmasına yönelik

önerilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Literatür incelendiğinde, başta Bandura'nın öz yeterliği etkileyen dört kaynak modeli olmak üzere, öğretmenlerin farklı nedenlere bağlı olarak meslekî yeterliklerinin etkilendiği görülmektedir. Ancak, Bandura'nın ortaya koymuş olduğu öz yeterliği etkileyen bu dört kaynak modeli, farklı branşlardan öğretmenlerin katılımlarıyla genişletilebilir. İlgili alanda yapılan çalışmaların genellikle nicel çalışmalar olduğu, nitel araştırmaların ise sınırlı sayıda olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öğretmen görüşlerine bağlı olarak nitel araştırma yöntemleri ile öğretmenlerin meslekî yeterliklerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bu bağlamda çözüm önerilerinin ortaya koyulması araştırmayı önemli kılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin meslekî yeterliklerini etkileyen faktörleri belirlemek ve öğretmenlerin meslekî yeterliklerini arttırabilmeleri için öneriler sunabilmektir. Bu doğrultuda çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin genel olarak mesleki yeterliklerini etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğretmenlerin hizmet öncesi aldıkları eğitimin mesleki yeterliklerine olan etkisine ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Öğretmenlerin mesleki deneyimlerinin mesleki yeterliklerine olan etkisine ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Öğretmenlerin okul ortamı ve bu ortamdaki sosyal ilişkilerinin mesleki yeterliklerine olan etkisine ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Öğretmenlerin duyuşsal durumlarının mesleki yeterliklerine olan etkisine ilişkin görüşleri nelerdir?
6. Öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin mesleki yeterliklerine olan etkisine ilişkin görüşleri nelerdir?
7. Öğretmenlerin mesleki anlamda kendilerini yetersiz buldukları alanlara yönelik görüşleri nelerdir?
8. Öğretmenlerin mesleki yeterliliklerini geliştirebilmelerine yönelik önerileri nelerdir?

Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma deseni kapsamında yürütülmüştür. Nitel araştırmalar genellikle bir konu hakkında derinlemesine ve kapsamlı bilgi edinmek amacıyla kullanılmaktadır (Patton, 2014).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 Eğitim Öğretim yılında Aksaray, Kayseri ve Nevşehir illerinde farklı branşlarda görev yapan gönüllü 20 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme nitel

araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır ve araştırmacıya özellikle süre bakımından avantajlar sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

<i>Demografik Bilgiler</i>		<i>f</i>
Cinsiyet	Kadın	9
	Erkek	11
Branş	Sınıf	5
	İngilizce	4
	Türkçe	4
	Matematik	3
	Sosyal Bilgiler	2
	Fen Bilgisi	1
	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	1
Toplam		20

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen form öğretmenlerin mesleki yeterliklerini etkileyen faktörlere ilişkin düşüncelerini açığa çıkaran açık uçlu sekiz sorudan oluşmuştur. Görüşme formu oluşturulurken alanyazın taranmış ve uzman görüşleri alınmıştır. İki Eğitim Programları ve Öğretim alanı, biri de Eğitim Yönetimi alanı uzmanı olmak üzere toplamda üç akademisyenin görüşleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak görüşme formunun taslağı hazırlanmıştır. Taslak haline getirilen görüşme formu uygulamaya geçilmeden önce iki sınıf öğretmenine ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulama sonucunda görüşme formunun sıkıntısız bir şekilde uygulandığına kanaat getirilerek görüşme forumunun son şekli verilmiştir.

Verilerin Toplaması

Araştırmanın verileri 2019-2020 Eğitim Öğretim yılında Aksaray, Kayseri ve Nevşehir illerinde farklı branşlarda görev yapan 20 öğretmeninden toplanmıştır. Görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Her bir görüşme ortalama 20-25 dakika arası sürmüştür. Görüşmelerde ses kaydı gönüllük esasına göre yapılmıştır. 8 katılımcı ses kaydına izin verirken, 12 katılımcının görüşleri not edilerek alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde bilgisayar destekli nitel veri analizi programı kullanılmıştır. Görüşme verilerinden çıkarılan kavramlar benzerliklerine ve farklılıklarına göre kod ve temalara ayrılmıştır. Belirlenen kod ve temalar iki uzamanın görüşüne sunulularak kapsam geçerliği sağlanmıştır. Daha sonra veriler nihai temalara ve kodlara ayrılıp şekiller halinde frekansları belirtilerek sunulmuştur. Ayrıca, araştırma bulgularının iç-güvenirliliğini ve inanılırlığını artırmak amacıyla öğretmen görüşlerinden aslına uygun olarak sıkça alıntılar yapılmıştır. Katılımcıların görüşleri öğretmenleri temsilen Öğretmen 1(Ö1), Öğretmen 2 (Ö2),....şeklinde kodlanmıştır.

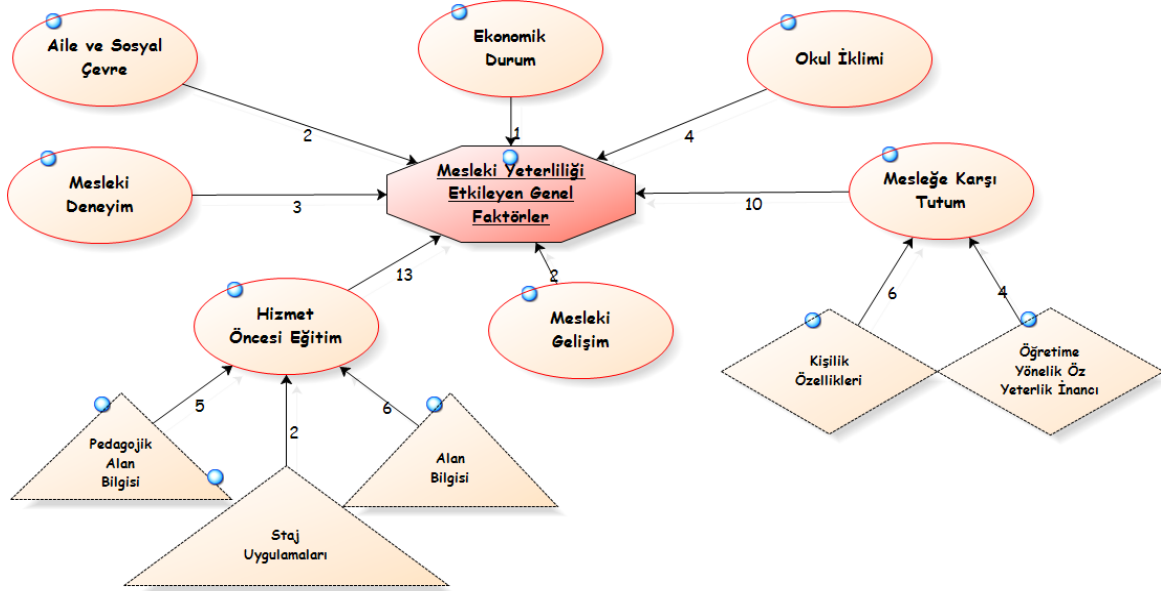
Araştırmada ayrıca görüşmelerden elde edilen sonuçların iç ve dış güvenirliliğini sağlamak amacıyla, bulguların gerçekliğine ilişkin kanıtların ortaya konması, benzer süreçlerin birbiriyle uyumlu olması ve sonuçların benzer ortamlarda karşılaştırılabilmesi için, objektif bir yaklaşımla toplanan veriler ve sonuçları yine objektif olarak okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Araştırmada katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiş, yöneltilen sorulara bağılı olarak cevaplar analiz edilmiş, ulaşılan tema ve kodlar modeller aracılığıyla görselleştirilmiş ve değerlendirilmiştir.

Öğretmenlerin Genel Olarak Mesleki Yeterliliği Etkileyen Faktörlere İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerin mesleki yeterliliği etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerini almak üzere “Sizce bir öğretmenin mesleki yeterliliklerini etkileyen faktörler nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar doğrultusunda, oluşturulan temaya ait kodlar ve frekanslarını gösteren model aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1. Öğretmenlerin Mesleki Yeterliliğini Etkileyen Faktörler

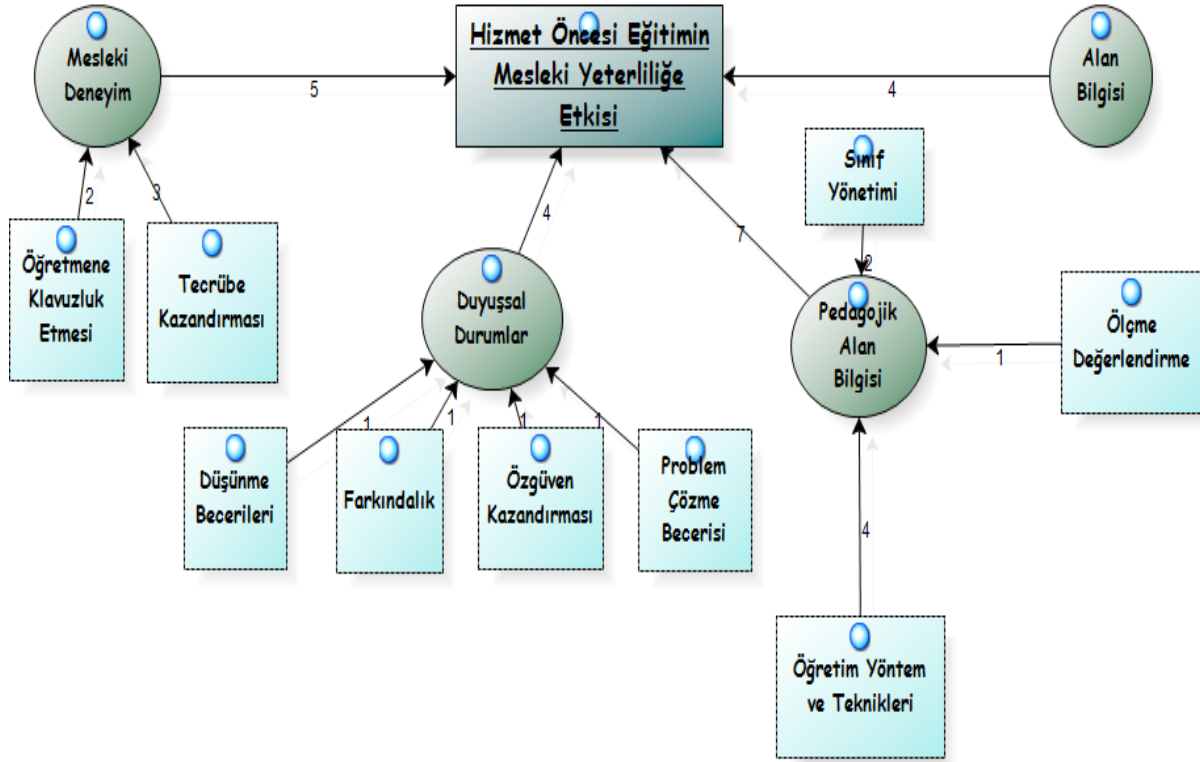
Şekil 1’de görüldüğü üzere öğretmenlerin mesleki yeterliliği etkileyen faktörlere ilişkin verdikleri cevaplar farklılık göstermektedir. Katılımcı görüşleri incelendiğinde, hizmet öncesi eğitim başlığı altında; alan bilgisi, pedagojik alan bilgisi, staj uygulamaları, mesleğe karşı tutum başlığı altında; kişilik özellikleri, öğretime yönelik öz yeterlik inancının mesleki yeterliliği etkilediği görülmektedir. Katılımcı görüşlerine göre mesleki yeterliliği etkileyen diğer faktörler olarak okul iklimi, mesleki deneyim, aile ve sosyal çevre, mesleki gelişim ve ekonomik durum kodları ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur:

Hizmet öncesi eğitim	Ö5, “Hizmet öncesi alınan eğitim çok önemlidir. Çünkü kendi alanı ile ilgili ve öğretmenlik ile ilgili bilgilerin yeterli donanımlı verilmesi gerekir ki öğretmende hizmet içinde iken o bilgiler ile kendini yeterli hissetsin. Yeterli hissetsin kendini yenilemesin anlamında değil sürekli yine kendini geliştirsün yeniliklere açık olsun. Hizmet öncesi alınan stajyerliğinde öğretmenin hizmet içi sürecine olumlu yönde etki eder. Hatta hizmet öncesi alınan eğitimlerde stajyerlik yılını daha fazla vermeleri gerektiğini düşünüyorum.”
Mesleğe karşı tutum	Ö1, “Bir öğretmenin mesleki yeterliliğini etkileyen faktörlerden birisi öğretmenlik mesleğini bilerek ve isteyerek tercih etmesi, işini severek yapıyor olmasıdır. İnsan sevdiği, yapmaktan mutlu olduğu işte kendisini daha rahat ve huzurlu hissettiği için verimi fazla olacaktır. İşine duyduğu aşkla kendisini sürekli yenilemek isteyecek, kendini geliştirmenin yollarını arayacaktır.”
Okul iklimi	Ö8, “Okul atmosferi önemli bir faktör bence. İdarecilerin ve zümrelerin anlayışsızsa ve ortak paydalarla buluşamıyorsa kendini tam anlamıyla göstermezsin.”
Mesleki deneyim	Ö12, “Öğretmenlik mesleği iş üstünde öğrenilen bir meslek. Çoğumuz öğretmenliğin ilk yıllarında zorluk çekmişizdir. Zaman geçtikçe hatalarından ders alıp daha iyi oluyorsun..”
Mesleki gelişim	Ö18 “Öğretmen durağan olmamalı, sürekli yenilikleri takip ederek yeterliklerimizi geliştirebileceğimizi düşünüyorum”
Aile ve sosyal çevre; Ekonomik durum	Ö7 “...sadece akademik anlamdaki durumlarla yeterlikler açıklanamayabilir. Öğretmen de tüm insanlar gibi sosyal bir varlık. Ailesindeki, çevresindeki durumlardan olumsuz etkilenebilir. Bu duruma ekonomik etmenlerde dahi edilebilir...”

Bu bulgulara göre öğretmenlerin mesleki yeterliliğini etkileyen genel faktörlerin en çok hizmet öncesi eğitim başlığı altında alan bilgisi, pedagojik alan bilgisi, staj uygulamaları kodlarında toplandığı; bunu mesleğe karşı tutum başlığı altında kişilik özellikleri ve öğretime yönelik öz yeterlik inancının takip ettiği söylenebilir.

Hizmet Öncesi Eğitimin Mesleki Yeterliliğe Etkisi

Öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimin mesleki yeterliklerine olan etkisine ilişkin görüşlerini almak üzere “Hizmet öncesi (Üniversite eğitimi) aldığınız eğitimin (Alan bilgisi ve pedagojik bilgi) mesleki yeterliklerinize olan etkisini açıklar mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar doğrultusunda, bu soruya ilişkin oluşturulan temaya ait kodlar ve frekanslarını gösteren model aşağıda sunulmuştur.

Şekil 2. Hizmet Öncesi Eğitimin Mesleki Yeterliliğe Etkisi

Şekil 2 incelendiğinde öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimin mesleki yeterliliğe etkisine ilişkin verdikleri cevapların çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar analiz edildiğinde; pedagojik alan bilgisi başlığı altında öğretim yöntem ve teknikleri, sınıf yönetimi, ölçme değerlendirme, mesleki deneyim başlığı altında tecrübe kazandırması, öğretmene kılavuzluk etmesi, duyuşsal durumlar başlığı altında düşünme becerileri, farkındalık, özgüven kazandırması, problem çözme becerisi ve alan bilgisi faktörlerinin mesleki yeterliliğe etkilediğini ifade ettikleri görülmüştür. Katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur:

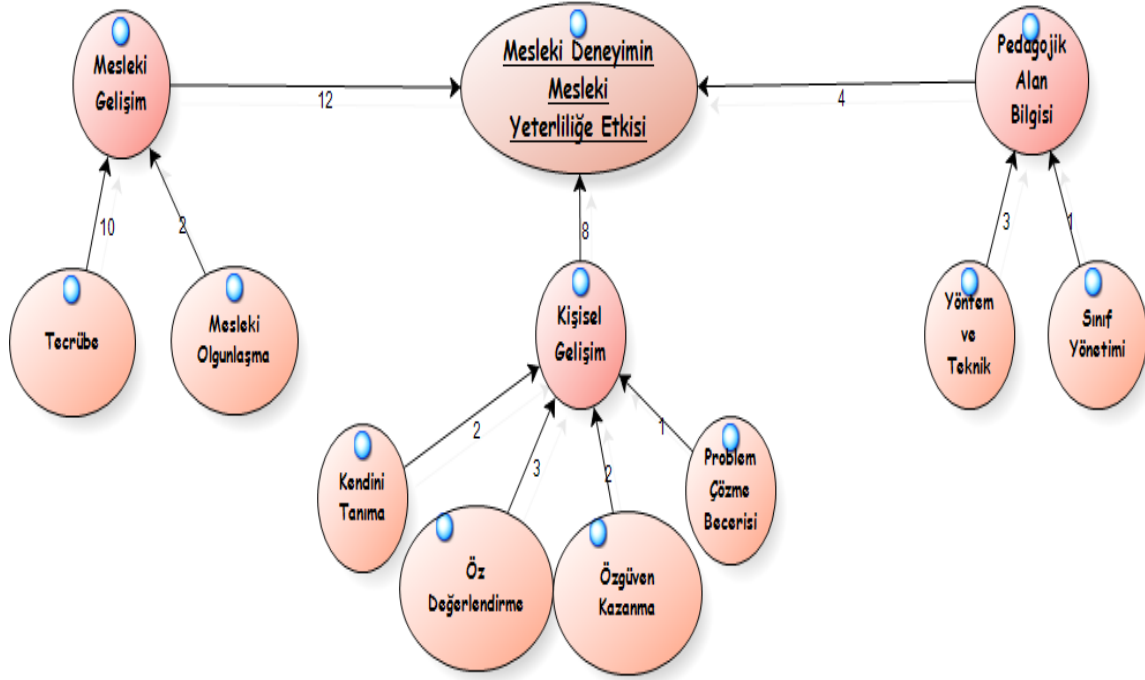
Pedagojik alan bilgisi	Ö2, “Üniversitede almış olduğum ölçme değerlendirme, özel eğitim teknikleri, rehberlik gibi pedagojik bilgiler öğretmenlik hayatımda bana kılavuzluk etmiştir.”
Mesleki deneyim	Ö17, “Öğretmenlik uygulamaları bu süreçte çok önemli. Mesleğin ilk yıllarında özellikle okul uygulamalarındaki deneyimlerinden ve danışman öğretmenin tavsiyelerinden faydalanıyorsun”
Alan bilgisi	Ö5, “Eğer öğretmen yeterli alan bilgisine sahip olursa aldığı eğitimde hem kendine, işine olan özgüveni sağlamış olur hem de özgüven sahibi olursa işine de olumlu yansır.”
Duyuşsal durumlar	Ö20, “Bir kere sana öz güven kazandırıyor. Hiçbir şey öğrenmeden nasıl kendini yeterli hissedebilirsin ki?...”

Bu temaya ilişkin yapılan analizlerde, hizmet öncesi eğitimde sırasıyla pedagojik alan bilgisinin, mesleki deneyimin, alan bilgisinin ve duyuşsal durumların öğretmenlerin mesleki yeterliklerine etki ettiği, öğretmenler tarafından en çok ifade edilen kodun ise öğretim yöntem ve teknikleri olduğu tespit edilmiştir.

Mesleki Deneyimin Mesleki Yeterliliğe Etkisi

Öğretmenlerin mesleki deneyimin mesleki yeterliliğe etkisine ilişkin görüşlerini almak üzere “Mesleki deneyimlerinizin mesleki yeterliliğinize etkileri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir.

Öğretmenlerin verdikleri cevaplar doğrultusunda oluşturulan temaya ait alt temalar ve frekanslarını gösteren model Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Mesleki Deneyimin Mesleki Yeterliliğe Etkisi

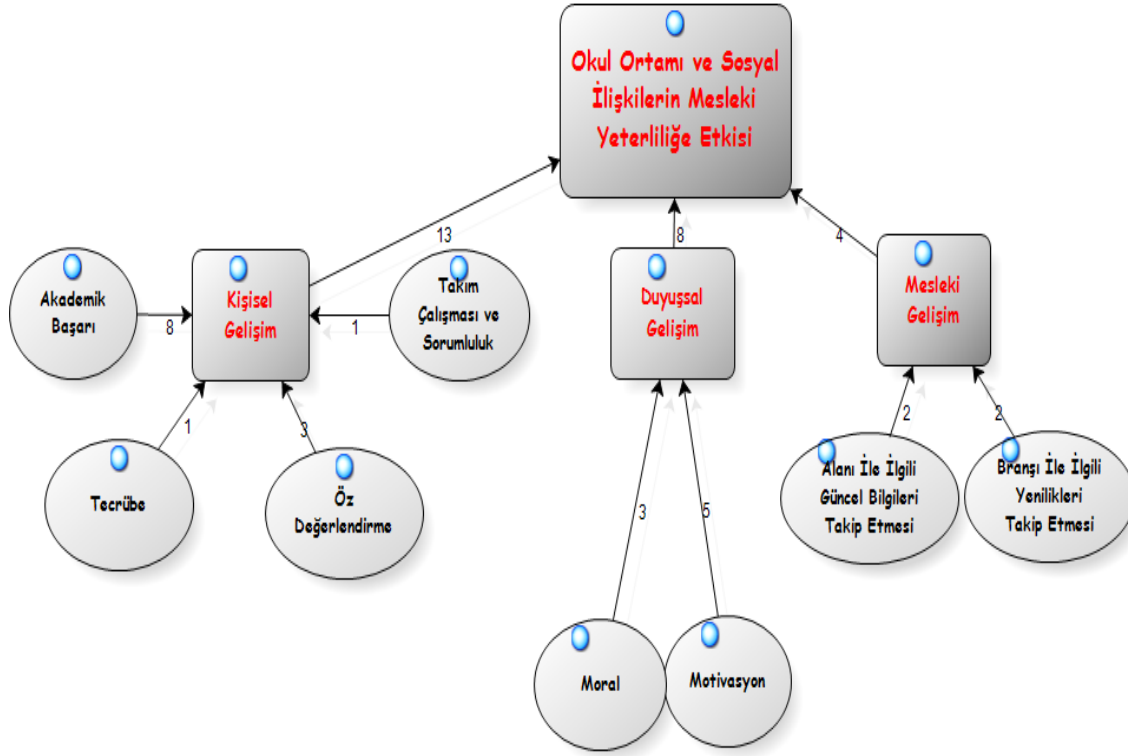
Şekil 3'de de görüldüğü üzere öğretmenlerin mesleki deneyimin mesleki yeterliliğe etkisine ilişkin verdikleri cevaplar arasında en çok görüş alan alt tema mesleki gelişim olmuştur ($f=12$). Katılımcılar mesleki gelişim başlığı altında tecrübenin ve mesleki olgunlaşmanın önemine değinmişlerdir. Bunun yanı sıra, öğretmenler mesleki deneyimde kişisel gelişimin ve pedagojik alan bilgisinin mesleki yeterliği etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcı öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan bazıları aşağıda sunulmuştur:

Mesleki gelişim	Ö10, "Mesleki deneyimin mesleki yeterliliğe olumlu anlamda etki ettiğini düşünüyorum. Tecrübe insanın mesleğinde olgunlaşması adına çok önemli yaşadıkça ve mesleğimizi farklı okullarda uyguladıkça eksiklerimizi, hatalarımızı veya artılarımızı görebiliyoruz. Bu durumda mesleki yeterlilik açısından kendimizi geliştirmenize fırsat olarak doğuyor."
Kişisel Gelişim	Ö15, "Her öğrenci farklı bir karakter. Dolayısıyla müfredata bağlı konular anlatılırken öğrencinin gereksinimine göre anlatım teknikleri daha iyi oturuyor. Problem çözme becerin gelişiyor. Deneyim mutlaka meslekte insanı geliştiren bir etken."
Pedagojik alan bilgisi	Ö19, "Mesleki deneyimin önemli olduğunu düşünüyorum, gerek sınıf yönetimi gerekse konu anlatımı, uygulanacak yöntem ve tekniklerin seçilmesi aşamasında çok etki ediyor. Mesleki yıllar geçtikçe öğretmen kendini geliştirmeye devam ettikçe, hangi konuyu nerede ve nasıl vereceğini daha iyi biliyor."

Bu bulgulara göre mesleki deneyimde öğretmenlerin kendilerini hem mesleki hem de kişisel anlamda geliştirmelerinin mesleki yeterliklerini olumlu yönde etkileyebileceği; bununla birlikte mesleki deneyimin öğretim yöntem ve tekniklerini etkili kullanabilme ve sınıf yönetimini sağlama açısından mesleki yeterliğe katkısı olduğu söylenebilir.

Okul Ortamı ve Sosyal İlişkilerin Mesleki Yeterliliğe Etkisi

Öğretmenlerin okul ortamı ve sosyal ilişkilerin mesleki yeterliliğe etkisine ilişkin görüşlerini almak üzere "Okul ortamı ve bu ortamdaki paydaşlarla (öğretmen, öğrenci, yönetici, veli vb.) olan sosyal ilişkilerin öğretmen yeterliklerine etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar doğrultusunda, bu soruya ilişkin oluşturulan temaya ait kodlar ve frekanslarını gösteren model aşağıda yer almaktadır.

Şekil 4. Okul Ortamı ve Sosyal İlişkilerin Mesleki Yeterliliğe Etkisi

Katılımcıların görüşleri incelendiğinde, okul ortamı ve sosyal ilişkilerin en çok akademik başarıya (f=8) ve motivasyon'a (f=5) etkisi olduğu görülmektedir. Bunların dışında öz değerlendirme, moral, alanı ve branşı ile ilgili yenilikleri takip etmesi, takım çalışması ve sorumluluk ve tecrübe kodlarına ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir:

Kişisel gelişim

Ö12, "Sosyal ilişkilerin ve iletişimin öğretmen yeterliliği üzerine çok önemli bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Bir öğretmende bulunması gereken en önemli özelliklerden bir tanesi sosyal ilişkilerini sağlıklı kuruyor olmasıdır. Öğrenci ve velileriyle kuracağı sağlıklı ve seviyeli bir iletişimin başarıya ulaşmada anahtar rolünü üstleneceğini düşünüyorum. Öğretmen böylece kendini daha net ifade edebilecek ve istediklerini olmasını kolaylaştıracaktır. Aynı şekilde okul ortamındaki diğer paydaşlarla kurulacak ilişkide önem arz etmektedir. Zümreleriyle olan ilişkilerinizi alanunuzdaki uygulamaları ve gelişmeleri takip etmenizi kolaylaştıracaktır. Dönüt almanız, eksiklerinizi tespit etmeniz ve artularınızın üzerine koymanızın yolu paydaşlarla etkili bir ilişkiden geçmektedir."

Duyuşsal gelişim

Ö18, "Okul ortamı öğretmenin kendini mutlu hissedebileceği sürekli olarak gitmekten zevk alabileceği bir ortam olmalıdır. Eğer öğretmen okul ortamını severse okul içerisinde de öğrencilerine o kadar faydalı olacağını düşünüyorum. Eğer okulunda öğretmen okul idaresini sevmese ya da meslektaşları ile anlaşmazlık yaşarsa bu öğretmenin motivasyonunu düşürecektir. Eğer öğretmenin çalıştığı ortamda öğrenci profili kötü ise yine öğretmenin yeterliliği olumsuz yönde etkilenecektir."

Mesleki gelişim

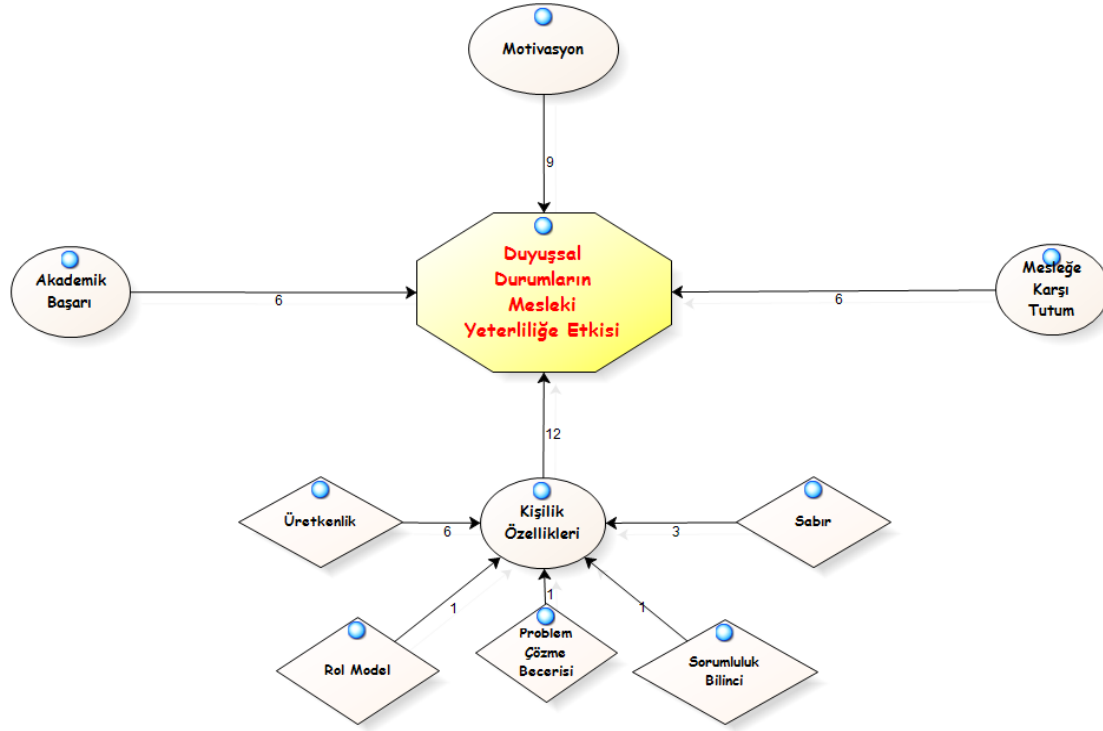
Ö19, "...sizin bilmediğiniz ya da daha önce karşılaşmadığımız yöntemleri, etkinlikleri veya farklı soru tiplerini zümrelerinizden öğrenebiliyorsunuz. Bu da sizi alanınızla ilgili yenilikleri takip etmenizi sağlıyor."

Bu bulgulara göre okul ortamı ve sosyal ilişkilerin mesleki yeterliliğe kişisel gelişim başlığı altında akademik başarı sağlama, öz değerlendirme, tecrübe kazandırma, takım çalışması ve sorumluluk; duuşsal gelişim başlığı altında motivasyon ve moral kazandırma ile mesleki gelişim başlığı altında alanı ve branşı ile ilgili güncel bilgileri ve yenilikleri takip etmesi gibi faktörlerin mesleki yeterliliğe olumlu yönde katkı sağladığı söylenebilir.

Duyuşsal Durumların Mesleki Yeterliliğe Etkisi

Öğretmenlerin duuşsal durumlarının mesleki yeterliliğe etkisine ilişkin görüşlerini almak üzere "Kişilik özellikleri, motivasyon ve mesleğe karşı tutum gibi duuşsal durumların mesleki yeterlilikleriniz üzerindeki etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar

doğrultusunda, bu soruya ilişkin oluşturulan temaya ait kodlar ve frekanslarını gösteren model aşağıda yer almaktadır.

Şekil 5. Duyuşsal Durumların Mesleki Yeterliliğe Etkisi

Öğretmenlerin duyuşsal durumların mesleki yeterliliğe etkisine ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde, kişilik özellikleri başlığı altında üretkenlik, sabır, rol model, problem çözme becerisi, sorumluluk bilinci faktörlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin verdikleri cevaplardan duyuşsal durumların motivasyon, akademik başarı ve mesleğe karşı tutum gibi faktörlere etki ettiği anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan bazıları aşağıda verilmiştir:

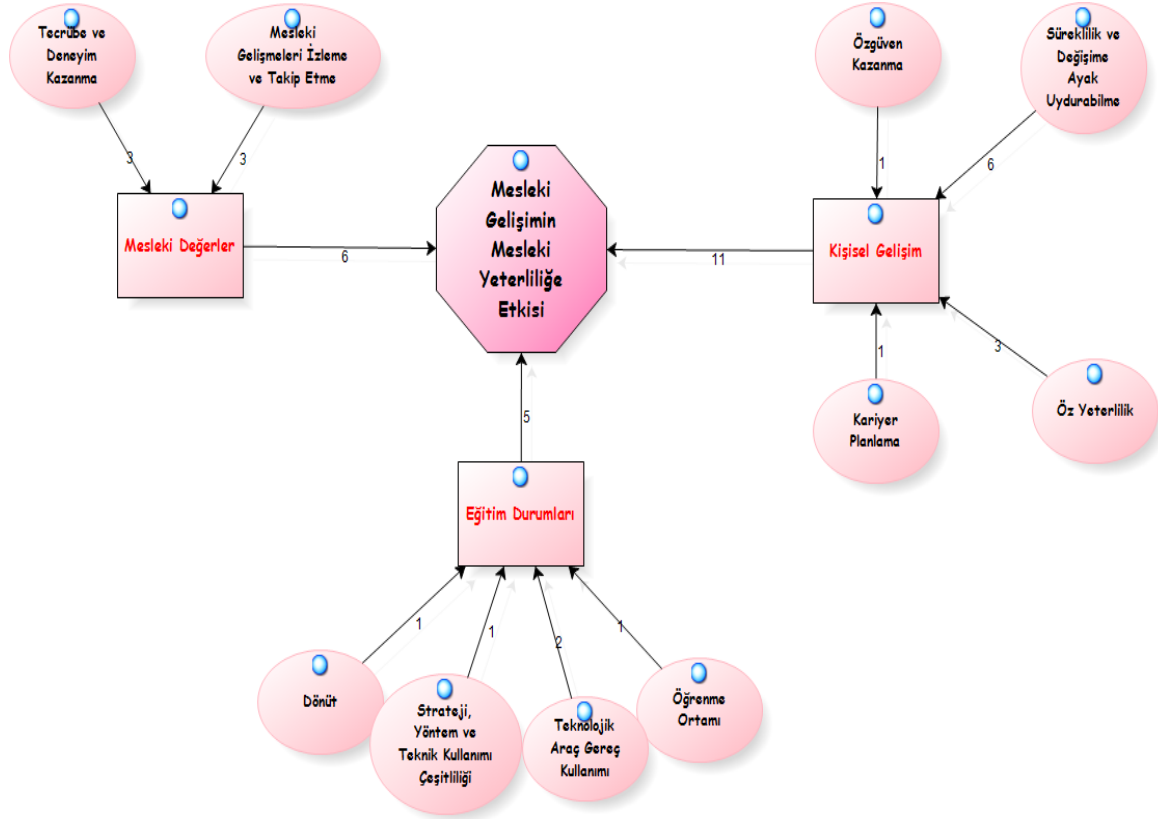
Kişilik özellikleri	Ö7, "Kişilik özelliklerinin mesleki yeterliliği etkilediğini düşünüyorum. Öğretmenlik mesleği sabır isteyen, emek isteyen ve karşılıksız zamanlar bu mesleğin kaçınılmazıdır. Onun için kişilik özellikleri bu zorluğu göğüsleyemeyecek insanların bu mesleği seçmeleri uygun olmamaktadır. Kişi kendisine uygun sendiği mesleği yaparsa daha huzurlu, başarılı ve kendi iç dünyasında mutlu olacaktır. Motivasyonunuz ve mesleğinize karşı tutumunuz da doğrudan mesleki yeterliliğinizi etkileyecektir."
Motivasyon	Ö17, "Bu meslekte bence kişilik anlamında mesleğe yetkinlik çok önemli. Sabır, fedakarlık ve adanmışlık gerektiren bir meslektir öğretmenlik. Çocuklara sevgiyle yaklaşılabilen, onların geleceğini ülkemizin geleceği olarak gören mesleğinin bilincinde olan öğretmenlerle ülkemizin daha ileriye gideceğini düşünüyorum. Motivasyon da öğretmenlik mesleğinde önemlidir. Toplumda öğretmenin kendini değerli hissetmesi, maddi anlamda kaygısının olmaması ve çabalarının karşılığını alabilmesi öğretmenin mesleğine daha sıkı sarılmasını sağlayacaktır."
Akademik başarı	Ö3, "İşini sevmeyen birinin mesleğinde başarılı olması beklenemez. Bizler de işimizi isteyerek severek yaparsak, öğretimde başarıyı yakalarız."
Mesleğe karşı tutum	Ö20, "Mesleki yeterliliği en çok etkilenen şey mesleğe karşı olan tutum bence. Hem öznel tutum hem de diğerlerinin tutumu çok etkiliyor. Motivasyonda ise önemli olan şey içsel motivasyondur. Yapmaktan kaygılandığın işlerin bile üstüne giderek o gücü içinde hissetmek eninde sonunda seni mesleğinin bir numarası yapıyor. Eğer ki kişilik özelliği de uyumluluk, sakinlik yoksa hangi meslek olursa olsun başarı sağlanamaz."

Bu bulgulara göre duyuşsal durumların mesleki yeterliliği kişilik özellikleri, motivasyon, akademik başarı ve mesleğe karşı tutum faktörleri açısından olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Mesleki Gelişimin Mesleki Yeterliliğe Etkisi

Öğretmenlerin mesleki gelişiminin mesleki yeterliliğe etkisine ilişkin görüşlerini almak üzere "Öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin (alanı ile ilgili güncel bilgileri/yenilikleri takip etmesi; hizmet içi

faaliyetlere katılım) mesleki yeterliliklerine olan etkisi hakkındaki görüşleriniz nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar doğrultusunda oluşturulan model aşağıda yer almaktadır.

Şekil 6. Mesleki Gelişimin Mesleki Yeterliliğe Etkisi

Şekil 6'da görüldüğü üzere öğretmenlerin mesleki gelişimin mesleki yeterliliğe etkisine ilişkin verdikleri cevaplar çeşitlilik göstermektedir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde; kişisel gelişim başlığı altında süreklilik ve değişime ayak uydurabilme, öz yeterlilik, kariyer planlama, özgüven kazanma; mesleki değerler başlığı altında tecrübe ve deneyim kazanma, mesleki gelişimleri izleme ve takip etme ve eğitim durumları başlığı altında teknolojik araç gereç kullanımı, öğrenme ortamı, strateji-yöntem-teknik kullanımı çeşitliliği, dönüt gibi faktörlerin mesleki yeterliliğe etki ettiklerini ifade ettikleri görülmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan bazıları aşağıdadır:

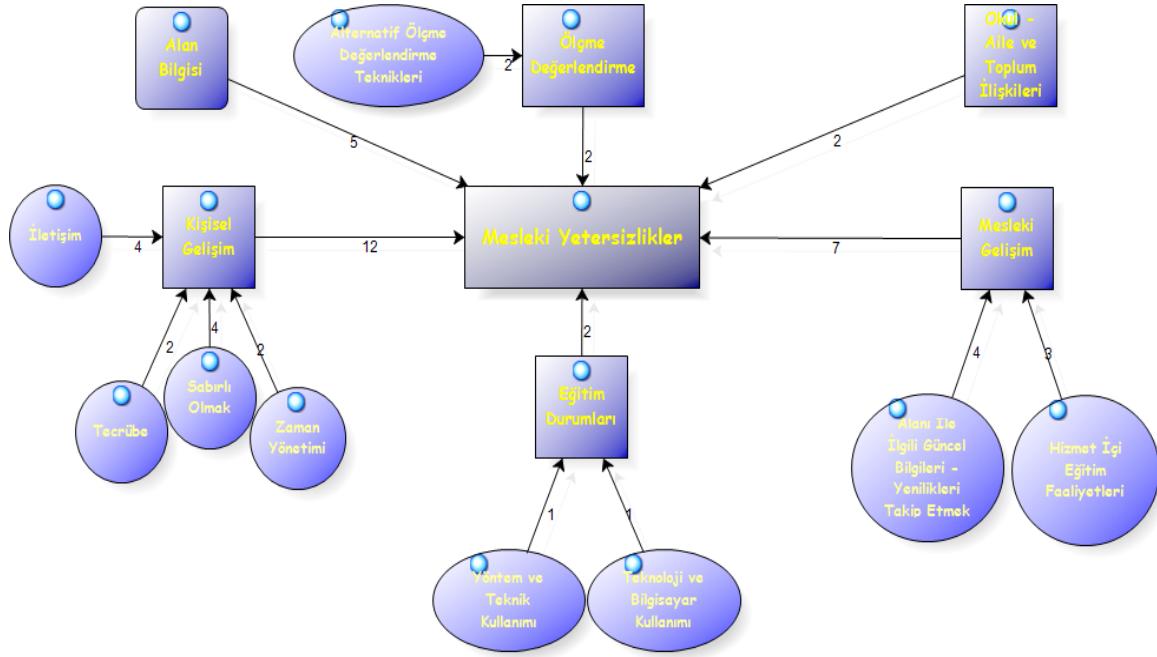
Kişisel gelişim	Ö9, “Mesleki gelişim için bireysel olarak ihtiyaç duyulan faaliyetlere katılım sağlanmalıdır. Bu faaliyetler doğrudan amaca yönelik olup fayda temeline göre uygulanmalıdır. Öğretmen gerek eğitim faaliyetleri gerekse projeler yolu ile teknolojinin de yardımı ile öğretmenlik yönünü hep canlı tutar, öz yeterliğini kuvvetlendirir”
Mesleki değerler	Ö14, “Hizmet içi eğitimlere belirli düzeyde olduğu müddetçe ve öğretmenlerimiz istekli bir şekilde katılım sağlandığı müddetçe mesleki yeterliliklerini artıracaklarını düşünüyorum. Öğretmenlik mesleği sürekli güncelliğini koruyan bir meslek olduğu için zümre öğretmenleri sürekli iş birliği halinde olmalı, yeni müfredatı takip etmelidir.”
Eğitim durumları	Ö13, “Öğretmen devamlı kendini yenileyebilmelidir. Eğitimin yürütücüsü olarak öncelikle kendini her an donanımlı kalmalıdır. Bilgisayar ve interneti aktif kullanabilmelidir. Monoton olmak yerine yeni öğrenmelere açık olmalı ve bu faaliyetler sayesinde öğrencilerine çok daha faydalı olacağını bilincinde olmalıdır. Hizmet içi eğitimler ve seminerler ile ufkunu her an genişletmelidir.”

Bu bulgulara göre mesleki gelişimin kişisel gelişim başta olmak üzere, mesleki değerler ve eğitim durumları açısından mesleki yeterliliğe olumlu yönde katkı sunduğu söylenebilir.

Mesleki Yetersizlikler

Öğretmenlerin mesleki yetersizliklerine ilişkin görüşlerini almak üzere “Kendinizi mesleki anlamda hangi alanlarda yetersiz bulunuyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar

doğrultusunda, bu soruya ilişkin oluşturulan temaya ait kodlar ve frekanslarını gösteren model aşağıda yer almaktadır.

Şekil 7. Mesleki Yetersizlikler

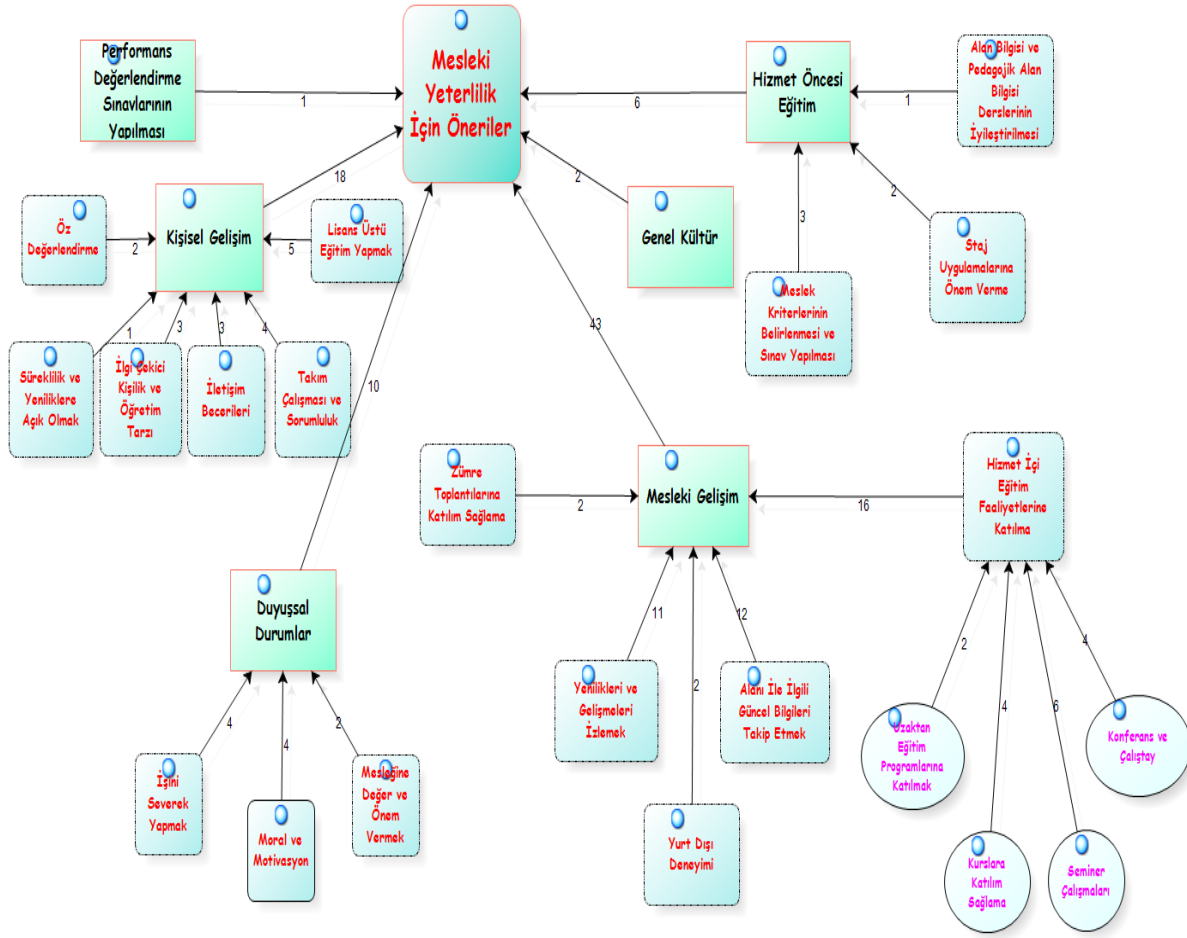
Öğretmenlerin bu temaya ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde; en çok kişisel gelişim başlığı altında (f=12) iletişim, sabırlı olmak, zaman yönetimi, tecrübe eksikliği ve mesleki gelişim başlığı altında (f=7) hizmet içi eğitim faaliyetleri, alanı ile ilgili güncel bilgileri-yenilikleri takip etmek faktörlerinde mesleki yetersizlik yaşadıkları görülmektedir. Bunları sırasıyla alan bilgisi; ölçme değerlendirme; okul aile ve toplum ilişkileri ve eğitim durumları başlığı altında yöntem ve teknik kullanımı ile teknoloji ve bilgisayar kullanımı takip etmektedir. Bu temaya ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

Kişisel gelişim	Ö13, "Zaman yönetimi konusunda 40 dakikayı bazen planlı kullanamadığımı düşünüyorum."
Mesleki gelişim	Ö6, "Alan olarak değil de kendi branşım ile olan güncel yenilikleri sürekli takip edememe açısından yetersiz buluyorum."
Alan bilgisi	Ö16, "Sürekli programlar güncelleniyor. Bazen yeni müfredattaki konulara yönelik etkinlik tasarlamakta zorlanabiliyorum."
Eğitim durumları;	Ö3, "Teknoloji ve bilgisayar programları kullanma konusunda eksiklerim olduğunu düşünüyorum."
Ölçme değerlendirme	Ölçme-değerlendirme alanında kendimi yenilemek ve geliştirmek istiyorum."
Okul, aile ve toplum ilişkileri	Ö11, "Velilerle daha sık iletişim kurabilirim. Öğretmenlik hayatım boyunca hiç ev ziyareti yapmadım mesela. Ailenin ilgisizliği yakındığımız bir konu olmasına rağmen, bu konuda çok çaba sarf ettiğimi zannetmiyorum."

Bu bulgulara göre öğretmenlerin kendilerini özellikle alan bilgisi, iletişim, sabır, alanı ile ilgili güncel bilgileri-yenilikleri takip etme ile hizmet içi eğitim faaliyetleri noktasında yetersiz hissettikleri söylenebilir.

Mesleki Yeterlilik İçin Öneriler

Öğretmenlerin mesleki yeterliliğe ilişkin önerilerini almak üzere "Öğretmenlerin mesleki yeterliliklerini geliştirebilmelerine yönelik önerileriniz nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar doğrultusunda, bu soruya ilişkin oluşturulan temaya ait kodlar ve frekansları gösteren model aşağıda yer almaktadır.

Şekil 8. Mesleki Yeterlilik İçin Öneriler

Şekil 8 de görüldüğü üzere öğretmenlerin mesleki yeterlilik için önerileri çeşitlilik göstermektedir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde mesleki gelişim temasının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bu başlık altında hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılma; alanı ile ilgili güncel bilgileri takip etme, yenilikleri ve gelişmeleri izlemek, yurt dışı deneyimi yaşamak, zümre toplantılarına katılım sağlama alt temalarına ulaşılmıştır. Öneriler noktasında diğer önemli bir faktör kişisel gelişim olmuştur. Kişisel gelişim başlığı altında lisansüstü eğitim yapmak, takım çalışması ve sorumluluk, iletişim becerileri, ilgi çekici kişilik ve öğretim tarzı, süreklilik ve yeniliklere açık olmak, öz değerlendirme kodlarına ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan bazıları aşağıdadır:

Mesleki gelişim

Ö12, "...Şu aşamada öğretmenlerin anlamsız hizmet içi eğitimler yerine alanda başarılı öğretmenlerle işbirliği halinde projeler yapması, birlikte ders işleme çalışmaları yapabilir. Daba küçük gruplarla, daba yetkin kişilerle uygulama ağırlıklı çalışmalar yapılabilir. Seminer dönemlerinde o yıl yapılmış en iyi etkinlikler, çalışmalar uygulamalı olarak gösterilebilir. Gelecek yıl okutacakları sınıflara yönelik etkinlik çalışmaları yine seminer döneminde yapılabilir. Yine bu dönemde Avrupa'da ve diğer gelişmiş ülkelerdeki öğretim yöntem ve teknikleriyle uygulama yapılabilir."

Ö20, "Öncelikle bu konuda gönüllü ve istekli olunmalıdır. Zorla yapılan bir eğitimin çok da faydalı olacağını düşünmüyorum. Eğitimle ilgili gelişmelerin takip edilmesi, ilgili sitelerden faydalanılması, yayınlanan makale ve tezlerin incelenmesi, hizmet içi eğitimlere katılım ve lisansüstü eğitim almaya istekli olunması gerekir."

Ö6, "...Alanları ile ilgili güncel bilgileri ve yenilikleri takip etmelerinin de önemli olduğunu altını çizmek istiyorum. Bakanlığın ve yerelde il-ilçe milli eğitim müdürlüklerinin düzenlediği hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılmanın (kurs, seminer, konferans vb.) mesleki yeterliliği geliştirmek açısından faydası olacaktır. Yüksek Lisans ve doktora yapılarak üniversitedeki akademik ortamdan yararlanmanın kişisel ve mesleki çalışmaları geliştirmeye fazlasıyla artısı olacaktır."

Kişisel gelişim

Ö4, "Yeni nesil klasik tarzdaki ders anlatımlarını sevmiyor. Onları derse katacak, derse karşı ilgisini arttıracak tarzda öğretim tekniklerine odaklanılmalı..."

Duyuşsal durumlar	Ö6, “Öğretmenlerin öncelikle yaptıkları işi sevmelerini moral ve motivasyonlarını yüksek tutmalarını öneririm. Öğrenci ve velileriyle sağlıklı bir iletişim kurarak işin içine onları da katmalarının önemli olduğunu ve böylece mesleki yeterliliklerini geliştirebileceklerini düşünüyorum...”
Hizmet öncesi eğitim	Ö12, “Öğretmen olmak isteyenlerin eğitim fakültesini seçerken kendilerini, kişisel özelliklerini iyi değerlendirmeleri daha sonra öğretmen adaylarını eğitim fakültelerine seçecek kişilerin iyi bir yazılı, sözlü mülakat yapmaları gerektiğini düşünüyorum. İnsan sevgisi, sabır, hoşgörülü olmayan maddi ağırlıklı düşünen kişilerin eğitim fakültelerine giriş yaptıkları andan itibaren mesleki gelişim sağlayamayacaklarını, sağlamak istemeyeceklerini, sevmeyen bir işi yapmış olacaklarından dolayı mesleki yeterliliklerinde gelişmeyeceğini düşünüyorum...”
Genel kültür; Performans değerlendirme sınavlarının yapılması	Ö17, “Öğretmen dediğin çevresinde olup bitenlerin farkında olmalı. Hayata dair bir görüşü olmalı yani. Öğrencilerini yetiştirirken onların düşünme becerilerini de geliştirmeli. Karşılaştıkları problemleri yorumlayabilmeli, her zaman başkalarının yardımına ihtiyaç duymamalı. Bunun için önce kendimizi geliştirmeliyiz. Gündemi takip etmeliyiz, okumalıyız...” Ö19, “Bizim camiada çalışanda bir çalışmayan da...Bu nedenle kendini geliştirme gereği duymayan öğretmen sayısı çok fazla. Öğrenci gibi öğretmenin de performansı değerlendirilmeli. Belli periyot aralıklarında temel ve güncel konulara yönelik yapılacak sınavlar, bazılarına çeki düzen verebilir...”

Bu bulgulara göre öğretmenler mesleki yeterlilik için hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılma, alanı ile ilgili güncel bilgileri takip etme, yenilikleri ve gelişmeleri izleme, zümre toplantılarına katılım sağlama, yurt dışı deneyim edinme, kişisel gelişim sağlama, işini severek yapma, hizmet öncesi eğitimlerin iyileştirilmesi, genel kültür sahibi olma ve performans değerlendirme sınavlarının yapılması gibi birtakım öneriler getirmişlerdir. Bu öneriler ışığında yapılacak olan çalışmalar ve eğitimlerle mesleki yeterlilik alanında kazanım sağlanacağı düşünülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmada öğretmenlerin genel anlamda mesleki yeterliklerini etkileyen faktörler; hizmet öncesi eğitim, mesleğe karşı tutum, okul iklimi, mesleki deneyim, mesleki gelişim, aile ve sosyal çevre ve ekonomik durum olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu faktörlerin hangi açılardan mesleki yeterliklere etki ettiğini tespit edebilmek için hem katılımcı öğretmenler hem de ilgili literatürde genel olarak ortaya konan faktörler hakkında katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur.

Katılımcılara ilk olarak hizmet öncesi eğitimin mesleki yeterliğe etkisi sorulmuştur. Elde edilen sonuçlar başta pedagojik alan bilgisi olmak üzere, mesleğe ön deneyim kazandırması ve alan bilgisi açısından hizmet öncesi eğitimin önemini ortaya koymuştur. Ayrıca, özgüven, farkındalık ve düşünme becerileri kazandırması bakımından da olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hizmet öncesi eğitimin mesleki yeterliğe etkisine ilişkin literatürde benzer sonuçlar yer almaktadır. Sevimel ve Subaşı (2018) öğretmen adaylarının mesleki yeterliklerini artırılması bakımından özellikle üniversite eğitiminin ve öğretmenlik etkinlik algılarının oluşturulmasında uygulama deneyimlerinin önemli rolünün altını çizmişlerdir. Can (2015) fen bilgisi öğretmen adaylarının mesleki yeterlik kaynaklarını incelediği çalışmasında, alan bilgisi ve pedagojik alan bilgisinin mesleki yeterliği etkileyen önemli faktörler olduğunu belirtmiştir. Yeung ve Watkins (2000) de benzer şekilde öğretmenlerin yeterlik inançlarının en çok öğretmenlik uygulamalarından etkilendiğini, bunun yanı sıra eğitim çalışmalarının, danışman öğretmenlerin, öğrencilerin, ders ve ders planlarının da yeterlik inançları üzerinde etkili olduğunu saptamışlardır.

Mesleki deneyimin mesleki yeterliğe etkisi incelendiğinde, mesleki deneyimin öğretmenlerin kendilerini mesleki ve kişisel anlamda geliştirmeleri hususunda mesleki yeterliklerini olumlu yönde etkilediği ve öğretim yöntem ve tekniklerini etkili kullanabilme ve sınıf yönetimini sağlama açısından mesleki yeterliklerine katkısı olduğu saptanmıştır. Bandura (1997), meslek deneyimin öz yeterliği etkileyen en önemli kaynak olduğunu ifade etmiştir. İlgili literatürdeki çalışmalarda elde edilen sonuçlar mesleki deneyimin öğretmenlik yeterlik inançlarının en iyi yordayıcısı olduğunu göstermektedir (Morris, 2010; Pajares, 2002; Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy 2007). Bu görüşlerin aksine Shazadi, Khatoon, Aziz ve Hassan (2011) çalışmalarında, yaş ve mesleki deneyimin ortaokul öğretmenlerinin öz yeterlikleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Ancak genel görüş mesleğini icra eden öğretmenler için mesleki deneyimin ve hizmet öncesi eğitimin alan öğretmen adayları için öğretmenlik deneyiminin mesleki yeterlikler üzerinde olumlu etkisi olduğu yönündedir. Bu görüşü destekler nitelikte Arslan ve Bulut (2015), öğretmen adayları için öğretmenlik uygulamalarının önemli olduğunu, yeni yapılacak programlarda öğretmenlik uygulamalarına daha fazla yer verilmesinin adayların öğretmenlik deneyimlerini artıracaklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte söz konusu dersleri düzenlerken öğretmenlere destekleyici gerçek öğrenme-öğretme ortamlarının hazırlanmasına dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Okul ortamı ve sosyal ilişkilerin mesleki yeterliklere olan etkisine yönelik elde edilen sonuçlar özetlendiğinde, okul ikliminin akademik başarıyı, takım çalışmasını ve sorumluluğu, moral ve motivasyonu arttırdığı ve mesleki gelişime olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Çalışmada elde edilen bu sonuç, ilgili literatürde elde edilen sonuçlarda rastlanmaması bakımından farklılık göstermekte ve önem arz etmektedir. İlk bakışta duyuşsal durumlar kategorisinde yer alabilecek bir faktör gibi gözükse de okul ikliminin öğretmenlerin mesleki yeterlikleri üzerinde önemli etkisinin olduğu ve ayrı bir çerçevede ele alınması gerektiği yadsınamaz bir gerçektir. Olumlu okul iklimi, yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesi ve okul yetkinliğinin artırılması açısından önemli olduğu gibi öğretmenler ve okul yöneticileri arasındaki sorumluluk ve yeterlik duygusunun geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Özen, 2018).

Duyuşsal durumların mesleki yeterliğe etkisine ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde, duyuşsal durumların özellikle üretkenlik, sabır ve sorumluluk bilinci gibi kişisel özelliklere olan etkisinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, motivasyonu, akademik başarıyı ve mesleğe karşı tutumları da etkilediği ulaşılan sonuçlar arasındadır. Literatürde elde edilen bu sonuca benzer sonuçlar yer almaktadır (Arslan ve Bulut, 2015; Oh, 2011; Usher ve Pajares, 2008; Yeung ve Watkins, 2000). Ancak ilgili literatürde, Bandura'nın yeterlik kaynakları temel alındığında, psikolojik ve duyuşsal durumların diğer yeterlik kaynaklarına göre daha az etkili olduğuna dair farklı sonuçlara da rastlanmaktadır (Mulholland ve Wallace, 2001; Poulou, 2007).

Mesleki gelişim mesleki yeterliğe olan etkisine ilişkin elde edilen sonuçlar, kişisel gelişim bağlamında süreklilik ve değişime ayak uydurabilme, öz yeterliğin artması ve kariyer planlaması yapabilme açısından mesleki gelişimin önemini ortaya koymuştur. Bununla birlikte tecrübe ve deneyim kazanma, mesleki gelişmeleri izleme ve takip etme ve genel olarak eğitim durumlarını iyileştirme bakımından mesleki gelişimin mesleki yeterliğe etkisi olduğu saptanmıştır. Şüphesiz mesleki gelişimin mesleki yeterliğe etkisinin olması ön görülebilen bir sonuçtur. Bu hususta öğretmenlerin mesleki gelişimlerini nasıl sağlayacakları üzerine odaklanılmalıdır. Can (2019) çalışmasında, öğretmenlerin kişisel, alansal, örgütsel ve öğretimsel çerçevedeki meslekî gelişimlerinin sağlanabilmesi için meslekî gelişimin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasının ve öğretmenleri meslekî gelişime teşvik edecek uygulamaların yürürlüğe konmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin önündeki engellerin öncelikle tespit edilip, bu doğrultuda hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi faydalı olabilir.

Çalışmada katılımcıların mesleki anlamda yaşadıkları yetersizliklere ilişkin görüşleri alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre öğretmenlerin genel olarak kendilerini alan bilgisi, iletişim, sabır, zaman yönetimi, alternatif ölçme teknikleri, yöntem teknikleri kullanma, alanı ile ilgili güncel bilgileri–yenilikleri takip etme ve hizmet içi eğitim faaliyetleri konularında yetersiz hissettikleri söylenebilir. Benzer şekilde ortaokul branş öğretmenlerinin öz yeterlikleri üzerine yaptıkları çalışmada Gökyer ve Bakcak (2018), öğretmenlerin öğrencilerin motivasyonu artırma, ilgisiz öğrencilerin derse katılımını sağlama, öğrencilere üst düzey düşünme becerileri sağlama, nitelikli etkinlik tasarımı ve soru hazırlama, sınıf kurallarına uyum, istenmeyen öğrenci davranışlarını önleme gibi sınıf yönetimi ve öğrenci katılımına yönelik öz yeterliklerinin düşük düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Yenen'in (2021) öğretmen adaylarının mesleki beceri ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada, adayların özel gereksinimli öğrencilerin öğretiminde kullanılan öğretim tekniklerine, ölçme ve değerlendirme tekniklerine ve öğretimde bilişim teknolojilerinin kullanımına yönelik becerilerini güçlendiren bir eğitime ihtiyaç duyduklarını tespit etmiştir. Bu sonuçlardan öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi olmak üzere iki farklı boyutta kendilerini yetersiz gördüğü alanlar olduğu söylenebilir. Çünkü alan bilgisi, alternatif ölçme teknikleri, yöntem teknikleri kullanma ve zaman yönetimi gibi faktörler hizmet öncesi alınan eğitimin önemine vurgu yaparken; iletişim, alanı ile ilgili güncel bilgileri–yenilikleri takip etme ve hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılım gibi faktörler hizmet içi eğitimin önemine vurgu yapmaktadır. Hizmet öncesi eğitimde dikkat çeken husus alan bilgisi ile pedagojik alan bilgisinin öğretmenlik uygulamaları ile birbirine entegre edilmesidir. Öğretmenlerin üniversite eğitiminde edindikleri bilgileri nasıl işe koşacakları eğitim bilimcilerin sıklıkla üzerinde durdukları konular arasındadır. Diğer bir ifadeyle teori ile pratiğin bir biriyle eş güdümlü olması oldukça önemlidir. Richards (2010), İngilizce öğretmen adaylarının mesleki yeterliklerini incelediği araştırmasında, hizmet öncesinde öğretmenlerin içerik ve pedagojik bilgiyi birleştiremediklerini; ancak içerik ve pedagojinin sentezinin öğretim sürecinde nispeten önemli bir olgu olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların belirttikleri diğer yetersizlikler öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yönelik yaşadıkları sıkıntıları işaret etmektedir. Öğretmenlerin mesleki yeterlilikleriyle ilişkili bir kavram olan öğretmenlerin mesleki gelişimleri üzerine çalışma yürüten Can (2019, s. 1618) öğretmenlerin meslekî gelişimlerinin önündeki engelleri; *yasal,*

pedagojik, yönetsel ve toplumsal nedenlere dayandırmaktadır. Özellikle, öğretmen seçme, yetiştirme ve istibdamının yetersizliği, eğitim politikalarındaki belirsizlik, eğitim sisteminin sürekli değişmesi, öğretmen örgütlenmesinin yetersizliği, öğretmenlerdeki amaç ve motivasyon eksikliği ile öğretmenlerin kariyer gelişimlerinin sağlanamamasını, meslekî gelişimin önündeki engeller olarak tespit etmiştir.

Katılımcılara son olarak mesleki yeterliklerini geliştirebilmeleri için önerileri sorulmuştur. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, öğretmenlerin mesleki yeterlilik için hizmet içi eğitim faaliyetlerine katılma, alanı ile ilgili güncel bilgileri takip etme, yenilikleri ve gelişmeleri izleme, meslektaşlarla iletişim halinde olma, yurt dışı deneyim edinme, kişisel gelişim sağlama, işini severek yapma, hizmet öncesi eğitimlerin iyileştirilmesi, genel kültür sahibi olma ve performans değerlendirme sınavlarının yapılması gibi çeşitli öneriler sundukları tespit edilmiştir. Can'ın (2019) araştırma bulgularına göre öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin artırılması için, yaşam boyu öğrenme ve uzaktan eğitimler aracılığıyla sürekli gelişim imkânları sağlanmalı, yabancı ülkelerde yürütülen ve iyi örnek teşkil eden mesleki eğitim programlarından yararlanılmalı, bu programlar öğretmenlerin kişisel gelişimlerine, özlük haklarının korunmasına, mesleki anlamda ilerlemelerine katkı sağlamalı, sürdürülebilir bir kariyer planlaması sistemi oluşturulmalı ve öğretmenlerin sempozyum ve kongre gibi akademik etkinliklere katılımları teşvik edilmelidir. Benzer şekilde Aydın (2018) da, eğitim kurumlarının ve öğretmenlerin mesleki yeterlik ihtiyaçlarının giderilebilmesi için hizmet içi eğitim çalışmalarının öğretmenlerin mesleki ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Gökyer ve Bakcak (2018) da sınıf yönetiminde etkili unsurlar olan; öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanma, etkili iletişim kurma, etkili zaman yönetimi, değerlendirme ve rehberlik yapma gibi konularda gerek hizmet içinde gerekse hizmet sonrasında öğretmenlerin yetiştirilmelerine yönelik nitelikli seminerler verilmesinin önemine değinmişlerdir. Paralel olarak Elçiçek ve Yaşar (2016), öğretmenlerin ihtiyaç, talep ve görüşleri doğrultusunda okul temelli mesleki gelişim gibi alternatif mesleki gelişim imkânları sağlanarak lider yöneticilerin ve lider öğretmenlerin yetiştirilmesi gerekliliğini savunmuşlardır.

Sonuç olarak, eğitimde kalitenin yakalanabilmesi için öncelikle öğretmen yeterliklerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin sahip olması gereken genel ve özel alan yeterliklerinin günümüz koşullarına göre güncellemesi, öğretmenlerin bu mesleki yeterliklere sahip olup olmadığının hem üniversite eğitimi sırasında hem de hizmet içinde takip edilmesi ve gerekli görüldüğü yerlerde eğitim olanaklarının sunulması, kariyer ve kişisel gelişimlerinin sağlanması faydalı olabilir. Dolayısıyla, öğretmenlerin mesleki yeterliklerini sağlamaya yönelik mesleki gelişim planlamalarının yapılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu amaçla, mesleki yeterlikleri etkileyen faktörler ve mesleki gelişim ihtiyaçları doğrultusunda eğitim içerikleri oluşturulmalı, uygulanmalı ve değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, öğretmenlerin mesleki yeterliklerini arttırmaya için, hizmet öncesinde öğretmen adaylarına, hizmet içinde mesleğe yönelik olmak üzere, kapsamlı ve sürekli mesleki gelişim programları hazırlanarak işe koşulmalıdır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda şu önerilerde bulunulabilir;

- Öğretmenlerin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda ilgili kurumlarda ihtiyaç analizleri yapılarak öğretmenlerin mesleki yeterliklerini arttırmaya yönelik eğitimler düzenlenebilir.
- Düzenlenen bu programlara öğretmenlerin katılımlarının sağlanabilmesi için uzaktan eğitim ya da mobil öğrenme olanaklarından yararlanılabilir.
- Düzenlenen bu programlara öğretmenlerle birlikte yöneticilerin de katılımları sağlanarak okul ortamında sosyal ilişkilerin geliştirilmesi ve olumlu okul iklimi ortamının oluşturulmasına yönelik etkinlikler düzenlenebilir. Bununla birlikte öğretmenlerin moral ve motivasyonlarını artırıcı etkinlikler programlara eklenebilir.
- Öğretmenlerin kendilerini geliştirmelerine yönelik lisansüstü eğitim, kongre, sempozyum, ve yayın gibi faaliyetlere katılmaları için teşvik edici yöntemler geliştirilebilir.
- Söz konusu bu faaliyetler düzenlenirken sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve TÜBİTAK gibi kurum ve kuruluşların işbirliğine gidilebilir.

Etik Beyan

“Öğretmenlerin Mesleki Yeterliklerini Etkileyen Faktörler” isimli bilimsel araştırma projesi dosyası ve ilgili belgeler Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulu tarafından incelenmiş olup, çalışmanın gerçekleştirilmesinde etik sakınca bulunmadığına kurul üyeleri tarafından 2020.14.175 tarih ve sayı numarası ile oy birliğiyle karar verilmiştir. Bununla birlikte, çalışmada bilimsel etik ve alıntı kurallarına

uyulmuş; veriler üzerinde herhangi bir manipölasyona yer verilmemiş ve söz konusu çalışma herhangi bir akademik yayın kuruluşuna değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Akkuzu, N. (2011). Öğretmen adaylarının mesleki yeterlikleri ve mesleki yeterlikleri etkileyen faktörler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi: bir yapısal eşitlik modeli örneği. *NWSA Education Sciences*, 6(4), 2611-2629.
- Altinkurt, Y. ve Ekinci, C. E. (2016). Examining the relationships between occupational professionalism and organizational cynicism of teachers. *Educational Process: International Journal*, 5(3), 236-253.
- Arslan, O. ve Bulut A. (2015, Şubat). Turkish prospective middle grades mathematics teachers' teaching efficacy beliefs and sources of these beliefs. In *CERME 9-Ninth Congress of the European Society for Research in Mathematics Education* (pp. 1123-1130).
- Aydın, İ. (2018). Öğretmenlik kariyer evreleri ve öğretmenlerin meslekî gelişimi. *International Journal of Human Sciences*, 15(4), 2047-2065.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioural change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York: W.H. Freeman.
- Bolat, O. İ. (2011). Öz yeterlilik ve tükenmişlik ilişkisi: Lider-üye etkileşiminin aracılık etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 255-266.
- Bümen, N. T., Ateş, A., Çakar, E., Ural, G. ve Acar, V. (2012). Türkiye bağlamında öğretmenlerin mesleki gelişimi: Sorunlar ve öneriler. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(194), 31-50.
- Can, E. (2019). Öğretmenlerin meslekî gelişimleri: Engeller ve öneriler. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 1618-1650. doi: 10.14689/Issn.2148-2624.1.7c.4s.14m
- Can, H. (2015). Sources of teaching efficacy beliefs in pre-service science teachers. *Elementary Education Online*, 14(1), 358-373. doi: 10.17051/io.2015.84390
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal.
- Çapa-Aydın, Y. , Uzuntiryaki, E., Temli, Y. ve Tarkin, A. (2013). Özyeterlik Kaynakları Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması. *Elementary Education Online*, 12(3), 749-758
- Darling-Hammond, L. (2006). *Powerful teacher education: Lessons from exemplary programs*. San Francisco: Jossey-Bass, CA.
- Ekiz, D. (2006). *Öğretmen eğitimi ve öğretimde yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Elçiçek, Z. ve Yaşar, M. (2016). Türkiyede ve dünyada öğretmenlerin mesleki gelişimi. *Electronic Journal of Education Sciences*, 5(9), 12-19.
- Epstein, R. M. ve Hundert, E. M. (2002). Defining and assessing professional competence. *Journal of the American Medical Association*, 287, 226-235. doi:10.1001/jama.287.2.226
- Gökkyer, N. ve Bakcak, S. (2018). Ortaokul öğretmenlerinin özyeterlik düzeyleri: Elazığ ili örneği. *Turkish Journal of Educational Studies*, 5(3), 82-98.
- Grossman, P. (1990). *The making of a teacher: Teacher knowledge and teacher education*. New York, Teachers College Press.
- Guskey, T. R. (2007). Results-oriented professional development, İçinde: A. C. Ornstein, E. F. Pajak, ve S. B. Ornstein, *Contemporary issues in curriculum* (s. 334-346). Boston: Pearson Education.
- Gültekin, M. (2011). *Sosyal bilşsel öğrenme kuramı*. B. Oral (Edt.) *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları* (s. 101-119). Ankara: Pegem Akademi.
- Gürbüz, R., Erdem, E. ve Gülburnu, M. (2013). Sınıf öğretmenlerinin matematik yeterliklerini etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Abi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 255-272.
- Heaton, M. (2013). *An examination of the relationship between professional learning community variables and teacher self-efficacy*. Electronic Theses and Dissertations. Paper 5038.
- Henson, R. K. (2002). From adolescent angst to adulthood: Substantive implications and measurement dilemmas in the development of teacher efficacy research. *Educational Psychologist*, 37, 137-150.
- Kaçar, T. ve Beycioğlu, K. (2017). İlköğretim öğretmenlerinin öz yeterlik inançları. *İlköğretim Online*, 16(4), 1753-1767.
- Karacaoğlu, Ö. C. (2008). Öğretmenlerin yeterlik algıları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 70-9.
- Kızılcapan, O. ve Kırmızıgül, A. S. (2021). Fen laboratuvarı kullanımına yönelik öz yeterlik ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 425-438.
- Köksal, N. (2008). Öğretmenlik mesleği genel yeterliklerinin öğretmen, müdür ve bakanlık yetkilileri tarafından değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 36-46.
- Kulshrestha, A. K. ve Pandey, K. (2013). Teachers training and professional competencies. *Voice of Research*, 1(4), 29-33.
- Küçükahmet, L., Değirmencioglu, C., Uğuzman, E. T., Öksüzoglu, A. F., Özdemir, İ. E. ve Korkmaz, A. (1999). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. İstanbul: Alkim Yayınevi.
- Lee, J. A. (2009). *Teachers' sense of efficacy in teaching English, perceived English language proficiency, and attitudes toward the English language: A case of Korean public elementary school teachers*. Unpublished doctorate thesis. Ohio State University Department of Philosophy, Ohio.
- MEB. (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*. <http://oygm.meb.gov.tr/www/ogretmenlik-meslegi-genel-yeterlikleri/icerik/39>.

- Morris, D. B. (2010). *Sources of teaching self-efficacy: A scale validation*. (Unpublished doctoral dissertation). Emory University, Atlanta, Georgia.
- Mulholland, J. ve Wallace, J. (2001). Teacher induction and elementary science teaching: Enhancing self-efficacy. *Teaching and Teacher Education*, 17, 243-261.
- Oh, S. (2011). Preservice teachers' sense of efficacy and its sources. *Psychology*, 2(3), 235-240. doi:10.4236/psych.2011.23037.
- Özen, H. (2018). A qualitative study of school climate according to teachers' perceptions. *Eurasian Journal of Educational Research*, 18(74), 81-98.
- Pajares, M. F. (2002). *Overview of social cognitive theory and of self-efficacy*. <http://www.emory.edu/EDUCATION/mfp/eff.html>
- Papadopoulou, V. ve Yirci, R. (2013). Rethinking decentralization in education in terms of administrative problems. *Educational Process: International Journal (EDUPIJ)*, 2(1-2), 7-18.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Edt.). Ankara: Pegem Akademi.
- Phan, N. T. T. ve Locke, T. (2015). Sources of self-efficacy of Vietnamese EFL teachers: A qualitative study. *Teaching and Teacher Education*, 52, 73-82. doi:10.1016/j.tate.2015.09.006
- Poulou, M. (2007). Personal teaching efficacy and its sources: Student teachers' perceptions. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 27(2), 191-218. doi:10.1080/01443410601066693
- Richards, J. C. (2010). Competence and performance in language teaching. *RELC Journal*, 41(2), 101-122. doi:10.1177/0033688210372953
- Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, öğrenme ve öğretim-kuramdan uygulamaya* (23. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Sevimel, A. ve Subasi, G. (2018). The factors affecting teacher efficacy perceptions of Turkish pre-service English language teachers. *The Journal of Language Teaching and Learning*, 8(1), 1-17.
- Shazadi, T., Khatoon, S., Aziz, S. ve Hassan, H. (2011). Determining factors affecting teachers' self-efficacy at secondary school level. *Language in India*, 11(10), 385-395.
- Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review*, 57(1), 1-22.
- Şahin, E. (2010). *İlköğretim sınıf öğretmenlerinin öğretim stili tercihlerinin, cinsiyetlerinin, mesleki kademelerinin, öz yeterlik algularının ve öz yönetimli öğrenmeye hazır bulunuşluk düzeylerinin mesleki yeterlikleri üzerindeki etkisi* (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şişman, M. (2009). Öğretmen yeterlilikleri: Modern bir söylem ve retorik. *İnönü üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 63-82.
- TDK (2020). *Yeterlik*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Thompson, G. (2016). *Japanese high school English teachers' self-efficacy beliefs about teaching English* (Doctorate Thesis). School of Cultural and Professional Learning Faculty of Education, Queensland University of Technology, Queensland.
- Tschannen-Moran, M. ve Woolfolk Hoy, A. (2007). The differential antecedents of self efficacy beliefs of novice and experienced teachers. *Teaching and Teacher Education*, 23, 944-956. doi:10.1016/j.tate.2006.05.003
- Tschannen-Moran, M., Woolfolk Hoy, A. ve Hoy, W. K. (1998). Teacher efficacy: Its meaning and measure. *Review of Educational Research*, 68(2), 202-248.
- Usher, E. L. ve Pajares, F. (2008). Sources of self-efficacy in school: Critical review of the literature and future directions. *Review of Educational Research*, 78(4), 751-796. doi:10.3102/0034654308321456
- Yenen, E. T. ve Kılınç, H. H. (2018). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleği genel yeterliklerine sahip olma düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), 2767-2787.
- Yenen, E. T. (2021). Prospective teachers' professional skill needs: a Q method analysis. *Teacher Development*, 25(2), 196-214. <https://doi.org/10.1080/13664530.2021.1877188>
- Yeşilyurt, E. (2011). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinin genel yeterliklerine yönelik yeterlik algıları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 71-100.
- Yeung, K. W. ve Watkins, D. (2000). Hong Kong student teachers' personal construction of teaching efficacy. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 20(2), 213-235. doi:10.1080/713663713
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yirci, R. (2017). Öğretmen profesyonelliğinin önündeki engeller ve çözüm önerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 503-522.

EXTENDED ABSTRACT

In order to ensure the professional competence development of teachers, determining the factors affecting teacher competencies and developing suggestions for increasing teacher competencies by determining these obstacles are of great importance. When the literature is analyzed, it is seen that teachers' professional competencies are affected due to different reasons, especially the four resource models affecting Bandura's self-efficacy. However, these four resource models that affect the self-efficacy put forward by Bandura can be extended with the participation of teachers from different branches.

Considering that the studies in the related field are generally quantitative studies, and the limited number of qualitative researches, determining the factors affecting teachers' professional competencies and developing solutions in this context increase the importance of the research.

The purpose of this study is to determine the factors affecting teachers' professional competencies and to develop suggestions for teachers to increase their professional competencies. The research was carried out within the framework of the case study, which is one of the qualitative research models. The case study model offers a holistic and in-depth analysis of a current phenomenon within real life events (Creswell, 2015). The study group of the research consists of 20 volunteer teachers working in different branches in the provinces Aksaray, Kayseri and Nevşehir in the 2019-2020 academic year. Convenience sampling was used to identify the participants.

In the study, a semi-structured interview form was used as a data collection tool. The form developed by the researcher consisted of eight open-ended questions that reveal teachers' thoughts on factors affecting their professional competence. In the process of creating an interview form, the relevant literature was examined and expert opinions were consulted. The data of the research were analyzed by using content analysis method. A computer-aided qualitative data analysis program was used to analyze the obtained data. The concepts extracted from the interview data are presented by dividing themes and codes into frequencies in shapes. In addition, frequent quotations from teachers' views were made to increase the credibility of the research findings. The opinions of the participants were coded as Teacher 1 (Ö1), Teacher 2 (Ö2),...representing the teachers.

Factors affecting teachers' professional competencies in general terms were found as; pre-service education, attitude towards the profession, school climate, professional experience, professional development, family and social environment and economic situation. In order to determine in which aspects these factors affect professional competencies, the opinions of the participants were consulted about the factors that were generally revealed in the related literature. Participants were first asked about the effect of pre-service training on professional competence. The results obtained have demonstrated the importance of pre-service education in terms of knowledge of pedagogical field, pre-service experience and field knowledge. In addition, it is concluded that it has a positive effect in terms of gaining self-confidence, awareness and thinking skills. When the effect of professional experience on professional competence was examined, it was found that professional experience positively affected the professional competencies of teachers in developing themselves professionally and personally and contributed to their professional competencies in terms of using teaching methods and techniques effectively and providing classroom management. When the results obtained for the impact of school environment and social relations on professional competencies are summarized, it is seen that school climate increases academic success, teamwork and responsibility, morale and motivation and has a positive effect on professional development. When the opinions of teachers about the effect of emotional states on professional competence were examined, it was found out that the effects of emotional states on personal characteristics such as productivity, patience and responsibility awareness came to the fore. The participants were finally asked about their suggestions to improve their professional competencies. When the results obtained are examined, It has been determined that they offer various suggestions such as to participate in in-service training activities for professional competence, to follow up-to-date information about their field, to follow innovations and developments, to communicate with colleagues, to gain experience abroad, to provide personal development, to love their job and to improve the pre-service training, general culture and performance evaluation exams.

As a result, it is important to raise teacher competencies first in order to improve the quality of the education system. In this context, it may be beneficial to update the general and special field competencies that teachers should have in accordance with today's conditions and to improve them with pre-service and in-service trainings, to provide career developments, to determine applicable teacher competence areas and to apply them. Therefore, it can be said that there is a need to make professional development plans to provide teachers' professional competencies. For this purpose, educational contents should be created, implemented and evaluated in line with the factors affecting professional competencies and professional development needs. In addition, comprehensive and continuous professional development programs can be prepared and implemented in order to increase the professional competencies of teachers.

Differentiated Instruction: Bibliometric Map of Literature

Halil OBAN¹

Abstract

The aim of this study is to analyze the publications in the literature on differentiated instruction. 667 publications published in various sources in the Web of Science database until November 2020 were analyzed using the bibliometric analysis method. Analyzes were made with Vos viewer software. Common keywords used by the authors, the bibliographic coupling of countries, institutions, sources, authors and publications and co-citation of authors, references and sources were analyzed and visualized via the software. As a result of the analysis, it was determined that the concept of differentiated instruction is frequently used together with the keywords as differentiation, curriculum, inclusive education, universal design for learning (UDL), learning styles, assessment, professional development. In the literature of differentiated instruction, Ghent University and Brussel University stand out from the other universities. In addition, “teaching and teacher education”, “teachers and teaching” and “educational leadership” journals that include publications related to the differentiated instruction are prominent journals. As a result of the most influential author analysis, Tomlinson came to the fore as the author of the most cited publications. At the same time, the USA and Canada stand out as the leading countries in publications in the field of differentiated instruction.

Key Words: Bibliometric analysis, Differentiated instruction, Bibliometric mapping.

Farklılaştırılmış ğretim: Literatürün Bibliyometrik Haritalaması

Öz

Bu alışmanın amacı, farklılaştırılmış öğretim ile ilgili literatürdeki yayınları incelemektir. Web of Science veri tabanında Kasım 2020'ye kadar çeşitli kaynaklarda yayınlanan 667 yayın, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Vosviewer yazılımı kullanılarak analizler yapılmıştır. Yazarlar tarafından kullanılan ortak anahtar kelimeler, ülkelerin, kurumların, kaynakların, yazarların ve yayınların bibliyografik eşleşmeleri ve yazarlara, referanslara ve kaynaklara yapılan ortak atıflar yazılım aracılığıyla analiz edilerek görselleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda farklılaştırılmış ğretim kavramının en çok farklılaştırma, ğretim programı, kapsayıcı eğitim, evrensel öğrenme tasarımı (UDL), ğrenme stilleri, değerlendirme, mesleki gelişim anahtar kelimeleriyle birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Farklılaştırılmış ğretim alanında yapılan yayınlarda “Ghent University” ve “Brussel Universty” öne çıktığı görölmüştür. Ayrıca, farklılaştırılmış öğretimle ilgili yayınların yer aldığı dergilerden öne çıkanların “teachers and teaching” and “educational leadership” olduğu tespit edilmiştir. Alanda en etkili yazar analizinin bir sonucu olarak Tomlinson, en çok alıntı yapılan yayınlarnın yazarı olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda farklılaştırılmış ğretim alanında yapılan yayınların kökeni olarak ABD ve Kanada ülkeleri öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik analiz, Farklılaştırılmış ğretim, Bibliyometrik haritalama

Atıf İçin / Please Cite As:

oban, H. (2022). Differentiated instruction: bibliometric map of literature. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 46-62.

Geliş Tarihi / Received Date: 28.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.09.2021

¹ Dr. - Türkiye-Millî Eğitim Bakanlığı, cobanhalil@hotmail.com

 ORCID: 0000-0001-6807-1380

Introduction

After examining the factors improving students' learning and affect their success, it can be stated among the factors like the classroom size, teachers' experience and others the quality of the teaching plays the great role (Park, 2005, s. 88-89). The quality of teaching is closely related to the planning made by taking into account the individual differences, abilities, readiness, interests and needs of the students. In that regard, differentiated instruction stands out as a modern approach that prioritizes students' interests, needs, abilities and knowledge (Hollas, 2005; Valiandes, 2015, p. 17).

There is a large consensus in the literature on both the components and the applications of differentiated instruction (Heacox, 2002; Tomlinson, 1999; Tomlinson, & Allan, 2000). Tomlinson (2000, s. 2) defines differentiated instruction as a proactive approach that provides opportunities for students to learn in the most efficient way and is about the points students need to learn, the ways of learning and the ways of revealing what they have learned. In other words, differentiated instruction enables the program to be compatible with readiness levels, interests, needs and learning profiles of the students through adaptations in the content, process and product dimensions of the program (Hall, Strangman, & Meyer, 2003, p. 2-3; Tomlinson, 2000, s. 5; Tomlinson, & Jarvis, 2009).

Since differentiated instruction is an approach that takes students' individual development into account, it is not only facilitates the conditions in which students can achieve success, but also contributes to their personal development (Tomlinson, & Allan, 2000, p. 4-5). It provides these through flexible learning environments, assessment of needs in the process, flexible groups, individual challenging tasks and cooperative learning groups (Tomlinson, 1999, p. 2-3; Tomlinson, & Allan, 2000, p. 5). In summary, the four pillars that form the basis of differentiated instruction can be expressed as focusing on the basic ideas and skills in the content areas, sensitivity to the individual differences of students, the integration of teaching and evaluation, and the arrangement of content, processes and products in line with individual interests and needs (Tieso, 2003, p. 34; Tomlinson, 1999, p. 4).

The aim of this study is to contribute to the development of the literature in this area by analyzing the publications on differentiated instruction. Bibliometric analysis was used to reveal the trends of the publications. Bibliometric methods reveal the orientation of research in the scientific area, developments in the literature and the structure of the field with various classifications (Cobo, Lopez-Herrera, Herrera-Viedma, & Herrera, 2011, p. 1382). Bibliometric methods are generally used for two purposes; performance analysis and scientific mapping (Demir-Erigüç, 2018, p. 97). Performance analysis reveals the performances of institutions or countries regarding their publications; scientific mapping tries to identify the dynamics of the area (Noyon, Moed, & Raan, 2006, p. 592). For example, it is possible to analyze publications from their sources to keywords, from published countries to authors, from citations to affiliated institution. In fact, by making more advanced analysis of the publications, based on co-author mapping of the publications, common citations and sources, common keywords and bibliographic matching of authors, institutions and countries can create visually useful maps.

In this study, the Web of Science (WoS) database of scientific publications, which is the most prestigious in the world, was used. The WoS database is one of many databases like Scopus, Google Scholar. However, WoS was preferred in the research because it contained a large number of journals with a high impact factor of social science and it offers researchers facilities for analysis.

Method

Aim and Importance of the Research

In this study, the aim is to examine the trends in the field of differentiated instruction through bibliometric mapping method by analyzing the authors, number of publications, keywords, journals, countries and citation numbers of publications in the field. Bibliometric analysis allows the publications in the field and some variables related to the publications to be systematically examined. Bibliographic researches made accordingly, make it easier to follow the developments in the field (Cobo et al., 2011, p. 1383). This study is also important as it is the first bibliographic study in the national literature on differentiated instruction.

Searching Strategy

Using the advanced search feature of the WoS database, all publications until November 2020 were searched using the query “differentiated instruction” “differentiated learning”, “differentiated teaching” and “differentiated classroom” without limiting publication type and the year. As a result, a total of 667 publications formed the analysis unit.

Data Analysis

The publications included in the study were presented by bibliometric visualization method based on the mathematical and statistical relationships among themselves (Hoffman & Holbrook, 1993). Using the data set, common keywords used by the authors are bibliographic coupling of countries, institutions, authors, publications, and co-citations of authors, institutions and publications were analyzed through Vosviewer software. The threshold value was used in all analyzes to reveal meaningful relationships, since not using the threshold value will cause a messy appearance and the formation of visuals that are very difficult to interpret (White, & McCain, 1998, p. 332). The analysis of common keywords used by the authors is important in revealing the subfields and trends of the research field (Özçınar, 2017, p. 164). Citing the works of the authors by other studies is closely related to how much it affects the subsequent research (Al, 2008, p. 34-35). Examining the relationship between the cited sources is possible with citation analysis (Smith, 2007). Citation analysis is important in determining the effective ones among the publications, authors and journals, revealing their relations with each other and revealing the historical status of the research field (Goksu, 2020, p. 4). Citation analysis can basically be done with two approaches; it is a co-citation and bibliographic coupling (Çilhoroz, & Arslan, 2018, p. 543). Analyzes made in this research were carried out using “Bibliographic Coupling” and “Co-Citation” techniques included in the Vosviewer software. Bibliographic coupling is the citation of the same source from two separate sources (Garfield, 1988, p. 162; Kesler, 1963). The more common publications these two sources cite, the higher the strength of the bibliographic coupling increases. The co-citation approach is about citing a source to two separate sources simultaneously (Garfield, 1988, p. 162). In this case, the more references cited by two sources cited at the same time, the higher the common citation strength increases. Accordingly, while there is no change in the bibliographic coupling strength over time, the co-citation strength is affected by the publications made over time (Small, 1973, p. 265; Ukşul, 2016, p. 18).

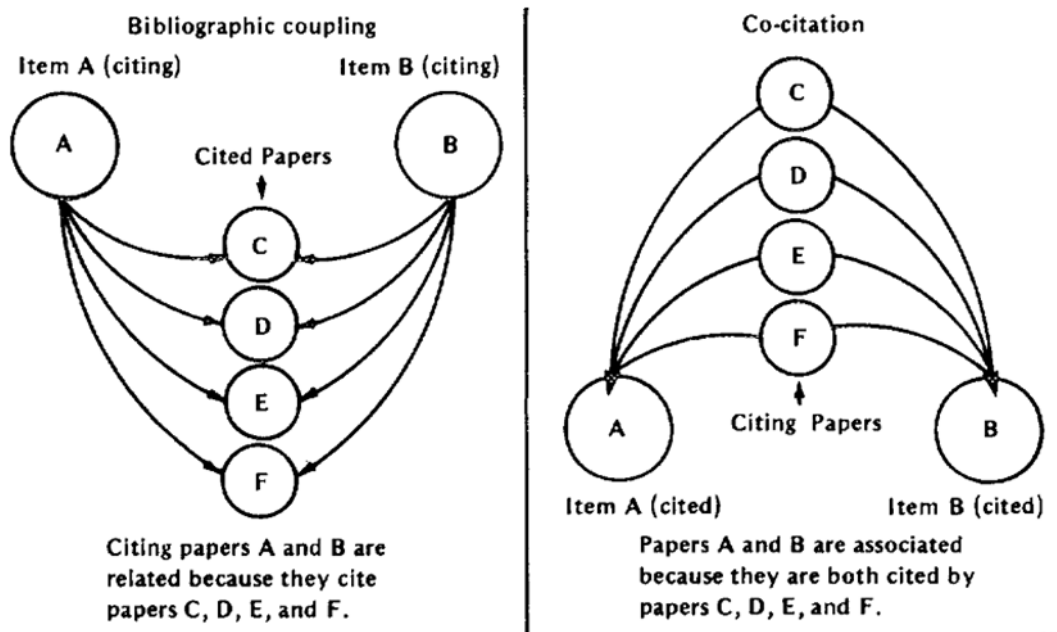

Figure 1. *Bibliographic coupling vs. co-citation (Garfield, 1988, p. 162)*

Findings

Bibliographic Coupling of Sources

The bibliographic coupling of the sources is shown in Figure 1 with the “density visualization”. Sources that have at least 5 publications were included in this study. It was observed that 14 of the 431 sources provided the given threshold value. Bibliographic coupling of all sources and their total links’

strength (TLS) to other publications was calculated. The first two most influential journals are "teaching and teacher education" and "teachers and teaching". The first of these sources has 13 publications on differentiated instruction, while the second has 6 publications. At the same time, the first source has 158 citations, while the second has 54 citations. The first source has more TLS (685) than the second source (403). The determinations and calculations of the other 12 sources in terms of the number of publications, the number of citations and the TLS are shown in Table 1;

Table 1. *Bibliographic Coupling of Sources*

Source	Number of Publication	Number of citation	TLS
teaching and teacher education	13	158	685
teachers and teaching	6	54	403
studies in educational evaluation	5	43	399
international journal of instruction	7	3	380
international journal of inclusive education	10	69	298
journal of advanced academics	10	109	146
journal for the education of the gifted	8	137	172
professional development in education	5	41	128
inted2016	5	3	111
gifted child quarterly	6	112	105
theory into practice	5	135	97
reading teacher	6	82	55
international journal of emerging technologies in learning	5	7	1
russian education and society	5	1	0

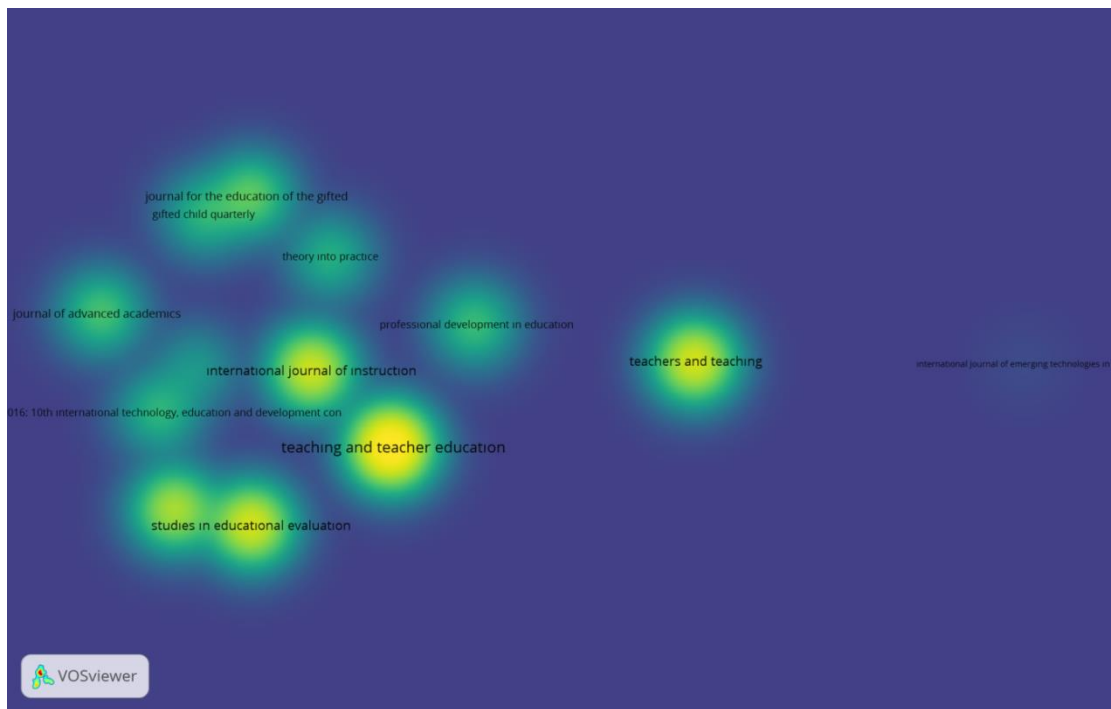

Figure 1. *Bibliographic coupling of sources*

Bibliographic Coupling of Countries

Bibliographic coupling of countries has been shown by overlay visualization in figure-2. Countries with at least 10 publications have been included in the analysis. It is seen that 16 out of 73 countries with publications related to the field meet this requirement. Bibliographic coupling TLS with other countries was calculated for each country. The USA comes first in this list, with 252 publications, 2814 citations and 8358 TLS. The determinations and calculations of the other countries in terms of the number of publications, the number of citations and the TLS are shown in table-2;

Table 2. *Bibliographic coupling of countries*

Countries	Number of Publication	Number of citation	TLS
USA	252	2814	8358
Canada	39	221	3210
Belgium	18	217	2916
Australia	21	179	2151
Netherlands	20	84	2055
Turkey	13	25	1932
Greece	19	58	1530
Germany	20	26	1487
China	29	37	1192
South Africa	14	61	1095
Singapore	10	37	1084
England	18	100	536
Romania	20	69	450
Spain	12	26	265
Brazil	12	17	92
Ukraine	10	7	63

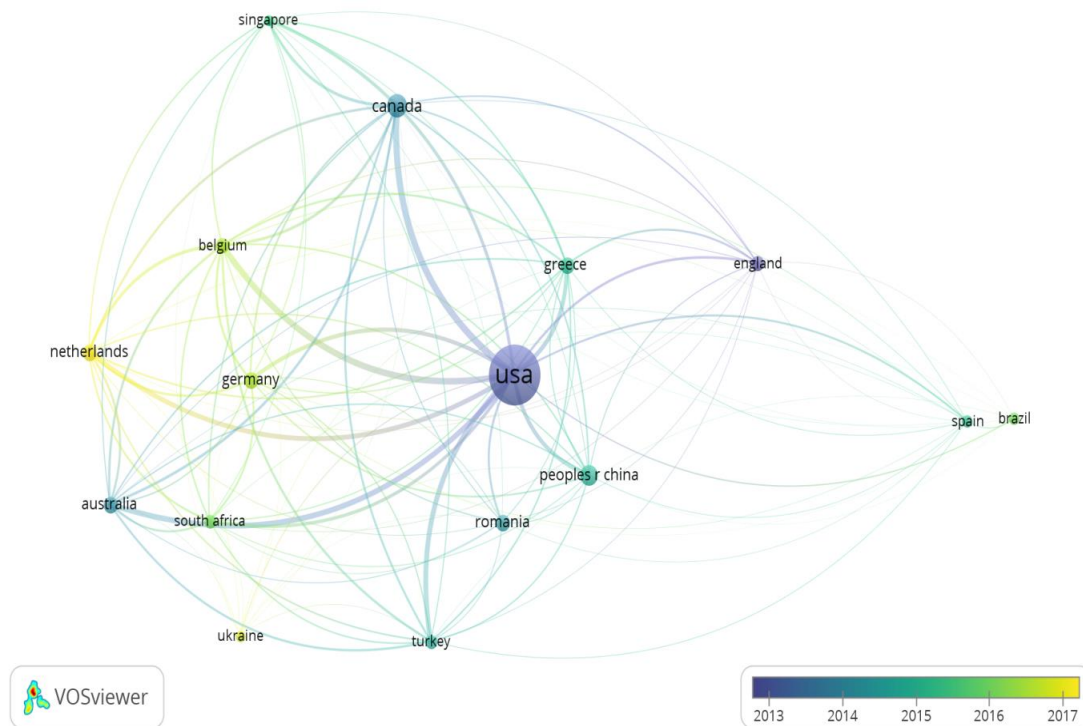

Figure 2. *Bibliographic Coupling of Country*

When the colors in Figure-2 are examined, it shows the years of publications related to the countries. The results show that the Netherlands and Ukraine stand out among the publications in this field in recent years.

Co-occurrences of the Author Keyword

The common occurrences of the authors' keywords have been shown in figure-3. Keywords that have emerged as common at least 5 times were included in the analysis. It was determined that 57 out of 1727 words fulfil this requirement. By considering all keywords, the co-occurrence TLS was calculated in relation to other keywords. Of the keywords, "differentiated instruction" has emerged as the strongest keyword with 164 occurrences and total link strength 128. While expressing the "differentiated instruction" concept in both titles and keywords, the preferred expression comes to the fore as "differentiated instruction".

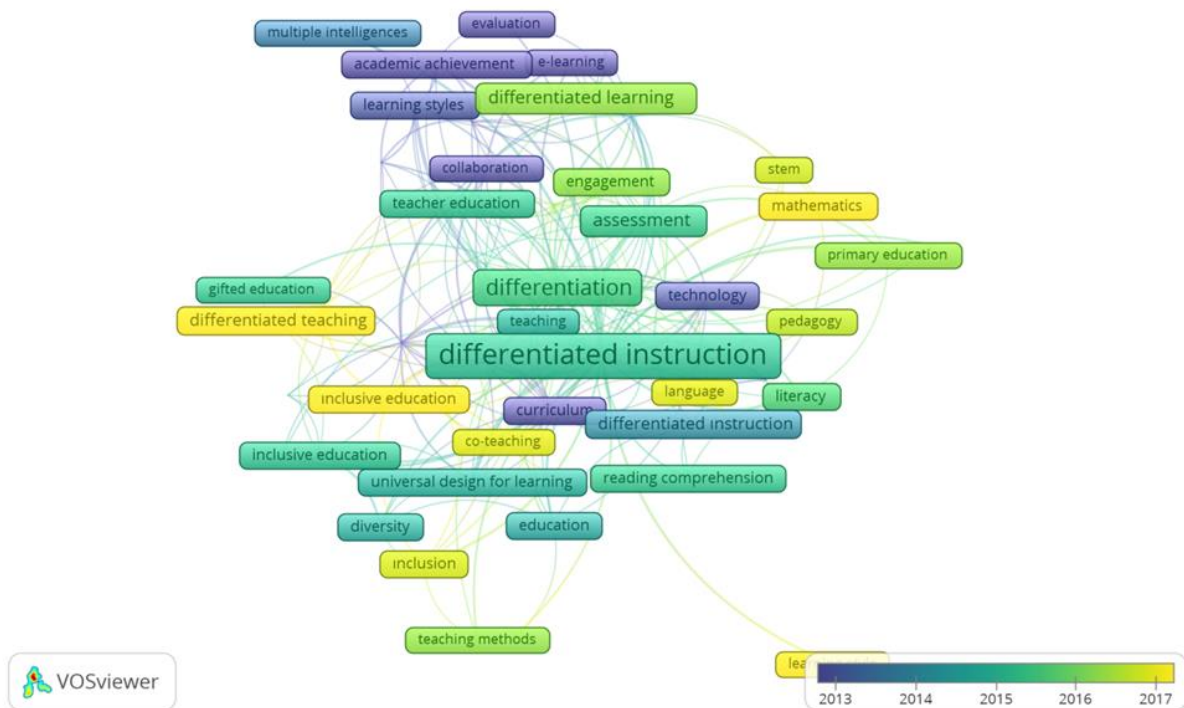

Figure 3. Co-occurrences of the Author Keyword

The analysis of the co-occurrence of keywords reveals the trend by a year and gives an idea of trend research topics. Mathematics, language, inclusive education and learning style have come to the fore in the last period (2016–2020). It was observed that the keywords were collected under 9 clusters in total, with each cluster consisting of words used together, which are linked to each other. Keywords in clusters provide information on relevant topics studied in the field (Goksu, 2020). The keywords in each cluster are given as follows to show the number of occurrences of the first number given in parentheses and the second number to show TLS; in the first cluster, curriculum (9, 21), differentiation (51, 61), flipped classroom (8,8), instruction (6, 11), kindergarten (5, 4), language (5, 6), literacy (9, 11), reading (7,9), reading comprehension (7, 6), teaching (6, 9), in the second cluster, attitudes (6, 13), differentiated teaching (12, 7), diversity (7, 9), gifted education (5,5), inclusion (19, 31), inclusive education (10,12), physical education (6, 7), self-efficacy (6,5), universal designing for learning (10, 16). In the third cluster academic achievement (7,13), evaluation (5,4), higher education (8,11), learning styles (11, 18), multiple intelligences (5,5), pre-service teachers (5, 12), teaching strategies (6, 15). In the fourth assessment (23,33), engagement (7,15), mathematics (8,9), motivation (9,16), professional development (15,20), stem (5, 4), teacher education (8, 22). In fifth cluster formative assessment (7,7), middle school (6,9), pedagogy (5,5), special education (13,23), teacher training (6,7), technology (9,16). In sixth cluster education (10, 11), inclusion (9,9), learning (7,4), teaching methods (6,5), training (6,4). In seventh cluster co-teaching (5,10), disability (6,12), early childhood (5,13), inclusive education (11,15). In eighth cluster differentiated instruction (164,128), learning style (5,3), primary education (5,10), secondary education (5,4). In ninth cluster collaboration (6, 13), differentiated learning (19,7), e-learning (5,8), personalised learning (5,5).

Bibliographic Coupling of Authors

The bibliographic coupling of the authors who publish in the field is shown in figure-4. Authors with at least 3 publications were included in the analysis. It has been determined that 26 of 1498 authors have at least 3 publications. The TLS with other authors was calculated for each author. As a result of the analysis, R. Vanderlinde ranked first with 4 publications 9 citations and 1896 total links' strength. Authors who have 4 publications are listed as follows;

Table 4. *Bibliographic Coupling of Authors*

Authors	Publication	Number of citations	TLS
R. Vanderlinde		9	1896
F. Guay		57	739
A. Roy		57	739
P. Valois		57	739
K. Struyven	4	34	403
T. DeJager		23	149
J. Marshall		0	96
A.M. Mujea		3	25
O. Synekop		6	5

The colors seen in Figure-4 show the distribution of the publications by years. Accordingly, it reveals that the authors who have made researches in the field of differentiated instruction in recent years are O. Synekop, H.dack, A. Zusho, J. Meirink, R. Vanderlinde, P. Van Avermaet, I. Roose and W. Vanteighem.

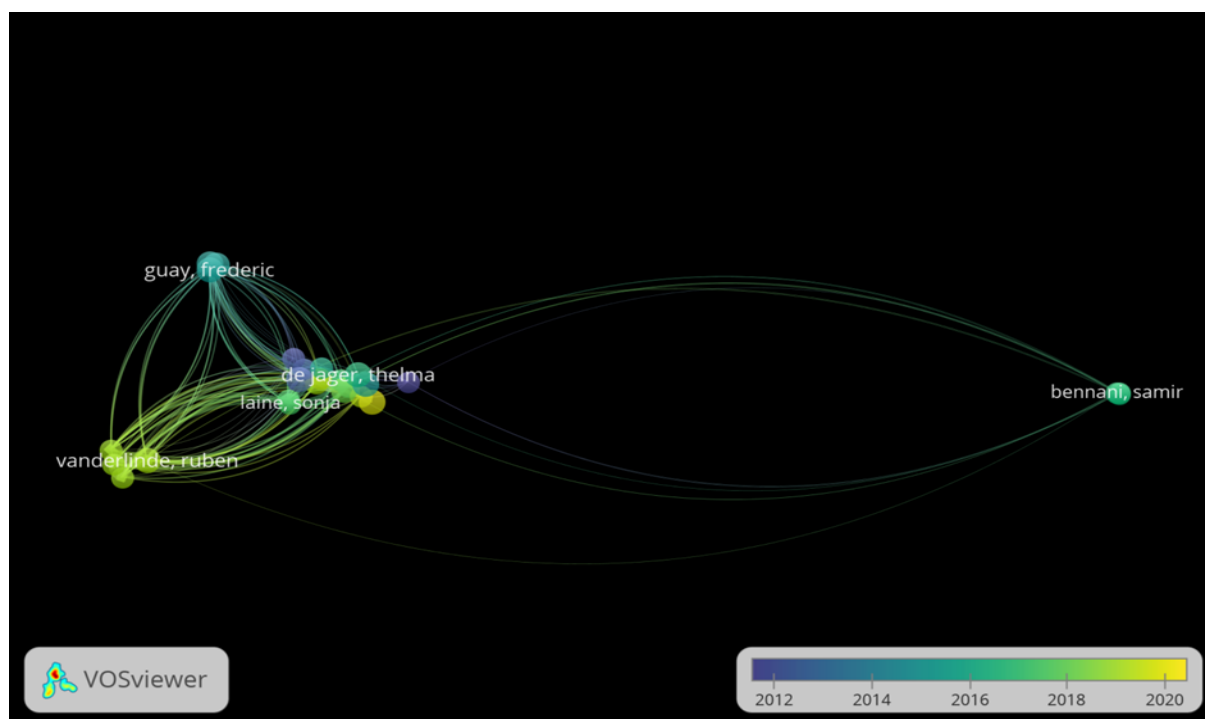

Figure 4. *Bibliographic coupling of authors*

Bibliographic Coupling of Institution

The bibliographic coupling of the institutions is shown in figure-5 with the overlay visualization. Those with at least 5 publications among the institutions were included in the analysis. Accordingly, it was observed that 22 out of 697 institutions provided threshold. The TLS formed as a result of bibliographic coupling of all institutions with other institutions was calculated. According to the analysis results, Ghent University ranks first with 9 publications, 147 citations and 1541 TLS. Table-4 shows the number of publications, the number of citations and the TLS from other universities;

Institutions	Number of Publication	Number of citations	TLS
Ghent Uni.	9	147	1541
Brussel Uni.	8	43	1400
Amsterdam Uni.	5	19	660
Groningen Uni.	6	21	552
Virginia Uni.	11	195	524
Leiden Uni.	7	9	483
Ohio State Uni.	6	87	348
Connecticut Uni.	7	125	342
Ottawa Uni.	5	13	338
Melbourne Uni.	5	10	325
Carolina Uni.	5	5	203

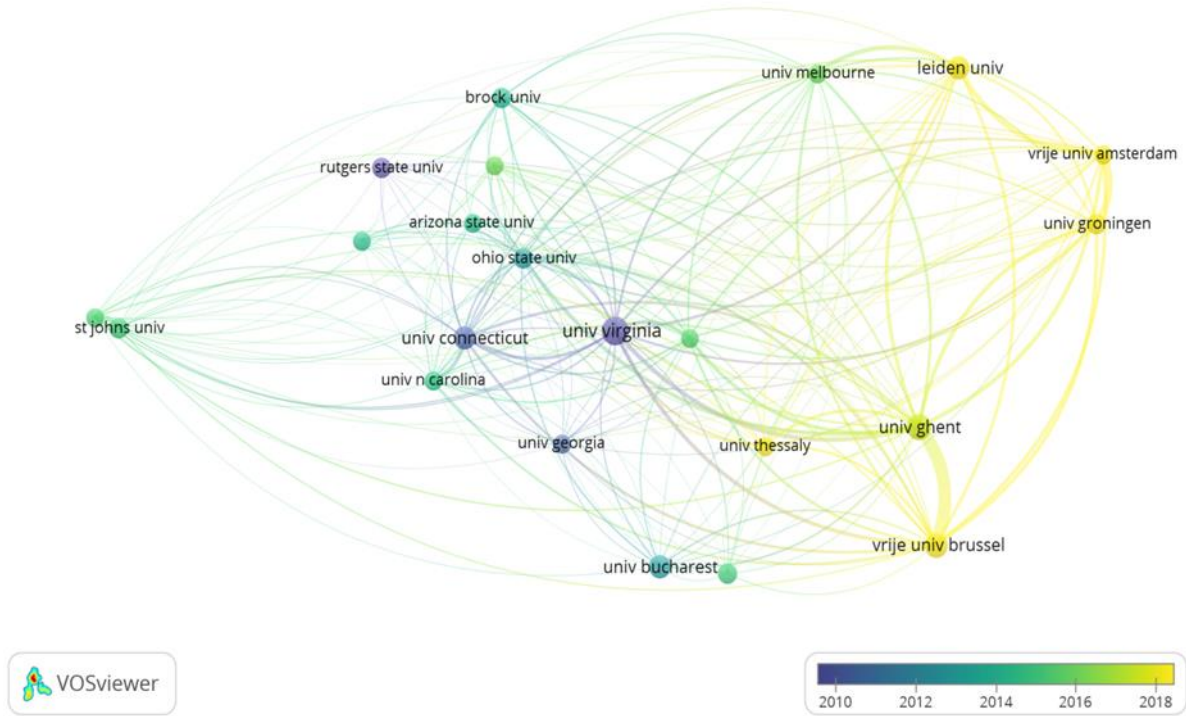

Figure 5. *Bibliographic Coupling of Institution*

When Figure-5 is examined, different colors show the publication years of the studies made from these institutions. The results show that the researches in the field have been carried out in the recent years, especially in Brussel University, Groningen University, Amsterdam University, Leiden University and Thessaly University.

Bibliographic Coupling of Publications

Bibliographic coupling of the publications is shown in figure-6. Publications with at least 50 citations were included in the analysis. It has been determined that 16 out of 667 publications on differentiated instruction fulfil this requirement. For each publication, the total links' strength was calculated in relation to other publications. The strongest publication is that of the author of Santamaria (2009) with 52 citations and 20 total links' strength. The rankings of the other authors are as follows: the first of the numbers given in parentheses is the year of publication, the second is the number of citations and the third is the total links' strength; Reis vd. (2011; 76; 12), De neve vd. (2015; 51; 11), Dixon vd. (2014; 53; 10), Subban (2006; 72;10), Wertheim vd. (2002; 70; 9), Soodak vd. (1998; 147; 8), Baglieri vd. (2004; 54; 4), Vaughn vd. (1998; 83; 4), Westberg vd. (1993; 54; 3), Davies vd. (2013; 320; 1), Valli vd. (2007; 262; 1), Iacopini vd. (2012;74;0), Goudas vd. (1995; 83;0), Tomlinson (1999; 71; 0).

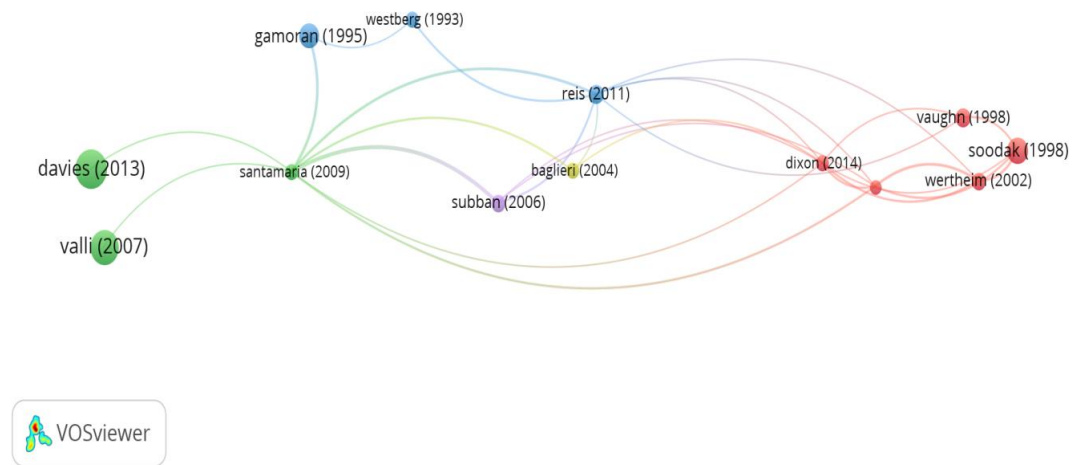

Figure 6. *Bibliographic Coupling of Publication*

When Figure-6 is examined, the publications that are particularly strongly linked to each other are categorized into 5 clusters. However, it is seen that only one author's publication exists in two of the clusters. In this respect, it can be stated that 3 clusters with which the publications are related are categorized. In the first cluster, Valli et al. (2007), Davies et al. (2013), Santamaria (2009) authors' publications, in the second cluster Vaughn et al. (1998), Wertheim et al. (2002), Soodak et al. (1998), Dixon et al. (2014), De neve et al. (2015), and in the third cluster, Westberg et al. (1993), Reis et al. (2011) and Gamoran et al. (1995), in the fourth cluster, Baglieri et al. (2004) and the fifth cluster Subban (2006) authors' publications included.

Co-citation of References

Among the 20307 cited references, at least 20 times were determined as the common citation threshold value and 20 references were found that met this threshold. The most co-cited reference is the research by Tomlinson (2001) with a total of 90 citations. However, the first 5 publications with the most co-citations are as follows, with the first issue in parentheses the year of publication and the second number of citations; Tomlinson (2001; 90), Tomlinson (2003; 81), Tomlinson (1999; 92), Tieso (2005; 29), Subban (2006; 34). It is seen that three of the first 3 publications with the most co-citations belong to Tomlinson. The network and density visualization of the cited references are shown in figure-7 and figure-8.

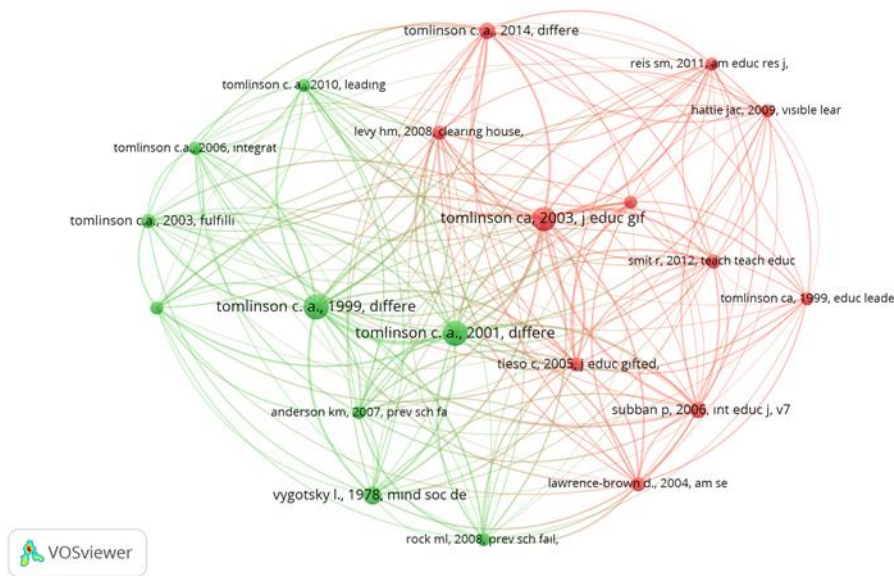

Figure 7. Co-citation of References

When the figure-7 is examined, it is seen that the most cited authors among themselves are shown in 2 groups with 2 different colors.

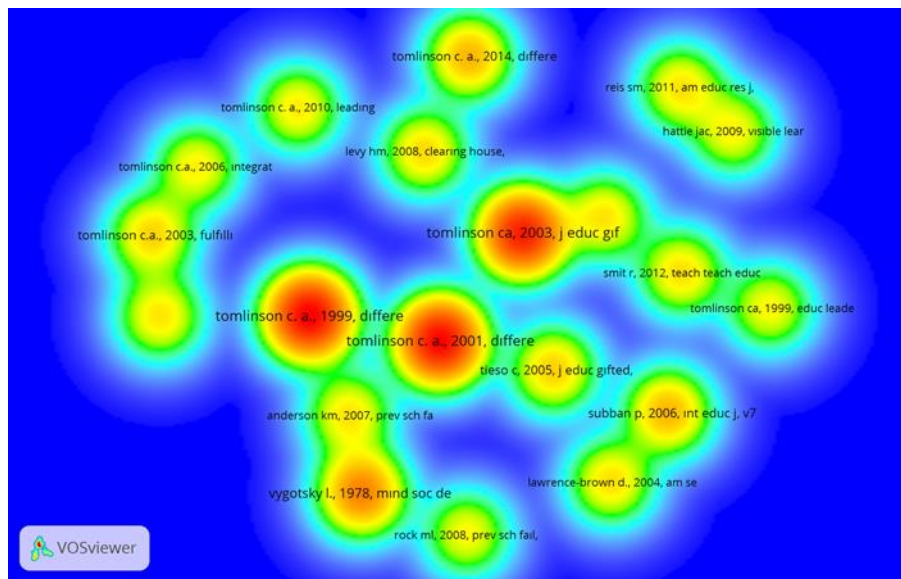

Figure 8. Co-citation of References

When the density visualization (figure-8) is examined, it is seen that the publications with the highest co-citation strength are the references of the same author (Tomlinson) in 1999, 2001 and 2003.

Co-citation of Sources

Among 10687 sources, 20 sources with at least 100 citations were included in the analysis. The first 3 references with the most co-citations are as follows, with the first number in parentheses showing the number of citation and the second showing TLS; “teacher and teaching education (383; 3747)”, “educational leadership (261; 2420)” and “journal for the education of the gifted (197; 2107)”. The network and density visualization of the cited sources are shown in figures 9 and 10.

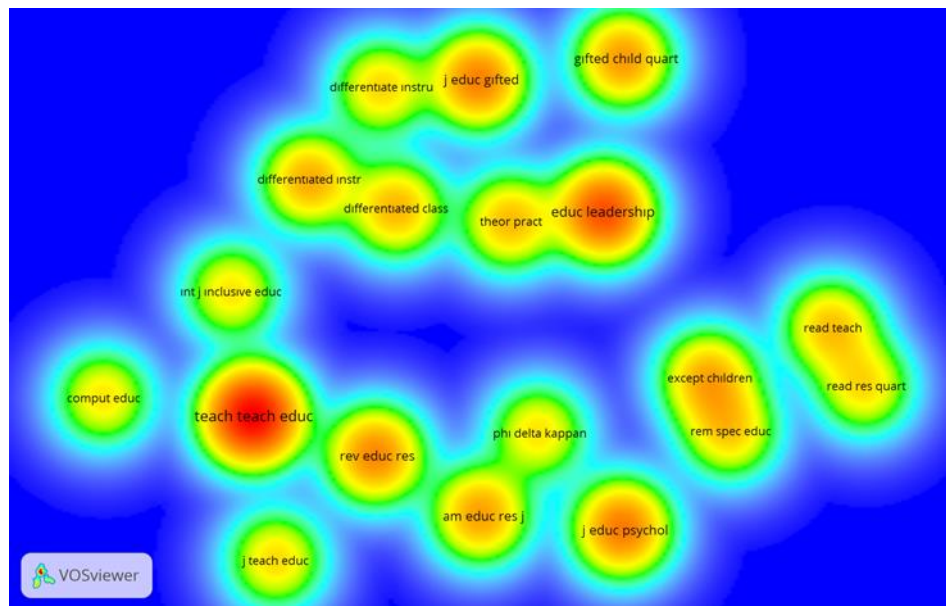

Figure 9. *Co-citation of Sources*

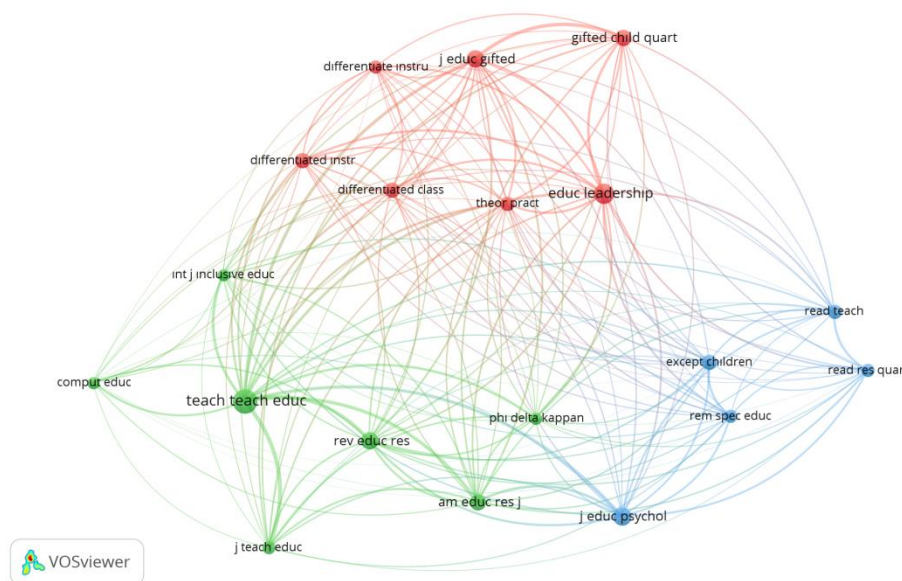

Figure 10. *Co-citation of Sources*

When the figure-10 is examined, it is seen that the most cited sources among themselves are shown in 3 groups with 3 different colors.

Co-citation of authors

Of all authors with a co-citation of 13882, at least 30 co-citations were determined as threshold and 26 authors meeting this threshold were identified. Among these authors, Tomlinson who first used the concept of differentiated instruction has the most co-citation strength with 687 citations and 2137 co-citation strength. After Tomlinson, the first 3 authors with the most co-citations were identified as Gardner (77,376), Reis (62,365) and Vygotsky (63,302); respectively the first of the numbers given in parentheses showing the number of citations and the second showing the number of co-citation strength. The network and density visualization of the co-cited authors are shown in figure 11 and figure 12;

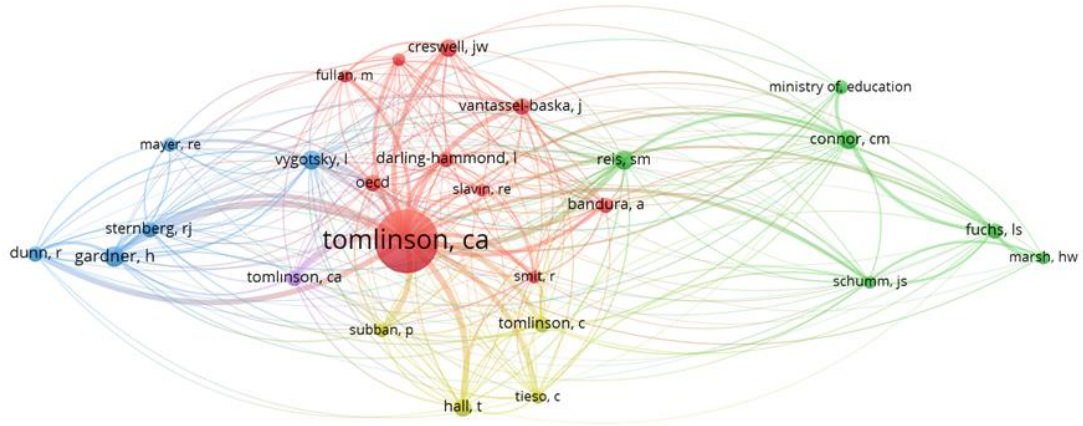

Figure 11. *Co-citation of Authors*

When the figure-11 is examined, it is seen that the most cited authors among themselves are shown in 4 groups with 4 different colors.

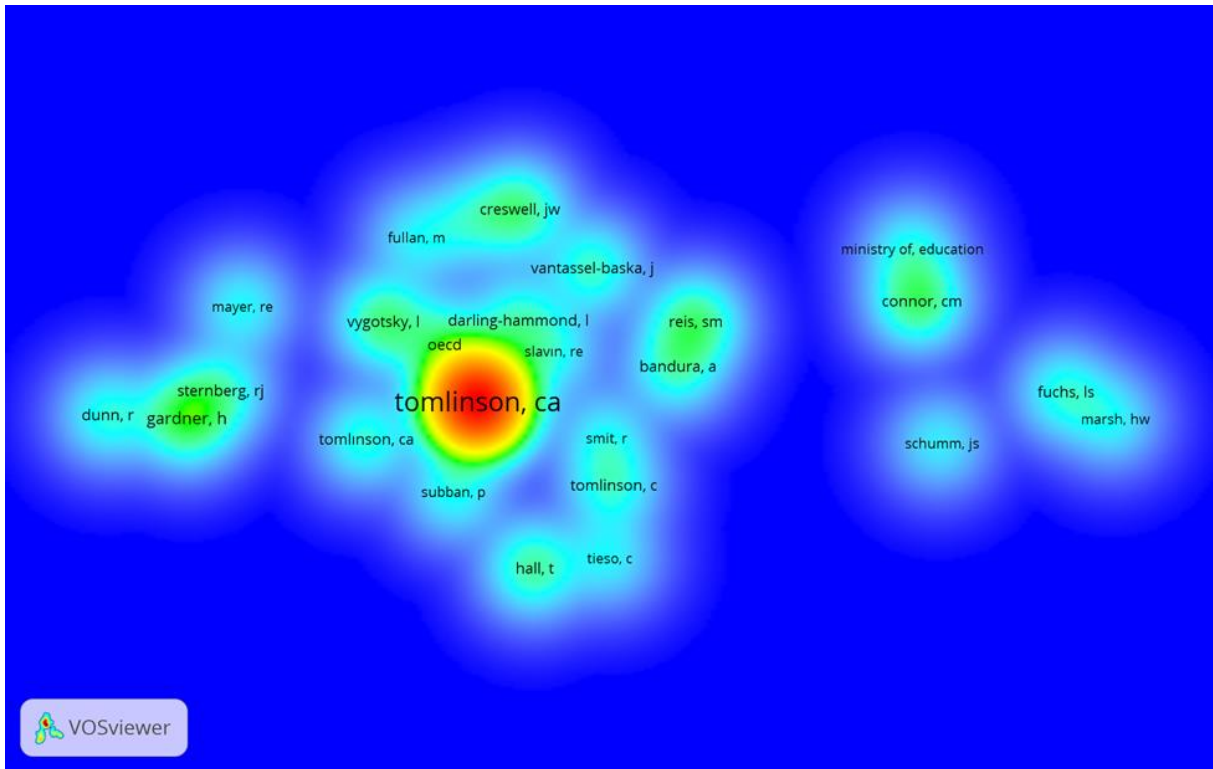

Figure 12. *Co-citation of Authors*

When figure-12 is examined it is seen that Tomlinson has the most co-citation strength among the other authors.

Results, Discussions And Suggestions

In this study, bibliometric analysis was used in order to reveal the features of the publications, to determine the existing clusters, to make classifications and to reveal the trends regarding differentiated instruction. For this purpose, SSCI, SCI-Expanded, AHCI and ESCI in WoS databases were scanned. Bibliographic data was analyzed using evaluation techniques and visualized through the Vos viewer. Co-occurrence of author keywords, bibliographic coupling of sources, authors, countries, institutions and publications and co-citation of references, authors and sources were analyzed and visualized.

In the bibliographic coupling of the keywords used in common by the authors, it was seen that the most frequently used term for this concept was "differentiated instruction". The concept of differentiated instruction is often worked with the concepts of differentiation, assessment, special education, program, participation and learning style. Different clusters were formed in which the researchers used the keywords related to the concept of differentiated instruction together. One of them is academic achievement, learning styles and teaching strategies, assessment, multiple intelligences. Another is the cluster of the keywords differentiation, literacy, reading comprehension, reading, flipped classroom, teaching, language. Looking at the keywords that differentiated instruction is used together, it can be said that these keywords are closely related to the theories and approaches on which the theoretical foundations of differentiated instruction are based. It is stated that the common characteristics of the theories at the heart of differentiated instruction are the multiple intelligence theory emphasizing individual differences and approaches related to learning style (Turville, Allan, & Nickelsen, 2010). In the researches, it is seen that the keywords emphasizing the individual differences that constitute the theoretical foundations of differentiated instruction are clustered. In addition, the results obtained in the analysis of keywords in this research are partially consistent with the finding that the thesis in the field of differentiated instruction is generally concentrated on the themes of math teaching, academic achievement and teacher education (Karadağ, 2014).

As a result of bibliographic coupling of the sources, it is seen that the first two journals about differentiated instruction are "teaching and teacher education" and "teachers and teaching". Other important journals in this field are "studies in educational evaluation", "international journal of instruction", "international journal of inclusive education", "journal of advanced academics", "journal for the education of the gifted", "professional development in education", "Inted2016", "gifted child quarterly", "theory into practice", "reading teacher", "international journal of emerging technologies in learning" and "Russian education and society". Although all resources are in a citation relationship with each other, it can be stated that "teaching and teacher education" and "teachers and teaching" resources are more centralized in differentiated instruction.

Having examined the bibliographic coupling of the countries, it is seen that the country with the most publications on differentiated instruction is the USA. Following the USA, countries with the most publications on this issue are Canada, Belgium, Australia, Netherlands, Turkey, Greece, Germany, China, South Africa, Singapore, England, Romania, Spain, Brazil, and Ukraine. The most prominent countries on differentiated instruction in recent years have been identified as Netherlands, Germany and Ukraine. Differentiated instruction, one of the approaches sensitive to individual differences, attracts the attention of researchers in many countries around the world. However, this issue has attracted the attention of researchers in the USA more than anywhere else in the world. Since the second half of the 20th century, more flexible and applied education programs have been adopted in the USA with changes in educational philosophy (Bas, 2013). In this context, approaches sensitive to individual differences, especially the principles of the theory of multiple intelligences, have become widespread in schools (Armstrong, 2009). The researchers' interest in fundamentally modern learning approaches may have led them to be interested in the differentiated instruction approach as well.

When the bibliographic coupling of the authors was examined, it was determined that the first four of the most effective authors in differentiated instruction were R. Vanderlinde, F. Guay, A. Roy and P. Valois. The first three authors are those who have published more recent years on differentiated instruction. They are O. Synekop, H. Dack and A. Zusho. It has been observed that there are strong citation relationships between R. Vanderlinde, F. Guay, A. Roy and P. Valois in the field of differentiated instruction. The fact that three of these researchers work at universities in Canada may make it easier for researchers to follow up and collaborate on their research

Santamaria (2009) was identified as the most effective publication when bibliographic coupling of the authors' publications was examined. The top 3 strongest publications were Santamaria (2009), Reis et al. (2011) and De neve et al. (2015). Although there are more cited publications in the field of differentiated instruction, it can be stated that these studies show the expected impact in the field more clearly.

Three publications of Tomlinson who introduced the concept of differentiated instruction for the first time are among the 30 most effective publications. Here are the most effective publications within their own clusters with maximum citation links to each other; Publications by Valli et al. (2007), Davies et al. (2013), Santamaria (2009) authors in the first cluster, Vaughn et al. (1998), Wertheim et al. (2002), Soodak et al. (1998), Dixon et al. (2014), De neve et al. (2015) authors' publications in the second cluster, Westberg et al. (1993), Reis et al. (2011) and Gamoran et al. (1995) in the third cluster, Baglieri et al. (2004) in the fourth and Subban (2006) in the fifth cluster. The connections of common citations between articles may have been effective in forming these clusters in this way.

In the bibliographic coupling of institutions, it was seen that the top 10 of the most effective institutions in publications on differentiated instruction were Ghent University, Brussel University, Amsterdam University, Groningen University, Virginia University, Leiden University, Ohio State University, Connecticut University, Ottawa University, Melbourne University. It is seen that the first two universities in the front rank are also in Belgium. The bibliographic coupling, which reveals that the three most influential authors in this field work in Belgium and two of the three authors are within Ghent University, confirms this finding. Among the 10 most influential institutions in this field are two from Belgium, three from the Netherlands, three from the USA, one from Australia and one from Canada.

In the co-citation analysis of the authors, it was determined that the first of the most co-cited authors in the field of differentiated instruction was C.A. Tomlinson who first introduced the concept of differentiated instruction. The authors with the most co-cited after Tomlinson were determined as Gardner, Reis and Vygotsky, respectively. This is the expected result that researcher Tomlinson, who introduced the concept of differentiated instruction, is stand out in the citation analysis. In addition, the fact that Gardner, the defender of the theory of multiple intelligences, and Vygotsky, the inventor of the term zone of Proximal Development, and Tomlinson are mentioned together in the field of differentiated instruction also reveal the theoretical foundations on which differentiated instruction is based (Avcı, & Yüksel, 2014; Subban, 2006; Turville, Alan, & Nickelsen, 2010).

As a result of the co-citation analysis of the sources, the sources with the most co-cited in the field of differentiated instruction were determined as “teacher and teaching education”, “educational leadership” and “journal for the education of the gifted”, respectively. The prominent resources in the field of differentiated instruction will contribute to new researchers in terms of following effective publications.

As a result of the co-citation analysis of the publications, it was determined that the first three of publications with the most co-cited in the field of differentiated instruction were Tomlinson's publications in 1999, 2001 and 2003. The presentation of these researches, which have the expected effect in the field of differentiated instruction, will make an important contribution to establishing the theoretical framework, especially for researchers who will conduct new research or write thesis.

Developments in teaching and learning activities reveal the need for educational activities that can meet the needs of students. The fact that this point is seen within the subject area of differentiated instruction (Tomlinson, 1999) has increased the interest in this field. In this study, data obtained from one of the most reputable databases were analyzed in order to obtain important scientific information. The results of this study, which gives an idea about the trends of scientific studies in the field of differentiated instruction, are thought to contribute to the differentiated instruction literature.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*Differentiated Instruction: Bibliometric Map of Literature*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the document review was conducted in this study, there is no need for an ethics committee decision.

References

- Al, U. (2008). Türkiye'nin bilimsel yayın politikası: Atif dizinlerine dayalı bibliyometrik bir yaklaşım. *Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Armstrong, T. (2009). *Multiple intelligences in the classroom* (3rd Edition). ASCD.
- Avcı, S. & Yüksel, A. (2016). *Farklaştırılmış öğretim teori ve uygulama*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Bas, G. (2013). Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemi: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Journal of Educational Science*, 1(1), 63-93. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jedus/issue/16124/168706>
- Cobo, M. J., Lopez-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). Science mapping software tools: Review, analysis, and cooperative study among tools. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62 (7), 1382-1402.
- Çilhoroz, Y. & Arslan, İ. (2018). Yalın yönetim yaklaşımı ve sağlık hizmetlerinde uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 156-185. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/41366/430985>
- Davies, R. S., Dean, D. L., & Ball, N. (2013). Flipping the classroom and instructional technology integration in a college-level information systems spreadsheet course. *Educational Technology Research and Development*, 61(4), 563-580.
- De Neve, D., Devos, G., & Tuytens, M. (2015). The importance of job resources and self-efficacy for beginning teachers' professional learning in differentiated instruction. *Teaching and teacher education*, 47, 30-41.
- Demir, H., & Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik bir analiz ile yönetim düşünce sisteminin incelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 91-114.
- Dixon, F. A., Yssel, N., McConnell, J. M., & Hardin, T. (2014). Differentiated instruction, professional development, and teacher efficacy. *Journal for the Education of the Gifted*, 37(2), 111-127.
- Gamoran, A., Nystrand, M., Berends, M., & LePore, P. C. (1995). An organizational analysis of the effects of ability grouping. *American Educational Research Journal*, 32(4), 687-715.
- Garfield E. (1988). Announcing the SCI Compact Disc Edition: CD-ROM Gigabyte Storage Technology, Novel Software, and Bibliographic Coupling Make Desktop Research and Discovery a Reality. *Current Contents*, 22, 3-13. Retrieved from: <http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/v11p160y1988.pdf>
- Goksu, I. (2020). Bibliometric mapping of mobile learning. *Telematics and Informatics*, 101491.
- Hall, T., Strangman, N., & Meyer, A. (2003). *Differentiated instruction and implications for UDL implementation*. National Center on Accessing the General Curriculum, 2-22.
- Heacox, D. (2002). *Differentiating instruction in the regular classroom: How to reach and teach all learners, grades 3-12*. Minneapolis, MN: Free Spirit.
- Hollas, B. (2005). *Differentiating instruction in a whole-group setting*. Peterborough, NH: Crystal Springs Books.
- Karadağ, R. (2014). Dünyada ve Türkiye'de farklılaştırılmış öğretimle ilgili yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 1301-1322.
- Kessler, M. M. (1963). Bibliographic coupling between scientific papers. *American Documentation*, 14(1), 10-25
- Koehler, W. (2001). Information science as "Little Science": The implications of a bibliometric analysis of the Journal of the American Society for Information Science. *Scientometrics* 51, 117-132.
- Noyons, E., Moed, H., & Raan, A.V. (2006). Integrating research performance analysis and science mapping. *Scientometrics*, 46, 591-604.
- Özçınar, H. (2017). Hesaplamalı düşünme araştırmalarının bibliyometrik analizi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 7(2), 149-171.
- Park, S. (2005). *Student engagement and classroom variables in improving mathematics achievement*. Asia Pacific Education Review, 6(1), 87-97.
- Reis, S. M., McCoach, D. B., Little, C. A., Muller, L. M., & Kaniskan, R. B. (2011). The effects of differentiated instruction and enrichment pedagogy on reading achievement in five elementary schools. *American Educational Research Journal*, 48(2), 462-501.
- Santamaria, L. J. (2009). Culturally responsive differentiated instruction: Narrowing gaps between best pedagogical practices benefiting all learners. *Teachers College Record*, 111(1), 214-247.
- Small, H. (1973). Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents. *Journal of the American Society for information Science*, 24(4), 265-269.
- Smith, D. R. (2007). Historical development of the journal impact factor and its relevance for occupational health. *Industrial Health*, 45(6): 730-742.
- Soodak, L. C., Podell, D. M., & Lehman, L. R. (1998). Teacher, student, and school attributes as predictors of teachers' responses to inclusion. *The Journal of Special Education*, 31(4), 480-497.
- Subban, P. (2006). Differentiated instruction: A research basis. *International Education Journal*, 7(7), 935-947. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ854351.pdf>
- Tieso, C. (2005). The effects of grouping practices and curricular adjustments on achievement. *Journal for the Education of the Gifted*, 29, 60-89.
- Tomlinson, C. (1999). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners*. USA: ASCD.
- Tomlinson, C. A., & Allan, S. D. (2000). *Leadership for differentiating schools & classrooms*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

- Tomlinson, C. A. & Jarvis, J. (2009). *Differentiation: Making curriculum work for all students through responsive planning and instruction*. In J. S. Renzulli, E. J. Gubbins, K. S. McMillen, R. D. Eckert & C. A. Little (Eds.), *Systems and models for developing programs for the gifted and talented* (pp. 599-628). Storrs, CT: Creative Learning Press.
- Tomlinson, C. A. (2000). Differentiation of Instruction in the Elementary Grades. *ERIC Digest*. 1-7. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED443572.pdf>
- Turville, J., Allen L., & Nickelsen L. (2010). *Differentiating by readiness: Strategies and lesson plans for tiered instruction grades K-8*. NY: Eye On Education Larchmont.
- Ukşul, E. (2016). *Türkiye’de eğitimde ölçme ve değerlendirme alanında yapılmış bilimsel yayımların sosyal ağ analizi ile değerlendirilmesi: Bir bibliyometrik çalışma* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Valiandes, S. (2015). Evaluating the impact of differentiated instruction on literacy and reading in mixed ability classrooms: Quality and equity dimensions of education effectiveness. *Studies in Educational Evaluation*, 45, 17-26.
- Valli, L., & Buese, D. (2007). The changing roles of teachers in an era of high-stakes accountability. *American Educational Research Journal*, 44(3), 519-558.
- Van Eck, N. J. (2011). *Methodological advances in bibliometric mapping of science* (Doctoral Dissertation). *Erasmus Research Institute of Management* (ERIM).
- Vaughn, S., Moody, S. W., & Schumm, J. S. (1998). Broken promises: Reading instruction in the resource room. *Exceptional children*, 64(2), 211-225.
- Wertheim, C., & Leyser, Y. (2002). Efficacy beliefs, background variables, and differentiated instruction of Israeli prospective teachers. *The Journal of Educational Research*, 96(1), 54-63.
- Westberg, K. L., Archambault Jr, F. X., Dobyns, S. M., & Salvin, T. J. (1993). The classroom practices observation study. *Journal for the Education of the Gifted*, 16(2), 120-146.
- White, H. D., & McCain, K. W. (1998). Visualizing a discipline: An author co-citation analysis of information science, 1972-1995. *Journal of the American society for information science*, 49(4), 327-355.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Öğrencilerin öğrenmelerini geliştiren ve başarılarını etkileyen faktörler incelendiğinde sınıf büyüklüğünden öğretmenlerin tecrübesine kadar etkili olan birçok faktör içerisinde daha etkili olanın öğretmenlerin ortaya koyacağı öğretimin niteliği olduğu ifade edilebilir (Park, 2005). Öğretimin niteliği ise öğretmenlerin bireylerin özelliklerini, yeteneklerini, hazırbulunuşluklarını, ilgi ve isteklerini dikkate alarak yapılan planlamalar ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda farklılaştırılmış öğretim öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, yetenek ve bilgilerini ön planda tutan çağdaş bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (Hollas, 2005; Valiandes, 2015). Farklılaştırılmış öğretim, programda yer alan içerik, süreç ve ürün boyutlarında uyarlamalar yoluyla programı, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri, ilgi, ihtiyaç ve öğrenme profilleri ile uyumlu hale getirmeye olanak sağlar (Tomlinson, 2003; Hall, Strangman, Meyer, 2003; Tomlinson & Jarvis, 2009). Farklılaştırılmış öğretim öğrencilerin bireysel gelişimlerinin dikkate alındığı bir yaklaşım olması sebebiyle, öğrencilerin başarıya ulaşabilecekleri koşulları kolaylaştırmanın yanında kişisel gelişimlerine de katkı sunar (Tomlinson ve Allan, 2000). Bunları esnek öğrenme ortamları, ihtiyaçların süreç içerisinde değerlendirilmesi, esnek gruplar, bireysel zorlayıcı görevler ve işbirlikli öğrenme grupları gibi ilkeleri sayesinde sağlar (Tomlinson, 1999).

Bu çalışmanın amacı, farklılaştırılmış öğretime ilişkin yayınların analiz edilerek bu alandaki literatürün gelişimine katkı sağlamaktır. Araştırmanın bir başka amacı da farklılaştırılmış öğretim ile ilgili yayınları sistematik olarak incelemektir. Yapılan yayınların eğilimlerini ortaya çıkarabilmek amacıyla bibliyometrik analiz kullanılmıştır. Bibliyometrik yöntemler bilimsel alanda yapılan araştırmaların yönelimini, alana yönelik gelişmeleri ve alanın yapısını çeşitli sınıflandırmalarla ortaya çıkarmaktadır (Demir ve Erigüç, 2018). Çalışmada bilimsel yayınların dünyadaki en prestijli olanlarının yer aldığı Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmıştır. WoS veri tabanı tıpkı Scopus, Google Scholar gibi birçok veri tabanından biridir. Ancak araştırmada WoS’un tercih edilmesinin nedeni sosyal bilimlere ait etki faktörü yüksek çok sayıda dergi içermesi ve araştırmacılara analiz yapabilecekleri kolaylıklar sunmasıdır.

WoS veri tabanının gelişmiş arama özelliği kullanılarak Kasım 2020 tarihine kadar yapılan tüm araştırmalar taranmıştır. Arama yapılırken “differentiated instruction” “differentiated learning”, “differentiated teaching” ve “differentiated classroom” kavramları aratılmıştır. Sonuç olarak toplam 667 yayın analiz birimini oluşturmuştur. Araştırmaya dahil olan yayınlar, kendi aralarındaki matematiksel ilişkileri temel alarak bibliyometrik görselleştirme yöntemiyle sunulmuştur. Yazarların kullandıkları ortak anahtar kelimelerin analizi araştırma alanının alt alanları ve eğilimlerin ortaya konmasında önemlidir (Özçınar, 2017). Atıf analizi yayınlar, yazarlar ve dergiler arasından etkili olanlarının belirlenmesi ve birbirleri ile ilişkilerinin ortaya konmasında ve araştırma alanının tarihsel durumunu ortaya koymada

önemlidir (Goksu, 2020). Bibliyografik eşleşmeler yayın, yazar, ya da dergi boyutunda ortaya koyulabilmektedir. Bibliyografik eşleşmelerin amacı alanın bilişsel yapısını ve alanın yapısındaki değişimleri ortaya koymaktır (Özçınar, 2017). Bu analizde iki yazar ya da iki yayın üçüncü bir yayından aynı anda atıf alırsa bu iki yayının veya yazarın bibliyografik eşleşme sağladığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Yapılan bibliyografik eşleşme analizlerinin sonucunda yazarların ortak olarak kullandıkları anahtar kelimelerin bibliyografik eşleşmesinde, bu kavram için en sık kullanılan terimin “farklılaştırılmış öğretim” olduğu görülmüştür. Farklılaştırılmış öğretim kavramı sıklıkla farklılaştırma, değerlendirme, özel eğitim, program, katılım ve öğrenme stili kavramlarıyla birlikte çalışılmaktadır. Kaynakların bibliyografik eşleştirilmesi sonucu farklılaştırılmış öğretim ile ilgili ön plana çıkan dergilerin ilk ikisinin “teaching and teacher education” ve “teachers and teaching” olduğu görülmektedir. Ülkelerin bibliyografik eşleşmeleri incelendiğinde farklılaştırılmış öğretim konusunda en çok yayın yapılan ülkenin ABD olduğu görülmektedir. ABD nin ardından bu konuda en çok yayın diğer ülkeler ise Kanada, Belçika, Avustralya, Hollanda, Türkiye, Yunanistan, Almanya, Çin, Güney Afrika, Singapur, İngiltere, Romanya, İspanya, Brezilya, Ukrayna olarak sıralanmaktadır. Son yıllarda farklılaştırılmış öğretim konusunda en çok yayın yapan ülkelerden öne çıkanlar ise Hollanda, Almanya ve Ukrayna olarak tespit edilmiştir. Yazarların bibliyografik eşleştirmeleri incelendiğinde farklılaştırılmış öğretim konusunda en etkili yazarlardan ilk üçünün R. Vanderlinde, F. Guay, A. Roy olduğu belirlenmiştir. Yazarlara ait yayınların bibliyografik eşleşmesi incelendiğinde Santamaria (2009) en etkili yayın olarak tespit edilmiştir. En güçlü ilk 3 yayın ise Santamaria (2009), Reis vd. (2011) ve De neve vd. (2015) yazarlarının yayınları olarak belirlenmiştir. Kurumların bibliyografik eşleşmesi farklılaştırılmış öğretim konusunda yapılan yayınlarda en etkili kurumlardan ilk 10’unun sıralamasının Ghent University, Brussel University, Amsterdam University, Groningen University, Virginia University, Leiden University, Ohio State University, Connecticut University, Ottawa University, Melbourne University olduğu görülmüştür. Ön sıralarda yer alan ilk iki üniversitenin de Belçika’da yer aldığı görülmektedir.

Yapılan ortak atıf analizleri neticesinde farklılaştırılmış öğretim alanında en çok atıf alan yazarlardan ilkinin farklılaştırılmış öğretim kavramını ilk kullanan isim C.A. Tomlinson olduğu belirlenmiştir. Tomlinson'dan sonra en çok alıntı yapılan yazarlar sırasıyla Gardner, Reis ve Vygotsky olarak belirlendi. Kaynakların ortak atıf analizi sonucunda farklılaştırılmış öğretim alanında en çok atıf yapılan kaynaklar sırasıyla “teacher and teaching education”, “educational leadership” ve “journal for the education of the gifted” olarak belirlenmiştir. Yayınların ortak atıf analizi sonucunda, farklılaştırılmış öğretim alanında en çok atıf alan yayınlardan ilk üçünün 1999, 2001 ve 2003 yıllarında Tomlinson tarafından yapılan yayınlar olduğu belirlenmiştir.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde öne çıkan gelişmelerin ortaya koyduğu, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek niteliğe sahip eğitim öğretim çalışmalarına olan ihtiyaç, farklılaştırılmış öğretimin konu alanı olarak görüldüğünden (Tomlinson, 1999) bu alana olan ilgiyi arttırmıştır. Farklılaştırılmış öğretim alanındaki bilimsel çalışmaların eğilimleri konusunda fikir veren bu çalışmanın sonuçlarının farklılaştırılmış öğretim literatürüne de katkı sunacağı düşünülmektedir.

İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türk Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırımlı Olarak İncelenmesi

Mehmet Arif ÖZERBAŞ¹ ve Beyza Nur SAFİ²

Öz

Bu çalışmada İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye'deki mevcut eğitim sistemlerinin karşılaştırımlı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada kullanılan genel karşılaştırma ölçütleri; eğitim felsefesi, eğitim sisteminin genel yapısı, öğrenme-öğretme ortamları ve eğitimde ölçme değerlendirme uygulamaları boyutlarıdır. Araştırmada Türkiye ile birlikte uluslararası TIMSS ve PISA sınav sonuçlarına göre başarılı olan ülkelerin (İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur ve Rusya) eğitim sistemleri incelenmiştir. Araştırma da nitel araştırma yönteminden bütüncül çoklu durum araştırması desenine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin elde edilmesinde nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış ve veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye, İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur ve Rusya eğitim sistemleri incelenerek ulaşılabilen veriler eğitim felsefesi, eğitim sisteminin genel yapısı, öğrenme-öğretme ortamları ve eğitimde ölçme değerlendirme uygulamaları boyutlarında karşılaştırılmış, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Türkiye'nin PISA sınavındaki durumu tartışılarak İngiltere, Finlandiya, Japonya, Norveç, Singapur ve Rusya örneğiyle ilgili olarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Eğitim Sistemi, Karşılaştırımlı Eğitim, İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya, Türkiye

A Comparative Analysis of England, Japan, Norway, Finland, Singapore, Russia and Turkey Education Systems

Abstract

This study is aimed to examine comparatively the existing education systems in England, Japan, Norway, Finland, Singapore, Russia and Turkey. General comparison criteria used in the research philosophy of education, general structure of the education system, learning-teaching environments and measurement and evaluation practices in education. The education systems of the countries that were successful according to the results of the international TIMSS and PISA exams, together with Turkey, were examined in the study. The research was also carried out in accordance with the holistic multiple case research design from the qualitative research method. Document analysis, one of the qualitative data collection methods, was used to obtain the data, and the data were analyzed with the descriptive analysis method. With the data obtained from the research, the education systems of Turkey, England, Japan, Norway, Finland, Singapore and Russia were examined in line, the data that could be reached were compared in terms of education philosophy, general structure of the education system, learning-teaching environments and assessment and evaluation practices in education, and similarities and differences were revealed. Turkey's situation in the PISA exam was discussed and suggestions were made regarding the example of England, Finland, Japan, Norway, Singapore and Russia.

Key Words: Turkish Education System, Comparative Education, England, Japan, Norway, Finland, Singapore, Russia, Turkey

Atıf İçin / Please Cite As:

Özerbaş, M. A. ve Safi, B. N. (2022). İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türk eğitim sistemlerinin karşılaştırımlı olarak incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 63-80.

Geliş Tarihi / Received Date: 4.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 5.10.2021

¹ Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, marif.ozerbash@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0002-1612-9349

² Yüksek Lisans Öğrencisi - Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, bbeyza718@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-3905-5346

Giriş

Eğitim sistemleri ülkelerin yetiştirmek istedikleri insan profiline göre şekillenmektedir. Bu bağlamda ülkeler eğitim vizyonlarını ve bu vizyon kapsamında eğitim uygulamalarını gelecekte yetiştirecekleri nitelikli bireylerin taşınmasını istedikleri özelliklere göre yapılandırmaktadır. Ülkelerin eğitim sistemlerindeki farklılıklar ve bu farklılıkların incelenmesi karşılaştırmalı eğitim dalını ortaya çıkarmıştır. Karşılaştırmalı eğitim; farklı toplum ve dönemlerde uygulanan, eğitim sistemlerini birlikte veya ayrı ayrı çeşitli yönlerden karşılaştırarak ortak ve yararlı taraflarının ortaya çıkarılarak eğitim planlama ve uyarlamalarında faydalanılmaya çalışılan bir bilim olarak ifade edilmektedir (Demirel, 2012). Karşılaştırmalı eğitim araştırmaları ülkelerin eğitim sistemlerinin tanınmasını sağlamakla birlikte ülkelerin eğitim sistemlerini diğer ülkelerdeki uygulamalara göre revize etmelerine imkân sağlamaktadır.

Ülkelerin eğitim sistemlerindeki başarıları yapılan uluslararası sınavlarla değerlendirilmektedir. OECD tarafından düzenlenen uluslararası sınavlardan birisi Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı-PISA'dır (Programme for International Student Assessment). 2000 yılından itibaren uygulanan PISA da amaç OECD ülkeleri ve diğer (dünya ekonomisinin %90'ı) ülkedeki belirli düzeyde eğitimini tamamlamış öğrencilerin mevcut toplumda yer alabilmeleri için bilgi ve beceri düzeylerinin ne ölçüde olduğunu saptamaktır (Şimşek, Tuncer ve Dikmen, 2018, s. 559). PISA sınavının sonuçları ülkelerin eğitim sistemlerinin karnesi olarak görülmektedir. Bu sınavda başarılı olan ülkeler genel olarak diğer ülkeler tarafından incelenmekte ve gerçekleştirdikleri eğitim uygulamaları örnek alınmaktadır.

Ülkemiz de OECD ülkesi olarak PISA sınavına katılmaktadır. Ancak sınav sonuçlarına göre genel olarak ülkeler arasında alt sıralarda yer almaktadır. Bu durum ülkemiz eğitim sisteminin PISA'da başarılı olan ülkelerin eğitim sistemlerinden farklı yönlerinin incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Erdoğan (2003, s. 265) Türk eğitim sisteminde başka ülkelerin deneyimlerinden yararlanarak yapılacak yeniliklerin daha kontrollü ve temelli olabilmesine katkı sağlayacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda başarılı ülkelerin eğitim sistemlerinin incelenmesinin Türkiye'nin gelecekteki eğitim reformları adına önemli bir adım olduğu söylenebilir. Bu çalışmada günümüzde en gelişmiş ülkeler arasında yer alan, TIMMS ve PISA gibi uluslararası sınavlarda başarı gösteren İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur ve Rusya eğitim sistemleri ile Türkiye eğitim sisteminin; eğitim felsefesi, eğitim sisteminin genel yapısı, öğrenme-öğretme ortamları, eğitimde ölçme değerlendirme uygulamaları ve öğretmen yetiştirme sistemleri başlıkları altında karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ilgili ülkelerin mevcut eğitim sistemleri incelenerek ulaşılabilen genel veriler çeşitli boyutlarda karşılaştırılmış buna göre eğitim sistemlerinin karşılaştırılmaları yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye'deki mevcut eğitim sistemlerinin belirlenen ölçütlere göre karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Bu genel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye'de eğitim felsefesi nasıldır?
2. İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye'de eğitim sisteminin genel yapısı nasıldır?
3. İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye'de öğrenme-öğretme ortamları nasıldır?
4. İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye'de ölçme değerlendirme uygulamaları nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma yönteminden bütüncül çoklu durum araştırması desenine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Durum araştırmaları, bir ya da birden çok olayın, ortamın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin detaylı bir şekilde incelendiği araştırma yaklaşımlarıdır (McMillan, 2000). Bu araştırmada bütüncül çoklu durum çalışması deseninin seçilmesinin sebebi ise, araştırmanın problemi doğrultusunda ilgili ülkelerin (İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye) mevcut eğitim sistemlerinin belirlenen ölçütlere göre kendi içinde incelenmesi ve daha sonra bu durumların karşılaştırılmasıdır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin elde edilmesinde nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen konu ile ilgili yazılı verilerin incelenmesidir. (Yıldırım ve şimşek, 2006). Araştırma sürecinde konuyla bağlantılı literatür incelendikten sonra ülkelerin eğitim sistemlerinin hangi kriterlere bakılarak karşılaştırılacağına karar verilip bu kriterler çerçevesinde veriler toplanmıştır. Verilerin toplanması sürecinde uluslararası araştırma raporlarından (TIMMS, PISA vb.) ve ülkelerin resmi kurumlarından (Ulusal Eğitim Kurumları, Üniversiteler, Milli Eğitim Bakanlıkları vb.) elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Belirlenen ülkelerin eğitim sistemlerinin hangi kriterlere göre karşılaştırılacağı araştırmacılar tarafından belirlenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımı, verilerin araştırma sorularında ortaya konan temalara göre düzenlenmesine ve araştırmada kullanılan sorular veya ölçütler dikkate alınarak sunulmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve şimşek, 2006). Bu araştırmada İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye'nin mevcut eğitim sistemleri belirlenen bu ölçütlere göre incelenmiş ve daha sonra karşılaştırılmıştır. Araştırma kapsamında ilgili ülkelerin karşılaştırılmasından kullanılan kriterler; eğitim felsefesi, eğitim sisteminin genel yapısı, öğrenme-öğretme ortamları, eğitimde ölçme değerlendirme uygulamaları ve öğretmen yetiştirme sistemleridir.

Bulgular

İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye'de Eğitim Felsefesi

Medeniyet gelişmelere bağlı olarak hızlı bir değişim yaşamaktadır. Özellikle teknoloji ve bilimde meydana gelen değişimler buna örnek teşkil etmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak ülkeler çağın gereksinimlerini dikkate alarak, bireylerin eğitim anlamında gelişmelerine önem vererek bilgi toplumu haline gelmelerini amaçlamaktadırlar. Gelişmelerin takip edilmemesi bir anlamda uluslararası toplumda yerinizi alamamak, rekabet edememek ve bağımlı hale gelmek demektir (Ataünal, 2003). 21.yüzyılın toplumlara getirdiği bir sürü yenilik ve gelişmeler bulunmaktadır. Bunların insanlara kazandırılması için eğitime duyulmaktadır. Eğitim pek çok öğenin bir araya gelmesiyle oluşan bir sistemdir. Böyle bir sistemin bir felsefesi mutlaka bulunmaktadır. (Tutkun, 2010, s. 993). Eğitim, çok genel anlamda, insanı kültürel hayata hazırlayan tüm sosyal süreçleri içerir ve resmi ve düşünsel anlamda kişilerin değerler, yetenekler ve bilgi bakımından eğitildiği sosyal kurumlar olan okullarda yapılır (Gutek, 2017). Bu durumda bir öğretim programının etkili olabilmesi için amaçlarını doğru biçimde ortaya koyan bir eğitim felsefesine ve öğretim yaklaşımına sahip olması gerekir. Eğitim felsefesi, bir öğretim programının "Nasıl bir birey yetiştirmeliyiz?" sorusuna verdiği yanıtıdır.

Dünyada yapılan uluslararası PISA ve TIMMS gibi sınavlarda adını duyuran ülkelerin eğitim felsefeleri bu bağlamda merak edilmektedir. 20. yy başlarında pragmatist felsefe İngiltere ve Amerika'da ortaya çıkmıştır. Pragmatist felsefeye dayanan eğitim felsefesi ilerlemeciliktir (Aydın, 2012). Bu felsefe doğrutusunda eğitimde ses getiren ülkelerden biri olan İngiltere'nin eğitim felsefesinin ilerlemecilik olduğu söylenebilir. Uluslar Arası Gelişim Birimi (Department for Education, 2010) tarafından yayımlanan 2010-2015 eğitim stratejisinde, İngiltere'nin eğitime dair vizyonunun herkes için kalite temelli bir eğitim olduğu belirtilmektedir. Her okulun ve öğrencilerin koşullarında farklılık olabileceği düşüncesi ile okullara ulusal programı kendi şartlarına göre geliştirme imkânı verilmektedir. Aynı zamanda ülkede ilerlemeci eğitim felsefesinin savunduğu gibi öğrenci merkezli bir eğitim sistemi vardır. Bu eğitim sisteminin ışığında İngiltere eğitiminin amacı, eğitim standartlarını yükselterek ekonomik olarak büyümeyi ve halkın yaşam şartlarını iyileştirmek; hayat boyu öğrenmeyi teşvik ederek eğitim öğretimde mükemmelliği; seçenekleri ve çeşitliliği arttırarak yüksek dereceli ve uygun iş olanakları oluşturmaktır (Eurydice, 2006).

İngiltere gibi uluslararası sınavlarda başarı gösteren Japonya'nın eğitim felsefesinin temeli ise Meiji restorasyonundan ve 2. Dünya Savaşından sonra yapılan reformlardan gelmektedir. Bu açılım doğrutusunda Japonya dünyanın en yüksek standartlı eğitimlerinden ve en yüksek okuma yazma oranlarından birine sahip olmuştur (OECD, 2015). Meiji restorasyonunu ışığında 1947 yılında kabul edilen ve halen yürürlükte olan Temel Eğitim Kanunu'nda eğitimin amacı "Barışsever ve demokratik bir devlet olarak insan haklarına saygılı bir toplum ile kendine güveni tam vatandaşlar yetiştirmek" şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca kanun, ırk, inanç, cinsiyet, sosyal durum ve ailenin ekonomik durumuna göre bir ayırım

yapılmasını yasaklamış yani eğitimde fırsat eşitliğini temel ilke olarak kabul etmiştir (Demirel, 2000). İngiltere ve Japonya gibi eğitim felsefeleri ve eğitim amaçları 21. yüzyıl becerilerinden uzak kalmadan eğitim platformlarında ve dünyada önemli yer edinen ülkelerden Singapur'da da öğrencilerin yeteneklerini keşfetmelerini, tam potansiyellerini gerçekleştirmelerini ve yaşam boyu öğrenmeye istekli olmalarını sağlayarak her çocukta en iyisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tüm çocukları yetiştirmek ve 21. yüzyılda gelişmek için gerekli yetenek ve tasarruflara sahip olduklarından emin olmak için yetkinliklerin, değerlerin ve karakterin kalıcı bir şekilde geliştirilmesi üzerine odaklanmıştır (ESD, 2018).

Bu amaçla oluşturulmuş eğitim hedeflerinin istenen çıktıları ilk olarak 1997 yılında oluşturulmuş ve 2009 yılında Singapur Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Eğitim sisteminden beklenen amaçlar; güçlü düşüncelere sahip, kendini tanıyan, bağımsız ve eleştirel bir şekilde düşünen ve etkili bir şekilde iletişim kuran, kendine güvenen, kendi öğrenmesi için sorumluluk alan, öğrenmek için araştıran, sorgulayan ve sebat eden, kendini yöneten bir ve takımlarda etkin bir şekilde çalışabilen, uygun riskleri alan ve inisiyatifli uygulayan, yenilikçi ve mükemmeli kılan aktif bir katılımcı ve aynı zamanda güçlü bir yurttaş bilincine sahip, çevresindeki diğer insanların yaşamlarını iyileştirmede aktif rol alan bireyler yetiştirmektir. İlerlemecilik eğitim felsefesini temel alan Singapur birçok açıdan Finlandiya eğitim felsefesiyle benzerlik göstermektedir. Finlandiya eğitim felsefesinin temelinde eşitlik, esneklik, yaratıcılık, öğretmenlerin profesyonelliği ve karşılıklı güven ilkelerine dayanır. Eğitimin amacı; öğrencilerin insani ve ahlaki değerlere sahip bireyler olmalarını ve yaşamları boyunca kullanacakları bilgi ve becerilere sahip olmalarını sağlamaktır. Eğitim topluma medeniyet ve eşitlik kavramlarını aşılamalı ve öğrencilere eğitimin şart olduğu, kendilerini yaşamları boyunca geliştirmeleri gerektiği bilincini vermelidir. Eğitimin bir diğer amacı tüm ülkede fırsat eşitliğini sağlamaktır (Eurydice, 2011).

Bahsedilen bu ülkelerde olduğu gibi Rusya da tarihi geçmişinde önemli dönüm noktaları yaşamıştır. Çarlık Rusya'nın yıkılmasının ardından 1917 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kurulması ve 1991'de bu cumhuriyetler birliği yıkılarak Rusya Federasyonu'nun kurulması tabi ki eğitim felsefelerini de etkilemiştir. Rusya'da meydana gelen bu tarihi meseleler ve sosyalist görüş Sosyal yapılandırmacılığın kuramcısı Rus eğitim bilimci L. S. Vygotsky'nin bilişsel yapılandırmacılıkta adı sıklıkla geçen J. Piaget'e eleştirel bakmasına bu doğrultuda çocukların bilişsel gelişimine yönelik deneysel araştırmalarda, bilişsel süreçlerden okulun etkisinin olmamasını eleştirerek, öğrenmenin etkileşimle, model alarak, zihindekileri açığa çıkaracak ortamlar oluşturulmasıyla ve bunları yaparken de dil ve kültür işlevselliğinin de önemini vurgulamıştır (Aydın, 2012). Rusya Federasyonu'nun eğitim amacı evrensel değerlere ve hümanist özelliklere sahip, insan hak ve özgürlüklerine saygılı, vatandaşlık, yurttaşlık bilgisine sahip, kişisel gelişime açık, çevre ve doğa sevgisi ile vatan ve aile bilincine sahip bireyler yetiştirmektir (Aldemir, 2010).

Bununla birlikte, vatandaşlarının genç neslinin eğitim içeriğinin ve koşullarının iyileştirilmesinde eğitim sisteminin (aile, toplum, devlet, eğitim, bilimsel, geleneksel dini ve diğer kamu kuruluşları, kültür ve spor organizasyonları, medya, iş toplulukları) konularının işbirliğinin geliştirilmesi, tüm çocukların kültürel değerlere erişebilmesi için eşit fırsatlar yaratmak ve eğitim sisteminde eğitimin geleneksel Rus kültürel, manevi, ahlaki ve aile değerleri ile uygunluğunun sağlanması amaçlanmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde bu ülkelerin eğitim felsefelerinin temelinde yapılandırmacı yaklaşım yatmaktadır. Yapılandırmacılık öğrenme sürecinde yaparak yaşayarak öğrenmeye vurgu yapmakta ve öğrenci merkezli bir yaklaşım özelliği taşımaktadır.

Pragmatik felsefeye olan dayanağı bilgi, teknoloji ve sanayi toplumlarının iş gücü ihtiyacını karşılayan felsefe faydacı ve doğrucudur. Burada iş gücünden kast edilen insanın fiziksel gücünden ziyade bu felsefenin temelinde yer alan bireye düşünme ve yaratıcılık, eleştiri, analiz, sentez ve yansıtıcı düşünme becerilerini sağlayan beyin ve zekâ gücüdür. Bu felsefeye göre birey biricik ve tektir. Bireyin yeri ve varlığı başka şeyle doldurulamaz. Bireyin öznel zihni nesneyi var ya da yok kılar. Bu düşünce pragmatik felsefenin öznel idealimin bir ürünü olduğunu göstermektedir (Wells, 2003). Öznel idealizme göre bireyin zihninde olmayan nesne yoktur. Öznel idealizmin öncüsü George Berkeley "Var olmak algılanmış olmaktır." der. Pragmatizm de bundan yola çıkarak var olmak faydalı olmaktır, eğer bir nesne faydalı değil ise o aslında yoktur demektedir (Wells, 2003). Pragmatizm farklı ideolojilerle beslenirken John Dewey de pragmatizmi eğitim felsefesi olarak ilerlemecilik eğitim felsefesi kuramını geliştirerek günümüzde birçok ülkenin ve yukarıda bahsedilen ülkelerin eğitim felsefi temelini oluşturmuştur. Temeli pragmatizmden gelen bu yaklaşımda "Okul yaşamın kendisi olmalıdır." Okul insanı yararlı ve yetenekli yapar, daha sonra hayatlarında karşılıklarına çıkacak sorunlara yardım edecek ve onların hayatta daha istekli olmasını sağlayacaktır."

Bu ülkelerden farklı olarak ilerlemecilik eğitim felsefesinin dışında dini temelleri göz ardı etmeyen Norveç'in eğitim amacı; okul ile aile işbirliği içerisinde öğrencilere Hristiyanlık ve etik eğitim vererek yeteneklerini hem ruhsal hem de bedensel olarak geliştirecek bilgiler verip içtimai hayatta ve ailede özgüveni yüksek bireyler olarak gelişmelerini sağlamak" şeklinde ifade edilmiştir. Norveç tarafından desteklenen ve uluslararası Din ve İnanç hürriyetleri Oslo Koalisyonu (Oslo Coalition Freedom of Religion or Belief) adlı sivil toplum kuruluşu da disiplinler ve uluslararası olarak okul eğitimi aracılığıyla din ve inanç özgürlüklerini geliştirmek için çalışmaktadır (Jackson, 2004, s. 3). Norveç'te okul, öğrencilerde düşünsel ve vicdani olarak geliştirmeye, öğrenciler ve öğretmenler arasında iş birliği oluşturmaya imkân sağlar. Ayrıca tüm öğrencilerin kilit beceriler geliştirmeli ve eğitimleri boyunca hem zorluklarla yüzleşmeli hem de bir başarı duygusu yaşamalıdır (Çayır, 2015).

Norveç Eğitim ve Araştırma Bakanlığının sayfasında: "Norveç okul sistemi, eşitlik ilkelerine dayanmakta ve kapsayıcı bir ortamdaki herkes için uyarlanmış öğrenmeye dayanmaktadır" denmektedir (Regjeringen, 2020). Fakat kendi sayfasında yayınladığı müfredatının 7, 8, 9, 10 ve 11. sayfalarında yer alan İlk, Orta ve Yetişkin Eğitimi Çekirdek Müfredatının 7. sayfasında "The spiritual human being" (Manevi İnsan) başlığı altında yer alan açıklamalarda "Eğitim, herkesin görüşüne dayanmalıdır. Eğitim, temel Hristiyan ve hümanist değerlere dayalı olacaktır. Eğitim etik kurallara açıklık getirmeli ve gerekçelendirilmelidir. Bunlar sırayla İncil benzetimleriyle, ayrıca resimlerle de açıklanabilir." ifadeleri eşitlik ilkeleriyle ve kapsayıcı bir ortamda uyarlanmış öğrenme düşüncesiyle bağdaşmamaktadır. Ülkemizde 1824 yılında II. Mahmut ile kabul edilen zorunlu eğitimin Norveç'te 1937 yılında kabul edildiği ve 2012 yılına kadar herkesin kiliseye üye olması zorunlu olduğu Norveç eğitim felsefesi, Antik Yunan Felsefesi altyapısında modern eğitim anlayışı izlenimi veren Evanjelik Lutheran sistemine uyarlanan taraflı düşünce yapısı hissiyatı oluşturmaktadır.

Bahsedilen bu önemli altı ülkede olduğu gibi Türkiye de 2005 öğretim programında yapılandırmacı yaklaşımı temele almıştır. Bu sayede bireyi merkeze alan eğitim içerikleri (kazanımlar, etkinlikler) planlanmıştır (Phillips ve Soltis, 2004). Bu bağlamda Türk eğitim sisteminin ilerlemeci eğitim felsefesine sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca 2017 yılında taslak olarak sunulan ve 2018 yılında yayınlanan öğretim programında eğitim felsefesinin önem ve gerekliliğinden derinlemesine bahsedilirken eğitim felsefesinin net bir şekilde açıklanmadığı görülmüştür. Türk eğitim sistemi akılcı bir felsefeye dayanmaktadır.

İngiltere, Japonya, Finlandiya, Rusya ve Singapur'un eğitim felsefeleri temelde ilerlemeci eğitim felsefesinden doğan öğrenciyi merkeze alan bir yaklaşım olan sosyal yapılandırmacılık yaklaşıma uygun olduğu görülmektedir. Sosyal yapılandırmacılık bahsedilen bu ülkeleri etkilediği gibi Türkiye'de de öğretimde, öğrencinin öğrenmede aktif rol oynadığı, değerlendirmenin süreç içinde yapıldığı öğrencilerin araştırma yapmaya yönlendirilmesi 2018 programı ile uygunluk göstermektedir. Eğitim amaçlarımızın temelinde ülkemizdeki eğitim felsefesinde hedeflendiği gibi öğretmen sınıfta eğitimin ana kaynağı değil öğrenciyi yönlendiren olarak bir görev almaktadır. Aynı şekilde öğrencinin araştıran, keşfeden olmasının beklendiği gibi öğrenciyi yüklenen görevlerde bahsedilen ülkelerin eğitim felsefeleri ve amaçları ile ülkemiz 2018 programı arasında ortak noktalar bulunmaktadır.

Bu ülkelerin içerisinde Türkiye ile benzerlik göstermeyen Norveç ilerlemecilik eğitim felsefesinin yanı sıra varoluşçu teolojinin etkisinde olduğu görülmüştür. Varoluşçu teoloji kavramı, tıpkı varoluşçuluğun bilimde, ahlakta, estetikte, sanatta, edebiyatta, şiirde, sinemada yaptığı etkiye benzer bir şekilde, dinde yaptığı etki neticesinde oluşmuş bir kavramdır. Varoluşçuluk düşüncesinin temeli, insan varoluşunun somut yönlerinden hareket etmek ve bu suretle de yaşamdaki yüz yüze geldiğimiz olaylar karşısındaki tutumlarımızı irdelemeye yöneliktir. Din meselesi de insanın yüz yüze geldiği kaçınılmaz bir konu olması nedeniyle varoluşçuluğun atlayamayacağı bir meseledir (Ertürk, 2012). Varoluşçu teolog olarak P. Tillich, rasyonel teolojilere ve geleneksel teizmeye karşı Varoluşçu Teolojiyi savunmuştur Onun bu karşı duruşu adeta başkaldırı niteliğindedir. Kısaca O'nun varoluşçu teoloji anlayışını şöyle izah edebiliriz: İnsanı dini bir varlık olarak (Homo Religious) olarak tanımlaması, şartsızın (Tanrının) zorunluluğunu gerektirir. Bu da dini sembole ihtiyacı zorunlu kılar. Dini semboller, salt kavramsal alanın ötesindeki insani boyutu ifade ederler. Dini sembollerde insanı nihai olarak ilgilendiren sonsuz gerçekliğe bir işaret ve ima vardır. Burada rasyonel teolojideki saf aklın soyutlamalarından oluşan paradigmasına karşılık P. Tillich, dini sembollerin somut gerçekliklerini ortaya koymaktadır. Soyut ilkeler yerine somut dini semboller (Çınar, 2007).

İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye’de Eğitim Sisteminin Genel Yapısı

Bilim ve teknolojinin hızla değiştiği küresel çağda kalkınmanın temeli eğitim olarak görülmektedir. Bireyin eğitimi bu bağlamda önemli görülmekte ve yalnızca ulusal değil; aynı zamanda uluslararası alanda değerlendirme yoluna gidilmektedir. Bu uluslararası değerlendirme sınavlarından biri olan PISA, belirli aralıklarla lise grubu öğrencilerinin bilgi ve beceri düzeylerini araştırmaktadır. Bu kapsamda son yapılan 2015 PISA sınav sonucunda sıralamada başarılı olmuş Singapur, Finlandiya, İngiltere, Norveç, Japonya ve Rusya’nın eğitim sistemlerinin genel yapısını anlamak önemlidir. 2015 PISA sınavında birinci olan Singapur, Asya eğitim sistemleri arasında öne çıkmış olup eğitim sisteminden Eğitim Bakanlığı (Ministry of Education-MOE) sorumludur. Eğitim Bakanlığı, eğitim politikalarının oluşturulmasından ve uygulanmasından sorumlu idari organ olup liderlik ve insan gücünü sürekli ve tutarlı tek doğal kaynak olarak görmektedir. Eğitim Bakanlığının misyonu; ulusun geleceğini yönlendirecek gençleri şekillendirmektir (Ministry of Education, 2018a).

Okullaşma oranının neredeyse %100 olduğu Singapur’da (Levent ve Yazıcı, 2014, s. 121) öğrenciler altı yıllık ilköğretim (Primary) ve dört ile beş yıllık ortaöğretim (Secondary) eğitimi almaktadırlar. Singapur eğitim sisteminde yükseköğretim (Post-Secondary); ön lisans kurumları (Junior Colleges), üniversiteler, politeknikler (Polytechnic) ve teknik eğitim enstitülerinden (Institute for Technical Education) oluşmaktadır (MOE, 2018a; OECD, 2010). Güneydoğu Asya’da çok kültürlü bir yapıya sahip olan Singapur’da zorunlu eğitim ücretsizdir ve 6-15 yaş arasını kapsamaktadır. Ancak 2019’dan itibaren geçerli olmak üzere, zorunlu eğitim çerçevesi ayrıca 1 Ocak 2012’den sonra doğmuş orta-şiddetli özel eğitim ihtiyaçları (Special Educational Needs-SEN) olan çocukları da içermektedir. (CE, 2018; MOE, 2018b). Bütün öğrenciler ilköğretimin sonunda “İlkokul Bitirme Sınavı”na tabi tutulmakta ve sınav sonucuna göre ortaöğretim düzeyindeki üzere farklı kurlarda eğitim önerilmektedir. Bu kurlardan yalnızca normal kurlardaki öğrenciler kuru bitirme sınavı sonrasında ve 1 yıllık hazırlık eğitimi aldıktan sonra üst seviye için sınava girebilir (Bakioğlu ve Göçmen, 2013, s. 127). Yıllardır, PISA sınavlarında birinci olan ve başarılı eğitim sistemlerinden birine sahip olduğu kabul edilen Finlandiya (Søby, 2015) eğitiminin temel ilkelerinden biri, tüm insanların yüksek kaliteli eğitim ve öğretime eşit erişime sahip olmaları gerektiğidir (Ministry of Education and Culture [MEC], 2017). Finlandiya’da Eğitim ve Kültür Bakanlığı, eğitim, bilim, kültür, spor ve gençlik politikalarının geliştirilmesinden ve bu alanlarda uluslararası işbirliğinden sorumludur. Bakanlığın amacı, vatandaşlara eğitim ve kültürel hizmetler yoluyla kişisel gelişim olanakları sağlamak, işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan becerileri sağlamak, ulusal kültürü güçlendirmek ve uluslararası işbirliğini teşvik etmektir (MEC, 2017).

Finlandiya’da ulusal eğitim yönetimi iki düzeyde gerçekleşir. Eğitim politikası Eğitim ve Kültür Bakanlığının sorumluluğunda olmasına rağmen eğitimde yerel özerklik oldukça yaygındır. Çoğunlukla belediyelerin sorumluluğunda olan yerel yönetimler; fon tahsisi, personel alımı ve yerel müfredat kararlarını verirler. Belediyeler, karar alma yetkisini okullara devretme özerkliğine de sahiptir. Finlandiya’da belediyeler en çok okul öncesi ve temel eğitimin ihtiyacını karşılamaktadır (Education in Finland, 2017; MEC, 2017). Finlandiya eğitim sistemi; erken çocukluk eğitimi ve bakımı, okul öncesi eğitimi, zorunlu eğitim olan temel eğitim, lise eğitimi kapsayan ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere dört temel öğretim kademesinden meydana gelmektedir. Zorunlu eğitim ise 9 yıllık bir eğitim-öğretim döneminden oluşmaktadır (NCEE, 2019). Zorunlu eğitim dönemindeki öğrenciler sağlık, yemek, bilgisayar ve yazıcı kullanımı, geziler gibi etkinliklerden ücretsiz faydalanmaktadır (Malaty, 2006, s. 59).

Fırsat eşitliğinin ön planda olduğu Finlandiya’da okul öncesi ve yükseköğretim dâhil, her seviyede ücretsiz eğitimin verildiği adil bir sistem sunulmaktadır (Legco, 2019). 2015 yılında ocak ayında çıkmış olan yasayla okul öncesi eğitim de zorunlu hale gelmiştir ve 6 yaşına gelmiş tüm çocukları kapsamaktadır. Böylelikle zorunlu eğitim bir sene okul öncesi, 9 sene (6+3) kapsamlı okul ile birlikte 10 sene olmuştur. Yani eğitim 6 yaşında başlar, 10 yıl sürer ve temel eğitim adı verilen tek yapı bir sistemde gerçekleştirilmektedir (MEC, 2017). PISA sınavlarında Finlandiya kadar adından söz ettiren Japonya’da ise eğitim her 10 yılda bir güncellenmektedir (Aoki, 2017). Eğitimin tüm faaliyetleri Eğitim, Kültür, Spor, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı (MEXT) sorumluluğundadır. Bakanlık, yeni eğitim kurumlarının kurulmasına karar verir, ulusal eğitim kurumlarının bütçelerini ve özel kurumlara verilen hibeleri belirler (Nuffic, 2015). Japonya’daki okul sistemi, üç senelik isteğe bağlı anaokulu, 6 sene ilköğretim, 3 sene alt ortaokul ve 3 sene üst ortaokuldan oluşur.

Ancak ülkede zorunlu olarak 9 yıllık bir eğitim alınmaktadır. Bunun 6 yılı ilkokul ve 3 yılı ortaokuldur. Alt ortaokulu bitirmiş öğrenciler, yaklaşık on altı yaşındayken, st ortaokula başvuruda bulunabilirler (NCEE, 2019). Alt ortaokul bitirdikten sonra öğrenciler 9 yıllık zorunlu eğitimlerini tamamlar ve ortaokuldan ayrılma sertifikası alırlar (Nuffic, 2015). Japonya da üç farklı okul bulunmaktadır. Bunlar kendi arasında ulusal, kamu ve özel okul olarak ayrılmıştır (İpek, 2001, s.175). Japon eğitim sistemi her 10 yılda bir gözden geçirilmekte olup 2020 yılının ilkokul eğitim programı hazırlanmıştır. Ayrıca eğitim sisteminde küreselleşme göz önüne alınmış ve İngilizce eğitimi 5. Sınıftan itibaren düzenli olarak ğretimi yapılmıştır (Aoki, 2017). PISA’da başarılı bir diğer ülke olan İngiltere’de eğitim sistemine ilişkin genel sorumluluk İngiltere Hkmeti Eğitim Bakanlığı’na aittir (Eurydice, 2018). Eğitim Bakanlığı, herkese birinci sınıf eğitim sağlayarak potansiyellerine ulaşma ve daha nitelikli bir yaşam sürdürme şansına sahip olmasını amaçlamaktadır. İngiltere genelinde beş eğitim aşaması vardır: okulöncesi, ilkokul, ortaokul, ileri eğitim (FE) ve yükseköğrenim (Education System in The UK, 2019). İngiltere’de zorunlu eğitim 5-16 yaşlarını kapsar; ilköğretim 5-11 yaş, dönemi olup 5-7 yaş arasında okulöncesi olan ilk aşamayı 7-11 yaş ikinci aşamayı oluşturmaktadır. Ortaöğretim ise 11-16 yaşlarını kapsarken üçüncü aşama olarak kabul edilen 11-14 yaş aralığı ile dördüncü aşama 14-16 yaş aralığını içermektedir (NFER, 2019). Öğrencileri devlet tarafından finanse edilen ilk veya orta ğretim kurumları ücretsizdir (Eurydice, 2007).

Eğitim sisteminde bölgesel olarak düzenleyen bir diğer ülke olan ve güçlü bir ekonomi ile sosyal refah sistemine sahip olan Norveç, eğitim alanında dünyadaki en yüksek harcama yapan ülkeler arasında yer almaktadır (DET, 2011). Norveç’te devlete bağlı okullarının işleyiş ve yönetiminden kendi bölgesindeki belediyeler sorumludur. Norveç eğitiminin yapı ve işleyişi devletin ve meclisin belirlediği kanunlara uygun olarak yürütülmektedir. Eğitim hakkında en st karar alma merci, Eğitim ve Araştırma Bakanlığı olmasına rağmen temel eğitimi ve orta ğretimi yerel yönetimler, yükseköğretimi ise Eğitim ve Araştırma Bakanlığı yönetmektedir. Bakanlık ayrıca araştırma ve entegrasyondan sorumludur (Regjeringen, 2020). Hayat boyu öğrenme bakış açısıyla düzenlenen Norveç eğitim sisteminde zorunlu eğitim 6-16 yaş arasını kapsar ve zorunlu olmasa bile ortaöğretim eğitimi yasal bir haktır. 10 yıllık zorunlu eğitim ilkokul (Barnerinnet) ve ortaokul (Ungdomstrinnet) olup iki ana bölüme ayrılır (Eurydice, 2018a).

Zorunlu ilkokul 1-4. kademe birinci kademe, ilkokul 5-7. sınıflar ikinci kademe ve ortaokul 8-10. sınıflar üçüncü kademe olmak üzere toplamda üç kademededen oluşmaktadır (Just Landed, 2019; OECD, 2013). Ancak bu durum bazı okullar için 3 kademe halinde iken, bazı okullar da ilkokul ve ortaokul olarak 2 kademe olmaktadır (Avcı ve Toy, 2018, s. 39). Ortaöğretime (Videregende Opplring) giriş için yaş sınırı ve zorunluluk bulunmamaktadır. Fakat ğrencilere tercih imknı sunularak genel ve mesleki liselere başvuru yapabilmekte dirler (Eurydice, 2018a).

Norveç, eğitim sisteminin her kademesinde büyük fonlara sahiptir; kamu ve özel eğitim kurumları fonlarının çoğunu kamu kaynaklarından almaktadır ve eğitim- ilköğretim öncesi dönem hariç- ücretsizdir (OECD, 2013). Okul yönetimi ve liderliğin tüm ülke için geçerli olan ulusal, bölgesel ve yerel yönetim yapısının bir parçası olan Norveç’te (Boavista, 2017, s. 113) “herkes için eğitim” eğitim politikasının temel prensibidir. Çocuklar ve gençler, nerede yaşadıklarına, cinsiyetlerine, sosyal ve kültürel geçmişlerine veya özel gereksinimlerine bakılmaksızın, eşit eğitim hakkına sahip olmalıdır (Regjeringen, 2020). Eğitim ve Bilim Bakanlığı, PISA’da (2015) finansal okuryazarlık alanında değerlendirilen 10 OECD lkesi ve ekonomisinin ortalamasının üzerinde puan alan Rusya Federasyonunun (OECD, 2015), federal bir yürütme organıdır. Bakanlık, araştırma, bilimsel ve mühendislikle birlikte inovasyon çabalarının yanı sıra eğitim, gençlik politikası, ocuk yetiştirme ve sağlığın iyileştirilmesi,- sosyal hakların korunması ve ocuk haklarının korunmasında devlet politikası ve yasal düzenlemeleri uygular.

Eğitim Bakanlığına ek olarak, Rusya Federasyonu’nun kurucu bölümlerinde eğitim organları ve yerel (belediye) idari organlar eğitimin gelişmesinden sorumludur. Bu organların tümü, kurdukları eğitim kurumları için idari sorumluluklara sahiptir (UNECOPES, 2001; Volkava, 2017). Rusya Federasyonu anayasasının 43. maddesine göre genel eğitime erişim her Rus vatandaşının güvence altına alındığı bir hak olup devlet okullarında ücretsiz olarak verilmektedir. Rusya Federasyonu’nda eğitim, zorunlu temel eğitim ve devamında yüksek eğitim olarak ayrılır (Nazarova, 2014). Herkes 4 yıllık ilkokul ve 5 yıllık ortaöğretimin ilk aşamasından oluşan zorunlu 9 yıllık bir eğitime katılır. 4 yıllık ilköğretimi tamamladıktan sonra, öğrenciler 5 yıllık nominal sreye sahip ve zorunlu eğitim süresini tamamlayan orta öğretimin ilk aşamasına girerler (Nuffic, 2015).

Tablo 1. Türkiye’de Dönemlere Göre Net Okullaşma Oranı (%) (MEB, 2021)

Dönem	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim	Yükseköğretim
2017-2018	91.5	94.5	83.6	45.6
2018-2019	91.9	93.3	84.5	44.1
2019-2020	93.6	95.9	85	43.4

Tablo 1’e göre Türkiye’de 2019-2020 yılında yayınlanan istatistiklere örgün öğretim döneminde net okullaşma oranları ilkökul, ortaokul ve orta öğretim düzeylerinde önceki yıllara göre artış göstermiştir. Ancak yükseköğretim düzeyinde ise söz konusu oranlar son yıllara oranla düşüş göstermektedir.

2017 verilerine göre lise dönemindeki öğrenciler için net okullaşma oranı %88’dir. OECD ülkeleriyle okullaşma oranları karşılaştırıldığında Türkiye bu ülkelerin çok gerisinde kalmaktadır. Her ne kadar yıllara göre lise mezuniyet oranımız artış gösterse de OECD ülkeleri arasında alt sıralarda yerimizi almaktayız (MEB, 2017)

2012-2013 eğitim öğretim döneminde Türkiye’de zorunlu eğitim 8 yıldan 12 yıla çıkarılmıştır. Daha önce 5+3 (İlkokul-ortaokul) şeklinde uygulanan model, 4+4+4 (4 sene ilkökul, 4 sene ortaokul ve 4 sene lise) şeklinde kademelendirilmiştir. Okula kayıt olma yaşı daha önce 72 ay iken yeni sistemde 66 ayını dolduran çocukların okula kayıt olmaları zorunlu hale getirilmiştir. Eğitim, öğrenim çağında bulunan kız ve erkek çocuklar için zorunlu ve devlet okullarında parasızdır. Finlandiya da zorunlu eğitim kapsamına giren okulöncesi eğitim Türkiye’de de diğer ülkeler gibi zorunlu görülmemektedir. Karşılaştırmalı olarak incelenen ülkeler arasında zorunlu eğitimin en yüksek yıla sahip olduğu ülke Türkiye’dir.

İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye’deki Öğrenme-Öğretim Ortamlarına Teknoloji Entegrasyonu

Eğitimde teknoloji entegrasyonu, eğitim ve teknoloji kavramlarının daha ötesinde pek çok yapısal, pedagojik, ontolojik, anlamsal, teknik, felsefi ve sosyolojik süreci bünyesinde barındıran, kendine özgü yeni bir alan meydana getirmiştir. Bu değişim ve gelişim başta eğitim alanında olmakla birlikte yaşamın farklı süreçlerinde değişikliklere sebep olmuştur. Günümüzde Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) hızlı bir biçimde gelişmekte ve bu gelişen teknoloji yalnızca bilgisayar ve internetle kalmayıp akıllı telefonlar, tabletler veya etkileşimli tahtalara varıncaya kadar öğretme öğrenme ortamlarında yerlerini almaktadır (Demir, 2018). Çalışmanın bu bölümünde uluslararası sınavlarda başarılı olan bazı ülkelerin öğrenme öğretme ortamlarına teknolojinin entegrasyonu incelenmiş ve Türkiye ile kıyaslanmıştır. Çalışma kapsamında incelenen ülkeler: İngiltere, Japonya, Finlandiya, Singapur, Norveç, Rusya ve Türkiye’dir. İngiltere, ilk ve ortaöğretim kurumlarını Eğitim Teknolojileri (ET) ile donatmak için 2003-2005 yılları arasında 50 milyon poundluk bir bütçe ayırmıştır. 2007 yılı itibarıyla ülke genelindeki ilköğretim kurumlarının tamamının; orta dereceli kurumların ise %98’inin ET teknolojisine sahip olduğu belirtilmektedir (Lai, 2010, s. 511). İngiltere’nin müfredatı BİT’e daha fazla odaklanmakta, onu kendi başına bir ders olarak görmeyip farklı konuları araştırmak için kullanmaktadır. Bununla birlikte, öğrencilerin daha fazla bilgi ve iletişim teknolojisine sahip olmaları, kodlama, programlama ve geliştirmeyi öğrenmeleriyle daha fazla vurgu yapılmaktadır. İnternette, sanal ders kitaplarına, kaydedilen dersleri gözden geçirmeye kadar, eğitimin her yönü teknoloji tarafından desteklenmektedir (Research report: UK, 2017).

Dünya’nın önemli teknoloji ihracatçısı Japonya’da da teknoloji eğitimi oldukça önem taşımaktadır. 1957’nin sonlarında Japon hükümeti tarafından benimsenen politiklardan biri, 1958’den başlayarak tüm alt ortaöğretim okullarında zorunlu bir konu olarak teknoloji eğitimi olan “gijutsuka’nın” tanıtılmasıydı. Ortaokullarda teknoloji eğitiminin başlatılmasıyla birlikte mesleki eğitim seçmeli bir ders olarak ortaokul seviyesine taşınmıştır (Murata ve Stern, 2016). 21. yüzyıl becerilerinin giderek farkındalık yarattığı bu dönemde Japonya da daha ilkökul döneminde kodlama derslerini müfredata koymaya başlamıştır. Sınıflar bu amaca uygun olarak donatılmıştır. Anasınıfları da dâhil olmak üzere Japonlar, dijital çağı okul öncesinde tabletle eğitimle yakalamaya çalışmaktadır. Klasik yöntemlere ek olarak çocuklar tabletler aracılığıyla resim çizmeye, boyama yapmaya ve çizdiklerini 3 boyutlu dijital görüntüsünü ekrana yansıtmayı çok küçük yaşlarda yapmaya başlamıştır (İTEBS, 2018). Ayrıca Japonya Eğitim Bakanlığı, uygulamalı derslerden olan İngilizce için diğer ülkelere örnek olabilecek nitelikte bir proje planlamaktadır. Bu proje kapsamında, ana dili İngilizce olan öğretmen açığını kapamak ve öğrencilerin sözlü becerilerini geliştirmek için yapay zekâ sahibi robotlardan yararlanmayı düşünmektedir. Bu yöntemle hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin akıcı İngilizce konuşulması sağlanacaktır. Ayrıca Japonya’daki Vantan isimli bir özel lise müfredatına Dron ve Robotik Dersi eklemiştir. Dron mühendisliği konusunda artan yetişmiş insan kaynağı ihtiyacını karşılayabilmek için Nisan 2017’de eğitime dâhil edilmiş olan dersin içeriği dron pilotluğu, bakım ve

onarım, havacılık, radyo yayını kuralları ve bilgisayar programlama gibi konulardan oluşmaktadır. 3 yıl boyunca gosterilecek olan derste dron ve robotlarla çalışmanın avantaj ve dezavantajları öğretilmesi amaçlanmaktadır (Blaster, 2016).

PISA sınavlarında kendinden fazlaca söz ettiren Finlandiya’da ise dikkat çeken özellik birçok ülkenin eğitimde kullandıkları interaktif tahtalar, Avrupa ülkelerine göre daha az sıklıkla kullanılmaktadır. Her tür ve seviyedeki derslerde teknolojinin az kullanıldığı ülkelerdendir. PISA 2012 sonuçlarına göre ve Avrupa Komisyonu tarafından yapılan araştırmalara göre Finlandiya’da beş öğrenciye bir bilgisayar düşmektedir. Finlandiya’da bilgisayar ve internet kullanımı konusunda okullar ve öğretmenler arasında oldukça farklılıklar vardır. Bazı okullarda akıllı tahtaları kullanıp oyunlar oynanırken bazı okullarda tüm okul için sadece birkaç bilgisayar bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda Finli ğrencilerin hemen hemen yarısı bilgisayar ve interneti derslerde hiç kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Okullarda bilgisayar, tepegöz ve yansıtıcılar bulunmakta ancak kullanım sıklığının düşük olduğu gözlemlenmektedir (Leino, 2014). Son yıllarda PISA ile eğitim camiasının gündeminden düşmeyen Singapur, ğrencilerin öğrenme ortamlarını zenginleştirmek ve dönüştürmek ve bilgiye dayalı bir ekonomide başarılı olmak için onları kritik yeterliliklerle donatmayı amaçlamaktadır. Singapur’da öğretmenler, yenilikçi ğretim uygulamaları geliştirmek için birbirleriyle ve paydaşlarla işbirliği yapmaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinin müfredat entegrasyonlu kullanımı ile birlikte öğrencilerin öğrenme deneyimlerinin ğrenci merkezli olması eğitim teknolojilerinin odak noktasını oluşturmaktadır (MOE, 2015). 2016 yılında, öğrenciler ve öğretmenler, dizüstü bilgisayarlar, masaüstü bilgisayarlar, tabletler, cep telefonları gibi çeşitli farklı aygıtlar kullanmaktadırlar. Bu süreç, okulların hangi makineleri satın alınacağına veya hangi evrimii platformun benimseyeceğine karar vermesi olanağı sağlamıştır. Örneğin bazı ğretmenler Google sınıfını kullanabilecekken bazıları da Moodle veya Blackboard kullanabilmektedir (Hatch, 2017).

Singapur’da ğrenciler, İngilizce derslerinde etkileşimi sağlamak için, reklamlar gibi görsel metinleri analiz etmek için veya evrimii bir açıklama aracı teknolojiyi aktif olarak kullanmaktadır. Anadili derslerinde bir metni eş zamanlı olarak okuma ve akranlarıyla bu metin veya metindeki görselleri tartışabilmektedir. Eğitim teknolojileri derslerinde ise yoğun bir şekilde kodlama, robotik ve 3D teknolojisi gibi deneysel etkinliklerde teknolojiden faydalanmaktadırlar (Zhao, 2017). Norveç eğitim sisteminde de bütün öğrencilerin eşit olarak ulaşabileceği teknolojik sınıf ortamları öğrencilerin kullanımına sunulmuştur. Okulların genel yapısı, birçok dersin/branşın kendine ait özel atölye ve dersliği bulunmaktadır. Bu dersliklerin ve atölyelerin araç-gereç ve teknoloji yönünden oldukça zengin oldukları belirtilmektedir. Öğrenciler temel eğitimden başlayarak ilerleyen sınıflara kadar birçok derste teknolojiyi kullanabilmektedir.

nk ulusal ğretim programı hazırlanırken ders içerikleri teknolojik araçlarla da uyumlu olarak tasarlanmaktadır. 15-20 arası öğrenciden oluşan sınıflar da katıldıkları derslere göre her önceye bir bilgisayar düşmesinin yanı sıra bazı derslerde öğrencilerin tablet kullanmasına izin verilmektedir (Sahlberg, 2007). Uzay teknolojisindeki ilerlemeleri ve son zamanlarda yazılım alanında kendinden fazlaca söz ettiren Rusya’da, daha kk yaştan itibaren sıkı bir teknoloji eğitimi verilmektedir. lke olarak bilim ve teknolojiye verilen büyük önem sonucunda, genellikle tıp, matematik, bilim ve uzay araştırmaları yüksek bir düzeydedir (Background Note: Russia. U.S. Department of State, 2016). 1 Ocak 2015’ten itibaren, 8 Aralık 2014 tarih ve 1559 tarihli Rusya Federasyonu Eğitim ve Bilim Bakanlığı’nın kararına göre, Rusya’daki tüm okul ders kitaplarının elektronik versiyonu zorunlu tutulmuştur (Ryan ve Rose, 2011, s. 265). Rusya Federasyonu Eğitim ve Bilim Bakanlığı’nın 2025 yılının sonuna kadar gerçekleştirmeyi planladığı öncelikli projelerle birlikte eğitimde birçok yenilik ve gelişim hedeflenmektedir. Öncelikli projelerin bazıları şunlardır:

“Rusya Federasyonu’nda Modern Dijital Eğitim Ortamı” Projesi: Projenin amacı, Rus dijital eğitim alanını geliştirerek tüm vatandaş kategorileri için sürekli eğitim fırsatlarının sistematik kalite iyileştirmesi ve yaygınlaştırılması için 2018 koşullarını sağlamak ve 2025 yılının sonuna kadar 11 milyona kadar evrimii kurslarda ustalaşan ğrenci sayısını artırmak.

“İleri teknolojiler için alışanlar”: Projenin amacı, rekabetçi bir orta mesleki eğitim sistemi oluşturmak, yüksek nitelikli uzman ve işçilerin modern standartlara ve ileri teknolojilere göre eğitmek.

İnovasyon yaratma alanı olarak niversiteler: Projenin amaç, 2018’de en az 5 ve 2025’te en az 10 önde gelen Rus niversitesinde sürdürülebilir küresel rekabetçiliği sağlamak ve 2025’e kadar Rusya Federasyonu bölgelerinde teknolojik ve sosyal gelişim için 100 niversite merkezi oluşturmak.

Türkiye’de ise MEB tarafından “Temel Eğitim Projesi”, “Intel Gelecek için Eğitim” ve FATİH Projesi” ile teknolojinin öğretim sürecinde etkin bir biçimde kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Eğitimde FATİH Projesi, eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini sağlamak ve okullarımızdaki teknolojiyi iyileştirmek amacıyla bilişim teknolojileri araçlarının öğrenme-öğretme sürecinde daha fazla duyu organına hitap edilecek şekilde, derslerde etkin kullanımı için başlatılmıştır. Bu prensiplerden yola çıkarak çözümü oluştururken başarı faktörleri 5 temel esasa dayandırılmıştır (MEB, 2016):

1. Erişilebilirlik: Her an her yerden, zaman ve araçlardan bağımsız olarak hizmet sunabilmek,
2. Verimlilik: Hedef odaklı, daha verimli çalışma ortamları ve gelişim alanları sunabilmek,
3. Eşitlik (Fırsat Eşitliği): Tüm paydaşların en iyi hizmete erişilebilmesini sağlayabilmek,
4. Ölçülebilirlik: Gelişimin doğru değerlendirilebilmesi için sürecin ve sonuçların doğru ölçülebilmesini sağlamak, buna göre düzgün geri bildirim verebilmek,
5. Kalite: Tüm eğitimin kalitesini ölçülebilir şekilde yükseltmek.

Türkiye’de teknoloji entegrasyonuna yönelik en önemli çalışmalardan biri olan FATİH projesi kapsamında okullara etkileşimli tahta imkânı sağlanmıştır. Bununla birlikte proje kapsamında 2014 yılı sonuna kadar yaklaşık 730 bin tablet bilgisayar öğretmen ve öğrencilere dağıtılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) dağıtılan tablet bilgisayarda kullanılmak amacıyla Eğitim Bilişim Ağı (EBA) sitesi üzerinden e-kitap, ses, video, görsel öğeleri kullanıcılara sunmuştur (Kaysı ve Aydın, 2014, s. 72).

İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türkiye’de Ölçme Değerlendirme Uygulamaları

Ölçme ve değerlendire yapmak ülkelerin eğitim sistemlerindeki mevcut durumun anlaşılmasının yanında diğer ülkelerle karşılaştırmalar yaparak, geleceğe dönük eğitim politikaları geliştirmek açısından önemlidir. Bu yönde PISA sınavında başarı gösteren ülkelerdeki ölçme ve değerlendirme süreçlerine bakıldığında; İlkokul kademesinde Okullaşma oranı %99 olduğu Japonya’da ölçme sistemi dersi içi etkinlikler ve katılımlara göre yapılan küçük quizlere göre yapılmaktadır (Türkoğlu, 1998). Zorunlu eğitimin 3 yıl sürdüğü ortaokulda ise öğrenciler daha disiplinli ortamlarda eğitim alarak her dersten sınav olmaktadır (MEXT, 2018). Ortaokulu bitiren öğrenciler ise mart ayında yapılan liselere giriş sınavındaki performanslarına göre liselere yerleştirilmektedir. Japonya’da üniversiteye girişte öğrenciler arasında ciddi rekabet vardır. Öğrencilerin tamamı merkezi bir seçme sınavına girmek zorundadırlar. Üniversiteler kendileri ayrıca ikinci bir sınav yapmaktadırlar. Yerleştirme, genellikle, bu sınavın ortalaması alınarak yapılır (Günay ve Gür, 2009, s. 234).

Öğrenci performansı 4 kez ölçüldüğü İngiltere’de okul öncesi eğitim bitimi ile birlikte konuşma ve yazma, okuma ve dinleme, matematik ve fen konularında öğretmen değerlendirmesi ile resmi sınavlar yapılmaktadır. Daha sonra ise İngilizce ve matematik ulusal program sınavları ve ortaöğretim diploması almak için girilen GSCE - General CERTIFICATE of Secondary Education resmi sınavı yapılmaktadır (DCSF, 2010; EURYBASE, 2010a). Zorunlu eğitimin ilköğretimin birinci ve ikinci kademesinden yedinci sınıfa kadar formel olarak herhangi bir sınav bulunmadığı Norveç’te İlköğretim üçüncü kademe sekiz ile onuncu sınıflarda sınavlar yapılarak notlar verilmektedir. Üçüncü kademe ise bütün derslerde sene en az 2 defa not vermeye yönelik sınav yapılmaktadır. En düşük not 1 ve en yüksek not 6 olarak belirlenmiştir. Üçüncü kademenin sonunda bütün öğrenciler ülke çapında bir sınava girer ve kademe boyunca yapılan bütün sınavların notlarını gösteren bir belge alırlar (European Commission, 2020). Değerlendirmede asıl amaç kontrol ya da denetim yapmak değil eğitimi geliştirmek ve öğrenme ortamlarını iyileştirmek olarak hedefleyen Finlandiya, öğrencilerin başarılarını ölçmede standart bir sistem kullanmamaktadır. Notlandırma öğrenciler arasında rekabete neden olabileceğinden Finli öğrenciler beşinci sınıfa kadar sayısal bir not almazlar Bu durum kanunla yasaklanmıştır. Öğrencilere sadece betimsel değerlendirmeler ve geribildirim verilir. Diğer bir deyişle ilkökul değerlendirmeden bağımsız bir alandır. Sadece temel eğitimde kriter temelli bir değerlendirme söz konusudur. Bunun yanında öğretmenler değerlendirmeyi öğrencilerin sınıf çalışmalarına, projelerine ve portfolyo dosyalarına göre yapmaktadır. Dolayısıyla Fin eğitim sisteminde hem süreç hem sonuç odaklı bir değerlendirme sistemi olduğunu söyleyebiliriz.

Singapur’da ise 6 yıllık ilkökul eğitiminden sonra öğrenciler İlkokul Bitirme Sınavına (Primary School Leaving Examination – PSLE) girerler (OECD, 2010; Chai, Tan, Deng ve Koh, 2016, s. 78; ESD, 2018). Ortaöğretime uygunluklarını değerlendiren PSLE'nin sonuçlarına göre, öğrenciler farklı ortaöğretim kurumlarına yerleştirilirler. Akademik yetenekliler için 'Express', ortalama yetenekli öğrenciler için 'Normal'

veya akademik olarak en az eğimli olan öğrenciler 'Normal (Teknik)' ortaöğretim kademelerine devam ederler (Koh, 2018). Bu ortaöğretim kurumlarının öğrenim süresi 4 ile 5 yıl arasında değişmektedir (Low ve Tang, 2017). Rus eğitim sisteminde ise İlkokula başlayan öğrenciler, entelektüel seviyelerini ölçen teste girmektedirler. Genel ortaöğretimin sonunda, Ortak Devlet Sınavı (ЕГЭ) yapılmaktadır. Bu sınavda başarılı olan öğrencilere Orta Genel Eğitim Sertifikası, *Attestatob Sredem Obsbchem Obrazovanii'ye verilir*. Bunun ardından mezun olarak yükseköğretim kurumlarına başvurabilmektedirler (Çelik, 2015).

Türkiye de ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2017-2018 eğitim öğretim yöntemi ile başlanan LGS (Liseye Geçiş Sınavı) her yıl ilköğretimden ortaöğretime geçilirken merkezi bir sınav uygulanmaktadır. Bu sınavda öğrencilerin PISA ve TIMSS soruları esas alınarak beceri temelli mantık muhakeme yeteneğini ölçmek amaçlanmaktadır. Bu sınavla ortaöğretime yerel yerleştirme ve merkezi yerleştirme olmak üzere iki şekilde öğrenci alınmaktadır. Sınavı kazanan öğrenciler; Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi türündeki liselerden tercihte bulunur. Sınavda belirli bir başarı eşliğine ulaşamayan öğrenciler ise adrese dayalı olarak okul tercihinde bulunabilir ve merkezi sınavla öğrenci almayan okullarda okumayı tercih edebilir. Sınava girmek zorunlu değildir. Yükseköğretime geçişte ise 2018 yılından itibaren YKS(Yükseköğretim Kurumları Sınavı) olarak adlandırılan merkezi bir sınav uygulanmaktadır. Bu sınav iki kademeli olarak; TYT(Temel Yeterlilik Testi) öğrencilerin sahip oldukları temel yeterliliklerini ölçen birinci oturum ve AYT(Alan Yeterlilik Testi) öğrencilerin kendi alanlarında sahip oldukları başarılarını ölçen ikinci oturum sınavı olarak uygulanmaktadır.

PISA Başarısı

Dünyadaki eğitim politikası ve sistemleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olan Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA), zorunlu eğitimin sonuna yakın 15 yaş grubu öğrencilere, üç yılda bir uygulanan ve öğrendikleri bilgileri gündelik yaşamda karşılaştıkları bir problem çözmede kullanma düzeyini ölçen bir sınavdır (Deng ve Gopinathan, 2016, s. 449). PISA değerlendirme de fen, okuma becerileri ve matematiğin temel konularına odaklanan PISA, üç boyutlu bir OECD çalışmasıdır (OECD, 2018). PISA sınav sonuçları ülkelerin eğitimdeki başarıları hakkında önemli veriler vermektedir. Bu yönde PISA sınavında başarı göstermiş ülkelere bakıldığında; Aşağıdaki tabloda Singapur, Japonya, Finlandiya, İngiltere, Norveç, Rusya ve Türkiye'nin PISA 2009, 2012, 2015 ve 2018 sınavlarına ilişkin konu alanlarına göre puanları ile OECD ortalamaları yer almaktadır (PISA, 2009; 2012; 2015; 2018).

PISA sınavlarına 2009 yılında katılan Singapur tüm alanlar dikkate alındığında alanında ortalama puanıyla en üst sıralarda yer alarak büyük bir başarı göstermektedir Aynı şekilde başarı sıralamasında en üst sıralarda olan Japonya'da Singapur gibi sınavlarında başarı sıralamasında yerini önemli oranda korumaya devam etmiştir. Eğitim konusunda başarılarını arttırmak isteyen ülkelerin örnek aldığı Finlandiya PISA verilerine göre en başarılı ülkeler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte 2009, 2012, 2015, 2018 yıllarındaki PISA sınavlarında istikrarlı bir şekilde başarı gösteren İngiltere, Norveç ve Rusya'nın OECD ortalamasının altına düşmediği görülmektedir (PISA, 2009; 2012; 2015; 2018; OECD, 2010b; 2014; 2016).

PISA sınavlarında Türkiye 2009, 2012, 2015 ve 2018 yıllarına bakıldığında OECD ortalamalarının altında bir başarı gösterdiği görülmektedir. Özellikle tüm alanlarda ortalama puanıyla en üst sıralarda yer alan Singapur'la oldukça büyük fark görülmektedir.

PISA sonuçları incelendiğinde Türkiye'nin 2009 dan 2018 e kadar puanlarında iki alanda artış gösterdiği ancak matematik okuryazarlığı alanında düşüş yaşadığı görülmektedir. Bu düşüşün matematik alanında 2015' e kadar devam ettiği ancak bakıldığında 2015 yılına göre 2018 yılında matematik okuryazarlığı alanında puanında artış olduğu görülmektedir. 2009 yılına göre kıyaslandığında ise matematik okuryazarlığı alanı dışında ülkemizin puanlarında artış olduğu ancak 2012 yılı ile kıyaslandığında fen ve matematik okuryazarlığı alanlarında puanlarda düşüş olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Singapur, Japonya, Finlandiya, İngiltere, Norveç, Rusya ve Türkiye'nin PISA 2009-2012-2015-2018 Puan Sıralamaları ile OECD ortalamaları

		Fen Okuryazarlığı Puan/Sıralama	Okuma Becerileri Puan/Sıralama	Matematik Okuryazarlığı Puan/Sıralama
PISA 2009	Singapur	542	526	562
	Japonya	538	520	529
	Finlandiya	554	536	541
	İngiltere	514	494	492
	Norveç	500	503	498
	Rusya	478	459	468
	Türkiye	454	445	464
	OECD Ort	501	493	496
PISA 2012	Singapur	551	542	573
	Japonya	547	538	536
	Finlandiya	545	524	519
	İngiltere	514	499	494
	Norveç	495	504	489
	Rusya	486	475	482
	Türkiye	475	448	463
	OECD Ort	501	496	494
PISA 2015	Singapur	556	535	564
	Japonya	538	516	532
	Finlandiya	531	526	511
	İngiltere	509	498	492
	Norveç	498	513	502
	Rusya	487	495	494
	Türkiye	425	428	420
	OECD Ort	493	493	490
PISA 2018	Singapur	551	549	569
	Japonya	529	504	527
	Finlandiya	522	520	507
	İngiltere	505	504	502
	Norveç	490	499	501
	Rusya	478	479	488
	Türkiye	468	466	454
	OECD Ort	489	487	489

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Uluslararası eğitim platformlarında yer edinmeyi hedefleyen ülkeler kendi kültürel, ekonomik ve politik verileriyle eğitim felsefelerini ve sistemlerini oluşturmayı başlangıç olarak görürler. Bu amaçla Türk eğitim sisteminde de bunu göz önünde bulundurarak programlarda farklılaşmalara gitmektedir. Sürecin en büyük tartışmasını ve yorumunu ise ilköğretim programları kapsamaktadır. Türkiye de yaşanan bu program değişiklikleri birçok ülkede de görülmektedir. Özellikle 1980-1990'lı yıllar ABD, Avustralya, İngiltere, Hollanda, Çin, Rusya, Fransa, İspanya, Güney Afrika ve Malezya vb. gibi birçok ülkenin eğitim sistemlerinde reform hareketini başlattığı yıllar olmuştur. Eğitimde yaşanan bu değişikliklerinin asıl sebebi gelişen ve değişen yapıya uyum sağlayarak küresel anlamda da diğer ülkelerden geride kalmamak için insan kaynaklarını geliştirmeyi gerekli kılmıştır (Bıkmaz, 2006, s. 99). Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak eğitim alanında özelleştireci yapıyı sürekli radikal kararlar alarak eğitim felsefesinin temeline inmeden eğitim sistemi üzerinde değişiklikler yapmaktadır.

Ancak istenilen başarı bu kararlara rağmen elde edilememektedir. Bu başarısızlıkta pek çok değişken neden olmaktadır. Bu nedenlerden en önemlisi ülkelerin programları oluştururken diğer ülkelerin programlarını birebir olarak uygulamasından kaynaklanmaktadır. Ülkeler programlarını geliştirirken gelişmiş ülkelerin programlarından kendi ülkelerinin sosyal, kültürel vs. yapılarını dikkate alarak uyarlamaları yapmaları beklenmektedir. Fakat ülkelerin farklı özellikleri analiz edilmeden aynen alınması halinde eğitim sisteminde ne kadar yapırsa yapılsın başarıdan söz etmek güçleşir (Rogan ve Grayson, 2003, s. 1171).

Temelde öğrencilerin düşünceleri ve kavramsallaştırmaları üzerinde duran, birey merkezli eğitimi savunan ve evrensel nitelikteki bilimin savunulduğu yapılandırmacı yaklaşımı benimsemeyen toplumlarda toplumun gelişmişliğinden bahsetmek oldukça zordur. Bu da diğer ülkelerde yarış halinde olmaktan çok onların bir pazarı haline gelmelerine sebep olabilir (Aydın, 2012). Ayrıca gelişmiş ülkelerin aksine diğer ülkelerdeki eğitim değişikliklerinde konunun değişiminin nasıl yapılacağına öncelik verilmesi gerekmektedir

(Rogan ve Grayson, 2003, s. 1171). 2023 vizyon belgesinde yer alan günümüz dünyasında itibar edilen ana akım sistemlerinde hâkim bakış açısı, eğitimi işlevsel çıktularıyla değerlendirmeye yatkındır. Bu bakış açısının bir sonucu olarak eğitimde birey sadece dönem şartlarına uygun olarak temel gereksinimleri karşılayacak şekilde sınırlandırılmaktadır. Oysaki birey sadece tek yönden ziyade bir bütün olarak düşünülüp, geleceğe yontulmaktan çok temelinde önce insan yetiştirmeyi hedef almalıdır.

PISA verilerine göre başarılı görülen ülkelerden Singapur, Finlandiya, İngiltere, Norveç, Japonya ve Rusya'nın eğitim sistemlerinin incelendiği bu bölümde eğitim sistemlerinde zorunlu eğitim genel olarak en az 9 yıldır. Bu zorunlu eğitim Singapur, Finlandiya Japonya'da 6 yaş iken İngiltere ve Norveç'te 5 yaşından başlamaktadır. Ancak zorunlu eğitim her ülkede ilkokuldan başlamamaktadır. İngiltere için okul öncesi dönem olarak kapsamakta; ancak en başarılı ülkeler olan Singapur, Finlandiya ve Japonya'da ilkokul adıyla başlamaktadır. İncelenen tüm ülkelerde insan hakları temel ilkelerinden olan eğitim hakkı göz önüne alınarak ücretsiz yürütülmektedir. Yine bu finansman eğitim yönetiminin merkezi ve yerleşme durumuna göre değişse de genel olarak eğitimde yerellik ön planda tutulmuştur. Eğitim insanlık tarihi boyunca bilimden, felsefeden, sermayeden veya farklı değişkenlerden etkilenecek çeşitli değişimler göstermiştir. Dünyanın 1960'lı yıllara kadar modernizm, sonrasında ise postmodernizm ideolojisinin etkisi altında kaldığı söylenmektedir. Bu ideolojiler ekonomik olarak gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri farklı yıllarda da olsa eğitimden sanata, mimariden psikolojiye kadar birçok alanda etkilemiştir. Batı ve Amerika toplumlarında 90'lı yıllardan sonra, Türkiye'de ise 2004 yılından sonra tamamen etkisini gösteren post modern ideoloji ve bunun etkisiyle ortaya çıktığı ifade edilen yapılandırmacılık eğitim anlayışı eğitimin en merkezine oturmuştur (Koç, 2018, s. 49). Bu eğitim anlayışı gelecek nesillerin sahip olması istenilen bilgi ve becerilerden, bu bilgi ve becerilerin nasıl kazandırılacağına yani öğretme-öğrenme ortamlarına kadar etkisini göstermektedir.

Neredeyse tüm dünyada hakim olan bu paradigma ile etkileşim içinde başat olarak ilerleyen bilim ve tabii ki dolayısıyla teknoloji hayatın her alanında olduğu gibi öğretme-öğrenme süreçlerinin de içinde olduğu söylenebilir. Gelecekte dünya veya Türkiye hangi ideoloji veya eğitim felsefesiyle eğitim süreçlerini planlayacağı çok öngörülemez bile, bu eğitim öğretim süreçlerinin teknolojiden tecrit edilemeyeceğini tahmin etmek zor olmayacaktır. Yaklaşık olarak son yirmi yıllık süreçte, PISA ve TIMSS gibi uluslararası sınavlarda üst sıralarda olan ülkelerin genel özelliklerinden birinin de teknolojinin eğitime entegrasyonunda başarılı olmalarıdır. Dolayısıyla eğitim-öğretim süreçlerinde teknolojinin yeri ve önemi fark edilmeli ve öğretimsel süreçlerin planlanmasında göz ardı edilmemelidir. Tabii ki teknolojiye fon ayırmak kadar, nitelikli ve içi dolu yatırımlar yapmaya dikkat etmek de önemlidir. Ülkemizde öğrencilerin değerlendirmeleri ilkokul 1, 2 ve 3. Sınıflarda öğrenci gelişim düzeyleri dikkate alınarak sınıf öğretmeni tarafından çok iyi, iyi ve geliştirilmeli şeklinde değerlendirilirken; 4. Sınıfta sınavlar ve ders içi performanslarına göre puan değerlendirilir. Ortaokullarda ise öğrencilerin başarıları, yazılı ve sözlü sınavlarda sürekli olarak değerlendirilmektedir. Yapılan bu değerlendirmeler; yarıyıl ve yılsonunda, öğretim kademesine göre düzenlenen özel karnelerle işlenmektedir. Bir üst sınıfa yükelebilmek için, derslerde belirli bir başarı düzeyini göstermek gerekmektedir (Akalin, 2008). Bununla birlikte Türkiye'de ortaöğretim ve yükseköğretime geçişte ülke genelinde ulusal sınavlar yapılmaktadır. Ortaöğretime geçişte LGS (Liselere Geçiş Sınavı), yükseköğretime geçişte ise YKS (Yükseköğretim Kurumları Sınavı) uygulanmaktadır. Ülkemizdeki değerlendirme sistemine bakıldığında eğer hedeflenen verimli bir öğrenmeyi desteklemekse öğrencilerin hem süreçteki performansları hem de sonuç odaklı bir değerlendirmenin daha etkili olacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte dünyadaki eğitim politikası ve sistemleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olan PISA sınav sonuçlarına bakıldığında Türkiye'nin istenilen seviyede olmadığını görmekteyiz. MEB, PISA'ya katılma amacını "Küreselleşen dünyada, eğitim alanında yapılan ulusal değerlendirme çalışmalarının yanı sıra, uluslararası düzeyde konumumuzu belirlemek amacıyla eğitim göstergelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle belirli referans noktalarına göre Türkiye'nin eğitim alanında hangi düzeyde olduğunun, giderilmesi gereken eksikliklerin ve alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi ve bu sayede de eğitim düzeyinin yükseltilmesi amacıyla bir OECD ülkesi olarak ülkemiz bu projeye katılmaktadır" ifadeleriyle açıklamaktadır (MEB, 2018). Bu bağlamda aşağıdaki tabloda da Türkiye'nin son üç sınavdaki PISA başarı oranlarını göstermektedir.

Tablo 3. Türkiye'nin Son Dört PISA'daki Başarı Oranları (MEB, 2018)

DERSLER	2009	OECD Ortalaması	2012	OECD Ortalaması	2015	OECD Ortalaması	2018	OECD Ortalaması
Fen Bilimleri	454	501	475	501	425	493	468	489
Matematik	464	496	463	494	420	490	454	489
Okuma	445	493	448	496	428	493	466	487

Tablo 2'de görüldüğü gibi Türkiye bu üç sınavda da her derste OECD ortalamasının altında görülmektedir. Bu durum birçok sebebi olabilir. Eğitime yapılan yatırım, öğretmen kalitesi, okullardaki donanım yetersizlikleri, sosyo-ekonomik sebepler gibi. Tabii ki bu tablo eğitimde yeni reformlar yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda MEB'in 2023 Eğitim Vizyonu ümit verici görülmektedir. Bu araştırmada İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur ve Rusya eğitim sistemleri ile Türkiye eğitim sisteminin karşılaştırılması ile elde edilen sonuçlar ışığında Türkiye'nin daha başarılı olabilmesi için şu önerilerde bulunulabilir: Birçok gelişmenin ve yeniliklerin yaşandığı bu çağda Türk Eğitim Sistemi'nin kendisinden beklenen sıçramayı gerçekleştirebilmesi için başarılı ülkelerin eğitim sistemlerinin incelenerek Türkiye'nin gelecekteki eğitim reformları bu sonuçlara göre şekillendirilebilir. Öğretim programları çağın gereksinimlerine, öğrenci ve okulların ihtiyaçlarına göre şekillendirilebilecek esneklikte hazırlanabilir.

Etik Beyan

"İngiltere, Japonya, Norveç, Finlandiya, Singapur, Rusya ve Türk Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aldemir, A. Y. (2010). *Türkiye Ve Japonya'da İngilizce öğretmeni yetiştirme sistemlerinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Aoki, M. (2017). Let's discuss changes to education in Japan. Erişim adresi: <https://www.japantimes.co.jp/life/2017/03/06/language/lets-discuss-changes-education-japan/#.XK0CXpgzZ3j>
- Ataünal, A. (2003). *Niçin ve nasıl bir öğretmen?* Ankara: Mev Ar-Ge Merkezi.
- Avcı, B. ve Toy, B. Y. (2018). Norveç ve Türkiye eğitim sistemleri ile öğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırılması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(25), 39-59.
- Aydın, H. (2012). *Yapılandırmacılık felsefi temeller ışığında*. Ankara: Nobel Yayınları
- Background Note: Russia. U.S. Department of State. Erişim adresi: <https://www.wikizero.net/?q=aHR0cDovL3dlYi5hcmNoaXZlLm9yZy93ZWVvMjAxNjA2MTUxMjAzNTUvaHR0cDovL3d3dy5zdGF0ZS5nb3Yvcj9wYS9laS9iZ24vMzE4My5odG0>
- Bakioğlu, A. ve Göçmen, G. (2013). Singapur eğitim sistemi. Aysen Bakioğlu (Ed.), *Karşılaştırmalı eğitim yönetimi* (ss. 127-155). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bıkmaz, F. (2006). Yeni ilköğretim programları ve öğretmenler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(1), 99-116.
- Blaster, M. (2016). Japan's first drone high school course to begin next year, teaches piloting, law and more. Erişim adresi: <https://soraneews24.com/2016/08/05/japans-first-drone-high-school-course-to-begin-next-year-teaches-piloting-law-and-more/>
- Boavista, C. (2017). Norway: Its educational system. *Journal of Education and Human Development*, 6(2), 113-116.
- Chai, C. S., Tan, L. Deng, F. ve Koh, J. H. L. (2016). Examining pre-service teachers design capacities for web-based 21st century new culture of learning. *Australasian Journal of Educational Technology*, 33(2), 78-95.
- Çayır, D. (2015). Eğitim Felsefeleri Nedir? Erişim adresi: <https://indigodergisi.com/2015/04/egitim-felsefeleri/>
- Çelik, N. (2015). *Türkiye ve Rusya Federasyonu ortaöğretim İngilizce dersi öğretim programlarının karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Çınar, A. (2007). *Modern batı düşüncesi ekseninde rasyonel teoloji*. İstanbul: Düşünce Kitabevi
- Demirel, Ö. (2000). *Karşılaştırmalı eğitim*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2012). *Eğitim sözlüğü* (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Deng, Z. ve Gopinathan, S. (2016). PISA and high-performing education systems: Explaining Singapore's education success. *Comparative Education*, 52(4), 449-472. doi:10.1080/03050068.2016.1219535
- Department for Children, Schools and Families. (2010). *Guide to below school governors*. Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/340594/DCSF-Accounts_2009-10.pdf 12.07.2021
- DET (2011). *The education mirror 2011*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

- Education in Finland (2017). Finnish education in a nutshell. Erişim adresi: https://www.oph.fi/download/146428_Finnish_Education_in_a_Nutshell.pdf
- Education System in The UK Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/219167/v01-2012ukes.pdf
- Erdoğan, İ. (2003). Karşılaştırma eğitimi: Türk eğitim bilimleri çalışmaları içinde önemsenmesi gereken bir alan. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 265-282.
- Ertürk, R. (2012). *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş*. İstanbul:Yarın Yayınları.
- ESD (2018). EducationStatistics Digest. Erişim adresi: https://www.moe.gov.sg/docs/default-source/document/publications/education-statistics-digest/esd_2018.pdf
- European Commission (2020). How is the commission working to deliver a European education arena? Erişim adresi: <https://ec.europa.eu/education/study-in-europa/country-profiles/norway>
- EURYBASE (2010a). *Organisation of the education system in the United Kingdom-England, Wales and Northern Ireland*. Erişim adresi: https://www.exeter.ac.uk/media/universityofexeter/collegeofsocialsciencesandinternationalstudies/education/pgce/pre-coursedocuments/pre-coursedocuments2017-18/Secondary_MFL_-_Eurydice_explanation_of_the_english_education_system.pdf
- Eurydice (2006). *The education system in England, Wales and Northern Ireland 2006*. European Commission: Eurydice
- Eurydice (2007). *Eurybase The Information Database on Education Systems in Europe*. Erişim adresi: https://ctne.fct.unl.pt/pluginfile.php/1282/mod_folder/content/0/uk_educational_system.pdf?forcedownload=1
- Eurydice (2011). *Türk Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi* Ankara: MEB Basımevi. Erişim adresi: http://sgb.meb.gov.tr/eurydice/kitaplar/Turk_Egitim_sistemi_2011/Turk_Egitim_Sisteminin_Orgutlenmesi_2011.pdf
- Eurydice (2018). United Kingdom - England Overview. Erişim adresi: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/Eurydice/content/united-kingdom-england_en
- Eurydice (2018a). Norway Overview Erişim adresi: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/Eurydice/content/norway_en
- Gutok, G. L. (2017). Eğitim felsefi ve ideolojik yaklaşımlar. N. Kale (Ed.). *Philosophical and Ideological Perspectives on Education*. Ankara: Ütopya Eğitim Dizisi.
- Günay, D. ve Gür, B. S. (2009). Dünyada üniversiteye giriş sistemleri ve ÖSS. İ. Bircan (Ed.) *Türkiye'nin 2023 vizyonunda üniversiteye giriş sistemi kongresi* (s. 234-243). Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Hatch, T. (2017). A new model for integrating technology in schools? The work of eduLab in Singapore.
- İpek, C. (2001). Japonya'da yerel yönetimler ve eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 175-187.
- Jackson, R. (2004). Intercultural education and recent European pedagogies of religious education. *Intercultural Education*, 15(1), 3-14.
- Just Landed (2019). Schools in Norway, The Norwegian Education System. Erişim adresi: <https://www.justlanded.com/english/Norway/Norway-Guide/Education/Schools-in-Norway>
- Kaysı, A. G. F. ve Aydın, H. (2014). Fatih projesi kapsamında tablet bilgisayar içeriklerinin değerlendirilmesi. *E-International Journal of Educational Research*, 5(3), 72-85.
- Koç, M. H. (2018). Etkinlik Çalışmaları Değerlendirme Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *JASS Dergisi*, 67, 49-59
- Koh, H. H. (2018). *The leadership role of middle leaders in six selected primary schools in Singapore* (Doctoral Dissertation). Erişim adresi: <http://hdl.handle.net/11343/213895>
- Lai, H. J. (2010). Secondary school teacher's perceptions of interactive White board training workshops: A case study from Taiwan. *Educational Technology*, 26(4), 511-522.
- Legco, (2019). Erişim adresi: www.legco.gov.hk
- Leino, K. (2014). *The Relationship between ICT use and reading literacy Focus on 15-year-old Finnish students in PISA Studies*. Finnish Institute For Educational Research, University of Jyväskylä.
- Levent, F. ve Yazıcı, E. (2014). Singapur eğitim sisteminin başarısına etki eden faktörlerin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 39, 121-143.
- Lim, K. (2013). Teacher Education in Singapore. doi: 10.13140/2.1.3100.2245.
- Low, L. E. ve Tang, S. O. (2017). Teacher education policy: Recruitment, preparation and progression. Erişim adresi: https://www.springer.com/cda/content/document/cda_downloadaddocument/9789811033841-c2.pdf?SGWID=0-0-45-1600822-p180490251
- Malaty, G. (2006). What are the Reasons Behind the Success of Finland in PISA? *Gazette des Mathématiciens*, 108, 59-66.
- McMillan, J. H. (2000). *Educational research: Fundamentals for the consumer* (3rd Edition). New York: Longman.
- MEB (2016). Milli Eğitim İstatistikleri örgün eğitim 2015/16. Erişim adresi: http://sgb.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/2016_03/18024009_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2015_2016.pdf
- MEB (2016). fatihprojesi.meb.gov.tr. Erişim adresi: <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/proje-hakkinda/>

- MEB (2017). *PISA 2015 ulusal raporu*. Ankara: MEB Yayını.
- MEB (2018). Erişim adresi: http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/PISA2015_UlusalRapor.pdf adresinden 31.12.2018
- MEB (2021). Türkiye’de Dönemlere Göre Net Okullaşma Oranı. Erişim adresi: http://sgb.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf
- MEC (2017). Finnish Education in a Nutshell. https://www.oph.fi/download/146428_Finnish_Education_in_a_Nutshell.pdf adresinden erişildi.
- MEXT [Japon Eğitim, Kültür, Spor, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı]. (2018). *Outline of Higher Education*. Erişim adresi: <http://www.mext.go.jp/english/>
- Ministry of Education and Culture [MEC] (2017). Education System in Finland. Erişim adresi: <http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutusjaerjestelmae/?lange>
- MOE (2015). Ministry of Education. Bringing out the best in every child. Erişim adresi: <https://www.moe.gov.sg/docs/default-source/document/about/files/moe-corporate-brochure.pdf>
- MOE (2018a). Ministry of Education. Erişim adresi: <https://www.moe.gov.sg/education/education-system>
- MOE (2018b). Ministry of Education. Bringing out the best in every child. Erişim adresi: <https://www.moe.gov.sg/docs/default-source/document/about/files/moe-corporate-brochure.pdf>
- Nazarova V.N. (2014). Education in Russia. Moscow: Pero.
- NCEE (2019). Building a Better System the NCEE Blueprint. Erişim adresi: www.ncee.org
- NFER (2019). Educational Research Journal. Erişim adresi: www.nfer.ac.uk
- Nuffic (2015). Education system Japan described and compared with the Dutch system,
- OECD (2010). PISA 2009 Results: What students know and can do – Student performance in reading, mathematics and science (Volume I). doi: 10.1787/9789264091450.
- OECD (2010). Singapore: Rapid Improvement Followed by Strong Performance. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/countries/singapore/46581101.pdf>
- OECD (2010b). PISA 2009 at a Glance. *OECD Publishing*. doi:10.1787/9789264095298-en
- OECD (2013). Education Policy Outlook: Norway Erişim adresi: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/internasjonalt/unesco/nor_profile_final_version_en.pdf
- OECD (2014). PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Mathematics, Reading. *OECD Publishing*. doi:10.1787/9789264201118-en
- OECD (2015). Education Policy Outlook Japan. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/education/Japan-country-profile.pdf>
- OECD (2015). Results From PISA 2015. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/pisa/PISA-2105-Financial-Literacy-Russian-Federation.pdf>
- OECD (2018). Global forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes: Singapore 2018 (Second Round): Peer Review Report on the Exchange of Information on Request. *OECD Publishing*, Paris. Erişim adresi: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/global-forum-on-transparency-and-exchange-of-information-for-tax-purposes-singapore-2018-second-round_9789264306165-en#page4
- Phillips, D. C. ve Soltis, J. F. (2004). *Perspectives on learning*. New York: Teachers College Press.
- Regjeringen (2020). Karaktærnippet fortsetter. Erişim adresi: <https://www.regjeringen.no>
- Research report: UK (2017). Erişim adresi: <https://www.gov.uk/government/collections/research-reports>
- Rogan, J. M. ve Grayson, D. J. (2003). Towards a theory of curriculum implementation with particular reference to science education in developing countries. *International Journal of Science Education*, 25 (10), 1171-1204.
- Ryan, M. ve Rose, S. (2011). Number of Instructional Days/ Hours in the School Year. *Education Commission of the States*, 15(12), 265-297. Erişim adresi: <http://www.ecs.org/clearinghouse/95/05/9505.pdf>
- Sahlberg, P. (2007). Lessons from Finland. *American Educator*. Erişim adresi: http://www.cimo.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/cimo/embeds/cimo.www.structure/25535_American_educator_summer_2011.pdf
- Şimşek, M., Tuncer, M. ve Dikmen, M. (2018). PISA 2015’e katılan öğrencilerin PISA’ya ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 559-569.
- Tutkun, Ö. F. (2010). 21. yüzyılda eğitim programının felsefi boyutları. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 993-1016.
- Türkoğlu, A. (1998). *Karşılaştırmalı eğitim dünya ülkelerinden örneklerle*. Adana: Baki Kitabevi.
- UNECOPES (2001). Quality Assurance in Higher Education in the Russian Federation. Erişim adresi: <https://www.qqi.ie/QualRec%20Country%20Education%20Profiles/Russia%20Education%20System.pdf>
- Volkava, T. (2017). Russian Federation ECEC Workforce Profile. Erişim adresi: http://www.seepro.eu/English/pdfs/RUSSIA_ECEC_Workforce..pdf
- Wells, H. K. (2003). Emperyalizmin felsefesi pragmatizm.(2. Baskı). İstanbul: Sorun yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhao, I (2017). Singapore: World Class Education Embraced Tech and Skills Based Learning. Erişim adresi: <https://www.emergingedtech.com/2017/02/singapore-world-class-education-embraces-edtech-and-skills-based-learning/>

EXTENDED ABSTRACT

Education systems are shaped according to the human profile that countries want to raise. In this context, countries are structuring their educational visions and educational practices within the scope of this vision according to the characteristics they want qualified individuals to be trained in the future. Comparative education is expressed as a science that is applied in various societies, countries, regions and historical periods, by comparing the education systems sometimes as a whole and sometimes in several aspects, determining the common and beneficial aspects and trying to benefit from this in education, theory and practice, education policy, educational planning and innovation studies (Demirel, 2012).

Our country also participates in the PISA exam as an OECD country. However, according to the exam results, it is in the lower ranks among the countries in general. This situation reveals the necessity of examining different aspects of our country's education system from the education systems of countries that are successful in PISA. Erdoğan (2003, p. 265) stated that the innovations to be made by making use of the experiences of other countries in the Turkish education system will contribute to being more controlled and based. In this direction, it can be said that examining the education systems of successful countries is an important step for Turkey's future education reforms. In this study, the education systems of England, Japan, Norway, Finland, Singapore and Russia, which are among the most developed countries and successful in international exams such as TIMMS and PISA, and the education system of Turkey. This study is aimed to examine comparatively the philosophy of education, the general structure of the education system, learning-teaching environments, assessment and evaluation practices in education and teacher training systems. The existing education systems of the relevant countries were examined in the study and the general data that could be reached were compared in various dimensions, and similarities and differences were revealed.

The research was carried out in accordance with the holistic multiple case study design, one of the qualitative research designs. The reason for choosing the holistic multiple case study design among the qualitative research designs in this research is to examine the existing education systems of the relevant countries (England, Japan, Norway, Finland, Singapore, Russia and Turkey) according to the determined criteria and then compare these situations in line with the research problem.

Civilization is experiencing a rapid change depending on the developments. Changes in technology and science are examples of this. Depending on these developments, countries aim to become an information society by considering the needs of the age, giving importance to the development of individuals in terms of education. Not following the developments means not being able to take your place in the international community, not being able to compete and becoming dependent (Ataunal, 2003). There are many innovations and developments that the 21st century has brought to societies. Education is needed to bring these to people. Education is a system that consists of many elements. Such a system definitely has a philosophy (Tutkun, 2010, p. 993). Education, in a very general sense, includes all social processes that prepare people for cultural life, and it is held in schools, which are social institutions where people are educated in terms of values, abilities and knowledge in the official and intellectual sense (Gutek, 2017). In this case, in order for a curriculum to be effective, it must have an educational philosophy and teaching approach that accurately reveals its objectives. The philosophy of education is the question of "How should we raise an individual?" is the answer to the question.

Singapore, which participated in the PISA exams in 2009, shows a great success by being at the top with its average score in its field when all fields are taken into account. Finland, which is taken as an example by countries that want to increase their success in education, is among the most successful countries according to PISA data. However, it is seen that England, Norway and Russia, which consistently succeeded in the PISA exams in 2009, 2012, 2015 and 2018, did not fall below the OECD average (PISA, 2009; 2012; 2015; 2018; OECD, 2010b; OECD, 2014; 2016). Looking at the years of 2009, 2012, 2015 and 2018 in Turkey in PISA exams, it is seen that the performance is below the OECD average. Especially with Singapore, which ranks at the top with its average score in all fields, there seems to be a huge difference.

According to the PISA 2018 results, Turkey's average score in reading skills increased by 38 points compared to 2015 and reached 466, and the average mathematical literacy score increased by 34 points to 454. Similarly, the average score in the field of science literacy increased to 468, with an increase of 43 points compared to 2015. Therefore, it is seen that the scores of our country increased compared to 2015

in all three areas investigated, and the greatest improvement compared to the previous period was achieved in science literacy. When compared to 2009, it is seen that there is an increase in the scores of our country except for the field of mathematical literacy, but when compared to 2012, there is a decrease in the scores in the fields of science and mathematics literacy.

In this study, in the light of the results obtained by comparing the education systems of England, Japan, Norway, Finland, Singapore and Russia with the education system of Turkey, the following suggestions can be made for Turkey to be more successful: there is a rapid development and change in scientific, technological, economic and social fields. Today, Turkey's future education reforms can be shaped according to these results by examining the education systems of successful countries in order for the Turkish Education System to achieve the expected leap. Curriculums can be prepared with the flexibility to be shaped according to the needs of the age and the needs of students and schools.

Sosyal Medya Uygulamalarının Öğrencilerin Akademik ve İletişim Becerilerine Etkisinin Değerlendirilmesi: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Örneği

Mehmet FİDAN¹ ve Metin KUZHAN²

Öz

Teknoloji temelli araçların ve uygulamaların iletişim ve bilgiye erişim alanlarında avantajlarının olması bu araçların kullanımının yaygın olmasına katkı sağlamaktadır. Bu aşamada sıralanan araçların bireylerin ve özellikle öğrencilerin iletişim ve akademik becerileri üzerindeki etkilerinin gözlemlenmesi gerekmektedir. Çünkü bu becerilerinin gelişimi akademik niteliklerin yanında bireysel ve toplumsal iletişim açısından da önemlidir. Özellikle sosyal medya uygulamalarının iletişimsel ve akademik yönden değerlendirilmesinin eğitim süreçlerine olumlu etkisinin olacağı düşünülmektedir. Sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisinin değerlendirilmesinin amaçlandığı bu araştırmada tarama modelinden yararlanılmıştır. Araştırma sürecinde verilerin elde edilmesinde sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisi anketi kullanılmıştır. Araştırmada amaçsal örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın örnekleme mesleki ve teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmaya toplamda 92 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim gördükleri alanlar bilişim, elektrik elektronik ve inşaat teknolojileri bölümleridir. Çalışmada nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Öğrencilerin ankette yer alan maddelere verdikleri cevaplar t testi, ANOVA, frekans (f) ve yüzdelik (%) dilimlerinden analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun, sosyal medya uygulamalarını kullandıklarını belirttikleri; bu uygulamaların ancak eğitsel amaçlar doğrultusunda kullanıldığında olumlu etkilerinin olacağını düşündükleri; bu tür uygulamaları kullanmanın öğretmenleri tarafından tanınırlığa olumlu etkilerinin bulunduğu konuları ön plana çıkan sonuçlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle ilgili uygulamaların eğitsel açıdan değerlendirilmesi önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik beceriler, İletişim becerileri, Sosyal medya uygulamaları

Evaluation of the Effects of Social Media Applications on Students' Academic and Communication Skills: The Case of Vocational and Technical Anatolian High School

Abstract

The advantages of technology-based tools and applications in the areas of communication and access to information make the use of these tools widespread. At this stage, the effects of the listed tools on the communication and academic skills of individuals and especially students should be observed. As the development of these skills is important in terms of individual and social communication as well as academic qualifications. It is thought that the communicative and academic evaluation of social media applications will have a positive effect on educational processes. In this study, as aims to evaluate the effects of social media applications on students' academic and communication skills, the scanning model was used. During the research process, the survey of the effect of social media applications on students' academic and communication skills was used to obtain the data. The purposive sampling method was used in the research. The sampling group of the research consists of vocational and technical Anatolian High School students. A total of 92 students participated in the research. The fields of education of the students participating in the research are the departments of informatics, electrical electronics, and construction technologies. Quantitative research methods were used in the study. The answers given by the students to the items in the survey were analyzed in terms of t-test, ANOVA, frequency (f), and percentage (%) rates. Some of the prominent results of the research can be listed as follows: Most of the students participating in the study stated that they use social media applications. It was determined that most of the students participating in the study think that these applications will have positive effects only when used for educational purposes. The majority of the students participating in the study stated that using such practices had positive effects on recognition by their teachers. For this reason, it is important to evaluate the relevant applications from an educational point of view.

Key Words: Academic skills, Communication skills, Social media applications

Atf İçin / Please Cite As:

Fidan, M. ve Kuzhan, M. (2022). Sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisinin değerlendirilmesi: Mesleki ve teknik Anadolu lisesi örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 81-97.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 3.09.2021

¹ Doç. Dr. - Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, fidanm3838@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-9347-2992

² Öğretmen - Bahçelievler Türk Telekom MTAL, İstanbul, metinkuzhan@hotmail.com

 ORCID: 0000-0001-6420-8327

Giriş

Teknolojik gelişmeler toplumsal yaşamın genelinde olduğu gibi eğitim alanında da etkisini göstermektedir. Bu konuda Güneş (2012, s. 1; 2011, s. 124) teknolojik gelişmelerin eğitim kurumlarını da etkilediğini belirterek nitelikli birey yetiştirmeye dikkat çeker ve bu yöndeki gelişmelere uyum sağlamada dili önemli konumda görür. Bu durum eğitim süreçlerinde öğrencilere verilecek olan dil eğitimlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Öğrencilerin dil becerilerinin gelişimi akademik niteliklerin yanında bireysel ve toplumsal iletişim açısından da önemlidir. Bu konuda Temizyürek (2007, s. 129) konuşmanın çok boyutluluğuna dikkat çeker ve onun önemli bir toplumsal iletişim aracı olduğunu vurgular. Derwing ve Waugh (2012, s. 1) göçmenlerin resmi dil becerilerini kullanmalarına yönelik araştırmalarında, bireylerin dili kullanabilme becerisinin içerisinde yaşanan toplumla uyum sağlamada önemli etkisinin olduğunu belirtirler. Bu durum toplumsal uyum açısından dil becerilerinin önemli özelliklerindedir. Bu yüzden öğrencilerin toplumsal uyum sağlamalarında dil becerilerinin gelişimsel özelliklerinin göz önünde bulundurulması önemlidir.

Bireysel ve toplumsal iletişimin kurulmasında dil becerilerinin kullanım biçimi önemli konumda bulunur. Sosyal uyumla birlikte, girişimcilik, etkili hitabet gibi beceriler bireylerin dil becerilerinin dışı yansımaları olarak nitelendirilebilir. Bu önemli durum, araştırmacıların özellikle dil becerilerinin geliştirilmesi konusuna odaklanmalarına neden olmuştur. Bu alanla ilgili yapılan araştırmaların genelinin öğrencilerin dil becerileri konusunda yaşadıkları sorunların en aza indirgenebilmesi konusunda olduğu görülmektedir (Fidan, 2019; Güneş, 2013; Karatay, 2007; Temizyürek, 2007). Sosyal medya uygulamalarının kitle iletişim, bilgi paylaşımı gibi yönlerinin bulunması, bu uygulamaların öğrencilerin iletişim ve akademik becerilerinin gelişimine nasıl etkide bulunduğu konusunu gündeme getirmektedir.

İletişim becerilerini etkili biçimde kullanabilme yeteneği çok boyutlu bir yapıda bulunmaktadır. Bu durum belirtilen öğelerin birbirini etkilemesi şeklinde gelişim göstermektedir. Sigman ve McGovern (2005, s. 22) araştırmalarında otizmlili çocukların dil becerilerinin gelişimlerini inceler ve onlara göre öğrencilerin dil becerilerinin gelişimleri hakkında görüşte bulunabilmek için, öğrencilerin ev, okul gibi çevrelerdeki davranışları hakkında düzenli bilgiye sahip olunması gerekmektedir. Ayrıca araştırmacılar otizmlili çocukların dil becerilerinin gelişiminde hassas dönemler bulunduğunu belirterek çocukların dilsel becerilerinin gelişiminde erken müdahaleye dikkat çekmektedirler (Sigman, McGovern, 2005, s. 22). Bu etkenlere bir başka örnek olarak Eriksson'un vd. (2012, s. 338) araştırma sonuçları gösterilebilir. Eriksson vd. (2012, s. 338) araştırmasında bebeklik döneminde kızların erkeklere göre iletişimsel jestler ve ilk kelime kullanımı yönünden daha önde olduklarını belirtmektedirler. Bir diğer araştırmada Puolakanaho vd. (2007, s. 923) çocukların “fonolojik farkındalık, kısa süreli bellek, hızlı adlandırma, anlamlı sözcük dağarcığı, sözde tekrarlama ve harf adlandırma” gibi çeşitli öğelerle okuma engelleri konusundaki risklerin tahmin edilebileceğini belirtmektedirler. Nation, Cocksey, Taylor ve Bishop (2010, s. 1038) ise araştırmalarında sözlü ve yazılı dil becerileri arasındaki etkileşime dikkat çekerler. Nation, Cocksey, Taylor ve Bishop (2010, s. 1038) erken çocukluk döneminde görülen bazı dilsel eksikliklerin daha sonra çocukların okuduklarını doğru anlamalarına olumsuz etkide bulunabileceğini belirtirler. Nation ve Snowling (2004, s. 352) dil becerileri ile okuma gelişimi ilişkisini inceledikleri araştırmalarında sözel dil becerilerinin bireylerin kelimeleri tanımlarında etkili olduğunu belirtmektedirler. Bu durum okuma ve sözel dil becerileri arasındaki etkileşimi göstermesi açısından önemlidir. Geers, Nicholas ve Sedey (2003, s. 57) de işitme sorunu yaşayan çocuklara yönelik araştırmalarında öğrencilerin eğitsel ortamlarda dil becerilerinin gelişiminin belirlenmesinde “konuşma ve işitsel becerilerin geliştirilmesini” vurgulamaktadır.

Bireylerin dil gelişimi onların iletişim becerileri ile bağlantılıdır. Bu konuda özellikle öğretmenler hitap ettikleri kitle ve görev sorumlulukları açısından önemli konumda bulunurlar. Jones, Bouffard ve Weissbourd (2013, s. 62-65) bu konudaki araştırmalarında sosyal ve duygusal gelişimin öğretmenleri, öğrenci ile iletişim kurma, etkili öğretim yapabilme gibi birçok konuda etkilediğini belirtmektedirler. Benzer bir çalışmada Nelson, Welsh, Trup ve Greenberg (2011, s. 187-188) çocuklarda dil gecikmesinin (language delay) onların akademik, iletişimsel becerilerini etkileyebileceğini belirtmektedir.

Dil ve iletişim becerilerinin gelişimine teknoloji ile birlikte yaygınlık kazanan araçların etkisinin olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur. De Jonge ve Kemp (2012, s. 65) araştırmalarında çok sık mesajlaşmanın dilsel gelişime etki edebileceğini belirtir ve bu durumun dilsel gelişim yönünden zayıf olan öğrencilerin yazılı ifade becerilerinin olumsuz etkilenmesine neden olabileceğini ifade eder. Bireylerin hayatına birçok yönden etkide bulunan teknoloji, eğitimi de etkilemektedir. Bu durum dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik etkinliklerde de teknoloji ile uyum sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Çakır'ın (2010) araştırması

incelendiğinde bireylerin dil becerilerinin gelişiminde teknolojiden nasıl faydalanılabileceğine değinildiği görülmektedir. Bu konuda Çakır (2010, s. 173) bireylerin yabancı dil becerilerinin gelişiminde internet temelli bir iletişim yöntemi olan elektronik posta kullanımının etkili olacağı görüşündedir.

İnternet kullanımının yaygınlık kazanması internet tabanlı sosyal medya uygulamalarının da bu yönde gelişmesini sağlamıştır. Özellikle internetin kullanım ve erişim yönünden geniş kitlelere ulaşması bireylere bilgiye erişim yönünden çeşitli avantajlar sağlamıştır. Bu duruma öğretim programlarında da değinilmektedir. Örneğin, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda sosyal medya uygulamalarının bu özelliğinin göz önünde bulundurulduğu görülmektedir (MEB, 2019, s. 42-50). Programda öğrencilerin yazdıkları metinleri sosyal medya aracılığı ile paylaşmaya teşvik edilmeleri de yer almaktadır (MEB, 2019). Bu durum sosyal medya uygulamalarına eğitsel nitelik kazandırılması açısından önemlidir.

Sosyal medya uygulamaları ve öğrenci etkileşimi konulu bazı araştırma sonuçları şu şekilde sıralanabilir:

Ayaydın ve Yıldız Ayaydın (2018, s. 78) sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin değerlerinin gelişimi yönünden olumlu ve olumsuz etkilerinin bulunduğunu tespit etmişlerdir. Demir (2016, s. 44-45) araştırmasında sosyal medya uygulamalarının yoğun kullanımının öğrencilerin iletişim tercihlerini etkileyebildiği sonucuna ulaşmıştır. Öğrencilerin sosyal medya kullanım tarzlarını ve sosyal medya bağımlılıklarını inceleyen çeşitli araştırmalar bulunmakta, özellikle bu araştırmalarda öğrencilerin sosyal medya kullanımlarının cinsiyet değışkeni yönünden farklılaşabildiği görülmektedir (Deniz ve Gürültü, 2018, s. 365; Baştırk Akca, Sayımer ve Ergül, 2015, s. 83). Öğrencilerin sosyal medya bağımlılığının cinsiyet değışkeni açısından farklılaşmadığına yönelik araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Baz, 2018, s. 289). Araştırma sonuçlarında bu durumun oluşmasında incelenen örneklerin okul/sınıf düzeylerinin farklı olmasının etkili olabileceği düşünülmektedir. Yalayk ve İnan (2018, s. 24) ise sosyal bilgiler öğretmenlerine yönelik araştırmalarında öğretmenlerin sosyal medya uygulamalarının eğitsel amaçlar doğrultusunda kullanıldığında olumlu etkilerinin olacağını ifade ettiklerini belirtmektedir. Tutgun Ünal (2015, s. 182) üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımlarına yönelik araştırmasında, öğrenciler arasında sosyal medya bağımlılığının yüksek oranda olduğunu tespit eder. Ayrıca sosyal medya bağımlılığının bireyler arasında çeşitli iletişim sorunlarına da sebep olduğunu ifade eder (Tutgun Ünal, 2015, s. 184). Bu doğrultuda araştırmamızda sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisinin öğrencilerin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin bu yöndeki görüşlerinin alınmasının araştırmada incelenen verilere ulaşılmasına olumlu yönde katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın temel araştırma sorularını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Sosyal medya uygulamaları mesleki ve teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre öğrencilerin akademik becerilerini etkiliyor mu?
2. Sosyal medya uygulamaları mesleki ve teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre öğrencilerin iletişim becerilerini etkiliyor mu?
3. Sosyal medya uygulamaları mesleki ve teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin görüşlerine göre akademik ve iletişim becerilerini (eğer etkiliyorsa) hangi açılardan etkilemektedir?

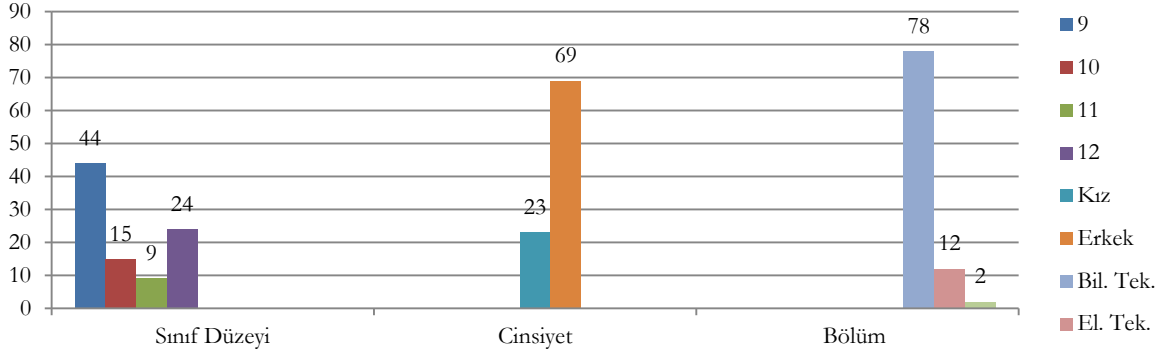
Yöntem

Sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisinin öğrencilerin görüşleri vasıtasıyla tespit edilmesinin amaçlandığı bu araştırmada tarama modelinden yararlanılmıştır. "Bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalar" (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019, s. 15) şeklinde tanımlanan tarama modelinin Karasar (2009, s. 77) durum betimlenmesinde kullanıldığını belirtir. Araştırmanın bu bölümünde evren-örneklem, veri toplama araçları, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları, verilerin analizi başlıkları yer almaktadır.

Evren - Örneklem

Bu araştırmanın evreni İstanbul ilinde bulunan bir Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinin öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmada amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. "Amaçsal örnekleme çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır." (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019, s. 92). Araştırmanın örnekleminin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin seçilmesinin sebebi bu öğrencilerin eğitimlerinin teknoloji alanlarında olmasıdır. Bu vasıta ile teknoloji alanında eğitim gören

öğrencilerin yine bir teknolojik araç olan sosyal medya uygulamalarına yönelik tutumlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemi ilgili okulun öğrencileri arasından amaçsal örneklemi yöntemi ile seçilmiştir. Bu araştırma 2020-2021 Eğitim Öğretim yılında Mart 2021 – Nisan 2021 tarihleri aralığında yapılmıştır. Araştırmaya yüz yüze eğitimin olduğu dönemlerde araştırma yapılan okula gelen öğrenciler katılmıştır. Araştırma sürecine katılımda gönüllülük ilkesi aranmıştır. Katılımcılara istedikleri anda araştırma sürecinden ayrılacakları belirtilmiştir. Maddelerin yer aldığı ölçekler öğrencilere yazılı form şeklinde, sağlık koşulları açısından gerekli tedbirler alınarak uygulanmıştır. Araştırmanın örnekleme ait bilgilerin yer aldığı grafik aşağıda yer almaktadır:

Grafik 1. Araştırmanın örnekleme

Araştırma yapılan dönemde okulda Anadolu Teknik Programı ve Anadolu Meslek Programlarında toplamda 750 öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya bilişim, elektrik elektronik ve inşaat teknolojileri bölümlerinden toplamda 92 öğrenci katılmıştır. Sınıf düzeyleri açısından dokuzuncu sınıftan 44, onuncu sınıftan 15, on birinci sınıftan 9, on ikinci sınıftan 24 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Araştırmaya 25 kız öğrenci, 69 erkek öğrenci katılmıştır. Araştırmaya bilişim teknolojileri alanından 78, elektrik elektronik teknolojileri alanından 12 ve inşaat teknolojileri alanından 2 öğrenci katılmıştır. Araştırma yapılan dönemde bazı sınıf düzeylerinde yüz yüze eğitim yapılırken bazı sınıf düzeylerinde uzaktan eğitim yapılmıştır. Araştırma okula devam eden öğrencilere gönüllülük ilkesine göre uygulandığı için sınıf ve bölüm düzeyinde katılım sayılarında eşitlik durumu gözlemlenmemiştir. Okuldaki öğrencilerin ağırlıklı olarak erkeklerden oluşması durumu örneklemdeki bu yöndeki sayısal dağılımı da etkilemiştir.

Bu araştırma Aksaray Üniversitesi Rektörlüğü İnsan Araştırmaları Etik Kurulunun 2021/01-33 protokol numaralı başvuru ve 22.02.2021 tarihli toplantısında alınan etik ilkelere uygunluk kararı çerçevesinde yapılmıştır. Araştırma İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 05.08.2020 tarih ve 59090411-20-E.10217208 sayılı izni ile uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada verilerin toplanması sürecinde araştırmacılar tarafından geliştirilen tutum ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan tutum ölçeğinde yer alan ifadelerin hazırlanması sürecinde öncelikli olarak araştırmanın kapsamı dikkate alınmıştır. Bu kapsamda ifadelerin oluşturulmasında sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin iletişimsel ve akademik becerilerine etkilerine yönelik maddeler hazırlanmaya çalışılmıştır. İfadelerin hazırlanmasında anlaşılabilirlik ve sadelik ön planda tutulmuştur. Ayrıca ifadelerin konu alanlarının belirlenmesinde Türkçe Öğretim Programında yer verilen amaçlar, değerler, yetkinlikler konuları göz önünde bulundurulmuştur (MEB, 2019). İfadelerin konu alanları şu şekildedir: gelişimsel özellikler, özgüven, değerler sistemi, akran-öğretmen-aile ile iletişim, uygulamaların akademik başarıya etkisi, uygulamaların anlama ve anlatma becerilerine etkisi, uygulamaların zihinsel becerilere etkisi, uygulamalarda güvenli bilgiye erişim ve bilgi paylaşımı, uygulamaların kullanımı yönünden rehberlik. Bu konu alanları araştırmacılar tarafından belirlenmiş olup araştırmacıların alanlarının anadili eğitimi ve bilişim teknolojileri alanlarında olması konuya disiplinler arası bakış açısıyla yaklaşılmasına imkân sağlamıştır. Hazırlanan ifadeler araştırmanın uygulanacağı okulda bulunan konu alanı ile ilgili beş öğretmene gönderilerek görüşleri alınmıştır. Öğretmenlerin önerileri doğrultusunda bazı maddelerde güncellemeler yapılmıştır.

Araştırma soruları doğrultusunda geliştirilen ölçekte yer alan maddelere öğrencilerin verdikleri cevaplar incelenmiştir. Akademik ve iletişim becerileri çok boyutlu bir yapıda bulunmaktadır. Bu durum akademik ve iletişim becerilerinin tespit edilmesinde kapsamlı ve güvenilir ölçme araçlarının geliştirilmesini

gerekmektedir. Araştırmada kullanılan ölçme aracının geliştirilme süreci geçerlilik ve güvenilirlik başlında açıklanmıştır. Araştırma sürecinde veri toplamak için kullanılan tutum ölçeğinde bulunan ifadeler makalenin sonunda yer almaktadır.

Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışmaları

Bu araştırmada verilerin elde edilmesinde sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisi tutum ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada verilerin elde edilmesi sürecinde kullanılan ölçekteki yer alan maddelere yönelik cevaplar beşli likert tipi tutum ölçeği şeklinde tasarlanmıştır. Bu doğrultuda maddelere yönelik cevaplar “Kesinlikle Katılıyorum, Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum, Kesinlikle Katılmıyorum”dur. Öğrencilerin verdikleri cevaplardan elde edilen bilgiler Spss 20 programı vasıtası ile istatistiksel veriye dönüştürülmüştür. Bu aşamada ölçekteki maddelere yönelik cevaplar analiz programına “Kesinlikle Katılıyorum: 5, Katılıyorum: 4, Kararsızım: 3, Katılmıyorum: 2 Kesinlikle Katılmıyorum: 1” şeklinde kodlanmıştır. Puanlamaya ait bu bilgilere yer verilmesinin sebebi analiz aşamasında puan yönünden yorumlamalarda açıklık sağlanabilmesidir.

Araştırma sürecinde sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisinin belirlenebilmesi amacıyla hazırlanan beşli likert tipi tutum ölçeğinin kapsam geçerliğinin sağlanabilmesi için uzman görüşüne başvurulmuştur. Kapsam geçerliliği yönünden maddeleri değerlendiren 3 alan uzmanı (doktora derecesine sahip öğretim) ölçeğin bu yönden uygun olduğunu belirtmiştir.

Araştırma sürecinde kullanılan bu ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik yönlerinin tespit edilebilmesi için çeşitli istatistiksel hesaplamalar yapılmıştır. İlk olarak alınan izinlere ve gönüllü katılım esasına göre 50 öğrenciye ön test yapılmıştır. Ön test uygulanan öğrenciler araştırmanın yapıldığı okulda eğitimlerini sürdürmektedirler. Ön test sonucunda elde edilen verilerin alfa kat sayısı değeri hesaplanmıştır. Cronbach Alfa kat sayısı değerinin hesaplanması araştırma süreçlerinde kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin belirlenmesinde önemli bir etkidir (Bademci, 2006, s. 438; Kula Kartal ve Mor Dirlik, 2016, s. 1869). Yapılan hesaplama sonucunda Cronbach Alfa değeri ,733 olarak bulunmuştur. Bu analiz sonucunda ölçekte yer alan 2. ve 10. maddelerin çıkarılması gerektiği görülmüştür. 2. ve 10. maddeler ölçekten çıkarıldıktan sonra yapılan hesaplamada ise Cronbach Alfa değeri ,840 olarak bulunmuştur. Bu nedenle başlangıç aşamasından toplamda 30 olan madde sayısı 28’e düşürülmüştür. Verilerin analizi aşamasında 2. ve 10. maddeler değerlendirmeye alınmamıştır. Ölçekte yer alan maddelerin numarası bu işleme göre yeniden tanımlanmış ve maddelerin numara sıralaması bu şekilde ilerletilmiştir.

Bu araştırmada alfa kat sayısı değerinin ,840 şeklinde bulunması, kullanılan ölçeğin “ $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ” aralığında yüksek güvenilirliğinin göstergesi niteliğindedir (Kayış, 2010, s. 405). Bu durum araştırmanın güvenilirliğine olumlu yönde katkı sağlamaktadır.

İkinci aşamada ise ölçekteki yer alan maddelerin değişkenliklerinin gruplandırılabilmesi için açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır (Kalaycı, 2010, s. 321). Yapılan faktör analizi sonucunda KMO değeri ,768 olarak tespit edilmiştir:

Kalaycı (2010, s. 322) KMO değerinin kabul edilebilirliğinde 0,5 değerinden yüksekliğin önemli olduğunu belirtir. Yapılan faktör analizi sonucunda toplamda yedi faktör grubu olmuştur. Elde edilen bu faktörler varyansın % 69,893’ünü açıklamaktadır. 1. faktör 14, 2. faktör 5, 3. faktör 1, 4. faktör 3, 5. faktör 3, 6. ve 7. faktörler birer maddeden olmaktadır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin değerlendirilmesinde nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisinin belirlenebilmesi amacıyla hazırlanan beşli likert tipi tutum ölçeğinden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırmada değerlendirmeye esas alınan değişkenler sınıf düzeyi ve cinsiyettir. Bölümlerin oransal dağılım durumu sebebiyle bu değişkenin etkisi incelenmemiştir. Bu doğrultuda verilerin değerlendirilme aşamasında t testi, Anova (Varyans analizi), frekans (f) ve yüzdelik oran (%) hesaplamaları yapılmıştır. Bu hesaplamaların yapılmasında Spss 20 programından yararlanılmıştır.

Bu araştırmada kullanılan ölçekte yer alan maddeler üç temel özellik açısından sıralanmıştır. Bu özellikler sosyal medya uygulamalarının iletişim becerilerine etkisine yönelik ifadeler, sosyal medya uygulamalarının akademik becerilere etkisine yönelik ifadeler ve sosyal medya uygulamalarının kullanımına

yönelik genel bilgiler şeklindedir. 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 26. maddeler sosyal medya uygulamalarının iletişim becerilerine etkisine yönelik ifadeleri; 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25. maddeler ise sosyal medya uygulamalarının akademik becerilere etkisine yönelik ifadeleri içermektedir. 1, 3, 27, 28. maddeler sosyal medya uygulamalarının kullanımına yönelik genel bilgileri içermektedir.

Araştırmada öğrencilerin verdikleri cevapların cinsiyet değişkeni yönünden incelenmesinde parametrik hipotez testlerinden olan Bağımsız İki Örnek T-Testi (Independent-Samples T-Test) uygulanmıştır. Bu özelliği ile t testi iki grup arasındaki ortalamaların farklılıklarının tespit edilmesinde kullanılmaktadır (Ak, 2010, s. 74). Öğrencilerin verdikleri cevapların sınıf düzeyleri açısından incelenmesinde ise Anova'dan (varyans analizi) yararlanılmıştır. Anova, ikiden fazla sayıdaki grubun ortalamalarının farklılıklarının belirlenmesinde kullanılabilen bir yöntemdir (Antalyalı, 2010, s. 131). Bu duruma ek olarak araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar maddeler özelinde frekans (f) ve yüzdelik (%) dilimler açısından da analiz edilmiştir. Bu değerlendirme sırasında öğrencilerin maddelere verdikleri cevapların, genel katılımcı sayısına oranları göz önünde bulundurulmuştur. Bu aşamada değerlendirmede açıklık sağlanabilmesi için kesinlikle katılıyorum, katılıyorum seçenekleri bir arada değerlendirilerek katılıyorum şeklinde; benzer şekilde kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum seçenekleri de bir arada değerlendirilerek katılmıyorum şeklinde hesaplanmıştır. Bu vasıta ile öğrencilerin ilgili maddelere katılma/katılmama durumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca yapılan analizlere ait veriler tablolar şeklinde de sunularak bu yönde verilerin düzenli okunması sağlanmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen verilerden $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı farklılık oluşturan (Ak, 2010, s. 81) maddeler yorumlanmıştır. Tablolarda sadelik sağlanması açısından anlamlı farklılık oluşturan maddelere yer verilmiştir. Araştırmanın sonuç bölümünde öğrencilerin çoğunluğunun ($> \% 50$) fikir birliğinde olduğu konular yorumlanmıştır. Sonuç bölümündeki "öğrenciler" ifadesi ile belirtilmek istenen grup "bu araştırmaya katılan öğrencilerdir".

Bulgular

Araştırma sürecinde sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisinin tespit edilmesine yönelik hazırlanan ölçekte yer alan maddelere verilen cevapların oranlarına ait bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Maddelere verilen cevapların ortalamaları

Madde	% K. Katılmıyorum	Frekans	% Katılmıyorum	Frekans	% Kararsızım	Frekans	% Katılıyorum	Frekans	% K. Katılıyorum	Frekans
1	14,1	13	2,2	2	5,4	5	39,1	36	39,1	36
2	10,9	10	9,8	9	33,7	31	28,3	26	17,4	16
3	19,8	18	20,9	19	11	10	27,5	25	20,9	19
4	13,2	12	6,6	6	40,7	37	19,8	18	19,8	18
5	15,2	14	19,6	18	22,8	21	25	23	17,4	16
6	11,2	10	13,5	12	39,3	35	27	24	9	8
7	15,4	14	25,3	23	34,1	31	18,7	17	6,6	6
8	23,9	22	21,7	20	25	23	18,5	17	10,9	10
9	24,4	22	26,7	24	20	18	21,1	19	7,8	7
10	13,3	12	12,2	11	12,2	11	26,7	24	35,6	32
11	25	23	22,8	21	25	23	14,1	13	13	12
12	14,6	13	13,5	12	20,2	18	28,1	25	23,6	21
13	9,8	9	10,9	10	27,2	25	28,3	26	22,8	21
14	13,2	12	15,4	14	16,5	15	31,9	29	23,1	21
15	9,9	9	6,6	6	17,6	16	40,7	37	25,3	23
16	2,2	2	20	18	26,7	24	30	27	21,1	19
17	14,1	13	22,8	21	29,3	27	19,6	18	14,1	13
18	6,5	6	20,7	19	27,2	25	22,8	21	22,8	21
19	4,3	4	12	11	19,6	18	33,7	31	30,4	28
20	12,1	11	14,3	13	25,3	23	27,5	25	20,9	19
21	11,1	10	10	9	16,7	15	37,8	34	24,4	22
22	15,4	14	27,5	25	22	20	18,7	17	16,5	15
23	16,5	15	33	30	28,6	26	13,2	12	8,8	8
24	24,4	22	25,6	23	22,2	20	20	18	7,8	7
25	21,1	19	13,3	12	42,2	38	14,4	13	8,9	8
26	8,9	8	11,1	10	26,7	24	33,3	30	20	18
27	15,4	14	17,6	16	23,1	21	25,3	23	18,7	17
28	16,5	15	16,5	15	19,8	18	19,8	18	27,5	25

Sosyal medya uygulamalarının iletişim becerilerine etkisine yönelik maddelerin analizi

Araştırma formunda yer alan ikinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmak özgüvenimi olumlu yönde geliştirir." şeklinde. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 10,9 kesinlikle katılmıyorum, % 9,8 katılmıyorum, % 33,7 kararsızım, % 28,3 katılıyorum ve % 17,4 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçeneğin % 45,7 oranla katılıyorum yönünde olduğu görülmektedir.

Araştırma formunda yer alan dördüncü ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmak değerler sistemimi olumlu etkiler." şeklinde. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 13,2 kesinlikle katılmıyorum, % 6,6 katılmıyorum, % 40,7 kararsızım, % 19,8 katılıyorum ve % 19,8 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçeneğin % 40,7 oranla kararsızım yönünde olduğu görülmektedir. Ayrıca ğrencilerin % 39,6'sının sosyal medya uygulamalarının değerler sistemini olumlu etkilediğini belirttikleri söylenebilir.

Araştırma formunda yer alan beşinci ifade "Sosyal medyada tanınırlığı yüksek olanların özgüvenleri de yüksektir." şeklinde. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 15,2 kesinlikle katılmıyorum, % 19,6 katılmıyorum, % 22,8 kararsızım, % 25 katılıyorum ve % 17,4 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçeneğin % 42,4 oranla katılıyorum yönünde olduğu görülmektedir. Bu durum sosyal medyada tanınırlığın özgüveni doğrudan etkilediği konusuna katılan öğrencilerin oranının diğer görüşlere göre (katılmıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan altıncı ifade "Sosyal medyada tanınırlık ğrenci için sosyal bir statü ifade etmez." şeklinde. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 11,2 kesinlikle katılmıyorum, % 13,5 katılmıyorum, % 39,3 kararsızım, % 27 katılıyorum ve % 9 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçeneğin % 39,3 oranla kararsızım yönünde olduğu görülmektedir.

Araştırma formunda yer alan yedinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmak öğrencinin ailesi ile iletişimini olumlu etkiler." şeklinde. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 15,4 kesinlikle katılmıyorum, % 25,3 katılmıyorum, % 34,1 kararsızım, % 18,7 katılıyorum ve % 6,6 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçeneğin % 40,7 oranla katılmıyorum yönünde olduğu görülmektedir. Bu durum katılımcılar arasında sosyal medya uygulamalarının ğrenci-aile etkileşimi olumlu etkilediğini düşünmeyenlerin oranının diğer görüşlere göre (katılıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan sekizinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmak öğrencinin çevresi ile iletişimini olumsuz etkiler." şeklinde. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 23,9 kesinlikle katılmıyorum, % 21,7 katılmıyorum, % 25 kararsızım, % 18,5 katılıyorum ve % 10,9 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 45,6 oranla katılmıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrenciler arasında sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin çevresi ile iletişimini olumsuz etkilediğini düşünmeyenlerin oranının diğer görüşlere göre (katılıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan dokuzuncu ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmamak öğrencinin arkadaşları ile iletişimini olumsuz etkiler." şeklinde. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 24,4 kesinlikle katılmıyorum, % 26,7 katılmıyorum, % 20 kararsızım, % 21,1 katılıyorum ve % 7,8 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 51,1 oranla katılmıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanmamanın arkadaşlar ile iletişimi olumsuz etkilediği konusuna katılmadığını göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan onuncu ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanan öğrenciler, kullanmayan öğrencilere göre öğretmenleri tarafından daha çok tanınırlar." şeklinde. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 13,3 kesinlikle katılmıyorum, % 12,2 katılmıyorum, % 12,2 kararsızım, % 26,7 katılıyorum ve % 35,6 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri

işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçeneğin % 62,3 oranla katılıyorum yönünde olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanan öğrencilerin öğretmenleri tarafından daha çok tanındığını düşündüklerini göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan on birinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın dil becerilerimin gelişimini olumlu yönde etkilediğini düşünüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 25 kesinlikle katılmıyorum, % 22,8 katılmıyorum, % 25 kararsızım, % 14,1 katılıyorum ve % 13 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 47,8 oranla katılmıyorum yönündedir. Bu durum sosyal medya uygulamalarını kullanmanın dil becerilerinin gelişimini olumlu etkilediğini düşünmeyen öğrencilerin oranının diğer görüşlere göre (katılıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan on ikinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın dinlediğimi ve izlediğimi anlama becerilerimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 14,6 kesinlikle katılmıyorum, % 13,5 katılmıyorum, % 20,2 kararsızım, % 28,1 katılıyorum ve % 23,6 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 51,7 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanmanın dinleme-anlama becerilerini olumlu yönde geliştirdiğini düşündüklerini göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan on üçüncü ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın okuduğumu anlama becerilerimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 9,8 kesinlikle katılmıyorum, % 10,9 katılmıyorum, % 27,2 kararsızım, % 28,3 katılıyorum ve % 22,8 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 51,1 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanmanın okuma-anlama becerilerini olumlu yönde geliştirdiğini düşündüklerini göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan on dördüncü ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın kendimi yazılı olarak ifade etme becerilerimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 13,2 kesinlikle katılmıyorum, % 15,4 katılmıyorum, % 16,5 kararsızım, % 31,9 katılıyorum ve % 23,1 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 55 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin genelinin sosyal medya uygulamalarını kullanmanın yazılı ifade becerilerini olumlu geliştirdiğini düşündüklerini göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan on beşinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın kendimi sözlü olarak ifade etme becerilerimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 9,9 kesinlikle katılmıyorum, % 6,6 katılmıyorum, % 17,6 kararsızım, % 40,7 katılıyorum ve % 25,3 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 66 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanmanın sözlü ifade becerilerini olumlu geliştirdiğini düşündüklerini göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan on sekizinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmak öğrencinin öğretmenleri ile iletişimini olumlu etkiler." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 6,5 kesinlikle katılmıyorum, % 20,7 katılmıyorum, % 27,2 kararsızım, % 22,8 katılıyorum ve % 22,8 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 45,6 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrenciler arasında sosyal medya uygulamalarını kullanmanın öğretmenlerle olumlu iletişim kurmaya katkı sağladığı görüşünde olanların sayısının diğer görüşlere göre (katılmıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan yirmi altıncı ifade "Bu uygulamalardan edindiğim bilgileri ders sürecinde sınıftaki arkadaşlarımla, öğretmenimle paylaşıyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 8,9 kesinlikle katılmıyorum, % 11,1 katılmıyorum, % 26,7 kararsızım, % 33,3 katılıyorum ve % 20 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 53,3 oranla katılıyorum

yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamaları vasıtasıyla edindikleri bilgileri arkadaşları, öğretmenleri ile paylaştıklarını belirttiklerini göstermektedir.

Sosyal medya uygulamalarının akademik becerilere etkisine yönelik maddelerin analizi

Araştırma formunda yer alan on altıncı ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın derslerimde bana olumlu yönde katkısı yoktur." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 2,2 kesinlikle katılmıyorum, % 20 katılmıyorum, % 26,7 kararsızım, % 30 katılıyorum ve % 21,1 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 51,1 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarının derslere olumlu yönde katkı sağladığı görüşünü onaylamadıklarını göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan on yedinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını denetimli kullanmak öğrencinin akademik gelişimine olumlu yönde etki yapar." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 14,1 kesinlikle katılmıyorum, % 22,8 katılmıyorum, % 29,3 kararsızım, % 19,6 katılıyorum ve % 14,1 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçeneğin % 36,9 oranla katılmıyorum yönünde olduğu görülmektedir. Oran olarak düşük olmasına karşın bu sonucun on yedinci ifadeye verilen cevaplarla benzer yönde olduğu söylenebilir.

Araştırma formunda yer alan on dokuzuncu ifade "Sosyal medya uygulamalarını eğitim amaçlı kullanmak öğrencinin akademik gelişimine olumlu yönde etki yapar." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 4,3 kesinlikle katılmıyorum, % 12 katılmıyorum, % 19,6 kararsızım, % 33,7 katılıyorum ve % 30,4 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 64,1 oranla katılıyorum yönündedir. Burada özellikle sosyal medya uygulamalarının eğitim amaçlı kullanılması ifadesi önemlidir. Çünkü on altıncı ve on yedinci ifadelere verilen cevaplardan farklı olarak bu ifade de araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun bu uygulamaların eğitsel amaçlı kullanıldığında akademik yönden olumlu katkı sağlayacağını belirttikleri görülmektedir.

Araştırma formunda yer alan yirminci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın kültürel bilgi birikimimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 12,1 kesinlikle katılmıyorum, % 14,3 katılmıyorum, % 25,3 kararsızım, % 27,5 katılıyorum ve % 20,9 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 48,4 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrenciler arasında sosyal medya uygulamalarını kullanmanın kültürel bilgi birikimine olumlu katkı sağladığı görüşünde olanların sayısının diğer görüşlere göre (katılmıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan yirmi birinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanarak evrensel düzeyde bilgiye erişebiliyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 11,1 kesinlikle katılmıyorum, % 10 katılmıyorum, % 16,7 kararsızım, % 37,8 katılıyorum ve % 24,4 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 62,2 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamaları vasıtası ile evrensel düzeyde bilgiye erişebildiklerini belirttiklerini göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan yirmi ikinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın yaratıcı düşünme becerilerime olumlu yönde etkisinin olduğunu düşünmüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 15,4 kesinlikle katılmıyorum, % 27,5 katılmıyorum, % 22 kararsızım, % 18,7 katılıyorum ve % 16,5 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 47,5 oranla katılmıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrenciler arasında sosyal medya uygulamalarını kullanmanın yaratıcı düşünme becerilerine olumlu katkı sağlamadığı görüşünü desteklemeyenlerin sayısının diğer görüşlere göre (katılıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan yirmi üçüncü ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın eleştirel düşünme becerilerime olumlu yönde etkisinin olduğunu düşünmüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye

araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 16,5 kesinlikle katılmıyorum, % 33 katılmıyorum, % 28,6 kararsızım, % 13,2 katılıyorum ve % 8,8 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 49,5 oranla katılmıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrenciler arasında sosyal medya uygulamalarını kullanmanın eleştirel düşünme becerilerine olumlu katkı sağlamadığı görüşünü desteklemeyenlerin sayısının diğer görüşlere göre (katılıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan yirmi dördüncü ifade "Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın araştırma becerilerime olumlu yönde etkisinin olduğunu düşünmüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 24,4 kesinlikle katılmıyorum, % 25,6 katılmıyorum, % 22,2 kararsızım, % 20 katılıyorum ve % 7,8 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 50 oranla katılmıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrenciler arasında sosyal medya uygulamalarını kullanmanın araştırma becerilerine olumlu katkı sağlamadığı görüşünü desteklemeyenlerin sayısının diğer görüşlere göre (katılıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir. Burada özellikle yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, araştırma becerileri alanlarında verilen cevapların benzer ve katılmıyorum yönünde daha fazla olması dikkat çekmektedir. Bu durumun araştırmaya katılan öğrencilere göre sıralanan beceriler açısından sosyal medya uygulamalarının katkı sağlayabileceği düşüncesine işaret edebileceği söylenilebilir.

Araştırma formunda yer alan yirmi beşinci ifade "Bu uygulamalar vasıtası ile elde edilen bilgiler genelde güvenilirdir." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 21,1 kesinlikle katılmıyorum, % 13,3 katılmıyorum, % 42,2 kararsızım, % 14,4 katılıyorum ve % 8,9 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 42,2 oranla kararsızlık yönündedir.

Sosyal medya uygulamalarının kullanımına yönelik genel bilgileri içeren maddelerin analizi

Araştırma formunda yer alan birinci ifade "Sosyal medya uygulamalarını genelde kullanırım." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 14,1 kesinlikle katılmıyorum, % 2 katılmıyorum, % 5,4 kararsızım, % 39,1 katılıyorum ve % 39,1 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin % 78,2 oranında katılıyorum yönünde cevap verdikleri görülmektedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullandıklarını belirttiklerini göstermektedir.

Araştırma formunda yer alan üçüncü ifade "Sosyal medya uygulamalarının kullanımında ebeveyn, öğretmen vb. denetimi gereklidir." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 19,8 kesinlikle katılmıyorum, % 20,9 katılmıyorum, % 11 kararsızım, % 27,5 katılıyorum ve % 20,9 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin % 48,4'ünün sosyal medya uygulamalarının kullanımında denetimin gerekli olduğunu ifade ettikleri görülmektedir.

Araştırma formunda yer alan yirmi yedinci ifade "Öğrencilerin bu tür uygulamaları kullanmaları sırasında ailelerin, kurumların vb. denetim yapması gerektiğini düşünüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 15,4 kesinlikle katılmıyorum, % 17,6 katılmıyorum, % 23,1 kararsızım, % 25,3 katılıyorum ve % 18,7 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 44 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrenciler arasında sosyal medya uygulamalarının kullanımında denetim yapılması gerekliliği görüşünde olanların sayısının diğer görüşlere göre (katılıyorum/kararsızım) daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu yöndeki benzer ifadeleri içeren üçüncü maddeye verilen cevaplar ile bu maddeye verilen cevaplar arasında oransal açıdan yakınlık olmasının (% 48,4/ % 44) öğrencilerin cevaplarının güvenilirliğine olumlu etkisinin olduğu söylenilebilir.

Araştırma formunda yer alan yirmi sekizinci ifade "Öğrencilerin bu tür uygulamaları daha verimli kullanabilmeleri için öğretmenlerin, uzmanların vb. bilgilendirme ve rehberlik yapmaları gerektiğini düşünüyorum." şeklindedir. Bu ifadeye araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde % 16,5 kesinlikle katılmıyorum, % 16,5 katılmıyorum, % 19,8 kararsızım, % 19,8 katılıyorum ve % 27,5 oranında tamamen katılıyorum seçenekleri işaretlenmiştir. Bu veriler yorumlandığında araştırmaya katılan öğrencilerin en çok yoğunlaştıkları seçenek % 47,3 oranla katılıyorum yönündedir. Bu durum araştırmaya katılan öğrenciler arasında sosyal medya uygulamalarının kullanımında rehberlik yapılması gerekliliği

görüşünde olanların sayısının diğer görüşlere göre (katılıyorum/kararsızım) daha fazla olduğu göstermektedir.

Öğrencilerin cevaplarının cinsiyet değişkeni yönünden analizi

Araştırma sürecinde sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisinin tespit edilmesine yönelik hazırlanan ölçekte yer alan maddelere verilen cevaplar cinsiyet değişkeni yönünden analiz edilmiştir. Analiz aşamasında bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. $P < 0,05$ aralığında anlamlı farklılık oluşturan maddelere Tablo 2’de yer verilerek bu maddeler yorumlanmıştır.

Tablo 2. Grup istatistikleri (Cinsiyet)

	<i>Cinsiyet</i>	<i>Sayı</i>	<i>Ort.</i>	<i>Sig. (2-tailed)</i>
Madde 7	Kız	23	2,3478	,022
	Erkek	68	2,8971	
Madde 11	Kız	23	2,2174	0,49
	Erkek	69	2,8261	

Yedinci maddedeki “Sosyal medya uygulamalarını kullanmak öğrencinin ailesi ile iletişimini olumlu etkiler.” ifadesine yönelik veriler ilgili tablo vasıtasıyla incelendiğinde Sig. (2-tailed) değeri 0,22, yani $p < 0,05$ aralığında anlamlıdır. Bu maddeye cevap veren katılımcılar arasında kız öğrencilerin cevaplarının ortalama değerinin 2,34, erkek öğrencilerin cevaplarının ortalama değerinin ise 2,89 olduğu görülmektedir. Bu veriler vasıtasıyla sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin aileleri ile etkileşimini olumlu yönde etkilediği görüşünü araştırmaya katılan kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha az destekledikleri söylenebilir.

On birinci maddedeki “Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın dil becerilerimin gelişimini olumlu yönde etkilediğini düşünüyorum.” ifadesine yönelik veriler ilgili tablo vasıtasıyla incelendiğinde Sig. (2-tailed) değeri 0,49, yani $p < 0,05$ aralığında anlamlıdır. Bu maddeye cevap veren katılımcılar arasında kız öğrencilerin cevaplarının ortalama değerinin 2,21, erkek öğrencilerin cevaplarının ortalama değerinin ise 2,82 olduğu görülmektedir. Bu durum sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin dil becerilerinin gelişimini olumlu yönde etkilediği görüşünü araştırmaya katılan kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha az desteklediklerini göstermektedir.

Öğrencilerin cevaplarının sınıf düzeyi değişkeni yönünden analizi

Araştırma sürecinde sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisinin tespit edilmesine yönelik hazırlanan ölçekte yer alan maddelere verilen cevaplar sınıf düzeyi değişkeni yönünden analiz edilmiştir. Analiz aşamasında Anova testi kullanılmıştır. $P < 0,05$ aralığında anlamlı farklılık oluşturan 15. maddeye Tablo 3’te yer verilerek yorumlama yapılmıştır.

Tablo 3. Grup istatistikleri (Sınıf değişkeni)

	<i>Sınıf</i>	<i>Sayı</i>	<i>Ort.</i>	<i>Sig.</i>
Madde 15	9	44	3,8864	,003
	10	14	3,5714	
	11	9	4,4444	
	12	24	2,9583	

On beşinci maddedeki “Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın kendimi sözlü olarak ifade etme becerilerimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum.” ifadesine yönelik veriler ilgili tablo vasıtasıyla incelendiğinde Sig. değeri 0,003, yani $p < 0,05$ aralığında anlamlıdır. Bu maddeye cevap veren katılımcılar arasında dokuzuncu sınıf öğrencilerinin cevaplarının ortalama değerinin 3,88, onuncu sınıf öğrencilerinin cevaplarının ortalama değerinin 3,57, on birinci sınıf öğrencilerinin cevaplarının ortalama değerinin 4,44, on ikinci sınıf öğrencilerinin cevaplarının ortalama değerinin 2,95 olduğu görülmektedir. Bu veriler vasıtasıyla sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin sözlü ifade becerilerini olumlu yönde etkilediği görüşünü en az destekleyen grubun on ikinci sınıf öğrencilerinden, en fazla destekleyen grubun ise on birinci sınıf öğrencilerinden oluştuğu tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin akademik ve iletişim becerilerine etkisi, öğrencilerin görüşleri vasıtasıyla değerlendirilmiştir. Bu vasıta ile elde edilen bulgulardan ön plana çıkan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını genel olarak kullandıkları,
- Öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanmamanın arkadaşları ile iletişimi olumsuz etkilediği konusuna katılmadığı,
- Öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanan öğrencilerin öğretmenleri tarafından daha çok tanındığını düşündükleri,
- Öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanmanın dinleme-anlama becerilerini olumlu yönde geliştirdiğini düşündükleri,
- Öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanmanın okuma-anlama becerilerini olumlu yönde geliştirdiğini düşündükleri,
- Öğrencilerin genelinin sosyal medya uygulamalarını kullanmanın yazılı ifade becerilerini olumlu geliştirdiğini düşündükleri,
- Öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarını kullanmanın sözlü ifade becerilerini olumlu geliştirdiğini düşündükleri,
- Öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarının derslere olumlu yönde katkı sağladığı görüşünü onaylamadıkları,
- Öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamalarının eğitsel amaçlı kullanıldığında akademik yönden olumlu katkı sağlayacağını düşündükleri,
- Öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamaları vasıtası ile evrensel düzeyde bilgiye erişebildiklerini düşündükleri,
- Öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamaları vasıtasıyla edindikleri bilgileri arkadaşları, öğretmenleri ile paylaştıklarını belirttikleri,
- Sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin aileleri ile etkileşimini olumlu yönde etkilediği görüşünü araştırmaya katılan kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha az destekledikleri,
- Sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin dil becerilerinin gelişimini olumlu yönde etkilediği görüşünü araştırmaya katılan kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha az destekledikleri,
- Sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin sözlü ifade becerilerini olumlu yönde etkilediği görüşünü en az destekleyen grubun on ikinci sınıf öğrencilerinden, en fazla destekleyen grubun ise on birinci sınıf öğrencilerinden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin sosyal medya uygulamalarını genel olarak kullandıkları görülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak Küçükali (2016, s. 544) üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımları üzerine yaptığı araştırmasında öğrencilerin genel olarak sosyal medyayı birer boş zaman aktivitesi olarak kullandığını belirtir ve öğrencilerin günlük ortalama sosyal medya kullanımlarının 3 saat olduğu tespit eder. Alican ve Saban (2013, s. 12) ise araştırmalarına katılan öğrencilerin %89,2'sinin sosyal medya kullandığını belirtmektedirler. Vural ve Bat (2010, s. 3373) araştırmalarına katılan öğrencilerin çoğunun internette geçirdikleri sürenin genelde sosyal medya kullanımı şeklinde olduğunu ifade etmektedirler. Sosyal medya kullanım oranlarının ve sosyal medyaya ayrılan zamanın yüksek olmasının, kullanıcıların sosyal medyadan etkilenme durumlarını da yükseltebilmesi mümkündür. Bu durumun kullanıcıların iletişim becerilerini de etkilemesi muhtemeldir. Çünkü bu uygulamaların aynı zamanda iletişimsel amaçlar doğrultusunda da kullanılması sosyal medyanın bu yöndeki becerilere etkisini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim bu konudaki araştırmasında Canbulat, Güven ve Çağlar (2017, s. 123) araştırmalarındaki katılımcıların çoğunluğunun sosyal medya dilini gençlik dili olarak tanımladıklarını ve bu dili kullandıklarını belirttiklerini tespit etmişlerdir.

Sosyal medyada bilgiye erişim ve erişilen bilginin paylaşılması konusu değerlendirildiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun sosyal medya uygulamaları vasıtasıyla evrensel düzeyde bilgiye erişebildiklerini ve bu bilgileri çevreleri ile paylaştıklarını belirttikleri görülmüştür. Ancak bilgiye erişim konusunda bilginin güvenilirliği önemli bir konumda bulunur. Nitekim bu durumu öğretim programlarında yer alan dijital yetkinlik ile açıklamak mümkündür (MEB, 2019, s. 5). Bilgi güvenliği konusuna dikkat çeken Özdemir (2015, s. 127), sosyal medyada genellikle doğru - yanlış veri konusunda net bilginin

olmadığını belirtir. Kamiloğlu ve Yurttaş (2014, s. 147) araştırmalarında lise öğrencilerinin bilgi edinmede %90 interneti, %70 bir sosyal medya uygulamasını kullandığını belirtir ve bu uygulamalara kullanım yönünden nitelik kazandırılabilceğini de ifade eder. Bireylerin iletişime geçtikleri kişilerin gerçek ve güvenilir olduklarını bildiklerinde onların verdikleri bilgilerin de güvenilir olacağı konusunda bir ortam oluşabileceği düşünülebilir. Bu vasıtaıyla özellikle öğrencilerin güvenli bilgiye erişim, sorgulama gibi becerilerine olumlu katkı sağlanması mümkün olabilir.

Araştırma sürecinde elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde ön plana çıkan konulardan biri sosyal medya uygulamalarının eğitsel amaçlar doğrultusunda kullanılması durumudur. Bu durumun gelişmesinde ise sosyal medya kullanımının eğitsel amaçlar doğrultusunda olmasının önemine dikkat çekildiği söylenebilir. Çünkü araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun bu tür uygulamaların sadece eğitsel amaçlar doğrultusunda kullanıldığında akademik gelişime olumlu etkisinin olacağı görüşünde oldukları, aksi durumda derslerine olumlu katkısının olmadığını düşündükleri tespit edilmiştir. Eğitsel nitelik kazandırılan sosyal medya uygulamalarının öğrencinin dil becerilerinin gelişiminde de etkili olacağı düşünülmektedir. Bu konuda Güneş (2013, s. 172) dil bilgisinin verilen iletileri anlama ve kendini ifade etme yönünden çok önemli olduğunu belirtir. Bu yönde yapılacak kapsamlı çalışmalar öğrencilerin dil becerilerine olumlu veya olumsuz etkilerin tespit edilmesine katkı sağlayacaktır. Sarsar, Başbay ve Başbay (2015, s. 427) öğretim süreçlerinin planlanması aşamasında sosyal medya kullanımının göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmektedirler. Görü Doğan (2015, s. 44) araştırmasına katılanların derslerin sosyal medya ile desteklenmesinin öğrenmeyi destekleyeceğini ifade ettiğini belirtir. Toğay, Akdur, Yetişken ve Bilici'ye (2013, s. 1) göre ise eğitim süreçlerinin sosyal medya ile desteklenmesi öğrencilerin akademik gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Bu durumun dil becerilerinin geliştirilmesinde de geçerli olabileceği düşünülmektedir. Nitekim bu araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin dil becerileri alanlarında verdikleri cevapların genel olarak olumlu yönde olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin çoğunluğunun bu uygulamaları kullanmalarının arkadaşları ile iletişimlerini olumsuz etkilemediğini ve buna ek olarak bu uygulamaları kullanmanın öğretmenler tarafından tanınmaya olumlu etkide bulunduğunu düşündükleri de tespit edilmiştir. Sıralanan bu sonuçlardan yola çıkarak araştırmacılar tarafından ilgili uygulamaların eğitsel açıdan değerlendirilmesi önemli görülmektedir.

Dinleme, okuma, yazma, konuşma (sözlü ifade) alanlarında (12, 13, 14 ve 15. maddeler) öğrencilerin sosyal medya uygulamalarının etkilerine yönelik verdikleri cevapların oranlarının % 50'nin üzerinde olduğu ve cevapların bu uygulamaların sıralanan beceriler açısından olumlu etkisine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Ancak on birinci maddede bu durumun aksi yönde sonucun olduğu görülmektedir. Bu maddede uygulamaların dil becerilerinin gelişimini olumlu etkilediğini düşünmeyen öğrencilerin oranının (% 47,8) diğer görüşlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonucun sebebi değerlendirildiğinde, dört temel dil becerisi alanında (dinleme, konuşma, okuma, yazma) benzer yönde cevaplar olmasına karşın, on birinci maddedeki cevabın farklı yönde olmasının, ilgili maddenin içeriğinde bulunan "dil becerileri" ifadesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak diğer maddelerdeki benzer yöndeki sonuçların öğrencilerin görüşlerinin tespit edilmesi açısından yeterli olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun dinleme, okuma, konuşma ve yazma dil becerileri açısından sosyal medya uygulamalarını olumlu olarak nitelendirdikleri söylenilebilir.

Araştırma sonuçları sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenleri açısından değerlendirildiğinde, sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin sözlü ifade becerilerini olumlu yönde etkilediği görüşünü en az on ikinci sınıf öğrencilerinin, en fazla ise on birinci sınıf öğrencilerinin destekledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca sosyal medya uygulamalarının öğrencilerin aileleri ile etkileşimini olumlu yönde etkilediği; öğrencilerin dil becerilerinin gelişimini olumlu yönde etkilediği görüşlerini kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha az destekledikleri görülmüştür. Bu açıdan iletişim ve dil becerilerinde cinsiyet değişkeni açısından oluşan farklılığın nedenlerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılması araştırmacılara önerilmektedir. Bu çalışmaların konu alanına katkılarının olacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları sosyal medya uygulamalarının araştırmaya katılan öğrencilerin geneli tarafından kullanıldığını ve önemli bir iletişim aracı olarak tercih edildiğini göstermiştir. Eğitsel kullanımın olumlu boyutuna ek olarak sosyal medyada tanınırlığın öğretmenlerle iletişimde de önemli olduğu öğrencilerin dikkat çektikleri konulardandır. Bu nedenle öğretmenlerin bu uygulamaların etkin ve doğru kullanımında rehber konumunda olabilmesi için gerekli hizmet içi eğitimleri almalarının olumlu etkilerinin olacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Sosyal Medya Uygulamalarının Öğrencilerin Akademik ve İletişim Becerilerine Etkisinin Değerlendirilmesi: Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’nun 22.02.2021 tarih ve 2021/01-33 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Ak, B. (2010). Parametrik hipotez testleri. İçinde Ş. Kalaycı (Edt.), *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (ss. 73-82). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Antalyalı, Ö. L. (2010). Varyans analizi (anova – manova). İçinde Ş. Kalaycı (Edt.), *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (ss. 131-82). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Alican, C. ve Saban, A. (2013). Ortaokul ve lisede öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumları: Ürgüp örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 1-14.
- Ayaydın, Y. ve Yıldız Ayaydın, H. (2018). Sosyal medyanın değer oluşturma sürecindeki rolünün öğrenci görüşleriyle incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16 (35), 57-89.
- Bademci, V. (2006). Tartışmayı sonlandırmak: cronbach'ın alfa katsayısı, iki değerli (0,1) ölçümlenmiş maddeler ile kullanılabilir. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 438-446.
- Baştürk Akca, E., Sayımer, İ. ve Ergül, S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara örneği. *Global Media Journal TR Edition*, 5 (10), 71-86.
- Baz, F. Ç. (2018). Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine çalışma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9 (16), 276-295. DOI: 10.26466/opus.470118
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi: Ankara.
- Canbulat, M., Güven, Ö. ve Çağlar, M. Ç. (2017). Öğrenim düzeylerine göre gençlik dili değişkesi. *International Journal of Language Acedemy*, 5 (8), 111-126.
- Çakır, İ. (2010). Yazma becerisinin kazanılması yabancı dil öğretiminde neden zordur?. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (1), 165-176.
- De Jonge, S. ve Kemp, N. (2012). Text-message abbreviations and language skills in high school and university students. *Journal of Research in Reading*, 35(1), 49–68.
- Demir, Ü. (2016). Sosyal medya kullanımı ve aile iletişimi: Çanakkale’de lise öğrencileri üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 9 (2), 27-50.
- Deniz, L. ve Gürültü, E. (2018). Lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıkları. *Kastamonu Education Journal*, 26 (2), 355-367. doi:10.24106/kefdergi.389780
- Derwing, T. M. ve Waugh, E. (2012). Language skills and the social integration of Canada’s adult immigrants. *IRPP Study*, 31, 1-32.
- Eriksson, M., Marschik, P. B., Tulviste, T., Almgren, M., Pérez Pereira, M., Wehberg, S., ... Gallego, C. (2012). Differences between girls and boys in emerging language skills: evidence from 10 language communities. *British Journal of Developmental Psychology*, 30, 326–343.
- Fidan, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinin Türkçe dersinde kullandıkları eleştirel dinleme stratejilerinin çeşitli değişkenler yönünden incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 79-98. DOI: 10.29000/rumelide.580463
- Geers, A. E., Nicholas, J. G. ve Sedey, A. L. (2003). Language skills of children with early cochlear implantation. *Ear and Hearing*, 24, 46-58.
- Görü Doğan, T. (2015). Sosyal medyanın öğrenme süreçlerinde kullanımı: ters-yüz edilmiş öğrenme yaklaşımına ilişkin öğrenen görüşleri, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 24-48.
- Güneş, F. (2011). Dil öğretim yaklaşımları ve Türkçe öğretimindeki uygulamalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 123 - 148.
- Güneş, F. (2012). Bologna süreci ile yükseköğretimde öngörülen beceri ve yetkinlikler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Güneş, F. (2013). Yapılandırıcı yaklaşımla dil bilgisi öğretimi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(3), 171-187.
- Jones, S. M., Bouffard, S. M. ve Weissbourd, R. (2013). Educators’ social and emotional skills vital to learning. *Phi Delta Kappan*, 94(8), 62–65.
- Kalaycı, Ş. (2010). Faktör analizi. İçinde Ş. Kalaycı (Edt.), *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (ss. 321-331). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kamiloğlu, F. ve Yurttaş, Ö. U. (2014). Sosyal medyanın bilgi edinme ve kişisel gelişim sürecine katkısı ve lise öğrencileri üzerine bir alan çalışması. *İletişim*, 21, 129-150.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatay, H. (2007). Dil edinimi ve değer öğretimi sürecinde masalın önemi ve işlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 463-475.

- Kayış, A. (2010). Güvenilirlik analizi. İçinde ř. Kalaycı (Edt.), *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (ss. 403-419). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kula Kartal, S. ve Mor Dirlık, E. (2016). Geçerlik kavramının tarihsel gelişimi ve güvenilirlikte en çok tercih edilen yöntem: cronbach alfa katsayısı. *Abant İşzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1865-1879.
- Küçükali, A. (2016). Üniversite ğrencilerinin sosyal medya kullanımı: Atatürk niversitesi rneği. *Bartın Üniversitesi İ.L.B.F. Dergisi*, 7(13), 531-546.
- MEB (2019). Türkçe dersi öğretim programı. Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf>
- Nation, K. ve Snowling, M. J. (2004). Beyond phonological skills: broader language skills contribute to the development of reading. *Journal of Research in Reading*, 27(4), 342-356.
- Nation, K., Cocksey, J., Taylor, J. S. H., Bishop, D. V. M. (2010). A longitudinal investigation of early reading and language skills in children with poor reading comprehension. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(9), 1031-1039.
- Nelson, K. E., Welsh, J. A., Trup, E. M. V. ve Greenberg, M. T. (2011). Language delays of impoverished preschool children in relation to early academic and emotion recognition skills. *First Language*, 31(2), 164-194.
- zdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasında yeni akım: zekim kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112-131.
- Puolakanaho, A., Ahonen, T., Aro, M., Eklund, K., Leppanen, P. H., Poikkeus, A. M., Tolvanen, A., Torppa, M. ve Lyytinen, H. (2007). Very early phonological and language skills: estimating individual risk of reading disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(9), 923-931.
- Sarsar, F., Başbay, M. ve Başbay, A. (2015). ğrenme-ğretme sürecinde sosyal medya kullanımı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 418-431.
- Sigman, M. ve McGovern, C. W. (2005). Improvement in cognitive and language skills from preschool to adolescence in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 35(1), 15-23.
- Temizyürek, F. (2007). İlkretim ikinci kademedeki konuşma becerisinin geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(2), 113-131.
- Toğay, A., Akdur, T. E., Yetişken, İ. C. ve Bilici, A. (2013). Eğitim süreçlerinde sosyal ağların kullanımı: Bir MYO deneyimi. XIV. *Akademik Bilişim Konferansı*, 28-30 Ocak, Antalya.
- Tutgun nal, A. (2015). *Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite ğrencileri üzerine bir araştırma* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Vural, Z. B. A. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege niversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 20(5), 3348 - 3382.
- Yaylak, E. ve İnan, S. (2018). Sosyal bilgiler ğretmenlerinin eğitimde sosyal medyanın kullanılmasına yönelik grşlerinin incelenmesi. *TBAD*, 3 (1), 1-32.

EXTENDED ABSTRACT

The use of language skills has an important role in establishing individual and social communication. Along with social adaptation, skills such as entrepreneurship and effective rhetoric can be described as reflections of individuals' language skills. This important situation has caused researchers to focus especially on the development of language skills. It is seen that most of the studies conducted in this field are about minimizing the problems experienced by students regarding language skills. The existence of aspects of social media applications such as mass communication and information sharing raises the issue of how they affect the development of student's communication skills and academic skills.

The widespread use of social media applications by individuals necessitates the determination of the effects of such applications on education and training processes. Tutgun nal (2015, p.182) found that there is a high rate of social media addiction among students in his research on the use of social media by university students. She also states that social media addiction causes various communication problems between individuals (Tutgun nal, 2015, s. 184). Accordingly, our study aimed to evaluate the effect of social media applications on students' academic and communication skills in line with the students' views. It is thought that taking students' opinions in this direction will contribute positively to reaching the data examined in the research.

The screening model was used in this study, which aims to determine the effects of social media applications on students' academic and communication skills through students' opinions. It is possible to list the basic research items of this study as follows:

1. Do social media applications affect the academic skills of the students according to the opinions of vocational and technical Anatolian high school students?
2. Do social media applications affect the communication skills of students according to the opinions of vocational and technical Anatolian high school students?

3. In what ways do social media applications affect academic and communication skills (if they affect) according to the opinions of vocational and technical Anatolian high school students?

The sample of this research is Vocational and Technical Anatolian High School, students. A purposeful sampling method was used in the study. The samples of the research consisted of students from a Vocational and Technical Anatolian High School in Istanbul. The reason why Vocational and Technical Anatolian High School students were chosen as the sampling group of the study is that their education is in the fields of technology. This research was implemented in the 2020-2021 academic year. The research was applied to students who came to the school where the research was conducted during the periods of face-to-face education. The principle of voluntarism was sought in participating in the research process. A total of 92 students from the informatics, electrical electronics, and construction technologies departments participated in the study.

In this study, a survey was used in the process of collecting data. In the process of preparing the statements in the attitude survey used in the study, the scope of the study was primarily taken into consideration. In this context, items were tried to be prepared for the effects of social media applications on students' communicative and academic skills in the creation of statements.

In this study, quantitative research methods were used to evaluate the data. Accordingly, the data obtained in the Likert-type attitude survey, which was prepared to determine the effect of social media applications on students' academic and communication skills, was analyzed. The variables that are taken into consideration in the study are class level and gender. During the evaluation of the data, T-test, Anova (Variance analysis), frequency (f), and percentage rate (%) calculations were made. Spss 20 program was used to make these calculations.

According to the results of this study, it was observed that students generally used social media applications. According to the results of the research, it is seen that the answers given by the students in the fields of language skills are generally positive.

In addition, it was determined that most of the students thought that using these applications did not affect their communication with their friends negatively, and in addition, using these applications had a positive effect on recognition by teachers.

It was observed that the majority of the students participating in the study stated that they could access universal information through social media applications and share this information with their environment.

It has been determined that the majority of the students participating in the research believe that such applications will have a positive effect on academic development when used only for educational purposes. Otherwise, it was determined that they thought they did not contribute positively to their lessons.

Ek - Tutum ölçeğinde bulunan ifadeler

1. Sosyal medya uygulamalarını genelde kullanırım.
2. Sosyal medya uygulamalarını kullanmak özgüvenimi olumlu yönde geliştirir.
3. Sosyal medya uygulamalarının kullanımında ebeveyn, öğretmen vb. denetimi gereklidir.
4. Sosyal medya uygulamalarını kullanmak değerler sistemimi olumlu etkiler.
5. Sosyal medyada tanınırlığı yüksek olanların özgüvenleri de yüksektir.
6. Sosyal medyada tanınırlık öğrenci için sosyal bir statü ifade etmez.
7. Sosyal medya uygulamalarını kullanmak öğrencinin ailesi ile iletişimini olumlu etkiler.
8. Sosyal medya uygulamalarını kullanmak öğrencinin çevresi ile iletişimini olumsuz etkiler.
9. Sosyal medya uygulamalarını kullanmamak öğrencinin arkadaşları ile iletişimini olumsuz etkiler.
10. Sosyal medya uygulamalarını kullanan öğrenciler, kullanmayan öğrencilere göre öğretmenleri tarafından daha çok tanınırlar.
11. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın dil becerilerimin gelişimini olumlu yönde etkilediğini düşünüyorum.
12. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın dinlediğimi ve izlediğimi anlama becerilerimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum.
13. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın okuduğumu anlama becerilerimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum.
14. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın kendimi yazılı olarak ifade etme becerilerimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum.
15. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın kendimi sözlü olarak ifade etme becerilerimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum.
16. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın derslerimde bana olumlu yönde katkısı yoktur.
17. Sosyal medya uygulamalarını denetimli kullanmak öğrencinin akademik gelişimine olumlu yönde etki yapar.
18. Sosyal medya uygulamalarını kullanmak öğrencinin öğretmenleri ile iletişimini olumlu etkiler.
19. Sosyal medya uygulamalarını eğitim amaçlı kullanmak öğrencinin akademik gelişimine olumlu yönde etki yapar.
20. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın kültürel bilgi birikimimi olumlu yönde geliştirdiğini düşünüyorum.
21. Sosyal medya uygulamalarını kullanarak evrensel düzeyde bilgiye erişebiliyorum.
22. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın yaratıcı düşünme becerilerime olumlu yönde etkisinin olduğunu düşünmüyorum.
23. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın eleştirel düşünme becerilerime olumlu yönde etkisinin olduğunu düşünmüyorum.
24. Sosyal medya uygulamalarını kullanmanın araştırma becerilerime olumlu yönde etkisinin olduğunu düşünmüyorum.
25. Bu uygulamalar vasıtası ile elde edilen bilgiler genelde güvenilirdir.
26. Bu uygulamalardan edindiğim bilgileri ders sürecinde sınıftaki arkadaşlarımla, öğretmenimle paylaşıyorum.
27. Öğrencilerin bu tür uygulamaları kullanmaları sırasında ailelerin, kurumların vb. denetim yapması gerektiğini düşünüyorum.
28. Öğrencilerin bu tür uygulamaları daha verimli kullanabilmeleri için öğretmenlerin, uzmanların vb. bilgilendirme ve rehberlik yapmaları gerektiğini düşünüyorum.

Impacts of the Pandemic on Tourism Education from a Distance Education Perspective

Merve IŐKIN¹, Ümit ŐENGEL², Koray GENÇ³ & İsmail UZUT⁴

Abstract

This study aimed to examine the distance education model in Turkey from the perspective of tourism education, which heavily includes applied courses, and to test its functionality in this way. Qualitative research methods were used in the study. The interview method was used to collect data. The obtained data were subjected to content analysis using the MAXQDA software. In addition, SWOT analysis of the distance education model in Turkey has been made using the obtained data. According to our findings, the strongest aspect of the distance education model is that it makes education sustainable. Moreover, it is emphasized that the model includes many opportunities to provide the necessary information and infrastructure for similar crises in the future. Besides these positive aspects, we also identified some negative consequences of the distance education model, including threats such as reducing students' sense of responsibility and weaknesses such as the inability to carry out the applied courses in the field of tourism.

Key Words: Distance Education, Tourism Education, COVID-19, SWOT Analysis

Uzaktan Eğitim Perspektifinden Pandeminin Turizm Eğitimine Etkileri

Öz

Bu çalışma, Türkiye'deki uzaktan eğitim modelini, ağırlıklı olarak uygulamalı dersler içeren turizm eğitimi açısından incelemeyi ve bu şekilde modelin işlevselliğini test etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Veri toplamak için mülakat yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler MAXQDA yazılımı kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Ayrıca elde edilen veriler kullanılarak COVID-19 döneminde uygulanana Türkiye'deki uzaktan eğitim modelinin SWOT analizi yapılmıştır. Bu kapsamda, uzaktan eğitim modelinin en güçlü yanı, eğitimi sürdürülebilir kılmasıdır. Ayrıca modelin ileride yaşanabilecek benzer krizler için gerekli bilgi ve altyapıyı sağlamaya yönelik pek çok fırsat içerdii vurgulanmaktadır. Bu olumlu yönlerinin yanı sıra, öğrencilerde sorumluluk duygusunun azaltılması gibi tehditler ve turizm alanında uygulamalı derslerin gerçekleştirilememesi gibi zayıflıklar da dahil olmak üzere uzaktan eğitim modelinin bazı olumsuz sonuçları da belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Turizm Eğitimi, COVID-19, SWOT Analizi

Atıf İçin / Please Cite As:

Işkin, M., Şengel, Ü., Genç, K., & Uzut, İ. (2022). Impacts of the pandemic on tourism education from a distance education perspective. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 98-112.

Geliş Tarihi / Received Date: 28.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 5.10.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu University, Vocational School of Social Sciences, Ordu, Turkey, merveiskin25@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4748-0422

² Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya University of Applied Sciences, Sakarya, Turkey, umitsengel@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1284-836X

³ Öğr. Gör. Dr. Mudurnu Süreyya Astarıcı Vocational School, Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu, Turkey, koray.genç@yahoo.com

 ORCID: 0000-0001-5477-4683

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Vocational School, Maltepe University, Istanbul, Turkey, ismailuzut@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-6227-7249

Introduction

The coronavirus (COVID-19 or 2019-nCoV), first revealed in Wuhan, China (Corman et al., 2020, p. 23; Gralinski & Menachery, 2020, p. 1-2) in December 2019, has spread around the world and became a global health problem (Munster, et al., 2020, p. 692; Chang et al., 2020, p. 1092; Wang et al., 2020, p. 470; Menachery et al., 2020, p. 1-2). There have been various assumptions on the emergence of COVID-19. The most emphasis was put on assumptions on the consumption of animals served as fish in the city of Wuhan (Wang et al., 2020, p. 472; Holshue et al., 2020, p. 930; Perlman, 2020, p. 962), such as bats (Chu et al., 2020, p. 949) and pangolins (Lam et al., 2020; Wong et al., 2020). Belonging to the B generation of the beta coronavirus family, COVID 19 (Wang et al., 2020, p. 473) is associated with coronaviruses such as SARS and MERS, which also appeared in recent years. However, over time, it has been mutated and became different from the others (Backer et al., 2020, p. 1).

Even though COVID-19 has a lower rate of mortality compared to the other coronaviruses, its very rapid spread makes this type of virus more dangerous (Chu et al., 2020, p. 450). The virus was found to have an incubation period of 6.4 days and a reproduction number of 2.24-3.58, and it is transmitted to humans through droplets or by physical contact. The main symptoms are high fever and dry cough (Huang et al., 2020, p. 498), but it also presents with symptoms such as fatigue, headache, and sputum (Paules et al., 2020, p. 708). The COVID-19 virus specifically damages the lungs and causes death in humans by respiratory problems and organs failure (Chen et al., 2020, p. 507). According to data from the World Health Organization (WHO), 2,078,605 people worldwide have been infected, and 139,515 people have died due to COVID-19 since the first time the virus was detected and until April 17th, 2020 (WHO, 2020). Because the virus is easily transmitted to humans, it has spread increasingly fast, and this led to many changes in global balances. To reduce the spread of the virus, many countries including China, Italy, Greece, Japan, and Turkey have imposed curfews, partially or across the country. The efforts to reduce the spread have affected many areas of life and have brought life to a standstill. The main area that has been affected by COVID-19 is education.

Many countries have paused education, some even bringing it to a halt (Crawford et al., 2020, p. 2). In Turkey, various measures were taken regarding education after the first case of COVID-19 was seen in the country. First, short-term measures were taken within this scope by the Presidency of Turkey . Then, the Council of Higher Education, which all the universities of Turkey are affiliated with, decided on 18.03.2020 to continue education at universities through distance education in the Spring term of the academic year of 2019-2020 (YÖK, 2020). However, there have been some concerns about the applicability of this process in certain institutions, faculties, or departments due to their qualifications. In light of this information, we aimed to reveal the functionality of the distance education model in tourism departments, which mainly consists of applied courses.

Literature Review and Research Question

Depending on the type of crisis that occurs in a country, the education system may remain unaffected. However, in crises such as natural disasters, wars, or epidemics, education systems are affected, and students' right to education is compromised. The world has witnessed the COVID-19 epidemic affect the whole world and change lives in many ways. To prevent the spread of the virus, many countries have decided to pause education processes. This forced educators and administrators to develop new solutions and strategies to maintain educational activities at all stages. In this regard, many institutions of higher education in various countries have switched to the distance education model to ensure continuity in education. Compared to formal education, distance education has a more flexible structure, imposes more responsibilities on students, and offers different options for providing learning (Zayapragassarazan, 2020, p. 3).

In this context, it is safe to say that the competition between distance and formal education models has gained a new perspective due to the COVID-19 pandemic. The distance education model conducted by experts (Kumar et al., 2019, p. 1958) might have disadvantages such as a weak communication process, but it should be noted that it has some important advantages as well. Some of these advantages are that lessons can be recorded in a way that they can be viewed afterwards, these recordings can be paused and replayed, subtitles can be used in case the teacher talks too quickly (Semenikhina et al., 2019, p. 899), students can easily have an access to the course materials, transportation costs , and the risk of infection spread is minimized (Sadeghi, 2019, p. 85).

There are some academic studies in different fields on the functionality of the distance education model. These studies are focused mostly on fields where applied courses are predominant, particularly medical education. Lin et al. (2020, p. 2) conducted an empirical study on fourth-grade medical students taking “5 + 3” model courses on internal medicine. As a result, they revealed that combining team-based learning (TBL) and online interaction, 5G network-based medical education was the most appropriate option for medical students during the COVID-19 pandemic. Chick et al. (2020, p. 730) emphasize that in medical education, a model can be used where the teacher enriches the subject through technological tools such as videos. This method includes various innovative solutions such as teleconferencing, telemedicine clinics, procedure simulations, and facilitated the use of surgical videos. This type of experience may not be a perfect substitute for applied learning through direct patient care, but it is an alternative that can reduce the loss of learning in applied courses in this compulsory process. Other similar innovative solutions based on technology have also been used before the COVID-19 pandemic. For example, surgical videos have been used for a long time to save time in medical education. However, these videos should be of high quality (Jayakumar et al., 2015, p. 1149; Deal & Alseidi, 2017, p. 727; Rodriguez et al., 2018, p. 1726; Augestad et al., 2019, p. 233).

The education process might seem to focus on an online education model due to the COVID-19 pandemic, but many countries are caught off-guard against distance education due to the sudden emergence of this epidemic. We can say that a significant part of the work in distance education depends on organizational commitment and strong communication (Zhaohui, 2020). However, despite this optimistic picture, it should be kept in mind that there are institutions with insufficient distance education resources and socially disadvantaged students with limited access to technology and the internet, which affect their institutional response and capability to access an online environment (Zhong, 2020). Hence, this compulsory process will be a test of whether academics and higher education institutions are ready for digital learning in the coming years (Houlden & Veletsianos, 2020).

Like in many other countries, the higher education system in Georgia has been affected by the COVID-19 pandemic. Education was paused in the country on March 2nd, 2020 to reduce the spread of the disease. However, educators have sought an alternative strategy to ensure the functioning of society and to not postpone education until the summer and autumn. In this regard, Georgia has tested and implemented applications such as Gmail, Classroom, Calendar, Forms, Jamboard, Drawings, Drive, and Hangouts for distance education. However, various standards are required to be provided in certain subjects to carry out distance education smoothly. These are (Basilaia et al., 2020, p. 101):

- The infrastructure must be able to connect with at least 50 students at the same time via interactive conference.
- It must be able to enable mutual interaction in online courses to make the teaching process more organic and realistic.
- The videos must be recorded and uploaded to the system for students who do not have access to a fast internet connection.
- The online courses should be accessible not only on computers but also on mobile applications.
- The infrastructure must enable students to replay the lessons they missed.
- The system must allow students to complete and deliver their assignments, quizzes, and tests online.

Struggling with the COVID-19 pandemic, Malaysians have started to stay at home with the Movement Control Order (MCO). In this process, the stable and easily accessible internet has been the backbone of the country. The distance education model has been the key tester of this backbone. As the Malaysian government directs teachers, parents, and students to online classrooms, it tests both their adaption to distance education and the success of reliable internet connections. In addition, the department of educational resources and technology (Bahagian Sumber dan Teknologi Pendidikan - BSTP) of the Ministry of National Education of Malaysia published online resources approved by Google's digital learning website for the stakeholders (teachers, students, and parents) in the education sector.

One of the countries that have most felt the effects of the COVID-19 pandemic on education has been China, the country where the first case was revealed. As the fast spread of the virus was detected, universities in China quickly moved their curricula to the online environment, paying great attention to the technology and websites available in China. As the virus kept spreading, all countries turned to

mechanisms of their operations to solve the problems in higher education (Crawford et al., 2020, p. 9). In this context, the Chinese government launched the large-scale online education application, "School's Out, but Class's On". Thus, education activities have proceeded in a more controlled way in China, the starting point of the epidemic (Zhou et al., 2020, p. 503).

Education has also been one of the primary areas affected by the pandemic in the United States of America (USA). As in other countries, the USA continues to work on online education practices in schools across the country. In this context, students need to communicate effectively through existing online schools and online content providers. In addition, there is an expectation in the USA for political decision-makers to offer various incentives to schools for better flexibility using available resources. Through these incentives, schools can direct their expenditures such as taxes to other areas as needed. Finally, the Department of Education has published a guide to removing the barriers to schools that are trying to provide online course materials. On the other hand, the epidemic provides an opportunity to see how quickly and how extensively educators in public and private educational institutions in the USA can expand virtual education, suggesting that society will change the way they think about education in the future (Butcher, 2020, p. 2-3).

Almost all the countries in the world with detected cases have switched to the distance education model. It is a fact that the success in this process will be determined by the socio-economic structures of these countries. In this context, it is useful to examine the example of Portugal, one of the countries that have had difficulties in the transition to distance education. The country has shown great reflex to overcome all the negative effects of the pandemic on education. However, as digital sufficiency, personal computers, and internet access are not commonly available for the entire population of Portugal, some difficulties have been emphasized. These difficulties have raised questions such as Is Portugal ready to halt education as a whole? Do all students with compulsory education own a computer with internet access? Are the parents ready to support and encourage their children to learn? Has the necessary investment been made to provide sufficient and secure e-learning platforms and tools to schools? Is there a correct teacher training plan in recent years that allows them to teach through e-learning, not only in terms of technological sufficiency but also in terms of education strategies? Can parents stay at home to support and help their children without having their payrolls and jobs suffer? All these questions and the answers to them are of great importance and have raised concerns about the functionality of distance education, which Portugal has mandatorily switched to (Jose Sa & Serpa, 2020, p. 527). The questions of this research are in parallel with the questions in the current study. The research questions we developed in this context are as follows:

- What are the strengths and weaknesses of the distance education model in higher education in Turkey for tourism education, which is heavily based on applied courses?
- What are the opportunities and threats of the distance education model in higher education in Turkey for tourism education, which is heavily based on applied courses?

Method

The qualitative research method was used. The data were collected by interviews. An unstructured process was conducted, and a vast majority of the interviews were carried through teleconference. The driving reason for the research, the COVID-19 epidemic, and the imposed travel restrictions have not allowed the interviews to be conducted physically. Physical interviews could be done only with the academicians in the same institution as the researchers.

The Aim and Importance of the Study

This study aimed to evaluate the feasibility and, more importantly, the efficiency of distance education, which the higher education institutions in Turkey have made the transition to in a fast and compulsory way due to the COVID-19 epidemic, on tourism and related departments (travel, culinary arts, etc.). For this purpose, we asked the opinions of the faculty members of the tourism department as they were expected to evaluate the current situation within the scope of their departments and institutions. The lack of any field research on distance education in the field of tourism makes this study important in this sense.

While the current situation is a temporary process, the idea that distance education will become more widespread in its usual course than an alternative method used in times of crisis requires the preparation

of departments that are based on applied courses, such as tourism. The current situation can be considered as some kind of drill for tourism education through distance education practices, and it provides an important opportunity to test its feasibility and efficiency. Research data are collected from academicians, the key participants of this drill. And these data are considered to be valuable for the future by offering an important experience backup on the subject.

Sampling and Data Collection

While the sample size is no longer a topic of debate in quantitative research thanks to formulations, it remains to be discussed for qualitative research. Here, the term saturation (Yağar & Dökme, 2018: 4) stands out for the sampling of qualitative research, which indicates the necessity to continue sampling until no different data is obtained. Saturation was also considered in this study, and the research sample was limited to 39 people.

Table 1. *Participant Information*

1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
G1	Public	6	Lecturer	34	Male	G21	Public	5	Assist. Prof. Dr.	33	Female
G2	Public	3	Assis. Prof. Dr.	37	Female	G22	Public	6	Dr.	34	Female
G3	Public	2	Lecturer	39	Female	G23	Public	18	Assist. Prof. Dr.	42	Male
G4	Public	8	Lecturer	43	Female	G24	Public	1	Dr.	26	Male
G5	Public	2	Lecturer	31	Male	G25	Public	5	Lecturer	32	Male
G6	Public	16	Dr.	42	Female	G26	Foundation	3	Dr.	30	Female
G7	Public	23	Assoc. Prof. Dr.	49	Male	G27	Foundation	1	Dr.	30	Male
G8	Public	6	Dr.	30	Female	G28	Public	2	Dr.	27	Male
G9	Public	8	Dr.	40	Female	G29	Public	8	Dr.	38	Female
G10	Public	3	Lecturer	33	Male	G30	Public	7	Lecturer	33	Male
G11	Public	8	Dr.	33	Female	G31	Foundation	2	Lecturer	32	Female
G12	Public	35	Assoc. Prof. Dr.	61	Female	G32	Foundation	7	Lecturer	36	Male
G13	Foundation	18	Lecturer	44	Male	G33	Public	20	Lecturer	49	Male
G14	Foundation	15	Assoc. Prof. Dr.	38	Female	G32	Public	8	Prof. Dr.	31	Male
G15	Foundation	5	Assist. Prof. Dr.	35	Female	G35	Public	12	Dr.	35	Male
G16	Foundation	5	Lecturer	35	Female	G36	Public	7	Assist. Prof. Dr.	34	Male
G17	Public	8	Assist. Prof. Dr.	34	Female	G37	Public	3	Assist. Prof. Dr.	31	Male
G18	Public	2	Lecturer	34	Female	G38	Public	8	Assist. Prof. Dr.	33	Female
G19	Public	3	Assist. Prof. Dr.	36	Male	G39	Public	20	Lecturer	50	Male
G20	Public	2	Assist. Prof. Dr.	48	Male						

1: Interview Number, 2: University Type, 3: Time of Experience, 4: Title, 5: Age, 6: Gender

Also, the maximum diversity method was used in sample creation. This method aims to reveal the common denominators and the different dimensions between variable situations (Baltacı, 2018). Accordingly, we ensured that the interviewed faculty members were distributed to as many different titles and universities as possible. Information about the participants is given in Table 1.

Data Analysis

Opinions on the subject of the research were transcribed and put together, and a total of 52 pages of raw data were obtained. The raw data were subjected to content analysis using a computer. The MAXQDA software was used in the analysis. MAXQDA is an analysis software used to clarify ideas and to understand the hypothetical relationships between categories and characteristics (Azzopardi & Nash, 2016, p. 254). Thematic coding was done for content analysis on MAXQDA (Kuckartz & Radiker, 2019, p. 10). The themes were identified as strengths, weaknesses, opportunities, and threats. The codes under the themes were student, staff (technical and academic), education (theoretical and practical), infrastructure (internet access, information, etc.), and university (organizational structure, organizational communication). The answers of the participants were evaluated separately by 4 researchers and a SWOT analysis was made regarding to the distance education model. These four SWOT analyses were then evaluated together. The factors that four researchers touched upon were reflected in the SWOT table of the research and this table is given in the discussion part.

Validity and Reliability

“Diversification” is an important strategy for validity in studies conducted with qualitative research methods. The diversification strategy aims to increase the credibility of the findings. In this research, we applied three different diversification strategies reported by Patton (2002, p. 345).

1. Data Diversification: Data were collected from faculty members at different universities and different titles. The fact that the researchers were experiencing the same process as the faculty members included in the sample allowed their individual experiences to be evaluated as data diversification.

2. Researcher Diversification: Four researchers were included in data collection and data analysis. The researchers conducted their analyses before the content analysis was completed. Then, the debate process was carried out to meet at a common ground for themes and codes.

3. Methodological Diversification: Because of the current process (travel restrictions due to the Covid-19 pandemic) and because the individuals forming the sample were scattered to different cities, we found it appropriate to use different methods, especially in data collection. We used different methods such as physical interviews, teleconferences, e-mails, and e-questionnaires to collect the opinions of the sample, while also sticking to the interview method. In addition, we aimed to diversify the sample in terms of institutions and titles using the snowball sampling method.

One of the main problems of qualitative research is reliability in case if proper care is not taken. The reliability provided by mathematical formulations in quantitative research is based on the ethical values and practices of researchers in qualitative research. We took care to consider ethical values in this research, and all interviews were recorded and written down. All the researchers conducted their analyses on the raw data to ensure consistency. As a result of separate content analyses, themes that were not consistent were excluded from the research.

Findings

The data obtained within the study were analyzed and reported separately. A word analysis was done for the data obtained from the interviews, and the most repeated words are shown with their frequencies in Table 2 and the word cloud in Figure 1. The words repeated more than 20 times were taken to the word cloud. However, the evaluations are listed according to how the words were mentioned. Because the frequency of mention reveals the importance given to the word by the participants in the information they provided on the subject. As expected, the top three words were education (100%), student (87.5%), and lesson (62.5%). It is observed that these words were followed by those covering the issues related to distance education. Some of these were technical (50%), internet (50%), and infrastructure (37.5%).

Table 2. *The Most Repeated Words*

<i>Number</i>	<i>Word</i>	<i>Frequency</i>	<i>Document (%)</i>
1	education	777	100,00
2	student	303	87,50
3	lesson	247	62,50
4	Internet	36	50,00
5	technical	20	50,00
6	time	61	50,00
7	infrastructure	39	37,50
8	deficiency	31	37,50
9	opportunity	27	37,50
10	teaching	44	37,50
11	Turkey	20	37,50
12	university	21	37,50
13	strong	41	25,00
14	institution	20	25,00
15	formal	42	25,00
16	time	20	25,00
17	application	24	25,00
18	academician	59	12,50
19	asynchronous	19	12,50
20	alive	39	12,50
21	continuation	33	12,50
22	teacher	21	12,50
23	record	21	12,50
24	online	52	12,50
25	exam	23	12,50
26	system	44	12,50
27	face-to-face	35	12,50

Moreover, it was seen that the expectations of students were repeated frequently in the interviews, as in opportunity (37.5%), exam (12.5), and record (12.5%). Here, the word "opportunity" should be considered separately. Because, although the study carried out the SWOT analysis of distance education applied after the epidemic, an opportunity was the most mentioned element of the four factors examined. This shows that academics perceive this essential education model as a process that can be turned into an opportunity for universities. The word cloud for these word frequencies is shown in Figure 1.

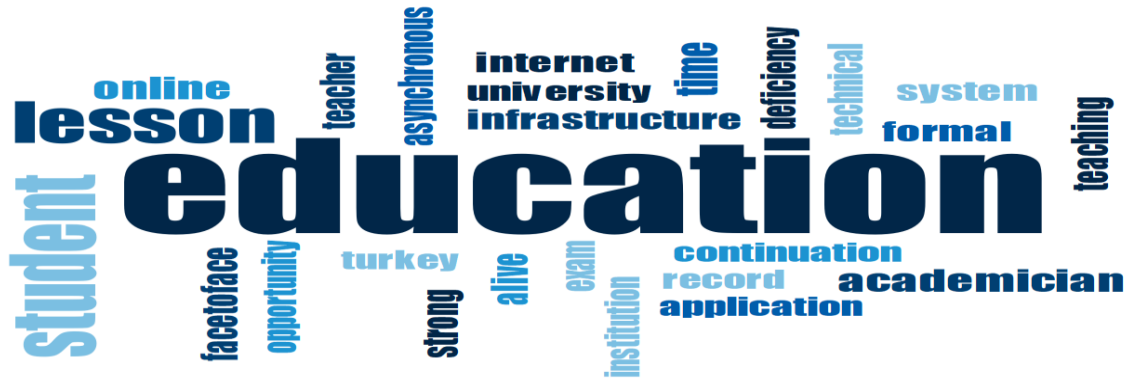

Figure 1. Word Cloud for Research Results

Figure 2 shows the relationship scanners for the evaluation of distance education in higher education in Turkey after COVID-19. The strengths, weaknesses, opportunities, and threats of distance education are given separately for tourism-related departments. As seen in Figure 2, education was the most emphasized by the participants in the context of strengths. Besides education, university and infrastructure were some of the prominent codes regarding strengths. The picture is similar in terms of opportunities. The participants most mentioned the concepts of education, university, and infrastructure on the opportunities of the distant education model. The fact that the elements of the strengths and opportunities in SWOT analysis were positive made these results similar. In the determination of these findings, concepts such as communication, organization, internet, access, and information had an important share. There was also an interaction between the sub-codes of strengths and opportunities.

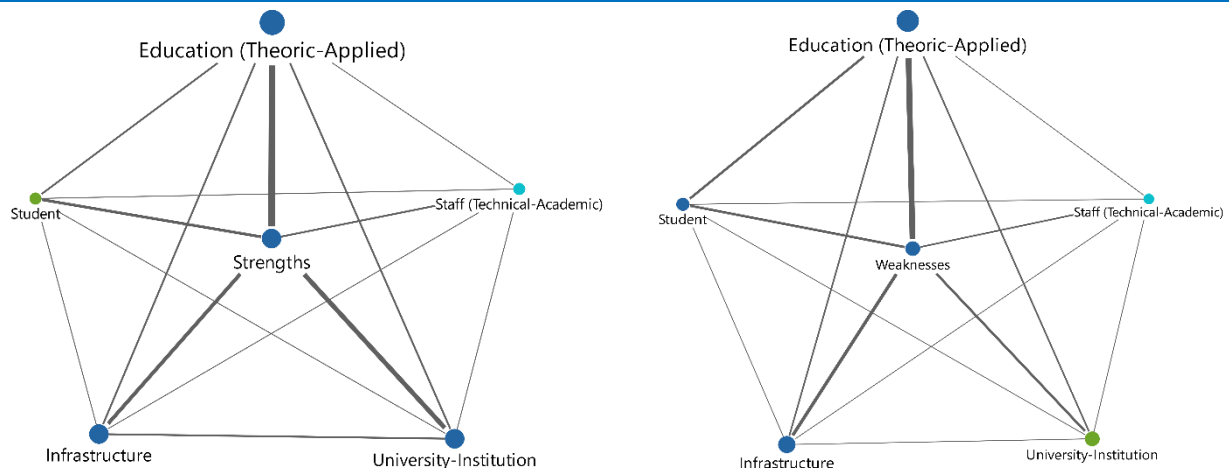

Figure 2. Relationship Scanners for Themes and Codes

Examining the opinions of the participants regarding the system, education and infrastructure stood out in terms of weaknesses. Because of the sudden emergence of this epidemic, some universities had to start this process without the necessary infrastructure or a functional one. This was reflected in the opinions of the participants. It was observed that weaknesses were concentrated on the opinions of students. This was even more evident in threats. Education and students were the reaserch themes that the participants were most focused on in threats. Figure 2 shows that these two themes were related to each other.

The themes that make up the SWOT analysis regarding distance education and the relations between the sub-codes of these themes are given in Figure 3 along with the map of relation codes. Here, a separate code map is given for each element of the SWOT analysis. The thickness of the lines between the concepts shows the strength of the relationships between them. In addition, the transitions between the codes outside the main theme reflect the relationships between these codes.

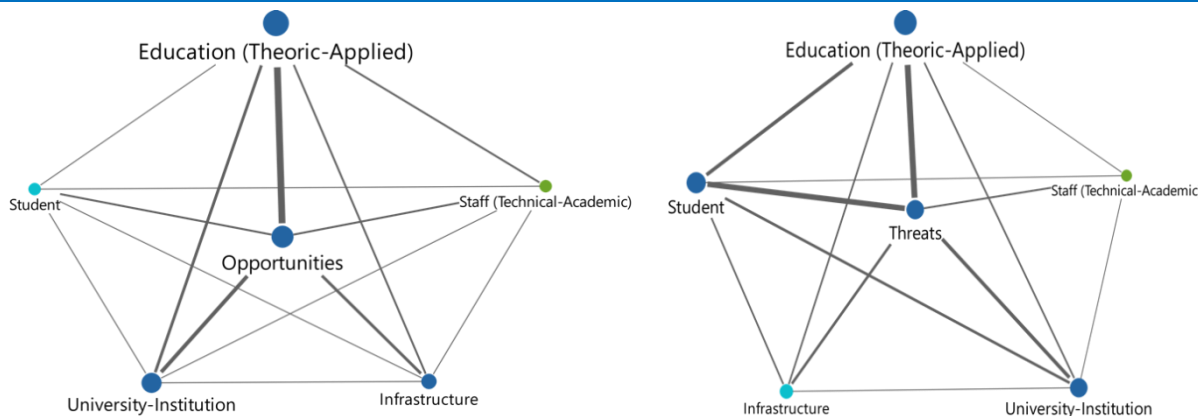

Figure 3. Code Maps for Themes

Figure 3 shows strong relations between all four elements of SWOT analysis and education. Other factors about strengths were infrastructure and university. In opportunities, universities or institutions were prominent in addition to education. This may suggest an opportunity for universities to make the transition to distance education. In weaknesses, students and infrastructure were two prominent elements. The participants emphasized that there were some problems with the necessary infrastructure. In threats, the student was identified as a very important element. It was even more prominent than the theme of education. It was emphasized that students who cannot even adapt to formal education could pose a particular problem.

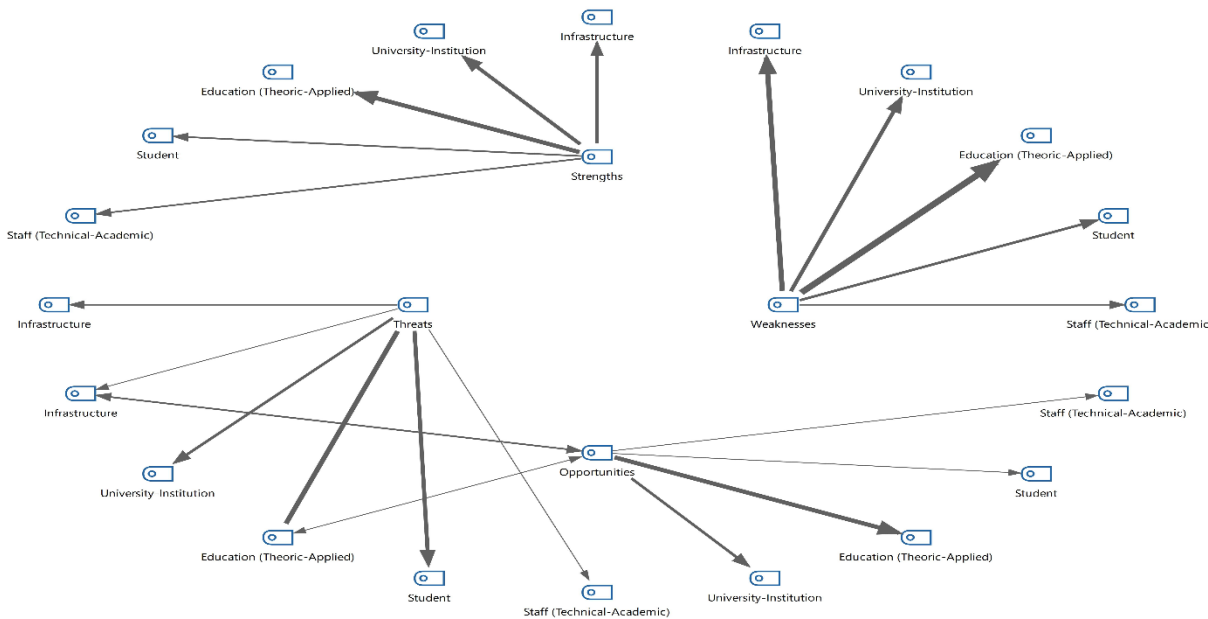

Figure 4. Relationship Scanners for Codes

Figure 4 shows the relationship scanners for codes. It is seen that none of the sub-codes of strengths and weaknesses was in relation with each other. However, in opportunities and threats, infrastructure and education codes were found to be in relation. These two elements were considered as both a threat and opportunity by most participants.

Discussions and Conclusion

A SWOT analysis was made for the distance education model using data obtained in the research, and the most prominent findings are reported in Table 3. While academicians in the field of tourism stated that the distance education model has some strengths and opportunities in the context of tourism education, they also stated that the model has more weaknesses and threats. Similar to this research, Jose

Sa and Serpa (2020, p. 528) researched the strategies that reveal the obstacles and opportunities of the educational paradigm in Portugal following the changes after COVID-19.

The strongest aspect of this education model is that it ensures the sustainability of education in the crisis after the epidemic (Zhou et al., 2020, p. 512). In addition, the fact that generation Z makes up the students in education, especially in the current education system, makes the model strong (Jones et al., 2007, p. 887; Turner, 2015, p. 110; Skinner et al., 2018, p. 98; Haddouche & Salomone, 2018, p. 73-74). Because the youth of this generation have both curiosity and ability for technology. Other strengths of this model include the replayable video recordings of courses and accessible resources (Semenikhina et al., 2019, p. 901; Gong, 2020, p. 1).

It was emphasized that the model also brought some opportunities for the education system of Turkey. The key opportunity here is that the model provides the necessary infrastructure and information for similar crises in the future (Basilaiia et al., 2020, p. 104). In a global environment where international relations have moved away from physical war and terrorism and towards biological war, such crises are likely to emerge again in the future. Because, since the millennium, a considerable number of pandemics have occurred, 3 of which being coronaviruses. In addition, technology and its use it is spreading to larger areas every day. Education is in the lead in these areas. In this context, we can say that this education model brings key opportunities in terms of providing the preliminary experience for online education (Mirzakhani et al., 2010, p. 34), which is expected to become widespread in the future. It also contains some opportunities in terms of providing a flexible working system and saving time, especially for academic staff (Chehayeb, 2015).

Table 2. Evaluations of Academicians for Distance Education (SWOT Analysis)

<p>Strength;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sustainable education • Technological abilities and curiosities of students • Lack of restrictions such as time and space • Recording and replaying lessons • Easy resource sharing • Auditable education 	<p>Weaknesses;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Internet access problems • Infrastructure deficiencies • Lack of applied courses • Asynchronous applications that limit interactivity • Failure to check attendance • Problems in measurement and evaluation • Lack of knowledge and experience on the subject • Students not taking distance education seriously • Inability to check whether students are active in courses
<p>Opportunities;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Providing the necessary infrastructure and information for similar crises in the future • Preliminary experience for online education expected to become widespread in the future • Flexible working • Contribution to the brand value of universities • Sustainable competitive advantage • Cost advantage and additional income 	<p>Threats;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Negatively affecting the social relations of students in tourism, which is a social phenomenon • Reducing the sense of responsibility of students • Risk of reducing quality in education • Transition to distance education very quickly and without taking the necessary measures due to the epidemic • Deepening inequality of opportunity between students • Information pollution • Risk of damaging or ending formal education • Distancing students from the discipline of schools and courses • Unethical behaviors

According to tourism academics, the distance education model has certain important weaknesses in terms of tourism education. First, this model prevents the implementation of applied courses, which are necessary for tourism education. Students could not even complete their internships. In addition, access problems due to the internet and the lack of infrastructure are some of these weaknesses. Institutions that provide formal education are particularly expected to have deficiencies in terms of infrastructure (Jose Sa & Serpa, 2020, p. 529). There are two main problems regarding internet access. First, the overuse of the internet can slow down the connection, as all life is currently being lived online. Second, students who went to their hometowns in rural areas may have problems with internet access (Zhong, 2020; MCMC,

2020; Gong, 2020, p. 3; Issa, 2020; Datahaus, 2020). Other weaknesses of the model are asynchronous applications that prevent interactivity and problems in measurement and evaluation. Guo and Li (2020, p. 548) stated that live lessons where students can be fully interactive and ask questions aloud would be more effective instead of asynchronous applications. Zhuo et al. (2018, p. 39) address the importance of interactive communication between teachers and students for successful education. Thus, asynchronous applications constitute an important weakness in this model. This shows similarity with the results of the study of Yao et al (2020, p. 522).

The biggest risk of this education model in terms of tourism education is in the context of social relations. Tourism is a social phenomenon where employees should have strong social relations. It is safe to say that this model negatively affects the social relationships of students. In addition, the inability to carry out applied courses in departments such as tourism gives this model the risk of reducing the quality of education in such departments. Also, the model may deepen inequality of opportunity between students, especially due to the social dynamics of universities and society in Turkey. Li (2019, p. 146) states that it is not appropriate to apply similar education models or lessons for students with different learning needs and conditions. The model also carries the danger of unethical behaviors during its implementation.

COVID-19 has affected life in many ways. Most routine activities in social life have come to a halt. However, the form of implementation of educational activities has been changed, and education has been continued through the distance education model. Of course, this has great importance for the sustainability of education. However, there are inevitable concerns about the functionality of this practice in fields based on applied courses, such as tourism.

In this article, we carried out a SWOT analysis of the distance education model in higher education in Turkey in terms of tourism education. Strengths such as contributing to the sustainability of education, the ability of students to use technology, and their curiosity in this regard, making education more controllable and not being dependent on a time and place are frequently stated. Some of the weaknesses include the lack of infrastructure, not being suitable for applied courses, possible internet access problems, and asynchronous applications that are not suitable for interactive activities. It was also emphasized that this education model includes certain opportunities such as providing the necessary infrastructure and information for similar crises in the future, creating the first collective experience for online education, which is expected to become widespread in the future, enabling flexible working and contributing to the brand value of universities. Finally, it can be said to include certain threats such as negatively affecting the social relations of tourism students, reducing the sense of responsibility of students, risk of reducing the quality of education, and transition to the model very quickly and without taking the necessary measures due to the epidemic.

This research had several important limitations. The first and the biggest limitation was the ongoing epidemic. Due to the crisis, data could not be collected face-to-face. While this problem can be overcome with a semi-structured interview method, interviews were conducted in online environments (teleconference) due to curfew restrictions and the social distancing rule. Another limitation was that some of the academics did not want to give information about the distance education model applied in their institutions. Thus, since we could not reach a larger sample, the answers began to be repeated after a certain number of participants, and the data collection process was ended with 39 participants.

Considering the literature review and the limitations of this study, some suggestions can be made for future research. First, as determined in this research, we can say that distance education is not suitable for tourism education as it is heavily based on applied courses. So, the subject can be examined in the context of other fields based on applied courses. Further quantitative studies can be conducted to measure the perceptions, attitudes, and expectations on the subject. Studies comparing models in different countries and their success indicators can also contribute to the literature. In addition, it should be kept in mind that this education model was implemented very quickly and without taking the necessary measures. Thus, it contains certain dangers (Carey, 2020). So, the same subject can be repeated with more extensive participation using a semi-structured interview method.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*Impacts of the Pandemic on Tourism Education from a Distance Education Perspective*”, there were followed the scientific, ethical, and citation rules; was not made any

falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the data set is used in this article, ethics committee approval is not required.

References

- Augestad, K. M., Butt, K., Ignjatovic, D., Keller, D. S., & Kiran, R. (2019). Video-based coaching in surgical education: a systematic review and meta-analysis. *Surgical endoscopy*, 239, 233-241.
- Azzopardi, E., & Nash, R. (2016). A framework for island destination competitiveness – perspectives from the island of Malta. *Current Issues in Tourism*, 19(3), 253-281.
- Backer, J. A., Klinkenberg, D., & Wallinga, J. (2020). Incubation period of 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) infections among travelers from Wuhan, China, 20–28 January 2020. *Euro Surveillance*, 25(5), 2000062.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Basilaia, G., Dgebuadze, M., Kantaria, M., & Chokhoneidze, G. (2020). Replacing the classic learning form at universities as an immediate response to the COVID-19 virus infection in Georgia. *International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology (IJRASET)*, 8(3), 101-108.
- Butcher, J. (2020). *Public-private virtual-school partnerships and federal flexibility for schools during COVID-19*. Mercatus Center Research Paper Series, George Mason University Special Edition: Policy Brief (2020).
- Cárdenas-García, P. J., Sánchez-Rivero, M., & Pulido-Fernández, J. I. (2015). Does tourism growth influence economic development?. *Journal of Travel Research*, 54(2), 206-221.
- Carey, K. (2020). Everybody ready for the big migration to online college? Actually, no. The New York Times, Retrieved March 13, 2020 from <https://www.nytimes.com/2020/03/13/upshot/coronavirus-online-college-classes-unprepared.html>
- Chang, D., Lin, M., Wei, L., Xie, L., Zhu, G., Cruz, C. S. D., & Sharma, L. (2020). Epidemiologic and clinical characteristics of novel coronavirus infections involving 13 patients outside Wuhan, China. *Jama*, 323(11), 1092-1093.
- Chehayeb, A. (2015), *New in classroom: Saving time while grading*, Google Cloud official blog. Retrieved May 25, 2020 from <https://cloud.googleblog.com/2015/12/new-in-Classroom-saving-time-while-grading.htm>
- Chen, N., Zhou, M., Dong, X., Qu, J., Gong, F., Han, Y., Qiu, Y., Wang, J., Liu, Y., Wei, Y., Xia, J., Yu, T., Zhang, X. & Zhang, L. (2020). Epidemiological and clinical characteristics of 99 cases of 2019 novel coronavirus pneumonia in Wuhan, China: a descriptive study. *The Lancet*, 395(10223), 507-513.
- Chick, R. C., Clifton, G. T., Peace, K. M., Propper, B. W., Hale, D. F., Alseidi, A. A., & Vreeland, T. J. (2020). Using technology to maintain the education of residents during the COVID-19 pandemic. *Journal of Surgical Education*, (Article in Press).
- Chu, D. K. W., Pan, Y., Cheng, S. M. S., Hui, K. P. Y., Krishnan, P., Liu, Y., Ng, D. Y. M., Wan, C. K. C., Yang, P., Wang, Q., Peiris, M. & Poon, L. L. M. (2020). Molecular diagnosis of a novel coronavirus (2019-nCoV) causing an outbreak of pneumonia. *Clinical chemistry*, 66(4), 549-555.
- Corman, V. M., Landt, O., Kaiser, M., Molenkamp, R., Meijer, A., Chu, D. K....., & Drosten, C. (2020). Detection of 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) by real-time RT-PCR. *Euro Surveill*, 25(3), 2000045.
- Crawford, J., Butler, K., Rudolph, J., Glowatz, M., Malkawi, B., Burton, R., Magni, P ve Lam, S. (2020). COVID-19: 20 countries' higher education intra-period digital pedagogy responses. *Journal of Applied Learning and Teaching*, 3(1), 1-20.
- Datahaus, K. (2020). *Slow internet? How COVID-19 is stressing internet infrastructure in your country*. Retrieved May 25, 2020 from <https://medium.com/@kasprdata/slow-internet-how-covid-19-is-stressing-internet-infrastructure-in-your-country-f94ee6e3b156>
- Deal, S. B., & Alseidi, A. A. (2017). Concerns of quality and safety in public domain surgical education videos: an assessment of the critical view of safety in frequently used laparoscopic cholecystectomy videos. *Journal of the American College of Surgeons*, 225(6), 725-730.
- Gong, R. (2020). Coping with Covid-19: Distance Learning and the Digital Divide. *KRI VIEWS*, 21(20), 1-4
- Gralinski, L. E., & Menachery, V. D. (2020). Return of the Coronavirus: 2019-nCoV. *Viruses*, 12(2), 135.
- Guo, B., & Li, H. (2020). Guidance strategies for online teaching during the COVID-19 epidemic: a case study of the teaching practice of Xinhui Shangya school in Guangdong, China. *Sci Insight Edu Front*, 5(2), 547-551.
- Haddouche, H. ve Salomone, C. (2018). Generation Z and the tourist stories and use of social networks. *Journal of Tourism Futures*, 4(1), 69-79.
- Holshue, M. L., DeBolt, C., Lindquist, S., Lofy, K. H., Wiesman, J....., & Pillai, S. K. (2020). First case of 2019 novel coronavirus in the United States. *New England Journal of Medicine*, 382(10), 929-936.
- Houlden, S., & Veletsianos, G. (2020). *Coronavirus pushes universities to switch to online classes—but are they ready*. The Conversation. Retrieved May 28, 2020 from <https://theconversation.com/coronaviruspushes-universities-to-switch-to-online-classes-but-arethey-ready-132728>
- Huang, C., Wang, Y., Li, X., Ren, L., Zhao, J....., & Cao, B. (2020). Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *The Lancet*, 395 (10223), 497-506.

- Issa, N. (2020). *CPS to buy new computers for students to use at home, ramp up e-Learning during Coronavirus shutdown.* *Chicago Sun-Times*. Retrieved May 28, 2020 from <https://chicago.suntimes.com/coronavirus/2020/3/25/21194851/cps-computers-digital-divide-public-schools-coronavirus-shutdown>
- Jayakumar, N., Brunckhorst, O., Dasgupta, P., Khan, M. S., & Ahmed, K. (2015). e-Learning in surgical education: a systematic review. *Journal of Surgical Education*, 72(6), 1145-1157.
- Jones, V., Jo, J., & Martin, P. (2007, February). Future schools and how technology can be used to support millennial and Generation-Z students. (ICUT 2007), *1st Int. Conf. Ubiquitous Information Technology*, (pp. 886-891), Proceeding Books.
- Jose Sa, M. & Serpa, S. (2020). The global crisis brought about by SARS-CoV-2 and its impacts on education: An overview of the Portuguese panorama. *Sci Insigt Edu Front*, 5(2), 525-530.
- Kuckartz, U., & Radiker, S. (2019). *Analyzing qualitative data with MAXQDA*. New York: Springer International Publishing.
- Kumar, G. S., Angel, T. S. S., Gangwar, A., & Saksena, K. P. M. (2019). Recommendation system for E-learning platforms. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(8), 1956-1960.
- Lam, T. T. Y., Shum, M. H. H., Zhu, H. C., Tong, Y. G., Ni, X. B., Liao, Y. S., Wei, W., Cheung, W. Y-M., Li, W-J., Li, L-F., Leung, G. M., Holmes, E. C., Hu, Y-L. & Guan, Y. (2020). Identification of 2019-nCoV related coronaviruses in Malayan pangolins in southern China. *Nature*, <https://doi.org/10.1101/2020.02.13.945485>.
- Li, C. M. (2019). How does e-book bag pro-mote learning? Video analysis based on classroom recordings. *Sci Insigt Edu Front*, 3(1), 135-154.
- Lin, W., Chen, Y., Shi, S., Liang, J., Huang, H., Li, L., Cai, L., Zong, L., Wang, N., Wen, J., & Chen, G. (2020). Thoughts on Higher Medical Education Under Major Public Health Emergencies: Thinking Ahead After COVID-19 Outbreak. *medRxiv*, <https://doi.org/10.1101/2020.04.06.20053918>.
- MCMC (Malaysian Communications and Multimedia Commission). (2020). *3Q 2019 Communications and Multimedia Facts & Figures*. Malaysian Communications and Multimedia Commission. Retrieved June 01, 2020 from https://www.mcmc.gov.my/skmmgovmy/media/General/pdf/3Q_CM_2019.pdf.
- Menachery, V. D., Dinnon, K. H., Yount, B. L., McAnarney, E. T., Gralinski, L. E., Hale, A., Graham, R. L., Scobey, T., Anthony, S. J., Wang, L., Graham, B., Randell, S. H., Lipkin, W. I., & Baric, R. S. (2020). Trypsin Treatment Unlocks Barrier for Zoonotic Bat Coronavirus Infection. *Journal of Virology*, 94(5), 1-15.
- Mirzakhani, M., Ashrafzadeh, H., & Ashrafzadeh, A. (2010, October). The virtual university: Advantages and disadvantages. (October 2010), *4th International Conference on Distance Learning and Education* (pp. 32-36). IEEE, Proceeding Books.
- Munster, V. J., Koopmans, M., van Doremalen, N., van Riel, D., & de Wit, E. (2020). A novel coronavirus emerging in China—key questions for impact assessment. *New England Journal of Medicine*, 382(8), 692-694.
- Patton, M. Q. (2002). Qualitative interviewing. *Qualitative research and evaluation methods*, 3(1), 344-347.
- Paules, C. I., Marston, H. D., & Fauci, A. S. (2020). Coronavirus infections—more than just the common cold. *Journal of the American Medical Association*, 323(8), 707-708.
- Perlman, S. (2020). Another decade, another coronavirus. *The New England Journal of Medicine*, 38(8), 760-762
- Rodriguez, H. A., Young, M. T., Jackson, H. T., Oelschlager, B. K., & Wright, A. S. (2018). Viewer discretion advised: is YouTube a friend or foe in surgical education?. *Surgical Endoscopy*, 32(4), 1724-1728.
- Sadeghi, M. (2019). A shift from classroom to distance learning: Advantages and limitations. *International Journal of Research in English Education*, 4(1), 80-88.
- Semenikhina, O. V., Drushlyak, M. G., Bondarenko, Y. A., Kondratiuk, S. M. & Ionova, I. M. (2019). Open educational resources as a trend of modern education. *42nd International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO 2019)*, (pp. 899-902), Proceeding Books.
- Skinner, H., Sarpong, D., & White, G. (2018). Meeting the needs of the Millennials and Generation Z: gamification in tourism through geocoaching. *Journal of Tourism Futures*, 4(1), 93-104.
- Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and social interest. *The Journal of Individual Psychology*, 71(2), 103-113.
- Wang, C., Horby, P. W., Hayden, F. G., & Gao, G. F. (2020). A novel Coronavirus outbreak of global health concern. *The Lancet*, 395(10223), 470-473.
- Wang, D., Li, X. R., & Li, Y. (2013). China's "smart tourism destination" initiative: A taste of the service-dominant logic. *Journal of Destination Marketing & Management*, 2(2), 59-61
- WHO (World Health Organisation) (2020). *Coronavirus (COVID-19)*. Retrieved June 01, 2020 from <https://covid19.who.int/>
- Wong, M. C., Cregeen, S. J. J., Ajami, N. J., & Petrosino, J. F. (2020). Evidence of recombination in coronaviruses implicating pangolin origins of nCoV-2019. *bioRxiv*, <https://doi.org/10.1101/2020.02.07.939207>.
- Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik. *Garzi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Yao, J., Rao, J., Jiang, T., & Xiong, C. (2020). What Role Should Teachers Play in Online Teaching during the COVID-19 Pandemic? Evidence from China. *Sci Insigt Edu Front*, 5(2), 517-524.
- YÖK (Yüksek Öğretim Kurumu). (2020). Retrieved June 01, 2020 from <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>

- Yu, S. (2018). The future role of artificial teachers. *Open Edu Res*, 34(1),16-28.
- Zayapragassarazan, Z. (2020). COVID-19: Strategies for online engagement of remote learners. *F1000Research*, 9 (246), 1-11.
- Zhaohui, W. (2020). *How a top Chinese university is responding to Coronavirus*. Retrieved June 01, 2020 from <https://www.weforum.org/agenda/2020/03/coronavirus-china-the-challenges-of-online-learning-for-universities/>
- Zhong, R. (2020). *The Coronavirus exposes education's digital divide*, The New York Times. Retrieved June 01, 2020 from <https://www.nytimes.com/2020/03/17/technology/china-schools-coronavirus.html>
- Zhou, L., Wu, S., Zhou, M., & Li, F. (2020). 'School's Out, But Class's On', the largest online education in the world today: Taking China's practical exploration during the COVID-19 epidemic prevention and control as an example. *Best Evid Chin Edu*, 4(2), 501-519.
- Zhou, S., Gu, H., & Yao, J. (2018). From "strict learning" to "smart learning": an analysis of the key factors affecting students' academic performance: an empirical study based on the academic quality monitoring data of 262245 students in Jiangsu province. *Prim Mid Sch Manag*, 32(11): 39-42.

GENİŞ TÜRKCÖ ÖZET

COVID-19 pandemisi nedeniyle dünyanın birçok ülkesinde eğitime ara verilmiş hatta bazılarında ise eğitim durma noktasına gelmiştir. Türkiye'de ise ilk COVID-19 vakası görüldükten sonra eğitim-öğretim ile ilgili çeşitli önlemler alınmıştır. Bu kapsamda T. C. Cumhurbaşkanlığı tarafından kısa süreli önlemler alınmış ardından Türkiye'de bulunun tüm üniversitelerin bağlı olduğu Yüksek Öğretim Kurumu 18.03.2020 tarihinde Türkiye'deki üniversitelerde 2019-2020 akademik yılı Bahar döneminde uzaktan eğitim faaliyetleri ile eğitim öğretime devam edilmesini kararlaştırmıştır. Ancak bazı kurum, fakülte veya bölümlerin sahip olduğu nitelikler bu sürecin uygulanabilirliğiyle ilgili bazı endişeleri beraberinde getirmektedir. Bu bilgiler ışığında uygulama ağırlıklı eğitim verilen turizm bölümlerinde uzaktan eğitim modelinin işlevselliğini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Dünya üzerinde pandemi ile ilgili vaka görülen neredeyse bütün ülkeler uzaktan eğitim modeline geçmiştir. Bu süreçteki başarıyı ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarının belirleyeceği bir gerçektir. Bu bağlamda uzaktan eğitime geçişte zorluk yaşayan ülkelere biri olan Portekiz örneğini incelemek faydalı olacaktır. Ülke eğitimdeki tüm olumsuz etkilerinin üstesinden gelmek için çok refleks göstermiştir. Ancak dijital yeterlilikler, kişisel bilgisayarlar ve internete erişim gibi konuların Portekiz'in tüm nüfus için yaygın olmadığından dolayı bazı zorlukların yaşandığını vurgulanmaktadır. Söz konusu bu zorluklar; Portekiz bir bütün olarak eğitime ara vermeye hazır mı? Zorunlu eğitim alan tüm öğrenciler internet erişimi olan bir bilgisayara sahip mi? Ebeveynler çocuklarını desteklemeye, öğrenmeye ve öğrenmelerini izlemeye teşvik etmeye hazır mı? Okullara yeterli ve güvenli e-öğrenme platformları ve araçları sağlamak için gerekli yatırım yapıldı mı? Son yıllarda, bu profesyonellerin sadece teknolojik yeterlilikler açısından değil, aynı zamanda öğretme-öğrenme stratejileri açısından da e-öğrenme yöntemini öğretmelerini sağlayan doğru bir öğretmen eğitim planı var mı? Ebeveynler, bordrolarını kesmeden, hatta işlerini riske atmadan çocuklarına destek olmak ve yardım etmek için evde kalabilirler mi? gibi cevaplanması gereken soruları beraberinde getirmektedir. Bütün bu sorular Portekiz'de COVID-19 nedeniyle zorunlu olarak geçilen uzaktan eğitimin işlevselliğiyle ilgili endişeleri ortaya koymaktadır (Jose Sa ve Serpa, 2020, s. 527). Bu araştırmanın soruları da bu çalışmadaki sorularla paralellik göstermektedir. Bu kapsamda geliştirilen araştırma soruları aşağdaki gibidir;

- Türkiye'de COVID-19 sonrasında yükseköğretimde uygulanan uzaktan eğitim modelinin uygulama ağırlıklı turizm eğitimi açısından sahip olduğu güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?
- Türkiye'de COVID-19 sonrasında yükseköğretimde uygulanan uzaktan eğitim modelinin uygulama ağırlıklı turizm eğitimine yönelik fırsat ve tehditleri nelerdir?

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler mülakat (görüşme) yardımıyla toplanmıştır. Görüşmelerde yapılandırılmamış bir süreç işlenmiş olup, görüşmelerin büyük bir çoğunluğu telekonferans yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya neden teşkil eden COVID-19 salgını ve bundan dolayı getirilen seyahat kısıtlamaları görüşmelerin fiziki olarak gerçekleştirilmesine imkân tanımamıştır. Sadece araştırmacılarla aynı kurumda olan öğretim elemanlarıyla fiziki görüşmeler gerçekleştirilebilmiştir.

Nitel araştırmalarda formülasyon sayesinde tartışması sonlandırılan örneklem büyüklüğu, nitel araştırmalarda tartışılmaya devam etmektedir. Nitel araştırmaların örneklemi konusunda, herhangi bir farklı veri elde edilmeyene kadar devam edilmesi gerekliliğini ifade eden satürasyon (doğgunluk) (Yağar ve Dökme, 2018: 4) terimi öne çıkmaktadır. Bu araştırmada da satürasyon göz önünde bulundurulmuş olup,

araştırma örneklemini 39 kişide sınırlandırılmıştır. Ayrıca örneklem oluşturmada, maksimum çeşitleme yöntemi uygulanmıştır. Maksimum çeşitleme örneklemeyle çeşitlilik gösterebilecek durumlar arasında ortak paydaların ve farklılık boyutlarının ortaya koyulması amaçlanmaktadır (Baltacı, 2018: 249). Bu amaç doğrultusunda görüşme gerçekleştirilen öğretim üyelerinin, Türkiye ölçeğinde olabildiğince farklı üniversitelere dağılım göstermesine ve unvanlarının da her kademeye dağılım göstermesine özen gösterilmiştir. Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Araştırma konusuyla ilgili farklı şekillerde bildirilen görüşlerin yazılı hale dönüştürülmesi ve bir araya getirilmesiyle toplam 52 sayfalık ham veri elde edilmiştir. Toplanan ham veriler bilgisayar destekli olarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Analizlerde MAXQDA programı kullanılmıştır. MAXQDA haritaları, fikirleri netleştirmek ve kategoriler ile özellikler arasındaki varsayımsal ilişkileri anlamak için kullanılan bir analiz programıdır (Azzopardi ve Nash, 2016, s. 254). MAXQDA aracılığıyla içerik analizi amaçlı tematik kodlama gerçekleştirilmiştir (Kuckartz ve Radiker, 2019, s. 10). Belirlenen temalar; güçlü yanlar, zayıf yanlar, fırsatlar ve tehditler şeklinde olup, temaların altında ise öğrenci, personel (teknik ve akademik), eğitim (teorik ve uygulama), altyapı (internet erişimi, bilgilendirme vb.) ve üniversite (organizasyon yapısı, organizasyon iletişimi) kodları yer almaktadır.

Uygulanan modeli Türkiye’nin eğitim sistemi için bazı fırsatları da beraberinde getirdiği vurgulanmıştır. Bu fırsatlardan en önemlisi ilgili modelin gelecekte olabilecek benzer krizler için gerekli altyapı ve bilgileri kazandırmasıdır. Dünyada uluslararası ilişkilerin fiziksel savaş ve terör ekseninden uzaklaşarak biyolojik savaş eksenine kaydığı bir ortamda salgın gibi krizlerin tekrar gündeme gelmesi olasıdır. Çünkü milenyumla birlikte 3’ü koronavirüsü tipi olmak üzere azımsanmayacak sayıda salgınlar yaşanmıştır. Bunun yanında teknoloji her geçen gün daha geniş alanlara yayılmakta ve buralarda kullanılmaktadır. Eğitim bu alanların başında gelmektedir. Bu yönüyle bu eğitim modelinin ileride yaygınlaşması beklenen online eğitimler için ön deneyim sunması bakımından önemli fırsatlar içerdiği söylenebilir. Ayrıca özellikle akademik personel için zaman tasarrufu sağlama ve esnek çalışma sistemi noktasında da birtakım fırsatlar içerdiği söylenebilir.

Turizm akademisyenlerinin görüşlerine göre salgın sonrası uygulanan uzaktan eğitim modelinin turizm eğitimi açısından bazı önemli kabul edilecek zayıf yönleri mevcuttur. Öncelikle bu modelde turizm eğitimi ile ilgili yapılması gereken uygulamalı dersler yapılmamaktadır. Hatta dönemlik stajlarını yapan öğrenciler stajlarını bile tamamlayamamıştır. Ayrıca altyapı eksikliği ve internetle ilgili yaşanabilecek erişim problemleri de bu zayıf yönlerden bazılarıdır. Özellikle örgün eğitim veren kurumların altyapı ile ilgili eksikliklerin olası beklenen bir durumdur. İnternet erişimi konusunda da iki temel problem söz konusudur. Birincisi bütün hayat online yaşamaya başladığı için aşırı yüklenme interneti yavaşlatabilir. İkincisi eğitime verilen arda kırsal bölgelerde yaşayan ailelerinin yanına giden öğrencileri internet temini ve erişimi konusunda sorun yaşayabilirler. Ayrıca interaktifliği engelleyen asenkron uygulamalar ve ölçme ve değerlendirmede yaşanan problemler bu modelin diğer zayıf yönleri olarak ön plana çıkmıştır.

Bu eğitim modelinin turizm eğitimi açısından taşıdığı en büyük risk ise sosyal ilişkiler bağlamındadır. Sosyal bir olgu olan turizmde çalışanların sosyal ilişkilerinin güçlü olması gerekmektedir. Bu eğitim modelinin öğrencilerinin sosyal ilişkilerini olumsuz etkilediği söylenebilir. Ayrıca turizm gibi bölümlerde uygulamalı eğitiminin yapılmaması bu modelin ilgili bölümlerdeki eğitim kalitesini azaltma riski taşımasına neden olmaktadır. Ayrıca özellikle Türkiye’de üniversitelerden veya toplumun sosyal dinamiklerinden kaynaklı olarak öğrencilerin arasında bulunan fırsat eşitsizliğinin derinleşme tehlikesi söz konusudur. Nitekim farklı öğrenme ihtiyacı ve koşullarına sahip öğrencilere benzer eğitim modelleri veya derslerin verilmesinin uygun olmadığını ifade edilebilir. Ayrıca modelin uygulanması esnasında etik dışı davranışların yaşanma tehlikesinin de olduğu söylenebilir.

Evli Bireylerde Manevi İyi Oluş, Ailede Yılmazlık ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İliřkiler¹

şüheda ALIŐKAN² ve Bülent DİLMAÇ³

Öz

Bu araştırmanın amacı, evli bireylerde manevi iyi oluş, ailede yılmazlık ve yaşamın anlamı arasındaki yordayıcı ilişkilerin incelenmesidir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi için AMOS 19 programı ile yapısal eşitlik modeli analizi yapılmıştır. Çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılında Ankara'da bulunan bir devlet okulunda çocukları eğitim gören evli veliler ve okulda görev yapan evli öğretmenlerden gönüllü olan 324 kişi oluşturmuştur. Toplanan verilerin bir kısmı boş bırakma, soruları anlamama, eksik veri vb. sebeplerden elenmiş ve kalan 280 veri ile araştırmaya devam edilmiştir. Araştırmada katılımcıların demografik bilgilerini belirlemek için Kişisel Bilgi Formu, Spiritüel İyi Oluş Ölçeği, Yaşam Anlamı Ölçeği ve Aile Yılmazlık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; ailede yılmazlığı etkileyen bağımsız değişkenin ($t=5.91, p<0.01$) manevi iyi oluş olduğu belirlenmiştir. Yaşamın anlamı değişkenine etki eden değişkenin ($t= 3.63, p<0.01$) ise manevi iyi oluş olduğu tespit edilmiştir. Ailede yılmazlık değişkenini etkileyen değişkenin ($t= 3.08, p<0.01$) yaşamın anlamı değişkeni olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evli bireyler, Manevi iyi oluş, Ailede yılmazlık, Yaşamın anlamı

Relationships between Spiritual Well-Being, Resilience in the Family and the Meaning of Life in Married Individuals

Abstract

This research aims to examine the predictive relationships between spiritual well-being, resilience in the family, and the meaning of life on married individuals. The relationships between variables were analyzed using the AMOS 19 program for the structural equation model. The study group consists of 324 volunteers, including married parents whose children were educated at a public school in Ankara, and married teachers working at the school in the 2018-2019 academic years. Some of the collected data for reasons such as leaving blank, not understanding the questions, and missing data were omitted, and the research continued with 280 data. Personal Information Form and Spiritual Well-being Scale were used in order to learn the demographic information of the participants in the study, and the Meaning of Life Scale and Family Resilience Scale were also included. In the light of the findings obtained from the research; It was observed that the independent variable ($t = 5.91, p < 0.01$) affecting resilience in the family was spiritual well-being, and the variable affecting the meaning of life variable ($t = 3.63, p < 0.01$) was spiritual well-being. It was also stated that the variable that affected the resilience variable in the family ($t = 3.08, p < 0.01$) is the variable of the meaning of life.

Key Words: Spiritual well-being, Resilience in the family, Meaning in life

Atıf İçin / Please Cite As:

alışkan, ř. ve Dilmaç, B. (2022). Evli bireylerde manevi iyi oluş, ailede yılmazlık ve yaşamın anlamı arasındaki yordayıcı ilişkiler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 113-127.

Geliş Tarihi / Received Date: 2.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 8.07.2021

¹ Bu alışma şüheda alışkan'ın Evli Bireylerde Manevi İyi Oluş, Ailede Yılmazlık ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler" Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir

² Psikolojik Danışman - Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü, suheda.erd@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-5128-8778

³ Prof. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, bulentdilmac@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-5753-9355

Giriş

Aile kurumu gerek toplum gerekse birey açısından oldukça önemlidir. Aile, yerini hiçbir sosyal grup ya da kurumun alamayacağı evrensel bir kurumdur (Kuşut, 2013, s. 1). Bireylere sosyalleşme konusunda ilk imkânı sunan bu kurum aynı zamanda toplumun şekillendiricisi ve yapıtaşıdır. Mutlu, müreffeh ve güçlü bir toplum, sağlıklı bireylerin oluşturduğu ailelerden oluşan bir toplumdur. Bu sağlıklı yapı ise evlilik kurumu ile sağlanabilir. Evlilik kurumu toplumları ayakta tutan en önemli kurumlardan biridir (Süataç, 2010, s. 1). Evlilik; aile biçimleri, düşünce sistemleri bakımından birbiri arasında farklılıklar bulunan iki yabancı kişinin kendilerine ait yeni davranışlar ve yeni düşünce sistemleri ile oluşturduğu bir kurumdur (Turanlı, 2010, s. 4).

Evlilik ile bireyler çeşitli ihtiyaçlarını karşılama, nesillerini devam ettirme, daha düzenli bir hayat yaşama gibi imkânlara sahip olurlar. Böylece bireylerin toplumsal işlevlerini yerine getirmeleri ve topluma uyum sağlamaları da kolaylaşır. Sağlıklı bir evlilik insan için bir mutluluk sığınağı görevini görür. Kişi evinde günün bütün zorluklarından arınabilir, duygu paylaşımını yaşayabilir. Ayrıca sağlıklı evlilik içinde olan bir birey için ev, kendini güvende ve ait hissettiği yerdir. Evliliğinde güveni hissedilen kişilerin daha mutlu oldukları ve daha uzun ömürlü oldukları belirlenmiştir (Tarhan, 2014, s. 15-21).

İkinci Dünya Savaşı sonrası psikoloji ve psikiyatri bilimi ciddi şekilde ilerleme göstermiş, araştırmalar ise daha çok psikopatoloji odaklı olmuştur. İnsanların olumlu ve güçlü özelliklerini, potansiyellerini incelemek ve bunlarla ilgili araştırmalar yapmak büyük oranda ihmal edilmiştir. 1950'lere geldiğimizde insancıl psikolojinin öncülerinden olan Rogers, Fromm ve Maslow psikolojinin ibresini psikopatolojiden çevirmiş, böylece yüzyıllardır felsefi olarak ele alınan mutluluk, ümitvar olma, insanın var oluşundan gelen olumlu özellikler, yılmazlık gibi kavramlar psikoloji araştırmalarının konusu olmaya başlamıştır. 1998 yılına geldiğimizde Amerikan Psikoloji Derneği'nin başkanlığını yapmakta olan Martin Seligman insancıl yaklaşımın temelini attığı bu yaklaşımı "Pozitif Psikoloji" olarak psikoloji dünyasına sunmuştur (Doğan, 2016). Pozitif psikoloji, psikoloji biliminin "normal" insanın nasıl daha iyi ve daha mutlu yaşayabileceğini araştırmasının gerekliliğine vurgu yapar. Pozitif psikolojide amaç, sadece negatife dikkat çekmek değildir. Pozitifliği ortaya çıkarmak, desteklemek, insanlarda bu pozitif özelliklerin kalıcılığını sağlamaya çalışmak hatta toplumu bu pozitif özelliklerle yeniden inşa etmek pozitif psikolojinin hedeflerindedir. Bu bağlamda bireylerin güçlü yönlerine odaklanılır ve bireylerin potansiyelini en yüksek seviyede kullanması gerektiğine vurgu yapar (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000, s. 5-14). Güçlü yönlere yapılan bu vurgu arttıkça yaşamda anlam, yılmazlık, iyi oluş, kişisel gelişim, travma sonrası büyüme gibi kavramlar psikoloji literatürüne girmeye başlamıştır.

Pozitif psikolojinin gelişmesi ile adeta yıldızı parlayan hayatın anlamı konusu psikolojide oldukça önem verilen ve üzerine de pek çok araştırmanın yapıldığı bir konu haline gelmiştir. Öyle ki Paul Wong, hayatın anlamı konusunun pozitif psikolojinin en önemli bileşeni olduğunu ve iyi oluşla ilgili tüm ölçeklerde mutlaka hayatın anlamı ile ilgili bir madde bulunması gerektiğini belirtmiştir. Frankl'a göre (2009, s. 113) yaşamda anlam kişinin yaşamını değerli kılan amaçlara sahip olması ile yakından ilgili olan, kişiden kişiye değişen ve yaşamın devam edebilmesi için temel olan güdüleyici bir etmendir. Anlamın özel yapısı, yalnızca bireyin kendisinin anlamı bulabilmesini gerektirir. İnsanın en kötü şartlarda bile yaşamını sürdürmesindeki en etkili faktör, yaşamında bir anlam olduğu bilgisidir. Nietzsche bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Yaşamak için herhangi bir 'neden' i olan kişi hemen her 'nasıl'a katlanabilir." Auschwitz toplama kampında yaşadıklarını anlatan Frankl, kamptaki tüm o güç şartlara rağmen mahkûmların hayatta kalabilmelerini bedensel olarak güçlü olmalarına değil, yaşamak için bir nedenlerinin olmasına bağlamıştır. Bu da anlamın ne kadar önemli ve evrensel bir insan motivasyonu olduğunu göstermektedir.

Anlamsızlık, bireyler kendilerini yön­süz, hedefsiz, çözümsüz, yetersiz olarak düşündüklerinde ortaya çıkar (Harlow ve Newcomb, 1990, s. 387-405) ve anlam yokluğu durumunda sıkıntı, depresyon, intihar düşüncesi gibi durumlar gözlemlenebilir (Akın ve Taş, 2011, s. 30; Arda, 2011, s. 9). Bunlar göz önüne alındığında anlamın hayatı yaşanılır kıldığı ve davranışlarımıza bir yön verdiği görülecektir. İnsanın anlam arayışına yönelik yapılan ilk klinik çalışmalar Frankl'ın logoterapisine dayanır.

Hayatta anlam arayışı insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan "şey" lere anlam verebilen, düşünebilen yegâne canlı olarak diğer canlılardan ayrılmaktadır. Albert Camus (1998, s. 21): "Gerçekten önemli olan tek bir sorun vardır; intihar. Yaşam, yaşamaya değer mi değmez mi?" sorusuyla bu anlam arayışına dikkat çekmiştir. Bizler anlam arayışımızı var oluşumuzun bir gerekliliği olarak sürekli yanımızda taşırız. Anlamsız olduğu düşünülen bir hayatı sürdürmek oldukça zorlayıcı iken, yaşamda anlam bulmak hayatı daha güzel

daha yaşanılır kılar. Maalesef günümüz insanının da en büyük sorunlarından biri herhangi bir işle uğraşmadığında yahut kendisiyle ilgilenmediğinde yani boş kaldığında yaşamış olduğu “anlamsızlık” hissidir (Corey, 2008, s. 160).

Das’a (1998, s. 199) göre, anlamlar hayatımızda pek çok düzenleme yapar ve yeni durumların oluşmasına hizmet eder, insana yaşamak için nedenler sağlar. Böylece eylemlerimizi yönlendirmiş oluruz. Bu durum da yaşamdaki olaylar için kontrol işlevi görür. Anlamın varlığı, öz-değerin oluşmasına da katkı sağlar. Kısaca yaşamda anlam bulduğumuzda pek çok problem kendiliğinden çözülür ve hayatımız kıymetli bir hale gelir. Battista ve Almond (1973, s. 409-427) yaşamını anlamlı bulan kişilerin aynı zamanda yaşamlarını doyurucu bulduğunu belirlemiştir. Adler insanın ruhsal yaşamının bir anlamla belirlendiğini söyler.

Anlam arayışı, bireyi yeni fırsatlar ve uğraşlar bulması için teşvik edebilmeli, bireyin yaşamsal tecrübelerini anlama ve anlamlandırma isteğini artırabilmeli ve bireyin yaşamının doğal bir parçası olmalıdır (Steger, Kashdan, Sullivan ve Lorentz, 2008, s. 199-228). Yani anlam bireyi harekete geçirebilmelidir. Bir bireyin anlam arayışı başarılı olduğunda bu durum o bireyi mutlu etmenin yanında ona karşılaşılabileceği acılarla başa çıkabilecek bir güç ve beceri verir, bireyde güçlü bir irade meydana getirir. Yaşamda anlam bulmanın sağlıklı olmaya ve iyi hissetmeye de önemli bir katkısı olduğu düşünülmektedir (Ryff ve Singer, 1998, s. 1-28).

Pozitif psikolojinin önemli bir diğer konusu ise yılmazlık kavramıdır. Kavramın literatüre girişi bireysel çalışmalarla olmuştur ve başlangıçta bireyler için kullanılmıştır. Sürecin akabinde yılmazlığın yalnızca bireyler için değil topluluklar ya da kurumlar için de geçerli olabileceği düşüncesi, yeni araştırmalara yer açmıştır (Gordon ve Song, 1994, s. 27-43). Aile yılmazlığı araştırmaları da bu düşüncenin etkisiyle başlayan topluluk bazlı yılmazlık araştırmalarındandır. Kaner ve Bayraklı ülkemizde aile yılmazlığı konulu araştırmaların başlamasında öncü olmuşlardır (Bayraklı, 2010, s. 12; Bayraklı ve Kaner 2010, s. 48).

Yılmazlık Walsh (2006, s. 261-281) tarafından bir zorluk ile karşılaşıldığında bu durumdan daha güçlü bir şekilde çıkmayı, bir kriz durumunda gelişim göstermeyi ve dayanıklı olmayı sağlayan aktif bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Masten (1994, s. 3-25) ise yüksek risk grubundaki bireylerin; akademik başarısızlık, düşük özgüven, sosyal beceri eksikliği gibi olumsuz yönde olması muhtemel sonuçlar yerine başarılı sonuçlar elde etmelerini, karşılaştıkları güç durumlarla başa çıkabilmelerini ve yeni duruma adapte olmalarını, yaşadıkları travmatik bir deneyim karşısında hızla toparlanmalarını ifade eden bir kavram olarak yılmazlığı tanımlar. Literatürde ortak bir yılmazlık tanımı yoktur. Doğan da yılmaz bireyler için tekrar tekrar ayağa kalkabilen “hacıyatmaz” benzetmesi yapmaktadır (Doğan, 2016).

Yılmazlık, bir kişilik özelliğinden daha çok bir süreci kapsamaktadır (Luthar, Cicchetti ve Becker, 2000, s. 543-562). Kişilik gelişiminin genetik ve çevresel faktörlerin bileşiminden oluşması gibi, yılmazlık için de genetik bazı kolaylaştırıcı faktörler olsa da sonradan da geliştirilebilir bir özellik olduğu ifade edilebilir. Kişi yılmaz davranışlar göstermeyi öğrenebilir (Ekşi, Boyalı ve Ümmet, 2018, s. 1698).

Nasıl kimi bireyler zorluklar karşısında pes ederken kimi bireyler güçlenerek yoluna devam eder ve yılmazlık özelliği gösterirse, aynı şekilde kimi aileler sıkıntı ve zorluklar karşısında daha dirayetli ve güçlü kalırken, kimi aileler tam tersi bir durum sergileyip parçalanabilmektedir (Kaner ve Bayraklı, 2010, s. 48). Güçlükler karşısında yılmayan ve daha da güçlenerek yola devam eden bu ailelere yılmaz aileler denmektedir. Patterson’a göre (2002, s. 349-360) aile yılmazlığı, önemli aksaklıklara veya zorluklara maruz kaldıktan sonra ailenin bu zor durumlara uyum sağlayabilmesi ve işlevlerini yerine getirmeye devam edebilmesidir. Yani aile yılmazlığı, fonksiyonel bir sistem olan ailenin stresli yaşam koşulları ve zorluklarından kurtulmayı başarması ve daha da güçlenmesi olarak ifade edilebilir. Bu krizler ve yaşam zorlukları tüm aile bireylerini etkiler, dolayısıyla ailenin işlevselliğini bozabilir. Yılmaz aileler krizi çözmeye ve aile bireylerinin özellikle de çocukların bu krizden olabildiğince az zarar görmesini sağlamaya, ortak kararlar almaya ve çatışmaları çözmeye çalışır (Walsh, 2002, s. 1-14).

Pozitif psikolojiye ait başka bir kavram olan “iyi oluş” kavramı içinde manevi iyi oluşu da barındırmaktadır. Bireyin fiziki, sosyal, psikolojik, duygusal, entelektüel ve manevi boyutlar yönünden tutarlı ve dengeli olması hali iyi oluş olarak adlandırılmaktadır (Adams, Bezner ve Steinhardt, 1997, s. 208-218). Manevi iyi oluş ise Opatz (1986, s. 60-67) tarafından insanın var oluşundaki anlam ve amaçları aramaya istekli olması, her şeyi sorgulaması, rahatlıkla açıklanıp anlaşılacak soyut şeyleri idrak etmesi şeklinde tanımlanmıştır.

Maneviyat/spiritüellik kavramı din kavramıyla çok karıştırılan bir kavram olmakla birlikte aynı anlama gelmemektedir. Maneviyat dinin pratiklerine anlam katmaktayken, din maneviyatı derinleştirir (Adams vd., 2000, s. 166; Ingersoll, 1994, s. 105) Maneviyat dinin bir bileşeni olsa da sadece dini inanç ile sınırlandırılmayacak derecede geniş kapsamlıdır. Maneviyat sadece dindar kişileri kapsayan bir durum değildir, dini inancı olmayan kişiler de manevi değerlere sahip olabilir (Kızılırmak, 2015, s. 41). DSM-IV'e manevi ve dini yöndeki problemlerin eklenmesi ve psikomanevi uygulamalara olan ilginin artmasıyla önemi iyice artan maneviyatın, sağlıklı bir ruh hali ve ruhsal gelişim için de oldukça önemli olduğu belirtilmektedir (Kasapoğlu, 2017, s. 152).

Hawks (1995, s. 371) manevi iyi oluşu, manevi gelişimin peşinde olma veya manevi olarak gelişime açık olma, yaşamda bir anlama sahip olma, aşkın bir güce inanıp o güçle ilişki kurma şeklinde tanımlamıştır. Manevi iyi oluş, bireyin hayatında istikrar, barış, uyum gibi özelliklerinin gelişmesini sağlayarak bireyin esenliğe ulaşmasını sağlarken, kişiler arasında da uyumlu bir ilişki oluşmasına ve böylece bireyin toplumsal olarak uyumlu davranışlar göstermesine yardımcı olur. Bu sayede kişinin benliğiyle, tanrısıyla ve yaşadığı toplumla olan yakınlık duygusunu artırmaktadır (Mahdian ve Ghaffari, 2016, s. 130-138).

Manevi iyi oluş bireyleri yaşamın tüm alanlarında etkiler. Manevi iyi oluş noktasında zayıf olan bireyler ruhsal sorunlar, umutsuzluk duygusu, anlamsızlık, depresyon vb. durumları yaşayabilmektedirler (Westgate, 1996, s. 26-27). Ayrıca Westgate (1996, s. 33) yapmış olduğu çalışmada manevi iyi oluş bağlamında görülen zayıflıkla depresyon arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Uğurluoğlu ve Erdem (2019, s.855) de bireylerin spiritüel iyi oluş düzeylerinin travma sonrası büyümeleri üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında (benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Aşkın bir gücün varlığına inanan, , dünya hayatının geçici olduğunu düşünen ve doğaya saygı duyarak onunla uyum içerisinde yaşamaya özen gösteren bireyler yaşadıkları travma sonrası diğer bireylere oranla kişilerarası ilişkilerini daha çok geliştirmişlerdir. Ayrıca bu kişiler yaşadıkları travma sonrasında kendilik algılarında, güçlüklerle mücadele noktasında, kendine güvenme konularında diğer bireylere oranla daha fazla gelişim göstermiş, yaşamın değerini anlayan ve yaşamlarının bir amacı olduğuna inanan bireyler haline gelmişlerdir.

Tüm bunlardan hareketle manevi iyi oluşu yüksek bireyler hayatı anlamlandırma, geleceğe umutla bakma, paylaşımcı olma, güçlükler karşısında dirayetli durma, kendine güvenme, hayatından memnun olma gibi konularda daha iyi bir noktadadır diyebiliriz. Bu durum bireylerin psikolojik ve ruhsal olarak iyi oluşlarını artırmaktadır ve depresyona girme ihtimallerini azaltabilmektedir. Manevi iyi oluşu yüksek bireyler üstün bir gücün varlığına inanarak “bunda da vardır bir hayır” düşüncesi ile travmatik deneyimlerden daha az zarar görebilmektedir (Uğurluoğlu ve Erdem, 2019, s. 837)

Kişinin manevi kimliği sergilediği davranışları, değer yargılarını, olaylar karşısındaki tutumunu, hayata bakış açısını şekillendirir ki bu da bize maneviyatın bireyin yaşamının tüm boyutlarıyla alakalı olan aşkın bir durum hali olduğunu anlatır (Baldwin, 2003, s. 24-32; Westgate, 1996, s. 27). Kitko (2001, s. 310) da çalışmasında maneviyatın bireylerin değer yargılarına, ahlaki tutumlarına, diğer insanlara ve çevreye karşı olan tutumlarına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Yani bireylerin manevi iyi oluşları ile kişilik özellikleri etkileşim halindedir. Bu durum da bireylerin başlarına gelen travmatik olaylar sonucu yaşayacakları değişim ve dönüşüm üzerinde etkili olabilmektedir (Uğurluoğlu ve Erdem, 2019, s. 838).

Yöntem

Nicel araştırma paradigmasıyla yapılan bu çalışmada, evli bireylerde manevi iyi oluş, yaşamın anlamı ve ailede yılmazlık arasındaki yordayıcı ilişkilerin belirlenmesi ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modeliyle sınanması hedeflenmiştir. Bu amaca yönelik olarak, genel tarama modelinin alt boyutlarından olan ilişkiyel tarama modeline uygun olarak araştırma yapılmıştır.

Çok sayıda üyenin oluşturduğu bir evrende, evrenin tamamı yahut evrene ait bir grup örneklem üzerinden, evren hakkında genel bir kaniya ulaşılması amacıyla yapılan tarama araştırmaları, genel tarama modelleri olarak adlandırılmaktadır. Genel tarama modelleri, tekil veya ilişkiyel taramalar yapma imkânı sağlamaktadır. Bu tarama modellerinden ilişkiyel tarama modeli, iki veya daha fazla sayıda değişken arasındaki değişimin birlikte olup olmadığını ya da değişimin derecesini belirlemeyi amaç edinen araştırma modelleridir (Karasar, 2003, s. 92).

Çalışma Grubu

Araştırma kullanılan ölçekler Ankara'da bulunan bir devlet okulunda 2018-2019 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören ilkokul öğrencilerinin evli velileri ve okulda görev yapan evli öğretmenlerden gönüllü olanlara uygulanmıştır. 324'ü bulan veri sayısı geçersiz sayılan verilerden dolayı (eksik işaretleme, yarım bırakma, soruları anlayamama... vb.) 280'e düşmüştür.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Erkek	87	31.9
Kadın	193	68.9
Toplam	280	100

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Demografik değişkenlere dair bilgi toplamak amacıyla, araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bu formda katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, anne ve baba eğitim durumları ve maddi gelir düzeyinin belirlemesi amacıyla araştırmacının hazırladığı sorular yer almıştır.

Yaşam Anlamı Ölçeği (YAÖ). Araştırmada yaşamın anlamını ölçmek için Steger, Frazier, Oishi ve Kaler (2006) tarafından geliştirilen ve Akın ve Taş (2011) tarafından uyarlaması yapılan Yaşam Anlamı Ölçeği kullanılmıştır. 7'li Likert (1-Benim için hiç doğru değil, 7-Benim için tamamen doğru) türü bir ölçme aracı olan YAÖ 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçek yaşamda mevcut anlam (1, 4, 5, 6 ve 9. maddeler, örneğin; Yaşamımı neyin anlamlı hale getireceğine ilişkin bir öngörüyü sahibim) ve aranan anlam (2, 3, 7, 8 ve 10. maddeler, örneğin; Yaşamım için bir amaç ve misyon arıyorum) şeklinde iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekteki olası puanların ranđı 7 ile 70 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin yaşam anlamına sahip olma düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin 9. Maddesi ters puanlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları mevcut anlam alt boyutu için 0,77, aranan anlam alt boyutu için 0,83 ve ölçeğin bütünü için 0,81 olarak bulunmuştur. Dört hafta arayla elde edilen test-tekrar test güvenilirlik katsayılarının ise mevcut anlam alt boyutu için 0,89, aranan anlam alt boyutu için 0,92 ve ölçeğin bütünü için 0,94 olduğu saptanmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik puanları 0,70' den yüksek bulunduğundan güvenilirlerdir. Tüm bunlar göz önüne alınarak çalışmada ölçeğin kullanılması uygun bulunmuştur. YAÖ'nün ölçüt bağımlı geçerliğini inceleyen araştırmalarda yaşam anlamının, yaşam doyumu, sevgi, dışa dönüklük, sorumluluk ile pozitif; korku, öfke, utangaçlık, depresyon ile negatif ilişkili olduğu görülmüştür.

Spiritüel İyi Oluş Ölçeği. Araştırmada Ekşi ve Kardaş (2017) tarafından geliştirilen Spiritüel İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. 5'li likert (1= Bana hiç uygun değil, 5= Bana tamamen uygun) türü bir ölçme aracı olan ölçek 29 maddeden oluşmaktadır Spiritüel iyi oluş ölçeği aşkınlık, doğayla uyum ve anomi olmak üzere 3 alt boyut içermektedir. Ölçekten toplam puan alınmak istenirse anomi alt boyutundaki maddelerin ters puanlanması gerekmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayılarına bakıldığında; aşkınlık alt boyutuna ait Cronbach's Alpha değeri $\alpha=0,953$, doğayla uyum alt boyutu için $\alpha=0,864$ ve anomi alt boyutu için ise $\alpha=0,853$ olarak bulunmuştur. Bununla birlikte ölçeğin toplam Cronbach's Alpha değeri ise $\alpha=0,886$ olarak hesaplanmıştır. Spiritüel İyi Oluş Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, ölçeğin yetişkinlerin spiritüel iyi olma hallerini geçerli ve güvenilir olarak ölçme yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmada manevi iyi oluş düzeylerini değerlendirmek üzere spiritüel iyi oluş ölçeğinin kullanılması uygun bulunmuştur.

Aile Yılmazlığı Ölçeği. Araştırmada Kaner ve Bayraklı (2010) tarafından geliştirilen aile yılmazlığı ölçeği kullanılmıştır. 5'li likert (1-Beni hiç tanımlamıyor, 5-Beni çok iyi tanımlıyor) türü bir ölçme aracı olan ölçek 37 maddeden oluşmaktadır. Mücadecilik, yaşama bağlılık, öz-yetkinlik ve kontrol olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten alınan toplam puan ile aile yılmazlığı düzeyi belirlenmektedir. Bununla birlikte, her bir alt ölçekten alınan puanlarla da değerlendirme yapılabilmektedir. Tüm maddeler olumlu yönde ifade edilmiştir. Aile Yılmazlık Ölçeğinden yüksek puan almak anne-babalarda yılmazlığın yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına bakıldığında; Cronbach alfa ve iki yarı güvenilirlik katsayıları sırasıyla 0.54-0.91 ve 0.53-0.87 arasındadır. Test-tekrar test güvenilirlik değerleri 0.33-0.80 arasında değerismekte olup tümünde anlamlıdır (Kaner ve Bayraklı, 2010). Araştırmada aile yılmazlığını değerlendirmek üzere aile yılmazlığı ölçeğinin kullanılması uygun bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Ölçekler, gönüllü olan katılımcılara araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Çalışma grubu 20 ve 50 yaş arası evli bireylerden oluşmaktadır. Uygulama öncesi katılımcılar, araştırmanın amacı ile ölçeğin nasıl uygulanacağı konularında bilgilendirilmiştir. Ölçeklerin uygulanmasında gönüllülük ilkesi baz alınmıştır. Toplam 324'e ulaşan veri sayısı, geçersiz sayılan veriler sebebiyle (eksik işaretleme, yarım bırakma vb.) 280'e düşmüştür. Uygulamalar yaklaşık 20 ila 30 dakika sürmüştür.

Araştırmada evli bireylerde manevi iyi oluş, yaşamın anlamı ve ailede yılmazlık arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve bu ilişkilerin yapısal eşitlik modeli ile sınanması amacıyla yapısal eşitlik modeli analizi yapılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi, kuramsal bir modeli analiz etme amacıyla gözlemlenen değişkenler arasındaki karşılıklı ve nedensel ilişkileri ortaya çıkaran istatistiksel bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir (Shumacker ve Lomax, 2004). AMOS 19 programı ile analiz yapılmıştır. Araştırmada toplanan verilerin yüzde ve frekans hesapları için SPSS 18 paket programı kullanılmıştır.

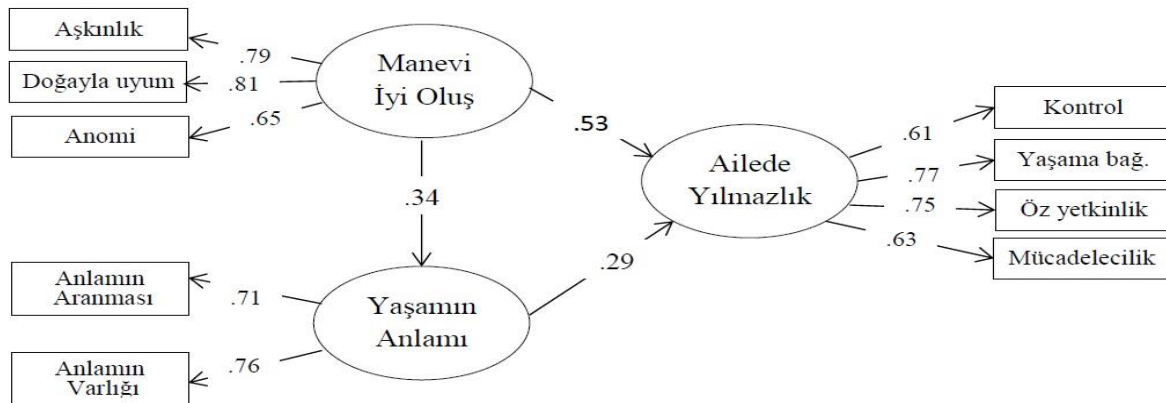
Bulgular

Elde edilen son modelde ($X^2/sd=3.01$, $p < .001$) üç exogenous, değerler (aşkınlık, doğayla uyum ve anomiy) altı endogenous (anlamın aranması, anlamın varlığı, kontrol, yaşama bağlılık, öz yetkinlik ve mücadelecilik) veri bulunmaktadır. Modelde gösterilmiş olan tüm yolların istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmüştür. The Tucker-Lewis coefficient fit index (TLI), The Bentler-Bonett normed fit index (NFI) ve diğer uyum indeksleri modelde oldukça iyi bir uyumluluk olduğunu göstermektedir. (Tablo-1). Modelde görülen endogenous verileri arasındaki iki yönlü korelasyonların her birinin yüksek değerlere sahip olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu anlamlı durum, değerler ölçeğinin alt boyutlarından oluşan korelasyon değerlerinden de etkilenmektedir.

Tablo 2. Yapısal Eşitlik Modelinin Uyumuna İlişkin İstatistiksel Değerler

Ölçüm	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Uyum İndeksi Değerleri
(X^2/sd)	≤ 3	$\leq 4-5$	3.01
RMSEA	≤ 0.05	0.06-0.08	0.06
SRMR	≤ 0.05	0.06-0.08	0.05
NFI	≥ 0.95	0.94-0.90	0.95
CFI	≥ 0.97	≥ 0.95	0.95
GFI	≥ 0.90	0.89-0.85	0.94
AGFI	≥ 0.90	0.89-0.85	0.92
TLI	≥ 0.95	0.94-0.90	0.96

Tablo 1'de gösterilen uyum değerlerini incelediğimizde, $X^2/sd = 3.01$, RMSEA= 0.06, SRMR=0.05, NFI = 0.95, CFI = 0.95, GFI = 0.94, AGFI= 0.92 ve TLI = 0.96, olduğunu görmekteyiz. Modelin genelinde istenen düzeyde uyum değerlerinin ortaya çıktığı görülmektedir (Bollen, 1989; Browne ve Cudeck, 1993; Byrne, 2010; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2011; Tanaka ve Huba, 1985). Analiz edilen tek faktörlü model Şekil 1'de gösterilmektedir. Modelde gösterilen bütün yolların 0.01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Modele İlişkin Yol Analizi

Tablo 3. Manevi İyi Oluş, Yaşamın Anlamı ve Ailede Yılmazlık Arasındaki Yordayıcı İlişkilere Yönelik Model

Yordayıcı Değişken	Bağımlı Değişken	Standardize β	Standart Hata	Kritik Değer
Manevi İyi Oluş	Ailede Yılmazlık	0.53	0.11	5.91**
Manevi İyi Oluş	Yaşamın Anlamı	0.34	0.17	3.63**
Yaşamın Anlamı	Ailede Yılmazlık	0.29	0.22	3.08*

^aToplam etki = Doğrudan etki + Dolaylı etki, * $p < 0.01$, ** $p < 0.05$.

Tablo incelendiğinde, ailede yılmazlığı etkileyen bağımsız değişkenin ($t=5.91$, $p<0.01$) manevi iyi oluş olduğu görölmektedir. Bu faktöre dair bağlantı katsayı değeri $\beta= 0.53$ olarak ortaya çıkmıştır. Tabloya göre, evli bireylerde manevi iyi oluş ile ailede yılmazlık arasındaki yordayıcı ilişkiler araştırıldığında, pozitif yönde doğrusal ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle elde edilmiş olan sonuçlar, evli bireylerin manevi iyi oluş düzeyleri arttıka ailede yılmazlıklarının da artacağını göstermektedir.

Modelde yaşamın anlamı değişkenine etki eden değişkenin ($t= 3.63$, $p<0.01$) manevi iyi oluş olduğu görölmüş ve bu faktöre dair bağlantı katsayı değeri $\beta= 0.34$ olarak ortaya çıkmıştır. Evli bireylerin manevi iyi oluşları ile yaşamın anlamı arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görölmektedir. Başka bir ifadeyle elde edilen sonuçlar, evli bireylerin manevi iyi oluş düzeyleri arttıka yaşamın anlamının da arttığını göstermektedir.

Modelde ailede yılmazlık değişkenine etki eden değişkenin ($t= 3.08$, $p<0.01$) yaşamın anlamı değişkeni olduğu görölmüş ve bu faktöre dair bağlantı katsayı değeri $\beta= 0.29$ olarak ortaya çıkmıştır. Evli bireylerde yaşamın anlamı ile ailede yılmazlık düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görölmektedir. Başka bir ifadeyle elde edilen sonuçlar, evli bireylerin yaşamlarının anlamı arttıka ailede yılmazlıklarının da artacağını göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tartışma

Bu bölümde evli bireylerde manevi iyi oluş, ailede yılmazlık ve yaşamın anlamı arasındaki yordayıcı ilişkilerin araştırılması ile elde edilen bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre ailede yılmazlık değişkenine etki eden en önemli değişkenin manevi iyi oluş olduğu belirlenmiştir. Evli bireylerde manevi iyi oluş ve ailede yılmazlık değişkenleri arasındaki yordayıcı ilişkilere bakıldığında, pozitif yönde doğrusal ve anlamlı bir ilişki olduğu görölmüştür. Bir başka ifade ile elde edilen bulgular, evli bireylerin manevi iyi oluş düzeyleri arttıka ailede yılmazlıklarının da artacağını göstermektedir. Literatürde evli bireylerin ailede yılmazlıklarının ve manevi iyi oluşlarının birlikte ele alındığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ailede yılmazlığının yeni bir kavram olması ve ailede yılmazlığı konusuna fazla ilgi olmaması sebebiyle bu bağlamda yapılmış araştırmalar oldukça sınırlıdır. Yapılan çalışmalar genellikle çocuklarında gelişimsel yetersizlik bulunan ailelerin yılmazlık düzeylerine ilişkindir ve bu çalışmalar da çok sınırlı düzeyde kalmışlardır.

Benzies ve Mychasiuk (2009, s. 103-114) ailede yılmazlığını etkileyen temel koruyucu faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, ailede yılmazlığı değerler, maneviyat-inanç yapısı, özgüven, etkili başa çıkabilme becerileri gibi değişkenlerin etkilediğini belirtmiştir. şahin, Aydın, Sarı, Kaya ve Pala, (2012, s. 827-836) yaptıkları araştırmada; umut ve yaşamda anlamın, yılmazlık ile yüksek ilişki gösteren öznel iyi oluşun anlamlı birer yordayıcısı olduğunu ifade etmişlerdir. Özbay ve Aydoğan (2013, s. 129-146), çocuğu engelli olan ailelerde ailede yılmazlığını nitel araştırma yöntemi kullanarak incelemiştir. Ailelerin yılmazlıklarına katkı sağlayan en önemli etkenlerden birinin de maneviyat olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Akdoğan ve Yalçın (2017, s. 174-197) yaptıkları araştırmada lise öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık alt boyutları (aile desteği, akran desteği, okul desteği, uyum, mücadele azmi ve empati) puan ortalamalarıyla; öznel iyi oluşun alt boyutlarının (aile doyumunu, önemli diğer kişilerle iletişimde doyum, yaşam doyumunu ve olumlu duygular) puan ortalamaları arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mahdian ve Ghaffari (2016, s. 130) kanser hastalarının katılımı ile yapılmış oldukları araştırmada; spiritüel iyi oluş ile psikolojik dayanıklılık arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İkizer'in (2014) Van depreminde hayatta kalanlar ile yaptığı nitel ve nicel çalışma bulguları, özellikle nitel çalışmada dindarlık ve dini başa çıkmanın, yılmazlık için çok önemli bir etken olduğunu ortaya çikarmıştır. Elde edilen bulgular, dini inanç ve uygulamaların hayatta kalanların psikolojik sağlığı ve afetler sonrası adaptasyonları için koruyucu rol oynadığını dolayısıyla yılmazlığı arttırdığını göstermiştir.

Bayraklı, Kaner ve Güzeller (2011, s. 69) yılında ana babalarının yılmazlık algılarını inceledikleri araştırmalarında, çocukları normal gelişim gösteren anne-babaların yetersizliği olan çocuklara sahip anne-babalara göre kendilerini daha yılmaz bireyler olarak algıladıklarını, çocuklarında kronik sorunlar bulunan ana babaların çocukları normal gelişim gösteren anne-babalara göre kendilerini daha az mücadeleci ve daha az iyimser algıladıklarını belirlemiştir. Bhana ve Bachoo (2011, s. 131-139) araştırmalarında bireylerin sahip olduğu değerler ve inanç sistemlerinin; bireysel yılmazlıklarını ve aile yılmazlığını etkilediğini ortaya koymuştur. Klerk ve Greeff (2011, s. 414-424) görme engelli çocuğa sahip olan ailelerin yılmazlıklarını inceledikleri çalışmalarında ailenin sahip olduğu tutumların, yakınlığın ve kader/ dini inancın onların yılmazlıklarına etki eden içsel koruyucu faktörler olduğunu belirlemiştir. Çocuğunda Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan ailelerde uyum ve adaptasyonu araştıran Kapp ve Brown (2011, s. 459-464) OSB'ye ilişkin teşhisi ve beraberindeki zorluklardan kurtulmalarını sağlayan yılmazlık faktörleri tanımlamıştır. Niteliksel analizden elde edilen bulgular neticesinde ailenin dayanıklılığı, problem çözme şekli, aile zamanı ve rutinlerinin önemli yılmazlık kaynakları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Marsh, Beard ve Adams (1999, s. 13-20) hemşirelerde manevi iyi oluş ve psikolojik dayanıklılığın, iş stresi ve tükenmişlik üzerinde aracılık etkisini incelemek için çalışma yapmışlardır. Elde edilen verilere göre manevi iyi oluşun psikolojik dayanıklılık ve tükenmişlik üzerinde doğrudan aracı etkisi bulunmaktadır. Çalışmanın bir diğer sonucunda yaşamda anlam değişkenine etki eden değişkenin manevi iyi oluş olduğu belirlenmiştir.

Evli bireylerin manevi iyi oluşları ile yaşamın anlamı arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeye göre bu sonuç, evli bireylerin manevi iyi oluş düzeyleri arttıkça yaşamın anlamının arttığını göstermektedir. İnsanlarda maneviyata ait değerler yaşamı anlamlandırılmasında önemli rol oynamaktadır (Telatar ve Özcebe, 2004, s. 162-165). Yaşamda anlam kavramı, iyi oluşa ilişkin pek çok kuramın temel ögesidir (Ryff, 1989, s. 1069-1081). Bu açıdan ele alındığında yaşamda anlamın varlığının manevi iyi oluş ile pozitif ilişki içinde olması beklenen bir durumdur ve yapılan araştırmaların sonuçları da bu durumu destekler niteliktedir.

Literatürü incelediğimizde manevi iyi oluş kavramı ile yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğunu görürüz. Manevi iyi oluş, iyi oluş kavramının içinde yer almaktadır. İyi oluş kavramının içeriği (psikolojik, fiziksel, sosyal, finansal, çevresel, entelektüel, manevi iyilik hali) oldukça geniştir (Doğan, 2016). Manevi iyi oluş kavramına yönelik çalışmalar din ve sağlık alanında yoğunlaşmıştır. Psikoloji alanında yapılan çalışmalar ise daha çok psikolojik iyi oluş ve öznel iyi oluş kavramları üzerinedir.

Tillich (2014) maneviyatı anlam duygusu ile açıklamıştır. Steger vd. (2008, s. 199-228), iyi oluş ile anlamın varlığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulurken, Şahin vd. (2012, s. 830) yılında yaptıkları çalışmada benzer şekilde bireylerde yaşamda anlam düzeyleri arttıkça öznel iyi oluş düzeyinin yükseldiğini bulmuşlardır. Carson ve Green (1992, s. 209) tarafından (HIV+) virüsü taşıyan 100 katılımcı üzerinde yapılan araştırmada manevi iyi oluşun alt boyutu olan varoluşsal iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı ilişki olduğu; hayatlarında anlam ve amaç bulabilen, manevi iyi oluşu yüksek olan bireylerin daha dayanıklı olduğu belirlenmiştir. Sims (2000, s. 1330) tarafından yapılan benzer bir araştırma da psikolojik dayanıklılık ve manevi iyi oluşun tükenmişlik ile negatif yönde; manevi iyi oluşun alt boyutu olan varoluşsal iyi oluş ve psikolojik dayanıklılığın pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Jafari, vd. (2010a, s. 1477) çalışmalarında manevi iyi oluş ile ruh sağlığı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu; dini ve varoluşsal iyi oluşun ruh sağlığını önemli ölçüde yordadığını tespit etmiştir. Kitko (2001, s. 310) çalışmasında bireylerin hayatlarında meydana gelen anlam veremedikleri inişli çıkışlı dönemlerinde dini inançlarının, aşkın bir güce inanma durumunun bu dönemleri atlama konusunda bireylere yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Westgate'in (1996, s. 33) araştırması spiritüel iyi oluş bağlamında görülen zayıflıkla depresyon arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Dursun (2019, s.69) evli ve bekâr bireylerin yaşamın anlamı ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi konulu çalışmasında hem evli hem de bekârlarda iki değişken arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Shahidi ve Hamdie (2002) yaptıkları araştırmalar sonucunda, spiritüel iyi oluş düzeyi yüksek olan insanların daha sağlıklı bir hayat tarzına sahip olduklarını, daha mutlu olduklarını ve hayatlarından daha fazla memnun olduklarını göstermiştir (Akt: Mahdian ve Ghaffari, 2016, s. 130-138). Yapılan araştırmalar iyi oluş ile ilgili kavramların yaşamda anlamın bulunması ile yakından ilişkili olduğunu göstermiştir (Fry, 2000; Jia-Yan, Wong, Jobert ve Chan, 2008; Scannell, Allen ve Burton, 2002; Steger ve Kashdan, 2000; Zika ve Chamberlain, 1992; Akt: Demirbaş, 2010, s. 64).

Çalışmanın en son sonucunda ailede yılmazlık değişkenine etki eden değişkenin yaşamın anlamı değişkeni olduğu görülmüştür. Evli bireylerin yaşamının anlamı ile ailede yılmazlık düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü, doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir.

Bir başka ifadeye göre elde edilen sonuçlar, evli bireylerin yaşamlarının anlamı arttıa ailede yılmazlıklarının da arttığını göstermektedir.

Seligman (2007, s. 23-40) olumlu duygu ve yaşamı anlamlı bulmanın bireyin acıya ve zor koşullara dayanabilme gücünü arttırdığını ifade eder. Demirbaş ve Keklik (2011, s. 3-5), araştırmalarında alınan yılmazlık ve yaşamda anlam arasındaki pozitif ilişki bulunmuşlardır. Demirbaş'ın (2010, s. 62) araştırmasında yaşamda anlam ile yılmazlık arasında, yaşamda anlamın alt boyutları olan yaşamda anlamın varlığı ve aranması, yılmazlığın iki alt boyutu olan toparlanmaya yönelik kişisel güçlü yönler ve kendine yönelik olumlu değerlendirmeler ile pozitif yönde düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Parlak (2014, s. 72) Kredi Yurtlar Kurumu'nda kalan kız öğrencilerle ilgili yaptığı araştırmada psikolojik dayanıklılık ile yaşamda anlam arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Yıkılmaz ve Demir-Gdl (2015, s. 308) araştırmalarında niversite ğrencilerinin yaşamda anlam düzeylerinin yılmazlıkla yakından alakalı bir kavram olan yaşam doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğunu belirlemişlerdir. Frankl, Auschwitz toplama kampında kaldığı sürede yaşamında bir anlam duygusuna sahip olan kişilerin g koşulların üstesinden gelebildiklerine şahit olmuştur. Herhangi bir amaç duygusu olan kişilerin yaşamak için karşılaştıkları zorluklarla baş etmeye çabaladıklarını, herhangi bir amacı olmayan kişilerin ise yaşamak için dahi hiçbir çaba sarf etmediklerini gözlemiştir (Frankl, 2013). Mascaro ve Rosen (2006, s. 168) yılında yaptıkları araştırmada yaşamda anlamın varlığının strese karşı koruyucu bir etkisi olduğunu bulmuştur. Masten ve Reed (2002, s. 74-88) ise yaşamda anlamın varlığını, çocuklar ve gençler için koruyucu bir faktör olarak belirlemişlerdir. Southwick ve Charney (2012) idealler, değerler, sevilen insanlar ve yaşam anlamının bireyin dayanıklılık rezervleri olduğunu, bireye g ve cesaret verdiğini ifade etmişlerdir. Pattakos (2010) travmatik yaşantılarla baş etmede ve yılmazlığı arttırmada yaşam anlamının önemini vurgulamıştır. Ekşi, Boyalı ve mme' in (2018) 338 ğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada, manevi iyi oluşun bireylerin psikolojik dayanıklılıkları üzerinde önemli yordayıcı etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarında yaşamda anlam ve manevi iyi oluş düzeyleri arttığı psikolojik dayanıklılık düzeyinin de arttığı bulunmuştur

Tüm bu bulgular dolaylı ya da direkt olarak bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Sonuç

1. Evli bireylerde ailede yılmazlığı etkileyen en önemli bağımsız değerrişkenin manevi iyi oluş olduğu görülmektedir. Evli bireylerin manevi iyi oluş ile ailede yılmazlık düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler araştırıldığında, pozitif yönde doğrusal ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle elde edilmiş olan sonuçlar doğrultusunda, evli bireylerin manevi iyi oluş düzeyleri arttığı ailede yılmazlıklarının da artacağı gzlmektedir.
2. Evli bireylerde yaşamın anlamı değerrişkenine etki eden en önemli değerrişkenin) manevi iyi oluş olduğu belirlenmiştir. Evli bireylerin manevi iyi oluşları ile yaşamın anlamı arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle elde edilen sonuçlar, evli bireylerin manevi iyi oluş düzeyleri arttığı yaşamın anlamının arttığını göstermektedir.
3. Evli bireylerde yılmazlık değerrişkenine etki eden en önemli değerrişkenin yaşamın anlamı değerrişkeni olduğu görülmüştür. Evli bireylerin yaşamının anlamı ile ailede yılmazlık düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle elde edilen sonuçlar, evli bireylerin yaşamlarının anlamı arttığı ailede yılmazlıklarının da arttığını göstermektedir.

neriler

1. Literatür incelendiğinde bu araştırmada konu edinilen ailede yılmazlık, yaşamda anlam ve manevi iyi oluş değerrişkenlerini bir arada bulunduran bir araştırmaya rastlanmamıştır. lkemizde yılmazlık ve yaşamda anlam ile ilgili araştırmaların görece daha yaygın olduğu grlse de, alanyazını incelediğimizde maneviyat/spiritüellik/manevi iyi oluş kavramları ile ilgili yapılmış çalışmalara az rastlanmış, bu alandaki çalışmaların hemşirelik ve din psikolojisi alanında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Manevi iyi oluş ile ilgili yapılacak yeni çalışmalar bu kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.
2. Manevi iyi oluş kavramının öneminin ilerleyen süreçlerde daha da artacağı n görülmektedir. Toplumsal ve bireysel bazda iyi oluş için manevi iyi oluş ile ilgili çalışmaların toplum bazında yaygınlaştırılması önemli gzlmektedir.

3. Manevi iyi oluşun eğitim alanındaki yeri, eğitimde nasıl kullanılabilirliği ve diğer psikolojik değişkenlerle ilişkisinin inceleneceği yeni araştırmaların hem literatüre katkı sağlayacağı hem de daha yılmaz ve hayatında anlam bulan bireyler yetişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
4. Yılmazlık ve yaşamda anlamın varlığının bireyin ruhsal sağlığındaki önemi aşikârdır. Toplum bazında artan ruhsal sıkıntıları göz önüne alarak, yılmazlık ve yaşamda anlam ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi ve tespit edilmesinin önleyici ruh sağlığı hizmetlerinin gelişimi noktasında önemli olduğu görülmektedir.
5. Artan boşanma oranlarını baz alarak, evli bireylerin manevi iyi oluşlarını ve yaşamda anlam düzeylerini artırabilecek ortamların ve çalışmaların, aile yılmazlığını artırarak zorluklar karşısında daha dayanıklı olmalarını ve aile birliğini korumalarını sağlayabilecekleri düşünülmektedir.
6. Aile yılmazlığı kavramının önemi göz önünde bulundurularak bu kavramla ilgili daha fazla çalışma yapılmasının hem alan yazına katkı sağlayacağı hem de aile temelli çalışmalarda kullanılabilirliği düşünülmektedir.
7. Alan yazındaki boşluğa bakıldığında olumlu psikolojik özellikleri yordama potansiyeline sahip bu değişkenlerle yapılacak çalışmalara ihtiyaç olduğu fark edilmektedir.
8. Araştırma alanımızla ilgisi bulunan kurumların (Millî Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı vs.), manevi iyi oluş, aile yılmazlığı ve yaşamda anlam konuları hakkında uygulamaya dönük çalışmalar yaptırılmalarının son derece faydalı olacağı varsayılmaktadır.
9. Bu araştırmanın çalışma grubu çocukları Ankara'daki bir okulda eğitim gören evli veliler ve bu okulda görev yapan evli öğretmenler ile sınırlıdır. Konu ile ilgili daha geniş bilgi sahibi olmak için farklı şehirlerdeki, bölgelerdeki evli bireylere uygulanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Evli Bireylerde Manevi İyi Oluş, Ailede Yılmazlık ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 19.02.2021 tarih ve 02 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Acar, H. (2014). Manevi iyi oluş ile dindarlık arasındaki ilişki üzerine bir değerlendirme. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 391-412.
- Adams, T., Bezner J. ve Steinhart M. (1997). The conceptualization and measurement of perceived wellness: Integrating balance across and within dimensions. *American Journal of Health Promotion*, 11(3), 208-218
- Adler, A. (2012). *Yaşamın anlam ve amacı* (10. Basım). İstanbul: Say.
- Akdoğan, B. ve Yalçın, S. (2018). Lise öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık ve çatışma çözme davranışlarının öznel iyi oluşlarını yordaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 174-197
- Akın, A. ve Taş, İ. (2015). Yaşam anlamı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 10(3), 27-36.
- Akıncı, A. (2005). Hayata anlam vermede dini değerlerin ve din öğretiminin rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 7-24.
- Akkoyun, F. (2005). *Gestalt terapi: Büyüme ve gelişme gücümüzün harekete geçişi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Altıntaş, E. ve Gültekin, M. (2005). *Psikolojik danışma kuramları*. Aktüel Yayınları.
- Arda, Ş. (2011). *Kanser hastalarında yaşamda anlamın incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bahadır, A. (2009). *Hayatın anlam kazanmasında psiko-sosyal faktörler ve din* (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Baldwin, D. C. (2003). *Spiritual identity: Evaluating a seminar on spiritual identity on spiritual wellness* (Doktora Tezi). Southern Christian University, Oklahoma.
- Battista, J. ve Almond, R. (1973). The development of meaning in life. *Psychiatry*, 36(4), 409-427.
- Bayraklı, H. (2010). *Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerde yılmazlığa etki eden değişkenlerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bayraklı, H. ve Kaner, S. (2010). Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip annelerde yılmazlığa etki eden değişkenlerin incelenmesi. 20. *Özel Eğitim Kongresi. Öğretmen Yetiştirme: Bildiri Özetleri*, Ankara: Kök Yayıncılık, 70-71.
- Begun, A. L. (1993). Human behavior and the social environment: The vulnerability, risk and resilience model. *Journal of Social Work Education*, 29(1), 26-35.
- Benzies, K. ve Mychasiuk, R. (2009). Fostering family resiliency: A review of the key protective factors. *Child & Family Social Work*, 14, 103-114.

- Bhana, A. ve Bachoo, S. (2011). The determinants of family resilience among families in low and middle-income contexts: A systematic literature review. *South African Journal of Psychology*, 41(2), 131-139.
- Bollen, K. A. (1989). A new incremental fit index for general structural equation models. *Sociological Methods and Research*, 17(3), 303-316.
- Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. *Sage Focus Editions*, 154, 136-136.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd Edition). New York: Taylor and Francis.
- Camus, A. (1998). *Sisifos syleni* (ev: T. Yücel). İstanbul: Can Yayınları.
- Carson, V. B. ve Green, H. (1992). Spiritual well-being: A predictor of hardiness in patients with acquired immunodeficiency syndrome. *Journal of Professional Nursing*, 8(4), 209-220.
- Chia, B. H., Chia, A. ve Tai, B. C. (2008). Suicide letters in sangapore. *Archives of Suicide*, 12, 74-81.
- Cihan-Güngör, H. (2014). Aile yılmazlığı değerlendirme leğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik alışması. *Literatüre and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 497-512.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Tuncay Ergene (Ed.). Ankara: Mentis
- Das, A. K. (1998). Frankl and the realm of meaning. *Journal of Humanistic Education & Development*, 36(4), 199-211.
- Demirbaş, N. ve Keklik, İ. (2011). Üniversite ğrencilerinin yaşamda anlam ve yılmazlıkları arasındaki ilişki. *XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi* (3-5 Ekim 2011), 3-5.
- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, T. (2016). Kendini Toparlama Gücü: Psikolojik Sağamlık. <https://www.tayfundogan.net/2016/10/20/kendini-toparlama-gucu-psikolojik-saglamlik/> (Erişim 01.08.2020)
- Dursun, N. (2019). *Enli ve bekar bireylerin yaşamın anlamı ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Dursun, P. (2012). *Yaşamın anlamı, iyimsellik, umut ve başa çıkma stillerinin öznel iyi oluş üzerindeki rolü* (Doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğerkmlkle ilişkisi (kan bağışı rneğinde Trkye ve Amerika karşılaştırmalı nitel bir araştırma)* (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Düzgüner, S. (2016). Nereden ıktı bu maneviyat: Manevi bakımın temellerine ilişkin kültürlerarası bir analiz. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. Ed. Ali Ayten, Mustafa Koç, Nuri Tınaz, 1, 17-44.
- Ekşi, H. ve Kardaş, S. (2017). Spiritual well-being: Scale development and validation. *Spiritual Psychology and Counseling*, 2(1), 73-88.
- Ekşi, H., Boyalı, C. ve mmet, D. (2019). Öğretmen adaylarının spiritüel iyi oluş ile yaşamda anlam değişkenlerinin psikolojik dayanıklılığı yordaması: Bir yapısal eşitlik modeli (YEM) denemesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1695-1704.
- Eminağağoğlu, N. (2006). *Güç koşullarda yaşayan sokak çocuklarında dayanıklılık (sağamlık)* (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Frankl, V. E. (1996). *Duyulmayan anlam ığlığı* (2. Basım). Ankara: Öteki.
- Frankl, V. E. (2013). *İnsanın anlam arayışı* (11. Basım). İstanbul: Okuyan Us.
- Geçtan, E. (2007). *Varoluş ve psikiyatri* (7. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gizir, C. A. (2004). *Akademik resilience: An Investigation of protective factors contributing to the academic achievement of eighth grade students in poverty* (Doktora Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gordon, E. W. ve Song, L. D. (1994). Variations in the experience of resilience. *Educational Resilience in Inner-City America: Challenges and Prospects*, New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates, Inc.
- Gordon, E. W. ve Wang, M. C. (1994). Epilogue: educational resilience- challenges and prospects. *Educational resilience in Inner-City America: Challenges and prospects*. New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates, Inc.
- Gcen, G. (2016). Kadirşinaslık ve öznel iyi oluş: Suça sürüklenen çocuklar üzerine nicel bir araştırma. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(4).
- Göka, E. ve Eroğlu, E. (2013). *Hayatın anlamı var mı?* İstanbul: Timaş Yayınları.
- Grđan, U. (2006). Yılmazlık leği (Y): Ölçek geliştirme, güvenirlik ve geçerlik alışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(2), 45-74.
- Harlow, L. L. ve Newcomb, M. D. (1990). Towards a general hierarchical model of meaning and satisfaction in life. *Multivariate Behavioral Research*, 25(3), 387-405.
- Hawks, S. R. vd. (1995). Review of spiritual health: Definition, role, and intervention strategies in health promotion. *American Journal of Health Promotion*, 9, 371-378.
- Hill, P. C., Pargament, K. I., Hood, R. W., McCullough Jr, M. E., Swyers, J. P., Larson, D. B. ve Zinnbauer, B. J. (2013). Din ve maneviyatı kavramlaştırma: Birleşme ve ayrılma noktaları. ev. N. Kimter, *anakale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 85-118.
- Hill, H. C., Rowan, B. ve Ball, D. L. (2005). Effects of teachers' mathematical know ledge for teaching on student achievement. *American Educational Research Journal*, 42(2), 371-406.
- Hill, P. C. ve Pargament, K. I. (2003). Advances in the conceptualization and measurement of religion and spirituality: Implications for physical and mental health research. *American Psychologist*, 58(1), 64-74.
- Ho, M. Y., Cheung, M. F. ve Cheung, F. S. (2010). The role of meaning in life and optimism in promoting well-being. *Personality and Individual Differences*, 48, 658-663.

- Horton, T. V. ve Wallander, J. L. (2001). Hope and social support factors against psychological distress of mothers who care for children with chronic physical conditions. *Rehabilitation Psychology*, 46(4), 399-482.
<https://www.tayfundogan.net/2016/10/20/kendini-toparlama-gucu-psikolojik-saglamlik/> (Erişim 01.08.2020)
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Ingersoll, R. E. (1994). Spirituality, religion, and counseling: dimensions and relationships. *Counseling and Values*, 38(2), 98-111.
- İkizer, G. (2014). *Factors related to psychological resilience among survivors of the earthquakes in Van, Turkey* (Doktora Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Jafari, E. vd. (2010a). Spiritual well-being and mental health in university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1477-1481.
- Kamya, H. A. (2000). Hardiness and spiritual well-being among social work students: Implications for social work education. *Journal of Social Work Education*, 36(2), 231-240.
- Kaner, S. ve Bayraklı, H. (2010). Aile yılmazlık ölçeği geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 11(2), 47-62.
- Kaner, S., Bayraklı, H. ve Güzeller, C. O. (2011). Anne-babaların yılmazlık algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(2), 063-078.
- Kaplan, H. B. (1999). Toward an understanding of resilience: A critical review of definitions and models. *Resilience and Development: Positive Life Adaptations*, New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Kapp, L. ve Brown, O. (2011). Otizm Spektrum Bozukluğuna uyum sağlayan ailelerde dayanıklılık. *Afrika'da Psikoloji Dergisi*, 21(3), 459-463.
- Karacoşkun, M. D. (2006). *Ateist bir mistik Erich Fromm*. Samsun: Etüt Yayınları,
- Kararırmak, Ö. (2007). *Deprem yaşamış bireylerde psikolojik sağlamlığa etki eden kişisel faktörlerin incelenmesi: Bir model test etme çalışması* (Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kardaş, S. (2017). *Sanal kimlik ve spirüel iyi oluşun üniversite öğrencilerinin narsistik eğilimlerini yordayıcılığı* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Kasapoğlu, F. (2017). Psikolojik danışma süreci ve maneviyat: Bir bütünleştirme arayışı. *Hikmet Yurdu*, 10(19), 141-157.
- Keçeci, B. (2018). *Evli kadınların psikolojik istismar profillerinin toplumsal cinsiyet alguları ve spirüel iyi oluşları açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kızıllırmak, Ö. (2015). *Genç yetişkinlerde yaşamda anlamın maneviyat ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kitko, C. T. (2001). Dimensions of wellness and the health matters program at Penn State. *Home Health Care Management & Practice*, 13(4), 308-311.
- Klerk, H. ve Greeff, P. A. (2011). Resilience in parents of young adults with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 414-424
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Klöhnen, E. C. (1996). Conceptual analysis and measurement of the construct of ego resiliency. *Journal of Personality & Social Psychology*, 70(5), 1067-1079.
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful life events, personality and health: an inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1-17.
- Kumpfer, K. L. (1999). Factors and processes contributing to resilience: The resilience framework. *Resilience & Development Positive Life Adaptations*, New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Kurt, T. (2013). *Ebeveynleri boşanmış ergenlerin yılmazlık, benlik saygısı, başa çıkma ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkisinin incelenmesi: yılmazlığın aracı rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kuşut, O. (2013). *Said Nursi'de aile sosyolojisi ve sosyal ahlak*. Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D. ve Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562.
- Luthar, S. S., Doernberger, C. H. ve Zigler, E. (1993). Resilience is not a unidimensional construct. Insights from a perspective study of innercity adolescents. *Development and Psychopathology*, 5, 703-717.
- Mahdian, Z. ve Ghaffari, M. (2016). The mediating role of psychological resilience, and social support on the relationship between spiritual wellbeing and hope in cancer patients. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 18(3), 130-138.
- Marsh, V., Beard, M. T. ve Adams, B. N. (1999). Job stress and burn out: The mediation effect of spiritual well-being and hardiness among nurses. *Journal of Theory Construction & Testing*, 3(1), 13-20.
- Mascaro, N. ve Rosen, D. H. (2006). The role of existential meaning as a buffer against stress. *Journal of Humanistic Psychology*, 46, 168.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.
- Masten, A. S., Best, K. M. ve Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2, 425-444.
- Masten, A. S. ve Reed, M. G. (2002). Resilience in development. In C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), *The handbook of positive psychology* (pp. 74-88). Oxford University.

- McCubbin, H. I. ve McCubbin, M. A. (1988). Typologies of resilient families: Emerging roles of social class and ethnicity. *Family Relations*, 37, 247-254
- McCubbin, H. I., McCubbin, M. A., Thompson, A. I., Han, S. Y. ve Allen, C. T. (1997). *Families under stress: What makes them resilient*. Retrieved April, 2008
- Newman, R. (2005). APA's resilience initiative. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(3), 227-229.
- Opatz, J. P. (1986). Stevens point: A longstanding program for students at a Midwestern University. *American Journal of Health Promotion*, 1(1), 60-67.
- Öğülmüş, S. (2001). Bir kişilik özelliği olarak yılmazlık. *I. Ulusal çocuk ve suç sempozyumu, nedenler ve önleme çalışmaları*, 29-30 Mart, Ankara.
- Özbay, Y. ve Aydoğan, D. (2014). Aile yılmazlığı: bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politikaları Çalışmaları Dergisi*, 14(31), 129-146.
- Özcan B. (2005). *Anne-babaları boşanmış ve anne-babaları birlikte olan lise öğrencilerinin yılmazlık özellikleri ve koruyucu faktörler açısından karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Parlak, S. (2014). *Yüksek Öğrenim Kredi Yurtlar Kurumunda barınan kız öğrencilerin yaşam anlam düzeyleri ile psikolojik dayanıklılıkları arasındaki ilişki (İstanbul örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Pattakos, A. (2010). *Prisoners of our thoughts*. California: Berrett-Koehler Publishers.
- Patterson, J. (2002). Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of Marriage and Family*, 64, 349-360.
- Rhodes, W. A. ve Brown, W. K. (1991a). *Introduction and review of the literature. why some children succeed despite the odds*. New York: Praeger Publishers.
- Runzo, J. ve Martin, N. M. (2002). *Dünya dinlerinde hayatın anlamı* (Çev: G. Varım). İstanbul: Say Yayınları.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 316-331.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081.
- Seligman, M. E. P. (2007). *Gerçek mutluluk* (Çev: S. Kunt Akbaş). Ankara: HYB Basım Yayın
- Seligman, M. ve Csikzentmihalyi, M. (2000). Positvepsychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14.
- Sims, K. M. E. (2000). Hardiness and spiritual well-being as moderators of burnout in professional nurses. *Dissertation Abstracts International*, 61(3-B), 1330.
- Söylemez, A. (2016). *Manevi zekânın yaşamın anlamı ve yaşam doyumunun yordayıcısı olarak incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Steger, M. F., Kashdan, T. B., Sullivan, B. A. ve Lorentz, D. (2008). Understanding the search for meaning in life: personality, cognitive style and the dynamic between seeking and experiencing meaning. *Journal of Personality*, 76(2), 199-228.
- Steger, M. F., Oishi, S. ve Kesebir, S. (2011). Is a life without meaning satisfying? The moderating role of the search for meaning in satisfaction with life judgments. *The Journal of Positive Psychology*, 6(3), 173-180.
- Steger, M. ve Frazier M. (2005). Meaning in life: one link in the chain from religiousness to well-being. *Journal of Counseling Psychology*, 52(4), 574-782.
- Süataç, A. (2010). *Evlilik uyumunun kişilerarası tarz ve öfke açısından araştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Şahin, M., Aydın, B., Sarı, S. V., Kaya, S. ve Pala, H. (2012). Öznel iyi oluşu açıklamada umut ve yaşamda anlamın rolü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 827-836.
- Şimşir, Z., Boynueğri, S. ve Dilmaç, B. (2017). Religion and spirituality in the life of individuals with paraplegia: Spiritual journey from trauma to spiritual development. *Spiritual Psychology and Counseling*, 2, 89-110.
- Şimşir, Z., Seki, T. ve Dilmaç, B. (2018). Predictive relationships between adolescents' spiritual well being and perceived social support: The role of values. *Research on Education and Psychology*, 2(1), 37-46.
- Şirin, T. (2018). Maneviyat Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik çalışması. *Turkish Studies*, 13(18) 1283-1309.
- Şirin, T. (2019). Evli çiftlerin spiritüel iyi oluşları ile evlilik doyumları arasındaki ilişki. *Ekeve Akademi Dergisi*. 23(77), 389-410.
- Tanaka, J. S. ve Huba, G. J. (1985). A fit index for covariance structure models under arbitrary GLS estimation. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 38(2), 197-201.
- Tarhan, N. (2014). *Mutlu evlilik psikolojisi*. İstanbul. Timaş Yayınları.
- Tedeschi, R. G. ve Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological inquiry*, 15(1), 1-18.
- Telatar, T. G. ve Özcebe, H. (2004). Yaşlı nüfus ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 7(3),162-165.
- Terzi, Ş. (2005). *Öznel iyi olmaya ilişkin psikolojik dayanıklılık modeli* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 29, 1-9.
- Tillich, P. (2014). *Olmak cesareti* (Çev. F. C. Dansuk) İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Turanlı, P. (2010). *Orta yetişkinlikte evlilik uyumu ile benlik saygısı ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin saptanması* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Türksoy, N. (2003). Psikolojik travma ve tanım sorunları. *Psikolojik Travma ve Sonuçları*, Editör: T. Aker, M. E. Önder, 5US Yayıncılık, 9-21.
- Uğurluoğlu, D. ve Erdem, R. (2019). Travma geçiren bireylerin spiritüel iyi oluşlarının travma sonrası büyümeleri üzerine etkisi. *Dokuz Eylül University Journal Of Graduate School of Social Sciences*, 21(3).
- Walsh, F. (2002). A family resilience framework: innovative practice applications. *Family Relations*, 51(2), 1-14.
- Wang, M. C., Haertel, G. D. ve Walberg, H. J. (1994). Educational resilience in inner cities. *Educational Resilience in Inner-City America: Challenges and Prospects*, New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates, Inc.
- Werner, E. E. (1989). High-risk children in young adulthood: A longitudinal study from birth to 32 years. *American Journal of Orthopsychiatry*. 59, 72-81.
- Westgate, C. E. (1996). Spiritual wellness and depression. *Journal of Counseling & Development*, 75(1), 26-35.
- Windle, M. (1999). Critical conceptual and measurement issues in the study of resilience. *Resilience and Development: Positive Life Adaptations*, New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Yıkılmaz, M. ve Demir-Güdül, M. (2015). Üniversite öğrencilerinde yaşamda anlam, bilinçli farkındalık, algılanan sosyoekonomik düzey ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(2), 297-315.
- Zengin, B. (2013). *Özel eğitime muhtaç çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek, psikolojik dayanıklılık ve umut düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

The family institution is very important for both society and individuals. The family is a universal institution that no social group or institution can replace (Kuşut, 2013). This institution, which offers individuals the first opportunity to socialize, is also the shaper and building block of society. A happy, prosperous and strong society is a society consisting of families composed of healthy individuals. This healthy structure can be provided by the marriage institution. The marriage institution is one of the most important institutions that keep societies alive (Süataç, 2010). Marriage is an institution formed by two strangers with differences in family styles and thinking systems with their own new behaviors and new thinking systems (Turanlı, 2010).

With marriage, individuals have the opportunity to meet their various needs, to continue their generation, and to live a more organized life. Thus, it becomes easier for individuals to fulfill their social functions and adapt to society. A healthy marriage acts as a shelter for happiness. One can get rid of all the difficulties of the day at home and experience the sharing of emotions. In addition, for a healthy married individual, home is the place where he feels safe and belonging. It has been determined that people who feel trust in their marriage are happier and have a longer life span (Tarhan, 2014).

According to Frankl (2009, p. 113), the meaning of life is closely related to one's possession of the purposes that make his life worthwhile and is a motivating factor which is the basis for the life for sustaining, varying from person to person. The special structure of the meaning requires that only the individual himself could find the meaning. The most effective factor in the survival of a person even in the worst conditions is the knowledge that there is meaning in his life. Meaninglessness occurs when individuals think of themselves as undirected, aimless, insoluble, inadequate (Harlow, & Newcomb, 1990, p. 387-405) and conditions such as distress, depression, suicidal ideation may be observed in the absence of meaning (Akın, & Taş, 2011, p. 30; Arda, 2011, p. 9).

Resilience is defined by Walsh (2006, p.261-281) as an active process that enables one to come out of the situation stronger when faced with a challenge, to improve in a crisis, and to be resistant. Resilience covers a process rather than a personality trait (Luthar, Cicchetti, & Becker, 2000, p. 543-562). Like personality development consists of a combination of genetic and environmental factors, although there are some genetic facilitating factors for resilience, it can be stated that it is a trait that can be improved later on. One can learn to show resilient behaviors (Ekşi, Boyalı, & Ümmet, 2018, p. 1698).

The concept of morale/spirituality is often confused with the concept of religion, but it does not have the same meaning. While spirituality adds meaning to the practices of the religion, the religion deepens spirituality (Adams et al., 2000, p. 166; Ingersoll, 1994, p. 105). Although spirituality is a component of religion, it is far too comprehensive to be limited only to religious belief. Spirituality is not a situation covering just religious people, people who do not have religious beliefs can also have spiritual values (Kızılırmak, 2015, p. 41). It is stated that spirituality, whose importance has increased with the addition of spiritual and religious problems to the DSM-IV and with the increasing interest in psychospiritual practices, is also very important for a healthy mood and spiritual development (Kasapoğlu, 2017, p. 152).

Based on all these, we can say that individuals with high spiritual well-being are at a better point in terms such as making sense of life, looking at the future with hope, sharing, being strong against difficulties, self-reliance, and being satisfied with their life. This situation increases the psychological and mental well-being of individuals and can reduce the possibility of going into depression. Individuals with high spiritual well-being can suffer less from traumatic experiences by believing in the existence of superior power and thinking "there is a no in this too". (Uğurluoğlu, & Erdem, 2019)

It shapes a person's behaviors, value judgments, attitudes towards events, and perspective on life in which he displays a spiritual identity, which tells us that spirituality is a transcendent state that is relevant to all aspects of an individual's life (Baldwin, 2003; Westgate, 1996). Kitko (2001, p. 310) also stated in his study that spirituality depends on individuals' value judgments, moral attitudes, attitudes towards other people, and the environment. In other words, the spiritual well-being of the individuals and their personality traits are in interaction. This situation may have an impact on the change and transformation that individuals will experience as a result of traumatic events (Uğurluoğlu & Erdem, 2019).

Findings indicated that It is seen that the most important independent variable affecting resilience in the family of married individuals is spiritual well-being. Secondly, It has been determined that the most important variable affecting the meaning of life variable in married individuals) is spiritual well-being. Finally, It has been observed that the most important variable affecting the resilience variable in married individuals is the variable of the meaning of life.

Bahçede Uygulanan Okul Öncesi Eğitimin Çocukların Problem Davranışlarına ve Sosyal Becerilerine Etkisi¹

şenay şİRİN KAYA² ve Arzu ÖZYÜREK³

Öz

Bu araştırmada, bahçede uygulanan okul öncesi eğitim etkinliklerinin çocukların problem davranışlarına ve sosyal becerilerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara İl merkezinde Aile Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı iki anaokuluna devam eden 19 kız, 21 erkek olmak üzere toplam 40 çocuk oluşturmuştur. Bir anaokulundan 10 kız ve 10 erkek 20 çocuk deney grubuna, diğer anaokulundan ise 9 kız, 11 erkek 20 çocuk kontrol grubuna atanmıştır. Araştırmada ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deney grubu üç ay süreyle tüm gün etkinliklerini bahçede gerçekleştirirken kontrol grubu okul içinde eğitimlerine devam etmiştir. Verilerin toplanmasında, Okul Öncesi ve Anasınıfı Davranış Ölçeği ön test ve son test olarak kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde Mann Whitney U Testi, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi, Spearman Brown korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Sonuç olarak; deneysel uygulama öncesinden sonrasına deney grubundaki çocukların problem davranışlarında azalma, sosyal becerilerinde ise anlamlı düzeyde artış gözlemlenmiştir. Genel olarak çocukların sosyal becerileri ile problem davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, sosyal beceriler arttıkça problem davranışların azaldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bahçe etkinlikleri, Açık alan etkinlikleri, Okul öncesi dönem, Sosyal beceri, Problem davranış

The Effect of Preschool Education Applied in The Garden on Children's Problem Behaviors and Social Skills

Abstract

The study aimed to examine the effects of preschool education activities applied in the garden on children's problem behaviors and social skills. The group under study consisted of 19 girls and 21 boys, 40 children in total, attending 2 kindergartens and 2 preschools affiliated to the Ministry of Family and Social Policies in Ankara city center. 20 children, 10 girls, and 10 boys, from one kindergarten and one preschool, were assigned to the experimental group whilst 9 girls and 11 boys, 20 children in total, attending the other kindergarten and preschool were assigned to the control group. The experimental design with a pre-test/post-test control group was used in this study. While the experimental group carried out all-day activities in the garden for three months, the control group continued their education inside the school. Preschool and Kindergarten Behavior Scale developed by Merrell (1994) was used as a pre-test and post-test. Mann Whitney U test, Wilcoxon Signed Ranks Test, Spearman-Brown Correlation Coefficient was used in the evaluation of the data. As a result; A decrease in the problem behaviors of the children assigned to the experimental group, and a meaningful increase in their social skills were observed after the experiment, compared to before. In general, it was determined that there was a significant relationship between children's social skills and problem behaviors, and as social skills increased problem behaviors decreased.

Key Words: Garden activities, Preschool term, Social skill, Problem behavior

Atıf İçin / Please Cite As:

şirin Kaya, ř. ve Özyürek, A. (2022). Bahçede uygulanan okul öncesi eğitimin çocukların problem davranışlarına ve sosyal becerilerine etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 128-142.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.06.2021

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK danışmanlığında şenay şİRİN KAYA tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Öğr. Gör.- İstanbul şişli Meslek Yüksekokulu, sirin.kaya@sisli.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-9294-3855

³ Prof. Dr. - Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, karabuk_arzu@yahoo.com

 ORCID: 0000-0002-3083-7202

Giriş

Ülkelerin gelişmesinde, bireylerin eğitimi çok önemli bir yer tutmaktadır. Eğitim ise ailede başlayıp sosyal yaşam, okul ve çevrenin etkisiyle devam etmektedir. Bu açıdan bakıldığında okul öncesi dönemde eğitimin, bireyin aileden sonraki en önemli eğitsel çevresini oluşturduğu söylenebilir. Okul öncesi eğitim kurumlarında, alternatif eğitim yaklaşımları doğrultusunda farklı eğitim programları gerçekleştirilmektedir. Geleneksel yaklaşımlarda çocuklardan pasif bir şekilde beklemesi, söyleneni yapması, ezberlemesi istenirken modern yaklaşımlarda çocuğun yaparak-yaşayarak öğrendiği, etkin olarak sürece katıldığı bir eğitim ortamının yaratıldığı görülmektedir (Temel ve Dere, 1999, s. 4; Açıköz, 2002, s. 10). Bu yaklaşımlarda çocukların çevreyle aktif şekilde etkileşimi sağlanarak ilgilerini ve yaratıcılıklarını desteklemek, iletişim becerilerini güçlendirmek amaçlanmaktadır (Dinçer ve Anlık, 2005, s. 3). Bunun için ise eğitim ortamının düzenlenmesi önem arz etmektedir.

Okul öncesi eğitim ortamları bahçe, ormanlık alanlar, piknik alanları vb. kapsayan dış mekân ve sınıf ortamından oluşan iç mekân olarak ele alınmaktadır (Ford, 1986, s. 20). Okullar, eğitimin sınıf içerisinde gerçekleşeceği düşüncesiyle daha çok dış mekânlar göz ardı edilerek planlanmaktadır. Oysa dış mekânlarda yapılan etkinlikler, çocuklarda hedeflenen gelişimsel kazanımlara ulaşılmasını kolaylaştıracaktır. Günümüzde, şehirleşmeyle birlikte çocukların hem güvenle vakit geçirip hem de gelişimlerinin destekleneceği açık oyun alanları dış mekânlardan iç mekânlara kaymış durumdadır. Özellikle büyük şehirlerde çocuklar açık alanların olmaması nedeniyle doğadan uzak büyümekte ve zamanlarının çoğunu iç mekânlarda geçirmektedirler (Başal, 2005, s. 400). Oyun alanlarında yaşanan bu durumun çocukların gelişimini çeşitli yönlerden olumsuz etkilediği söylenebilir. Bu durum geleneksel grup oyunlarının ortadan kalkmasına, çocukların sosyal ortamlardan uzaklaşarak televizyon izleme ve bilgisayar, cep telefonu, tablet gibi dijital ortamlara yönelmesine neden olmaktadır (Wake, Hesketh ve Waters, 2003, s. 188). Televizyon, bilgisayar, tablet ve telefon gibi kitle iletişim araçlarının sık kullanımı, çocukların bilişsel olarak zayıflamasına neden olmakla birlikte yaratıcı ve eğlenceli oyun aktivitelerini de engellemektedir (Strasburger ve Donnerstein, 1999, s. 50). Oysa açık alan olarak adlandırılan doğa, çocuğu hayata hazırlayan, oyun oynadıkça becerilerini arttıran ve yeteneklerini geliştiren en etkin ve doğal yoldur. Bu nedenle, okul öncesi eğitim kurumlarının açık alanlarını düzenlemeleri gerekmektedir.

Okullarda öğretmenlerin açık alan etkinliklerine çocukların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yer vermesi ve çocuklara doğada fırsatlar sunması hem çocukların gelişimlerini sağlıklı tamamlamasına hem de doğayı seven ve koruyan bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacaktır. Fakat ülkemizde açık alanı hiç bulunmayan anaokulları mevcuttur. Açık alanı/bahçesi olan okulların ise çoğu ya büyüklük açısından kullanıma uygun değildir ya da plastik park araç-gereçleriyle donatılmış olup hedeflenen gelişimi desteklememektedir (Çelik, 2012, s. 80). Çocuğun fiziksel gelişimine, sosyalleşmesine, yaşamı anlamasına ve kişiliğini oluşturabilmesine katkı sağlayan oyunun, özellikle açık ve yapılandırılmamış alanlarda oynanması ideal olmalıdır. Değişen yaşam koşulları çocukları doğadan kopartmaktadır ve bu durum çocukların zihinsel gelişimi başta olmak üzere tüm gelişim alanlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Sivri, 1993, s. 50). Ayrıca aktif olarak oynanan oyunların sağladığı hızlı ve kalıcı öğrenme de yok olmakta, ezber bilgi artmakta, pasif bir yaşam sürdüren çocukların gelişimleri olumsuz etkilenmektedir. Açık alanda vakit geçirmenin çocuklara sağladığı yararları incelemek için yapılan araştırmalara göre açık alanda vakit geçirmenin çocukların fiziksel gelişimlerine destek sağladığı, dikkat sürelerini arttırdığı, üretken ve işbirliğine yatkın bireyler olmasına katkı sağladığı belirtilmektedir. Bağışıklık sistemini güçlendirdiği, D vitaminin etkisiyle üretkenliği ve öğrenmeyi arttırdığı da vurgulanmaktadır (Akkılıç Kansu, 2009, s. 85).

Sınıf içi ortamlar, en az üç-dört çocuğun birlikte vakit geçirebileceği çok amaçlı kullanıma yönelik alanlardır. Sınıf dışı eğitim ortamları ise eğitimin duvarlara ihtiyaç duymadan yapılabileceğini vurgulayan, deneysel olduğu için çocukların doğrudan katılım gösterdiği, çocukların eğitimde geçen olayları duyularını kullanarak uygulama fırsatı yakaladığı, sınıftan farklı bir mekân olduğu için çocuklar tarafından ilginç ve heyecanlı bulunan ortamlardır (Priest, 1986, s. 14; Tsai, 2006, s. 20). Piaget, bir çocuğun sürekli yeni şeyler duymak ve görmek isteyeceğini ve yeni şeyler gördüğü ortamlardan zihinsel gelişiminin etkilendiğini vurgulamaktadır. John Dewey, Maria Montessori, LorisMalaguzzi ve sonraki eğitimciler en iyi öğrenmenin somut deneyimler ve iyi donatılmış eğitim ortamlarıyla gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Eğitim ortamları ihtiyaç duyulan personel, iç ve dış fiziksel mekân, donanım ve araç gereçleri içeren; fiziksel özellikler olarak ulaşılabilir, çevresi açık ve gürültüden uzak, bahçeyle bütünleşmiş dinamik bir yapıda olmalıdır. Bahçede çimenli/çakıllı alanlar, bisiklet alanları, kum havuzu, ağaçlar, toprak tepelikler, küçük evler, bitki bahçeleri,

hayvan besleme alanları vb. yerler oluşturulmalıdır (Akt: Poyraz ve Dere, 2003, s. 10; MEB Mevzuatı 2018). Okullarda öğretmenler, genellikle yağmur ve çamurun ya da çok sıcaklığın olmadığı bahar aylarında çocukları bahçeye çıkararak ihtiyaçlarını karşılamayı tercih etmektedirler. Ama açık alanda geçirilen bu süre, çocuğun gelişimini sağlıklı tamamlamasında yeterli olmamaktadır (Çelik, 2012, s. 78). Oysa açık alanlar çocukların büyümelerine ve zihinsel, sosyal, duygusal gibi tüm alanlardaki gelişmelerine de olanak sağlar.

Açık havada gerçekleştirilen etkinlikler çocuklarda konsantrasyon, otonomi ve öz disiplin becerilerinin desteklenmesini sağlar (White, 2004, s. 130). Çocukların alıcı ve ifade edici dil becerileriyle birlikte bir durum karşısında çıkarım yapma, olayları ve süreci planlama, süreç ile ilgili karar verme, kendisinin ve çevresinin farkına varma çevresinde gerçekleşen olaylarla ilgili gözlem yapma gibi zihinsel becerileri desteklenir. El-göz koordinasyonu, denge gibi motor becerileri doğayla etkileşim sonucunda daha çok artış gösterir. Asosyal davranışların azaldığı, işbirliği, dayanışma, uzlaşma ve çatışma çözme becerilerinin arttığı gözlenir (Burdette ve Whitaker, 2005, s. 657). Çocuklar, sosyal duygusal yönden açık alan etkinlikleri sayesinde toplum içinde istenilen ve beklenen davranışı gerçekleştirmeyi, aldığı sorumlulukları yerine getirmeyi, sıra bekleme saygılı olma gibi toplum kurallarına uymayı, paylaşmayı öğrenirler. Bu aşamada, çocuklarda görülme olasılığı yüksek problem davranışların açık alanda geçirilen zamanla ilişkilendirilmesi mümkündür. Okul öncesi eğitim, çocukların gelişim alanlarını desteklerken aynı zamanda çocukların toplum içinde davranış problemlerini önleyerek olumlu davranışlar kazanmaları ve öz düzenlemelerini sağlayan bireyler olmaları için zihinsel, duygusal ve sosyal yönden desteklendikleri bir ortamdır. Bu ortamda, çocuğun bir davranışı yapmama yetisine sahip olduğu halde çocuktan davranışı yapmaması istendiğinde, çocuk bu davranışı tekrarlamaya devam ediyor ise, bu durum davranış problemi olarak kabul edilmektedir (Birkan, 2002, s. 18). Alan yazında okul öncesi dönem çocuklarda yalan söyleme, yemek seçme/yemeye isteksizlik, anne-babadan ayrılma korkusu, kıskançlık, inatçılık, saldırganlık, konuşma bozukluğu, alt ıslatma/dışkı kaçırmaya, tırnak yeme, dikkat eksikliği, karanlıktan korkma, çalma, parmak emme ve tik gibi problem davranışların görüldüğüne dair pek çok araştırma bulgusu yer almaktadır (Akman, Baydemir, Akyol, Arslan ve Kükütçü, 2011, s. 1715; Alisinanoğlu ve Kesicioğlu, 2010, s. 30; Dearing, 2014, s. 37; Eratay, 2011, s. 2347; Derman ve Başal, 2013, s. 115; Özbey, 2010, s. 9; Turney ve McLanahan, 2015, s. 131; Zachrisson ve Dearing, 2015, s. 425). Çocukların problem davranışlar olarak adlandırılan istenmeyen davranışlar göstermeleri yalnızca kendileri için değil tüm öğrenciler açısından olumsuz durumlar oluşturmaktadır.

Problem davranışların sıklığını hem de problem olarak görülme durumunu etkileyen pek çok faktörden söz edilebilir. Yavuzer (2001, s. 20) davranış problemlerinin ortaya çıkmasını genetik özellikler, fiziksel nedenler, temel gereksinimlerinin karşılanmaması, çevresel faktörler, anne-baba tutumları olarak ifade etmiştir. Davranış problemleri görülmesinde anne-baba-çocuk iletişimi ve çocuğun doğayla etkileşiminin de etkisi çok yüksektir (Kandır, 2000, s. 42). Çocuğun birçok olumlu davranışı kazanmasında aynı zamanda da birçok olumsuz davranışının da engellenmesinde, çevresel faktörlerin büyük önem taşıdığı görülmektedir. Örneğin; kalabalık ve fazla eşyanın bulunduğu bir sınıf ortamında aktivite yapmak isteyen çocukların birbirini itmek gibi istenmeyen davranışlar göstermesi söz konusu olabilir. Bulunulan ortam davranış problemlerine neden olurken kişiler arası ilişkileri de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu aşamada, sosyal becerilerin gelişimi de akla gelmektedir. Çocukların aile hayatından sonra ilk deneyimlerini yaşadıkları okul öncesi eğitim ortamlarının bilinçli düzenlenmesi, çocukların toplumsal düzeni anlamaları ve daha iyi bir geleceğe sahip olmaları için gereklidir (Gezgin, 2009; Yumuş, 2013).

Sosyal beceriler; çocuğun akranlarıyla etkileşimi başlatma ve sürdürme, sorumluluklar alma, grup çalışması yapabilme, duyguları tanıma, saldırganlık ve stres gibi olumsuz duygularla baş etmeye yönelik beceriler, planlama ve problem çözme becerileri, kendini kontrol edebilme ve atılganlık becerileri olarak tanımlanabilir (Özyürek ve Ceylan, 2014, s. 99). Toplumun gelişmesinde önemli bir yeri olan sosyal becerilerin kazanımı çocukluk döneminden itibaren, sistematik bir şekilde aile-okul işbirliğiyle gerçekleştirilmelidir. Çocuk bu becerileri gözlemleyip taklit ederek kazanır. Bandura'nın sosyal öğrenme teorisine göre insanların gerçekleştirdiği davranışlar çevresel faktörlerin karşılıklı iletişimiyle açıklanabilir. Bandura, teorisinde gözlem yoluyla öğrenme üzerinde durmuş ve gözlem yoluyla öğrenmeyi çevresine dikkat etme, öğrenilenleri hafızada saklama, güdülenerek davranışı meydana getirme şeklinde açıklamıştır (Akt: Senemoğlu, 2001, s. 10). Okul öncesi yıllarda sosyalleşme, öncelikle ev ortamında başlarken çocuğun okula başlamasıyla birlikte akran etkileşimleriyle devam eder. Okul öncesi yıllarda sosyal becerilerin kazanılmış olması, okul dönemindeki akademik başarının ön koşuludur. Aksi halde davranış problemleri görülebilir. Bulunduğu grup tarafından kabul görmek için akademik becerileri de kapsayan sosyal becerilerin okul öncesi yıllarda sağlıklı bir şekilde kazanılması gerekir (Ceylan ve Yiğitalp, 2018, s. 119).

Sosyal açıdan yeterli olan çocuklar akranları tarafından kabul görüp yetişkinlerle olumlu ilişkiler kurarken aksi durumda problem davranışlar sergileyen bireyler olarak nitelendirilebilirler.

Çocuklar sağlıklı büyüme ve gelişme, fiziksel ve psikolojik yönden sağlıklı olmak için düzenli olarak hareket etmeye, açık hava ve güneşe gereksinim duyarlar. Bu gereksinimlerinin karşılanmaması, çocukların gelişme sürecinde çeşitli davranış problemleri göstermelerine neden olur (Carr ve Durand, 1985). Problem davranışlar, çocuğun toplumda aktif olarak rol almasını engelleyen hem kendinin hem de akranının güvenliğini tehlikeye atan, toplum içinde kabul edilmeyen davranışlar olarak adlandırılmaktadır (Carr ve Durand, 1985, s. 219). Ayrıca problem davranışlar, akranlar ile sosyalleşmeyi de olumsuz olarak etkilemekte ve bireyin hem kendisine hem çevresine istenmeyen davranışlarda bulunmasına neden olabilmektedir. Erken çocukluk dönemindeki çocukların davranış problemlerinin kontrol altında tutulması için de açık hava etkinliklerinden faydalanılması gerekmektedir (Louv, 2016). Açık havada oynanan oyunlar çocukları toplum içerisinde empati, hoşgörü, anlayış ve işbirliğine de teşvik etmektedir. İnce ve kaba motor beceriler için gereken kasların çalışmasını desteklemekte, olumsuzluklarla baş etmeyi öğretmekte, doğayla ilişkilerini geliştirmektedir. Çocukların içe kapanık, çekingen veya alıngan olmasına engellemektedir. Açık havada oyun oynayan ve vakit geçiren çocuklar D vitamininden daha fazla yararlandıkları için bağışıklık sistemleri güçlenmektedir (Uyanık Balat, Şimşek ve Akman, 2008, s. 263). Oyun ve özellikle açık havada oynanan oyunlarının çocukların temel gereksinimlerinden biri olduğunun farkına varmak ve çocuklara açık havada oyun oynama fırsatı vermek gerekmektedir. Açık alanda geçirilen zamana bağlı olarak çocukların gelişimlerinde, davranışlarında ve öğrenmelerinde anlamlı farklılıklar ortaya çıkabilir.

Alan yazında, çocuklarla gerçekleştirilen eğitim programlarının problem davranışların ve sosyal beceri gelişimi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Avciöğlü (2003, s. 15) çalışmasında, çocuklarla bireysel olarak gerçekleştirilen sosyal beceri eğitiminin çocukların karşısındaki dinleme, sözlü olarak duygu ve düşüncelerini açıklama gibi becerilerinde artışın gözlemlendiğine dair sonuçlara ulaşmıştır. Teglası ve Rothman (2001, s. 12), geliştirdikleri doğa programında, sosyal beceriler açısından desteğe gereksinim duyan çocukların doğada uzun süre planlı ve plansız vakit geçirmelerini sağlamışlar ve çalışmanın sonucunda çocukların problem davranışlarının azaldığı ve çocukların davranışlarını kontrol etmeyi öğrendiğini saptamışlardır. Frey, Nolen, Edstrom ve Hirschstein tarafından 2005 yılında hazırlanan doğa temelli bir sosyal beceri eğitim programında, çocukların özerk bireyler olarak yetiştiklerini ve ciddi oranda problem davranışlarında azalma olduğu saptanmıştır. Ayrıca kızların birbirleri arasında sözel zorbalığı bırakarak daha fazla işbirliğine yöneldikleri sonucuna da ulaşılmıştır. Genel olarak çocukların problem davranışlarının azaltılması ve sosyal becerilerinin artırılması konularında, eğitim ortamı olarak açık alan, doğa veya en azından bahçede gerçekleştirilen etkinliklerin olumlu etkilerine ilişkin kısıtlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada çocukların gelişimlerini en iyi şekilde destekleyecek nitelikli uyarıcıların olduğu, ilgi ve merak uyandıran bir okul bahçesinde gerçekleştirilen etkinliklerin çocukların sosyal becerilerine ve problem davranışlara anlamlı bir etkisi olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın temel problem cümlesini "Bahçede gerçekleştirilen etkinlikler, okul öncesi dönemdeki çocukların problem davranışları ve sosyal becerilerini etkilemekte midir?" oluşturmuştur. Alt problemler ise aşağıda verilmiştir:

1. Bahçede gerçekleştirilen etkinlikler öncesi deney ve kontrol grubunun problem davranışları ve sosyal becerileri nasıldır?
2. Bahçede gerçekleştirilen etkinlikler sonrası deney ve kontrol grubunun problem davranışları ve sosyal becerileri nasıldır?
3. Bahçede gerçekleştirilen etkinlikler öncesi ve sonrası deney ve kontrol grubunun problem davranışları ve sosyal becerileri arasında anlamlı fark var mıdır?
4. Bahçede gerçekleştirilen etkinliklerin deney grubunun problem davranışları ve sosyal beceri puan erişilerinin kalıcılığı nasıldır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada ön test-son test, kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Yarı deneysel desen çalışmaları çalışma grubunun rastgele seçilemediği, deney ve kontrol gruplarının olduğu ve deneysel uygulamanın yapıldığı çalışmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Eğitim araştırmalarında araştırmacıların gerçek deneysel çalışmalar yapmaları çoğunlukla mümkün olmadığından sık sık yarı deneysel desen kullanılır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde, birbirinden farklı iki durumun olduğu amaçlı örnekleme yöntemlerinden aykırı durum örneklemeden yararlanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2012). Çalışmada aykırı durum örnekleme için uygun olarak açık alana sahip olan ve olmayan iki okul öncesi eğitim kurumu belirlenmiştir. Ankara İli'nde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde eğitim veren bu okullardan bahçesi olan anaokulundaki çocuklar deney grubuna, bahçesi olmayıp bir apartman katında bulunan anaokulundaki çocuklar kontrol grubuna atanmıştır. Böylece 48-72 aylık 19 kız ve 21 erkek olmak üzere 40 çocuktan 10 kız ve 10 erkek 20 çocuk deney grubunda, 9 kız ve 11 erkek kontrol grubunda yer almıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada Kişisel Bilgi Formu ile çocukların sosyal beceri düzeylerini ve problem davranışlarını belirlemek amacıyla Okul Öncesi ve Anasınıfı Davranış Ölçekleri (OÖDÖ) kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Çocuklar ve aileleri hakkında bilgi almak amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan formdur.

Okul Öncesi ve Anasınıfı Davranış Ölçekleri (OÖDÖ). ABD'de Merrell (1994) tarafından geliştirilmiştir ve 3-6 yaş arasındaki okul öncesi çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışlarını değerlendirmek için kullanılmaktadır. OÖDÖ Sosyal Beceri Ölçeği (SBÖ) ve Problem Davranış Ölçeği (PDÖ) olmak üzere iki ayrı ölçekten oluşmaktadır. Türkçeye uyarlama çalışması Poyraz Tüy (1999) tarafından yapılan ölçeğin çeviri işlemlerinin ardından kapsam geçerliği uzman görüşleriyle sağlanmış ve yapı geçerliği faktör analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. SBÖ, Sosyal Etkileşim, Sosyal Bağımsızlık ve Sosyal İşbirliği olmak üzere üç boyuttan ve 34 maddeden oluşmaktadır. SBÖ'nün Sosyal Etkileşim alt boyutu; başkalarının arkadaşlığını kazanma ve sürdürmenin önemini vurgulayan davranışları ve özellikleri içeren maddeleri kapsar. Sosyal becerinin yetişkinle ve arkadaşla ilgili boyutunu kapsar. Sosyal Bağımsızlık alt boyutu; arkadaş grubu içinde bağımsızlığı ve başarmayı ölçen maddeleri içerir. Sosyal İşbirliği alt boyutu; arkadaşla uzlaşma ve işbirliği yapma, yetişkinlerin yönergelerine uyma, uygun bir şekilde kendini sınırlamayı vurgulayan özellikleri ve davranışları yansıtır. PDÖ ise İçselleştirilmiş Problemler ve Dışsallaştırılmış Problemler olarak iki boyut 42 maddeden oluşmaktadır. İçselleştirilmiş Problemler alt boyutu sosyal çekingenlik, kaygı ve somatik problemleri değerlendirmeyi içerir. Dışsallaştırılmış Problemler alt boyutu benmerkezcilik, aşırı hareketlilik, dikkat problemleri, sosyal olmayan ve saldırgan davranışları içerir. Ölçekleri, çocuğun ailesinin veya öğretmenlerinin doldurması gerekmektedir. Ölçekler dörtlü dereceleme ölçeğinden oluşmakta ve sonunda çocukların sosyal beceri ve problem davranışlarına ilişkin dört aşamalı bir işlev düzeyini göstermektedir. Ölçeğin puanlanmasından maddeler "asla" seçeneğinden başlayarak "sık sık" seçeneğine doğru 0 ila 3 arasında değişen değerler almaktadır. SBÖ'den alınan puanın artması çocuğun sosyal beceri düzeyinin yüksek olduğunu, PDÖ'den alınan puanın artması ise çocuğun problem davranışlarının arttığını göstermektedir. Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı SBÖ'nün Sosyal İşbirliği alt boyutu için .91, Sosyal Bağımsızlık alt boyutu için .71, Sosyal Etkileşim için .71 bulunmuştur. PDÖ'nün alt boyutlarından Dışsallaştırılmış Problemler için .95, İçselleştirilmiş Problemler için .85 olarak belirlenmiştir (Poyraz Tüy, 1999).

Verilerin Toplanması

Çalışma için gerekli etik izin alınmış, çalışmanın yapılacağı okul yönetimi ve öğretmenleri konu hakkında bilgilendirilmişlerdir. Deney grubundaki çocukların ailelerine bilgi aktarmak için bir toplantı düzenlenmiş, kontrol grubundaki çocukların aileleri yazılı olarak bilgilendirilmiştir. Çalışma grubuna ön testler uygulanmadan önce, ölçekle ilgili karşılaşılacak güçlükler ve soruların anlaşılabilirliğini belirlemek amacıyla iki öğretmen ve iki veliyle ön deneme uygulaması yapılmıştır. SBÖ ve PDÖ sınıf öğretmenleri tarafından, yaz dönemi okulda kalacak çocuklar için doldurulmuştur. Deneysel uygulama 17 Haziran-16 Eylül tarihleri arasında, üç ay süreyle yapılmıştır. Bu süre sonunda SBÖ ve PDÖ son test olarak öğretmenler tarafından doldurulmuştur. Son test uygulamasından dört hafta sonra, uygulamanın kalıcılığının tespit edilmesi amacıyla deney grubu için SBÖ ve PDÖ tekrar doldurulmuştur.

Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler bilgisayar ortamına girilmiş ve istatistik programıyla analiz edilmiştir. Verilerin deney ve kontrol grubu için normal dağılımdan gelip gelmediği Shpiro-Wilk ile incelenmiştir. Buna göre verilerin analizinde Mann-Whitney-U Testi, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ve Spearman Brown korelasyon katsayısından yararlanılmıştır.

Eğitim Ortamının Dzenlenmesi ve Deneysel Uygulama

Ön testlerin uygulanmasının ardından, deneysel çalışmanın yapılacağı okulun 800 m²lik bahçesi okul yönetimi tarafından dzenlenmiştir. Çocuklar, okulda buldukları süre zarfında tüm zamanlarını okul bahçesinde oluşturulan alanlarda geçirmişlerdir. Okul bahçesinde oluşturulan alanlar ve özellikleri aşağıda verilmiştir:

Tuvalet ve lavabo. Tuvalet, el-yüz yıkama gibi ihtiyaçların karşılanması için inşa edilmiştir. İçinde üç tuvalet ve üç lavabonun bulunduğu bu alan, çocukları tuvalet ve temizlik gereksinimlerini karşılamaları için kullanılmıştır.

Piknik alanı. Oyun alanının üst kısmına, çocukların yemeklerini yiyebilecekleri bir piknik alanı yapılmıştır. Piknik alanında ahşap masalar ve oturaklar yanında yerde oturmak isteyen çocuklar için çim alan oluşturulmuştur. Çocuklar sabah kahvaltısı, yemek ve ikinci kahvaltısı öğünlerinde bu alanı kullanmışlardır. Şekil 1’de piknik alanından bir bölüm görülmektedir.

Şekil 1. Piknik Alanı

Dinlenme alanı. Bahçede bulunan ve yeni okula alışma sürecinde çocuklarla beraber dikilen ağaçların altına dinlenme saatleri için minderler yerleştirilmiştir. Uygulama esnasında zaman zaman aileler kamp çadırları da göndermişlerdir.

Sanat alanı. Sanat öğretmeniyle birlikte etkin olarak kullanılacak bir sanat alanı oluşturulmuştur. Şekil 2’de bir sanat çalışması ve sergi alanı görülmektedir.

Şekil 2. Sanat alışması ve Sergi Alanı

Kaba motor beceri alanı. Uzman görüşlerinden de yararlanarak bahçede tırmanma alanı, zıplayan tahterevalli, köstebek tüneli, kaydıraklar, denge tahtası ile bir kaba motor beceri alanı oluşturulmuştur. Şekil 3’te denge tahtası, köstebek tüneli, kaydırak alanı görülmektedir.

Şekil 3. Denge Tahtası, Köstebek Tüneli ve Kaydırak Alanı

Etkinlik, oyun ve serbest zaman alanları. Çocukların etkinliklerini gerçekleştirebileceği bir çim amfi ve serbest zamanlarda ilgi ve ihtiyaçlarına göre zaman geçirebilecekleri çamur mutfağı, duyu köşesi, küçük bir havuz alanı oluşturulmuştur. Şekil 4’te çamur mutfağı ve çim amfi görülmektedir.

Şekil 4. Çamur Mutfağı ve Çim Amfi

Deneysel uygulama öncesinde araştırmacı tarafından grup öğretmeni, sanat öğretmeni, kurum rehberlik servisi, temizlik görevlileri ve mutfak personelinin katıldığı bir toplantı yapılmış ve üç aylık süreyle çocukların okul öncesi eğitim programında yer alan tüm etkinliklerinin bahçede gerçekleştirileceği hakkında konuşulmuştur. Daha sonra ise önce çocukların sürece hazırlanması daha sonra velilerin yaşayabileceği kaygılara karşı önlemler alınmıştır. Uygulama süresince haftada bir toplantı gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Kurum, daha önceden her mevsim en az üç gün açık alanda vakit geçirdiği için personelin, velilerin ve çocukların fazlasıyla yadırgadığı bir durum olmamıştır.

Ortamın ve kişilerin hazırlığının ardından araştırma kapsamında çocukların açık alanda geçirecekleri üç aylık sürenin planı, aylık kazanım ve göstergelerine göre sınıf içi etkinlikleri açık alana uyarlamak amaçlanmıştır. Grup öğretmeni ve araştırmacı tarafından etkinliklerin uyarlanma sürecinde öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü 36-72 aylık çocuklar için okul öncesi eğitim programında yer alan kazanım ve göstergelere göre hazırlanan etkinlik planları bahçede uygulanacak şekilde yapılmıştır. Hazırlanan planlar ve etkinlikler, alan uzmanı bir öğretim elamanı tarafından uygulamanın amacına, çocukların yaş gelişim özelliklerine uygunluğu açısından incelenmiştir. Deneysel uygulama kapsamında hazırlanan etkinliklerin çocukların doğal ortamda yaparak yaşayarak öğrenmesine olanak sağlamasına ve merak unsurları barındırmasına dikkat edilmiştir.

Uygulama boyunca, uygulamalar gözlenmiş ve yaşanan olumlu ve olumsuz bazı durumlar yapılan toplantılarda değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapılması yoluna gidilmiştir. Örneğin; deneysel uygulamanın ilk haftasında çocuklar küçük grup etkinliği için farklı bölümlerde bulunduğu bir zaman diliminde, bir çocuk bahçe kapısından kaçma girişiminde bulunduğundan güvenlik görevlisine gereksinim duyulmuştur. İlk hafta çocuklarla bahçe kuralları, oyun alanlarının işlevleri konuları hakkında sık sık bilgilendirme yapmaya özen gösterilmiştir. Uygulamanın ikinci haftasında ise çocukların bahçedeki ağaçları merak ettikleri gözlemlenmiştir. İkinci haftanın sonunda yapılan toplantı ile çocukların sanat öğretmeniyle birlikte ağaçlara ahşap meyve etiketi yapılması kararı alınmıştır. Aynı zamanda çocukların yaşadığı bahçe kazaları da bu toplantı da değerlendirilmiştir. İlyardım sertifikası olan sorumlu öğretmene, anında müdahale edebilmesi için küçük bir ilkyardım çantası hazırlanmıştır. İlerleyen haftalarda yapılan toplantılarda yaşanan sorunlar veya kazalar yerine çocuklardaki olumlu değişimler üzerine konuşulmuştur.

Bu uygulama çocuklarla yaz döneminde gerçekleştirildiğinden hava şartlarından dolayı büyük problemler yaşanmamıştır. Sıcaklığın çok yüksek olduğu Temmuz-Ağustos aylarında dahi çocuklar okul binasına girmemişler, bahçede bulunan kamp çadırlarında veya bahçeye çok amaçlı kullanım doğrultusunda kurulan oyun evi içerisinde dinlenerek vakit geçirmişlerdir. Bu çalışmanın kışın yapılması durumunda da kışlık kamp çadırları ve yağmur-kar kıyafetleri kullanılabilceği öngörülmüştür. Bu konuya açıklık getirebilmek için deneysel uygulamanın ardından, uygulamanın yapıldığı okulda kış mevsiminde bir haftalık bir gözlem yapılmıştır. Kış mevsimindeki soğuk hava ve buzlanma gibi nedenlerle çocukların bahçede en fazla yarım saat kalabildikleri gözlemlenmiştir. Bahçeye çıkma zamanı tüm gün değil bahçe saati şeklinde uygulanmaya devam etmiştir.

Bulgular

Tablo 1’de kontrol ve deney grubunun PDÖ ve SDÖ ön test puanları analiz sonuçları, Tablo 2’de ise kontrol ve deney grubu PDÖ ve SDÖ son test puanları arasında fark olup olmadığına ilişkin sonuçlar verilmiştir.

Tablo 1. *Kontrol ve Deney Grubu PDÖ ve SDÖ Ön Test Puanları Analiz Sonuçları*

	<i>Grup</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>M.W.U</i>	<i>p</i>
PDÖ İçsel Problemler	Kontrol	19	6,0	5,134	1,373	0,170
	Deney	20	4,0	3,817		
PDÖ Dışsal Problemler	Kontrol	19	7,3	8,596	-1,522	0,128
	Deney	20	12,5	13,020		
SDÖ Sosyal Etkileşim	Kontrol	19	9,8	4,232	-1,190	0,241
	Deney	20	11,3	3,388		
SDÖ Sosyal Bağımsızlık	Kontrol	19	20,7	7,275	-2,062	0,039*
	Deney	20	24,9	5,087		
SDÖ Sosyal İşbirliği	Kontrol	19	23,0	5,933	-1,276	0,202
	Deney	20	24,6	7,534		

Tablo 1 incelendiğinde, kontrol ve deney grubu PDÖ İçselleştirilmiş Problemler ve Dışsallaştırılmış Problemler ile SDÖ Sosyal Etkileşim ve Sosyal İşbirliği ön test puanları arasındaki fark anlamsızken ($p>0,05$) SDÖ Sosyal Bağımsızlık ön test puanları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$). Deney grubu SDÖ Sosyal Bağımsızlık ön test puan ortalaması ($\bar{x}=24,9$), kontrol grubunun puan ortalamasından ($\bar{x}=20,7$) anlamlı düzeyde yüksektir. Deney ve kontrol grubunun deneysel çalışma öncesinde PDÖ İçsel ve Dışsal Problemler, SDÖ Sosyal Etkileşim ve Sosyal İşbirliği puanlarının birbirlerine yakın düzeyde olduğu; deney grubunun SDÖ Sosyal Bağımsızlık alt boyut puanlarının ise kontrol grubundan daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 2. *Kontrol ve Deney Grubu PDÖ ve SDÖ Son Test Puanları Analiz Sonuçları*

	<i>Grup</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>M.W.U</i>	<i>p</i>
PDÖ İçsel Problemler	Kontrol	19	7,3	7,498	-5,137	0,000*
	Deney	20	0,3	1,565		
PDÖ Dışsal Problemler	Kontrol	19	14,9	12,195	-4,498	0,000*
	Deney	20	0,9	3,059		
SDÖ Sosyal Etkileşim	Kontrol	19	11,0	3,300	-4,981	0,000*
	Deney	20	14,7	0,638		
SDÖ Sosyal Bağımsızlık	Kontrol	20	23,3	6,554	-4,920	0,000*
	Deney	20	29,4	1,818		
SDÖ Sosyal İşbirliği	Kontrol	20	24,9	6,560	-4,115	0,000*
	Deney	20	29,7	1,128		

Tablo 2’ye göre, deney ve kontrol grubu PDÖ ve SDÖ alt boyutları son test puanları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$). Kontrol grubu PDÖ İçsel ve Dışsal Problemler alt boyut son test puanları ($\bar{x}=7,3$; $\bar{x}=14,9$), deney grubunun ortalama puanlarından ($\bar{x}=0,3$; $\bar{x}=0,9$) anlamlı düzeyde yüksektir. Kontrol grubunun SDÖ Sosyal Etkileşim, Sosyal Bağımsızlık ve Sosyal İşbirliği son test ortalama puanları ($\bar{x}=11,0$; $\bar{x}=23,3$; $\bar{x}=24,9$), deney grubunun ortalama puanlarından ($\bar{x}=14,7$; $\bar{x}=29,4$; $\bar{x}=29,7$) anlamlı düzeyde daha düşüktür. Kontrol grubunun deneysel uygulama sonrasında PDÖ İçsel ve Dışsal Problemler alt boyut puanları daha yüksek iken SDÖ Sosyal Etkileşim, Sosyal Bağımsızlık ve Sosyal İşbirliği puanlarının deney grubundan daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 3’te kontrol grubu ve Tablo 4’te deney grubu ön test-son test puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Kontrol Grubu Ön Test-Son Test Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	<i>Kontrol Grubu</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
PDÖ İçsel Problemler	Ön Test	20	6,0	5,134	-0,569	0,569
	Son Test	20	7,3	7,498		
PDÖ Dışsal Problemler	Ön Test	20	7,3	8,596	-1,849	0,064
	Son Test	20	14,9	12,195		
SDÖ Sosyal Etkileşim	Ön Test	20	9,8	4,124	-1,025	0,305
	Son Test	20	11,0	3,300		
SDÖ Sosyal Bağımsızlık	Ön Test	20	20,7	7,275	-1,308	0,191
	Son Test	20	23,3	6,554		
SDÖ Sosyal İşbirliği	Ön Test	20	23,0	5,933	-0,619	0,536
	Son Test	20	23,9	6,560		

Tablo 3'e göre, kontrol grubunun PDÖ ve SDÖ tüm alt boyutları ön test-son test puanları arasındaki fark anlamlı değildir ($p>0,05$). Deneysel uygulama öncesinden sonrasına, geçen zaman içerisinde kontrol grubunun PDÖ ve SDÖ alt boyut puanlarında anlamlı bir değişiklik olmadığı söylenebilir.

Tablo 4. Deney Grubu PDÖ ve SDÖ Ön Test-Son Test Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	<i>Deney Grubu</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
PDÖ İçsel Problemler	Ön Test	20	4,0	3,817	-3,636	0,000*
	Son Test	20	0,3	1,565		
PDÖ Dışsal Problemler	Ön Test	20	12,5	13,020	-3,929	0,000*
	Son Test	20	0,9	3,059		
SDÖ Sosyal Etkileşim	Ön Test	20	11,3	3,388	-3,637	0,000*
	Son Test	20	14,7	0,638		
SDÖ Sosyal Bağımsızlık	Ön Test	20	24,9	5,087	-3,638	0,000*
	Son Test	20	29,4	1,818		
SDÖ Sosyal İşbirliği	Ön Test	20	24,6	7,534	-2,936	0,000*
	Son Test	20	29,7	1,128		

Tablo 4'e göre, deney grubu PDÖ ve SDÖ ön test-son test puanları arasındaki fark tüm alt boyutlarda anlamlıdır ($p<0,05$). Deney grubu PDÖ İçsel Problemler ve Dışsal Problemler ön test puan ortalaması ($\bar{x}=4,0$; $\bar{x}=12,5$), son test puan ortalamalarından ($\bar{x}=0,3$; $\bar{x}=0,9$) anlamlı düzeyde yüksektir. SDÖ Sosyal Etkileşim, Sosyal Bağımsızlık ve Sosyal İşbirliği ön test ortalama puanları ($\bar{x}=11,3$; $\bar{x}=24,9$; $\bar{x}=24,6$) son test ortalama puanlarından ($\bar{x}=12,7$; $\bar{x}=29,4$; $\bar{x}=29,7$) anlamlı düzeyde düşüktür. Deneysel uygulama öncesinden sonrasına deney grubunun PDÖ İçsel ve Dışsal Problemler alt boyut puanlarında anlamlı düzeyde düşme, SDÖ Sosyal Etkileşim, Sosyal Bağımsızlık ve Sosyal İşbirliği alt boyut puanlarından anlamlı düzeyde artış olduğu söylenebilir.

Tablo 5'te deney grubu PDÖ ve SDÖ son test-kalıcılık testi puanları analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Deney Grubu PDÖ ve SDÖ Son Test-Kalıcılık Testi Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	<i>Deney Grubu</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
PDÖ İçsel Problemler	Son Test	20	0,3	1,565	-2,650	0,008*
	Kalıcılık Testi	20	1,4	1,394		
PDÖ Dışsal Problemler	Son Test	20	0,9	3,059	-3,407	0,001*
	Kalıcılık Testi	20	5,0	3,627		
SDÖ Sosyal Etkileşim	Son Test	20	14,7	0,638	-3,438	0,001*
	Kalıcılık Testi	20	12,7	1,292		
SDÖ Sosyal Bağımsızlık	Son Test	20	29,4	1,818	-2,606	0,009*
	Kalıcılık Testi	20	27,4	2,583		
SDÖ Sosyal İşbirliği	Son Test	20	29,7	1,128	-3,850	0,000*
	Kalıcılık Testi	20	24,5	2,762		

Tablo 5'e göre, deney grubu PDÖ ve SDÖ son test-kalıcılık testi puanları arasındaki fark tüm alt boyutlarda anlamlıdır ($p<0,05$). Deney grubunun PDÖ İçsel Problemler ve Dışsal Problemler son test puan ortalaması ($\bar{x}=0,3$; $\bar{x}=0,9$), kalıcılık testi puan ortalamalarından ($\bar{x}=1,4$; $\bar{x}=5,0$) anlamlı düzeyde düşüktür. SDÖ Sosyal Etkileşim, Sosyal Bağımsızlık ve Sosyal İşbirliği son test ortalama puanları ($\bar{x}=14,7$; $\bar{x}=29,4$; $\bar{x}=29,7$) kalıcılık testi ortalama puanlarından ($\bar{x}=12,7$; $\bar{x}=27,4$; $\bar{x}=24,5$) anlamlı düzeyde yüksektir. Deneysel uygulama tamamlandıktan ve çocuklar okul binası içinde eğitimlerine devam etmeye başladıktan

4 hafta sonrasında deney grubunun PDÖ İçsel ve Dışsal Problemler alt boyut puanlarında anlamlı düzeyde artış, SDÖ Sosyal Etkileşim, Sosyal Bağımsızlık ve Sosyal İşbirliği alt boyut puanlarından anlamlı düzeyde azalma olduğu söylenebilir.

Tablo 6'da çalışma grubundaki ocukların PDÖ ve SDÖ ön test-son test puanları arasındaki korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 6. Okul Öncesi ocukların PDÖ ve SDÖ Ön Test-Son Test Puanları Arasındaki Korelasyon

SDÖ		Ön Test		Son Test	
		PDÖ İçsel Problemler	PDÖ Dışsal Problemler	PDÖ İçsel Problemler	PDÖ Dışsal Problemler
Ön Test	Etkileşim	r	-0,273	-0,167	
		p	0,093	0,310	
	Bağımsızlık	r	-0,487	0,053	
		p	0,002*	0,747	
	İşbirliği	r	-0,286	-0,290	
		p	0,078	0,074	
Son Test	Etkileşim	r		-0,711	-0,560
		p		0,000*	0,000*
	Bağımsızlık	r		-0,802	-0,560
		p		0,000*	0,000*
	İşbirliği	r		-0,646	-0,569
		p		0,000*	0,000*

Tablo 6 incelendiğinde, kontrol ve deney grubundaki okul öncesi ocukların PDÖ ve SDÖ ön test puanları karşılaştırıldığında PDÖ İçsel Problemler alt test puanlarıyla SDÖ ön test puanları arasında istatistiksel olarak orta düzeyde anlamlı negatif bir ilişki; son test puanları karşılaştırıldığında ise PDÖ İçsel ve Dışsal Problemler ile SDÖ Etkileşim, Bağımsızlık ve İşbirliği alt test puanları arasında yüksek düzeyde anlamlı negatif bir ilişki olduğu görölmektedir ($p < 0,05$). Ön test puanları dikkate alındığında ocukların PDÖ İçsel Problemler alt boyut puanları arttıkça SDÖ Bağımsızlık alt boyut puanları azalmakta; son test puanları dikkate alındığında ocukların PDÖ puanları arttıkça SDÖ puanları azalmakta veya PDÖ puanları azaldıkça SDÖ puanları da artmaktadır. Buna göre, okul öncesi çocukların problem davranışları arttıkça sosyal becerilerinin azaldığı veya sosyal becerileri azaldıkça problem davranışlarının arttığı söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, okul öncesi 4-6 yaş grubu çocukların okul öncesi etkinliklerinin bahçede gerçekleştirilmesinin çocukların problem davranışları ve sosyal becerilerine etkisi incelenmiştir. Çalışmanın başlangıcında kontrol ve deney grubu problem davranış ve sosyal beceriler yönünden birbirine yakın özellikler gösterdiği görölmüştür. Üç aylık sürede kontrol grubu bahçesi olmayan okulda, bina içinde eğitimine devam ederken deney grubu tüm günü bahçede geçirmiştir. Deney grubunun bireysel, grup veya rutin etkinlikleri bahçe ortamında yürütölmüştür.

Çalışmadan elde edilen ilk sonuç, okul öncesi eğitim etkinliklerinin bahçede gerçekleştirilmesinin, çocukların sosyal becerilerini anlamlı düzeyde artırdığı olmuştur. Yani okul öncesi dönemde kazanılması gereken sosyal ortamda bağımsız hareket edebilme, sosyal ortamın gereksinimlerini algılama ve doğru yorumlama, sosyal ortama uygun davranma gibi becerilerin açık alanda geçirilen sürede çocuklarda gözlemlendiği görölmüştür. Çalışmadan elde edilen diğer sonuç ise okul öncesi eğitim etkinliklerinin bahçede gerçekleştirilmesinin, çocukların problem davranışlarını anlamlı düzeyde azalttığı olmuştur. Buna göre; çocukların yüksek yararı ve gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurularak düzenlenmiş bir bahçede gerçekleştirilen etkinliklerin, çocuklarda sosyal becerileri artırarak problem davranışların azalmasına etki ettiği sonucuna varılmıştır. Benzer bir çalışmada Ay, Anagün ve Demir (2015, s. 103), dış mekânda gerçekleştirilen aktif öğrenme etkinliklerinin çocukların, bilişsel ve sosyal becerilerine katkı sağladığını ortaya koymuşlardır.

Doğası gereği her ocuk açık alanda olmaktan hoşnut olur. Okul bahçesinde yapılan etkinliklere katılım sağlayan ocuk kendi içsel motivasyonuna göre bir ilgi alanı bulabilir, ilgi alanıyla uğraşırken rahatlar ve iç kontrol kazanmaya başlayabilir. İ rahatlama yaşayan ve kendi uğraşına odaklanan ocuk, problem oluşturabilecek durumlardan uzak kaldığı gibi kendi problemlerini kendisi çözme deneyimi edinebilir. Açık alanda yapılan etkinliklerin, çocukların davranışları yanında bilişsel gelişimlerini de

etkilediği yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur (Balım vd., 2013; Civelek ve Akamca, 2017). Etkinliklerin açık havada gerçekleştirilmesi çocukların dikkatini yoğunlaştırırken çevredeki pek çok şeyi fark etmesine, planlama, problem çözme, karar verme, gözlem yapma, sosyal etkileşimlerde bulunma fırsatı sunar (Burdette ve Whitaker, 2005, s. 657; White, 2004, s. 130). Arabacı ve Çıtak (2017, s. 28) yaptıkları çalışmada açık alanda gerçekleştirilen etkinliklere 3-6 yaş arasındaki tüm çocukların büyük ilgi gösterdiklerini belirtmişlerdir. Çocukların bu ilgileri sayesinde açık alanda oynadıkları birbirinden yaratıcı oyunlarla bilişsel, fiziksel, sosyal ve duygusal hatta öz bakım becerilerinin de desteklendiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmaların, çalışma bulgularıyla paralellik gösterdiği söylenebilir. Çocuklar bahçede geçirdikleri zaman sürecinde, öğretmen rehberliğindeki grup etkinlikleri yanında küçük grup veya bireysel etkinliklerle, çevredeki ağaçlar veya böcekler gibi canlıları gözleme, doğal materyallerle sınıflama, gruplama, tahmin veya eşleştirme gibi oyun temelli somut deneyimler edinme fırsatı bulmuşlardır. Bu somut deneyimlerin, çocukların eğlenerek öğrenme yanında olumlu benlik algısı geliştirmelerine katkı sağladığı düşünülebilir.

Deneyel çalışma süresi bittiğinde çocuklar okul binası içinde eğitimlerine devam etmişlerdir. Eğitim öğretimin sınıf içinde gerçekleştirilmeye başlandığı zaman diliminde yapılan kalıcılık testi sonuçları, çocukların problem davranışlarında artış ve sosyal becerilerinde azalma olduğunu göstermiştir. Bu sonuç, çocuğun gelişiminin desteklenmesinde uygun ortamın oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Alan yazında, çalışmadan elde edilen bu sonucu destekleyen bilgilere rastlamak mümkündür. Yavuzer (2005, s. 50) çocukların zihinsel, fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarının en iyi şekilde açık havada oynanan oyunlarla karşılandığına dikkat çekmektedir. Dış mekânlar çocukların gelişiminin desteklenmesinde ve eğitim programının hedefe ulaşmasında önemli bir öğedir (Berk ve Winsler, 1995, s. 236). Bu açıdan bakıldığında çocukların gelişimlerinin desteklemek için yapılan eğitim uygulamalarında açık alanların gerekliliği anlaşılmaktadır. Ancak gelişen, değişen ve günden güne şehirleşen dünyada çocukların dış mekân gereksinimlerini karşılayan açık alanlar okul bahçeleri olmaya başlamıştır. Okul bahçeleri, çocukların motor gelişimlerinin yanı sıra bilişsel ve sosyal becerilerinin gelişiminde de önemli bir yere sahiptir (Tepebağ ve Aktaş Arnas, 2017, s. 50).

Çocukluk döneminde doğadan uzak olmak, fiziksel veya zihinsel sağlığı olumsuz etkilemesinin yanı sıra bireyin doğayı anlama ve koruma bilincini de olumsuz yönde etkilemektedir. Louv (2005, s. 70), artık gençlerin ve hatta çocukların obezite, uyuşturucu madde kullanımı, dikkat eksikliği gibi birçok fiziksel ve ruhsal sağlık sorununun açık alanlarda/doğal çevrelerde yeterli zaman geçirilmemesinin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Sağlıklı bireyler ve sağlıklı bir toplum oluşturmak isteniyorsa, özellikle 0-6 yaşta çocukların doğal çevrelerde zaman geçirmesini sağlamak son derece önemlidir (White, 2004, s. 130). Okul öncesi dönemde pek çok beceri ve alışkanlık kazanılmaktadır. Bu beceri ve alışkanlıkların kazanılması amacıyla eğitimde kalıplaşmış yargılardan uzak olunmalı, eğitim tesadüflere de bırakılmamalıdır (Akdağ ve Erdiller, 2006, s. 100). Açık havada geçirilen sürenin fiziksel, sosyal, bilişsel, duygusal, motor veya dil gelişimi gibi tüm gelişim alanlarına olumlu katkı sağladığı düşünüldüğünde, okul öncesi yıllardan itibaren, çocukların öğrenme yaşantılarını sınıf dışı ortamlarda edinmesi için çaba gösterilmesi gerektiği söylenebilir.

Sonuç olarak, okul öncesi çocukların gün boyunca dinlenme de dâhil olmak üzere pek çok etkinliği uygun şekilde düzenlenmiş bir bahçede gerçekleştirilmesi mümkün görünmektedir. Çocukların bahçede geçirdiği zaman diliminde, sınıf ortamındaki kısıtlı imkânlarla göre çok daha fazla deneyim yaşayacağı ve somut materyallerle eğlenerek öğreneceği söylenebilir. Çocuk fazla enerjisini atarken beden ve zihinsel güçlerinin sınırlarını fark eder. Çevresindeki bireylerle daha olumlu ilişkiler kurar ve yetişkinler için problem olarak nitelendirilen pek çok davranışı ortadan kaldır veya azalır. Kısaca, çocukların açık alanda geçirdikleri zaman onlara için sınıf ortamında olduğundan çok daha fazla olumlu kazanımlar sunacaktır.

Yapılan çalışma sonuçları ve alan yazın bilgileri ışığında, aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Çocukların her yaşta, olabildiğince açık alanlarda ve doğal ortamlarda zaman geçirmesine fırsat tanınmalıdır. Okul öncesi eğitim kurumları başta olmak üzere diğer eğitim kademelerinde de sınıf dışı/bahçe veya açık alan etkinliklerine daha fazla yer verilebilir. Çocuklar gerek kazanımlara uygun aktiviteleri ve gerekse boş zaman aktivitelerini kum, çim ve toprak alanlarda gerçekleştirebilirler.
- Okul öncesi eğitim programı, açık alan etkinliklerine önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Fakat uygulamada hava şartları, velinin çocuğun hasta olmasına ilişkin kaygıları, okulun fiziksel şartlarının uygun olmaması ve öğretmenin kaza vb. nedenler karşısında yaşadığı kaygılar nedeniyle çocuklarla açık alana çıkma süreleri oldukça yetersiz kalmaktadır. Eğitimcilere yönelik olarak okulun mevcut alanlarının kullanılması ve açık alan kullanımına yönelik eğitimler düzenlenebilir.

- Eğitim ve öğretimin iç mekânlardan dış mekânlara geçmesi için Millî Eğitim Bakanlığı resmi talimatıyla son yıllarda öğretim yılı boyunca iki defa düzenlenen ve çocukların okul dışında zaman geçirmelerine fırsat veren “Okul Dışarıda” günü gibi açık alan çalışmalarını ayda bir gün, haftada bir gün ve daha sonra haftanın her günü şeklinde uygulanarak kurum, eğitimci, aile ve çocukların uyumu sağlanabilir, uygulama yaygınlaştırılabilir.
- Öğretmenler günlük etkinlikleri, daha sık açık alanda gerçekleştirecek şekilde planlayabilirler. Okul şartları uygun olmadığında ise okul dışındaki park ve bahçe gibi açık alanlardan yararlanabilirler. Bu amaçla okul ve çevresindeki tüm imkânlar kullanılabilir.
- Kurum veya eğitimciler Kızılay, Yeşilay, Tohum Otizm Vakfı gibi sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yaparak okul bahçelerinde belirli zamanlarda amaca uygun çalışmalar yapabilirler.
- Okul öncesi eğitimde açık alan uygulamalarıyla ilgili örnekler, günümüzün en etkili iletişim aracı sosyal medya aracılığıyla eğitimcilere ve velilere duyurulabilir. Aile eğitimi çalışmalarında açık alanda geçirilen zamanın önemi vurgulanarak, veliler çocuklarıyla açık alanda zamana geçirmeleri için teşvik edilebilir.
- Bu çalışmada, okul öncesi eğitim programında yer verilen etkinliklerin bahçede gerçekleştirilmesinin çocukların sosyal becerileri ve problem davranışları üzerine etkisi incelenmiştir. Bahçede gerçekleştirilen etkinliklerin çocukların bilimsel süreç becerilerine, problem çözme becerilerine, motor becerilerine, fen ve matematik gelişimine etkisinin inceleneceği çalışmalar yapılabilir. Gözlem ve görüşme gibi nitel veri toplama yöntemleriyle veri toplanabilir.

Etik Beyan

“Bahçede Uygulanan Okul Öncesi Eğitimin Çocukların Problem Davranışlarına ve Sosyal Becerilerine Etkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’nun 16.04.2019 tarih ve 2019/07 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Açıkğöz, K. Ü. (2002). *Aktif öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Akdağ, Z. ve Erdiller, Z. (2006). Okulöncesi eğitim çağındaki çocuklara çevre bilincini kazandırmak için gönüllü kuruluşlar ile işbirliği yapmak. *VII. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, 7-9 Eylül, Ankara.
- Akkılıç Kansu, N. (2009). *Çocuklar ve Doğa. Ekoloji - Çevre Kirliliği - Yenilenebilir Enerji*. Erişim adresi: <http://www.ekoloji.biz/cevre-dostlari/cocuklar-ve-doga.html>, sitesinden 26.12.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Akman, B., Baydemir, G., Akyol, T., Arslan, A. Ç. ve Kükütçü, S. K. (2011) Okul öncesi öğretmenlerinin sınıfta karşılaştıkları sorun davranışlara ilişkin düşünceleri. *E. Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 6(2), 1715-1731.
- Alisinanoğlu, F. ve Kesicioğlu, O. S. (2010). Okul öncesi dönem çocuklarının davranış sorunlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Giresun ili örneği). *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi. Journal of Theoretical Educational Science*, 3(1), 0-0. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akukeg/issue/29340/313969>.
- Anlıak, Ş. ve Dinçer, Ç. (2005). Farklı eğitim yaklaşımları uygulayan okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların kişiler arası problem çözme becerilerinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(1), 149-166.
- Arabacı, N. ve Çıtak, Ş. (2017). Okul öncesi dönemdeki çocukların “oyun” ve “açık alan (bahçe)” etkinlikleri ile ilgili görüşlerinin incelenmesi ve örnek bir bahçe düzenleme çalışması. *Mediterranean Journal of Educational Research*, 11(21), 28-43.
- Avcıoğlu, H. (2003). Okulöncesi dönemdeki çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesinde işbirlikçi öğrenme yöntemi ile sunulan öğretim programının etkililiğinin incelenmesi. *ÖMEP Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı, 5-11 Ekim, Kuşadası/Türkiye*.
- Ay, Y., Anagün, Ş. S. ve Demir, Z. M. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretiminde okul dışı öğrenme hakkındaki görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 10(15),103-118.
- Balım, A. G. (2013). The effect of mind-mapping applications on upper primary students’ success and inquiry-learning skills in science and environment education. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 22(4), 337-352.
- Başal, H. A. (2005). *Çocuklar için uygulamalı çevre eğitimi*. İstanbul: Morpa.
- Berk, L. E. & Winsler, A. (1995). Scaffolding Children's Learning: Vygotsky and Early Childhood Education. *NAEYC Research in to Practice Series. Volume 7. National Association for the Education of Young Children, 1509 16th Street, NW, Washington, DC 236-1426 (NAEYC Catalog 146)*.

- Birkan, B. (2002). Çocuklarda davranış sorunları ve başa çıkma yolları. *Çocuk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 17, 18-20.
- Burdette, H. L. ve Whitaker, R. C. (2005). A national study of neighborhood safety, outdoor play, television viewing, and obesity in preschool children. *Pediatrics*, 116(3), 657-662.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 11.baskı. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Carr, E. G. ve Durand, V. M. (1985). The social communicative basis of severe behavior problems in children (Eds: Reiss ve R. R. Bootzin), *The oretical issues in behavior therapy* (pp. 219-254). New York: Academic Press.
- Ceylan, R. ve Yiğitalp, N. (2018). Aile katımlı ve aile katımsız sosyal beceri eğitiminin çocukların sosyal becerilerine etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 119-1127.
- Civelek, P., & Akamca, G. Ö. (2017). Açık alan etkinliklerinin okul öncesi dönemdeki çocukların bilimsel süreç becerilerine ait kazanımlarının gelişimine etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 12(18).
- Çelik, A. (2012). Okul öncesi eğitim kurumlarında açık alan kullanımı: Kocaeli örneği. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 43(1), 79-88.
- Dearing, C. G., Kilburn, S. ve Lindsay, K. S. (2014). Validation of the sperm class analyser CASA system for sperm counting in a busy diagnostic semen analysis laboratory. *Human Fertility*, 17(1), 37-44.
- Derman, M. T. ve Başal, H. A. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 115-144.
- Eratay, E. (2011). *Okul Öncesi Çocuklarında Davranış Problemleri*. Education Sciences, 6(3), 2347-2362.
- Frey, K. S., Nolen, S. B., Edstrom, L. V. S. ve Hirschstein, M. K. (2005). Effects of a school-based social-emotional-competence program: Linking children's goals, attributions and behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 26(2), 171-200.
- Gezgin, N. (2009). *Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin kullandıkları sınıf yönetimi stratejileri* (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Kandır, A. (2000). Öğretmenlerin beş-altı yaş çocuklarında görülen davranış problemlerine ilişkin bilgi ve tutumları. *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 42-50.
- Louv, R. (2005). Nature Deficit. *Orion*, 70-71 <https://www.firenewsroom.org/sites/default/files/Louv-Health-JulAug05.pdf> adresinden 25.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış problemleriyle başa çıkmada ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(21), 9-18.
- Özyürek, A. ve Ceylan, Ş. (2014). Okul öncesi çocuklarda sosyal becerilerin desteklenmesi konusunda öğretmen ve veli görüşlerinin belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 99-114.
- Poyraz Tüy, S. (1999). *3-6 yaş arasındaki işitme engelli ve işiten çocukların sosyal beceri ve problem davranışları yönünden karşılaştırılmaları* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Poyraz, H. ve Dere, H. (2003). *Okul öncesi eğitiminin ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Priest, S. (1986). Redefining outdoor education: A matter of many relationships. *Journal of Environmental Education*, 17(3), 13-15.
- Senemoğlu, N. (2001). *Öğrenme nasıl oluşmaktadır. Öğrenmenin Oluşumu*. Ankara: MEB. Modül, 1.
- Sivri, H. (1993). *Fiziksel ve mekânsal çevrenin çocuk davranışlarına ve gelişimine etkileri-çocuk için oluşturulacak çevrelerde tasarım verilerinin saptanması*. (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Strasburger, V. C., Teglası, H. ve Rothman, L. (2001). Stories a classroom-based program to reduce aggressive behavior. *Journal of School Psychology*, 39(1), 71-94.
- Temel, Z. F. ve Dere, H. (1999). *Okul öncesi eğitimde yaklaşımlar. gazi üniversitesi anaokulu/anasınıfı öğretmeni el kitabı*. İstanbul: Ya-Pa.
- Tepebağ, D. ve Aktaş Arnas, Y. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin okul bahçesini eğitsel amaçlı kullanımına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 50-67.
- Tsai, J. T. (2006). *The identification of the components for an outdoor education curriculum in Taiwan* (Thesis). Indiana University, USA.
- Turney, K. ve McLanahan, S. (2015). The academic consequences of early childhood problem behaviors. *Social science research*, 54, 131-145.
- Uyanık Balat, G., Şimşek, Z. ve Akman, B. (2008). Okul öncesi eğitim alan çocukların davranış problemlerinin anne ve öğretmen değerlendirilmeleri açısından karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 263-275.
- Wake, M., Hesketh, K. ve Waters, E. (2003). Television, computer use and body mass index in Australian primary school children. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 39(2), 130-134.
- White, R. (2004). Young children's relationship with nature: Its importance to children's development and the earth's future. <https://www.whitehutchinson.com/children/articles/childreennature.shtml>. 29.08.2020.
- Yavuzer, H. (2001). *Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu* (7. Basım). İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Yavuzer, H. (2005). *Doğum öncesinden ergenlik sonuna çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Yumuş, M. (2013). *Okul öncesi eğitimcilerin 36-72 ay aralığındaki çocukların davranış problemleri ile ilgili görüşlerinin incelenmesi ve başa çıkma stratejilerinin belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Zachrisson, H. D. ve Dearing, E. (2015). Family in comedy namics, early childhood education and care, and early child behavior problems in Norway. *Child Development*, 86(2), 425-440.

EXTENDED ABSTRACT

Nature is the most effective and natural way that prepares the child for life, increases the child's abilities, and enhances the child's skills as the child plays games. In today's conditions, since the number of working mothers and hours spent at school by children increased, the educators now must bring children together in this natural way. The inclusion of outdoor activities by teachers according to children's requests and needs, and giving the children opportunities in nature contribute to both children's completion of development, and children to raise as individuals who love and protect nature. This study, it was aimed to investigate whether the activities done in a schoolyard which is intriguing and compelling and has stimulants to support the children's development in the best way have a significant effect on children's social skills and problem behavior.

The study group of the research consists of 19 girls and 21 boys, 40 children in total who attend two kindergartens and two nurseries associated with the Ministry of Family Social Policies in Ankara Province Center. 20 children, 10 girls and 10 boys from one kindergarten and one nursery were assigned to the experiment group, while 20 children, 9 girls and 11 boys from the other kindergarten and nursery were assigned to the control group. A quasi-experimental design with a pretest-posttest control group was used in the research. While the experiment group practiced all of their activities in the garden for three months, the control group continued their education inside of the school. In the data collection, Kindergarten and Nursery Behavior Scale was used as a pre-test and post-test. In the evaluation of data, Whitney U Test, Wilcoxon Signed Ranks Test, Spearman-Brown Correlation Coefficient was benefited from.

It was identified at the beginning of the study that the control and experiment groups showed similar characteristics in terms of Problem Based Learning (PBL) and Social-Emotional Learning (SEL) sub-dimension scores. As children in the control group were educated inside the school building, the experiment group had their activities run in the garden all day long, for three months. When the pretest-posttest results of the experiment and control groups were compared, it was identified that PBL scores of the children who were educated only inside of a classroom environment and didn't use the schoolyard are higher than the PBL scores of the children who were educated in the schoolyard, while the first group's SEL scores were lower. The experiment group continued their education in the class environment for one month after being educated in the schoolyard all day long for three months. Later, the retention test was applied to the experiment group. As a result of these tests, it was found that the experiment group's PBL scores increased and their SEL scores decreased. In the study, it was identified that in the garden application of preschool activities has significant effects on reducing the children's problem behavior and increasing their social skills, but after three months spent in the garden, with the beginning of indoor education again there was the beginning of a decline in the positive outcomes obtained in the children. As a result, the observation of a decrease in the problem behavior of children in the experiment group, and a significant increase in their social skills from before to after the experiment showed that the time spent in the outdoors has a tremendous role in supporting the children's development. Another result of the study is that there is a significant relationship between the social skills of the children and their problem behaviors. It was identified that as the children's social skills increase, their problem behavior decreases.

In this study, the control and experiment group pretest-posttest comparative results showed that both internal and external problem behavior scores of children who were educated only inside a classroom environment and didn't use the schoolyard are higher compared to children who were educated in the schoolyard, while their scores are lower. As a result of the retention test that was applied to the experiment group which continued their education in a classroom environment for one month after their activities were run in the garden all day long for three months, it was observed that their scores increased and their scores decreased. In the study, it was identified that the garden application of preschool activities has significant effects on reducing the children's problem behavior and increasing their social skills. These findings show that a suitable environment has a crucial role in supporting the child's development.

It is possible to find information supporting the obtained results of the study in the literature. For example, Yavuzer (2005) drew attention to the point that children's mental, physical and emotional needs are best satisfied with outdoor games. Outdoors is an important component of supporting children's development and achieving the goals of educational programs (Berk, & Winsler, 1995). When viewed

from his perspective, the necessity of the outdoors in educational activities applied to support children's development is understood. Another result obtained from this study is that, as children's social skills increase, their problem behaviors decrease. When the findings are taken into consideration, it can be concluded that garden activities organized with children's high benefits and developmental features taken into consideration have a reducing effect on children's problem behavior by increasing their social skills.

Another result attained from the study is that the social skill levels of the children who were educated in the schoolyard, which is outdoors, increase more compared to the children who were educated inside the classroom environment, which is indoors. This result attained from the study shows that, as pointed out by Rogers and Ross, outdoors is more effective than indoors in the gaining of social skills. In other words, the social independence, social cooperation, and social interaction skills of children in the experimental group improved significantly after garden activities. According to this, it can be said that garden activities are effective in getting children to gain these skills. In their study, Arabacı and Çıtak (2017) remarked that every child aged 3-6 showed great interest in outdoor activities. They also discovered that thanks to their interest in them, children's cognitive, physical, and emotional, even self-care skills were supported with the creative games they played outdoors.

Maria Montessori, who developed her educational approach, also stated that if schools were built in natural environments filled with gardens, fields, poultry and farm animals, rivers, and plants, it would contribute to children to observe the lives of living creatures around them to educate themselves, and become visionary individuals (Cited in: Başal, 2005). Especially children who spend time in natural areas during the 0-6 age period can continue these habits during their adolescence and adulthood with pleasure. Being away from nature during childhood not only negatively affects physical and mental health, but also negatively affects the individual's awareness of understanding and saving nature. If creating healthy individuals and a healthy society is wanted, it is crucial for especially children that are between the ages of 0-6 to be provided to spend time in natural environments (White, 2004). In this study, children in the experimental group made different activities other than the ones made in the company of a teacher. Garden gave children the opportunity of natural observation that requires the individual or peer interactions. Sand, soil, water, plants, or stones in the garden became game materials for children as they set up quite creative games. During the time they spent outdoors, children benefited from the opportunities given by the natural environment. Structured activities were also applied in the garden. Especially, their impressions of animals and plants gave children joyful experiences. Finally, children with social skills can express themselves better and understand others better; they develop positive relationships with their peers and adults. This way, as their conformable behavior increases, their problem behavior can decrease.

Ortaokul Öğretmenlerine Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığının İncelenmesi¹

Volkan DEMİR² ve Mehmet DURNALI³

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul kademesinde çalışan öğretmenlerin görüşlerine göre; okul müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini, aralarındaki ilişkiyi ve yordama durumunu tespit etmektir. Çalışmaya 2020-2021 eğitim öğretim yılında Zonguldak ili Ereğli ilçesinde ortaokul kademesinde görev yapan 274 öğretmen katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak okul müdürlerinin liderlik özelliklerini saptamaya yönelik "Okul Liderliği Ölçeği" ve öğretmenlerin okula karşı bağlılıklarını ölçmeye yönelik "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen bulguların analizinde SPSS programı kullanılarak frekans analizi, aritmetik ortalama, Mann Whitney U Testi, Kruskal-Wallis Testi, Korelasyon Analizi ve Regresyon Analizi uygulanmıştır. Çalışmada, okul müdürlerinin liderlik davranışlarına ve öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerine ilişkin katılımcı puanları ortalamanın üstünde çıkmıştır. Okul liderliğinin cinsiyet değişkeni üzerinde farklılık gösterdiği tespit edilmiş olup çalışmaya katılan erkek katılımcıların puanlarının kadın katılımcıların puanlarından yüksek çıkmıştır. Öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre okul müdürlerinin liderlik davranışı ve öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarına ilişkin görüşleri fark oluşturmamıştır. Okul müdürlerinin liderlik davranışı ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Okul müdürlerinin liderlik davranışı örgütsel bağlılığı olumlu ve anlamlı olarak yordamıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Liderliği, Örgütsel Bağlılık, Okul Müdürleri, Öğretmenler

Investigation of the Secondary School Teachers' Perceptions on Leadership Behaviours of School Principals and Teachers' Organizational Commitment Levels

Abstract

The purpose of this study is to investigate of the relationship between secondary school teachers' views on the leadership of school principals and teachers' organizational commitment levels. The study intended to examine how well teachers' views on the leadership of school principals can predict their perceptions of organizational commitment as well. 274 teachers working at the secondary school level in the 2020-2021 academic year in the Ereğli district of Zonguldak province participated in the study. The School Leadership Scale has been used to determine the leadership features of school principals which are used as a data collection tool of the research and the Organizational Commitment Scale has been used to measure the commitment of the teachers to the school. The frequency analysis, arithmetic mean, Mann Whitney U test, Kruskal-Wallis test, correlation analysis, and regression analysis have been implemented by using the SPSS program. As a result of the study, it was determined that teachers' perceptions in the leadership of school principals and their organizational commitment levels were high. It was determined that school leadership differs on the gender variable and it was determined that the scores of the male participants who participate in the research were higher than the female participants. It was determined that the professional seniority of the teachers did not affect their school leadership perceptions and organizational commitment. It was found out that there is a positive and moderate relationship between the leadership behavior of school principals and organizational commitment. Leadership behavior of school principals predicted organizational commitment positively and significantly.

Key Words: School Leadership, Organizational Commitment, School Principals, Teachers

Atf İçin / Please Cite As:

Demir, V. ve Durnali, M. (2022). Ortaokul öğretmenlerine göre okul müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 143-157.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.07.2021

¹ Bu makale, Dr. Mehmet DURNALI danışmanlığında, Volkan DEMİR tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans çalışmasının yeni kaynaklar eklenerek geliştirilmesi çabasının bir ürünüdür.

² Öğretmen - Hatice Erdem Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, bdvolkandemir@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-4501-6826

³ Doç. Dr. - Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Eğitim Fakültesi, durnali@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-1318-9362

Giriş

Okulu geliştirmek için geleneksel okul müdürü davranışları yerine etkili liderlik davranışlarına ihtiyaç duyulabileceği görüşü liderlik epistemolojik hareketi içerisinde kendisine gittikçe artan sayıda taraftar bulmaktadır (Yılmaz, 2020, s. 1; Nartgün, Limon ve Dilekçi, 2020, s. 141; Turan, Polatcan ve Cansoy, 2020, s. 59). Okul müdürü liderliğinin, bu hareket içerisinde hâkim paradigma olma noktasında teori ve pratikte ilerlediği ve genişlediği anlaşılmaktadır (Özdemir, 2019, s. 81; Fidan, Ayyıldız ve Kurt, 2021, s. 513; Gökbulut ve Turan, 2021, s. 589). Bu aktüelde bir doğurgu olarak, okullarda görev yapan yöneticilerin liderlik rolünün önemli olduğu düşünülmektedir (Durnalı ve Akbaşlı, 2020, s. 23-54; Çoban, 2021, s. 45-6). Etkili okul müdürlerinden okullarının amaçlarını üst düzeyde gerçekleştirmek için liderlik rollerini sergilemesi beklenir (Durnalı, 2018, s. 1). Liderlik rollerine dayalı bu etkililikler kapsamında, uygun eğitim ortamları oluşturarak öğretmenlerin motivasyonunu artırma ve okulla ilgili kararları öğretmenler ile paylaşarak öğretmenlerin örgüte olan bağlılık düzeylerini yükseltme örnek olarak verilebilir.

Bu noktada, öğretmenlerin okula olan bağlılıkları sorunsalının günümüzde eğitim bilimleri disiplininde aktüel edimsel bir durumda olduğu araştırmanın örgütsel bağlılıkla ilgili kısmından anlaşılabilir. Bu konunun, eğitim bilimleri alanında ana akım uğraşı olan eğitimin verimli ve etkililiği bağlamında önemli olduğu belirtilebilir. Öğretmenlerin okula bağlılık düzeylerini artırmaya yönelik okul ve eğitim unsurlarının eğitimde bütünlük sağlama noktasında incelenmesi faydalı olabilir. Bu önem temelinde, öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ile okul müdürlerinin liderliği konularının incelenmesi sorunsalı bu çalışmanın odağına yerleştirilmiştir. Bu odağın çerçevesini aşağıdaki sorular çizmektedir.

1. Öğretmenlerin görüşlerine göre; okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışları ve öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri nasıldır?
2. Okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışlarına yönelik öğretmenlerin görüşleri, öğretmenlerin cinsiyetlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışlarına yönelik öğretmenlerin görüşleri, öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Öğretmenlerin örgütsel bağlılığına yönelik öz görüşleri, öğretmenlerin cinsiyetlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Öğretmenlerin örgütsel bağlılığına yönelik öz görüşleri, öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığına ilişkin öğretmen görüşleri arasında ilişki var mıdır?
7. Okul müdürlerinin liderlik davranışı öğretmenlerin örgütsel bağlılığını yordamakta mıdır?

Okul Müdürlerinin Liderliği

Yönetim kavramının temelinde hiyerarşi, disiplin ve kontrol gibi içerikler bulunduğu halde liderliğin içeriğinde, yaratıcılık, risk alma, değerler gibi kavramlar ön planda yer almakta; esas olarak da insanları belirlenen amaçlara yönlendirme konusu önem kazanmaktadır (Arslan, 2009, s. 5). Bu önem izdüşümünde, eğitim-öğretim süreçlerinde yaşanan değişimler okul müdürlerinin liderlik rollerinde de bir değişimi zorunlu kılmıştır. Yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir yönetim anlayışına dayalı geleneksel liderlik rolleri, yaşanan değişim süreçleriyle, lider ve onu takip edenler ekseninden sıyrılarak, önderlik eden-işbirliği içinde çalışanlar paylaşımına doğru değişmiştir (Beycioğlu ve Aslan, 2012, s. 195).

Liderlik çalışanlara emirler verme davranışlarıyla sınırlı değildir. Liderlik geleneksel anlamı ile hiyerarşik yapıdaki otoriteden farklı değerlendirilmelidir. Otorite altında çalışanlar, üstünün yetkisini kabullendiğinden daha kolay yönetilmeleri mümkün olmaktadır. Bu nedenle yasal otoritesi ile örgütü hedefe yönlendiren bir yöneticinin lider olduğunu söylemek mümkün değildir (Akçakoca ve Bilgin, 2016 s. 2). Etkili liderlik yeteneğini, bir yöneticinin sahip olabileceği en önemli vasıflar arasında kabul etmek mümkündür. Yöneticiler planlama ile karşılaştıkları problemleri çözmeye çalışırken, liderler ise, kendi yol ve yöntemlerini ortaya koyarak örgüt içindeki değişimi gerçekleştirirler (Akyüz, 2002, s. 111). Lider olmayı başarabilen yönetici, çalışanlarının ihtiyaçlarını, beklentilerini, sorunlarını bilen, empati yeteneği yüksek, bir yandan kurumun amaçlarını gözetirken diğer yandan çalışanlarının iş doyumunu sağlayabilen kişidir (Yılmaz ve Ceylan, 2011, s. 286).

Liderler onu izleyenler ile etkili bir iletişim kurarak onları örgütün amaçları doğrultusunda hedefe yöneltirler. Liderlerin temel özelliği, çalışanların kendilerini yeterli, bilgili ve güvende hissetmelerini sağlayarak onları amaca yönlendirmeleridir. İzleyenleri ile olumlu bir iletişim kurmak etkili liderliğin

olmazsa olmazdır (Cemalođlu, 2007, s. 83). Liderliđin en önemli şartlarından biri de örgüt üyelerinin güvenini kazanmaktır (Memiřođlu, 2003, s. 90). Ayrıca, günlük hayatımızda ilişkilerimizi etkileyen iyimserlik ve neře gibi pozitif duygular olduğu gibi, kızgınlık ve kötümserlik gibi negatif duygular da yaşarız. Bir okulda okul liderinden hem örgüt içerisindeki olumsuz duygularla bařa çıkabilmesi hem de öz-duygularını kontrol etmesi beklenir. Çünkü okul içinde nefret ve kızgınlık gibi duyguların sıklıkla ortaya çıkması örgüt iklimi üzerinde olumsuz etki yapar. Bu durum, çalışanların motivasyonunu ve performansını dūřürür (Korkmaz, 2005, s. 404).

Toplumsal ve bireysel önemi çok büyük olduğu kabul gören okulların etkililiği ve verimliliğinde liderin rolünün önemli olduğu anlaşılmaktadır (İnandı ve Özkan, 2006, s. 125). Önceki kısımlarda yer verilen literatür temelinde, günümüzün okul liderleri öncelikle çok yönlü olabilmeyi başarmak zorundadırlar (Memişoğlu, 2003, s. 89). Örneğin, veliler artık çocuklarının gideceği okulu seçme, öğrenim gördüğu okulun yönetimine katılma, çocuklarının eğitimine yardımcı olma gibi konularda daha fazla rol üstlenmeye başlamışlardır. Bu anlayış değişikliği geleneksel okul - ev, veli - öğretmen ilişkilerinde de değişiklikler ortaya çıkarılmış, geleneksel ilişkilerin yerine daha esnek, katılımcı, karşılıklı etkileşime imkân tanıyan modellerin geliştirilmesini ve uygulanmasını zorunlu kılmıştır (Gümüşeli, 2001, s. 536). Bir okul müdürünün kurumun amaçlarını öğretmenlerle paylaşarak bu amaçların gerçekleşmesi için öncü rol oynaması, amaçları günün koşullarına göre öğretmenlerin de görüşlerini alarak yenilemesi, öğretmenler kurulunda amaçları tartışmaya açarak onları amaçlara yönelik olarak teşvik etmesi okulda yönetici liderliğini öne çıkaran davranışlardır (Bulu ve Serin, 2012, s. 452).

Öğretmenlere ve öğrencilere sergiledikleri liderlik rolleri, kişilik özellikleri ve bilgi birikimi ile hem okulda hem de okul dışında okulu temsil konumunda bulunan okul müdürleri bu nitelikleri ile okulun merkezinde yer almaktadırlar. Öğretmenler alışkan, okula gelen öğrencilerin başarı notu yüksek ve paydaşların okula olan desteği üst düzeyde olsa bile; okul müdürü etkili liderlik davranışları sergileyemez ise, öğrencilerin iyi bir eğitim alması ve topluma faydalı olması noktasında olumsuz etkileri olabilir (Arslanargun, 2011, s. 2648). Yani, öğrencilerin etik ve ahlaki davranışlar ediniminde okul müdürünün etkili liderlik rolü etkili olabilir. Okul müdürlerinin öğretmenleri çalışmalarında teşvik etmesi ve cesaretlendirmesi, öğretmenlerden övgüyle söz etmesi, somut geri bildirimlerde bulunması, okulun diğer paydaşları ile olan işbirliğini ve ilişkilerini güçlendirmesi, okulun hedeflerini veliler ile paylaşması gibi liderlik davranışlarını okulda sergilemeleri beklenir (Beycioğlu, Köybaşı, Uğurlu ve Özer, 2018, s. 25).

Okul müdürünün liderlik davranışları okul iklimini etkiler. Bu iklim doğal olarak öğretmenlere, öğrencilere, okulun diğer çalışanlarına ve ailelere yansır. Okul müdüründen beklenen liderlik davranışlarından birisinin de okulda olumlu bir hava oluşturması olduğu söylenebilir (şentürk ve Sağnak, 2012, s. 33). Yani, etkili okullarda yöneticiler, örgütün amaçlarının çalışanların tümü tarafından benimsenmesini sağlayan, öğrenmeyi geliştiren ve etkili öğrenme ortamı yaratan liderlerdir. Bu nedenle okul iklimi, okulda eğitimin kalitesini artıran bir faktör olarak değerlendirilir (Balyer, 2013, s. 183). Eğitim kurumları için en değerli kaynak olan öğretmenlerin doğru yönlendirilmesi ve desteklenmesi bu iklim sayesinde gerçekleşebilir. Bu bağlamda, bir okul müdürü, okulu huzurlu veya huzursuz edebilecek aynı zamanda okulun başarı ya da başarısızlığına doğrudan etki edebilecek önemli faktörlerden birisi olarak değerlendirilmektedir (Avcı, 2015, s. 182).

Okul müdürlerinin liderlik davranışı ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; yöneticilerin liderlik davranışlarının öğretmenlerin motivasyonlarını etkilediği (Aksel, 2016, s. 118; Ergen, 2009, s. 110), okulda bürokratik uygulamalar ile okul müdürünün dönüşümcü liderliği arasında bir ilişki olduğu (Bulu, 2010, s. 84), okul müdürlerinin liderlik davranışları ve okul ikliminin ilişkili olduğu (şentürk ve Sađnak, 2012, s. 40), demokratik liderlik ile öğrenme ikliminin liderlik, değerlendirme, özgürlük, uyum ve işbirliği boyutları arasında ilişki olduğu (Bozdođan ve Sađnak, 2011, s. 144), liderliğin, bırakınız yapsınlar (laissez-faire) ve istisnalarla yönetim alt boyutları ile örgütsel güven arasında ilişki olduğu (Cemalođlu ve Kılınç, 2012, s. 148), okul müdürlerinin etik liderliği ile öğretmenlerin iř doyumunu ve örgütsel bağlılıkları arasında ilişki olduğu (Madenođlu, Uysal, Sarier ve Banođlu, 2014, s. 61) ve öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyinin artırılmasında okul yöneticisinin kültürel liderlik rollerinin etkili olduğu (Yörük ve Sađban, 2012, s. 2808) görülmüştür. Literatürden ulaşılan bilgiler bağlamında, okul müdürlerinin liderlik davranışı ile ilişkili olarak öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları konusunun önemli olduğu dūřünülmüřtür.

Örgütsel Bağlılık

Bağlılık kavramı, tutarlı insan davranışı üreten bir mekanizmanın örtük bir açıklamasını içerir. Bağlılık, bir kişi bir kenar bahsi (side bet) yaparak, tutarlı bir faaliyet alanı ile faaliyet alanı dışındaki çıkarları birbirine bağladığında ortaya çıkar. Kenar bahsi, genellikle kişinin sosyal organizasyonlara katılımının bir sonucudur (Becker, 1960, s. 32). Örgütsel bağlılık, bir örgütün amaç ve değerlerine, kişinin amaç ve değerlerle ilgili rolüne ve kendi iyiliği için örgütün salt araçsal değerlerini gözetmeksizin örgüte partizanca duygusal bir bağlılık olarak tanımlanabilir (Buchanan, 1974, s. 553). Çalışanların genel anlamda örgüte olan bağlılıkları, örgütün tüm etkinliği, çalışanların örgütten ayrılmak istememeleri, çalışanların örgüte karşı olan sadakatleri ve örgütün başarısı için gösterdiği çaba şeklinde tanımlanmaktadır (Bayram, 2005, s. 128). Ayrıca, Özsoy, Ergül ve Bayık (2001, s. 2) örgütsel bağlılığı, bireyin üyesi olduğu örgütün çıkarlarını kendi çıkarlarını üstünde görmesi olarak tanımlamaktadır. Çöl de (2004, s. 6) örgütsel bağlılık ile ilgili olarak yaptığı çalışmalarda örgütsel bağlılığı, çalışanların örgüt ile kendilerini özdeşleştirmelerinin, örgütün ilkelerini ve hedeflerini özümsemesinin, örgütün başarısı için çabalamasının ve örgütte kalma arzusunun bir ölçüsü olarak ifade etmiştir.

Örgütsel bağlılık, bireyin kendisini üyesi olduğu örgütle özdeşleştirme ve ona katılmasının göreceli gücüdür. Örgütsel bağlılığı değerlendirmede, üç faktör ifade edilmektedir (Akan ve Kılıç, 2019, s. 124): 1) Örgütsel bağlılık örgüt amaçlarının ve değerlerinin özümsemesi ve bunlara karşı duyulan güçlü inanç, 2) Örgütün başarısı için çaba göstermek, 3) Örgütte kalmak için güçlü bir istek duymak.

Bir okul örgütün amaçlarına ulaşabilmesi için öncelikle yeterliliğinin olması gerekir. Örgüt çalışanlarını örgüt içinde tutma gücü olarak da tanımlanabilen bu yeterliliğin kaynağı ise örgütteki insan faktörüdür. Bu nedenle örgütler varlıklarını sürdürebilmek, hedeflerine ulaşabilmek için, öncelikle çalışanların kişisel beklentilerini karşılayarak, onları örgüt içinde tutmayı başarmalı ve örgütsel bağlılıklarını sağlamalıdır (Kuşunoğlu, Bakay ve Tanrıoğen, 2010, s. 102). Örgütsel amaçlara bağlı olan okul örgütü çalışanından, üstlendiği örgütsel rolü başarı ile gerçekleştirirken işgücü kaybının az olmasına katkıda bulunması beklenir. Ayrıca, gönüllü olarak örgütün başarısı ve dolayısıyla örgütsel yaşamın devamı noktasında faaliyetlere katılmaya motive olmakta sorun yaşamaması beklenmez (Katz ve Kahn, 1977, s. 436).

Örgütsel bağlılık düzeyi yüksek olan öğretmenlerden bir yandan örgütün geleceğini düşünürken, aynı zamanda örgüte olumlu katkısı olacak yeni görüş ve değişiklikler önererek örgütün gelişmesine katkı sağlayacak karar ve gelişmelere de destek olması beklenir (Akar, 2014, s. 113). Okula bağlılıkların yüksek düzeyde olması sonucunda bu türden öğretmen destekleri, okul başarısını etkilemektedir. Ayrıca, yüksek bağlılık gösteren öğretmenlerin, işe devam isteği, okulunu sahiplenme duygusu, üretme heyecanı gibi motivasyonlarının artması beklenir. Okul müdürlerinin bir lider olarak okul içinde sağlıklı bir iklim oluşturması öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının oluşması açısından son derece önemlidir (Akan ve Yalçın, 2015, s. 129).

Öte taraftan, günümüzde okul müdürleri için belki de en zor konu, öğretmenlerin yöneticiye itaat etmesini değil örgüte olan bağlılıklarını sağlamaktır. Otoriter yönetim şeklini tercih eden okul müdürleri, buldukları konumun gücünü kullanarak öğretmenleri itaat etmeye zorlayabilirler, fakat bu itaat öğretmenlerin örgüte bağlanmalarını sağlamaz. Dolayısıyla, bir okul müdürünün öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını oluşturmada, sıradan yöneticilik becerilerinden çok liderlik becerisine sahip olmasının gerekliliği ifade edilebilir (Bektaş, Çoğaltay ve Sökmen, 2014, s. 127). Günümüzde itaat kavramı yerini katılım kavramına bırakmaya başlamıştır. Çalışanlara kendilerini ve kurumu etkileyen konular hakkında ne kadar çok söz hakkı verilir ise, kendilerini işe ve çalıştıkları kuruma o kadar çok adayabilme ihtimalinin yüksek olduğu vurgulanabilir. Bu durum çalıştıkları kuruma olan sadakat ve bağlılıklarını da artırır. Bu bağlamda, okulda örgütsel bağlılığın oluşturulması veya değiştirilmesi, okul liderlerinin liderlik davranışlarıyla yakından ilişkilidir (Memişoğlu, 2003, s. 91).

Eğitim örgütlerinde temel unsurun insan olması, bağlılığın da temelinde örgütü benimseme, örgüt ile kendini özdeşleştirme ve örgütün başarısı için çaba gösterme gibi anlamların olması, örgütün amaçlarına ulaşmasında, eğitim örgütlerinde çalışanların bağlılığının sağlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır (Buluç ve Serin, 2012, s. 443). Okul müdürlerinden okulun hedeflerine ulaşmasını sağlamak için, öğretmenlerin okula karşı olan bağlılıklarını artırmak, okul ile kendilerini özdeşleştirmelerini sağlamak, onların beklentilerini karşılaması beklenir (Köstereliöğlü ve Olukçu, 2019, s. 33). Okulun amaçlarına ulaşabilmesi için öğretmenlerin kendi istekleri ile okulun amaçları doğrultusunda davranmaları, örgütsel bağlılık için büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Örgütsel bağlılık konusunda dikkate alınması gereken bir diğer husus da verimliliktir. Verimlilik kavramı genel anlamı ile okulun ürettiği hizmete atıfta bulunularak değerlendirilmekte, hizmeti üreten öğretmenlerin insan olmaktan doğan hakları ve moral durumları genellikle bu değerlendirmenin dışında kalmaktadır. Bu bağlamda, çalışanların örgütsel bağlılığını sağlamak için yapılan çalışmalar sadece hizmet üretimini arttırmak amacı ile değil, aynı zamanda yaşamlarının büyük bir kısmını örgüt için harcayan çalışanların değerlerinin ve inançlarının da dikkate alınması önemli görölmektedir (Bayram, 2005, s. 137). Örgüt üyelerinin kurumuna ve işine olan sadakati, işinden aldığı doyum, çalışma hayatında karşılaşılan stres ve tükenmişlikle başa çıkması, öğrenci, veli ve diğer öğretmenler ile olan güçlü ilişkileri, okulların başarıya ulaşmasını sağlayacak ana etkenler olarak ifade edilebilir (Erdem, 2010, s. 520). Literatürden anlaşıldığı üzere, bu başarıda örgütsel bağlılığın oldukça önemli olduğu düşünölmektedir.

Okul örgütünde çalışanların sadece örgütte yaşama istekleri yanında çalışanlardan görevlerini en iyi şekilde yapmaları da beklenmektedir. Öğretmenlerden bir kısmı potansiyellerinin en azını ortaya koyarken, bir kısmı ise çıkarları olduğu sürece en üstünü göstermektedirler. Bir kısım çalışan ise yapabileceklerinin en üstünü örgütüne ve işine değer verdiği için yapacaktır (Ergün ve elik, 2019, s. 115). Bu temelde, örgütün bir parçası olan öğretmenlerin, okulun değerlerine bağlı olması, okulun amaçlarını ve hedeflerini kendi amaçları ve hedefleri olarak görmesi okulun faaliyetlerinin uzun dönemde devam etmesine ve varlığını sürdürmesine büyük katkı sağlayacaktır. Bu nedenle, okul örgütleri örgütsel bağlılıklarını yüksek seviyede olan öğretmenlere ihtiyaç duymaktadır (Surat ve Polat, 2020, s. 323).

Okullar hedeflerine ulaşabilmek için öğretmenlere ihtiyaç duymakta, öğretmenler de kendi maddi ve manevi beklentilerini karşılamak üzere okullara katılmaktadırlar. Okul ile çalışan arasında karşılıklı bir alışverişin söz konusu olduğu bu süreçte, çalışan ve okul örgütü arasındaki uyum önem kazanmaktadır (etin, Basım ve Aydoğan, 2011, s. 62). Dolayısıyla örgütler bireylerin amaçlarını gerçekleştirme aracı olduğu gibi, bireyler de örgütlerin amaçlarına ulaşma aracı olarak ifade edilebilir. Çalışanların örgüte olan bağlılıklarını artırmak ve örgütte devamlılığını sağlamak isteyen örgütlerin çalışanlarına uygun çalışma koşulları yaratması, çalışanların kişisel gelişimlerini desteklemesi, örgüt ve çalışan için ulaşılması mümkün hedefler ortaya koyması, örgüt içi iletişimi sağlıklı hale getirmesi, uygun koşullarda çalışanın kararlara katılımını destekleyerek ve örgüte güveni artırarak çalışanın örgüt içinde kalmaya istekli olmasını sağlamaları gerekmektedir (Yazar ve Özutku, 2019, s. 79). Birey üyesi olduğu örgütten belli ödöl ya da çıktı sağlarsa, karşılığında kendini örgüte adanmaktadır. Diğer bir ifade ile birey ve örgüt arasındaki ilişkide, birey kendisini örgüte adaması karşılığında belli ödöl ya da çıktılar beklemektedir. Örgüte bağlanmanın, çalışanların davranışını etkilemesiyle ilgili dört tür çıktıdan söz edilebilmektedir (Erdoğmuş, 2006, s. 34):

1. Örgütün amaç ve değerlerine tam olarak inananlar, örgütsel etkinliklere aktif olarak katılırlar.
2. Kendilerini örgüte adayın çalışanlar, genel olarak örgütte kalmaya ve örgütün amaçlarına ulaşmasına katkı vermeye güçlü istek duyarlar.
3. Örgüte bağlılık ile işten ayrılma arasında tutarlı ters bir ilişki bulunmaktadır.
4. İşten doyum, işten ayrılmanın başlangıç döneminde önemli kestiricisi iken, zaman geçtikçe bağlılık, işten ayrılmanın doyumdan daha güçlü bir kestiricisi olmaktadır.

Yer verilen literatürden anlaşıldığı gibi örgütsel bağlılık, çalışanların örgüte karşı olan basit bir inanış ve bağlılıklarından fazlasını ifade etmektedir. Yapılan çalışmalarda ortaya konan tanımlamalar ışığında örgütsel bağlılık kavramının tanımını; çalışanların örgütte çalışmayı sürdürme istekleri, örgütün tüm etkinliği, örgütün çıkarlarını ve başarılarını sahiplenme, çalışanın örgüte karşı duyduğu sadakat ve çalıştığı örgütün başarılı olabilmesi için ortaya koyduğu çaba ve heyecan şeklinde özetlememiz mümkün olabilecektir.

Örgütsel bağlılığı konusuyla ilgili yürütölen araştırmalar incelendiğinde; öğretmenlerin duygusal ve normatif bağlılık biçimlerinin okul kültürünün destek, başarı ve görev boyutları ile pozitif ilişkili olduğu (Sezgin, 2010, s. 155), çalışanların örgüte bağlılığı ile iş performansı arasında oldukça zayıf bir ilişki olduğu (Mowday, Porter ve Steers, 1982, s. 35), ortaöğretimdeki öğretmenlerin liderlik değişkenleri seti ile örgütsel bağlılıkları arasında anlamlı bir ilişki olduğu (Tarter, Hoy ve Bliss, 1989, s. 131), durumsal liderlikte bir müdürün etkinliğinin, eldeki görevle ilgili olarak öğretmenlerin yeterliliklerini, yeteneklerini ve bağlılıklarını analiz etme ve buna göre yanıt verme yeteneğiyle ilişkili olduğunu (Kelley, Thornton ve Daugherty, 2005, s. 4), moral, düşünce ve kurumsal bütönlük gibi okul örgütü sağlık faktörlerinin, öğretmenin pozisyonu, medeni durumu ve okuldaki hizmet süresi gibi kişisel özellikleri ile etkileşimler yoluyla öğretmen bağlılığı ile ilişkili olduğunu (Tsui ve Cheng, 1999, s. 249), işe geç kalmanın nispeten spontane bir eylem olması ve aynı zamanda bireyin kontrolü dışındaki çok çeşitli faktörlerden etkilenmesi nedeniyle bağlılık ve gecikme

arasında negatif ilişki olduğu (Mathieu ve Zajac, 1990, s. 184), yöneticilerin etik liderlik davranışlarının, okullardaki örgütsel adalet davranışlarını biçimleyerek öğretmenlerin okullarına bağlılık oluşturduğu (Uğurlu ve Üstüner, 2011, s. 444), okullardaki akademik iyimserlik ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönde bir korelasyon olduğu (Çoban ve Demirtaş, 2011, s. 345), öğretim liderliği ile örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu (Buluç ve Serin, 2012, s. 454), öğretmenlerin örgütsel bağlılığı ile örgütteki sinizm ve örgütsel muhalefet arasında bir ilişki olduğu (Yıldız, 2013, s.871), öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ile motivasyon arasında anlamlı ilişki bulunduğu (Bang, Rose ve Reio, 2013, s. 96; Kalay, 2015, s. 122), toksik liderlik ile örgütsel bağlılık arasında negatif ilişki olduğu (Bozkurt, Çoban ve Çolakoğlu, 2020, s. 713) ve insan kaynakları yönetimi uygulamalarının çalışanların örgütsel bağlılığı üzerinde etkili olduğu (Karaca, Bayram ve Harmancı, 2020, s. 206) görülmektedir. Literatürde mevcut araştırmaların bir doğurgusu olarak, okul müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin çalışıldığı bir araştırmaya ihtiyaç durumu tespit edilmiştir. Bu çalışma bu motivasyonla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, ilişkiyel tarama modeline (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012, s. 23) dayanan betimsel bir çalışmadır. Araştırmada ortaokul kademesinde çalışan öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik becerilerine yönelik görüşleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Katılımcılar

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında Zonguldak ili Ereğli ilçesinde kamu okullarında çalışan 274 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlere ait demografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde araştırmanın katılımcılarının %65.3'ünün kadın (179), %34.7'sinin ise erkek (95) olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri (n=274)

Değişken	Düzye	N	%
Cinsiyet	Kadın	179	65.3
	Erkek	95	34.7
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	31	11.3
	6-10 yıl	49	17.9
	11-15 yıl	57	20.8
	16-20 yıl	59	21.5
	21 ve üstü	78	28.8
Okulunuzdaki Öğretmen Sayısı	0-10	17	6.2
	11-20	35	12.8
	21-30	58	21.2
	31-40	44	16.1
	41 ve üstü	120	43.8
Öğrenim Durumunuz	Ön Lisans	5	1.8
	Lisans	226	82.5
	Lisans Üstü	43	15.7
Kaç Yıldır Bu Okulda Öğretmensiniz	1-5 yıl	140	51.1
	6-10 yıl	74	27
	11-15 yıl	30	10.9
	16-20 yıl	20	7.3
	21 ve üstü	10	3.6
Mezun Olduğunuz Fakülte	Eğitim F.	178	65
	Fen-Edebiyat F.	69	25.1
	Diğer	27	9.9

Tablo 1 incelendiğinde; katılımcıların %11.3'ünün mesleki kıdemi 1-5 yıl, %17.9'unun 6-10 yıl, %20.8'inin 11-15 yıl, %21.5'inin 16-20 yıl ve %28.5'inin 21 yıl ve üstü olduğu görülmektedir. Katılımcıların %6.2'si 10 ve aşağı öğretmen sayısına sahip okullarda, %12.8'i 11 ile 20 arası öğretmen sayısına sahip okullarda, %21.2'si 21 ile 30 arası öğretmen sayısına sahip okullarda, %16.1'i 31 ile 40 arası öğretmen sayısına sahip okullarda, %43.8'i 41 ve daha fazla öğretmen sayısına sahip okullarda çalışmaktadır. Katılımcıların %1.8'i ön lisans, %82.5'i lisans ve %15.7'si lisansüstü eğitime sahiptir. Katılımcıların %51.1'i 1 ile 5 yıl arasında okullarında çalışmakta, %27'si 6 ile 10 yıl arasında okullarında

çalışmakta, %10.9'u 11 ile 15 yıl arasında okullarında çalışmakta, %7.3'ü 16 ile 20 yıl arasında okullarında çalışmakta, %3.6'sı ise 21 yıldan fazla süredir okullarında çalışmaktadır. Katılımcılardan Eğitim Fakültesi mezunu olanların oranı %65, Fen-Edebiyat Fakültesi mezunlarının oranı %25.1, diğere fakültelerden mezunların oranı ise %9.9'dur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri “Okul Liderliği Ölçeği” ve “Örgütsel Bağlılık Ölçeği” ile elde edilmiştir. Ölçekleri geliştiren ve uyarlayan araştırmacıardan gerekli ölçek kullanım izinleri alınmıştır.

Okul Liderliği Ölçeği. Beycioğlu vd. (2018) tarafından geliştirilen bir ölçektir. Toplamda 31 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipindedir (1: kesinlikle katılmıyorum, 2: katılmıyorum, 3: kısmen katılıyorum, 4: katılıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin ilk oniki maddesi “destek” boyutunu, ikinci onbeş maddesi “işbirliği” boyutunu ve son dört maddesi “açıklık” boyutunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa katsayısı (α); ölçeğin tamamı için 0.97 olarak hesaplanmıştır.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği. Ergün ve Çelik (2019) tarafından geliştirilen bir ölçektir. Toplamda 15 maddeden oluşan 5'li Likert ölçek tipindedir (1: hiç katılmıyorum, 2: az katılıyorum, 3: orta düzeyde katılıyorum, 4: büyük oranda katılıyorum, 5: tamamen katılıyorum). Ölçek, “zoraki bağlılık”, “çıkarcı bağlılık” ve “ahlaki bağlılık” olmak üzere, herbirisi beşer madde içeren toplamda üç boyuttan oluşmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa katsayısı (α); ölçeğin tamamı için 0.70 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS programı ile yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının ilk bölümünü oluşturan demografik göstergelere ait verilerin sıklığı ve yüzdeleri belirlenmiştir. Okul müdürlerinin liderlik davranışına yönelik öğretmen algıları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesinde de yine betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Kullanılan ölçeklere uygulanan Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda her iki ölçek maddelerine verilen yanıtların normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle okul müdürlerinin liderliklerine yönelik öğretmen algılarının ve öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin cinsiyet bakımından istatistiki açıdan farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla Mann Whitney U-testi ve okul müdürlerinin liderliklerine yönelik öğretmen algılarının ve öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin mesleki kıdem bakımından istatistiki açıdan farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Okul müdürlerinin liderliği ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Pearson korelasyon testi yapılmıştır. Okul müdürlerinin liderlik davranışının öğretmenlerin örgütsel bağlılığını yordamasını göstermek amacıyla regresyon testi yapılmıştır.

Bulgular

Öğretmenlerin görüşlerine göre; okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışları ve öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri nasıldır?

Bu alt probleme ilişkin veriler analiz edilirken verilerin aritmetik ortalamalarına ve standart sapmaya bakılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Görüşlerine Göre; Okul Müdürlerinin Sergilediği Liderlik Davranışları ve Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Yönelik Ortalamalar (\bar{X}) ve Standart Sapma Değerleri (S) ($n=274$)

	<i>n</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	\bar{X}	<i>s</i>
Okul Müdürlerinin Liderliği	274	1.00	5.00	3.79	.678
Örgütsel Bağlılık	274	2.00	5.00	3.77	.439

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin okul müdürlerinin liderliklerine yönelik algılarının “Katılıyorum” ($\bar{x} = 3.79$) ve örgütsel bağlılıklarının “Katılıyorum” ($\bar{x} = 3.77$) düzeylerinde gerçekleştiği görülmüştür. Buna göre öğretmenlerin okul müdürlerinin liderliğine yönelik algılarının ve örgütsel bağlılık düzeylerinin ortanın üstünde olduğu söylenebilir.

Okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışlarına yönelik öğretmenlerin görüşleri, öğretmenlerin cinsiyetlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?

Bu alt probleme ilişkin veriler analiz edilirken Mann Whitney U Testi analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Okul Müdürlerinin Sergilediği Liderlik Davranışlarına Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları (n=274)

	Cinsiyet	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Okul Müdürünün Liderliği	Kadın	179	128.00	22912.50
	Erkek	95	155.39	14762.50

Analiz sonucunda, cinsiyet değişkenine göre, öğretmenlerin okul müdürlerinin liderliklerine yönelik görüşleri arasında erkek öğretmenler lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışlarına yönelik öğretmenlerin görüşleri, mesleki kıdemlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?

Bu alt probleme ilişkin veriler analiz edilirken Kruskal-Wallis Testi analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Okul Müdürlerinin Sergilediği Liderlik Davranışlarına Yönelik Öğretmen Görüşlerinin Öğretmenlerin Mesleki Kademelerine Göre Kruskal-Wallis Testi Sonuçları (n=274)

	Öğretmenlikteki kıdeminiz	n	Mean Rank
Okul Müdürlerinin Liderliği	1-5	31	139.39
	6-10	49	153.22
	11-15	57	131.09
	16-20	59	133.48
	21+	78	134.60

Okul müdürlerinin liderliklerine yönelik öğretmenlerin görüşleri arasında mesleki kıdemlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır.

Öğretmenlerin örgütsel bağlılığına yönelik öz görüşleri, cinsiyetlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?

Bu alt probleme ilişkin veriler analiz edilirken Mann Whitney U Testi analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığına Yönelik Öz Görüşlerinin Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları (n=274)

	Cinsiyetiniz	n	Mean Rank	Sum of Ranks
Örgütsel Bağlılık	Kadın	179	133.95	23977.50
	Erkek	95	144.18	13697.50

Cinsiyet değişkenine göre, öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Öğretmenlerin örgütsel bağlılığına yönelik öz görüşleri, mesleki kıdemlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?

Bu alt probleme ilişkin veriler analiz edilirken Kruskal-Wallis Testi analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığına Yönelik Öz Görüşlerinin Öğretmenlerin Mesleki Kademelerine Göre Kruskal-Wallis Testi Sonuçları (n=274)

	Öğretmenlikteki kıdeminiz	N	Mean Rank
Örgütsel Bağlılık	1-5	31	152.53
	6-10	49	137.07
	11-15	57	135.14
	16-20	59	146.86
	21+	78	126.44

Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasında mesleki kıdemlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır.

Öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığına ilişkin öğretmen görüşleri arasında ilişki var mıdır?

Bu alt probleme ilişkin veriler analiz edilirken Korelasyon testi analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Müdürlerinin Sergilediği Liderlik Davranışı ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığı Arasındaki İlişki (Korelasyon Testi)

Değişkenler	1	2
1- Okul Müdürlerinin Liderliği	1	
2- Örgütsel Bağlılık	.406**	1

** $p < .01$

Okul müdürlerinin liderlik davranışları ile örgütsel bağlılık ölçeği arasında ($r = .406$; $p < .05$) pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Okul müdürlerinin liderlik davranışı öğretmenlerin örgütsel bağlılığını yordamakta mıdır?

Bu alt probleme ilişkin veriler analiz edilirken Regresyon testi analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Okul Müdürlerinin Liderlik Davranışının Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkisi (Regresyon Testi)

Bağımlı	Bağımsız	β	t	p	R^2
Örgütsel Bağlılık	Okul Müdürlerinin Liderliği	0.406	7.32	0	0.16

$F=53.64$; $p < 0.01$

Anlamli bir regresyon modeli $F(1,27) = 53.64$, $p < 0.01$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %16.5'ünü ($R^2_{\text{Square}} = .165$) bağımsız değişken tarafından açıklandığı bulunmuştur. Buna göre bağımsız değişken okul müdürlerinin liderlik davranışları bağımlı değişken olan öğretmenlerin örgütsel bağlılığını olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır ($\beta = .406$, $t(272) = 7.32$, $p < 0.01$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, öğretmenlerin görüşlerine göre; okul müdürlerinin liderlik davranışları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın birinci alt probleminde, öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik davranışlarına yönelik görüşleri ve örgütsel bağlılık düzeylerinin, orta üstü düzeyde olduğu tespit edilmiştir ve olumlu olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmadaki öğretmenlerin okul müdürlerinin liderliklerine yönelik görüş düzeyi sonuçlarına benzer olarak, Avcı (2015, s. 180), okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin görüşlerini “katılıyorum” olarak tespit etmiştir. Cemaloğlu ve Kılınç (2012, s. 148), okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışlarını işlemci liderlik davranışlarına göre daha fazla gösterdiklerini ve liderlik stilleri ortalama görüşlerinin “kararsızım” düzeyinde olduğu ortaya koymuştur ve bu çalışmadaki sonuç ile örtüşmemektedir. Bu çalışmadaki öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyi sonuçlarına benzer olarak, Leblebici (2016, s. 72), öğretmenlerin özdeşleşme düzeylerine ilişkin görüşlerini “katılıyorum” olarak tespit etmiştir. Ayrıca, Kurşunoğlu vd. (2010, s. 105) ile Akan ve Yalçın (2015, s. 143), öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının “katılıyorum” düzeyinde olduğunu tespit etmiştir. Öte taraftan, Gören ve Sarpkaya'nın (2014, s. 75) örgütsel bağlılık düzeyine ilişkin elde ettikleri “az katılıyorum” görüşü ile bu çalışmadaki sonuç örtüşmemektedir.

Araştırmanın ikinci alt probleminde okul müdürlerinin liderliklerine yönelik öğretmen görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre, öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik davranışlarına yönelik görüşleri arasında erkek öğretmenler lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Buna göre, erkek öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik davranışlarına yönelik görüşlerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kulu (2020, s. 77), çalışmasında erkek öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik davranışlarına yönelik görüşlerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Diğer benzer bir çalışmada ise öğretmenlerin, okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik ve işlemci liderlik özelliklerine ilişkin görüşleri cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır (Avcı, 2015, s. 180).

Araştırmanın üçüncü alt problemünde öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik davranışlarına yönelik görüşlerinin mesleki kıdem değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. 6-10 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenler diğer öğretmenlere göre okul müdürlerinin liderlik rollerini daha fazla yerine getirdiklerini düşünmektedirler. Bunun nedeni 6-10 yıllık mesleki deneyime sahip öğretmenlerin meslekte yeni olmalarına rağmen edindikleri deneyimi bilgi ve yeterlikleriyle ve dolayısıyla müdürlerin rolüyle birleştirmeleri olabilir. Okul müdürlerinin liderlik davranışlarına yönelik öğretmenlerin görüşleri mesleki kıdemlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık ortaya çıkarmamaktadır. Tahaoğlu ve Gedikoğlu (2009, s. 290), gerçekleştirdikleri çalışmada ilköğretim okulu öğretmenlerinin okul müdürlerinin liderlik rollerine ilişkin görüşleri mesleki kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın dördüncü alt problemünde öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin cinsiyetlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Erkek öğretmenler kadın öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde örgütsel bağlılık göstermelerine rağmen, cinsiyet değişkenine göre, öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Başka araştırmalarda da öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre örgütsel bağlılık algısı açısından anlamlı bir fark olmadığı ortaya konulmuştur (Demirtaş, 2010, s. 190; Nartgün ve Menep, 2010, s. 300). Ayrıca, Kurşunoğlu vd. (2010, s. 106) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal ve devam bağlılığı puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Öte taraftan, Akan ve Kılıç (2019, s. 128), erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre anlamlı bir biçimde örgütsel bağlılıklarının daha fazla olduğunu ortaya koymuşlardır.

Araştırmanın beşinci alt problemünde öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin mesleki kıdemlerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. 1-5 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenler diğer öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde örgütsel bağlılık göstermelerine rağmen, öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri mesleki kıdemlerine göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık ortaya çıkarmamıştır. Benzer biçimde, Ay ve Koç (2014, s. 76), öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının çalışma süreleri açısından farklılaşma göstermediğini ortaya koymuşlardır. Karataş ve Güleş (2010, s. 83), öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının mesleki kıdem açısından farklılaşmadığını tespit etmiştir. Erdaş (2009, s. 88) çalışmasında farklı mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin aynı seviyede olduğunu tespit etmiştir.

Araştırmanın altıncı alt problemünde okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Okul müdürlerinin liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür. Kılınçarslan'ın (2013, s. 84) çalışması da bu sonucu desteklemektedir. Bu durum, öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik rolleri düzeyine ilişkin hissettikleri olumlu görüşlerin öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini olumlu yönde etkileyebileceği şeklinde yorumlanabilir. Erdoğan ve Aydınadağ (2013, s. 168) öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının algılanan yönetici davranışları açısından incelemesini gerçekleştirdikleri çalışmada, genel olarak okul müdürlerinin gösterdikleri olumlu davranışların bağlılığı artırdığını tespit etmiştir. Yapılan bir başka çalışmada ise okul müdürlerinin öğretimsel liderlik rolleri ile öğretmen bağlılığı düzeyleri arasında pozitif ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Kösterelioğlu ve Olukçu, 2019, s. 39). Dönüşümcü liderlik stili ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Akan ve Yalçın, 2015, s. 139). Sonuç olarak, literatürdeki çalışmalara ve bu araştırmanın sonuçlarına göre okul müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Okul müdürlerinin uygulamada gösterdikleri liderlik yöntemleri ile öğretmenlerin okula olan bağlılığı arasında yüksek pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, örgüt üyelerinin sadakat göstererek örgütün başarısı için çaba gösterme arzusu ve örgütün bir üyesi olmaktan duydukları heyecan ile ilgili olan örgütsel bağlılık algısının yöneticinin yönetsel davranışlarından etkilendiği düşüncesi ile (Bektaş vd., 2014, s. 127) örtüşmektedir. Terzi ve Kurt (2005, s. 109) gerçekleştirdikleri çalışmada demokratik yönetici davranışlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılığını arttırırken, emredici ve ilgisiz yönetici davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasında olumsuz bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yöneticilerin örgüt çalışanlarının örgüte bağlanmalarını sağlamak belki de en çok zorlandıkları alandır. Çünkü örgüte inanmak, sadakat göstermek, örgütte çalışmaya devam etme isteği ve örgütte bulunmaktan duyulan gurur itaat veya emir ile değil gönüllülük ile gerçekleşir. Dolayısıyla bir yöneticinin sıradan yöneticilik becerilerinden daha çok liderlik becerilerine sahip olmasının gerekliliği ifade edilebilir.

Araştırmanın yedinci alt problemünde okul müdürlerinin liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları üzerindeki etki düzeylerinin yordanma durumları tespit edilmiştir. Okul müdürlerinin

liderlik davranışı öğretmenlerin örgütsel bağlılığını olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır. Bu sonuç, Okçu'nun (2014, s. 516) bulduğu sonuç ile örtüşmektedir. Terzi ve Kurt (2005, s. 109) öğretmenlerin çalıştıkları okullardaki yöneticileri büyük bir çoğunlukla demokrat olarak nitelendirdiklerini ve demokratik yönetici davranışlarının öğretmenlerin okullarına olan bağlılıklarını arttırdığını ortaya koymuşlardır. Özbek (2011, s. 241), çalışanların çalışma ortamı içinde algıladıkları güven arttıka bağlılıklarının da arttığını bulmuştur. Okul müdürlerinin liderlik stiline öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir (Akan ve Yalçın, 2015, s. 143).

Eğitim sistemimiz açısından bakıldığında yönetmeliklerde okul müdürü eğitim-öğretim sürecinin yönetiminde birinci derece sorumlu lider olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda, okul müdürlerinin uygulamalarını sadece yönetmelikleri dikkate alarak yürütmeleri yerine değişimi anlayacak, yürütecek, problem çözme becerilerine sahip, bilgiyi kullanabilen liderler olmaları gerekmektedir (Balyer, 2013, s. 203). Bu sonuçlar temelinde, okul çalışanlarına karşı saygılı ve eşit olan, makamının gücünü kişisel çıkarları için değil, kurumun çıkarları için kullanan lider yöneticiler okulu amaçlarına ulaştırmada en önemli faktör olan öğretmenlerin okula olan bağlılıklarını da arttıracakı vurgulanabilir. Okul müdürlerinin liderlik rollerini sergilediklerinde, geleneksel hiyerarşik bir yönetim anlayışı yerine işbirliği içinde çalışan bir yapıda oldukça öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini yükseltebilecekleri söylenebilir. Ayrıca, okul müdürlerinin eğitim-öğretim faaliyetlerinde aksamaya neden olabilecek faktörleri ortadan kaldırarak kurum içinde disiplin ve düzen oluşturmayı başardıklarında, çalışanların fikirlerine önem verdiklerinde ve kendilerini duyulan güveni boşa çıkarmadıklarında, öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini yükseltebilecekleri söylenebilir.

Liderler okullarını amaçlara yönelik harekete geçirebilirler. Dolayısıyla lider yöneticilerin yetiştirilmesi ve iş başına getirilmesi önem kazanmaktadır. Duruma hem yeni liderleri yetiştirmek, hem de mevcutları geliştirmek üzere iki yönlü olarak bakılmalıdır (Memişoğlu, 2003, s. 89).

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlardan hareketle okul müdürlerinin etkili liderlik davranışları göstermesinin, öğretmenlerin okullarına olan bağlılıklarının artırılmasında etkili bir faktör olduğu, bu bağlamda okul müdürlerine etkili liderlik davranışları ve bunların okullarda nasıl uygulanabileceği konusunda hizmet içi eğitimler düzenlenmesi gerektiği söylenebilir.

Örgütsel bağlılık kavramının okulların işleyişi ve öğretmenlerin gösterecekleri performansları açısından önemli kavramlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma sonuçları dikkate alınarak okul müdürlerinin okul başarisında bu derece önemli görülen öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını arttırmak için öğretmenlerin çalışmalarını yazılı ya da sözlü olarak takdir etme ve yeri geldiğinde ödüllendirme gibi iş doyumunu arttırıcı davranışlar göstermeleri, önerilebilir. Öğretmenlerin kendilerini bir alenin üyesi olarak hissetmelerini sağlamaları, etkili ve başarılı okul oluşturma amacına ulaşmada kolaylık sağlayabilir.

Okul müdürleri, okulla ilgili kararlar alırken tüm öğretmenlerin görüşlerini dikkate almaları ve öğretmenlerin mesleki açıdan kendilerini yetiştirme ve geliştirmeleri için hizmet içi eğitim çalışmalarına teşvik etmeleri hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin kaynaşmasını sağlamak için çeşitli sosyal faaliyetler gerçeğleştirilmesine öncülük etme gibi davranışlar sergilemesi örgütsel bağlılığı arttırabilir.

Bu çalışma veriye dayalı kanıtlar sunma noktasında güçlü iken 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Zonguldak ili Ereğli ilçesinde kamu okullarında çalışan 274 öğretmenin verileri ve verilerin toplandığı tarihteki görüşleri ve durumlarıyla sınırlıdır. Ayrıca, kullanılan istatistik program, analiz edilen tekniklerdeki algoritmalar ve kullanılan ölçekler diğer sınırlılıkları oluşurmaktadır.

Etik Beyan

"Ortaokul Öğretmenlerine Göre Okul Müdürlerinin Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığının İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Ayrıca Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 26.10.2020 tarih ve 892 karar sayılı etik kurulu izni alınmıştır.

Kaynakça

Akan, D. ve Kılıç, M. E. (2019). Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri ile okul etkililiği arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 80, 123-136.

- Akan, D. ve Yalçın, S. (2015). Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 6(11), 123-150.
- Akar, H. (2014). Okul yöneticilerinin örgütsel bağlılıklarının incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 110-132.
- Akcakoço, A. ve Bilgin, K. U. (2016). Okul müdürlerinin liderlik davranışı ve öğretmen performansı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-23.
- Aksel, N. (2016). *Ortaokul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışları ile öğretmenlerin motivasyonu arasındaki ilişki (Samsun ili örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Akyüz, M. Y. (2002). Çağdaş okulda etkili liderlik. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(2), 109-119.
- Arslan, M. (2009). *Yeni ilköğretim programının uygulanmasında ilköğretim okulu yöneticilerinin öğretimsel liderlik rollerine ilişkin öğretmen görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslanargun, E. (2011). Türkiye’de okul yönetimi ve atama yönetmelikleri. *Education Sciences*, 6(4), 2646-2659.
- Avcı, A. (2015). Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stilleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 161-189.
- Ay, G. ve Koç, H. (2014). Örgütsel adalet algısı ile örgütsel bağlılık düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi: öğretmenler üzerinde bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 67-90.
- Balyer, A. (2013). Okul müdürlerinin öğretimin kalitesi üzerindeki etkileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2(2), 181-214.
- Bang, H., Ross, S. ve Reio, T. G. (2013). From motivation to organizational commitment of volunteers in non-profit sport organizations. The role of job satisfaction. *Journal of Management Development*, 32(1), 96-112.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde yeni bir paradigma: örgütsel bağlılık. *Sayıştay Dergisi*, 16(59), 125-39.
- Becker, H. S. (1960). Notes on the concept of commitment. *American journal of Sociology*, 66(1), 32-40.
- Bektaş, F., Coğaltay, N. ve Sökmen, Y. (2014). Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin liderlik davranışının örgütsel bağlılık üzerindeki rolü. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(3), 122-130.
- Beycioğlu, K. ve Aslan, B. (2012). Öğretmen ve yöneticilerin öğretmen liderliğine ilişkin görüşleri: Bir karma yöntem çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2(2), 191-223.
- Beycioğlu, K., Köybaşı, F., Uğurlu, C. ve Özer, N. (2018). Okul liderliği ölçeği (OLÖ) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 21-42.
- Bozdoğan, K. ve Sağnak, M. (2011). İlköğretim okulu müdürlerinin liderlik davranışları ile öğrenme iklimi arasındaki ilişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 137-145.
- Bozkurt, S., Çoban, Ö. ve Çolakoğlu, M. (2020). Örgütsel güven düzeyi ve toksik liderlik davranışları ilişkisinde örgütsel bağlılığın aracı etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (3), 704-719.
- Buchanan, B. (1974). Building organizational commitment: The socialization of managers in work organizations. *Administrative Science Quarterly*, 19(4), 533-46.
- Buluç, B. (2010). İlköğretim okullarında bürokratik okul yapısı ile okul müdürlerinin liderlik davranışı arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 71-86.
- Buluç, B. ve Serin, M. K. (2012). İlköğretim okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(3), 435-459.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cemaloğlu, N. (2007). Okul yöneticilerinin liderlik stillerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 73-112.
- Cemaloğlu, N. ve Kılınc, A. (2012). Okul müdürlerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 132-156.
- Çetin, F., Basım, H. N. ve Aydoğan O. (2011). Örgütsel bağlılığın tükenmişlik ile ilişkisi: öğretmenler üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(25), 61-70.
- Çoban, D. ve Demirtaş, H. (2011). Okulların akademik iyimserlik düzeyi ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 3(3), 317-348.
- Çoban, Ö. (2021). Okul yöneticisinin liderlik özellikleri. N. Özdemir, S. Turan ve Ö. Çoban (Eds.), *21. yy. okullarını yeniden düşünmek* (ss. 45-68). Ankara: Pegem Akademi.
- Çöl, G. (2004). Örgütsel bağlılık kavramı ve benzer kavramlarla ilişkisi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(2), 4-11.
- Demirtaş, H. (2010). Dershane öğretmenlerinde örgütsel bağlılık ve iş doyumunu. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 177-206.
- Durnalı, M. (2018). *Öğretmenlere göre okul müdürlerinin teknolojik liderlik davranışları ve bilgi yönetimini gerçekleştirme düzeyleri* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Durnalı, M., ve Akbaşlı, S. (2020). Okul müdürleri teknolojik liderlik davranışlarının okulda bilgi yönetiminin gerçekleşme düzeyine etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(225), 23-54.
- Erdaş, Y. (2009). *Denizli il merkezinde çalışan öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Erdem, M. (2010). Öğretmen algılarına göre liselerde iş yaşamı kalitesi ve örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 511-537.

- Erdoğdu, M. Y. ve Aydındağ, Z. (2013). Öğretmenlerin kurumsal özdeşleşme ve bağlılıklarının algılanan yönetici davranışları açısından incelenmesi. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 158-172.
- Erdoğmuş, H. (2006). *Resmî-özel ilköğretim okullarında çalışan yöneticilerin kişisel özellikleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki: (İstanbul örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ergen, Y. (2009). *İlköğretim okulu müdürlerinin öğretim liderlik davranışlarının öğretmenlerin motivasyonu üzerindeki etkisi (Manisa ili örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Ergün, H. ve Çelik, K. (2019). Örgütsel bağlılık ölçeği türkçe uyarlaması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 113-121.
- Fidan, T., Ayyıldız, P., ve Kurt, T. (2021). Eğitim liderliği araştırmalarında deneysel desenlerin yeri. İ. Aydın, İ. Öztürk, T. Güner Demir, Ö. Erdemli, B. Toptaş (Yay. Haz.). *Prof. Dr. Ali Balcı'ya armağan içinde*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Gökbulut, B., ve Turan, S. (2021). Exploring the link between principals visionary leadership and school effectiveness. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 6(14), 589-23.
- Gören, T. ve Sarpkaya, P. Y. (2014). İlköğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri (Aydın ili örneği). *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 40(40), 69-87.
- Gümüşeli, A. İ. (2001). Çağdaş okul müdürünün liderlik alanları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 28(28), 531-548.
- İnandı, Y. ve Özkan, M. (2006). Resmi ilköğretim okulları ve liselerde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin görüşlerine göre müdürler ne derece öğretim liderliği davranışları göstermektedir? *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 123-149.
- Kalay, M. (2015). *İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve motivasyonları arasındaki ilişki (Bolu ili örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Karaca, M., Bayram, A. ve Harmancı, Y. (2020). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 199-208.
- Karataş, S. ve Güleş, H. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş tatmini ile örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 74-89.
- Katz, D. ve Kahn, R. L. (1977). *Örgütlerin toplumsal psikolojisi* (Çev. H. Can ve Y. Bayar) Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Kelley, R. C., Thornton, B., ve Daugherty, R. (2005). Relationships between measures of leadership and school climate. *EDUCATION-INDIANAPOLIS THEN CHULA VISTA*, 126(1), 17.
- Kılınçarslan, S. (2013). *Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi-İzmir ili Karabağlar ilçesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Korkmaz, M. (2005). Duyguların ve liderlik stillerinin öğretmenlerin performansı üzerinde etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 43(43), 401-422.
- Kösterelioğlu, M. ve Olukçu, E. (2019). Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik rolleri ile öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeylerinin ilişkisi. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 2(2), 31-45.
- Kulu, M. (2020). *Okul yöneticilerinin dağıtıcı liderlik davranışları ile öğretmenlerin mesleki topluluk düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Kurşunoğlu, A., Bakay, E. ve Tanrıoğen, A. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 101-115.
- Leblebici, E. (2016). *Öğretmen algularına göre meslek liselerinde örgütsel imaj, örgüt kültürü ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Madenoğlu, C., Uysal, Ş., Sarier, Y. ve Banoğlu, K. (2014). Okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doyumlarının örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 47-69.
- Mathieu, J. E., ve Zajac, D. M. (1990). A review and meta-analysis of the antecedents, correlates, and consequences of organizational commitment. *Psychological Bulletin*, 108(2), 171-93.
- Memişoğlu, S. P. (2003). Yeni liderlik yaklaşımları ışığında eğitim örgütlerinde lider yöneticilere duyulan gereksinim. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 87-97.
- Mowday, R. T., Porter, L. W. ve Steers, R. M. (1982). *Employee-organization linkages: The psychology of commitment, absenteeism, and turnover*. San Diego, CA: Academic Press.
- Nartgün, Ş. S. ve Menep, İ. (2010). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılığa ilişkin algı düzeylerinin incelenmesi: Şırnak/İdil örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 288-316.
- Nartgün, Ş. S., Limon, İ. ve Dilekçi, Ü. (2020). The relationship between sustainable leadership and perceived school effectiveness: The mediating role of work effort. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 9(1), 141-154.
- Okçu, V. (2014). Ortaöğretim Okulu yöneticilerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(4), 501-524.
- Özbek, M. F. (2011). Örgüt içerisindeki güven ve işe yabancılaşma ilişkisinde örgüte uyum sağlamanın aracı rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 231-248.
- Özdemir, N. (2019). Principal leadership and students' achievement: Mediated pathways of professional community and teachers' instructional practices. *KEDI Journal of Educational Policy*, 16(1), 81-104.

- Özsoy, S., Ergül, Ş. ve Bayık, A. (2001). Bir yüksekokul çalışanlarının kuruma bağlılık durumlarının incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1-16.
- Sezgin, F. (2010). Öğretmenlerin örgütsel bağlılığının bir yordayıcısı olarak okul kültürü. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 142-159.
- Surat, A. ve Polat, H. (2020). Örgütsel bağlılığın kişisel özelliklere göre farklılıklarının incelenmesi: Adana ili alan çalışması. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(6), 321-343.
- Şentürk, C. ve Sağnak, M. (2012). İlköğretim okulu müdürlerinin liderlik davranışları ile okul iklimi arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 29-43.
- Tahaoglu, F. ve Gedikoğlu, T. (2009). İlköğretim okulu müdürlerinin liderlik rolleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(58), 274-298.
- Tarter, C. J., Hoy, W. K. ve Bliss, J. (1989). Principal leadership and organizational commitment: The principal must deliver. *Planning and Changing*, 20(3), 131-140.
- Terzi, A. R. ve Kurt T. (2005). İlköğretim okulu müdürlerinin yöneticilik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılığına etkisi. *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(166), 98-111.
- Tsui, K. T., ve Cheng, Y. C. (1999). School organizational health and teacher commitment: A contingency study with multi-level analysis. *Educational Research and Evaluation*, 5(3), 249-268.
- Turan, S., Polatcan, M. ve Cansoy, R. (2020). Technology Leadership in Turkish Schools: A Systematic Review. In Durnali, M., (Ed.) (2020), *Utilizing technologies, knowledge and smart systems in educational administration and leadership* (pp. 59-79). Hershey, PA: IGI Global, doi:10.4018/978-1-7998-1408-5.ch001
- Uğurlu, C. T. ve Üstüner, M. (2011). Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerine yöneticilerinin etik liderlik ve örgütsel adalet davranışlarının etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41), 434-448.
- Yazar, F. ve Özutku, H. (2019). Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 70-81.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki. *Electronic Turkish Studies*, 8(6), 853-879.
- Yılmaz, A. ve Ceylan, Ç. B. (2011). İlköğretim okul yöneticilerinin liderlik davranış düzeyleri ile öğretmenlerin iş doyumunu ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(2), 277-294.
- Yılmaz, K. (2020). *Liderlik: Kuram-Araştırma-Uygulama*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yörük, S. ve Sağban, Ş. (2012). Okul müdürlerinin kültürel liderlik rollerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyine etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 7(3), 2795-2813.

EXTENDED ABSTRACT

Concepts such as creativity, risk-taking, and values are at the forefront in the content of leadership there are contents such as hierarchy, discipline, and control based on the management concept. The issue of directing people towards determined goals gains importance (Arslan, 2009). Even though leadership has been the subject of research in various fields of social sciences, there is no consensus on its definition. One of the reasons for the emergence of this situation is that leadership is examined in many different fields and its priority in each field is different. The changes experienced in the educational processes necessitate a change in the leadership roles of school principals. Traditional leadership roles based on a top-down hierarchical management approach have shifted from the axis of the leader and those who follow it to the sharing of leading-collaborative employees with the changing processes (Beycioğlu, & Aslan, 2012, p. 195).

Parents have now begun to take on more roles in matters such as choosing the school their children will attend, participating in the administration of the school, and helping their children with their education. This change of understanding has also brought about changes in traditional school-home, parent-teacher relationships, and has made it necessary to develop and implement more flexible, participatory, models that allow mutual interaction (Gümüseli, 2001, p. 536). Therefore, a school principal has to lead not only the school but also the stakeholders outside the school.

The changes taking place in the educational journey also manifested themselves in the role of the teacher. The teacher model, which transmits information unilaterally, has been replaced by leader teachers who guide the student. This perspective has brought about a change from subject-based curricula to student-centered curriculums, which creates an active student model instead of a model that keeps students passive (Gümüseli, 2001, p. 534). In today's schools, teachers' expertise is not only considered to be sufficient in their field but also teachers are expected to deal with students' behavioral and social problems. Teachers' job satisfaction and teaching motivation can be considered as a prerequisite for effective education and training in schools. To increase their success, teachers must spend their energy on students in their classes. A school principal who wants to make his school effective and successful has to show efficiency as a leader (Akyüz, 2002, p. 111).

In today's schools, the notion that effective leaders may be needed instead of the traditional school principal understanding to prepare children for the future with the available possibilities finds support in the leadership epistemological movement. It is understood that school principal leadership has progressed and expanded in theory and practice at the point of becoming the dominant paradigm in this movement. As a consequence of this status quo, the leadership role of school principals is considered to be important. Effective principals are expected to display these leadership roles to achieve the goals of their schools at a high level. Within the scope of these efficiencies based on leadership roles, increasing the motivation of teachers by creating appropriate educational environments and increasing teachers' commitment to the organization by sharing school-related decisions with teachers can be given as examples.

At this point, it can be emphasized that the problem of teachers' commitment to the school is in an actual situation in the educational sciences community today. It can be stated that this issue is important in terms of the efficiency and effectiveness of the school, which is the mainstream occupation. It may be useful to examine the school and educational elements to increase teachers' school engagement in terms of ensuring integrity in education. Based on this importance, the case problem of examining the organizational commitment of teachers and the leadership of school principals was determined in the context of this study. The following questions were sought in the study.

1. What are teachers' perceptions of school principals' leadership behaviors and their organizational commitment levels?
2. Do teachers' perceptions of the leadership behaviors of school principals show statistically significant differences according to their gender?
3. Do teachers' perceptions of the leadership behaviors of school principals show statistically significant differences according to their professional seniority?
4. Do teachers' organizational commitment levels show statistically significant differences according to their gender?
5. Do teachers' organizational commitment levels show statistically significant differences according to their professional seniority?
6. Is there a relationship between leadership behaviors of school principals and teachers' organizational commitment?
7. Do leadership behaviors of school principals predict teachers' organizational commitment?

In the first sub-problem of the study, it was found that the average of teachers' answers to this questionnaire was at the level of "agree". In line with this result, it is seen that teachers in the study group have a positive and high level of perceptions and organizational commitment towards the leadership behaviors of school principals.

In the second sub-problem of the study, it was found out that male teachers' perceptions of school principals' leadership behaviors are higher than female teachers. In the third sub-problem of the study, teachers' perceptions of school principals' leadership behaviors did not reveal a statistically significant difference according to their professional seniority. In the fourth sub-problem of the study, it was found out that there was no significant difference between teachers' organizational commitment levels according to the gender variable.

In the fifth sub-problem of the study, although teachers with 1-5 years of professional seniority show a higher level of organizational commitment than other teachers, their organizational commitment levels do not reveal a statistically significant difference according to their professional seniority. In the sixth problem of the study, it was seen that there was a positive and moderate relationship between school principals' leadership behaviors and organizational commitment. In the seventh sub-problem of the study, the leadership behaviors of school principals predict teachers' organizational commitment positively and significantly.

COVID-19 Salgını ve Özel Okul Ücret Politikaları: Kanuni ve Etik Çıkarımlar

Züleyha ERTAN-KANTOS¹, Aslı YURTTAŞ² ve Murat TAŞDAN³

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, COVID-19 salgınının Türkiye’de görülmeye başlamasından sonra özel okullarda yüz yüze eğitime ara verilmesinin ardından 2019-2020 öğretim yılı bahar dönemi ve 2020-2021 öğretim yılı güz döneminde özel okulların hizmet ve ücret politikaları hakkında veli görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırma paralel karma desende gerçekleştirilmiştir. Araştırmada iki aşamalı örneklem alınmıştır. Araştırmanın nicel örnekleme basit seçkisiz yöntemle, nitel örnekleme maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğiyle oluşturulmuştur. Araştırmada 143 veliye ulaşılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından nicel ve nitel soruların bir arada bulunduğu “Salgın Süresince Özel Okulların Gelir ve Finansmanına Yönelik Veli Görüşleri” formu oluşturulmuştur. Özel okul velilerinin görüşleri doğrultusunda elde edilen bulgular; COVID-19 salgını süresince hanehalkının özel okul eğitimi harcamaları, özel okullarda öğrenci kayıt sözleşmelerinin durumu, özel okullara öğrenci kayıtları, özel okullarda karşılanmayan hizmetler ve bu hizmetlere ilişkin özel okulların ücret iadesi politikaları, özel okullara devlet desteği ve özel okulların giderlerinde azalma temaları altında incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, 2020-2021 öğretim yılında özel okul velileri özel okul ücretlerini yüksek bulmaktadır. Özel okul velileri özellikle yemek/kitap/kırtasiye/genel gider ücretleri ile çevrimiçi eğitim ücretini fazla bulmakta ve özel okul ücretlerinin ailelerinin gelirindeki artıştan daha fazla arttığını düşünmektedir. Bu nedenle hukukçu ve eğitimcilerden oluşan özel okullarla hiçbir organik bağı olmayan bir komisyon her iki tarafın isteklerini dinleyip özel okul velileri ve özel okul sahiplerinin uzlaşması için arabuluculuk görevi üstlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 salgını, Türkiye, özel okul, ücret politikası, veli

COVID-19 Pandemic and Private School Fee Policies: Legal and Ethical Implications

Abstract

The main purpose of this research is to reveal the views of parents on the service and fee policies of private schools in the spring semester of the 2019-2020 academic year and the fall semester of the 2020-2021 academic year, after the COVID-19 pandemic started to occur in Turkey as well as face-to-face education was suspended in private schools. The research was carried out in parallel mixed design. Two different samplings were taken in the study. The quantitative sampling of the research was created with the simple random method whereas the qualitative sampling was created with the maximum diversity sampling technique. 143 parents participated in the research. As a data collection tool the researchers created and used the "Parents' Opinions on the Income and Financing of Private Schools During the Pandemic" form in which quantitative and qualitative questions were combined, Findings obtained in line with the opinions of parents were examined under the themes of private school education expenditures of households, status of student enrollment agreements in private schools, student enrollment to private schools, services not covered in private schools and the refund policies of private schools for these services, state support to private schools and reduction in expenses of private schools during the COVID-19 pandemic.. According to the findings, private school parents find private tuition fees high in the 2020-2021 academic year. Parents of private schools especially find food / book / stationery / overhead fees and online tuition fees higher and think that private school fees have increased more than the family income increase. For this reason, a commission consisting of lawyers and educators that has no organic ties with private schools should listen to the requests of both parties and act as a mediator for the reconciliation of private school parents and private school owners.

Key Words: COVID-19 pandemic, Turkey, private school, fee policies, parent

Atıf İçin / Please Cite As:

Ertan-Kantos, Z., Yurttaş, A. ve Taşdan, M. (2022). COVID-19 salgını ve özel okul ücret politikaları: kanuni ve etik çıkarımlar. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 158-175.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.11.2021

¹ Dr. - Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, Turkey, zulisertan@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-3372-4967

² Araştırma Görevlisi - Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, asliorcan@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-0188-9887

³ Prof. Dr. - Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, murattasdan@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-8675-6068

Giriş

COVID-19 salgının etkisiyle dünyada yaşanan kriz dalgaları her alanda kendisini göstermiştir. Eğitim bu kriz dalgalarından en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. COVID-19 salgınıyla birlikte alışlagelen geleneksel yüz yüze eğitim yerini çevrimiçi eğitime bırakmıştır. Çevrimiçi eğitime geçişteki amaç, öğrencilerin öğrenme kayıplarının önüne geçmektir (World Bank Report, 2020). Eğitimin çevrimiçi olması, eğitimin kamu okullarında ve özel okullarda yeniden yapılandırılması anlamına gelmekle birlikte aynı zamanda farklı konularda yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Eğitimin devam etmesi bir yerde çevrimiçi alt yapıya, çevrimiçi alt yapıya ulaşmak için de dijital kaynaklara (bilgisayar, tablet, telefona) ihtiyaç duyulmaktadır. Salgınla birlikte eğitimin çevrimiçi alana taşınması özel okullarda eğitimi, beklentiler, hukuk, eğitim üçgenine taşımıştır. Dünya’da salgında özel okullarda eğitim bu üç alanda tartışılmaya başlanmıştır. Beklentiler; veli beklentileri, özel okul yönetiminin beklentileri olarak sınıflandırılırken, okul sözleşmeleri; hukukun, verilen eğitimin niteliği ve niceliği ise eğitim alanında tartışılmaktadır. Ülkeler; veliler ve özel okullar arasında olan bu durumu, özel okul sözleşmelerine, kendi hukuk kuralları çerçevesinde çözmeye çalışmışlardır.

Türkiye’de COVID-19 salgını nedeniyle eğitim-öğretime 16 Mart 2020 tarihinden itibaren iki hafta ara verilmiş, yine Milli Eğitim Bakanlık kararı ile öğretim dönemi bitene kadar bu ara uzatılmıştır. 2020-2021 güz dönemi içinde 31 Ağustos 2020’de başlayan üç haftalık telafi eğitimi yapılmasına ve 21 Eylül 2020 tarihinden itibaren de yüz yüze öğretimin başlaması kararı verilmiştir. Bu salgın sürecinde özellikle özel okul velileri daha önce yapılan sözleşmelerin yenilenmesi ve çevrimiçi eğitim indirimine gidilmesi beklentileri içerisinde girmişlerdir. Veliler, ekonomik olarak kendilerinin de zor durumda olduğunu, maddi olanaklarının azaldığını belirtmişlerdir. Yapılan araştırmada sosyal izolasyon sırasında eğitimin çevrimiçi olarak devam etmesini sağlayabilecek teknolojiye erişebilen daha yüksek gelirli nüfuslar arasında bile büyük bir eşitsizlik olduğu saptanmıştır (Nicola, Alsafi, Sohrabi, Kerwan, Al-Jabir, Iosifidis ve Agha, 2020). COVID-19 salgın sürecinde eğitimin her kademesinde yer alan öğretmen, öğrenci, veli, okul kavramlarına farklı yetkinlikler yüklenmiştir. Okullar eve taşınmış, veliler çocuklarına bazı sorumluluklarını yerine getirmede yardımcı olmuşlardır. Bu süreçte veliler, özel okullara devrettikleri birçok eğitim ve öğretim sorumluluğunu kendileri üstlenerek çocuklarının eğitimine daha fazla zaman ayırmak zorunda kalmışlardır. Okulların vermesi gereken, sosyal ve kültürel etkinlikler yarım kalmıştır. Akademik öğrenmenin gerçekleşmesi çevrimiçi verilen eğitimde, yüz yüze verilen eğitime göre daha zor ve az olmuştur. Bu durum Bao, Ou, Zhang ve Hogan (2020) tarafından yapılan araştırmada ortaya konulmuştur. COVID-19 nedeniyle okullarının kapanması sırasında yapılan boylamsal araştırmada anaokulu çocuklarının okuma becerilerini %66 daha yavaş kazandıkları belirlenmiştir. Okul kapanmadan anaokulu çocuklarının ortalama okuma puan kazancının 1 Ocak 2020 ile 1 Eylül 2020 arasında, % 31 oranında 13,8’den 9,5’e düştüğü bulunmuştur.

Özel okullar, yönetmelikte veli isteğine bırakıldığı belirtilmesine rağmen 6 ay öncesinden yemek ve abartılı kırtasiye ücretlerini velilerden peşin almışlardır. Okul öğretmenlerinin ücretlerini kısa çalışma ödeneğinden ödemişlerdir. Özel okul velileri, yüz yüze eğitimin uzaktan eğitime denk olmadığını, sözleşmelerinde böyle bir madde olmadığını belirtmektedirler. Uzaktan çevrimiçi eğitimin yüz yüze eğitimle denk olamayacağı, eğitimle ilgili platformlarda vurgulanmaktadır. Çevrimiçi eğitimin, yüz yüze verilen eğitimdeki kazanımları karşılamayacağı UNICEF (2020), TEDMEM (2020), Bahçeşehir Üniversitesi (2020), Zhou (2020) tarafından yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur. Özel okulların yönetimleri ücretlerinden hiçbir indirim yapılmayacağını, yani sözleşmelerde değişiklik yapılmayacağını açıklamışlardır. Veliler ise, kendilerine haksızlık yapıldığını ödedikleri ücretin karşılığını alamadıklarını belirtmişlerdir. Tüm bu yaşanan olaylar, öğrenci velilerini ve özel okulların iletişiminin değişmesine yol açmış, farklı beklentiler oluşmuştur. Özel okullarda öğrenci kaybı yaşanırken, özel okullardan kamu okullarına doğru öğrenci nakli başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı 2020 istatistiklerine göre okulöncesi eğitimde 289.213, ilkokulda 274.018, ortaokulda 347.495, ortaöğretimde 557.472 olmak üzere örgüt eğitimde ülke genelinde toplam 1.468.198 öğrenci özel okullarda eğitim görürken (MEB, 2020, 41) 2020-2021 eğitim öğretim yılında yaklaşık 310 bin 530 öğrenci azalarak 1 milyon 157 bin 668 olmuştur (Kaplan, 2020). Özel okullardan kamu okullarına gelen her öğrenci; kamu okullarına daha fazla yatırım, daha fazla derslik yapılmasını gerektirecektir. MEB 2023 vizyon belgesinde özel öğretim kurumları “Eğitim sisteminde ciddi bir yük üstlenen özel öğretim alanı” olarak beyan edilmiştir (MEB, 2020, 21). Özel öğretim kurumları ve velileri MEB’in üzerindeki yükün azalmasına yardımcı olmaktadır. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı gerekli tespitleri yaparak, velilerin de taleplerini inceleyerek, yeni önlemler açıklamalı, bu önlemlerden her iki tarafında makul ölçülerde yararlanmasını sağlayacak tedbirler geliştirmelidir.

Alanyazın incelendiğinde COVID-19 salgınının eğitime etkisiyle ilgili birçok araştırma olduğu görülmekle birlikte, COVID-19 salgını sürecinde özel okullar ve velileri arasında yaşanan sorunlarla ilgili araştırmaya rastlanmamıştır. Alanyazındaki bu boşluğa dikkat çekmek ve eğitim bilimleri alanına katkı sunması bakımından bu araştırma önemli görülmektedir. Araştırmada problemin karşılıklı iki tarafı olan özel okul velileri ve özel okul sahiplerinin görüşlerine başvurulması sorunun çok yönlü olarak ortaya konulmasına, okullar ve veliler arasında daha güvene dayalı bir iletişimin oluşmasına yol açacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı COVID-19 salgını nedeniyle özel okullarda yüzyüze eğitime ara verilmesinin ardından bu süreçteki hizmet ve ücret politikalarına ilişkin özel okul velilerin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. 2019-2020 öğretim yılı bahar döneminde salgın sürecinde özel okulların hizmet ve ücret politikalarına (öğrencilerin sunulan hizmetlerden faydalanma durumu, velilerin memnuniyet düzeyi, özel okulların ücret iadesi politikası) ilişkin özel okul velilerinin görüşleri nasıldır?
2. 2020-2021 öğretim yılı güz döneminde salgın süresince özel okulların hizmet ve ücret politikaları (velilerin özel okul tercihi nedenleri, öğrenci kayıt sözleşmeleri, uzaktan eğitim yoluyla verilen ders sayısı ve süresi) ilişkin özel okul velilerinin görüşleri nasıldır?
3. Covid-19 salgın süresince özel okullardaki hizmet ve ücret politikasına ilişkin tartışmalı (ikilemlı) uygulamalara ilişkin özel okul velilerinin görüşleri nasıldır?

Yöntem

Araştırma sorularına yanıt bulmak üzere yalnızca nitel ya da nicel bilgilerin yeterli olmayacağı düşünülmüş, araştırmada karma yöntem ve zenginleştirilmiş (üçgenleme) paralel karma desenden faydalanılmıştır. Zenginleştirilmiş paralel karma desende amaç hem nicel, hem de nitel yöntemin avantajlardan faydalanarak bulguları doğrulamak ve güvenilirliği arttırmaktır (Lodico Spaulding ve Voegtler, 2006). Bu bağlamda, özel okul velilerinin görüşlerine göre COVID-19 salgını süresince özel okulların gelir ve finansmanı olgusunun anlamı ve doğasına ilişkin durumu betimlemek üzere nicel yaklaşımdan, bu olguyu derinlemesine araştırmak üzere nitel yaklaşımdan faydalanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın nicel çalışma grubunu COVID-19 salgını süresince özel okulların gelir ve finansmanına ilişkin veli görüşlerini almak üzere, 7 coğrafi bölgeden 143 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde kolayda örnekleme tekniğinden faydalanılmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler (n=143)

	<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Yaşanılan Bölge	Akdeniz	7	4,9
	Doğu Anadolu	2	1,4
	Ege	14	9,8
	Güneydoğu Anadolu	2	1,4
	İç Anadolu	37	25,9
	Marmara	81	56,6
Yerleşim birimi	Köy/Kasaba	2	1,4
	İlçe Merkezi	11	7,7
	Şehir Merkezi	15	10,5
	Büyükşehir	115	80,4
Çocuğun yer aldığı eğitim kademesi	İlkokul	65	45,5
	Ortaokul	63	44,0
	Lise	15	10,5

Tablo 1’e göre göre, katılımcılara ilişkin demografik bilgiler, yaşanılan bölge -Akdeniz (f=7), Doğu Anadolu (f=2), Ege (f=14), Güneydoğu Anadolu (f=2), İç Anadolu (f=37), Marmara (f=81)-, yerleşim birimi -köy/kasaba (f=2), ilçe merkezi (f=11), şehir merkezi (f=15), büyükşehir (f=115)-, velisi olduğu öğrencinin yer aldığı eğitim kademesi -ilkokul (f=65), ortaokul (f=63), lise (f=15) değişkenleri açısından değişkenlik göstermektedir.

Araştırmanın nitel çalışma grubunu COVID-19 salgını suresince özel okulların gelir ve finansmanı olgusuna ilişkin velilerin görüşlerini derinlemesine incelemek ve çeşitli görüşleri ortaya çıkarmak üzere kolayda örnekleme tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmada nicel ve nitel veriler eş zamanlı olarak toplanmıştır. Araştırmanın nitel verileri farklı bölgelerde yaşayan, farklı deneyimlere ve farklı demografik özelliklere sahip 143 katılımcıdan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel ve nicel veriler, yazarlar tarafından geliştirilen “*Salgın Suresince zel Okulların Gelir ve Finansmanına Yönelik Veli Görüşleri*” anket formu ve “*Salgın Suresince zel Okulların Gelir ve Finansmanına Yönelik Veli Görüşleri*” görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Anket formu; katılımcıların araştırmaya katılmak için uygun özelliklerde olduklarını ve araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını belirttikleri iki sorudan oluşan onay formu, katılımcıların demografik özellikleri ile kişisel bilgilerini belirttikleri  sorudan oluşan kişisel bilgiler formu ve 11 kapalı ve çoklu seçenekten oluşan nicel, altı açık uçlu nitel araştırma soruları bölümünden oluşmaktadır. Anket formunda yer alan sorular şu şekilde örneklendirilebilir:

Kapalı uçlu soru rneği: Salgın suresince özel okul tarafından karşılanmayan hizmetlere (yemek, servis, gezi vb.) ilişkin okulunuzdan ücret iadesi alabildiniz mi?

- Evet, tamamını aldık.
- Evet, iade yapılması gereken ücretin bir kısmını aldık.
- Hayır, cret iadesi alamadık.

Açık uçlu soru rneği: Salgın suresince özel okul tarafından karşılanmayan hizmetlere (yemek, servis, gezi vb.) ilişkin okulunuzun ücret iadesi politikasına ilişkin görüşlerinizi ve deneyimlerinizi (varsa) lütfen yazınız.

Nicel sorular, kapalı uçlu ve çoklu seçenekli sorulardan oluşturulmuştur. Nicel sorular, salgın suresince özel okul velilerinin; a) zel okul eğitimi için ayırdığı bt, b) aile gelirinde yaşanan değişim, c) velilerin özel okul ücretlerini nasıl bulduğu (yüksek-normal-düşük), d) velilerin ğrenci kayıt sözleşmelerini okuyup anlayarak imzalama durumları, e) gelecek eğitim ğretim döneminde özel okula kayıt yapttırmaya yönelik düşünceleri, f) zel okullardan aldığı hizmetler, g) zel okulların planladıkları ders sayısı ve suresinin özel okul ücretleri ile ilişkine yönelik düşünceleri h) cret iadesi alma durumları, i) cret iadesi alma hususunda izledikleri yol, j) cret iadesi beklentileri, k) zel okul tercih nedenleri gibi göstergeleri içeren bilgilere yönelik hazırlanmıştır.

Araştırmanın nitel verileri, katılımcıların salgın suresince özel okulların gelir ve finansmanına ilişkin deneyim ve algılarını ortaya çıkarmak üzere toplanmıştır. Araştırmanın deseni zenginleştirilmif karma desen olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda nicel sorular, nicel bulguları doğrulamak ve elde edilen bulguları zenginleştirmek üzere nicel formda yer alan sorulara paralel olarak hazırlanmıştır.

Anket formunun ulaşılmak istenilen yapıyı temsil edip etmediği (geçerlik) iki eğitim yönetimi alan uzmanı ve iki özel okul müdürü tarafından görüş alınarak düzenlenmiştir. Salgın döneminde anket sorularının “Google Forms”a aktarılarak verilerin evrimii olarak toplanmasının uygun olduğu dşnlmştir. Ankette yer alan kapalı uçlu sorulara verilecek olası seçenekleri arttırmak ve olası hataları görmek üzere 20 özel okul velisine gönderilerek pilot çalışma yapılmıştır. Pilot alışma sonucunda anket formunun incelenen yapıyı tutarlı ve doğru olarak temsil edip etmediği (güvenirlik) test edilmiş, anket formu son şeklini almıştır. Veriler, 10-23 Eylül 2020 tarihleri arasında Google Forms üzerinden evrimii olarak toplanmıştır. Hatalı rnekleme ulaşmamak ve evrimii veri toplama sürecinde yaşanabilecek aksaklıkları en aza indirmek üzere, anket yalnızca özel okul velilerinin bulunduğu sosyal mesajlaşma ağlarına atılmıştır. Yeterli sayıda katılımcıya ulaşıldığı dşnldğnde anket sonlandırılmıştır.

Verilerin Analizi

“*Salgın Suresince zel Okulların Gelir ve Finansmanına Yönelik Veli Görüşleri*” anket formunda yer alan kapalı uçlu sorulardan elde edilen nicel veriler, betimleyici istatistikler kullanılarak frekans ve yüzde olarak hesaplanmıştır. Nitel görüşme formundan elde edilen veriler ise, betimletici ve açıklayıcı biçimde analiz edilmiştir. Katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntılarla i güvenirlik sağlanmıştır. Araştırmada önce benzerlik ve farklı olan ifadeler bir araya getirilerek temalar ve alt temalar oluşmuştur. Araştırmanın güvenirliğinin sağlanması için tema ve alt temaların belirlenmesinde eğitim bilimleri alanında çalışan iki araştırmacının da

görüşlerine başvurulmuştur. Verilerin analizinde görüşlerine başvuru alan velilere(K:1, K:2, K:3...) şeklinde kod numarası verilmiştir. Katılımcıların anket formuna verdiği yanıtlar araştırmacılar tarafından kodlandıktan sonra bir kod anahtarı oluşturulmuş ve alanda uzman dört akademisyen her görüşme formu için görüşme kod anahtarını doldurmuş böylece kodlayıcılar arasındaki tutarlılık hesaplanmıştır. Kodlayıcılar tarafından “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan kodlar belirlenmiştir. Toplanan verilerden yola çıkarak araştırmaya özgü kod, kategori ve temalara ulaşılmıştır.

Bulgular

“Salgın Süresince Özel Okulların Gelir ve Finansmanına Yönelik Veli Görüşleri” anket formundan elde edilen nitel ve nicel veriler analiz edilerek birleştirilmiş, bulgular COVID-19 salgını süresince hanehalkının özel okul eğitimi harcamaları, özel okullarda öğrenci kayıt sözleşmelerinin durumu, özel okullara öğrenci kayıtları, özel okullarda karşılanmayan hizmetler ve bu hizmetlere ilişkin özel okulların ücret iadesi politikaları, özel okullara devlet desteği ve özel okulların giderlerinde azalma temaları altında incelenmiştir.

COVID-19 Salgını Süresince Hanehalkının Özel Okul Eğitimi Harcamaları

Özel okul eğitimine yapılan harcamalar, hanehalkı gelirinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Tablo 2’de açıklandığı üzere, ankete katılan velilerin %37’si öğrencinin özel okul eğitimi için 35.001 TL ve üzeri, %31’i 25.001-35.000TL arasında, %26’sı 15.001-25.000TL arasında ve %6’sı 15.000 TL ve altı harcama yaptığını ifade etmektedir. Ankete katılan velilerin %85’i özel okul ücretlerini yüksek bulduğunu belirtmesi ise, birçok velinin çocuklarının eğitimi için yapılan harcamaların isteğe bağlı bir ekstra değil, zorunlu bir masraf olduğunu düşündüğünün göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. COVID-19 Salgını Süresince Hanehalkı Geliri (n=143)

	<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Özel okul eğitimine ayrılan bütçe	35.001 TL ve üzeri	15	10,5
	25.001-35.000 TL	53	37,1
	15.001-25.000 TL	37	25,9
	15.000 TL ve altı	9	6,3
Hanehalkı gelirinde değişim	Gelir azaldı	82	57,3
	Gelir arttı	14	9,7
	Gelir değişmedi	50	35
Özel okul ücretleri	Yüksek	121	84,6
	Normal	16	11,2
	Düşük	6	4,2

COVID-19 salgınının eğitim harcamalarına etkisini değerlendirmek üzere, eğitim hizmeti ödemelerinin bankalar aracılığıyla gerçekleştirilmesi zorunlu hale getirilmesi bilgisini kullanarak 2020 yılı’na ait Bankalararası Kart Merkezi (BKM) verilerini ve TÜİK tarafından yayımlanan 2019 yılı hanehalkı eğitim harcamaları verileri kullanılmıştır. TÜİK tarafından yayımlanan verilere göre Türkiye’de 2019 yılında yapılan eğitim harcamalarının %20,8’i hanehalkları tarafından gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2020). Hanehalklarının eğitim harcamalarına katkısının, düşük gelirli ülkelerde (%29), yüksek gelirli ülkelerden fazla olduğu bilinmektedir (UNESCO, 2019 Akt: Korlu, 2020). Bu durum, düşük ve orta gelirli ülkelerde hem eğitim harcamalarının daha az gerçekleştiği, hem de hanehalklarına yüklediği anlamına gelmektedir. Bankalararası Kart Merkezi (BKM) verilerine göre, 2020’nin ilk üçteyinde eğitim sektörü harcamalarında işlem tutarı 19.261 Milyon TL olmuştur. Bu rakam 2019 yılında yapılan 26.191 Milyon TL lik eğitim harcamalarından neredeyse %25 daha azdır (BKM, 2020). Türkiye’de hanehalkları tarafından yapılan eğitim harcamalarının diğer ülkelere kıyasla oldukça yüksek olmasına rağmen, 2020 yılında eğitim sektörü harcamalarında büyük bir düşüş yaşanması şüphesiz ki salgın döneminde yaşanan ekonomik durgunluk ve hanehalklarının gelir düzeyinde yaşanan düşüş ile ilişkilidir. Nitekim ankete katılan velilerin %57,3’ü hanehalkı gelirinde düşüş yaşandığını belirtmiştir.

COVID-19 Salgını Süresince Özel Okul Öğrenci Kayıt Sözleşmelerinin Durumu

Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19’un salgın olarak tanımlanmasıyla birlikte, özel okul sözleşmelerinde yer alan mücbir sebep maddesinin meşru hale geldiği görülmektedir. Bu maddelerin çoğu, hiç kimsenin gerçekten beklemediği savaş ve terör gibi tek seferlik olayların üstesinden gelmek için eklenmiştir. Nitekim, ankete katılan velilerin %69’unun öğrenci kayıt sözleşmesinde yer alan maddeleri okuyup anlayarak imzalamadığı görülmektedir. Okulların fiziksel olarak kapatılmasının ardından öğrenci

kayıt sözleşmelerinde yer alan maddelere ilişkin farkındalık yükselmiş ve bu maddeler daha önemli hale gelmiştir. Ankete katılan veliler, öğrenci kayıt sözleşmelerinde yemek/kitap ücretinin kayıt için zorunlu tutulması, ücret iadeleri ile ilgili maddelerin okul lehine düzenlenmesi, uzaktan eğitim ücreti ve koşulları ile ilgili maddelerin bulunmaması konularında rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Özel öğretim kurumları öğrenci kayıt sözleşmelerinde yer alan ve velilerin rahatsızlık duydukları konular Tablo 3’de açıklanmaktadır:

Tablo 3. COVID-19 Salgını Süresince Özel Okul Öğrenci Kayıt Sözleşmelerinin Durumu

<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	
Öğrenci kayıt sözleşmelerini okuyup anlayarak imzalama durumu	Evet	44	30,8
	Hayır	99	69,2
TOPLAM	143	100	
<i>Kod</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	
ÖKS*’nde Yemek/kitap ücretlerinin zorunlu tutulması	67	42,7	
ÖKS’nde Ücret iadeleri ile ilgili maddelerin okul lehine düzenlenmesi	46	29,3	
ÖKS’nde uzaktan eğitim ücreti ve koşullarını düzenleyen maddelerin yokluğu	44	28,0	
TOPLAM	157	100	

*ÖKS: Öğrenci Kayıt Sözleşmesi

Yemek/kitap ücretlerinin zorunlu tutulması: Ankete katılan velilerin üçte birinden fazlası özellikle yemek ve kitap ücretlerinin öğrenci kayıt sözleşmelerini imzalamak için zorunlu tutulması konusunda rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. “Yıllardır yemek ücretinin ödenmesini ve okulun kendi hazırlanmış olduğu kartasiye kolisinin alınmasını zorunlu tutuyorlar. Hem de bunların ücretini kayıt döneminde peşin olarak talep ediyorlar. Ancak ücret iadesinin gerektiği durumda kendileri kesinti yaparak ileri tarihlerde ödeme yapacaklarını söylüyorlar.” K:111. “Özellikle kitap ve yemek ücretlerinin çok şişirilmiş olduğunu düşünüyorum. Ayrıca bunları almamak, başka yerden temin etmek gibi bir şansımız yok. Mecbur bırakılıyorsunuz.” K:140. Okulların fiziksel olarak kapatılmasını gerektiren durumlarda hem ücret iadesi sürecinde yaşanan sıkıntıların (bkz. okulların fiziksel olarak kapatılması sırasında ücret iadeleri) bir sonucu olsa da salgın öncesinde de birçok veli bu dayatmadan rahatsızlık duymaktadır.

Ücret iadeleri ile ilgili maddelerin okul lehine düzenlenmesi: Ankete katılan velilerin üçte biri ücret iadeleri ile ilgili maddelerin okul lehine düzenlenmesi konusunda rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. “Kayıt sildirmeye karar verildiğinde kayıt ücretinden %10 kesinti yapılacak olması ve iadenin 2-3 ay gibi uzunca bir süre yapılmaması! Yemek ücretlerinin kayıt esnasında 1 yıllık peşin alınması! Genel gider ücretlerinin ne için ödendiğine dair bir açıklamanın olmayışı!...” K:59.

Uzaktan eğitim ücreti ve koşullarını düzenleyen maddelerin yokluğu: Ankete katılan velilerin üçte biri öğrenci kayıt sözleşmelerinin yeni kayıt döneminde uzaktan eğitim koşullarına göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. “Ben kaydımı, salgın ortaya çıkmadan önce Şubat 2020 de erken kayıt ile yaptım. Salgın sonrası kayıt yaptırsaydım, mutlaka sözleşmede uzaktan eğitim koşullarının yazılı olmasını ve ücretlendirmesinin de aynı şekilde belirlenmesini talep ederdim.” K:78. “...Sözleşmelerde uzaktan eğitim başlığı açılmalı, uzaktan eğitim kural ve ücretleri açıklanmalıdır.” K:33. Özel okul mevzuatında ve öğrenci kayıt sözleşmelerinde yer almamasına rağmen, özel okul, veli ile uzaktan eğitim verilmesi hususunda anlaşabilmekte ve uzlaşabilmektedir. Ancak bu uzlaşma yeni bir sözleşmenin konusudur. Uzaktan eğitimin MEB tarafından da veriliyor olması, özel okulların sunmuş olduğu eğitim hizmetini de meşrulaştırmaktadır (Bulut, 2020, 14 Mayıs).

COVID-19 Salgını Süresince Özel Okullara Öğrenci Kayıtları

Salgın döneminde velilerin özel okul ücretlerini ödemekte zorlanması, öğrencilerin özel okullardan devlet okullarına nakli, orta ve düşük ücretli okullar için daha az öğrenci kaydı anlamına gelmektedir. Özel okullardan devlet okullarına nakil olan öğrenci sayılarını içeren detaylı resmi bir veri olmamasına rağmen, bazı özel öğretim kurumlarının okul kapatmayla karşı karşıya kalabileceği olasılığını düşündürmektedir. Özel öğretim kurumlarının sayıca azalması ve bu öğrencilerin devlet okullarına geçişi, devlet okullarının kapasitesinin ve kamu eğitim harcamalarının başa çıkmakta zorlanacağı büyük bir öğrenci akınına oluşturabilir. Nitekim Tablo 4’te açıklandığı üzere ankete katılan velilerin, %24’ü önümüzdeki yıl için erken

kayıt yaptırmayı düşündüğünü, %61'i kayıt yaptırmayı erteleyeceğini, %15'i ise özel okullara yerine devlet okullarını tercih edeceğini ifade etmiştir. Özel okul velileri çocuklarının eğitimi için özel okulu tercih etme nedenlerini birden fazla seçenek işaretleyebildikleri anket sonuçlarında, eğitim-öğretim hizmetinin niteliği (f=113), yabancı dil eğitimi (f=93), okul-veli iletişiminin güçlü olması (f=78), sosyal faaliyetlerin çeşitliliği (f=58), okulun fiziki olanakları (f=65), öğrencinin ısrarı (f=45), rehberlik hizmetlerinin niteliği (f=43), okulda bulunma saatlerinin uzun olması (f=41) olarak belirtmişlerdir. Bu doğrultuda, salgın döneminde, özel okulların tercih edilmesindeki birçok neden uzaktan eğitim süreciyle birlikte ortadan kalkmış gibi görünmektedir.

Tablo 4. COVID-19 Salgını Süresince Özel Okullara Öğrenci Kayıtları

<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	
Velilerin özel okul tercih nedenleri	Eğitim öğretim hizmetlerinin niteliği	113	79
	Yabancı dil eğitimi	93	65
	Okul veli iletişiminin güçlü olması	78	54,6
	Okulun fiziki olanakları	65	45,5
	Sosyal faaliyetlerin çeşitliliği	58	40,1
	Velisi olduğu öğrencinin ısrarı	45	31,5
	Rehberlik hizmetlerinin niteliği	43	30
	Öğrencinin okulda bulunma saatlerinin uzun olması	41	28,7
<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	
Velilerin önümüzdeki eğitim öğretim yılında özel okula kayıt yaptıрма durumu	Erken kayıt düşünüyor	34	23,8
	Erken kayıt yaptırmayı düşünmüyor	87	60,9
	Devlet okuluna kayıt yaptıracak	22	15,3
TOPLAM	143	100	

Yukarıda açıklanan bu iki bulgu, özel okullardan devlet okullarına büyük bir öğrenci göçünün habercisi olarak görülebilir. Özel okul kayıtlarındaki düşüş ve özel okulların sayısında da azalma olarak algılanabilir. Böyle bir durum devlet okullarının kapasitesini ve kamu eğitim harcamalarını zorlayacaktır. Bu duruma salgın döneminde sosyal mesafe tedbirleri açısından baktığımızda, devlet okullarının sosyal mesafe tedbirlerini karşılama imkânsızlığı da eklenecektir.

COVID-19 Salgını Süresince Özel Okullarda Karşılanmayan Hizmetler ve Bu Hizmetlere İlişkin Özel Okulların Ücret İadesi Politikaları

Öğrenci kayıt sözleşmelerinde yer alan mücbir sebep maddesi, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin artık yerine getirilemediği, taraflar arasında yapılan pazarlığın temel niteliğinin değiştiği durumları ifade etmektedir. Mücbir sebep, taraflardan herhangi birine, kendi kontrolleri dışındaki bir olay nedeniyle sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirememelerini gerekçelendirme hakkı verir (Eren, 2016). Sözleşmede yer alan bu madde ile işini kaybeden veliler, çocuklarının kaydını okuldan almak isteyebilir, dönem ücretlerini ödemekten vazgeçebilir veya okullar yüz yüze eğitime geçtiğinde çocuklarının eğitime devam etmesini isteyebilirler. Özel okullar, okul sözleşmelerinde sunmayı taahhüt ettikleri hizmetleri sağlayamayacaklarının farkında olmasına rağmen, gelirlerinden feragat etme konusunda istekli görünmemektedirler. Şekil 1' de görüldüğü üzere, ankete katılan veliler salgın öncesinde özel okulların sunmayı taahhüt ettiği hizmetlerden öğrencilerin ya hiç faydalanamadıklarını ya da kısmen faydalanabildiklerini ifade etmişlerdir. Veliler;

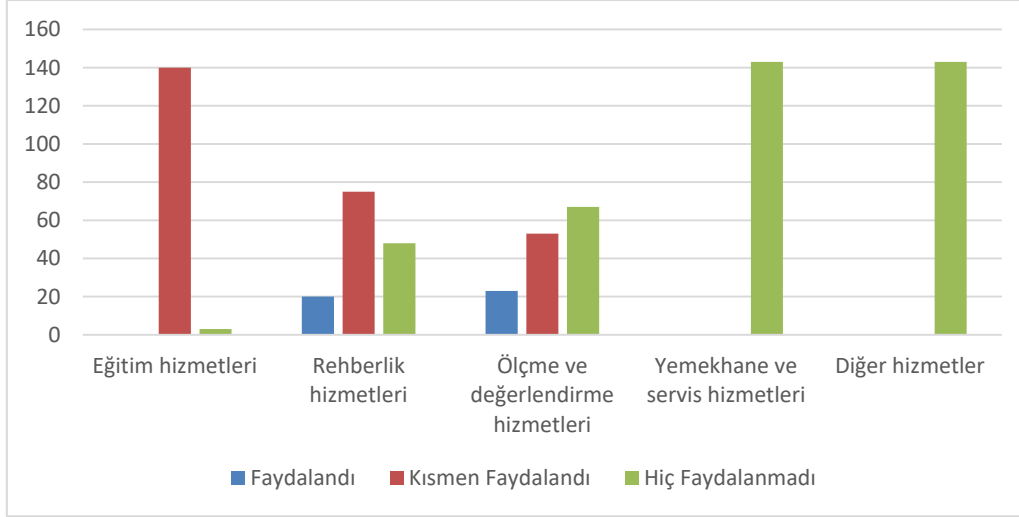
a) Eğitim hizmetleri: Öğrencilerin %98'inin eğitim öğretim hizmetlerinden kısmen faydalandığını (f=140), %2'si ise (f=3) hiç faydalanamadığını;

b) Rehberlik hizmetleri: Öğrencilerin %14'ünün rehberlik hizmetlerinden faydalandığını (f=20), %52'sinin kısmen faydalandığını, %34'ünün ise (f=48) hiç faydalanamadığını,

c) Ölçme ve değerlendirme hizmetleri: Öğrencilerin %16' sının ölçme ve değerlendirme hizmetlerinden faydalandığını (f=23), %37'si kısmen faydalandığını (f=53), %47'sinin ise (f=67) hiç faydalanamadığını,

d) Yemekhane ve servis hizmetleri: Yemekhane ve servis hizmetlerinden öğrencilerin hiç faydalanmadığını (f=143),

e) Diğer hizmetler: Revir, kulüpler, sanatsal ve sportif faaliyetler, kütüphane ve laboratuvar hizmetleri gibi hizmetlerden ise, öğrencilerin hiç faydalanmadığını (f=143) belirtmiştir.

Şekil 1. COVID-19 Salgını Süresince Özel Okulların Sunduğu Hizmetlerden Öğrencilerin Faydalanma Durumu

Okulların çoğu, sözleşmede öngörülen tüm hizmetleri artık yerine getiremeyeceklerini velilere bildirmiş, uzaktan eğitime geçiş ile birlikte dersler, devlet okullarına kıyasla daha uzun ve yoğunlaştırılmış olarak sunulmuştur. Nitekim özel okulların telafi eğitim ile öğrenci kayıt sözleşmelerinde taahhüt ettikleri yükümlülükleri yerine getireceğini savunan ve getiremeyeceği iddia eden iki görüş oluşmuştur:

Özel okulların taahhüt ettikleri yükümlülükleri yerine getireceğini savunan görüşlerin kaynağı olarak, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Özel Okullar Derneği, Özel Öğretim Derneği ve Türkiye Özel Okullar Derneği Yüksek İstişare Kurulu'nun açıklamaları gösterilmektedir (Hukuki Haber, 2020, 23 Nisan). Ankete katılan velilerin %56'sı, özel okulların uzaktan eğitim süresince planlamış olduğu ders sayısı ve süresinin eğitim ücretinde olası bir ücret iadesini ortadan kaldırmak için daha uzun ve yoğunlaştırılmış olduğunu belirtmişlerdir. "Çocuğum 1.sınıf ve günde 9 ders veriliyor. Kesinlikle hepsine girmiyor. Sadece ana derslere katılıyor. Beden eğitimi, görsel sanatlar, müzik nasıl uzaktan uzağa yapılabilir mi? Yapmaya zorlanıyoruz, sırf ders yaptık iade istemeyiniz diye." . "Bir çocuğun sabah 9:00 dan akşam 17:00 ye kadar ekranda olması çok sağlıksız. CİMER'e kadar şikâyet ettim ama veliler para verdik daha çok ders olmalı baskısı yaptıkları için okul geri adım atmadı." K:87

Mücbir sebepten dolayı özel okulların, ücret iadesi yapması gerektiğini savunan görüşlerin kaynağı olarak, avukatlar tarafından ileri sürülen görüşler ve Tüketici Sorunları Derneği'nin açıklamaları gösterilmektedir (Hukuki Haber, 2020, 23 Nisan). Nitekim ankete katılan velilerin ücret iadesine ilişkin beklentisinin, uzaktan eğitim yoluyla sunulması mümkün olmayan hizmetler ve yine uzaktan eğitim yoluyla daha düşük standartlarda sunulan hizmetler için yemek ve servis ücretleri dışında ek indirim talebi olduğu anlaşılmaktadır. "Biz erken kayıt döneminde yüz yüze eğitim için kayıt yaptırduk ki o zaman bile beklentimizi tam olarak karşılayamıyorduk, çevrimiçi eğitimdeki yetersizlikler tuzu biberi oldu! Çevrimiçi eğitim ile okulun hiçbir fiziksel imkân kullanılmadığı gibi söz verilen sosyal aktiviteler, gezi programları, müsamereler de yapılamadı. Genel gider adı altında bu faaliyetlerin ödemesi de yapılmıştı! Dolayısıyla özel okullar %50 indirim yaparak biz velilerin paralarını geri iade etmeliler!" K:87. Bazı veliler, okullar tarafından sunulan ücret indirimlerinin, okulun sunmayı taahhüt ettiği hizmetler ve öğretim programı dışında kalan faaliyetlerdeki kesintilere kıyasla yeterli olmadığını veya diğer okulların sunduklarından daha düşük olduğunu düşündükleri için itiraz etmektedirler. Okulların eğitim ücretlerinde yüksek düzeydeki indirim yapması, gelirlerinin önemli bir kısmından feragat etmesi anlamına gelmektedir. Bu durum maliyetlerin düşmesine, öğretmenlerin işlerini kaybetmesine, özel okulların gelecekteki yatırım planlarında kesintilere yol açan nakit akışının azalmasına ve buna bağlı olarak özellikle düşük ücretli özel okulların sunduğu hizmet kalitesinde düşüşe neden olabilir. Benzer şekilde Öztürk tarafından salgın öncesinde yapılan bir analizde (2018) özellikle Anadolu'daki şehirlerde öğrenci bulma sorunu yaşayan kurumların indirimlere gitmeleri kârlılıkları üzerinde baskı yaratabileceği ifade edilmektedir.

Özel okul velilerinin, COVID-19 salgını süresince özel okullarda karşılanmayan hizmetlere ilişkin özel okulların ücret iadesi politikaları ile ilgili görüşleri Tablo5'te verilmiştir.

Tablo 5. COVID-19 Salgını Süresince Özel Okullarda Karşılanmayan Hizmetlere İlişkin Özel Okulların Ücret İadesi Politikaları

		<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Velilerin öğrenim ücretlerinde indirim beklentisi	Uzaktan eğitim süresince öğrenim ücretlerinde indirim beklentisi	Evet	139	%97
		Hayır	4	%3
	Harmanlanmış öğrenme modelleri uygulanırsa, öğrenim ücretlerinde indirim beklentisi	Evet	133	%93
		Hayır	10	%7
<i>Kategori</i>	<i>Kod</i>			
Velilerin servis ve yemekhane hizmetlerine yönelik ücret iadesi için başvurdukları yollar	Okula başvuru		92	64
	Tüketici hakem heyetine başvuru		11	8
	Başvuruda bulunmadım		40	28
Velilerin salgın süresince özel okulların ücret politikası ile ilgili etik dışı uygulamalarıyla karşılaşma durumları	Etik dışı uygulamalarla karşılaştım.		59	%40,1
	Etik dışı uygulama ile karşılaşmadım.		94	%59,9
Salgın süresince özel okulların ücret politikası ile ilgili etik dışı uygulamaları	Yemek ve servis ücretinin peşin olarak alınması		43	%30
	Ücret iadesi sürecinde okul lehine kararlar alınması		30	%20,1
	Kitap ücretinin olması gerektiğinden fazla olması		28	%19,6
	Öğretmenlerin işine son verilmesi ve eğitimin sekteye uğratılması		3	%2,1

Özel okullar karşılanmayan servis ve yemekhane hizmetlerine ilişkin ücret iadesi yapacaklarını duyurmuşlardır. Tablo 5'te görüldüğü gibi katılımcıların %64'ü karşılanmayan servis ve yemekhane hizmetlerine ilişkin ücret iadesi için okula, %8'i tüketici hakem heyetine başvurduğunu %28'i ise herhangi bir başvuruda bulunmadığını belirtmişlerdir. Okulların fiziksel olarak kapalı kaldığı süre boyunca karşılanmayan servis ve yemekhane hizmetlerine ilişkin velilerin %17'si ücret iadesinin tamamını, %43' ü ise bir kısmını alabilmiştir. Özel okul velilerinin %29'u hiç ücret iadesi alamazken, %11'i ücret iadesi ile ilgili sürecin devam ettiğini ifade etmiştir. Ankete katılan veliler, ücret iadesinin yöntemi, ücret iadesinin süresi ve ücret iadesinin oranı konularında rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. Bu durum, özellikle ailelerin gelir kaybına uğradığı bir dönemde, velilerin haklarını korumak için özel okullarla ilgili denetlemelerin daha sıkı olmasını gerektirmektedir.

Katılımcıların %40'ı salgın süresince özel okulların ücret politikası ile ilgili etik dışı uygulamalarıyla karşılaştıklarını belirtmektedirler. Katılımcılar bu etik dışı uygulamaları: velinin isteğine bağlı hizmetlerin zorunlu tutulması, ücret iadesinde okul lehine kararlar alınması, kitap ücretinin gerektiğinden fazla olması ve öğretmenlerin işine son verilerek eğitimin sekteye uğratılması olarak tanımlamaktadırlar.

Milli Eğitim Bakanlığı, 2019-2020 eğitim öğretim döneminden itibaren özel okulların öğrenci kayıt sözleşmesinde güncelleme yapılmasını sağlamıştır. Güncellenen öğrenci kayıt sözleşmelerinde yemek, kahvaltı, takviye kursu, yatakhane, kitap, kırtasiye, servis ve etüt ücreti veli isteğine bağlı hizmetler olarak yer almıştır (<https://ookgm.meb.gov.tr/www/ogrenci-kayit-sozlesmesi/icerik/1423>). Buna karşın katılımcılar özel okullar tarafından yemek, kitap ve kırtasiye hizmeti almaya zorlandıklarını ifade etmişlerdir. “Yönetmeliğe aykırı biçimde yemek hizmeti almaya zorlandım, yemek hizmetini almadan asla kayıt yapılmayacağı söylendi.” K:17, “Kitap ve yemek servis konusunda yönetmelikte zorlama olamaz diyor, zorlama var. 21Eylül’ de parasını ödediğim balde çevrimiçi derslere alınmayacağımız. Sebebi 4000 TL’lik kitap kolisi almamış olmamız.” K:19. “Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliğindeki Değişikliğe Dair Yönetmelikte yemek, kıyafet ve kitap velinin talebine bağlıdır, der. Ancak okulumuz yemek ve kitabı direktmeye devam ediyor. Bu kanuna karşı gelmektedir.” K:56. Milli Eğitim Bakanlığı bu konuda Özel Okul Dernekleri Temsilci Başkanlarının, uzaktan eğitim sürecinde yemek ve servis ücreti alınmayacağı konusunda yaptığı basın açıklamasına da dikkat çekmektedir (<http://ookgm.meb.gov.tr/www/sss.php>). Bu açıklamalara rağmen katılımcılar, özel okulların isteğe bağlı hizmetleri almayan öğrencilerinin çevrimiçi eğitimden faydalanmasını engellediğini ifade etmektedirler. “Kayıt yenileyebilmek için kayıt esnasında yemek parasının alınmasını zorunlu tutuyorlar, seçme hakkı tanınmıyor! Kitap listesinde seçme hakkı tanınmadığı gibi alınmazsa çocuğun eğitim hakkının engelleneceği mesajları atılıyor velilere! Çevrimiçi

eğitim şifrelerinin verilmeyeceği ifade ediliyor!..” K:59. Katılımcılar aynı zamanda kitap ücretinin olması gerekenden daha fazla olduğunu ve bu uygulamayı etik dışı bulduklarını belirtmişlerdir. “Kitap kütusunun içerisine 375 adet cerrahi maske konulmuş. Gidilmeyen okul takılmayan maske parası. Veli den nasıl para alabilirim. Hiç etik değil.” K:150. “Kitap kolisi hazırlıyorlar ancak hepsine toplu bir fiyat çıkarıyorlar. Neye be kadar ödediğimizi bilmiyoruz.” K:93.

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğinin 56. maddesi hükümlerince; “eğitim ve öğretim yılı başlamadan kurumdan ayrılanlara, öğrencinin ödeyeceği yıllık ücretin %10 dışındaki kısmı, eğitim ve öğretim yılı başladıktan sonra kurumdan ayrılanlara ise öğrencinin ödeyeceği yıllık ücretin %10’u ile öğrenim gördüğü günlere göre hesaplanan miktarın dışındaki kısmı öğrenci velisine/vasisine iade edilir. Öğretime başladıktan sonra ayrılan öğrencilerden alınacak ücret kurumun öğrenim ücretinden fazla olamaz.” Katılımcıların etik dışı olarak tanımladıkları ücret iadesi oranına ilişkin ifadelerinin, 56. Madde hükümleri çerçevesinde gerçekteşen %10’luk yasal kesintinin mücbir sebepler çerçevesinde ele alınarak yapılmamasına yönelik talepleri olduğu anlaşılmaktadır. “Pandemi sürecinde öğrencinin kaydı alınrsa %10’luk kesinti olmamalı.” K:33. Katılımcıların aynı zamanda ücret iadelerinin gerçekteştirilme yöntemi ve süresiyle ilgili sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. “Kayıt ücretinden %10 kesinti yapılacak olması ve iadenin 2-3 ay gibi uzunca bir süre yapılmaması!” K:54. Katılımcıların etik dışı olarak tanımladıkları ücret iadesi oranına ilişkin ifadelerinin, 56. Madde hükümleri çerçevesinde gerçekteşen %10’luk yasal kesintiyi de kapsayacak şekilde yasal olmayan kesintileri de kapsamaktadır. Velilerin bu kesintileri etik dışı bulmasındaki ana kaynak yine sözleşmelerde yer alan mücbir sebep maddesi olarak görülmektedir. Veliler, mücbir sebep maddelerine dayanarak, bu kesintilerden muaf olmak istediklerini ifade etmektedirler. “Mücbir sebep maddeleri yalnızca okulu korumuyor aslında ama okullar kendi işine geldiği gibi işletiyor bu maddeleri.” K:141. “...Ayrıca imzaladığımız sözleşme yüz yüze eğitime göre düzenlenmesinin yanı sıra mücbir sebepler maddesi kaldırılmıştı ki bence hiç etik değil. Bu durumda kesintili talep ettiğimiz iadeleri almanın da önü kapanıyor. Mecburen imzaladık.” K:37.

Bu konulardan hareketle, Bulut (2020, 14 Mayıs), özel okulların, örgün eğitim dışında aldıkları ücretleri ifa edemeyecekleri anlaşılmışsa ve telafisi de mümkün değilse iade etmesi hususunda görüş belirtildiğini ifade etmiştir. Bu ücretler, öğrenim ücreti -telafi eğitim yapılmaması durumunda-, takviye kurs ücreti, etüt ücreti, yemek, servis ve yatakhane ücreti olup, ifa imkânsızlığı nedeniyle, iade edilmelidir. Ankete katılan velilerin neredeyse tamamı (f=139) salgın süresince özel okulların kapalı olması ve uzaktan eğitime devam etmesi durumunda öğrenim ücretlerinde indirim yapılmasını beklemektedir. Bu durum yüz yüze yapılan geleneksel öğretim yöntemleri ile teknoloji tabanlı öğretim yöntemlerinin birleştirilmesi olarak adlandırılan (Gülbahar, 2009) harmanlanmış öğrenme (blended learning, hybrid learning) modelinin uygulanması durumunda da benzer olup, velilerin %90’ından fazlası (f=133) yine öğrenim ücretlerinde iade yapılmasını talep etmektedir.

COVID-19 Salgını Süresince Özel Okullara Devlet Desteği ve Özel Okulların Giderlerinde Azalma

COVID-19 salgını süresince özel okulların giderlerinde azalma yaşanmış ve aynı zamanda özel okullar çeşitli devlet desteğinden faydalanmışlardır. Bir özel öğretim kurumunun, sermaye ve yatırım giderleri haricinde gider kalemleri -pazarlama-satış giderleri elektrik su yakıt (ısınma-aidat) mali müşavir ücreti hukuk müşaviri ücreti, telefon/internet kırtasiye giderleri, ambalaj-paketleme giderleri, sigorta giderleri, nakliye gideri bakım-onarım genel giderler, beklenmeyen giderler olmak üzere ifade edilebilir (Oran Kalkınma Ajansı, 2016:24). Salgın ile birlikte, elektrik, su, kırtasiye giderleri, ambalaj ve paketleme giderlerinde büyük oranda düşüş olduğu görülmektedir. Bu düşüş, toplam giderin % 1,5-2’ sine karşılık gelmektedir. Buna ek olarak uzaktan eğitime dahil edilmesi zor olan bazı branş öğretmenlerinin işten çıkarılmasının önüne geçmek amacıyla kısa çalışma ödeneği kullanımının önü açılmıştır. Kısa çalışma ödeneği alan bir öğretmenin maaşında yaklaşık %40 oranında düşüş yaşanmıştır (Seçkinler Grup, 2020). Özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin kısa çalışma ödeneğinden faydalanma oranlarına ilişkin yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu oranın %20 olduğu düşünöldüğünde bir özel öğretim kurumunun giderlerinde en az %15-20 oranında bir düşüş yaşandığı belirtilebilir.

Personel maaş giderlerinde azalma: Salgın döneminde özel okullar, personel maaşları için 7244 Sayılı Yasa’nın 8.maddesine göre genişletilen kısa çalışma ödeneğinden faydalanabilmişlerdir. Kısa çalışma ödeneği, işyerindeki çalışma sürelerinin geçici olarak azaltılması veya durdurulması durumunda istihdamın korunmasını sağlama amacını taşımaktadır (işkur.gov.tr). 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun ek 2. maddesi ile geçici 23. maddesinde belirtilen esaslar çerçevesinde, işyerlerinde çalışan personellerin kısa çalışma ödeneğinden faydalanabilmesi için şu kriterler aranmıştır:

•Salgın nedeniyle işyerindeki haftalık çalışma sürelerini geçici olarak 1/3 oranında azaltan veya faaliyetlerini tamamen veya kısmen -en az dört hafta süreyle- durduran işverenler kısa çalışma ödeneğine başvurabilir.

•Kısa çalışma ödeneğinden faydalanmak için haftalık çalışma süresinin 1/3' ü oranında azaltılması ile ilgili olarak, 4857 sayılı İş Kanununun 63'üncü maddesi uyarınca çalışma süresinin haftada en çok 45 saat olabileceği bilgisinden hareketle işyerinde çalışma süresinin haftalık 30 saat veya aşağısında olması gerekmektedir. Bu durum özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmenler açısından farklılaşmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı "Özel Öğretim Kurumlarında Çalışan İşçilerin Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi" başlıklı teftiş raporunda, "Öğretim personelinin çalışma süresinin belirlenmesinde işyeri uygulaması esas alınarak, sözleşmede belirlenen ders saati ve ek ders saati ile okuldaki ders dışı faaliyetlere ilişkin toplam süre dikkate alınacaktır. İş sözleşmesinde, çalışma süresine ilişkin herhangi bir hüküm yok ise işyeri uygulamaları da dikkate alınarak (ders dışı faaliyetler ve benzeri çalışmaların olmaması halinde) haftalık ders saatinin, aynı zamanda çalışma süresi olduğu kabul edilmelidir." denilmektedir (T.C. ÇSGB, 2015). Bu doğrultuda, özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin kısa çalışma ödeneğinden faydalanabilmesi için ders saatlerinde 1/3 oranında azalma yaşanmalıdır.

•Kısa çalışmaya tabi tutulan işçilerden kısa çalışma başlama tarihinden önceki 60 gün hizmet akdine tabi olmalıdır.

•Kısa çalışmaya tabi tutulan işçiler, son 3 yılda 450 gün süreyle prim ödemiş olmalıdır.

Özel okullarda çalışan öğretmenler ve diğer personeller kısa çalışma ödeneğinden faydalanabilmiştir. Bu ödenek ile, özellikle uzaktan eğitim yoluyla verilmesi mümkün olmayan ya da kısmen mümkün olan branş öğretmenlerinin işten çıkarılma ile karşı karşıya kalmasının önüne geçilmiştir. Bununla birlikte, kısa çalışma ödeneği ile geçinmek zorunda kalan çalışanlar, okul kapanmasından bu yana çok büyük bir gelir kaybına uğramıştır. Son 12 aylık prime esas kazançların aylık ortalaması 4000 TL (brüt) olan bir çalışana 2.381,78 TL (brüt) kısa çalışma ödeneği ödenmiştir (Seçkinler Grup, 2020). Bu özel öğretim kurumlarında çalışan personelin gelirlerinde yaklaşık olarak %40 oranında bir düşüş yaşandığını göstermektedir. Bu çalışanlar, uzaktan eğitim nedeniyle şehir değiştirmiş olabilir ya da gelir kaybı nedeniyle başka iş arayışına girmiş olabilirler. Buna karşın uzaktan eğitimin eksiksiz sürdürüldüğü özel okullar, uzaktan eğitim yoluyla tam mesai çalışan personelinin kısa çalışma ödeneğinden faydalandırılmış mıdır? Özel öğretim kurumlarında çalışan personellerin yüzde kaç bu ödenekten faydalanmaktadır? Bu konu ile ilgili yayımlanmış resmi bir belge bulunmasa da, özel öğretim kurumları kurucuları ve yöneticileri tarafından kısa çalışma ödeneğinin istismar edildiğine ilişkin birçok haber yapılmıştır (Barskanmay, A., 2020, 13 Mayıs; Kamudan Haber, 2020, 6 Eylül). Ankete katılan veliler, özel okulların kısa çalışma ödeneğinden faydalandıklarını ve bu faydanın velilere ücret iadesi yapılmaması ile birleştirildiğinde haksız kazanç olarak görüldüğünü belirtmişlerdir. *"Harcamaları azaldı, vermesi gereken hizmeti vermedi, öğretmen maaşlarını kısa çalışma ödeneğinden karşıladı ve bizden tam para aldı. Bunun yanında servis ve yemek ücretlerinde bile haksız ve çok yüksek kesintiler yaptı."* *"...Okul kapalı olsa da personel giderlerinin devam ettiğini, mutfağa malzeme aldıklarını, elektrik, su, doğalgaz ödemeye devam ettiklerini anlattı. Çok iyi biliyordum ki öğretmenler kısa çalışma ödeneği ile çalıştırıldı o dönemde. Nasıl ki kar ortağımız değiliz, herkes zor durumda kaldı, verilmeyen hizmetin ücretinin bir kısmını keserek geri ödeyemezsiniz"* *"Gelirimizi azaldı ya da tamamen kaybettik. Çevrimiçi eğitimle pek çok kalemden tasarrufları oluyor, veliye yansıtılmalılar, karlılıklarını da olağanüstü şartlara göre azaltılmalılar. Oysa hiç düşünmeden normal zamlarını da yaptılar. Bizlerden hizmetlerinin karşılığını alırken, kısa çalışma ödeneğinden hangi nedenle faydalandıklarını da anlamıyorum"* K:102. Özel öğretim kurumlarındaki temizlik personelleri, güvenlik görevlileri ve büro personelinin kısa çalışma ödeneğinden faydalanması olağan görülse de, eğitim faaliyeti uzaktan eğitim yoluyla devam ettiğine göre öğretmenlerin çalışmaya devam etmesi nedeniyle kısa çalışma ödeneğinden faydalandırılması olağan dışı görülmektedir. Bu durum hem veliyi, hem personeli hem de devleti gelir kaybına uğratan etik dışı bir uygulamadır.

Elektrik, su ve ısınma giderlerinde azalma: COVID-19 salgını süresince özel okulların, elektrik, su, kırtasiye giderleri, ambalaj ve paketleme giderlerinde büyük oranda düşüş olduğu görülmektedir. Bu düşüş, toplam giderin % 1,5-2' sine karşılık gelmektedir (Oran Kalkınma Ajansı, 2016).

Servis ve yemek giderlerinde azalma: COVID-19 salgını süresince özel okulların, servis ve yemek gelirinde azalma yaşamıştır. Diğer taraftan veliler almadıkları bu hizmet için ücret iadesi talep etmektedirler.

İlan, reklam ve çevre temizlik vergilerinde azalma: Özel okullar, 7244 sayılı kanunun 1/G.Maddesi ile; “Faaliyetleri durdurulan veya faaliyette bulunamayan işletmelerin yıllık ilan ve reklam vergileri ile yıllık çevre temizlik vergilerinin, faaliyetleri durdurulan veya faaliyette bulunulamayan dönemlere isabet eden kısmı alınmaz.” şeklindeki düzenlemeden faydalanabilmektedir.

Kira giderlerinde erteleme: Özel okullar, 7226 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’unun Geçici Madde 2.maddesi ile; “1/3/2020 tarihinden 30/6/2020 tarihine kadar işleyecek iş yeri kira bedelinin ödenememesi kira sözleşmesinin feshi ve tahliye sebebi oluşturmaz.” şeklindeki düzenlemeden faydalanabilmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda özel okulların eğitim sistemi içindeki payı giderek artmıştır. Bu durumun başlıca nedenleri arasında; yabancı dil eğitimi, sınıf mevcutlarının azlığı, kullanışlı okul binaları, teknoloji kullanımı, alanlarında uzman öğretmenler, etkin rehberlik, klasik araç gereç dışına çıkılması, ağır çanta taşıma zorunluluğunun olmaması, laboratuvarların etkin kullanımı, sosyal ve sanatsal faaliyetlerin yoğun olması, okuldaki etkinliklere öğrenci ve velilerin aktif katılımının sağlanması sayılabilir. Özel okulların COVID-19 salgını sürecinde hizmet ve ücret politikaları hakkında velilerin görüşlerini almayı hedefleyen bu araştırmada özel öğretim kurumları velilerinin, hanehalkının özel okul eğitimi harcamaları, özel okullarda öğrenci kayıt sözleşmelerinin durumu, özel okullara öğrenci kayıtları, özel okullarda karşılanmayan hizmetler ve bu hizmetlere ilişkin özel okulların ücret iadesi politikaları, özel okullara devlet desteği ve özel okulların giderlerinde azalma temaları ortaya konulmuştur.

COVID-19 salgını süresince hanehalkının özel okul eğitimi harcamaları temasında; Türkiye’de hanehalkları tarafından yapılan eğitim harcamaları diğer ülkelere oranla yüksektir, 2020 yılında eğitim sektörü harcamalarında büyük bir düşüş yaşanması şüphesiz ki salgın döneminde yaşanan ekonomik durgunluk ve hanehalklarının gelir düzeyinde yaşanan düşüş ile ilişkilidir. Araştırma sonucunda salgın sürecinde velilerin hanehalkı gelirinde düşüş yaşandığı bulunmuştur. Ailelerin gelir kaybındaki düşüş sadece Türkiye’ de değil tüm dünya ülkelerinde gerçekleşen bir durumdur. Bu durum; Gonzalez, Karpman, Kenney ve Zuckerman (2020) tarafından “*Salgın yüzünden bazıları endişeli aileler gelir kaynaklarını kaybedecek ve öğrenciler okullarına ödeme yapma konusunda ücretlerde zorluk yaşayacaklar.*” şeklinde belirtilmiştir.

Velilerin tamamına yakını özel okul ücretlerini yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle de yemek, kırtasiye ve kitap ücretlerinin fazla olması, çevrimiçi eğitim ile yüz yüze eğitime denk tutulması, ücretlerin kanunda belirtilen artıştan daha fazla olduğu belirtilmiştir. Okullarda eğitime ara verilen sürede uygulanan uzaktan eğitimle ilgili olarak *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 06.05.2020 tarihli ve E.6790450 sayılı yazısında* özel okullarda verilen eğitimin telafi edilmesiyle birlikte yüz yüze eğitime denk olduğu belirtilmiştir. Yapılan araştırmalarda yüz yüze eğitimdeki verimliliğin, uzaktan eğitimle verilen eğitimle aynı olmadığı ortaya konulmuştur. Bahçeşehir Üniversitesi(2020) tarafından yapılan araştırmada yüz yüze eğitimden tarafların memnun olmadığı, ayrıca TEDMEM (2020) tarafından yapılan araştırmada ise özellikle küçük sınıflarda yüz yüze eğitimin daha verimli olduğu ve yüz yüze eğitimin öneminin altı çizilmiştir. Belki özel okullar bu dönemde eşzamanlı ve eşzamansız olarak müfredatı bitirmiş olabilirler fakat daha nitelikli bir eğitim için çocuklarını özel okullara gönderen velilerin beklentilerine cevap verip veremedikleri başka bir araştırma problemidir

Yüz yüze eğitimin bir gününün uzaktan eğitim ile karşılaştırılması mümkün değildir. Bir günlük yüz yüze eğitim bir günlük uzaktan eğitimden her bakımdan değerlidir(Zhou,2020). Kanada ‘da yükseköğretim kurumları için Kanada Acil Müdahale Yardımı Kurumu’nun (CERB) tavsiyeleri şöyledir: Bazı öğrenci ücretlerinden ve geç kayıt için cezalardan feragat edilmeli, öğrencilerin başvurabilecekleri özel bir burs oluşturmalı, ödeme süreleri uzatılmalı, okuldan ayrılan öğrenciler için ödeme planı programı genişletilmeli ve daha uygun maliyetli bir çevrimiçi ödeme sistemi kurulmalıdır (Daniel, 2020). Yine Dubai’de COVID-19 sebebiyle ekonomik olarak sıkıntıya giren 13.900 kişi, ebeveynlerin %50’ye varan son maaş kesintileri ve yüksek yaşam maliyetleri arasında bu fonları sağlamakta zorlandığı için okul ücretlerini %30 azaltmak için bir dilekçe imzalamışlardır (Nicola vd., 2020). Hindistan’da aileler özel okulların ücret artışlarını sorgulamışlardır. Eyaletler arasında farklılıklar olmasına rağmen özel okullarla ilgili çeşitli kararlar alınmıştır. İnsan Kaynakları Geliştirme Bakanı; özel okullardan yıllık ücret artışlarını yeniden gözden geçirmelerini istemiştir. Bazı eyaletlerin yüksek mahkemeleri özel okulların Gujarat, Maharashtra ve Odisha da dâhil olmak üzere en az dokuz eyalet, üç aylık ücretlerin ertelenmesine izin vermişler, diğerleri, özel olarak öğrenim altında olanlar hariç diğer ücretlerden feragat etmişlerdir (Mandhani, 2020). Kenya’da

2020 ikinci ve üçüncü dönem ücretlerinin okullar tarafından ailelere geri ödenmesi talimatı verilmiştir (Mbogo, 2020). Yapılan başka bir araştırma da ise Uganda'daki e-öğrenme programlarına yapılan yüksek yatırım düzeyine rağmen, düşük bir benimsenme oranı olduğu bulunmuştur. Benimsenme düzeyini artırmak için yapılması gerekenler arasında; fon kaynaklarını genişletmek, fon kaynakları için koordinasyon mekanizmaları sağlamak, uygun fiyatlı okul ücretleri yapısı geliştirmek ve uygun bir ücret ödeme sistemi geliştirmek olduğu belirtilmiştir (Bigirwa, Ndawula ve Naluwemba, 2020). Bütün bunların dışında UNICEF'in (2020) okulların yeniden açılmasında "devletlere *okul harçlarını ve diğer masrafları (okul üniforması, vs.) almayın ve okula yeniden kayıt oranlarını arttırmak için okula kabulün önündeki diğer engelleri kaldırın*" tavsiyesinde bulunmuştur. Ebola salgınında Sierra Leone hükümeti sınav ücretlerinden feragat etmiş ve ortaokula mali destek ile iki yıllık ücretleri ödemiştir (World Bank, 2015).

Özel okul ücretlerinde yapılan artış, *okulların ara sınıflarının eğitim ücreti bir önceki eğitim-öğretim yılında ilan edilen, okulda devam eden öğrencilerin ücreti ise öğrenci kayıt sözleşmesinde belirlenen eğitim ücretine (Ek ibare: RG-19/2/2020-31044) bir önceki yılın ortalama (Y.I-ÜFE+TÜFE)/2 oranına en fazla % 5 oranında artış yapılarak belirlenir*. Velilerin özel okul ücretlerini fazla bulmaları, özel okulların bu maddeye dikkat ederek artış yapmadıkları anlamına gelebilir. Dünya da özel okullarda COVID 19 nedeniyle yaşanan ekonomik kayıplar nedeniyle özel okulların nasıl planlama yapması gerektiği ile ilgili olarak birçok ülkede özel okullara öneriler bulunmaktadır. Avusturalya da bazı özel okullar öğrenci kaybının önüne geçmek için ücretlerinde indirim, ücretlerini ödeyemeyen aileler yardım, eğitim borçlarını erteleme yönüne gitmişlerdir (Kidson, 2020). 2020-2021 eğitim öğretim yılına öğrenciler okullara daha farklı fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarla döneceklerdir. Bunun için okulların yeni okul modellerine yönelmesi gerekebilir (Zhou, 2020). Bu süreçte birçok özel okulun öğrenci kaybı yaşadığı bir gerçektir. Fakat bu kaybı her şeye rağmen okulunu bırakmayan velilerden telafi etmeye çalışmak da etik açıdan doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Ayrıca, salgın sürecinde velilerin de gelirlerinde büyük kayıplar yaşanmıştır.

COVID-19 salgını süresince özel okul öğrenci kayıt sözleşmelerinin durumu temasında; velilerin yarısından fazlası kayıt sözleşmelerini okuyup anlayarak imzalamadıklarını belirtmişlerdir. Veliler, kayıt sözleşmelerinde özellikle yemek ve kitap ücretinin yasal olmamasına rağmen zorunlu tutulmasından, çevrimiçi eğitim ücretine yönelik maddelerin bulunmamasından rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. Ek:RG-19/2/2020-31044) Kurumlar, öğrenci veya kursiyerlerden; yemek, kahvaltı, servis, pansiyon/yatakhane, kitap-kırtasiye, kıyafet, etüt ve benzeri hizmetler karşılığında alacakları ücretleri mayıs ayının sonuna kadar ayrıca tespit ederler. Bu fıkarda yer alan hizmetlerden, talep eden veliler faydalanır. MEB, kitap ve yemek gibi hizmetleri tamamen veli isteğine bırakmıştır. Oysaki bazı özel okullar kitap ve yemeğe katılımı velilere zorunlu tutmuştur.

COVID-19 salgını süresince özel okullara öğrenci kayıtları temasında; velilerin tamamına yakını nitelikli eğitim öğretim için özel okulları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca veliler; okulun uzaktan eğitim sürecindeki başarısı, dil eğitimi, temizlik ve hijyen, iletişim, okuldan geçen sürenin uzun olması/çalışan anne-baba olmak, sosyal faaliyetler, rehberlik hizmetleri, çocuğun ısrarı, devamlılığı sağlamak ve güvenlik nedeni ile özel okulu tercih etmektedirler. Bu bulgular Nartgün ve Kaya'nın 2016 yılında yaptıkları araştırma bulgularıyla da örtüşmektedir. Araştırmada, "Velilerin Okuldan Beklentileri" başlıklı madde incelendiğinde, veliler, öncelikle çocuklarının mutlu olduğu ve kişiliğini gelişimine katkıda bulunan bir okul istemektedirler. Daha sonra ilk sırada yabancı dil eğitimine verdiği önem ile fiziksel güvenliğinin sağlanmasının önemli olduğu belirtilmiştir. Bunlarla birlikte okulun sahip olduğu sosyal imkânların (kulüpler, sportif ve sanatsal faaliyetler, uluslararası projeler vb.) çocuğu hayata hazırlamada önemli olduğu, okullarda verilen kahvaltılar ile öğle yemeklerinin sağlıklı olmasının ve hijyenik şartlarda bir okul ortamı sağlanmasının önemli olduğunun altını çizmişlerdir. Verilen görüşlerle örtüşen diğer bir araştırmada ise; özel okulda ve devlet okulunda çalışan öğretmenlerin, devlet okulu ile özel okul arasında sınıf yönetimi anlayışı farklılığı bulunduğu, devlet okullarında daha otokrat-özelde daha demokrat bir sınıf yönetimi anlayışını tercih edildiğini, özelde profesyonel yardım ve PDR desteği alma imkânının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (İlgar, 2014). Bu sonuçlar ışığında devlet okullarını da geliştirebilirsek, eğitimin niteliği artabilir. Özel okulların tercih edilmesinde rol oynayan bu etmenlerin uzaktan eğitim sürecinde çevrimiçi yapılan eğitimde ne ölçüde etkili olduğunun da sorgulanması gerekmektedir. Çünkü bazı özel okulların İngilizce ders saatlerini düşürdükleri ve yüz yüze eğitimde 40 dakika olan ders saati süresinin çevrimiçi eğitimde 30 dakikaya düşürüldüğü bilinmektedir. Salgın süresince özel okulları devlet okullarından ayıran özellikleri, şartlar nedeniyle özel okullar yerine getirememiştir. Ayrıca, velilerin maddi kayıplar yaşaması, öğrenim ve yemek ücretlerinde beklenen indirimlerin yapılmaması nedeniyle özel okullar öğrenci kayıtlarında düşüşler yaşamıştır. Öğrenci kayıtlarında yaşanan düşüşler yani devlet okullarına doğru yaşanan öğrenci kaymaları, devlet okullarında var olan sorunların artması ve özel okulların kapanması anlamına gelmektedir.

COVID-19 salgını süresince özel okullarda karşılanmayan hizmetler ve bu hizmetlere ilişkin özel okulların ücret iadesi politikaları temasında; özel okulların eğitim hizmetinden velilerin çoğunluğu faydalandıklarını, rehberlik hizmetlerinden velilerin yarıya yakını faydalanmadığını, velilerin yarısından fazlası ise kısmen faydalandığını belirtmiştir. Ölçme ve değerlendirme hizmetlerinden velilerin yarısı kısmen faydalandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan veliler; yemekhane ve servis hizmetlerinden hiç faydalanmadıklarını belirtmişlerdir. Revir, sanatsal etkinlikler, sportif faaliyetler, kütüphane ve laboratuvarlardan ise velilerin tamamına yakını faydalanmadıklarını belirtmişlerdir.

Özel okullarda karşılanmayan hizmetler ve bu hizmetlere ilişkin özel okulların ücret iadesi politikaları; karşılanmayan hizmetlerin ücret iadesi için velilerin yarısından fazlası okula başvurarak ücret iadesi talebi istediklerini, yarıya yakını ise herhangi bir başvuru yapmadıklarını belirtmişlerdir. Karşılanmayan hizmetlerin ücret iadesinin tamamını alan katılımcı sayısı çok azdır. Ücretlerin bir kısmını alan katılımcı sayısı yarıdan fazladır. Hiç ücret almayan katılımcı sayısı yarıya yakındır. Araştırmaya katılan velilerin yarısından fazlası, ücret iadesini genellikle bir sonraki eğitim öğretim yılından düşerek almayı tercih etmişlerdir. Velilerin çoğu ücret iadesini uzak tarihli bir takvime göre almışlardır. Başvuruya gerek kalmadan ücret iadesi alan veli sayısı oldukça azdır. Ücret iadesinin tamamını alan veli sayısı oldukça sınırlı sayıdadır. Velilerin yarısından fazlası ücret iadesi taleplerini kısmen gerçekleştirildiğini, yarıya yakın veli de ücret iadesinin gerçekleştirilemediğini belirtmiştir. Yukarıdaki sonuçlara göre özel okulların bir kısmı verilmeyen hizmetlerin ücretini veli başvurusuna gerek kalmadan veliye iade etme yoluna gitmiştir. Ücret iadesinin yapılmasını 07.04.2020 tarih ve 6215860 Esas sayılı MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün "Korona Virüs Tatili ve Özel Kurumların Ücretleri" başlıklı yazısında "...kurucu ve veli/kursiyer arasında anlaşmaya varılarak düzenlenen sözleşmeler, usulüne uygun olarak düzenlenip imza edilmişlerse resmi nitelikli hukuki değeri olan belge niteliğinde olup karşılıklı taahhütlerin yerine getirilmesi hukuken zorunluluk arz etmektedir. Çeşitli olağanüstü sebeplerle verilemeyen hizmetlerin ileri bir tarihte telafisinin yapılması, telafisinin yapılamayacak olması halinde ise Yönetmeliğin 56. maddesi gereği ücret iadesi yapılması gerektiği değerlendirilmiştir." şeklinde görüş bildirmiştir. Bu görüşe göre özel okullar veremedikleri hizmetlerin bedelini veliye geri ödemek zorundadır. Türkiye Özel Okullar Derneğinin 13.05.2020 tarihli aşağıda verilen kamuoyu duyurusunda "Eğitim dernekleri olarak bu süreçte okulların açık olamayışından kaynaklı öğrencilerimize sunulamayan servis ve yemek hizmetleri için velilerden ücret talep edilmesinin uygun olmadığı noktasında görüş birliği halindeyiz. Şayet bu ücretler velilerimiz tarafından peşin veya herhangi şekilde ödenmiş ise muhtemel telafi eğitimi sonrası, dönem başında hesaplanarak iade veya mahsup edileceğini kamuoyuna saygıyla duyuruyoruz." servis ve yemek ücretlerinin geri ödeneceği belirtilmiştir (Türkiye Özel Okullar Dergisi, 2020). Fakat ekim ayında bile bazı özel okullarda ödemelerini alamadıklarını belirten veliler bulunmaktadır.

COVID-19 salgını süresince özel okullara devlet desteği ve özel okulların giderlerinde azalma temasında; COVID-19 salgını süresince özel okulların giderlerinde azalma olmuş ve aynı zamanda özel okullar çeşitli devlet desteğinden faydalanmışlardır. Ayrıca özel okullar kira giderlerini ve reklam vergilerini erteleme olanaklarından da faydalanmışlardır. Özel okullar; temizlik personelleri, güvenlik görevlileri ve büro personelinin kısa çalışma ödeneğinden faydalandırılmışlardır. Eğitim faaliyeti uzaktan eğitim yoluyla devam ettiği için öğretmenlerin çalışmaya devam etmesi nedeniyle kısa çalışma ödeneğinden faydalandırılması da tartışmalı bir uygulama olarak görülebilir.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan tartışmalı durumlar, etik ve etik dışı olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. Araştırmaya katılan velilerin yarısından fazlası özel okulların salgın süresince etik dışı uygulamaları olmadığını belirtmiştir. Veliler, çevrimiçi eğitime indirim yapan okulların etik davrandıklarını belirtmişlerdir. Veliler; yemek ücretlerinin peşin olarak alınması ve yemek ücretinin zorunlu tutulması, kitap ücretlerinin gereğinden fazla olması, kırtasiye ve okul kıyafetlerinin gereksiz pahalı olması, çevrimiçi eğitim şifrelerinin kitap almayanlara verilmemesi, öğretmenlerin işine son verilmesi, ücret iadesi sürecinde okul lehine kararlar alınmasını da etik dışı uygulamalar olarak görmüşlerdir. Yapılan birçok araştırmada uzaktan eğitimin hiçbir zaman yüz yüze eğitimle denk olamayacağı ortaya konulmuşken, özel okulların hiç bir şekilde ücret iadesi yapmaması, uzaktan eğitime denk tutulması yeniden değerlendirilmesi gereken etik bir konu olabilir. Özel okullar, uzaktan eğitimi ders sayısı olarak vermiş olabilirler, fakat verdikleri bu ders sayısının ne kadarını öğrencinin tam anlamıyla öğrendiği önemlidir. Çünkü öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik algısı ve hazır olma durumunun nasıl olduğu net olarak bilinmemektedir. Öğrenciler kendilerini birden bire uzaktan eğitim içerisinde bulmuşlardır. Güney New Hampshire Üniversitesi Başkanı LeBlanc (2020) COVID-19'un üniversiteleri çevrimiçi öğrenmede; öğrencilerin plansız ve tedirgin oldukları için çevrimiçi öğrenmeye karşı direnç olabileceğini belirtmiştir. Gana'da üniversite öğrencileri arasında yapılan başka bir araştırmada ise; öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye karşı hazırlıksız olduğu, zaman

yönetimi ve özdenetim konusunda sorunlar olduğu belirlenmiştir (Agormedah, Henaku, Ayite ve Ansah, 2020). Üniversite öğrencilerinde uzaktan öğrenmeye karşı durum bu ise; yaşları daha küçük olan ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin durumunun çok da farklı olacağını düşünmek iyimserlik olabilir. Ayrıca; Endonezya’da yapılan araştırmada öğrenciler ilk iki haftadan sonra çevrimiçi öğrenmeden sıkılmaya başlamışlardır (Irawan, Dwisona ve Lestari, 2020). Bu durum öğrenmeyi etkileyen önemli bir etkidir. Öğrenci, çevrimiçi olarak bilgisayarın başında fakat öğrenme gerçekleşmemiş olabilir.

Salgın sürecinde yaşanan ekonomik sıkıntılar ve eğitimin çevrimiçi olması sebebiyle özel okullarda yaşanan öğrenci kaybı velilerden gelen bulgulara göre hem okulların hem de velilerin yararı düşünülerek düzeltilirse her iki tarafın da kazanacağı düşünülmektedir. COVID-19 Türkiye’de de sosyal felaket olarak kabul edilmelidir. Böyle bir durumda, sözleşme taraflarının menfaatlerinin dengelenmesi hukuk güvenliği ve adaletin yerine getirilmesi açısından önemlidir. Bunun nasıl gerçekleştirileceği ayrı bir sözleşmeye göre yapılmalıdır (Yılmaz, 2020). Zira eğitimi sadece öğretmenlerin, öğrencilere bilgi aktarımı olarak görmek özellikle bu çağda hem eğitime hem de öğretmenlere yapılan büyük bir haksızlıktır. Eğer, eğitimi sadece bilgi aktarımı olarak tanımlarsak ne okullara ne de öğretmenlere ihtiyaç vardır. Bu bilgi aktarımını öğrenci tek başına bilgisayarı kullanarak yapabilir. Bu tarz anlayışların önüne geçilmesi ve her iki tarafın ortak paydada birleşmesi için hukukçu ve eğitimcilerden oluşan özel okullarla hiçbir organik bağı olmayan bir komisyon her iki tarafın isteklerini dinleyip, özel okul velileri ve özel okul sahiplerinin uzlaşması için arabuluculuk görevi üstlenmelidir. Çünkü iki taraf arasında uzlaşma sağlanması, MEB’in 2023 hedeflerine bir adım daha yaklaşmasına yol açacaktır

Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri problemin çözümü için özel okul velilerinin de görüşlerini dikkate almalıdırlar. Özel okullara ücretler konusunda sıkı bir denetim getirilmelidir Yemek ve kırtasiye ücretlerine yapılan ücret artışları takip edilmelidir. Veliyi yemek ve kırtasiye malzemelerini almaya mecbur bırakan okullara gerekli yasal yaptırımlar uygulanmalıdır. Araştırmacılar, özel okul çalışanlarının salgın sürecinden nasıl etkilendiklerini, özel okulların tercih edilmesindeki nedenlerin değişip değişmediğine yönelik farklı araştırma tekniklerini kullanarak araştırma yapabilirler. Ayrıca araştırmacılar, özel okul öğrencilerinin çevrimiçi eğitim sürecinde öğrenmeyi ne kadar gerçekleştirdiklerini ortaya koyan araştırmalar da yapabilirler. Sonuç olarak önemli bir değer olarak şu çıkarımda bulunabiliriz; eğitim bir insan hakkıdır, bu hakkı gerçekleştirmek için özel okuldaki hizmet satın alarak, devleti bir ölçüde rahatlatan vatandaş ve özel okullar arasında Milli Eğitim Bakanlığı uzlaştırıcı bir rol üstlenmelidir.

Etik Beyan

“COVID-19 Salgını ve Özel Okul Ücret Politikaları: Kanuni ve Etik Çıkarımlar” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 27.05.2021 tarih ve 20 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Agormedah, E. K., Henaku, E. A., Ayite, D. M. K. ve Ansah, E. A. (2020). Çevrimiçi learning in higher education during COVID-19 pandemic: A case of Ghana. *Journal of Educational Technology & Çevrimiçi Learning*, 3(3), 183-210.
- Aslan, A. E. (2019). Türkiye’de özel okullaşma. *BEÜ SBE Dergisi*, 8(1), 263-276.
- Bahçeşehir Üniversitesi (2020). BAU Uzaktan Eğitim Raporu, <https://bau.edu.tr/haber/15707-bauzaktan-egitim-raporu>. Erişim tarihi:29.08.2020.
- Bao, X., Qu, H., Zhang, R. ve Hogan, T. P. (2020). Modeling reading ability gain in kindergarten children during COVID-19 School closures. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(17), 6371.
- Barskanmay, A. (2020, 13 Mayıs). Özel Okullara Gün Doğdu. <https://www.karar.com/yazarlar/alibarskanmay/ozel-okullara-gun-dogdu-1562841>
- Bigirwa, J. P., Ndawula, S. ve Naluwemba, E. F. (2020). Does the school financing role matter in e-learning adoption? An explanatory sequential study in midwifery schools in Uganda. *Contemporary Educational Technology*, 12(1), Article ep264.
- BKM (2020). Seçilen Sektöre Göre Aylık Gelişim: Eğitim sektörü harcamaları 2019-2020. Aralık 2020, https://bkm.com.tr/secilen-sektore-gore-aylik-gelisim/?filter_group=22&List=Listele&as_fid=326c6aed06b5e85170b4b095ee3238c0a145c3ab
- Bulut, A. (2020, 14 Mayıs). Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin Özel Okul Ücretlerine Etkisi: Ödeme-İade Problemi. <https://blog.lexpera.com.tr/koronavirus-pandemisinin-ozel-okul-ucretlerine-etkisi-odeme-iade-problemi/>

- Daniel, J. (2020). Covid-19 - A two-week transition from campus to online at the Ascenda School of Management. Canada. <http://oasis.col.org/handle/11599/3701>.
- Eren, F. (2016). Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 20. Baskı, Ankara 2016
- Gonzalez, D., Karpman, M., Kenney, G. M. ve Zuckerman, S. (2020). Hispanic Adults in Families with Noncitizens Disproportionately Feel the Economic Fallout from COVID-19.
- Gülbahar, Y. (2009). *E-öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gündüz, M. (2016). Tanzimat döneminde özel öğretimin başlaması ve Ahmed Cevdet Paşa'dan ilginç bir rapor. *Eğitime Bakış*, 12(38), 11-17.
- Hukuki Haber. (2020, 23 Nisan). COVID-19 Salgını ve Mücbir Sebep Kapsamında Özel Öğretim Kurumları İçin Durum Değerlendirmesi. https://www.hukukihaber.net/makale/COVID-19-salgini-ve-mucbir-sebep-kapsaminda-ozel-ogretim-kurumlari-h436204.html#_ftn34.
- Irawan, A. W., Dwisona, D. ve Lestari, M. (2020). Psychological impacts of students on online learning during the pandemic COVID-19. *KONSELI: Jurnal Bimbingan dan Konseling (E-Journal)*, 7(1), 53-60.
- İlgar, L. (2014). Özel okul ve devlet okulunda görev yapmış sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimindeki farklılıklara ilişkin görüşleri: Nitel bir çalışma. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(22), 259-285.
- İŞKUR (2020). Kısa Çalışma Ödeneği. <https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odeneği>
- Kamudan Haber. (2020, 6 Eylül). Özel Okul Öğretmenlerinin Maaşlarını Neden Devlet Ödüyor? <https://www.kamudanhaber.net/guncel/ozel-okul-ogretmenlerinin-maaslarini-neden-devlet-oduyor-h448135.html>
- Kaplan, P. (2020). Uzaktan eğitim özel okullarda öğrenci sayısını 310 bin azalttı. <http://www.pervinkaplan.com/detay/uzaktan-egitim-ozel-okullarda-ogrenci-sayisini-310-bin-azaltti/13668>.
- Kidson, P. Andrew. (2020). Some private schools need to change their models — they were losing students even before COVID. *The Conversation*, 1 October 1-5. <https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1266&context=asshpapers>.
- Korlu, Ö. (2020). *Eğitimin yönetişimi ve finansmanı eğitim izleme raporu 2020*. https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/EIR2020_EgitimYonetisimiVeFinansmani.pdf.
- LeBlanc, P. (2020). COVID-19 has thrust universities into online learning—how should they adapt? <https://www.brookings.edu/blog/education-plus-development/2020/03/30/covid-19-has-thrust-universities-into-online-learning%E2%81%A0-how-should-they-adapt/>
- Lodico, M. G., Spaulding, D. T. ve Voegtle, K. H. (2010). *Methods in educational research: From theory to practice* (Vol. 28). New York: John Wiley & Sons.
- Mbogo, R. W. (2020). Leadership roles in managing education in crises: The case of Kenya during COVID-19 pandemic. *European Journal of Education Studies*, 7(9), 207-226.
- Mandhani, A. (2020). 5 July, 2020 9:22 am IS. <https://theprint.in/judiciary/school-fee-payment-plea-reaches-sc-a-look-at-how-12-hcs-ruled-on-the-issue-since-april/454614/>.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education. Revised and expanded from case study research in education*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- MEB. <http://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-yayinlanmistir-orgun-egitim-20192020/icerik/397>.
- MEB. http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf.
- MEB (2020). Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün 16.03.2020 tarih ve 556022 Esas sayılı yazısı.
- MEB (2020). Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'nün 07.04.2020 tarih ve 6215860 Esas sayılı "Korona Virüs Tatili ve Özel Kurumların Ücretleri" isimli yazısı.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nartgün, Ş. ve Kaya, A. (2016). Özel okul velilerinin beklentileri doğrultusunda okul imajı oluşturma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(2) Makale No: 17.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., Agha, M. ve Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery*, 78, 185-193. .
- Oran Kalkınma Ajansı. (2016). Özel Okul Yatırım Fizibilitesi. https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20170915103310_0.pdf
- Öztürk, A., B. (2018). Özel Eğitim Sektörü, Türkiye İşbankası, https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/sr201801_ozelegitimsektoru.pdf
- Seçkinler Grup. (2020). COVID-19 ve Kısa Çalışma Ödeneği. <https://www.seckinlergrup.com/kisa-calisma/?pdf=1464>
- T.C. Resmi Gazete: 14 Şubat 2007. 5580 Nolu Özel Öğretim Kurumları Kanunu, , Sayı: 26434, Erişim <https://resmigazete.gov.tr/fihrist?tarih=2007-02-14> Son Erişim Tarihi: 16.12.2020.
- T.C. Resmi Gazete: 14 Şubat 2007. 5580 Nolu Özel Öğretim Kurumları Kanunu, Sayı: 26434, Erişim <https://resmigazete.gov.tr/fihrist?tarih=2007-02-14> Son Erişim Tarihi: 16.12.2020.
- T.C. Resmi Gazete: 19 Şubat 2020 31044 Sayılı Resmi Gazete, Özel Okul Ücretleri, <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarih=2020-02-19>. 14. Son Erişim Tarihi: 16.12.2020.

- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı (2015). “Özel Öğretim Kurumlarında Çalışan İşçilerin Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Programlı Teftiş Raporu”. Ankara
- TÜİK (2020). Eğitim harcamaları istatistikleri 2019. Aralık 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamaları-Istatistikleri-2019-33670>
- TEDMEM (2020). COVID-19 sürecinde eğitim: Uzaktan öğrenme, sorunlar ve çözüm önerileri. *TEDMEM Analiz Dizisi 7*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- UNICEF (2020). Framework for reopening schools. <https://www.unicef.org/sites/default/files/2020-06/Framework-for-reopening-schools-2020.pdf>.
- World Bank. (2015). Back to school after the Ebola outbreak. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2015/05/01/back-to-school-after-ebola-outbreak>.
- World Bank Report Education (2020). The COVID-19 Pandemic: Shocks to education and policy responses. Retrieved from May, 2020. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33696/148198.pdf>
- Yılmaz, Ç. M. (2020). COVID-19'un özel okul sözleşmelerinde edimlere etkisi. Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar-IV (Edt: E. İslamoğlu ve E. Alp), Berikan Yayınevi: Ankara. ss. 13-22.
- Zhou, T. (2020). *ERS Briefing – Financial Implications of COVID-19: Capturing FY20 Savings (or Not) in School Districts*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED607263.pdf>.
- <https://ookgm.meb.gov.tr/www/ogrenci-kayit-sozlesmesi/icerik/1423>
- <http://ookgm.meb.gov.tr/www/sss.php>.Özel okullar.

EXTENDED ABSTRACT

With the effect of COVID-19, the crisis waves in the world have shown themselves in every field. One of the sectors is education, which has been most affected by these crisis waves. With the COVID-19 pandemic, the traditional face-to-face training has been replaced by digital education. With the effect of COVID-19, the crisis waves in the world have shown themselves in every field. Education is one of the sectors most affected by these crisis waves. With the COVID-19 pandemic, the traditional face-to-face training has been replaced by digital education. Before the pandemic, many private schools in the world had been conducting synchronous and asynchronous education to support face-to-face education. With the pandemic, the transfer of education to the online space carried education in private schools to the expectations law and education triangle. The purpose of this research is to reveal the opinions of parents about the service and fee policies of private schools in the 2019-2020 academic year and in the 2020-2021 academic year, following the closure of schools and interruption of face-to-face education due to COVID-19. Accordingly, answers to the following questions are searched:

- 1) What are the views of parents on the service and fee policies of private schools during the 2019-2020 academic year (the status of students' benefiting from the services provided, the satisfaction level of the parents, and the refund policy of private schools) during the pandemic?
2. What are the parents' opinions about the service and fee policies of private schools (reasons for parents' private school preference, student registration agreements, the number and duration of distance education courses) during the 2020-2021 academic year?
3. During the current pandemic, are there unethical practices in private schools due to service and fee policy? What are the parents' opinions about these practices?

It was thought that only qualitative or quantitative information would not be sufficient to answer the research questions, and the mixed method and enriched (triangulation) parallel mixed design were used in the study. Findings have been examined under the themes of private school education expenditures of households, the status of student enrollment agreements in private schools, student enrollment in private schools, services not covered in private schools, and private schools' fee refund policies for these services, state support to private schools, and reduction in costs of private schools during the Covid-19 outbreak.

According to the findings, although the education expenditures made by households in Turkey are quite high compared to other countries, there has been a great decrease in education sector expenditures in 2020. There has been a decrease in private school enrollment and a decrease in the number of private schools in the 2020-2021 enrollment period. The force compelling clause in the student enrollment agreements refers to the situations where the obligations arising from the contract can no longer be fulfilled and the basic nature of the bargaining between the parties has changed. Participants stated that they were uncomfortable about the method of the refund, the duration of the fee and the rate of the refund. Participants stated that they encountered unethical practices of private schools regarding fee policy during the pandemic. They defined these unethical practices as compulsory services at the request of the

parents, making decisions in favor of the school regarding the reimbursement, the cost of the book being more than it should be, and disrupting education by terminating teachers' jobs. During the COVID-19 pandemic, the costs of private schools decreased and private schools also benefited from various government support. Teachers and other staff working in private schools were able to benefit from short-time working allowance. With this allowance, it is prevented that branch teachers who are not or partially possible to be given through distant education are faced with dismissal. COVID-19 should be considered as a social disaster in the world and in Turkey. In such a situation, balancing the interests of the contracting parties is important in terms of legal security and justice. It should be done according to the individual contract (Yılmaz, 2020). Loss of students in private schools due to the economic difficulties experienced during the pandemic and the online education, according to the findings from the parents, it is thought that if it is corrected considering the benefits of schools and parents, both sides will win.

Especially in this period seeing education as the way of knowledge transfer by teachers to students is a great injustice to both education and teachers. If we define education only as the transfer of knowledge, neither schools nor teachers are needed. The student can get this information by using the computer alone. For this reason, a commission consisting of lawyers and educators that has no organic ties with private schools should listen to the requests of both parties and act as a mediator for the reconciliation of private school parents and private school owners. The Ministry of National Education should listen to the requests of the parents of private schools and provide necessary assistance when they are justified.

Sabahattin Ali Romanlarındaki İktisat Teorisi İzleri

Eda ERĞUN¹ ve Umut HALAÇ²

Öz

Belirli bir dönemi incelerken o döneme ait kapsamlı ve analitik bilgiye ulaşmak için ekonomik, kültürel, psikolojik ve sosyolojik değişkenlerin göz ardı edilmemesi gerekliliği disiplinler arası çalışmaların önemini bir kat daha artırmaktadır. Bu perspektif doğrultusunda, edebiyat ve iktisat bilimi disiplinler arası bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, bir edebî eser üretildiği dönemin ekonomik, kültürel, sosyolojik ve psikolojik izlerini yansıtırma konusunda ayna işlevini üstlenebilir ve çoklu okumalara imkân tanıyan bir özelliğe haizdir. Bu çalışmanın amacı, iktisat ve edebiyat ilişkisi bağlamında Kuyucaklı Yusuf ve Kürk Mantolu Madonna romanlarını analiz etmektir. Araştırmada öncelikle Sabahattin Ali kısaca tanıtılmış, ardından iki romanın kronolojik olarak olay örgüsü aktarılmış ve buradan hareketle romanların ihtiva ettiği iktisadî öğeler tespit edilmiştir. Kuyucaklı Yusuf romanı ile ilişkili olarak dönemin iktisadi teması ile olan bağlantı ortaya koyulmuş, Kürk Mantolu Madonna romanının da ise iki ayrı dönem bağlamında Alman ve Türk ekonomileri incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda iktisat bilimi ve edebiyatın yakın ilişki içinde olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle incelenen eserler bağlamında sermayenin gücü ve bu gücün hukuk üzerindeki yönlendirici etkileri ortaya konulmuştur. Yoksulluk, gelir eşitsizliği ve suç kavramı arasındaki ilişkilerin altı çizilmiş ve bunların toplum yapısı üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisat, Edebiyat, Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, Kürk Mantolu Madonna

Traces of Economic Theory in Sabahattin Ali's Novels

Abstract

While examining a particular period, the necessity of not ignoring economic, cultural, psychological and sociological variables in order to reach comprehensive and analytical information about that period increases the importance of interdisciplinary studies. In line with this perspective, literature and economics emerge as an interdisciplinary field of study. Because, literature can assume the mirror function in reflecting the economic, cultural, sociological and psychological traces of the period in which it was produced, and has a feature that allows multiple readings. The aim of this study is to analyze the novels Kuyucaklı Yusuf and Kürk Mantolu Madonna in the context of the relationship between economics and literature. In the research, firstly Sabahattin Ali was introduced briefly, then the plot of the two novels was transferred chronologically, and the economic elements contained in the novels were determined. In the novel Kuyucaklı Yusuf, the economic theme of the period was revealed, and in the novel Kürk Mantolu Madonna, German and Turkish economies were examined in the context of two separate periods. Based on the analysis, it was determined that economics and literature are in close relationship. Especially, in the context of the examined novels, the power of capital and its guiding effects on law are presented. The relationship between poverty, income inequality and crime concept has been underlined and their effects on social structure have been tried to be revealed.

Key Words: Economics, Literature, Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, Kurk Mantolu Madonna

Atıf İçin / Please Cite As:

Ergün, E. ve Halaç, U. (2022). Sabahattin Ali romanlarındaki iktisat teorisi izleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 176-187.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.06.2021

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi - Türkiye- İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Teorisi Bilim Dalı, eda-ergun@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-4405-2895

² Doç. Dr. - Türkiye- Yaşar Üniversitesi İşletme Fakültesi Ekonomi Bölümü, umut.halac@yasar.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7540-4219

Giriş

İktisat, insanlığın varoluşundan beri mevcuttur. Zaman içinde meydana gelen olay ve olgular nedeniyle bireyler ve toplumlar sürekli olarak değişime uğramıştır. İktisat ve toplum, insanın ortak değer olması nedeniyle birbiriyle dinamik bir ilişki içindedir. Toplumlar arasında gözlemlenen ortak istek, ihtiyaç, gelenek ve kültür farklılıkları nedeniyle iktisadi yapılar arasında da farklılıklar gözlemlenebilir (Kazgan, 1991, s. 41). Bu durumda farklılıkları oluşturun birçok değişken söz konusu olunca bir toplumun iktisadi bir dönemini incelerken başvurulan veriler, çıktılar ve somut ürünler pek tabii ki daha kapsayıcı bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla, edebiyat, bu kuşatıcı bilgileri elde etmek için yararlanılan bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edebiyat, gerçekte sosyal sürecin bir yansıması değil, fakat sosyal süreç de dahil olmak üzere bütün o dönem tarihinin özü, esası ve özetidir (Wellek ve Warren, 2011, s. 109). Dolayısıyla, ekonomik etkilerin edebiyat eseri üzerindeki etkisi yadsınamaz yorumu yapılabilir. Örneğin, Dostoyevski'nin Suç ve Ceza romanında Raskolnikov'un bir tefeciye öldürmesinin ardında yatan en önemli gerekçe Rusya'nın ve Raskolnikov'un içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardır. Buradan yola çıkılarak, ülkelerin içinde buldukları ekonomik durumun; edebiyat, tiyatro ve dilin şekillenmesinde doğrudan rol oynadığı söylenebilir (Watts ve Smith, 1989, s. 291).

Dolayısıyla, Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf ve Kürk Mantolu Madonna romanları, iktisat ve edebiyat arasındaki ilişkiyi yansıtmak amacıyla incelenecektir. Araştırmada öncelikle iktisat ve edebiyat ilişkisinin teorik zemini sunulmuş, Sabahattin Ali'nin yazar kimliği tanıtılmış, ardından iki romanın kronolojik olarak olay örgüsü aktarılmış, buradan hareketle romanların ihtiva ettiği iktisadi ögeler tespit edilmiştir. Öncelikle, Kuyucaklı Yusuf romanı ve döneminin iktisadi teması arasındaki bağlantı kurulmuş daha sonra Kürk Mantolu Madonna romanının geçtiği iki ayrı dönem, Alman ve Türk ekonomileri açısından incelenmiştir. Buna istinaden iktisat ve edebiyat ilişkisi bağlamında romanlara ilişkin bir analiz yapılmıştır. İkinci bölümde, Kuyucaklı Yusuf ve Kürk Mantolu Madonna romanlarının yazarı Sabahattin Ali'den ve bağlı olduğu edebiyat akımından bahsedilmiş, romanların olay akışı okurun konuya hkim olabilmesi için kısaca anlatılmıştır. Takip eden bölümlerde, öncelikle, Kuyucaklı Yusuf romanı ve döneminin iktisadi teması arasındaki ilişki ortaya konulmuş daha sonra Kürk Mantolu Madonna romanının geçtiği iki ayrı dönem, Alman ve Türk ekonomileri açısından incelenmiştir. Son bölümde, yapılan incelemeler sonucunda edebiyat ve iktisat arasındaki ilişkinin Sabahattin Ali'nin romanları üzerinden izleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

İktisat ve Edebiyat

Bilinen ilk ekonomistler, Batılı düşünce geleneğini başlatan Yunan filozoflardır ve ekonomiyi hane halkı temelinde açıklamaya çalışmışlardır (Kishtainy, 2017, s. 18). Newton'un klasik fizik yaklaşımındaki evrende düzenli ve değişmez kanunlar olduğu görüşü ortaya çıktıktan sonra benzer olarak toplumlar da içsel kanunlara göre işleyen düzenli sistemler olarak planlanmıştır (Kazgan, 1991, s. 57). Bu görüş doğrultusunda toplumların iktisadi temalarının belirlenmesi için toplumun düşünce, gelenek ve isteklerinin göz önünde tutulması gerekmektedir. Bir toplumun istekleri, ihtiyaçları nelerdir, sorusuna yanıt ararken o toplumun ürettiği edebiyat ürününde, bazı cevapların yer alabileceği göz ardı edilemez. Söz gelişi, Adam Smith'i de kapsayan değerlendirmeler olmaksızın bir 18.yy. İngiliz edebiyatı tarihi düşünmek zor ise aynı şekilde iktisat tarihi yazarken de edebiyat ve diğer disiplinlerinle olan ilişki de önem arz etmektedir (Wellek ve Warren, 2011, s. 24).

İktisat bilimi, sıkça kullanılan tanımıyla, kıt kaynakların insanların sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla düzenlenmesidir şeklinde tanımlanmaktadır ve buna benzer temalar zaten edebiyatta bulunmaktadır (Watts ve Smith, 1989, s. 291). Edebiyat, insan davranışlarını ve onları bu davranışlara iten motivasyonları iktisatçıların yapabildiğinden daha gcl bir şekilde aktarabilmektedir. Edebî tanımlar, belirli bir yer ve zamandaki ekonomik durum ve kurumların ya da bireysel davranışların kanıtıdır (Watts, 2002, s. 377). İçinde buldukları ekonomik durum hakkında insanların dşnceleleri incelenmek istendiğinde, toplumsal durumu okuyucuya başarıyla aktarmış edebiyatçıların eserlerinin kullanması faydalı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (zdemir, 2011, s. 106). Bu görüşler işığında bu çalışmanın amacı seçilmiş edebiyat eserlerini kullanarak dönemin iktisadi yapısını incelemektir.

Sabahattin Ali ve Romanların Olay Örgüsü

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından biri olan Sabahattin Ali, 25 Şubat 1907'de (Rumi 12 Şubat 1322) Gümölcine Sancak'ına (Bulgaristan) baēlı Eğridere (şimdiki adı Ardino) ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası asker olan Sabahattin Ali ilkokul eğitimi süresince Çanakkale'de yaşamış ve Birinci Dünya Savaşı'nın en sıcak çatışmalarının olduğu bir bölgede büyümek zorunda kalmıştır. Karakteri, savaş nedeniyle oluşan olumsuzluklar gibi dış etkenler ve aile içindeki huzursuzluklar gibi iç etkenler tarafından şekillenmiştir. Savaşın korkunçluēundan sığınacak bir yer arayan küçük çocuk, kendisini teselli edecek yer olarak ailesine yönelmiş fakat babası ile annesi arasındaki yaş ve zevk dengesizliğinden dolayı ailesinden de umduğu desteēi bulamamıştır (Korkmaz, 1991, s. 6).

Savaş sonrası gecikmeli olsa da ilkokul eğitimi tamamlar ve daha sonra öğretmen okuluna başlar. Balıkesir öğretmen okulunda bir süre okuduktan sonra İstanbul öğretmen okuluna geçer. Huzursuz aile ortamından uzaklaşmak ona hayatını yeniden düzenleme şansı verir. Şiir ve hikâyeye denemelerine de ilk olarak bu zamanlarda başlar. Sabahattin Ali'nin öğretmen okulunda geçirdiēi 5 yıl onun için oldukça faydalı olmuş günlük tutmaya, sinema ve tiyatroya gitmeye ve okumaya daha fazla zaman ayırmaya başlamıştır. Daha sonra elde edilen günlüēü incelendiēinde yazarın, gençliğinde yalnız, içine kapanık ve karamsar bir ruh yapısına sahip olduğu söylenebilir (Korkmaz, 1991, s. 9-14).

Ailesindeki bitmeyen problemlerin yanı sıra öğretmen okulunun son zamanlarına doēru babasının ölümlü yazarı derinden sarsmıştır. Öğretmen okulunu bitirdikten sonra dayısının bulunduğu Yozgat Cumhuriyet okuluna tayini gerçekleşir. Burada hekim olan dayısının sosyal çevresi tarafından hemen kabul görür ve sevilir. Fakat yazarın mizacı bu tür sosyal çevreye dahil olmasını engellemekte ve kendi iç yalnızlığı kalabalıklar arasında bile devam etmektedir. Sabahattin Ali'nin Yozgat'ta geçirdiēi bir yıl ona derin bir yalnızlığı yaşatmıştır. Dayısının Ankara'da başka bir hastaneye geçmesiyle birlikte o da Ankara'ya taşınır. Ankara'da dayısının Millî Eğitim Bakanlıēındaki tanıdıkları aracılıēıyla dil öğrenmek için yurtdışına öğretmen gönderme sınavına girer ve sınavda başarılı olur. Böylece Kasım 1928'de Almanya macerası başlamış olur.

Sabahattin Ali, Almanca vasıtasıyla ulaştığı yeni dünyada Turgenyev, Gorki, Poe, de Maupassant, von Kleist, Hamsun, Hoffmann ve Mann gibi yazarları tanır. Onların eserlerinden etkilenir ve ilham alır. Bu etkileri daha sonra yazacağı romanlarda görmek mümkündür. Eğitiminin daha uzun sürmesi beklenirken 2 yıl sonra Türkiye'ye geri döner (geri gönderilir). Geri dönüşü konusunda farklı görüşler olmakla birlikte akla en yakın olanı fevri bir kişiliēe sahip olan yazarın dönemin Alman milliyetçiliēine kurban gitmesidir (Korkmaz, 1991, s. 19). Türkiye'ye döndükten sonra Almanca öğretmenliği yapmak için Aydın'da göreve başlar fakat burada komünizm propagandası yaptığı iddiası ile hakkında soruşturma açılır ve soruşturma devam ederken bir süre hapiste yatmak zorunda kalır. Bu hapislik sürecinde Kuyucaklı Yusuf ve Candarma Bekir gibi hikayeleri için malzemeler toplar. Hakkındaki soruşturmadan aklanınca Konya'ya Almanca öğretmenliğine atanır. Burada da dışarıdan bakıldığın zaman çok hareketli ve heyecanlı bir hayat sürerken içinde derin bir yalnızlığı yaşamaktadır. Fakat Konya'da kendisi hakkında dava açılır ve bu davada 14 ay ceza alıp, hapisaneyeye girer. Böylece devlet memurluēu da elinden gitmiş olur. Konya cezaevinden sonra Sinop cezaevine gönderilir. İki ceza evinde de oldukça sıkıntılı ve telaşlı bir ruh halinde içinde olduğu gözlemlenir. 10 ay hapiste kaldıktan sonra çıkan aflla birlikte serbest kalır fakat hapisanede geçirdiēi süre boyunca oradaki insanları incelemiş ve hapisaneyi bir laboratuvar gibi kullanmıştır (Korkmaz, 1991, s. 23).

Serbest kaldıktan sonra öğretmenliğe geri dönmek için başvurur fakat bu konuda kararın alınması zaman alacaktır. Bu süre zarfında arkadaşlarının yanında kalır ve maddi bakımdan herhangi bir problemi olmadığı görölmektedir. Tercümanlık ve gazetecilik de yapabilmesine rağmen memuriyete geri dönmek için yoğun çaba içindedir. Uzun uğraşlar sonrası öğretmenliğe dönmesine izin verilmez fakat talim ve terbiye kuruluna ikinci sınıf memur olarak atanır. Bu dönemde yaşadığı sıkıntılar onun iyice içine kapanmasına sebep olmuştur. Hızlı gerçekleşen evliliēi ve memuriyetteki yükselmesi daha iyi koşullarda yaşamasına ortam hazırlamakla beraber daha sakin bir yaşam sürmesini de beraberinde getirmiştir. 2. Dünya savaşının patlak vermesiyle beraber 10 ay sürecek olan yedek subaylık görevi için askere alınır. Mecburi görevinin bitmesinden sonra göreceli olarak daha sakin bir zaman geçirir. 1943'e kadar birçok yazardan çeviriler yapmış ve birçok eser ortaya koymuştur (Korkmaz, 1991, s. 26-30).

1944 yılında itibaren "bencil ve gösteriş düşkün" yaşam şekli yüzünden Marksist teoriyi savunanlar tarafından şiddetle eleştirilmiş ve politik kavgaların içine çekilmeye başlanmıştır. Burjuva meraklısı zevkleri olmakla suçlanan Sabahattin Ali sadece Marksistler tarafından eleştirilmekle kalmamış, Millî Eğitim

Bakanlığındaki hızlı yükselişinin liyakate uygun olmadığı ve bazı eserlerinde Türk büyüklerine hakaret ettiği gerekçesiyle milliyetçiler tarafından da şiddetle eleştirilmiştir. Daha sonrasında Nihal Atsız ile yaşadıkları dava süreci gelecekte yaşayacağı zor sürecin de başlangıcı olarak görülmektedir (Korkmaz, 1991, s. 33-36). Komünistlerin eleştirileri giderek artıyordu. Hatta arkadaşları onun artık güvenilir olmaktan çıktığını, gizli saklı yaptıkları toplantılardan sonra milliyetçi “faşist” arkadaşlarını ziyarete gittiği tespit ettiklerini söylemekteydiler. Davalar birbirini takip eder, 1947 yılının sonuna kadar birçok defalar hapse girip çıkar. 1947 sonunda hapisneden çıktığında bütün bu kavgalardan yorulmuş ve büyük bir borç batağına saplanmış bir durumdadır. Elinde avucunda para eden ne varsa satarak borçlarını kapatmaya çalışır. Yazar olarak hiçbir şey yapamadığı için arkadaşlarının yardımıyla alınan kamyonla nakliyecilik yapmaya başlar. Aslında nakliyecilik işi Sabahattin Ali'nin bir uğraşı sahibi olması için arkadaşları tarafından finanse edilen bir iştir yani bu işten herhangi bir kazanç sağlayamamaktadır. Bu süreçte pasaport almak için başvurmuş ve başvurusu reddedilmiştir. Başvurusu reddedilince ülkeden kaçak olarak çıkmayı planlar ve bunun için de hapisteyken tanıştığı bir arkadaşından yardım ister. Arkadaşı, kendi şebeke elemanlarından silah kaçırmak suçundan ordudan atılmış olan Ali Ertekin'i Sabahattin Ali'ye kaçışta rehberlik etmesi için görevlendirir. Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya geçme planı yapılmış ve 31 Mart 1948 günü İstanbul'dan yola çıkılır. Sınıra yakın bir yerde sınırı geçmek için en uygun zamanın gelmesi beklenmeye başlanır. Bekleme sırasında neler olduğu bilinmemekle birlikte Ali Ertekin'in 28 Aralık 1948'de verdiği ifadeye göre Sabahattin Ali'nin Bulgaristan üzerinden Rusya'ya geçerek Türkiye'de komünist ihtilalini başlatacağını iddia eden Ali Ertekin tarafından öldürüldüğü görülmektedir. Böylece Sabahattin Ali'nin ölümü üzerine birkaç yıl daha sürecek olan tartışmalar başlamış olur. Bir kesim aslında cesedin başkasına ait olduğu ve Sabahattin Ali'nin Avrupa'da veya Rusya'da yaşadığını iddia ederken başka bir kesim de Sabahattin Ali'nin devlet tarafından öldürüldüğünü iddia etmektedirler. Bütün bu görüşler ve iddialara rağmen Sabahattin Ali'nin ölümü üzerindeki sis perdesi kaldırılamamıştır (Korkmaz, 1991, s. 45).

Sabahattin Ali, gerçekçilikten etkilenen bir yazar olarak romanlarında karakterlerinin başına gelen olayları anlatırken, anlattığı dönemin toplumsal sorunlarına ışık tutmuş ve sosyal meselelerden beslenerek topluma yol göstermeyi hedeflemiştir. Bu sayede okuyucu, yazarın eserlerinde yer alan karakterlerin söylem ve eylemlerinin arka planını da kavrayarak zamanın ruhuna uygun değerlendirme şansı yakalamıştır. Sabahattin Ali, toplumsal yapıyı inşa eden sisteme yönelik eleştirilerini açık bir şekilde ortaya koyarak daha aktif bir eleştirel yöntemin gelişmesine katkı sağlamıştır. Onun eserlerinde, zamanın siyasi ortamı göz önüne alındığında ekonomik ve siyasi koşullar altında ezilen insanların hikayelerini gerçekçi bir şekilde anlatmayı tercih etmesi aslında oldukça cesur bir davranıştır. Sabahattin Ali'nin eserlerinde aydını, köylüsü, bürokrati, yeni türeyen burjuvası ve kapitalist eşrafiyla bir dönemin Türkiye'si vardır ve bu karakterler sınıfsal özellikleriyle ön plana çıkartılmıştır (Şenderin, 1996, s. 38-39).

Bu çalışmada incelenen ilk roman olan Kuyucaklı Yusuf romanı adını aldığı Kuyucak köyünde Yusuf'un anne ve babasının eşkıyalar tarafından öldürülmesiyle başlar. Olay yerini incelemeye giden Kaymakam Salahattin Bey, bu küçük çocuğun yaşadığı travmaya rağmen sergilediği olgun davranışlardan etkilenir ve onu yanına alarak kendi kızı Muazzez ile birlikte büyütür. Yusuf, büyüdüğünde Muazzez'e aşık olur fakat onunla kardeş gibi büyütüldüğü için gerek Salahattin Bey'e ihanet etmiş olma düşüncesi gerekse en yakın arkadaşı Ali'nin de Muazzez'e aşık olması nedeniyle Muazzez'e olan aşkını bir türlü dile getiremez. Annesi ise güzel bir kız olan Muazzez'i kasabanın zenginlerinden Hilmi Bey'in ailesine gelin vermek istemektedir. Fakat Hilmi Bey'in oğlu Şakir kasabada kötü bir itibara sahiptir. Yusuf bir bayram günü Şakir'in Muazzez'e asıldığını görünce sinirine hâkim olamaz ve Şakir'e yumruk atar, Şakir'in kin ve nefreti bu olay ile derinleşir. Evliliğin engellenmesine Yusuf'un yumruk atması sebep olur. Yusuf'un sözüne hak veren Salahattin Bey, Hilmi Bey ve ailesinin düşmanlığını kazanır. Bir zaman sonra Salahattin Bey bir kumar oyununda Hilmi Bey'e karşı borca düşürüldüğünde Salahattin Bey'in evliliğe itirazı ortadan kalkar. Yusuf, arkadaşı Ali'den aldığı para ile borcu kapatır. Ali'nin tek isteği ise Muazzez'le evlenmektir. Yusuf daha önce bahsedilen nedenlerden ötürü kendisi ile Muazzez'in asla beraber olamayacağını düşündüğünden romanda iyi bir insan olarak betimlenen Ali'yle evlenmesine karşı çıkmaz. Artık tüm kasaba Ali ile Muazzez'in evleneceği haberini duyar. Bunu duyan Şakir bir başkasının düğününde herkesin gözü önünde Ali'yi tabancayla vurarak öldürür. Tüm kasaba buna şahit olur. Fakat Şakir'in ceza alması türlü oyunlarla önlenecek tüm suçlardan beraat etmesi sağlanır. Yusuf, tüm bu olanlar karşısında Muazzez'e karşı olan hislerini artık gizleyemez duruma gelmiştir. Muazzez'i kaçırr. Bu kaçırma Muazzez'in annesi tarafından tepkiyle karşılanmış olsa da Salahattin Bey bu evliliğe onay vererek onları kasabaya geri getirir. Evlilik öncesi düzenli bir işi olmayan Yusuf, devlet dairesinde işe başlar. Salahattin Bey'in beklenmeyen ölümüyle evi geçindirme sorumluluğu tamamen Yusuf'a kalır. Salahattin Bey'in yerine gelen

kaymakam İzzet Bey, Yusuf'a sürekli kasaba dışına çıkmasını gerektirecek işler vermektedir. Bu durumdan yararlanan Muazzez'in annesi ise kızını alıp yeniden Hilmi Bey'in evindeki alemlere götürmeye başlar. Bu alemlerde yalnızca Hilmi Bey ve ailesi değil, kaymakam İzzet Bey'den jandarma komutanına kadar kasabanın önde gelenleri de bulunmaktadır. Muazzez'deki tuhafıkları fark eden Yusuf, bir görevi gönderilmesine rağmen yarı yoldan eve döner fakat evde kimseyi bulamaz. Hilmi Beylerdeki aleme gittiklerini öğrendiğinde oraya doğru yola koyulur. Kapıyı açıp içeri girdiğinde, aslında bir süredir aklına gelen düşüncelerin doğru olduğunu fark eder. İçki sofrasının çevresinde Kaymakam İzzet Bey, Hilmi Bey, Şakir ve daha nice insanlar oturmuş ve karısı Muazzez sarhoş bir şekilde divana uzanmış kendisini öpmeye çalışan jandarma komutanından kendisini korumaya çalışıyordu. Yusuf öfkesine hâkim olamayarak önce kamçı ile saldırır. Kamçı lambaya çarparak odayı aydınlatan ışığa vurur. Işık sönerken Yusuf, Şakir'in silahını çektiğini fark eder ve kendisi de silahını çekerek ateş etmeye başlar. Odada nereden bir ses duysa oraya doğru ateş eder. Sonunda karısına seslenir ve karanlıkta karısını kucağına alır, orayı terk eder. Yolda Yusuf'un vurduğu insanlardan birinin Muazzez olduğu anlaşıldığında ise artık çok geçtir.

Kuyucaklı Yusuf romanı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde geçmektedir ve her ne kadar Kuyucak'taki bir cinayetle başlasa da kasabayı ve kasaba sosyolojisinin içine giren köylü tipini anlatmaktadır. Olay örgüsünde, eşkıyalar tarafından saldırıya uğramış bir çocuk ve aile, sermaye bakımından güçlü biri tarafından zarar görmüş bürokratlar ve esnaf (Bakkal Ali) vs. gibi yoksulluk odaklı problemler zinciri vardır. Buna benzer olarak, çalışmada incelenen diğer bir roman olan ve genellikle aşk romanı olarak algılanan Kürk Mantolu Madonna romanı da dünya tarihindeki iki önemli savaş döneminin iktisadi etkilerini barındıran bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Roman, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası olmak üzere iki ayrı zaman aralığını kapsamaktadır. Romanın anlatıcısı ve Raif Efendi ile sonradan iş arkadaşı olan genç, uzun süren bir iş arama süreci sonrasında yeni başladığı işinde oda arkadaşı Raif Efendi'yle tanışır. Raif Efendi'nin iş yerindeki yalnızlığı ve sessizliği onun ilgisini çeker. Son görüşmelerinde Raif Efendi, arkadaşından iş yerindeki kişisel eşyalarını getirmesini rica eder. İsteddiği kişisel eşyaların içinde bir defter de mevcuttur. Arkadaşı defteri getirdiğinde, Raif Efendi öleceğini düşündüğü için ondan içinde anılarının bulunduğu defteri odada bulunan sobada yakmasını rica eder. Arkadaşı ise henüz tam olarak tanıyamadığı Raif Efendi'yi biraz olsun anlayabilmek için defteri okuma arzusu duyar ve ondan izin alır. Böylelikle romanın zamanı Birinci Dünya Savaşı dönemine geri döner ve genç Raif'in hayatı okuyucuya anlatılır. Genç Raif, babası tarafından sabun imal etmeyi öğrenmesi için Almanya'ya gönderilir. Almanya'da bir resim sergisinde "Kürk Mantolu Madonna" isimli resimle karşılaşır. Resmin güzelliği karşısında adeta büyülenen genç adam, resmi her gün saatlerce izleyecek kadar etkilenmiş olsa da asıl hayatını değiştiren olay resimdeki kadın Maria Puder'le tanışmasıyla gerçekleşir. Raif ona ilk andan beri hayranlık dolu bir aşk besler. Fakat Maria'nın tecrübelerinden kaynaklanan insanlara karşı bir güvensizliği vardır. Bu nedenle başta Raif'in aşkına karşılık vermez ama ona arkadaş olmayı teklif eder. Raif onun yanında olabilmek için bu teklifi kabul eder. Zaman geçtikçe Maria, Raif'i tanımakta ve ona karşı, Raif'in kendisine duyduğu aşka benzer duygular beslemeye başlar. Sonunda birbirlerine aşklarını itiraf ederler fakat Maria bir hastalığa yakalanır. Raif, her geçen an onun yanındadır ve aşkları onları daha da yakınlaştırmaktadır. Bu süreç içinde Raif, Türkiye'de bulunan ailesinden bir mektup alır. Mektuba göre Raif'in babası ölmüştür. Ailesi artık ona para gönderemeyecek durumdadır bu nedenle Raif'i geri çağırırlar. Raif ve Maria, birbirlerine tekrar bir araya geleceklere dair sözler vererek ayrılmak zorunda kalırlar. Raif'in tek isteği Türkiye'deki işleri yoluna koyarak Maria'yı yanına almaktır. Lakin bu hiç gerçekleşmez. Yıllar sonra, Raif Efendi'nin son rahatsızlığından birkaç gün önce, Raif Ankara'daki tren garındadır. Orada Almanya'da kaldığı pansiyondan komşusuyla Bayan Tiedemann ile karşılaşır. Kadının yanında küçük bir kız çocuğu da vardır. Raif Efendi, ondan Maria'yı Almanya'da bıraktığı sırada hamile olduğunu ve sevdiği kadının hastalık sonucunda öldüğünü öğrenir. Orada yanlarında duran kız çocuğu Raif ile Maria'nın kızıdır. Raif, onların Almanya'ya dönmesine engel olmak bir yana çocuğun babasının kendisi olduğunu bile söyleyemez. Yaşadığı şaşkınlık, acı ve karamsar duygularla saatler boyunca, yağın kara aldırış etmeden yürür. Rahatsızlığı işte bu nedenle şiddetlenir. Arkadaşı, defteri kapattığında Raif Efendi hakkında öğrendiklerinin hissettirdiği karmaşık duygularla onun evine koşar fakat geç kalmıştır. Raif Efendi ölmüştür. Kürk Mantolu Madonna romanı, yoksulluğun yanı sıra sınıf ayrımı, işsizlik ve enflasyon kavramlarıyla iki farklı dönemdeki Türk ve Alman ekonomisine dair izleri de yansıtır.

Kuyucaklı Yusuf ve İktisat İlişkisi

Kuyucaklı Yusuf romanı, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında gerçekleşen olayları konu almaktadır. Önceki bölümlerde bahsedilen edebiyat ve ekonomi ilişkisinin kurulması için öncelikle Osmanlı'nın son

dönemine ait ekonomik durumdan bahsetmek yerinde olacaktır. Fetihlerin durmasından sonraki dönemdeki Osmanlı Devleti, ekonomik sistem olarak gelişimini tamamlayamamış bir tarım ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kongar, 2013, s. 339). Sanayileşme, etkili ve birbirini destekleyen politikalar tarafından düzenlenmediği için gelişmemiştir. Devletin sanayileşememesinden kaynaklı olarak tarım dışı üretim sadece küçük imalathanelerle sınırlı kalmıştır. Yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmaları ve kapitülasyonlar nedeniyle yerli üreticiler desteklenememekte, ülke içinde üretilen ürünler ithal edilen ürünlerle rekabet edememektedir (Pamuk, 2015, s. 141).

Osmanlı Devleti, sanayi üretimini geliştirememesine rağmen hizmet sektöründe önemli gelişmeler gerçekleştirebilmiştir. Fakat hizmet sektörü, her ne kadar yüksek miktarda sermaye sağlamış olsa da Müslüman olmayan tebaanın ve yabancıların kontrolünde olduğu için devlet ekonomisine önemli bir katkı yapmamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001, s. 9). Toplum, üretime katkısı olmayan dolayısıyla vergi ödemeyen yönetici sınıfıyla; üretici olan dolayısıyla vergi ödeyen halk olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. Halk ise kendi arasında ticaret ve sanayi ile uğraşan kentliler ve tarımla uğraşan köyüler olarak ikiye bölünmüştür (Kongar, 2013 s. 348). İşte, Kuyucaklı Yusuf romanı bu iktisadî koşullar içindeki bir toplumun tezahürü olarak kaleme alınmıştır.

Roman Kuyucak'ta eşkıyalarca işlenen bir cinayetle başlar. İktisadî açıdan eşkıyalık, devletin güçsüz olduğu anda ortaya çıkan ve gerektiğinde güç kullanmaktan kaçınmayan grupları işaret etmektedir. Eşkıyalık, romantik söylemlerin aksine genellikle zorbalık ve güç elde etmek isteği olarak ortaya çıkar. Kuyucaklı Yusuf romanında olduğu gibi yerel yöneticilerin, yöre halkından güçlü kişilerle birtakım karmaşık ilişkiler içinde olduğu yerler eşkıyalığa en elverişli bölgelerdir. Genellikle bu bölgeler sosyo-ekonomik olarak geri kalmış, merkezi otoriteden uzak ve feodal güçlerin halkı yönlendirme güçlerinin yüksek olduğu yerlerdir. Bu tür bölgelerin yönetimi, gücünü toprak mülkiyetinden alan yörenin önde gelen ailelerinden biridir. Bu aileler arasındaki daimî rekabet eşkıyalara doğal bir talep yaratır ve yerel yönetimi elinde bulunduran feodal otoriteler, eşkıya ile savaşmak yerine bundan çıkar sağlama yolunu tercih edebilirler (Pıçak, Bulut ve Demir, 2020, s. 378) Dolayısıyla, herhangi bir üretim faaliyetine katılmayan eşkıyalar, üretilen mal ve hizmetlerin faydalarından nemalanmadan geri de kalmazlar hatta onlara yöneltilen talepten dolayı politik bir önem bile kazanabilirler

İlk andan itibaren roman, okuyunca insanın içini burkacak kadar yoğun yoksulluk betimlemelerini sunar. Bundan dolayı, bu çalışmada Hangenaars ve de Vos'un (1988, s. 211-221) yoksulluk tanımı kullanılacaktır. Bu tanımına göre yoksulluk yiyecek elde etmek, giyinmek ve barınmak gibi temel ihtiyaçların minimum seviyede bile karşılanamaması durumudur. Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf romanı da bu tanım doğrultusunda incelenecektir.

Romanın başından itibaren yoksulluk olay örgüsündeki diğer temaların önüne geçerek romanın ana teması haline gelir. Roman bu yoksulluğu şöyle vurucu bir tasvir ile okuyucularına yansıtır.

“Çamurlu sokaklarda hiç kimselikler yoktu; yalnız çıplak ayaklı küçük bir kız çocuğu elinde bir değnek ile mütemadiyen bağran ve çamurlu kanatlarının telaşla çarparak koşan birkaç kazı keovalıyor, onları bir bahçe çitinin alt tarafındaki ufak delikten içeri sokmak istiyordu. Atları görünce, kenardaki ekşi kokusu ta uzaqlara kadar yayılan bir gübre yağının üzerine çıktı...” (Ali, 2010, s. 8).

Bu pasajdan anlaşılacağı üzere yoksulluk kavramını net bir biçimde vermek için yazar çamurlu sokaklarda çıplak ayakla dolaşan bir kız çocuğu tasvirine girişmiştir. Atlardan inen Kaymakam Salahattin Bey ve beraberindeki insanlar cinayet mahalline giderler. Salahattin Bey ve yanındakiler cinayet kurbanlarının yanında onları bekleyen oğulları Yusuf'la karşılaşır. Yusuf'un kimsesiz kaldığını öğrenen Kaymakam Salahattin Bey, erkek evladı olmamasını dönemin koşullarındaki ataerkil yaklaşımla eksiklik olarak da hissettiğinden Yusuf'u evladı olarak benimser ve yanına alır.

Bir süre sonra Kaymakam Salahattin Bey'in tayini Kuyucak'tan daha büyük olan Edremit'e çıkar. Fakat Yusuf, köy yaşamını unutamayacak kadar büyüktür ve eğitim almayı gereksiz görür. Bunun nedeni romanın anlatıldığı çevrede eğitimle elde edilmiş yüksek bir toplumsal statünün olmayışdır. Örneğin, en çok korkulan ve istediğine sahip olabilen ailenin Hilmi Bey'in ailesi olmasına rağmen romanda Hilmi Bey'in işinden ya da eğitiminden bahsedilmez. Kaymakam olarak oldukça iyi bir mevkiye olan Salahattin Bey bile Hilmi Bey'in ailesinden çekinmektedir. Romanda, toplumsal statü paraya göre şekillenmektedir. Kötü huyları bilinmesine rağmen Hilmi Bey'in evi orada yaşayan insanların içinde bulunmak istedikleri bir yerdir. Düzenlediği fasıllarda Salahattin Bey'in karısı, komşular orada yer almak için birbiriyle yarışmaktadır.

Sabahattin Ali'nin tasvir ettiği yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlik vurgusunu da barındırır. Gelir dağılımı, bir ekonomide belli bir dönemde yaratılan gelirin ne şekilde bölüşüldüğünü gösteren bir yaklaşımdır (Eğilmez, 2014, s.188). Ülke gelirin tüm vatandaşlara eşit olarak dağıtılması beklenir ve vatandaşların bir bölümünün daha fazla ya da az pay alması gelir dağılımında eşitsizlik olarak nitelendirilir. Romanda, Yusuf'un işe aldığı anne ile kızın kaldığı ev, küçük bir kulübe olarak belirtilir. Evin zemini topraktır ve duvarda açılmış küçük delik pencere görevi görmesi için cam konarak kireçle sıvanmıştır. Öte yandan romanın olay örgüsünde bahsedilen Kaymakam Salahattin Bey'in arkadaşı Hulusi Bey'in evi ise büyük ve güzeldir. Yaşam kalitesinin bir sembolü olarak fiskiyeli bir havuzunun olması da bu anlamda dikkat çekicidir.

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin bir başka göstergesi ise işçilerin on sekiz saat karın tokluğuna çalışmasına rağmen zengin karakterlerden biri olan Hulusi Bey ve arkadaşlarının eğlence amacıyla kumar oynamasıdır. Kaymakam Salahattin Bey'in parasal durumu iyi olmasa da bir gün bu eğlenceye davet edilir ve üç yüz yirmi altın gibi oldukça ciddi bir miktarı kaybeder. Üç yüz yirmi altının o dönemin koşullarında bir senelik kaymakam maaşı ve bir zeytinliğin parasından daha fazla olduğu okuyucuya belirtilir. Bu olayın gerçekleştiği tarih tam olarak okuyucuya aktarılmamıştır fakat evlerde elektrikli aletlerin henüz kullanılmadığı, askerden geri dönen insanların olduğu bilgileri romanın Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrası bir zamanda geçtiğini düşündürmektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizlik yalnızca tüketim açısından değil, hukuki açıdan da adaletsizliklere neden olmaktadır. Kıskançlık motivasyonu Şakir'in Ali'yi kalabalık bir ortamda öldürmesi bunu kanıtlar nitelikte bir olaydır. Şakir'in cinayeti işlerken kullandığı silah, Hacı Ethem'in verdiği rüşvet karşılığında dönemin güvenliğini sağlamakla görevli olan kişilerden satın alınır. 1898 yılında dönemin Osmanlı padişahı II. Abdülhamid, Avrupa'da yaygın olarak kullanılmaya başlamış olan parmak izi uygulamasını Osmanlı'da da hayata geçirmek istemiş ve köyler de dâhil olmak üzere uygulamada bulunulmasını belirtmiştir (Sarıyıldız, 2008, s. 199; Demirci, 2013, s. 37). Cinayet silahının güvenliği sağlamakla görevli olan kişilerden rüşvet verilerek alınmasının bir nedeni, üzerinde Şakir'e ait olan parmak izlerinin bulunmasıdır. Bu delil ortadan kalktıktan hemen sonra cinayet tanıkları ifadelerini rüşvet aldıkları için değiştirir ya da tamamen geri çekerler. Bunun sonucunda Şakir serbest bırakılır. Romandaki örnekler göstermiştir ki gelir eşitsizliği gerek toplumda gerekse adalet sisteminde yüksek gelirli kişiler lehine bir yozlaşmaya neden olmuştur.

Yusuf ile Kaymakam Salahattin Bey'in kızı Muazzez arasında başlayan aşk, Salahattin Bey'in ölümü ile hemen hemen aynı zamana denk gelir. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında erkeğe yüklenen paranın idaresi, para kazanma yükümlülüğü, para yönetimi gibi görevler romanda kendine yer bulmuştur. Salahattin Bey'in ölümü üzerine evin geçimi yalnızca Yusuf'a kalmıştır. Romanda belirtildiği üzere, Yusuf'un o dönemde memur maaşı olarak aldığı ücret iki buçuk altındır ve bu meblağ o dönemin buzdolabı olan tel dolabı yalnızca bulgur pilavı ile doldurur. Buradan hareketle o dönemin memur maaşlarının yetersiz olduğu ve memurların temel gıda olarak en ucuz olan bulgur pilavı dışında diğer gıda ürünlerine ulaşamadıkları anlaşılmaktadır.

İktisat biliminin kurucusu sayılan Adam Smith, insanların rasyonel olmayan tutkularla hareket ettiğini söyler (Kesici, 2010, s. 94; Sarfati, 2008, s. 38). Sabahattin Ali gerek yoksulluk gerekse gelir dağılımındaki eşitsizliğin insani tutkuların bile önüne geçebileceğine Kuyucaklı Yusuf romanında dikkat çekmiştir. Kasabanın yozlaşma ve yoksullaşmasını anlatması bakımından Kuyucaklı Yusuf romanı önemlidir. Yukarıdaki analizlerden de görülebileceği gibi kasabadaki sorunların tamamı iktisat biliminin kendi içinde tartıştığı meselelere dayanmaktadır.

Kürk Mantolu Madonna ve İktisat İlişkisi

Kürk Mantolu Madonna romanı zaman ve mekân arka planı açısından Dünya Savaşları arasında Ankara ve Berlin'de geçer. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki Türkiye'nin ekonomik şartları incelendiğinde Kurtuluş Savaşı bitmiş olmasına rağmen 1929 yılında meydana gelen büyük buhranın tüm ülkeler gibi Türkiye'yi de etkilediği açıktır. Türkiye tarımsal olarak uluslararası dış ticarete varlığını sürdürürken tarımsal mal fiyatlarında meydana gelen düşüş ile ihracat gelirleri azalmış ve hükümetin dış ticaret üzerinde daha korumacı bir politika izlemesine neden olmuştur (Pamuk, 2017, s. 173).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya, Versay Barış Antlaşması'na (1919) göre savaştan mağlup çıktıkları için İtilaf Devletleri'ne ödemeleri gereken savaş tazminatıyla karşı karşıya kalmıştır. Ellerindeki kaynakların büyük bir bölümünü savaşı finanse etmek için kullanmışlardır. Savaşın uzun sürmesi nedeniyle Almanya'nın dış dünya ile ekonomik ilişkisi hasar görmüş, ihracatı azalırken ithalatı artmıştır. Deflasyona

karşı alınan önlemler, Alman ekonomisini daha da kötüleştirmiştir. Bu duruma ek olarak gelen Büyük Buhran ile tüm yabancı yatırımcısını kaybetmiş olan Almanya ekonomisi ağır bir süreçtedir (Robinson, 1944, s.636). Almanya'nın para politikası bakımından da başarısız olması enflasyonun hızla artmasına ve bu durum ekonomik koşulların istikrarsızlaşmasına neden olmuştur (Balderston, 1989, s. 242). Ankara'da yaşayan anlatıcının uzun zamandır bir iş arayışı vardır. Sabahattin Ali bu durumu "...buradan çıkınca nereye gideceğimi nerede iş arayacağımı bilememek... ve artık tamamıyla pençesine düşmüş olduğum çaresizlik..." (Ali, 2011, s. 17) cümleleriyle okura hissettirir. Türkiye'nin üst üste atlatmış olduğu savaşlar ve sonrasındaki 1929 Büyük Buhran düşünöldüğünde dönemin Türkiye'sinde iş bulmakta zorluk çekilmesi kuvvetle muhtemeldir. Anlatıcı kendi aktarımla "çaresizlik" içinde iş arayışına devam ederken eski bir arkadaşıyla karşılaşır. Samimi sohbetleri, anlatıcının işsiz olduğunun öğrenilmesiyle yerini ikisi arasındaki bir uzaklaşmaya ve küçümsemeye bırakır. Anlatıcının ekonomik durumu nedeniyle iki arkadaş arasındaki ilişkinin dinamikleri sınıf ayrımının belirgin olarak hissedilmesine neden olacak kadar değişmiştir. Romanın ilerleyen sayfalarında anlatıcı, arkadaşları tarafından işe alınır. Yeni işinde kırk ila elli lira arasında ücret alacağı belirtilir. Romanda olayların geçtiği tam tarihler bilinmemektedir. Bu sebeple okur, ücret aralığının alım gücü açısından yorumlamasını yapamaz ancak anlatıcının yaz döneminde kazancının "beş ila on kuruş" olması okura bir başka açıdan karşılaştırma fırsatı sunar. Arkadaşı tarafından işe alınmak anlatıcının üzerinde psikolojik bir rahatsızlık hissi vermiş olsa da uzun süredir işsiz olması nedeniyle iş teklifini kabul eder. Romanın bel kemiğini oluşturan karakter, Raif Efendi, okurla anlatıcının yeni iş yerinde çalışan bir tercüman olarak tanışır.

Romanda anlatıcı, Raif Efendi'yi sessiz ve içine kapanık biri olarak betimlemektedir. Bu nedenle çalıştığı dairedede iş arkadaşlarıyla birlikte yemek yemez ve eğlenmez. Almanca çevirilerle ilgilenen Raif Efendi'nin bu içine kapanık duruşu çevrede Almancayı pek bilmediği dedikodusunun yayılmasına neden olmaktadır. Öte yandan hikâyenin devamında Raif Efendi'nin Almanya'da bir süre kaldığını ve oldukça iyi derecede Almanca bildiğini öğreniriz. Raif Efendi'nin maaşı, diğer çalışanlarla kıyaslandığında hemen hemen hiç arttırılmaz ve Raif Efendi de bu duruma bir itirazda bulunmaz. Bu durumun nedeninin romanın başlangıcında anlatıcının vurguladığı İkinci Dünya Savaşı öncesi Ankara'daki işsizlik sorunu ve Raif Efendi'nin hayattan bir beklentisinin kalmamış olması olduğu söylenebilir. Öyleyse Raif Efendi, emeği karşılığında aldığı ücrete itirazda bulunursa onun çalıştığı ücret seviyesinde çalışmak isteyecek birçok çalışan bulunabilir. İyi derecede Almanca biliyor olması onu diğer çalışan adaylarından ayırıyor olsa da yine de işini tehlikeye atabilecek bir durumda değildir. Bu durumda işsizlik oranı, Raif Efendi'nin çalışma ücretini hesaplarırken göz önünde bulundurulması gereken bir değişkendir. Aslında bu anlatılanlar iktisat biliminde ücret teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır ve romandaki uygun değişkenler kullanılarak kolaylıkla açıklanabilmektedir.

İşçinin emeği karşılığında aldığı paraya ücret denir. Ücret belirlenirken pek çok değişken ücretin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen düzenli artışlar (enflasyon), elde edilen ücretin değerinde değişikliklere yol açar, diğer bir deyişle ücretin karşıladığı mal ve hizmetlerin sayısı azalır. Bu nedenle iktisat literatürü ücret hesaplamalarında enflasyonu da dahil eder. Enflasyonun dahil edildiği ücrete reel ücret denir. Reel ücret, nominal ücretin beklenen fiyat düzeyine bölünmesiyle elde edilmektedir. Reel ücretin belirlenmesi ise iki temel faktörden etkilenmektedir; işsizlik oranı ve çalışanı motive eden ücret dışı değişkenler.

Çalışmak isteyen ve aktif olarak iş arayan insanların sayısının yüksek olduğu durumlarda çalışma ücretlerinde azalma meydana gelmektedir. Bunun nedeni çalışmak isteyen fakat iş bulamayan insan sayısının fazla olmasıdır. Kısaca iş gücü talebi az fakat arzı fazladır. Öyleyse işsizlik oranının yüksek olması reel ücretin belirlenmesinde negatif bir etkiye sahiptir. Reel ücretin belirlenmesinde bir başka önemli değişken ise ücret yerine geçebilecek, çalışanları motive edici uygulamalardır. Hastayken izin alabilme kolaylığı, tatile göndermek, iyi davranmak, özel günlerde hediye dağıtmak vb. durumlar bu motive edici uygulamalara örnek verilebilir. Çalışanlar doğrudan ücretlerine zam almasalar da çalıştıkları yerde mutlu oldukları için doğrudan bir zam talebinde bulunmayabilirler. Bu durumda motive edici uygulamalar arttıkça, reel ücrete pozitif etkide bulunduğu söylenebilir. Raif Efendi'nin hastayken izin alamaması, patronunun ve diğer iş arkadaşlarının gösterdiği kötü muameleler düşünöldüğünde romanda ücret yerine geçebilecek motive edici uygulamaların reel ücrete negatif etki yaptığı kuvvetle muhtemeldir. Raif Efendi'nin negatif etkilere ve arttırılmayan ücretine itirazda bulunmama sebebi ise işsizlik oranının çok yüksek olması olarak düşünölebilir çünkü Raif Efendi'nin geçindirmesi gereken oldukça geniş bir ailesi vardır.

Romanın içindeki bir diğer iktisadi bağını Raif Efendi'nin defteriyle Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemin anlatımına geçilmesiyle ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu İttifak Devletleri açısından yenilgiyle sonlandığında Raif ve ailesi köyde yaşamaktadır. Osmanlı Devleti'nde yer yer başlayan işgallerle Raif, babası tarafından tahsilini tamamlaması için İstanbul'a gönderilir. Birinci Dünya Savaşı'ndan bir diğer yenik çıkan devlet ise Almanya'dır. Savaş sonrasında Alman hükümetinin harcamalarındaki artış, vergileri arttırarak, piyasaya devlet tahvilleri sürerek ve para basarak kapatılmaya çalışılmıştır (Mishkin, 2004, s. 633). Bu dönemde uluslararası piyasada geçerli olan para sistemi bir tür sabit döviz kuru olan Altın Standardı Sistemi'dir. Altın Standardı Sistemi'ne göre ülkelerin diğer ülkelere göre parasının değeri ülkenin sahip olduğu altın rezervine göre belirlenmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında devletlerin harcamaları arttığından altın rezervleri dikkate alınmadan para basılmaya başlanmıştı. Almanya da bu ülkelere biriydi (Tooze ve Fertik, 2014, s. 225). Savaş sırasında savaş masraflarını karşılamak zorunda olduğundan daha sonrasında da galip ülkelere savaş tazminatlarını ödediğinden, Almanya hükümetinin harcamaları artmış ve bunu karşılamak için rezervlerden bağımsız olarak para basmaya başlanmıştır (Roesler, 1967 Akt: Balderson, 1989, s. 226). Dolaşımda olan Alman parası (Mark) miktarı arttıkça, Mark'ın değeri düşmüştür. Paranın değerinin düşmesi, paranın en önemli işlevlerinden biri olan satın alma gücünü azaltmıştır. Diğer bir deyişle mal ve hizmetlerin fiyatlarında sürekli bir artış meydana gelmiştir. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı enflasyon oldukça yüksek olduğunda hiperenflasyon olarak isimlendirilmiştir. Fiyatlarda meydana gelen sürekli artış bir kısır döngü oluşturarak Mark'ın değerini yeniden düşürmüştür. Bu sırada savaş nedeniyle üretimde ve iş gücünde azalma meydana gelmiştir ve bu durum da fiyatlarda artış meydana getirmiştir (Çağlar ve Dışkaya, 2018, s. 1-24). Mark'ın değeri gittikçe azalmıştır.

Gerçekleşen bu durum iktisadi detaylarla şöyle açıklanabilir: Para basılması sonucunda piyasada bulunan para miktarı "para arzı" artar. Para arzı; toplam çıktı miktarının, nominal faizin likidite fonksiyonuyla çarpımına eşittir. Nominal likidite fonksiyonu, para arzıyla ters ilişkilidir. Bahsettiğimiz gibi para basılarak para miktarında meydana gelen artış, para piyasası aracılığıyla toplam çıktı miktarının/ üretimin artmasına neden olur. Bu artışın sonuçlarından biri olarak nominal faizde düşüş meydana gelir. Para piyasasında meydana gelen artış sonrasında para, mal ve hizmet piyasalarının dengesiyle oluşan toplam talep eğrisinde de artış meydana gelir. Toplam talebin artmasıyla bozulan toplam arz ve toplam talep dengesi fiyatların artışı yoluyla tekrar dengeye gelecektir.

Nominal faiz, reel faiz oranının beklenen enflasyonla toplanmasıyla hesaplanmaktadır. Enflasyonun sabit varsayılması durumunda, nominal faizlerde gerçekleşen düşüş, reel faizlerde aşağı doğru bir harekete sebep olacaktır. Bir diğer deyişle reel faiz oranları ile para arzı arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur. Bu ilişkide meydana gelen değişimler belirtilen ülkenin döviz kurunda da değişime neden olmaktadır. Dolayısıyla Almanya'nın para basması, ilgili değişkenlerin birbirini etkilemesiyle Mark'ın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesine neden olmuştur. Hem Mark'ın değer kaybetmesinden yararlanmak hem de yeni üretim tekniklerini öğrenmek ve bunları kendi ülkesinden uygulamak isteyen Raif'in babası oğunu Almanya'ya sabun imal etmeyi öğrenmesi için yollamıştır.

Almanya'nın para basması, para arzını arttırmıştır. Artan para arzı ile birlikte Mark'ın getiri oranı (faizi) düşmüştür. Faizlerin gerilemesi, Türk Lirası'nın Mark karşısındaki beklenen getirisini göreceli olarak arttırmakla birlikte Türk Lirası'nın Alman Mark'ı karşısında değerini arttırmıştır. Romanın baş karakteri Raif Almanya'ya gittiğinde orada tanıştığı Maria Puder, nam-ı diğer Kürk Mantolu Madonna'ya âşık olur. Maria ile Raif arasında geçen bir sohbette hiperenflasyon döneminin Alman vatandaşların parasını nasıl erittiğini ve yoksullaştığını okuyucu Maria'dan öğrenir. Romanın devamında anlatılan aşk hikayesi Raif'in babasının ölümü ve ailesinin Raif'e para gönderemeyecek olmasıyla kesintiye uğrar. Raif, Türkiye'deki işlerini düzenlemek amacıyla Almanya'dan ayrılır ve iki aşık bir daha birbirlerine ulaşamazlar. Raif Efendi evlenir ve geniş bir aile ile yaşam sürmeye başlar. Ağır bir hastalığa yakalanmadan hemen önce Maria'dan çocuk sahibi olduğunu ve Maria'nın öldüğünü öğrenir. Umutsuzluk ve üzüntü ile karda yapılan uzun bir yürüyüşten sonra rahatsızlanır ve bu rahatsızlık onu ölüme kadar götürür.

Kürk Mantolu Madonna romanı, okuyucuya yalnızca bir aşk hikayesi vermekle kalmamış, onu satır aralarında işlediği sosyal ve ekonomik notlarla dönem hakkında bilgilendirmiştir. Romanda, Cumhuriyet döneminin başında bile insanların ekonomik durumlarının toplumsal statülerini belirlediği ve insanlar arasında yarattığı ayrıştııcı etki, anlatıcı ve arkadaşı arasında net bir şekilde gözlemlenmektedir. Raif Efendi'nin emeği karşısında aldığı ücrete itiraz edememesi ise işsizliğin, ücretin belirlenmesindeki önemli etkisini gözler önüne sermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan savaş tazminatlarını ödemeye çalışan

Almanya'nın kontrolsüz para basması ise ülkeyi önce enflasyona, sonrasında ise hiperenflasyona sürükleyerek paranın değerini azaltarak halkın alım gücünü düşürmüştür.

Kürk Mantolu Madonna, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki Almanya ekonomisi ve İkinci Dünya Savaşı öncesindeki Türkiye ekonomisini roman akışına dahil ettiği için iktisadi açıdan önemli romanlardan biridir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda iktisat biliminin pozitif bilimlere yaklaşmaya başladığı gözlemlenmektedir. İktisat bilimine konu olan olayları açıklamak için kullanılan modellerde insana ait etkilerin dışlandığı veya kullanılan varsayımlarla bu etkilerin sınırlandırıldığı gözlemlenmektedir. Fakat iktisadi olayların sadece matematiksel işlemlerle açıklanamayacak kadar toplumsal veri taşıdığı da ortadadır. Dolayısıyla edebiyat, toplumun içinde bulunduğu durumu yansıtmaya bakımından oldukça faydalı bir araçtır. Bazı edebiyat eserleri bunu bütün ön yargılardan arındırarak doğrudan okuyucuya aktarırken, bazı eserler ise olası çevresel etkenleri olabildiğince azaltarak duygusal yoğunlukla okuyucuya aktarmaya çalışır. İktisadi olayların daha net olarak anlaşılması için toplumun içinde bulunduğu durumu analiz eden edebi eserlerden faydalanılabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın inceleme nesnesi olan Kuyucaklı Yusuf ve Kürk Mantolu Madonna romanları her ne kadar aşk romanı olarak algılandıkları da Sabahattin Ali'nin ustalıklı kullandığı gerçekçilik yaklaşımıyla toplumsal, ekonomik ve sosyal durumları olduğu gibi yansıtarak okuyucuya detaylı çıkarımlar yapması için fırsat sunmuştur.

Kuyucaklı Yusuf romanında yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi iktisadi konular ile yaşam kalitesi ve adaletsizlik arasındaki ilişkiler ortaya konulmuştur. İktisadi olayların, toplum yapısı üzerindeki önemini göstermesi açısından güzel bir eser olduğu söylenebilir.

Öte yandan Kürk Mantolu Madonna, tek roman içinde iki farklı ülkenin iki farklı zaman aralığına dikkat çekerek farklı toplumların iktisadi durumları hakkında yorum yapmamızı yardımcı olmaktadır. Romanda, İkinci Dünya Savaşı öncesinde işsizliğin yarattığı toplumsal statü farklılığı, işsizlik oranlarının belirlediği emeğin karşılığı olan ücretin yetersiz olmasına rağmen ücrete itiraz edilememesiyle Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sıkıntılara işaret edilmektedir. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı sonrasında hiperenflasyon sürecine girmiş olan Alman ekonomisi ve halkın alım gücündeki olumsuzluklar en net haliyle ortaya konulmaktadır.

İncelenen eserlerde, Sabahattin Ali'nin diğer eserlerinde de olduğu gibi, sınıf farklılıklarının altı çizilmektedir. Zengin-fakir, işveren-işçi gibi sınıfsal özellikler içeren karakterler eserlerde oldukça gerçekçi bir şekilde ortaya koyulmuştur. Bu tür sınıfsal ayrımlara gidilmesinin Sabahattin Ali'nin ideolojik bakış açısından kaynaklandığı açıktır fakat dönemin Türkiye'sini de temsil ettiği inkâr edilemez. Eserlerde sistem siyasal ve iktisadi açıdan açıkça eleştirilmekte ve sistemin daima güçlüden yana olduğu vurgulanmaktadır. Gücün tek kaynağı paradır, paraya sahip olan güce de sahiptir. Bu bağlamda sistem güçlüye hizmet etmektedir. Fakir olan işçi ve köylü sınıfı kaçınılmaz olarak bu güç duvarına hayatlarında en az bir kez çarpılmaktadırlar. Bu tür bir çarpışmada kimin hasar göreceği sorusunun cevabı ise toplumun bütün bireyleri tarafından bilinmektedir.

Sabahattin Ali'nin iki romanın incelenmesiyle iktisadi kavramların edebiyat eserlerinin temelinde görünenden daha derin bir yerde olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan incelenen eserler işsizlik, gelir eşitsizliği, yoksulluk, sınıfsal çatışma, hiperenflasyon, döviz kuru ve sosyal adalet gibi iktisat biliminde de yer alan kavramların açıklanması açısından oldukça faydalı olduğu görülmektedir.

Birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da kısıtlar bulunmaktadır. Örneğin, Raif Efendi'nin ücret artırma talebinde bulunmaması, Yusuf'un tarım ile ilgilenmiyor olması gibi aslında iyi bir romanda tutarlı ve sağlam bir karakter oluşturmak için yazarın bilinçli olarak karakterlere yüklediği özellikler olabilir. Bu tür davranışlar zaten romandaki o karakterden beklenen davranışlardır. Salt karakter açısından düşünmenin ötesinde, bir romanın ana yapısı içinde ince ince tüm psikolojik ve eylemsel tepkiler işlenir. Bu bağlamda ilgili karakterlerin davranışlarını sadece iktisat teorisi bağlamında açıklamanın tek başına yetersiz olacağı ortadadır. Bu noktada ilgili karakterler hakkında yapılan iktisadi açıklamaların, karakterlerin böyle davranmasına yol açan faktörlerden sadece biri olabileceği göz ardı edilmeden yorumlanması daha yerinde olacaktır. Böylece aşırıya kaçan karakter yorumlarından da kaçınılabilecektir.

Temel konusu insan davranışlarının modellemek olarak belirleyen iktisat biliminin farklı yöntemlerle öğretilmesi bağlamında edebi eserlerin kullanılmasının ve bu konunun başka çalışmalara da konu olması olasılığı yüksektir. Romanlar iktisadi açıdan genel olarak değerlendirilebileceği gibi romanlardaki karakterlerin temsil ettiği sınıflar-iktisadi gruplar da analiz edilebilir. Bu grupların iktisadi yapı üzerindeki etkileri veya iktisadi yapının bu gruplara olan etkileri de farklı bir araştırma konusu olabilir.

Etik Beyan

“Sabahattin Ali Romanlarındaki İktisat Teorisi İzleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada doküman incelemesi yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akyol, E. (2013). Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal politika uygulamaları. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 31, 33-47. doi: 10.21560/spçd.18817
- Ali, S. (2010). *Kıyıcaklı Yusuf* (42. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (2011). *Kürk Mantolu Madonna* (47. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Balderston, T. (1989). War, finance and inflation in Britain and Germany 1914-1918. *The Economic History Review*, 42(2), 222-244. doi: 10.2307/2596203
- Çağlar, Ü. ve Dışkaya, S. K. (2018). Küreselleşme, uluslararası para sistemi ve kriz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1-24. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuipad/issue/38690/449629>
- Eğilmez, M. (2014). *Örneklerle Kolay Ekonomi* (12. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hagenaars, A. ve de Vos, K. (1988). The definition and measurement of poverty. *The Journal of Human Resources*, 23(2), 211-221. doi: 10.2307/145776
- Kazgan, G. (1991). *İktisadi düşünce ve politik iktisadın evrimi* (21. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2001). *Türkiye ekonomisi* (12. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kesici, H. (2010). Adam Smith ve ahlak teorisi. *Journal of Social Policy Conferences*, 1(58), 89-97. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/887/9867>
- Kishtainy, N. (2017). *Ekonominin kısa tarihi* (4. Baskı) (Çev: A. Yılmaz). İstanbul: Alfa Basım.
- Kongar, E. (2013). *21. Yüzyılda Türkiye* (21. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, R. (1991). *Sabahattin Ali – İnsan ve Eser* (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ. Erişim Adresi: <https://openaccess.firat.edu.tr/xmlui/handle/11508/14545>
- Krugman, P., Obstfeld, M. ve Meliz, M. (2018). Money, interest rates, and exchange rates, international economics. *International Economics* içinde (414-444). London: Pearson Education Limited.
- Mishkin, F. (2004). Money and Inflation. *The economics of money banking and financial markets* içinde (632-658). Boston: Pearson, Addison Wesley.
- Moran, B. (2018). Kısım I, *Edebiyat kuramları ve eleştirisi* (28. Baskı) içinde (ss.17-84). İstanbul: İletişim.
- Nesin, A. (1976, 14 Şubat). Sabahattin Ali'yi unutturmamak. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.
- Özdemir, N. (2011). Edebiyat ve ekonomi kültürel ekonomik bir alan olarak edebiyat. *Millî Folklor*, 91, 101-114. Erişim Adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=91&Sayfa=98>
- Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi* (5. Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlıdan Cumhuriyete küreselleşme, iktisat politikaları ve büyüme* (4. Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pıçak, M., Bulut, M. ve Demir, Ş. (2020). Eşkiyaların merkezi devlet ve feodal otoritelerle ilişkileri. *Journal of Social Science*, 4(7), 377-393. doi: 10.30520/tjsosci.684434
- Robinson, N. (1944). German foreign trade and industry after the first world war. *The Quarterly Journal of Economic*, 58(4), 615-636. doi: 10.2307/1884747
- Sarfati, M. (2008). Görünmeyen el metaforu. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(66), 29-71. doi: 10.5455/ey.10659
- Sarıyıldız, G. (2008). Osmanlı bürokrasisinde fotoğraflı belge kullanımı ve parmak izi uygulaması. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1(47), 183-208. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iutarih/issue/9620/120175>
- Şenderin, Z. (1996). *Sabahattin Ali'nin eserlerinde toplumsal gerçekçilik* (Yüksek Lisans Tezi). Kırkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırkkale.
- Tooze, A. ve Fertik, T. (2014). The world economy and the great war. *Geschichte und Gesellschaft*. 40(2), 214-238. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/24368710>
- Treaty of Versailles (1919). Article 132. Erişim Adresi: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/must000002-0043.pdf>
- Wilson, R.N. (1952). Literature, society, and personality. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 10(4), 297-309.
- Watts, M. ve Smith, R.F. (1989). Economics in literature and drama. *The Journal of Economic Education*, 20(3), 291-307. doi: 10.1080/00220485.1989.10844633

Watts, M. (2002). How economists use literature and drama. *The Journal of Economic Education*, 33(4), 377- 386. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/1183139>
Wellek, R. ve Warren, A. (2011). *Edebiyat teorisi*. Dergâh Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Literature and economics have an implicit but dynamic relationship as they analyze the society and the people with different methods. The main reason for the dynamic relationship is that societies have different needs and habits based on the culture and living standards. As needs and habits change, society is expected to show differences in economic trends as well. In economic literature, many economists have mentioned that economics and art/literary feed each other socially.

Therefore, when a certain period in a society is analyzed economically, it is very useful to consider the historical, social, and cultural backgrounds of that period. It can be said that some of these studies conducting on the literary will be a good occasion for the literature and economics that share the same foundation to show that they can feed each other from different perspectives. In fact, since literary often is influenced by the history, culture, and traditions, they emerge as a useful tool for understanding the background of the society. The useful tool provides the opportunity to observe the way individuals are affected by an economic structure of a certain period by removing unseen historical periods from the superficiality in the history books. As a result of observations about individuals, more significant results can be achieved by comparing the results in micro and macroeconomic theories with individual observations.

The main purpose of this article is to draw attention to the “stronger than predicted” relationship between economics and literature. And to analyze the relationship between economics and literature in the international economics literature in terms of Turkish literary and the economic periods they belong to. In this study, Sabahattin Ali’s *Kuyucaklı Yusuf* and *Kürk Mantolu Madonna* novels were deemed suitable for evaluation, as they had a clear traces of the social and economic structure of the period in which they were written. In this study, starting from the relationship between economics and literature, the event flows of the novels of *Kuyucaklı Yusuf* and *Kürk Mantolu Madonna*, respectively, have been defined and the economic traces of the two novels have been evaluated. The novel of *Kuyucaklı Yusuf* is based on the theme of poverty and this theme is also supported by income inequality in village/town life in the fall of the Ottoman State in the book. In light of these themes, events such as determining the social status depend on income, not attach importance to education, working conditions of agricultural workers, and obstruction of justice occur during the storyline of the novel. Therefore, it can be said that when the economic situation of the Ottoman State in the history of economics is examined, it is observed that events of the period and the events in the novel are related. On the other hand, the novel of *Kürk Mantolu Madonna* has two different timelines as the Turkish economy before the Second World War and the German economy after the First World War during the storyline. The no-name narrator and mister Raif face the problem of uncertainty and unemployment problems at the Turkish economy before the Second World War. In the German economy after the First World War, Maria Puder gives voice to the economic problems of Germany and the effects of the economy (inflation, unemployment, etc.) on German society. The same as in the *Kuyucaklı Yusuf* novel, *Kürk Mantolu Madonna*'s novel has a connection between the historical and economic situation of the historical periods and the storyline of the characters.

According to the analysis, it is concluded that many economic concepts are based on the situations and events that form the subject of literary works. This result also gives a different perspective to the science of economics, which has begun to lose its social contact points and becomes mechanized. Namely, the possibility emerges again that literary can be used especially in economics education and the theory of economics can be explained through these novels. In this way, economics students can realize that the economic theories they learn are intertwined with wide interdisciplinary topics and they can discover the importance of economics in daily life more easily. With the use of literary in economics education, it is also aimed that the economics students can ascertain the cause-effect relationship, the butterfly effect that these relationships might cause, and the impact area of human behavior on the economic base.

In addition, the relationship between economics and literature can be used as a data set in behavioral economics studies, as well as for policymakers to draw lessons from the past and prepare appropriate projections for the future.

Türkiye’de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz¹

Hüseyin USLU²

Öz

Bu çalışmada; finansal gelişme ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, Türkiye’nin 1960-2019 dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Serilerin durağanlığı; Vogelsang-Perron (1998), Lee-Strazicich (2003) ve Carrion-i-Silvestre vd. (2009) birim kök testleriyle incelenmiş, serilerin I(1) oldukları görülmüştür. Serilerin eşbütünlük durumu; Gregory-Hansen (1996) ve Maki (2012) testleriyle incelenmiş, serilerin eşbütünlük oldukları bulunmuştur. Uzun dönem analizleri; FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle gerçekleştirilmiş, ekonomik büyümenin; kredi miktarı %1 arttığında ortalama %0,13, para arzı %1 arttığında %0,13 ile %0,24 arasında, enerji tüketimi %1 arttıyındaysa ortalama %0,40 arttığı belirlenmiştir. Kısa dönem analizleri de FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle gerçekleştirilmiş ve özel sektöre verilen kredilerin ekonomik büyümeyi kısa dönemde de artırdığı, ancak bu etkinin uzun dönemdekinden daha küçük olduğu belirlenmiştir. Para arzındaki artışların ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli etkilerinin de pozitif olduğu görülmüştür. Enerji tüketiminin ise ekonomik büyümeyi kısa dönemde, uzun dönemdekinden daha fazla artırdığı tespit edilmiştir. Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri VECM yöntemiyle incelenmiş, ekonomik büyümeden enerji tüketimi ve para arzına doğru tek yönlü, kredi hacminden enerji tüketimi ve para arzına doğru tek yönlü, enerji tüketimi ile para arzı arasında iki yönlü uzun dönem nedensellik ilişkilerinin var olduğu bulunmuştur. Ayrıca kredi hacminden enerji tüketimine doğru tek yönlü, enerji tüketimi ile para arzı arasında iki yönlü kısa dönemli nedensellik ilişkileri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme, Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizleri, VECM Nedensellik Testi

The Impact of Financial Development and Energy Consumption on Economic Growth in Turkey: An Analysis with Structural Breaks

Abstract

The aim of this study is to theoretically and empirically analyze the impacts of financial development and energy consumption on economic growth in Turkey’s 1960-2019 period. In this context structural break analyses are conducted. Stationarity of the series is analyzed by Vogelsang and Perron (1998), Lee and Strazicich (2003) and Carrion-i-Silvestre et al. (2009) unit root tests and all the series are determined to be I. (1). Existence of cointegration relationship between the series in the models is investigated by Gregory and Hansen (1996) and Maki (2012) cointegration tests and it is decided that there exists cointegration relationship between the series in the models. Long run analyses are carried out by FMOLS, DOLS and CCR methods and it is determined that 1% increase in credit used by private sector, broad money supply and energy consumption raise economic growth by 0,13%, 0,13-0,24% and 0,40%, respectively. Causality relationships between the series are analyzed by VECM method and it is found that there is one way causality from economic growth to energy consumption and money supply, one way causality from credit volume to energy consumption and money supply and two way causality between energy. On the other hand, one way causality from credit volume to energy consumption and two way causality between energy consumption and money supply are determined in the short run in Turkey for the same period.

Key Words: Financial development, Energy Consumption, Economic Growth, Time Series Analysis with Satuctural Breaks, VECM Causality Test

Atıf İçin / Please Cite As:

Uslu, H. (2022). Türkiye’de finansal gelişme ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: yapısal kırılmalı bir analiz. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 188-217.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.06.2021

¹ Bu çalışma, yazarın Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalında 13/07/2020 tarihinde sunulan “Türkiye’de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, h.uslu80@hotmail.com,

 ORCID: 0000-0002-2642-1175

Giriş

Ekonomik büyüme ve refah artışı bütün ülkelerin en temel hedeflerindedir. Bu hedefe hangi yollarla ulaşılabileceği; ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin miktarına, uygulamakta oldukları döviz kuru, faiz ve dış ticaret politikalarına, yönetim biçimlerine, jeopolitik konumlarına ve dahil oldukları ekonomik ve siyasi birliklere göre değişiklik gösterebilmektedir. Adam Smith (1776) ile başlayan Klasik İktisat Teorisinde; serbest dış ticaret, işbölümü ve uzmanlaşma, ekonomik büyümenin en önemli kaynakları olarak gösterilirken, Solow (1956) ve Swan (1956) öncülüğünde geliştirilen Neo-Klasik Büyüme Teorisinde; yurtiçi tasarrufların ve sabit sermaye oluşumunun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine dikkat çekilmiştir. Romer (1986) ve Lucas (1988) ile başlayan İçsel Büyüme Modelinde ise; beşeri sermaye, araştırma ve geliştirme (Ar&Ge) faaliyetleri ve teknolojik ilerleme, ekonomik büyümenin temel dinamikleri olarak kabul edilmiştir.

Finansal gelişme, ekonomik büyüme için gerekli yatırım ve tüketim harcamalarının finansmanında önemli bir yere sahiptir. Türkiye, 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile ticari, 11 Ağustos 1989 tarih ve 32 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar ile de finansal liberalizasyon sürecini tamamlamıştır (Kılıç, 2012, s. 133). Böylece 3 Ocak 1986'da faaliyete giren İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda ve Türkiye'deki bankalarda yabancı yatırımcıların da işlem yapabilmelerinin ve elde ettikleri kâr ve anaparalarını yurtdışına serbestçe transfer edebilmelerinin önü açılmıştır. Bu şekilde ülkeye daha fazla yabancı sermaye gelmesi, yurtiçi yatırım ve tüketim faaliyetlerinin ve ekonomik büyümenin hızlanmasına katkı sağlamıştır. Özellikle 2002 yılı sonrası dönemde yürütülen özelleştirme faaliyetleri kapsamında Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımları, 2003-2007 döneminde ekonomik büyümenin ortalama %7,2'ye ulaşmasını sağlamıştır (EVDS, 2019a). 2001 bankacılık ve döviz krizinde Türkiye'de faaliyet gösteren 25 banka faaliyetlerine son vermiş, finansal piyasalar önemli ölçüde daralmıştır. Ancak 15 Nisan 2001'de yürürlüğe giren Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulunun (BDDK) görev ve sorunluluklarının artırılması ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) tam bağımsız hale getirilmesi ile finansal piyasalarda tekrar istikrar sağlanmış ve ülke hızlı bir ekonomik büyüme sürecine girmiştir (Şamiloğlu, 2007, s. 5-6).

Öte yandan enerji tüketimi de günümüzde ekonomik büyümenin hem bir gereği, hem de bir sonucu haline gelmiş olup, bilim insanları bu alanda önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Simon Kuznets (1955) tarafından gündeme getirilen; kişi başına düşen reel milli gelir ile bireyler arasındaki reel gelir eşitsizliği arasında gözlemlenen ters U şeklindeki ilişki Grossman ve Krueger (1995) tarafından kişi başına düşen reel milli gelir ile kişi başına düşen karbondioksit (CO₂) salınımı arasındaki ilişkiye uyarlanmış ve buna Çevresel Kuznets Eğrisi adı verilmiştir. Bu teoriye göre; ekonomik büyüme (ya da kişi başına düşen reel milli gelir) artarken, önce çok enerji kullanılacak ve çevre çok kirletilecek, sonra artan gelir, çevre bilinci ve ilerleyen teknolojik olanaklar sayesinde çevre kirliliği azalmaya başlayacaktır (Lebe, 2016, s. 178). Beckerman (1992), Grossman ve Krueger (1995) ve Janicke, Binder ve Mönch (1997) ekonomik büyümenin daha fazla artırılabilmesi için çok daha fazla enerji tüketimine gereksinim duyulduğunu, bunun da tekrar çevre kirlenmesine neden olarak S (veya ters N) şeklinde bir Çevresel Kuznets Eğrisi oluşmasına yol açacağını ifade etmişlerdir.

Görüldüğü üzere; ülkeler açısından sürdürülebilir ve yüksek bir ekonomik büyüme düzeyi yakalanabilmesi için finansal gelişme ve enerji tüketimi oldukça önemli bir yere sahiptir. Literatürde genellikle finansal gelişme ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ayrı ayrı analiz edilirken, Tutgun (2019)'da olduğu gibi bu çalışmada da bu değişkenler bir arada analize dâhil edilecektir. Bu yolla; ekonomik büyümeyi etkileyen reel ve nominal değişkenler bir arada kullanılarak, Klasik İktisatçıların dışladığı nominal değişken (finansal gelişme) ile Monetaristlerin ikinci plana attıkları reel faktörler (enerji tüketimi) aynı anda dikkate alınmış olacaktır.

Bu çalışmada; ekonomik büyüme açısından büyük öneme sahip finansal gelişmeyi ve enerji kullanımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler, teorik ve uygulamalı ekonometrik olarak detaylı biçimde analiz edilecektir. Özellikle, Mart 2020'den beri dünya gündemini meşgul eden Covid-19 salgını ile birlikte, ülkelerin üretim seviyelerinin ve buna bağlı olarak petrol taleplerinin düşmesinin petrol fiyatları üzerinde yarattığı derin şok da göstermektedir ki bu konu, ülke ve dünya ekonomisi açısından güncel ve önemlidir. Bu yönleriyle de çalışmanın, literatüre ve ülke ekonomisine bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın amacı; Türkiye'de finansal gelişme ve enerji tüketiminin, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini teorik ve ampirik olarak incelemektir. Bu kapsamda, Türkiye'nin 1960-2019 dönemi yıllık

verilerinden yararlanılmıştır. Çalışma beş bölümden oluşacak olup, birinci bölümde; finansal gelişme, enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin teorik çerçevesi verilecek, ikinci bölümde; Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme, finansal gelişme ve enerji tüketimi grafikler yardımıyla incelenecek, üçüncü bölümde; ampirik literatür taraması sonuçları sunulacak, dördüncü bölümde; ampirik analizlerde kullanılacak veri seti ve ampirik model verilecek, beşinci bölümde; ampirik yöntem ve bulgulara yer verilerek analizler gerçekleştirilecektir. Sonuç ve değerlendirmeler ile çalışma tamamlanacaktır.

Finansal Gelişme, Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme: Teorik Çerçeve

Finansal Gelişme

Finansal sistem; fon fazlasına sahip olan kişi ya da kurumlar ile fon talebi bulunan kişi ve kurumlar arasındaki fon değişiminin, belirli kurumlar aracılığıyla, çeşitli yatırım ve finansman araçları kullanılarak, belirli bir hukuksal ve yönetsel düzen içinde gerçekleştirildiği sistemdir (Finansalgoz, 2017). Oğuz ve Canan (2016) finansal sistemi; fon arz edenler ile fon talep edenler arasındaki iletişimi, belirli çıkar beklentileri karşılığında olanaklı kılan mekanizma olarak tanımlamaktadır. Mankiw (2010) ise finansal sistemi; geliri olup da tasarruf amacıyla borç vermek isteyenler ile kârlı yatırımlarını gerçekleştirilebilmek için borç almak isteyenler arasındaki, kanuni ve kurumsal aracılık hizmetleri olarak tanımlamaktadır. Finansal sistem bir bütün olarak birçok araç, kurum ve piyasanın bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Finansal kurumlar arasında; borsalar, bankalar, sigorta şirketleri, bankerler ve hatta tefeciler de sayılabilirken, finansal araçlar arasında; bozuk (madeni) para, banknot (kağıt para), tahvil, hisse senedi, swap, VİOP (Vadeli İşlemler Opsiyon Piyasası), forex (Foreign Exchange Market; Döviz İşlemleri Piyasası) gibi türev ürünler ve kripto paralar sayılabilir (TCMB, 2015a).

Finansal sistemin ve bu sistem içinde yer alan kurumların temel görevleri; fon arz edeceklerle, fon talebi olanlar arasında aracılık yapmaktır. Bu sistem sayesinde, finansal kaynakların dağılımında ekonomik etkinliğe ulaşılır (Merton ve Bodie, 1995, s. 32-33). Finansal sistemin başlıca fonksiyonları arasında; finansal varlıkların el değiştirmesine aracılık ederek fon piyasasında dengenin sağlanmasına yardım etmek, risk dağılımı ve tasarruf birikimi sistemlerini oluşturup, tasarruflar arasındaki vade ve miktar uyumsuzluğu sorununu ortadan kaldırıp, küçük çaplı birikimleri bir araya getirip, büyük çaplı projelerin hayata geçmesine olanak sağlamak ve bu arada mülkiyetin tabana yayılmasını sağlamak, finans sisteminde gerekli garantörlük ve güven ortamını tesis ederek, kaldıraçlı işlemlere imkân sağlayıp, bu yolla küçük birikimlerle, büyük finansal işlemlerin gerçekleştirilebilmesine olanak sağlamak, finansal kaynakların bölgeler ve sektörler arasında yer değiştirebilmesine olanak sağlayarak, zaman içinde kaynak dağılım etkinliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak, finansal varlıklara likidite kazandırmak, risk yönetimi ve kontrolü için gerekli yöntemleri geliştirmek ve finansal ürünlerin fiyatları konusunda asimetrik bilgi sorununu ortadan kaldırarak, tam rekabet piyasasının oluşmasına katkı sağlamak sayılabilir (Er, 2011, s. 308).

Finansal sistemin bu fonksiyonlarını yerine getirmesi, ülkelerdeki tasarruf ve yatırımları artırarak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleyecektir. Bunun için ülkelerin finansal yönden gelişmiş olmaları gerekmektedir. Finansal gelişme; finansal aracı kurumların, finansal piyasaların ve finansal araçların gelişmesi, çeşitlenmesi ve finans piyasasının işlem hacminin büyümesi biçiminde tanımlanabilmektedir (Özcan ve Arı, 2011, s. 122). Furstenberg ve Fratianni (1996)’ye göre; yurtiçi üretim ve tüketim faaliyetlerini yerel kaynaklarla finanse etmekten çıkıp, dış kaynakların da kullanılmaya başlanması, finansal kurumların ve aracılık faaliyetlerinin gelişmesi, kredi kaynaklarına doğrudan erişilebilmesi yönünde piyasaların gelişmesi, uluslararası sermaye piyasalarına kolay erişim, mevduat faizleri ile kredi faizleri arasındaki marjın daralması, bir ülkedeki finansal sistemin geliştiğini ve derinleştiğini göstermektedir. Finansal gelişmenin genel olarak tasarrufları harekete geçireceği, riski bölüştüreceği ve ekonomik büyümeyi destekleyeceği kabul edilmektedir (Bozoklu ve Yılcı, 2013, s. 163). Schumpeter (1911), finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini ifade ederken, Robinson (1952), ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi etkileyeceğini belirtmiştir.

Enerji Tüketimi

Ülkelerin ekonomik olarak büyüebilmesi³ ve kalkınabilmesi⁴ açısından, yeterli ve sürekli miktarda ve uygun fiyatlarla enerjiye erişim büyük önem taşımaktadır. Enerji; iş yapabilme yeteneğini ve bir nesnenin

³ Ekonomik büyüme; bir ülkenin sınırları içinde, belirli bir dönemde, son kullanıcılar için üretilen tüm mal ve hizmet miktarındaki artışı ifade etmektedir (Mankiw, 2010, s. 20-22). Bu tanımın yanında, (Kitov, 2006; Jones, 2001 ve Peterson, 2017) araştırmacılar ise ekonomik büyümeyi; kişi başına düşen reel GSYH kullanılarak ölçülmesinin daha doğru olduğunu düşünenmektedirler.

kendisine gösterilen dirence karşı hareketini ifade etmekte (Albayrak, 2019, s. 22) olup, Gültekin (2015, s. 2) enerjiyi; madde ve maddeler sisteminin iş yapabilme yeteneği ve birçok üretim aracının temel girdisi olarak tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu enerji için; maddede var olan ve ısı veya ışık şeklinde ortaya çıkan güç tanımlamasını yapmaktadır (TDK, 2019). Yamak (2006, s. 3) enerjinin; potansiyel, kinetik, mekanik, elektrik, manyetik, termal ve kimyasal enerji şeklinde birçok farklı türde olabildiğini ve bu çeşitler arasındaki geçişlerin de mümkün olduğunu ifade etmiştir. Enerji tüketimi, var olan bir enerji türünün mal veya hizmet üretimi, ulaşım, iklimlendirme, aydınlatma veya başka amaçlarla kullanılmasını ifade etmektedir (NEED, 2018, s. 45). Enerji tüketiminde dikkat edilmesi gereken nokta; kit bir kaynak olan enerjinin, mümkün olduğunca etkin kullanılmasıdır. Dünya çapında enerji tüketimi; buharlı makinelerin icadı sonrasında odun ve kömür tüketimi ile başlamış olup, 20. yüzyılın başlarında petrol kaynaklı sıvı yakıtların kullanılmaya başlanması ve sonrasında doğal gazın keşfi ve günlük hayatta yaygın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte hızla artmıştır (Doğanay ve Coşkun, 2017, s. 1-2). Enerji, ülkelerin sosyal ve ekonomik ilerlemelerinin önemli bir girdisi olup, nüfusun artışı, kentleşme ve sanayileşmedeki artışların yanında, küreselleşme sonucunda artan üretim ve ticaret hacmine de bağlı, doğal kaynaklara ve enerjiye olan ihtiyaç günden güne yükselmektedir (Sarıbaş, 2015, s. 7).

Enerji tüketim miktarları; genel olarak üretilen ve piyasaya arz edilen enerji kaynaklarının enerji değerleri üzerinden hesaplanır. Üretilen bu enerjinin belirli bir kısmı, iletim hatlarındaki kayıp/direnç olarak düşüldükten sonra, geri kalan kısım, ilgili ekonominin enerji talebi olarak belirlenir (Karakoç, Erbay ve Aras, 2011, s. 24-26). Enerji talebinin doğru öngörülmesi ve buna göre gerekli altyapı ve üstyapı çalışmalarının zamanında yürütülebilmesi açısından, enerji tüketiminin düzenli olarak ölçülmesinde yarar vardır. Ayrıca; enerji verimliliğinin doğru tespiti açısından da ekonomide kullanılan enerji miktarı ve bu enerji ile üretilen mal ve hizmet miktarının doğru biçimde ölçülmesi gerekmektedir (apın ve Söylem, 2017, s. 1). Enerji, üretim ve ulaştırmanın en temel girdilerinden olup, enerjiye uygun fiyatlarla ve bolca erişilebilmesi, ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Günümüzde büyük bir öneme sahip olan enerji, sosyal refahın ve ekonomik büyümenin öncü göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Gülay, 2008, s. 1). Bu nedenle günümüze kadar süregelen toplumların/devletlerin önemli amaçlarından biri de enerji kaynaklarına sahip olabilmektir (Cihan, 2019, s. 3).

Ekonomik Büyüme

İnsanlık tarihi boyunca bireyler ve yöneticiler, kendi refahlarını ve içinde yaşadıkları toplumun refahını artırmayı, içgüdüsel bir dürtüyle sürekli öncelemişlerdir. Bu yolda gerek sözlü gerekse yazılı pek çok ilke, töre, anlaşma, hipotez ve teori geliştirilmiştir. 16-17. yy'da etkili olan Merkantilistler; ulusal gücün dış ticaret fazlasıyla artacağına inanmışlar, bunun için de devletin ekonomiye müdahale ederek ithalatı kısıtlamasını ve böylece ülkedeki altın ve gümüş gibi değerli varlıkların yurtdışına çıkmasının engellenmesini, devletin ihracatı teşvik ederek ülkeye daha fazla altın ve gümüş girmesini sağlanması gerektiğini savunmuşlardır (Peker, 2015, s. 3). Fransa'da ortaya çıkan ve 1752-1776 döneminde etkili olan Fizyokrazi akımı ise; doğanın düzeninden hareketle, tarımsal üretimin önemini dile getirmiş, ekonomik büyümenin kaynağını tarımsal üretimde görmüş, serbest üretim ve dış ticareti savunmuşlardır (Avcı, 2018, s. 8-10). Dr. François Quesnay (1694-1774) tarafından teorik çerçevesi oluşturulan bu akımda; bireysel girişimcilere daha fazla özgürlük verilmesi, devletin ekonomiye gereksiz müdahalelerden kaçınması ön plana çıkarılmıştır. Kendilerinden sonra gelecek olan Adam Smith'i (1723-1790) de etkileyecek olan "*laissez faire, laissez passer (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler)*" görüşünün sahibidirler (Torun, 2003, s. 188). Buradaki "*bırakınız yapsınlar*" serbest girişimciliği ve üretimi, "*bırakınız geçsinler*" serbest dış ticareti ifade etmektedir (Aydın, 2003, s. 1-2).

Klasik İktisat Teorisi, A. Smith'in (1776) yılında yayınlanan "*Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations)*" adlı eseriyle başlamış, 1936'da J. Maynard Keynes'in "*İstibdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (The General Theory of Employment, Interest and Money)*" adlı eserinin yayınlanmasına kadar etkili olmuştur. Genel olarak; devletlerin ekonomiye müdahale etmemeleri gerektiğini (serbest piyasa ekonomisi, liberalizmi) savunan Klasik İktisatçılar, ekonomide dengeden bir sapma meydana geldiğinde, bunun devlet müdahalesine ihtiyaç duyulmaksızın,

⁴ Ekonomik kalkınma ya da gelişmişlik düzeyi; ekonomik büyüme ile elde edilen gelirin bütün toplum katmanları arasında dengeli bir şekilde dağıtılmasını, halkın kolayca erişebileceği şekilde eğitim, sağlık, adalet ve güvenlik hizmetlerinin, altyapı ve üstyapı tesislerinin sunulmasını ifade etmektedir (Taban ve Kar, 2016, s. 4). Enerji tüketimi, refahın bir ölçütü olan GSYH ile paralellik göstermektedir. Dünya GSYH'sinden fazla pay alan gelişmiş ülkelerin, enerji tüketimindeki paylarının da daha fazla olduğu görülmektedir (Saatçioğlu ve Küçükaksoy, 2004, s. 4).

kendiliğinden tekrar sağlanacağını iddia etmişlerdir. Bu tezlerine gerekçe olarak da ekonomide ücretlerin ve fiyatların tam esnek olduğunu göstermişlerdir. Klasik iktisatçılar özellikle fiyata özel bir önem verirler ve buna “Görünmez El (Invisible Hand)” adını verirler. Yani fiyatlar, ekonomik dengeyi sağlayan görünmez güçtür. Klasik İktisatçılar aynı zamanda denk bütçe varsayımını da benimserler ve kamu bütçesinin açık ya da fazla vermemesinin daha doğru olduğunu ifade ederler. Klasiklere göre devlet sadece; piyasaların etkin işlemlerini sağlamaya yönelik düzenlemeleri yapmalı, adalet ve savunma gibi temel hakları garanti altına almalıdır. Bunun haricinde üretim ve işgücü piyasalarına bir aktör olarak dâhil olmamalıdır (Harris, 2007, s. 1-4).

Keynes (1936) ekonomide önemli olanın arz değil, talep olduğunu, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde hükümetlerin, bütçe açığı verme pahasına genişletici maliye politikaları uygulayarak, ekonomik dengenin yeniden kurulmasına yardım etmelerinin gerektiğini savunmuştur. Harrod (1937, 1939) ve Domar (1946, 1947) çalışmalarıyla geliştirilen Post Keynesyen Ekonomik Büyüme Modelinde; Keynes’in geliştirmiş olduğu kısa dönemli statik büyüme modeli eleştirilmiş, uzun dönemli ve dinamik bir büyüme modeline dönüştürmüştür. Teknoloji dışsal olarak kabul edip, ekonomik büyümeyi yatırımlar (ve dolayısıyla tasarruflar) üzerinden açıklamaya çalışan Harrod-Domar Ekonomik Büyüme Modeli için ekonomide çarpan (hızlandırıcı) katsayısı önemli bir rol oynamaktadır. Bu modelde tasarruflar (S), milli gelirin (Y) bir fonksiyonudur:

$$S = sY \quad (1)$$

Burada s ; marjinal tasarruf eğilimini göstermektedir. Harrod (1939) bu tasarrufun, planlanan tasarruf (S_p) olduğunu ve tam istihdama sahip bir ekonomide bunun mutlaka gerçekleşen tasarrufa (S_f) eşit olacağını ifade etmiştir.

$$S_p = S_f \quad (2)$$

Bu modelde planlanan yatırımların, planlanan tasarruf, fiili tasarruf ve fiili yatırım gibi faktörlerden bağımsız olduğu kabul edilir. Bu nedenle, planlanan yatırımlar ile planlanan tasarrufların her zaman eşit olması beklenemez. Bu durumun nedeni; yatırımı yapacak karar birimleri ile tasarrufları gerçekleştirecek karar birimlerinin farklı olmasıdır (Kızılkaya, 2017, s. 6-7). Harrod-Domar Ekonomik Büyüme Modelinde önem verilen hızlandırıcı katsayısı (g), sermaye miktarında meydana gelen değişimin, üretimde meydana gelen değişime oranı şeklinde hesaplanmakta olup, zaman içinde sabit olduğu kabul edilir:

$$g = \frac{\Delta K}{\Delta Y} \quad (3)$$

Bu katsayıya Türkçe iktisat literatüründe Sermaye Hâsıla Katsayısı adı da verilmekte olup, çıktıyı 1 birim artırabilmek için sermayenin kaç birim artırılması gerektiğini de göstermektedir. Denklem (3)’te küçük bir düzenleme yapılarak, planlanan yatırımlar (I_p) aşağıdaki şekilde hesaplanabilir:

$$I_p = g(Y_t - Y_{t-1}) \quad (4)$$

Harrod-Domar Ekonomik Büyüme Modelinde planlanan yatırımlarla, planlanan tasarrufları eşitleyen büyüme hızı, uygun (gerekli) büyüme hızı olarak isimlendirilir ve aşağıdaki şekilde hesaplanır.

$$S_p = I_p \quad (5)$$

$$sY_t = g(Y_t - Y_{t-1}) \quad (6)$$

Buradan gerekli büyüme hızı:

$$G_w = \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} = \frac{s}{g} \quad (7)$$

şeklinde elde edilir. Bu oran, yatırımların kapasite artırıcı etkisiyle, talep uyarıcı etkisini eşitleyen büyüme oranıdır. Harrod-Domar Ekonomik Büyüme Modelinde doğal büyüme oranı (G_n); nüfus artış hızı (n) ve teknolojik ilerleme hızının (t) toplamına eşit olarak alınmaktadır.

$$G_n = n + t \quad (8)$$

Bu modelde kamu harcamaları yoktur. Ekonomi dışı kapalıdır ya da dış faktörlerin ekonomik aktiviteler üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Harrod-Domar Ekonomik Büyüme Modelinde ekonomi her zaman tam istihdamda dengededir.

Robert Solow (1956) ve Trevor Swan (1956) alışmalarıyla geliştirilen ve literatürde kısaca Solow-Swan (1956) şeklinde ifade edilen Neo-Klasik Ekonomik Büyüme Modeli, teknolojiyi dışsal olarak kabul ettiği için Dışsal Ekonomik Büyüme Modeli olarak da anılmaktadır. Ekonomik büyümenin kaynağı olarak; işgücü ve sabit sermaye stokunu alan bu modelde, ekonomik büyümenin artırılabilmesi için nüfusun ya da yatırımların artması gerekmektedir. Yatırımların artırılabilmesi için ise tasarrufların artırılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Model, genel olarak emek ve sermayenin azalan verimler yasaını temel alır ve ekonomik büyümenin bir noktadan sonra duracağını ifade eder. Bu yönüyle Solow-Swan (1956) modeli bir sınırlı büyüme modelidir (Akkaya, 2016, s. 45). Bu modele Neo-Klasik denilmesinin nedeni; Klasik İktisatçılar gibi tam rekabet koşullarını, üretim faktörlerine marjinal verimliliklerine göre ödeme yapıldığını, tam istihdamı ve değişen bir sermaye-hâsıla oranını kabul ediyor olmalarıdır. Neo-Klasik Ekonomik Büyüme Modelinin temel varsayımları: (i) Ekonomi daima potansiyel çıktı ve tam istihdam düzeyinde dengededir. (ii) Ekonomide homojen tek ürün üretilip, tüketilmektedir. Bu mal aynı zamanda o ülkenin GSYH'sini de oluşturmaktadır. (iii) Tasarruf ve yatırımlar eşitir, bu yüzden modele ayrı bir yatırım fonksiyonunun konulmasına gerek yoktur. Neo-Klasik Büyüme Modeli, bir Cobb-Douglass üretim fonksiyonunu temel almaktadır:

$$Y = AK^{\alpha}L^{\beta} \quad (9)$$

Burada; Y ; reel milli geliri, A ; büyümeyi etkileyen teknoloji dâhil tüm dışsal faktörleri, K ; sermaye stokunu, L ; işgücü miktarını, α ; üretimin, sermaye stokuna olan duyarlılığını ve β ; üretimin, işgücüne olan duyarlılığını ifade etmektedir. Solow-Swan (1956), geliştirdikleri modelde ölçeğe göre sabit getiri varsayımının geçerli olduğunu kabul etmişlerdir.

$$\alpha + \beta = 1 \quad (10)$$

$$\beta = 1 - \alpha \quad (11)$$

$$Y = AK^{\alpha}L^{1-\alpha} \quad (12)$$

haline gelir. Solow-Swan (1956) Denklem (12)'yi basitleştirebilmek için, bu eşitliğin her iki yanını işgücüne (L) bölerek, üretim fonksiyonunu, işgücü başına düşen çıktı miktarını (y) gösterecek şekle getirmişlerdir.

$$\frac{Y}{L} = \frac{AK^{\alpha}L^{1-\alpha}}{L} \quad (13)$$

$$y = A \left(\frac{K}{L} \right)^{\alpha} \quad (14)$$

$$y = Ak^{\alpha} \quad (15)$$

Denklem (15)'te y ; işgücü başına düşen üretim miktarını, k ; işgücü başına düşen sabit sermaye stokunu göstermektedir. Bu durumda üretim, k 'nın bir fonksiyonu haline gelmektedir:

$$y = f(k) \quad (16)$$

Denklem (16)'da işgücü başına düşen sabit sermaye stoku (k) arttıkça, ekonomik büyümenin de artacağı kabul edilmektedir.

Romer (1986) ve Lucas (1988) alışmalarıyla başlayan İçsel Büyüme Modellerinde; teknoloji, beşeri sermaye yoluyla üretim fonksiyonuna dahil edilmiş ve beşeri sermaye geliştikçe, ekonomik büyümenin de sonsuza kadar devam edeceği belirtilmiştir (Güvel, 2011, s. 106). Teknolojik ilerleme, modelde bir açıklayıcı değişken olarak yer aldığı için bu modellere İçsel Büyüme Modelleri adı verilmiştir. Teknolojik gelişmeyi Romer (1986) Ar&Ge faaliyetleri yoluyla, Lucas (1988) beşeri sermaye (işgücünün eğitim, sağlık ve deneyim düzeyi) yoluyla ekonomik büyüme modeline dâhil etmişlerdir. Romer (1986), Ar&Ge faaliyetlerinin, teknolojik ilerleme üzerinden ekonomik büyümeyi etkileyecek çok önemli ve büyüme modellerinden dışlanamayacak kadar yaşamsal bir faktör olduğu ifade etmiştir (Taban, 2010, s. 110-111). Jones (2001), Romer'in ortaya koyduğu bu teoriye Yaratıcı Fikirler İktisadı adını vermektedir. Romer (1986)'ya göre yaratıcı fikirlerin en önemli özelliği; yüksek fayda sağlayacak çıktı üreterek, teknolojik yeniliklerin kaynağını oluşturması ve Solow-Swan (1956) modelinde yer alan teknoloji değişkeninde artışa yol açmasıdır (Tiryakioğlu, 2006, s. 76-77). Romer (1986), Ar&Ge faaliyetleri ile üretilen yeni bilgi ve teknolojilerin işgücünün verimliliğini arttıracasını ifade ederek, Ar&Ge faaliyetlerini, işgücünün verimliliği üzerinden büyüme modeline dâhil etmiştir.

$$Y = K^{\alpha}(AL)^{1-\alpha} \quad (17)$$

Denklem (17)'de beşeri sermaye arttıkça, üretim ve ekonomik büyüme de artacaktır. Ar&Ge faaliyetleri ve teknolojik gelişme, ancak yatırımlarla ve bilinçli çabalarla sağlanabilir. Ar&Ge faaliyetleri sonucunda geliştirilen yeniliklerin üretim sürecine aktarılması ile ekonomide üretim ve gelir artar, ekonomik büyüme sonsuza kadar devam eder (Taban, 2010, s. 124-125). Romer (1990) çalışmasında; modelde çıktıyı (Y), fiziksel işgücünün (L), nihai çıktı için ayrılan beşeri sermayenin (H_A) ve rekabetçi girdilerin (x) bir fonksiyonu olarak ifade etmiştir:

$$Y(H_A, L, x) = H_Y^\alpha L^\beta \int_0^\infty x(i)^{1-\alpha-\beta} \quad (18)$$

Denklem (18)'de teknoloji düzeyi (A) sabit kabul edildiğinde, sabit sermaye stoku şöyle ifade edilebilir:

$$K = \eta A \bar{x} \quad (19)$$

Buradan üretim fonksiyonu;

$$Y(H_A, L, x) = H_Y^\alpha L^\beta A \bar{x}^{1-\alpha-\beta} \quad (20)$$

$$Y(H_A, L, x) = H_Y^\alpha L^\beta A \left(\frac{K}{\eta A} \right)^{1-\alpha-\beta} \quad (21)$$

$$Y(H_A, L, x) = (H_Y A)^\alpha (L A)^\beta (K)^{1-\alpha-\beta} \eta^{\alpha+\beta-1} \quad (22)$$

Romer (1986, 1990) çalışmalarıyla ekonomik büyüme teorisine çok önemli katkılarda bulunmuş ve dışsal bir faktör olarak kabul edilen teknolojik ilerlemeyi içselleştirerek, bu sayede ekonomik büyümenin sonsuza kadar devam edebileceğini ortaya koymuştur. Lucas (1988) ise beşeri sermayeyi; bireylerin beceri düzeyinin bir göstergesi olarak kabul etmiş ve bireylerin zamana bağlı değişen üretkenliğini $h(t)$ ile göstermiştir. Lucas (1988) beşeri sermayeye dayalı olarak ortaya koyduğu modelde çıktı; sabit sermaye stoku (K) ve etkin emek (N^e) tarafından belirlenmektedir. N sayıdaki işgücü, sıfır (0) ile sonsuz (∞) arasında değişen çeşitli yetenek düzeylerine sahiptir:

$$N = \int_0^\infty N(h) dh \quad (23)$$

Lucas (1988) modelinde h yetenek düzeyindeki bir işgücü, çalışma zamanını iki şekilde değerlendirmektedir: Birincisi; cari üretim ($u(h)$), ikincisi; beşeri sermaye birikimini ($1 - u(h)$) artırmak. Buradan etkin işgücü toplamı:

$$N^e = \int_0^\infty u(h) N(h) dh \quad (24)$$

denklemleri yardımıyla bulunabilir. Bunun sonucunda üretim fonksiyonu; sabit sermaye stoku ile etkin işgücünün bir fonksiyonu olarak ifade edilmektedir:

$$Y = F(K, N^e) \quad (25)$$

Lucas (1988), beşeri sermayenin içsel ve dışsal olmak üzere iki tür etki ortaya koyduğunu ifade etmiş ve beşeri sermayenin dışsal etkisini hesaba katarak, beşeri sermayeyi aşağıdaki şekilde hesaplamıştır:

$$h_a = \frac{\int_0^\infty h N(h) dh}{\int_0^\infty N(h) dh} \quad (26)$$

Lucas (1988), beşeri sermayenin sürekli artırılmasının, ekonomik büyümeyi de sürekli olarak artırabileceğini ifade etmiştir (Tiryakioğlu, 2006, s. 75-76).

Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Neo-Klasik İktisatçılar; Klasik iktisatçıların üretim ve dış ticarete uygulanmasını önerdikleri liberal ekonomi politikalarının, finans sisteminde de uygulanabilmesinin gerektiğini ve bunun ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini iddia etmişlerdir. Sanayi devrimi ile birlikte artan gelir ve tasarrufların verimli şekilde yönetilmesi ve bu kaynakların, doğru bir şekilde reel sektör yatırımlarına dönüştürülmesi, 19. yy ortalarında önemli bir konu haline gelmiştir. 19. yy sonlarına gelindiğinde ekonomide; finansal sektör ve reel sektör olmak üzere, birbirleriyle bütünleşik ikili bir yapı meydana gelmiştir. Bu iki sektör arasındaki karşılıklı etkileşim, Neo-Klasik iktisatçılar tarafından yoğun bir şekilde incelenmeye

ve tartışılmaya başlanmıştır (Durusu Çiftçi, 2015, s. 9-10). Keynesyen iktisatçılar ise; finans sektörünün, ekonomik büyümede istikrarsızlıklara neden olabileceğini, bu nedenle devlet müdahalesi altında olması gerektiğini ifade etmişlerdir (Erdem ve Dumrul, 2014, s. 45). Harrod (1937, 1939) ve Domar (1946, 1947) çalışmalarıyla geliştirilen Post Keynesyen Büyüme Modelinde; Keynesyen İktisat Teorisinde eksik kalan makroekonomik analizlerin mikroekonomik temelleri oluşturulmaya çalışılmış, ekonomik karar birimlerinin fayda ve beklentileri de analizlere dâhil edilmiştir. Bu akıma Neo-Klasik İktisatçılar da destek vermiştir. Neo-Klasik iktisatçılar, piyasaların etkin çalışabilmesi için finansal işlemlerde de reel sektöre ait işlemlerde de tam serbestleşmenin gerektiğini dile getirmişlerdir (Emek, 2000, s. 68). Finansal piyasalarda tam serbestinin sağlanabilmesi için ise Keynesyen İktisatçıların öne sürdüğü devlet kontrollerinin gevşetilmesinin (deregülasyon) gerektiğini savunan Neo-Klasik iktisatçılar, finans piyasalarında uluslararası serbestleşmenin ve küreselleşmenin, tüm ülkelerin finansal derinliğini ve çeşitliliğini artırarak, ekonomik büyümelerini hızlandırabilmeleri için en iyi yol olduğunu iddia etmişlerdir (Atamtürk, 2007, s. 76-77). Solow-Swan (1956) tarafından geliştirilen Neo-Klasik Dışsal Büyüme Modelinde de tasarruflar, ekonomik büyümenin dinamiğini oluşturmakta olup, tasarrufların ve yatırımların artırılabilmesi için gelişmiş finansal piyasalara gereksinim duyulduğu ifade edilmiştir (Yülek, 1997, s. 94-95).

Neo-Klasik Büyüme Modelinde dışsal olarak kabul edilen teknoloji, İçsel Büyüme Modellerinde ekonomik büyümenin önemli bir dinamiği olarak yer almıştır. Ar&Ge faaliyetleri, inovasyon, bilgi, teknolojik ilerleme, beşeri sermaye, işbölümü ve uzmanlaşma, ölçek ekonomileri, dışsallıklar ve yayılma etkileri, altyapı yatırımları, kamu harcamaları ve politikaları, ülkelerin sahip oldukları kurumsal yapı ve kurumsal kalite, İçsel Büyüme Modellerinde ekonomik büyümenin önemli dinamikleri olarak yer almıştır. Bu yaklaşımda; ekonomik büyüme modelinde yer verilen değişkenlerin büyük bir kısmı, finansal sisteminin gelişmişlik düzeyiyle yakından ilişkilidir. İçsel Büyüme Modelini savunan iktisatçılara göre; finansal sistem, reel sektörün teknoloji ve yenilik geliştirmesini kolaylaştırarak, ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır (Demir ve Üzümcü, 2003, s. 17). İçsel Büyüme Teorisini savunan iktisatçılara göre; az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, finansal sistemlerini geliştirmeye ve serbestleştirmeye yönelik gerekli adımları atmazlar ve ihtiyaç hissedilen reformları yapmazlarsa, gelişmiş ülkelerle aralarındaki kalkınma farkını kapatamazlar. Bu da Solow (1956)'nın öne sürdüğü yakınsama hipotezinin hiçbir zaman gerçekteleşmeyeceği anlamına gelmektedir (Erdem ve Dumrul, 2014, s. 66-67).

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin yönünün belirlenmesi üzerine yapılan çalışmalarla üç farklı hipotez geliştirilmiştir: Birincisi; finansal gelişmenin, reel sektöre ihtiyaç duyduğu fonları arz ederek, ekonomik büyümeyi desteklediği *Arz-Öncüllü Finansal Gelişme Hipotezi*, ikincisi; ekonomik büyümenin artmasıyla birlikte, ekonomide gelir, tasarruf ve finansal işlemlere olan talebin artarak, finansal sistemin gelişimi hızlanacağına yönelik *Talep-Takipli Finansal Gelişme Hipotezi* ve üçüncüsü; ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında karşılıklı etkileşimin bulunduğu dair *Karşılıklı Nedensellik Hipotezidir*. Ayrıca bu değişkenler arasında negatif ilişkinin⁵ olduğunu veya herhangi bir etkileşimin olmadığını öne süren hipotezlere de rastlanmaktadır.

Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler, teorik ve uygulamalı ekonomi literatürünün başlıca araştırma konularından biridir. Sürdürülebilir ve yüksek bir ekonomik büyüme için enerji kullanımı ve enerji arz güvenliği büyük önem taşımaktadır. Enerji, üretimin ve ekonomik büyümenin lokomotifi olarak kabul edilmektedir (Aydın, 2010, s. 318). 18. yy'nın sonlarında buharlı makinelerin bulunması ve 19. yy'nın başlarından itibaren bunun sanayi sektöründe kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, seri ve büyük ölçekli üretime geçilmiştir. Literatüre Sanayi Devrimi olarak giren bu süreçte ülkelerin enerji gereksinimi hızla artmış, enerji kaynaklarına sahip olabilmek için birçok savaş ve barışlar yapılmıştır (Arslan ve Demirağ, 2017, s. 5-6). 21. yy'a gelindiğinde enerji, modern yaşamın en temel vazgeçilmezleri arasında

⁵ Mattesini (1996), gelişmiş finansal sistemlerde, kredi piyasalarında asimetrik bilgidен kaynaklanan risklerin azaltılabilmesi için finans kurumlarının önemli ölçüde inceleme ve izleme maliyetlerine katılmak zorunda kaldıklarını, bunun ekonomideki kaynak dağıtım etkinliğini bozarak, ekonomik büyümeye zarar verebildiğini ifade etmiştir. Yazar bu görüşüne; gelişmiş finansal piyasalarda artan finansal araç çeşitliliğini, bu araçların taşıdığı risklerin ancak konunun uzmanları tarafından belirlenebilmesinin mümkün olduğunu ve bu tür uzmanlık faaliyetlerinin de finansal aracılık sistemleri üzerinden ekonomilere ek bir yük getirmesini gerekçe göstermiştir. Yeldan (2009), kendisinin Türkçe iktisat literatürüne kazandırdığı *Sermayenin Finansallaşması* kavramı kapsamında; gelişen finansal piyasaların ve artan finansal aktivitelerin, reel üretimde kullanılması gereken bir kısım fonların, özellikle faizlerin yüksek olduğu dönemlerde, reel yatırımlara oranla daha risksiz ve yüksek getiri sağlayan finansal piyasalarda değerlendirilmesine neden olarak, ekonomideki yatırım ve üretimi azaltacağını ve bu yönüyle ekonomik büyümeye zarar vereceğini ifade etmektedir.

girmiş olup, günümüzde üretimden taşımaya, depolamadan pazarlamaya, servis hizmetlerinden tüketime kadar her alanda enerji, yaşamın temel girdisi haline gelmiştir.

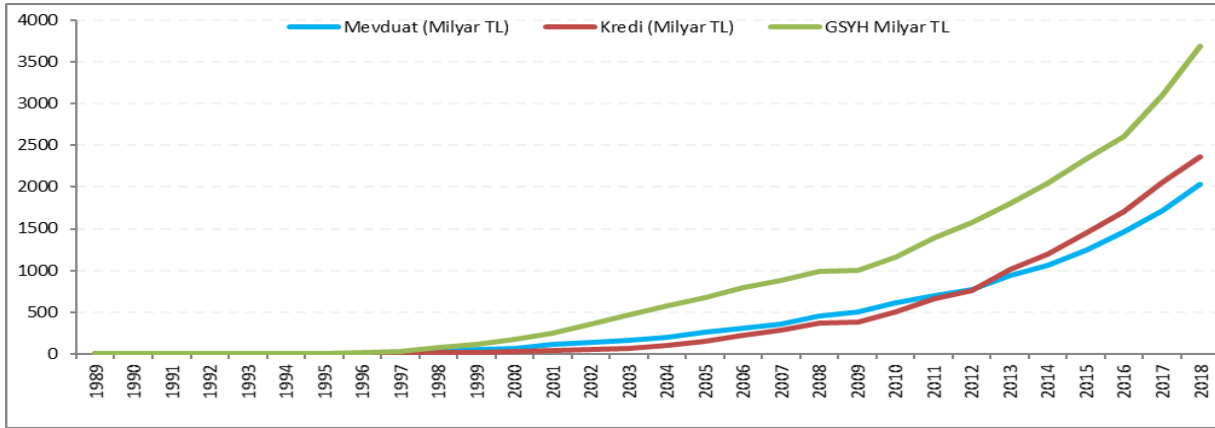
Literatürde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler, enerji tüketiminin ekonomik büyümeye etkileri ve ekonomik büyümenin enerji tüketimine etkileri şeklinde iki yönden analiz edilebilmektedir. Genel kabul; artan enerji kullanımının, üretimi ve ekonomik büyümeyi de artıracığı, öte yandan artan ekonomik büyümenin de enerji tüketimine dayalı teknolojik ilerlemeler ve üretim sürecindeki kullanım gereği, enerji tüketimini artıracığı yönündedir. Özellikle 2005 yılında imzalanan Kyoto Protokolü çerçevesinde ülkeler; çevreye duyarlı ve atmosferi daha az kirletecek üretim teknolojileri kullanmaya ve bir yandan ekonomik büyümelerini artırırken, diğer yandan enerji verimliliği ve enerji tasarrufunu da göz önünde bulundurmaya başlamışlardır.

Son yüz yılda ekonomistler; ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi yoğun biçimde analiz etmeye başlamışlardır. Kuznets (1955) yaptığı çalışmada; gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu değişkenler arasında ters U şeklinde bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuştur. Literatüre Kuznets Eğrisi olarak giren bu yaklaşım, küresel ısınma ve hava kirliliğinin arttığı 1990’lı yıllarda çevre kirliliği ve ekonomik büyüme (milli gelir) arasındaki ilişkiye uyarlanmış ve böylece Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) literatüre girmiştir (Koçak, 2014, s. 62). ÇKE Hipotezine göre ülkeler, kişi başına düşen milli gelirleri belirli bir seviyeye gelinceye kadar çevre kirlenmesini göz ardı etmekte, ancak zamanla artan sağlık sorunları ve temiz su ve havanın yetersiz gelmeye başlaması nedeniyle, çevreyi koruyucu önlemler almaya başlamaktadırlar. Literatürde karbon dioksit emisyonu (çevre kirliliği) ile milli gelir arasındaki ilişkinin klasik (ters U şeklindeki) ÇKE şeklinde olmayabileceğini iddia eden yeni yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Sinha ve Bhatt (2017) ve Özkoç, Yıldırım ve Kudubeş (2017) çevre kirliliği ile milli gelir arasındaki ilişkinin U şeklinde olacağını ifade etmektedirler. Bu araştırmacılara göre; yapılan ekonometrik analizler, tarihin ilk yıllarından başlamadığı için, zaten ülkeler doğayı belirli bir ölçüde kirletmiş durumdadır (Yani U’nun ilk çizgisinin üstündeler). Ülkeler, artan çevre bilinci, uluslararası yaptırımlar ve gelişen teknolojiye bağlı olarak, çevreyi daha az kirletmeye başlamışlardır. Ancak, bu işlemin kendine göre ek maliyetleri ve üretime getirdiği kısıtlamalar nedeniyle ekonomide kâr düşüşleri söz konusudur. Uzun dönemde daha fazla büyümek isteyen ekonomiler, belirli bir noktadan sonra çevre politikalarını göz ardı etmeye ve üretimi, kârlılığı ve ekonomik büyümelerini artırmayı öncelemeye başlayacaklar. Bu da çevre kirliliğinin tekrar artmasına neden olacaktır. Şahinöz ve Fotourehchi (2013) ve Allard vd. (2018) ise çevre kirliliği ile milli gelir arasındaki ilişkinin N şeklinde olacağını ifade etmekte, yaptıkları analizlerle de bu görüşlerini desteklemektedirler. Bu yazarlar da konuya U şeklini savunan araştırmacılar gibi yaklaşmakta, sadece tarihsel perspektifi biraz daha geniş tutmaktadırlar. Bu araştırmacılara göre; ülkeler ekonomik büyümelerinin ilk yıllarında kullandıkları düşük teknoloji ürünler, fabrikalar ve arabalar nedeniyle çevreyi çok kirleteceklerdir. Kişi başına düşen milli gelirin artmasıyla birlikte, çevre sorunlarına olan duyarlılık artacak, çevre kirliliği azaltılmaya çalışılacaktır. Ancak belirli bir gelir seviyesinin üstüne çıkabilmek için tekrar çevreyi koruma politikalarını göz ardı edecekler ve çevre kirliliği tekrar artmaya başlayacaktır. Mert ve Bozdağ (2013); Dam, Karakaya ve Bulut (2013); Aytun (2014); Engin Balın ve Mumcu Akan (2015) ise çevre kirliliği ile milli gelir arasındaki ilişkinin ters N şeklinde çıkabileceğini öne sürmektedir.

Türkiye Ekonomisinde Finansal Gelişme, Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Etkileşimi

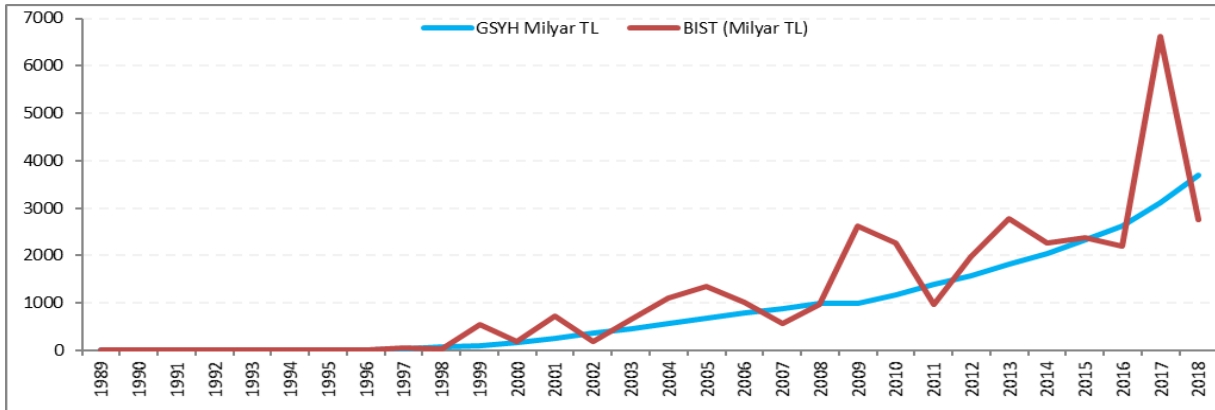
Finansal gelişme genel olarak; bankacılık sektörü ve menkul kıymetler borsası üzerinden tanımlandığı için, çalışmanın bu aşamasında da Türkiye’de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler, bu değişkenler üzerinden incelenmiştir. Bu amaçla; Türk bankacılık sistemindeki mevduat miktarı, kredi miktarı ve milli gelir arasındaki ilişkiler, Şekil 1 yardımıyla incelenmiştir.

Şekil 1. Türk Bankacılık Sistemindeki Mevduat Miktarı, Kredi Miktarı ve Milli Gelir Arasındaki İlişkiler

Kaynak: World Bank (2019a), TBB (2019a, 2019b), EVDS (2019a)'dan alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

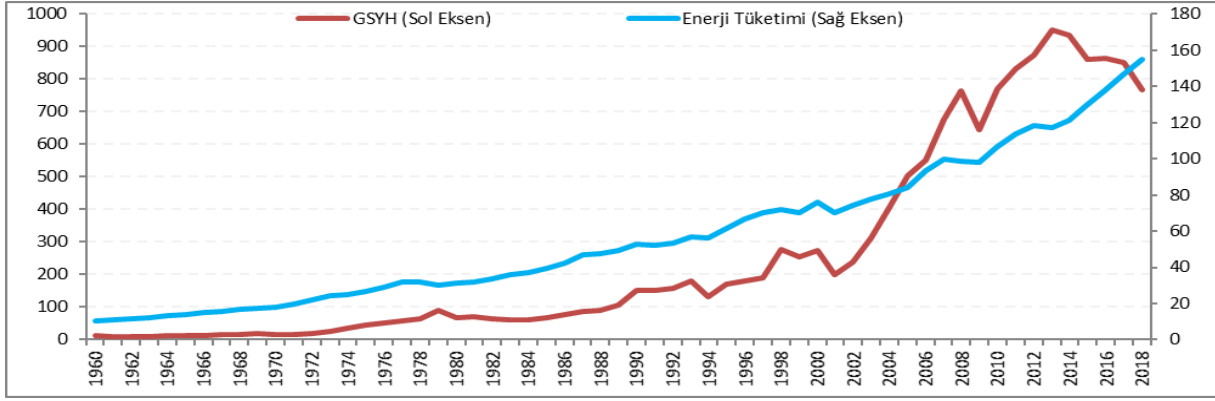
Şekil 1'den de görüldüğü üzere; Türkiye'de bankacılık sektöründeki asıl gelişmeler, 1997 yılından sonra başlamıştır. Bu dönemde bankacılık sektöründe yer alan mevduatlar, bankacılık sektörü tarafından ekonomiye verilen krediler ve milli gelir arasında oldukça güçlü ve yakın ilişkiler olduğu görülmektedir. 2012 yılına kadar mevduatlardan az olan kredilerin, bu tarihten itibaren mevduatları aştığı görülmektedir. Bu durumda yurtiçi yerleşiklerin kredi talebi, yurtdışı tasarruflar (sendikasyon kredileri) kullanılarak karşılanmakta, bu da ülkenin dış borç stokunu artırmaktadır. Aynı dönemde Borsa İstanbul'un işlem hacmi ile GSYH arasındaki ilişkiler Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. Borsa İstanbul'un İşlem Hacmi İle GSYH Arasındaki İlişkiler

Kaynak: World Bank (2019a), TBB (2019a, 2019b), EVDS (2019b)'den alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

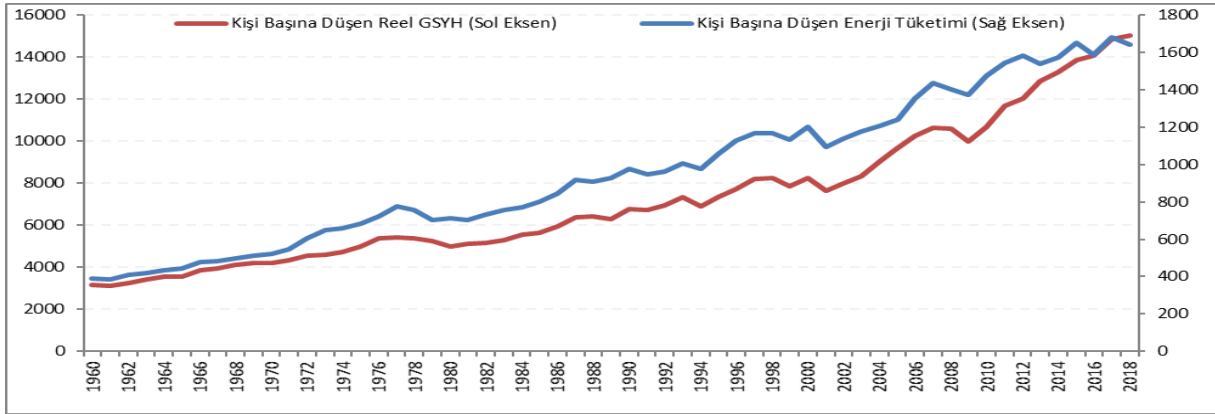
Şekil 2'den de görüldüğü üzere; borsa endeksi milli gelirden daha hızlı artmakta ve daha fazla oynaklık göstermektedir. Elbette ki borsadaki artışlar, reel sektörün yatırım olanaklarını artırarak, ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Ancak borsadaki oynaklığın azaltılmasında yarar vardır. Aksi takdirde ekonomiye fayda değil, zarar verebilecektir. Şekil 1 ve Şekil 2 birlikte değerlendirildiğinde; Türkiye'de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında eşanlı bir hareketin olduğu söylenebilir. Türkiye ekonomisinde enerji tüketimi (petrol eşdeğeri, Milyon Kg) ile gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH, Milyar \$) arasındaki ilişkiler Şekil 3 yardımıyla incelenebilir.

Şekil 3. Elektrik Tüketimi ile Milli Gelir Arasındaki İlişki

Kaynak: World Bank (2019a, 2019b, 2019c)'den alınan veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 3'ten de görüldüğü üzere; Türkiye'de enerji tüketimi ile milli gelir artışı arasında yakın bir etkileşim bulunmaktadır. Şekil 3'teki artışlar üzerinde nüfus artışının da etkili olabileceği unutulmamalıdır. Hatta GSYH üzerinde fiyat artışlarının (enflasyonun) da etkileri olacaktır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiyi daha net ortaya koyabilmek için; kişi başına düşen enerji tüketimi (petrol eşdeğeri, Kg) ile kişi başına düşen reel GSYH (2010 yılı fiyatlarıyla hesaplanmış, \$) arasındaki ilişkilere de bakmakta yarar vardır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiler Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4: Kişi Başına Düşen Elektrik Tüketimi ile Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir Arasındaki İlişkiler

Kaynak: World Bank (2019b, 2019e)'den alınan veriler kullanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 4'te kişi başına düşen elektrik tüketimi ile kişi başına düşen reel milli gelir arasındaki ilişki incelendiğinde; veriler nüfus artışı etkilerinden ve fiyat etkilerinden arındırıldığı halde de Türkiye'de enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında yakın bir etkileşimin olduğu görülmektedir. Hatta serilerin bu formunda, enerji tüketimi ile milli gelir artışı arasındaki ilişkiler daha güçlü ve net biçimde görülebilmektedir.

Literatür İncelemesi

Çalışmanın bu bölümde; finansal gelişme, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen yabancı ve yerli çalışmaların özetlerine yer verilmiştir. Bu işlemi yaparken; önce gelişmiş ülkeler, sonra gelişmekte olan ülkeler ve son olarak da az gelişmiş ülkeler için yapılmış çalışmaların özetine yer verilmiştir. Ülkelerin sınıflandırılmasında Birleşmiş Milletlerce hazırlanan UN (2020) çalışması temel alınmıştır. Her bir çalışma grubu kendi içinde, çalışmanın yayınlanma tarihi sırasına göre düzenlenmiştir.

Gelişmiş Ülkeler İçin Yapılmış Çalışmaların Özeti

Şentürk (2012), enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, ABD, İngiltere, Fransa, Kanada ve Japonya için enerji kaynakları açısından analiz etmiştir. Granger nedensellik testi sonucunda; enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında ABD ve Kanada'da iki yönlü nedensellik ilişkileri belirlenirken, Fransa ve Japonya'da bu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. VEC analizinde; enerji tüketimindeki %1'lik artışın milli geliri ABD'de %0,23, Kanada'da

%0,43 ve Fransa'da %0,46 artırdığı belirlenmiştir. Kasperowicz (2014), elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, Polonya'nın 2000-2012 dönemi verilerini kullanarak analiz etmiş ve Polonya'da elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca; sabit sermaye oluşumu ile ekonomik büyüme arasında da karşılıklı nedensellik ilişkilerinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Magazzino (2016), enerji tüketimi, reel GSYH ve finansal gelişme arasındaki ilişkileri, İtalya'nın 1960-2014 dönemi verilerini kullanarak ARDL yöntemiyle araştırmıştır. Seriler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri ARDL yöntemiyle analiz edilmiş, reel GDP'deki artışların enerji tüketimini artırdığı, petrol fiyatlarındaki artışların ise enerji tüketimini azalttığı tespit edilmiştir. Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri Toda-Yamamoto yöntemiyle incelenmiş ve reel GSYH'den enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Gomez ve Rodriguez (2019), enerji tüketimi ile finansal gelişme arasındaki ilişkileri, NAFTA ülkelerinin 1971-2015 dönemi verilerini kullanarak, panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Uzun dönem katsayıları Panel DOLS ve Panel FMOLS yöntemleriyle tahmin edilmiş ve finansal gelişme, enflasyon, kentleşme ve ticari dışa açıklıktaki artışların enerji tüketimini azalttığı, milli gelirdeki artışların ise enerji tüketimini artırdığı görülmüştür. Yağlı ve Topçu (2019), G7 ülkelerindeki finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 2005-2015 dönemi verilerini kullanarak Panel VECM yöntemi ile analiz etmiştir. Çalışmada; Temel Bileşenler Analizi kullanılarak, üç farklı finansal gelişmişlik endeksi hesaplanmıştır. Uzun dönemde; her üç finansal gelişme göstergesinden de ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmüştür. Kısa dönem analizindeyse; finansal etkinlik ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Anton ve Nucu (2020), finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkilerini, 28 Avrupa Birliği ülkenin 1990-2015 dönemi verilerini kullanarak, panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Sabit etkili panel regresyon analizinde; finansal gelişmenin, yenilenebilir enerji tüketimini pozitif etkilediği belirlenmiştir. Gelişmiş ülkeler için yapılmış finansal gelişme, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme konulu çalışmaların kısa özeti Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Gelişmiş Ülkeler İçin Yapılmış Çalışmaların Özeti

<i>Yazar(lar) ve Yayın Yılı</i>	<i>Ülke</i>	<i>Dönem</i>	<i>Yöntem</i>	<i>Bulgular</i>
Şentürk (2012)	ABD, İngiltere, Fransa, Kanada ve Japonya	1973-2010	VAR Analizi, VEC Analizi, Granger Nedensellik Testi	Enerji tüketimiyle ekonomik büyüme arasında ABD ve Kanada'da iki yönlü nedensellik ilişkisi belirlenirken, Fransa ve Japonya'da bir nedensellik ilişkisi görülmemiştir. Enerji tüketimindeki %1'lik artışın milli geliri ABD'de %0,23, Kanada'da %0,43 ve Fransa'da %0,46 artırdığı belirlenmiştir.
Kasperowicz (2014)	Polonya	2000-2012	Granger Nedensellik Testi	Polonya'da elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca; sermaye ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Magazzino (2016)	İtalya	1960-2014	ARDL, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Reel GSYH'deki artışların enerji tüketimini artırdığı, petrol fiyatlarındaki artışların ise enerji tüketimini azalttığı belirlenmiştir. Reel GSYH'den enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.
Gomez ve Rodriguez (2019)	NAFTA ülkeleri	1971- 2015	Panel DOLS, Panel FMOLS	Finansal gelişme, enflasyon, kentleşme ve ticari dışa açıklıktaki artışların enerji tüketimini azalttığı, milli gelirdeki artışların ise enerji tüketimini artırdığı görülmüştür.
Yağlı ve Topçu (2019)	G7 ülkeleri	2005-2015	Panel VECM	Uzun dönemde; finansal gelişme göstergelerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Kısa dönemdeyse; finansal etkinlik ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.
Anton ve Nucu (2020)	28 AB Ülkesi	1990 - 2015	Sabit Etkiler Modeli	Panel regresyon analizinde; finansal gelişmenin, yenilenebilir enerji tüketimini pozitif etkilediği belirlenmiştir.

Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Yapılmış Çalışmaların Özeti

Aytaç (2010), Türkiye ekonomisinde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 1975-2006 dönemi, GSYH, enerji tüketimi, sabit sermaye stoku ve işgücü verilerini kullanarak, Granger nedensellik testi ve VAR analizi ile incelemiştir. Nedensellik analizinde; enerji tüketiminden işgücüne ve ekonomik büyümeden sermayeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri belirlenmiştir. Varyans ayrıştırması analizinde; ekonomik büyümedeki değişimlerin %14'ünün enerji tüketimi tarafından açıklanabildiği belirlenmiştir. Özata (2010), enerji tüketimi ile GSYH arasındaki ilişkileri, Türkiye'nin 1970-2008 dönemi verilerini kullanarak analiz etmiş ve milli gelirdeki %1'lik artışın, enerji tüketimini %0,97 oranında artırdığını bulmuştur. Enerji tüketimindeki %1'lik artışın ise milli geliri %0,57 oranında artırdığı görülmüştür. Dumrul (2011), ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasındaki ilişkileri, Türkiye'nin 1960-2008 dönemi enerji tüketimi ve ekonomik büyüme verileri ve 1950-2007 dönemi CO2 salınımı ve ekonomik büyüme verilerini kullanarak, zaman serisi analizi yöntemleriyle incelemiştir. Analiz sonuçlarına

göre; Türkiye’de ilgili dönemde enerji tüketimindeki %1’lik artış, ekonomik büyümeyi %0,49 oranında artırmıştır. Bu analizler Sınır Testi ve ARDL yöntemleriyle yenilendiğinde enerji tüketimindeki %1’lik artışın, ekonomik büyümeyi %0,51 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Bozoklu ve Yılcıncı (2013), gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 1988-2011 dönemi, yurtdışı kredilerin GSYH’ye oranı ve kişi başına reel GSYH büyüme oranı verilerini kullanarak, Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Analizler sonucunda; finansal gelişmenin, ekonomik büyümenin belirgin biçimde nedenseli olduğu bulunmuştur. Özcan (2013), Türkiye’de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 1987:1-2012:4 dönemi için araştırmıştır. Aralarında eşbütünleşme ilişkisi bulunan seriler arasındaki uzun dönemli nedensellik ilişkileri VECM yöntemiyle, eşbütünleşik olmayan seriler arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkileri de Granger nedensellik testiyle incelenmiş ve finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli, finansal derinlik göstergeleri ile ekonomik büyüme arasında da kısa dönemli ve karşılıklı nedensellik ilişkilerinin var olduğu belirlenmiştir. Erdoğan ve Gürbüz (2014), Türkiye’de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 1970-2009 dönemi için, yapısal kırılmalı zaman serisi analizi yöntemleriyle incelemiş ve Reel GSYH’den sermaye stokuna, enerji tüketiminden sermaye stokuna, ihracattan Reel GSYH’ye, ihracattan enerji tüketimine ve ihracattan sermaye stokuna doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit ederken, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi belirleyememiştir.

Hayaloğlu (2015), finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, kırılmalı beşli ülkeleri için 1990-2012 dönemi verilerini kullanarak, dinamik panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Arellona ve Bover (1995) tarafından geliştirilen sistem GMM yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda; bu ülkelerde finansal gelişmişlik düzeyi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Contürk ve Güngör (2016), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, asimetrik nedensellik testiyle incelemiştir. Çalışmada Türkiye’nin 1998-2014 dönemi çeyreklik verileri kullanılmıştır. Granger nedensellik testinde; finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı, asimetrik nedensellik testinde ise ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Doğan ve Değer (2016), Hindistan’da enerji tüketimi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 1970-2013 dönemi için analiz etmişlerdir. Çalışmada Granger nedensellik testini kullanan araştırmacılar, ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru bir nedensellik ilişkisi bulurken, enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru böyle bir ilişki tespit edememişlerdir. Ek olarak ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru da bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Johansen testi sonucunda serilerin eşbütünleşik oldukları görülmüş, uzun dönem analizi sonucunda; enerji tüketimindeki %1’lik artışın ekonomik büyümeyi %0,98, finansal gelişmedeki %1’lik artışın ise ekonomik büyümeyi %0,18 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Mammadov (2016), Azerbaycan’da finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 2001:Q1-2014:Q4 dönemi için Toda-Yamamoto nedensellik testiyle incelemiştir. Analizler sonucunda; Azerbaycan ekonomisinde, McKinnon-Shaw tarafından ileri sürülen Arz Öncüllü Hipotezin geçerli olduğu ve finansal gelişmeden, ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Lu (2017), elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Tayvan’daki 17 sanayi sektörüne ait 1998-2014 dönemi verilerini kullanarak, panel veri analizi yöntemiyle incelemiş ve elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkileri tespit etmiştir. Yapılan regresyon analizinde ise elektrik tüketimindeki %1’lik artışın, ekonomik büyümeyi %1,72 oranında artırdığı görülmüştür. Kao ve Wan (2017), enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, Tayvan’ın 1982:Q1-2014:Q4 dönemi verilerini kullanarak analiz etmiştir. VECM yöntemiyle yaptıkları nedensellik analizinde; enerji tüketiminden çıktıya doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Malik ve Masih (2017), enerji tüketimi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, Malezya’nın 1971-2014 dönemi verilerini kullanarak, ARDL yöntemiyle araştırmışlar ve enerji tüketiminin, finansal gelişme ve ekonomik büyüme tarafından kısa dönemde de uzun dönemde de etkilendiğini ve nüfus ile enerji tüketimi arasında uzun dönemde güçlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Guo (2018), enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, Çin ekonomisinde 1978-1991 ve 1992-2016 dönemleri için VECM yöntemiyle ayrı ayrı analiz etmiştir. Enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi belirlemiştir. Mukhtarov vd. (2018), finansal gelişmenin enerji tüketimi üzerindeki etkilerini, Azerbaycan ekonomisinin 1992-2015 dönemi için analiz etmiştir. Çalışma sonucunda; finansal gelişmedeki %1’lik artışın ekonomik büyümeyi %0,19, enerji tüketimini %0,12 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Uslu (2018), gelişmekte olan 21 ülkede enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 1990-2014 dönemi için panel veri analizi yöntemleriyle incelemiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri; Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile sınanmış ve bu ülkelerde, ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında karşılıklı nedensellik ilişkilerinin olduğu bulunmuştur. Seriler

arasındaki uzun ve kısa dönem analizleri Panel DOLS yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve enerji tüketimi %1 arttığında, ekonomik büyümenin %1,13 arttığı, ekonomik büyüme %1'lik arttıgındaysa bu ülkelerde kişi başına düşen enerji tüketiminin %0,45 oranında arttığı tespit edilmiştir. Erataş Sönmez ve Sağlam (2019), yükselen piyasa ekonomilerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini, 1980-2016 dönemi için panel veri analizi yöntemleriyle analiz etmiştir. Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Hurlin ve Dumetriscu (2012) testi ile incelenmiş ve finansal gelişmeden, ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu belirlenmiştir. Solarin vd. (2019), ICT, finansal gelişme, ekonomik büyüme ve elektrik tüketimi arasındaki ilişkileri, Malezya'nın 1990- 2015 dönemi verilerini kullanarak incelemiş ve ICT, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin, elektrik enerjisi kullanımı üzerinde pozitif etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Rahmani (2019), yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, Türkiye'nin 1970-2016 dönemi verilerini kullanarak analiz etmiş ve yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Ayrıca Granger nedensellik testinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı belirlenmiştir. Aydın (2019), kırılğan beşli ülkelerinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 1992-2016 dönemi için panel veri analiziyle araştırmış ve finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Tutgun (2019), finansal gelişme ve enerji tüketiminin, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, Türkiye'nin 1961-2014 dönemi verilerini kullanarak, ARDL Sınır Testi yaklaşımıyla analiz etmiştir. Finansal gelişmeyi; geniş para arzı (M2) ve özel sektöre verilen krediler ile ölçen yazar, finansal gelişme ve enerji tüketiminin, ekonomik büyümeyi artırdığını belirlemiştir. Gelişmekte olan ülkeler için yapılmış finansal gelişme, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme konulu çalışmaların kısa özeti Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Yapılmış Çalışmaların Özeti

Yazar(lar) ve Yayın Yılı	Ülke	Dönem	Yöntem	Bulgular
Özata (2010)	Türkiye	1970-2008	Granger nedensellik testi ve VECM analizi	Milli gelirdeki %1'lik artışın, enerji tüketimini %0,97 oranında artırdığını bulmuştur. Enerji tüketimindeki %1'lik artışın ise milli geliri %0,57 oranında artırdığı görülmüştür.
Dumrul (2011)	Türkiye	1950-2007	Sınır Testi ve ARDL yöntemi	Enerji tüketimindeki %1'lik artışın, ekonomik büyümeyi %0,51 oranında artırdığı tespit edilmiştir.
Bozoklu ve Yılcıncı (2013)	Gelişmekte Olan Ülkeler	1988-2011	Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi	Finansal gelişmenin, ekonomik büyümenin belirgin biçimde nedenseli olduğu bulunmuştur.
Özcan (2013)	Türkiye	1987:1-2012:4	VECM yöntemi	Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli, finansal derinlik göstergeleri ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemli ve karşılıklı nedensellik ilişkileri belirlenmiştir.
Hayaloğlu (2015)	Kırılğan beşli ülkeleri	1990-2012	Dinamik panel veri analizi	Bu ülkelerde finansal gelişmişlik düzeyi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir.
Doğan ve Değer (2016)	Hindistan	1970-2013	Granger nedensellik testi	Ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken, enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru bir ilişki görülmemiştir.
Wan (2017)	Tayvan	1982:Q1-2014:Q4	VECM yöntemi	Enerji tüketiminden çıktıya doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Malik ve Masih (2017)	Malezya	1971-2014	ARDL	Enerji tüketiminin, finansal gelişme ve ekonomik büyüme tarafından kısa dönemde de uzun dönemde de etkilendiğini ve nüfus ile enerji tüketimi arasında uzun dönemde güçlü bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir.
Guo (2018)	Çin	1978-2016	VECM yöntemi	Enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.
Mukhtarov vd. (2018)	Azerbaycan	1992-2015	VECM yöntemi	Finansal gelişmedeki %1'lik artışın ekonomik büyümeyi %0,19, enerji tüketimini %0,12 oranında artırdığı tespit edilmiştir.
Uslu (2018)	Gelişmekte olan 21 ülke	1990-2014	Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi, Panel DOLS	Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında karşılıklı nedensellik ilişkilerinin olduğu bulunmuştur. Enerji tüketimi %1 arttığında, ekonomik büyümenin %1,13, ekonomik büyüme %1'lik arttıgındaysa kişi başına düşen enerji tüketiminin %0,45 oranında arttığı tespit edilmiştir.
Erataş Sönmez ve Sağlam (2019)	Yükselen piyasa ekonomileri	1980-2016	Hurlin ve Dumetriscu (2012)	Finansal gelişmeden, ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.
Solarin vd. (2019)	Malezya	1990- 2015	Toda-Yamamoto nedensellik testi	ICT, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin, elektrik enerjisi kullanımı üzerinde pozitif etkilerinin olduğu belirlenmiştir.
Rahmani (2019)	Türkiye	1970-2016	Granger nedensellik testi	Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı belirlenmiştir.
Aydın (2019)	Kırılğan beşli ülkeleri	1992-2016	Panel veri analiziyle	Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.
Tutgun (2019)	Türkiye	1961-2014	ARDL Sınır Testi yaklaşımı	Finansal gelişmeyi; geniş para arzı (M2) ve özel sektöre verilen krediler ile ölçen yazar, finansal gelişme ve enerji tüketiminin, ekonomik büyümeyi artırdığını belirlemiştir.

Az Gelişmiş Ülkeler İçin Yapılmış Çalışmaların Özeti

Ndlovu (2013), Zimbabwe’de finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, 1980-2011 dönemi için Granger nedensellik testiyle incelemiş ve ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulmuştur. Shahbaz, Abosedra ve Sbia (2013), enerji tüketimi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, Lübnan’ın 1993:M01-2010:M12 dönemi verilerini kullanarak, zaman serisi analizi yöntemiyle araştırmış ve finansal gelişme ve enerji tüketiminin ekonomik büyümeye katkı sağladığını tespit etmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme ve finansal gelişmenin Lübnan’da enerji tüketimini artırdığı da görülmüştür. Munyanyi (2017), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri Zimbabwe’nin 1965-2015 dönemi verilerini kullanarak, zaman serisi analiziyle incelemiş, Granger nedensellik testinde; bu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını belirlemiştir. Mevduat modelinde yer alan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmüş, yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testinde milli gelirden banka kredilerine doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Bist (2018), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri, 16 tane fakir Afrika ülkesinin 1995-2014 dönemi verilerini kullanarak, Panel DOLS ve Panel FMOLS yöntemleriyle yaptığı analizleri sonucunda; bu ülkelerde finansal gelişmenin, ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğunu belirlemiştir. Az gelişmiş ülkeler için yapılmış finansal gelişme, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme konulu çalışmaların kısa özeti Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Az Gelişmiş Ülkeler İçin Yapılmış Çalışmaların Özeti

Yazar(lar) ve Yayın Yılı	Ülke	Dönem	Yöntem	Bulgular
Ndlovu (2013)	Zimbabwe	1980-2011	Granger nedensellik testi	Ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Shahbaz, Abosedra ve Sbia (2013)	Lübnan	1993:M01-2010:M12	ARDL Sınır Testi	Finansal gelişme ve enerji tüketiminin ekonomik büyümeye katkı sağladığını tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme ve finansal gelişmenin Lübnan’da enerji tüketimini artırdığı da görülmüştür.
Munyanyi (2017)	Zimbabwe	1965-2015	Granger nedensellik testi	Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını belirlemiştir.
Bist (2018)	16 tane fakir Afrika ülkesi	1995-2014	Panel DOLS ve Panel FMOLS	Bu ülkelerde finansal gelişmenin, ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında; genellikle enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ve finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler üzerinde durulduğu, enerji tüketimi ile finansal gelişme arasındaki ilişkinin görece daha az araştırıldığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerden yapılan araştırmalarda ekonomik büyüme ve enerji tüketimi konusunun daha eski yıllarda çalışıldığı, ancak Orta Doğu, Afrika ve Asya ülkelerinde bu konunun hala çalışılmaya devam edildiği dikkati çekmiştir. Orta Doğu ve Afrika ülkeleri için yapılan finansal gelişme-ekonomik büyüme analizlerinde, genellikle finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde yeterince etkili olmadığı belirlenmiştir. Bu durumun nedeninin; bu ülkelerde dini inançlar nedeniyle faizden ve finansal sistemden uzak durulması ve finansal sistemlerinin yeterince gelişmemiş olması olduğu değerlendirilmektedir. Yine literatür taraması yapılırken dikkati çeken bir konu da finansal gelişme, ekonomik büyüme ve enerji tüketimini bir arada inceleyen araştırma sayısının azlığıdır. Araştırmacılar genellikle bu değişkenlerin ikili bileşimleri üzerinde durmuşlardır. Yapılan çalışmalarda genellikle yapısal kırılmaları dikkate almayan analiz yöntemlerinin kullanıldığı da dikkat çekicidir. Bu çalışmada; bu üç değişken bir arada analize katılarak ve yapısal kırılmalı analiz yöntemleri de kullanılarak, literatüre bir katkı sağlanması planlanmaktadır.

Veri Seti ve Ampirik Model

Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Bu çalışmada; finansal gelişme ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, Türkiye’nin 1960-2019 dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada *ekonomik büyüme değişkeni*; kişi başına düşen reel GSYH (*EB*) ile temsil edilmiştir. Bu amaçla World Bank (2020a)’dan alınan, 2010 yılı sabit fiyatlarıyla hesaplanmış reel değerler kullanılmıştır. Çalışmada 3 farklı açıklayıcı değişken kullanılmıştır. *Finansal gelişme*; çalışmada finansal gelişme göstergeleri olarak Tutgun (2019) izlenerek (*a*) Özel sektör reel kredi hacmi (*KR*) ve (*b*) Geniş para arzı (*M2*) serileri kullanılmıştır. Özel sektör kredi hacminin milli gelire oranı verileri World Bank (2020b)’den alınmış, World Bank (2020c)’den alınan milli gelir değerleri kullanılmıştır. Bu değerler World Bank (2020d)’den alınan Tüketici Fiyatları Endeksi (TUFİ, 2010=100) kullanılarak reel hale getirilmiştir. Geniş para arzı (*M2*) verileri de World Bank (2020e, 2020c, 2020d)’den alınan veriler yardımıyla reel hale getirilerek analizlerde kullanılmıştır. *Enerji tüketimi*: Çalışmada

enerji tüketimi Lloyd (2017) izlenerek; kişi başına dufen petrol eşdeğeri enerji tüketimi (Kg, *ET*) ile temsil edilmiştir. Bu verilere World Bank (2020f)'den erişilmiştir. Tm verilerin doğal logaritmalari alınarak analizlerde kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Tablo 4'te sistematik biçimde tanıtılmıştır.

Tablo 4. Çalışmada Kullanılan Veri Seti

<i>Değişkenin Adı</i>	<i>Kısaltması</i>	<i>Açıklama</i>	<i>Kaynak</i>	<i>Analiz Dönemi ve Veri Setinin Zaman Boyutu (T)</i>
Ekonomik Büyüme	<i>EB</i>	Bağımlı Değişken: 2010 yılı sabit fiyatlarıyla hesaplanmış kişi başına dufen reel gayri safi yurtiçi hâsıla.	World Bank (2020a); EVDS (2020a)	1960-2019 ($T=60$)
Kredi Hacmi	<i>KR</i>	Bağımsız Değişken 1: Finansal gelişmenin ilk göstergesi olarak. Özel sektör tarafından yurtiçinde kullanılan reel kredi miktarı	World Bank (2020b, 2020c, 2020d); EVDS (2020b)	1960-2019 ($T=60$)
Para Arzı	<i>M2</i>	Bağımsız Değişken 2: Finansal gelişmenin ikinci göstergesi olarak. Geniş anlamda para arzı.	World Bank (2020e, 2020c, 2020d)	1960-2019 ($T=60$)
Enerji Tüketimi	<i>ET</i>	Bağımsız Değişken 3: Enerji tüketiminin bir göstergesi olarak. Kişi başına dufen, petrol eşdeğeri enerji tüketimi (Kg)	World Bank (2020f)	1960-2019 ($T=60$)

Çalışmada, tm verilerin doğal logaritmalari alınarak analizlerde kullanılmıştır. Bu yolla, analizler sonucunda değişen varyans sorunu ile karşılaşılma riski azaltılması ve elde edilen bulguların esneklik katsayısı (% değişim) olarak yorumlanabilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada kurulan ekonometrik modellerde, tam logaritmik kalıp kullanılmıştır. Veri setine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5. Veri Setine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Serilere Ait Özellikler</i>	<i>LnEB</i>	<i>LnKR</i>	<i>LnM2</i>	<i>LnET</i>
Ortalama	8.805881	10.13759	10.41286	6.794835
Ortanca	8.78795	9.869583	10.37531	6.842805
En Büyük	9.620394	13.31159	13.12215	7.541311
En Küçük	8.050313	6.924285	7.106606	5.954466
Standart Sapma	0.439051	1.864979	1.853217	0.444211
Çarpıklık	0.166171	0.274021	-0.06392	-0.22944
Basıklık	2.072538	2.096686	1.873302	2.034661
Jarque-Bera Normallik Test İstatistiği	2.426594	2.790816	3.214475	2.856139
Jarque-Bera Normallik Test İstatistiği	0.297216	0.247732	0.200441	0.239771
Olasılık Değeri				
Standart Sapmaların Kareleri Toplamı	11.3732	205.2107	202.6303	11.64209
Gözlem Sayısı	60	60	60	60

Tablo 5'de yer alan değerlere göre; seriler kendi ortalama değerleri etrafında dalgalanmaktadır. Serilerin en büyük ve en küçük değerleri arasındaki fark azdır. Bu durum; serilerdeki standart sapmanın da düşük olmasını sağlamaktadır.

Ampirik Model

Finansal gelişme ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz edebilmek için Shahbaz, Abosedra ve Sbia (2013); Yıldız Contuk (2015); Magazzino (2016); Malik ve Masih (2017); Çelebi Boz, ınar ve Temelli (2017) ve Solarin vd. (2019) izlenerek aşağıdaki iktisadi modeller (Denklem 27, 28) ve bu modellerin ekonometrik formda (Denklem 29, 30) gösterimleri elde edilmiştir:

$$\text{Model 1: } EB = f(KR, ET) \quad (27)$$

$$\text{Model 2: } EB = f(M2, ET) \quad (28)$$

Kapalı formdaki bu modellerin açık biçimleri;

$$\text{Model 1: } LnEB_t = \beta_0 + \beta_1 LnKR_t + \beta_2 LnET_t + e_t \quad (29)$$

$$\text{Model 2: } LnEB_t = \theta_0 + \theta_1 LnM2_t + \theta_2 LnET_t + \varepsilon_t \quad (30)$$

Bu modellerde yer alan t ; zamanı, EB ; ekonomik büyüme, KR ; kredi hacmini, $M2$; para arzını ve ET ; enerji tüketimini göstermektedir. e_t ve ε_t ; ekonometrik olarak sorunsuz, stokastik hata terimleri serileridir.

Ampirik Yöntem ve Bulgular

Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri

Seride yapısal kırılmalar varken, bunları dikkate almaksızın yapılan birim kök testleri, hatalı sonuçlar verebilmektedir (Perron, 2017, s. 1-2). Yapısal kırılmalı birim kök testleri; dıştan verilen veya test yöntemi tarafından içsel olarak belirlenen yapısal kırılma tarihlerini göz önünde bulundurarak, her bir dönem için ayrı ayrı birim kök sınaması yapmakta ve bunların genel sonucuna göre serinin durağanlığı hakkında bir karar vermektedir (Gujarati ve Porter, 2012, s. 758). Yapısal kırılmalı birim kök testleri arasında en yaygın kullanılanlardan biri; Vogelsang ve Perron (1998) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı birim kök testidir. Bu yöntem; sabit terimde ve/veya trendde bir tane yapısal kırılmaya izin verilmekte ve yapısal kırılma tarihi içsel olarak belirlenmektedir. Bu amaçla kullanılan denklem:

$$Y_t = \mu + \beta t + \theta DU_t(T_b) + \gamma DT_t(T_b) + \omega D_t(T_b) + \varphi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m c_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (31)$$

şekindedir. Burada, yapısal kırılma tarihlerini belirleyebilmek için kullanılan kukla değişkenler;

$$DU_t(T_b) = \begin{cases} 1, & t \geq T_b \text{ ise} \\ 0, & t < T_b \text{ ise} \end{cases} \quad (32)$$

Sabit terimdeki yapısal kırılmaları temsil eden kukla değişken;

$$DT_t(T_b) = \begin{cases} 1, & t \geq T_b \text{ ise} \\ t - T_b + 1, & t < T_b \text{ ise} \end{cases} \quad (33)$$

Trenddeki yapısal kırılmaları temsil eden kukla değişken;

$$D_t(T_b) = \begin{cases} 1, & t = T_b \text{ ise} \\ 0, & t \neq T_b \text{ ise} \end{cases} \quad (34)$$

şekindedir. Testin H_0 hipotezi; “ $\varphi = 1$ Yapısal kırılma altında seri durağan değildir” şeklindedir. Bu hipotezi test etmek için gerekli olan kritik değerler; Vogelsang (1993) çalışmasında verilmiştir. Vogelsang ve Perron (1998) birim kök testi sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Vogelsang ve Perron (1998) Tek Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Seri	Düzyer Değerleri				Birinci Farkları			
	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	Test İstatistiği	Yapısal Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Yapısal Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Yapısal Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Yapısal Kırılma Tarihi
$LnEB$	-2,04 (0,98)	2002	-4,87**(0,04)	2010	-7,51*** (0,00)	2009	-	-
$LnKR$	-1,97 (0,98)	2020	-4,06 (0,33)	2004	-9,32*** (0,00)	2001	-9,48*** (0,00)	2001
$LnM2$	-1,67 (0,99)	1963	-3,24 (0,82)	2016	-9,16*** (0,00)	1980	-9,09*** (0,00)	1980
$LnET$	-1,94 (0,98)	2002	-4,60* (0,09)	1971	-7,87*** (0,00)	1979	-	-

Not: Optimum gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri yardımıyla belirlenmiştir. Bu işlemlerde, max. gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır. *** ve **, serinin %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içinde yer alanlar, olasılık değerleridir. Düzyer değerinde durağan olan serilere birinci farkta birim kök sınaması yapılmamıştır.

Tablo 6’daki sonuçlara göre; $LnEB$ ve $LnET$ serileri düzyer değerinde durağan iken $LnKR$ ve $LnM2$ serileri birinci farkta durağandır. Çalışmada ayrıca Lee ve Strazicich (2003) iki yapısal kırılmalı birim kök testi de kullanılmıştır. Bu yöntemde de yapısal kırılma tarihleri içsel olarak belirlenebilmekte ve yapısal kırılma tarihleri, birim kök parametresinin t istatistiğinin en küçük değerini aldığı noktalar olarak alınmaktadır. Yazarlar çalışmalarında Perron (1989) tarafından kullanılan Model A ve Model C’yi kullanmışlar, bu modelleri iki yapısal kırılmaya uygun şekilde revize etmişlerdir.

$$Model (A): \quad y_t = \mu_1 + \beta t + (\mu_2 - \mu_1)DU_{1t} + (\mu_3 - \mu_2)DU_{2t} + \varphi y_{t-1} + \sum_{t=1}^p \delta_t \Delta y_{t-1} + e_t \quad (35)$$

$$Model (C): \quad y_t = \mu_1 + \beta_1 t + (\mu_2 - \mu_1)DU_{1t} + (\mu_3 - \mu_2)DU_{2t} + (\beta_2 - \beta_1)DT_{1t} + (\beta_3 - \beta_2)DT_{2t} + \varphi y_{t-1} + \sum_{t=1}^p \delta_t \Delta y_{t-1} + e_t \quad (36)$$

Burada DU_{1t} , DU_{2t} , DT_1 ve DT_2 ; TB_1 ve TB_2 dönemlerinde meydana gelen yapısal kırılmaları temsil eden kukla değişkenlerdir. Bu testin H_0 hipotezi; “Yapısal kırılmalar altında seri durağan değildir” şeklindedir. Lee ve Strazicich (2003) iki yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Lee ve Strazıicich (2003) İki Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Seri	Model AA		Model CC	
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi
<i>L_nEB</i>	-4,39**	1978; 2010	-5,77**	1977; 2008
<i>L_nKR</i>	-2,41	2004; 2006	-4,50	1971; 2002
<i>L_nM2</i>	-2,75	1980; 2009	-4,25	1971; 2002
<i>L_nET</i>	-3,75	1974; 2000	-4,89	1970; 1980
$\Delta LnKR$	-4,27**	1978; 1996	-7,82***	1965; 2001
$\Delta LnM2$	-3,28	1978; 1998	-7,82***	1965; 2002
$\Delta LnET$	-6,51***	1977; 1980	-7,76***	1973; 1977
Kritik Değerler				
%1	-4,545		-5,823	
%5	-3,842		-5,286	
%10	-3,504		-4,989	

Not: LS’de Model AA; sabit terimde, Model CC; sabit terimde ve trendde iki tane yapısal kırılmaya izin vermektedir. ***, **, %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir. Δ ; serinin birinci farkını göstermektedir.

Tablo 7’deki bulgulara göre; *L_nEB* serisinin düzeyde durağan yani I(0) olduğuna karar verilmiştir. *L_nKR*, *L_nM2* ve *L_nET* serilerin ise düzey değerlerinde değil, birinci farklarında durağan, yani I(1) oldukları belirlenmiştir. Çalışmadaki analiz dönemi uzun olduğu ve serilerde ikiden fazla yapısal kırılma olabileceği düşüncesinden hareketle, Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testinden de yararlanılmıştır. Bu test; serideki beş taneye kadar yapısal kırılmanın varlığını göz önünde bulundurabilmekte ve yapısal kırılma tarihlerini içsel olarak belirleyebilmektedir. Carrion-i-Silvestre vd. (2009) testinde beş farklı test istatistiği geliştirilmiştir:

$$P_T(\lambda) = \{S(\bar{\alpha}, \lambda) - \bar{\alpha}S(1, \lambda)\} / s^2(\lambda) \tag{37}$$

$$MP_T(\lambda) = \left[c^{-2}T^{-2} \sum_{t=-}^T y_{t-1}^2 + (1 - c) T^{-1}y_T^2 \right] / s(\lambda)^2 \tag{38}$$

$$MZ_\alpha(\lambda) = (T^{-1}y_T^2 - s(\lambda)^2) \left(2T^{-2} \sum_{t=-}^T y_{t-1}^2 \right)^{-1} \tag{39}$$

$$MSB(\lambda) = \left(s(\lambda)^{-2}T^{-2} \sum_{t=-}^T y_{t-1}^2 \right)^{-1/2} \tag{40}$$

$$MZ_t(\lambda) = (T^{-1}y_T^2 - s(\lambda)^2) \left(4s(\lambda)T^{-2} \sum_{t=-}^T y_{t-1}^2 \right)^{-1/2} \tag{41}$$

Denklem (39 ve 41)’de yer alan *MZ_α* ve *MZ_t* testleri, ADF ve PP grubundan olup, *H₀* hipotezleri; “Seri yapısal kırılmalar altında birim kök içermektedir” şeklinde iken Denklem (37, 38 ve 40)’daki *P_T*, *MSB* ve *MP_T* testleri, KPSS grubundan olup, *H₀* hipotezleri “Seri yapısal kırılmalar altında birim kök içermemektedir” biçimindedir. Bu hipotezleri test edebilmek için gereken kritik değerler, bootstrap döngüsü yardımıyla elde edilmektedir. Carrion-i-Silvestre vd. (2009) beş yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Carrion-i-Silvestre vd. (2009) Beş Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Seri	<i>P_T</i>	<i>MP_T</i>	<i>MZ_α</i>	<i>MSB</i>	<i>MZ_t</i>	Yapısal Kırılma Tarihleri
<i>L_nEB</i>	8,42 (5,07)	8,28 (5,07)	-21,43 (-30,04)	0,14 (0,13)	-3,16 (-3,85)	1977; 1980; 2001
<i>L_nKR</i>	13,06 (6,75)	12,65 (6,75)	-15,82 (-29,84)	0,17 (0,13)	-2,81 (-3,85)	1962; 2003; 2013
<i>L_nM2</i>	16,84 (6,76)	16,02 (6,76)	-12,51 (-30,00)	0,19 (0,12)	-2,49 (-3,86)	1962; 2003; 2008
<i>L_nET</i>	8,08 (5,90)	8,31 (5,90)	-22,72 (-29,97)	0,14 (0,13)	-3,28 (-3,82)	1970; 1977; 1979
$\Delta LnEB$	4,98** (5,87)	4,51** (5,87)	-28,16** (-22,00)	0,13** (0,15)	-3,74** (-3,31)	2008; 2010
$\Delta LnKR$	7,08** (7,55)	7,30** (7,55)	-28,84** (-28,36)	0,1314** (0,1315)	-3,79** (-3,75)	1962; 1990
$\Delta LnM2$	7,01** (7,55)	7,23** (7,55)	-28,98** (-28,36)	0,1313** (0,1315)	-3,80** (-3,75)	1962; 1990
$\Delta LnET$	6,42** (6,83)	6,28** (6,83)	-28,54** (-26,22)	0,1322** (0,1380)	-3,77** (-3,62)	1980; 2015

Not: Parantez içinde yer alan değerler; 1000 yinelenmeli bootstrap döngüsü ile ilde edilmiş (%5 anlamlılık düzeyine sahip) kritik değerlerdir. **; İlgili serinin %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 8’deki bulgulara göre; düzey değerlerinde hiçbir seri durağan değildir. Birinci farklarında ise bütün serilerin durağan oldukları görülmüştür. Bütün birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde; genel olarak tüm serilerin I(1) olduklarına karar verilmiştir.

Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testleri

Çalışmada seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, yapısal kırılmalı Gregory ve Hansen (1996) tek kırılmalı eşbütünleşme testi ve Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Gregory ve Hansen (1996), testlerini geliştirirken; Y ve X şeklindeki iki değişkeni temel almışlar ve $Y \sim I(d)$ ve $X \sim I(d)$ iken, Denklem (42) oluşturmuşlardır:

$$Y_t = \beta_1 + \alpha_1 X_t + e_t \quad (42)$$

Bu denklemde Y ile X arasında eşbütünleşme olabilmesi için Engle ve Granger (1987)’de olduğu gibi e_t serisinin durağanlığına odaklanılmıştır. Gregory ve Hansen (1996), yapısal kırılmalı eşbütünleşme sınaması yapabilmek için üç farklı test yöntemi (model) geliştirmişlerdir:

$$\text{Model C: } Y_t = \beta_1 + (\beta_2 - \beta_1)\varphi_{t\tau} + \alpha_1 X_t + e_t \quad (43)$$

$$\text{Model C/T: } Y_t = \beta_1 + (\beta_2 - \beta_1)\varphi_{t\tau} + \gamma t + \alpha_1 X_t + e_t \quad (44)$$

$$\text{Model C/S: } Y_t = \beta_1 + (\beta_2 - \beta_1)\varphi_{t\tau} + \alpha_1 X_t + (\alpha_2 - \alpha_1)\varphi_{t\tau} X_t + e_t \quad (45)$$

Bu modellerden ilki (*Model C*); düzeyde (sabit terimde) kırılmalı, trendsiz modeli, ikincisi (*Model C/T*); düzeyde kırılmalı, trendli modeli ve üçüncüsü (*Model C/S*); düzeyde ve eğimde kırılmalı, trendsiz modeli göstermektedir. Yapısal kırılma noktalarının tespitinde kullanılan kukla değişkenler:

$$\varphi_{t\tau} = \begin{cases} 0, & t \leq [n\tau] \text{ ise} \\ 1, & t > [n\tau] \text{ ise} \end{cases} \quad (46)$$

Burada n ; gözlem sayısı, τ ; veri setine baştan ve sonan %15 trimming (örneklem kesimi) uygulandıktan sonra geri kalan $(0.15T, 0.85T)$ aralığında yer alan değişim noktalarını göstermektedir. T ; toplam gözlem sayısıdır. Gregory ve Hansen (1996) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinde, yapısal kırılma tarihlerinin belirlenebilmesi için, analiz dönemi boyunca her bir τ için bu modeller ardışık tahmin edilir ve elde edilen hata terimi serilerine ADF birim kök testi uygulanır. ADF test istatistiğinin en küçük olduğu tarih, yapısal kırılma tarihi olarak alınır (Narayan, 2007, s. 78). Bu testin H_0 hipotezi; “Yapısal kırılma altında seriler eşbütünleşik değildir” şeklindedir. Bu hipotezleri test edebilmek için gereken kritik değerler, Gregory ve Hansen (1996)’da verilmiştir. Gregory ve Hansen (1996) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Gregory ve Hansen (1996) Tek Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Modeller	ADF Prosedürü			Phillips Prosedürü					
	t - istatistiği			Za - istatistiği			Zt - istatistiği		
	Model C Düzeyde Kırılma	Model C/T Düzeyde Kırılma Trendli	Model C/S Rejimde Kırılma	Model C Düzeyde Kırılma	Model C/T Düzeyde Kırılma Trendli	Model C/S Rejimde Kırılma	Model C Düzeyde Kırılma	Model C/T Düzeyde Kırılma Trendli	Model C/S Rejimde Kırılma
Model 1	-4,83* (0) [1973]	-4,28 (2) [1975]	-4,51 (0) [1971]	-35,05 [1973]	-28,03 [1974]	-31,86 [1971]	-4,90* [1973]	-4,26 [1973]	-4,54 [1971]
Model 2	-4,83* (0) [1973]	-6,12*** (3) [1976]	-4,51 (0) [1971]	-35,05 [1973]	-36,05 [1978]	-31,86 [1971]	-4,90* [1973]	-4,98 [1978]	-4,54 [1971]
Kritik Değerler									
%1	-5,44	-5,80	-5,97	-57,01	-64,77	-68,21	-5,44	-5,80	-5,97
%5	-4,92	-5,29	-5,50	-46,98	-53,92	-58,33	-4,92	-5,29	-5,50
%10	-4,69	-5,03	-5,23	-42,49	-48,94	-52,85	-4,69	-5,03	-5,23

Not: *** ve *; ilgili modelde yer alan seriler arasında sırasıyla %1 ve %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. () içindekiler gecikme uzunlukları, [] içindekiler yapısal kırılma tarihleridir. Kritik değerler Gregory ve Hansen (1996, s. 109) Tablo 1’den m (açıklayıcı değişken sayısı) = 2 için alınmış değerlerdir.

Tablo 9’daki bulgulara göre; elde edilen test istatistikleri (-4,83; -6,12; -4,90), kritik değerlerden (-4,69; -5,80; -4,69) küçük olduğu için bu modellerde yer alan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Bu çalışmada olduğu gibi uzun zaman boyutuna sahip analizlerde bir tek yapısal kırılmanın göz önünde bulundurulması yetersiz kalacaktır. Çünkü süre uzadıkça ülke ekonomilerini etkileyen birden fazla önemli faktör gündeme gelebilmektedir. Maki (2012) bu sorunu çözebilmek için beş taneye kadar yapısal kırılmaya izin veren ve yapısal kırılma adedini ve tarihlerini içsel olarak belirleyebilen yeni bir yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Maki (2012), eşbütünleşme vektöründe birden fazla yapısal kırılma olduğunda, kendi geliştirdiği testin Gregory ve Hansen (1996) ve Hatemi-J (2008) testlerinden daha güçlü olduğunu ifade etmiştir. Maki (2012)’de kendisinden önceki araştırmacılar gibi

baştan belirli sayıda gözlemi ayırmakta, ayırdığı bu gözlemlerle bir model tahmin etmekte ve hata terimleri serisine ait birim kök parametresinin t istatistiğini elde etmektedir. Daha sonra her bir dönemi muhtemel bir yapısal kırılma tarihi olarak kukla değişkenlerle modellere dâhil edip, tahminlerini yenilemekte ve yeni t istatistikleri elde etmektedir. Elde edilen bu t istatistiklerinin en küçük olduğu yer ilk yapısal kırılma tarihi olarak belirlenmekte, akabinde diğer tarihler modele dahil edilerek, bir sonraki yapısal kırılma tarihi belirlenmeye çalışılmaktadır. Daha sonra belirlenen bu yapısal kırılma tarihleri kukla değişkenlerle modelde kullanılarak tahminler yapılmakta ve bu modellerin hata terimlerinin kareleri toplamları (SSR) elde edilmektedir. SSR'nin en küçük olduğu modelde yer alan yapısal kırılma adedi ve tarihleri, ideal yapısal kırılma adedi ve tarihleri olarak rapor edilmektedir. Maki (2012), çoklu yapısal kırılmalar altında eşbütünlüşme sınaması yapabilmek için dört farklı model geliştirmiştir:

$$\text{Model 0: } Y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' X_t + u_t \quad (47)$$

$$\text{Model 1: } Y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' X_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i X_i D_{i,t} + u_t \quad (48)$$

$$\text{Model 2: } Y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \beta' X_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i X_i D_{i,t} + u_t \quad (49)$$

$$\text{Model 3: } Y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t D_{i,t} + \beta' X_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i X_i D_{i,t} + u_t \quad (50)$$

Bu modellerden Model 0; sabit terimde kırılmalı, trendsiz modeli, Model 1; sabit terimde ve eğimde kırılmalı, trendsiz modeli, Model 2; sabit terimde ve eğimde kırılmalı, trendli modeli ve Model 3; sabit terimde, eğimde ve trendde kırılmalı modeli ifade etmektedir. Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünlüşme testinin H_0 hipotezi; “Yapısal kırılma altında seriler eşbütünlüşme değildir” şeklindedir. Bu hipotezleri test edebilmek için gereken kritik değerler, Maki (2012)’te verilmiştir. Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbütünlüşme testi sonuçları Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünlüşme Testi Sonuçları

Modeller	Model 0	Model 1	Model 2	Model 3
Modeli 1	-4,12 [1976; 1983; 1992; 1999; 2012]	-5,95 ** [1976; 1998; 2009]	-6,44** [1970;1979; 1997; 2006]	-6,43* [1974; 2009]
Modeli 2	-6,00*** [1971; 1993]	-6,74*** [1971; 1993; 2004; 2012]	-5,09 [1979; 2010]	-6,16 [1972; 2003]
Kritik Değerler				
%1	-5,71	-6,01	-6,62	-7,15
%5	-5,21	-5,51	-6,09	-6,65
%10	-4,95	-5,24	-5,83	-6,39

Not: ***, ** ve *; ilgili modelde yer alan seriler arasında sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünlüşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. [] içindekiler yapısal kırılma tarihleridir. Kritik değerler Maki (2012, s. 2013) Tablo 1’den m (açıklayıcı değişken sayısı)=2 için alınmış değerlerdir.

Tablo 10’daki sonuçlara göre; her iki modelde de H_0 hipotezi en az %10 anlamlılık düzeyinde reddedilebildiğı için bu modellerde yer alan seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Çünkü elde edilen test istatistikleri ilgili yöntemle ait kritik değerlerden daha küçüktür ve H_0 red bölgesine düşmektedir.

Uzun Dönem Analiz Bulguları

Çalışmada uzun dönem analizleri; serilerin düzey değerleri kullanılarak, FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle gerçeleştirilmiştir. Phillips ve Hansen (1990), eşbütünlüşik seriler arasında EKK yöntemiyle yapılan tahminlerde karşılaşılan sapma ve içsellik sorunlarını düzelterek, FMOLS tahmincisini geliştirmiştir. Yarı parametrik bir tahminci olan FMOLS, uzun dönem regresyonu ile bu regresyona ait stokastik hata terimi arasındaki korelasyondan kaynaklanan sapmaları elimine etmektedir. FMOLS tahmincisi asimptotik olarak sapsızdır ve kullandığı Wald testi ve Ki-kare istatistikleri yönüyle tam etkindir. Stock ve Watson (1993), EKK’daki sapma ve içsellik sorunlarını düzelterek için, bağımsız değişkenin düzey değerleriyle birlikte, farklarının gecikmeli değerlerinin ve öncül değerlerinin de modele eklenmesinin yararlı olacağını ifade etmiştir. Bu şekilde geliştirdikleri DOLS yöntemi, eşbütünlüşik seriler arasındaki uzun ve kısa dönem analizlerinin yapılmasında etkin bir tahmincidir. Bu yöntem, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına karşı dirençli tahminler üretebilmektedir. Bu yönüyle diğer tahmincilerden daha güçlü kabul edilmektedir

(Esteve ve Requena, 2006, s. 118). Park (1992) tarafından geliştirilen CCR yöntemi ise kanonik regresyonun, seriler arasındaki korelasyonun en yüksek olması esasına dayanıyor olmasıdır (Berk, 2014, s. 72). Ayrıca bu yöntem katsayıları, eşbütünleşik seriler arasındaki eşbütünleşme vektörünü de göz önünde bulundurarak tahmin etmektedir (Park, 1992, s. 120-121). Kanonik regresyon analizi yöntemi aynı zamanda değişen varyans ve otokorelasyona karşı dirençli bir tahmin yöntemidir. Uzun dönem analizleri FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Uzun Dönem Analizi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	FMOLS		DOLS		CCR	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
<i>LnKR</i>	0,14*** (0,00)	-	0,13*** (0,00)	-	0,14*** (0,00)	-
<i>LnM2</i>	-	0,14** (0,01)	-	0,24*** (0,00)	-	0,13** (0,01)
<i>LnET</i>	0,38*** (0,00)	0,40* (0,08)	0,41*** (0,00)	-0,03 (0,90)	0,40*** (0,00)	0,41* (0,07)
<i>K₁₉₇₁</i>	-	0,09 (0,35)	-	0,01 (0,85)	-	-0,03 (0,72)
<i>K₁₉₇₆</i>	-0,04 (0,47)	-	-0,02 (0,66)	-	-0,07 (0,40)	-
<i>K₁₉₇₉</i>	-0,09 (0,12)	-0,09 (0,34)	-0,06 (0,38)	-0,006 (0,94)	-0,12 (0,15)	-0,03 (0,73)
<i>K₁₉₈₃</i>	-0,10* (0,09)	-	-0,07 (0,18)	-	-0,14 (0,10)	-
<i>K₁₉₉₃</i>	-	-0,02 (0,78)	-	0,05 (0,56)	-	0,03 (0,76)
<i>K₁₉₉₈</i>	0,009 (0,88)	-	0,02 (0,67)	-	-0,004 (0,96)	-
<i>K₂₀₀₄</i>	-	-0,01 (0,84)	-	0,05 (0,60)	-	0,03 (0,72)
<i>K₂₀₀₉</i>	-0,11* (0,07)	-	-0,09 (0,12)	-	-0,14 (0,11)	-
<i>K₂₀₁₂</i>	-	0,005 (0,95)	-	-0,07 (0,40)	-	0,04 (0,68)
<i>Sabit</i>	4,72*** (0,00)	4,59*** (0,00)	4,59*** (0,00)	6,48*** (0,00)	0,64*** (0,00)	4,56*** (0,00)
<i>Terim</i>						
Model Doğrulama Testleri						
<i>R²</i>	0,99	0,98	0,99	0,98	0,99	0,97
<i>R̄²</i>	0,99	0,97	0,99	0,98	0,98	0,97
<i>SER</i>	0,04	0,06	0,03	0,05	0,04	0,06
<i>LRV</i>	0,003	0,009	0,003	0,006	0,003	0,01
<i>SSR</i>	0,09	0,21	0,05	0,11	0,10	0,23

Not: SER; Standart Error of Regression (Regresyonun Standart Hatası), LRV; Lon-run Variance (Uzun Dönem Varyansı), SSR; Sum Squares Resid (Hata Terimlerinin Kareleri Toplamı)’dır. *, ** ve ***; katsayıların sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduklarını göstermektedir.

Tablo 11’de yer alan sonuçlara göre; *FMOLS* yönteminde ekonomik büyüme; *LnKR* %1 arttığında %0,14, *LnM2* %1 arttığında %0,14, *LnET* %1 arttığında ise Model 1’de %0,38, Model 2’de %0,40 artmıştır. *DOLS* yönteminde ekonomik büyüme; *LnKR* %1 arttığında %0,13, *LnM2* %1 arttığında %0,24, *LnET* %1 arttığında ise Model 1’de %0,41 artmış, Model 2’de *LnET*’nin ekonomik büyüme üzerinden uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. *CCR* yöntemindeyse ekonomik büyüme; *LNKR* %1 arttığında %0,14, *LNLM2* %1 arttığında %0,13, *LNET* %1 arttığında ise Model 1’de %0,40, Model 2’de %0,41 artmıştır.

Sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde; ekonomik büyüme; özel sektör tarafından kullanılan kredi miktarı %1 arttığında, *FMOLS*, *DOLS* ve *CCR* yöntemlerinde sırasıyla %0,14; %0,13 ve %0,14 yani kısaca ortalama %0,14, geniş anlamda para arzı %1 arttığında sırasıyla %0,14, %0,24 ve %0,13 yani ortalama %17 oranında, enerji tüketimi %1 arttığında ise sırasıyla %0,38; %0,40; %0,41; %0,40; %0,41 yani ortalama %0,40 artmıştır. Bu sonuçlara göre; Türkiye’de 1960-2019 döneminde ekonomik büyümeyi en fazla etkileyen faktör; enerji tüketimi olmuştur. Onu geniş anlamda para arzı ve özel sektör kredileri takip etmiştir. Burada para arzının daha büyük etkiye sahip olması; Türkiye’deki ekonomik büyümenin genel olarak özel sektör eliyle değil de devlet kontrolü ve yönlendirmesiyle gerçekleştiğine işaret emektedir.

Kısa Dönem Analiz Bulguları

Çalışmada kısa dönem analizleri, hata düzeltme modeli (Error Correction Model: *ECM*) çerçevesinde, serilerin birinci farkı alınmış halleri ve uzun dönem analizlerinden elde edilen hata düzeltme terimleri (Error Correction Term: *ECT*) kullanılarak, *FMOLS*, *DOLS* ve *CCR* yöntemleriyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Kısa Dönem Analizi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	FMOLS		DOLS		CCR	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
$\Delta LnKR$	0,08*** (0,00)	-	0,07*** (0,00)	-	0,08*** (0,00)	-
$\Delta LnM2$	-	0,04* (0,06)	-	0,04*** (0,00)	-	0,03 (0,22)
$\Delta LnET$	0,54*** (0,00)	0,69*** (0,00)	0,53*** (0,00)	0,68*** (0,00)	0,52*** (0,00)	0,71*** (0,00)
ΔK_{1971}	-	0,01 (0,18)	-	0,01*** (0,00)	-	0,01 (0,59)
ΔK_{1976}	0,02* (0,05)	-	0,02 (0,12)	-	0,0 (0,52)	-
ΔK_{1979}	0,009 (0,51)	0,02 (0,10)	0,01 (0,58)	0,02*** (0,00)	0,0007 (0,97)	0,03 (0,27)
ΔK_{1983}	-0,03** (0,02)	-	-0,03* (0,06)	-	-0,03 (0,20)	-
ΔK_{1993}	-	0,03** (0,01)	-	0,03*** (0,00)	-	0,04* (0,08)
ΔK_{1998}	0,01 (0,15)	-	0,02 (0,18)	-	0,01 (0,61)	-
ΔK_{2004}	-	0,005 (0,65)	-	0,005 (0,21)	-	0,005 (0,83)
ΔK_{2009}	-0,02* (0,05)	-	-0,03* (0,08)	-	-0,03 (0,24)	-
ΔK_{2012}	-	-0,03*** (0,00)	-	-0,03*** (0,00)	-	-0,05* (0,06)
Sabit	0,003 (0,25)	0,002 (0,43)	0,004 (0,30)	0,003 (0,27)	0,003 (0,39)	0,002 (0,48)
ECT_{t-1}	-0,16** (0,02)	-0,07* (0,08)	-0,22** (0,01)	-0,09*** (0,00)	-0,14* (0,08)	-0,08* (0,09)
Model Doğrulama Testleri						
R^2	0,76	0,66	0,76	0,66	0,75	0,64
\bar{R}^2	0,72	0,60	0,72	0,60	0,70	0,58
SER	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
LRV	0,0003	0,0003	0,0005	0,02	0,0003	0,0003
SSR	0,02	0,03	0,02	0,03	0,02	0,03

Not: SER; Standart Error of Regression (Regresyonun Standart Hatası), LRV; Lon-run Variance (Uzun Dönem Varyansı), SSR; Sum Squares Resid (Hata Terimlerinin Kareleri Toplamı)'dır. *, ** ve ***; katsayıların sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduklarını göstermektedir.

Tablo 12'de yer alan sonuçlara göre; FMOLS yöntemiyle yapılan tahminde; kredi hacmindeki ve para arzındaki artışların ekonomik büyümeyi kısa dönemde de artırdıkları (katsayılar 0,08; 0,04), enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Model 1'de 0,54, Model 2'de 0,69 olduğu görülmektedir. Bu yöntemde hata düzeltme terimlerinin katsayıları sırasıyla -0,16 ve -0,07 çıkmış olup, bu sonuçlar, modellerin hata düzeltme mekanizmalarının çalıştığını ifade etmektedir. DOLS yöntemiyle yapılan tahminde; kredi hacmindeki ve para arzındaki artışların ekonomik büyümeyi kısa dönemde de artırdıkları (katsayılar 0,07; 0,04), enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Model 1'de 0,53, Model 2'de 0,68 olduğu görülmektedir. Bu yöntemde hata düzeltme terimlerinin katsayıları sırasıyla -0,22 ve -0,09 çıkmış olup, bu sonuçlar, modellerin hata düzeltme mekanizmalarının çalıştığını ifade etmektedir. CCR yöntemiyle yapılan tahminde; kredi hacmindeki ve para arzındaki artışların ekonomik büyümeyi kısa dönemde de artırdıkları (katsayılar 0,08; 0,03), enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Model 1'de 0,52, Model 2'de 0,71 olduğu görülmektedir. Bu yöntemde hata düzeltme terimlerinin katsayıları sırasıyla -0,14 ve -0,08 çıkmış olup, bu sonuçlar, modellerin hata düzeltme mekanizmalarının çalıştığını ifade etmektedir.

Uzun ve kısa dönem analizlerinde elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; özel sektör tarafından kullanılan krediler ekonomik büyümeyi kısa dönemde de artırmaktadır (çünkü KR'nin katsayısı FMOLS, DOLS ve CCR yöntemlerine göre sırasıyla 0,08; 0,07 ve 0,08'dir), ancak bu etki uzun dönemdekinden çok daha küçüktür (çünkü uzun dönemde ortalama 0,14 idi). Geniş anlamda para arzındaki artışların da ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli etkileri pozitif (sırasıyla 0,04; 0,03; 0,04) ve uzun dönemdekinden daha küçüktür (çünkü uzun dönemde ortalama 0,17 idi). Enerji tüketiminin ise ekonomik büyümeyi kısa dönemde, uzun dönemdekinden çok daha fazla etkilediği görülmektedir. Çünkü kısa dönem katsayıları FMOLS, DOLS ve CCR yöntemlerine göre sırasıyla 0,54; 0,69; 0,53; 0,68; 0,52; 0,71 iken uzun dönemde ortalama 0,40 idi. Hata düzeltme terimlerinin katsayıları, beklendiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumda; modellerin hata düzeltme mekanizmaları çalışmaktadır ve yapılan analizler güvenilirdir.

Nedensellik Testi Bulguları

Bu çalışmada kullanılan seriler birinci farklarında durağan ve aralarında eşbütünlük ilişkisi de tespit edildiği için aralarındaki nedensellik ilişkilerinin $VECM$ 'ye dayalı Granger nedensellik testi ile incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada kullanılan denklemlerin bu çalışmaya uyarlanmış halleri:

$$\Delta LnEB_t = \alpha_0 + \alpha_1 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta LnEB_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{3i} \Delta LnKR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{4i} \Delta LnET_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{5i} \Delta LnM2_{t-i} + u_t \quad (51)$$

$$\Delta LnKR_t = \beta_0 + \beta_1 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} \Delta LnKR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{3i} \Delta LnEB_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{4i} \Delta LnET_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{5i} \Delta LnM2_{t-i} + v_t \quad (52)$$

$$\Delta LnET_t = \gamma_0 + \gamma_1 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_{2i} \Delta LnET_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{3i} \Delta LnKR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{4i} \Delta LnEB_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{5i} \Delta LnM2_{t-i} + \vartheta_t \quad (53)$$

$$\Delta LnM2_t = \theta_0 + \theta_1 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^p \theta_{2i} \Delta LnM2_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_{3i} \Delta LnKR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_{4i} \Delta LnET_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_{5i} \Delta LnEB_{t-i} + \omega_t \quad (54)$$

şeklinde. Bu denklemlerde α_1 , β_1 , γ_1 ve θ_1 ; uzun dönem nedensellik ilişkilerinin varlığını sınavan katsayılarıdır. $\Delta LnEB$, $\Delta LnKR$, $\Delta LnET$ ve $\Delta LnM2$; kısa dönem nedensellik ilişkilerinin varlığını test etmede kullanılan, birinci dereceden fark alınarak durağanlaştırılmış değişkenlerdir. Δ ; birinci dereceden fark operatörünü, t ; zamanı, p optimal gecikme uzunluğunu, u_t , v_t , ϑ_t ve ω_t ; ekonometrik olarak sorunsuz hata terimleri serilerini göstermektedir. Bu çalışmada *VECM*’ye dayalı nedensellik testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13. *VECM*’ye Dayalı Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken				
	Kısa Dönem Nedensellik				Uzun Dönem Nedensellik
	$\Delta LnEB$	$\Delta LnKR$	$\Delta LnET$	$\Delta LnM2$	ECT_{t-1}
$\Delta LnEB$	-	0,005 (0,93)	0,77 (0,37)	0,21 (0,64)	0,18 [1,13]
$\Delta LnKR$	1,58 (0,20)	-	2,01 (0,15)	0,97 (0,32)	-0,39 [-0,49]
$\Delta LnET$	0,01 (0,90)	3,35* (0,06)	-	5,63** (0,01)	0,69*** [4,78]
$\Delta LnM2$	0,71 (0,39)	0,16 (0,68)	5,19** (0,02)	-	-1,59*** [-3,18]

Not: Normal parantez içindekiler olasılık değerleri, köşeli parantez içindekiler t istatistikleridir. t testi için %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyindeki kritik değerler (tablo değerleri) sırasıyla 1,64; 1,96 ve 2,57’dir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisinin varlığını ifade etmektedir. Normal parantez içindekiler, olasılık değerleridir.

Tablo 13’teki sonuçlara göre; ilk satırda yer alan ECT_{t-1} ’e ait katsayının t istatistiği (1,13), %10 anlamlılık düzeyine sahip kritik t istatistiği değeri olan 1,64’ten büyük olmadığı için Türkiye’de 1960-2019 döneminde kredi hacmi, enerji tüketimi ve para arzından ekonomik büyümeye doğru bir uzun dönemli nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Burada özellikle krediler ve para arzı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler, Klasik Dikotomi varsayımının Türkiye açısından uzun dönemde geçerli olduğunu ima etmektedir. Benzer şekilde ikinci satırda yer alan ECT_{t-1} ’e ait katsayının t istatistiği (-0,49), %10 anlamlılık düzeyine sahip kritik t istatistiği değeri olan 1,64’ten mutlak değerce büyük olmadığı için ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve para arzından kredi hacmine doğru da bir uzun dönemli nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir. Bağımlı değişkenin $\Delta LnET$ olduğu modelde (Tablodaki 3. satırda); ekonomik büyüme, kredi hacmi ve para arzından enerji tüketimine doğru tek yönlü uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Çünkü bu satırda yer alan ECT_{t-1} ’e ait katsayının t istatistiği (4,78), %1 anlamlılık düzeyine sahip kritik t istatistiği değeri olan 2,57’den büyüktür. Bağımlı değişkenin $\Delta LnM2$ olduğu modelde ise; ekonomik büyüme, kredi hacmi ve enerji tüketiminden para arzına doğru tek yönlü uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin var olduğu belirlenmiştir. Çünkü Tablodaki dördüncü satırda yer alan ECT_{t-1} ’e ait katsayının t istatistiği (-3,18), %1 anlamlılık düzeyine sahip kritik t istatistiği değeri olan 2,57’den mutlak değerce büyüktür.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada; finansal gelişme ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, 1960-2019 dönemi yıllık verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Serilerin durağanlığı, Vogelsang ve Perron (1998), Lee ve Strazicich (2003) ve Carrion-i-Silvestre vd. (2009) yapısal kırılmalı birim kök testleri kullanılarak analiz edilmiş ve tüm serilerin $I(1)$ olduklarına karar verilmiştir. Modellerde yer alan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı; Gregory ve Hansen (1996) ve Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbütünleşme testleriyle incelenmiş ve modellerde yer alan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi var olduğu belirlenmiştir. Yani bu seriler birlikte hareket etmektedirler ve bu serilerin düzey değerleri kullanılarak yapılacak analizlerde

sahte regresyon sorunu ile karşılaşılmayacaktır. Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinde belirlenen yapısal kırılma tarihleri, uzun ve kısa dönem analizlerine kukla değişkenlerde dâhil edilmiştir.

Uzun dönem analizleri; *FMOLS*, *DOLS* ve *CCR* yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu analizler sonucunda; ekonomik büyümenin, özel sektör tarafından kullanılan kredi miktarı %1 arttığında ortalama %0,13, para arzı %1 arttığında %0,13 ile %0,24 arasında, enerji tüketimi %1 arttığında ise ortalama %0,40 civarında arttığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre; Türkiye’de 1960-2019 döneminde ekonomik büyümeyi en fazla etkileyen faktör; enerji tüketimi olmuştur. Onu para arzı ve özel sektör kredileri takip etmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular literatürde yer alan; Özata (2010); Dumrul (2011); Shahbaz, Abosedra ve Sbia (2013); Şentürk (2012); Hayaloğlu (2015); Doğan ve Değer (2016); Lu (2017); Sağlam ve Erataş Sönmez (2017); Mukhtarov vd. (2018); Uslu (2018); Bist (2018) ve Aydın (2019) çalışmalarının bulgularıyla tutarlıdır.

Çalışmada kısa dönem analizleri, hata düzeltme modeli çerçevesinde, yine *FMOLS*, *DOLS* ve *CCR* yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu analizler sonucunda; kredilerin ekonomik büyümeyi kısa dönemde de artırdığı, ancak bu etkinin uzun dönemdekinden daha küçük olduğu belirlenmiştir. Para arzındaki artışların da ekonomik büyüme üzerindeki kısa dönemli etkilerinin pozitif ve uzun dönemdekinden daha küçük olduğu görülmüştür. Enerji tüketiminin ise ekonomik büyümeyi kısa dönemde, uzun dönemdekinden daha fazla etkilediği tespit edilmiştir. Modellere ait hata düzeltme terimlerinin katsayıları, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş, bu sonuca dayanarak, modellerin hata düzeltme mekanizmalarının çalıştığına ve yapılan analizlerin güvenilir olduğuna karar verilmiştir.

Çalışmada uzun ve kısa dönem analizlerinin *FMOLS*, *DOLS* ve *CCR* yöntemlerinin üçü de kullanılarak gerçekleştirilmiş olması, bütün detayların göz önünde bulundurulmasına olanak sağlayarak, çalışmayı daha güçlü hale getirmiştir. Çünkü bir yöntem ile belirlenemeyen bir etkinin diğer yöntem kullanılarak ortaya çıkarılması mümkün olmuştur.

Çalışmada kullanılan seriler birinci farkta durağan oldukları ve aralarında eşbütünleşme ilişkisi de tespit edildiği için aralarındaki nedensellik ilişkileri *VECM* yöntemiyle analiz edilmiştir. Buna göre; Türkiye’de 1960-2019 döneminde ekonomik büyümeden enerji tüketimi ve para arzına doğru tek yönlü, kredi hacminden enerji tüketimi ve para arzına doğru tek yönlü, enerji tüketimi ile para arzı arasında iki yönlü uzun dönem nedensellik ilişkilerinin var olduğu bulunmuştur. Öte yandan Türkiye’de 1960-2019 döneminde kredi hacminden enerji tüketimine doğru tek yönlü, enerji tüketimi ile para arzı arasında iki yönlü kısa dönem nedensellik ilişkilerinin var olduğu tespit edilmiştir. Bu analizden elde edilen bulgular literatürde yer alan; Aytaç (2010); Ndlovu (2013); Rezitis ve Ahammad (2015); Magazzino (2016) ve Akhtar, Sheikh ve Altaf (2016) çalışmalarının bulgularıyla uyumludur.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak; özel sektöre verilen kredilerin, parasal genişlemenin ve enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi artırdığı, özel sektöre verilen krediler ve parasal genişlemenin uzun dönemli, enerji tüketiminin kısa dönemli etkilerinin daha büyük olduğu söylenebilir. Bu nedenle politika yapımcıların ülkedeki ekonomik büyümeyi istikrarlı bir şekilde artırabilmek için; bir yandan parasal genişlemeye önem vererek, özel sektörün kredilere erişimini kolaylaştırmasının, diğer yandan da ülkedeki enerji üretim ve iletimini geliştirerek, hanehalkı ve firmaların ucuz ve güvenli biçimde enerjiye erişimlerini sağlamaya çalışmalarının yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Ancak; parasal genişlemenin, Friedman’ın da ifade ettiği gibi enflasyona neden olabileceği unutulmamalı, bu politikaya belki ekonomik daralma dönemlerinde ve kısa süreli olarak başvurulmalıdır. Diğer yandan, özel sektörün kredi kullanımı kolaylaştırılırken, finans sistemini zor duruma düşürebilecek riskli işlemlerden uzak durulmalı, bu konuda 2012 yılından itibaren uygulanmakta olan makro ihtiyati politikalardan taviz verilmemelidir.

Etik Beyan

“Türkiye’de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Akhtar, M. H., Sheikh, M. R. ve Altaf, A. (2016). Financial development, energy consumption and trade openness nexus: Empirical evidence from selected south Asian countries. *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*, 36(1), 505-518.
- Akkaya, H. (2016). *Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke karşılaştırması* (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Nevşehir.
- Albayrak, K. (2019). *Türkiye'nin enerji ekonomisi ve cari açık için yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi* (Yüksek Lisans Tezi). KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Konya.
- Allard, A., Takman, J., Uddin, G. S. ve Ahmed, A. (2018). The n-shaped environmental Kuznets curve: An empirical evaluation using a panel quantile regression approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 25, 5848-5861.
- Anton, S. G. ve Nucu, A. E. A. (2020). The effect of financial development on renewable energy consumption. A Panel Data Approach. *Renewable Energy*, 147, 330-338.
- Arslan, Ü. Ç. ve Demirağ, Y. H. (2017). *Sanayi devrimi: Sonuçları ve uluslararası sisteme yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara.
- Atamtürk, B. (2007). Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de finansal serbestleşmenin iç tasarruflar üzerine etkisi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 75-89.
- Avcı, G. M. (2018). *İbracata Dayalı Büyümede Kurumların Rolü: Dinamik Panel Veri Analizi* (Doktora Tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Zonguldak.
- Aydın, M. K. (2003). Kapitalizm ve kriz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 1-10.
- Aydın, F. F. (2010). Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 317-340.
- Aydın, Y. (2019). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin kırılğan beşli ülkeleri için analizi. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 37-49.
- Aytaç, D. (2010). Enerji ve ekonomik büyüme ilişkisinin çok değişkenli VAR yaklaşımı ile tahmini. *Maliye Dergisi*, 158(1), 482-495.
- Aytun, C. (2014). Çevresel Kuznets eğrisi hipotezi: Panel veri analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, 44, 1-15.
- Beckerman, W. (1992). Economic growth and the environment: Whose growth? Whose environment? *World Development*, 20(4), 481-496.
- Berk, E. (2014). *Türkiye'de para talebi: Basit ve divisa ölçümlerle ampirik bir analiz* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Denizli.
- Bilen, İ.E. (2010). *Araştırma-geliştirme (Ar-Ge) ve ekonomik büyüme: Seçilmiş gelişmekte olan ülkeler üzerine bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.
- Bist, J. P. ve Read, R. (2018). Financial development and economic growth: Evidence from a panel of 16 African and non-African low-income countries. *Cogent Economics ve Finance*, 6(1), 1-17.
- Bozoklu, Ş. ve Yılandı, V. (2013). Finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Gelişmekte olan ekonomiler için analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 161-187.
- Carrion-i-Silvestre, J. L., Kim, D. ve Perron, P. (2009). GLS-based unit root tests with multiple structural breaks under both the null and the alternative hypotheses. *Econometric Theory*, 25, 1754-1792.
- Cihan, E. (2019). *Yenilenebilir enerji ve Türkiye'de güneş enerjisi* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Contürk, F. Y. ve Güngör, B. (2016). Asimetrik nedensellik testi ile finansal gelişme ekonomik büyüme ilişkisinin analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz, 89-108.
- Çapın, C. ve Söylem, A. (2017). *Dağıtık tesisli işletmelerde enerji tüketimi izleme ve raporlama sistemleri*. Erişim adresi: http://www.emo.org.tr/ekler/703482da33d81a6_ek.pdf, Erişim tarihi: 02.12.2019.
- Çelebi Boz, F., Çınar, Ö. ve Temelli, F. (2017). The relationship between energy consumption, financial development and economic growth: An analysis on the ASEAN countries. *BJSS Balkan Journal of Social Sciences*, 6(12), 36-52.
- Dam, M. M., Karakaya, E. ve Bulut, Ş. (2013). Çevresel Kuznets eğrisi ve Türkiye: Ampirik bir analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, EYİ 2013 Özel Sayısı, 85-96.
- Demir, O. ve Üzümcü, A. (2003). İçsel büyümenin kaynakları. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 17(3-4), 17-37.
- Doğan, B. ve Değer, O. (2016). Enerji tüketimi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Hindistan örnekleme. *Journal of Yaşar University*, 11(44), 326-338.
- Doğanay, H. ve Coşkun, O. (2017). *Enerji kaynakları* (Güncellenmiş 3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Domar, J. D. (1946). Capital expansion, rate of growth and employment. *Econometrica*, 137-147.
- Domar, E. D. (1947). Expansion, and employment, the American review. *Econometrica*, 37(1), 33-55.
- Dumrul, Y. (2011). *Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Teori ve Türkiye uygulaması* (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kayseri.
- Durusu Çiftçi, D. (2015). *Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Bir genişletilmiş Solow büyüme modeli denemesi ve ampirik uygulama* (Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Engin Balın, B. ve Mumcu Akan, H. D. (2015). EKC hypothesis and the effect of innovation: A panel data analysis. *Journal of Business, Economics & Finance*, 4(1), 81-91.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987). Cointegration and error-correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 66, 251-276.

- Er, S. (2011), Finansal krizleri önleme aracı olarak finansal sektörün regülasyonu, Mortgage krizi ve Türkiye. *Maliye Dergisi*, 160, 307-327.
- Eratay Sönmez, F. ve Sağlam, Y. (2019). Gelişmekte olan ülkeler için finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Panel nedensellik analizi. *Sosyoekonomi*, 27(42), 87-106.
- Erdem, E. ve Dumrul, C. (2014). Keynesyen ve neo-klasik yaklaşımlarda finansal sistem ve iktisadî büyüme. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXIII (2), 45-86.
- Erdoğan, S. ve Gürbüz, S. (2014). Türkiye'de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: yapısal kırılmalı zaman serisi analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 79-87.
- Esteve, V. ve Requena, F. (2006). A cointegration analysis of car advertising and sales data in the presence of structural change. *International Journal of the Economics of Business*, 13(1), 111-128.
- EVDS (2019a). *GSYİH - Harcama Yöntemiyle-Cari Fiyatlarla (TÜİK) (Bin TL) (Üç Aylık)*. Erişim adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim Tarihi: 22.06.2019.
- EVDS (2019b). *Kurlar-Döviz Kurları (*) (Günlük)*. Erişim adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim tarihi: 15.10.2019.
- Eviews 10 User Guide II (2010). *Eviews 10 User's Guide*. Erişim adresi: https://www3.nd.edu/~nmark/FinancialEconometrics/EViews10_Manuals/EViews%2010%20Users%20Guide%20II.pdf, Erişim Tarihi: 14.02.2020.
- FinansalGoz (2017). *Finansal sistem nedir?* Erişim adresi: <https://www.finansalgoz.com/2017/02/finansal-sistem-nedir.html>, Erişim Tarihi: 12.09.2019.
- Furstenberg, V. G. M. ve Fratianni, M. (1996). Indicators of financial development. *North American Journal of Economics and Finance*, 7(1), 19-29.
- Gomez, M. ve Rodriguez, J. C. (2019). Energy consumption and financial development in NAFTA countries, 1971–2015. *Applied Sciences*, 9, 1-11.
- Gregory, A. W. ve Hansen, B. E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126.
- Grossman, G. ve Krueger, A. (1995). Economic growth and the environment. *Quarterly Journal of Economics*, (May), 353-77.
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2012). *Temel ekonometri* (5. Basımdan Çeviri) (Çev: Ü. Şenesen ve G. Günlük Şenesen). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Guo, W. W. (2018). An analysis of energy consumption and economic growth of cobb-douglas production function based on ECM. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science, 113, 1-6.
- Gülay, A. (2008). *Yenilenebilir enerji kaynakları açısından Türkiye'nin geleceği ve Avrupa Birliği ile karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gültekin, H. (2015). *Türkiye'de enerji ithalat giderlerinin ekonomik büyümeye etkisi* (Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Güvel, E. A. (2011). *Ekonomik büyüme kuramları. Ulusların zenginliklerinin dinamikleri*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Harris, D. J. (2007). *The Classical Theory of Economic Growth*. Erişim adresi: <https://web.stanford.edu/~dharris/papers/The%20Classical%20Theory%20of%20Economic%20Growth%20%5Bpre-print%5D.pdf>, Erişim Tarihi: 18.09.2019.
- Harrod, R. F. (1937). Mr. Keynes and traditional theory. *Econometrica*, 5(1), 74-86.
- Harrod R. F. (1939). An essay in dynamic theory. *The Economic Journal*, 49(193), 14-33.
- Hayaloğlu, P. (2015). Kırılgan beşli ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Dinamik panel veri analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 131-144.
- Janicke, M., Binder, M. ve Mönch, H. (1997). Dirty industries: Patterns of change in industrial countries. *Environmental and Resource Economics*, 9, 467-491.
- Jones, C. I. (2001). *İktisadi büyümeye giriş* (Çev: S. Ateş ve İ. Tuncer). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kao, C. W. ve Wan, J. Y. (2017). Energy consumption and economic growth: Further evidence from Taiwan. *International Journal of Economics and Finance*, 9(7), 165-178.
- Kasperowicz, R. (2014). Electricity consumption and economic growth: Evidence from Poland. *Journal of International Studies*, 7(1), 46-57.
- Karakoç, H., Erbay, B. ve Aras, H. (2011). *Enerji analizi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 1457.
- Kılıç, C. (2012). Finansal liberalizasyon sürecinde Türkiye'nin sektörel yapısında meydana gelen değişimler. *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(4), 107-148.
- Kızılkaya, O. (2017). *Bölüm 4. çağdaş büyüme modelleri*. Erişim adresi: <https://akademik.ahievran.edu.tr/site/oktaykizilkaya/22088>, Erişim Tarihi: 18.09.2019.
- Kitov, I. (2006). Real GDP Per Capita in Developed Countries. *MPRA Paper No. 14450*.
- Koç, İ. C. (2000). İzmir iktisat kongresi'nin Türk ekonomisinin oluşumuna etkileri. *Atatürk Dergisi*, 3(1), 145-167.
- Koçak, E. (2014). Türkiye'de çevresel Kuznets eğrisi hipotezinin geçerliliği: ARDL sınır testi yaklaşımı. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 62-73.
- Korkut, T. (2018). *Kyoto protokolü nedir?* Erişim adresi: <http://bianet.org/bianet/cevre-ekoloji/54452-kyoto-protokolü-nedir-ne-degidir>, Erişim Tarihi: 26.09.2019.

- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45(1), 1-28.
- Lebe, F. (2016). Çevresel kuznets eğrisi hipotezi: Türkiye için eşbütünleşme ve nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(2), 177-194.
- Lee, J. ve Strazlicich, M. C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Lloyd, P. J. (2017). The role of energy in development. *Journal of Energy in Southern Africa*, 28(1), 54-62.
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42.
- Magazzino, C. (2016). Energy consumption, real GDP, and financial development nexus in Italy: an application of an auto-regressive distributed lag bound testing approach. *This paper is part of the Proceedings of the 2nd International Conference on Energy Production and Management (EQ 2016)*.
- Maki, D. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.
- Malik, M. N. A. ve Masih, M. (2017). The relationship between energy consumption, financial development and economic growth: An evidence from Malaysia based on ARDL. *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 86374.
- Mammadov, E. (2016). *Finansal gelişme ve ekonomik büyüme: Azerbaycan örneği*. (Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Mankiw, N. G. (2010). *Makroekonomi* (Çev. Edt: Ö. Faruk Çolak). Ankara: Efil Yayınevi.
- Mattesini, F. (1996). Interest rate spreads and endogenous growth. *Economic Notes*, 25(1), 111-129.
- McKinnon, R. (1973). *Money and capital in economic development*. Brookings Institution, Washington DC.
- Mert, M. ve Bozdağ, H. (2013). Environmental Kuznets curve for carbon emissions in Bosnia & Herzegovina. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi EYİ 2013 Özel Sayısı*, 79-84.
- Merton, R. C. ve Bodie, Z. (1995). *A conceptual framework for analyzing the financial environment*. Boston: Harvard Business School Press.
- Mukhtarov, S., Mikayilov, J. I., Mammadov, J. ve Mammadov, E. (2018). *The impact of financial development on energy consumption: Evidence from an oil-rich economy*. *Energies*, 11, 1-14.
- Munyanyi, M. E. (2017). *Finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisi: Zimbabve örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Narayan, P. K. (2007). Are nominal exchange rates and pricelevels co-integrated? New evidence from threshold autoregressive and momentum-threshold autoregressive models. *The Economic Record*, 83(260), 74-85.
- Ndlovu, G. (2013). Financial sector development and economic growth: EVIDENCE from Zimbabwe. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 435-446.
- Need (2018a). *Natural Gas*. Erişim adresi: <https://www.need.org/Files/curriculum/infobook/NGasS.pdf>, Erişim Tarihi: 15.09.2019.
- Need (2018b). *Energy Consumption*. Erişim adresi: <https://www.need.org/Files/curriculum/infobook/ConsI.pdf>, Erişim Tarihi: 02.12.2019.
- Oğuz, O. ve Canan, A. (2016). *Türkiye'de finansal sistem ve bankacılık* (Edt: N. Eroglu, H. İ. Aydın, C. Y. Kesbiç). Ankara: Orion Yayınevi.
- Özata, E. (2010). Türkiye'de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin ekonometrik incelemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 1-14.
- Özcan, B. ve An, A. (2011). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ampirik bir analizi: Türkiye örneği. *Business and Economics Research Journal*, 2(1), 121-142.
- Özcan, S. K. (2013). *Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkisi: Türkiye Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özkoç, H. H., Yıldırım, A. ve Kudubeş, E. (2017). Çevresel Kuznets eğrisinin geçerliliğinin düşük ve üst orta gelirli ülkeler için sınanması: 1964-2009 dönemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 327-340.
- Park, J. Y. (1992). Canonical cointegrating Regressions. *Econometrica*, 60, 119-143.
- Peker, H. S. (2015). Avrupa'da merkantilist uygulamalar ve osmanlı ekonomisi ile bir karşılaştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 1-12.
- Perron, P. (2017). Unit roots and structural breaks. *Econometrics*, 5(22), 1-3.
- Peterson, E. W. (2017). The role of population in economic growth. *SAGE Open*, 1-15.
- Phillips, P. C. ve Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99-125.
- Rahmani, A. (2019). *Türkiye ekonomisinde yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Bir zaman serisi analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Rezitis, A. N. ve Ahammad, S. M. (2015). The relationship between energy consumption and economic growth in south and southeast Asian countries: A panel vector auto regression approach and causality analysis. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(3), 704-715.
- Robinson, J. (1952). *The rate of interest and other essays*. London: Macmillan.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long run growth. *Journal of Political Economy*, 94, 1002-1037.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *The Journal of Political Economy*, *The Problem of Development: A Conference of The Institute For Free Enterprise System*, Oct.

- Saatçioğlu, C. ve Kckaksay, İ. (2004). Türkiye ekonomisinin enerji yoğunluğu ve önemli enerji taşıma projelerinin ekonomiye etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 19-41.
- Sağlam, Y. ve Erataş Sönmez, F. (2017). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Avrupa geçiş ekonomileri rneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(1), 121-140.
- Sarıbaş, E. (2015). *Türkiye'deki enerji kaynakları ve izlenen enerji politikaları* (Yüksek Lisans Tezi). Niğe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğe.
- Schumpeter, J. A. (1911). *The theory of economic development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Shahbaz, M., Abosedra, S. ve Sbia, R. (2013). Energy consumption, financial development and growth: Evidence from cointegration with unknown structural breaks in Lebanon. *Munich Personal RePEc Archive, MPR4 Paper No. 46580*.
- Shaw, E. (1973). *Financial deepening in economic development*. New York: Oxford University Press.
- Sinha, A. ve Bhatt, M. Y. (2017). Environmental Kuznets curve for CO₂ and NO_x emissions: A Case Study of India. *European Journal of Sustainable Development*, 6(1), 267-276.
- Smith, A. (1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Erişim adresi: https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/smith1776_1.pdf, Erişim Tarihi: 22.06.2019.
- Solarin, S. A., Shahbaz, M., Khan, H. N. ve Razali, R. B. (2019). ICT, financial development, economic growth and electricity consumption: New evidence from Malaysia. *Global Business Review*, 1-22
- Solow, R. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- Stock, J. ve Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica*, 61(4), 783-820.
- Swan, T. (1956). Economic growth and capital accumulation. *Economic Record*, 32(63), 334-361.
- şamiloğlu, F. (2007). *Türkiye'nin gcl ekonomiye geçiş programı üzerine bir değerlendirme*. Erişim adresi: <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/55MaliCozum/10%20-%2055%20FAMILSAMİLOĞLU.doc>, Erişim Tarihi: 21.06.2019.
- şentürk, İ. (2012). *Kaynaklarına göre enerji tketiciminin ekonomik büyümeye etkileri* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taban, S. (2010). *İktisadi büyüme kavram ve modeller*. Eskişehir: Nobel Yayıncılık.
- Taban, S. ve Kar, M. (2016). *Kalkınma ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- TBB (2019a). *İstatistik raporlar, seçilmiş istatistikler, 2018-Banka grupları bazında mevduat ve kredi dağılımı*, Erişim adresi: <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistik-raporlar/59>, Erişim Tarihi: 15.10.2019.
- TBB (2019b). *İstatistik raporlar, seçilmiş istatistikler, banka, alsan ve şube bilgileri*, Erişim adresi: <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistik-raporlar/59>, Erişim Tarihi: 15.10.2019.
- TCMB (2015a). *Türkiye'de finansal istikrar gelişmeleri*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası yayınları.
- Tiryakioğlu, M. (2006). *Araştırma-geliştirme ekonomik büyüme ilişkisi: Seçilmiş OECD lkeleri üzerine uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon
- Torun, İ. (2003). Endüstri toplumunun oluşmasında etkili olan iktisadi ve sına-i faktörler. *C.. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 181-196.
- Tutgun, S. (2019). Türkiye'de finansal gelişme ve enerji tketiciminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Bilgis Eren Üniversitesi Akademik İzdşim Dergisi*, 4(1), 50-65.
- Uslu, H. (2018). Enerji tketicimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Gelişmekte olan ülkeler üzerine panel veri analizi. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 15(20), 729-744.
- Vogelsang, T. J. (1993). Unpublished Computer Program.
- Vogelsang, T. J. ve Perron, P. (1998). Additional test for unit root allowing for a break in the trend function at an unknown time. *International Economic Review*, 39, 1073-1100.
- World Bank (2019d). *GDP (current US\$)*. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart>, Erişim tarihi: 15.10.2019.
- World Bank (2019e). *Energy use (kg of oil equivalent per capita)*. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE?view=chart>, Erişim Tarihi: 24.10.2019.
- World Bank (2019f). *Population, total*. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>, Erişim Tarihi: 24.10.2019.
- World Bank (2019g). *Energy imports, net (% of energy use)*, Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CON.S.ZS?view=chart> Erişim Tarihi: 24.10.2019.
- World Bank (2019i). *GDP per capita (constant 2010 US\$)*. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?view=chart>, Erişim Tarihi: 26.10.2019.
- Yağlı, İ. ve Topçu, E. (2019). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: G7 lkeleri rneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 888-898.
- Yamak, T. (2006). *Türkiye'nin alternatif enerji kaynakları potansiyeli ve ekonomik analizleri* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yeldan, E. (2003). Türkiye ekonomisi ve IMF politikaları. *İktisat İşletme Finans Dergisi*, 12(22), 32-37.

- Yeldan, E. (2009). Kapitalizmin yeniden finansallaşması ve 2007/2008 krizi: Türkiye krizin neresinde? *Çalışma ve Toplum*, 1, 11-28.
- Yıldız Contuk, F. (2015). *Finansal piyasalardaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerine etkileri: 1998-2014 Türkiye örneği* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Erzurum.
- Yülek, M. A. (1997). İçsel büyüme teorileri, gelişmekte olan ülkeler ve kamu politikaları üzerine. *Hazine Dergisi*, 6, 89-103.

EXTENDED ABSTRACT

Achieving and sustaining economic growth is one of the most important priorities of all countries. For this purpose, countries have made new geographical discoveries, carried out colonial activities, made wars, peace, agreements, experienced industrial revolutions and social transformations. In this process, scientists have also made intensive efforts to identify the sources and ways of sustainable economic growth, to test the effectiveness of the implemented policies in this way, and to develop suggestions for the elimination of the problems they can identify.

For a sustainable and high economic growth process, it is of great importance that countries are financially developed and that they can access the necessary energy resources uninterruptedly and at affordable costs. Today, bilateral cooperation agreements signed between countries, economic and political integrations established, and distinctions from certain integrations, as in the case of England, are all aimed at maximizing economic benefit.

In this study, the effects of financial development and energy consumption on economic growth have been analyzed using annual data for the 1960-2019 period. The stationarity of the series, Vogelsang and Perron (1998), Lee and Strazicich (2003) and Carrion-i-Silvestre et al. (2009) were analyzed using unit root tests with structural break and all series were determined to be I (1). Existence of cointegration relationship between series in models; Gregory and Hansen (1996) and Maki (2012) examined with structural break cointegration tests and it was decided that there was a cointegration relationship between the variables in the models. In other words, these series act together and no spurious regression problem will be encountered in the analysis to be made using the level values of these series. The structural break dates determined in the Maki (2012) cointegration test with multiple structural break were included in the dummy variables in the long and short term analyzes.

Long term analysis was carried out with FMOLS, DOLS and CCR methods. As a result of these analyzes, it was determined that economic growth increased by 0.13% on average when the loan amount used by the private sector increased by 1%, between 0.13% and 0.24% when the money supply increased by 1%, and by 0.40% when energy consumption increased by 1%. According to these results, in 1960-2019 period, there were economic growth, the most effective factor; energy consumption in Turkey. It was followed by money supply and private sector loans. In the study, short-term analyzes were carried out within the framework of error correction model, again with FMOLS, DOLS and CCR methods. As a result of these analyzes, it has been determined that loans increase economic growth in the short run, but this effect is smaller than in the long run. It has been observed that the short-term effects of the increases in the money supply on the economic growth are positive and smaller than that in the long run. Energy consumption, on the other hand, has been found to affect economic growth more in the short run than in the long run. The coefficients of the error correction terms of the models were found to be negative and statistically significant. Based on this result, it was decided that the error correction mechanisms of the models were working and the analyzes made were reliable. The fact that the long and short term analyzes of the study were carried out using all three FMOLS, DOLS and CCR methods made the study stronger by allowing all details to be taken into account. Because it has been possible to reveal an effect that cannot be determined by one method by using another method.

Since the series used in the study are stationary in the first difference and the cointegration relationship between them was also determined, the causality relationships between them were analyzed by VECM method. According to this, the energy consumption of the 1960-2019 period, economic growth in Turkey and the money supply in the one-way, from loan volume energy consumption and money supply on the one-way, between the energy consumption of the money supply has been found to have two-way long-term causal relationship. On the other hand, in 1960-2019 period, it has been determined that the volume of loans in Turkey is the only correct way to energy consumption, energy consumption, with money from symptoms and that there is a short period of bi-directional causality. The findings obtained

from this analysis are in the literature; Aytacı (2010); Ndlovu (2013); Rezitis and Ahammad (2015); It is consistent with the findings of Magazzino (2016) and Akhtar, Sheikh and Altaf (2016) studies.

Based on the findings obtained from this study, it can be said that loans to the private sector, monetary expansion and energy consumption increase economic growth, the long-term effects of loans and monetary expansion to the private sector and the short-term effects of energy consumption are greater. Therefore, in order to steadily increase the economic growth of the country. It is considered that it would be beneficial for households and companies to try to provide access to cheap and safe energy by giving importance to monetary expansion on the one hand, facilitating access to loans by the private sector, and improving energy production and transmission in the country on the other. But, it should not be forgotten that monetary expansion may cause inflation, as Friedman stated, and this policy should be applied for a short period of time, perhaps during periods of economic recession. Today, because of the outbreak in Turkey and the world Covidien-19 in this frame of monetary stimulus policies implemented across, there are benefits for the careful execution. On the other hand, while facilitating the use of loans by the private sector, risky transactions that could put the financial system in a difficult position should be avoided, and macro prudential policies implemented since 2012 should not be compromised.

Hayat Dışı Sigortacılık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1985-2018 Türkiye rneği

Serdar BUDAK¹ ve Aylin MERCAN ALKAN²

z

Sigortacılık, risklerle dolu evrende, insanların kendilerini bu risklerin doğuracağı kayıplara karşı güvence altına alma ihtiyaçından doğmuş ve günümüzde önemli bir finansal sektör haline gelmiştir. Sigorta yalnızca prim ve tazminat ilişkisinden ibaret olmayan, ekonomik ve toplumsal çok yönlü işlevleri olan bir yapıdır. Sigorta etkin bir risk yönetimi ile ekonomik kayıpları azaltabilmekte ve havuzda biriken fonlarla yatırımları destekleyebilmektedir. Bu çalışmada da sigortacılığın ekonomik işlevlerinden yola çıkılarak hayat dışı sigortaların ekonomik büyüme ile ilişkisini analiz etmek amaçlanmıştır. Yöntem olarak öncelikle değişkenlerde birim kök varlığı Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (1988) birim kök testleri ile incelenmiştir. Ardından değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla (Banerjee vd. 2017) tarafından geliştirilen Fourier ADL eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Son olarak eşbütünleşik değişkenlerin uzun dönem parametre katsayıları belirlemek amacıyla dinamik en küçük kareler (DOLS) yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak hayat dışı sigortacılığın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sigorta, Hayat Dışı Sigorta, Ekonomik Büyüme, Fourier ADL

The Relationship between Non-Life Insurance and Economic Growth: 1985-2018 Evidence from Turkey

Abstract

Insurance has emerged from the need of people to secure themselves against the losses caused by these risks in a universe full of risks and it has become an important financial sector today. Insurance is not only a premium and indemnity relationship, but also a structure that has multifaceted economic and social functions. Insurance can reduce economic losses with an effective risk management and support investments with the funds accumulated in the pool. This study, based on the economic functions of insurance, is aimed to analyze the relationship between non-life insurance and economic growth. As a method, the presence of unit root in variables was examined using Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (1988) unit root tests. Then, the Fourier ADL cointegration test developed by (Banerjee et al., 2017) was applied to determine whether there was a long-term relationship between variables. Finally, the dynamic least squares (DOLS) method was used to determine the long-term parameter coefficients of the cointegrated variables. As a result, it has been determined that non-life insurance has a positive effect on economic growth.

Key Words: Insurance, Non-Life Insurance, Economic Growth, Fourier ADL

Atıf İçin / Please Cite As:

Budak, S. ve Mercan Alkan, A. (2022). Hayat dışı sigortacılık ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1985-2018 Türkiye rneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 218-229.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.06.2021

¹ Dr. ğr. yesi – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Turhal Uygulamalı Bilimler Fakültesi, serdar.budak@gop.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0338-5490

² Arş. Gör. - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Turhal Uygulamalı Bilimler Fakültesi, aylin.mercan@gop.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7611-8724

Giriş

Sigorta, bireylerin olası riskler karşısında gerçekleşebilecek kayıplara karşı kendilerini güvence altına alma ihtiyacından doğmuş ve günümüzde önemli bir finansal sektör konumuna gelmiştir. Sigorta sektörü ekonomi içerisinde taşıdığı öneme rağmen Türkiye’de gerekli seviyelere ulaşamamış, gelişmiş ülkelerin aksine bankaların oldukça gerisinde kalmıştır. Oysaki sigorta fon yaratma kapasitesine sahip olduğundan yatırımları finanse ederek ekonomik kalkınmayı destekleyen çok yönlü işlevleri bulunan bir finansal hizmet konumundadır. Sigortanın sunduğu potansiyeller karşısında yüksek enflasyon, kişi başına düşen gelirin azlığı, korunma kültürünün topluma yerleşmemiş olması, geleneksel bakış açısı (kayıpları akraba veya komşudan gelecek borçlarla telafi etme) gibi faktörler gelişimini engellemektedir.

Gelişmiş ülkelerin finansal yapılarına bakıldığında oldukça etkin ve gelişmiş bir sigortacılık altyapısına sahip oldukları görülmektedir. nkn sigortacılığın riskli zamanlarda kayıpları azaltarak veya telafi ederek toplumsal refahın artmasını sağlayan birçok işlevi bulunmaktadır. Sigorta yatırımları teşvik ederek ve yeni iş alanları yaratarak ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Sigorta yalnızca bireylerin değil ülkenin varlıklarını da olası kayıplara karşı teminat altına almaktadır. Uluslararası düzeyde ekonomik ilişkilerin gelişmesini ve sosyo-ekonomik kayıpların minimuma indirilmesini sağlamaktadır. Tüm bu etkileri göz önünde bulundurulduğunda sigortacılığın ekonomik büyüme ile yakın ilişki içerisinde olduğu görülebilmektedir. Nitekim gelişmiş ülkelerin kişi başına düşen prim ve yurtiçi hasıla oranları da bu durumu destekleyici nitelik taşımaktadır.

Sigortanın makroekonomik açıdan önemli işlevlerinden biri de yurtiçi tasarrufları pozitif yönde etkilemesidir. Burada yapılan sözleşmeler ile belirlenen primler hem riskleri azalmasına sağlar hem de tasarrufların önemli bir kaynağıdır. Yurtiçi tasarrufların yatırıma dönüşmesi dolayısıyla ekonomik büyümeyi desteklemesi literatürde büyüme modellerine konu olmuştur. Yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme ilişkisinin teorik erevesi Harrod (1939) ve Domar (1946) büyüme modellerinde görülmektedir. Modelde ekonomik büyüme hızı marjinal tasarruf oranı (s) ve sermaye hasıla oranı (v) olmak üzere iki kavrama bağlanmaktadır. Burada marjinal tasarruf oranı ile büyüme hızı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Büyüme modellerinden bir diğer yaklaşım olan Solow’un (1956) modeli sermayenin marjinal verimliliğindeki azalma nedeniyle büyümenin sonuç olarak sonlanacağını ileri sürmektedir.

Hayat dışı sigortalar özelinde değerlendirildiğinde, sektörün ekonomik büyüme ile ilişkisini inceleyen kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmada yalnızca uzun vadeli hayat ürünlerinin değil aynı zamanda hayat dışı ürünlerin de ekonomiye nasıl bir etkisi olduğu konusunda değerlendirmeler yaparak literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Çalışmanın nemi tüm finansal hizmet sektörü içerisinde değeri yeterince anlaşılamamış olan sigortacılık sektörüne ilişkin algının ekonomik perspektiften aktarılmaya çalışılmasıdır. Sigorta sektörünün ekonomi üzerindeki işlevleri ortaya koyularak, yapılan analizlerle bu yorumların somutlaştırılması amaçlanmıştır. Türkiye’de hayat dışı sigorta sektörünün payı ve ürünlerin yapısı dşnldğnde, ekonomik büyüme ile ilişkinin incelenmesi ayrıca bir önem taşımaktadır. Toplumun sigorta bilincinin yerleşmesi ve sigorta kültürünün oluşması açısından sigortacılığın ekonomik ve toplumsal faydalarını sunabilecek çalışmaların çoğalması ve aktarılması faydalı olabilecektir. Bu çalışmada da finansal hizmetler sektörü arasında sigortacılığın önemi belirtilerek hayat dışı sigortalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilecektir.

Sigortacılığa Genel Bakış

İnsanlar tarih boyunca ürettiği değeri ve kazancı olası kayıplardan korumak için birçok yöntem geliştirmiş ve kullanmıştır. Bu yöntemler içinde yıllar boyunca gelişerek günümüzdeki modern halini almış olan sistemlerden birisi de sigortacılık olmuştur. Sigorta, riski paylaşma prensibi ile hareket eden, kişileri karşılaşabilecekleri zararlara karşı teminat altına alan bir güvence sistemidir. (Uralcan, 2014) Sigortacılık branşları konusuna göre değerlendirildiğinde hayat sigortaları ve hayat dışı sigortalar olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Hayat dışı sigorta branşında; kaza, yangın, deprem, nakliyat, mühendislik, sorumluluk, tarım, genel zararlar ve finansal kayıp sigortaları yer almaktadır (Türkiye Sigorta Birliği [TSB], 2019).

Sigorta yalnızca prim karşılığında alınan bir poliçe olarak görülmemeli, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal işlevleri olan bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Gelişmekte olan ülkelerde kredibilitiyi artırarak girişimcileri cesaretlendirmekte ve girişimci sayısını artırabilmektedir. Sigorta ekonominin ihtiyaç duyduğu sermaye birikimini sağlayan bir tasarruf yöntemidir. Nakliyat, emtea gibi sigorta ürünleriyle sunduğu güvenceler sayesinde uluslararası ticareti teşvik ederek ekonominin canlanmasını sağlamaktadır. Aynı

zamanda sunduğu istihdam fırsatlarıyla işsizlik oranının azalmasını ve toplumsal refahın artmasını sağlamaktadır (Uralcan, 2012, s. 128). Rakamlara bakıldığında 2019 yılında toplam 19.062 kişi sigorta, reasürans ve emeklilik şirketlerinde istihdam edilmektedir. Acente, eksper, bireysel emeklilik aracıları gibi diğer sektör çalışanları da eklendiğinde sigorta sektörü toplamda 200 bini aşkın kişiye istihdam sağlamaktadır (Türkiye Sigorta Birliği [TSB], 2019).

Hayat dışı sigorta ürünlerinin yaygınlaşması ve sigortalı kişi sayısının çoğalması finansal kayıpları en aza indirerek ülke ekonomisi üzerinde oluşabilecek yükü hafifletmektedir. Deprem, sel, tsunami gibi doğal afetler sonucu ortaya çıkan aşırı hasarlar gelişmiş bir sigortacılık sistemi ile ülke ekonomisine en az kayıp verecek şekilde atlatılabilmektedir. Sigortadaki fonlar ülkelerin en kısa sürede afet öncesi düzene dönebilmesini sağlayarak ekonominin aşırı olaylara karşı esnekliğini artırabilmektedir. Bu nedenle deprem, yangın gibi hayat dışı sigorta branşlarının toplum içerisinde yaygınlığının yani sigortalılık oranlarının artması önem taşımaktadır. Sigorta yalnızca risk gerçekleştikten sonra yapılan tazminat ödemesi olmasının ötesinde bir risk yönetim sürecini kapsamaktadır. Son dönemde iklim değişikliği, kuraklık, salgın hastalıklar ve doğal afet risklerinden doğan kayıpların giderek artması sigortacılığın ülkeler bazında daha fazla konuşulmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de Sigortacılık Sektörü

258 Milyar TL (31.09.2020) aktif büyüklüğü ile Türk sigorta sektörü büyüme açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye’nin genç ve dinamik yapısı ve devletin tarım ve DASK gibi ürünlerde sektöre stratejik desteği sigortacılık özelinde çeşitli fırsatları doğurabilecektir. Aynı zamanda Türkiye ekonomisinin uzun vadede sahip olduğu yüksek büyüme potansiyeli ve düşük penetrasyon oranları da sigortacılık için büyüme beklentilerini destekleyebilecektir. 2020 yılında sektör Covid-19 küresel salgınıyla karşı karşıya kalmış ve bu küresel risk ile mücadele etmiştir. Sigorta sektörünün pandemiye rağmen 2020 yılında da büyüme kaydettiği görülmektedir (Türkiye Sigorta Birliği [TSB], 2020).

Tablo 1. Türk Finans Sektörü Bilanço Büyüklükleri

<i>Bankalar</i>	<i>1.994,24</i>	<i>2.357,00</i>	<i>2.595,40</i>	<i>3.257,84</i>	<i>4.490,80</i>
Sigorta, Reas. Emek. Şirketleri	81,02	98,4	122,2	152,3	178,4
Emeklilik yatırım fonları	37,76	48	60,8	77,7	88,4
Menkul Kıymet Yatırım Fonları	33,3	37,2	41,8	54,2	46,8
Finansal Kiralama Şirketleri	32,6	40,6	48,5	58,1	68,5
Faktöring Şirketleri	26,5	26,7	33,1	43,7	34,6
Tüketici Finansman Şirketleri	20,3	27,2	32,8	39,1	39,7
Aracı Kurumlar	15,1	15,3	21,2	23,1	21,9
Gayrimenkul Yatırım Ort.	22	21,3	25	26,9	19,4
Girişim Sermayesi Yatırım Ort.	1,5	1,3	1,1	2,6	1,5
Genel Toplam	2.226,56	2.625,05	2.921,00	3.657,90	4.277,80

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2018). Sigorta Denetleme Kurulu, *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor*, s.3.

Toplum refahının yükselmesi, sosyo-ekonomik gelişimin sağlanması, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması gibi faydaları olan sigortacılık sisteminin Türkiye’de diğer finansal hizmet sektörü olan bankacılığa göre oldukça küçük bir paya sahip olduğu söylenebilmektedir. Tablo 1’de verilen 2018 yılı verilerine göre tüm finans sektörü içerisinde bankalar bilanço büyüklüğü %90,4 ile ilk sıradayken sigortacılık %4,17 ile ikinci sırada gelmektedir. Son beş yıl içerisinde hala düşük bir paya sahip olmakla birlikte, büyüme potansiyeli bakımından bir avantaj olarak da değerlendirilebilmektedir. Nitekim sigorta şirketleri arasında yabancı sermayenin yüksekliği ve gerçekleşen satın alma ve birleşmeler bu durumun bir kanıtı olarak gösterilebilmektedir. Nitekim sigorta şirketleri arasında yabancı sermayenin yüksekliği ve gerçekleşen satın alma ve birleşmeler bu durumun bir kanıtı olarak gösterilebilmektedir. 2019 yılında 63 sigorta şirketi içerisinde 41 şirket uluslararası ortaklı olarak faaliyet göstermektedir. 2019 sonu itibarıyla faaliyette bulunan 38 adet hayat dışı sigorta şirketleri arasında 23’ü yabancı sermayelidir. Yine 63 sigorta şirketi arasında yabancı sermaye payının %50’den fazla olduğu 37 şirket bulunmaktadır (Hazine ve Maliye Bakanlığı [HMB], 2018).

Tablo 2. Prim Üretimi ve Teminat Tutarları

<i>Prim Üretimi</i>					
Hayat Dışı Prim Üretimi	22,711	27,296	35,450	39,712	47,669
Hayat Prim Üretimi	3,280	3,761	5,039	6,844	6,920
Toplam Prim	25,991	31,056	40,488	46,556	54,589
Hayat Dışı Payı	87,38	87,89	87,55	85,30	87,32
Hayat Payı	12,62	12,11	12,45	14,70	12,68
<i>Teminat Tutarı</i>					
Hayat Dışı Teminat	75.961.929	85.389.071	89.115.156	106.268.467	125.886.885
Hayat Teminatı	564,914	670,804	746,487	918,264	1.005.270
Toplam Teminat	76.526.843	86.059.874	89.861.644	107.186.731	126.892.104

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2018), Sigorta Denetleme Kurulu, *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor*, s.4.

Tablo 2’de 2018 yılı sonu itibariyle toplam prim üretimi 54,589 milyar TL olan sigortacılık sektöründe hayat dışı primlerinin payının %87 olması dikkat çekmektedir. Son beş yıla bakıldığında hayat dışı branşlar hayat branşına göre %85’in üzerinde pay alarak istikrarını sürdürmüştür. Hayat dışı toplam prim üretimi ise 2017 yılına göre %20,2 artarak 47,669 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında Türkiye’de sigortacılığın istenilen seviyede olmadığını söyleyebilmek mümkündür. Reel büyüme oranları gelişmiş piyasalarda hayat dışı sigortalar için %1,9 olarak gerçekleşirken Türkiye’de bu oran %0,5 olmuştur. Kişi başına düşen prim tutarlarına bakıldığında 2019 yılında Dünya ortalaması 818 ABD Doları iken Türkiye’de 111 ABD Doları hayat dışı ürünlerde olmak üzere 131 ABD Doları olmuştur. Direkt primlerin GSYH içindeki payları incelendiğinde Türkiye’de 1,45 puan gerçekleşirken dünyada 7,23 seviyesindedir. Bu oranlara bakıldığında Türkiye’nin sigortacılık sektöründe gelişme sağlayabilmesi için önündeki engeller değerlendirilmeli ve etkili çözümler üretilmelidir. Sigortanın sunduğu teminatların lüks bir finansal ürün olarak algılanması ve faydalarının yeterli düzeyde bilinmemesi taleplerin azalmasına neden olabilmektedir. Buna karşın belirsizlik dönemlerinde gerek bireylerin gerekse işletmelerin risklere karşı savunmasız kalmaması ve zararı en aza indirerek atlatması sigorta ile sağlanabildiğinden bu konuda sigorta bilincinin ve kültürünün oluşturulması faydalı olabilecektir (Sigma, 2020).

Literatür

Türkiye’de sigortacılık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Hayat dışı sigorta branşları özelinde ise bu çalışma ilk olma özelliği taşımaktadır. Aşağıdaki tabloda yerli ve yabancı literatürden çeşitli çalışmalar sıralanmıştır:

Tablo 3. Yerli ve Yabancı Literatürden Çeşitli Çalışmalar

Z. Şenol vd. (2020)	36 Ülke	Panel Nedensellik	1985-2018 yılları arasında yapılan analizlere göre hayat ve hayat dışı sigorta sektörü ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Sigortacılık ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.
N. Kaya ve N.Ö. Beşer (2020)	AB (Ayrupa Birliği) Ülkeleri	Panel Veri Analizi	Ekonomik büyüme ve sigorta prim hacimleri arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Sigorta hacminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik saptanmıştır.
N. Apergis ve T. Poufinas (2020)	OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) Ülkeleri	Panel Veri Analizi	2006-2016 yılları arasında 27 ülkenin incelendiği çalışmaya göre sigorta penetrasyonu ve prim üretimi ile ekonomik büyüme arasında olumlu yönde ilişki bulunmaktadır.
F. Şamiloğlu vd. (2019)	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Testi	2004-2018 yılları arasında yapılan analizlere göre artan istihdamın sigorta sektörü üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır.
E. Yenisu (2019)	Türkiye	ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif. Model) Sınır Testi, Hata Düzeltme Modeli	2010-2018 yılları arasında yapılan analizlere göre sigortacılık ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun vadede anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
Ş. D. Demirci ve F. Zeren (2017)	13 OECD Ülkesi	Panel Birim Kök Test, Panel Nedensellik Testi	1983-2011 yılları arasında yapılan analizlere göre ile ekonomik büyüme sigortacılık arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır.
R. P. Pradhan vd. (2017)	19 AB Ülkesi	Granger Nedensellik Testi	1980-2014 yılları veri analizlerine göre hayat, hayat dışı ve toplam sigorta yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında hem tek yönlü hem de çift yönlü ilişki bulunmaktadır.
G. C. Liu vd. (2016)	G-7 Ülkeleri	Bootstrap Granger Nedensellik Testi	1980-2011 yıllarının incelendiği çalışmaya göre uzun vadede ekonomik büyümeyi sürdürebilmek ve risk yönetimini geliştirebilmek için sigorta sektörüne yatırımlar yapılması gerekmektedir.
A. Köse vd. (2009)	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Testi	1981-2008 dönemleri içerisinde yapılan analizlere göre gayri safi yurt içi hasıladan direk prim üretimlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
P. Haiss ve K. Sümeği (2008)	25 Avrupa Ülkesi	Panel Veri Analizi	1992-2005 yılları arasında yapılan analizlere göre hayat sigortası ve sorumluluk sigortaları ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır.
K.C. Vadlamannati (2008)	Hindistan	Birim Kök Testi, Granger Nedensellik Testi	1980-2006 yılları arasında yapılan analizlere göre sigorta sektöründe yapılan reformlar ile ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.
M. Kugler ve R. Ofoghi (2005)	Birleşik Krallık	Johansen Eşbütünleşme Testi	Yapılan analizlere göre uzun vadede sigorta sektörü ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
D. Ward ve R. Zurbruegg (2000)	9 OECD Ülkesi	Granger Nedensellik Testi	1961-1996 dönemi için yapılan analizlere göre sigorta sektörünün ekonomik büyümeye olan etkisi her ülke özelinde kendi koşullarına göre değerlendirilmeli ve çalışmalıdır. Bazı ülkelerde sigorta endüstrisi ekonomik büyümeyi etkilerken bazılarında tersi geçerli olmuştur.

Yöntem

Çalışmanın bu kısmında değişkenlerde birim kök varlığı Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (1988) birim kök testleri ile incelenmiştir. Ardından değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla (Banerjee vd. 2017) tarafından geliştirilen Fourier ADL eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Son olarak eşbütünleşik değişkenlerin uzun dönem parametre katsayıları belirlemek amacıyla dinamik en küçük kareler (DOLS) yöntemi kullanılmıştır.

Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Çalışmada serilerin durağanlığını ölçmek amacıyla Dickey-Fuller (1981) birim kök testi kullanılmıştır. Bu test birinci dereceden bir otoresif sürecini kullanmaktadır. Dickey-Fuller (1981) gecikme uzunluğu p olarak belirlenmiş ve $AR(p)$ modelinin sıfır hipotezinde $ARIMA(p,1,0)$ otoresif eşbütünleşik hareketli ortalama sürecini test etmektedir.

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = c + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = c + \gamma y_{t-1} + \delta_2 t + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Yukarda belirtilen üç regresyon modelinden birincisi (1) sabit terimsiz ve trend değişkeninin olmadığı modeldir. İkincisi (2) ilk modele göre sabit terimin dahil edildiği modeldir. Son model ise (3) hem sabit terim hemde trend değişkeninin dahil edildiği modeli göstermektedir. Burada bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli değerinin y_{t-1} katsayısı olan γ birden küçük olup olmadığını test edilmektedir. Alternatif hipotez ise serinin durağan olduğu sonucuna ulaştırır.

Phillips ve Perron (1988) Birim Kök Testi

Dickey-Fuller birim kök testinde sabit varyans ve hata terimlerinin bağımsız olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla hata terimleri arasında otokorelasyon olmadığı varsayımı ortaya çıkmaktadır. Phillips ve Perron (1988), Dickey-Fuller (1979) tarafından geliştirilen varsayımları farklılaştırmış ve meydana gelecek rassal şoklar ile ilgili yeni varsayımda bulunmuşlardır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010, s. 365-366).

$$Z_t = \left(\sum_{i=2}^T y_{i-1}^2 \right)^{1/2} \frac{\hat{\alpha} - 1}{s_{Tl}} - (1/2) \left[\frac{s_{Tl}^2 - s_{\varepsilon}^2}{s_{Tl}^2 \left(T^{-2} \sum_{i=2}^T y_{i-1}^2 \right)^{1/2}} \right] \quad (4)$$

Phillips-Perron testi için gecikme parametresi (l) otokorelasyon fonksiyonu hesaplanarak elde edilmektedir. Hesaplanan otokorelasyon katsayısına denk gelen nihai gecikme değeri dikkate alınmaktadır. Phillips-Perron testinde sıfır hipotez “birim kök vardır” şeklindedir ve hipotezler $H_0 : \alpha = 0$ ve $H_1 : \alpha < 0$ olarak kurulmaktadır. Test istatistiğinin asimptotik dağılımı ADF testi ile aynı olmasından dolayı test istatistiği MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılır (Çağlayan ve Saçaklı, 2006, s.124).

Fourier ADL Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme kavramı Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988) tarafından yapılan çalışmalar ile literatüre kazandırılmıştır. İlerleyen dönemlerde zaman serilerine sahip değişkenler incelendiğinde meydana gelebilecek yapısal kırılma olasılığını tespit edilmiştir. Serilerin uzunluğu artıkça yapısal kırılma olasılığı da doğru orantılı olarak artmaktadır. Bu bağlamda adı geçen analiz yöntemler eleştiri almış ve sonuçların güvenilirliği tartışması ortaya çıkmıştır (Gazel, 2018, s. 534). Banerjee vd. (2017) tarafından geliştirilen Fourier ADL testi Otoregresif gecikmesi dağıtılmış (ADL) denklemine Fourier fonksiyonlarının ilave edilmesiyle birden fazla bilinmeyen sayıda meydana gelebilecek yapısal kırılmayı yakalayarak uzun dönem eşbütünleşmeyi tahmin etmektedir (Banerjee vd., 2017).

5 numaralı denklemde Fourier Adl temel modeli gösterilmektedir.

$$\Delta y_{1t} = d(t) + \delta_1 y_{1,t-1} + \gamma' y_{2,t-1} + \varphi' \Delta y_{2t} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Burada γ , φ ve Y_{2t} $n \times 1$ parametrelerin vektörlerini ve bağımsız değişkenleri ifade etmektedir.

5 numaralı denklemde deterministik terimi $d(t)$ aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$d(t) = \gamma_0 + \sum_{k=1}^q \gamma_{1,k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^q \gamma_{2,k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right), q \leq T/2 \quad (6)$$

Burada γ_0 sabit ve doğrusal bir eğilim içeren olağan deterministik terimi, k belirli bir tek frekans temsil eder, q yaklaşımda bulunan frekansların sayısını temsil eder ve T , gözlemlerin sayısıdır. Uygun gecikme sayısının belirlenmesinde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmaktadır.

Fourier ADL testinin sıfır hipotezi değişkenler arasında eşbütünlük olmadığını alternatif hipotez ise eşbütünlük bulunduğunu ifade etmektedir.

$$H_0: \delta_1 = 0$$

$$H_1: \delta_1 < 0 \quad (7)$$

Modelde sıfır hipotezini sınamada t -istatistiği kullanılmaktadır. Aynı zamanda $H_0: \delta_1 = \gamma = 0$ eşitliğinde F testi uygulamak mümkündür. Hesaplanan test istatistiği belirlenen kritik değerlerin mutlak değerlerinden büyük olması durumunda H_0 hipotezi reddedilerek değişkenler arasında eşbütünlük olduğu kabul edilmektedir. Eğer test istatistiği belirlenen kritik değerlerin mutlak değerlerinden küçük ise değişkenler arasında bir eşbütünlük olmadığı kabul edilmektedir (Banerjee vd. 2017, s. 118).

Dinamik En Küçük Kareler (DOLS)

Saikkonen (1991) ve Stock-Watson (1993) tarafından geliştirilen yöntemde asimptotik olarak etkin tahminci elde edilmektedir. DOLS, eşbütünlük sistemindeki geri-besleme durumunu eleyen DOLS hata terimi ile $I(1)$ değişkenleri arasındaki korelasyondan kaynaklanan küçük örneklem yanlılığının giderilmesi için birinci farkı alınan değişkenleri içerir (Caporale ve Chui, 1999).

DOLS denklemi aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$Y_t = X_t' \beta + D_t' \gamma_1 + \sum_{j=-q}^r \Delta X_{t+j}' \delta + v_{1t} \quad (8)$$

DOLS metodu, açıklayıcı değişkenlerin birinci farkını dikkate alır ve tahmine gecikmelerin dâhil edilmesine olanak tanır. Küçük örneklerde başarılı sonuçlara ulaşılabilir (Erdoğan, Ceylan ve Tiryaki, 2018)

Veri Seti

Çalışmada kullanılan veriler 1985-2018 dönemini kapsayan ve yıllık olarak 34 gözlemden oluşmaktadır.

Tablo 4. Veri Seti

Kısaltma	Tanım	Dönem	Kaynak
LGSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	1985-2018	Dünya Bankası
LHDS	Hayat dışı sigorta Primleri	1985-2018	OECD

Çalışmada gayri safi yurtiçi hasıla ve hayat dışı sigorta primleri serisi cari fiyatlar ile alınmıştır. Serileri zaman kısıtlamasının belirleyicisi ise veriye ulaşılabilirlik. Tüm değişkenlerin logaritması alınmıştır.

Bulgular

Zaman serisi analizlerinde modellerde kullanılan değişkenler arasında ilişkiyi doğru bir biçimde ölçebilmek için serilerin durağan olması gerekmektedir. Çalışmada serilerin durağanlık analizleri, başka bir

ifade ile serilerin birim kök içerip içermediğini Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) testleri kullanılmıştır.

Tablo 5. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzey Değeri I(0)			Birinci Fark I(1)		
	Sabitsiz	Sabitli	Sabit+Trend	Sabitsiz	Sabitli	Sabit+Trend
LGSYH	2.8992	-1.3746	-2.1932	-4.9778***	-6.1620***	-6.2528***
LHDS	3.1150	-1.8087	-1.3816	-4.2256***	-5.6041***	-6.0984***

Not: *, ** ve *** ifadeleri %10, %5 ve %1 seviyesinde anlamlılık düzeyini göstermektedir. Gecikme sayıları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

ADF test sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre değişkenlerin tamamının düzey değerinde I(0) durağan olmadığını, birinci farkı alındığında I(1) durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Bu durum serilerin birinci dereceden bütünleşik olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Philips-Perron (PP) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzey Değer			Birinci Fark		
	Sabitsiz	Sabitli	Sabit+Trend	Sabitsiz	Sabitli	Sabit+Trend
LGSYH	2.8992	-1.3746	-2.2204	-5.0721***	-6.1620***	-6.2513***
LHDS	3.2049	-1.9841	-1.3525	-4.3996***	-5.6043***	-6.2156***

Not: *, ** ve *** ifadeleri %10, %5 ve %1 seviyesinde anlamlılık düzeyini göstermektedir. Gecikme sayıları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

PP test sonuçları Tablo 6'te gösterilmiştir. Bu bağlamda sonuçlara göre değişkenlerin tamamının düzey değerinde I(0) durağan olmadığını, birinci farkı I(1) alındığında durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Bu durum ADF test sonuçlarına benzer şekilde serilerin birinci dereceden bütünleşik olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Fourier ADL Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Bağımlı D.	Bağımsız D.	Frekans	Min AIC	Test İstatistiği
Model	LGSYH L(3)	LHDS L(1)	1	-2.1760	-4.3264

Not: Fourier ADL eşbütünleşme testi için bağımsız değişken sayısı n=1, frekans=1 ve gözlem sayısı=34'tür. Dolayısıyla kritik değerler %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde sırasıyla -5.17, -4.55 ve -4.24 şekindedir (Banerjee vd. 2017, s. 118).

Tablo 7'de Fourier ADL eşbütünleşme test sonuçları görülmektedir. Burada L() ile ifade edilen değerler değişkenlerin gecikme sayılarını göstermektedir. Bu sonuçlara göre eşbütünleşme test istatistiği %10 seviyesinde kritik değerden yüksek bulunmuştur. Dolayısıyla değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur olarak ifade edilen sıfır hipotezi reddedilerek değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme tespit edilmiştir.

Çalışmanın bu kısmında Fourier ADL test sonuçlarına göre uzun dönem eşbütünleşme tespit edilen modelin parametre tahminlerini yapmak amacıyla Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS) kullanılmıştır.

Tablo 8. Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) Sonuçları

Bağımlı Değişken	LGSYH			
Bağımsız Değişkenler	β	Std. Hata	T-İstatistiği	Olasılık Değer
LHDS	0.7191	0.0332	21.6092	0.0000
C	20.8080	0.2917	71.3288	0.0000
Modele İlişkin İstatistikler				
R ²	0.9870		M. Dep. Var	26.4195
Adj. R ²	0.0943		S.D. Dep. Var	0.8106
S.E. of Reg	0.1013		Sum Squared Res.	0.2463
Long Run Var.	0.0279			

Not: Uygun gecikme sayılarının belirlenmesinde Schwarz bilgi kriteri kullanılmış ve maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 8'da belirtilen DOLS sonuçlarına göre, LHDS değişkenin beklentiler doğrultusunda katsayısının pozitif ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre

hayat dışı sigorta primlerinde meydana gelecek %1’lik bir artış ekonomik büyümede yaklaşık %0,71’lik bir artışa neden olmaktadır.

Analiz bulguları sigortacılıkla ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisini ortaya koymaktadır. Literatürde benzer çalışmalar incelendiğinde sigortacılık ve ekonomik büyüme arasında olumlu yönde anlamlı ilişki bulunduğu sonucuna ulaşıldığı gözlemlenmiştir. Şenol, 2020 ve Şamiloğlu, 2019 gibi güncel çalışmaların sonuçları da olumlu ilişkiyi desteklemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sigortacılığın temel amacı riskli dönemlerde kayıpları azaltarak veya telafi ederek toplumsal refahı artırmaktır. Bunun yanında sigortacılık sektörü makroekonomik anlamda önemli bir pozitif dışsallık oluşturmaktadır. Sektörde risk karşılığında toplanan fonlar tasarruflara dönüşerek hem reel hem de finansal anlamda önemli bir yatırım kaynağı haline gelmiştir. Bu durum ise sigortacılık sektörünü her geçen gün talebi artan bir pazar haline getirmiştir.

1985-2018 döneminde Türkiye’de hayat dışı sigortacılık ve ekonomik büyüme ilişkisini ölçmeyi amaçlayan bu çalışmada, bağımlı değişken olarak gayrisafı yurtiçi hasıla ve bağımsız değişken olarak hayat dışı sigortacılık primleri belirlenmiştir. Çalışmada öncelikle değişkenlerin durağanlıkları test edilmiştir. Elde edilen test sonuçlarına göre her iki değişkenin birinci farklarında durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Ardından değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapısal kırılmaları yakalayan Fourier ADL eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu test sonucuna göre değişkenleri uzun dönemde eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Son olarak uzun dönem parametre katsayıları tahmini için DOLS yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak hayat dışı sigortacılığın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Çalışma sonuçları literatürdeki benzer çalışmalar ile karşılaştırıldığında, yapılan analizlerin büyük bir bölümünde sigortacılık ile ekonomik büyüme arasında olumlu yönde bir ilişki bulunduğu gözlemlenmiştir. Ancak uzun vadede bu olumlu ilişkinin korunabilmesi ve sürdürülebilir olması için sigorta sektörüne yapılan yatırımların ve desteklerin artırılmasının önemi vurgulanmıştır. Sigorta sektörüne yapılan yatırımların istihdamı artırarak ve kayıpları telafi ederek toplumsal refahı arttırabileceği belirtilmiştir. Sigorta sektörünün düşük penetrasyon oranı büyüme potansiyeline işaret ederken, bu oranın arttırılmasına yönelik stratejiler belirlenmesi yerleşmiş sorunların çözümünde yol haritası olması bakımından önem taşıyabilmektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Türkiye’de beklentiler doğrultusunda sigortacılık sektörünün ekonomik büyümeye pozitif katkısı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda katkı seviyesini arttırmak amacıyla politika belirleyicilerin sigortacılık sektöründe teşvik artırıcı birtakım programlar uygulanması önerilmektedir. Bunlardan bazıları, özellikle yerli şirketlere büyümeleri adına çeşitli sübvansiyonlar sağlanması, halkı sigorta anlaşması için teşvik edecek çeşitli kanun ve uygulamaların ortaya konulmasıdır (vergi oranlarının düşürülmesi vb.). Sigortaya karşı geleneksel bakış açısının değiştirilmesi ve sigorta ürünlerine olan güvenin artırılarak toplumsal sigorta bilincinin sağlanması sigortalılık oranlarının artması açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda acentelere ve sigorta sektörü çalışanlarına sağlanacak eğitimler ile müşteri ilişkilerinin geliştirilmesi ve ürünlerin doğru şekilde pazarlanması ve sigorta farkındalığının oluşturulması önerilmektedir. Sigortacılık alanında uzmanlaşmış ve teknik bilgi düzeyi yüksek yöneticilerin varlığı sektöre duyulan güvenin arttırılması bakımından faydalı olabilecektir.

Katastrofik risklerin ve doğurduğu kayıpların giderek arttığı bir dönemde hayat dışı sigorta ürünlerinin ekonomik kayıpları azaltabileceğinden sigorta şirketlerinin bu risklerin yönetilmesi konusunda çalışmalar yapması teşvik edilmelidir. Deprem sigortasında olduğu gibi devletin, özel sektörün ve bilim insanlarının ortak çalışması ile riskler yönetilmeli ve olası kayıpları en aza indirecek çalışmalar yapılmalıdır. Özel sektör ve devlet arasında entegrasyon sağlanması ve sigortacılık reformlarının yapılması sektörün potansiyelini ortaya koyarak büyümeyi destekleyebilecektir. Hayat dışı sigorta ürünlerinde artan büyümeyle birlikte, devletin üzerinde sigortalanabilir risklerden doğan finansal yük azalabilecek ve sağlanan tasarruflar yatırıma yönlendirilerek ekonomik büyümeyi pozitif yönde ilerletmeye devam edebilecektir.

Etik Beyan

“Hayat Dışı Sigortacılık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1985-2018 Türkiye Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için

gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Apergis N. ve Poufinas T. (2020). The role of insurance growth in economic growth: Fresh evidence from a panel of OECD countries. *North American Journal of Economics and Finance*, 53, 1-16. doi: <https://doi.org/10.1016/j.najef.2020.101217>
- Banerjee, P., Arcabic, V. ve Lee, H. (2017). Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from crude oil market. *Economic Modelling*, 67/C, 114-124. doi: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.11.004>
- Caporale, G. ve M. Chui (1999). Estimating income and price elasticities of trade in a cointegration framework. *Review of International Economics*, 7(2), 254-264.
- Çağlayan, E. ve Saçaklı, İ. (2006). Satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin sıfır frekansta spektrum tahmincisine dayanan birim kök testleri ile incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 121-137.
- Demirci Ş. D. ve Zerren F. (2017). Insurance premium and economic growth: evidence from OECD countries. *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS)*, 5(1), 1-11
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 366, 427-431.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Gazel, S. (2018). Değerli metaller ve makroekonomik değişkenler: Türkiye için bir Fourier eşbütünleşme testi uygulaması, yönetim ve ekonomi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 25(2), 527-542.
- Haiss, P. ve Sümegi, K. (2008). The relationship between insurance and economic growth in Europe: A theoretical and empirical analysis. *Empirica*, 35, 405-431.
- Harrod, R. F. (1939). An essay in dynamic theory. *Economic Journal*, 49, 14-33.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Kaya, N. ve Kılıç, N. (2020). The effect of insurance premium on economic growth in European Union countries: Panel data analysis. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (Akad)*, 12(23), 442-451.
- Köse, A., Akpınar Ö. ve Demirbilek İ. (2009). Türk sigorta sektöründe prim üretimi ile ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ilişkisi 1981-2008. *TSEV Sigorta Araştırmaları Dergisi*, s. 3-15.
- Kugler, M. ve Ofoghi, R. (2005). Does Insurance Promote Economic Growth? Evidence from the UK. *RePEc Search*, 1-27.
- Liu, G. C., Lee, C. C. ve Lee, C.C. (2016). The nexus between insurance activity and economic growth: A bootstrap rolling window approach. *International Review of Economics and Finance*, 43, 299- 319.
- Lucas, R. E. Jr. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Phillips, P.C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Pradhan, R. P., Arvin, B. M., Norman, N. R., Nair, M. ve Hall, C. H. (2016). Insurance penetration and economic growth nexus: Cross-country evidence from ASEAN. *Research in International Business and Finance*, 36, 447-458.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Saikkonen, P. (1991). Asymptotically efficient estimation of cointegration regressions. *Econometric Theory*, 7, 1-21.
- Senol, Z., Zeren, F. ve Canakci, M. (2020). The relationship between insurance and economic growth. *Montenegrin Journal of Economics*, 16(4), 145-155. doi: 10.14254/1800-5845/2020.16-4.12
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçkenler, M. (2010). *Ekonometrik zaman serileri analizi: EVIEWS uygulamalı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Sigma. (2020). *World insurance: Riding out the 2020 pandemic storm*, No 4/2020.
- Solow, R. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70, 65-75.
- Stock, J. H. ve Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica*, 61(4), 783-820.
- Şamiloğlu, F., Eser, F. ve Bağcı, H. (2019). Türkiye’de sigortacılık sektörünün makroekonomik değişkenlerle olan ilişkisi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 24-40.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2018). Sigorta Denetleme Kurulu. *Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor*.
- Türkiye Sigorta Birliği, (2019), *Sektör Raporu*. Erişim Adres: <https://tsb.org.tr/Document/Yayinlar/TSB2019SEKThtml/index.html>
- Türkiye Sigorta Birliği, Sigorta Branşları, Erişim Adresi: <https://www.tsb.org.tr/sigorta-branslari.aspx?pageID=622>
- Uralcan G. Ş. (2014). Sigorta sektöründe Rigor Mortis (Ölüm Katulđı) ve değişim faaliyetlerinin analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(5), 21-41.

- Uralcan, G. Ş. (2012). Sigorta faaliyetlerinin işlevsel açıdan değerlendirilmesi ve Türk sigorta sektörünün bu bağlamda dünya sigorta şirketleriyle karşılaştırılması. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 125-134.
- Vadlamannati, K. C. (2008). Do insurance sector growth and reforms affect economic development? Empirical evidence from India. *The Journal of Applied Economic Research*, 2(1), 43-86.
- Ward, D. ve Zurbruegg, R. (2000). Does insurance promote economic growth? Evidence from OECD countries. *The Journal of Risk and Insurance*, 67(4), 489-506.
- Yenisu E. (2019). Sigortacılık sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 206-217.

EXTENDED ABSTRACT

Insurance has emerged from the need of people to secure themselves against the losses caused by these risks in a universe full of risks and it has become an important financial sector today. Insurance is not only a premium and indemnity relationship, but also a structure that has multifaceted economic and social functions. Insurance can reduce economic losses with an effective risk management and support investments with the funds accumulated in the pool. When insurance is evaluated according to its branches, it is examined in two groups as life insurances and non-life insurances. Non-life insurance branch includes; causality, fire, earthquake, marine, engineering, liability, agriculture, general damages and financial loss insurance. The widespread use of non-life insurance products and the increase in the number of insured persons alleviate the burden on the national economy by minimizing financial losses. Extreme damages caused by natural disasters such as earthquakes, floods and tsunamis can be overcome with a developed insurance system in a way that causes the least loss to the country's economy. For this reason, increasing the insurance rate of non-life products may increase the payment elasticity against economic losses.

One of the macroeconomic important functions of insurance is that it positively affects domestic savings. The premiums determined by the contracts are accumulated in the insurance pool, both reducing risks and creating an important source of savings. The transformation of domestic savings into investments, thus supporting economic growth, has been the subject of growth models in the literature. It is thought that the high level of insurance penetration in countries with a developed insurance system supports this situation.

It is believed that the Turkish insurance industry has a significant growth capacity. Turkey's young and dynamic structure and the strategic support of the state to the sector in products such as agriculture and TCIP may create various opportunities in terms of insurance. It also Turkey's economy has high growth potential and low penetration rates in the long term be able to support their growth forecasts for the insurance. Compared with developed countries, it is possible to tell whether the desired level of insurance in Turkey. In 2019, real growth rates for non-life insurance in Turkey was realized as 1.9% in developed markets, this ratio was 0.5%. Considering the amount of premiums per capita world average of 818 US Dollars, while in Turkey (111 US Dollars mainly in the non-life products) was US \$ 131. The share of direct premiums in GDP stood at 7.23 in the world, while 1.45 percentage points in Turkey.

In the analysis part of the study, the presence of unit root in variables was examined using Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (1988) root tests. The Fourier ADL cointegration test was conducted by using whether there is a long-term relationship between the verified variables (Banerjee et al.2017). Finally, the dynamic least squares (DOLS) method was used to determine coherently variable long-type coefficients.

The data used in the study consists of 34 observations per year, covering the period 1985-2018. In the study, economic growth and non-life insurance premiums series are taken with current prices. The determinant of the time constraint of the series is the accessibility of the data. The logarithms of all variables are taken. In the study, gross domestic product and non-life insurance premiums series are taken with current prices. The determinant of the time constraint of the series is the accessibility of the data. The logarithms of all variables are taken.

This study aimed to measure the non-life insurance and economic growth relationship between 1985-2018 in Turkey. Gross domestic product is determined as dependent variable and non-life insurance premiums as independent variable. First of all, the stationaries of variables were tested in the study. According to the test results obtained, it was determined that both variables became stationary in their first differences. Afterwards, Fourier ADL cointegration test, which captures structural breaks, was applied to determine whether there is a long-term relationship between variables. According to the result

of this test, it was determined that the variables are cointegrated in the long term. Finally, the DOLS method was used for the estimation of long-term parameter coefficients. As a result, it has been determined that non-life insurance has a positive effect on economic growth.

According to the results obtained in this study, in line with expectations of the insurance sector in Turkey it has been found to be a positive contributor to economic growth. In this context, it is recommended that policy makers implement some incentive-increasing programs in the insurance sector to increase the level of contribution. Some of these include providing various subsidies to domestic companies for their growth, introducing various laws and practices (lowering tax rates, etc.) to encourage the public for insurance agreements. Changing the traditional perspective on insurance and raising the awareness of social insurance by increasing the trust in insurance products are important for increasing the number of insured individuals. In this direction, In this direction, it is recommended to develop customer relations with trainings to be provided to agencies and insurance sector employees and to create insurance awareness by marketing the products correctly.

In a period in which catastrophic risks and the losses they cause are increasing, insurance companies should be encouraged to work on the management of these risks, as non-life insurance products may reduce economic losses. As in earthquake insurance, the risks should be managed with the cooperation of the government, the private sector and scientists, and studies should be done to minimize possible losses. Integration between the private sector and the state, and insurance reforms will be able to support growth by revealing the sector's potential. With the increasing growth in non-life insurance products, the financial burden on the state arising from insurable risks may decrease and the savings achieved will be directed to investment and the economic growth will be able to continue to advance positively.

Daha İyİ Bireysel İş Performansı Arayışında Duygusal Zekanın Etkisinin Test Edilmesi

Ahmet MUMCU¹ ve Sema YİĞİT²

Öz

Bu araştırmanın amacı duygusal zekanın çalışanların bireysel iş performansları üzerindeki etkisini test etmektir. Araştırmada duygusal zekanın ölçümünde başkalarının duygularını değerlendirme (BDD), kendi duygularını değerlendirme (KDD), duyguların kullanımı (DK) ve duyguların düzenlenmesi (DD) olmak üzere dört boyuttan oluşan Wong ve Law Duygusal Zekâ Ölçeği (WLEIS) kullanılmıştır. Çalışanların iş performansları ölçümünde ise araştırmanın yapıldığı işletmenin oluşturduğu performans kriterleri doğrultusunda belirlenmiş performans puanları kullanılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda araştırma verileri 219 ağrı merkezi çalışanından online anket formu ile elde edilmiştir. Araştırma verilerinin test edilmesinde yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde başkalarının duygularını değerlendirme, kendi duygularını değerlendirme ve duyguların düzenlenmesi boyutlarının çalışanların bireysel iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Duygusal zekanın alt boyutlarından duyguların kullanımının ise iş performansı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkiye (β : 0,212; $p < 0.005$) sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, İş Performansı, ağrı Merkezi alışanları

In The Pursuit of Better Individual Job Performance Testing the Impact of Emotional Intelligence

Abstract

The aim of this study is to test the effect of emotional intelligence on employees' individual job performance. The Wong and Law Emotional Intelligence Scale (WLEIS) were adopted to measure the emotional intelligence of employees which is consisted of four dimensions: (1) self-emotional appraisal (SEA), (2) others' emotional appraisal (OEA), (3) use of emotion (UOE), and (4) regulation of emotion (ROE). Performance scores determined in line with the performance criteria established by the company where the research was conducted were used in measuring the job performance of the employees. In the context of the study, research data were obtained from 219 call center employees using an online questionnaire. The structural equation model was used to test the research data. As a result of the analysis, it was determined that the dimensions of self-emotional appraisal, others' emotional appraisal, and regulation of emotion did not have a significant effect on the individual job performance of the employees. However, it was found that the use of emotions dimension had a positive and significant effect (β : 0,212; $p < 0.005$) on job performance.

Key Words: Emotional Intelligence, Job Performance, Call Center Employees

Atıf İçin / Please Cite As:

Mumcu, A. ve Yiğit, S. (2022). Daha iyi bireysel iş performansı arayışında duygusal zekanın etkisinin test edilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 230-245.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 8.07.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi. - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, ahmet.mumcu@gop.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6610-5073

² Prof. Dr. - Ordu Üniversitesi Ünye İ.İ.B.F, semayigit@odu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4497-7529

Giriş

Örgütlerin en değerli kaynaklarından biri şüphesiz insan kaynaklarıdır. İnsan kaynağının işinde göstereceği performans örgüt performansına etki etmekte dolayısıyla örgütlerin etkinliği ve devamlılığı konusunda kilit rol oynamaktadır. Çalışanların iş performansına etki eden birçok bireysel ve örgütsel faktör bulunmaktadır. İş performansını etkileyen bireysel faktörlerin neler olduğu konusunda ilk akla gelen bilişsel zekâ, başarı ihtiyacı, azim gibi özellikler olmaktadır. Duyguların çalışma hayatındaki yeri konusunda ise geçmişten günümüze birbiriyle çelişen görüşler sunulmuştur. Önceleri çalışanın işini yaparken duygularını işine karıştırmaması gerektiği düşünülürken, sonraları insan doğası gereği bunun mümkün olamayacağı hatta duyguların çalışanların işlerini daha iyi yapmalarına imkân verebileceği görüşü ortaya çıkmıştır. Özellikle Goleman'ın 1995'te yayınladığı "Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Daha Önemlidir?" kitabının bu görüşün kabulünde önemli etkisi olduğu söylenebilir.

Çok sayıda araştırma, üstün performansla bağlantılı yetkinliklerin yaklaşık üçte ikisinin duygusal veya sosyal nitelikler olduğunu göstermektedir (Cherniss, 2000, s. 433-434). Duygusal zekâ hemen hemen her sektörde çalışanın iş performansını etkiliyor olsa da özellikle hizmet sektöründe yer alan ve çalışanların müşterilerle doğrudan etkileşimde bulunduğu işlerdeki etkisi daha fazladır (O'Boyle, Humphrey, Pollack, Hawver ve Story, 2011, s. 793). Çünkü bu işlerde müşterinin istek ve ihtiyaçlarını anlamak, empati yapabilmek veya kendi duygularını yönetmek gibi duygusal yetenekler çalışanın iş performansının önemli parçalarıdır. Ayrıca müşteri ile birebir ilişki içinde olunan ve çok fazla duygusal emek sarf edilen sektörlerde çalışanlar yoğun stresle başa çıkmaya çalışırlar. Duygusal zekâ, çalışanların stresin duygusal etkilerini ve duygusal stresin işyeri performanslarına etkisini hafifletme yeteneklerinde de kritik bir rol oynar (Ashkanasy, Ashton-James ve Jordan, 2003, s. 16).

Hizmet sektörü içerisinde yer alan ve araştırmanın örneklemini oluşturan çağrı merkezlerinde çalışanlar, duyguların kullanılması, düzenlenmesi ve değerlendirilmesi faaliyetlerini yoğun bir şekilde kullanmak zorunda kalabilmektedir ki bu faaliyetler duygusal zekâlarının bir yansıması olmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı bu yansımanın çalışanların iş performansına etki edip etmediğini belirlemektir.

Bu amaçla önce duygusal zekâ ve iş performansı kavramlarına sonra da bu ikisi arasındaki ilişkilere değinilerek araştırma hipotezi için kavramsal temel oluşturulması sağlanmıştır. Sonrasında kavramsal temeli oluşturulan hipotezlerin test edilmesi için yapılmış olan araştırma hakkında bilgi verilmiş ve analiz sonuçları açıklanmıştır.

Duygusal Zekâ

Thorndike (1920), Guilford (1956) ve daha sonra Gardner'ın (1983) sosyal zekâ üzerine araştırması, duyguların entelektüel işleyiş için önemine işaret etse de duygusal zekâ kavramına bir terim olarak ilk defa Mayer, DiPaolo ve Salovey (1990) ile Salovey ve Mayer (1990) çalışmalarında rastlanmaktadır.

Salovey ve Mayer (1990) duygusal zekâ kavramını, bireyin kendisinin ve başkalarının duygularını takip edebilmesi, aralarında ayırım yapması ve elde ettiği bu bilgi ile bireyin düşüncelerine ve eylemlerine rehberlik etmek için kullanılan bir beceri olarak tanımlamıştır. Ayrıca duygusal zekâyı, sosyal zekanın bir parçası olarak tanımlamışlardır (Salovey ve Mayer, 1990, s. 189).

Salovey ve Mayer'ın (1990) duygusal zekâ kavramını geliştirmelerinde etkisi olan Gardner (1983), çoklu zekâ kuramının ana hatlarını çizirken, kişisel zekanın kişinin kendi duygu hayatına erişebilme yeteneği olan içsel zekâ ve başkalarının ruh hallerini, niyetleri ve arzuları okuma yeteneği olan kişilerarası zekâ olmak üzere iki biçimini tanımlamıştır. Gardner (1983), kişisel zekâları biyolojik temelli biri içe, diğeri dışa doğru ama iç içe geçmiş bilgi işleme kapasiteleri olarak kabul etmiştir. Psikanalizde bu yeteneklere genellikle duygusal öz farkındalık ve empati denmektedir. Kişisel zekanın bu temel yetenekleri, Salovey ve Mayer'ın (1990) başlangıçta tanımladığı duygusal zekâ yapısının merkezinde yer almaktadır (Taylor, Parker ve Bagby, 1999, s. 340). 1920'lerde başlayan sosyal zekâ ile ilgili bu gibi çalışmaların kavramın gelişiminde önemli etkileri olmuştur. Bununla beraber Mayer (2001) batı kültüründe düşünce ve duygu arasındaki ilişkilerin felsefi mülahazaları 2000 yıldan daha eskiye dayandığını ifade etmiş ve duygusal zekâ kavramının gelişimini 2001 yılına kadar:

- i. 1900-1969 zekâ ve duyguların psikolojik incelemesinin nispeten ayrı olduğu dönem,
- ii. 1970-1989 duyguların ve düşüncenin birbirini nasıl etkilediğine odaklanıldığı dönem,

- iii. 1990-1993 duygusal zekanın bir çalışma konusu olarak ortaya çıktığı dönem,
- iv. 1994-1997 kavramın popüler hale geldiği dönem,
- v. 1998-2001 duygusal zekâ ile ilgili çalışmaların kavramı netleştirme çabalarının olduğu dönem olmak üzere 5 dönemde ele almıştır (Mayer, 2001, s. 4).

2001 yılından günümüze kadar da duygusal zekâ kavramı üzerinde çokça çalışılmakta ve farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek kavrama netlik kazandırma çabaları halen devam etmektedir. Bu çalışmalarda duygusal zekâ kavramı farklı açılardan ele alınmakta ve farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Mayer, Salovey ve Caruso (2000b) duygusal zekâ üzerindeki çalışmaların artmasıyla birlikte kavramın üç farklı anlamda kullanıldığını ifade etmişlerdir. İlk ve en kapsamlı anlamında duygusal zekâ, çağa özgü düşünce ve duygu biçimi veya kültürel eğilim gibi bir anlamda kullanılmaktadır. Terimin ikinci ve genel olarak popüler kullanımı, azim, başarı dürtüsü ve sosyal beceriler gibi hayatta başarı için önemli olduğuna inanılan bir grup kişilik özelliğini şekillendirir. Duygusal zekanın üçüncü ve son anlamı ise duygusal bilgiyi işlemeyle ilgili bir dizi yetenek olarak ele alındığı anlamıdır ki (Mayer, vd, s. 92-93) geliştirdikleri model de bu bakış açısını temel almaktadır.

Duygusal zekâ çalışmalarında Reuven Bar-On'un (1988) çalışmaları da önemli rol oynamaktadır. Kendisi duygusal zekâyı iyi olma hali ölçüsü açısından değerlendirmeye belki de ilk teşebbüs eden kişi olmuştur. Duygusal zekâ olarak isimlendirilip popülerlik kazanmadan ve Salovey ve Mayer'ın (1990) ilk duygusal zekâ modelini yayınlamalarından daha önce doktora tezinde duygusal katsayı kavramını kullanmıştır (Goleman, 2001, s. 17). Ona göre duygusal ve sosyal zekâ yapısı karmaşık olup kişinin günlük talepler ve baskılarla etkili bir şekilde başa çıkma becerisine etki eden ve birbirleriyle etkileşime giren duygusal, kişisel ve kişilerarası yetenekleri içermektedir (Bar-On, 2000, s. 373). Ayrıca duygusal zekanın insan hayatının performans, mutluluk, refah ve daha anlamlı bir yaşam arayışı gibi pek çok kilit alan üzerinde önemli etkisi olduğunu ifade etmiştir (Bar-On, 2010, s. 59).

1990'da Salovey ve Mayer tarafından geliştirilen ve daha sonra güncellenen hiyerarşik duygusal zekâ modeli, duygusal zekânın kişinin kendileri ve başkalarının duyguların değerlendirilmesi ve bunu ifade etmesi, duygularını kontrol edebilmesi ve sahip olduğu duygusal bilginin sosyal iş ve toplum hayatında fikir ve eylem olarak kullanması olmak üzere üç farklı bileşenden oluşan bir şemsiye kavram olduğunu varsayımına dayanmaktadır (Petrides ve Furnham, 2000, s. 313). Benzer şekilde Goleman (1995) Salovey ve Mayer'ın tanımının duygusal zekâyı beş ana alanda ele aldığını ifade etmiştir (Goleman, 1995, s. 43):

- Duygularını Bilmek: Öz farkındalık-bir duyguyu olduğu gibi tanımak-duygusal zekanın temelidir.
- Duyguları Yönetmek: Duyguları uygun olacak şekilde ele almak, öz farkındalığa dayanan bir yetenektir.
- Kendini Motive Etmek: Bir amaca yönelik duyguları düzenlemek, dikkat göstermek, öz motivasyon ve ustalık için ayrıca yaratıcılık için çok önemlidir.
- Başkalarındaki Duyguları Tanımak: Duygusal öz farkındalığa dayanan başka bir yetenek olan empati, temel insan becerisidir.
- İlişkilerle Başa Çıkmak: İlişki sanatı büyük ölçüde başkalarının duygularını yönetme becerisidir.

Duygusal zekâyı ölçmek için Salovey ve Mayer'ın yetenek/beceri tabanlı modelinden kısa bir süre sonra başka modeller de geliştirilmiştir. Karma modeller olarak ifade edilen modeller ağırlıklı olarak diğer kişilik ölçütleriyle örtüşen özelliklerin, sosyal becerilerin ve yetkinliklerin bir kombinasyonunu ölçmek için kullanılır. Genel olarak, bu ölçütler kendi kendine raporlama yoluyla veri toplamakla beraber, birkaçı 360 derece değerlendirme biçimlerini de kullanmaktadır (O'Connor, Hill, Kaya ve Martin, 2018, s. 3). Karma duygusal zekâ modelleri, zihinsel yetenek modellerinden önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bu modeller yine duygusal zekâyı zihinsel yetenek kavramı olarak ele alsalar da bu tür bir zekaya eşlik edebilecek kişilik özelliklerini tanımlamaktadırlar (Mayer, Salovey ve Caruso, 2000a, s. 401).

Düzeyi bireyden bireye farklılık gösteren (Ashkanasy ve Daus, 2002, s. 81) duygusal zekâ kişilerin genel yaşamlarında çeşitli etkilere sahiptir. Salovey ve Mayer (1990)'a göre duygusal zekaya sahip kişiler (Salovey ve Mayer, 1990, s. 201):

- Kendi duygularının ve başkalarının duygularının farkındadır.
- İçsel deneyimin olumlu ve olumsuz yönlerine açıktırlar, onları adlandırabilirler.
- Bu tür bir farkındalık, çoğu kez kendi içinde ve başkalarında duygulanımın etkili bir şekilde düzenlenmesine yol açacak ve böylece iyi olma haline katkıda bulunacaktır.

- Bu nedenle, duygusal olarak zeki kişi genellikle etrafta olmaktan zevk alır ve başkalarını daha iyi hissettirir.

Böylelikle duygusal zekâ bireyin kendisinin ve diğerlerinin duygularını doğru anlama ve ifade edebilmesini sağlarken duygularını yaşamını iyileştirmek üzere düzenlemeye imkân tanır (Mayer vd., 1990, s. 772).

Duygusal zekanın kişinin genel yaşamında böyle etkileri olduğu ifade edilmekle beraber aslında bu genel yaşamın bir alt kümesi olarak düşünölebilecek kişinin iş yaşamı özelinde de duygusal zekanın etkisi olmasını beklemek doğaldır. Dolayısıyla duygusal zekanın iş yaşamında bir iyi olma halini temsil eden iş performansına katkıda bulunabileceğini düşünmek çok da yanlış olmayacaktır.

İş Performansı

Her çalışanın işte beklenen performansı göstermesi hatta bu performansın da ötesine geçebilmesi tüm işletmeler için arzu edilen bir durumdur. Çalışanın istenilen performans seviyesinde işini yapamaması hem kendisi hem de örgüt için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Konunun ele alınışında performansın nasıl tanımlandığı ve nasıl ölçöldüğüne bağlı olarak değişen farklı bakış açıları söz konusudur. Genellikle iş performansı bir çalışanın örgüt tarafından belirlenen görevleri ne ölçüde yerine getirdiği ile alakalı bir olgu olarak görölmektedir. Ancak iş performansının belirli görevlerin yerine getirilmesinden daha fazlası olduğu ve çok çeşitli organizasyonel faaliyetleri içerdđi fikri, iş performansının anlaşılması ve ölçölmesi için önemlidir (Arvey ve Murphy, 1998, s. 162). İş performansı olarak işaret edilebilecek ve etiketlenebilecek tek bir sonuç, tek faktör veya tek bir olgu yoktur. İş performansı çok boyutlu bir kavramdır (Campbell, Mchenry ve Wise, 1990, s. 314).

Kavramın çok boyutlu olma özelliği yapılmış tanımlarında da kendini göstermektedir. İş performansı, bir bireyin standart bir süre boyunca gösterdiği münferit davranışlarının organizasyonu için toplam beklenen değeri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre, performans belirli bir zaman dilimi içinde ortaya çıkan bir davranış özelliği olup, performansın atıfta bulunduğu davranışın özelliğinin organizasyon için beklenen bir değeri bulunmaktadır (Motowidlo ve Kell, 2012, s. 82). İş performansı, çalışanların dahil olduğu veya ortaya çıkardığı, kurumsal hedeflerle bağlantılı olan ve bunlara katkıda bulunan ölçülebilir eylemler, davranışlar ve sonuçları ifade eder (Viswesvaran ve Ones, 2000, s. 216). Bir başka tanıma göre ise iş performansı, belirli bir süre boyunca belirli iş faaliyetlerini gerçekleştirmek için üretilen sonuçlar veya sergilenen davranışlardır (Bernardin ve Beatty, 1984, s. 12).

Bu tanımlarda iş performansına eylem, davranış ve sonuç açısından bakılmaktadır. Ancak Campbell'a (1990) göre performans, eylemin sonuçları veya çıktıları değildir; eylemin kendisidir. Kuşkusuz, bu ayrımı yapmak zordur çünkü davranış her zaman gözlemlenebilir değildir ve etkileri ile bilebilir. Bununla birlikte, bilişsel davranışın bir sonucu olarak üretilen "çözömler", "ifadeler" veya "cevaplar", performans olarak tanımlanabilecek eylemler olarak ele alınır. Campbell (1990) ayrıca iş performansının yalnızca kuruluşun hedefleriyle ilgili eylemleri veya davranışları içerdđini ifade etmiştir (Campbell, 1990, s. 704).

İş performansının ölçömlerinin hangi faktörlere dayanması gerektiğine dair birçok farklı görüş bulunmaktadır. Campbell ve diğerleri (1993), iş performansının doğası gereği çok boyutlu olduğunu ve işe has görev yeterliliği, işe has olmayan görev yeterliliği, yazılı ve sözlü iletişim görev yeterliliği, çaba göstermek, personel disiplinini korumak, iş arkadaşları ve takım performansına katkıda bulunmak, denetim/liderlik ve yönetim/idare olmak üzere sekiz faktörlü bir yapıdan olduğunu öne sürmüşlerdir (Campbell, McCloy, Oppler ve Sager, 1993, s. 46-48). İş performansını görev ve bağlamsal performans faktörleri diye gruplandıran çalışmalar (Motowidlo ve Scotter, 1994; Borman ve Motowidlo, 1993) da yer almaktadır. Görev performansı doğrudan görevleri yerine getirmeye etki eden faktörlerden oluşurken bağlamsal performans iş arkadaşlarına yardım etmek, örgötsel amaçları desteklemek ve örgötsel vatandaşlık davranışı gibi örgötsel etkinliğe katkıda bulunan ama görev performansı faktörleri içine de girmeyen eylemlerden oluşur. Bunlardan farklı olarak Waldman ve Spangler (1989) iş bilgisi ve yetenekler, çaba ve kaynaklar / kısıtlar gibi çalışma ortamına odaklanan entegre bir iş performansı modeli geliştirmiştir (Waldman ve Spangler, 1989, s. 47). Bu modeli diğerlerinden ayıran özellik bireysel iş performansına örgötsel faktörlerin de etkisini hesaba katarak bakmasıdır.

Hangi ölçütlerle tanımlanırsa tanımlansın iş performansı konusu sadece işletmeler için değil tüm örgütler için büyük bir meseledir. Çünkü iş yaşamındaki çoğu önlem ve iyileştirmenin temel olarak çalışanların performanslarını arttırmaya yönelik olduğu bilinmektedir (Develi, 2020). Bu yüzden çalışanların

işlerini daha iyi yapmalarına imkân verecek olan her faktörün incelenmesi ve bu incelemede elde edilen sonuçlara göre hem bireyin hem örgütün faaliyette bulunması oldukça önemlidir.

Araştırma Hipotezlerin Geliştirilmesi

Çalışanların iş performansına etki eden en önemli faktörün bilişsel zekaları olduğu düşünülse de iş performansını tahmin etmek için tek başına bilişsel zekâya bakılması riskli olabilir çünkü düşük bilişsel zekaya sahip çalışanlar, yüksek duygusal zekaya sahiplerse etkili bir şekilde performans sergileyebilmektedirler (Côté ve Miners, 2006, s. 20). Dolayısıyla duygusal zekâsı yüksek düzeyde olan iş görenlerin işyerinde ve kişisel yaşamlarında daha yüksek başarılarla ulaşmaları ve örgütlerin performansına önemli katkı sağlamaları beklenmektedir (Carmeli ve Josman, 2006, s. 413). Duygusal zekanın bir bireyin çalışma hayatının mesleki ve kariyer değerlendirmesi, iş performansı ve memnuniyeti ve mesleki stresle başa çıkabilmesi olmak üzere üç ana alanında önemli rol oynadığı düşünülmektedir (Matthews, Zeidner ve Roberts, 2002, s. 467).

Duygusal zekanın bu alanlardan biri olan performansla ilişkisi farklı örneklerde farklı ölçme araçları kullanan birçok çalışmada gösterilmiştir. Bu çalışmalarda performans bireysel, takımsal ve örgütsel olmak üzere farklı düzeylerde ele alınmıştır. Duygusal zekâyı örgütsel performans ile ilişkilendiren çalışmalarda örgütün duygusal zekâsı çalışanlarının duygusal zekâ ortalamaları şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda literatürde örgütün duygusal zekâsı ile örgüt performansı (Kim, 2020; Boohene, Gyimah ve Osei, 2019; Menges ve Bruch, 2009) veya insan kaynakları yöneticisinin duygusal zekâsı ile örgütün finansal performansı ile ilişkisini araştıran çalışmalara (Molina, Déniz-Déniz ve García-Cabrera, 2019) rastlanmaktadır. Genel sonuç örgütün duygusal zekâsı ile performansı arasında pozitif anlamlı ilişkiler bulunmasıdır.

Literatürde ele alınan ikinci performans düzeyi takım bazında performanstır. Bu çalışmalarda duygusal zekanın takım performansına etkisi daha çok duygusal zekanın takım içindeki uyumu artırma ilişkisi üzerinden (Black, Kim, Rhee, Wang ve Sakchutchawan, 2019) (Rapisarda, 2002) tanımlanmıştır. Yine duygusal zekâyı bilgi paylaşımına etkisi üzerinden takım performansı ile ilişkilendiren (Jamshed ve Majeed, 2019) veya takım performansını çeşitli ölçütlerle ele alıp duygusal zekanın buna etkisini araştıran çalışmalara (Rezvani, Barrett ve Khosravi, 2019; Feyerherm ve Rice, 2002) da rastlanmaktadır. Bu çalışmaların ortak sonucu takımdaki bireylerin duygusal zekalarının takımın performansı üzerinde olumlu bir etkisi olduğudur.

Son olarak literatürde duygusal zekâ ile bireysel olarak ele alınan iş performansı ilişkisini ortaya koymaya çalışan da birçok çalışma yer almaktadır. Bazılarında (Alferaih, 2017; Castillo ve Valle, 2017; Carmeli ve Josman, 2006; Côté ve Miners, 2006) duygusal zekâ doğrudan iş performansı ile ilişkilendirilmiş bazılarında ise (Kamassi, Boulahlib, Manaf ve Omar, 2021; Ashkanasy, Ashton-James ve Jordan, 2003) duygusal emek stratejileri gibi başka bir değişken üzerinden performansla dolaylı bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Çoğunlukla hizmet sektöründe yapılmış olan bu çalışmalarda da yine duygusal zekanın çalışanların bireysel iş performansları üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur. Benzer sonuca kamu sektöründe yapılan bir çalışmada (Shih ve Susanto, 2010) da ulaşılmıştır.

Görüldüğü üzere birçok çalışma duygusal zekâ ile çalışanların bireysel pozitif yönlü ve iş performansı arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak duygusal zekâ veya duygusal zekanın bazı alt boyutları ile iş performansı arasında anlamlı bir ilişki bulunmayan az sayıda birkaç çalışma (Gürbüz ve Yüksel, 2008; Austin, 2004; Day ve Carroll, 2004) olduğu da tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın da örneklemini oluşturan çağrı merkezi çalışanları üzerinde yapılmış çalışmalara özel olarak değinmenin yararlı olacağı düşünülmektedir. Higgs (2004) İngiltere'deki iki finans ve bir kamu sektöründe yer alan toplam üç işletmede yedi boyutlu bir duygusal zekâ ölçeği kullanarak araştırmasını yürütmüş, işletmelerden aldığı toplam 289 çalışana ait bireysel performans puanlarını 5 düzeyde kategorilendirmiştir. Nel ve Villiers (2004) tarafından yapılan çalışmanın örneklemini bir hayat sigortası şirketinde müşteri hizmetleri, satış ve idari ortamlarda çalışan 135 çağrı merkezi temsilcisinden oluşturmaktadır. Ekip liderleri tarafından doldurulan "Duygusal Yetkinlik Envanteri" bir ölçüm aracı olarak kullanılmış ve her bir katılımcı için genel bir iş performansı katılımcı kuruluş tarafından sağlanmıştır. İki çalışmanın da sonucu, çağrı merkezi ortamında duygusal zekâ ve iş performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Başka bir çalışmada Shamsuddin ve Rahman (2014) WLEIS ölçeğini kullanarak Malezya'da faaliyet gösteren iki çağrı merkezinde çalışan toplam 118

alışandan elde ettikleri verilerle duygusal zekanın iki boyutunun iş performansını artırdığını tespit etmişlerdir.

İlgili literatür incelendiğinde konu ile ilgili yapılmış olan çalışmaların önemli bir kısmının ulaştığı sonuç çalışanların duygusal zekâları ile iş performansları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğudur. Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri aşağıda sırasıyla verilmektedir:

H₁: Çalışanların kendi duygularını değerlendirebilmesi iş performanslarını pozitif yönde etkilemektedir.

H₂: Çalışanların başkalarının duygularını değerlendirebilmesi iş performanslarını pozitif yönde etkilemektedir.

H₃: Çalışanların duygularını düzenleyebilmesi iş performanslarını pozitif yönde etkilemektedir.

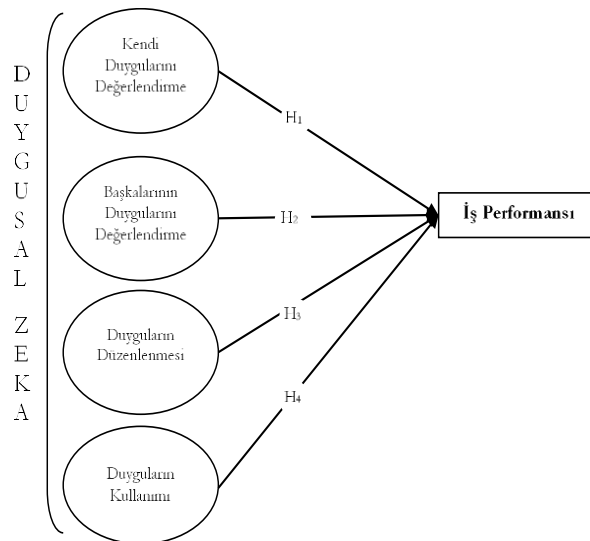
H₄: Çalışanların duygularını kullanabilmesi iş performanslarını pozitif yönde etkilemektedir.

Yöntem

Çalışma betimleyici araştırma tipine sahiptir. Araştırmanın analiz tekniği tümdengelim olup tarama modeli ilişkiseldir. Araştırma verileri açık uçlu sorular ve 5'li Likert Tipi derecelendirme ölçeği kullanılarak online anket yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 22.0 ve AMOS 23.0 istatistik programları kullanılmıştır. Araştırma hipotezlerin test edilmesinde yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı ağrı merkezi çalışanların duygusal zekâ düzeylerinin iş performansları üzerindeki etkisini tespit etmektir. Belirlenen araştırma amacı doğrultusunda duygusal zekâ; başkalarının duygularını değerlendirme, kendi duygularını değerlendirme, duyguların kullanımı, duyguların düzenlenmesi olmak üzere 4 alt boyutta ele alınacaktır. Literatürde kavramlar arası değişkenleri ele alan birçok ampirik araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda çalışanların performans ölçümünün, Likert tipi ölçekler vasıtasıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle çalışan kendi performans değerlendirmesini kendisi yapmakta ve performans ölçümü algılanan performans düzeyinde belirlenmektedir. Bu araştırmada diğer birçok ampirik araştırma türlerinden farklı olarak, çalışanın örgüt tarafından belirlenen ve çok yönlü objektif performans kriterlerine bağlı olarak elde edilen performans puanları kullanılarak analiz yapılmıştır. Araştırma bu yönüyle çalışanın kendi performansını değerlendirdiği araştırmalardan farklılaşarak somut iş performansı sonuçları üzerinde araştırma hipotezlerini test etme imkânı sağlamaktadır. Bu çalışmada, araştırma modeli çalışanların duygusal zekâ düzeylerinin iş performansları üzerinde etkisi test etmek üzere kurgulanmıştır. Çalışmanın araştırma modeli Şekil 1' de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Evren-Örneklem

Araştırmanın evreni Ordu ilinde faaliyetlerine devam eden bir çağrı merkezinin tüm personelinden oluşmaktadır. Evren olarak belirlenen firma ulusal düzeyde faaliyet gösteren bir telekomünikasyon şirketinin iştiraki kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin birçok farklı bölgesinde faaliyet gösteren kurumsal yapıya sahip bir firma olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Araştırma evrenini oluşturan çağrı merkezi 349 personele sahiptir. Tam sayı hedeflenerek yapılan araştırmada tüm çalışanlara anket formu online olarak gönderilmiş ve 219 personelden geri dönüş sağlanmıştır. Ulaşılan örneklem sayısının evreni temsil edip etmediğini belirlemek amacıyla, örneklem sayısının evren büyüklüğünü temsil kabiliyetini ölçen tabloya bakılmıştır. 0,95 güvenirlilik ve 0,05 örneklem hatası ile evren büyüklüğünü temsil eden örneklem sayısına ilişkin sayılar göz önünde bulundurulduğunda 500 kişilik bir evren için 217 yeterli düzeye ulaşmış bir örneklem büyüklüğü olarak kabul edilmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Bu noktadan hareketle 349 personelden oluşan bir evreni temsil etmek için 219 örneklem sayısının yeterli olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmada çağrı merkezi çalışanlarının tercih edilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Çağrı merkezi çalışanları, çağrı merkezlerinin örgüt yapıları ve sağladıkları iş koşullarından dolayı örgütsel davranış alanında yapılan çalışmalarda sıklıkla yer almaktadır. Çağrı merkezi çalışanları hizmet sektörü içinde müşteriler ile direkt temas kurmakta ve müşteri şikâyetleri ve talepleri ile ilk etapta karşı karşıya kalmaktadır. İş koşulları yönüyle stresli bir iş ortamında yoğun vardiyalı mesailer yapmaktadırlar. Verilen resmi izinler doğrultusunda yaptıkları görüşmeler düzenli olarak kaydedilmektedir. Belirlenen satış hedeflerini ve şirket kampanyalarını verimli bir şekilde müşteriye sunmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca belirli kriterler dahilinde kurum tarafından performans puanlamaları düzenli olarak izlenmektedir. Bu tespitlerden yola çıkarak çağrı merkezlerini, çalışma tarzı ve organizasyon yapısı yönüyle rutin çalışma şartlarına sahip ve iş yükünün yoğun olduğu iş yerleri olarak tanımlamak mümkündür (Keser, 2006). Bu açıdan personeller yoğun duygusal değişimler ile karşı karşıya kalabilmekte ve duyguların kullanımı, değerlendirilmesi ve düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bar-On'a göre de duygusal zekâ çalışanın performansı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Kişi sahip olduğu duygusal zekâ düzeyine bağlı olarak iş hayatında karşılaştığı baskılara, hedef ve taleplerle başa çıkabilme yetisine sahip olabilmektedir (Bar-On, 2006). İfade edilen bu gerekçeler doğrultusunda duygusal zekâ ve iş performansı arasındaki ilişkinin test edilmesi için uygun bir örneklem olacağı düşüncesiyle çağrı merkezi çalışanları tercih edilmiştir. Araştırma örneklemini oluşturan çalışanların demografik özelliklerini ortaya koyan bulgular Tablo 1' de sunulmaktadır.

Tablo 1. Araştırma Örnekleminin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

		F	%			F	%
Cinsiyet	Erkek	58	26,5	Medeni Durum	Evli	69	31,5
	Kadın	161	73,5		Bekâr	150	68,5
Yaş	18-24	67	30,6	Kurum Tecrübesi	1 yıldan az	78	35,6
	25-29	86	39,3		1-5 yıl	73	33,4
	30-34	40	18,3	5 yıldan fazla	68	31,1	
	35 ve üzeri	26	11,9	Sektör Tecrübesi	1 yıldan az	71	32,4
Eğitim Düzeyi	Lise	63	28,8		1-5 yıl	78	35,6
	Ön Lisans	92	42,0		5 yıldan fazla	70	32,0
	Lisans ve Lisansüstü	64	29,2				

Tablo 1'den elde edilen veriler incelendiğinde çağrı merkezleri çalışanların çoğunluğunun kadın personellerden oluştuğu (%73,5) görülmektedir. Yapılan birçok araştırmada diksiyon ve telaffuz gibi nedenlerle firmaların çağrı merkezlerinde çoğunlukla kadın çalışanları istihdam ettikleri görülmüştür (Keser, 2006) Araştırma bulguları da bu durumu desteklemektedir. Çalışanların eğitim seviyesi yönüyle ağırlıklı olarak ön lisans düzeyinde yer aldığı (%42) görülmektedir. Son olarak kurum tecrübesi ve sektör tecrübesi arasında kategorilerin benzer yüzdeler oranlara sahip olduğu görülmektedir. Bu durum çalışanların büyük bir çoğunluğunun sektör tecrübesini halihazırda çalıştığı işletmede kazandığı söylenebilir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada verilerin elde edilmesinde online anket formu kullanılmıştır. Araştırma verileri şirket personelinin kurumsal e-posta adreslerine gönderilen anket formu vasıtasıyla elde edilmiştir. Araştırma anket formunda yer alan duygusal zekâ ölçek ifadeleri 5'li Likert Tipi derecelendirme ölçeğine göre oluşturulmuştur. Anket formunun ilk bölümünde demografik özellikler dahilinde çalışanların cinsiyet, eğitim durumu, medeni durumu, yaşı, kurumdaki çalışma süresi ve sektördeki çalışma süresini belirlemeye

yönelik ifadeler yer almıştır. Anket formunun ikinci bölümünde çalışanların kurumsal performans puanını tespit etmeye yönelik bir soru ve duygusal zekâ ölçeği yer almıştır. Çalışmanın bu bölümünde araştırma örneklemini oluşturan işletmenin performans değerlendirme kriterleri çerçevesinde oluşturduğu performans puanlama yöntemine ve araştırmada kullanılan duygusal zekâ ölçeğine ilişkin temel bilgilere, yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

İş Performansının Ölçümü: Araştırmada çalışanların bireysel iş performanslarını ölçmek amacıyla kurumları tarafından ilan edilen aylık performans puanları kullanılmıştır. Çalışanların performans puanları son altı aylık ortalamaları sorularak tespit edilmiştir. Bu durum uzun dönemli bir performans değerlendirmesi yapılarak personelin ortalama performans düzeyinin tespit edilmesine imkân sağlamaktadır. Kurumda personelin iş performansı, objektif ve ölçülebilir kriterler çerçevesinde oluşturulmuş bir puanlama sistemi ile belirlenmektedir. Her bir personelin performans puanı aylık olarak çalışana bildirilmektedir. Bu kriterler ve puan ağırlıkları Tablo 2' de sunulmaktadır.

Tablo 2. Performans Puanlama Kriterleri ve Puan Ağırlıkları

Kriterler	Açıklama	Kriter Performans Puanı
Çağrı Hizmeti Kalitesi	Kalite standartları gereğince performans ve iş süreci değerlendirmesi için belli sayıda çağrı dinlenir ve puanlama yapılır. Çağrı sayısı 5 ya da daha fazla olabilir. Puanlama 0 ile 100 arasında olur. Elde edilen puanın ortalaması alınır.	+33
Konuşma Süresi Hedefini Sağlamak	Müşteri ile konuşulan süre (çağrı süresi) hedefini sağlamak	+30
Kayıt Başarıı	Müşteri talepleri, arıza ve şikâyet bildirimlerinin doğru olarak kayıt altına alınması	+15
İşe Devamlılık	Personelin düzenli olarak işe devam etmesi, sağlık ve mazeret izinlerinin sık kullanılmaması	+5
Eksik Çalışma Süresinin Olmaması	Personelin çalışma saatleri içinde elektrik kesintisi ya da sistem sorunu nedeniyle yaşadığı eksik çalışma durumunu ileri bir tarihte telafi etmesi	+5
Kısa Mola Sürelerine Uyum	30 dakikalık kısa mola sürelerine uyum	+3
Yemek Molası Sürelerine Uyum	30 dakikalık yemek molası sürelerine uyum	+3
Vardiya Uyumu	Personelin belirlenen vardiya başlangıç ve bitiş saatlerine riayet etmesi.	+3
Günlük Sınav	Çalışılan her gün için 3 sorudan oluşan bir test, aylık not ortalaması 80 ve üzeri tam puan	+2
Aylık Sınav	10 sorudan oluşan genel maksatlı sorular, 80 ve üzeri tam puan	+1
Müşteri şikâyeti	Müşterinin belirli kanallar (çağrı merkezi ya da online işlem) üzerinden görüştüğu kişiyi şikâyet etmesi	(-6), (-10), (-20)
Müşteri Teşekkürü	Çağrı merkezi personelinin görüştüğu müşterinin sunulan hizmetten çok memnun kalması durumunda üst yetkililer tarafından çağrının dinlenmesini istemesi	(+1)

Örnekleme grubunda yer alan her bir çağrı merkezi çalışanın performansı Tablo 2'de görülen kriterler doğrultusunda elde ettiği puanlar sonucunda oluşmaktadır. Müşterilerin muhatap olduğu temsilci hakkında kuruma ilettili teşekkür ve şikayetler de çalışanların bireysel performans değerlendirmesinde yer almaktadır. Müşteri temsilcisi her bir müşteri teşekkürü için +1 puan almaktadır. Buna karşın müşteri şikayetinde ise şikâyete konu olan durumun önem derecesine göre personel -6, -10 ve -20 puanlar alabilmektedir. Performans puanlama sistemine örnek olması ve konunun daha iyi anlaşılabilmesi için örnekleme grubunda yer alan iki müşteri temsilcisinin bir aylık performans puanları 'Tablo 3' te sunulmuştur.

Tablo 3. Çağrı Merkezi Personeli Örnek Puanlama Tabloları

Kriterler	Kriter Puanı	Kazanılan Puan	Kriterler	Kriter Puanı	Kazanılan Puan
Çağrı Hizmeti Kalitesi	33	33	Çağrı Hizmeti Kalitesi	33	33
Konuşma Süresi Hedefini Sağlamak	30	30	Konuşma Süresi Hedefini Sağlamak	30	30
Kayıt Başarısı	15	15	Kayıt Başarısı	15	15
İşe Devamlılık	5	5	İşe Devamlılık	5	5
Eksik Çalışma Süresinin Olmaması	5	5	Eksik Çalışma Süresinin Olmaması	5	5
Kısa Mola Sürelerine Uyum	3	3	Kısa Mola Sürelerine Uyum	3	3
Yemek Molası Sürelerine Uyum	3	3	Yemek Molası Sürelerine Uyum	3	3
Vardiya Uyumu	3	3	Vardiya Uyumu	3	3
Günlük Sınav	2	2	Günlük Sınav	2	2
Aylık Sınav	1	1	Aylık Sınav	1	1
Müşteri Şikâyeti	-6	-6	Müşteri Şikâyeti	-6,-10	-16
Müşteri Teşekkürü	+1	+1	Müşteri Teşekkürü		0
TOPLAM		95	TOPLAM		84

Tablo 3' te görüldüğü üzere örnek olarak seçilen her iki çağrı merkezi personeli tüm kriterleri sağlamıştır. Bununla birlikte bir müşteri teşekkürü ve bir müşteri şikâyeti alan personelin aylık performans notu 95 puan olurken iki müşteri şikâyeti alan personelin aylık performans notu 84 olarak belirlenmiştir.

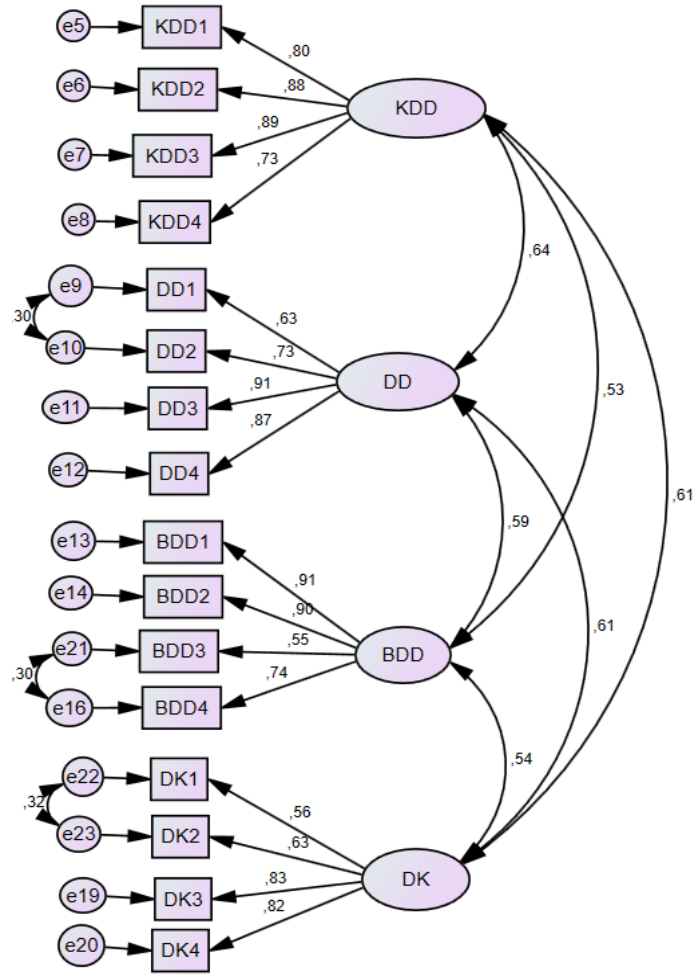
Araştırma örnekleminde yer alan tüm çalışanların performans puan ortalaması 10 ile 110 arasında değişmektedir. Şirket yöneticileri ile yapılan görüşmeler neticesinde çalışan performans puanları belirli puan aralıkları dahilinde değerlendirildiği belirlenmiştir. Buna göre (0-54) performans puana sahip personel başarısız, (55-74) puan aralığından yer alan personel orta düzey performansına sahip, 75 ve üzeri performansına sahip personel ise başarılı olarak kabul edilmektedir. Kurumun performans düzeylerine göre belirlediği performans puan aralıkları, performans puan aralığında yer alan personel sayısı Tablo 4' te sunulmaktadır.

Tablo 4. Çalışanların Performans Puan Aralıkları ve Performans Düzeylerine Yönelik Frekans Analizi Sonuçları

Performans Puan Aralığı	Performans Düzeyi	Performans Düzeyinde Yer Alan Personel Sayısı	Kategori
(0-54)	Başarısız Performans	38	1
(55-74)	Orta Düzey Performans	105	2
(75 ve üzeri)	Başarılı Performans	76	3

Araştırmada iş performansının yapısal eşitlik modelinde test edilmesi için çalışanların performans puanları, şirketin performans düzeyi için belirlediği puan aralıkları baz alınarak kategorilendirilmiştir. Bu sınıflama neticesinde başarısız performans düzeyinde yer alan çalışanlar '1', orta düzey performansına sahip çalışanlar '2', başarılı performans düzeyine sahip çalışanlar '3' olarak kodlanmıştır.

Duygusal Zekâ Ölçeği: Çalışmada Wong ve Law (2002) tarafından oluşturulan Duygusal Zekâ Ölçeği (WLEIS) kullanılmıştır. Ölçekte başkalarının duygularını değerlendirme, kendi duygularını değerlendirme, duyguların düzenlenmesi ve duygularının kullanımı üzere toplam dört alt boyut bulunmaktadır. Ölçek toplam 16 ifadeden oluşmakta ve her bir boyutun ölçümü için dört ifade yer almaktadır. Ulusal yazında örgütsel davranış araştırmalarında duygusal zekâ ölçümü için en sık kullanılan ölçeklerden biridir. Yapılan araştırmalarda ölçeğin orijinal yapısına uygun yapı geçerliliği sonuçları verdiği tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmalarda ölçek ve alt boyutları yüksek güvenilirlik katsayılarına ulaşmıştır (Dirican, 2013; Özbezek ve Paksoy, 2017; Turhan ve Çetinsöz, 2019; Kapusuz, 2019). Araştırmada duygusal zekâ ölçeğinin yapı geçerliliğini ortaya koymak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin dört faktörlü yapısına uygun bir dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Şekil 2'de duygusal zekâ ölçeğinin yapı geçerliliğini ortaya koyan yapısal eşitlik modeli sunulmaktadır.

Şekil 2. Duygusal Zekâ Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Şekil 2'de elde edilen bulgular temelinde modelin uyum iyiliği değerlerini yükselten 3 iyileştirme (modifikasyon) yapılmıştır. Modelde yer tüm ifadelerin faktör yükleri 0,50'nin üzerinde olduğu belirlenmiştir. Modelin $p < 0,01$ anlamlılık düzeyinde χ^2/df : 2.529, RMSEA: 0,078, NFI: 0,907, IFI: 0,935, GFI: 0,886 değerlerine sahiptir. Bu sonuçlara ölçeğe ait modelin uyum iyiliğinin kabul edilebilir uyum ve iyi uyum değerlerine sahip olduğu ortaya konmuştur. Ölçek boyutlarına ait Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları, başkalarının duygularını değerlendirme: 0,863; kendi duygularını değerlendirme: 0,892; duyguları kullanımı: 0,792; duyguların düzenlenmesi 0,865 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar duygusal zekâ ölçeğinin alt boyutlarının Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayılarının yüksek güvenilirlik düzeyde yer aldığı ortaya koymaktadır.

Bulgular

Çalışmada ilk olarak araştırma modelinde yer alan örgütsel değişkenler arasında ilişkiler tespit edilecektir. Bu doğrultuda yapılan doğrulayıcı faktör analizi neticesinde geçerlilikleri tespit edilen başkalarının duygularını değerlendirme, kendi duygularını değerlendirme, duyguların kullanımı ve duyguların düzenlenmesi duygusal zekâ alt boyutları ile çalışanların iş performansları arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır.

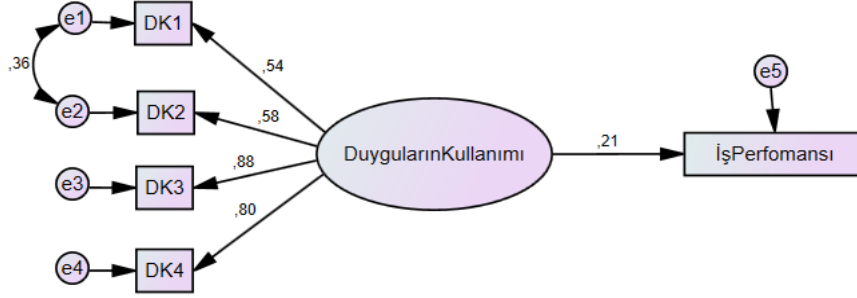
Tablo 5. Araştırma Değişkenlerine Ait Korelasyon Analizi

	KDD	DD	BDD	DK	İş Performansı
KDD	1				
DD	,571**	1			
BDD	,505**	,505**	1		
DK	,514**	,458**	,458**	1	
İş Performansı	,005	,119	,117	,201**	1

**korelasyon $p < 0,001$ düzeyinde anlamlı (KDD: Kendi Duyularını Değerlendirme, BDD: Başkalarının Duyularını Değerlendirme, DD: Duyuların Düzenlenmesi, DK: Duyuların Kullanımı)

Tablo 5'ten elde edilen verilere bakıldığında duygusal zekanın alt boyutlarından sadece duyguların kullanımını ile iş performansı arasında ($r = ,201$) düzeyinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar temelinde korelasyon ilişkisi tespit edilemeyen başkalarının duygularını değerlendirme, duyguların düzenlenmesi, kendi duygularını değerlendirme boyutları yapısal eşitlik modelinden çıkarılmıştır.

Bu aşamadan sonra duyguların kullanım düzeyi ile iş performansı arasındaki ilişki yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Şekil 3' de gösterilen yapısal eşitlik modelinde duyguların kullanım düzeyi gizil değişken, iş performansı ise gözlemlenen değişken olarak yer almıştır.

Şekil 3. Araştırma (Nihai) Modeli

Yapılan analizler neticesinde araştırma modelinin uyum iyiliği değerlerini yükselten bir modifikasyon (iyileştirme) gerçekleştirilmiştir. Modelin uyum iyiliği indeks değerlerinin $p < 0,001$ anlamlılık düzeyinde (χ^2/df : 3,563; RMSEA: 0,78; NFI: 0,960; CFI: 0,969; GFI: 0,975) kabul edilebilir uyum ve iyi uyum değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırma modelinde test edilen yola ilişkin bulgular Tablo 6' da gösterilmektedir.

Tablo 6. Araştırma Modeline Ait Yolun Regresyon Ağırlığı

Test Edilen Yol		Standardize Edilmiş Regresyon Ağırlığı	(p)	
Duyguların Kullanımı	→	İş Performansı	0,212	0,005

Tablo 6 incelendiğinde duyguların kullanım düzeyinden iş performansı üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla oluşturulan yolun $p < 0,005$ anlamlılık düzeyinde (0,212) standardize edilmiş regresyon ağırlığına sahip olduğu ortaya konmuştur.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Duygusal zekâ kavramı son yıllarda hem örgütsel davranış alanında hem de insan kaynakları alanında oldukça fazla dikkat çeken bir konu olmuştur. Duygular, insanların çevrelerinde gerçekten neler olup bittiğine dair onları uyaran uyarı sistemleridir. Bir yandan fizyolojik değişiklikler, diğer yandan da psikolojik değişiklikler içeren insan zihninin karmaşık bir durumudur (Singh, 2006, s. 30). Duyguların bu karmaşık doğası duygusal zekâ kavramının da net olarak tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. En yaygın kabul gören bilimsel tanımına göre duygusal zekâ (Zeidner, Matthews ve Roberts, 2004, s. 373) kişinin kendi ve başkalarının duygularını izleme, bunlar arasında ayırım yapma ve bilgiyi kişinin düşüncelerini ve eylemlerini yönlendirmek için kullanma becerisi olarak tanımlanmaktadır (Salovey ve Mayer, 1990, s. 189). Tanım incelendiğinde duygusal zekanın hayatın her alanında ihtiyaç duyulan bir zekâ türü olduğu görülebilir. Kişinin yaşamının önemli bir alanını işgal eden iş hayatında çalışan, duygusal zekasını kullanacak ve bu durum işini yapma şeklini ve bunun örgüte yansımaları olan iş performansını da doğrudan etkileyebilecektir. İş performansı en genel anlamda bir bireyin standart bir süre boyunca gerçekleştirdiği ayrı ayrı davranışların organizasyon için toplam beklenen değeri olarak tanımlanmaktadır (Motowidlo ve Kell, 2012, s. 82). Kişi duygusal zekasını kullanarak davranış gösterecek ve gösterdiği bu davranışların toplamı örgütün beklendikleri ile karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırmada beklentinin gerçekleştirilmesi veya aşılması çalışanın iyi performans gösterdiği şeklinde yorumlanırken beklentinin altına kalması performansının iyi olmadığını düşündürecektir.

Bu çalışmada çalışanın duygusal zekasının iş performansına etki ettiği varsayımı test edilmeye çalışılmıştır. Bu çabada örneklem olarak çağrı merkezi çalışanları seçilmiştir ki bunun sebebi yaptıkları işin

doğasının, duygusal zekâ kullanımını fazlasıyla gerektirecek nitelikte olduğu düşüncesidir. Araştırma verilerinden elde edilen bulgulara göre başkalarının duygularını değerlendirme, kendi duygularını değerlendirme ve duyguların düzenlenmesi duygusal zekâ alt boyutları ile iş performansı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonuç temelinde H_1 , H_2 ve H_3 hipotezleri desteklenmemektedir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda aralarında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edilen duyguların kullanımını alt boyutu ile iş performansı arasındaki ilişki yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda çalışanların duyguların kullanım düzeyinin iş performansı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkiye ($\beta:212$) sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H_4 desteklenmektedir. Literatürde WLEIS ölçeğini kullanarak duygusal zekâ ile iş performansı arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan birçok çalışma incelendiğinde örneklem özelliklerine ve iş performansının ölçüm şekline bağlı olarak sonuçların çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Örneğin öğretmenler üzerinde yapılan bir çalışmada (Yoke ve Panatik, 2015) duygusal zekanın tüm boyutlarının iş performansı ile ilişkisi anlamlı bulunurken, yine bu çalışmanın da örneklemini oluşturan çağrı merkezi çalışanlarından elde edilen verilerle yapılan bir çalışmada (Shamsuddin ve Rahman, 2014) kendi duygularını değerlendirme hariç diğer boyutların iş performansı ile ilişkisi anlamlı bulunmuştur.

Duyguların kullanımını boyutu bireylerin duygularını yapıcı faaliyetlere ve kişisel performansa yönlendirerek onları kullanma yetenekleriyle ilgilidir (Wong ve Law, 2002, s.246). Duygusal zekâ yönüyle duygularını olumlu olarak yönlendirebilen (kullanabilen) çalışanlar, kendilerini yetenekli bir kişi olduğu yönünde motive etmekte, geleceğe yönelik hedefler belirlemekte ve bu belirli bu hedefi başarmak içinden ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmaktadır. Bu boyutun hemen hemen her sektördeki çalışanın iş performansını etkilemesi doğaldır çünkü kişinin kendine inanması, bir amacının olması ve kendisini bu amaca yönlendirmesi büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Bu çalışmada esasında gerek ilgili literatür incelemesi sonucunda elde edilen bilgiler gerekse örneklemin müşteri ile doğrudan ilişki içinde olan hizmet sektörü çalışanları olması nedeniyle tüm duygusal zekâ boyutlarının çalışan performanslarına etki etmesi beklenmekteydi. Bu noktada araştırma sonuçlarının belirli düzeyde ilgili literatürden farklılaştığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Fakat bu araştırmada diğer ampirik araştırmalardan farklı olarak, iş performansının ölçümüne ait verilerin elde edilmesinde bireylerin kendilerini değerlendirdiği ve Likert tipi derecelendirme ölçeği kullanılan yöntem yerine, objektif kriterler çerçevesinde belirlenmiş performans puanları kullanılmıştır. Bu durumun araştırma sonuçlarını diğer araştırmalardan farklılaştırdığı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarından elde edilen bulgular doğrultusunda hem araştırmacılara hem de alan uygulayıcılarına yönelik çeşitli öneriler sunulmaktadır. Bundan sonraki yapılacak araştırmalar kurumsal performans puanlama sistemlerinin var olduğu bir örgütte gerçekleştiriliyorsa iş performansının ölçümünde Likert tipi derecelendirme ölçekleri yerine belirli bir zaman periyodu dahilinde tespit edilen iş performans puanlarının kullanılması önerilmektedir. Çalışmanın araştırma sonuçlarından değinildiği üzere iş performansının, performans puanları ile ölçülmesi sonucunda ilgili literatürden farklılaştığı sonucu öngörülmektedir. Bu durumun iş performans puanlarının objektif kriterler çerçevesinde ölçüldüğü farklı çağrı merkezi örneklemelerinde ve farklı iş sektörlerinde (bankacılık sektörü, sağlık sektörü vb.) test edilmesinin araştırma sonuçlarında ifade edilen varsayımın sağlam bir zemine oturmasına imkân tanıyacaktır. Kavramlar arası ilişkiyi ele alacak araştırmalarda, araştırma modelinin aracı ve düzenleyici role sahip olabilecek örgütsel değişkenler ile kurgulanmasının çalışmalara derinlik kazandıracığı düşünülmektedir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre çalışanların duygularını kullanma düzeyi iş performanslarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu noktada öncelikle firma üst yönetiminin iş mülakatlarında geleceğe yönelik hedefler belirleyebilen ve duygularını olumlu yönlendirebilen adayları tercih etmesi firmaya avantaj sağlayacaktır. Ayrıca üst yönetici ve özellikle çağrı merkezi çalışanlarının ilk düzey yöneticisi konumunda olan takım liderlerinin çalışanların öz yeterlik ve öz yetkinliğini artırmaya yönelik girişimlerde bulunması, haftalık ve aylık performans hedeflerinin sağlanması adına çalışanları motive etmeleri gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle çağrı merkezi çalışanlarının duygularını kullanmaları, (harekete geçirmeleri) noktasında destek olmaları önem arz etmektedir.

Araştırma birçok ampirik araştırmada olduğu çeşitli temel kısıtlara sahiptir. Bu araştırma zaman ve mekân kısıtı nedeniyle sadece çağrı merkezi çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırma örneklemini ulusal düzeyde faaliyet gösteren kurumsal bir firmanın sadece bir çağrı merkezinden olmaktadır. Bu nedenle çalışma bulguları sadece kısıtlı olan araştırma evrenini temsil etmektedir.

Etik Beyan

“Daha İyi Bireysel İş Performansı Arayışında Duygusal Zekanın Etkisinin Test Edilmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’nun 02.04.2021 tarih ve 07 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Alferaih, A. (2017). Conceptual model for measuring Saudi banking managers’ job performance based on their emotional intelligence (EI). *International Journal of Organizational Analysis*, 25(1), 123-145. doi:10.1108/IJOA-10-2014-0807
- Arvey, R. D. ve Murphy, K. R. (1998). Performance evaluation in work settings. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 141-168. doi: 10.1146/annurev.psych.49.1.141
- Ashkanasy, N. M. ve Daus, C. S. (2002). Emotion in the workplace: The new challenge for managers. *Academy of Management Executive*, 16(1), 76-86. doi: 10.5465/AME.2002.6640191
- Ashkanasy, N. M., Ashton-James, C. E. ve Jordan, P. J. (2003). Performance impacts of appraisal and coping with stress in workplace settings: The role of affect and emotional intelligence. In P. Perrewe, ve D. Ganster (Eds.), *Emotional and Physiological Processes and Positive Intervention Strategies* (Research in Occupational Stress and Well Being, Vol. 3) (pp. 1-43). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Austin, E. J. (2004). An investigation of the relationship between trait emotional intelligence and emotional task performance. *Personality and Individual Differences*, 36(8), 1855-1864. doi: 10.1016/j.paid.2003.07.006
- Bar-On, R. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory In R. Bar-On, ve J. D. A. Parker (Eds.), *The handbook of emotional intelligence: The theory and practice of development, evaluation, education, and application-at home, school, and in the workplace* (pp. 363-388). San Fransisco: Jossey-Bass.
- Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence. *Psicothema*, 18, 13-25. Erişim Adresi: <http://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf>
- Bar-On, R. (2010). Emotional intelligence: an integral part of positive psychology. *South African Journal of Psychology*, 40(1), 54-62. doi: 10.1177/008124631004000106
- Bernardin, H. J. ve Beatty, R. W. (1984). *Performance appraisal: Assessing human behavior at work*. California: Kent Publishing.
- Black, J., Kim, K., Rhee, S., Wang, K., ve Sakchutchawan, S. (2019). Self-efficacy and emotional intelligence: Influencing team cohesion to enhance team performance. *Team Performance Management*, 25(1/2),100-119. doi: 10.1108/TPM-01-2018-0005.
- Boohene, R., Gyimah, R. A. ve Osei, M. B. (2019). Social capital and SME performance: The moderating role of emotional intelligence. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 12(1), 79-99. doi: 10.1108/JEEE-10-2018-0103
- Borman, W. C. ve Motowidlo, S. J. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance. In N. Schmitt, ve W. C. Borman (Eds.), *Personnel Selection in Organizations* (pp. 71-98). New York: Wiley.
- Campbell, J. P. (1990). Modeling the performance prediction problem in industrial and organizational psychology. In M. D. Dunnette, ve L. M. Hough (Eds.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (pp. 687-732). California: consulting psychologistic press.
- Campbell, J. P., McCloy, R. A., Oppler, S. H., ve Sager, C. A. (1993). A theory of performance. In N. Schmitt, ve W. C. Borman (Eds.), *Personnel Selection in Organizations* (pp. 35-70). New York: Wiley.
- Campbell, J. P., Mchenry, J. J. ve Wise, L. L. (1990). Modeling job performance in a population of jobs. *Personnel Psychology*, 43(2), 313-333. doi: 10.1111/j.1744-6570.1990.tb01561.x
- Carmeli, A. ve Josman, Z. E. (2006). The relationship among emotional intelligence, task performance, and organizational citizenship behaviors. *Human Performance*, 19(4), 403-419. doi:10.1207/s15327043hup1904_5
- Castillo, M. Á. ve Valle, I. D. (2017). Is emotional intelligence the panacea for a better job performance? A study on low-skilled back office jobs. *Employee Relations*, 39(5), 683-698. doi:10.1108/ER-11-2016-0216
- Cherniss, C. (2000). Social and emotional competence in the workplace. In R. Bar-On ve J. D. A. Parker (Eds.), *The Handbook of Emotional Intelligence: The theory and practice of development, evaluation, education, and application-at home, school, and in the workplace* (pp. 433-458). San Fransisco: Josey Bass.
- Côté, S. ve Miners, C. T. (2006). Emotional intelligence, cognitive intelligence, and job performance. *Administrative Science Quarterly*, 51(1), 1-28. doi: 10.2189/asqu.51.1.1
- Day, A. L. ve Carroll, S. A. (2004). Using an ability-based measure of emotional intelligence to predict individual performance, group performance, and group citizenship behaviors. *Personality and Individual Differences*, 36(6), 1443-1458. doi: 10.1016/S0191-8869(03)00240-X
- Develi, A. (2020). *Çalışma yeterliliği, iş tatmini ve görev performansı ilişkisini belirlemeye yönelik bir araştırma* (Doktora Tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.

- Dirican, A. H. (2013). *Duygusal zekânın örgütsel vatandaşlık davranışı ve üretkenlik karşıtı davranışlar üzerine etkisi* (Doktora Tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Feyerherm, A. E. ve Rice, C. L. (2002). Emotional intelligence and team performance: The good, the bad and the ugly. *The International Journal of Organizational Analysis*, 10(4), 343-362. doi: 10.1108/eb028957
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. London: Bloomsbury Publishing.
- Goleman, D. (2001). Emotional intelligence: Issues in paradigm building. In C. Cherniss, ve D. Goleman(Eds.), *The emotionally intelligent workplace: How to select for, measure, and improve emotional intelligence in individuals, groups, and organizations* (pp. 13-26). New York: Jossey-Bass.
- Gökçen Kapusuz, A. (2019). İş hayatında duygusal zekâ perspektifinden örgütsel sosyalleşme süreci, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 231-245. doi: 10.33206/mjss.518971.
- Guilford, J. P. (1956). The structure of intellect. *Psychological Bulletin*, 53(4), 267-293. doi:10.1037/h0040755
- Gürbüz, S. ve Yüksel, M. (2008). Çalışma ortamında duygusal zeka: İş performansı, iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı ve bazı demografik özelliklerle ilişkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2), 174-190. Erişim Adresi: <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/68/83>
- Higgs, M. (2004). A study of the relationship between emotional intelligence and performance in UK call centres. *Journal of Managerial Psychology*, 19(4), 442-454. doi: 10.1108/02683940410537972
- Jamshed, S. ve Majced, N. (2019). Relationship between team culture and team performance through lens of knowledge sharing and team emotional intelligence. *Journal of Knowledge Management*, 23(1), 90-109. doi: 10.1108/JKM-04-2018-0265
- Kamassi, A., Boulahlib, L., Manaf, N. A. ve Omar, A. (2021). Emotional labour strategies and employee performance: The role of emotional intelligence. *Management Research Review*, 43(2), 133-149. doi: 10.1108/MRR-03-2019-0097
- Keser, A. (2006). Çağrı merkezi çalışanlarında iş yükü düzeyi ile iş doyumunu ilişkisinin araştırılması, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 100-119. Erişim Adresi: <http://kosbed.kocaeli.edu.tr/say11/keser.pdf>
- Kim, H. T. (2020). Linking managers' emotional intelligence, cognitive ability and firm performance: Insights from Vietnamese firms. *Cogent Business ve Management*, 7(1), 1-22. doi: 10.1080/23311975.2020.1829272
- Matthews, G., Zeidner, M. ve Roberts, R. D. (2002). *Emotional intelligence science and myth*. Massachusetts: The MIT Press.
- Mayer, J. D. (2001). A field guide to emotional intelligence. In J. V. Ciarrochi, J. P. Forgas, ve J. D. Mayer (Eds.), *Emotional intelligence in everyday life: A scientific inquiry* (pp. 3-24). New York: Psychology Press.
- Mayer, J. D., DiPaolo, M. ve Salovey, P. (1990). Perceiving affective content in ambiguous visual stimuli: A component of emotional intelligence. *Journal Of Personality Assessment*, 54(3-4), 772-781. doi: 10.1080/00223891.1990.9674037
- Mayer, J. D., Salovey, P. ve Caruso, D. (2000a). Models of emotional intelligence. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of emotional intelligence* (pp. 396-422). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mayer, J. D., Salovey, P. ve Caruso, D. R. (2000b). Emotional intelligence as zeitgeist, as personality, and as a mental ability. In R. Bar-On, ve J. D. Parker (Eds.), *The handbook of emotional intelligence: The theory and practice of development, evaluation, education, and application-at home, school, and in the workplace* (pp. 92-117). San Fransisco: Josey Bass.
- Menges, J. I. ve Bruch, H. (2009). Organizational emotional intelligence and performance: an empirical study. In C. E. Hartel, W. J. Zerbe, ve N. M. Ashkanasy (Eds.), *Emotions in groups, organizations and cultures (Research on Emotion in Organizations, Vol. 5)* (pp. 181-209). Bingley: Emerald Group Publishing Limited. doi: 10.1108/S1746-9791(2009)0000005010
- Molina, D. C., Déniz-Déniz, M. C. ve García-Cabrera, A. M. (2019). The HR decision-maker's emotional intelligence and SME performance. *Management Research Review*, 43(1), 56-81. doi: 10.1108/MRR-10-2018-0373
- Motowidlo, S. J., ve Kell, H. J. (2012). Job performance. In I. B. Weiner, N. W. Schmitt, ve S. Highhouse(Eds.), *Handbook of psychology, Vol. 12 Industrial and organizational psychology* (pp. 82-103). New Jersey: Wiley. 10.1002/9781118133880.hop212005
- Motowidlo, S. J. ve Scotter, J. R. (1994). Evidence that task performance should be distinguished from contextual performance. *Journal of Applied Psychology*, 79(4), 475-480. doi: 10.1037/0021-9010.79.4.475
- Nel, H. ve Villiers, W. S. (2004). The relationship between emotional intelligence and job performance in a call centre environment. *SA Journal of Industrial Psychology*, 30(3), 75-81. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.03.650
- O'Boyle, E. H., Humphrey, R. H., Pollack, J. M., Hawver, T. H. ve Story, P. A. (2011). The relation between emotional intelligence and job performance: A meta-analysis. *Journal of Organizational Behavior*, 32(5), 788-818. doi: 10.1002/job.714
- O'Connor, P. J., Hill, A., Kaya, M. ve Martin, B. (2018). The measurement of emotional intelligence: A critical review of the literature and recommendations for researchers and practitioners. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-19. doi: 10.3389/fpsyg.2019.01116
- Özbezek, B. D. ve Paksoy, H. M. (2017). Liderlik etme motivasyonu ve duygusal zekâ arasındaki ilişkide öz yeterliliğin rolü üzerine bir araştırma. *International Journal of Disciplines Economics ve Administrative Sciences Studies*, 3(4), 248-269. doi: 10.26728/ideas.42.

- Petrides, K. ve Furnham, A. (2000). On the dimensional structure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 29(2), 313-320. doi: 10.1016/S0191-8869(99)00195-6
- Rapisarda, B. A. (2002). The Impact of emotional intelligence on work team cohesiveness and performance. *The International Journal of Organizational Analysis*, 10(4), 363-379. doi: 10.1108/eb028958
- Rezvani, A., Barrett, R. ve Khosravi, P. (2019). Investigating the relationships among team emotional intelligence, trust, conflict and team performance. *Team Performance Management*, 25(1/2), 120-137. doi: 10.1108/TPM-03-2018-0019
- Salovey, P. ve Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211. doi: 10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG
- Shamsuddin, N. ve Rahman, R. A. (2014). The Relationship between emotional intelligence and job performance of call centre agents. *International Conference on Innovation, Management and Technology Research* (pp. 75-81). Malaysia: Procedia - Social and Behavioral Sciences.
- Shih, H. A. ve Susanto, E. (2010). Conflict management styles, emotional intelligence, and job performance in public organizations. *International Journal of Conflict Management*, 21(2), 147-168. doi: 10.1108/10444061011037387
- Singh, D. (2006). *Emotional intelligence at work a professional guide* (Third Edition). New Delhi: Response Books.
- Taylor, G. J., Parker, J. D. ve Bagby, R. M. (1999). Emotional intelligence and the emotional brain: Points of convergence and implications for psychoanalysis. *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 27(3), 339-354. doi: 10.1521/jaap.1.1999.27.3.339
- Thorndike, E. L. (1920). Intelligence and its uses. *Harper's Magazine*, 140, 227-235. Erişim Adresi: <https://psycnet.apa.org/record/1920-10067-001>
- Turhan, M. ve Çetinsöz, B. C. (2019). Duygusal zekâ ve motivasyon arasındaki ilişki: Turizm programı öğrencileri üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 18(69), 268-287. doi:10.17755/esosder.438269
- Viswesvaran, C. ve Ones, D. S. (2000). Perspectives on models of job performance. *International Journal of Selection and Assessment*, 8(4), 216-226. doi: 10.1111/1468-2389.00151
- Waldman, D. A. ve Spangler, W. D. (1989). Putting together the pieces: A closer look at the determinants of job performance. *Human Performance*, 2(1), 29-59. doi: 10.1207/s15327043hup0201_2
- Wong, C. S. ve Law, K. S. (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. *The Leadership Quarterly*, 13(3), 243-274. doi: 10.1016/S1048-9843(02)00099-1
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yoke, L. B. ve Panatik, S. A. (2015). Emotional Intelligence And Job Performance Among School Teachers. *Asian Social Science*, 11(13), 227-234. doi: 10.5539/ass.v11n13p227
- Zeidner, M., Matthews, G. ve Roberts, R. D. (2004). Emotional intelligence in the workplace: A critical review. *Applied Psychology: An International Review*, 53(3), 371-399. doi: 10.1111/j.1464-0597.2004.00176.x

EXTENDED ABSTRACT

One of the most valuable resources of an organization is undoubtedly human resources. The job performance of human resources affects the performance of the organization and therefore plays a key role in the effectiveness and continuity of organizations. There are conflicting views that have been presented from the past to the present about the place of emotions in working life. While it was thought that the employee should not bring his / her emotions into the job in the past, later, the opinion has emerged that this is not possible due to human nature and even that emotions can allow employees to do their jobs better. Numerous studies show that around two-thirds of the competencies associated with superior performance are emotional or social qualities (Cherniss, 2000, pp. 433-434). Although emotional intelligence affects the job performance of employees in every industry, it has a greater impact, especially on jobs in the service sector where employees interact directly with customers (O'Boyle, Humphrey, Pollack, Hawver, & Story, 2011, s. 793). Because in these jobs, emotional abilities such as understanding the wishes and needs of the customer, empathizing, or managing their own emotions are important parts of the employee's job performance. Employees of call centers, which are in the service sector and constitute the sample of the research, may have to use the activities of using, organizing, and evaluating emotions intensely, which are a reflection of their emotional intelligence. In this context, the purpose of the study is to determine whether this reflection affects the job performance of the employees. The Structural equation model has been used to test research hypotheses. Emotional intelligence in line with the determined research purpose will be discussed in four dimensions: self-emotional appraisal, others' emotional appraisal, use of emotion, and regulation of emotion. There are many empirical studies in the literature dealing with the variables between concepts. In these studies, it has been seen that the performance measurement of employees is carried out through Likert-type scales. In this study, unlike many other types of empirical research, an analysis has been made using the employee's performance scores determined by the organization and obtained based on multiple objective performance criteria. In this respect, the research differs from the research in which the employee evaluates his / her own

performance and, provides the opportunity to test the research hypotheses on objective job performance results. The universe of the research consists of all employees of a call center operating in Ordu province. The firm determined as the research universe operates as a subsidiary of a telecommunications company operating at the national level. The firm continues its activities in many regions of Turkey. The call center, which constitutes the research universe, has 349 personnel. In the research aimed to access the whole universe, an online questionnaire form was sent to all employees, and feedback was obtained from 219 personnel. The Wong and Law Emotional Intelligence Scale (WLEIS) was adopted to measure the emotional intelligence of employees. To measure the individual job performance of the employees, monthly performance scores announced by their institutions have been used.

In the research, the performance scores of the employees have been categorized based on the score ranges determined by the company for the performance level, to test in the structural equation model. As a result of this classification, employees with unsuccessful performance levels have been coded as “1”, employees with medium performance levels as “2”, and employees with successful performance levels as “3”. As a result of the multiple confirmatory factor analysis conducted to reveal the construct validity of the emotional intelligence scale, it has been found that the scale showed a distribution like the original four-factor structure ($p < 0.01$ significance level $\chi^2 / df: 2.529$, RMSEA: 0.078, NFI: 0.907, IFI: 0.935, GFI: 0.886). Cronbach Alpha internal consistency coefficients of scale dimensions, others' emotional appraisal: 0.863; self-emotional appraisal: 0.892; use of emotion: 0.792; regulation of emotion has been determined as 0.865. In the study, firstly, the relationships between organizational variables in the research model have been tried to be determined. It has been found that there was a relationship between only one of the emotional intelligence sub-dimensions and job performance. It was determined that there is a positive significant relationship between the use of emotions and job performance ($r, 201$). After this stage, the relationship between the level of use of emotions and job performance has been tested with the structural equation model. The model's goodness of fit index values have been found to have acceptable fit and good fit values at the significance level of $p < 0.001$ ($\chi^2 / df: 3.563$; RMSEA: 0.78; NFI: 0.960; CFI: 0.969; GFI: 0.975). The path of the structural equation model drawn to determine the effect of the use of emotion on job performance was found to have a standardized regression weight at $p < 0.005$ significance level (0.212). Employees who can positively direct (use) their emotions in terms of emotional intelligence motivate themselves to be talented people, set goals for the future, and try to do their best to achieve this specific goal. At this point, first, it will be more advantaged for the company to choose candidates who can set goals and direct their feelings to them positively. In addition, senior managers and team leaders should take initiatives to increase the self-competence and self-efficiency of employees and motivate employees to achieve weekly and monthly performance targets. This research has been conducted only on call center employees due to time and space constraints. In addition, the research sample consists of only one call center of a corporate firm operating at the national level.

Çalışanların Yaşam Tatmini ve Öz Yeterlilik Algısının Girişimcilik Eğilimlerine Etkisi

Edip ÖRÜCÜ¹ ve İtir HASIRCI²

Öz

Bu araştırmanın amacı çalışanların girişimcilik eğilimlerinin üzerinde yaşam tatminlerinin ve öz yeterlilik algılarının etkisini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Bandırma da bulunan bir kamu iktisadi teşebbüsünde çalışan 650 işgören oluşturmakta olup, örneklemini ise 470 işgören oluşturmaktadır. Elde edilen verilerle güvenilirlik analizi, frekans analizi, normallik testi, çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda öz yeterlilik algısının girişimcilik eğilimleri üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca yaşam tatmininin girişimcilik eğilimleri üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları itibariyle girişimcilik eğilimlerinin geliştirilmesi açasından çalışanların öz yeterlilik algılarının yükseltilmesine dönük faaliyetlerin yararlı olacağı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik Eğilimleri, Öz Yeterlilik Algısı, Yaşam Tatmini, İşgören

The Effect of Employees' Life Satisfaction and Self Efficacy Perceptions on Entrepreneurial Tendency

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of life satisfaction and self-efficacy variables on employee entrepreneurial tendencies. 650 employees working in a state-owned enterprise located in Bandırma make up the universe of the study, and 470 employees make up the sample. Reliability analysis, frequency analysis, normality test, correlation analysis, multiple regression analysis were performed with the data obtained. As a result of regression analysis, self-efficacy has a positive and significant effect on entrepreneurial tendencies. In addition, life satisfaction has been found to have a negative and significant effect on entrepreneurial tendencies. As a result of study, it has been understood that activities aimed at increasing the self-efficacy perceptions of employees will be beneficial in terms of developing entrepreneurial tendencies.

Key Words: Entrepreneurship Tendencies, Self-efficacy Effect, Life Satisfaction, Employee

Atıf İçin / Please Cite As:

Örücü, E. ve Hasırcı, İ. (2022). Çalışanların yaşam tatmini ve öz yeterlilik algısının girişimcilik eğilimlerine etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 246-258.

Geliş Tarihi / Received Date: 4.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.08.2021

¹ Prof. Dr. - Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, eorucu@bandirma.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3301-7496

² Doktora Öğrencisi - Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, itir8686@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-5449-2640

Giriş

Kamu iktisadi teşebbüslerinde girişimcilik eğilimlerinin artırılmasına duyulan ihtiyaç bu çalışmanın önemini belirtmektedir. Yaşam tatmini, öz yeterlilik algısı ve girişimcilik eğilimleri değişkenleri arasındaki ilişkiyi ele alan herhangi bir araştırmanın olup olmadığını tespit etmek amacıyla yerli ve yabancı literatür incelenmiş ancak üç değişkenin bir arada olduğu çok sayıda çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın öz yeterlilik algısı, yaşam tatmini ve girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkiyi ele alan nadir çalışmalardan biri olması edeniyle literatüre katkılar sağlayacağı umulmaktadır. Bu araştırmanın amacı çalışanların girişimcilik eğilimleri üzerindeki yaşam tatmini ve öz yeterlilik algısı değişkenlerinin etkisini belirlemektir.

Çalışanların girişimcilik eğilimlerinin nasıl arttırılabileceği sorusu bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda girişimcilik eğilimi üzerinde etkisi olduğu önceki çalışmalarda da vurgulanan öz yeterlilik algısı ve çalışanların yaşam tatmini değişkenleri bağımsız değişken olarak ele alınmiş, girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Kavramsal ereve

Girişimcilik Eğilimi

Girişimcilik eğilimi, doğuştan kazanılmış bir davranış olsa da ortaya çıkartılması, geliştirilmesi ve yönlendirilmesi gereklidir (Ersoy, 2010, s. 73). Girişimcilik eğiliminin oluşmasında etkili olan faktörler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Güreşçi, 2014, s. 24):

- Bireyin özellikleri.
- Bölgesel ve çevresel etmenler.
- Eğitim düzeyi.
- Ekonomi ve siyaset.

Bu faktörler bireyde girişimcilik eğilimini ortaya çıkartan ve geliştiren faktörlerdir. Ve bu faktörlerin hepsi birbirini tamamlayan yapıdadır. Bu faktörlerden eğitim yoluyla bireyde girişimciliğin geliştirilmesi ülkemiz gerçekleri ile yakından ilgilidir (Demir, Yıldız ve Fırat, 2020, s. 27). Eğitimli ve girişimcilik eğilimi olan bireyler sayesinde ülkemizin kaynakları daha verimli kullanılabilir.

Girişimcilik eğiliminin bireylerde oluşumunda, aile, eğitim, kişisel değerler gibi faktörler etkili olmaktadır. Bu faktörlere, girişimcilik yeteneği, girişimcilik eğitimi, genel eğitim seviyesi, ekonomik, siyasi faktörler ve doğal faktörler de eklenebilir (İşcan ve Kaygın, 2011, s. 280). Girişimcilik eğilimi olan bireyler hayata atılmak, tutunmak isterler ve enerji yapmaları ile iş fırsatlarını rahatlıkla işe çevirebilirler (Morris, Vuuren, Cornwall ve Scheepers, 2009, s. 431).

Girişimcilik eğilimi olan bireyleri kendi işlerini kurmaya iten birçok unsur vardır (Tajeddini, 2010, s. 222). Bunlar; kazanç sağlama isteği, hayallerini gerçekleştirme isteği, işsizlik, mevcut işinde kendini kalıcı hissetmeme düşüncesi, bağımsız iş yürütme isteği, yüksek özgüvene sahip olmak vb. şeklinde sıralanabilir. Bu faktörlerin hepsi bireylerin girişimciliğe başlamaları için ön koşullarıdır (Güreşçi, 2014, s. 24).

Girişimcilik eğilimi kavramı bireysel ve çevresel faktörlerin bir araya geldiği, kişilerin kendi işini yapma konusundaki kararlılığını temsil etmektedir (Arslan, 2002, s. 2). Bu eğilimin birçok farklı sebepten sergilendiğini söylemek mümkündür. Bu sebepler; başkasına bağlı olmadan çalışma, emir almama, daha çok para kazanma, saygınlık kazanma, kendi işinin patronu olma, becerilerini kendi işi için kullanma, neler başarabileceğini görmek, çabalarına karşılık adil bir ücret elde etmek şeklinde sıralanabilir. Girişimcilik eğiliminin üç faktörün birleşmesinden oluştuğu bilinmektedir (Shane ve Venkataraman, 2000, s. 221):

- Bireyin girişimcilik ile ilgili aldığı eğitim ve yeni riskleri üstlenme yetkinliği.
- Bireyin ekonomik fırsatlara ilişkin sahip olduğu inançlar.
- Mevcut fırsatları önceden görmek ve değerlendirmek noktasında kendine duyduğu özgüven.

Girişimcilik eğilimi, bireyin girişimci olma arzusu ve bu sebeple kendisine güvenmesi ile ilgilidir. Girişimcilik eğilimi kavramının sonradan mı kazanıldığı yoksa doğuştan mı geldiği bilinmemekle beraber doğuştan gelmiş ise bir davranış olarak ortaya çıkarılması, geliştirilip, yönlendirilmesi gerekir (Seçgin, 2020, s. 815). İ girişimcilik kavramı girişimcilik türlerinden biridir. Bir çalışanın bulunduğu organizasyonda geliştirdiği bir yenilik ile o organizasyona önemli atılımlar yaptırması durumudur. İ girişimcilik eğilimi girişimcilik eğiliminin bir uzantısı olarak görülebilir.

Girişimcilik eğilimleri ile ilgili çalışmalar genellikle girişimcilik eğitimleri veya sosyo demografik değişkenlere göre farklılaşma üzerine yapılmıştır. Bu sebeple girişimcilik eğilimleri ile ilgili literatürdeki çalışmalar incelendiğinde aşağıdaki örnekler verilebilir:

Arslan tarafından 2002 senesinde öğrenciler arasında yapılmış olan çalışmanın sonucuna göre gelir düzeyleri ile girişimcilik eğilimleri arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur (Arslan, 2002, s. 6). Bockorny ve Morgan tarafından 2019 yılında 152 girişimciye yapılan çalışmada girişimcilerin cesareti, yaşam tatmini ve psikolojik sermayesinin korelasyonunun anlamlı olduğu görülmüştür (Bockorny ve Morgan, 2019, s. 4).

Öz Yeterlilik Algısı

Bandura'nın (1997) öz yeterlilik algısı kavramı, bireyin zorluklarla karşılaşsa dahi belli bir performansı gerçekleştirmek için asla pes etmemesi anlamına gelmektedir (Tuncer ve Tanaş, 2011, s. 227). Öz yeterlilik algısı yüksek olan çalışan, görevini ifa ederken dışarıdan destek görmeye asla gerek duymadan o işi içinden geldiği gibi yapar. Belirtilenlerden yola çıkarak bir bireyde öz yeterlilik inancı ne kadar yüksekse, çaba, ısrar ve devamlılığın o oranda artacağı söylenebilir. Öz yeterlilik inançları az olan bireyler ise, olayların görüldüğünden daha güç olduğu düşüncesindedirler ve olaylara sığ bakış açısı ile baktıklarından sorunlarını çözüme kavuşturamazlar. Öz yeterlilik algısı, çalışanların motivasyon ve davranışlarının mühim bir parçasını oluşturmakla kalmaz, yaşamlarını değiştirebilecek faaliyetleri de etkiler. Öz yeterlilik algısının amacı, kişilerin kendilerini yeterli hissettikleri faaliyetleri gerçekleştirme olasılıklarının fazla; yeterli olmadıklarını düşündükleri faaliyetleri gerçekleştirme olasılıklarının ise nispeten az olduğu yönündedir (Arseven, 2016, s. 71).

Bandura'ya göre öz yeterlilik algısı, kişilerin hedeflerine ulaşmak için bir dizi eylem planı organize etmeleri ve bu eylemleri yerine getirme çabalarıdır (Aşkar ve Umay, 2001, s. 5). Bandura öz yeterliliğin farklı boyutlar itibarıyla farklılaştığını belirtmektedir. Bu boyutlardan birincisi düzey itibarıyla farklılaşmadır. Bu kavram görevlerin zorluk derecesine göre öz yeterlilik algısının kişiden kişiye farklılaşabileceğini ifade etmektedir. İkinci boyut ise genelleme durumuna göre farklılaşmadır. Bu kavram da bazı deneyimlerin sınırlı bir algıya yol açtığını, bazı deneyimlerin de belirli davranış kalıplarının ötesine geçen genelleştirilmiş bir yeterlilik duygusu aşıladığını ifade etmektedir. Bu kavram da beklentileri güçlü olan bireylerin olumsuz deneyimlere rağmen çaba sarf etmeye devam etmeleri anlamına gelmektedir (Friedman, 2003, s. 121).

Kişilerin belli bir işi yapabileceğine dair duyduğu inancı ortaya koyan öz yeterlilik algısı kavramı, kişilere o işi başarabilmek için gereğinden daha fazla çaba sarf etmeleri hususunda güdüleyici bir etkiye sahiptir (Kotaman, 2008, s. 125). Bu kavrama göre kişi belirli görevleri kendisinden beklenildiği şekilde yapacağına dair güven beslemektedir. Çalışanların hayat boyu edindikleri tecrübeler zor durumlarla mücadelede kendilerine yardımcı olabilecektir. Bu sebeple öz yeterlilik algısı kişilerin bireysel gelişimlerinin söz konusu olduğu her yerde rastlanılan bir olgu haline gelmiştir (Çetin, 2011, s. 85).

Yeterli derecede yetenek sahibi olup da o işi yapabileceğine dair inancı olmayan iş gören öz yeterlilik seviyesinin düşük olmasından dolayı başarıyı yakalayamamaktadır. Bunun tam tersi düşünüldüğünde öz yeterlilik algısı yüksek bir çalışan kendisinden beklenen performansın da üzerinde olumlu bir etki yaratmaya başlamaktadır (Özerkan, 2007, s. 30). Çalışanların öz yeterlilik algıları çalıştıkları kurumda gerçekleştirdikleri performanslarının yanında kurum içerisinde süre gelen tüm süreçleri de etkiler. Çalışanların ortaya koyması gereken performans derecesinin en önemli etkeni öz yeterlilik kavramıdır (Sözbilir, 2011, s. 128). Kişilerin öz yeterlilik inançlarını sağlayabilmek için rol model olarak gördüklerinin performanslarını göz önüne almaları önemlidir. Bu kişiler için kendi öz yeterlilik düzeyleri ile ilgili bilgi diğer kişileri gözlemlemekten, başka bireyleri ikna edebilme kabiliyetlerinden vb. elde edilir.

Literatürde öz yeterlilik algısı ile ilgili birden fazla tanım yapılmıştır. Luszczynska, Gutierrez-Dona ve Schwarzer (2005, s. 82) öz yeterlilik algısı kavramını zor şartlarda kişinin sahip olduğu beceriyi kontrol edebilme kabiliyeti olarak tanımlamıştır. Zimmerman (2000, s. 82) kişinin hedeflediği işi tamamlaması ve sonucunda başarı elde etmesi şeklinde öz yeterlilik kavramını açıklamıştır. Oğuzhan (2020, s. 438) öz yeterlilik kavramının kolaylıkla anlaşılabilen bir kavram olmadığını, kişilerin belli koşullar altında bir işi yapmak için kendi kapasitelerine duydukları içsel inancın öz yeterlilik kavramıyla açıklanabileceğini belirtmiştir.

Çalışanların belli bir performansa sahip olup, bunu gösterebilmesi hali olarak tanımlanan öz yeterlilik algısı, kişilerin ustalık ve başarı seviyelerine göre her türlü psikoterapi ve davranışsal değişimin ortak bir mekanizma ile işleyişi şeklinde ifade edilebilir (Sherer ve Maddux, 1982, s. 665). Diğer bir ifadeyle öz

yeterlilik, gerekli kazanımların sağlanması için yeteneklerinin keşfi ve iletilmesi adına eğitimler dzenlenmesidir (Bong ve Skaalvik, 2003, s. 10). Öz yeterliliği yüksek olan bireylerin belli başlı özellikleri şunlardır (Bandura, 1997, s. 197):

- Hedefleri yüksektir.
- Karşılaştıkları zor durumlar karşısında mücadele ederler.
- Bakış açıları oldukça geniştir.
- Başarısızlıkları sonucunda öz eleştiri yaparlar.
- Stresle savaşabilirler.

Öz yeterlilik algısı ile ilgili yerli ve yabancı literatürdeki çalışmalardan bazı örnekler aşağıda yer almaktadır:

Friedman (2003) çalışmasında öz yeterlilik ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Bu amaçla, 322 İsraili öğretmen arasında anket çalışması dzenlenmiştir. Yapılan Manova ve regresyon analizleri neticesine bakılırsa öz yeterlilik ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Friedman, 2003, s. 201).

Yorgancı ve Bozgeyikli (2016) tarafından yapılan çalışmanın teması sınıf öğretmenlerinin öz yeterlilik algılarıyla örgütsel güven algıları arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu sebeple 2015-2016 yılları eğitim öğretim döneminde Kayseri’de ilçelerde 15 ilköğretim okulunda görev yapmakta olan 300 öğretmen arasında bir anket çalışması gerçekteştirilmiştir. Toplanan verilerle yapılan analizler neticesinde öğretmenlerinin öz yeterlilik ile örgütsel güven seviyeleri arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur (Yorgancı ve Bozgeyikli, 2016, s. 52).

Nobre vd. (2019) tarafından yapılan çalışma gelişimsel bozukluk yaşayan çocuklar ile risk altında yaşayan çocuklar arasında günlük öz yeterlilik profilini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın evrenini 6-8 yaşlarında 140 çocuk oluşturmaktadır. Verilerin analiz sonuçlarına göre öz yeterlilik algısının grupların ayrılmasında önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir (Nobre, 2019, s. 8).

Yaşam Tatmini

Tatmin kavramı, arzu edilen bir düşünceinin gerçekteşmesini sağlama, doğgunluk olarak tanımlanmaktadır. Tatmin olmak ise bireyin arzu ettiği herhangi bir şeye ulaşıp, hoşnut olmasıdır. Belirtilen iki tanımdan yola çıkarak yaşam tatmini kavramı da bireyin kendi yaşantısını beğenmesi, memnuniyet duyması şeklinde tanımlanabilir (Haybron, 2007, s. 121). Bu durumda yaşam tatmini kişinin sadece bir durumdan değil, hayatının tamamından memnun olması anlamına gelen bir kavramdır ve sübjektif bir yapıya sahiptir. Kişinin talepleri ile yaşadığı anlık durum kıyaslandığı zaman bu kişinin hayatı ile ilgili pozitif bir algıya sahip olduğu görülrse, yaşam tatmininin yüksek, negatif bir algıya sahip olduğu görülrse yaşam tatmininin düşük olduğu söylenebilir (Yöney ve Kılınc, 2020, s. 41).

Yaşam tatmini kavramı ilk olarak Neugarten tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavram bireyin günlük hayattaki aktivitelerden keyif almasını, yaşantısının anlamlı olmasını, hayata dair amaçlarının olmasını, bu amaçlara eriştiğine dair inancının tam olmasını ifade eder. Yaşam tatmini sağlanan birey, kendini değerli hisseder ve hayata daha olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaya başlar (Kaya, 2006, s. 3). Bireylerin yaşamdan duydukları tatmini ifade eden yaşam tatmini, duygusal temelli ve kendi yaşam kalitelerini kendilerinin değerlendirdikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Özer ve Karabulut, 2003, s. 73). Bireylerin yaşamdaki beklentilerinin gerçekteşme derecesi yükseldikçe yaşam tatminleri de yükselebilecektir. Beklentiler ile yaşamın getirdikleri arasındaki uyum sonucu oluşan pozitif duygulanıma yaşam tatmini denilmektedir. Yaşam tatmini, yaşam kalitesinin en önemli etmenlerden biri olmakla beraber bireylerin zihinsel ve fiziksel sağlıklarının ne kadar iyi gelişim gösterdiğini de açıklamaktadır (Dejonge, Veenhoven, Kalminjn ve Arends 2016, s. 881). Özer ve Karabulut (2003, s. 73) kişinin elindekilerle beklentilerinin karşılaştırılması sonucunda elde edilen sonucun yaşam tatmini olduğunu belirtmiştir. İlgili literatür yaşam tatminini etkileyen birçok faktörün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu faktörler;

1. Toplumsal Faktörler: Sosyal ağlar, akrabalar arası ilişkileri, üyelikler (Diener, 1985, s. 553).
2. Çevresel Faktörler: Yeni iş bulma fırsatları (Donovan ve Halpern, 2002, s. 7).
3. Demografik ve Kişiye Ait Faktörler: Yaş, cinsiyet, eğitim, duygusallık (Diener, 1985, s. 553).
4. İş İle İlgili Faktörler: Kişinin çalıştığı örgütteki rolü, iş yükü, işinin niteliği, tecrübe (Bir, 2017, s. 17).

Literatürde yaşam tatmini ile ilgili çalışmalar genellikle iş tatmini kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Aşan ve Erenler tarafından 2008 yılında Ankara'daki bir devlet üniversitesinde görev yapan 70 akademisyene anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Yaşam tatmini ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik yapılan bu çalışmanın sonucunda iki değişkenin korelasyonu pozitif yönlü ve anlamlı bulunmuştur (Aşan ve Erenler, 2008, s. 208). Yaşam tatmini ve iş tatmini ilişkisini araştıran diğer çalışma 350 öğrenci ile (2010) Rice, Near ve Hunt'ın yaptığı çalışmadır. Bu araştırmanın analiz sonuçlarına göre yaşam tatmini ile iş tatmini arasındaki korelasyon çok zayıf bulunmuştur (Rice vd., 1980, s. 45).

Yazın Taraması ve Hipotezler

İlgili literatür incelendiğinde değişkenler arasındaki ilişkileri ele alan şu araştırmalara ulaşılmıştır;

Öz Yeterlilik Algısı ve Girişimcilik Eğilimleri Arasındaki İlişkiyi Araştıran Çalışmalar

Meydan (2011) Ankara'da bulunan çeşitli kamu kurumlarında görev yapan 172 yönetici ile bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışmada yapılan analizlerin sonucuna göre iş tatmini ve öz yeterlilik algısının girişimciliği anlamlı ve pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir (Meydan, 2011, s. 32).

Armağan ve Gürsoy tarafından 2017 senesinde yapılan çalışmanın örneklem sayısı Aydın ilinde yaşayan 18 yaş ve üzeri 482 tüketicidir. Yapılan analizlerin neticesine göre tüketicilerin öz yeterlilik algıları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür (Armağan ve Gürsoy, 2017, s. 555).

Prihatsanti tarafından 2017 senesinde yapılan çalışma 116 kolej öğrencisinin girişimcilik, öz yeterlilik algıları ve yenilikçi davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Analizlerden elde edilen sonuca göre üç değişkenin birbiriyle pozitif yönlü ve anlamlı korelasyonu olduğu tespit edilmiştir (Prihatsanti, 2017, s. 131).

Özgül ve Yücel tarafından 2018 senesinde 245 girişimci adayının girişimcilik eğilimi ile yenilikçilik davranışları arasındaki ilişkide öz yeterliliğin aracılık rolü belirlenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre yenilikçi davranış ile girişimcilik arasındaki ilişkide öz yeterliliğin kısmi aracılık etkisinin olduğu görülmüştür (Özgül ve Yücel, 2018, s. 348).

Ceyhan vd. tarafından 2020 senesinde yapılan çalışma Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan 124 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Duygusal zekâ ve girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkide öz yeterliliğin rolünü tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın sonucuna göre öz yeterlilik algısının girişimcilik eğilimlerini anlamlı yönde etkilediği tespit edilmiştir (Ceyhan, Yılmaz ve Batga, 2020, s. 15).

Yağar vd. tarafından 2020 senesinde gerçekleştirilen çalışmanın örneklemini 339 üniversite öğrencisidir. Üniversite öğrencilerinin öz yeterlilik düzeyleri ve demografik faktörlerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan çalışmanın sonucuna göre öğrencilerin öz yeterlilik düzeyleri ile girişimcilik eğilimleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yağar vd., 2020, s. 308).

Sosyal değişim kuramının temel prensibi karşılıklılık normudur. Sosyal değişim kuramı, bir etkileşim durumunda bireyler ve gruplar arasındaki kaynak alışverişini anlama ile ilgili genel bir sosyal bilim kuramıdır (Kulualp ve Sarı, 2019, s. 659). Yöneticilerin çalışanlarının öz yeterlilik algılarını yükseltmeye dönük çabalarının onların girişimcilik eğilimlerini etkileyeceği düşüncesi ile hareket edilmiş ve araştırmanın hipotezleri sosyal değişim kuramına göre oluşturulmuştur.

Öz yeterlilik algısının girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini ele alan literatür taramasında açıkladığımız çalışmaların da ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₁: Öz yeterlilik algısının girişimcilik eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Yaşam Tatmini ve Girişimcilik Eğilimi Arasındaki İlişkiyi Araştıran Çalışmalar

Akgündüz tarafından 2013 senesinde Kuşadası'nda bulunan 203 konaklama işletmesi çalışanı arasında iş doyumu, yaşam tatmini ve öz yeterlilik algısı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılmış olan çalışmanın sonucuna göre iş doyumu ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide öz yeterlilik algısının kısmi aracılık etkisi olduğu görülmüştür (Akgündüz, 2013, s. 192).

Uçkun vd. tarafından 2019 senesinde yapılan çalışma öz yönelimin yaşam tatmini üzerindeki etkisinde girişimcilik eğilimlerinin aracılık rolünü tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu araştırmanın sonucuna göre öz

yönelimin yaşam tatmini üzerindeki etkisinde girişimcilik eğilimlerinin aracılık etkisi olduğu tespit edilmiştir (Uçkun vd., 2019, s. 158).

Thomas ve Malagi (2020) tarafından Hindistan'ın Kerala eyaletinde yaşayan 60 girişimci arasında yapılan çalışmada girişimcilerin ve profesyonel çalışanların mutluluk, yaşam tatmini ve öz yeterlilik algıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizlerin sonucuna göre yaşam tatmini öz yeterlilik algısı ve mutluluk arasındaki korelasyon anlamsız bulunmuştur (Thomas ve Malagi, 2020, s. 1106).

Gök tarafından 2020 senesinde 203 sosyal hizmet bölümü öğrenci arasında yapılan çalışma yaşam tatminin yordayan değişkenleri tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, öz yeterliliğin yaşam tatmini üzerinde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Gök, 2020, s. 869).

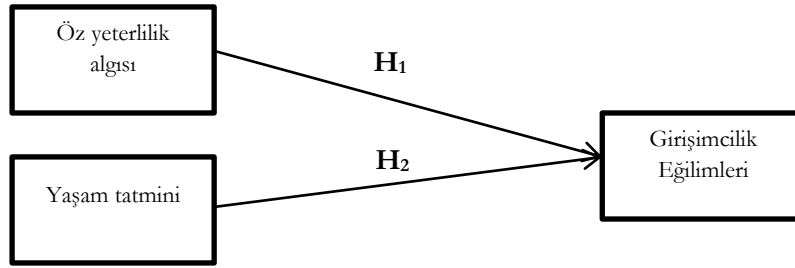
Yaşam tatmininin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini ele alan literatür taramasında açıkladığımız çalışmaların da ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₂: Yaşam tatmininin girişimcilik eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırmanın amacı çalışanların girişimcilik eğilimleri üzerindeki yaşam tatmini ve öz yeterlilik algısı değişkenlerinin etkisini belirlemektir. Bu amaçla aşağıdaki model geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Evren ve Örneklem

Araştırma için Bandırma ve Ankara'da şubeleri bulunan bir kamu iktisadi teşebbüsü tercih edilmiştir. Bu kuruluşta anket çalışmasını gerçekleştirmek amacıyla Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi etik kurulundan 2020/3 toplantı nolu ve 18.06.2020 tarihli "Etik Kurul Onayı" alınmıştır. Araştırma 20-25 Haziran 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Bandırma ve Ankara'da bulunan kamu iktisadi teşebbüsünde çalışmakta olan 650 işgören, örneklemini ise bu işletmede çalışan 470 işgören oluşturmaktadır. Aşağıda yapılan hesaplama sonucunda örneklemin evreni temsil yeteneği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

$$n = \frac{n_0}{1 + n_0/N} \quad n_0 = \frac{t^2 x s^2}{d^2}$$

N: Evren büyüklüğü

n: Örneklem büyüklüğü

t: Güven düzeyine karşılık gelen tablo z değeri (0,05 için 1.96, 0.01 için 2.58 ve 0.001 için 3.28)

s: Evren için tahmin edilen standart sapma

d: Kabul edilebilir sapma toleransı

Araştırmada güven düzeyi olarak %95 (alfa 0,05 için z tablosu değeri (t)=1,96), standart sapma değeri ise 0,5 (s) olarak alınmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2017, s.318).

$$n = \frac{384,16}{1 + \frac{384,16}{650}} = 241,61 \quad n_0 = \frac{1.96^2 x 0.5^2}{0.05^2} = 384,1$$

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Demografik sorular hariç, diğer üç ölçekte çalışanların ifadelerine katılım seviyeleri, 5'li Likert Ölçeği ile belirlenmiştir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum). Anket formu toplam 27 sorudan oluşmaktadır. Anket formları yüz yüze görüşülerek birebir doldurulmuştur. Anket formunun birinci bölümünde çalışanların öz yeterlilik algılarını ölçmek amacıyla toplam 10 sorudan oluşan, Ralf Schwarzer, Esther Greenglass, John Muller (1999) tarafından geliştirilen “Öz Yeterlilik Ölçeği” kullanılmıştır. Anket formunun ikinci bölümünde çalışanların girişimcilik eğilimlerini ölçmek amacıyla toplam 8 sorudan oluşan, Yılmaz ve Sünbül tarafından (2009) geliştirilen “Girişimcilik Ölçeği” kullanılmıştır. Anket formunun üçüncü bölümünde toplam 5 sorudan oluşan, Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen “Yaşam Tatmini” ölçeği kullanılmıştır. Anket formunun dördüncü bölümünde ise katılımcıların demografik bilgilerini tespit edebilmek için araştırmacı tarafından hazırlanan, 4 sorudan oluşan (cinsiyetiniz, yaşınız, eğitim, medeni durum) ifadelerine yer verilmiştir.

Geçerlik ve Güvenilirlik Analizleri

Güvenilirlik, ölçüm araçlarının farklı zamanlarda, farklı yerlerde, aynı evren içinden seçilen farklı örnekleme uygulandığında, benzer sonuçlar vermesi olarak tanımlanmıştır. Bir başka ifadeyle, aynı ölçüm aracı ile farklı zamanlarda yapılan ölçüm sonuçları arasındaki tutarlılıktır. Güvenilirlik kısaltması, ölçüm araçlarının ne kadar tutarlı ölçüm yaptığını ifade etmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017, s. 263).

Araştırmada kullanılan, 10 ifadeden oluşan öz yeterlilik ölçeği, 8 ifadeden oluşan girişimcilik eğilimleri ölçeği ve 5 ifadeden oluşan yaşam tatmini ölçeği kullanılmış olmakla birlikte soru listelerinin (anket formlarına verilen yanıtların) iç tutarlılığı ve güvenilirliğini ölçmek için Alfa (Alpha) katsayısı değerine bakılmıştır.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi Değerleri

	<i>Cronbach's Alfa</i>	<i>Örnekleme Sayısı</i>
Öz Yeterlilik Algısı	,879	470
Girişimcilik Eğilimleri	,827	470
Yaşam Tatmini	,846	470

Araştırmada kullanılan Öz Yeterlilik Algısı Ölçeğinin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,879 olarak belirlenmiştir. Girişimcilik Eğilimleri Ölçeğine ait güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,827 olarak belirlenmiştir. Yaşam Tatmini Ölçeğine ait güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,846 olarak belirlenmiştir.

Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında değişen değerler almaktadır. Bu değer 1'e yaklaştıkça ölçek güvenilirliği artmaktadır. Güvenilirliği ölçmek adına hesaplanan Alpha katsayısı 0,40-0,60 arasında bir değer alıyorsa ölçek “düşük güvenilir”; bu katsayı 0,60-0,80 arasında bir değer alıyorsa ölçek “oldukça güvenilir”; 0,80-1,00 arasında bir değer alıyorsa “yüksek güvenilir” şeklinde ifade edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016: 162). Araştırmanın güvenilirlik analizi sonuçları yüksektir.

Tablo 2. KMO ve Bartlett's Tablosu

KMO Değeri	,874
Ki Kare Değeri	4171,984
Sig.	,000

KMO ve Bartlett's testi sonucuna göre KMO değerinin 0,874 olması, örneklemin faktör analizi için yeterli olduğuna işaret etmektedir (0,60'dan büyük). Sig. değerinin, 000 olması ($p < 0,05$) değişkenler arası ilişkilerin oluşturduğu matrisin faktör analizi için anlamlı olduğunu ve faktör analizi yapılabileceğini göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017, s. 325).

Tablo 3. Faktör Analizi Sonuçları

<i>Madde</i>	<i>Öz Yeterlilik Algısı (öya)</i>	<i>Girişimcilik Eğilimleri (ge)</i>	<i>Yaşam Tatmini (yt)</i>
Öya4	,743		
Öya5	,736		
Öya3	,720		
Öya8	,717		
Öya9	,712		
Öya2	,698		
Öya7	,689		
Öya1	,688		
Öya10	,557		
Öya6	,489		
Ge1		,782	
Ge6		,734	
Ge2		,730	
Ge3		,729	
Ge8		,617	
Ge5		,616	
Ge7		,418	
Ge4		,416	
Yt3			,815
Yt2			,799
Yt4			,798
Yt1			,781
Yt5			,715

Not: 0,4'ten küçük faktör yükleri tabloda gösterilmemiştir. Yaşam tatmini, girişimcilik eğilimleri ve öz yeterlilik algısı ölçeklerine uygulanan faktör analizi sonucunda, ölçek ifadelerinin üç faktörde toplandığı görölmüştür. Üç faktör toplam varyansın %54'ünü açıklamaktadır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Tablo 4'teki sonuçlar incelendiğinde; katılımcıların %47'sinin kadın, %53'ünün erkek olduğu, katılımcıların çoğunluğunun 18-24 yaş arası bireylerden olduğu (%34,7) tespit edilmiştir. Ayrıca eğitim durumlarının 288 kişi ile lisans mezunu ağırlıklı olduğu (%61,3) ve medeni durumlarının da 271 çoğunluk ile bekâr (%57,7) olduğu görölmüştür.

Tablo 4. Demografik Veriler

<i>Değişken</i>	<i>Düzey</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Kadın	221	47,0
	Erkek	249	53,0
Yaş	18-24	163	34,7
	25-31	83	17,6
	32-38	83	17,7
	39-45	71	15,1
	46 ve üstü	70	14,9
Eğitim Durumu	Orta öğretim	17	3,6
	Lise	59	12,6
	Ön lisans	65	13,8
	Lisans	288	61,3
	Yüksek lisans/Doktora	41	8,7
Medeni Durum	Evli	199	42,3
	Bekâr	271	57,7
Toplam		470	100,0

Verilerin normal dağılıma uygunluğunun tespiti parametrik veya parametrik olmayan testlerin hangisinin kullanılacağını belirleme noktasında önem arz etmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017, s.230). Bu kapsamda “Öz Yeterlilik Ölçeği”, “Girişimcilik Eğilimleri” ve “Yaşam Tatmini” ölçeği ile ulaşılan verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek için normallik testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir. Basıklık ve çarpıklık analizlerinin yanısıra normallik testi için ayrıca Kolmogorov Smirnov testi de yapılabilir. Çalışmada Kolmogorov Smirnov testi de yapılmıştır. Test sonucunda bilimsel anlamlılık değeri (p) 0,05’ten küçük çıktığı için normal dağılım onaylanmamıştır. Fakat tek ölçüm tekniği Kolmogorov Smirnov değildir. Örneklem sayımız 30’un üzerinde olduğu için merkezi limit teoremine ve basıklık çarpıklık gibi merkezi eğilim ölçülerine göre dağılım normaldir (Gürbüz ve Şahin, 2017, s.240). Bu nedenle normal dağılım analizleri kullanılmıştır.

Tablo 5. Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	<i>Basıklık</i>	<i>Çarpıklık</i>
Öz Yeterlilik Algısı	-1,056	1,486
Girişimcilik Eğilimleri	-,686	-,027
Yaşam Tatmini	,006	-,873

Tablo 5’te görüldüğü gibi her iki ölçek verileri için Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) +1,5 ile -1,5 arasında bir değer aldığı ve normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre değişkenler arasında parametrik testlerin uygulanabileceği görülmüştür.

Hipotez testlerine ilişkin bulgular

Araştırmanın gerçekleştirildiği kurumda çalışanların öz yeterlilik algıları, girişimcilik eğilimleri ve yaşam tatminleri arasındaki ilişkiler çoklu korelasyon analizi ile araştırılmıştır.

Tablo 6. Korelasyon Analizi Değerleri

<i>Değişkenler</i>	<i>Öz Yeterlilik Algısı</i>	<i>Girişimcilik Eğilimleri</i>	<i>Yaşam Tatmini</i>
Öz Yeterlilik Algısı	1		
Girişimcilik Eğilimleri	,433**	1	
Yaşam Tatmini	,142**	,162	1

N:470, p* < 0.05, p** < 0.01

Yapılan çoklu korelasyon analizi neticesine göre öz yeterlilik algısı ile girişimcilik eğilimleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r_{(470)}$: 0,433, $p < 0.05$) olduğu görülmüştür. Öz yeterlilik algısı ile yaşam tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r_{(470)}$: 0,142, $p < 0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Girişimcilik eğilimleri ile yaşam tatmini arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r_{(470)}$: -0,065, $p > 0.05$).

Tablo 7. Regresyon Analizi Değerleri

<i>Bağımlı Değişken</i>	<i>B</i>	<i>Standart Hata</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Tolerans</i>	<i>VIF</i>
<i>Girişimcilik Eğilimleri</i>							
(Sabit)							
1. Öz yeterlilik algısı	,487	,045	,452	10,829	,000	,980	1,021
2. Yaşam tatmini	-,102	,033	-,129	-3,087	,002	,980	1,021
Düzeltilmiş R ² = ,201; R ² =,204			F= 59,857, Tahmini Std. Hata= ,62974 Anova (Anlamlılık)=,000				

Tablo 7’deki regresyon analizi sonucu incelendiğinde modelin tamamı için hesaplanmış p değerinin (,000) $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde olduğu görülmektedir. Yapılan analizlerin neticesine göre öz yeterlilik algısının girişimcilik eğilimleri üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($\beta = ,452$ $p < 0,001$). Ayrıca yaşam tatmininin girişimcilik eğilimlerinin yaşam tatmini üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H₁ ve H₂ hipotezleri kabul edilmiştir. ($\beta = -,102$ $p < 0,001$). Tablodaki R² değeri (,204) bağımlı değişkendeki (girişimcilik eğilimleri) değişimlerin ne kadarının bağımsız değişkenler (öz yeterlilik algısı, yaşam tatmini) tarafından açıklandığını göstermektedir. Buna göre girişimcilik eğilimlerindeki %20’lik varyansın bağımsız değişkenlere bağlı olduğu söylenebilir. Tolerance değeri kritik değerden (1-R²) büyük olduğu için çoklu eş doğrusallık problemi bulunmamaktadır (1-R² = ,796 / ,980 > ,796).

Tartışma, Sonuç ve neriler

Araştırmanın analizleri incelendiğinde öz yeterlilik algısının girişimcilik eğilimleri üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($\beta = ,452$ $p < 0.001$). Bu sonuç Krueger ve Brazeal (1994) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile uyumlu olup, iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini onaylamaktadır. Ayrıca yaşam tatmininin girişimcilik eğilimleri üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($\beta = -,102$ $p < 0.001$). Elde edilen bu sonuç Uçkun vd. (2019) tarafından yapılan çalışmanın sonucunu ile benzer netice göstermektedir. Elde edilen sonucun farklı olmasının nedeni örneklemelerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Uçkun (2019) alışmasında örneklem niversite öğrencileri iken bu çalışmanın rneklemi kamu iktisadi teēebbs çalışanlarıdır. Yaşam tatmininin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini tespit etmek için yaptığımız analizlerde beta katsayısının (-0,129) negatif olduğu görülmektedir. Bu durum bireylerin yaşam tatmini düzeyleri arttıka girişimcilik eğilimlerinde azalma gerekleēebileceęini işaret etmektedir. z yeterlilik algısı yüksek olan kişiler açısından farklı durum ortaya çıkabilecektir. z yeterlilik algısı düşük olan kişilerde yaşam tatmininin girişimcilik eğilimleri üzerindeki negatif etkisi artarken, yüksek olan bireylerde ise dēecektir. Her türlü zorluk karşısında pes etmeyen, çözüm yolları üretebilen, glklr karşısında soğukkanlı durabilen bireyler girişimciliğin doğasında bulunan bu hususların üstesinden gelmekte daha aktif olmaktadır.

Yaşam tatminini sağlayan her birey girişimcilik konusunda meraklı olmamaktadır. Bunun sebebi de hayattan istediği herşeyi elde etmiş, doyuma ulaşmış olmanın verdiği rahatlıkla yeni bir iş kurmayı, yeni atılımlar yapmayı gereksiz görmesidir. Ancak bu bireylerin içinde öz yeterlilik algısı yüksek olanlarda girişimcilik eğilimi oluşabilecektir. Bu sebeple yöneticilere çalışanlarının öz yeterlilik algılarını yükseltmeleri yönünde tavsiye verilebilir. Sosyal bilişsel kuramcılar, kişilerin öz yeterlilik algılarının bir işi yaparken gösterdikleri gayret, o anda duydukları endişe ile belirlendiğini ortaya koymuşlardır. Bu kişiler kendilerinde mevcut performanslarını göstermek için her türlü etkinliği oluşturabilirler ve yerine getirebilirler (Seferoğlu, 2005, s. 93).

Kişilerin z yeterlilik inançlarını sağlayabilmek için rol model olarak gördüklerinin performanslarını göz önüne almaları önemlidir. Bu kişiler için kendi öz yeterlilik düzeyleri ile ilgili bilgi diğer kişileri gözlemekten, başka bireyleri ikna edebilme kabiliyetlerinden vb. elde edilir. z yeterlilik algısı örgütsel süreçler üzerinde olan etkisini, bireylerin harekete geçip geçmeme kararlarını ve zorluklar karşısında mücadele yeteneklerini yönlendirerek göstermektedir (Bandura, 1997, s. 196). Araştırmamızın bulgularına göre öz yeterlilik algısının girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisi yaşam tatmininin etkisinden daha yüksektir. Bu sonuç göstermektedir ki çalışanların girişimcilik eğilimlerini arttırmak için öncelikli olarak öz yeterlilik algılarının yükseltilmesine önem verilmelidir. Çalışanların z yeterlilik algılarını geliştirmek için yöneticilere, eğitim faaliyetleri, çalışanlar açısından olumlu geribildirim, çalışanlarının isteklerini kesin bir şekilde anlayabilmeleri, çalışanların performanslarına dl, ceza gibi yollarla dönüşlerin sağlanabilmesi vb. yönünde tavsiyeler verilebilir.

Bu alışma sadece Ankara merkezli bir kamu iktisadi teēebbsnn Bandırma şubesinde gerçekleştirilmiştir. Farklı il veya bölgelerde, daha geniş örneklem çerçevesinde benzer çalışmaların yapılması, karşılaştırma açısından olanak sağlayacaktır. Bu alışma sadece bir kamu iktisadi teēebbsndeki çalışanlar ile gerçekleştirilmiştir. Farklı meslek gruplarında benzer çalışmalara yer verilmesi literatüre katkı sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Etik Beyan

“alışanların Yaşam Tatmini ve z Yeterlilik Algısının Girişimcilik Eğilimlerine Etkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 18.06.2020 tarih ve 2020-3 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Akgündüz, Y. (2013). Konaklama işletmelerinde iş doyumunu, yaşam doyumunu ve öz yeterlilik arasındaki ilişkinin analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 180-204.
- Armağan, E. ve Gürsoy, . (2017). z yeterlilik algısı ile sosyal girişimcilik eğilimi ilişkisi: işletme öğrencileri üzerinde bir araştırma. *3. Uluslararası Girişimcilik, İştihad ve Kariyer Kongresi*, Muğla.
- Arseven, A. (2016). z yeterlilik: bir kavram analizi. *Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(19), 63-80.

- Arslan, K. (2002). Üniversiteli gençlerde mesleki tercihler ve girişimcilik eğilimleri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2(3), 1-11.
- Aşan, Ö. ve Erenler, E. (2008). İş tatmini ve yaşam tatmini ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 203-216.
- Aşkar, P. ve Umay, A. (2001). İlköğretim matematik öğretmenliği öğrencilerinin bilgisayarla ilgili öz yeterlilik algısı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(21), 1-8.
- Bandura, A. (1997). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bir, Y. (2017). İş ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiye etki eden demografik değişkenler. Bir uluslararası firma uygulaması (Yüksek Lisans Tezi). Çaç Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Bockorny, K. ve Youssef-Morgan, C. M. (2019). Entrepreneurs' courage, psychological capital and life satisfaction. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-6.
- Bong, M. ve Skaalvik, E. M. (2003). Academic self concept and self efficacy: How different are they really. *Educational Psychology Review*, 15(1), 5-14.
- Ceyhan, S., Yılmaz, S. ve Batga, B. (2020). Duygusal zeka ile girişimcilik eğilimi arasında öz yeterliliğin aracılık rolü: Çukurova Üniversitesi'nde bir araştırma. *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries*, 4(6), 9-19.
- Çetin, F. (2011). Örgüt içi girişimcilik öz yeterlilik algısı ve kontrol odağının rolü. *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 69-85.
- DeJonge, T., Veenhoven, R., Kalminjn, W. ve Arends, L. (2016). Pooling time seriesbased on slightly different questions about the same topic forty years of survey research on happinessand life satisfaction in the Netherlands. *SocIndicRes.*, 1(126), 863-891.
- Demir, F., Yıldız, A. ve Fırat, A. (2020). Kamuda istihdam istek ve baskısının girişimcilik eğilimi üzerine etkisinin belirlenmesi: Kalitatif bir analiz. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 25-40.
- Diener, E., Emmons, R., Larsen, R. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Ersoy, H. (2010). Kültürel çevrenin girişimcilik tercihinin etkisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 71-77.
- Friedman, I. A. (2003). Self efficacy and burnout in teaching: The importance of enterpersonal-relations efficacy. *Social Psychology of Education*, 6(5), 91-215.
- Gök, F. (2020). Üniversite öğrencilerinin yaşam tatminini yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 867-873.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, felsefe-yöntem analiz. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güreşçi, E. (2014). Girişimcilik eğilimi üzerine bir araştırma: İspir Hamza Polat MYO örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(9), 23-38.
- Haybron, D. (2007). Life satisfaction ethical reflection and the science of happiness. *Journal of Happiness Studies*, 4(34), 99-138.
- İşcan, Ö. F. ve Kaygın, F. (2011). Potansiyel girişimciler olarak üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Organizasyon Ev Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 275-286.
- Kaya, Ö. (2006). *Askeri öğrencilerin yaşam doyumları üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ankara.
- Kotaman, H. (2008). Öz yeterlilik inancı ve öğrenme performansının geliştirilmesine ilişkin yazın taraması. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 111-133.
- Krueger, N. F. ve Brazeal, D. V. (1994). Entrepreneurial potential and potential entrepreneurs. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18, 91-104.
- Kuluoğlu, H. ve Sarı, Ö. (2019). Tüketici davranışına göre müşteri sadakat programı algısının ilişkisel pazarlama kapsamında incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 48-69.
- Luszczynska, A., Gutierrez- Dona, B. ve Schwarzer, R. (2005). General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries. *International Journal of Psychology*, 40(2), 80-89.
- Morris, M. H., Vuuren, J., Cornwall, J. R. ve Scheepers, R. (2009). Properties of balance: A pendulum effect in corporate entrepreneurship. *Business Horizons*, 52, 429-440.
- Nobre, G. (2019). Self efficacy profile in daily activities: Children at risk and with development coordination disorder. *Pediatrics & Neonatology*, 47(6), 2-12.
- Nybakk, E. ve Hansen, E. (2008). Entrepreneurial attitude, innovation and performance among Norwegian nature-based tourism enterprises. *Forest Policy And Economics*, 10, 473-479.
- Oğuzhan, Y. S. (2020). Çalışanların öz yeterlilik algısının örgütsel sinizm ve örgütsel güvene etkisi üzerine bir araştırma. *Erişes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 433-449.
- Özdevecioğlu, M. ve Aktaş, A. (2007). Kariyer bağlılığı, mesleki bağlılık ve örgütsel bağlılığın yaşam tatmini üzerindeki etkisi: İş-aile çatışmasının rolü. *Erişes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(28), 1-20.
- Özer, M. ve Karabulut, Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumunu. *Turkish Journal of Geriatrics*, 2(6), 72-74.
- Özerkan, E. (2007). Öğretmenlerin öz yeterlilik algıları ile öğrencilerin sosyal bilgiler benlik kavramları arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Özgül, E. ve Yücel, E. (2018). Girişimcilik merakı ile yenilikçilik arasındaki ilişkide girişimcilik öz-yeterliliğinin aracılık rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 331-353.
- Prihatsanti, U. (2017). The relationship between entrepreneurial self-efficacy, entrepreneurial curiosity and innovative behavior on entrepreneur students. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 133, 131-134.

- Schwarzer, R., Muller, J. ve Greenglass, E. (1999). Assessment of perceived general self-efficacy on the internet: Data collection in cyberspace. *Anxiety Stress & Coping*, 12(2), 145-161.
- Seçgin, Y. (2020). Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Business and Management Studies: An International Journal*, 8(1), 803-827.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2005). İlköğretim öğretmenlerinin bilgisayara yönelik öz-yeterlik algıları üzerine bir çalışma. *Eğitim Araştırmaları*, 30(30), 89-101.
- Shane, S. ve Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as A field of research. *Academy of Management Review*, 1(25), 217-226.
- Sherer, M. ve Maddux, J. E. (1982). The self efficacy scale: Construction and validation. *Psychological Reports*, 51(1), 663-668.
- Sözbilir, F. (2018). İşbaşı eğitim uygulamaları, öz yeterlilik ve yenilikçilik davranışı arasındaki ilişki. *Journal of Business Research Turk*, 10(1), 121-133.
- Tajeddini, K. (2010). Effect of customer orientation and entrepreneurial orientation on innovativeness: Evidence from the hotel industry in Switzerland. *Tourism Management*, 31, 221-231.
- Tuncer, M. ve Tanaş, R. (2011). Eğitim fakóltesi öğrencilerinin bilgisayar öz yeterlilik algılarının değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 222-230.
- Uçkun, C., Korkmaz, F. ve Yener, S. (2019). Öz-yönelimin yaşam tatmini üzerindeki etkisinde girişimcilik algısının aracı rolü. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(6), 148-166.
- Urgan, S. (2020). Gönüllü hizmetlerde vicdanî zekânın yaşam tatmini ve iş performansına etkisi: Eskişehir Akut örneği. *Business and Management Studies: An International Journal*, 3(8), 2727-2749.
- Yağar, F., Dökme, S. ve Coşkun, S. (2020). Öz yeterlik düzeyinin ve demografik faktörlerin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(37), 302-314.
- Yılmaz, E. ve Sünbül, A. M. (2011). Üniversite öğrencilerine yönelik girişimcilik ölçeği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 195-203.
- Yorgancı, A. E. ve Bozgeyikli, H. (2016). Sınıf öğretmenlerinin kişilerarası öz yeterlilik algılarıyla örgütsel güven algılarının incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 48-60.
- Yöney, E. ve Kılınç, E. (2020). Bankacılık sektöründe psikolojik yıldırmanın çalışanların İş ve yaşam tatmini üzerindeki etkisinin incelenmesi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 5(11), 34-52.
- Zimmermann, B. J. (2000). Self Efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 82-91.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to determine the effect of life satisfaction and self-efficacy perception variables on entrepreneurship tendencies, to make a conceptual literature review, to make definitions of these concepts and to examine their differences from other concepts. The concept of self-efficacy, which reveals the belief that people can do a certain job, has a motivating effect on people to make more effort than necessary to achieve that job (Kotaman, 2008, p. 125). According to this concept, the person has confidence that he / she will do certain tasks as expected. Employees have the belief that they can cope with difficult situations themselves with their lifelong experiences, and as their self-efficacy beliefs increase, their behavior changes also occur. For this reason, the perception of self-efficacy has become a phenomenon encountered everywhere where individuals' individual development is a concern (Çetin, 2011, p. 85). The concept of entrepreneurship, which constitutes the basic dynamics of economic developments, has attracted attention and entered the literature because it increases individual and social welfare. Entrepreneurial tendency is related to the individual's desire to become an entrepreneur and therefore to trust himself. Although it is not known whether the concept of entrepreneurial tendency is acquired or congenital, it should be revealed, developed and directed as a behavior (Seçgin, 2020, p. 815). Life satisfaction, which expresses the satisfaction of individuals with life, is defined as an emotionally based process in which they evaluate their own quality of life.

The life satisfaction of individuals will increase as the harmony between the things they obtain from life and their expectations occurs. The state of positive affect resulting from the harmony between expectations and what life brings is called life satisfaction. Although life satisfaction is one of the most important factors of quality of life, it also explains how well the mental and physical health of individuals develops (Dejonge et al., 2016, p. 881). Considering the factors described above, it is predicted that self-efficacy perception has a positive and significant effect on entrepreneurship tendencies, and life satisfaction has a negative and significant effect on entrepreneurship tendencies. Determining the strength and direction of this effect or relationship is the problem of the study. Domestic and foreign literature was examined in order to determine whether there is any study that deals with the relationship between the variables of life satisfaction, self-efficacy perception and entrepreneurial tendencies, but no study in which

three variables were found together. The main question of the research is whether life satisfaction has an effect on the increase of entrepreneurial tendencies in individuals and what is the role of self-efficacy perception related to this effect. It is thought that this study will make significant contributions to the literature since it is the first study to address the relationship between self-efficacy perception, life satisfaction and entrepreneurial tendencies.

A state economic enterprise with branches in Bandırma and Ankara was chosen for the research. In order to carry out the survey study in this institution, "Ethics Committee Approval" was obtained from the ethics committee of Bandırma Onyedü Eylül University, meeting number 2020/3 and dated 18.06.2020. The universe of the research consists of 650 employees working in the state economic enterprise located in Bandırma and Ankara, and the sample is 470 employees. According to the results, the entrepreneurial desire of the employees with high self-efficacy perception and the positive contribution of self-efficacy to entrepreneurial tendency is one of the results of this study. Individuals who do not give up in the face of all kinds of difficulties, who can produce solutions and those who can stand calmly against difficulties are more active in overcoming these issues inherent in entrepreneurship. Not every individual who provides life satisfaction is curious about entrepreneurship. The reason for this is that he sees it unnecessary to start a new business and make new breakthroughs with the comfort of having everything he wants from life and attaining satisfaction. However, among these individuals, those with high self-efficacy perception will be interested in entrepreneurship. For this reason, managers may be advised to increase their employees' self-efficacy perceptions. Social cognitive theorists have revealed that people's self-efficacy perceptions are determined by the effort they show while doing a job and the anxiety they feel at that moment. These people can create and fulfill all kinds of activities to show their current performances (Seferoğlu, 2005, p. 93). It is important for people to consider the performance of those they see as role models in order to ensure their self-efficacy beliefs. In order to improve the self-efficacy perceptions of the employees, it is aimed to provide managers with training activities, positive feedback for employees, understanding the demands of their employees precisely, providing employees' performance with rewards and punishments. Recommendations can be given.

Sosyal Girişimlerin Örgütsel Kimlik Yoluyla Meşruiyet Arayışları

Hava YAŞBAY KOBAL¹

Öz

Araştırmanın amacı, Türkiye’de sosyal girişimlerin örgütsel kimlik örüntüsünü ortaya çıkarmak ve örgütsel kimlik aracılığıyla ile ne tür bir meşruiyet elde etme çabası içinde olduklarını araştırmaktır. On üç sosyal girişimci ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler NVivo 12 nitel veri analiz programında analiz edilmiştir. Sonuçlar, örnekleme yer alan sosyal girişimlerin merkezi özelliklerinin sosyal misyon teması altında toplandığını göstermektedir. En sık vurgulanan kelimelerin de sosyal misyon temasını destekler nitelikte “kadın” ve “sosyal” kelimeleri olduğu saptanmıştır. Örnekleme yer alan sosyal girişimlerin ayırt edici özellikleri “samimiyet” ve “kapsayıcılık” kavramları ile benzer özelliklerinin ise “sosyal fayda” ve “organik örgüt yapısı” ile tanımlandığı saptanmıştır. Analiz sonucunda sosyal girişimlerin süregelen özellikleri “paylaşım”, “yenilik” ve “iyilik” gibi kavramlar altında toplanmıştır. Araştırmanın meşruiyet ile ilgili sonuçlarına bakıldığında sosyal girişimlerin meşru bir örgüt kimliği inşa etmelerinin daha çok bilişsel meşruiyet ve daha sonra ahlaki meşruiyet elde etmelerine yarar sağlayacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Kimlik, Meşruiyet, Sosyal Girişim, Sosyal Girişimcilik

Social Enterprises' Quest for Legitimacy through Organizational Identity

Abstract

The aim of the study of social enterprises in Turkey, is to reveal the patterns of organizational identity and that they are investigating them in an effort to obtain a kind of legitimacy with through organizational identity. The data obtained from interviews with thirteen social entrepreneurs were analyzed in NVivo 12 qualitative data analysis program. The results show that the central characteristics of the social enterprises in the sample are gathered under the social mission theme. The most frequently emphasized words were found to be "woman" and "social", supporting the social mission theme. The distinctive features of social enterprises in the sample are expressed in terms of "sincerity" and "inclusiveness". Therefore, it can be stated that the characteristics that social enterprises use to distinguish themselves from others are gathered around the same concepts. Similar characteristics of social enterprises are defined by "social benefit" and "organic organizational structure". As a result of the analysis, the ongoing characteristics of social enterprises were collected under concepts such as "sharing", "innovation" and "goodness". Considering the results of the research regarding legitimacy, it has been determined that social enterprises' establishment of a legitimate organizational identity would benefit them to gain more cognitive legitimacy and then moral legitimacy.

Key Words: Organizational Identity, Legitimacy, Social Enterprise, Social Entrepreneurship

Atf İçin / Please Cite As:

Yaşbay Kobal, H. (2022). Sosyal girişimlerin örgütsel kimlik yoluyla meşruiyet arayışları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 259-274.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.06.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Hakkari Üniversitesi, havayasbay@hakkari.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-2589-785X

Giriş

Bir örgütün kimliği faaliyet gösterdiği bağlamda oluşur. Kurumsal ortamda, örgütün kimlik meşruiyeti, kurumsal normlara, değerlere ve düzenlemelere uygunluğuyla belirlenmektedir (He ve Baruch, 2009, s. 592). Örgütsel kimlik, kurumsal kuram literatüründe örtük bir tema olmaya devam etmektedir ve meşruiyetle ilişkilendirilen kimlik niteliklerine ilişkin az sayıda araştırma (Bridwell-Mitchell ve Mezias, 2012; Clegg vd., 2007; Dutton ve Dukerich, 1991; Elsbach ve Sutton, 1992; Elsbach ve Kramer, 1996; Fiol vd., 1996; Chreim, 2000; Foreman ve Whetten, 2002; He ve Baruch, 2009) yapılmıştır. Dolayısıyla daha fazla araştırmayı hak eden önemli bir alandır (Brown, 2001, s. 117). Araştırmalar genellikle örgütü tanımlayan kalıcı bir öz olarak kimliğe odaklanmıştır. Her ne kadar 'kimlik' kelimesi kullanılmasa da kurumsal kuram tartışmaları örgütlerin kendilerini diğer örgütlere göre nasıl tanımladıkları açısından kimliğe dikkat çekmiştir (DiMaggio ve Powell, 1983).

Tıpkı insanlar gibi örgütler de yerleşik bir düzene göre çalışırlar; aksi takdirde savundukları kimlik bir anlam ifade edemeyecektir. Gelişmekte olan sektörler gibi böyle bir düzenin kurulmadığı yerlerde, örgütler kendileri için bir düzen inşa etmelidirler (Aldrich ve Fiol, 1994, s. 648). Lounsbury ve Glynn, 2001, yeni bir girişimci örgütün kimliğinin, çeşitli paydaşlar tarafından verilebilecek meşruiyetin mihenk taşı olarak hizmet edebileceğini ifade etmektedir (He ve Baruch, 2009, s. 592). Buradan hareketle, çalışmanın amacı, Türkiye’de gelişmekte olan bir sektör olan sosyal girişimlerin, üst yönetim aracılığıyla nasıl bir kimlik oluşturdukları ve örgütsel kimlik ile ne tür bir meşruiyet elde etme çabası içinde olduklarını araştırmaktır.

Örgütsel Kimlik

Cheney (1991), İngilizcede kimlik anlamına gelen “identity” kelimesinin kökeninin, farklı bireylerdeki aynılıktan söz etmek için Latince’de identitas- kelimesini türeten Aristoteles’e kadar izlenebileceğini belirtmektedir. Aristoteles’e göre, aynı ebeveynlerden doğan kardeşler birbirlerinin aynısıdır; ancak ayrı bireylerdir. Yine de Aydınlanma Çağı’ndan beri kişinin kimliği, kendisini diğerlerinden ayıran ve bu “benliği” benzersiz kılan anlam olarak tanımlanmıştır (Thøger Christensen ve Cheney, 1994, s. 224; Chreim, 2000, s. 5-6).

Yönetim bilim adamlarının kimliğe olan ilgisi 1985’ten önceki zamanlara dayanmaktadır. Balmer (1994), 1950’lerde ABD’de şirketlerin logoları etrafında kimlik sorunlarına ilgi duyulduğunu ifade etmiştir. Pazarlama alanında başlayan bu ilgi daha sonra örgütün kendisini dış kitlelere nasıl ifade ettiğini kapsayacak şekilde yönetim ve organizasyon alanında genişletilmiştir. Literatürde ilk olarak Blau ve Scott’un (1962) çalışmalarında bir kimliği olan örgütlerden bahsedildiği ifade edilse de Selznick (1957)’in örgütlerin de bir kimliği olduğuna dair fikri, kurumsallaşma hakkındaki klasik çalışmasında da yer almaktadır. Selznick’in (1957) kurumsallaşmış örgütünde kimlik, örgüte ayırt edici bir özellik kazandırmaktadır. Kimlik, kurumsallaşma sürecinin tarihsel bir üründür. Blau ve Scott (1962) ve Selznick (1957) kimlik kavramını kullanmalarına rağmen, konu hakkında daha derinlemesine çalışmaların yapılması uzun zaman almıştır. Bu anlamda örgütsel kimlik kavramına dair akademik ilginin başlangıç noktası olarak Albert ve Whetten’in (1985) “Organizational Identity” isimli çalışması gösterilmektedir. Makale örgütsel kimlik kavramının ilk defa kapsamlı olarak ele alınmasını sağlamış ve sıkça atıfta bulunulan bir tanım sunmuştur (Brunninge, 2005, s. 12-13).

Albert ve Whetten’e (1985, s. 263) göre örgütsel kimlik, bir örgütün üyeleri tarafından örgüt hakkında en merkezi, ayırt edici ve kalıcı olarak algılanan özelliklerdir. Daha genel olarak örgütsel kimlik örgütlerin “Biz kimiz?” sorusuna verdikleri yanıt olarak tanımlanmaktadır. Bu soruya verilecek cevaplar aşağıdaki üç özelliğin tümünü karşılamalıdır (Whetten ve Godfrey, 1998, s. 21; Gioia, Majken ve Kevin, 2000, s. 63-64; Whetten ve Mackey, 2002, s. 394; Foreman ve Whetten, 2002, s. 618; Corley, 2004, s. 1146-1147; Brunninge, 2005, s. 11; Corley vd., 2006, s. 87):

1. Örgüt üyelerine göre örgütün merkezi/temel özelliği
2. Örgütü diğer örgütlerden ayıran özellikler
3. Örgütün geçmişle (ve muhtemelen gelecekle) bağını devam ettiren kalıcı veya devam eden özellikleridir.

Örgütsel kimlik yöneticilerin zihninde belirlendiği süreçler, faaliyetler ve olaylar ile oluşturulmaktadır. Üst düzey yöneticiler örgütün farklı ve kalıcı özellikleri için istediği görüntüyü yansıtmaya çalışmaktadır (Scott ve Lane, 2000, s. 44-45; Bridwell-Mitchell ve Mezias, 2012, s. 203).

Merkezilik

Merkezilik, kolayca değişebilen yüzeysel özellikler ile köklü temel özellikler arasında bir ayrımı gerektirmekte, kimlik özelliklerinin açıkça görülmeyen ve derin köklerde yer alan özünü ifade etmektedir. Merkezi özellikler örgüt üyelerinin genellikle örgüt için gerekli olduğunu düşündükleri, bunlar olmadan farklı bir örgüt türü olurduk şeklinde nitelendirdikleri özelliklerdir (Whetten ve Mackey, 2002, s. 395; Corley, Harquill, Pratt, Glynn, Fiol ve Hatch, 2006, s. 91; Whetten, 2006, s. 222; He ve Baruch, 2009, s. 577). Albert ve Whetten (1985), yöneticilerin kimlik sorusuna cevap vermeleri istendiğinde merkezi niteliklerin bir sınıflandırmasına başvurduklarına işaret etmektedir (Chreim, 2000, s. 14). Merkezilik, örgütün yaptığı iş, temel amacı ve misyonu ile yakından ilgilidir (McMillan, 1987, s. 38 Akt: Ağlargoç, 2011, s. 17).

Farklılık

Farklılık, örgütün kimliğini kendi alanındaki veya sektörlerindeki diğer örgütlerle karşılaştırarak yorumlamasıdır. Dolayısıyla farklılık, karşılaştırmaya, benzer ve ayırt edici özellik yargılarına dayanmaktadır. Bireyler, kendi örgütlerini diğer örgütlerle karşılaştırır; onu benzer diğerlerinden ne ölçüde farklılaştırdığını göz önünde bulundurur (Corley vd., 2006, s. 92; Whetten, 2006, s. 222; He ve Baruch, 2009, s. 577). Ancak burada bir örgüt, diğer örgütlerin de kullanabileceği sınırlı sayıda kategoriye kullanılabilir. Martin vd. (1983)'nin öne sürdüğü gibi, bir örgütün benzersizlik iddiası, benzersiz olmayan tezahürlerle paradoksal olarak ifade edilir. Eşsiz olduğunu iddia eden yedi tür öykü üzerinde yaptıkları çalışmada, bu tür öykülerin çeşitli örgütlerde aynı biçimde ortaya çıktığını göstermişlerdir. Farklılık, kişilerin adları, hangi rozetlerin takıldığı, eylemin nerede gerçekleştiği gibi örgüte özgü ayrıntularla pekiştirilmiştir (Chreim, 2000, s. 16-17).

Geçici Süreklilik

Geçici süreklilik, "zaman içindeki aynılık" anlamına gelmektedir (He ve Baruch, 2009, s. 577). Örgütsel kimliğin geçici sürekliliği, bir örgütün kimliğinin yalnızca örgütsel yaşamdaki büyük değişimler nedeniyle değişmesini ifade etmektedir. Bu nedenle Albert ve Whetten (1985), örgütsel kimlikteki değişikliklerin çok yavaş, uzun zaman dilimleri içinde gerçekleştiğini belirtmiştir (Corley vd., 2006, s. 93; Whetten, 2006, s. 222; Gioia ve Thomas, 1996, s. 402).

Kimliğin değişken doğasını incelerken, kalıcı bir kimlik ile sürekliliğe sahip bir kimlik arasında ayrım yapmak yararlıdır. Ashforth ve Mael (1996) bu iki kavramı eşanlamlı olarak görürken, farkın ince, ancak teorik olarak önemli olduğunu belirtmektedir. Kalıcı bir kimlik kavramı, kimliğin zaman içinde aynı kaldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, süreklilik duygusuna sahip bir kimlik, zaman ve bağlam içinde genişleyen "temel" değerlerini korurken yorumunda ve anlamında değişen bir kimliktir. Örneğin, "Hizmet için varız!" veya "Biz yenilikçi bir örgütüz" sözleri, farklı zamanlarda farklı gruplar için farklı şeyler ifade eder. Bu nedenle, çekirdek sabit görünmesine rağmen akış halindedir (Gioia vd., 2000, s. 65).

Örgütsel kimlik araştırmaları büyük ölçüde sosyal kimlik teorisine dayanmaktadır. Buna göre insanlar kendilerini ve diğerlerini çeşitli sosyal veya demografik gruplara (örneğin cinsiyet, ırk, etnisite, din, meslek vb.) göre sınıflandırmaktadır. Bu sosyal sınıflandırma şeması, bireylere kendilerini birlik duygusu veya belirli bir grupla özdeşleşme duygusu yoluyla tanımlamalarını sağlamaktadır. Örgütsel kimlik esasen sosyal kimliğin bir alt türü olarak görülebilir (Foreman ve Whetten, 2002, s. 619). Örgütler istikrarlı bir kimlik yaratmaya, "konumlarını meşrulaştırmaya ve söylem yoluyla kimliklerini inşa etmeye" çalışırlar. Bu tür bir meşruiyet, "varlığın eylemlerinin sosyal olarak oluşturulmuş normlar, değerler, inançlar ve tanımlar sistemi içinde arzu edilir ve uygun olduğuna dair genel bir algı veya varsayım" olarak kabul edilebilir (Suchman 1995, s. 574).

Meşruiyet

Kurumsal kurama göre, meşruiyet, paydaşlar örgütün hedeflerini ve faaliyetlerini onayladığında ve desteklediğinde kazanılmaktadır ve örgüt meşru bir itibara sahip olduğu için ödüllendirilmektedir (DiMaggio ve Powell, 1983; Pfeffer ve Salancik, 1978). Dolayısıyla, bir örgütün, araçlarının ve amaçlarının sosyal normlara, değerlere ve beklentilere uygun olduğu ölçüde meşru olduğu ifade edilebilir (Ashforth ve Gibbs, 1990; Foreman ve Whetten, 2002).

Suchman (1995, s. 574), meşruiyeti "sosyal olarak oluşturulmuş normlar, değerler, inançlar ve tanımlardan oluşmuş bir sistem içinde var olan bir oluşumun eylemlerinin istenilen, düzgün ve uygun

olduğu yönündeki genel algı veya varsayım” olarak tanımlamakta; meşruiyet türlerini “pragmatik meşruiyet”, “ahlaki meşruiyet” ve “bilişsel meşruiyet” olarak üç sınıfa ayırmaktadır.

Pragmatik Meşruiyet

Pragmatik meşruiyet örgütün yakın çevresinde yer alanların kendi çıkarlarına yönelik hesaplarına dayanmaktadır ve en basit düzeyde, bir değişim meşruiyeti olarak ifade edilebilir (Suchman, 1995, s. 578). Dolayısıyla pragmatik meşruiyet, örgütü değerlendiren grupların kişisel çıkarları ile ilgilidir (Johnson ve Holub, 2003, s. 272). Söz konusu çevre unsurları örgüt faaliyetlerinin pratik sonuçlarını belirlemek için örgütsel davranışı inceleyen bir seçmen gibi davranmaktadırlar (Suchman, 1995, s. 578). Devletin temsilcileri ve mesleki dernekler bu anlamda genellikle kritiktir. Bu örgütler tarafından sağlanan sertifikalar veya akreditasyon, meşruiyetin bir göstergesi olarak sıklıkla kullanılmaktadır (Scott, 2001, s. 46).

Ahlaki Meşruiyet

Ahlaki meşruiyet, örgüte ve faaliyetlerine ilişkin olumlu bir normatif değerlendirmeyi yansıtmaktadır. Pragmatik meşruiyetten farklı olarak bir faaliyetin değerlendiriciye fayda sağlayıp sağlamadığına ilişkin yargılara değil, faaliyetin “yapılacak doğru şey” olup olmadığına ilişkin yargılara dayanmaktadır (Suchman, 1995, s. 579). Ahlaki meşruiyet, "daha büyük kültürel kuralların" ifadesidir ve örgütün daha geniş bir toplumsal kesim tarafından kabul görmüş normlara, standartlara ve değerlere uyumlu hareket ettiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla, dar kişisel çıkarlardan farklı olarak toplumsal bir mantığı yansıtmaktadır (Suchman, 1995, s. 579-580; Bitektine, 2008, s. 31).

Bilişsel Meşruiyet

Bilişsel meşruiyet çıkar ya da değerlendirmeden ziyade biliş temeline dayanmaktadır. Burada olumlu ya da olumsuz şeklinde bir değerlendirme yapılmadan örgüt faaliyetlerinin ve amaçlarının toplum tarafından doğru, beklentilere uygun olarak kabulü söz konusudur. Bu açıdan bilişsel meşruiyeti kazanan örgüt doğruluğundan şüphe edilemez olarak kabul edilmektedir (Suchman, 1995, s. 582-583). Bilişsel alanda, kolektif eylem genellikle popülerleşmenin ya da standardizasyonun artması ile gerçekleşmektedir (Suchman, 1995, s. 592). Bu standart ve popüler formlara uyum sonucunda örgüt faaliyetleri toplumun nezdinde daha öngörülebilir, daha anlamlı ve daha cazip hale gelmektedir (Suchman, 1995, s. 582).

Örgütsel Kimlik ve Meşruiyet

Kurumsal kuram, örgütsel kimliğin toplumsal olarak kurumsallaşmış kategoriler temelinde ve izomorfik süreç yoluyla inşa edildiğini ileri sürmektedir (He ve Baruch, 2009, s. 575-76). Bir kimliğe sahip olmak eylemler için meşruiyet talep etme yeteneği sağlamakta, kazanılan meşruiyet, varlığın toplumsal kaynaklar üzerinde hak iddia etme yeteneğini artırmaktadır (Levitt, 1994, s. 236).

Glynn ve Abzug (2002), örgütsel kimliğin kurumsal çevre ile güçlü bir etkileşime sahip olduğunu ve bunun da örgütün meşruiyet oluşturmaya ve sürdürmesine yardımcı olduğunu ifade etmektedir (He ve Baruch, 2009, s. 580). Örgütsel kimlik, tutumları ve eylemleri rasyonelleştirerek varlığın bir sosyal kategori içine yerleştirilmesine izin verir, bu da davranışın tahmin edilmesini ve meşru davranışı neyin oluşturduğunun tanımlanmasını sağlar (Chreim, 2000, s. 6; Bridwell-Mitchell ve Mezas, 2012, s. 192). Dolayısıyla örgütlerin kimlikleri, devam eden meşruiyet arayışlarında kilit kaynaklardır (Sillince ve Brown, 2009, s. 1830). Carpenter (1994), aynı sektörde faaliyet gösteren örgütlerin kimlik beyanının sektör özelliklerini paylaştıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla, örgütleri bir dizi nitelik üzerinde bir araya getirmeye yönlendiren kurumsal ve endüstriyel güçler olduğu ifade edilebilir (Chreim, 2000, s. 16).

Örgütsel kimlik, örgütsel etkinliklere anlam katan bir dizi bilişsel kategori sağlayarak örgütsel etkinliklerin anlamlı olmasını sağlamaktadır. Bu, örgütsel kimliğin bilişsel meşruiyet için bilişsel bağlam olduğu anlamına gelmektedir. Örneğin, çalışanlar, “topluma hizmet eden bir örgütüz” veya “cömert ikramiyeler sağlayan bir örgütüz” gibi tanımlara sahip olabilir. Örgütsel kimlik durumunda, bu özellikler bilişsel meşruiyetin temeli olan örgütü tanımlamak ve sınıflandırmak için kullanılır. Örgütsel kimlik, bir örgütün etikliği ve paydaşlara sunduğu değişim veya araçsal değerle ilgili özelliklere sahip olabilir. Dolayısıyla, örgütsel kimliğin ahlaki ve pragmatik meşruiyetle de ilgili olduğu ileri sürülebilir. Ahlaki ve pragmatik meşruiyet için, stratejiler sırasıyla örgütün faaliyetlerinin etik temelini veya araçsal değerini oluşturmaya odaklanmaktadır. Bilişsel meşruiyet için stratejiler ise örgüt faaliyetlerinin tanımını ve anlamını oluşturmaya yöneliktir (Bridwell-Mitchell ve Mezas, 2012, s. 192-195).

Yeni sektörlerde meşruiyetin yaratılması, girişimcilerin sembolik dil ve davranışı kullanma kapasitesinin yanı sıra ne yaptıkları ve bunu neden yaptıkları hakkında tutarlı hikayeler iletme yetenekleriyle bağlantılıdır (Clegg, Rhodes ve Kornberger, 2007, s. 515-516). Literatürde çok sayıda yazar (Barnard, 1938; Selznick, 1957; Lyles ve Schwenk, 1992; Pettigrew, 1979; Pfeffer, 1981; Pondy, 1978; Smircich ve Morgan, 1982) örgütler için anlam yaratmada liderlerin ya da üst yönetimin rolünü vurgulamıştır (Chreim, 2000, s. 10). Buna göre üst yönetimin gözünde bir örgütü diğer örgütlerden ayıran misyonlar, uygulamalar ve değerler örgütsel kimliklerin şekillenmesine katkıda bulunmaktadır (Scott ve Lane, 2000, s. 44-45; Pratt ve Foreman, 2000, s. 36-37). Diğer taraftan örgütsel kimlik alanındaki mevcut çalışmalar (Ashforth ve Gibbs, 1990; Elsbach ve Kramer, 1996) genellikle meşruiyet kazanmak yerine yöneticilerin onarım çabalarına odaklanmıştır. Ancak, bir stratejist ve makro aktör olarak üst yönetim örgütsel kimliğin oluşturulmasında etkili bir aktör olmaya devam etmektedir (Chreim, 2000, s. 11). Bu nedenle bu çalışmada örgütlerin kimlik ve meşruiyet elde etme çabaları üst düzey yöneticilerin bakış açısından ele alınacaktır.

Örgütsel Kimlik ve Meşruiyet İlişmesine Yönelik Literatür

Dutton ve Dukerich (1991, s. 517-542), New York/New Jersey Liman İdaresi'nin, işlettiği tesislerde bulunan evsizlerin sayısının artması sorununu nasıl tanımladığına ve buna nasıl yanıt verdiğine ilişkin modelin oluşturulmasında örgütsel kimliğin oynadığı role odaklanarak 1982-1989 yılları arasında konu alan bir vaka çalışması yapmışlardır. Görüşmecilere örgütlerini ayırt eden özellikler ile ilgili görüşleri sorulmuş ve New York/New Jersey Liman İdaresi'nin örgütsel kimlik özellikleri ortaya konmuştur. Katılımcıların tamamı Liman İdaresini benzersiz teknik uzmanlığa sahip, sosyal hizmet faaliyetlerine uygun olmayan profesyonel bir örgüt olarak tanımlamıştır. Katılımcıların %44'ü örgütlerinin etik ve fedakar; %36'sı yüksek kaliteli bir örgüt ve üstün hizmet sağlayıcısı olduğunu ifade etmiştir. Yazarlara göre, bir örgütün kimliği zaman içinde örgütsel eylem kalıplarını etkilemektedir.

Elsbach ve Sutton (1992), örgüt üyelerinin yasadışı eylemlerinin kilit seçmenlerin onayına ve desteğine nasıl yol açabileceği ile ilgili bir çalışma yapmışlardır. İki sosyal hareket örgütünün (Önce Dünya! ve Gücü Açığa Çıkarmak için AIDS Koalisyonu (ACT UP)) gayri meşru faaliyetlerinin bu örgütler için meşruiyet ikilemleri yarattığı görülmüştür. Bir yandan, kültürel açıdan gayri meşru faaliyetler, üyeleri uzaklaştıran ve dış desteği tehlikeye atan olumsuz yorum ve saldırılara neden olabilirken öte yandan ortaya çıkan kimlik, örgütün bu tür yasadışı eylemleri destekleyen çok dar toplum kesimleri içindeki itibarını güçlendirebilmektedir. Ayrıca, bu tür bir kimliğin, doğru yönetilirse örgütün kültürel olarak kabul edilebilir amaçlarını destekleyen nispeten geniş toplum kesimlerinin meşruiyetini kazanmasını sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Elsbach ve Sutton, 1992, s. 733).

Elsbach ve Kramer (1996, s. 451), ABD'nin "En İyi 20 İşletme Okulu" sıralamasının işletme okullarının örgütsel kimlikleri üzerindeki etkilerini araştırmıştır. İşletme okullarının kalıcı kimlik boyutlarının güvenilir bir tanımını elde etme girişiminde, benzersiz ve tanımlayıcı özelliklere ilişkin ifadeler için örgütsel kayıtları- yani beş yıl boyunca okulların kayıtlarını - araştırmıştır. Ortaya çıkan kimlik boyutlarını şöyle listelemişlerdir. Kültür türü (katılımcı kültür; küçük / dost kültür), değerler (akademik değerler; iş etiği), öğrencilerin türü (farklı öğrenciler; seçkin öğrenciler), program türü (küresel program; nicel program), kurum türü (kamu kurumu), yaklaşım (girişimci; teknik) ve ünlü üniversite ve güçlü mezunlar. Çalışmanın sonunda katılımcıların Business Week En İyi 20 İşletme Okulu sıralamasını örgütsel kimliklerine yönelik bir tehdit olarak algıladıkları görülmüştür (Elsbach ve Kramer, 1996, s. 453).

Fiol vd. (1996) ABD'deki Baby Bells veya bölgesel Bell işletme şirketleri (RBOC'ler) ile yaptıkları çalışmada örgütsel kimliğin evrimini araştırmada iki sorunun etkili olduğunu kanıtlamışlardır: 1) Örgütünüzü diğer RBOC'lere kıyasla tanımlamak için hangi kelimeleri kullanırsınız? 2) Örgütünüzü rakiplere kıyasla tanımlamak için hangi kelimeleri kullanırsınız? 5'li Likert ölçeğinde ölçülen anket maddeleri, saldırganlık derecesi, stratejik odaklanma, müşteri odaklılık, risk toleransı, bürokrasi, maliyet yapısı, hareket hızı ve kısıtlama olarak saptanmıştır (Chreim, 2000, s. 36).

Chreim (2000), üst yönetim söyleminde kimlik geliştirme sürecini değişim bağlamında araştırmak için, 1985-1997 yılları arasında Kanadalı iki yetkili banka için yönetim söyleminin boylamsal bir analizini yapmışlardır. Sonuçlar, örgütsel kimliğin kalıcı olmaktan çok gelişmeye ve değişmeye yatkın olduğunu göstermektedir. Bir kimlik temasının merkeziliğindeki bir değişikliğin, temayla ilişkili niteliklerin kümesinde bir değişikliği işaret ettiği saptanmıştır. Çalışmanın bulguları, sürekliliğin değişim bağlamında nasıl kurulduğuna da işaret etmektedir. Bu çalışmada, sürekliliği korumanın bir yolunun, örgütü inovatif olarak tanımlamak olduğu, saptanmıştır. Bu da örgütün bir taraftan kalıcı bir öz tanımlamayı sürdürürken diğer

tarafından farklı değişiklikler de yapabildiği anlamına gelmektedir. Diğer sürekliliği sürdürme stratejileri, yıllar boyunca aynı tanımlamaları kullanmayı içermektedir. Bu tanımlar zamanla farklı anlamlar ifade etmeye başlasalar da kalıcıdır. Bulgular, incelenen iki örgütün esasen günümüze demirlendiğini, geçmişten gelen kalıcı tanım kullanımı ve söylemde sürekliliğin sağlandığını göstermektedir (Cheriem, 2000, s. 171-172).

Wellefor ve Dudley (2000) ABD Virjinya'da yer alan Total Action Against Poverty (TAP) adında bir sivil toplum örgütünde örgütsel kimliği betimlemeye yönelik durum çalışması yapmışlardır. Yazarlar "kelime frekansı" yöntemi ile ilk olarak üst yöneticinin örgütü tanıtmak amacıyla potansiyel bağışçılara yazdığı metinde yer alan TAP'ın kimliğine ilişkin 33 kelime saptamıştır. Daha sonra bu kelimelerin tarihsel süreç ve çeşitli örgüt paydaşları açısından da geçerli olup olmadığı analiz edilmiştir. Tarihsel açıdan bu kelimelerin çeşitli örgüt paydaşları açısından da büyük ölçüde geçerli olduğu ve dolayısıyla örgütsel kimliğin korunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Foreman ve Whetten'in (2002) çalışması ilk olarak, bir kimliğin ne olarak algılandığı ile ne olması gerektiği arasında bilişsel bir karşılaştırma modeli sunmaktadır. İkincisi, örgütsel kimliği çoklu ve rekabet eden kimlikler açısından işlevsel hale getirerek mevcut düşünceyi genişletmektedir. Oluşturulan model, hem "iş" hem de "aile" kimliklerinin unsurlarından oluşan "melez" bir kimlik formundaki kırsal kooperatiflerin üyelerinden elde edilen veriler yoluyla test edilmektedir. Analiz sonuçları, örgütsel kimlik uyumunun örgütsel bağlılık üzerinde ve hem bilişsel hem de pragmatik meşruiyet üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Örgüt üyeleri kimlik algılarını ve beklentilerini bilişsel olarak karşılaştırırlar ve ortaya çıkan kimlik uyumu düzeyi, örgütsel bağlılık düzeylerini önemli ölçüde etkilemektedir (Foreman ve Whetten, 2002, s. 618-628).

Örgütsel kimliğin, en iyi zamansal farklılık (zaman içinde istikrarlı bir kimliğin performansı) ve mekânsal farklılık (örgütsel kimliğin diğer örgütlerle ilişkili olarak konumlandırılması) arasındaki ilişki açısından anlaşıldığını savunan Clegg vd.'ne (2007, s. 495) göre meşru bir örgütsel kimlik inşasını mümkün kılan şey, bu iki farklılık biçimi arasındaki ilişkidir. Avustralya'da gelişmekte olan işletme koçluğu sektöründen elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz sonuçları şu şekildedir: İşletme koçları kendi kimliklerini söylemsel olarak inşa etmeye çalışmışlardır. Zamansal olarak sabit, ancak bunu, kendilerini diğerleriyle aynı ve farklı olma açısından mekansal olarak tanımlayarak yapmışlardır (Clegg vd., 2007, s. 511-512). İşletme koçları kendilerini ısrarla ne olduklarına göre değil ne olmadıklarına göre tanımlamışlardır. İşletme koçları mekansal ve zamansal stratejiler ve kaynaklar kullanarak istikrarlı bir kimlik yaratmaya ve "konumlarını meşrulaştırmaya ve söylem yoluyla kimliklerini inşa etmeye" çalışmışlardır (Clegg vd., 2007, s. 515).

He ve Baruch (2009) İngiltere inşaat şirketlerinde kurumsal değişim sırasında örgütsel kimliğin nasıl değiştiğini araştırmıştır. Makalenin bulguları şu şekilde özetlenebilir: kurumsal değişim (özellikle düzenleme ve uygulama değişiklikleri) kimlik sorunlarının, yani kimlik belirsizliği, meşruiyet krizi ve kimlik eskimesinin tetikleyicisi olarak hizmet etmektedir. Dolayısıyla örgütsel kimlik değişimi kurumsal değişim tarafından tetiklenebilir. Liderlik, örgütsel kültür ve stratejik uygulamalar dış baskının neden olduğu kimlik sorunlarının üstesinden gelmek için göze çarpan araçlardır. Kurumsal değişim, yönetilmesi gereken algılanan bir meşruiyet krizi yaratmış, yeni bir kimliğin oluşumu, meşruiyet yönetimi ile kolaylaşmıştır. Bununla birlikte, bu durum örgütler arası kimlik farklılaşmasını azaltmış ve sektör kimliğini güçlendirmiştir. Bazı inşaat şirketleri, sektör içinde nispeten daha farklı bir kimliğe duyulan ihtiyacı fark etmiştir (He ve Baruch, 2009, s. 591).

Bridwell-Mitchell ve Mezias (2012) çalışanların örgütsel kimlik anlayışlarının yönetimsel iletişim stratejileri tarafından ne ölçüde dönüştürülebileceğini anlamak için kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Çalışanların örgütsel kimlik anlayışlarındaki dönüşümün meşruiyet yönetimi alanına özgü iletişim stratejileri kullanan yöneticilere bağlı olduğunu iddia etmişlerdir. Çalışmada yöneticilerin, çalışanların örgütsel kimliğini ve meşruiyet endişelerini yöneterek yeni girişimler için nasıl bilişsel meşruiyet kazanabileceği incelenmiştir. Araştırma sonucunda, yöneticilerin meşruiyet kazanmak için gelecek vadeleri, soyut anlam ve etki üreten vadeleri, kimlik belirsizliğini azaltan, kimliği geliştiren olumlu iddiaları kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yöntem

Keşif amaçlı bu çalışmada gömülü teori (grounded theory) yaklaşımı benimsenmiştir (Glaser ve Strauss, 1967; Miles ve Huberman, 1984; Eisenhardt, 1989; Strauss ve Corbin, 1990, 1998). Gömülü teori yaklaşımı yeni teori oluşturarak veya mevcut teoriye ilaveler yaparak teoriyi ilerletmeyi amaçlamaktadır (He

ve Baruch, 2009, s. 581). Strauss ve Corbin'e (1990, s. 37) göre bu yaklaşımın altında yatan ana varsayım incelenen fenomenle ilgili tüm kavramların tanımlanmamış olması veya tanımlanmışlarsa "kavramsal olarak az gelişmişlerdir" Ayrıca, gömülü teori yaklaşımında araştırma sorusu bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiler hakkında ifadeler gerektirmez, çünkü amaç bir hipotezi test etmek değildir. Araştırma sorusu, incelenecek olguyu tanımlayan bir ifadedir (Strauss ve Corbin, 1990, s. 38). Bu nedenle, veri toplama, analiz ve teori birbirleriyle karşılıklı ilişki içindedir. Kişi bir teoriyle başlayıp sonra onu kanıtlamaz. Aksine, bir çalışma alanıyla başlar ve bu alanla ilgili olanın ortaya çıkmasına izin verilir (Strauss ve Corbin, 1990, s. 23). Bundan ortaya çıkan Şey, sosyal girişimlerin kimliğini söylemsel olarak inşa eden kategorilerin ortaya çıkarılmasıdır. Üst yönetim söylemlerindeki kimlik ve meşruiyet oluşturma çabalarına gömülü teori yaklaşımını uygulamak, metinlerin içeriğinde ilgili belirleyicileri aramayı gerektirmektedir.

Nitel araştırmalarda güvenirlik, zaman ve araştırmacılar arasındaki tutarlılığın bir ölçüsüdür Güvenilir bir prosedür, uygulama koşullarına bakılmaksızın aynı fenomen dizisinden aynı sonuçları vermelidir (Miles ve Huberman, 1990 Akt: Krippendorff, 1980, s. 129). LeCompte ve Goetz (1982, s. 41-42), nitel araştırmada i güvenirliğinin sağlanması için birtakım stratejiler önermektedir. İlk olarak araştırmacı, elde ettiği verileri doğrudan, hiçbir yorum yapmadan sunmalıdır. Araştırmanın verilerinin kamera ya da ses kayıt cihazı gibi bir yere kaydedilmesi de i güvenirlik açısından önemlidir. LeCompte ve Goetz (1982, s. 37-40), nitel araştırmada dış güvenirliğin sağlanması için önerdiği stratejileri Şu Şekilde sıralamıştır: İlk olarak araştırmacı araştırmadaki konumunu belirtmelidir. Veri elde edilen katılımcıların ve veri elde edilen ortamın, araştırmanın kavramsal çerçevesinin ve varsayımlarının, veri toplama ve analiz etme yönteminin ayrıntılı bir Şekilde tanımlanması da nitel araştırmanın dış güvenirliği için gerekli hususlar arasında yer almaktadır. Bu çalışmada da güvenirliği güçlendirmek amacıyla telefon görüşmeleri kayıt altına alınmış, tüm belgeleri kodlamak için aynı kodlama Şeması kullanılmış, incelenen tüm sosyal girişimlerin verilerine aynı temalar ve kodlar uygulanmıştır. Ayrıca, hangi araştırma yöntemlerinin kullanıldığı; hangi belgelerin ve verilerin analiz edildiği açıkça belirtilerek çalışmanın güvenirliği güçlendirilmiştir.

Nitel araştırmalarda geçerlik, veri içinden çıkarılan anlamlar/sonuçlar ve bu anlam ve sonuçların ne kadar objektif gerçekliği oluşturduğu ile ilgilidir (Güler vd., 2013, s. 334). Elde edilen verilerin ayrıntılı Şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel araştırmada geçerliliğin önemli ltleri arasında yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s. 78). İ geçerlik; bulguların anlamlı olup olmadığını, insanlar ve okuyucular için güvenilir olup olmadığını ve bunların "baktığımız Şeyin portresi" olup olmadığını belirten "doğruluk değeri" ile ilgilidir (Miles ve Huberman, 1984, s. 278). Dış geçerlik ise çalışmanın genellenebilirliği ve diğer bağlamalara aktarılabilirliği ile ilgilidir. Nitel araştırmada genelleme dolaylı yoldan yapılabilir. Diğer bir ifadeyle genellemeler; ilkeler, kurallar biçiminde değil, deneyimler ve örnekler biçimindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s. 79). Bu çalışmada araştırma süreci ve bağlamı hakkında kapsamlı bilgi verilerek, bulgular objektif ve ayrıntılı bir Şekilde rapor edilerek geçerlik artırılmaya çalışılmıştır. Bu sayede başka araştırmacılar tarafından diğer örneklerle, süreçlerle ve bağlamalarla karşılaştırma yapılabilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de gelişmekte olan bir sektör olan sosyal girişimlerin, üst yönetim aracılığıyla nasıl bir kimlik oluşturdukları ve örgütsel kimlik ile ne tür bir meşruiyet elde etme çabası içinde olduklarını araştırmaktır. Araştırma, Şu sorulara yanıt aramayı amaçlamaktadır:

- Sosyal girişimlerin merkezi, temel ve ayırt edici özellikleri nelerdir?
- Sosyal girişimler örgütsel kimlik aracılığıyla ne tür bir meşruiyet elde etmeye çalışmaktadır?

Evren - rneklem

Örgütsel kimliğin inşası, örgütün bulunduğu sektörün bulunduğu bağlamda gerçekleşmektedir. Bu nedenle, örgütlerin kimlik konumları sektördeki diğer örgütlerle ortak olan özelliklere göre tanımlanmaktadır. DiMaggio ve Powel'a (1983) göre gelişmekte olan sektörlerde böyle bir süreç özellikle dikkat çekicidir çünkü yaşam döngüsünün başlangıcındaki örgütsel alanlar, mevcut formlar açısından yüksek düzeyde çeşitlilik sağlarken, kurulduktan sonra daha homojen hale gelme eğilimindedirler. Diğer taraftan, gelişmekte olan sektörler, örgütsel kimliği incelemek için özellikle göze çarpan bir ortamdır, çünkü görece yeni başlayan kurumsallaşma, örgütlerin kimlik oluşum sürecini özellikle görünür kılmaktadır (Clegg vd., 2007, s. 499-500). Gelişmekte olan sektörlerde meşruiyetin yaratılması, üst yönetimin sembolik dil ve davranışı kullanma kapasitesinin yanı sıra yaptıkları hakkında tutarlı hikayeler iletme yetenekleriyle

bağlantılıdır. Örgütsel kimliği tanımlama girişimleri, örgütün karakterini söylemsel olarak oluşturma süreçleri olarak kabul edilebilir (Clegg vd., 2007, s. 515-516).

Bu bilgilerden yola çıkarak bu çalışmanın ana kütesini Türkiye’de faaliyet gösteren sosyal girişimler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini belirlemede amaçlı örnekleme yöntemi benimsenmiş, görüşme talebine yanıt veren 13 sosyal girişim örneklemini oluşturmuştur. Türkiye’de faaliyet gösteren sosyal girişimlerin üst düzey yöneticileri ile telefon görüşmeleri yapılmıştır. Çünkü onlar sosyal girişimin geçmişi ve kimliği hakkında en alakalı bilgiye sahip olan kişilerdir. Yarı yapılandırılmış şekilde yapılan bu görüşmeler, örgütsel kimlik ve meşruiyet hakkındaki yönetsel algı, tutum ve görüşlere ilişkin ana veri kaynağıdır. Bu tür görüşmeler, sabit seçenekli cevaplama ve alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirmektedir (Büyükoztürk, Çakmak Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel 2014, s. 152).

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Görüşme soruları literatür taraması (Albert ve Whetten, 1985; Dutton ve Dukerich, 1991; Gioia ve Thomas, 1996; Fiol, Huff, ve Sarason, 1996; Elsbach ve Kramer, 1996; Clegg vd. 2007; Clegg, Kornberger, ve Rhodes, 2005; Gioia vd., 2000; Chreim, 2000) sonucunda oluşturulmuştur. Merkezlik, “misyon” “yapılan şeyin temel nedeni” gibi sorularla ölçülmüştür. D’Aveni ve MacMillan’a (1990) göre başka bir merkezlik ölçüsü, belirli bir temaya yapılan referansların sayısıdır. Bir öğeden bahsedilme sıklığı bir merkezlik ölçüsüdür. Ayırt ediciliği ortaya çıkarmak için diğer sosyal girişimler ile kıyaslandığında benzer ve farklı olarak görülen özellikler; süreklilik için ise geçmişten bugüne sabit kalan, süregelen özelliklerin ne olduğu sorulmuştur.

Veri toplama süreci Ekim 2020’de başlamış, Aralık 2020’de sona ermiştir. Araştırmanın ikinci veri kaynağı sosyal girişimlere ait web sitelerinde yer alan bilgiler (misyon ifadeleri, değer tanımları, sosyal girişimin tanımına ve tarihçesine ilişkin bilgiler), sosyal girişimler ile ilgili haberler, sosyal girişimcilerle yapılan röportajlardır. Tüm bu kaynaklardan elde edilen veriler Nvivo 12 nitel veri analizi programına kaydedilerek içerik analizi yapılacaktır. İçerik analizinde veriler kodlanarak kodlar arasındaki ilişkiler saptanmakta; temalar ortaya çıkarılmakta ve ortaya konulan bulgular yorumlanarak birtakım sonuçlar ve araştırma modeli elde edilmektedir.

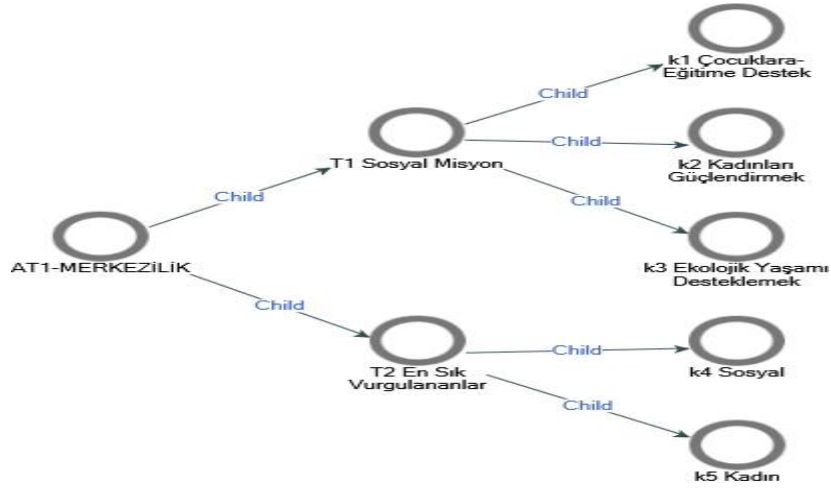
Bulgular

Sosyal Girişimlere ve Girişimcilere Ait Bilgiler

Türkiye’de sosyal girişimcilik faaliyetlerini aktif bir şekilde destekleyen Ashoka, SosyalUp, TÜSEV’in sosyal girişimcilik projesi için oluşturulan internet sitesi sosyalgirisim.org, sosyal girişim.com gibi oluşumların web sitelerinde yer alan sosyal girişimcilere ulaşmaya çalışılmış, geri dönüş yapan on üç adet sosyal girişimci ile görüşmeler yapılmıştır. Aşağıda Tablo 1’de kurucuları ya da yöneticileri ile görüşme yapılan sosyal girişimlere ait bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Veri Elde Edilen Sosyal Girişimlere Ait Bilgiler

Sosyal Girişimin Adı	Kuruluş Yılı
Adım Adım	2008
Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği	2002
Givin.co	2017
Hepipet	2016
İyimser Abla	2017
Joon	2016
Leyla’dan Sonra	2014
Mektepp	2018
Mevsimlik	2017
Önemsiyoruz	2015
Teyit	2016
Tolkido	2016
Topraktan Tabağa	2018

Şekil 2. Merkeziliğe İlişkin Tema ve Kodlar NVivo Modeli-1

Sosyal Girişimin Farklı Özelliklerine İlişkin Görüşler Farklılık (AT2)

Sosyal girişimin farklılığına dair sorulan sorular “Ayırt Edici Özellikler” (T3) ve “Benzer Özellikler” (T4) temaları altında toplanmıştır.

Tablo 3. Sosyal Girişimin Farklılığına İlişkin Temalar ve Kodlar

Ana Tema	Temalar	Kodlar	Referans
Farklılık (AT2)	Ayırt Edici Özellikler (T3)	Samimiyet (k6)	10
		Kapsayıcılık (k7)	6
	Benzer Özellikler (T4)	Sosyal Fayda (k8)	9
		Organik Örgüt Yapısı (k9)	3

Ayırt Edici Özellikler (T3)

“Ayırt Edici Özellikler” (T3) teması “Samimiyet” (k6) ve “Kapsayıcılık” (k7) olarak 2 adet kod içermektedir. Sosyal girişimcilerin ifadelerinden alıntılara aşağıda yer verilmiştir:

k6- Joon (...) “Biz tasarımın erişilebilir bir şey olduğunu anlatmaya çalışıyoruz. O yüzden fiyatlandırma politikamızda vs. de de daha alım gücünü gözetiyoruz. Bunun dışında insanların kaliteli bir şey alabileceği, buraya geldiğinde o kalitenin olduğu, iyi işin, kaliteli işin olduğu. İyi tasarım dememizin sebebi de o. Nitelikli işin burada bulunabileceğini hissettirmeye çalışıyoruz. Renklerimizde de biraz daha soft tonlar seçmemizin nedeni o samimiyetin, içtenliğin yansıtılmaya çalışılmasıdır. Çok havalı bir marka olmaya çalışmıyoruz.”

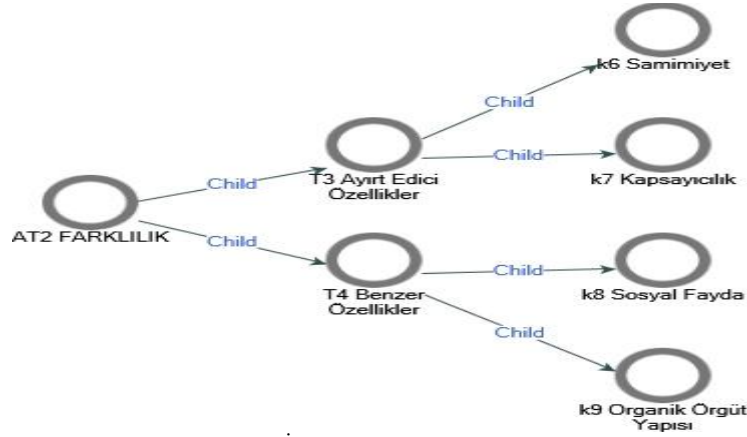
k7- Tabaktan Toprağa (...) “Türkiye de sosyal girişimler bir tek işe yoğunlaşıyor. Biz öyle değiliz her kesimden insanı bu işe katmak zorundayız. Yerel kalkınma demek bu demek. Ben sadece sabun üretiyorum ve sabun üretkenleri alıyorum diye bir şey yok. Sadece tek kesimde yapamazsınız üretimin her kesimini ayağa kaldırmak zorundasınız. Amaç bir tabak yapmak değil artık. Tabağın sürdürülebilirliğini sağlamak.”

Benzer Özellikler (T4)

“Benzer Özellikler” (T4) teması “Sosyal Fayda” (k8) ve “Organik Örgüt Yapısı” (k9) olarak 2 adet kod içermektedir. Sosyal girişimcilerin ifadelerinden alıntılara aşağıda yer verilmiştir:

k8- Mevsimlik (...) “Sosyal girişimlerin tamamı çok iyi niyetle, sosyal fayda sağlamak için, toplumdaki belirli bir alandaki yaraya merhem olalım diye bir el atma amacındalar. Ortak özelliğimiz sosyal fayda sağlamak sanırım.”

k9- Teyit (...) “Hiçbir sosyal girişim katı hiyerarşik yapılar değildir mesela. Bu ortak özelliklerden biri olabilir.”

Şekil 3. Farklılığa İlişkin Tema ve Kodlar NVivo Modeli-2

Süreklilik (AT3)

Sosyal girişimin sürekliliğine dair sorulan sorular “Süregelen Özellikler” (T5) teması altında toplanmıştır.

Tablo 4. Sosyal Girişimin Sürekliliğine İlişkin Temalar ve Kodlar

Ana Tema	Temalar	Kodlar	Referans
Süreklilik (AT3)	Süregelen Özellikler (T5)	Paylaşım (k10)	11
		Yenilik (k11)	9
		İyilik (k12)	9

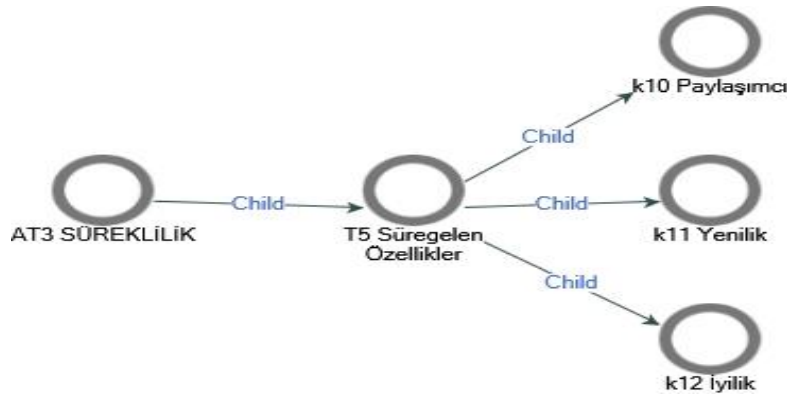
Süregelen Özellikler (T5)

“Süregelen Özellikler” (T5) teması “Paylaşım” (k10) ve “Yenilik” (k11) ve “İyilik” (k12) olarak 3 adet kod içermektedir. Sosyal girişimcilerin ifadelerinden alıntılara aşağıda yer verilmiştir:

k10- *Mektepp* (...) “Öğretmenlerin kendi arasında bir paylaşım kültürü oluşturmasını istiyoruz. Yani bu açık kaynak paylaşım alanı dediğimiz konuyu eğitim alanında da herkesin benimsemesi, herkesin birbirleriyle birşeyler paylaşarak birbirlerine katkı sağlamasını, birbirinden öğrenmesini ve bu şekilde toplu bir gelişmeye ulaşmayı hedefliyoruz. Bu kapsamda mektepp.com da dijital bir platform oluşturduk. Burada onlara aslında bir alan sağlıyoruz. Dijital olarak etkinliklerini paylaşmalarını.”

k11- *Tolkido* (...) “Sosyal heaker/inovatif bir girişimiz. Bizim kullandığımız yazılımlar, donanımlar ufak maliyetlerle zekice düşünülmüş ama inovatif fikirler.”

k12- *Givin* (...) “Givin bir mobil uygulama. Herhangi bir eşyamızı ya da yeteneğimizi STKlara destek olmak için satışa sunuyoruz. Aynı zamanda yaptığımız bütün alışverişlerin, bütün ödemelerin geliri, eğitim için çalışan TEGEV, Toplum gönüllüleri, koruncuk vakfı, tohum otizm vakfı gibi çok değerli stk'lara gidiyor. Dolayısıyla “alışverişin en iyi halı” diyoruz givin için.”

Şekil 4. Sürekliliğe İlişkin Tema ve Kodlar NVivo Modeli-2

Meşruiyet (AT4)

Sosyal girişimin meşruiyeti “Bilişsel Meşruiyet” (T6) ve “Ahlaki Meşruiyet” (T7) temaları altında toplanmıştır.

Tablo 5. Sosyal Girişimin Meşruiyetine İlişkin Temalar ve Kodlar

Ana Tema	Temalar	Kodlar	Referans
Meşruiyet (AT4)	Bilişsel Meşruiyet (T6)	Sosyal Fayda (k13)	59
	Ahlaki Meşruiyet (T7)	Şeffaflık (k14)	18
		Adil Olma (k15)	8
		Hesap Verebilirlik (k16)	7

Bilişsel Meşruiyet (T6)

“Bilişsel Meşruiyet” (T6) teması “Sosyal Fayda” (k13) şeklinde 1 adet kod içermektedir. Sosyal girişimcilerin ifadelerinden alıntılara aşağıda yer verilmiştir:

k13- Hepîpet (...) “Para kazanmak asla değil. Elde edilen gelir doğrudan mama alımı için kullanılıyor. Adıyaman’da, Kars’da, Van’da bir hayvana faydalı olabiliyorsam, o hayvan benim sayemde sağlığına kavuşabiliyorsa bunu karşılığını hiçbir zaman maddi olarak koymamıştım. Bu motivasyon ve mutluluk benim için yeterli.”

k13- Leyla’dan Sonra (...) “Bizi yönlendiren ana etmen daha çok çocukla tanışabilmek, daha çok çocuğun hayatına dokunabilmek ve elimizden geldiğince her çocuktan bir dilek gerçekleştirebilmek.”

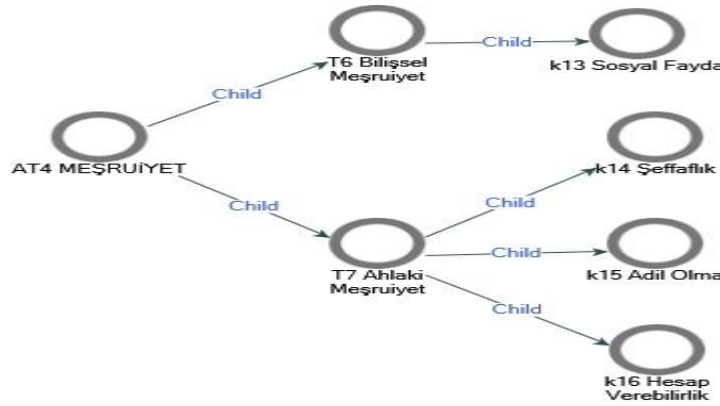
Ahlaki Meşruiyet (T7)

“Ahlaki Meşruiyet” (T7) teması “Şeffaflık” (k14), “Adil Olma” (k15) ve “Hesap Verebilirlik” (k16) olarak 3 adet kod içermektedir. Sosyal girişimcilerin ifadelerinden alıntılara aşağıda yer verilmiştir:

k14- Joon (...)“Bir tanesi şeffaflık. Bir teklif gönderirken bile para nereye gidiyor kime gidiyor? Malzeme kimden alınıyor, kime veriliyor vs. her zaman çok şeffaf oluyoruz. Kendi içimizde de, ekip içinde de oldukça şeffafız.”

k15- Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği (...) “Eylemlerinde adil değer yaratmayı esas alır. El değiştirmesi sırasında döngünün her aşamasında bireylerin ve doğa unsurlarının zarar görmediği bir ticaret anlayışını destekler.”

k16- Önemsiyoruz (...) “Hesap verebilir ve şeffaf olmak değerlerimizin en başında geliyor.”

Şekil 5. Meşruiyete İlişkin Tema ve Kodlar NVivo Modeli-2

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, Türkiye’de gelişmekte olan bir sektör olan sosyal girişimlerin, üst yönetim aracılığıyla meşru bir kimlik oluşturmak için ne tür bir çalışma şekli ve dolayısıyla oluşturulan örgütsel kimlik ile ne tür bir meşruiyet kazanma çabası içinde oldukları araştırılmıştır. Örneklemde yer alan sosyal girişimlerin merkezi özelliklerinin “sosyal misyon” teması altında toplandığı görülmüştür. Sosyal misyonun içeriğine bakıldığında daha çok çocukların ve kadınların desteklenmesine yönelik faaliyetlerden oluştuğu belirtilebilir. Merkezi özellikler temasını desteklemek amacıyla en sık vurgulanan kelimeleri saptamak amacıyla kelime frekansı (Word Frequency) analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda sosyal misyon temasını

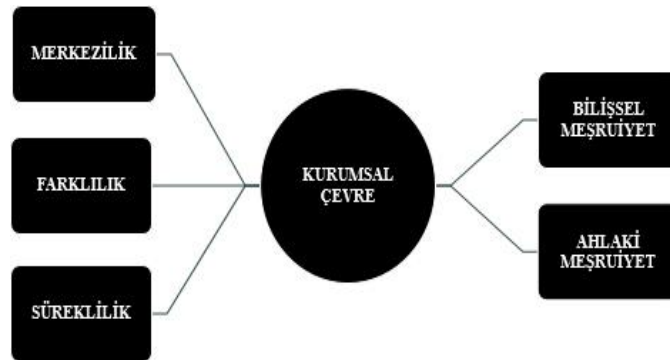
destekler nitelikte en sık vurgulanan kelimelerden birinin “kadın” bir diğeri ise “sosyal” kelimesi olduğu görülmektedir. Sosyal girişimlerin merkezilik tanımlarında sosyal misyonu belirtmeleri McMillan’ın (1987) ve Carpenter’in (1994) aynı sektörde faaliyet gösteren örgütlerin kimlik beyanlarının yaptıkları iş, misyon ve sektörün özellikleri ile yakından ilgili olduğuna dair ifadeleri ile tutarlıdır.

Örnekleme yer alan sosyal girişimlerin ayırt edici özelliklerinin “samimiyet” ve “kapsayıcılık” ile ifade edildiği görülmüştür. Sosyal girişimlerin kendilerini diğeri sosyal girişimlerden ayırmak için kullandıkları özellikler aynı kavramlar etrafında toplanmıştır. Bu kavramlar toplumda sosyal fayda yaratmak üzerine inşa edilen sosyal girişimler için şartııcı değildir. Martin vd. de (1983) benzersiz olduğunu iddia eden yedi tür öykü üzerinde yaptıkları çalışmada, bu tür öykülerin çeşitli örgütlerde aynı biçimde ortaya çıktığını göstermişlerdir. Dolayısıyla araştırmanın sonuçları Martin vd. (1983)’nin araştırmasının sonuçları ile paralellik göstermektedir. Sosyal girişimlerin benzer özelliklerinin ise “sosyal fayda” ve “organik örgüt yapısı” ile tanımlandığı saptanmıştır. Bu sonuçlar da yine sosyal girişimlerin kendilerine has yapılarını vurgulamaktadır. Analiz sonucunda sosyal girişimlerin süregelen özellikleri “paylaşım”, “yenilik” ve “iyilik” gibi kavramlar altında toplanmıştır. Bu kavramların kelime frekansı analizinde de öne çıkan kavramlar arasında yer aldığını görebiliriz. Bu sonuçlar Cheriem (2000) ve Clegg vd.’nin (2007) araştırma sonuçları ile tutarlıdır.

Çalışmanın meşruiyet ile ilgili sonuçlarına bakıldığında sosyal girişimlerin meşru bir örgüt kimliği inşa etmelerinin daha çok “bilişsel meşruiyet” ve daha sonra “ahlaki meşruiyet” elde etmelerine yarar sağlayacağı saptanmıştır. Bilişsel meşruiyet açısından sosyal fayda özelliğinin; ahlaki meşruiyet açısından ise şeffaflık, adil olma ve hesap verebilirlik gibi etik değerlerin öne çıkarıldığı görülmektedir. Clegg vd. (2007, s. 515-516) ve Bridwell-Mitchell ve Mezas da (2012, s. 205) yeni kimliklerin oluşumunda bilişsel meşruiyet stratejilerinin daha uygun olduğunu çünkü örgütsel kimliğin esasen örgüt faaliyetleri için bir dizi tanım ve anlam içerdiğini ifade etmişlerdir.

Bu çalışma Türkiye’de sosyal girişimcilik örgütsel alanında örgütsel kimliğin ve örgütsel kimlik aracılığıyla meşruiyet elde etme çabalarının anlaşılması açısından önemli çıkarımlara sahip olmasına rağmen bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Veriler sosyal girişimlerin üst yönetimi ile yapılan görüşmelerden ve ikincil veri kaynaklarında yer alan bilgilerden elde edilmiştir. Diğeri paydaşları veya örgüt üyeleri analize dahil edilmemiştir. Bu nedenle, mevcut araştırma sonuçları değerli olsa da kimliklerin ilişkisel inşasına ve farklı paydaşlardan gelen görüşlere ışık tutan daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Ayrıca gelecekteki araştırmalarda örgütlerin zaman içindeki kimlik değişimlerini (He ve Baruch, 2009, s. 595), keşfedecek çalışmaların yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçları açısından, örgütsel kimliğin sosyal girişimlerin meşruiyet elde etmelerindeki rolü düşünüldüğünde, bu durumun örgütteki yöneticiler tarafından dikkate alınması önemli hale gelmektedir. Scott ve Lane (2000) ile Pratt ve Foreman’ın (2000) da belirttiği gibi yöneticiler örgütü diğeri örgütlerden ayıran misyonlar, uygulamalar ve değerler yoluyla örgütsel kimliklerini şekillendirebilir ve örgütsel kimlik aracılığıyla örgütün kurumsal çevrede bir meşruiyet elde etmesine katkı sağlayabilirler.

Aşağıda Şekil 6’da araştırmanın model önerisi yer almaktadır.

Şekil 6. Araştırmanın Model Önerisi

Etik Beyan

“Sosyal Girişimlerin Örgütsel Kimlik Yoluyla Meşruiyet Arayışları” başlıklı çalışmanın verileri 2020 ekim–aralık ayları arasında toplanmıştır. Makalenin yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Ayrıca Hakkari Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 14/10/2020 tarih ve 2020/26 karar sayılı etik kurul izni alınmıştır.

Kaynakça

- Albert, S. ve Whetten, D. A. (1985). Organizational identity. In L. L. Cummings ve B. M. Straw (Eds.), *Research in organizational behaviour* (pp. 263-295). Greenwich: JAI Press.
- Aldrich, H. ve Fiol, C. M. (1994). Fools rush in? The institutional context of industry creation. *Academy of Management Review*, 19(4), 645-670. doi: <https://doi.org/10.2307/258740>
- Ağlarcı, O. (2011). *Anadolu üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi ve mühendislik-mimarlık fakültesi örgütsel kimliklerinin fenomenografik durum çalışmalarıyla analizi* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ashforth, B. ve Mael, F. (1996). Organizational identity and strategy as a context for the individual. In J. A. C. Baum ve J. E. Dutton (Eds.) *Advances in the strategic management* (pp. 19-64), Greenwich: JAI Press.
- Balmer, J. M. T. (1994). The BBC's corporate identity: Myth, paradox and reality. *Journal of General Management*, 19, 33-47. Doi: <https://doi.org/10.1177/030630709401900303>
- Bitektine, A. ve Haack, P. (2015). The macro and the micro of legitimacy: Towards a multi-level theory of the legitimacy process. *Academy of Management Review*, 40(1), 49-75. Doi: <https://doi.org/10.5465/amr.2013.0318>
- Blau, P. ve Scott, R. (1962). *Formal organizations*. Scranton: Chandler Publishing Company.
- Bridwell-Mitchell, E. N. ve Meziar, J. S. (2012). The quest for cognitive legitimacy: Organizational identity crafting and internal stakeholder support. *Journal of Change Management*, 12(2), 189-207. Doi: <http://dx.doi.org/10.1080/14697017.2011.645053>
- Brown, A. D. (2001). Organization studies and identity: Towards a research agenda. *Human Relations*, 54(1), 113-121. doi: <https://doi.org/10.1177/0018726701541014>
- Brunninge, O. (2005). *Organizational self- understanding and the strategy process* (Doctoral Dissertation). Strategy Dynamics in Scania and Handelsbanken. Jönköping: JIBS
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Carpenter, M. A. (1994). *Organizational identity and strategic decision making: The decision to divest*. Paper Presented at the Annual Meeting of the Academy of Management. Dallas.
- Cheney, G. (1991). *Rhetoric in an organizational society: Managing multiple identities*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Chreim, S. (2000). *The evolution of organizational identity: A discursive study* (Doctoral Dissertation). École des Hautes Études Commerciales, Montreal.
- Clegg, S. R., Kornberger, M. ve Rhodes, C. (2005). Learning/ becoming/organizing. *Organization*, 12(2), 147-168. doi:10.1177/1350508405051186
- Clegg, S. R., Rhodes, C. ve Kornberger, M. (2007). Desperately seeking legitimacy: Organizational identity and emerging industries. *Organization Studies*, 28(4), 495-513. doi: <https://doi.org/10.1177/0170840606067995>
- Corley, K. G. (2004). Defined by our strategy or our culture: Hierarchical differences in perception of organizational identity and change. *Human Relations*, 57(9), 1145-1177. doi: : 10.1177/0018726704047141
- Corley, K., Harquil, C. V., Pratt, M., Glynn, A., Fiol, C. M. ve Hatch, M. J. (2006). Guiding organizational identity through aged adolescence. *Journal of Management Inquiry*, 15(2), 85-99. doi: <https://doi.org/10.1177/1056492605285930>
- DiMaggio, P. J. ve Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160. doi: <https://doi.org/10.2307/2095101>
- Dutton, J. E. ve Dukerich, J. M. (1991). Keeping an eye on the mirror: Image and identity in organizational adaptation. *Academy of Management Journal*, 34(3), 517-554. doi: <https://doi.org/10.5465/256405>
- Eisenhardt, K. M. (1989). Building Theories from Case Study Research. *Academy of Management Review*, 14(4), 532-550. doi: <https://doi.org/10.2307/258557>
- Elsbach, K. ve Kramer, R. (1996). Members response to organizational identity threats: Encountering and countering the business week rankings. *Administrative Science Quarterly*, 41(3), 442-476. doi: <https://doi.org/10.2307/2393938>
- Elsbach, K. ve Sutton, R.I. (1992). Acquiring organizational legitimacy through illegitimate actions: A marriage of institutional and impression. *Management Theories*, 35(4), 699-738. doi: <https://doi.org/10.2307/256313>
- Fiol, M., Huff, A. ve Sarason, Y. (1996). *Operationalizing a new definition of organizational identity: Beyond central, distinctive and enduring*. Paper presented at the Identity III Conference. Utah.
- Foreman, P. ve Whetten, D. (2002). Members' identification with multiple- identity organizations. *Organization Science*, 13(6), 618-635. doi: <https://doi.org/10.1287/orsc.13.6.618.493>

- Gioia, D., Majken S. ve Kevin G. C. (2000). Organizational identity, image, and adaptive instability. *Academy of Management Review*, 25(1), 63-81. doi: <https://doi.org/10.2307/259263>
- Glaser, B. ve Strauss, A. (1967). *Discovery of grounded theory*. Aldine: Chicago, IL.
- Glynn, M. A. ve Abzug, R. (2002). Institutionalizing identity: Symbolic isomorphism and organizational names. *Academy of Management Journal*, 45(1), 267-80. doi: <https://doi.org/10.2307/3069296>
- Güler, A., Halicioğlu, M. B. ve Tařđın, S. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- He, H. ve Baruch, Y. (2009). Transforming organizational identity under institutional change. *Journal of Organizational Change Management*, 22(6), 575-599. doi: 10.1108/09534810910997014
- Johnson, J. ve Holub, M. J. (2003). Questioning organizational legitimacy: The case of U.S. expatriates. *Journal of Business Ethics*, 47, 269-293. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/25075143>
- LeCompte, M. D. ve Goetz, J. P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research*, 52, 31-60. doi: <https://doi.org/10.3102/00346543052001031>
- Lounsbury, M. ve Glynn, M. A. (2001). Cultural entrepreneurship: Stories, legitimacy, and the acquisition of resources. *Strategic Management Journal*, 22(6/7), 545-64. doi: <https://doi.org/10.1002/smj.188>
- Levitt, B. ve Nass, C. (1994). Organizational narratives and the person/identity distinction. *Annals of the International Communication Association*, 17(1), 236-246. doi: <https://doi.org/10.1080/23808985.1994.1167886>
- Martin, J., Feldman, M. S., Hatch, M. J. ve Sitkin, S. (1983). The uniqueness paradox in organizational studies. *Administrative Science Quarterly*, 28, 438-453. doi: <https://doi.org/10.2307/2392251>
- McMillan, J. J. (1987). *In search of the organizational persona: A rationale for studying organizations rhetorically*. In L. Thayer (Ed.), *Organization communication: Emerging perspectives II* (pp. 21-45). Norwood, NJ: Ablex
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1984). *Qualitative data analysis: A sourcebook of new methods*. California: Sage Publication.
- Pfeffer, J. ve G. R. Salancik. (2003). *The external control of organizations: A resource dependence perspective*. California: Stanford University Press.
- Pratt, M. G. ve Foreman, P. O. (2000). Classifying managerial responses to multiple organizational identities. *The Academy of Management Review*, 25(1), 18-42. doi: <https://doi.org/10.2307/259261>
- Scott, S. G. ve Lane, V. R. (2000). A stakeholder approach to organizational identity. *The Academy of Management Review*, 25(1), 43-62. doi: <https://doi.org/10.2307/259262>
- Scott, W. R. (2001). *Institutions and organizations*. Newbury Park: Sage Publications.
- Selznick, P. (1957). *Leadership in administration*. New York: Harper & Row.
- Sillince, J. A. A. ve Brown, A. D. (2009). Multiple organizational identities and legitimacy: The rhetoric of police websites. *Human Relations*, 62(12), 1829-1856. doi: <https://doi.org/10.1177/0018726709336626>
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. London: Sage Publications.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. London: Sage Publications.
- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *The Academy of Management Review*, 20(3), 571-610. doi: <https://doi.org/10.2307/258788>
- Thoger Christensen, L. ve Cheney, G. (1994) Articulating identity in an organizational age. *Annals of the International Communication Association*, 17(1), 222-235. doi: <https://doi.org/10.1080/23808985.1994.11678885>
- Whetten, D. A. ve Godfrey, P. C. (1998). *Identity in organizations: Building theory through conversations*. *Foundations for organizational science*. London: A Sage Publications Series.
- Whetten, D. A. ve Mackey, A. (2002). A social actor conception of organizational identity and its implications for the study of organizational reputation. *Business and Society*, 41(4), 393-414. doi: <https://doi.org/10.1177/0007650302238775>
- Whetten, D. A. (2006). Albert and Whetten revisited: Strengthening the concept of organizational identity. *Journal of Management Inquiry*, 15(3), 219-234. doi: <https://doi.org/10.1177/1056492606291200>
- Yıldırım, A. ve H. Şimşek. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

The identity of an organization is formed in the context in which it operates. According to Albert and Whetten (1985), organizational identity is the most central, distinctive and enduring characteristics perceived by the members of an organization about the organization. Identity legitimacy of the organization in the institutional environment is determined by compliance with corporate norms, values and regulations (He, & Baruch, 2009, p. 592). Organizational identity remains an implicit theme in the institutional theory literature, and limited number of research has been conducted on the identity attributes associated with legitimacy. Therefore, it is an important area that deserves further research. Research has often focused on identity as an enduring core that defines the organization. Although the word 'identity' is not used, discussions of institutional theory (DiMaggio, & Powell, 1983) have drawn attention to identity in terms of how organizations define themselves in relation to other organizations.

Just like people, organizations also work according to an established order. Otherwise, the identity they defend will not make sense. Where such order is not established, as in emerging sectors, organizations must build order for themselves (Aldrich, & Fiol, 1994, p. 648). Lounsbury and Glynn (2001) state that the identity of a new entrepreneurial organization can serve as a cornerstone of legitimacy that can be given by various stakeholders (He, & Baruch, 2009, p. 592). On the other hand, lack of legitimacy of the organizational identity may pose the risk of not being understood or approved by the social environment. Based on this, the aim of the study of social enterprises in Turkey, is to reveal the patterns of organizational identity and that they are investigating in an effort to obtain a kind of legitimacy with through organizational identity.

The data obtained from interviews with thirteen social entrepreneurs were analyzed in NVivo 12 qualitative data analysis program. The results show that the central characteristics of the social enterprises in the sample are gathered under the social mission theme. Looking at the content of the social mission, it can be stated that it consists of activities aimed at supporting children and women. "Word Frequency" analysis was conducted to identify the most frequently emphasized words in order to support the central features theme. As a result of the analysis, it has been determined that one of the most frequently emphasized words supporting the social mission theme is "woman" and the other is "social".

It was observed that the distinctive features of social enterprises in the sample were expressed in terms of "sincerity" and "inclusiveness". The characteristics that social enterprises use to distinguish themselves from other social enterprises are gathered around the same concepts. These emerging concepts are not surprising for social enterprises built on creating social benefit in society. Martin et al. (1983), in their study of seven types of stories claiming to be unique, showed that such stories appeared in the same way in various organizations. It has been determined that similar characteristics of social enterprises are defined by "social benefit" and "organic organizational structure". These results also highlight the unique nature of social enterprises. As a result of the analysis, the ongoing characteristics of social enterprises were collected under concepts such as "sharing", "innovation" and "goodness". Considering the results of the study regarding legitimacy, it was determined that social enterprises establishing a legitimate organizational identity would be more beneficial for gaining "cognitive legitimacy" and then "moral legitimacy". Social benefit feature has been highlighted in terms of cognitive legitimacy. This means that the perceptions of different stakeholders about social enterprises are desired to be based on social benefit. In terms of moral legitimacy, it is seen that ethical values such as transparency, fairness and accountability were emphasized. Moral legitimacy includes the value judgments that determine the identity of the organization and its character that differs from other organizations, as well as shared by all employees.

This study has important implications for understanding organizational identity in the organizational field of social entrepreneurship and efforts to gain legitimacy through organizational identity in Turkey. But it also has some limitations. The data were obtained from interviews with the top management of social enterprises and information contained in secondary data sources. Other stakeholders or organization members were not included in the analysis. Therefore, while current research results are valuable, more studies are needed that shed light on the relational construction of identities and opinions from different stakeholders. In addition, it is thought that it will be useful to conduct studies that will explore the identity changes of organizations over time in future research. In terms of research results, considering the role of organizational identity in gaining legitimacy for social enterprises, it becomes important to consider this situation by the managers in the organization. Managers can shape their organizational identity through the missions, practices and values that distinguish the organization from other organizations and contribute to the organization's legitimacy in the institutional environment through organizational identity.

Çalışanların Örgütsel Sosyalleşmesinde Yönetici İşlevselliği ve Algılanan Örgütsel Destek İlişkisi: Sosyal Öğrenme Kuramı Perspektifi

İbrahim DURMUŐ¹

Öz

Günümüz çalışma ortamlarında yöneticiler çalışanlarına yönelik çeşitli işlevsel davranışlar sergilemektedir. Bu işlevsel davranışlar çalışanların örgütsel sosyalleşmeleri ve algıladıkları örgütsel destek üzerinde etkili olabilir. Literatürde yönetici işlevselliği değişkeni oldukça sınırlı araştırılmış olup çalışanların örgütsel sosyalleşmesi ve algılanan örgütsel destek kavramlarının birlikte kullanıldığı herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Araştırma farklı mesleklerde çalışanlar üzerinde gerçekteştirildiği için konu ile ilgili daha evvel farklı alanlarda gerçekteştirilen araştırmalar çalışmaya kaynaklık etmiştir. Araştırma sonuçlarında yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmada yönetici işlevselliğinin çalışanların algıladıkları örgütsel destek üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ayrıca çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin örgütsel sosyalleşmeleri üzerinde yine pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu ortaya koyulmuştur. Sonuç olarak yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmeleri üzerindeki etkisinde çalışanların algıladığı örgütsel destek tam aracı etkiye sahip olmuştur. Sonuçlar sosyal öğrenme kuramında, yönetici ve çalışanların davranışsal açıdan araştırılabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Öğrenme Kuramı, Çalışanların Örgütsel Sosyalleşmesi, Yönetici İşlevselliği, Algılanan Örgütsel Destek

Relationship between Manager Functionality and Perceived Organizational Support in Employees' Organizational Socialization: Social Learning Theory Perspective

Abstract

In today's work environments, managers exhibit various functional behaviors towards their employees. These functional behaviors may have an impact on the organizational socialization and perceived organizational support of the employees. In the literature, the variable of manager functionality has been studied quite limitedly, and no research has been found in which the concepts of organizational socialization of employees and perceived organizational support are used together. Since the research was carried out on employees of different professions, the researches carried out in different fields previously related to the subject were the sources of the study. In the results of the research, it was observed that executive functionality had a positive and significant effect on the organizational socialization of employees. In the study, it was concluded that executive functionality has a positive and significant effect on the perceived organizational support of employees. Besides, it was found that the perceived organizational support of employees had positive and significant effects on organizational socialization. As a result, the organizational support perceived by employees had a full mediating effect on the effect of executive functionality on the organizational socialization of employees. The results reveal that managers and employees can be investigated behaviorally in social learning theory.

Key Words: Social Learning Theory, Organizational Socialization of Employees, Executive Functionality, Perceived Organizational Support

Atf İçin / Please Cite As:

Durmuş, İ. (2022). Çalışanların örgütsel sosyalleşmesinde yönetici işlevselliği ve algılanan örgütsel destek ilişkisi: sosyal öğrenme kuramı perspektifi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 275-292.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.07.2021

¹ Öğr. Gör. Dr. - Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ibrahimdurmus@gumushane.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3872-2258

Giriş

Sosyal bir varlık olan insanoglu, çevresinde olup biten davranışları gözlemleyerek yeni ortama uyum sağlamak için öğrenme eylemi gerçekleştirmekte ve kendi davranışlarını buna göre şekillendirebilmektedir. Organizasyonlarda sosyal öğrenme davranışı, çalışanların çalışma ortamlarında diğer çalışanlar ile etkileşimleri neticesinde gerçekleşebilmektedir. Bu durum çalışanların örgüt içerisindeki sosyalleşme davranışlarına önemli katkıları olabilir. Zira çalışma ortamındaki ast-üst ilişkileri, çalışanların organizasyonlarından algıladıkları destekler hem sosyal öğrenme düzeylerine hem de örgütsel sosyalleşmelerine önemli katkılar sağlayabilmektedir. Çalışanların örgütsel sosyalleşme davranışlarına sosyal öğrenme yaklaşımları çerçevesinde, işyerinde çalışanlar arasında hâkim olan ilişkilerin, psikolojik ve sosyal ortamların önemli etkileri olabilir.

Sosyal öğrenme kuramı bireylerin farklı davranışları kendi tecrübeleri ile başkalarının davranışlarını gözlemleyerek öğrenebildiğini varsaymaktadır (Goswami ve Agrawal, 2019, s. 14). Yani sosyal öğrenme kuramında bireyler, semboller oluşturup iletişim kurarak bilinçli deneyimlerini analiz eder ve bu analizleri öngörülebilir eylemler sergilemek için kullanırlar (Latham ve Saari, 1979, s. 240). Sonuç olarak sosyal öğrenme kuramı değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri düzenleyen ve bu ilişkileri belirleyen bir süreci ortaya koymaktadır (Akers vd., 1979, s. 638). Bu açıdan organizasyonlarda faaliyette bulunan çalışanların ilgili süreçleri dikkate alınarak örgütsel sosyalleşmelerinde hem yöneticilerin işlevsel yaklaşımları hem de organizasyonlarından algıladıkları örgütsel desteğin etkileri önemli ipuçları verebilir.

Günümüz organizasyon yapılarında farklı kişisel değerlere sahip birçok çalışan organizasyon amaçları için çaba sarf etmektedirler. Bu yapılar yöneticilerin çalışanlarına karşı işlevsel davranışları çalışanların örgütsel sosyalleşmesi ve çalışanların algıladığı örgütsel desteklerde etkili olabilir. Bu açıdan çalışanların organizasyonel sosyalleşmesine etki edebilecek faktörlerin neler olabileceğinin belirlenmesi oldukça dikkat çekicidir. Zira organizasyonlarda faaliyette bulunan çalışanların yöneticilerinin onlar açısından işlevsel davranışlar sergileyip sergilemedikleri ve çalışanların algıladığı örgütsel desteğin ne düzeyde olduğunun belirlenmesi önemli sonuçlar ortaya koyabilir. Çalışanlar işyerlerinde yöneticilerinin davranışlarına karşı çeşitli organizasyonel tutumlar sergileyebilmektedirler. Bu tutumlar sosyal öğrenme çerçevesinde değerlendirildiğinde, çalışanların organizasyonlarından algıladıkları desteklerin önemli katkıları olabilir. Çalışanların algıladıkları örgütsel destekler ile yöneticilerinin işlevsel davranışları da onların organizasyon içerisindeki davranışlarını öğrenmelerinde etkili olabilir.

Çalışanların bir organizasyonda nasıl sosyalleştiklerini değerlendirmek için standart bir ölçüm oluşturma sorunu sadece araştırmacıların bakış açısından değil (bireysel açıdan mı, yoksa sosyal açıdan mı) aynı zamanda kişiliklerdeki farklılıklardan da kaynaklanmaktadır. Çalışanların iş türlerindeki sayısız farklılıkları, modern organizasyonlardaki boyut ve alanlardaki çeşitlilik ile kuruluşların var oldukları toplumlar arasındaki kültürel farklılıklar gibi etmenler örgütsel sosyalleşmede önemli değişkenlerdendir (Taormina, 1994, s. 133). Bu açıdan işyerinde çalışanların ortamı örgütsel sosyalleşme olarak bilinen bir araştırma alanıdır (Taormina, 1998, s. 469). Örgütsel sosyalleşmenin amacı, çalışanların örgüt ile aynı değer ve normları benimsemelerini ve paylaşmalarını sağlayarak kontrolü elde tutmaktır. Bu açıdan sosyalleşme sürecinde çalışanlar istenilen davranışları öğrenip uygularlar, maksimum üretkenlik ile kaygı seviyelerini düşürürler ve neticede işten ayrılma ihtimallerini azaltmış olurlar (Chow, 2002, s. 720). Bu durum sosyal öğrenmenin olumlu yanını ortaya koymaktadır. Zira organizasyonun istediği davranışların öğrenilmesi ve sonuç olarak organizasyona önemli katkılar sağlanması çalışanların organizasyonları ile olumlu ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Kişisel değişkenler, bir çalışanın hissettiği duygusal etkilerin üstesinden gelme yeteneğini örgütsel destekten daha iyi karşılayabilir (Duke vd., 2009, s. 1028). Yöneticiler hem bireysel hem de organizasyonel değişkenler ile sınırları aşan örgütsel destek algıları arasındaki ilişkileri daha iyi anlayabilirler (Johlke vd., 2002, s. 119). Bu çerçevede organizasyonlarda sosyalleşme faaliyetleri için çeşitli taktikler kullanılabilir. Dolayısı ile organizasyon çevresine uygun algılanan örgütsel destek, kültür ve örgüt politikaları hakkındaki bilgilerin sonuçları nasıl etkilediğini açıklamaya yardımcı olabilir (Allen ve Shanock, 2013, s. 352). Örneğin örgütlerdeki kontrol ve güç organizasyondaki bilgilerin kullanılması ile ilişkili faydaların algılanmasına yol açmaktadır (Vandenbosch, 1999, s. 90). Bu durum organizasyonda faaliyette bulunan yöneticilerin çalışanları için işlevsel bir davranış ortaya koymalarının gerekliliğini göstermektedir. Zira çalışanların bu davranış neticesinde hem algıları hem de örgütsel sosyalleşmeleri öğrenme davranışları ile şekillenebilmektedir. Ayrıca yöneticilerin çalışanları için işlevsel davranışlar sergilemeleri, çalışanların yöneticileri ile ilgili olumlu öğrenme davranışları ortaya koymalarına yardımcı olabilecektir.

Algılanan örgütsel destek kuramı, çalışanların organizasyonlarını kişileştirdiklerini, organizasyonlarının ne ölçüde onlara katkı sağladığını, refahlarına ne kadar önem verdiğini ve buna benzer algılanan desteklerin; artan bağlılık, sadakat ve performansa yol açması gibi sonuçlar ortaya koyduğunu varsaymaktadır (Rhoades ve Eisenberger, 2002, s. 711-712). Başka bir araştırmada algılanan örgütsel desteğin, çalışanların organizasyonuna, organizasyon değerine ve kendi refahlarına katkıları olduğu ifade edilmektedir (Farh vd., 2007, s. 715). Sonuç olarak organizasyondan bir destek algısı çalışanın örgüte karşı duygusal bir bağ oluşturmasına yol açabilmektedir. Yani çalışan organizasyon tarafından değerli olduğu hissettirilerek ödüllendirilebilir (Hutchison, 1997, s. 1026). Bu açıdan daha evvel gerçekleştirilen çalışmalarda göz ardı edilen yönetici işlevselliği ile çalışanın örgütsel sosyalleşmesi algılanan örgütsel destek perspektifinden değerlendirilebilir.

Kavramsal Çerçeve

Çalışanların Örgütsel Sosyalleşmesi

Sosyalleşme, başlı başına bireysel seviyede meydana gelen ve her insanın içerisinde yaşadığı toplumun temellerini, değerlerini, inançlarını ve davranışlarını öğrenmeye ve anlamaya katkısı olan bir süreçtir (Taormine ve Bauer, 2000, s. 262). Sosyalleşme ve yeniden sosyalleşme deneyimi, işin ve kariyerin doğasına bağlı olarak gelişmeye devam ettikçe; bireyler, gruplar ve organizasyonlar için daha sık meydana gelecektir (Saks ve Ashforth, 1997, s. 273). Bu durum organizasyonun ve çalışanlarının daha fazla belirsizlik, değişim, rekabet ve küresel genişleme ile karşı karşıya kalmaları durumunda sosyalleşme süreçlerini etkin bir şekilde yönetmek isteyecekleri açıktır (Bauer vd., 1998, s. 198). Bu açıdan sosyalleşme sürecinin etkin yönetimi çalışanların organizasyonlarındaki faaliyetlerinin işlevsel olmasına önemli katkıları olabilir.

Örgütsel sosyalleşmenin önceki tanımları yeterince işlevsel olmamıştır. Bu açıdan örgütsel sosyalleşme, bir çalışanın ilgili iş becerilerini güvence altına aldığı işlevsel bir örgütsel anlayış düzeyine sahip olduğu iş arkadaşları ile destekleyici sosyal etkileşimler sağladığı ve genel olarak bir örgütün yerleşmiş standartlarını kabul ettiği süreçtir (Taormina, 1997, s. 29). Örgütsel sosyalleşme çalışanların birbirleri ile iletişime girmeleri ve bir kurum kültürüne uyum sağlamaları şeklinde ifade edildiği için, sosyalleşme çalışan ihtiyaçlarının örgütsel kültür değişkenleri çerçevesinde incelenmesinde kritik bir rol oynar (Taormina, 2009, s. 651). Ayrıca örgütsel sosyalleşmenin çalışanların kültürleşmesini kolaylaştıran davranışları (farklı kuruluş üyeleri tarafından) içerdiği düşünülmektedir. Bu sebeple sosyalleşmenin bazı yönlerinin (çalışan coşkusu veya işbirliği eksikliği gibi) bir kurumun kültürünü etkilemesi mümkündür (Taormina, 2008, s. 86).

Sonuç olarak örgütsel sosyalleşme çeşitli yönler açısından yönetimin kontrolü altındadır (Taormina, 1999, s. 1061). Ayrıca bir birey kendi topluluğuna veya toplum kültürüne bir bağ oluşturduğu gibi örgütsel sosyalleşme yolu ile çalıştığı kuruma benzer bir bağ kurması da beklenebilmektedir (Taormina, 2004, s. 81). Teorik olarak sosyalleşme bir kurumun çalışanlarının etkinliği için çok önemlidir. Bu sebeple tüm sosyalleşme alanları her kültürde olumlu olarak değerlendirilmektedir (Taormina, 2008, s. 99). Pratik olarak ise örgütsel sosyalleşmede çalışanların etkileşim içerisinde olduğu kişiler ile karşılıklı öğrenme davranışları önemli sonuçlar ortaya koyabilmektedir.

Yöneticilerin İşlevselliği

Modern dünyanın giderek artan kargaşasında bireylerin çevrede oluşturulan önemli değişiklikler ile başa çıkma yeteneklerini artırması ve sorun oluşmaması için çevre ile olan ilişkilerin nasıl yönetilmesi gerektiğini öğrenmesi hayati önem taşımaktadır (Morgan ve Ramirez, 1983, s. 2). Bu açıdan organizasyonlarda iki egemen güç olan yönetim (idari çekirdek) ve diğer herkes başkalarının tercihlerini etkileyebilmektedirler (Scott, 1968, s. 302). O halde yöneticilerin kişisel değerleri; iş yerindeki birçok birey ve grup tarafından desteklenen ve sosyal sonuçlar ortaya koyan etkileşim süreçlerindeki algıları, kararları ve insan davranışlarını etkileyerek organizasyon faaliyetlerini şekillendirmektedir (Rizescu, 2011, s. 78).

Yöneticilerin işlevselliği beklentilere ve gereksinimlere cevap verebilme özellikleri ile ölçülebilir (Bayraktaroğlu vd., 2009, s. 2022). Organizasyonda farklı istekler farklı işlevsel yöneticiler ile karşı karşıya gelir ve farklı kişilik tipleri organizasyonlarda çeşitli işlevlere yönlendirilir. Zamanla kişilik eğilimleri ile etkileşimde olan iş deneyimleri, faaliyetler içerisindeki tutum ve davranışlarda daha belirgin hale gelir. Bu durumda yöneticilerin uzun deneyimlere maruz kalmaları işlevsellikleri ile güçlü bir özdeşleşmeye sahip olmalarını muhtemel hale getirir (Higgins ve Kelleher, 2005, s. 280). İşlevsellik açısından çok üretken bir çalışanın kaybı ise, normal bir çalışana kıyasla organizasyon üzerinde daha olumsuz etkiye sahiptir ve üretken olmayan bir çalışanın kaybı ise organizasyon için olumlu bir sonuç olabilir (Beadles vd., 2000, s.

332). Bu açıdan iş yerlerindeki yöneticilerin işlevsel davranışlar sergilemelerinde çalışanlarının üretkenlikleri de dikkate alınabilir.

Sonuç olarak organizasyonu veya çalışanı etkileyebilecek yöneticilerin, gerçekleştirdikleri herhangi bir eylem ya da politika, çalışanların organizasyonlarından algıladığı desteği etkileyebilir (Hutchison ve Garstka, 1996, s. 1353). Çünkü algılanan örgütsel destek, çalışanı ait olduğu kuruluş tarafından çeşitli yönlerden etkileyecek ve çalışan davranışları altında yatan örgütsel motivasyonları yorumlayarak (Hutchison ve Sowa, 1986, s. 501) örgütsel sosyalleşme davranışlarını şekillendirebilmesine imkân oluşturabilecektir.

Algılanan Örgütsel Destek

Çalışanlara yönelik örgütsel davranışın kilit özelliklerinden biri algılanan örgütsel destektir (Hussain ve Asif, 2012, s. 8). Algılanan örgütsel destek, çalışanların organizasyonlarının katkısına ne kadar değer verdikleri ve organizasyonu ne kadar umursadıkları ile ilgili görüşler olarak ifade edilmektedir (Allen vd., 2008, s. 556). Algılanan örgütsel desteği araştırmak önemlidir. Çünkü çalışanların örgütleri tarafından desteklenmelerini dikkate almayan organizasyonlarda çalışanların örgütsel bağlılıklarını geliştirme veya sürdürme olasılıkları daha düşüktür (Allen, 1992, s. 364). Bu açıdan çalışanlar organizasyonları tarafından değer verilen girişimlerde yer alarak faydalı davranışlar ortaya koyabilmek için motive olabilirler (Eisenberger vd., 2001, s. 42).

Çalışanlar hem çalıştıkları organizasyonların onlara olan katkılarına hem de refahlarına yönelik kaygıları ile ilgili genel durumlarına, olumlu ya da olumsuz bir yönetime sahip olmaktadır (Eisenberger vd., 2002, s. 565). Bu açıdan çalışanların örgütlerinin destekleyici olduğunu algıladıkları durumlarda, organizasyon desteği küresel bir ölçüttür ve algılanan örgütsel destek bilişsel bir değerlendirmeye tabi olmaktadır (Shore ve Tetrick, 1991, s. 641). Bu durum çalışanın algıladığı organizasyon desteğinin örgütsel sosyalleşmesine önemli katkıları olabileceğini ortaya koymaktadır.

Sosyal değişim kuramının, algılanan örgütsel destek ile ilgili olumlu sonuçların belirlenmesinde faydalı olmasına rağmen örgütsel destek algılarının çalışanların davranışlarında nasıl bir değişikliğe yol açtığına yönelik oluşturulan mekanizmayı anlayabilecek uygun bir model olmadığı ifade edilmiştir (Muse ve Stamper, 2007, s. 517). Bu açıdan araştırmada sosyal öğrenme kuramı dikkate alınarak çalışanların hem yönetici işlevselliğine yönelik davranışları hem de örgütsel sosyalleşme davranışlarını anlamaya yönelik uygun bir model oluşturulması amaçlanmıştır.

Sosyal Öğrenme Kuramı Kapsamında Çalışanların Örgütsel Sosyalleşmesi, Yönetici İşlevselliği ve Algılanan Örgütsel Destek Arasındaki İlişkiler

Sosyal öğrenme kuramının davranışsal bir kuram olduğu kabul edilmelidir. Sosyal öğrenmede organizasyonel katılım davranışına yol açan temel faktörler girdi, birey ve çevre arasında karşılıklı bağımlı olan değiş tokuş etkili olmaktadır (Davis ve Luthans, 1980, s. 282). Yani organizasyonel olarak değerlendirildiğinde sosyal öğrenme kuramı organizasyonda faaliyette bulunan çalışanların, çalışma arkadaşlarının davranışlarını dikkate alıp gözlemleyerek edindiği bilgileri kendi davranışlarını şekillendirmek için kullandıkları anlaşılmaktadır (Kalshoven vd., 2012, s. 6). Bu durum çalışanların örgütsel sosyalleşmesi açısından değerlendirildiğinde, organizasyonda hem yöneticilerinin hem de örgütün bütünsel olarak çalışanların davranışlarını etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

Örgütsel sosyalleşme açısından organizasyonda sosyal öğrenme etkili olabilir. Davis ve Luthans (1980, s. 283) araştırmalarında sosyal öğrenme kuramında öğrenmenin, diğer insan davranışlarının sosyal çevre üzerindeki etkilerini gözlemleyerek dolaylı yoldan gerçekleşebileceğini ifade etmişlerdir. Çalışanların örgütsel sosyalleşmesine yönelik daha evvel gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde; Nelson (1987, s. 320) araştırmasının sonucunda sosyalleşmenin stresli doğasının basit bir şekilde kabul edilmesi yerine gelişmiş bilgiler ile yönetilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Baker ve Feldman (1991, s. 200) araştırmalarının sonucunda organizasyondaki sosyalleşmenin başarılı olabilmesi için çalışanları sadece organizasyon ile bütünleştirilmesinin yeterli olmayacağını, onların aynı zamanda bireysel çabalarının örgütsel amaçlara yönlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Chow (2002, s. 729-730) araştırma sonucunda örgütsel sosyalleşme açısından çalışanların gelişim deneyimlerinin performansı, başarı olasılığı, kariyer memnuniyetlerinin örgütsel bağlılık ile ilişkili olduğunu, ancak sosyalleşmenin kariyer etkinliği kriterlerine göre algılanan örgütsel destek (bağımlı değişken olarak) ile ilişkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bigliardi ve diğerleri (2005, s. 435) araştırmaları sonucunda örgütsel sosyalleşmenin çalışanların dış kariyer fırsatları üzerinde önemli ve olumlu etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Cohen ve Veled-Hecht (2010, s.

551) ise araştırmalarının sonucunda örgütsel sosyalleşmenin; hem organizasyon hakkında geniş bilgiler sağladığını hem de başarı için gerekli olan kişiler arası ilişkilerde kolaylık sağladığını ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışmalarında güçlü bir sosyalleşmenin işe dahil olma ve çalışan grubuna bağlılık gibi organizasyon içinde hayati öneme sahip olduğunu vurgulamışlardır. Fang ve diğerleri (2011, s. 136) araştırmalarında organizasyonlardaki kurumsallaşma taktiklerinin yeni çalışanların iletişim bağları kurmalarına yardımcı olabileceğini ve dolayısı ile bu çalışanların iletişim ağları daha yapısal olabileceği için örgütsel sosyalleşmelerinin daha rahat olabileceğini ifade etmişlerdir. Filstad (2011, s. 385) araştırması sonucunda çalışanlar ve kurum içerisinde benzer pozisyonlarda çalışanların sosyal aktivasyonlarının örgütsel bağlılık için olumlu sonuçlar oluşturduğunu ve duygusal örgütsel bağlılık üzerinde en güçlü olumlu etkiye sahip olan sosyal boyutun kurumsallaşma olduğunu ifade etmiştir. Allen ve Shanock (2013, s. 363) ise araştırmalarının sonucunda organizasyondaki sosyalleşme taktiklerinin zaman içerisinde algılanan örgütsel destek ve iş ile bütünleşme yönünde olumlu ilişkiler oluşturduğunu ortaya koymuşlardır.

Yönetici işlevselliği açısından organizasyonda sosyal öğrenme etkili olabilir. Weiss (1978, s. 716) organizasyonda çalışanların değer süreçlerini dikkate aldığı araştırmasının sonucunda, sosyal öğrenme kuramının da belirttiği gibi başarının, yeterliliğin ve düşünmenin yönetici özellikleri, yönetici ve astlarının bağımsız olarak ifade edilen değerlerinin benzerliği ile ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Yöneticilerin işlevselliğine yönelik daha evvel gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde; Hambrick (1983, s. 10) araştırmasında işlevsellik açısından bir stratejinin sadece kurumun çevresi ile olan uyumuna rehberlik etmediğini, aynı zamanda organizasyonun iç özelliklerini; işlevsel politikalarını, kendine özgü yetkinliklerini, yapıyı ve süreçleri şekillendirdiğini ifade etmiştir. Snarey ve diğerleri (1985, s. 16) araştırmalarının sonucunda yetişkin orta sınıf batılılar tarafından kabul edilen ahlaki ilkelerin yanında geleneksel ahlaki ilkelerinde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu ilkeler organizasyon kültürel yapısında işlevsellikler üzerinde etkili olabilir. Simon (1991, s. 30) araştırmasında neoklasik teori tarafından ifade edilmeyen bazı yöneticilerin kariyer maksimize etmek gibi organizasyonel hedefleri takip etmek yerine; kendi kariyerlerini, maddi gelirlerini ve tüketim değerlerini faydaları açısından işlevsel olarak kullanabileceklerini ifade etmiştir. Turner ve diğerleri (1998, s. 17) ise çalışmalarını sonucunda iş tatmini açısından işlevsel yöneticilerin oranının proje yöneticilerinden daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu düşük iş tatmini düzeyinin işlevsel yöneticilerin yaşadığı birçok iş ortamı faktöründen (hijyen faktörleri olarak değerlendirmişlerdir) kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Bruhn (2009, s. 212) araştırması sonucunda organizasyonlardaki işlevselliği ele alarak sağlıklı bir organizasyonda olması gereken özellikleri, değişime uyum sağlamak, öngörü yeteneğine sahip olmak, problemleri planlamak ve işbirliği içinde çözmek, örgütün tüm seviyelerinde özerklik ve katılım sağlayacak bir ortam oluşturmak ve örgüt üyelerinin işlerinde insani olarak değer kazanmaları için büyüme fırsatları oluşturmak olarak sıralamıştır. Ohbuchi ve Atsumi (2010, s. 125-126) araştırmaları sonucunda Japon çalışanların uyumsuzluk çözümlerinde çatışmalardan kaçmanın olumlu işlevsel sonuçlar ortaya koyduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırmalarında kaçınmanın işlevselliğinin çalışan gruplarının yönetiminde baskın olan değerlerin yani grubun kültürüne bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Grubic-Nesic ve diğerleri (2016, s. 97) ise araştırmalarında yöneticilerin işlevselliklerini organizasyonlarda aldıkları kararlar açısından incelemişlerdir. Araştırmaları sonucunda yöneticilerin yönetim sistemlerini daha katılımcı yönetime doğru kaydırmalarının daha işlevsel kararlar alınmasına katkıda bulunabileceğini ifade etmişlerdir.

Algılanan örgütsel destek açısından organizasyonda sosyal öğrenmenin önemli etkileri olabilir. Akers ve Lee (1996, s. 318) araştırmalarında sosyal öğrenme kuramının hem uyumlu hem de uygunsuz davranışın öğrenilmesini sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Onlar kuramın temel mekanizmalarının farklı ilişkilendirmeler (doğrudan veya dolaylı), farklı pekiştirmeler (ödül ve ceza gibi), taklit ve davranışlar için ayrımcı uyarıcılar şeklinde işlev gören olumlu ya da olumsuz bilişsel tutumları içerdiğini vurgulamışlardır. Algılanan örgütsel destek ile ilgili daha evvel gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde; Eisenberger ve diğerleri (1990, s. 58) araştırmaları sonucunda algılanan örgütsel desteğin düşük olmasının çalışan katılımını olumsuz yönde etkileyeceğini ve ayrıca kötü muamele ile algılanan desteğin daha da düşebileceğini ifade etmişlerdir. Araştırmalarında ayrıca ücret artışları, sağlık sigortası, rütbe, iş zenginleştirme ve karar vermenin adem-i merkezîyet kazanması gibi olumlu durumların algılanan desteğin artmasına sebep olabileceğini vurgulamışlardır. Shore ve Wayne (1993, s. 778) araştırmaları sonucunda çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin davranışlarının belirleyicisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Settoon ve diğerleri (1996, s. 225) araştırmaları sonucunda denetçilerin çalışan davranışları üzerinde daha az kontrole sahip oldukları organik yapılarda kuruluşların algılanan örgütsel desteğinin rol içerisindeki davranışlar ile daha güçlü ilişkilerinin olabileceğini ifade etmişlerdir. Wayne ve diğerleri (1997, s. 105) araştırmaları

sonucundan gelişimsel deneyimlerin algılanan örgütsel destek ile olumlu ilişkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmalarında diğerlerinden daha formal ve informal eğitim ve gelişim deneyimlerine katılan çalışanların algılanan örgütsel destek seviyelerinin daha yüksek olduğunu gözlemlemişlerdir. Araştırmalarında ayrıca terfi almış çalışanların örgütsel destek seviyelerinin diğerlerinden daha fazla olduğu belirtmişlerdir. Araştırmalarında organizasyonların çalışanlar için tanınırlık sağlamalarının, güçlü sosyal değişimlerin gelişmesini teşvik edebileceğini ifade etmişlerdir. Armeli vd. (1998, s. 296) araştırmaları sonucunda çalışanların çalıştıkları kurumun yaşamlarında önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmalarında saygı, ilgi ve iletişim onayı gibi sosyo-duygusal ihtiyaçların karşılanmasının çalışan performansını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmalarında ayrıca çalışanların yüksek derecede algıladıkları örgütsel desteğin sağlanmasının güçlü sosyo-duygusal gereksinimlere sahip olabileceklerini ve bunun karşılığında üst düzey performans sergileyebileceklerini ifade etmişlerdir. Lynnch vd. (1999, s. 477) araştırmalarının sonucunda çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin düşük olması durumunda sömürüldükleri korkusu ile çalışanların işlerinde çalışma isteklerinin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Rhoades ve diğerleri (2001, s. 835) ise araştırmaları sonucunda algılanan örgütsel desteğin çalışanların organizasyonel bağlılık sürecinde önemli bir rolü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Konu ile ilgili diğer araştırmalarda; Rhoades ve Eisenberger (2002, s. 712) araştırmaları sonucunda 70'i aşkın araştırmayı incelediklerinde algılanan örgütsel desteğe ilişkin temel bileşenleri, adil örgüt prosedürleri, elverişli ödüller, denetmen desteği ve iş koşullarını içeren sonuçlarında kuruma karşı artan duygusal bağlılık, artan performans ve azalan geri çekilme (işten ayrılma gibi) davranışlarının etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Aselage ve Eisenberger (2003, s. 506) araştırmaları sonucunda yüksek seviyede algılanan örgütsel desteğe sahip olan çalışanların organizasyonlarının ihlallerini izlemekte daha az dikkatli olacaklarını ve kuruluşun yükümlülüklerini yerine getirip-getirmemeleri durumunda daha yumuşak davranabileceklerini ifade etmişlerdir. Byrne ve Hochwarter (2008, s. 68) araştırmalarında doğrusal olmayan ilişkisel formları inceleyerek örgütsel destek ve sinizm arasındaki karmaşık ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçlarında yüksek derecede örgütsel sinizme sahip olanların örgütsel destek seviyelerine negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmalarında ayrıca çağdaş çalışma ortamlarında gerçekleri ortaya koyabilmek için kavramsal gelişmeleri genişletmenin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Chen vd. (2009, s. 122) araştırmaları sonucunda algılanan örgütsel desteğin ekstra rol performansında zamansal değişim ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Panaccio ve Vandenberghe (2009, s. 232) araştırmalarının sonucunda algılanan örgütsel desteğin çalışan esenliğini artıran duygusal bağlılığı teşvik ederek alternatif eksikliği ile bağlılığa yönelik çalışanın refahını azaltan bir düşünce yapısını azalttığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Riggle vd. (2009, s. 1029) araştırmaları sonucunda çalışanların algılanan örgütsel destekleri ile önemli tutumsal bağlılıkları ve çalışanların davranışları arasında güçlü ilişkiler olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmalarında algılanan örgütsel desteğin iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca araştırma sonuçlarında algılanan örgütsel desteğin çalışanların performansı üzerinde zayıf, ılımlı ve olumlu bir etkisi ve çalışanın işten ayrılma niyetine ise olumsuz bir etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. DeConinck (2010, s. 1353) araştırmasının sonucunda adalet dağıtımının çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve güvenlerini olumlu yönde etkileyen önemli bir değişken olduğunu ortaya koymuştur. Baranik vd. (2010, s. 370) araştırmaları sonucunda rehberlik desteğinin alınmasının çalışanların organizasyonda olumlu çalışma tutumları sergilemelerini sağlayan organizasyonel destek algılarının üretildiği bir sosyal değişim sürecini harekete geçirdiğini ifade etmişlerdir. Lancaster ve Milia (2014, s. 651) ise araştırmaları sonucunda örgütsel desteğin yeni liderlik becerileri öğrenme yeteneklerini ve fırsatlarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuşlardır.

Sosyal öğrenme kuramı, bireylerin davranışlarını, bilişsel, davranışsal ve çevresel belirleyicilerin karşılıklı etkileşimini dikkate alarak açıklamaktadır (Latham ve Saari, 1979, s. 239). Bu durum çalışanların davranışları açısından dikkate alındığında sosyal öğrenme kuramının, organizasyon içerisinde çalışanların davranışları üzerinde pekiştirme davranışının etkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak organizasyonda çevresel etkilerin ve çalışan davranışlarını güçlendiren ödüllerin etkili olabileceği anlaşılmaktadır (Manz ve Sims, 1980, s. 361). Bu açıdan organizasyonda faaliyette bulunan çalışanların örgütsel sosyalleşmesinde hem yöneticilerin işlevsel davranışları hem de organizasyonlarından algıladıkları örgütsel desteğin sosyal öğrenme kuramı açısından değerlendirilmesi önemli sonuçlar ortaya koyabilir.

Yukarıda ifade edilen kuramsal ve niceliksel araştırmalar ışığında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Yönetici işlevselliği çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H1b: Yönetici işlevselliği çalışanların algıladıkları örgütsel destekler üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H1c: Çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin örgütsel sosyalleşmeleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

H1a: Yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel destek aracı etkiye sahiptir.

Yöntem

Araştırma yöntemi oluşturulurken daha evvel gerçekleştirilen çalışmalar incelenmiş ve çalışanların kültürel değerleri dikkate alınarak araştırma ölçekleri oluşturulmuştur. Araştırmada alışanlara kolaylıkla erişim sağlanabilmesi için elektronik anket tekniğı uygulanmıştır.

Evren - Örneklem

Araştırma Gümüşhane ve Bayburt illerinde farklı alanlarda faaliyette bulunan 394 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklem büyüklüğü tespit edilirken ortalama 1600-1700 çalışan dikkate alınmış ve bu çalışanların 394'ünden geri dönüş elde edilmiştir. Daha evvel örneklem süreci ile ilgili gerçekleştirilen araştırmalar dikkate alındığında 394 çalışana erişim sağlanması yeterli görülmektedir. Bu durum araştırmanın uygulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır (Krejcie ve Morgan, 1970, s. 607-608).

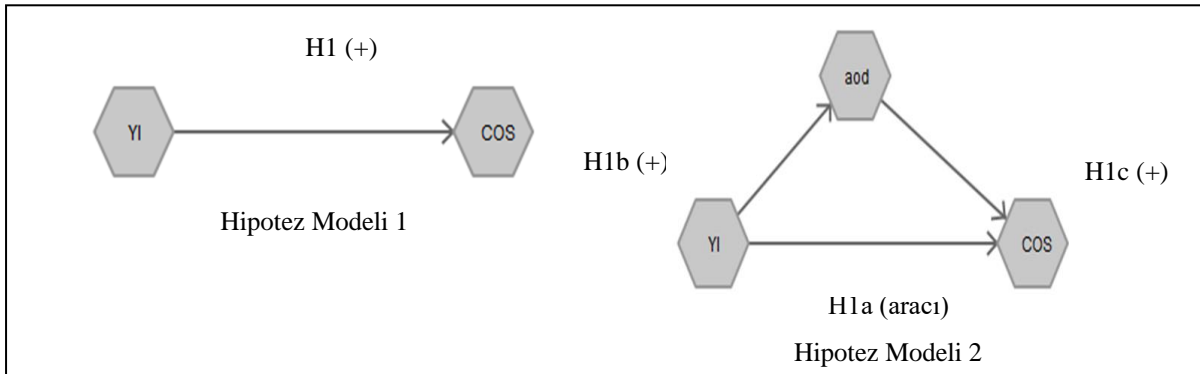
Veri Toplama Araçları

Araştırma modelinde 3 farklı ölçek yer almaktadır. Bu ölçekler; yönetici işlevselliğı, çalışanların örgütsel sosyalleşmesi ve algılanan örgütsel destek şeklinde 14 madde olarak uygulanmıştır. Araştırma modelinde 6 demografik veri ile birlikte toplamda 20 adet ölçek sorusu yer almaktadır. Araştırmada oluşturulan ölçek sorularında 5'li likert tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler Tablo 1'de ifade edilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Ölçeğı

Ölçek	Madde	Kaynak
Yönetici İşlevselliğı (YI)	5	Tierney ve Farmer, 2004, s. 430
Çalışanın Örgütsel Sosyalleşmesi (COS)	4	Sparks ve Hunt, 1998, s. 99
Algılanan Örgütsel Destek (AOD)	5	Chiang ve Hsieh, 2012, s. 185

Araştırma modelinin ölçekleri dikkate alındığında; yöneticilerin işlevselliğini ortaya koyan ölçek Tierney ve Farmer'ın (2004) araştırmalarında kullandıkları ölçekten 5 madde, çalışanların örgütsel sosyalleşmesi ölçeğı Sparks ve Hunt'un (1998) araştırmalarında kullandıkları ölçekten 4 madde ve çalışanların organizasyondan algıladıkları örgütsel destek ölçeğı ise Chiang ve Hsieh'in (2012) araştırmalarında kullandıkları ölçekten 5 madde alınarak araştırma modeline uyarlanmıştır. Araştırmalarda model hem süreç hem de sonuç değışkenlerini kullanır (Feldman, 1981, s. 310). Araştırmanın süreç değışkeni, yöneticinin organizasyon içerisindeki işlevselliğinden oluşturmaktadır. Araştırmanın sonuç değışkenleri ise çalışanın örgütsel sosyalleşmesi ile algıladığı örgütsel destek değışkenlerinden oluşmaktadır. Ayrıca araştırma modelinin tamamında yani yönetici işlevselliğinin çalışanların organizasyonel sosyalleşmesi üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracı rolü hem süreç hem sonuç değışkenlerinin yansımalarını ortaya koymaktadır. Zira yönetici işlevselliğinin çalışanın örgütsel sosyalleşmesine katkısı, algılanan örgütsel destek ile şekillenebilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Hipotez Modeli

Araştırmada çalışanların çalışma ortamlarında örgütsel sosyalleşmelerine etki edebilecek faktörlerin neler olabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma bu çerçevede yöneticilerin işlevselliklerinin çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerindeki etkisinde çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin etkisi araştırılmıştır. Sonuç olarak araştırmada yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmeleri ve algıladıkları örgütsel destek üzerindeki etkileri, çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin örgütsel sosyalleşmeleri üzerindeki etkileri ve son olarak yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmeleri üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin aracı etkisi ifade edilmeye çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın analizleri ve elde edilen bulgular SPSS, GSCA-SEM ve AMOS paket programları yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ilk olarak çalışanların demografik verilerini ortaya koyulmuştur. Sonra araştırmada uygulamaya koyulan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın faktör ve güvenilirliğinin yanında ölçeklerin toplam varyansa katkıları ve her bir ölçek maddesinin faktör yükleri hesaplanmıştır. Araştırmaya doğrulayıcı faktör analizi uygulandıktan sonra araştırma Model 1'e ilişkin sonuçlar literatür indeksleri kapsamında değerlendirilmiştir. Daha sonra araştırmada Model 2'ye ilişkin aracı etkili değerler literatür eşliğinde ifade edilmiş ve ilgili sonuçlar yorumlanmıştır. Araştırmaya ilişkin analiz ve bulgular aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

Bulgular

Tablo 2. Demografik Veriler

<i>Yaş</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
25 veya altı	22	5.6	Kadın	199	50.5
26-31	90	22.8	Erkek	195	49.5
32-37	142	36.0	Toplam	394	100.0
38-43	78	19.8	Eğitim Durumu		
44-49	34	8.6	Ortaokul veya Lise	90	22.9
50 ve üzeri	28	7.1	Önlisans	45	11.4
Toplam	394	100.0	Lisans	106	26.9
Aylık Gelir			Lisansüstü	153	38.8
2500 TL ve altı	90	22.8	Toplam	394	100.0
2501-3800 TL	75	19.0	Meslek		
3801-5100 TL	76	19.3	Banka Personeli	32	8.1
5101-6400 TL	82	20.8	Emniyet Personeli	23	5.8
6401 ve üzeri	71	18.0	Firma Çalışanı	80	20.3
Toplam	394	100.0	Öğretmen	59	15.0
Kurum			Sağlık Personeli	42	10.7
			Sözleşmeli Personel	32	8.1
Kamu	229	58.1	Üniversite Personeli	85	21.6
Özel Sektör	165	41.9	Diğer	41	10.4
Toplam	394	100.0	Toplam	394	100.0

Araştırma Tablo 2'de araştırmaya katılan kadın (199 kişi - % 50.5) ve erkek (195 kişi - % 49.5) çalışanların sayılarının birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Çalışanlar yaşları açısından değerlendirildiğinde 32-37 yaş aralığında (142 kişi - % 36) olanların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Çalışanlar eğitim durumları açısından değerlendirildiğinde birçok çalışanın lisansüstü (153 kişi - % 38.8) eğitime sahip oldukları tespit edilmiştir. Çalışanların aylık gelirleri dikkate alındığında bütün gelir düzeylerinin birbirlerine yakın değerlere; 2500 TL ve altında (90 kişi - % 22.8), 5101-6400 TL (82 kişi - % 20.8), 3801-5100 TL (76 kişi - % 19.3), 2501-3800 TL (75 kişi - % 19) ve 6401 TL ve üzeri (71 kişi - % 18) sahip olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmada kamuda (229 kişi - % 58.1) çalışanların özel sektörde (165 kişi - % 41.9) çalışan bireylerden biraz fazla olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmada çalışanlar mesleki açıdan değerlendirildiğinde üniversite personeli (85 kişi - % 21.6) ve firma çalışanı (80 kişi - % 20.3) olanların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin her birinin geçerlilik ve güvenilirlik değerleri ayrı ayrı hesaplanmış ve Tablo 3'te ifade edilmiştir.

Tablo 3. Faktör Güvenilirlikleri ve Geerlilikler (SPSS)

<i>Faktörler</i>	<i>Maddeler</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>KMO</i>
Yönetici İşlevselliği (YI)	5	.934	.873
Çalışanların Örgütsel Sosyalleşmesi (COS)	4	.921	.802
Algılanan Örgütsel Destek (AOD)	5	.915	.850

Araştırma Tablo 3'te elde edilen sonuçlar dikkate alındığında; ölçeklerin güvenilirliği açısından değerlendirildiğinde en fazla yönetici işlevselliği ölçeği, sonra çalışanların örgütsel sosyalleşmesi ölçeği ve son olarak çalışanların algıladıkları örgütsel destek ölçeğinin güvenilir sonuçlar ortaya koyduğu gözlemlenmiştir. Araştırma modelinin geçerlilik değerleri incelendiğinde yöneticilerin işlevselliği ölçeği, çalışanların algılanan örgütsel destek ölçeği ve çalışanların örgütsel sosyalleşmesi olarak sıralanmıştır. Sonuçlar dikkate alındığında araştırmanın güvenilir ve geçerli sonuçlar ortaya koyduğu gözlemlenmektedir. Araştırmada ölçeklerin genel olarak geçerliliği ve güvenilirliğine ilişkin modelin direkt etkileri GSCA-SEM yardımı ile Tablo 4'te ortaya koyulmuştur.

Tablo 4. Araştırmanın Ayrışma Geçerlilikleri ve Güvenirliğine İlişkin Değişkenler (GSCA-SEM)

<i>Model Fit</i>	<i>Estimate</i>	<i>Güvenirlik</i>	<i>YI</i>	<i>COS</i>	<i>AOD</i>
SRMR	0.043	AVE	0.793	0.811	0.754
GFI	0.994	Alpha	0.934	0.922	0.915
<i>Yol Katsayısı</i>		Rho	0.95	0.945	0.938
YI – COS	0.09	<i>Korelasyon Bileşeni</i>			
AOD – COS	0.138	YI	1.0	0.192	0.736
YI – AOD	0.736	COS	0.192	1.0	0.205
		AOD	0.736	0.205	1.0
<i>HTMT</i>		<i>Fornell-Larcker Ayrışma G.</i>			
YI – COS	0.21	YI	0.891		
AOD – COS	0.779	COS	0.192	0.901	
YI – AOD	0.213	AOD	0.736	0.205	0.868

Literatürde SRMR değeri 0.080 veya altında bir değer alması modelin iyi bir uyuma sahip olduğunu ve uygulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır (Hu ve Bentler, 1998, s. 449). GFI uyum iyiliği endeksinin ise >0.90 olması ile araştırmanın uyum iyiliğine sahip olduğu ifade edilmektedir (Marleno vd., 2018, s. 8). Literatürde AVE değerinin 0.50 ya da üzeri olması kabul edilebilir aralıkta olduğunu göstermekte olup yapının öğelerinin varyansının en az %50'sini açıkladığı ifade edilmektedir (Hair vd., 2019, s. 9). Araştırmalarda alpha değerinin ≥ 0.70 olmasının güvenilir, ≥ 0.85 olmasının mükemmel bir güvenilirlik katsayısı oluşturduğu belirtilmektedir (Bonett ve Wright, 2015, s. 5). Ayrıca Rho değerinin 0.7'den fazla olmasının araştırmanın uygulanabilir olduğunu göstermektedir (Mehmood vd., 2018, s. 11). Fornell Larcker kriter testinde ise ayırt edici geçerliliği kabul edilebilmesi için köşegen değerleri aynı satır ile sütun içerisinde yer alan çapraz öğelerden daha büyük olması gerektiği vurgulanmaktadır (Lowry ve Gaskin, 2014, s. 136). HTMT ayrışma geçerliliğinde ise farklı yapılar için 0.85'ten düşük ve benzer yapılar için ise 0.90'ın altındaki değerler alması araştırmanın kabul edilebilir aralıkta yer aldığı vurgulanmaktadır (Hair vd., 2017, s. 455). Araştırma sonucu elde edilen değerler dikkate alındığında genel olarak bütün sonuçların literatürde kabul edilen değer aralıklarına sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 5. Araştırmanın Özdeğer, Varyans ve Faktör Yükleri

	<i>Faktörler</i>	<i>Özdeğer</i>	<i>Varyans</i>	<i>Faktör Yükleri</i>
YI1	Yöneticim yaratıcı çalışmalarımı över.			.872
YI2	Yöneticim içinde başkaları ile işbirliği yapmamı teşvik eder.			.758
YI3	Yöneticim yaratıcı çalışmalarım için ödüller sağlar.	4.434	49.674	.791
YI4	Yöneticim yenilikçi çabalarımı açıkça kabul eder.			.871
YI5	Yöneticim yeni hedefler oluşturmam için teşvik eder.			.882
COS1	İşim ile ilgili kuralları ve düzenlemeleri bilirim.			.881
COS2	Bu iş yerinde işlerin nasıl yapıldığını bilirim.			.913
COS3	İş yerimde işim ile ilgili hangi davranışın uygun davranış olarak kabul edildiğini bilirim.	3.341	21.587	.914
COS4	İşyerim için neyin önemli neyin önemsiz olduğunu bilirim.			.870
AOD1	İşyerim benim görüşlerime önem verir.			.733
AOD2	İşyerim benim iyiliğimi önemser.			.761
AOD3	İşyerim hedeflerimi ve değerlerimi önemser.	3.319	7.982	.745
AOD4	Bir sorunum olduğunda iş yerimden yardım alabilirim.			.786
AOD5	İşyerim işim ile ilgili yaptığım hatayı affeder.			.785
Kaiser-Meyer-Olkin = .892		Bartlett's Test of = 5200.081	Sig. = .000	Cronbach Alpha = .920

Araştırma Tablo 5'te elde edilen sonuçlar dikkate alındığında her ölçeğin ayrı ayrı açıklanan varyansa toplam katkıları dikkate alındığında; ölçeklerden en fazla katkıyı sırası ile çalışanların örgütsel sosyalleşme ölçeği, yöneticilerin işlevselliği ölçeği ve çalışanların algıladıkları örgütsel destek ölçeği şeklinde sıralandığı gözlemlenmektedir. Araştırma ölçekleri faktör yükleri açısından değerlendirildiğinde yöneticilerin işlevselliği ölçeğinde en fazla katkıyı YI5 maddesi sağlamıştır. Bu madde de çalışanlar yöneticilerinin yeni hedefler oluşturmaları için kendilerini teşvik ettiklerini vurgulamışlardır. Çalışanların örgütsel sosyalleşmesi ölçeğine en çok katkıyı COS3 maddesi sağlamıştır. Bu madde ile çalışanlar işyerlerinde işleri ile ilgili hangi davranışın uygun davranış olarak kabul edildiğini bildiklerini ifade etmişlerdir. Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ölçeği dikkate alındığında ölçeğe en çok katkıyı AOD4 maddesi sağlamıştır. Bu maddede ise çalışanlar bir sorunları olduğunda işyerlerinden yardım alabileceklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 6. Araştırmanın Literatür İndeksi ve Model 1'e İlişkin Sonuçlar

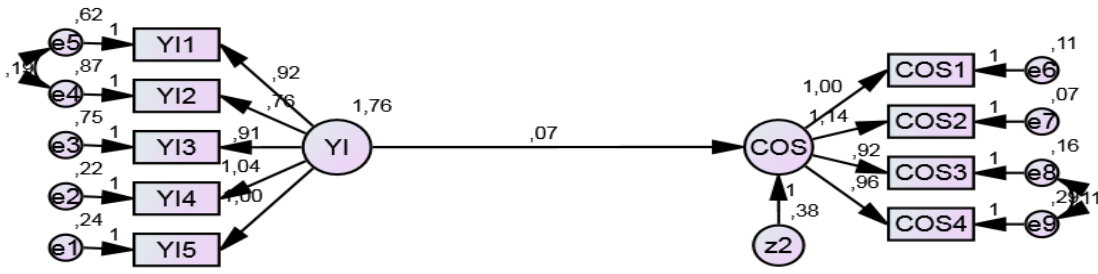
<i>Literatür İndeksi</i>	<i>Değer Aralıkları</i>	<i>Model 1 Sonucu</i>
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 5$	3.522
RMSEA	$.05 < RMSEA \leq .08$.080
RMR	$< .1$.059
TLI	$> .90$.971
IFI	$> .90$.980
GFI	$> .90$.954
CFI	$> .90$.980

Araştırma Model 1'e ilişkin analiz sonuçları dikkate alındığında araştırma modeli sonuçlarının literatür indekslerinde verilen ilgili değer aralıklarının içerisinde yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu sonuç Model 1'in uygulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Araştırma Model 1'in Regresyon Ölçüm Modeli Sonucu

<i>Model İlişkisi</i>	<i>Standardize β</i>	<i>S.E.</i>	<i>P</i>	<i>Hipotez</i>	<i>Sonuç</i>
YI – COS	.071	.025	.004	H1	Kabul

Araştırma Model 1'e ilişkin regresyon ölçüm modeli sonuçları dikkate alındığında yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerinde anlamlı ($p = ,004$) ve pozitif etkisinin olduğu (Standardize $\beta = ,071$) dolayısı ile oluşturulan H1 hipotezinin kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Model 1'e ilişkin oluşturulan modelin sonuçları Şekil 2'de ortaya koyulmuştur.

Şekil 2. Model 1 Analiz Sonucu

Araştırma Tablo 6'te ifade edilen literatür uyum indekslerini tam anlamı ile karşılayabilmesi için Şekil 2'de ortaya koyulan YI1 ve YI2, COS3 ve COS4 arasında modifikasyon gerçekleştirilmiştir. Araştırma Şekil 2'de elde edilen sonuçlar dikkate alındığında yöneticilerin işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olmuştur. Bu durum H1 hipotezinin kabul edilmesini sağlamaktadır. Organizasyonlarda yöneticilerin işlevsel hareket etmesinde; çalışanlarının yaratıcı çalışmalarını övmeleri, çalışanların diğer çalışanlar ile işbirliği içerisinde olmalarını övmeleri, çalışanlarının yaratıcı çalışmaları için ödülleri sağlamaları, çalışanların yenilikçi çabalarını kabul etmeleri ve çalışanları yeni hedefler oluşturmak için teşvik etmeleri gibi değişkenlerin çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerinde olumlu etkilerinin olmasında; çalışanların işleri ile ilgili kuralları ve düzenlemeleri, işyerlerinde işlerin nasıl yapıldığını, işyerlerindeki uygun davranışların neler olduğunu ve işyerlerinde nelerin önemli nelerin önemsiz olduğunu bilmelerine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 8. Araştırmanın Literatür İndeksi ve Model 2'ye İlişkin Sonuçlar

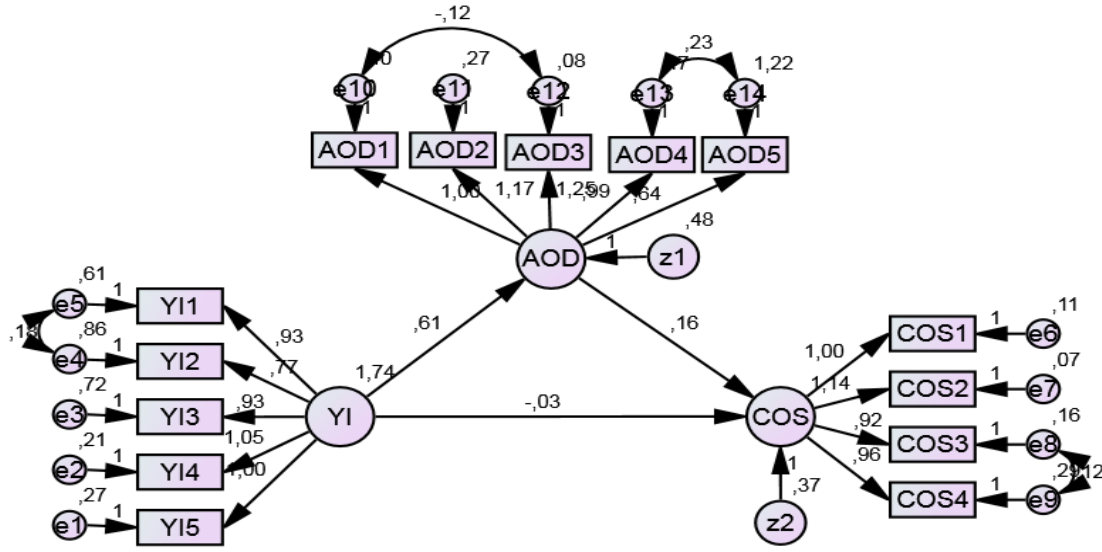
Literatür İndeksi	Değer Aralıkları	Model 2 Sonucu
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 5$	3.384
RMSEA	$.05 < RMSEA \leq .08$.078
RMR	<.1	.062
TLI	>.90	.958
IFI	>.90	.968
GFI	>.90	.919
CFI	>.90	.968

Araştırma Model 2'ye ait analiz sonuçları incelendiğinde araştırma aracı etkili model sonuçlarının literatür indekslerinde verilen ilgili değer aralıklarının içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlar aracı etkili model 2'nin uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Araştırma Model 2'nin aracı etkili regresyon ölçüm modeli sonuçları Tablo 9'da ifade edilmiştir.

Tablo 9. Araştırma Model 2'nin Regresyon Ölçüm Modeli Sonucu

Modeldeki İlişkiler	Standardize β	S.E.	P	Hipotez	Sonuç
YI – AOD	.605	.036	0.000	H1b	Kabul
AOD – COS	.162	.048	0.000	H1c	Kabul
YI – COS	-.027	.039	0.494	H1a	Kabul

Sosyal-psikoloji alanlarının çoğunda birden çok davranışın sebebini ortaya koymada, gerçekçi bir amaç ile bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkisini tam olarak ortadan kaldırmak yerine üçüncü bir değişkenin önemli seviyedeki azalışları ile aracı etkiler ortaya koyulabilir (Baron ve Kenny, 1986, s. 1176). Bu açıdan araştırma Tablo 8'de elde edilen sonuçlar dikkate alındığında yönetici işlevselliğinin çalışanların algıladıkları örgütsel destek üzerinde güçlü pozitif (Standardize $\beta = .605$) ve anlamlı ($p = .000$) etkisinin olduğu gözlemlenmektedir (H1b kabul). Çalışanların algıladığı örgütsel desteğin ise örgütsel sosyalleşmeleri üzerinde pozitif (Standardize $\beta = .162$) ve anlamlı ($p = .000$) etkisinin olduğu görülmüştür (H1c kabul). Ayrıca araştırmada yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin tam aracı etkiye ($p = .494$ ve Standardize $\beta = -.027$) sahip olduğu (H1a kabul) görülmektedir. Araştırma Model 2'ye ilişkin sonuçlar Şekil 3'te ifade edilmiş ve ilgili sonuçlar yorumlanmıştır.

Şekil 3. Model 2 Analiz Sonucu

Araştırma Şekil 3'te elde edilen sonuçlar dikkate alındığında; yöneticilerin işlevselliğinin çalışanların algıladıkları örgütsel destek üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışanların algıladıkları örgütsel desteğinde çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmada yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerindeki etkisinde algılanan örgütsel desteğin tam aracı etkiye sahip olduğunu ortaya koyulmuştur. Elde edilen sonuçlar hipotezlerin tamamının kabul edildiğini göstermektedir. Ayrıca yönetici işlevselliği (bağımsız değişkeninin) dolaylı yünden (algılanan örgütsel destek aracılığı ile) çalışanların örgütsel sosyalleşmesi (bağımlı değişken) üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca algıladıkları örgütsel destek ile çalışanlar; işyerlerinin görüşlerine önem verdiğini, iyiliklerini önemsediklerini, hedefleri ve değerlerine önem verdiklerini, bir problemleri olduğunda yardım alabildiklerini ve işyerlerinin işlerine yönelik hatalarını affedebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar yöneticilerin organizasyonlarda işlevsel davranışlar sergilemelerinin çalışanların algıladıkları örgütsel desteği ve örgütsel sosyalleşmeleri üzerinde önemli etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günümüz çalışma ortamlarında faaliyette bulunan çalışanlar örgütsel sosyalleşmeleri için yöneticilerinin çalışanlarına karşı işlevsel davranışlar sergilemesi ve çalışanların organizasyonlarından algıladıkları destekler oldukça önemlidir. Bu açıdan araştırma farklı alanlarda faaliyette bulunan çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarının literatüre yeni bakış açıları kazandırabileceği düşünülmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri yöneticilerin işyerlerinde işlevsel hareket edip-etmediklerine dair bilgilerin çalışanların bakış açısından değerlendiriliyor olmasıdır. Ayrıca örgütlerdeki sosyal mekanizmaların oluşmasında yönetici, yönetim ve çalışan perspektifinden araştırmanın gerçekleştirilmesi örgütsel bütünlük açısından gerçekçi sonuçlar ortaya koyabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları sosyal öğrenme kuramına yeni bakış açıları kazandırabilecektir. Organizasyonlarda yöneticilerin işlevsel davranışları çalışanların hem algıladıkları örgütsel desteye hem de örgütsel sosyalleşmelerine olumlu yansımaları olmuştur. Ayrıca algılanan örgütsel desteğin örgütsel sosyalleşmeye de önemli katkıları olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar davranışlara verilen tepkilerin öğrenme açısından karşılıklı olduğunu ve organizasyonda sosyal öğrenmenin oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Weiss (1978) araştırmasında sosyal öğrenme kuramında ast-üst ilişkilerinde yöneticilerin özelliklerinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Araştırma sonucu sosyal öğrenme açısından yöneticilerin işlevsel hareket etmeleri bunu kanıtlar niteliktedir. Latham ve Saari (1979) araştırmalarında sosyal öğrenme kuramının bireylerin davranışlarını, bilişsel, davranışsal ve çevresel belirleyicilerin karşılıklı etkileşimi ile açıklanabileceğini belirtmişlerdir. Araştırmada bilişsel ve davranışsal boyutların etkileri üzerine ağırlık verilmiş, çevresel belirleyici olarak örgüt dikkate alınmıştır. Davis ve Luthans (1980) sosyal öğrenme kuramının bir davranışsal kuram olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçlarında çalışan ve yönetici

(ast-üst) ilişkileri bu davranışsal kuramı desteklemektedir. Akers ve Lee (1996) sosyal öğrenmede olumlu veya olumsuz bilişsel durumların etkili olabileceğini belirtmişlerdir. Araştırma sonuçları sosyal öğrenmede olumlu bilişsel durumların organizasyonlarda etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kalshoven ve diğerleri (2012) ise davranışların çalışanlar tarafından gözlemlenerek kendi davranışlarına rehberlik etmek için kullanıldığını belirtmişlerdir. Araştırmada çalışanların hem algıladıkları örgütsel desteğin hem de örgütsel sosyalleşme düzeylerinin kendi davranışlarına rehberlik ettiği gözlemlenmektedir. Zira organizasyonda faaliyette bulunan yöneticilerin işlevsel davranışları çalışanların algıladığı örgütsel desteğe ve örgütsel sosyalleşmeye davranışsal açıdan da önemli katkıları olmuştur.

Araştırma sonuçlarında yönetici işlevselliğinin hem çalışanların örgütsel sosyalleşmeleri hem de algıladıkları örgütsel destekler üzerinde pozitif ve anlamlı etkilere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Simon (1991) araştırmasında bazı yöneticilerin kariyer maksimize etmek gibi örgütsel hedefleri takip etmek yerine; kendi kariyerlerini, maddi gelirlerini ve tüketim değerlerini faydaları açısından işlevsel olarak kullanabileceklerini ifade etmiştir. Araştırmada yöneticilerin işlevselliği çalışanlara işlerine yönelik davranış şekilleri açısından değerlendirilmiştir. Bu açıdan araştırmada kişisel amaçlarının işlevselliği ölçülmemiştir. Bruhn (2009) araştırması sonucunda organizasyonlardaki işlevselliği inceleyerek sağlıklı bir organizasyonun; değişime uyum sağlayan, öngörü yeteneğine sahip olan, problemleri planlama ve işbirliği içinde çözen, örgütün tüm seviyelerinde özerklik ile katılım sağlayacak bir ortam oluşturan ve örgüt üyelerinin işlerinde insani olarak değer kazanmaları için büyüme fırsatları oluşturan bir niteliğe sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Araştırma sonuçlarında yönetici işlevselliğinin çalışanların algıladıkları örgütsel destek ile örgütsel sosyalleşme düzeylerinin olumlu yönde etkilemesi örgütte işbirliği, insani değerler ve katılım gibi faktörlerin de etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Cohen ve Veled-Hecht (2010) araştırmalarında örgütsel sosyalleşmenin; hem organizasyon hakkında geniş bilgiler sağladığını hem de başarı için gerekli olan kişiler arası ilişkilerde kolaylık sağladığını vurgulamışlardır. Araştırmada yönetici işlevselliğinin çalışanın örgütsel sosyalleşmesini olumlu yönde etkilemesi sosyalleşmenin öncesindeki işlevselliğin önemli olduğunu göstermektedir. Grubic-Nesic ve diğerleri (2016) araştırmalarında yöneticilerin işlevselliklerini örgütlerde aldıkları kararlar açısından incelemişlerdir. Araştırmaları sonucunda yöneticilerin yönetim sistemlerini daha fazla katılımcı yönetime doğru kaydırmalarının daha işlevsel kararlar alınmasına katkıda bulunabileceğini belirtmişlerdir. Elde edilen sonuçlar ile karşılaştırıldığında örgütte çalışanların işlerine yönelik işlevsel davranışların, çalışanlara yönelik kararlarda da işlevsel hareket edilebileceğini ortaya koymaktadır.

Araştırmada çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin örgütsel sosyalleşmeleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eisenberger ve diğerleri (1990) araştırmalarında algılanan örgütsel desteğin düşük olmasının çalışan katılımını olumsuz yönde etkileyeceğini ifade etmişlerdir. Araştırmada algılanan desteğin çalışanın örgütsel sosyalleşmesini olumlu yönde etkilemesi organizasyondan algılanan desteğin düşük olmadığını ortaya koymaktadır. Baker ve Feldman (1991) araştırmalarında organizasyondaki sosyalleşmenin başarılı olabilmesi için çalışanları sadece organizasyona uyarılmanın yeterli olmayacağını, onların aynı zamanda bireysel çabalarının örgütsel amaçlara yönlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Elde edilen sonuçlarda algılanan örgütsel desteğin çalışanların işlerine yönelik sosyalleşme davranışlarını olumlu yönde şekillendirmesi, çalışanların örgütsel amaçlara yönelik faaliyette bulduklarını ortaya koymaktadır. Lynnch ve diğerleri (1999) araştırmalarında çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin düşük olmasının çalışanların işlerinde çok çalışma isteklerini azalttığını vurgulamışlardır. Bu sonuç araştırmada çalışanların algıladığı desteğin düşük olmadığını, yani çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin işlerine yönelik örgütsel sosyalleşmelerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Fang ve diğerleri (2011) araştırmalarında kurumsallaşma ile çalışanların iletişim ağları daha yapısal olabileceğini ve örgütsel sosyalleşmelerinin daha rahat olabileceğini ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçları açısından değerlendirildiğinde çalışanların algıladıkları kurumsal desteğin örgütlerdeki kurumsallaşma yapıları ile bağlantılı olabileceği anlaşılmaktadır.

Araştırma sonucunda yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmeleri üzerindeki etkisinde algıladıkları örgütsel desteğin tam aracı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hutchison ve Sowa (1986) araştırmalarında algılanan örgütsel desteğin çalışanı ait olduğu kuruluş tarafından çeşitli yönlerden etkileyecek ve çalışan davranışları altında yatan örgütsel motivasyonları yorumlayabilmesine yol açacağını ifade etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında bu durum araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Shore ve Wayne (1993) araştırmalarında çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin davranışlarının belirleyicisi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Hutchison ve Garstka (1996) araştırmalarında örgütü veya çalışanı etkileyebilecek yöneticilerin gerçekleştirdikleri herhangi bir eylemin ya da politikanın çalışanların organizasyonlarından destek algısını etkileyebileceğini ifade etmişlerdir. Bu sonuç araştırma sonucunda yönetici işlevselliğinin çalışanın algılanan örgütsel desteği olumlu yönde etkilemesi sonucunu destekler niteliktedir. Riggle ve diğerleri (2009) araştırmalarında çalışanların algılanan örgütsel destekleri ile onların tutumsal bağlılıkları ve davranışları arasında güçlü ilişkiler olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu sonuç araştırma sonuçlarını dolaylı olarak desteklemektedir. Allen ve Shanock (2013) araştırmalarında organizasyondaki sosyalleşme taktiklerinin zaman içerisinde algılanan örgütsel destek ve iş ile bütünleşme yönünde olumlu ilişkiler oluşturduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırma sonuçları ile karşılaştırıldığında çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin sosyalleşme üzerinde önemli etkileri olmuştur. Ayrıca yönetici işlevselliğinin çalışanın örgütsel sosyalleşmesi üzerindeki olumlu etkisinde iş ile bütünleşme davranışları etkili olmuş olabilir.

Sonuç olarak örgütlerde çalışanların işlerine yönelik geliştirdikleri davranışlarda yönetici işlevselliğinin ve çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin çalışanların örgütsel sosyalleşmeleri üzerinde önemli etkileri söz konusudur. Ayrıca yönetici işlevselliğinin çalışanların örgütsel sosyalleşmesi üzerindeki etkisinde çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin tam aracı etkiye sahip olması organizasyonlarda örgüt desteğinin oldukça önemli olduğu sonucunu oluşturmaktadır.

Araştırma 2021 yılında Türkiye’de Gümüşhane ve Bayburt illerinde faaliyette bulunan 394 çalışan ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada çalışanlara yöneticilerinin işlevselliği, çalışanların organizasyonlarından algıladıkları örgütsel destek ve çalışanların örgütsel sosyalleşmesi ölçekleri değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmada ölçeklerinde çalışanların çalışma ortamlarına yönelik durumları araştırılmıştır. Araştırmada organizasyonun dışında etkisi olabilecek çevresel etmenler dikkate alınmamıştır. Gelecek araştırmalarda yönetici işlevselliği, çalışan örgütsel sosyalleşmesi ve algılanan örgütsel desteklerin yanında; çalışanların pozitif psikolojik sermayeleri, motivasyonları, performansları, örgütsel vatandaşlık davranışları, örgütsel bağlılıkları ve kurumsal sosyal sorumlulukları arasındaki ilişkiler araştırılabilir.

Etik Beyan

“Çalışanların Örgütsel Sosyalleşmesinde Yönetici İşlevselliği ve Algılanan Örgütsel Destek İlişkisi: Sosyal Öğrenme Kuramı Perspektifi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 06.01.2021 tarih ve 2020/12 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Akers, R. L., Krohn, M. D., Lanza-Kaduce, L. ve Radosevich, M. (1979). Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory. *American Sociological Review*, 44(4), 636-655.
- Akers, R. L. ve Lee, G. (1996). A longitudinal test of social learning theory: adolescent smoking. *Journal of Drug Issues*, 26(2), 317-343.
- Allen, D. G. ve Shanock, L. R. (2013). Perceived organizational support and embeddedness as key mechanism connecting socialization tactics to commitment and turnover among new employees. *Journal of Organizational Behavior*, 34, 350-369.
- Allen, M. W. (1992). Communication and organizational commitment: perceived organizational support as a mediating factor. *Communication Quarterly*, 40(4), 357-367.
- Allen, M. W., Armstrong, D. J., Reid, M. F. ve Riemenschneider, C. K. (2008). Factors impacting the perceived organizational support of IT employees. *Information & Management*, 45, 556-563.
- Aselage, J. ve Eisenberger, R. (2003). Perceived organizational support and psychological contracts: A theoretical integration. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 491-509.
- Armeli, S., Eisenberger, R., Fasolo, P. ve Lync, P. (1998). Perceived organizational support and police performance: The moderating influence of socioemotional needs. *Journal of Applied Psychology*, 83(2), 288-297.
- Baker, H. E. ve Feldman, D. C. (1991). Linking Organizational socialization tactics with corporate human resource management strategies. *Human Resource Management Review*, 1(3), 193-202.
- Baranik, L. E., Roling, E. A. ve Eby, L. T. (2010). Why does mentoring work? The role of perceived organizational support. *Journal of Vocational Behavior*, 76, 366-373.
- Bauer, T. N., Morrison, E. W. ve Callister, R. R. (1998). Organizational socialization: A review and directions for future research. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 16, 149-214.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bayraktaroglu, A. E., Calisir, F. ve Gumussoy, C. A. (2009). Usability and functionality: A comparison of project managers’ and potential users’ evaluations. *Proceedings of the 2009 IEEE IEEM*, 2019-2023.

- Beadles II, N.A., Lowery, C. M., Petty, M.M. ve Ezell, H. (2000). An examination of the relationships between turnover functionality, turnover frequency, and organizational performance. *Journal of Business and Psychology*, 15(2), 331-337.
- Bigliardi, B., Petroni, A. ve Dormino, A. I. (2005). Organizational socialization, career aspirations and turnover intentions among desing engineers. *Leadership & Organization*, 26(6), 424-441.
- Bonett, D. G. ve Wright, T. A. (2015). Cronbach's alpha reliability: Interval estimation, hypothesis testing, and sample size planning. *Journal of Organizational Behavior*, 36, 3-15.
- Bruhn, J. G. (2009). The functionality of gray area ethics in organizations. *Journal of Business Ethics*, 89, 205-214.
- Byrne, Z. S. ve Hochwarter, W. A. (2008). Perceived organizational support and performance: relationships across levels of organizational cynicism. *Journal of Managerial Psychology*, 23(1), 54-72.
- Chen, Z. R. E., Johnson, K. M., Sucharski, I. L. ve Aselage, J. (2009). Perceived organizational support and extra-role performance: Which leads to which? *The Journal of Social Psychology*, 149(1), 119-124.
- Chiang, C-F. ve Hsieh, T-S. (2012). The impacts of perceived organizational support and psychological empowerment on job performance: The mediating effects of organizational citizenship behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 180-190.
- Chow, I. H-S. (2002). Organizational socialization and career success of asian managers. *International Journal of Human Resource Management*, 13(4), pp. 720-737.
- Cohen, A. ve Veled-Hecht, A. (2010). The relationship between organizational socialization and commitment in the workplace among employees in long-term nursing care facilities. *Personnel Review*, 39(5), 537-556.
- Davis, T. R. V. ve Luthans, F. (1980). A social learning approach to organizational behavior. *The Academy of Management Review*, 5(2), 281-290.
- Deconinck, J. B. (2010). The effect of organizational justice, perceived organizational support, and perceived supervisor support on marketing employees' Level of Trust. *Journal of Business Research*, 63, 1349-1355.
- Duke, A., Goodman, J. M., Treadway, D. C. ve Breland, J. W. (2009). Perceived organizational support as a moderator of emotional labor/outcomes relationships. *Journal of Applied Social Psychology*, 39(5), 1013-1034.
- Eisenberger, R., Stinglhamber, F., Vandenberghe, C., Sucharski, I. L. ve Rhoades L. (2002). Perceived supervisor support: Contributions to perceived organizational support and employee retention. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 565-573.
- Eisenberger, R., Fasolo, P. ve Davis-LaMastro, V. (1990). Perceived organizational support and employee diligence, commitment, and innovation. *Journal of Applied Psychology*, 75(1), 51-59.
- Eisenberger, R., Armeli, S., Rexwinkel, B., Lynch, P. D. ve Rhoades, L. (2001). Reciprocation of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), 42-51.
- Fang, R., Duffy, M. K. ve Shaw, J. D. (2011). The organizational socialization process: review and development of a social capital model. *Journal of Management*, 37(1), 127-152.
- Farh, J-L., Hackett, R. D. ve Liang, J. (2007). Individual-level cultural values as moderators of perceived organizational support-employee outcome relationships in China: Comparing the effects of power distance and traditionality. *Academy of Management Journal*, 50(3), 715-729.
- Feldman, D. C. (1981). The multiple socialization of organization members. *Academy of Management Review*, 6(2), 309-318.
- Filstad, C. (2011). Organizational commitment through organizational socialization tactics. *Journal of Workplace Learning*, 23(6), 376-390.
- Goswami, A. K. ve Agrawal, R. K. (2019). Influence of ethical leadership on employee learning orientation: Evidence from academics. *Development and Learning in Organizations*, 33(3), 13-15.
- Grubic-Nesic, L., Mitrovic, S. ve Milisavljevic, S. (2016). Differences between the state / public and private sectors in organizations in serbia regarding the functionality of managers' decision making, *Journal of East European Management Studies*, 21(1), 82-102.
- Hair, J., Hollingsworth, C. L., Randolph, A.B. ve Chong, A. Y. L. (2017). An updated and expanded assessment of PLS-SEM in information systems research. *Industrial Management & Data Systems*, 117(3), 442-458.
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M. ve Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2-24.
- Hambrick, D. C. (1983). Some tests of the effectiveness and functional attributes of Miles and Snow's strategic types. *The Academy of Management Journal*, 26(1), 5-26.
- Hu, L-T. ve Bentler, P. M. (1998). Fit indices in covariance structure modeling: Sensitivity to underparameterized model misspecification", *Psychological Methods*, 3(4), 424-453.
- Hussain, T. ve Asif, S. (2012). Is Employees' Turnover intention driven by organizational commitment and perceived organizational support? *Journal of Quality and Technology Management*, 8(2), 1-10.
- Hutchison, S. (1997). Perceived organizational support: Further evidence of construct validity. *Educational and Psychological Measurement*, 57(6), 1025-1034.
- Hutchison, S. ve Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.
- Hutchison, S. ve Garstka, M. L. (1996). Sources of perceived organizational support: Goal setting and feedback. *Journal of Applied Social Psychology*, 26(15), 1351-1366.

- Johlke, M. C., Stamper, C. L. ve Shoemaker, M. E. (2002). Antecedents to Boundary-Spanner perceived organizational support. *Journal of Managerial Psychology*, 17(2), 116-128.
- Krejcie, R. V. ve Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Latham, G. P. ve Saari, L. M. (1979). Application of social-learning theory to training supervisors through behavioral modeling. *Journal of Applied Psychology*, 64(3), 239-246.
- Manz, C. C. ve Sims, H. P. (1980). Self-management as a substitute for leadership: A social learning theory perspective. *The Academy of Management Review*, 5(3), 361-367.
- O'Higgins, E. ve Kelleher, B. (2005). Comparative perspectives on the ethical orientations of human resources, marketing and finance functional managers. *Journal of Business Ethics*, 56, 275-288.
- Kalshoven K., Hartog, D. N. D. ve Hoogh, A. H. B. D. (2012). Ethical leadership and follower helping and courtesy: Moral awareness and empathic concern as moderators. *Applied Psychology: An International Review*, 1-25.
- Lancaster, S. ve Milia, L. D. (2014). Organisational support for employee learning an employee perspective. *European Journal of Training and Development*, 38(7), 642-657.
- Latham, G. P. ve Saari, L. M. (1979). Application of social-learning theory to training supervisors through behavioral modeling. *Journal of Applied Psychology*, 64(3), 239-246.
- Lowry, P. B. ve Gaskin, J. (2014). Partial Least Squares (PLS) Structural Equation Modeling (SEM) for building and testing behavioral causal theory: When to choose it and how to use it. *IEEE Transactions on Professional Communication*, 57(2), 123-146.
- Lynch, P. D., Eisenberger, R. ve Armeli, S. (1999). Perceived organizational support: Inferior versus superior performance by wary employees. *Journal of Applied Psychology*, 84(4), 467-483.
- Marleno, R., Surjokusumo, S., Oetomo, W., Setiawan, M. I. ve Abdullah, D. (2018). The influence of Stakeholder factors affecting the success of construction projects in Indonesia. *Journal of Physics: Conf. Series*, 1114, 1-14.
- Mehmood, S., Liang, C. ve Gu, D. (2018). Heritage image and attitudes toward a heritage site: Do they really mediate the relationship between user-generated content and travel intentions toward a heritage site? *Sustainability*, 10, 1-26.
- Morgan, G. ve Ramirez, R. (1983). Action learning: A holographic metaphor for guiding social change. *Human Relations*, 37(1), 1-28.
- Muse, L. A. ve Stamper, C. L. (2007). Perceived organizational support: Evidence for a mediated association with work performance. *Journal of Managerial Issues*, 19(4), 517-535.
- Nelson, D. L. (1987). Organizational socialization: A stress perspective. *Journal of Occupational Behaviour*, 8(4), 311-324.
- Ohbuchi, K. ve Atsumi, E. (2010). Avoidance brings Japanese Employees what they care about in conflict management: Its functionality and "good member" image. *International Association for Conflict Management and Wiley Periodicals*, 3(2), 117-129.
- Panaccio, A. ve Vandenberghe, C. (2009). Perceived organizational support, organizational commitment and psychological well-being: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior*, 75, 224-236.
- Rhoades, L. ve Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698-714.
- Rhoades, L., Eisenberger, R. ve Armeli, S. (2001). Affective commitment to the organization: The contribution of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 825-836.
- Riggle, R. J., Edmondson, D. R. ve Hansen, J. D. (2009). A meta-analysis of the relationship between perceived organizational support and job outcomes: 20 years of research. *Journal of Business Research*, 62, 1027-1030.
- Rizescu, M. (2011). Organizational culture influences on the organizations' functionality. *Social-Behavioral Sciences*, 1(61), 75-82.
- Saks, A. M. ve Ashforth, B. E. (1997). Organizational socialization: Making sense of the past and present as a prologue for the future. *Journal of Vocational Behavior*, 51, 234-279.
- Scott, W. G. (1968). Technology and organization government: A speculative inquiry into the functionality of management creeds. *The Academy of Management Journal*, 11(3), 301-313.
- Settoon, R. P., Bennett, N. ve Liden, R. C. (1996). Social exchange in organizations: Perceived organizational support, leader-member exchange, and employee reciprocity. *Journal of Applied Psychology*, 81(3), 219-227.
- Shore, L. M. ve Tetrick, L. E. (1991). A construct validity study of the survey of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 76(5), 637-643.
- Shore, L. M. ve Wayne, S. J. (1993). Commitment and employee behavior: Comparison of affective commitment and continuance commitment with perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 78(5), 774-780.
- Simon, H. A. (1991). Organizations and markets. *Journal of Economic Perspectives*, 5(2), 25-44.
- Snarey, J. R., Reimer, J. ve Kohlberg, L. (1985). Development of social-moral reasoning among kibbutz adolescents: A longitudinal cross-cultural study. *Development Psychology*, 21(1), 3-17.
- Sparks, J. R. ve Hunt, S. D. (1998). Marketing researcher ethical sensitivity: Conceptualization, measurement, and exploratory investigation. *Journal of Marketing*, 62(2), 92-109.
- Taormina, R. J. (1994). The organizational socialization inventory. *International Journal of Selection and Assessment*, 2(3), 133-145.
- Taormina, R. J. (1997). Organizational socialization: A multidomain, continuous process model. *Domains of Organizational Socialization*, 5(1), 29-47.

- Taormina, R. J. (1998). Employee attitudes toward organizational socialization in the people's republic of China, Hong Kong, and Singapore. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 34(4), 468-485.
- Taormina, R. J. (1999). Predicting employee commitment and satisfaction: The relative effects of socialization and demographics. *International Journal of Human Resource Management*, 10(6), 1060-1076.
- Taormina, R. J. (2004). Convergent validation of two measures of organizational socialization. *The International Journal of Human Resource Management*, 15(1), 76-94.
- Taormina, R. J. (2008). Interrelating leadership behaviors, organizational socialization, and organizational culture. *Leadership & Organization Development Journal*, 29(1), 85-102.
- Taormina, R. J. (2009). Organizational socialization: The missing link between employee needs and organizational culture. *Journal of Managerial Psychology*, 24(7), 650-676.
- Taormina, R. J. ve Bauer, T. N. (2000). Organizational socialization in two cultures: Results from the United States and Hong Kong. *The International Journal of Organizational Analysis*, 8(3), 262-289.
- Tierney, P. ve Farmer, S. M. (2004). The pygmalion process and employee creativity. *Journal of Management*, 30(3), 413-432.
- Turner, S. G., Utley, D. R. ve Westbrook, J. D. (1998). Project managers and functional managers: A case study of job satisfaction in a matrix organization. *Project Management Journal*, 29(3), 11-19.
- Wayne, S. J., Shore, L. M. ve Liden, R. C. (1997). Perceived organizational support and leader-member exchange: A social exchange perspective. *Academy of Management Journal*, 40(1), 82-111.
- Weiss, H. M. (1978). Social learning of work values in organizations. *Journal of Applied Psychology*, 63(6), 711-718.
- Vandenbosch, B. (1999). An empirical analysis of the association between the use of executive support systems and perceived organizational competitiveness. *Accounting, Organizations and Society*, 24, 77-92.

EXTENDED ABSTRACT

Human beings, as social beings, observe the behaviors going on around them and perform a learning activity to adapt to the new environment and can shape their behavior accordingly. Social learning behavior in organizations can occur as a result of the interaction of employees with other employees in their work environment. This situation may contribute significantly to the socialization behavior of employees within the organization. Because the supports perceived by the employees of the subordinate-superior relations in the working environment from their organizations can make significant contributions to both their social learning levels and their organizational socialization. Within the framework of social learning approaches to the organizational socialization behaviors of the employees, the relationships that prevail among the employees in the workplace, and the psychological and social environments may have important effects.

In today's organizational structures, many employees with different personal values strive for organizational purposes. In these structures, the functional behaviors of managers towards their employees can be effective in the organizational socialization of the employees and the organizational supports perceived by the employees. In this respect, it is quite remarkable to determine what factors may affect the organizational socialization of employees. Indeed, determining whether the managers of the employees operating in organizations exhibit functional behaviors for them and the level of organizational support perceived by the employees can yield important results. Employees can exhibit various organizational attitudes towards the behavior of their managers at workplaces. When these attitudes are evaluated within a social framework, they can be shaped by the support employees perceive from their organizations. The organizational supports perceived by the employees and the functional behaviors of their managers can also be effective in learning their behavior within the organization.

Social learning theory explains the behavior of individuals by considering the interaction of cognitive, behavioral, and environmental determinants (Latham, & Saari, 1979). When this situation is taken into consideration in terms of employees' behavior, it shows that the social learning theory is effective on the behavior of employees in the organization. As a result, it is understood that environmental effects and rewards that strengthen employee behavior can be effective in the organization (Manz, & Sims, 1980). In this respect, evaluating both the functional behaviors of managers and the organizational support they perceive from their organizations in terms of social learning theory can yield important results in the organizational socialization of employees operating in the organization.

While creating the research method, previous studies were examined and research scales were created by taking into account the cultural values of the employees. An electronic survey method was applied to provide easy access to the employees in the study. Research in Gumushane and Bayburt provinces in Turkey in 2021 was carried out on 394 employees operating in different areas of the public and private

sector. Considering the scales of the research model; 5 items from the scale used by Tierney and Farmer (2004) in their research, 4 items from the scale used by Sparks and Hunt (1998), and the organizational support scale that employees perceive from the organization. 2012), 5 items were taken from the scale they used in their research and adapted to the research model. The analysis of the research and the findings obtained were carried out with the help of SPSS, GSCA-SEM, and AMOS package programs.

Research results will be able to provide new perspectives to social learning theory. In organizations, the functional behaviors of managers have had positive reflections on employees' perceived organizational support and organizational socialization. Also, it has been observed that perceived organizational support contributes significantly to organizational socialization. These results reveal that the responses to behaviors are mutual in terms of learning and social learning is quite effective in the organization. Weiss (1978) emphasized that the characteristics of managers in subordinate-superior relations are important in social learning theory. The fact that administrators act functionally in terms of social learning as a result of the research proves this. Latham and Saari (1979) stated in their research that social learning theory can be explained by the interaction of cognitive, behavioral, and environmental determinants of individuals' behaviors. The research focused on the effects of cognitive and behavioral dimensions, and the organization was considered as the environmental determinant. Davis and Luthans (1980) stated that social learning theory is a behavioral theory. In the research results, employee and manager (subordinate-superior) relationships support this behavioral theory. Akers and Lee (1996) stated that positive or negative cognitive states can be effective in social learning. Research results reveal that positive cognitive states in social learning are effective in organizations. Kalshoven et al. (2012) stated that behaviors are observed by employees and used to guide their behaviors. In the study, it is observed that both the perceived organizational support and the organizational socialization levels of the employees guide their behaviors. Because the functional behaviors of the managers operating in the organization have also contributed to the organizational support perceived by the employees and the organizational socialization in behavioral terms.

In the results of the research, it has been observed that manager functionality has positive and significant effects on both the organizational socialization of the employees and the organizational support they perceive. In the study, it was concluded that the organizational support perceived by the employees had positive and significant effects on their organizational socialization. In the study, it was also concluded that organizational support was perceived to have a full mediating effect on the effect of executive functionality on the organizational socialization of employees. As a result, in the behaviors of employees in organizations towards their jobs, manager functionality and organizational support perceived by employees have significant effects on the organizational socialization of employees. Also, the fact that the organizational support perceived by the employees has a full mediating effect on the effect of manager functionality on the organizational socialization of employees constitutes the conclusion that organizational support is very important in organizations.

Kültür ve Reklam İlişkisi

Hatice Nur YILDIZ¹

Öz

Reklamlar hem kültürü etkilemekte hem de kültürden etkilenmektedir. Reklamlar toplumu tüketime yönlendirme, kadın veya erkeğe belirli roller çizme, insanları tek tipe dönüştürme ve insanların alışkanlıklarını değiştirme gibi görevler üstlenerek toplumu etkileme gücüne sahip olmaktadır. Ayrıca toplumun kültürel özelliklerini, toplum için önemli olay ve öğeleri anlatarak toplumun kültürünü de yansıtabilmektedir. Toplumun aynası olmak isteyen reklamların başarılı olabilmesi için o toplumun kültürünü doğru şekilde yansıtmaları gerekmektedir. Makalede kültüre vurgu yapan Boyner grubu tarafından yapılan “Bizim Tarzımız Güzel” ve “Hediye Demek, Boyner Demek” isimli reklamlar, içerik ve söylem analizi yapılarak incelenmiş ve Hofstede'nin kültür boyutları bağlamında değerlendirilmiştir. Kültürün reklamlarda nasıl işlendiğini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada, reklamlarda kullanılan dilin çözümlenmesinde söylem analizinden, görüntülerin çözümlenmesinde ise içerik analizinden faydalanılmıştır. Araştırmada, Boyner reklamlarında hangi kültürel öğelere yer verildiği, bu öğelerin ve karakterlerin nasıl konumlandırıldığı ve Hofstede'nin kültürel boyutlarından hangilerinin bahsedildiği incelenmiştir. İncelenen reklamlarda Hofstede'nin kültür boyutlarından kolektivizm ve uzun dönem oryantasyonu ön plana çıkarken, düşük belirsizlikten kaçınma ve dişilik boyutlarının da yer aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Reklam, Kültür, Hofstede, Kültürel Boyut, Reklam ve Kültür ilişkisi

Relations between Culture and Advertising

Abstract

Ads affect culture and are affected by culture. Advertisements have the power to influence the society by taking on tasks such as swaying the society to consumption, providing specific roles to men or women, standardizing people changing people's habits. It can reflect the society's culture by explaining the cultural characteristics of the society, important events and elements for the society. Ads wanting to be the society's mirror must reflect the culture of that society correctly to be successful. In this article, the ads named “Bizim Tarzımız Güzel” and “Hediye Demek, Boyner Demek”, emphasize on culture and are prepared by the Boyner group were analyzed by analyzing content and discourse and evaluated in the context of Hofstede's cultural dimensions. Discourse analysis was used to analyze the language used in advertisements, and content analysis was used to analyze images in this article aiming to reveal how culture is handled in advertisement. In the research, which cultural elements are included, how these elements and characters are positioned, which cultural dimensions of Hofstede are mentioned were examined. While collectivism and long-term orientation which are in Hofstede's cultural dimensions become prominent, low uncertainty avoidance and femininity dimensions are mentioned.

Key Words: Advetising, Culture, Hofstede, Cultural Dimension, Relations Between Advertising and Culture

Atıf İçin / Please Cite As:

Yıldız, H. N. (2022). Kültür ve reklam ilişkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 293-308.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.08.2021

¹ Arş. Gör. - Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, haticenur.yildiz@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-8282-4676

Giriş

Ekonominin ön plana çıktığı 21. yüzyılda işletmeler, yaşanan yoğun rekabet ortamı içerisinde var olabilmek için rakiplerinden daha çok bilinirlik yoluna gitmektedir. Bu bağlamda ise reklamlar ön plana çıkmaktadır. Reklam, bir işletmenin veya markanın ismi belli olacak şekilde, ürün veya hizmetlerini hedef kitlelere duyurmak için yaptıkları tanıtım veya tutundurma çabalarının tümü olarak ifade edilebilmektedir. Kitle iletişim araçları üzerinden yapılan reklamlar aracılığı ile markalar ürünlerini veya hizmetlerini geniş kitlelere etkili bir şekilde duyurma imkânı yakalamaktadır. Fakat reklamların başarılı olabilmesi için, reklam kampanya sürecinde hedef kitlenin özelliklerinin doğru bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Özellikle geniş kitlelere ulaşmak isteyen markalar için sınırların kalkması ile birlikte hedef kitlenin sahip olduğu kültür; reklam ve tanıtım faaliyetlerinin odak noktası haline gelmektedir (Yılmaz ve Mazlum, 2009, s. 59). Kültür, toplumdaki farklılık gösteren ve her toplumun kendi içerisinde yaşayan grupların paylaştığı ortak değerler, inanışlar, gelenekler gibi sembollerin ve unsurların bütünü olarak ifade edilmektedir. Toplumdan topluma farklılık göstermesinden dolayı uluslararası pazarlara giriş yapmak isteyen işletmeler, o toplumlarla ilgili kültürü de iyi bilmelidir. Örneğin, bir markanın reklamlarında oynaması için seçilen oyuncunun o toplum tarafından sevilip sayılması, geleneksel kadın figürüne uyan oyuncuların seçilmesi veya toplum için önemli olan bayram veya günlerde özel reklamlar yayınlanması kültür ve reklam ilişkisini başarılı bir şekilde yansıtmaktadır. Fakat reklam ve kültür ilişkisi sadece tek taraflı bir çerçevede gelişmemektedir. Reklamlar kültürleri yansıttığı gibi kültürleri de etkilemektedir. Özellikle reklamların insanların düşüncelerinde ve yaşam şekillerinde de etkili olduğu düşünülmektedir. Reklamın üstlendiği her iki rolde de toplumların kültürel boyutlarının belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Reklam ve kültür ilişkisinin içerik ve söylem analizi yapılarak Hofstede'nin kültürel boyutları bağlamında incelendiği çalışmada; reklam ve kültür kavramı açıklanarak, reklam ve kültür arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Çalışma kapsamında; "Bizim Tarzımız Güzel" ve "Hediye Demek Boyner Demek" sloganı ile toplumun kültürüne ve yaşam tarzına dikkat çeken Boyner grup tarafından hazırlanan reklam ele alınmıştır. İncelenen reklamlarda kültürel öğeler tespit edilmiş ve reklam içeriklerinin Hofstede'nin belirlediği kültürel boyutlar bağlamında ele alınmıştır.

Reklam Kavramı ve Kültür Kavramı

Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından "Bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol" şeklinde tanımlanan reklam (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2020), Amerikan Pazarlama Birliği'ne (American Marketing Association) göre bir ürün, hizmet, organizasyon veya fikirler hakkında hedef kitlelerini bilgilendirmek veya ikna etmek isteyen işletmeler, kar amacı gütmeyen kuruluşlar, devlet kurumları veya bireyler tarafından, belirlenen zamanda duyuruların ve mesajların yerleştirilmesi olarak ifade edilmektedir (American Marketing Association [AMA], 2020). Marka farkındalığının oluşmasını sağlayan pazarlama iletişim karmalarından biri olan reklam (Uribe, 2016, s. 460), markaya karşı ilgisiz olan tüketicilerde ilgi uyandırılmasını sağlayan çabalardır (Hartnett, Romaniuk ve Kennedy, 2016, s. 21). Elden, Ulukök ve Yeygel'e (2005, s. 62) göre ise, reklam, bir ürün ya da hizmetin, bedeli kimin tarafından ödendiği belli olacak şekilde, geniş kitlelere tanıtılması için kitle iletişim araçlarından yer ve zaman satın alınarak yapılan çabaların bütünüdür. Yapılan tanımlar göz önünde bulundurulduğunda reklamın belirli bir ücret karşılığında yapıldığı, reklamı yapan kişinin belli olduğu, ürün veya hizmetlerin tanıtımının yapılmasında kitle iletişim araçlarının kullanıldığı sonucuna varılabilmektedir. Fakat reklamın özellikleri detaylı olarak şu şekildedir (Topsümer ve Elden, 2016, s. 16):

- Reklam, pazarlama iletişimi içerisinde yer almaktadır.
- Reklam, reklam verenden tüketiciye doğru giden iletler bütünüdür.
- Reklam mesajları, kitle iletişim araçları ile hedef kitleye iletilmektedir.
- Reklamı yapan kişi, kurum ve kuruluş bellidir.
- Reklam aracılığıyla hedef kitle bilgilendirilir ve ikna edilmeye çalışılır.
- Reklam mesajlarında mallar, hizmetler, vaatler, ödüller, sorunlara çözümler bulunmaktadır.
- Reklam, işletmenin belirlediği pazarlama stratejileri doğrultusunda saptanan pazarlama hedeflerine ulaşmak için diğer pazarlama iletişimi elemanları ile koordineli olarak çalışmaktadır.

Globalleşen dünyada uluslararası pazarlara giriş yapmanın işletmeler açısından önemli olduğu açıktır. Uluslararası pazarlara giriş stratejilerinden biri ise toplumların kültürel özelliklerini bilmek ve kültürel farklılıkları doğru tespit edebilmektir (Görgün, 2020, s. 18)

Kültür, bireylerin bilgi birikimlerini, öğrenimlerini, inançlarını, yasalarını, ahlaki kurallarını, geleneklerini, göreneklerini, törelerini ve değerlerini içeren unsurlar bütünüdür (Odabaşı ve Barış, 2017, s. 314). Mucuk'a göre ise, bireylerin isteklerinin en temel nedeni ve belirleyicisi olan kültür, insanların değerleri, örf, adet, ahlak, tutum, inanç, davranış, sanat ve toplumda paylaşılan sembollerin karışımıdır (2014, s. 76). Parker, kültürü, okyanustaki bir buzdağına benzetmektedir. Buzdağının görünen ve görünmeyen olmak üzere iki kısmı olduğu gibi kültürün de iki boyutu bulunmaktadır. Buzdağının görünen kısmı olarak nitelendirilen kültür boyutu içerisinde normlar, adetler, dil ve semboller bulunmaktadır. Buzdağının görünmeyen kısmı olarak ifade edilen kültürün köklerini ise inançlar, değerler ve varsayımlar oluşturmaktadır. Kültürün görünmeyen kısmı, bireylerin, davranışlarını şekillendirmektedir (Parker, 1998 Akt: Yeşil, 2012, s. 43). Kültürü bir sosyal gruptaki insanların paylaştıkları ortak anlamlar olarak ifade eden Koç (2019, s. 399-402) bu ortak anlamları şu şekilde açıklamaktadır:

Ortak Duygusal Reaksiyonlar: Hindistan gibi bazı ülkelerde sevimli görülen fare, Türkiye'de iğrenme veya tikslenme gibi olumsuz duyguları uyandırabilmektedir. Bu nedenden dolayı fare kullanılan bir reklam Türkiye'de başarılı olmayabilir.

Tipik/Karakteristik Bilgiler/İnançlar: İnsanlar tarafından paylaşılan ortak bilgiler ve inançlar kimi zaman doğru kimi zaman da yanlış olabilmektedir.

Karakteristik Davranış Kalıpları: Asya ülkelerinde görülen görücü usulü evlilikler ile Japonya'daki çay ritüelleri karakteristik davranış kalıplarına örnek gösterilebilmektedir.

Kültür hakkında yapılan tanımlar ışığında kültürü, toplum tarafından paylaşılan toplumdaki farklılık gösteren değerler, gelenekler, inançlar ve ahlaki kurallar gibi sembollerin veya unsurların bütünü şeklinde de ifade etmek mümkündür. Fareler Hindistan'da Tanrı olarak kabul edilirken, Türkiye'de olumsuz duyguları uyandırmaktadır bu durum ise kültürün toplumdaki topluma değişebileceğini göstermektedir. Aynı şekilde Avrupa ülkelerinde tercih edilen domuz ürünlerinin İslâmî ülkelerde yasak olması ise toplum tarafından paylaşılan değerlere veya inanışlara örnek verilebilmektedir. Bu bağlamda kültürün toplumdaki topluma değişmesi kültürün belirli öğeleri içerdiğini göstermektedir. Kültürün öğeleri ve tüketim davranışlarına etkisi Tablo 1. 'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Kültürün Öğeleri

<i>Kültürün Öğeleri</i>	<i>Tüketim Davranışlarına Etkisi</i>
Değerler	Materyalistik değere sahip olup sembolik ürünler alabilir. Çevreyi koruma değeri ile geri dönüşümlü paketlerde satılan ürünleri tercih edebilir.
Dil	Marka adlarının, sloganların etkisi
İnanışlar ve Mitler	Türbelere adak adamak, iki bayram arası evlenmek
Gelenekler	Büyüklerin onayını almak, bayramlarda çocuklara kıyafet almak
Törenler	Evlenme, nikah gibi törenler, doğumda şerbet dağıtılması
Yasalar	Hollanda'da uyuturucu kullanımının serbest olması
Materyal Göstergeler	Alyans, tek taş, nazar boncuğu vb.

Kaynak: (Odabaşı ve Barış, 2017, s. 316-317)

Hofstede, semboller, kahramanlar, ritüeller ve değerler olmak üzere 4 kategori saptamış ve bu kategoriler doğrultusunda da kültürü 5 farklı boyutta incelemiştir (Okumuş, 2018, s. 277-279):

Güç Aralığı: Toplumdaki hiyerarşinin kabulünü ele alan güç aralığı boyutu, dar ve geniş güç aralığı olmak üzere iki ayrılmaktadır. Dar güç aralığında insanlar arasındaki ilişkiler demokratik olurken, geniş güç aralığında ise zayıf olanlar, otoriteyi kabullenmekte ve sorgulamamaktadırlar.

Bireycilik ve Toplulukçuluk: Bireyci toplumlarda kişiler kendi istek ve hedeflerini öncelikli tutarken, toplulukçu ülkelerde topluluğun çıkarları bireyin kendi çıkarlarından daha öncelikli olmalıdır.

Erkeksilik ve Kadınsılık: Rekabet, hırs ve maddiyat gibi özellikler erkeksi toplumlarda mevcutken, yaşam kalitesi, eşitlik ve değerler gibi kavramlar kadınsı topluluklarda ön plana çıkmaktadır.

Belirsizlikten Kaçınma: Belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu toplumlarda bireyler net ve açık kurallar istemektedirler. Yeniye karşı olan tavırları genelde olumsuzdur. Belirsizlikten kaçınmanın zayıf

olduğu kültürlerde ise kuralların esnek olması bireyleri rahatsız etmez. Bu kültürlerde yeni ürün ve markaların denenme ihtimali yüksektir.

Uzun ve Kısa Döneme Yönelme: Uzun döneme yönelen kültürlerde bireyler geleceğe yönelik hareket ve davranışlara değer vermektedirler. Kısa döneme yönelen toplumlarda ise geleneksel değerlere bağlılık, kuralcı yaklaşımlar ve değişime direnç gibi kavramlar görülmektedir.

Steers, Sanchez-Runde Nardon'un Hofstede'nin kültürel boyutuna yönelik bilgileri ise Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Hofstede'nin Kültürel Boyutları

Kültürel Boyutlar		Ölçek Boyutları
Güç mesafesi: Gücün toplum içerisinde dağılımının uygunluğuna yönelik inanç	Düşük Güç Mesafesi: Ast ve üst ilişkilerinde, üst yönetimde olan kişilerin astlarla kıyaslandığı fazla güce sahip olmamaları gerektiğine yönelik inanç Örnek: İsrail, Danimarka, Norveç	Yüksek Güç Mesafesi: Ast ve üst ilişkilerinde, üst pozisyonda olan kişilerin fazla güce sahip olmaları gerektiğine yönelik inanç Örnek: Suudi Arabistan, Malezya
Belirsizlikten Kaçınma: Belirsizlik seviyesinin hoş görülebilirliği ve bunların norm oluşturması	Düşük Belirsizlikten Kaçınma: Belirsizliğe karşı hoşgörünün olması ve belirsizliği sınırlamak kurallara az ihtiyaç duyulması Örnek: Danimarka, İngiltere, İsveç	Yüksek Belirsizlikten Kaçınma: Belirsizliğe karşı hoşgörünün olmaması, belirsizliği sınırlamak kurallara fazla ihtiyaç duyulması Örnek: Yunanistan, Japonya, Fransa
Bireycilik-kollektivizm: Bireysel ve grup çıkarlarının önemi	Bireycilik: Bireysel çıkarlar grup çıkarlarından daha öncelikli olması Örnek: Amerika, Hollanda, İskandinav Ülkeleri, İngiltere	Kollektivizm: Grup çıkarları genellikle bireysel çıkarlardan göre öncelikli olması Örnek: Japonya, Kore, Endonezya
Erilik-Dışılık: Mal varlığı, yaşam kalitesi gibi konularda atılganlık ve edilginliğin karşı karşıya gelmesi	Erillik: Mal varlığı, para ve kişisel amaçların değer görmesi Örnek: Japonya, Avusturya, İtalya	Dışılık: güçlü sosyal bağların, yaşam kalitesinin ve diğerlerinin zenginliğinin değer görmesi Örnek: İsveç, Norveç, Hollanda
Uzun dönem-Kısa dönem: İş, yaşam ve ilişkilere bakış açısı	Uzun Dönem Yönelimi: Gelecek yönelimdir. Kendini adama, çalışkanlık ve tasarruf değer görür. Örnek: Çin, Kore, Japonya	Kısa Dönem Yönelimi: Geçmiş ve şimdiki zaman yönelimi. Gelenekler ve toplumsal zorunluluklar değer görür. Örnek: Pakistan, Nijerya, Filipinler, Rusya.

Kaynak: (Steers, Sanchez-Runde Nardon, 2010 Akt: Saylık, 2019, s. 1866).

Reklam ve Kültür İlişkisi

Ghandeharion ve Badrlou, reklamı tüketicilerin kültürlerine açılan bir pencere olarak ifade etmektedir (2018, s. 335). Reklam, ekonomi amacının yanında kültürü şekillendiren değerler, tutumlar ve fikirlerle de ilgilenmektedir ve reklamın içeriği kültürden ayrılmamaktadır (Abdelaal ve Sase, 2014, s. 254). Reklamlar toplumun yaşamından etkilenirken aynı zamanda da gündelik yaşamı da etkilemektedir ve bu ise bireylerin davranışlarını ve değer yargılarını değiştirebilmektedir (Arslan, 2014, s. 60). Kültür ise reklamın algılanmasında rol oynamaktadır (Srivastava, 2010, s. 103).

Reklamın amacı, tüketicilerin satın alacağı ürün ve kültürleri arasında duygusal bağ kurarak pazarlama stratejisi oluşturmaktır (Sucu, 2020, s. 397). Kotler'e göre ise reklamın amacı, bir ürün hakkındaki gerçekleri anlatmak değil, bir çözüm veya hayal satmaktır (2018, s. 141). Günümüzde insanların yaşamını şekillendiren ve kültürel bir faktör haline gelen reklamlarla toplumlar sadece ne alabileceklerini, ne giyebileceklerini değil aslında ne düşüneceklerini, nasıl davranacaklarını ve ne hissedeceklerini de öğrenmektedirler. Başka bir ifade ile reklamlar insanlara duruş, eğilim ve tutum da satmaktadır (Çetin, 2014, s. 565). Tüm ifadeler göz önünde bulundurulduğunda reklamların hem toplumu etkiledikleri hem de toplumdan etkilendikleri anlaşılmaktadır.

Toplumdan etkilenme rolünü üstlendiğinde reklamlar; popüler kültürü, marka değerini, aidiyet duygusunu ve toplumsal değerleri yansıtmaktadır. Reklamlar, popüler kültür ürünlerini markalarla buluşturarak onların yeniden üretilmesini sağlarken, bir markanın tüketiciler arasındaki değerini de açıklayabilmektedir. Aynı şekilde azınlık gruplar için hazırlanan reklamlar, kültürel farklılıkları yansıtmamasından dolayı tüketicilerde aidiyet duygusunu geliştirirken, toplumsal değerler üzerinde durmasından dolayı tüketiciler tarafından daha kolay benimsenebilmektedir. Toplumu biçimlendiren öğe olarak reklam ise, tüketicileri gerçekten gereksinim duymadıkları ürünleri satın almalarına yönelterek

materyalizmi desteklemekte ve insanları tek tipe dönüşmelerini sağlayabilmektedir (Peltekoğlu, 2010, s. 123-124).

Reklam ve kültürün aslında iç içe olduğu anlaşılmaktadır. Reklamlar aracılığı ile toplumun fikirleri ve düşünceleri değişebilmektedir. Bu durum ise reklamın kültür üzerinde büyük bir etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle her an ve her yerde karşılaşılması reklamların insanların algılarına rahatlıkla etki etmesini kolaylaştırabilmektedir. Örneğin, reklamlarda kullanılan bir söylemin günlük konuşma dilinde rastlanması veya kadın ve erkek rollerinin reklamlardaki içerikler aracılığıyla belirlenmesi reklamların kültürü etkilediğini açıklayabilmektedir.

Tüketici davranışlarını anlamamanın yollarından biri ise toplumun kültürünü anlamaktır (Peltekoğlu, 2010, s. 132). Bu nedenden dolayı, reklamın başarılı olabilmesi için, işletmenin belirlediği hedef kitlenin özelliklerinin iyi belirlenmesi gerektiği bilinen bir gerçektir. Hedef kitlenin yaşam biçimi, gelenekleri, tutumları, inançları veya düşünceleri doğru bir şekilde belirlenmemesi yanlış bir reklam stratejisinin uygulanmasına yol açabilmektedir. Yanlış uygulanan bir reklam stratejisi ise başarı sağlayamayacağı gibi firmanın veya markanın hedef kitle tarafından da olumsuz algılanmasına neden olabilmektedir. Örneğin, Anadolu'da siyah rengin yas anlamına geldiğini veya Slav ülkelerinde yasin rengi beyaz (Özcan, 2018, s. 275) olduğunu bilmeyen bir marka, canlı ve neşeli bir mesaj ileten reklam stratejisinde siyah renk kullanması belki de doğru mesajları iletemeyecektir. Bu bağlamda reklam stratejileri oluştururken bilinmesi gereken en önemli konulardan biri de hedef kitlenin kültürünün iyi bilinmesidir. Reklam ve kültür ilişkisini sadece reklamların içerisinde bulunması gereken nesne, renk veya şekillerle ifade etmek yeterli olmamaktadır.

Mooji'ye göre, toplumun sahip olduğu kültür, reklamların anlatım biçimine de etki etmektedir ve bu nedenden dolayı da her ülkenin reklam anlatım tekniği birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Örneğin, İngiliz kültüründe gruptan ziyade bireysellik ön planda olmasından dolayı, reklamlarında genellikle yalnız bireyler yer almaktadır ve gençler en az yetişkinler kadar bilgili ve otoriter olarak gösterilmektedir. Mesajın dikkat çekmesi önemli bir unsur olmamakta ve mesaj daha az bir şekilde doğrudan iletilmektedir. Reklamlarında bir ürünün nasıl kullanılacağından ziyade nasıl yarar sağlayacağı anlatılan İngiliz reklamlarının bir diğer özelliği ise, Avrupa'da yapılan reklam içerisinde sınıf farklılığını gösteren tek reklam çeşididir. Alman reklamlarında, belirsizlikten kaçınmak için standart bir yapı ve açık bir dil kullanılmaktadır. İngiliz reklamlarının aksine, Alman reklamlarında belirsizlikten kaçınmak için mizaha pek yer verilmemektedir. Genelde ünlülerin tavsiyelerine, önerilerine veya test sonuçlarına yer verilen Alman reklamlarının, İngiliz reklamlarından ayrılan bir diğer özelliği ise, ürünlerin teknik ve bilimsel ayrıntılarını açıklamak, sağlayacağı faydayı belirtmekten daha önemlidir. Kolektivizm ve konfüçyonist geleneğini benimseyen Japon reklamlarında ise, doğrudan anlatılan bir reklam, tüketici için onur kırıcı olarak düşünölmektedir. Japon reklamlarının amacı, tüketicilerle uzun süreli ilişkiler oluşturmak ve onların saygılarını kazanmaktır. Tüketicinin memnuniyeti, markanın kimliğinden, şirketin isminden daha önemli olmaktadır (Mooji 1998 akt: Aktuğlu ve Çolakoğlu, 2011, s. 18-20).

Yöntem

Çalışmada, reklam filmlerinde kültürel ögelerin nasıl konumlandırıldığı ve kültürün ögeleri içerik analizi yapılarak incelenecektir. İçerik analizi; bireysel, grup, kurumsal veya sosyal ilginin odağının keşfedilmesine ve tanımlanmasına izin veren yararlı bir teknik olabilmektedir (Stemler, 2000, s. 1). İçerik analizi metinden geçerli analizler yapmak için kullanılan bir yöntemdir ve metinsel materyali sınıflandırarak daha alakalı, yönetilebilir veri parçalarına indirgemektedir. İçerik analizi; bireyin, grubun ve toplumun odağını ortaya çıkarmakta, kişi ve grupların psikolojik durumunu belirlemektedir (Weber, 1990, s. 5,9).

Dilin sembolik olması, bireyin dünya görüşünü yansıtması, toplumun bir sorununu ya da olayı şekillendirme biçimi olması ve toplumun beklenti ve tutumlarını şekillendirmesi (Balcı, 2016, s. 195) açısından dilin reklamda kullanılma şekli önemli olmaktadır. Bu bağlamda kültür vurgusu olarak dilin kullanımı söylem analizi ile incelenecektir. Söylem analizi, bir söylemin yapısını ve biçimini göstermeyi amaçlayan metinsel-dokümanter bir analizdir. Söylem analizi; anlamlar, güç ve bilgi üzerine yoğunlaşmakta ve sosyal ve kültürel yapıların nasıl şekillendiği ile ilgilidir (Balcı, 2016). Çalışmanın incelemiş olduğu konu çerçevesinde aşağıdaki sorular belirlenmiştir:

1. Reklamda, toplumun sahip olduğu hangi kültürel ögelere yer verilmiştir?
2. Reklamda kültürel ögeler nasıl konumlandırılmıştır?

3. Kültür vurgusu olarak hangi söylemler hangi metinsel, görsel ve işitsel unsurlarla ön plana çıkarılmıştır?
4. Reklamda karakterler, kültürün anlatılması için nasıl kullanılmıştır?
5. Hofstede'nin kültürel boyutlarından hangilerine değinilmiştir?
6. Reklam ve kültür ilişkisi açısından reklamlar hangi rolü üstlenmiştir?

Evren - Örneklem

Bu çalışmada, reklamlarda gösterilen kültürel öğeler Hofstede'nin kültür boyutları kapsamında analiz edilerek reklam ve kültür ilişkisi belirlenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda incelenen reklamlar, kültürel öğeleri içinde barındıran ve kültüre vurgu yapan sloganlar içeren televizyon reklamlarından seçilmiştir. Reklamların belirlenmesinde Türkiye'de satışı yapılan reklamlar olmasına dikkat edilmiştir. Örneklem seçiminde, ölçütün amaca uygunluğu açısından "amaçlı örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada, güncel olması için 2020 yılında yayınlanmış ve kültürel mesajların öne çıktığı reklamlar ele alınmıştır. Bu bağlamda "Bizim Tarzımız Güzel" ve "Hediye Demek, Boyner Demek" sloganına sahip olan Boyner reklamları içerik ve söylem analizleri ile incelenmiştir.

Bulgular

Boyner "Bizim Tarzımız Güzel" Reklam Filmi

Reklam filmi hızlı, kısa ve parçalı görüntülü geçişlerle başlamaktadır. Bu ise postmodernizmin² temelinde yaşanan hızlı yaşam, gösterilen kesik ve parça parça görüntülerde bir anlam bütünlüğünün olmaması insanlar açısından bazı şeylerin anlamlarını yitirmesine işaret ettiği düşünülmektedir.

Reklam filmi, ipe asılan giysilerin rüzgârla sallanması ile net bir şekilde başlamaktadır. Reklamın, açılış görüntüsü olan asılı çamaşırlar, genellikle eski Türkiye sokak kültüründe karşılaşılabilecek sahnelerden biri olmasına rağmen hala toplumsal olarak bir kültürü veya bir yaşam biçimini simgelemektedir. Çamaşırların asılı olduğu sahnenin çerçevesi incelendiğinde, sağda tarihi yapı olan Galata kulesi görünürken, sol tarafta ise gökdelenler ve plazalar yer almaktadır. Modern ve geleneği birleştiren öge ise, bankın yanında yer alan "Boyner" markalı çantadır.

Resim 1. Boyner "Bizim Tarzımız Güzel" Reklam Filmi Açılış Görseli

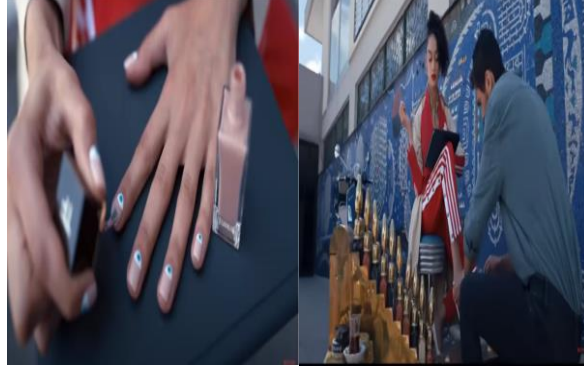
. Modern ve geleneğin birleştiği sahneden sonra, geçişlerde Türk kültürü içerisinde yer alan hamam geleneğinin bir ögesi olan peştamalı, punk tarzı giyinen bir gencin döndürmesi, eski ve asırlık bir halı üzerinde günümüz gençliği olarak gösterilen makyajlı bir genç kızın uzanması ve topuklu ayakkabının görünmesi gençler ile geleneğin birleştirildiği mesajını vermektedir. Ulusal sınırlar ise kırmızı ve beyaz renkler göstererek çizilmektedir.

Reklam Punk tarzı giyinen gençlerin kısa görüntüleri ile hızlı bir geçiş yaparak devam etmektedir

"Kimse inkâr edemez bizim milletçe bir tarzımız var" söylemi ile devam eden reklam, bu söylem ile aslında Türk toplumunun sahip olduğu ortak kültüre, değerlere ve yaşam biçimlerine vurgu yapmaktadır. Söylemin ardından beyaz dantel çerçeve içerisinde daha önce görünen beyaz koltuk üzerinde yarı uzanarak oturan,

² Modernizm'in aksine postmodernizmde bütünlüğün aksine parçalar ve belirsizlik savunularak montaj ve kolaj teknikleri kullanılmaktadır. Postmodernistler için, gerçek ve düş ayırt edilemez (Karadeniz, 2020, s. 52).

“*Cesuruz ama nazardan da korkarız, değmesin diye neler yapmayız*” söylemi ile başlayan sahnede Türk kültüründe önemli yeri olan nazar inancı vurgulanmaktadır. Geleneksel ve modern dünyayı birleştiren reklam filminin bu sahnesinde, erkeklere ait bir dünyanın kalmadığı ve bir kadının da ayakkabısını boyatabileceği ve boyayan erkeğin de bu durumu garipsemediği görülmektedir. Geleneksel ve modernin birleşimi, bu sahnede de kadının aksesuarlarının altın ve eski tarz olmasına rağmen teknolojiyi de kullanması ile gösterilmektedir.

Resim 4. Boyner “Bizim Tarzımız Güzel” Reklam Filmi Nazar Boncuğu Görseli

Resim 4’de gösterilen sahne incelendiğinde bir kafa karışıklığının olduğu da düşünülmektedir. Eşofman ve stiletto stili bir ayakkabının aslında farklı yaşam tarzlarını ifade etmesine rağmen birlikte kombinlenmesi gençlerdeki kafa karışıklığını gösterebilmektedir. Geleneksel olan nazar boncuğu figürünün ise oje olarak kullanılması yine kültürel öğelerden vazgeçilemeyeceğine işaret etmektedir.

Resim 5. Boyner “Bizim Tarzımız Güzel” Reklam Filmi Eşofmanlı Kız Görseli

Reklam içerisinde yer alan ve resim 5’de gösterilen görüntüde ise, kırmızı ve beyaz renklere eşofman giyen genç bir kadının, duvara yaslanarak çay içtiği ve sağ tarafında duran lüks bir motosiklete baktığı görülmektedir. Sahnede incelendiğinde, duvarların üzerinde kültürel motifleri anımsatan resimlerin olması ve kadının duvara yaslanması, kadının aslında kültürüne yani geçmişe sırtını dayaması olarak yorumlanmaktadır. Fakat kadının motosiklete bakması ise, geçmişe sırtını dayarken yüzünü geleceğe döndüğünü anlatmaktadır.

Kültürel açıdan bakıldığında; Genelde erkeklerde görülen dışarıda ayakkabı boyatmak veya resim 5’de gösterilen duvara yaslanarak bir ayağını kaldırarak çay içme pozisyonu reklamda kadın tarafından yapılmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde reklamda kadın ve erkek rollerinin örtüştüğü ve kesin bir çizgiyle ayrılmadığı toplumları ifade eden Hofstede’nin dişilik boyutu görülmektedir. Kültürel öğeler açısından incelendiğinde ise, nazara karşı korunması için kullanılan ve geleneksel olan nazar boncuğu göze çarpmaktadır. Ayrıca, Türk kültüründe önemli bir yer tutan çay ve yaygın olduğu düşünülen çay tabağı deseni de belirgin kültürel öğelerdendir.

“*Bazen dışarıdan bakan der ki bu da bir değişik, hâlbuki gözde farklı özde aynıyız*” söylemi ile başlayan sahne ise belki de eski ve yeni tarzın bir arada yaşamasını fakat yeninin pek kabul görmediğini anlatan ifadelerden birisidir. Tarzları açısından toplum tarafından farklı görülen insanların da geçmişlerini unutmadıklarını ve geleneklerini sürdürdüklerini ifade etmektedir. Bu sahnede de spot ışıkları ile hamamın ışıklarının birleşimi geçmiş ve geleceğin birleşimini göstermektedir.

Resim 6. Boyner "Bizim Tarzımız Güz el" Reklam Filmi Hamam Görseli

Kültürel açıdan bakıldığında; farklı olana karşı yargılar bir bakış açısının sergilendiği görülmektedir. Fakat yeniye karşı sert bir tavır veya korku olmamasından dolayı düşük belirsizlik mesafesinin baskın olduğu söylenebilmektedir. Geleneklere saygı gösterilmesi ise kısa dönem oryantasyonuna işaret etmektedir. Kültürel öğeler açısından incelendiğinde ise, Türk hamamı ve hamama ilişkin eşyalar kullanılmaktadır.

"Bir de kırmızı var, açar bizji, başka kime bu kadar yakıştır kıl" söylemi ile başlayan sahnede ise milliyetçilik vurgusu fazlasıyla yapılmaktadır. Türk bayrağının gösterilmesi yine milliyetçi ifadenin sembollerinden birisi olmaktadır. Aynı sahnede "gol, gol" diye seslenilmesi, Türk kültüründe futbola verilen önemi de ifade etmektedir.

Resim 7. Boyner "Bizim Tarzımız Güz el" Reklam Filmi Sokak Görseli

Kültürel açıdan bakıldığında; yurtseverliğin ön plana çıkarılması kolektivizm boyutuna vurgu yapmaktadır.

"Ceket üzerimizde güzel durur gel gelelim belimizde de iyi durur" söylemi ile başlayan sahnede ise Türk kültüründe görülebilecek mahalle düğünü yer almaktadır. Birlik ve beraberlik mesajı verilen sahnede samimi arkadaşlık ve dostluk ilişkileri görülmektedir. Kültürel açıdan bakıldığında; kolektivizm boyutu mevcuttur.

Resim 8. Boyner "Bizim Tarzımız Güz el" Reklam Filmi Düğün Görseli

İncelenen reklamın barındırdığı kültürel öğeler ve Hofstede'nin kültür boyutlarına ilişkin incelemesi Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Kültürel Öğeler ve Hofstede'nin Kültür Boyutlarına İlişkin İnceleme

Kültürün Öğeleri	İçerik	Sahne	Kültür Boyutları bağlamında Yorum
Değerler	Milli renkler olan kırmızı- beyaza ve Türk bayrağına yer verilerek milli değerlere değinilmektedir.	“Bir de kırmızı var, açar bizi, başka kime bu kadar yakışır ki” söylemi ile başlar ve Türk bayrağı görülür.	Reklamda yurtseverlik ön plana çıkarılmakta ve bu bağlamda Hofstede'nin kolektivizm boyutu görülmektedir.
Dil	Dilde yabancı kelimeler kullanılmamakta ve Türkiye'ye yönelik bilgiler verilmektedir. Türk milletine dair yardımseverlik, nazardan korkma gibi özellikler söylemlerle ifade edilmektedir.	“Kimse inkar edemez bizim milletçe bir tarzımız var”, “Sadece parklarda sahillerde koşmayız biz, yardıma koşmayı da biliriz” ve “Cesuruz ama nazardan da korkarız, değmesin diye neler yapmayız” söylemleri bulunmaktadır.	Söylemlerde “biz” ifadesinin geçmesi, reklamı bireycilik boyutundan uzaklaştırmaktadır. Ayrıca yardımseverliği göstermesi ve insanların birbirlerine bağlı olması hem kolektivizm hem de dışil boyut vurgu yapmaktadır. Çünkü dışil boyuta göre muhtaç olanlara yardım etmek önemlidir.
İnanış ve Mitler	-	-	-
Gelenekler	Türk toplumunda misafirlere kolonya dökülmesi, darda kalan insanlara yardım etmek ve hamama gitmek gibi geleneksel davranışlar görülmektedir.	Giyim tarzı gelenekselden uzak olan kızın misafirlere kolonya döker ve kadınlar kolonya dökmez ve kadınlar kolonya dökmez ve kadınlar kolonya dökmez. Gençler, yardıma koşar. Punk tarzında giyinen genç hamama gider.	Hoşgörülü toplum özelliğini içeren dışilik boyutu görülmektedir. Gençlerin geleneklerini yaşadığı döneme uyarlaması uzun dönem oryantasyon boyutunu gösterirken, farklı olanın tehlikeli olarak algılanmaması ise düşük belirsizlik mesafesi ile açıklanmaktadır.
Törenler	Düğün sahnesi ile Türk kültüründe görülebilen mahalle düğünleri resmedilmektedir.	Mahalle arasında gerçekleşen düğünde, damat ve bir kadın masada oynar.	İnsan ilişkilerinin ön plana çıkarılması dışilik ve kolektivizm boyutlarını açıklamaktadır.
Yasalar	-	-	-
Materyal göstergeler	Nazar boncuğu, dantel ve çay tabağı gibi nesnelere kullanılarak Türk toplumunda günlük yaşamda görülebilecek göstergelere yer verilmektedir. Ayrıca Türk kültüründe önemli bir yer tutan çiniler kullanılarak vurgu yapılmaktadır.	Nazar boncuğu desenli oje süren kadın, erkeğe ayakkabısını boyatır. Genellikle dışarda kahvehanelerde görülebilen çay tabağı ve bardaklarda kadın çay içer.	Erkek ve kadın arasındaki kesin çizgilerin kalktığını gösteren reklamda boyut görülmektedir.

“Hediye Demek, Boyner Demek” Reklam Filminin Analizi

“*Bizi bilen bilir bizim milletçe bir tarzımız var*” söylemi ile başlayan reklam, “bizim için hediye vermek çok şey demek, mesela bir hediye baktıkça beni hatırlarsın demek, hiç unutmuyum demek, hayırlı olsun demek, helal olsun demek, gönül almak demek, gönül vermek demek, bir yastıkta kocayın demek, kendime alırken sana da aldım demek, içimden geldi demek, bir hediye yeter kalbimizden geçeni söylemeye bizim kalbimiz güzel” söylemleri ile devam etmekte ve bitirilmektedir. Reklamda kullanılan ifadeler incelendiğinde; biz kelimesi kullanılarak birlik vurgusu yapılmakta ve reklamın bencillik boyutundan uzaklaştığı görülmektedir. Hediyelenmenin Türk kültüründeki anlamları Türk halkına özgü ifadelerle anlatılmaktadır. Kültürel açıdan incelendiğinde geleneksel bir olgunun, yabancı kelimelerle anlatılmaması hem geleneksel hem de dil açısından kültürel öğelere yer verildiğini göstermektedir. Hofstede'nin kültürel boyutları açısından incelendiğinde ise söylemde tekil özne kullanılmaması ve insanların birbirlerini hatırlaması gibi ifadelerin kullanılması ile kolektivizmin ön plana çıktığı görülmektedir.

Görsel olarak ise reklam filmi beyaz bir halı üzerinde duran küçük bir hediye kutusu ile başlamaktadır.

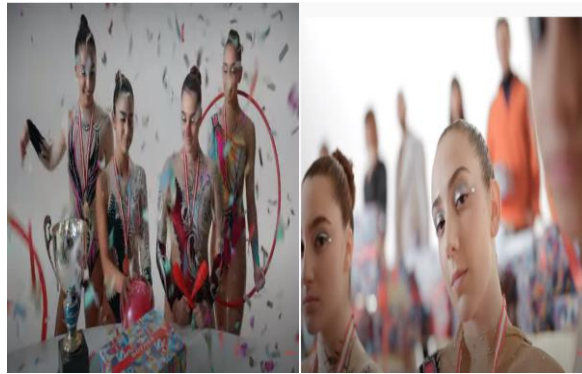
Resim 9. Boyner "Hediye Demek Boyner Demek" Reklam Filmi Açılış Görseli

İlk sahnede hediye kutusuna vurgu yapılması hediyeleşmenin önemine de vurgu yapılmasının yan sıra heyecan ve merak duygularını uyandırmaktadır. Hediye kutusunun üzerindeki şekiller incelendiğinde ise nazar boncuğu figürü göze çarpmakta ve nazar boncuğu ve kilim deseni gibi geleneksel figürler ile modern olarak nitelendirilen geometrik desenler bir arada kullanılmıştır. Sahnedeki kızın kıyafetleri incelendiğinde ise kıyafetlerin özellikle beyaz yakanın Türk kültüründen ziyade daha çok Avrupa'da görülen kıyafetlere benzediği görülmektedir. Geleneksel kıyafetlerle geçmişi ve piercingler ile de modern dünyayı birlikte yaşatmaktadır. Bakışlar ise kıyafetle verilen çocuksu görüntünün aksine alımlı ve çekicidir. Hediyeler ile şımartılan bir çocuk imajı da çizilmektedir.

Resim 10. Boyner "Hediye Demek Boyner Demek" Reklam Filmi Görseli

Reklamda karakterlerin piercing takması daha çok Avrupa tarzı olarak değerlendirilmekte ve kırmızı büyük küpeler ise yılbaşı ağaçlarında rastlanılan süsleri anımsatmaktadır. Renkliliğin ve canlılığın görüldüğü sahnede yeni bir kimlik ve geçmişten farklı bir yaşam tarzı benimsetilmektedir. Kültürel açıdan değerlendirildiğinde karakterlerin giyim açısından Türk kültüründen ziyade Avrupa tarzına yöneldiği belirlenmiştir. Hofstede'nin kültürel boyutları açısından bakıldığında ise gençlerin özellikle davranış ve giyimleri açısından geçmişlerine bağlı kalmadıkları hatta geçmişi tamamen yok ettikleri görülmekte bu ise uzun dönem oryantasyonu ile açıklanmaktadır.

Resim 11. Boyner "Hediye Demek Boyner Demek" Reklam Filmi Kuça Görseli

Resim 11’de gösterilen kupa sahnesinde ise teknolojinin rengi olan parlak ve gri rengi ve jimnastik yapan kızların bir arada verilmesiyle spor ve teknoloji birlikte yansıtılmaktadır. Özellikle kupa ve hediye kutusunun yan yana durması, ikisinin aynı değere ve öneme sahip olduğuna işaret etmektedir.

“*Bakıtıkça beni hatırlarsın demek*” söylemi ile başlayan sahnede cadılar bayramını hatırlatacak kıyafetleri ile iki kadın görünmektedir. Kadınlar birbirine ayna hediye etmektedir.

Resim 12. Boyner “Hediye Demek Boyner Demek” Reklam Filmi Ayna Görseli

Bilindiği gibi ayna insana kendisini göstermektedir ve kişiye veya topluma iyi veya kötü tüm özelliklerini yansıtmaktadır ve insanların kendileri ile bağ kurmaları veya insanlarda kendilerini bulmaları yine ayna ile ifade edilmektedir (Sümer, 2017: 1375). Bu bağlamda reklamda kullanılan ayna metaforu ile anlatılan toplumsal gerçekliğin kendisi olmasıdır. Toplumun kültürünün veya yaşam tarzının aynada görünen yüze benzediği anlatılmak istenmektedir. Fakat görünen yüzdeki makyajın marjinal olduğu ve Türk kültürünün geneline bakıldığında Türk kültürünü pek yansıtmayan bir profil olduğu görülmektedir. Kültürel açıdan bakıldığında aynanın Türk kültüründe önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Reklamda kullanılan ayna ise Türk toplumunda hamam takımı içerisinde verilen aynalara benzemektedir.

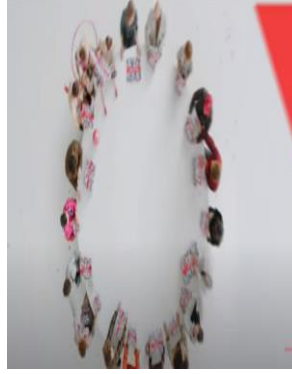
“*Bir Yastıkta Kocayın Demek*” söylemi ile başlayan sahnede gelin ve damat görülmekte ve yanlarında sadece bir kişi bulunmaktadır.

Görsel 13. Boyner “Hediye Demek Boyner Demek” Reklam Filmi Düğün Görseli

Resim 13’de gösterilen gelin ve damat figüründe gelinin geleneksel gelin tarzından farklı olduğu görülmektedir. Özellikle saçları ve tarzı ile geleneksel kadın ve gelin figüründen uzaklaşmaktadır. Gelinin beyaz ayakkabısında siyah yazılı Karl Lagerfeld ismi dikkat çekmektedir. Almanya doğumlu eşcinsel bir moda tasarımcıya ait olan (Hürriyet Kelebek, 2021) bu ismin içerikte maskeli bir anlam içerdiği söylenebilir. Bu kod, farklı cinsel yönelimli bireylerin temsili bakımından değerlendirildiğinde metaforik bir anlama sahiptir. Sosyal kabul yoluyla verilen bu mesaj farklı olana hoşgörülü olma ya da saygı duyma biçiminde yorumlanabilir. Kültürel açıdan bakıldığında geleneksel kalıplardan uzaklaşmış düğün sahnesine yer verilmektedir. Hofstede’nin kültürel boyutu açısından bakıldığında ise yandaki kadının ve diğer insanların bu durumu yargılamaması belirsizlikten kaçınmanın düşük olduğu ile açıklanmaktadır.

Reklamın son sahnesinde ise herkesin Boyner’de birleştiği ve herkesi mutlu edenin ise Boyner yazan hediye kutusunun olduğu anlaşılmaktadır (bkz resim 14).

Resim 14. Boyner “Hediye Demek Boyner Demek” Reklam Filmi Kapanış Görseli

İncelenen reklamın barındırdığı kültürel ögeler ve Hofstede’nin kültür boyutlarına ilişkin incelemesi Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Kültürel geler ve Hofstede’nin Kültür Boyutlarına İlişkin İnceleme

Kültürün geleri	İçerik	Sahne	Kültür Boyutları bağlamında Yorum
Değerler	Gönül alma, gönül verme ve hediyeleşme gibi manevi değerler	İnsanlar birbirlerine hediye alıp vermektedir.	Arkadaşlık ve hoşgörü duygularını içermesi açısından sırasıyla Kollektivizm ve dişil boyut görülmektedir.
Dil	Dilde yabancı kelimeler kullanılmamakta ve Türkiye’ye yönelik bilgiler verilmektedir. Hediyeleşmenin nemi Türk milletine özgü ifadelerle anlatılmaktadır.	Bizim için hediye vermek çok Şey demek, mesela bir hediye baktıkça beni hatırlarsın demek, hiç unuttur muyum demek, hayırlı olsun demek, helal olsun demek, gönül almak demek, gönül vermek demek, bir yastıkta kocayın demek, kendime alırken sana da aldım demek, içimden geldi demek, bir hediye yeter kalbimizden geçeni söylemeye bizim kalbimiz güzel	Söylemlerde “biz” ifadesinin geçmesi, reklamı bireycilik boyutundan uzaklaştırmaktadır. Ayrıca hediyeleşmeyi ve insanların birbirlerine bağlı olması hem kolektivizm hem de dişil boyut vurgu yapmaktadır.
İnanış ve Mitler	-	-	-
Gelenekler	Hediyeleşme	İnsanlar birbirlerine hediye almakta ve hediye vermektedir.	Hoşgörülü ve sevgi dolu bir toplum olarak gösterilmesi dişilik boyutuna vurgu yapmaktadır.
Törenler	Gelin ve damat gösterilerek düğün sahnesi gösterilmektedir.	Gelin ve damat beyazlar içinde oturur ve yan tarafta siyahlar içinde biz kız onları izler.	Gelinin belirgin kadın fiğrne sahip olmaması ve bu tarzın benimsenmesi düşük belirsizlikten kaçınma boyutu ile açıklanmaktadır.
Materyal göstergeler	Nazar boncuğu	Reklam filminin ilk sahnesinde hediye kutusunun üzerinde yer alır.	Kültürel göstergelere önem verildiğini ifade etmekte ve kısa dönem oryantasyonun bulunduğu söylenebilir. Kısa dönem oryantasyonunda geleneklere bağlılık önemlidir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Reklamların, toplumların düşünce yapılarında ve davranış Şekillerinde etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Reklamların, toplumların bakış açısına yn vermede ve toplumsal değerlerin oluşmasında ve yönlendirilmesinde etkili (Mengü, 2005, s. 115) olmasından dolayı Boyner reklamları kültürel temsil bakımından anlamlı veriler içermektedir. Çalışmaya genel perspektiften bakıldığında her iki reklamda kurulan kültürel söylemler Türklerin yaşam biçimlerine ait temsiller içermektedir. Bu temsiller reklamların kültürel bir gösterge olduğunu destekler niteliktedir. Diğer taraftan analize dhil edilen reklamlarda karakterlerin yaşadıkları koşullara geleneklerini uyarladıkları fakat giyim, eğlence ve yaşam tarzları noktasında Türk kültüründen uzaklaşmaya başladıkları görülmektedir. Toplumdan topluma değişen kültürel ögelerin, reklamlarda işlenme sorunsalına vurgu biçiminde tanımlanabilecek bu bulgu dolayısıyla

anlamlıdır. Çünkü reklam ve kültür etkileşimi içerisinde tüm ülkelere ait norm ve değerlerin kodlanma biçimi reklamlarda oluşturulan kültürel göstergelerle tanımlanmaktadır.

Kültürel boyutlarının ve kültürel öğelerinin içerik ve söylem analizleri kullanılarak incelendiği ilk reklamda; Türk gelenek göreneklerine ait birçok simgenin kodlandığı görülmektedir. Türk Bayrağı renklerinin (kırmızı ve beyaz) kullanılması, bayrak, nazar boncuğu, hamam, dantel, çay ve düğün gibi kültürel öğeler bu bağlamda Türk kültürüne ait belli temsil alanlarıdır. Anlatı yapısı içerisindeki geçmiş ve bugüne ait kültürel öğeler, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü oluşturma durumu olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda marka, geçmiş ve geleceği birleştiren, sınıflar arası veya kuşaklar arası çatışmayı bitiren, bu tarz sorunları çözen imaj çizmektedir.

Kültür vurgusu, görsellerin yanı sıra söylemlerle de yapılmaktadır. Reklam içerisinde kullanılan metinlerde, birlik mesajlarına yer verilmektedir. “Biz” kelimesinin sıkça kullanılması ve Türk milletine özgü öğelere temel vurgu yapan özelliklerinin yinelenmesi milliyetçilik ögesiyle açıklanabilir. Reklamda karakterler, genel olarak geçmişle geleceği bir arada yaşayan bireyler olarak anlatılmaktadır. Geçmişten destek alan her bir karakter geleceğine yön verebilmektedir. Fakat gençlerin tavır ve giyim tarzlarının Türk kültüründen uzaklaştığı da bir gerçektir. Karakterlerin misafirlere kolonya dökme, yardımlaşma, hamama gitmek gibi gelenekleri devam ettirmelerine rağmen giyim ve yaşam tarzı açısından Avrupalı tarzı daha fazla benimsedikleri ve Türk kültüründen uzaklaştıkları düşünülmektedir. Reklamda gençlerin giyimlerinin geleneklerle uyum sağlamadığı ise reklamda yer alan “bazen dışarıdan bakan der ki bu da bir değişik” söylemi ile desteklenmektedir.

Hofstede'nin kültür boyutları bağlamında değerlendirildiğinde de gerek söylemlerle gerekse de görüntülerle birlik ve beraberlik vurgusu yapılmaktadır. Bencillik veya bireysellik mesajlarına yer verilmemiştir. Bu durum ise toplulukçuluk yani kolektivizm vurgusunun yoğun bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Kültürden uzaklaşmalarına rağmen gençlerin kıyafetlerinin veya davranışlarının yadırganmadığı ve kabullenildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ise düşük belirsizlikten kaçınma boyutunun yer aldığı söylenebilir. Aynı şekilde gençlerin geleneklerine bağlı kalmamaları, yeni bir yaşam tarzı benimsemeleri ve geleceğe dönük olmaları ve geleneklerini yaşadıkları zamana uyarlamaları uzun dönem oryantasyon boyutu ile açıklanmaktadır. Gençlerin yardıma muhtaç kişilere yardıma koşmaları ve insanların birbirlerine hoşgörülü davranmaları ise dışılık boyutunu göstermektedir.

İncelenen ikinci reklamda ise sadece Türk kültüründe önemli yeri olan hediyeleşme olgusunun üzerinde durulmuş ve bu durum kültürel dil kullanılarak anlatılmıştır. Reklamda kullanılan söylem incelendiğinde hediyeleşmenin anlamları kültürle özdeşleşen şekilde açık ve net anlatılmaktadır. Reklamda karakterlerin giyimleri açısından geleneksel tarzdan uzaklaşıp Avrupa tarzına yöneldikleri ve hatta geçmişleri ile aralarında bir bağ kalmadığı anlaşılmaktadır. Bu ise onları Türk kültüründen uzak bir yere konumlandırmıştır. İncelenen reklamda kültürel öge olarak nazar boncuğu ve aynanın kullanıldığı görülmektedir. Türk kültüründe mevcut olan aynada yansıyan yüzün ve evlilik sahnesindeki gelinin tarzı ise Türk kültüründen farklı olduğu görülmektedir. Reklamda kullanılan ayna metaforu değerlendirildiğinde; aynadaki yüzün toplumu yansıttığı düşünülmektedir. Fakat aynadaki yüzün daha çok Avrupa tarzında bir makyaj olduğu görülmektedir. Evlilik sahnesinde ise gelinin geleneksel ve kültürel olarak bilinen gelin imajının yerine farklı bir gelin imajının olduğu görülmektedir.

Hofstede'nin kültürel boyutları açısından bakıldığında ise gençlerin hediyeleşme haricinde kültürel bağlılıklarının kalmadığı ve tamamen geleceğe yöneldikleri ve içerisinde buldukları çağa uyum sağladıkları görülmektedir. Bu durum ise uzun dönem oryantasyonuna değinildiğini göstermektedir. Özellikle hediyeleşmenin anlatıldığı reklamda bireysellikten uzak bir mesaj verilerek kolektivizm boyutuna vurgu yapılmaktadır. Arkadaşlığın ve hoşgörülü bir ortamın gösterilmesi ile dışılık boyutuna değinilmektedir.

Etik Beyan

“Kültür ve Reklam İlişkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesi olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır. Fakat Boyner Grup Kurumsal İletişim Koordinatörü ile iletişime geçilerek kendilerinden izin alınmıştır.

Kaynakça

- Abdelaal, N. M. ve Sase, A. S. (2014). Advertisement analysis: A comparative critical study. *Advances in Language and Literary Studies*, 254-259.
- Aktuđlu, I. K. ve Çolakoğlu, B. E. (2011). Kùltürün reklam üzerindeki etkisi: Reklam biçimlerinin kùltür tarafından belirlenmesi. *Yeni Düşünceler*, 9-23.
- American Marketing Association. (2020, Aralık). American Marketing Association: <https://www.ama.org/topics/advertising/> adresinden alındı
- Arslan, E. (2014). Türkiye’de reklam sloganlarının gündelik dil pratikleri üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi: Ege üniversitesi öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Marmara İletişim Dergisi*, 57-72.
- Balci, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çetin, B. N. (2014). Yeniden anlamlandırma aracı olarak reklam. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 559-573.
- Elden, M., Ulukök, Ö. ve Yeygel, S. (2005). *Şimdi reklamlar* (7.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ghandeharion, A., ve Badrlou, L. (2018). Iranian advertisements: A postcolonial semiotic reading. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 334-342.
- Görgün, M. R. (2020). Uluslararası pazarlara giriş stratejileri. M. R. Görgün içinde, *Uluslararası pazarlama* (s. 1-171). Ankara: Akademisyen Kitapevi.
- Hartnett, N., Romaniuk, J. ve Kennedy, R. (2016). Comparing direct and indirect branding in advertising. *Australasian Marketing Journal (AMJ)*, 20-28.
- Hürriyet Kelebek. (2021, Şubat 10). Hürriyet Kelebek: <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/escinsel-oldugumu-anneme-soyleyince-17681672> adresinden alındı
- Karadeniz, M. (2020). Postmodernizm ve Türk öykücülüğündeki yansımaları. *Bizim Külliye*, 51-54.
- Koç, E. (2019). *Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri global ve yerel yaklaşım*. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Kotler, P. (2018). *A'dan Z'ye pazarlama* (Çev. A. K. Bakkal). İstanbul: Mediacat.
- Mengü, S.Ç.(2005). Reklamın toplumsal değer yaplanmasına etkisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakùltesi Dergisi*, 3(3), 113-132.
- Mucuk, İ. (2014). *Pazarlama ilkeleri* (20.Baskı). İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Odabaşı, Y., ve Barış, G. (2017). *Tüketici davranışı* (17.Baskı). İstanbul: Mediacat.
- Okumuş, A. (2018). *Tüketici davranışı*. İstanbul: Türkmen kitapevi.
- Özcan, B. A. (2018). Türk ve Slav kùltüründe siyah renk. *Akademik Tarih ve Düşünce Tarihi*, 269-292.
- Pelteköğlu, F. B. (2010). *Kavram ve kuramlarıyla reklam*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Saylık, A. (2019). Hofstede'nin kùltür boyutları ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması; geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kùltür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1860-1861.
- Srivastava, R. K. (2010). Effectiveness of global advertisement on culture of India:an emerging market. *International Journal of Emerging Markets*, 102-113.
- Stemler, S. (2000). An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 1-6.
- Sucu, İ. (2020). Reklam uygulamalarında kùltürlerarası iletişimin ve kıyafet kullanımlarının etkisi. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 392-404.
- Topsümer, F. ve Elden, M. (2016). *Reklamcılık kavramlar, kararlar, kurumlar* (15.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2020, Aralık). Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Uribe, R. (2016). Separate and joint effects of advertising and placement. *Journal of Business Research*, 459-465.
- Weber, R. P. (1990). Basic content analysis. New Delhi: Sage Publications.
- Yeşil, S. (2012). Türkiye'nin ulusal kùltürel özellikleri ve yenilikçilik potansiyeli arasındaki ilişki açısından bir değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33-62.
- Yılmaz, M. ve Mazlum, H. (2009). Kùltürel motiflerin reklam üzerinde kullanımı: Türk Hava Yolları lale motifi örneği. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 59-69.

EXTENDED ABSTRACT

Advertisements aiming to inform, remind and persuade are one of the promotion tools. Advertisements become important for businesses that want to increase their national and international marketshare. It is especially important for businesses that want to enter international markets to know the cultural characteristics of societies. Culture is the set of symbols or elements shared by society, such as values, traditions, beliefs, and moral rules that affect the purchasing behavior of consumers. The fact that although mice are considered ad God in India, people have negative feeling about them in Turkey explains cultures can vary from community to community. Also, the fact that pork that prefers in European countries is banned in İslamic countries can be given as an example of the values or beliefs shared by the society.

Five cultural dimensions were determined by Hofstede to examine the cultures of societies. These are Power Distance, Individualism- Collectivism, Masculinity- Femininity, Uncertainty Avoidance and Long-

Term Orientation- Short-term orientation. Especially, the relationship between advertising and culture makes cultural dimensions important. The relationship between advertising and culture can be seen in two ways. Advertisements reflect the values and beliefs of people, considering the cultures of the societies and can ensure that products or services are adopted by the society. For example, producing special advertising content for the days which are important for the society or writing the names that are widely used in that country on the labels of the products show that the ads are affected by the culture. On the other hand, advertisements can affect the culture of the society because they have the power to change people's thoughts, behaviors and habits. For example, the fact that a discourse used in advertisements is used in daily speaking language or the roles of men and women are determined through the content in the ads can explain that the ads affect the culture. In this study, which aims to reveal how culture is handled in advertisements, cultural elements which are in advertisements will be analyzed within the scope of Hofstede's cultural dimensions. In this context, Boyner advertisements with the slogan “Bizim Tarzımız Güzel” and “Hediye Demek Boyner Demek” were analyzed with content and discourse analysis. The following questions were determined within the framework of the subject that the study examined:

- What cultural elements of the society are included in the advertisement?
- How are cultural elements positioned in the advertisement?
- Which discourses have been highlighted as a cultural emphasis?
- How are characters used in the advertisement to represent culture?
- Which cultural dimensions of Hofstede have been mentioned?
- What did ads role play in terms of the relationship between advertising and culture?

In the first advertisement examined, it is seen that the use of red and white colors, which are the colors of the Turkish Flag, and cultural elements such as flags, evil eye beads, baths, lace, tea and weddings. Cultural elements used in the advertisement can give information about on building a bridge between the past and the future. In this context, the brand creates an image that unites the past and the future, ends the conflict between classes or generations, and solves such problems. Union messages are given in the discourses used in the advertisement. The emphasis on culture is made with discourses as well as images. In the advertisement, characters are generally described as individuals living with the past and the future. Although the characters continue the traditions such as helping each other and going to the bath, it is thought that they adopt the European style more in terms of clothing and lifestyle and move away from Turkish culture. Unity messages are included in the texts used in the advertisement. It is seen that collectivism which is one of the Hofstede's cultural dimension is emphasized on the ads. However, the main theme of the advertisement is low avoiding uncertainty and long term orientation dimensions. Although the clothes of young people do not fit Turkish culture, they are not excluded by society. Young people adapt their traditions according to the period in which they live.

In the second advertisement examined, only gift which has an important place in Turkish culture was emphasized. This is described using cultural language. In the advertisement, the characters moved away from the traditional style and turned towards the European style. In terms of Hofstede's cultural dimensions, the long-term orientation dimension is mostly mentioned.

In general, with the discourses used in both advertisements, the elements of Turkish culture are expressed accurately and completely by using cultural language. Cultural materials and cultural elements were successfully mentioned.

#TikTokkapanının Hareketi: Twitter'da Sosyal Ağ Analizi

Kadriye KOBAK¹

Öz

Günümüz ağ toplumlarında birçok kişi tarafından kullanılan sosyal medya uygulamaları ile, dünyanın her yerindeki diğer kullanıcılarla etkileşime girebilmek ve onları etkilemek mümkün olmuştur. Sosyal medyanın kullanım alanları arasında küresel ölçekte bir aktivist hareketi başlatma ya da destekleme de yer almaktadır. Özellikle sosyal veya politik bir iddia ile hashtagli kelime altında, bir konu hakkında farkındalık yaratmak ve sosyal medya aracılığıyla konuya ilişkin tartışmayı teşvik etmek amacıyla birçok hashtag aktivist hareketi görülmektedir. Bir video paylaşım ve sosyal medya platformu olan TikTok, dünyadaki en popüler uygulamalardan biri haline gelmiştir. TikTok'un kullanıcı sayısı dünyanın genelinde önemli ölçüde artmaya devam ederken, TikTok karşıtı oluşumlar da gündeme gelmeye başlamıştır. Bu çalışmada dünya genelinde kullanıcı sayısı giderek artan TikTok sosyal ağ uygulaması karşıtı hareketlerin, Twitter'da hashtag aktivizmine dönüşmesi olgusundan hareketle, hashtagler üzerinden üretilen anlamların saptanması ve oluşan ağın büyüklüğünü ortaya koymayı amaçlamıştır. NodeXL programı ile Twitter içeriklerinden "#tictobanned" etiketini içeren tweetler çekilmiş ve 4877 tweete ulaşılmıştır. Birbirinden bağımsız düğümler ile grup içerisinde birebir etkileşimin az olduğu ve çıkan temaların bireysel söylemler etrafında geliştiği elde edilen diğer bulgudur. Araştırma kapsamında ayrıca, tüm tweetler içerik analizi kapsamında temalar oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: TikTok, Twitter, Sosyal Ağ Analizi, Hashtag Aktivizmi, Nodexl, Sosyal Medya

#TikTokbannedmovement: Social Network Analysis on Twitter

Abstract

With the social media applications used by many people in today's network societies, it has been possible to interact with and influence other users all over the world. Uses of social media include initiating or supporting a global activist movement. Especially under the word hashtag with a social or political claim, many hashtag activist movements are seen in order to raise awareness about a topic and to encourage discussion on the issue through social media. TikTok, a video sharing and social media platform, has become one of the most popular apps in the world. While the number of users of TikTok continues to increase significantly throughout the world, anti-TikTok formations have also started to come to the agenda. In this study, the campaign launched on Twitter against the TikTok application, which has an increasing number of users worldwide, is examined in the context of hashtag activism. Twitter is an important resource for data mining in terms of the size of its data. I collected 4877 tweets containing "#tictobanned" tag from twitter by using NodeXL gibi. Another finding is that there is little one-to-one interaction within the group with independent nodes and the emerging themes develop around individual discourses. In addition, all tweets were divided into themes within the scope of content analysis.

Key Words: TikTok, Twitter, Social network analysis, Hashtag activism, Nodexl, Social Media

Atıf İçin / Please Cite As:

Kobak, K. (2022). #TikTokkapanının hareketi: Twitter'da sosyal ağ analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 309-319.

Geliş Tarihi / Received Date: 9.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 1.09.2021

¹ Dr. Öğretim Üyesi - Türkiye-Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi, kadriyekobak@sakarya.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4909-416X

Giriş

İletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, insanların gündelik pratiklerinde öneminin artması ile bu ortamlardaki ağlar üzerinde oluşan ortak payda ve hedef birlikteliklerini “ağ toplumu” (Network Society) ile tanımlayan Castells; iletişimin, ağ ve hareketler oluşturabildiğini, iktidarlar oluşturup takipçilerinin algılarının çerçevelenmesini sağlayabildiğini belirterek “ağ”ın gücünü gözler önüne sermektedir (Eraydın, 2019, s. 281). Ağ toplumu, “sosyal ve medya ağlarından oluşan bir alt yapının toplumun bireysel, grupsal, örgütsel ve sosyal her seviyesindeki örgütlenme tarzının belirlendiği modern bir toplum türüdür” (Dijk, 2018, s. 42). İletişim teknolojilerinin sunmuş olduğu olanaklarla gelişen ve kısa zamanda toplumun büyük bir kesiminde geniş kullanım alanı bulan yeni medya ortamı, mikro düzeyden makro düzeye toplumdaki her tür ilişki ve etkileşimde belirleyici olmuştur. (Güngör, 2016). Bu etkileşim ortamında yeni medyanın türevlerinden sosyal medya ile bilgiyi hızlı yayma, benzer ilgi alanlarına sahip kullanıcıları zaman ve mekân sınırlılığı olmadan bir araya getirmek mümkün olabilmektedir. Sosyal medyanın kullanıcıların günlük yaşam pratiklerinde önemli bir yer edinmesinin yanı sıra, farklı toplumsal sorunlar etrafında birleşerek ve çözüm arayışı arayan aktivist oluşumların, küresel ölçekte sanal varlık göstermesine de imkân tanıdığı görülmektedir (Yeygel-Çakır, 2017).

Sosyal medya ağlarının bireyin yaşamına kazandırdığı aktivite, iletişim ortamlarında bir araya gelme, harekete geçme, iletişim halinde olma gibi katkıları olmuştur (Gençer, 2015). Sosyal medya sürekli artan popülaritesi ile diğer kullanım amaçlarından farklı olarak sosyal aktivizmin gelişmesine de olanak tanımıştır. Özellikle kişi ya da kurumlar tarafından başlatılan sosyal hareketler, siber aktivizm (Sandoval-Almazan ve Ramon Gil-Garcia, 2013, s. 365), dijital aktivizm (Sivitanides ve Shah, s.2011) ya da hashtag aktivizmi (Xiong, Cho ve Boatwright, 2019) gibi farklı isimlerle alanda yer alarak çeşitli açılardan değerlendirilmişlerdir.

İnternet'in sunduğu olanaklarla gerçekleşen aktivizm biçimlerinden biri olan dijital aktivizm, “kullanıcıların iletişim ve bilgi teknolojilerini kullanarak insan hakları, çevre sorunları, hayvan hakları gibi çeşitli sosyal, siyasal ve toplumsal konular hakkındaki tepki, destek, öfke gibi duygu ve düşüncelerini dijital platformları kullanarak ifade etmesidir” (Yegen, 2014, s. 89). Dijital aktivistler herhangi bir konu ya da duruma ilişkin eylem ve protestolarını dijital iletişim teknolojileri araçlarının sunduğu ekranlarda yorum yazarak; herhangi bir yazıyı beğenerek -like ederek-; yeniden göndererek -forward ya da retweet ederek; imza kampanyaları düzenleyerek ya da imza kampanyalarına katılarak; haber, yazı, fotoğraf, video vb. içerikleri paylaşarak göstermektedirler (Gürel ve Nazlı, 2019, s. 191).

Hashtag Aktivizmi

Hashtag, 2007 yılında Twitter içinde geliştirilmiş (Gannes, 2010) ve hash sembolüne (#) eklenmiş bir anahtar kelime olarak, ilk dönemlerinde tweetleri gönderileri belirli bir gruba, konuya veya tartışmaya ait olarak sınıflandırmak veya etiketlemek amacıyla (Wonneberger, Hellsten ve Jacobs, 2020, s. 4) düzenleme ve sayıca fazla veri arasında doğru arama yapmayı kolaylaştırarak, kullanıcıların büyük bir veri hacmi içinde kaybolmalarının önüne geçmek için kullanılmıştır (Torun, 2019, s. 375). Sonrasında ise Twitter, içerik oluşturma, etiketleme ve paylaşımlar yapmanın yanı sıra hashtag'leri okuma, izleme ve takip etme gibi işlevleriyle ilgili kullanıcılara, farklı konulara katılabilmelerinin olanaklarını sunmuştur (Gleason, 2013). Bu yönüyle hashtagler, diğer sosyal medya platformlarında da kullanılmış; ancak bağlamı kapsamında dijital söylemler için anlamsal düzeyde kalmıştır. Bununla birlikte, medya yeterliliği perspektifinden değerlendirildiğinde, hashtagler yalnızca bilgilerin sınıflandırılmasının ötesinde anlamın yaratılmasına da katkıda bulunarak, anlamlar altında birleşmelere öncülük etmiştir (Wonneberger vd., 2020, s. 4). Bu katkıda ve de birleşmede kuşkusuz hashtagler aracılığıyla kullanıcıların mevcut tartışmaları görmeleri ve bunlara kendi yorumlarını katabilmeleri etkili olmuştur.

Özetle, hashtag, gelişen olaylar hakkında güncel haberler arayan biri için hızlı bir erişim sistemi sağlamakta; bir dosyalama sistemi sunmanın yanı sıra, amaçlanan önemi işaretleyerek eş zamanlı olarak semiyotik bir işlev görmektedir (Sotelo, 2016).

Sosyal ağ platformları içinde hashtag'lerin anlam bulduğu Twitter, "arkadaşların bilgi edinmek, paylaşmak ve iletmek için ziyaret ettiği" bir tür "bilgi mahallesi" olarak işlev görmektedir (Gleason, 2013, s.4), farkındalık ve tartışma yaratmak, fikirleri yaymak, bireyleri bir topluluğa bağlamak ve dijital ortamdaki kaynakları bütünleştirmek gibi misyonları üstlenebilmektedir (Xiong vd., 2019, s.11). Twitter'ın yanısıra çeşitli sosyal medya ağlarında da açılan hashtagler ile kullanıcılar belirli konuları ön plana çıkartarak o

konuyu gündeme taşıyabilmektedirler. Bu anlayışın hashtag aktivizmi bağlamında sorgulanması gerektiği düşünülmektedir.

Hashtag aktivizmi, sosyal medyada, sosyal veya politik bir iddia ile hashtagli kelime, ifade veya cümle altında çok sayıda gönderilerle bir konu hakkında dikkat çekmek ve sosyal medya aracılığıyla tartışmayı teşvik etmek amacıyla yapılan mücadele veya bunu destekleme eylemi olarak tanımlanmaktadır (Tomblason ve Wolf, 2017, s.15; Yang, 2016, s.12). Bir katılımcı kültür biçimi olarak hashtag aktivizmi, bireysel kullanıcıların belirli konular ve olaylar etrafında gruplar oluşturmaya imkan sağlamaktadır (Xiong vd., 2019, s.12). Popüler aktivizm uygulamalarının aksine, hashtag aktivizmi, Twitter'da bir gönderiyi "paylaşmak" veya "beğenmek" ya da tweet'leri "yeniden tweetlemek" dışında kullanıcılardan herhangi bir eylemde bulunmasını beklememektedir (Goswami, 2018).

Sosyal medya ağlarında çeşitli konularda açılan hashtaglerle gerçekleştirilen aktivist hareketler birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir (Lindgren, 2019; Torun, 2019; Yang, 2016; Xiong vd., 2019). Örneğin #MeToo (Mendes ve diğerleri, 2018), #BlackLivesMatter (Sotelo, 2016), #sayhername (Williams, 2016) dünya genelinde yankı bulan sosyal hareketlerin sosyal medyadaki yansımalarıdır. İlgili araştırmacıların çalışmalarında hashtag'lerin farkındalığı artırdığı, kullanıcılar arasında tartışmayı teşvik ettiği, böylece sosyal hareket sağladığı sonuçları ortaya çıkmaktadır (Tomblason ve Wolf, 2017; Xiong vd., 2019). Çeşitli sosyal, ekonomik, politik sorunlara karşı hashtaglerle gerçekleştirilen aktivist hareketler sıklıkla görülse de, bir sosyal paylaşım ağında başka bir sosyal paylaşım ağına karşı yürütülen kampanya dikkat çekmektedir. Bu nedenle ilgili aktivist hareketin gerekçelerinin sorgulanması önem taşımaktadır. TikTok karşıtı hareketlerin Twitter'da hashtag aktivizmine dönüşmesi olgusundan hareketle, hashtagler üzerinden üretilen anlamların saptanması ve oluşan ağın büyüklüğünün ortaya koyulması gerekmektedir.

TikTok ve TikTok Karşıtı Kampanyalar

Sosyal medya platformları içinde dünya genelinde kullanıcı sayısı giderek artan TikTok uygulaması sadece video ekleme/tasarlama konusundaki teknolojik yaratıcılıklarıyla değil, aynı zamanda oluşturulmuş içeriğin kendisine yönelik olarak da dikkat çekmeye başlamıştır. Çalışmanın amacı bağlamında TikTok karşıtı kampanyaların hashtag aktivizmi doğrultusunda değerlendirilmesinin öncesinde bu uygulamanın genel özelliklerinin verilmesi gerekmektedir.

Herkese açık çevrimiçi kısa video paylaşım hizmetleri veren sosyal medya uygulamaları gün geçtikçe artmakta, günümüz mobil kullanıcıları zamanlarının çoğunu video ve eğlence uygulamalarıyla geçirmektedir (Kobak ve Soğukdere, 2020, s. 130). Pekin merkezli teknoloji şirketi ByteDance'in sahip olduğu bir video paylaşım ve sosyal medya platformu olan TikTok, dünyadaki en popüler uygulamalardan biri haline gelmiştir (Weimann ve Masri, 2020). TikTok 2020 yılı istatistiklerine göre, sosyal ağ dünya genelinde 2 milyardan fazla indirilmiştir. Kullanıcıların ortalama 45 dakika harcadığı, günde ortalama 8 kez açıldığı TikTok bir ayda, Instagram'ın 2019'un herhangi bir çeyreğinin kazandığından daha fazla kullanıcı kazanmıştır (Mediakix, 2020). Bu mobil platformda kullanıcılar, filmlerden, televizyon şovlarından ve popüler kültürden diğer ses kliplerinden popüler şarkıları, diyalogları veya seslendirmeleri dudakla senkronize ederek dans edebilmekte, müzikleri seslendirebilmekte, platformda sağlanan şablonları ve efektleri kullanarak videoları yaratıcı bir şekilde düzenleyebilmektedirler (Clement, 2020; Khattab, 2020).

TikTok'un bu denli başarılı olmasında, arayüzünün ve kullanımının basitliği (Ligian, 2018, s. 5), tanınırlığının artmasında Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal ağlara kendini ilıstirmesi etkili olmuştur (Khattab, 2020). Bununla birlikte TikTok kullanıcılarına videoları istedikleri gibi düzenleme, ses efektleri, filtreler, etiketlerle bunları daha ilgi çekici hale getirme, hashtag kullanımı, challenge'lar, kullandığı algoritma gibi özellikleriyle diğer kullanıcılarla etkileşimi artırma imkanı tanımaktadır (Ünlü, Kuş ve Göksu, 2020, s. 117).

Dünyada 800 milyon kullanıcısı bulunan TikTok'a, Türkiye'de 38 milyon kişi üyedir. Bu oranla Türkiye'nin, uygulamanın kullanılmasında dünya sıralamasında üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir (GazeteDuvar, 2019; NTV, 2019). Günümüzde birçok sosyal medya uygulaması varken, TikTok'un Türkiye sıralamasında önce çıkmasında çeşitli nedenlerin olduğu düşünülmektedir. Bunlar, sosyal ağın samimiyet, rahatlık, kolaylık ve eşitlik sağlamasıdır. YouTube'a içerik üretmenin artık zor olması, Twitter'ın daha ciddi algılanması, Instagram'ın ise özenti, gösteriş amacıyla varlık gösterdiği inancı TikTok'a olan talebin artmasında etken olmuştur (Kobak ve Soğukdere, 2020).

TikTok'un kullanıcı sayısı dünyanın genelinde önemli ölçüde artmaya devam ederken, TikTok karşıtı oluşumlar da gündeme gelmeye başlamış, gerek bazı hükümetler tarafından gerekse bireysel olarak tepkiler oluşmaya başlamıştır.

TikTok çok çeşitli sebeplerden ABD ve Hindistan'da yasaklanma durumlarıyla karşılaşmıştır. ABD eski Başkanı Trump, TikTok'un ABD'deki kolunun herhangi bir Amerikan şirketine satılmaması durumunda Çin merkezli bu sosyal medya platformunun yasaklanacağını duyurmuş ve buna istinaden ABD'de bulunan kişi veya kuruluşların TikTok ve WeChat ile herhangi bir ortaklık yapmasını yasaklanması için kararname imzalamıştır (Günyol, 2020). ABD'nin bu kararının gerekçesi olarak TikTok'un, Amerikalı kullanıcılarının verilerini toplaması, kişisel verileri ihlal etmesi (Hürriyet, 2020), ülkenin ulusal güvenliğini, dış politikasını ve ekonomisini tehdit etmesi gösterilmiştir (Koleson, 2020). Hindistan ise, Çin merkezli hacker'ların, ülkenin bilgi teknolojisi altyapısı ve bankacılık sektörünü hedef aldığını ifade ederek TikTok uygulamasının ülke genelinde kapatılmasını kabul etmiştir (Aydoğmuş, 2020). Pakistan Telekomünikasyon Kurumu (PTA) ise, TikTok'ta sürekli olarak yayınlanan içeriklerin niteliği ve şikayetleri göz önünde bulundurarak, sosyal ağı kapattığını söylemiştir (Ortadoğunews, 2020).

TikTok'un kapatılması amacıyla birçok dijital ortamda dijital imza kampanyaları başlatılmıştır. Türkiye'de başlatılan bazı kampanyalarda TikTok'un insanların ahlak yapısını zedelemesi, çocuklar için kötü bir profil oluşturması, göz zevklerini bozması, geleceklerini tehlikeye düşürmesi gibi nedenler ileri sürülmüştür. Tüketicilerin markalar hakkında şikayetlerini yazdıkları sıkayetvar.com ([http1](http://sıkayetvar.com)) adlı sitede TikTok şikayet edilmiş ve şu sözler kullanılmıştır:

TikTok'ta cinsel istismara yol açmasına sebep olan bir uygulamadır ve çok kötü insanlar özel ve kişisel durumlarını paylaşıyor. İnsanların nefisleriyle ve tecavüz etmelerini sebep oluyorlar. Gerçekten bunu gören insanların vicdanları rahat mı artık bu TikTok'ta açık saçık giyinen kızlar yüzünden anneler bacılar maruz kalıyorlar. Lütfen kapatın TikTok u bunun için ne gerekiyor bilmiyorum ama ben kapatılmasını istiyorum.

Başka bir platform olan Ekşisözlük'te ([http2](http://eksisozluk.com)) ise bir katılımcı, TikTok'un yasaklanmasının gereklerini şu şekilde açıklamıştır.

"günümüz çocuklarını kötü örnek ve davranışlara iten tiktok yasaklansın. içinde ciddi güvenlik açıkları bulunuyor tiktok un yüklediğiniz zaman uygulama neredeyse tüm telefon bilgilerinizi Çin'deki bir dataya sevk ediyor. Kamera ve mikrofonunuzu uygulamayı kapattığınız dahi bile dinleyebiliyor gizlilik açısından çok tehlikeli bir durum."

TikTok Kapansın İstiyorsan Sende İmzala ([http3](http://tiktokkapanisn.com)) kampanyasının gerekçesinde, Hindistan'da bir adamın kadının yüzüne kezzap dökerek TikTok video içeriği oluşturması yatmaktadır. Change.org ([http4](http://change.org)) adlı sitede ise, Tiktok ve Musically uygulamaları kapatılsın başlığıyla 1000 imzaya ulaşma hedefi konulmuştur.

Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmanın amacı ağ topluluğunun bileşeni ve aktivist bir hareket alanı olmasından yola çıkarak TikTok karşıtı hareketlerin Twitter'da hashtag aktivizmine dönüşmesi ile hashtagler üzerinden üretilen anlamların saptanması ve oluşan ağın büyüklüğünü ortaya koymaktır. İlgili amaca ulaşmak için, Twitter'da açılan #tictocbanned hashtagi ile topluluk oluşturma süreçleri sosyal ağ kuramı bağlamında incelenmiştir.

Yöntem

TikTok karşıtı hareketlere yönelik hashtagler üzerinden üretilen anlamların saptanması ve oluşan ağın büyüklüğünü ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada veri madenciliği ve analizi yöntemlerinden biri olan sosyal ağ analizi kullanılmıştır (Hansen, Shneiderman ve Smith, 2010). Sosyal medya çok yönlü etkileşimli iletişim olarak algılanırken, çevrimiçi alanlardaki gönderiler genellikle yalnızca birbiriyle hiçbir ilişkisi olmayan bağımsız, izole bir yorum dizisi haline gelebilir (Bosch, 2017). Çalışmada Twitter platformunun ele alınmasının çeşitli gerekçeleri bulunmaktadır. Twitter dünya genelinde 340 milyon kullanıcıya sahiptir ve saniyede 5.78 tweet paylaşılmaktadır ([http5](http://twitter.com)) Twitter'a veri madenciliği açısından bakıldığında, bu denli büyük hacimdeki sosyal medya verisi sosyal ağ analizi için sanal bilgi hazinesi niteliği taşımaktadır (Papuc, 2015). Kamuoyu eğilimlerini belirlemek, trend konular hakkında kamuoyunu ölçmek için Twitter verileri yine sıklıkla kullanılabilir (Kızılkaya ve Oğuzlar, 2017; Aydın, 2019).

Verilerin Analizi

Bu çalışmada mikroblog niteliğindeki Twitter adlı sosyal paylaşım sitesinde #TicTocBanned etiketi (hashtag) ile başka bir sosyal ağa, TikTok'a karşı oluşturulmuş dijital hareket incelenmiştir. Araştırmada NodeXL programı kullanılarak, "#tictocbanned" etiketini içeren tweet, mention (anma) ve replies to (cevaplama) verileri 18 Ekim 2020 tarihinde çekilerek analiz edilmiştir. Bahsi geçen etiketin çekilme sebepleri arasında bir dönem ilgili konunun dünyada ön planda yer alması, toplumda belirli bir kesimi rahatsız etmesi ve bir sosyal medyada başka bir sosyal medya ağına karşı yrtlen kampanyanın nasıl bir yayılmaya ulaştığını görmek olmuştur. Özellikle bazı ülkelerin yasaklama kararları sonrasında konu hakkında birçok tweet ve retweet yapılmıştır. Bunun yanı sıra elde edilen tweet verileri içerik analizi ile temalara ayrılmıştır.

Sosyal Ağ Analizi

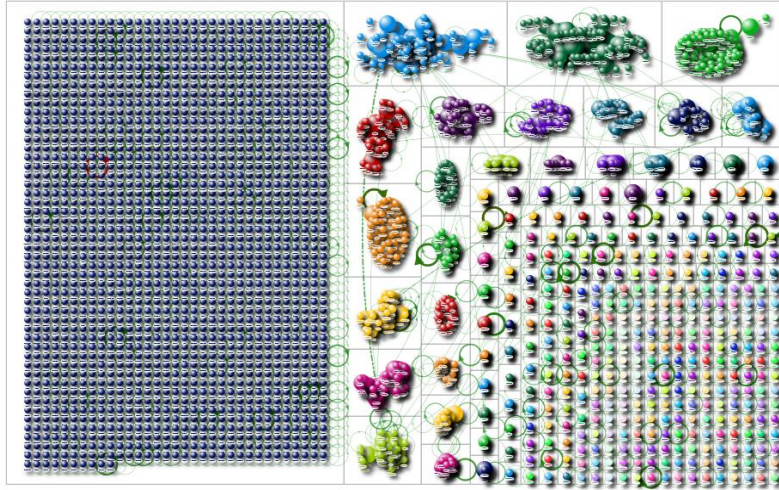
Ağ kavramı köken olarak sosyoloji ve antropoloji gibi bilimlerde yer almasına rağmen, günümüzde sosyal ağlardaki sosyal aktörler arasındaki ilişki yapılarını modelleme durumu sosyal ve davranış bilimlerinin de ilgi alanına girmeye başlamıştır (Bakan, 2020, s. 141). Bir sosyal ağ, "düğümler" adı verilen bireylerden (veya kuruluşlardan) oluşan sosyal bir yapı olmakla birlikte, "arkadaşlık, yakınlık, benzerlik, ortak ilgi alanı, finansal değişim, sevmeme, cinsel ilişkiler, inanç, bilgi veya prestij ilişkileri gibi bir veya daha fazla belirli ilişki türüyle" birbirlerine bağlanırlar (elik, 2019, s. 242). Ağ kuramları bireyler ve gruplar arasındaki ilişki, bağlantıların bireyler ve grupları nasıl etkilediği, bireyler ve grupların ağları nasıl yaratıp, sürdürüp, dönüştürdükleri olmak üzere temelde üç unsurla ilgilenmektedir (Knoke ve Yang, 2008 Akt: Bozkurt, 2016, s. 80). Ağlarda kurulan ilişkiler kişisel veya profesyonel nitelikte olabilir ve sıradan tanıdıklardan yakın tanıdık bağlara kadar değişebilmektedir. Sosyal ilişkilerin yanı sıra, bağlantılar bilgi/mal/para akışını, etkileşimleri, benzerlikleri ve diğerlerini de temsil edebilirler (Tabassum, Pereira, Fernandes ve Gama 2018, s. 4). Ağ biliminin sağladığı çeşitli avantajlar bulunmaktadır. Örneğin grupların ayırt edici özelliklerini ortaya koymak, önemli bağlantı ve düğümleri belirlemek, rolleri ve konumları keşfetmek, gizli bağlantıları açığa çıkarmak ve etkileşimi kolaylaştırmak mümkündür (Kervankıran, Eteman ve uhadar, 2018, s. 33). Bu kompleks ilişki yapılarını sosyal ağ analizi aracılığıyla analiz etmek ve böylece çıplak gözle görülmesi mümkün olmayan bağlantıları görmek daha kolay olmaktadır (Eteman, Tüzüntürk ve Gürsakal 2014, s. 2). Sosyal ağ kuramı bir meta-kuram olarak çeşitli kuramlardan beslenmektedir. Sosyal ağ analizi ise bu kuramın uygulamalı alanı olarak kullanılmaktadır. (Bozkurt, 2016, s. 79). Sosyal ağ analizi, lme ve haritalama yöntemi olarak, insanlar, gruplar, örgütler, bilgisayarlar, diğer enformasyon ve bilgi işleme varlıkları arasındaki ilişki akışını göstermektedir (Krebs, 2002).

Bulgular

Çalışmadan elde edilen bulgular iki başlık altında toplanmıştır.

Sosyal Ağ Analizinin Bulguları

Çalışmada #TicTocBanned etiketini kullanan 3737 kullanıcı tarafından atılan tekilde 3749, toplamda 4877 tweet kullanılmıştır. Şekil 1'de ortaya çıkan ağ yapısının maksimum geodezik uzaklığı 21; ortalama geodezik uzaklığı ise 8,3'tür. Bu veriler işığında çalışmaya dhil olan örneklemin birbirinden bağımsız olduğu, organize hareket etmedikleri söylenebilir. Ağ yapısının yoğunluk (density) değerı 0,00015 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, grup içerisinde birebir etkileşimin az olduğunu, bu çalışma bağlamında ortaya çıkan temaların bireysel söylemler etrafında geliştiğini göstermektedir. Ortaya çıkan bu durum ayrıca, araştırma verilerinin genellebilirliğini gclendirmektedir. Şekil 1'de de görülen ağ yapısı Hansen vd. (2010) tarafından yapılan gruplamaya göre "parçalanmış-marka grupları" ağ örüntüsünü sergilemektedir. Bu durum elde edilen bulguların birbirinden bağımsız düğümler tarafından oluşturulduğunu; dolayısıyla araştırma verilerinin toplandığı örneklemin maksimum çeşitlilik gösterdiğine işaret etmekte; ortaya çıkan bulguların temsil gücünün yüksek olduğunu kanıtlamaktadır.

Şekil 1. #TikTokBanned Etiketiyile Oluşan Ağ Yapısının Sosyogramı / Ağ Grafiği

Elde edilen bulgular doğrultusunda şu şekilde ölçüt ve değerler saptanmıştır.

Tablo 1. Genel Ölçütler

Ölçütler	Değer
Düğüm (aktör) sayısı	3737
Kenar (bağlantı) sayısı	4877
Yoğunluk	0,00015
Maksimum jeodezik mesafe	21
Ortalama jeodezik mesafe	8,3

Ağdaki İletilerin İçerik Analizlerinin Bulguları

Araştırma içerisinde 4877 tweet tek tek okunarak içerik analizi ile kategorilere ayrılmıştır. Araştırma konusu kapsamında ele alınan tweet'lerde benzer konulara göre ayrıştırma yapılmış ve 5 tematik kategori ortaya çıkarılmıştır. Bu temalar şu şekildedir

- Pakistan, Amerika ve Hindistan'da Tik Tok'un Yasaklanması
- Kültürel Değerleri Bozma
- Kapatılmaya Karşı Duruş
- Kapatılmasını 2020 yılının En Mutlu Haberi Görme
- Tik Tok Yıldızlarının Geleceği

Pakistan, Amerika ve Hindistan'da Tik Tok'un Yasaklanması teması, kullanıcılar tarafından bahsi geçen ülkelerde yasaklamaların gerekçelerini kendi düşünceleriyle açıklamak ya da Tik Tok'un kapatılmasına ilişkin kullanıcıların olumlu ya da olumsuz görüşlerine yer vermek üzerinedir. Özellikle çalışma kapsamında değerlendirilen çoğu içeriğin Pakistan'da sosyal medyanın kapatılması sonrasına denk geldiği saptanmıştır.

Pakistan özelinde atılan ve ülkenin dini, kültürel yapısını bozduğuna dair endişeleri içeren tweetler şu şekildedir.

"Her madalyonun iki yüzü vardır, İnsanlar Tiktok'tan çok şey kazandılar ama bu bizim toplumumuzu / dini normlarımızı da mahvetti. Her şeyin aşırı kullanımı kötüdür. Olumlu yetenek takdir edilmeli"

"Pakistan İslam Devleti'ndeki bu bayağılığın yasaklanmasında rolümü oynuyorum. Yüce Allah'a şükür. #TikTok"

"TikTok, ahlaka aykırı ve uygunsuz içerik nedeniyle Pakistan'da yasaklandı. 9 Ekim 2020 Cuma günü PTA, video paylaşım mobil uygulamasına son bildiri sunduktan sonra Tik Tok'u yasakladı"

"Nihayet Pakistan'da TIKTOK resmen yasaklandı □ Hükümet tarafından çok ihtiyaç duyulan bir adım atıldı, umarım uzun sürecek."

Elde edilen Twitter verileri ışığında birçok kullanıcı için Pakistan'da Tik Tok'un kapatılmasının olumlu karşılandığı algısı oluşmuştur.

Kültürel Değerleri Bozma teması altında TikTok'un genel ahlak yapısını bozduğu üzerine yazılan içerikler toplanmıştır. Bu temada özellikle TikTok'a video ekleyen gençlerin görünümlerinin eleştirildiği saptanmıştır.

"#TickTock, işe yaramaz ve utanç verici içeriğiyle kültürel bir felaket olmasına rağmen. Hala birçok insan için bir gelir kaynağıydı. Bu tür uygulamalarla ilęilenen diaspora, diğer kaynaklardan para kazanacak kadar yetenekli değil. Emin değilim abt #tiktokbanned"

"Erkekleri kıza dönüşen tüm ebeveynleri tebrik ederiz ... !!"

Kapatılmaya Karşı Duruş teması altında toplanan tweetlerde yasaklamanın çözüm olmadığı, diğer sosyal medya platformlarında da benzer içeriklerin yer aldığı, hükümetlerin gündemi değiştirmek için kullandığı bir yol olduğu ve yasaklama ile bilişim teknolojilerinin ilerlemesini yavaşlatacağı bulgulanmıştır. Tema ile ilgili öne çıkan tweetler şu şekildedir:

"Yani internette veya ana akım medyada başka hiçbir yerde ablaksız veya ablaksız içerik bulamıyor musunuz? #tiktokbanned"

"#TikTok'u yasaklamak çözüm değil. Diğer platformlarda daha fazla kaba içerik bulunmaktadır. İhtiyacımız olan şey içerik yönetimi veya filtreleme. Yasaklama platformu, birçok insan maddi olarak onlara bağımlı olduğu için yalnızca öfke ve nefrete davetiye çıkarır."

"beni aydınlatmak için... başka platformlarda zaten görmediğimiz bu videolarda yanlış nedir?"

"Sosyal medyayı yasaklamak, hükümetin muhalefeti engellemesinin bir yoludur. Hükümetler halkın dikkatini eldeki asıl sorundan uzaklaştırıyor. #tiktokbanned"

"Kaba içeriklere sahip oldukları için uygulamaları yasaklamak ..Nasıl olur da bu kadar ucuz bir zihniyete sahip insanlar varken bir BT endüstrisini nasıl ilerleteceğiz ve geliştireceğiz?"

Kapatılmasını 2020 yılının En Mutlu Haberi Görme teması altında kullanıcıların özellikle 2020 yılını coronavirüs nedeniyle olumsuz bir yıl olarak nitelendirmesi ve TikTok'un kapatılmasını bu anlamda yılın en mutlu edici olayı olarak değerlendirmeleri yatmaktadır.

"Çin tarafından icat edilen üç virüs: 1. Tiktok 2. Corona Virüsü #tiktokbanned #tiktok"

"Sonunda 2020 daha iyi hale geliyor #tiktokbanned"

TikTok Yıldızlarının Geleceği teması ile burada ünlü olmuş kişilerin artık ne yapacakları alaycı bir söylemle ifade edilmiştir.

"Tiktok yasaklandı #tiktokbanned Tiktok ünlüleri şimdi ne yapacaklar, ölecekler □□□ Bu onlar için üzücü. İyi bir gelir kaynağıydı."

"Ne kadar şanssızsın ...10 milyona ulaştın ve tiktok yasaklandı □□□ #tiktokbanned"

Sonuç ve Öneriler

"Ağ toplumu" birçok kişi için ortak payda ve hedef etrafında toplanılabilecek modern toplum türüdür. Bu toplumun bireyleri, sosyal medyanın etkileşime ve kullanıcı türevli içeriğe dayalı özellikleri sayesinde toplumsal sorunları tartışabilmektedir. Ortaya çıkan sorunlara yönelik çözüm arayışlarına girebilmektedir. Böylece çeşitli konularda rahatsızlık hisseden bireyler ya da gruplar küresel ölçekte sanal varlıklarını göstererek, dünyanın birçok yerine seslerini duyurabilmektedirler. Bu noktada İnternet temelli aktivizm biçimlerinden biri olan dijital aktivizm, hashtag aktivizmi gibi oluşumlar giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Hashtag aktivizmi, sanal iletişim ortamlarında bir araya gelerek sosyal veya politik bir iddia ile hashtagli kelime altında, bir konu hakkında dikkat çekerek ve sosyal medya aracılığıyla bu konuya tartışmayı teşvik etmek olarak tanımlanabilmektedir.

Herkese açık çevrimiçi kısa video paylaşım hizmetleri veren sosyal medya uygulamaları gün geçtikçe artmakta, günümüz mobil kullanıcıları zamanlarının çoğunu video ve eğlence uygulamalarıyla geçirmektedir. Bu uygulamalardan biri de TikTok'tur. 2016 yılında kurulan ve 15 saniyelik kısa videolarla içerik üretebilmenin-yayımlamanın mümkün olduğu TikTok'un dünya genelinde kullanıcı sayısı da giderek artmaktadır. Her ne kadar başarı grafiği yükselmesine rağmen TikTok, gerek hükümetlerin gerekse bireylerin eleştiri hedefinde de yer almaya başlamıştır. Hindistan, Pakistan gibi ülkelerin hükümetleri

TikTok'u yasaklama kararları çıkartmakta, ABD ise sosyal ağa karşı yaptırımlarını artırmaktadır. Bireysel bazda ise dijital platformlar üzerinden kapatılması yönünde imza kampanyaları başlatılmaktadır.

Bu çalışmada TikTok karşıtı hareketlerin Twitter'da hashtag aktivizmine dönüşmesi olgusundan hareketle, hashtagler üzerinden üretilen anlamların saptanması ve oluşan ağın büyüklüğünün ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaçla mikroblog niteliğindeki ve geniş veri hazinesine sahip Twitter adlı sosyal paylaşım sitesinde, #TicTocBanned etiketi (hashtag) ile başka bir sosyal ağa, TikTok'a karşı oluşturulmuş dijital hareket incelenmiştir. Araştırmada NodeXL programı kullanılmış "#tictocbanned" etiketini içeren tweet, mention (anma) ve replies to (cevaplama) verileri olmak üzere toplamda 4877 tweete ulaşılmıştır. Verilerin sosyal ağ analizi ile irdelenmesinin sonucunda #TicTocBanned etiketi hakkında grup içerisinde birebir etkileşimin az olduğu ortaya çıkan temaların bireysel söylemler etrafında geliştiği saptanmıştır. Bu da çalışmaya dâhil olan örneklemin birbirinden bağımsız olduğu, organize hareket etmediklerini göstermektedir. Araştırma verilerinin toplandığı örneklemin maksimum çeşitlilik göstermesi, ortaya çıkan bulguların temsil gücünün yüksek olduğunu kanıtlamaktadır.

Araştırmada tweetler içerik analizi ile temalara ayrılmış ve Pakistan, Amerika ve Hindistan'da TikTok'un yasaklanması, kültürel değerleri bozma, kapatılmaya karşı duruş, kapatılmasını 2020 yılının en mutlu haberi olarak görme, TikTok yıldızlarının geleceği gibi ana başlıklar oluşturulmuştur. Kullanıcıların özellikle Pakistan'da TikTok'un kapatılması yönünde olumlu içerikler paylaştıkları ve bu kararın haklı olduğuna dair söylemleri en fazla yer verilen tweetler olmuştur. TikTok'un kapatılması karşısında mutlu olan kesim için gerekçeler, sosyal ağın kültürel değerleri yozlaştırması ve gençler için tehlike yaratmasıdır. Bunlara rağmen TikTok'un kapatılmasının anlamsız olduğunu ve diğer sosyal ağlarda da benzer içeriklerin olduğunu dile getiren bir grup da araştırmada elde edilmiştir. TikTok ünlülerinin, ağın kapatılması sonrasında yaşayacakları ise gülme, mutlu olma emojiyle desteklenmiştir. Hashtag aktivizmi kapsamında konu değerlendirildiğinde bu temaların sıklıkla geçmesi, kullanıcıların bir farkındalık yaratarak dikkat çekme isteklerinin baskın olduğunu göstermektedir. Twitter üzerinden yürütülen bu dijital aktivist hareketin bir gün içinde sürekli gündemde kalması ve yeniden paylaşılması ağın büyüklüğünü göstermektedir. Nitekim içerik analizi ile elde edilen temaların çoğunluğu konuya eleştirel yaklaşarak rahatsızlıklarını dile getirmekte diğer kullanıcılara da seslerini duyurmak istemektedirler. Bu anlamda Twitter hashtag aktivizmi için en uygun platformlardan biridir.

İlgili çalışma sadece Twitter özelinde değil, diğer sosyal ağ platformları bağlamında da tartışılabilir. Bununla birlikte TikTok hakkında genel görüşleri belirlemek amacıyla derinlemesine görüşmeler yapılabilir.

Etik Beyan

"#TikTokkapansın Hareketi: Twitter'da Sosyal Ağ Analizi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- 20 TikTok Statistics Marketers Need to Know: TikTok Demographics & Key Data, *Mediakix*, <https://mediakix.com/blog/top-tik-tok-statistics-demographics/> (Erişim Tarihi:13.10.2020).
- Aydoğmuş, H. (2020). *Hindistan'dan Çin'e misilleme: TikTok yasaklandı*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/hindistandan-cine-misilleme-tiktok-yasaklandi-497544.html> (Erişim tarihi:10.10.2020).
- Aydın, B. O. (2019). Sosyal ağlarda sağlık iletişimi: lösemi konu ağındaki etkileyicilerin sosyal ağ analizi ile belirlenmesi. *E-Kurgu*, 27(3), 17-26.
- Bakan, U. (2020). Sanat okullarının Twitter kullanım karakteristiklerine ilişkin bir sosyal ağ analizi perspektifi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 138-155.
- Bosch, T. (2017). Twitter activism and youth in South Africa: the case of #RhodesMustFall. *Information, Communication & Society*, 20(2), 221-232 <http://dx.doi.org/10.1080/1369118X.2016.1162829>
- Bozkurt, A. (2016). *Bağlantıcı kitlesel açık çevrimiçi derslerde etkileşim örüntüleri ve öğrenen-öğrenen belirlenmesi* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chen, G. M., Pain, P. ve Barner, B. (2018). Hashtag feminism: Activism or slactivism? *Feminist Approaches to Media Theory and Research*, 197-218. doi:10.1007/978-3-319-90838-0_14
- Dijk, J. V. (2018). *Ağ toplumu*. İstanbul: Epilson Yayınevi.
- Eraydın, G. (2019). Ağ toplumunda farkındalığa davet eden kitap: "İletişim gücü". *Etkileşim*, 2(3). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/711051>

- Eteman, F. S., Tüzüntürk, S. ve Gürsakal, N. (2014). NodeXL ile sosyal ağ analizi: #akademikzam örneği *Conference: Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu*, Isparta.
- Gannes, L. (2010). *The Short and Illustrious History of Twitter #Hashtags*. *Gigaom*. <https://gigaom.com/2010/04/30/the-short-and-illustrious-history-of-twitter-hashtags/>.
- Gleason, B. (2013). #Occupy Wall Street: Exploring informal learning about a social movement on Twitter. *American Behavioral Scientist*, 57, 966-982.
- Goswami, M. P. (2018). Social Media and Hashtag Activism. *Liberty Dignity and Change in Journalism*. Kanishka Publisher, 252-262.
- Güngör, N. (2018). *İletişime giriş*. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Günyol, A. (2020). *TikTok şimdi de ABD-Çin kavgasının göbeğinde*. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/tiktok-simdi-de-abd-cin-kavgasinin-gobeginde-/1934401>
- Gürel, E. ve Nazlı, A. (2019). Dijital Aktivizm: Change.org kampanyaları üzerine bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 187-206.
- Hansen, D., Shneiderman, B. ve Smith, M. A. (2010). *Analyzing social media networks with NodeXL: Insights from a connected world*. Morgan Kaufmann.
- Hürriyet (01.08.2020). *Trump: TikTok uygulaması ABD sınırları içinde yasaklanacak*. <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/trump-tiktok-uygulamasi-abd-sinirlari-icinde-yasaklanacak-41577757> (Erişim tarihi:20.10.2020).
- http1 <https://www.sikayetvar.com/tiktok/tiktok-uygulamasi-artik-kapatilsin> (Erişim tarihi: 09 Aralık 2020)
- http2 <https://eksisozluk.com/tiktok-yasaklansin-kampanyasi--6023251> (Erişim tarihi: 09 Aralık 2020)
- http3 <https://www.imzakampanyam.com/TIKTOK-KAPATILSIN!-imza-kampanyasi> (Erişim tarihi: 09 Aralık 2020)
- http4 <https://www.change.org/p/yarenn988-gmail-com-tiktok-ve-musically-uygulamaları-kapatilsin> (Erişim tarihi: 09 Aralık 2020)
- http 5 <https://wearesocial.com/digital-2020> (Erişim tarihi: 09 Aralık 2020)
- Kervankıran, I., Eteman, F. S. ve Çuhadar, M. (2018). Türkiye’de iç turizm hareketlerinin sosyal ağ analizi ile incelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 29-50.
- Kızılkaya, Y. M. ve Oğuzlar, A. (2017). Tweetlerin etkinliğinin sosyal ağlar ile irdelenmesi. *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 135-150.
- Krebs, V. E. (2002). Mapping networks of terrorist cells. *Connections*, 24(3), 43-52.
- Kobak, K. ve Soğukdere, Ş. (2020). TikTok as a digital carnival place in a digital age. İçinde *Rethinking Digital Communications Social Media & Visual Culture* (Edt: Ö. Sayılğan ve A. İgit), 104-133, Ankara: Nobel Yayınları
- Koleson, J. (2010). TikTok is on the clock, will democracy stop? *SLU Law Journal Online*, 45. <https://scholarship.law.slu.edu/lawjournalonline/45>
- Lindgren, S. (2019). movement mobilization in the age of hashtag activism: Examining the challenge of noise, hate, and disengagement in the #metoo campaign. *Policy & Internet*, 11(4), 418-436. <https://doi.org/10.1002/poi3.212>
- Mendes, K., Ringrose, J. ve Keller, J. (2018). #MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism. *European Journal of Women's Studies*, 25(2), 236-246.
- Otte, E. ve Rousseau, R. (2002). Social network analysis: a powerful strategy, also for the information sciences. *Journal of Information Science*, 28 (6).
- Papuc, I. (2015). Data mining for predictive network analysis. *data science central*. <https://www.datasciencecentral.com/profiles/blogs/data-mining-for-predictive-social-network-analysis>. (Erişim Tarihi: 06.10.2020).
- Sandoval-Almazan, R. ve Ramon Gil-Garcia, J. (2014). Towards cyberactivism 2.0? Understanding the use of social media and other information technologies for political activism and social movements. *Government Information Quarterly*, 31(3), 365–378. doi:10.1016/j.giq.2013.10.016
- Sivitanides, M. ve Shah, V. (2011). The era of digital activism. *Conference for Information Systems Applied Research, Wilmington North Carolina, USA*.<https://pdfs.semanticscholar.org/ebb2/38b876ccfaf461c3b829261936ef0f6fd33d.pdf>.Sivitanides
- Sotelo, A. (2016). Digital protest, hashtag ethnography, and the racial politics of social media in the United States. *Race And The Digital Blog* (3/11). <https://scalar.usc.edu/works/race-and-the-digital/digital-protest-hashtag-ethnography-and-the-racial-politics-of-social-media-in-the-united-states>
- Tabassum, S., Pereira, S. F. F., Fernandes, S. ve Gama, J. (2018). Social network analysis: An overview. *Wires*, 8(5), <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/widm.1256>
- Tomblason, B. ve Wolf, K. (2017). Rethinking the circuit of culture: How participatory culture has transformed cross-cultural communication. *Public Relations Review*, 43(1), 14-25.
- Torun, B.U. (2019). Sosyal Medyada #Hashtag Aktivizmi: #ALSIceBucketChallenge Örneği, *Journal Smart*, 5(16), 372-380.
- Ünlü, D. G., Kuş, O. ve Göksu, O. (2020). Videolarda gerçek hayattaki gibi değilim, rol yapmaktayım: Tiktok kullanıcılarının benlik performansları üzerine bir inceleme. *Intermedia International e-Journal*, 7(12), 115-128.

- Yıldız, B. (2019). *Twitter istatistikleri (Güncel)* <https://www.brandingturkiye.com/twitter-istatistikleri-guncel/> (Erişim tarihi:20.10.2020).
- Weimann, G. ve Masri, N. (2020). Research note: spreading hate on TikTok. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-14 <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1780027>
- Williams, S. (2016). #SayHerName: using digital activism to document violence against black women. *Feminist Media Studies*, 16(5), 922-925, DOI: 10.1080/14680777.2016.1213574
- Wonneberger, A., Hellsten, K. R. ve Jacobs, H. J. S. (2020). Hashtag activism and the configuration of counterpublics: Dutch animal welfare debates on Twitter. *Information, Communication & Society*, 1-19. DOI: 10.1080/1369118X.2020.1720770
- Xiong, Y., Cho, M. ve Boatwright, B. (2019). Hashtag activism and message frames among social movement organizations: Semantic network analysis and thematic analysis of Twitter during the #MeToo movement. *Public Relations Review*, 45(1), 10-23.
- Yang, G. (2016). Narrative agency in hashtag activism: The case of #BlackLivesMatter. *Media and Communication*, 4(4), 13-17. <https://doi.org/10.17645/mac.v4i4.692>.
- Yegen, C. (2014). Bir dijital aktivizm biçimi olarak slaktivizm: Change.org örneği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 84-108. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-kiad/issue/49299/629878>.
- Yeygel-Çakır, S. (2017). Sosyal medyada dijital aktivist hareketler üzerine kuramsal bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 753-783.

EXTENDED ABSTRACT

“Network society” is the type of modern society that can be gathered around common denominator and goal for many people. Individuals of this society can discuss social problems and seek solutions for these problems, thanks to the interactive and user-derived content-based features of social media. Digital activism comes forward when it comes to solving problems, and citizens of the digital world can find the convenience of communicating their feelings, thoughts, reactions, support and anger about various social, political and communal issues such as human rights, environment and animal rights.

Digital activists comment on their actions and protests on any subject or situation on screens provided by digital communication technologies; By liking any post; by resending -forward or retweeting-; organizing petition campaigns or participating in petition campaigns; news, articles, photos, videos, etc.. Digital activists may also be involved in hashtag activism to raise awareness of a topic and encourage discussion through social media, with a large number of posts under a social or political claim and hashtagged word, phrase or sentence.

The #MeToo, #BlackLivesMatter, #sayhername formations that have resonated around the world are examples of activist movements carried out with hashtags. These formations opened on various topics in social media are also being scrutinized by various researchers.

The TikTok application, which has an increasing number of users worldwide among social media platforms, has started to attract attention with its various add-ons and technological creativity. It is stated that TikTok, which has 800 million users worldwide, has been downloaded more than 2 billion. Turkey with 38 million users in the use TikTok is located as third in the world rankings. The simplicity of its interface and usage, its attachment to social networks such as Facebook, Twitter and Instagram have been effective in TikTok being so successful. In addition, TikTok allows users to edit videos as they want, to make them more interesting with sound effects, filters, tags, and use of hashtags, challenges, and the algorithm it uses to increase interaction with other users. The increasing demand of Turkish users for TikTok is shown as the fact that it is now difficult to produce content for YouTube, that Twitter is perceived more seriously, and that Instagram has a presence for admiration and showing off.

In line with these explanations, the aim of the study is to determine the meanings produced by hashtags with the transformation of anti-TikTok movements into hashtag activism on Twitter, based on the fact that the network community is a component and an activist movement area, and to reveal the size of the network. In order to achieve the relevant purpose, the community building processes with the #tictobanned hashtag opened on Twitter were examined in the context of social network theory. Social network analysis, which is one of the data mining and analysis methods, was used in this study. Network science has several advantages. For example, it is possible to reveal the distinctive characteristics of groups, identify important links and nodes, discover roles and positions, reveal hidden connections and facilitate interaction (Kervankıran et al., 2018, p. 33). It is easier to analyze these complex relationship structures through social network analysis and thus to see connections that cannot be seen with the naked eye.

In the research, tweets, mentions, and replies to data containing the tag "#tictobanned" were drawn and analyzed on October 18, 2020 using the NodeXL program. In the study, 3749 tweets were published by 3737 users, and in total 4877 tweets were published using the #TicTocBanned tag. In addition, 4877 tweets were read one by one and divided into categories with content analysis. According to the findings obtained from the social network analysis of the research, the maximum geodesic distance of the network structure is 21; the average geodesic distance is 8.3. In the light of these data, it can be said that the sample included in the study is independent from each other and they do not act organized. Within the scope of the content analysis of Twitter data, categories such as banning TikTok in Pakistan, America and India, spoiling cultural values, standing against closure, seeing the happiest news of 2020 and the future of TikTok stars were created.

Based on the fact that anti-TikTok movements turn into hashtag activism on Twitter, it is important to determine the meanings produced through hashtags and to reveal the size of the network formed.

Most of the themes obtained through content analysis approach the issue critically and express their discomfort and want to make their voices heard by other users. Twitter is one of the most suitable platforms for hashtag activism. As in other studies, it is revealed that hashtags increase awareness, encourage discussion among users, thus providing social action.

Dijital Oyunlarda Avatar-Kimlik İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Arařtırma¹

Tahsin Eren SAYAR² ve Seçkin ÖZMEN³

Öz

Yaşamın her alanında kendisine yer bulan oyun oynama eylemi gelişen internet teknolojileriyle birlikte dijital bir forma kavuşmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren kültürden ekonomiye kadar çok sayıdaki yaşam pratiğinde köklü değişikliklere neden olan dijitalleşme sürecinin oyun oynama eylemi üzerindeki etkisi, bugün halen tartışlagelen ve akademik ilgiye mazhar olan bir disiplin olarak öne çıkmaktadır. Özellikle günümüzde Steam ve Play Station Store gibi popüler platformlar aracılığıyla performans sergileyen dijital oyuncuların/kullanıcıların oluşturdukları sanal kimlikler, yani avatarlar ise sundukları yeniden üretilen kimlik modeli ile dijital oyunları psikoloji bilimi ile yakın temasa sahip interdisipliner bir alan haline getirmiştir. Bu bağlamda dijitalleşme süreci çatısı altında oyun ve kimlik tartışmalarını çoklu ekseninde yürüten bu çalışmanın sorusu "Dijital oyunlarda belirlenen avatarlar kişilerin gerçek yaşamdaki kimlikleri ile nasıl bir ilişkiye sahiptir?" olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı ise kullanıcıların seçtikleri avatarların kişilerin kimlik ve benlik yapısı üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunu ortaya çıkarmaktır. Odak Grup Görüşmesi yönteminin kullanıldığı çalışmada örneklem olarak Yalova Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi İletişim Sanatları 3. sınıf öğrencileri ve Yalova Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği 4. sınıf öğrencilerinden toplamda 12 kişi seçilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde avatarların kişilerin kimlik yapılarında sanal kimliğe sahip olma arzusu, anonimlik, çoklu kimlik, liderlik ve aidiyet duygusunu geliştirme gibi etkiler oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyun, Dijital Kimlik, Benlik, Avatar

Avatar-Identity Relationship in Digital Games: A Study on University Students

Abstract

The act of playing games, which finds its place in all areas of life, has gained a digital form with the developing internet technologies. The effect of the digitalization process, which has caused radical changes in many life practices, from culture to economy since the 1960s, on the act of playing, stands out as a discipline that is still debated and attracts academic attention today. Virtual identities, namely avatars, created by digital players/users performing through popular platforms such as Steam and Play Station Store today, have made digital games an interdisciplinary field with close contact with the science of psychology, with the reproduced identity model they offer. In this context, the question of this study, which carries out the game and identity discussions on multiple axis under the umbrella of the digitalization process, is "What kind of relationship do the avatars determined in digital games have with the identities of people in real life?" has been determined. The aim of the study is to reveal what kind of effects the avatars chosen by the users have on the identity and self-structure of the people. In the study in which the Focus Group Interview method was used, a total of 12 students from Yalova University Art and Design Faculty Communication Arts 3rd year students and Yalova University Engineering Faculty Computer Engineering 4th year students were selected as a sample. As a result of the research, it was concluded that avatars create effects such as the desire to have a virtual identity, anonymity, multiple identity, leadership and sense of belonging in the identity structures of people.

Key Words: Digital Game, Digital Identity, Ego, Avatar

Atf İçin / Please Cite As:

Sayar, E. T. ve Özmen, S. (2022). Dijital oyunlarda avatar-kimlik ilişkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 320-341.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 2.09.2021

¹ Bu makale, danışmanlığını Prof. Dr. Seçkin Özmen'in yaptığı, Dr. Tahsin Eren Sayar tarafından hazırlanan İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, "Dijital Oyunlar Üzerinden Profilleşen Kimlikler" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 37648

² Dr. - İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sayartahsineren@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-6057-2989

³ Prof. Dr. - İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, seckinozmen@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4871-4921

Giriş

Yaşamın varlığı kadar eski olan oyun oynama eylemi, yalnızca insanlar için değil, aynı zamanda hayvanlar için de içgüdüsel bir eylemdir. Bireysel olduğu gibi topluluk halinde de icra edilebilen oyun, canlı varlıkların hayatta kalma güdülerine hizmet eden, eğlence ve sosyal amaçlı fiziki ve ruhsal eylemler olarak tanımlanmaktadır. Söz gelimi, hayvanlarda yaşamın sürekliliği için gereken avlanma davranışı olarak kodlanan oyun, ilk insanlarda ise kültürel öğeleri toplum yaşantısına yerleştirme ve dini ayinler şeklinde kurgulanmış ve uygulanmıştır. Zaman içerisindeki uygulamalarının yanı sıra oyunun bilime konu oluşu Antik Çağ'da Aristo ve Platon ile başlamıştır. Modern dönemlerde ise Hollandalı filozof Johan Huizinga ve Fransız entelektüel Roger Caillois başta olmak üzere pek çok düşünürün eserleri ile kuramsallaşan oyun kavramı, bugün gelişen teknolojinin rüzgârını arkasına alarak küreselleşme sürecine girmiş ve dijitalleşme evrimini büyük ölçüde tamamlamıştır.

Dijital oyunlar, çevrim içi veya çevrim dışı seçenekleri ile bireysel ve yapay zekâya karşı ya da çoklu ve birbirlerine karşı oynanabilmektedir. Bu yönüyle klasik oyun tanımının sınırlarını açarak insan-makine etkileşiminin bir çıktıı olan dijital oyunlar, kârlı bir endüstriye dönuşmüş ve ticari bir olgu olarak da yer etmeye başlamıştır. Küresel ölçekte en hızlı büyüyen sektörlerden biri olan dijital oyun sektörü, büyüme hızında otomotiv ve enerji gibi temel sektörleri ve eğlence alanının amiral gemisi kabul edilen sinema sektörünü geride bırakmıştır (Güvenli İnternet Merkezi, 2019, s. 8). Kişisel bilgisayar, oyun konsolu ve mobil cihazlar üzerinden icra edilen dijital oyunların, 2018 yılında yaklaşık 138 milyar dolar seviyesinde olan pazar büyüklüğünün, 2021 yılında ise 180 milyar dolara yaklaşacağı tahmin edilmektedir (Newzoo, 2018). Söz konusu pazar büyüklüğü arz-talep dengesi kapsamında değerlendirildiğinde dünya genelinde dijital oyun oynayanların istatistikî verilerine ilişkin çıkarımlar yapılabilmektedir. Dünyada bir milyardan üzerinde insan, dijital oyun oynarken (Bilgi Teknolojileri Kurumu, 2018) ülkemizde 2019 itibariyle 30 milyon insanın dijital oyun oynadığı saptanmıştır (Güvenli İnternet Merkezi, 2019, s. 10). Bu yönüyle çeşitli alanlardan gelen araştırmacıların çalışmalarında yer bulan dijital oyun kavramı, akademik ilginin de odağı olmuştur. Özellikle kamuoyu araştırmalarından elde edilen veriler ışığında 16-24 ile 25-34 yaş aralığındaki erkek bireylerin dijital oyunları yoğun olarak kullanması, kişisel özellikler üzerinde düşünme gerekliliğini doğurmuştur. Bu kişisel özelliklerin en dikkat çekenlerinden biri kullanıcıların dijital oyunlarda yarattıkları avatarlar ile sergiledikleri tutum ve davranışların altyapısında yatan nedenler olarak görülmektedir. Söz gelimi, kullanıcıların gerçek yaşamdaki eğilim ve özelliklerinin, dijital oyun oynama tercihlerine olan etkisinden bu oyunlarda sergiledikleri profillerin tutum ve davranışlarına, hatta bu tutum ve davranışların gerçek yaşamdaki kimlikleri ne ölçüde yansıttığına kadar uzanan ve geniş bir yelpazede cevaplanması gereken bir dizi olgu bulunmaktadır.

Günümüzde Steam ve Play Station Store gibi birçok dijital oyun platformu aracılığıyla dijital oyunlarda oluşturulan avatarlar için satın almalar yapılmaktadır. Bu satın almaların, avatlara görsel katkı sağlayan unsurlar sunmasına karşın, başka hiçbir avantaj sağlamaması oyuncuların bu mecralarda niçin satın alma gerçekteştirdikleri sorusunu gündeme getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında dijital oyunlarda belirlenen avatarların kişilerin gerçek yaşamlarındaki kimlik yapıları ile ne tür bir ilişki içerisinde olduğu üzerinde durulması gereken bir husus olarak dikkat çekmektedir. Bu problemden yola çıkarak çalışmanın amacı kullanıcıların seçtikleri avatarların kişilerin kimlik ve benlik yapısı üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunu ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir.

Çalışmada Odak Grup Görüşmesi yöntemi kullanılmıştır. Örneklemler olarak Yalova Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi İletişim Sanatları Bölümü 3. sınıf ve Yalova Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü 4. sınıf öğrencileri seçilmiştir. Her iki bölümden de altı öğrenci belirlenmiş ve görüşmeler altmış dakika olarak gerçekteştirilmiştir. İletişim Sanatları Bölümü yeni medya ve iletişim; Bilgisayar Mühendisliği Bölümü ise internet teknolojileri, sayısallaşma ve dijital oyun tasarımına yönelik ders içeriklerine sahip olduğu için seçilmiştir. Görüşmeler COVID-19 salgını nedeniyle dijital ortamda yapılmış ve toplanan veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir.

Gelenekselden Dijitale Oyunlar ve Özellikleri

Oyunun Tanımı ve Tarihi

Oyunun bilimselleşme süreci her ne kadar son yüzyılda şekillenmiş olsa da tanımlamalar çok daha eski dönemlere dayanmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre (2020) oyun, yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence olarak tanımlanmaktadır. Metin And ise Oyun ve Büğü adlı

eserinde oyun sözcüğünün dilimizde birçok farklı anlama işaret ettiğini belirtmektedir. And'a göre (2019, s. 36) Türkçe'de oyun ve oynamak sözcüğünün pek çok anlamı vardır: Çocukların oyunu, dans, dramatik gösterim, kâğıt, zar gibi baht oyunları, sporla ilgili eylemler, hep oyun sözcüğüyle belirtilmektedir.

Araplara Türkçe'yi öğretmek için yazılmış ve uzun yıllar boyunca referans bir kaynak olarak kullanılan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te de oyunlara ilişkin önemli saptamalar ve kategorileştirmeler yer almaktadır. Burada oyunlar “büyüklerin oynadıkları oyunlar” ve “çocuk oyunları” olarak iki başlık altında incelenmiştir (Türktaş, 1999: 62). Başlık altındaki oyunlara bakıldığında ise genel olarak top, aşık, boynuz, tepük, ötüş ve iplemektir gibi çeşitler çıkmaktadır (Çiçekli, 1970).

İngilizce'de ise durum biraz daha farklıdır çünkü oyun sözcüğü “play” ve “game” kelimelerine karşılık gelmektedir. Oyun; İngilizce'de play ve game gibi hem ismi hem de fiili karşılamaktadır. Play, oynama fiilini karşılarken, game ise oyun ismini ifade etmektedir (Yengin, 2012, s. 83). İngilizcenin play ve to play'i semantik açıdan özellikle dikkat çekicidir. Esas olarak oyun, oynamak ve ikincil olarak da, hızlı hareket, jest, el sıkışması, alkışlama, bir müzik aleti çalmak gibi bütün somut hareketleri ifade eden ve Anglosaksonca bir kelime olan plega ve plegan'dan türemiştir (Huizinga, 2015, s. 62). Kendirli'ye göre (2019, s. 51) ise game anlamındaki oyun temel olarak “bir veya daha fazla oyuncu için hazırlanan, oyuncuların bir hedefe ulaşmak için rekabet ettiği, bazı kurallar ve kısıtlamalar içeren bir aktivitedir. Barmanbek, Fidaner ve Merlin'in Kazanı (2009, s. 361) ise oyunu (game) belirli kurallar dâhilinde, genellikle eğlenmek ve psikolojik tatmin amacıyla yapılan eylem topluluğu olarak tanımlamaktadır.

Oyuna ilişkin sistemli ve kategorileştirilmiş en önemli çalışmaları yapan isimlerin başında Hollandalı filozof ve tarih profesörü Johan Huizinga gelmektedir. *Homo Ludens* adlı çalışmasında oyun oynayan insan tasviri yapan Huizinga, aynı zamanda oyunun kültürel işlevi üzerine önemli saptamalarda bulunmuştur. Oyunun kültürden daha eski bir formda olduğunu dile getiren Huizinga bu durumu, “Kültür kavramını ne kadar daraltsak da, bu kavram her halükârda bir insan toplumunun varlığını gerektirir ve hayvanlar kendilerine oyun oynamalarını öğretmesi için insanın gelmesini beklememişlerdir” şeklinde açıklamaktadır (Huizinga, 2015, s. 16). Huizinga'nın burada oyunun kültürden daha eski olduğunu anlatmasının en önemli sebeplerinden biri insandan önceki dönemde dahi oyunun var olmasıdır. Zira Huizinga, hayvanların çeşitli ritüelleri yerine getirmek için sık sık oyunlara başvurduklarını ifade etmektedir. Bu nedenle Huizinga (2015) hem insan hem de hayvanları kapsayan bir yapıda olduğunu belirttiği oyunun sadece insan âlemiyle sınırlanmayacağını ifade etmektedir. Huizinga oyunun aynı zamanda ciddi faaliyetlere yönelik hazırlık safhası içeren bir yapıda olduğunu belirtmektedir. Nitekim taklit ve gevşeme ihtiyacının olduğu noktada insanlar karşılıklarına çıkacak engellere yönelik oyunları kullanarak bir nevi hazırlık yapmaktadır. Bu durum sonucunda oyunun kültürel süreç ile olan ilişkisi daha da kuvvetlenmektedir. Birçok ilkel topluluk kendine dünyanın esenliğini güvenceye alma olanağı sağlayan kutsal ayinlerini, adaklarını, bağışlarını ve törenlerini, kelimenin gerçek anlamıyla, basit oyunlar biçiminde gerçekleştirmektedir (Huizinga, 2015, s. 20-21).

And'a göre (2009, s. 28) oyun, gerçek yaşamdan geçici olarak çıkışı ve oyunun dünyasına girişi temsil etmektedir. Buna karşın Berne ise içine girilen bu sanal dünyanın zamanla bireyin gerçeği olabileceğini belirtmektedir. Berne (2011, s. 19-20) her ne kadar oyunları bir dizi hareket ve hile olarak tanımlasa da aynı zamanda örneğin futbol gibi oyunların insanlar tarafından aşırı ciddiye alındığını ve bireylerin bu duruma çokça önem atfettiklerini belirtmektedir. Özdoğan'a göre (2005, s. 44) ise oyun kendi içinde birtakım zamansal sınırlara sahiptir. O, hayatın içindeki belirli bir zamanda başlamakta ve başka bir zamanda bitmektedir. Aristo da benzer bir şekilde oyunun sağaltıcı yanları olduğunu kabul etmektedir. Ama oyunun özgür insan için yaşamın ereği olamayacağını da savunmaktadır (Oskay, 2001, s. 12).

Kapitalizm sonrası dönemde birçok alanda yaşanan değişimler, oyun kavramının da evrilmesine yol açmıştır. Bu duruma eleştirel bir bakış açısı sunan Ünsal Oskay, gönüllü olarak katılan oyun formunun zamanla ortadan kalktığını ve önceden sağlanmış bir düzen ve kalıp içerisinde sunulan bir forma geçildiğini belirtmiştir. Bunun sonucunda çağdaş insanın oyunu gerçek bir oyun olma özelliğini yitirmiştir ve eğlence endüstrisi, tatil ve bayram gibi dönemlerde yapılan aktiviteler oyun olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Oskay, 2001, s. 18-19).

Sonuç olarak oyun sözcüğünün hem etimolojik hem de felsefi açıdan oldukça fazla tanım ve anlamı olduğu görülmektedir. Fiziksel anlamda bakıldığında oyun, insanların rahatlama gayesine hizmet ederken, psikolojik açıdan irdelendiğinde, gündelik rutinlerin verdiği yorgunluktan kaçışlarına yardımcı olan bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Felsefi açıdan bakıldığında ise bir yandan boş zaman kavramına hizmet

eden bir yapıda karşımıza çıkarırken, kapitalizm sonrası dönemde ise özellikle kültür endüstrisinin sunduğu bir olanak olarak göze çarpmaktadır.

Dijitalleşen Oyun

Soğuk Savaş dönemi sonrası her iki kutbun da teknoloji hamlelerine ağırlık vermesi ve internetin hızlı bir şekilde gelişmesi farklı iletişim alanlarının doğmasına neden olmuştur. İnternet ve uydu teknolojilerinin gelişmesi yeni medyayı ortaya çıkarırken bu dönemde dijital oyun kavramı da hayatımıza girmiştir. Kavramsal olarak oyun tanımına baktığımızda karşımıza uzun bir tarihsel süreç çıkmasına karşın dijital oyunlar bu gelişim süreci içerisinde yaklaşık 60 yıl gibi bir süreçte hızla gelişerek literatürde yer almaya başlamıştır.

Dijital oyunlar günümüzde birçok farklı disiplin ile i içe geçmiş bir yapıdadır. Yengin'e göre (2012, s. 111) dijital oyunlar yeni iletişim ortamının dijitallik, etkileşimlilik, sanallık, değişkenlik, modülerlik özelliklerini barındıran ve bu özellikleri oyun oynama edimine dhil eden bireysel iletişim ortamıdır. Sezen'e göre (2011, s. 145) ise dijital oyunlar pek çok açıdan ele alınabilecek teknolojik, kültürel ve ekonomik yapıtlardır. Dijital oyunların bu denli farklı disiplinlerden faydalanan bir yapıda olması 60 yıllık serüveninde onu göz ardı edilemeyecek bir konuma getirmiştir. Siyasetten eğitime, ticarettten kültüre kadar birçok farklı alanda kendisine yer bulan dijital oyunlar, dijitalleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte daha fazla önem verilen bir alan haline gelmiştir.

Dijital oyunların tarihsel serüvenine daha derinlemesine bir bakış atmadan önce geleneksel oyunlar ile olan farklarını incelemekte fayda vardır. Zira dijital oyunların ortaya çıkardığı farklılıklar aslında yeni medya teknolojilerinin sunduğu günümüz olanaklarına referans vermektedir. Dijital oyunları geleneksel oyunlardan ayıran en önemli farkların başında şüphesiz ki sanallık özelliği gelmektedir. Başka bir deyişle dijital oyunlar bizlere bir sanallık yaratır ve geleneksel oyunlarda her zaman belirgin olan bir mekn ve nesnelere vardır. Bireyler bu mekn ve nesnelere aracılığıyla oyunu icra ederken bu platformlarda gerçek yaşamın sunamayacağı bir simülasyon durumu söz konusudur.

Dijital oyunları geleneksel oyunlardan ayıran bir diğer önemli husus Binark ve Bayraktutatan-Sütcü'nn (2008, s. 49) zerinde durduğu profesyonel yapılanmadır. Nitekim dijital oyunlar üretim sürecinin bir aracı olduğu için endüstriyel ve maddi bir değer taşır. Oysa geleneksel oyunlarda bu tür bir kazanımdan söz edilmesi mümkün değildir.

Dijital oyunlar ile geleneksel oyunların farkına değindikten sonra dijital oyunların tarihsel serüven içerisindeki değişim yolculuğuna bakıldığında Sezen ve Sezen'in (2011, s. 249) şu tanımlamasını aktarmakta fayda vardır:

“60’lı ve 70’li yıllarda dijital oyunlar çoğunlukla insan-bilgisayar interaksiyonu ve yapay zek araştırmalarında yararlanılan bilimsel deneylerdi. Bu deneyleri yapanlar ve onların takipçileri 80’li yıllarda onları teknolojik ve kültürel amalgamlara dönüştürdüler. 90’li yıllarda dijital oyunlar sektrleşme ile ticari olgunluğa kavuştular. 2000’li yıllarda ise artık ticaret, kültür, eğitim ve hatta politika gibi alanlarda dikkate değer bir olguya dnşmişlerdi.”

Dikkate değer bir olguya dönüşen dijital oyunlar, 2000’li yıllardan itibaren hızla akademik alanın ilgi odağı olmaya başlamıştır. 2001 yılında oyun çalışmaları üzerine çeşitli uluslararası konferanslar düzenlenmiştir ve sahadaki ilk hakemli çevrim içi dergi olan Game Studies yayınlanmıştır. 2002 ve 2003’te ise, konferansların ve atölyelerin sayısı istikrarlı bir şekilde artmaya devam etmiştir. Dijital metin çalışmalarının bir alt kümesi olarak erken bir başlangıçtan sonra, video oyunu çalışmaları kendi akademik alanını bulmuştur (Frasca, 2003, s. 221).

Dijital oyunlara ilişkin literatür bilgilerinden sonra tarihsel gelişimine yönelik daha somut bilgileri vermek doğru olacaktır. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu bünyesinde 2017 yılında kurulan ve amacını “ocuk ve gençleri internetin olumsuz etkilerinden korumak” olarak belirleyen Güvenli İnternet Merkezi'nin 2019 yılında yayınladığı Dijital Oyunlar Raporu'na göre (2019, s. 6) dijital oyun endüstrisinin temel gelişimleri üç ana kısma ayrılmaktadır. Bunlar mikro işlemcilerde geçiş, oyun konsollarının salonlardan evlere taşınması ve bilgisayar tabanlı oyunların geliştirilmesidir. İlk aşama dijital oyunların temel dinamiği olarak görülürken ikinci aşama ile birlikte oyun konsolları eve girerek insanların hayatlarında yer edinmeye başlamıştır. Nihayet son aşamada ise özellikle 2000’li yılların başlarından sonra gelişen bilgisayar oyunları sektörü artık hem bir ticari obje hem de üzerine düşünülerek yanlışlarına yönelik zm önerilerinin oluşturulması gereken bir alan haline getirmiştir.

Dijital oyunların üretim sürecine bakıldığında bilinen en eski interaktif oyun olarak karşımıza Thomas T. Goldsmith Jr, ve Estle Ray Mann tarafından üretilen katot ışın tüpü (cathode ray tube) çıkmaktadır. Bu oyunun patenti 25 Ocak 1947'de alınmıştır ve oyun 14 Aralık 1948'de yayımlanmıştır (Tezel, 2016, s. 11). Literatürde ilk etkileşimli oyun olarak ise 1962 yılında Steve Russell ve arkadaşlarının Massachusetts Institute of Technology'de yapmış oldukları Spacewar kabul edilmektedir (Akbulut, 2009, s. 45). Daha sonraki dönemlerde ise Atari oyunları popüler hale gelmiştir ve 70'li yıllardan 90'ların sonuna kadar etkisini sürdürmüştür. Dijital oyunlar asıl önemli atılımını ise 90'lı yılların sonunda PC oyunları ve gelişimini hızlandıran Play Station ve Xbox gibi oyun konsolları sayesinde gerçekleştirmiştir. Bu dönemde üretilen çok sayıda oyun dijital oyun sektörünün hızla büyümesine ve gelişmesine olanak sağlamıştır. Tüm dünyada hızla gelişen dijital oyun sektörü Türkiye'de de kısa bir süre içerisinde popüler hale gelmiştir. Ülkemizde "Pusu" adlı oyun, Hakan Yüksel ve Cem Uzunlar tarafından geliştirilerek 2005 yılında satışa sunulmuştur. 2007'de ise PC oyunu olan Kabus 22 geliştirilerek Vestel tarafından satışa sunulmuştur. (Binark, 2009, s. 135-136).

Dijital oyunlar yıllar içerisinde yaşadığı gelişimlerle birlikte birtakım sınıflandırmalara ayrılmıştır. İlk dönemlerde daha çok eğlence unsurları üzerinden aktarılan dijital oyunlar zamanla birçok farklı sektörün içerisine girmiştir ve ciddi oyunlar kategorisi altında da değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Eğlence unsuru altında değerlendirilen oyunlar birtakım alt sınıflardan oluşmaktadır. Kukul'a göre (2013, s. 25-26) dijital oyunlar; oyunun amacına göre, oynanma şekline göre, oynayan kişi sayısına göre ve oynandığı ortama göre değişmektedir. Kullanılan teknoloji göz önüne alındığında ise dijital oyunlar; konsol oyunları, bilgisayar oyunları ve çevrim içi (online) oyunlar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma daha çok dijital oyunların fiziki yapısı üzerinden yapılmaktadır. Nitekim tarihsel gelişim sürecine bakıldığında önce konsol oyunları sonrasında bilgisayar oyunları alanı domine eden ve dijital oyunların yayılım sahasını belirleyen önemli fiziki cihazlar olarak karşımıza çıkmıştır.

Eğlence unsuru olarak değerlendirilen dijital oyunlara ilişkin bir diğer sınıflandırma Ögel'e aittir. Ögel'e göre (2014, s. 51-53) dijital oyunlar 10 unsurdan oluşmaktadır. Bunlar, Aksiyon Oyunları, Macera Oyunları, Dövüş Oyunları, Bilmece Oyunları, Eğlence Türü Oyunlar, Rol-Oynama (RPG) Oyunları, Simülasyon Oyunları, Spor Oyunları, Strateji Oyunları ve Görev İçerikli Aktivitesi Yüksek Oyunlar'dır. Bozkurt ise (2014, s. 6) bu oyunları 5 ana unsur etrafında şekillendirmiştir. Bunlar; Aksiyon, Macera, Rol Yapma Oyunları, Simülasyon ve Stratejidir. Bu sınıflandırmaların her biri aslında üretilen dijital oyunların içeriklerine göre yapılan sınıflandırmalardır. Zira her oyun yapısı gereği birtakım hikâye ve içerik barındırmaktadır ve bu özellikler o oyunun hangi türe daha yakın olduğuna ilişkin fikir vermektedir. Bozkurt'a benzer fakat daha ayrıntılı bir sınıflandırma ise Herz ve Poole'e (Kerr, 2006, s. 40) aittir. Herz ve Poole oyunları Aksiyon, Dövüş, Spor, Bulmaca, Macera, Rol Yapma, Simülasyon ve Strateji gibi alt dallara ayırmaktadır. Bu dalların her biri oyunların özelliklere ilişkin fikir ve örnekler sunmaktadır.

Oyunların eğlence unsurlarından farklı olarak ciddi bir platform olarak adlandırılması askeri ve siyasi alanlarda kullanımıyla tartışılmaya başlanmıştır. Burada dikkat çeken kavramlar aslında eğitim ve propaganda olmuştur. Sorensen ve Meyer'e göre (2007) ciddi oyunlar, eğitim tasarımı ve eğlencenin ötesinde bir gündemi olan dijital oyunlar ve ekipman olarak tanımlanır. Ciddi Oyunlar, anahtar kelime olarak ayrı bir öneme sahiptir ve diğerlerinin yanı sıra, öğrenme oyunları, eğitici oyunlar, eğitim oyunları, iş oyunları ve fiziksel oyunu teşvik eden oyunları içerir ve çeşitli konuları, hedef grupları ve bağlamı aşarlar. Bu açıdan ciddi oyunlar aslında insanların belirli konularda nasıl düşünmeleri gerektiğine dair şablonlar üretmekte ve bu şablonlar üzerinden işlemektedir (Bayraktutan-Sütcü, 2009, s. 315). Michael ve Chen'e göre (2006, s. 23) ise ciddi oyunlar, bir mesaj iletmek, ders vermek veya bir deneyim sağlamak için oyunların sanatsal ortamını kullanan oyunlardır.

Ciddi oyunlar eğlence oyunları ile yukarıda belirtilen özellikler açısından ayrılmaktadır. Öğrenme, eğitim, sağlık, esenlik, değişim, ikna veya burada tartışıldığı gibi, sadece deneyim veya duygu ciddi oyunların temel unsurlarını oluşturmaktadır (Marsh, 2011, s. 61). Bu açıdan bakıldığında ciddi oyunlar ile eğlence oyunlarının farklarına vurgu yapmakta fayda vardır. Susi, Johannesson ve Backlund (2007, s. 6) eğlence oyunları ile ciddi oyunları birtakım farklara göre ayırmaktadır. Bu farklardan ilki ciddi oyunların odak noktasının problem çözme olarak belirlenmesidir. Çünkü kullanım alanlarına bakıldığında aslında amaç daha çok eğitimidir. Eğlence oyunlarında ise amaç aslında deneyim elde etmektir ve burada herhangi bir öğrenim amacı bulunmamaktadır. Temel unsur eğlence üzerine kuruludur. Ciddi oyunlar aslında sistemli çalışan ve gerçekliğe yakın olan bir simülasyon üzerine işlemektedir. Eğlence oyunlarında ise bu süreç daha basit bir düzeyde çalışmaktadır. Son olarak iletişim ögesine bakıldığında ise ciddi oyunlarda mükemmel olmayan, eğlence oyunlarında ise daha mükemmel bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Gelenekselden Dijitale Kimliğin Dönüşümü

Kimlik ve Benlik

Bireylerin doğdukları andan itibaren hayata dair elde ettiği önemli kazanımlar sonucunda benlik yapılarının oluşma süreci başlamaktadır. Tutar'a göre (2014, s. 65) benlik, her şeyden önce, kendimize ilişkin inançlarımızın bütünüdür. Doğumdan ölüme kadar olan süreçte tecrübe edilen sayısız olay ve diğer insanlarla olan ilişkiler benlik üzerinde etkiye sahiptir. Tutar'a benzer bir başka tanımlama ise Kenç ve Oktay'a aittir. Onlara göre (2002, s. 72) benlik, yaşantılar sonucunda gelişen edinik bir yapıdır. Bir başka ifade ile benlik bireyin doğduğu andan itibaren geçirdiği yaşantıların sonucunda edinilen ve bu yaşantılarla gelişen bir yapıdır.

Doğumla birlikte başlayan dünyaya alışma süreci aynı zamanda bireyin kendisini ve dünyaya bakış açısını belirler. Bu süreç içerisinde kişi kendisine dair anlamlandırma sürecini başlatmış olur. Hayatı boyunca yaşadığı tüm tecrübe ve birikimi yaşamına aktaran kişi, hem bunlardan birtakım dersler çıkarır hem de bunları kendi benliğinin bir parçası haline getirir. Bu bağlamda benliği şahsın kendisine bakış açısı, kendisini zihninde temsil ediş biçimi şeklinde tanımlamak mümkündür. Ayrıca, benlik kavramı şahsın kendisi ile ilgili algılamalarının, kişisel atıflarının (yüklemelerinin), geçmiş yaşantılarının, gelecekle ilgili hedeflerinin, sosyal rollerinin onun zihninde temsil edilişi ve zihinde kavramsal ben olarak odaklaşmasıdır (Aydın, 1996, s. 41).

İnsanların birlikte yaşamaya başlamasıyla sosyal çevre ve toplumsal yapı kavramları ön plana çıkmıştır. Tarım toplumuna geçmesiyle sosyal birliktelik artarken kişiler aynı zamanda hem birbirlerine bağlı hem de birbirlerinin uyarı ve düşüncelerini önemseyen bireyler haline gelmiştir. Bu durum benlik kavramının oluşumuna önemli etkiler yapmıştır. Böylece benlik oluşumuna ilişkin başkalarının kişiye yansıttığı özellikler, kişinin kendisi hakkındaki gözlemlerinden elde ettiği bilgiler gibi etkili olmuştur. Kişi kendisi hakkında sıklıkla söylenen şeyleri benliğinin parçaları olarak görür ve ifade eder hale gelmiştir (Özen ve Gülaçtı, 2010, s. 23).

Benlik türlerine baktığımızda karşımıza 5 ana başlık çıkmaktadır. Tutar'a göre (2014, s. 68-69) bu 5 ana başlık şunlardır:

- Vücut benliği: İnsanın çocukluğundan yaşlılığına kadar vücudunda yaşanan değişiklikleri anlamayı sağlayan benlik algısıdır.
- Cinsiyete ait benlik: Kişinin ergenlik döneminde vücudunda yaşadığı hızlı değişimleri fark etmesiyle ilgili benliktir.
- Sosyal benlik: Aile, arkadaş, sosyal gruplar, yığınlar, kategoriler ve toplumdaki diğer insanlarla iletişim kurma ile ilgili benlik algılamalarıdır.
- Mesleki benlik: Kişinin kendilik saygısı, mesleki saygıyla, iş ve meslek ahlakıyla ilgilidir.
- Ahlaki benlik: Tutum ve davranışlarının diğer insanları nasıl etkilediği, kendisi için istediği "iyi"yi başkası için de isteyip istemediği ile ilgili benlik algısıdır.

Benlik algısında ön plana çıkan bu yaklaşımlar kişinin toplum ve kendisi açısından öngördüğu kişilik oluşumuna dair ipuçları vermektedir. Kendisini uzun boylu yahut kısa boylu olarak tanımlayan bir kişi kendi benliğine dair yorumsama yaparken vücudunun bu özelliklerinden faydalanır. Yahut cinsiyetinin ona atfettiği birtakım özellikler, onun toplum içerisinde ne tür bir davranış kalıbına girmesi gerektiğine dair yaklaşım sunar. Mesleki ve sosyal benlik ise elde ettiği iş, statü ve davranış kalıplarını bu yönde belirlemesine uygun davranış kalıpları sunar. Ahlaki özellikleri hem kendisi hem de diğer insanlara yönelik tutum ve davranışlarını şekillendirmesinde anahtar kavramlar olarak ön plana çıkar.

Tüm bu tanımlamalar ve kategorileşmeler birlikte düşünöldüğünde kişiyi kendisi yapan en önemli özelliklerin başında benliğin geldiği ortaya çıkmaktadır. Hayatımızın her evresinde var olan benlik kavramı, insanın kimliğinin ve kişiliğinin en merkezi noktasında bulunur ve onu kendisi yapmaktadır. Bu nedenle benlik öznel ve kimlik konularıyla bağlantılıdır (Tutar, 2014, s. 66).

Kuramsal ve kavramsal açıdan bakıldığında tarih içerisinde toplumsal olayların benlik üzerinde birtakım değişiklikler ortaya çıkardığı görölmektedir. Hogg ve Vaughan'a göre (2011, s. 138-139) benlik kavramı, 16. Yüzyıl'dan itibaren değişimlere uğramaya başlamıştır. Bu değişimler 4 başlık altında toplanmaktadır:

Sekülerleşme: İnsanın tüm ümit ve beklentilerini ölümden sonraki yaşama erteleme düşüncesinin yerini, onları gerçek kılmak için bu dünyada etkin bir biçimde çaba harcanması gerektiği yolundaki düşüncenin alması.

Sanayileşme: İnsanlar artık çalışmak üzere oradan oraya hareket eden birer üretim birimi olarak görülmekteydi; dolayısıyla geniş aile gibi statik toplumsal yapılara kenetli olmaktan çıkmaya, taşınabilir bir sosyal kimliğe sahip olmaya başlamışlardı.

Aydınlanma: İnsanlar kendileri için farklı/daha iyi kimlikler ve yaşamlar organize ve inşa edebileceklerini düşünüyorlardı artık; bunun için de Ortodoks değer sistemlerini ve baskıcı rejimleri alaşağı etmişlerdi (örneğin on sekizinci yüzyılın sonundaki Fransız ve Amerikan devrimleri).

Psikoanaliz: Freud'un (örneğin, 1921) insan zihnindeki işleyişine ilişkin olarak geliştirdiği kuram, benliğin gerçek anlamda anlaşılamayacağı, çünkü onun bilinçdışının bilinmedik derinliklerinde yattığı yolundaki düşünceyi berraklaştırmıştır.

Benlik değişimi üzerinde ilk dikkat çeken tanımlamalardan biri sekülerleşme üzerinedir. Modern döneme kadar gelen süreçte insanlar yaşama olan bakış açılarını dünyevi sistem üzerine değil, dini inanışlarının öngördüğü ölçüde "ahiret" inancı üzerine kurgulamaktaydı. Maddeden uzak ve dünyanın sunduğu "somut" nesnelere ihtiyaç duymayan bu bakış açısı, bireylerin benlik oluşumlarına da doğrudan etki etmekteydi. Fakat 18. Yüzyıl'dan sonra başlayan aydınlanma hareketleri ile birlikte pozitivist yaklaşımların ön plana çıkışı, sekülerleşme mantığının hızlanmasına yol açmıştır. Bu dönemde insanlar diğer dünyadan ziyade yaşadıkları hayatı anlamlandırmak ve onun sunduğu nimet ve zevklerden daha fazla faydalanma ihtiyacı duyar hale gelmiştir. Böylece kişiler, benliklerinde eski kuralcı ve kabul edici yapılardan ziyade daha özgürlükçü ve maddeci bir yaklaşıma doğru evrilir hale gelmiştir.

Sekülerleşmeyle orantılı olarak benlik değişimlerine etki eden bir diğer unsur sanayileşme olmuştur. Avrupa'da İngiltere'nin başı çektiği sanayileşme hamleleri 18. Yüzyıl'da baş göstermiştir. Bu dönemde tüm dünyada büyük bir değişim süreci yaşanırken bireylerin sosyal yaşantuları da bu değişimlerden nasibini almıştır. Sanayi öncesi dönemde tarım toplumu, bireyleri birbirine daha çok bağlayan ve geniş ailelerin bir arada yaşadığı bir yapıyı oluşturmaktaydı. Daha çok kendi üretimleri için çalışan kişiler sanayi hamleleri ile birlikte fabrikalar ve büyük ölçekli şirketlere hizmet eder hale gelmişlerdir. Bu dönemde insan, bir meta haline gelerek çalışması gereken, sadece üretim odaklı görülen, göç edebilir ve farklı toplumsal yapılarla kaynaşabilir hale gelmiştir. Böylece bireyler farklı toplumların sosyal yapı ve statülerinden etkilenmişlerdir. Benlik yapıları bu sayede farklı toplumların yapı ve statülerinden faydalanır bir yapıya kavuşmuştur.

Ortaçağ Avrupa'sı her açıdan kilise etkisinin yoğun hissedildiği ve dini yaklaşımların ön planda olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde kilisenin mutlak hâkimiyeti kıta Avrupa'sında tekeli bir yaklaşımı ön plana çıkarmıştır. Bireyselliğin arka planda kaldığı bir dünya yapısı içerisinde her kişi, tanrının hizmetkârı ve onun yeryüzündeki temsilcisi olan kilisenin boyunduruğu altında olması gereken maddeler olarak görülmüştür. Fakat Rönesans, Reform ve Aydınlanma Hareketleri ile birlikte tüm dünyada farklı bir düşünce dalgası oluşmuştur. Özellikle 18. Yüzyıl sonunda Fransa'da yaşanan devrimle insanlar bireyselleşme yolunu seçmişlerdir. Kendileri için yaşama ve kendilerine ait bir yaşam kurma gayesi içerisine giren bireyler, benlik yapılarını da bu doğrultuda oluşturma gayesine yönelmiştir. Baskıcı rejimlerden kurtulmak için kitlesel isyanlara yönelen kişiler, pozitivistimin ön planda olduğu akılcılık perspektifinde düşünce sistemine sahip olmuştur.

İnsanların bireysel yapılarının oluşumunda etkin olan bir diğer önemli unsur kimliktir. Kimlik ve benlik ilişkisinin önemine dair yapılan araştırmalar iki kavramın birbiriyle iç içe bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Bilgin, kimliğin oluşumunda benliğin önemine vurgu yapmaktadır. Ona göre (2014, s. 98) çocuklar hayatlarının ilk haftalarında etrafındakinin rollerini alarak eğlenmektedir. Sonrasında ise öğrendiği rolleri kendisine yerleştirmektedir. Bu durum sonucunda sosyal grubunu, kendi davranışlarını yöneten normların, tutumların, amaçların örgütlenmiş bir topluluğu olarak algılamaktadır.

Kimliğin oluşumunda şüphesiz ki doğuştan gelen kişilik özelliklerinin etkisi büyüktür. Fakat bunun yanı sıra toplum içerisinde yaşayan bireylerin bu yapıdan aldıkları etkileşimler de bir hayli önemlidir. Nitekim çocukluktan itibaren insanlar, çevrelerinde gördükleri her şeyden etkilenir ve onu kendi yapılarına uygun bir şekilde alarak işlerler. Çocuklarda eğlence işlevi olarak başlayan bu süreç zamanla öğrenmeye doğru yönelir. Bu öğrenme sonucunda kimlik yapıları şekillenmeye başlar.

Çocuklara yönelik yapılan araştırmalarda ayna deneyimi fazlasıyla dikkat çekmiştir. Zazzo'nun araştırmalarına göre çocuklar iki yaşına doğru aynadaki imgesini tanıyabilir hale gelmektedir. Nitekim

çocuk kendi vücudu ile (organları, heyecanları, dokunma duyuları) aynadaki kendi imgesinin dış görünüşüyle ilişki kurduğu anda kimlik duygusunu kazanır (Bilgin, 2014, s. 103). Çocukların bu kimlik yapılarının oluşumunda ilk ve en önemli unsur ailedir. Çocuklar başlarda ebeveynlerinin tutum ve davranışlarını birebir kopyalarlar. Kendilerini bir birey olarak hissetmeleri ise genellikle kendi vücutlarını tanımaya başladıkları zamanla eş değerdir. Bu ayna sürecinde çocuklar kendi fiziki yapısı ile bir ilişki kurar ve kimlik oluşumunun ilk adımlarını atmış olur.

Kimliğe ilişkin daha kuramsal ve kavramsal yaklaşımlara bakıldığında ortaya 4 temel unsur çıkar. Bilgin'e göre (2014, s. 84-85) bu 4 temel unsur "ayna" ben yani diğerlerinin bana yansıttığı özelliklerdir. İkincisi bireyin kendisini diğerleri ile karşılaştırması. Üçüncüsü grup aidiyetlerini dile getirmek ve sonuncusu sosyal statü ile gelen rollerdir. Her birey temelde ilk olarak kendi özelliklerinden beslenir. Doğuştan gelen bu özellikler (fiziki yapı gibi) bireye bir aidiyet yapısı hissettirir. Mavi gözlü olmak, açık bir tene sahip olmak, uzun boylu olmak gibi birçok özellik kişinin ilk adımını oluşturur. Daha sonra insanlar çevresindeki kişilerle kıyas noktasına geçiş yapar. Kıyaslar aynı zamanda insanların ne tür bir çevrede var olmak istediklerine yönelik önemli ipuçları sunar. Bunun devamında ise elde edilen sosyal statü, kimlik yapılarına ilişkin veriler sunar.

Kimliğin oluşumunda bireylerin toplumsal açıdan oluşan norm ve değerlere ilişkin hareket etmeleri de son derece önemlidir. Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (2012) adlı eserinde kişilerin toplumda kabul gören yapılara ilişkin davranış değişikliklerinde bulduklarını belirtmektedir. Bununla birlikte taklit, benzemeye çalışma gibi çabaların da kimlik oluşumunda etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu durum kişileri kimlik yapısının oluşumunda toplumsal yapının önemine yönlendirir. Toplumsal yapı içerisinde her kişi, tek başına yaşamaya pek uygun değildir. Günümüzde bir orman yahut ıssız adada yaşayan insan sayısı oldukça azdır. Bu da kişileri topluluk içerisinde yaşamak zorunda olan birer canlılar oldukları sonucuna ulaştırır. Bu noktada Goffman'ın yaklaşımı önem kazanmaktadır. Zira insanlar var oldukları çevre içerisinde bazen olmadıkları insanlar gibi davranmak zorunda kalabilirler. Bu durum onları zamanla var olmak istemedikleri kimlik yapılarına büründürebilir. Taklit ve benzemeye çalışma olarak adlandırılan bu yaklaşım sonucunda insanlar "buldukları kabın şeklini" alarak o toplum yapısında kabul görürler. Kabul görme insanlar için son derece önemlidir. Çünkü kabul görme toplumsal yapıda var olabilmenin anahtar unsurlarından biridir.

Kimlik kavramına ilişkin bir diğer önemli yaklaşım Sosyolog Anthony Giddens'a aittir. Giddens'a göre (2010, s. 102-103) bireylerin kimlik oluşum sürecinde tarihsel dönemlerin etkisi büyüktür. Giddens, Orta Çağ Avrupa'sında kimlik oluşumunun kurumsallaşmış süreçler tarafından oluşturulduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu "pasiflik" modern süreçle birlikte değişmeye başlamıştır. Giddens'ın burada üzerinde durduğu unsur, sosyal yapı ve yönetim anlayışlarının bireylerdeki hâkimiyetidir. Orta Çağ Avrupa'sında kilise temelli bir yaklaşım bireylerin yaşam tarzlarına doğrudan etki etmekteydi. Bunun sonucunda kişilerin yerine düşünen, onların yerine karar veren ve onlara belirli bir kimlik yapısı atfeden statü bulunmaktaydı. Giddens'ın pasiflik ile tabir etmek istediği nokta tam olarak buraya değinmektedir. Orta Çağ sonrası dönemde bu yapı değişimlere uğramıştır. Aydınlanma Çağı, ulus-devletçiliğin yükselmesi ve Sanayi Devrimi gibi tarihsel olaylar kimliğin yapısında önemli farklılıklar oluşturmaya başlamıştır.

Yukarıda belirtilen tüm bu sosyal yaklaşımlar kimlik tanımının farklı alanlarla olan ilişkilerini göz önüne sermiştir. Bu nedenle "kimlik" tanımı çağdaş sosyal bilimde psikanaliz, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji ve tarih gibi birçok alanda kendisine yer bulmaktadır. (Stryker ve Burke, 2000, s. 284). Nitekim ABD'nin sosyo-kültürel bağlamı içinde gelişen kimlik terminolojisi, tüm dünyaya ihraç edilerek medyatik, siyasal ve sosyal vokabülere nüfuz etmektedir. Günümüzde kimlik kavramı, milliyetçilik, göç, din, cinsiyet araştırmaları ve etnisite araştırmalarında neredeyse vazgeçilmez bir hale gelmiş durumdadır (Bilgin, 2014, s. 21). Sonuç olarak kimlik, birbiriyle ilişkili birçok toplumsal ve sosyal olayla bağlantılı bir tanımdır. Jenkins (2014) bu durumu "insanın 'kim' olduğunu, diğerlerinin sizin kim olduğunuzu bilmesi ve diğer insanların bizim kim olduğumuz hakkında düşünmesidir" şeklinde yorumlamaktadır.

Klasik anlamdaki kimlik tanımının yanı sıra gelişen yeni medya ve internet teknolojileri bireylerin yeni bir kimlik yapısı yani "dijitali" oluşturmalarına olanak sağlamıştır. Özellikle sosyal ağlar çerçevesinde gelişen yeni kimlik yapısı bireylere birtakım sosyal ve psikolojik nitelikler kazandırmıştır. Bu bağlamda ortaya hem pozitif hem de negatif olan bazı kavramlar çıkmıştır.

İnternet teknolojilerinin gelişmesi bireylerin yaşam safhalarında birçok farklı değişimi getirmiştir. Dijitalleşmeyi hayatın her noktasında hissetmeye başlayan insanlık, kimlik yapılarında da birtakım

yeniliklerle karşı karşıya kalmıştır. Klasik anlamda yapılan kimlik tanımlamaları insanların benlik ve özlük ilişkilerine gönderme yaparken, dijitalleşen kimlik bunlara ek olarak kişilerin oluşturdukları yeni sanal yapılara ve değişimlere işaret etmektedir.

Dijital kimliğin oluşumuna yönelik birçok farklı fikir ve düşünce ortaya atılmıştır. Bunların en önemlilerinden biri Spears ve Lea'nin (1994) ortaya koyduğu SIDE (Social Identity Model of Deindividuation Effects) teorisidir. Sosyal kimlik ve kimliklerin belirsizliği üzerine kurulan bu teoride bilgisayar ortamı iletişimde hedef; benlik, kimlik ve gruplar arası iletişimi ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Burada Spears ve Lea'nin ön plana çıkarmak istedikleri birtakım temel unsurlar yer almaktadır. Anonimlik ve kimlik belirsizliği üzerinden oluşan yeni dijital kimlik yapılarına gönderme yapan Spears ve Lea, kişilerin yeni dijital kimlik yapısı içerisinde her geçen gün öz kimliklerinden uzaklaştıklarını ve içerisinde buldukları grubun normlarına uyum sağlamaya başladıklarını ifade etmektedir. Bu teoride ön plana çıkan bir diğer unsur insanların yüz yüze iletişimden uzaklaşmaları ve bununla birlikte mekânsal ve zamansal bir izolasyonun içerisinde yer almalarıdır. Bu izolasyon süreci dijital kimlik unsuru ile doğrudan bağdaşmaktadır. Zira izolasyonla birlikte var olan anonimlik aynı zamanda bireyleri özgür kılmaktadır. Bu özgürlük sayesinde bireyler istedikleri türde bir kimlik yapısını tesis edebilmektedir.

Bireylerin oluşturdukları anonim yapı içerisinde dijital bir kimlik safhasının izdüşümü olarak profiller, kişilere büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Bu sayede dijital kimliği oluşturmak son derece basitleşirken kişilerin yaş, cinsiyet gibi bilgileri paylaşmak zorunda kalmamaları sanal kimliklerini istedikleri gibi şekillendirmelerine olanak vermektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde mecralar, bireyin yeniden kimlik üretmesine imkân veren ve mevcut yarattığı dijital kimlikleri ağ tabanında saklayan bir sistemi barındırır (Sarıyar, 2019, s. 30). Yeniden üretilen kimlik safhası, bireylere olmak istedikleri kimlik yapısına yönelik ipuçları sunar. Öyle ki uzun yıllar boyunca hayal ettikleri bir kişiliğe yahut kimliğe ulaşmak isteyen bireyler, birçok sorumluluktan kurtulmuş olurlar. Bu sayede bireyler aile, sosyal sınıf, cinsiyet, coğrafi bölge gibi etmenlerin getirdiği grup kimliklerinin yükümlülükleri de dijital kimliklerde taşımak zorunda kalmazlar. Dolayısıyla dijital kimlikler kişilerin gerçek hayatta sahip olmadıkları seçenek ortamını sunmaktadır (Gündüz, 2014, s. 65).

Kişilere sunulan yeni kimlik yapılarının tesis edilmesinde sosyal ağların rolü büyüktür. Birçok özelliği ile sosyal ağlar bireylere hem birtakım kazanımlar sunmaktadır hem de bazı problemlere neden olmaktadır. 2000'li yıllarda hızla gelişen internet teknolojisi bireylerin birbirleri ile olan iletişim ağlarını güçlendirmiştir. Önce Web 1.0, sonrasında Web 2.0 farklı alternatifler sunarken Google, YouTube ve Facebook gibi sosyal medya mecralarının var olması insanların deneyimlerini diğer kişilerle paylaşmalarına olanak sağlamıştır. Diğer yandan bu mecraların ortaya çıkışı farklı cemaat ve grupların oluşmasına ön ayak olmuştur.

Sosyal ağlar ile günümüzde bireyler, her türlü iletişimi sağlayabilmektedir ve birbirlerine ait bilgilere sahip olabilmektedir. Fakat burada oluşan durum daha çok bireyin kendisini ne şekilde sunduğu ile bağlantılıdır. Zira sosyal ağlar üzerinde bireylerin kendilerini istedikleri gibi sunabilme özellikleri bulunabilmektedir. Bununla birlikte kişiler oluşturdukları profiller üzerinden yeni bir kimlik sunumu yapabilmektedir. Bakıroğlu'na göre (2014) bireyler, oluşturdukları bu profiller aracılığıyla fotoğraflar, paylaşımlar yapmaktadır ve bunların tümü bireyin oluşturmak istediği kimliğinin bir parçasıdır.

Sosyal ağlar aracılığıyla kimlik edinme süreçleri kişilere birçok farklı özgürlük sunmaktadır. Bireylerin çevrim içi ortamlarda fiziksel yönlerini göstermek zorunda olmamaları onlara aynı zamanda birtakım ayrıcalıklar sunmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde çevrim içi mekânlarda görünür bedenlere sahip olmamak, katılımcılara kendi temsillerini ve nasıl tanınmak istediklerini aktif olarak yapılandırılmaları için birçok imkân sunmaktadır (Cizmeci, 2014, s. 393). Bu imkânlar bazen istedikleri dijital kimliği oluşturmalarına izin verse de çoğu zaman kişiler uzun vadeli paylaşımlarda öz kimlik yapılarını ortaya koymaktadır. Örneğin, bir çevrim içi tartışma sitesinde belirli bir takma adla ilişkilendirilen itibar, çevrim dışı kimlikten bağımsız olarak sunulabilir. Fakat sonuç olarak bakıldığında bireyin kendini görünür kılmak için bir dijital kimlik oluşturması gerekmektedir (Ellison ve Boyd, 2013, s. 4).

Oluşturulmak istenen dijital kimlik yapısında içerisinde bulunan ortamın etkisi büyüktür. Boyd'a göre (2007, s. 13) bireyler bazı zamanlarda kimliklerini buldukları ortama göre inşa ederler. Bunun temel sebebi bireylerin girdikleri ortamda var olabilme ve kendilerini kabul ettirebilme dürtüleridir. Bunun benzeri dijital ortamda da kendisini göstermektedir. Örneğin bir MySpace profili, bireyin kendisini sunabileceği bir dijital beden biçimine dönüşebilmektedir. Sonuç olarak ne olursa olsun bireylerin dijital ortamlarda var olma hisleri ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir ortamda bireyler "dijital bedenlerini" bir var olma aracı olarak kullanmaktadır. İnsanlar, internet ortamında her ne kadar coğrafi koordinat ve yaşanılan

yer gibi bilgilere ulaşamasa da bireylerin kendi elleriyle sundukları bu dijital bedenlere bir tuş kadar yakındırlar (Boyd, 2007, s. 9).

Dijital kimlik yapılarının oluşumunda kabul görülen yeni simüle evrenin katkısı büyüktür. Baudrillard'ın ortaya attığı simülasyon evreni kavramı kişilerin zamanla kendilerini gerçek olmayan dünyanın bir parçası haline getirmeleri üzerine kuruludur. Bireylerin sosyal ağlar vasıtasıyla elde ettikleri sanal kimlikler de bu kavram ile doğrudan örtüşmektedir. Günümüzde Second Life gibi yahut çevrim içi olarak oynanan çok sayıda bilgisayar oyununda görüldüğü gibi bireyler kendilerini bir grubun ve hayatın parçası halinde görebilmektedir. Öyle ki zamanla bu grubun sadık birer üyesi haline gelirler ve orada kendilerine yeni bir sanal yaşam inşa edebilirler. Bu sanal yaşam içerisinde gündelik hayattan uzaklaşan bireyler, zamanla bu grupları sosyal yaşamlarının bir parçası haline getirebilmektedirler (Bargh ve McKenna, 2004, s. 12).

Dijital Oynularda Avatar ve Kimlik

Yeni medya teknolojilerinin gelişmesiyle bireylerin yaşadığı birtakım sosyal ve psikolojik değişimler, dijital oyunlar aracılığıyla gücünü arttırmıştır. 1990'lı yıllarda Web 1.0'ın ortaya çıkmasıyla değişen sosyal ilişkiler insanların kimlik edinim süreçlerini de etkilemeye başlamıştır. Konuya ilişkin çok sayıda çalışma yapan sosyolog Sherry Turkle'ye göre (2005, s. 132) ergenlikle birlikte kişiler kimlik oluşturma sürecinde birçok farklı materyalden faydalanmaya başlamıştır ve bilgisayarlar sosyalleşme ve kimlik oluşturmada önemli bir araç haline gelmiştir. Buna bağlı olarak gelişen teknolojiyle birlikte oluşan kişisel web sayfalarının da kimlik yansıması olduğunu belirten Turkle (1997, s. 258) kişilerin sayfalarında ilgi duydukları müzik, resim, fotoğraf benzeri içerikleri paylaşarak kimlik oluşturduklarını ifade etmektedir.

1997 yılında yazdığı "Life on the Screen Identity in the Age of Internet" adlı kitabında dijital oyunlar-kimlik ilişkisine değinen Turkle, bir grup öğrenci ile gerçekleştirdiği görüşmede deneklerin çevrim içi oyunlar aracılığıyla oluşturdukları sanal kimliklerinin çevrelerindeki insanlara kendilerini tanıtmada büyük yardımları olduğuna dikkat çekmektedir (1997, s. 256). Bu açıdan bakıldığında dijital oyunların insanların çevreleri ile olan ilişkilerini düzenlemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Nitekim Turkle (1997, s. 265) dijital oyunların kolektif kimlik duygusunu yeniden şekillendirdiğini ifade ederek kişilerin kimliklerini yansıtmada bu platformdan faydalandıklarına dikkat çekmektedir.

Dijital oyunlar aracılığıyla yaratılan kimlik tartışmalarında en çok dikkat çeken kavramlardan biri "persona" olmuştur. Binark ve Bayraktutan-Sütçü'ye göre (2008, s. 57) sanal uzamda yaratılan ve dijital oyun dünyasında performe edilen kimlik son kertede, bireyin "persona"sının bir uzantısıdır. Bartle'ye göre (2001) ise persona oyuncu-gerçek ayrımının sona erdiği ve oyuncunun bizatihi karakterin kendisinin olduğu bir kavramdır. Ortada herhangi bir dolaylılık yoktur ve oyuncu karakteri öldüğünde aslında kendisinin de öldüğünü hissetmektedir. Yani personalar her ne kadar sanal bir düzeyde kişilerin hayatına girse de zamanla bu sanallık yerini Boudrillard'ın da işaret ettiği hipergerçeklik'e bırakmaktadır. Dolayısıyla birey bu dünyayı gerçek olarak kodlamaktadır.

Personalar aracılığıyla oluşan kimlik inşası sürecinde özdeşleştirmenin rolü son derece büyüktür. Batı'ya göre (2011, s. 21) özdeşleşmeyle birlikte kişi kendisini yapaya doğru yönlendirmektedir ve kişinin yeni bir kimlik süreci başlamaktadır. Kişinin hayatında yaşadığı yeni duygular, heyecanlar ve yaşamışlıklar da bu kanıyı desteklemektedir. Baym'a göre (1998, s. 55) ise bu özdeşleşme süreci tutarlılık içerisinde gelişmektedir. Çünkü çoğu sosyal kullanıcı dijital alanlarda çevrim dışı kimlikleriyle tutarlı bir çevrim içi benlik yaratmaktadır. Bu benlik ve kimlik yaratımıyla birlikte bir yandan yeni mekânlar ve roller oluşturulurken (Waskul ve Douglass, 1997 Akt: Soyseçkin, 2007, s. 252) diğer yandan kişiler kendilerine hile yoluyla "ideal" dünyalar yaratarak (Tetir, Kılıç ve Topcu, 2020, s. 19) gerçek sorunlardan kaçış yolunu seçebilmektedir.

Dijital oyunların kimlik inşası sürecinde 90'lı yıllarda son derece etkili olan ve üzerine birçok farklı çalışma yapılan Multi-User Dungeon (Çok Kullanıcı Zindan) oyunu önemli bir yere sahiptir. Kısaca MUD olarak aktarılan bu oyun, bir bilgisayar ağı üzerinden birkaç eşzamanlı kullanıcıdan gelen bağlantıları kabul eden ve onlarla veri paylaşımına izin veren bir programdır. Bu ortamda bireyler metinsel düzlem üzerine kurulu sanal odalar arasında dolaşarak birbirleriyle etkileşime girebilmektedir (Bartle, 1999). Curtis ve Nichols'a göre (1994, s. 193) MUD kullanıcıları, genellikle aynı odadaki diğer tüm kullanıcılar tarafından görülen mesajları yazarak, birbirleriyle gerçek zamanlı olarak doğrudan iletişim kurmaktadır. İlk MUD geliştiricilerinden Richard Bartle, bir MUD'a dalmanın üç düzeyinden bahsetmektedir. İlk aşama olan

“avatar”da sanal yaratık sadece emirleri yerine getirmektedir. İkinci aşamada karakter oyuncunun bir uzantısını yani onun oyun dünyasındaki temsiliyetini temsil etmektedir. Üçüncü aşamada ise karakter ile duygusal bir bağ kurulmaktadır ve bu persona durumu ile birlikte oyuncu avatari ile duygusal bağ oluşturarak doğrudan oyundaki hayatın bir parçası olmaktadır (Fidaner, 2009, s. 233).

MUD’lar ve sanal kimlik ilişkisi üzerine çok sayıda çalışması olan Sherry Turkle’ye göre (1997, s. 11-14) MUD’lar, sanal kimliğin inşasına yönelik çarpıcı bir örnektir. Zira kişiler MUD’lar aracılığıyla sohbet edebilecekleri, keşfedebilecekleri hatta inşa edebilecekleri yeni sanal ortamlar elde etmektedir. Bu inşa süreci zamanla bireylerin yaşamında birincil bir rol elde ederek hayatlarını doğrudan etkilemektedir. Çünkü MUD’lar aracılığıyla sanal ile gerçek arasındaki ilişki bulanıklaşmaktadır ve benlik, rol ve simülasyon gibi birçok kavram iç içe geçmektedir (Turkle, 1996, s. 157).

Turkle, MUD’lar aracılığıyla oluşan sanal kimliklerin zamanla kişilerin “gerçek” ilişkilerini etkilediğine dikkat çekerek Ava adlı bir karakterin bedensel engeline rağmen sanal kimliğine aşık olan bir kişi ile ilişkisini gerçek hayata evrilttiğini belirtmektedir (1997, s. 263). Bir başka örnekte ise Fidaner, Orta Doğu Teknik Üniversitesi’ndeki MUD oyuncularının oyun içindeki karakter yapılarına göre arkadaşlık kurduklarını ve oyunun içinde yanına yaklaşmayanların gerçek hayatta da ayrı bir sosyal gruplaşma oluşturduklarını belirtmektedir (Fidaner, 2009, s. 238). MUD’lar aracılığıyla oluşan bu hiyerarşik yapı birtakım eleştirilere neden olmuştur. Turkle’ye göre (1996, s. 157-158) MUD’lar geleneksel anlamdaki kimlik tanımının altını oymaktadır. Çünkü kimlik, kişi ile kişilik arasındaki ilişkiye işaret ederken MUD’larda kişi birden çok kişiliği temsil edebilmektedir. Dolayısıyla MUD’ların sunduğu çoklu kimlik inşası sayesinde insanlar hem kendi kimliklerini yaratma hem de yeni kimlikleri deneyimleyebilme konusunda usta olmaktadır.

Dijital oyunlar-kimlik ilişkisinde dikkat çeken bir diğer kavram avatardır. Kökeni Hindu felsefesine dayanan avatar kavramı “kişiliğin görsel temsili” anlamında kullanılmaktadır (Doğu, 2009, s. 256). Avatarlar, kişilerin kimlik temsiliyetlerini dışı aktarmalarında önemli bir araçtır. Çünkü kullanıcılar avatar seçimini genellikle kendi imaj ve beklentilerine göre seçerek özelleştirmektedir (Teng, 2017, s. 601). Avatarların oyunlarda kullanımıyla birlikte kimlik tartışmaları daha fazla ön plana çıkmıştır. Oyunlar, kullanıcılara birçok farklı avatar inşa etme hakkı tanımıştır ve bu avatarlar ile kullanıcılar karakterleri istedikleri formlara sokabilme şansına sahip olmuştur (Waggoner, 2009, s. 9-11). Hatta zamanla oyuncular avatarlar gibi düşünerek onlarla özdeşleşmeye başlamıştır (Nørgård, 2011, s. 3).

Avatarların oyunlar aracılığıyla gerçekleştirdikleri kimlik inşası kişilere farklı kimlik yapılarını keşfedebilme olanağı sağlamaktadır (Dong, Liao ve Khoo, 2013, s. 9). Suh, Kim ve Suh’a göre (2011, s. 715) ise insanlar avatarlarla ilişkili olarak kimlik inşa etmektedir ve bu avatarlar tıpkı insanlar gibi bir kişiliğe sahiptir. Bu açıdan düşünüldüğünde avatarların her biri sosyo-kültürel arkaplanlara sahiptir ve bireye kendini bu mecra ile ifade etme olanağı sağlamaktadır (Doğu, 2009, s. 256).

Tarihsel süreçte bakıldığında kullanıcıların avatarlarını değiştirmelerine izin veren ilk oyun Quake’dır. Bu oyunda kullanıcılar birçok farklı tene sahip karakterleri kullanabilmektedir (Waggoner, 2009, s. 8). Quake’in sistemli ilk avatar kullanılan oyun olmasına karşın avatar-kimlik ilişkisinde en çok dikkat çeken oyun Second Life olmuştur. Üç boyutlu bir grafik ortamı olarak geliştirilen Second Life, internet üzerinden kişilerin avatar oluşturmaya ve bu avatar aracılığıyla gündelik yaşamda gerçekleşen birçok etkileşimi yerine getirmelerini sağlamaktadır (Mitra ve Golz, 2016, s. 4).

Second Life’ta temel olarak kullanıcılara gerçek hayatta sunulmayan çok sayıda özellik verilmektedir. Kullanıcılar oyun içerisinde istedikleri cinsiyeti seçebilen, hayatlarını belirledikleri kurallar çerçevesinde düzenleyebilen yapıya sahiptir. Oyunda kişinin temsili avatarlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Avatarların görünümü, gerçekçi insanlardan fantastik yaratıklara kadar tamamen özelleştirilebilmektedir ve bu avatarlar, arazi üzerinde uçabilme ve büyük mesafeler boyunca ışınlanabilme gibi yarı tanrı güçlerine sahiptir. Avatarların hiçbir zaman yiyecek veya içeceği ihtiyacı yoktur ve World of Warcraft gibi birçok rol yapma oyununda olduğu gibi yaralanma veya “öldürülme” olayı gerçekleşmemektedir (Clark, 2011, s. 147). Second Life’ta bireylerin oluşturdukları kimlikler aynı zamanda onlara yeni birer “sanal beden” temsiliyeti sunmaktadır. Avatarlar aracılığıyla oluşturulan bu kimlikler zamanla bireylerin sanal bedenlerine dönüşmektedir. Bu sayede bireyler oluşturulan bu dünyada istedikleri her türlü deneyimi gerçekleştirebilme şansına sahip olmaktadır (Jones, 2006, s. 26).

Oyuncuların sanal dünyada elde ettikleri yeni kimliklerin kısa süre içerisinde etki göstermesi ve kişilerin bu kimliklere ait güçlü aidiyetler hissetmesinde sanal ortamlarda oluşan toplulukların payı

büyüktür. Bourdieu'nun çalışmalarında sistemselleştirdiği habitus kavramı bu konuya dikkat çekmektedir. Bourdieu'ya göre (1995: 23) habitus bir konumun içkin ve bağıntusal özelliklerini birlikçi [üniter] bir yaşam stilinde, yani insanların, malların/varlıkların, pratiklerin tercihindeki birlikçi bir bütünde dile getiren can verici ve birleştirici kökendir. Bir diğer tanımlamaya göre habituslar alanların yapısal/nesnel karakterlerinin özne tarafından içselleştirilmesi, pratikler olarak dışsallaştırılmasıdır (Etil ve Demir, 2014, s. 339).

Habituslar sayesinde bireyler bedenlerinde içselleştirdikleri ve kabul ettikleri varoluş süreçleri içerisinde kendilerine ait kalıcı habituslar yaratırlar. Bu habituslar ile bireyler ileriki yaşamlarına ilişkin birtakım kurallar silsilesini hayatlarına yerleştirirler ve bunları sistemli bir şekilde kullanırlar. Kişilerin hayatlarındaki habituslar aynı zamanda oyunlar aracılığıyla var olan dünyalarında da kendisini göstermektedir. Sanal dünyalarda kendilerine yeni kimlikler yaratan bireylerin bu denli hızlı ve kolay bir şekilde sürece entegre olmalarında oluşan dijital habitusların payı büyüktür. Bu nedenle oyuncular gündelik yaşamda aile çevresinde, arkadaşlık ağlarında, okul ve iş yaşamında edindikleri özelliklerini ve kazanımlarını, özellikle devisa çevrim içi oyunlarda kullanmakta bir başka deyişle çevrim dışı habituslarını çevrim içinde yeniden konumlandırmaktadır (Binark ve Bayraktutan-Sütçü, 2009, s. 277).

Oyuncunun sanal uzamdaki habitus'u, oyuncunun gerçek yaşam-sanal uzam arasındaki geçişlerini ve diğer oyuncularla kurduğu toplumsal ilişkileri de belirlemektedir (Binark ve Bayraktutan, 2011, s. 306). Bu sayede oyuncular çevrim içi oyunlarda oluşturulan habituslar ile kendi iç kurallarını oluşurmaktadır ve kendi kahramanlarını yaratarak fiziksel dünyadaki duygu, düşünce ve streslerini oyun içerisinde taşımaktadırlar (Kepenek, 2020, s. 204).

Bireyler, dijital oyunlar aracılığıyla oluşturdukları habituslarla aynı zamanda sanal statüler elde etmektedir. Sanal dünyada dijital habitusunu inşa eden bireyler (Güzel, 2016, s. 94) aynı zamanda klanlara dâhil olarak (Yurdam, 2018, s. 77) kimlik yaratım süreçlerini daha geniş bir topluluğa yaymaktadır. Örneğin çevrim içi oyunlarda oluşturulan klanlarda oyuncular aynı etnik kökenden geliyorsa, üye oyuncular arasında etnik kimlik ortaklığının sergilenmesi üzerinden kimlik dayanışması oluşmaktadır ve klan üyeleri çevrim içi grup ilişkilerini gerçek yaşama da aktarmaktadır (Binark ve Bayraktutan-Sütçü, 2009, s. 281). Bu sayede bireyler oluşturdukları sanal kimliklerini bir üst noktaya taşıyarak ulus-kimlik benzeri bir kimlik süreci inşa etmekte ve bunu uluslararası arenada bir üst kimlik olarak sunmaktadır.

Dijital oyunlar kimlik ilişkisine yönelik üzerinde durulması gereken son önemli unsur Goffman'ın dikkat çektiği performans kavramıdır. Goffman'a göre (2012, s. 33) performans bir kimsenin belli bir gözlemci kümesi önünde sürekli bulunduğu bir süre boyunca gerçekleştirdiği ve gözlemciler üzerinde biraz da olsa etkisi olan faaliyetler olarak adlandırılmaktadır. Performans ile bireyler bir dizi eylem meydana getirmektedir. Bu eylemler genellikle bireylerin seçtikleri bir vitrinde ya da başka bir ifadeyle buldukları vitrinin mahiyetine uygun bir hareketle gerçekleştirilmektedir (Gülsoy, 2017, s. 100).

Goffman'ın performans kavramını dijital oyunlar üzerinden değerlendirmek gerekirse platformlarda yaratılan performansın ve oluşturulan sanal kimliğin bireyin personasını yansıttığı söylenebilmektedir (Binark ve Bayraktutan, 2011, s. 306). Çünkü sanal uzamda ortaya koyulan avatarlar aracılığıyla bireyler bir dizi eylemde bulunmaktadır. Bu performanslar aracılığıyla oyuncular sanal dünyadaki diğer oyuncuların zihinlerinde kendisi hakkında bir izlenim yaratmaktadır (Binark ve Bayraktutan, 2011, s. 306). Tıpkı gerçek dünyada olduğu gibi bu performanslar neticesinde bireylere yönelik kanaatler oluşmaktadır ve bu kanaatler neticesinde kimlik ve kişilik belirlenimleri yaratılmaktadır.

Kişilerin yaşamlarında oluşan kimlik yapıları sadece doğuştan gelen özelliklerinden ibaret değildir. Yaşam boyunca elde edinilen tecrübeler, insanlarla kurulan ilişkiler ve daha birçok sosyal etmen kimliğin oluşmasında etkilidir. Dijital oyunlar aracılığıyla oluşturulan sanal evren de kişilerin yaşamlarında var olan değişikliklere ve oluşan sanal kimliklere ilişkin birçok ipucu sunulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dijital oyunların oluşturduğu yeni evrende kişilerin sahip oldukları yeni "sanal" kimlikleri onlara hem kendilerini ifade etme hem de diğer bireylerin onlara ilişkin bir kanaat oluşturmasında etkili olmaktadır.

Yöntem

Ele alınan çalışma avatarlar ile gerçek yaşamdaki kimliklerin nasıl bir ilişki içerisinde olduğu sorusu üzerinden kurgulanmıştır. Odak grup görüşmesi “nasıl” sorusu üzerinden yürütülen çalışmada derin ve detaylı bir bilgi sunarak katılımcıların fikirlerine ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda her bir örneklem çalışmanın amacına uygun olarak verileri karşılaştırma imkânı vermektedir. Çalışmanın amacına ve nasıl sorusuna cevap bulabilmek adına nitel bir araştırma yöntemi olan odak grup görüşmesi kullanılmıştır. Katılımcıların fikirlerinin alındığı ve verilen yanıtlar doğrultusunda çalışmaya uygun örüntülerin kurulması açısından odak grup görüşmesinin çalışmaya zenginlik katacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Günümüzde Steam ve Play Station Store gibi birçok dijital oyun platformu aracılığıyla dijital oyunlarda oluşturulan avatarlar için satın almalar yapılmaktadır. Bu satın almaların avatlara görsel katkı sağlayan unsurlar sunmasına karşın, başka bir avantaj sağlamaması oyuncuların bu mecralarda niçin satın alma gerçekleştirdikleri soru işaretini gündeme getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında dijital oyunlarda var olan avatarların kişilerin gerçek yaşamlarındaki kimlik yapılarına ne ölçüde sirayet ettiği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma sorusu “Dijital oyunlarda belirlenen avatarlar kişilerin gerçek yaşamdaki kimlikleri ile nasıl bir ilişkiye sahiptir?” olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı ise kullanıcıların seçtikleri avatarların kişilerin kimlik ve benlik yapısı üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunu ortaya çıkarmaktır.

Evren – Örneklem

Çalışmada örneklem olarak Yalova Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi İletişim Sanatları 3. sınıf öğrencileri (SK ve SE) ve Yalova Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği 4. sınıf öğrencileri (ME) seçilmiştir. İletişim Sanatları öğrencileri sosyal bilimleri, Bilgisayar Mühendisliği öğrencileri fen bilimlerini temsil etmektedir. Öğrenciler amaçlı örnekleme/ kartopu örnekleme yöntemi ile evrenden seçilen 12 öğrenciden oluşmaktadır.

Amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir. Bu anlamda, amaçlı örnekleme yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olur (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 118). Çalışmanın ana sorusu “nasıl bir etkiye sahiptir?” kavramı üzerinden yürütülmektedir. Bu nedenle ayrıntılı ve derinlemesine bir araştırma yapmak ve zengin bilgi elde etmek için nitel yöntem olan amaçlı örnekleme metodu seçilmiştir. Amaçlı örneklemin alt yöntemi olan kartopu yöntemi ise üniversite öğrencileri arasında oyunları oynayan kişileri bulabilmek için seçilmiştir. Her iki bölümden de bulunan birer öğrenci üzerinden çalışmanın amacına uygun olan diğer öğrencilere ulaşılmıştır.

Öğrencilere ilişkin sosyo-demografik bilgiler Tablo 1’deki gibidir.

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyo-Demografik Bilgileri

<i>Takma İsim</i>	<i>Yaş</i>	<i>Cinsiyet</i>
SK-1	22	Kadın
SK-2	25	Kadın
SK-3	21	Kadın
SE-1	23	Erkek
SE-2	23	Erkek
SE-3	23	Erkek
ME-1	23	Erkek
ME-2	23	Erkek
ME-3	23	Erkek
ME-4	22	Erkek
ME-5	23	Erkek
ME-6	23	Erkek

Bulgular ve Yorum

Çalışmada öğrencilere;

- “Dijital oyun oynarken avatar seçiminde dikkat ettiğiniz unsurlar nelerdir? Sizce hangi özellikler ön plana çıkmaktadır?”
- “Avatar seçiminde kendinizi nasıl bir karakter olarak tanımlamaya çalışıyorsunuz?”
- “Dijital oyunlarda seçtiğiniz avatarların gerçek yaşamdaki kimliğinizi ne ölçüde yansıttığını düşünüyorsunuz?”
- “Gerçek yaşamda sergilemediğiniz/sergileyemediğiniz davranışları dijital oyunlardaki avatarlar aracılığıyla ne ölçüde yansıtabilmektesiniz?” soruları yöneltilmiştir.

Avatar Seçiminde Benzetme ve Hayal Etme Arzusu

“Yaşam simülasyonu oyunlarını fazlaca oynuyorum. Avatar seçiminde daha çok kendime benzeyen karakterleri tercih ediyorum. Yani kendime benzetmeye çalışıyorum. Dış görünüş olarak ise kendimde olmayan özellikleri avatarıma ekliyorum. Mesela kendimde çil olmasını çok isterdim ve karakterime bunu ekleyebiliyorum” (SK-3).

“Oyunlarda avatar seçiminde kendime benzeyen karakterlere yönelmeyi seviyorum. Bunun dışında başarı odaklı düşünen biriyim. Dolayısıyla her zaman beni başarıya götüreceğ avatarları seçerim” (ME-6).

Çalışmada altı katılımcı avatar seçiminde karakterleri kendilerine benzetme hususuna önem verdiklerini belirtmektedir. Benzetme konusunda en çok dikkat çekilen kıstaslar karakterlerin güçlü ve dayanıklı olması, dış görünüme önem verilmesi ve başarı olmuştur. Katılımcıların benzetme konusuna bu denli önem vermelerinin temel sebebinin sürekli zaman geçirdikleri sanal karakterin başarısı ile kendilerini özdeşleştirme yoluna gitmeleri olduğu düşünülmektedir.

“Ben oynadığım oyunlarda sokağı yansıtan, anarşist, aykırı giyim kuşamı olan, sokakta çatışmaya giren ve özellikle kadın olan avatarları seçiyorum. Marjinal ve güçlü olan avatarlar daha çok hoşuma gidiyor” (SK-1).

“Avatar seçimim oynadığım oyunlara göre değişse de temelde vazgeçemediğim unsur seçtiğim avatarın hızlı olmasıdır. Çünkü seçtiğim oyunun özelliklerini bilmesem bile bu karakterlerin daha güçlü ve dayanıklı olduğunu düşünüyorum. Ne kadar çevik olursak bana göre oyunlarda o kadar daha başarılı oluruz. Bu nedenle avatar seçiminde başarı odaklı hareket etmekteyim. Her zaman başarı getirecek avatarları seçerim” (SE-1).

Katılımcılardan beşi verilen yanıtlarda hayal etme olgusunu ön plana çıkarmıştır. Avatarları yaratım sürecinde hayal ettikleri tip ve karakterleri dizayn eden katılımcılar genellikle kendilerinde var olmasını diledikleri özellikleri avatarlara tanımlamaktadır. Katılımcılar bu durumu başarı ve beğeni sıfatları üzerinden değerlendirmektedir.

“Avatar seçiminde özelliklere çok fazla takılmıyorum. Oynadığım oyun türüne göre tercih yapıyorum ama avatarların oyunlara çok fazla özellik kattığını da düşünmüyorum” (SE-2).

Bir katılımcı avatar seçiminde özelliklere önem vermediğini belirtmektedir. Katılımcı bu düşüncesine temel dayanak olarak avatarların oyunlarda çok fazla bir katkı sağlamamasını göstermektedir.

Anonimlik, Grup Aidiyeti ve Liderlik

“Oyunlarda destekleyici bir karakter olarak yer almak hoşuma gidiyor. En iyi bildiğim avatari seçmek benim için daha rahatlatıcı oluyor. Hakarete maruz kalmak can sıkıcı. Hele bir de cinsiyetiniz anlaşılıyorsa kadınlara genellikle hep ağır sözler kullanılıyor. Biraz çekingen olmamdan ve kadınların bu oyunlarda azınlıkta olmasından dolayı ben kendimi daha garantici bir karakter olarak tanımlamayı seviyorum” (SK-2).

“Oyunun hikâyesine bağlı bir avatar seçiyorum. Kendi duygularıyla hareket ediyorum. Bu nedenle avatar seçiminde oyunun hikâyesine bağlı ve bir duruşu olan karakterleri seçmeyi seviyorum” (ME-5).

Katılımcılardan ikisi avatar seçimi sırasında anonimliğe önem verdiklerini ifade etmektedir. Bu durumun temel sebebi oyun içinde yapılabilecek herhangi bir yanlış karşısında diğer oyuncuların tepkilerinden kaçınmadır. Oyuncuların, oyunu bu denli ciddiye almaları ve anonim bir yapıya sahip olmak istemeleri var olan sanal dünyayı önemsedikleri ve kendilerini oraya ait hissettikleri sonucunu ortaya koymaktadır.

“Nişan alma gücü yüksek olan, seri karakterlere bürünmek hoşuma gidiyor. Takım arkadaşlarıma bilgi ve destek vermek bana güzel geliyor. Yani destek veren, çatışmaları uzaktan yöneten bir karaktere bürünmeyi tercih ediyorum” (SE-1).

“Oyunlarda rakibine basar verebilen ve öldürebilen avatarları tercih ediyorum. Çünkü takım arkadaşlarım tarafından eleştirilmekten korkuyorum. Bir oyunda yeterli performans gösteremezseniz aşağılanmayla karşı karşıya kalabiliyorsunuz. Bu yüzden maksimum performans alabileceğim bir karakter olarak kendimi tanımlamaya çalışıyorum. Çok fazla sorumluluk sahibi olacak karakterlerin bana göre olduğunu düşünmüyorum” (SK-1).

Beş katılımcı oyunlardaki sanal dünyayı önemsediklerini belirterek avatar seçiminde grup aidiyetine dikkat ettiklerini söylemektedir. Sorumluluk, takım arkadaşlarına destek gibi unsurlara önem verdiklerini ifade eden katılımcılar avatarlarını da bu doğrultuda oluşturduklarına dile getirmektedir.

“Lider bir karakter olarak tanımlanmak hoşuma gidiyor. Oyun içinde arkadaşlarıma direktif veren ve oyunu sürekli hisseden bir karakter olarak kendimi tanımlıyorum. Bu sayede oyundan daha fazla zevk aldığımı düşünüyorum. (SE-3).

“Avatar seçiminde aksiyonu ön planda tutarım. Kendimi her zaman aksiyon içinde olan, doğru hamleler yapmaya çalışan bir avatar olarak tanımlarım. Güçlü olmak ve doğru zamanda doğru yerde duran bir avatar olmak benim için önemlidir” (ME-2).

Dört katılımcı avatar seçiminde liderlik unsuruna önem verdiklerini ifade etmektedir. Oyun içinde liderliğin kendilerini daha iyi hissettirdiğini belirten katılımcılar bu sayede oyuna olan bağlılıklarının da arttığına dikkat çekmektedir. Goffman'ın performans kavramından hareketle bireylerin avatarlar aracılığıyla buldukları ortamı önemstedikleri ve buna uygun bir davranış biçimi sergiledikleri görülmektedir. Nitekim gruba ait olma isteği ve grupta liderlik rolü üstlenme davranışları bu savı desteklemektedir.

“Oyunda seçtiğim avatarla kendim arasında herhangi bir bağ kurmuyorum. Çünkü zaten kadın karakter oluşturduğum için kendimi çok da fazla avatarla ait hissetmiyorum. Bu yüzden gerçekçi bir tanımlama yaptığımı söyleyemem” (ME-1).

Bir katılımcı avatarlar ile arasında bağ kuramadığını belirterek avatarların kendisine herhangi bir katkı sunmadığını dile getirmektedir.

Avatar Seçimi ve Cinsiyet İlişkisi

“Kadın karakterleri seçmeye daha eğilimli olduğumu düşünüyorum” (SK-1).

“Dijital oyunlarda avatar seçiminde ben her zaman kadın karakter seçerim. Nedeni ise saatlerce izlediğim bir şeyin görsel açıdan estetik sunmasını isterim. Saatlerce ekran başında durduğum için bencinsimden ziyade karşıt cinsimi seyretmek ve onunla başarıya ulaşmak bana daha hoş geliyor (ME-1).

“Avatar seçiminde karakterlerin hikâyelerini önemsiyorum. Bazı oyunlarda avatarların geçmişe dair hikâyeleri oluyor ve bu benim karakterle bir bağ oluşturmama vesile oluyor. Diğer yandan estetik açıdan bakıldığında ben de kadın karakterleri daha fazla tercih ediyorum çünkü görsel estetiği önemsiyorum. Ayrıca oyunlarda kadın karakterler genellikle daha hızlı oluyor ki bu da benim için önemlidir” (ME-3).

“Oyunlardaki avatarların bana benzemesi hoşuma gidiyor. Bu bana sanki ben de oyunun içindeymişim hissi veriyor. Bu yüzden günlük hayatıma uygun olan avatarları seçmeye dikkat ediyorum. Bunlar daha çok hoşuma gidiyor” (ME-4).

“Eğer cinsiyetin oyuna bir etkisi yoksa genellikle kadın karakterleri seçiyorum. Çünkü görsel estetiği ben de önemsiyorum. Oyunda etki varsa fiziksel açıdan güçlü olan ve beni başarıya götürecek olan avatarları seçmeyi tercih ediyorum” (ME-5).

On bir katılımcı avatar seçiminde karşı cins deneyimine önem verdiğini dile getirmektedir. Bu durum iki üst maddedeki benzetme ve hayal etme arzusu ile uyussa da özellikle erkek katılımcıların kadın avatarlara daha fazla yönelim göstermesi katılımcıların farklı bir kimliği deneyimleme arzusunun yanında görsel unsurlar ve estetiğe de önem verdiklerini ortaya koymaktadır. Bir katılımcı ise kadın ya da erkek fark etmeksizin oyunun gidişatına uygun bir avatar seçimi yaptığını söylemektedir.

Eğlence Motivasyonu

“Avatar seçiminde kendimi başarılı bir karakter olarak tanımlamayı seviyorum. Çünkü oyunlar bana göre bir gerçeklikten ziyade sanal bir dünyada vakit geçirmeyi sağlayan şeyler. Bu yüzden eğlenceyi ön planda tutarım ama aynı zamanda başarıyı da önemserim” (ME-6).

“Oynadığım dijital oyunlarda seçtiğim avatarlar genellikle hep deli ve uç karakterler. Ortalığı bombalıyorlar, kostümleri replikleri çok delice ve eğlenceli. Bu özelliklerin hepsinin de gerçek hayatıma uygun olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle seçtiğim avatarların kimlik yapımı doğrudan yansıttığını söyleyebilirim” (SK-1).

“Gerçek hayatta eğlenceli biriyimdir. Ama oyunları biraz ciddiye alıyorum. Mesela giyim konusunda örnek verecek olursam oyun içinde çok süslü şeyleri tercih etmem, ciddi kıyafetlere yönelirim. Çünkü oyunlar her ne kadar bir eğlence aracı olsa da içinde ciddiyet ve disiplin de barındırıyor. Ben de gerçek hayatta farklı düşünsem de oyunda bu meseleyle biraz önem veriyorum” (ME-2).

Görüşmecilerin ifadeleri eğlence amacıyla bu ortamlarda buldukları dolayısıyla bir ihtiyaçlarını karşılayıp hedonik bir doyum elde ettiklerini göstermektedir. Katılımcılar aynı zamanda bu eğlence motivasyonunun kendilerini oyuna daha fazla bağladığını belirtmektedir. Zira oyun içinde yer alan ve günlük hayatta gerçekleşmeyecek birçok “fantastik” şeyi oyunlar aracılığıyla yapabildiklerini dile getiren katılımcılar bu durumdan hoşnut olduklarını ifade etmektedir.

Çoklu Kimlikler: Gerçek/Sanal Kimlikler

“Oyundaki avatarların kimliğimi yansıttığını düşünüyorum. Çünkü oyun dizaynında genellikle kendimi yansıtan şeyleri tercih etmeyi seviyorum. Oyunları eğlencesine oynasak da özellikle hikâyesi olan oyunlarda kendimi yansıtmayı seviyorum. Bu sayede o dünyada var olabildiğimi düşünüyorum” (ME-4).

“Oyun içinde avatarların özelliklerini önemsiyorum. Ama aynı zamanda bu avatarların beni yansıtmaması gerektiğini de düşünüyorum. Çünkü oyun içinde kendimi oyuna ait hissetmem için avatarların benim kimlik yapımı uygun olması gerektiğini düşünüyorum” (ME-5).

Katılımcılardan yedisi dijital oyunlarda avatar seçimi sırasında gerçek kimliklerine yakın özellikleri seçtiklerini belirtmektedir. Avatarların oyun içinde var olan her türlü statü ve durumunu kendileriyle bağdaştıran katılımcılar karakterlerin kendilerine benzemesini vazgeçilmez bir koşul olarak görmektedir. Avatarlar ancak kendilerine benzedikleri takdirde sanal dünyada var olabildiklerini düşünen katılımcılar bu sayede oyunlara anlam yükleyebildiklerini söylemektedir.

“Gerçek hayattaki kimliğimle bağlantılı bir avatar seçtiğimi düşünmüyorum. Çünkü oyunların gerçek hayattan farklı olması gerektiğini düşünüyorum. Oyunları gerçek hayatla aynı şekilde oynasak o zaman eğlence bunun neresinde kalıyor ki? (ME-6).

“Benim oyundaki avatarımla gerçek hayatımdaki kimliğim arasında bir bağlantı olduğunu düşünmüyorum. Bana göre oyunlar normalde yapamayacağım şeyleri yapmamı sağlayan, tamamen farklı bir kişi olmama fırsat verebilen platformlardır. Bu nedenle oyunlarda gerçek yaşamdaki kimliğimi çok yansıtmam. Çünkü oyunları farklı bir dünya olarak görmek istiyorum ve farklı deneyimleri tecrübe ettiğimde ne tür sonuçlar alacağımı görmek istiyorum” (ME-3).

Dört katılımcı avatar seçiminde sanal kimliklere başvurduklarını söylemektedir. Gerçek hayattaki kimlik yapıları ile avatarlar arasında bağlantı kuramadıklarını belirten katılımcılar oyunları sanal bir dünya olarak adlandırarak onların gerçek hayattan farklı olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu durumun temel sebebi oyun-gerçek arasındaki ayırımın yapılması ve oyunların tamamen bir sanallık içerisinde yer almasıdır.

“Avatar seçimlerini önemsemediğim için oyunun bana verdiği imkânlar doğrultusunda hareket ediyorum. Elimden geldiğince arkadaşlarıma yardım ediyorum. Rakiplerimi zorlayarak onları geride bırakmaya çalışıyorum ve bu durumun gerçek hayattaki kimlik yapımı da uyuşturduğunu düşünüyorum” (SE-2).

Bir katılımcı ise avatar seçimlerini önemsemediğini belirterek oyunun sunduğu imkânlarla sınırlı bir deneyim gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Oyunu yalnızca vakit geçirme ve eğlence kavramları üzerinden aktaran katılımcı ekstra bir beklenti içinde olmadığını dile getirmektedir.

Gerçek Yaşam ve Gerçeklik Algısı

“Mesela GTA oyununda hiçbir görevi yerine getirmezdim. Sadece polis araçlarını tarayarak bile açıyordum ve helikopterle çatılara çıkarak suç seviyemi arttırmaya çalışıyordum. Oyundaki tek amacım buydu. Sanırım gerçek hayatta gerçekleştiremeyeceğim eylemleri dijital oyunlar aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışıyorum” (SK-1).

“Oyunlarda kural dışına çıkmayı seviyorum. Ben de kendi âlemimde takılarak ve hile yaparak gerçek hayatın sunamayacağı şeyleri deneyimlemeye çalışıyorum” (SK-2).

Katılımcılardan altısı dijital oyunlarda gerçek dışı sunulan yaşamın kendilerine daha cazip geldiğini belirtmektedir. Bu durumu gerçek yaşamdan kaçış olarak adlandıran katılımcılar, kural dışı eylemleri gerçekleştirebilme özgürlüğünü cazip bulduklarını dile getirmektedir. Oyunlardaki avatar seçimlerinde de gerçek yaşamdan bir kopuş sürecine ulaştıklarını belirten katılımcılar, Baudrillard’ın üzerinde durduğu simülasyon evreni dünyasına geçiş yapmaktadır.

“Oyun ortamında özgürlüğümü yansıtmak hoşuma gidiyor. Oyunlar bence insanlara özgürlük sunmaktadır. Bu özgürlüğü de bazen oyunlarda olağandışı şeyleri yaparak sağlıyorum. Zira bunların birçoğunu gerçek hayatta yapmak her zaman mümkün olmuyor” (ME-3).

“Normalde gondola bindiğimde bayılacak gibi oluyorum. Ama aksiyon oyunlarında bu tür eylemleri gerçekleştirmek hoşuma gidiyor. Mesela çatılardan atıyorum, paraşüt kullanıyorum. Sanırım gerçek hayatta yapamadığım şeyleri oyunlarda yapmak beni tatmin ediyor” (SE-2).

Dört katılımcı oyunlarda özgür davranışlar sergilemenin önemine vurgu yapmaktadır. Oyunları özgürlüğün sunulabildiği platformlar olarak adlandıran katılımcılar olağan dışı olayların kendilerine heyecan ve oynama isteği sunduğunu dile getirmektedir.

“Oyunlarda kendimi yansıtan avatarları seçtiğim için oyun içinde de beni yansıtan davranışları sergilemeye çalışıyorum. Bu nedenle gerçek hayatta yapmayı sevmediğim şeyleri oyunlarda da çok fazla yapmam” (SK-3).

“Ben oyunlarda her ne olursa olsun gerçekçi bir davranış tercih ederim. Çünkü oyunlarda gerçek dışı davranışlar sergilendiğinde bu bana siber zorbalık gibi geliyor. Gerçek hayatta zorbalığı hiç sevmediğim için oyunlarda da bu doğrultuda hareket etmeyi tercih ederim” (ME-1).

İki katılımcı ise oyunlarda gerçek hayata uygun davranışlar sergilemenin elzem olduğuna dikkat çekmektedir. Aksi davranışların siber zorbalığa kadar uzanacak büyük bir sorunlar silsilesi oluşturabileceğine dikkat çeken katılımcılar oyunların sanal ortamlar da olsa birtakım kurallar dâhilinde oynanması gerektiğini söylemektedir. Gerçek hayatta yapmayacakları şeyleri oyunlarda da yapmayacaklarını belirten katılımcılar aksi halde kişilik yapılarına ters davranışlarla karşı karşıya kalacaklarını ifade etmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, “Dijital oyunlarda belirlenen avatarlar kişilerin gerçek yaşamdaki kimlikleri ile nasıl bir ilişkiye sahiptir?” sorusu üzerine odaklanmıştır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar üzerinden avatar-kimlik yapısı ilişkisine bakıldığında 6 ana başlığa ulaşılmıştır. Bunlar; “Avatar Seçiminde Benzetme ve Hayal Etme Arzusu”, “Anonimlik, Grup Aidiyeti ve Liderlik”, “Avatar Seçimi ve Cinsiyet İlişkisi”, “Eğlence Motivasyonu”, “Çoklu Kimlikler: Gerçek/Sanal Kimlikler” ve “Gerçek Yaşam ve Gerçeklik Algısı’dır”.

Elde edilen bulgular neticesinde benzetme ve hayal etme arzusu; Erving Goffman’ın Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu adlı eserinde üzerinde durduğu kişilerin toplumda kabul gören yapılarla ilişkin davranışlar sergilemesi ve taklit, benzetme gibi kavramların kimlik oluşumundaki etkisine vurgu yapmaktadır. Katılımcıların özellikle hayal ettikleri kimlik yapılarına ulaşma arzusu aslında toplum nezdinde kabul görme ve başarılı insanları taklit etme doğasına dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında benlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Kenç ve Oktay’ın (2002, s. 72) “benlik, bireyin doğduğu andan itibaren geçirdiği yaşantıların sonucunda edinilen ve bu yaşantılarla gelişen bir yapıdır” ifadesi dijital oyunları oynayanların seçtikleri avatar üzerinden yeni bir benlik oluşturma çabası içerisine girdiklerini göstermektedir. Bu durum kendisini benzetme ve hayal kurma üzerinden sergilenmektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu olan “anonimlik, grup aidiyeti ve liderlik” Bilgin’in (2014) benlik tanımı sırasında yer verdiği grup aidiyeti ve sosyal statü ile gelen rol kavramlarına vurgu yapmaktadır. Katılımcılar seçtikleri avatarlarda grup aidiyetine önem vermektedir. Çünkü grup içerisinde yer almak onları hem yeni bir sanal dünyaya geçirmektedir hem de bu dünyada oluşturdukları sanal kimlikler ile grup içerisinde var olabilme isteklerini yerine getirmektedir. Tıpkı aidiyette olduğu gibi

liderlikte de temel amaç avatarlar üzerinden yeni bir sosyal kimlik yapısı inşa etme çabasına girmektedir. Anonimlik ise Spears ve Lea'nın dijital ortamlardaki anonimlik ve kimlik belirsizliği üzerinden oluşan yeni dijital kimlik yapılarına yaptığı vurguyla uyum sağlamaktadır. Bireylerin bu yeni yapı içinde gün geçtikçe gerçek kimliklerinden soyutlanmaları meknsal ve zamansal anlamda yeni bir boyutta özgürleşerek istedikleri kimliği oluşturabildiklerine dikkat çekmektedir. Nitekim görüşmelerden elde edilen veriler de bunu doğrulamaktadır. Bireylerin oyun ortamında istedikleri özelliklerle yeni kişiler yarattıkları aşıkardır. Bu belirsizlik ve anonimlik aynı zamanda sorumluluktan da kurtulmak olarak görülmektedir. Bir görüşmecinin fazla sorumluk sahibi olacak karakterleri tercih etmediğini söylemesi katılımcıların neden farklı karakter özelliklerini tercih ettiklerinin ifadesi olarak görülebilir.

“Avatar seçimi ve cinsiyet ilişkisi” kavramı Binark ve Bayraktutan-Sütcü (2008) ile Bertle'nin (2001) zerinde durduğu persona tanımıyla uyumaktadır. Persona evreni ile birlikte oyuncu-gerçek ayrımı sona ermektedir ve oyuncu bizatihi karakterin kendisine dönüşmektedir. Katılımcıların yorumlarında kadın karakterleri sahiplenmeleri, özelliklerini yüceltmeleri ve görsel unsurlar üzerinden bu karakterleri tercih etmeleri sanal uzamda yaratılan bu karakterlerin zamanla gerçeklik algısına dönüştüğüne işaret etmektedir. Yine sanal dünyada yaratılan kimliklerin bu denli güçlü olmasında dijital habitusların önemi büyüktür. Bireyler bu habituslar aracılığıyla kendilerine yeni bir dünya oluşurmaktadır ve bu dünyada kendilerini istedikleri şekilde konumlandırabilmektedir.

“oklu Kimlikler: Gerçek/Sanal Kimlikler” kavramı katılımcıların avatarlar aracılığıyla elde ettikleri kimlik yapılarını zamanla sanaldan gerçeğe evrilen bir kimlik yapısına dönüştürdüklerini ortaya koymaktadır. Burada ilk olarak Baudrillard'ın simülasyon evreni tanımı ön plana çıkmaktadır. Bireylerin sanal olan yapıyı zamanla gerçeğe dönüştürmesi ve hipergerçekliğe ulaşması gerçekten sanala olan geçişi doğru bir şekilde ifade etmektedir. Yine Turkle'nin (1997) sanal kimliklerin zamanla kişilerin gerçek ilişkilerini etkilediklerine yönelik savı da katılımcıların yorumları ile örtüşmektedir. Boyd'un ise bireylerin kimliklerini buldukları ortama göre inşa ettiklerine yönelik ifadesinde olduğu gibi oyunun verdiği imknlara göre hareket etmek isteyen katılımcılar ortamda kendini kabul ettirebilmek için bu sanal evrene daha hızlı bir geçiş yaşamaktadır. Nitekim katılımcıların gerçek hayattaki kimlik yapılarını avatarlara yansıtma istemeleri bunun bir sonucu olarak yorumlanabilmektedir. Diğer yandan 2 katılımcı ise avatarlar ile gerçek yaşamdaki kimlikleri arasında bir bağlantı kurmadıklarını belirtmektedir. Bu durumun temel sebebi oyun-gerçek arasındaki ayrımın yapılması ve oyunların tamamen bir sanallık içerisinde yer aldığını düşünülmesidir. “Gerçek Yaşam ve Gerçeklik Algısı” kavramı da aslında bir st madde ile benzerlik sunmaktadır. Zira katılımcılar avatarlar aracılığıyla gerçek yaşamdan kopuş sürecine ulaştıklarını belirterek Baudrillard'ın simule evrenine geçiş sağlamaktadır.

Elde edilen tüm bulgulara bakıldığında katılımcıların seçtikleri avatarların kimlik ve benlik yapıları üzerinde birçok etki oluşturduğu görülmektedir. Bu etkilerden ilki bireylerin sanal dünya içerisinde kendilerini daha zgr ve güçlü bir şekilde tanımlamalarıdır. Oyun dünyasında birtakım müeyyidelerin olmaması ve yaptırımların gerçek hayatla bağdaşmayacak şekilde az olması katılımcıların bu sanallığa olan bağlılıklarını arttırmaktadır. Dikkat çeken bir diğer etki ise sanal dünya içerisinde var olma isteği ve bu dünyayı realite haline dönüştürme çabalarıdır. Katılımcılar oyun oynama sırasında bir yandan geçirdikleri zamandan zevk alırken diğer yandan bu dünyayı ciddiye almaktadırlar. Çünkü bu dünya içerisinde gruplara ayrılmaları, kendilerine ait klanlar oluşturmaları ve birtakım liderler atamaları aslında onların bu dünyaya görünenden daha fazla önem verdikleri sonucunu doğurmaktadır.

Katılımcılar avatarların kimlik ve benlik yapıları üzerinde oluşturduğu etkilerden söz ederken çoklu ve sanal kimlik kavramlarının üzerinde durmuştur. Gerçek dünyada deneyimlenemeyecek bir kimlik yapısına sahip olmak katılımcıları heyecanlandırmaktadır. Bunun neticesinde bir yandan sanal dünyada çoklu kimlikler oluşurken diğer yandan Bourdieu'nun üzerinde durduğu habitus kavramı bağlamında bu yapıyı hayatlarının temeline yerleştirmektedirler.

Dijital oyunlar aracılığıyla oluşturulan avatarlar kişilerin kimlik yapılarına da etkide bulunmaktadır. Bu etkiler zaman zaman kişilerin gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki ayrımı anlayamamalarına neden olmaktadır. Gerçek ile sanalın ayrımının yapılamadığı bir dünyada avatarlar üzerinden oluşturulan deneyimler kişilerin yaşamlarında birtakım sorunlar oluşturabilme potansiyeline sahiptir. Dijital oyunlar aracılığıyla oluşturulan avatarlar kişilere birtakım deneyimler sunmaktadır. Buna karşın oluşabilecek olumsuzluklara karşı da önlemler alınmalıdır. Öncelikli olarak 18 yaş altı bireylerin oyun platformlarını kullarımlarında ebeveyn denetimleri sıklıştırılmalı ve oyun üreticilerinin şiddet, cinsellik ve suça meyil oluşturabilecek yapılardan kaçınmaları gerekmektedir. Bir diğer önemli husus ise teknoloji ve dijital oyun

okuryazarlığıdır. Bireylerin oyunlar aracılığıyla oluşacak her türlü olumsuzluğa karşı medya metinleri, bilgilendirme notları ve eğitimler ile bilinçlendirilmesi elzemdir.

Etik Beyan

“Dijital Oyunlarda Avatar-Kimlik İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Yalova Üniversitesi İnsan Araştırmaları Kurulu’nun 11.03.2021 tarih ve 2021/24 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- And, M. (2019). *Oyun ve bügü türk kültüründe oyun kavramı* (5. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydın, B. (1996). Benlik kavramı ve ben şemaları. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8, 41-47.
- Bakıroğlu, C. T. (2014). Sosyalleşme ve kimlik inşası ekseninde sosyal paylaşım ağları. *Akademik bilişim* (ss. 1047-1055). Antalya, Türkiye.
- Bargh, J. A. ve McKenna, K. Y. A. (2004). The internet and social life. *Annual Review of Psychology*, 55(1), 573-590.
- Barmanbek, B., Fidaner, I. B. ve Merlin’in Kazanı (2009). Dijital oyun kültürü sözlüğü. İçinde M. Binark., G. Bayraktutan-Sütcü ve I. B. Fidaner (Haz.), *Dijital oyun rehberi oyun tasarımı türler ve oyuncu* (ss. 349-366). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bartle, R. A. (2001). Avatar, character, persona. <https://mud.co.uk/richard/acp.htm> 23.12.2020.
- Bartle, R. A. (1999). Multi-user dungeons. <https://mud.co.uk/richard/ifan294.htm> 25.12.2020.
- Batı, U. (2011). Sekizinci sanatın inşası: “Dijital oyunlar keşişiminde postmodernizm, tüketim kültürü, üst gerçeklik, kimlik ve olağan şiddet”. İçinde G. T. Ünal ve U. Batı (Edt), *Dijital oyunlar: “Kendi dünyanda yaşa bizimkinde oyn”*. (ss. 3-34). İstanbul: Derin Yayınları.
- Baym, N. K. (1998). The emergence of on-line community. In S. G. Jones (Eds), *Cybersociety 2.0 revisiting computer-mediated communication and community* (pp. 35-68). New York: Sage Publications.
- Bayraktutan-Sütcü, G. (2009). Ciddi oyunlar. İçinde M. Binark., G. Bayraktutan-Sütcü ve I. B. Fidaner (Haz.), *Dijital oyun rehberi oyun tasarımı türler ve oyuncu* (ss. 313-322). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Berne, E. (2011). *Games people play the psychology of human relationships kindle edition*. New York: Tantor.
- Bilgin, N. (2014). *Kimlik inşası*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Nuri Bilgin.
- Bilgi Teknolojileri Kurumu. (2018). 1 milyarın üzerinde insan dijital oyun oynuyor, <https://www.btk.gov.tr/haberler/1milyarin-uzerinde-insan-dijital-oyun-oynuyor>, 25.04.2020.
- Binark, M. ve Bayraktutan-Sütcü, G. (2009). Devasa çevrimiçi oyunlarda türklüğün oynanması: Silkroad Online’da sanal cemaat inşası ve türk klan kimliği. İçinde M. Binark., G. Bayraktutan-Sütcü ve I. B. Fidaner (Haz.), *Dijital oyun rehberi oyun tasarımı türler ve oyuncu* (ss. 275-312). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Binark, M. ve Bayraktutan-Sütcü, G. (2011). Dijital oyun kültürü haritasında oyuncular: Dijital oyuncuların habitusları ve kariyer türevleri. İçinde A. T. Aydemir (Haz), *Katılımın “e-bali” gençlerin sanal alemi* (ss. 303-330). İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Binark, M. ve Bayraktutan-Sütcü, G. (2008). *Kültür endüstrisi ürünü olarak dijital oyun*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Binark, M. (2009). Türkiye’de yeni bir yaratıcı endüstri: oyun stüdyoları ve dijital oyunlarda değer zincirinin üretilmesi. İçinde M. Binark., G. Bayraktutan-Sütcü ve I. B. Fidaner (Haz.), *Dijital oyun rehberi oyun tasarımı türler ve oyuncu* (ss. 125-170).
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik nedenler* (Çev: H. Tufan). Ankara: Kesit Yayıncılık.
- Boyd, D. (2007). “Why youth (heart) social network sites: The role of networked publics in teenage social life”. In D. Buckingham (Eds), *MacArthur foundation series on digital learning – youth, identity, and digital media volume* (pp. 119-142). Cambridge: MA: MIT Press.
- Bozkurt, A. (2014). Homo ludens: Dijital oyunlar ve eğitim. *Eğitim Teknolojileri Araştırma Dergisi*, 5(1), 1-20.
- Cizmecı, E. (2014). Danah Boyd’da sosyal ağlar ve gençlik. İçinde M. Çakır (Edt), *Yeni medyaya eleştirel yaklaşımlar* (ss. 383-410). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Clark, J. S. (2011). Second chances: Depictions of the natural world in second life. In A. Ensslin ve E. Muse (Eds), *Creating second lives community, identity and spatiality as constructions of the virtual* (pp. 145-168). New York: Routledge.
- Curtis, P. ve Nichols, D. A. (1994). MUDs grow up: social virtual reality in the real world. *Proceedings of COMPCON '94* (pp. 193-200). San Francisco, Amerika Birleşik Devletleri.
- Çiçekli, A. (1970). *Kaşgarlı Mahmud divan ü lügat-it türk*. İstanbul: May Yayınları.
- Doğu, B. (2009). Yeni bir türün inşası: Gerçek yaşam simülasyonları. İçinde M. Binark., G. Bayraktutan-Sütcü ve I. B. Fidaner (Haz.), *Dijital oyun rehberi oyun tasarımı türler ve oyuncu* (ss. 247-274). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Dong, L. D., Liao, A. ve Khoo, A. (2013). Player-avatar identification in video gaming: Concept and measurement. *Computers in Human Behavior*, 29(1), 257-263.
- Ellison, N. B. ve D. Boyd. (2013). M.:Sociality through social network sites. In W. H. Dutton (Eds), *The oxford handbook of internet studies* (pp. 151-172). Oxford: Oxford University Press.

- Etil, H. ve Demir, M. (2014). Pierre Bourdieu'nün bilim sosyolojisine katkısı: "Alan teorisi", "habitus" cini ve "refleksivite talebi". *Cogito Dergisi Pierre Bourdieu Sayısı*, 76, 312-349.
- Fidaner, I. B. (2009). Sözcüklerden yapılmış dünyalar: MUD'lar. İçinde M. Binark., G. Bayraktutan-Sütçü ve I. B. Fidaner (Haz.), *Dijital oyun rehberi oyun tasarımı türler ve oyuncu* (ss. 233-246). İstanbul: Yayınları.
- Frasca, G. (2003). Simulation versus narrative: Introduction to ludology. In M. J. P. Wolf ve B. Perron (Eds), *Video/game/theory* (pp. 221-235). New York: Routledge.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel-kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum* (Çev: Ü. Tatlıcan). Ankara: Say Yayınları.
- Goffman, E. (2012). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (Çev: B. Cezar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Golz, P. ve Mitra, B. (2016). Exploring intrinsic gender identity using second life. *Journal of Virtual Worlds Research*, 9(2), 1-17.
- Gülsoy, S. (2017). *Dijital oyuncu kimliğinin inşası ve sunumu* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Gündüz, F. (2014). *Sosyal medya'da çiftkimliklilik* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güvenli İnternet Merkezi. (2019). Dijital oyunlar raporu 2019. <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/RjARy.pdf> 13.03.2020.
- Güzel, E. (2016). Dijital kültür ve çevrimiçi sosyal ağlarda rekabetin aktörü: "Dijital habitus". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1) 82-103.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2011). *Sosyal psikoloji* (Çev: İ. Yıldız ve A. Gelmez). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Huizinga, J. (2015). *Homo ludens oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme* (Çev: M. A. Kılıçbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jenkins, R. (2014). *Social identity*. New York: Routledge.
- Jones, D. E. (2006). I, avatar: constructions of self and place in second life and the technological imagination. <http://www.gnovis.georgetown.edu/> 23.12.2020.
- Ke, M. F. ve Bünyamin, O. (2002). Akademik benlik kavramı ve akademik başarı arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 27(124), 71-79.
- Kendirli, T. (2019). *Dijital oyun terminolojisi* (Çev: Ö. Özüpek). İstanbul: Abaküs Kitap Yayın Dağıtım Hizmetleri.
- Kepenek, E. B. (2020). Yeni ve yükselen bir alan: Dijital oyunlar sosyolojisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 186-213.
- Kerr, A. (2006). The business and culture of digital games gamework/gameplay. London: Sage Publications.
- Kukul, V. (2013). Oyunla ilgili tarihsel gelişim ve yaklaşımlar. İçinde M. A. Ocak (Edt), *Eğitsel dijital oyunlar kuram, tasarım ve uygulama* (ss.20-31). Ankara: Pegem Akademi.
- Marsh, T. (2011). Serious games continuum: Between games for purpose and experiential environments for purpose. *Entertainment Computing*, 2(2), 61-68.
- Micheael, D. ve Chen, S. (2006). *Serious games: Games that educate, train and inform*. Boston: Thomson Course Technology.
- Newzoo. (2018). Global game market report Premium, <https://newzoo.com/> 20.04.2020.
- Nørgård, R. T. (2011). The joy of doing: The corporeal connection in player-avatar identity. *Philosophy of Computer Games 2011* (pp. 1-15). Atina, Yunanistan.
- Oskay, Ü. (2001). *Müzik ve yabancılaşma Aristo, Huizinga, ve Adorno açısından bir ön çalışma*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ögel, K. (2014). *İnternet bağımlılığı internetin psikolojisini anlamak ve bağımlılıkla başa çıkmak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdoğan, M. M. (2005). Oyun, ütopya ve spor. *Toplum ve Bilim*, 103, 44-52.
- Özen, Y. ve Gülaçtı F. (2010). Benlik-kavramı ve benliğin gelişimi bilen benliğe gereksinim var mı?. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 20-38.
- Sarıyar, H. (2019). *Dijital çağda kimliğin kavramsallaştırılması ve gerçeklik: Twitter parodi hesapları* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sezen, T. İ. (2011). Dijital oyunları anlamak: Oyun, anlatı, yazılım ve platform perspektiflerinden dijital oyunlar. İçinde G. T. Ünal ve U. Batı (Edt), *Dijital oyunlar: "Kendi dünyanda yaşa bizimkinde oyna"*. ss. 119-148). İstanbul: Derin Yayınları.
- Sezen, T. İ. ve Sezen, D. (2011). Dijital oyun tarihinin dönüm noktaları oyunlar, yorumlar, teknolojik ve toplumsal gelişmeler. İçinde G. T. Ünal ve U. Batı (Edt), *Dijital oyunlar: "Kendi dünyanda yaşa bizimkinde oyna"*. (ss. 249- 284). İstanbul: Derin Yayınları.
- Sorensen, B. H. ve Meyer, B. (2007). Serious games in language learning and teaching – a theoretical perspective. *Proceedings of DiGRA 2007 Conference Digital Games* (pp. 559-566). Tokyo, Japonya.
- Soyseçkin, İ. (2007). Sanal uzamda ve mudlarda eril-dişil kimliklerinin yeniden inşası. İçinde M. Binark (Edt), *Yeni medya çalışmaları* (ss. 251-280). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Spears, R. ve Martin, L. (1994). Panacea or panopticon? The hidden power in computer-mediated communication. *Communication Research*, 21, 426-459.
- Stryker, S. ve Burke, P. J. (2000). The past, and future of an identity theory. *Social Psychology*, 63(4), 284-297.

- Suh, K. S., Kim, H. ve Suh, E. K. (2011). What if your avatar looks like you? Dual congruity perspectives for avatars. *MIS Quarterly*, 35(3) 711-729.
- Susi, T., Johannesson M. ve Backlund P. (2007). *Serious Games- An Overview, Technical report*. Skövde: University of Skövde.
- Teng, C. (2017). Impact of avatar identification on online gamer loyalty: Perspectives of social identity and social capital theories. *International Journal of Information Management*, 36(6), 601-610.
- Tetir, D., İ. Kılıç, S. ve M. Topcu. (2020). The sims oyununda para hileleri kullanan ve gündelik yaşantısında yoksulluk sorunu olan genç bireylerin öznel iyi oluşlarının değerlendirilmesi. İçinde M. Topcu (Edt), *Oyun ve kültür üzerine psikolojik okumalar* (ss. 1-26). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Tezel, Y. (2016). *Bilgisayar oyunları tarihi*. İstanbul: Sokak Kitapları.
- Turkle, S. (1997). *Life on the screen identity in the age of the internet*. New York: Touchstone Book.
- Turkle, S. (1996). Parallel lives: Working on identity in virtual space. In D. Grodin ve T. R. Lindlof (Eds), *Constructing the self in a mediated world* (pp. 156-178). London: SAGE Publications.
- Turkle, S. (2005). *The second self: computers and the human spirit*. Massachusetts: The MIT Press.
- Tutar, H. (2014). Sosyal psikoloji kavramlar ve kuramlar. Ankara: 2014.
- Türk Dil Kurumu. (2020). Oyun. <https://sozluk.gov.tr/> 03.06.2020.
- Türktaş, M. (1999). Divani Lügatit-Türk'te yer alan ve XI. yüzyılda Türkler arasında oynanan oyunlar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(5), 61-65.
- Waggoner, Z. (2009). *My avatar, my self identity in video role-playing games*. North Carolina: McFarland & Company Publishers.
- Yengin, D. (2012). *Dijital oyunlarda şiddet*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurdam, S. (2018). Alan olarak dijital oyun, çocuk eyleyiciler ve tahakküm: Clash of clans oyunu üzerine bir inceleme. *Intermedia International e-Journal*, 5(8), 66.

EXTENDED ABSTRACT

The game, which is based on a process older than the existence of life, has played an important role in shaping the societies themselves. With the existence of humanity, games, which have become an important tool for people to prepare for life and gain some experiences, have undergone many changes throughout history. Games, which have acquired a new form in every social event experienced, have begun to take the form of leisure entertainment with the effects of increasing secularization and capitalism after the Industrial Revolution. Games, which offer important alternatives for people to evaluate their spare time outside of work, have started to have a digital structure with the developing internet technologies since the 1960s. Games that evolved from real time and spaces to virtual spaces and times after the 1960s laid the groundwork for the discussion of the concept of digital games.

Changes in games in the digitalization process are not limited to this area. The identity and self-structures of people have also started to enter the digitalization adventure with the internet and especially with the social media platforms that have emerged in the last 20 years. The simulation universe put forward by Baudrillard and the desire of people to exist in a new environment have led to an increase in virtual identity discussions. Digital games also had a significant impact on this emerging new identity construction process. The digital game industry, which has increased its income rapidly in recent years and left many other entertainment industries behind, has enabled individuals to both create virtual communities and exist in these virtual environments through virtual environments such as Steam and Play Station Store. In such a world, it has revealed the problem of what kind of effect the avatars created through digital games have on the identity structures of people.

In this study, the problem of how the avatars in digital games affect the identity structures of people in their real lives is emphasized. In this context, the main question of the study is "What kind of relationship do avatars in digital games have with identity structures in real life?" as; The aim of the study is to reveal the effect of this relationship on the identity and self-formation of the person. In the study, Yalova University Faculty of Art and Design Communication Arts department 3rd grade students (SK and SE) and Yalova University Engineering Faculty Computer Engineering department 4th grade students (ME) were selected. Communication Arts students represent social sciences, Computer Engineering students represent science. The students consist of a total of 12 students selected from the universe with the purposeful sampling/snowball sampling method. In the study, students; "What are the elements you pay attention to when choosing an avatar while playing a digital game? Which features do you think come to the fore?", "What kind of character do you try to define yourself as when choosing an avatar?", "To what extent do you think the avatars you choose in digital games reflect your identity in real life?" and "To

what extent can you reflect behaviors that you do not/cannot exhibit in real life through avatars in digital games? questions were posed.

Changes in the self-concept since the 16th century pushed people to have a social identity structure with industrialization. In today's digitalization era, individuals have started to build a portable social identity structure through avatars. Secularization and positivist approaches in relation to the self-concept have caused people to prioritize worldly feelings more. In this context, together with the developing technology, first mass media, then the internet and digital games have taken their places as applications that serve this purpose.

When the identity and self-relationship was emphasized, another striking factor was that the participants cared about the personality and physical characteristics in the game in their avatar selection. Because it was concluded that the participants met some of their needs through these avatars and thus reached satisfaction. Again, anonymity and ambiguity are also created, giving the impression that the new virtual identity isolating people from the real world and pushing them into an artificial universe. As a matter of fact, the fact that one of the interviewees said that he did not prefer characters that would have more responsibility can be seen as an expression of why they prefer different character traits.

Based on Goffman's concept of performance, individuals engage in activities that have an impact on and in front of other players through their avatars. If we need to evaluate Goffman's concept of performance through digital games, it can be said that the performance created on the platforms and the created virtual identity reflect the persona of the individual. As in the real world, opinions about individuals are formed as a result of these performances, and as a result of these opinions, identity and personality determinations are formed. In other words, individuals try to create a new identity for themselves with their performances in the virtual environment or the performances they try to show. Since the performance is also a bridge that carries the individual to the persona, it is the point where the individual is completely isolated from himself and turns into a character, and now he feels like him and identifies with him. This is the peak of pleasure and satisfaction from games. Because the individual has now reached a new identity. In the findings obtained from the research, it was revealed that the interviewees reached this point.

As a result, it is seen that individuals make a great effort to create themselves in this new universe formed through digital games. Especially in this new world, it is thought that people create their avatars according to some rules and needs rather than random choices. It is thought that these needs and rules basically consist of two elements. The first is the identity structures that people want to experience and the second is their desire to show themselves more strongly in the virtual world by strengthening their existing identity structures.

Swap İşlemlerinin TMS, BOBİ FRS ve VUK Kapsamında Muhasebeleştirilmesi ve Vergilendirilmesi

Adile AKTAR¹

Öz

Günümüz küresel rekabet ortamında hızlı değişim göstermekte olan ekonomik koşullar işletmelerin bir takım finansal risklerle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Finansal risk, işletme varlıklarının değerlerinde ve beklenen getirilerinde azalışa, borçlarında ve faiz yüklerinde ise artışa sebebiyet verebilecek olumsuz finansal olaylardır. İşletmelerin bu risklerden korunabilmeleri ve faaliyet göstermekte oldukları sektörde rekabet güçlerini arttırabilmeleri gibi gereksinimleri dolayısıyla türev ürünleri kullanmaları zorunlu bir hal almıştır. Bu çalışmanın amacı; türev ürünler arasında yer alan, genel anlamda borçların değiş tokuşu anlamına gelen swap işlemlerinin TMS, BOBİ FRS ve VUK kapsamında değerlendirilerek, bu düzenlemeler açısından ortaya çıkan farklılıkları ve bu farklılıkların muhasebe uygulamalarına etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada yöntem olarak çalışmanın konusuna uygun iki adet hipotetik işletme verisi kullanılmış, bu veriler kapsamında işletmelerin gerçekleştirdikleri faiz ve döviz swap işlemleri TMS, BOBİ FRS ve VUK kapsamında vergilendirilme ve muhasebeleştirilme boyutuyla ele alınmıştır. Sonuç olarak faiz ve döviz swaplarının farklılıkları tespit edilmiş, muhasebe uygulamalarına etkileri örnek uygulamalarla ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türev ürünler, Swap İşlemleri, Muhasebeleştirme ve Vergilendirme

Accounting and Taxation of Swap Procedures in the Scope of TAS, BOBI FRS and TPL

Abstract

The economic conditions that are changing rapidly in today's global competition environment cause companies to face many financial risks. Financial risk is a negative financial event that may lead to a decrease in the values and expected returns of the companies assets and increase in the debts and interest loads. Companies have to use derivative instruments due to their requirements such as protection against these risks and increasing their competitiveness in the sector in which they operate. The aim of this study is to investigate the swaps which are among the derivative instruments and which mean the exchange of debts in general. Taxation and accounting for swaps are included in the scope of TAS, BOBI FRS and TPL. As a result, suggestions were made within the framework of the example given.

Key Words: Derivative instruments, Swap Transactions, Taxation and Accounting

Atıf İçin / Please Cite As:

Aktar, A. (2022). Swap işlemlerinin TMS, BOBİ FRS ve VUK kapsamında muhasebeleştirilmesi ve vergilendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 342-354.

Geliş Tarihi / Received Date: 11.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 8.07.2021

¹ Öğr. Gör. - Türkiye-Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gelendost Meslek Yüksekokulu, adileaktar@isparta.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7632-4552

Giriş

Günümüzde çok hızlı bir değişim içerisinde bulunan ekonomik koşullar, şletmeleri maruz kaldıkları riskler karşısında daha fazla önlem almaya zorlamaktadır. Bu durum şletmelerin türev ürünleri kullanımını daha yaygın bir hale getirmektedir. Türev ürünler fiyatları diğer ürünlerin fiyatlarına bağlı olarak değişen, belli bir vade içerisinde ve sonundaki değeri sözleşmeye konu edilen varlığa göre tespit edilen araçlardır. İşletmeler, türev ürünlerden riskten korunmak için yararlanmanın yanı sıra ticari kar sağlama amacı ile de yararlanabilmektedirler. Finansal piyasalarda meydana gelen bütün bu gelişmeler, muhasebe ve finansal raporlama sistemlerinde de bir takım gelişmeler yapılmasına ilişkin çalışmaların başlatılmasına sebep olmuştur.

Türev ürünler aracılığıyla gerçekleştirilen işlemlerin hacminde meydana gelen artış, bu araçlar aracılığıyla gerçekleştirilen işlemlerin finansal etkilerinin finansal tablolara yansıtılmasına ilişkin bir takım sorunların gündeme gelmesine neden olmuştur. Türev ürünlerle gerçekleştirilen işlemlerin kaydedilmesi, değerlendirilmesi ve raporlanmasına ilişkin bütün bu sorunların çözüme kavuşturularak, uygulamada bütünlüğün sağlanması amacıyla yönelik olarak Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) bazı çalışmalar yürütmüş ve bu çalışmalar sonucunda türev araçların muhasebeleştirilmesi hususunda 32 ve 39 numaralı Uluslararası Muhasebe Standartları ve 7 numaralı Uluslararası Finansal Raporlama Standardı yürürlüğe girmiştir. Ülkemizde ise Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu'nun (TMSK) yayımlanmış olduğu standartlar bağlamında birtakım yasal düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Günümüzde ise standartları yayınlama ve düzenleme yetkisi Kamu Gözetim Kurumu'na aittir.

Bu çalışmada ülkemizde en çok kullanılan türev ürünler arasında yer alan swap işlemleri ve özelliklerine değinilmiş, swap işlemlerinin taraflarından bahsedilmiş, swap türleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca swap işlemlerinin vergilendirilmesi ve muhasebeleştirilmesi hususları TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum, TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme, BOBİ FRS Bölüm 9: Finansal Araçlar ve Özkaynaklar açısından incelenmiştir. Swap işlemlerinin vergi mevzuatımız karşısındaki durumu ise, Vergi Usul Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu, Banka Sigorta Muamele Vergisi Kanunu ve Damga Vergisi Kanunu özelinde ele alınarak incelenmiştir.

Swap İşlemlerine İlişkin Kavramsal Çerçeve

İngilizce kökenli olan swap kelimesi değiştirme, takas ve kaydırma anlamları taşımaktadır (Ersan, 1998, s.166). Swap uygulaması döviz kurları ve faiz oranlarındaki dalgalanmalardan kaynaklı olan risklerin azaltılması amacıyla geliştirilmiş olan bir tekniktir (Nurcan, 2005, s. 23). Swap literatürde kısaca, farklı iki para biriminden olan tutarın birbiriyle değiştirilmesi, takas edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Özalp, 2013, s. 4).

Swap ilk olarak 1923 senesinde Avusturya Merkez Bankasının spot pazarda GBP karşılığında yerli paranın satılarak vadeli geri satın alınmasının gerçekleştirilmesinde kullanılmıştır. 1981 senesinin Ağustos ayında Dünya Bankası ile IBM arasında gerçekleştirilmiş olan döviz kuru swapı işlemiyle swap piyasası geçerliliğini bütün dünyaya kanıtlamıştır (Flavell, 2002, s. 9). Bu bağlamda swap işlemi daha önceden belirlenmiş olan bir sistem içinde, finansal bir varlık sebebiyle meydana gelen ileri bir tarihteki nakit akımlarının değiştirilmesi amacıyla iki taraf arasında gerçekleştirilen bir sözleşmedir (Ceylan, 2002, s. 233).

Swapta değişime konu olan ödemeler; anapara faizi ya da hem faiz hem de ana para ödemesi olabilmektedir (Kendirli ve Satır, 1998, s. 104). Başka bir ifade ile swap; döviz kurları ile faiz oranı risklerine karşı geliştirilmiş olan, fon kullanıcılarının farklı piyasalarda bulunan fonlara erişimini kolaylaştıran, riskleri azaltan ve sabit faizli olan bir fonun değişken faizli olan bir fona dönüştürülmesi imkanı tanıyan finansal bir yöntemdir (Bal, 2001, s.148). Swap işlemlerinin temel amacı, finansal işlemlerin maliyetlerini ve risklerini azaltabilmek için swap işlemine katılan taraflara karşılıklı fayda sağlamaktır (Önce, 1995, s. 23). Swap' ın özellikle günümüzde sıkça uygulanmakta olan bir diğer amacıysa; faiz oranı, döviz kuru gibi değişimlerden kaynaklanmakta olan risklere karşı sözleşme taraflarına güvence sağlamasıdır (Örten ve Örten, 2001, s. 311). Özetle swap sözleşmeleri, fon kullanıcılarına farklı piyasalardaki avantajlardan yararlanarak riski minimize etme, uygun fonlara kolayca erişebilme gibi avantajlar sağlamaktadır (Arıkan, 2000, s. 18).

Swap İşleminin Tarafları

Swap işleminin tarafları faiz oranlarıyla döviz piyasalarında meydana gelen değişimlerden faydalanabilmek amacıyla bu işlemi gerçekleştirmektedirler (Önce, 1995, s. 23). Swap işleminin tarafları; aracılar ve son kullanıcılar olarak iki gruba ayrılmaktadır (Aygören ve Kurtcebe, 2019, s.6). Son kullanıcılar ekonomik sebeplerle döviz kuru riskiyle faiz oranını azaltmak için swap işlemine katılırken, aracılar ise komisyon almak ve kazanç sağlamak amacıyla swap işlemlerine taraf olmaktadır (Akay, 2002, s. 34).

Swap Türleri

En yaygın kullanılan swap sözleşmeleri faiz ve para swapı iken, uygulamada mal swapları, swap opsiyonları, artan swap, azalan swap, kuponuz swap, varlık swapları gibi swap çeşitleri de bulunmaktadır (Akay, 2002, s. 34; Özdemirci, 2000; s. 139; Öztürk, 2001, s. 122). Bu kısımda en yaygın olarak kullanılan swap türleri olan para swapı ve faiz swapı türlerine değinilecektir.

Para Swapı (Döviz Kuru Swapı, Döviz Swapı)

Para Swapı, belli bir dönemde iki ayrı para biriminden olan anapara miktarlarının daha önceki bir tarihte belirlenen bir kur üzerinden değış-tokuşunun yapılması, belirli olan bu dönem içinde tarafların kullanmış oldukları anaparaların faizlerini karşı tarafa ödemeleri ve yeniden değıştirmeleri işlemine verilen isimdir (Cormick, 1993, s. 17). Para swapı işlemi; farklı para birimlerinden anaparaların değıştirilmesi, tarafların kullanmış oldukları anaparaların faizlerinin değış-tokuş edilmesi ve tarafların anaparalarını vade bittiğinde karşılıklı olarak iade etmeleri olmak üzere üç aşamadan oluşur (Toroslu, 2000, s. 130).

Faiz Swapı

Faiz swapı; çeşitli borçlanma kaynaklarıyla, benzer vadelerde ve aynı tutarlarda anapara borçlanmış durumda olan birbirinden bağımsız iki farklı tarafın, faiz yükümlülüklerini bir banka aracılığıyla karşılıklı olarak birbirlerine devretmeleri ile gerçekleşen swap işlemidir (Önce, 1995, s. 26). Başka bir ifadeyle faiz swapı; sözleşme süresi boyunca, iki tarafın da birbirlerine, aynı para cinsinden, aynı miktardaki anaparaya, sabit veya değışken faiz oranlarının uygulanması ile hesaplanan meblağların, karşılıklı olarak, aynı para birimiyle ödenmesini taahhüt etmiş oldukları anlaşmadır (Keskin, 2008, s. 78).

Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında Swap İşlemleri

TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum Standardı Bağlamında Swap İşlemleri

TMS 32 kapsamında finansal araç; bir işletmenin sahip olduğu finansal varlığıyla başka bir işletmenin finansal borçlarında veya öz kaynağa dayalı olan finansal araçlarında artış olmasına sebebiyet veren herhangi bir sözleşme olarak nitelendirilmektedir (Özerhan ve Yanık, 2012, s. 164). TMS 32'nin amacı, finansal araçların özkaynak ya da borç şeklinde sunulmaları ve finansal varlıklarla borçların netleştirilme ilkelerin belirlenmesidir. Bu bağlamda finansal tablo kullanıcılarının, finansal ürünlerin işletmelerin finansal durumlarındaki, performanslarındaki ve nakit akışlarındaki olası etkilerini daha iyi idrak etmelerine yardımcı olunması amaçlanmaktadır (Ceran ve Öz, 2014, s. 229). Bu standart gereğince finansal araçlar; finansal borç ve finansal varlık olarak iki gruba ayrılırken, türev ürünlere de nitelikleri kapsamında yapılan sınıflandırma bağlamında finansal varlık veya finansal borçlar arasında yer verilmiştir (Bal ve Öztürk, 2013, s. 126).

TMS 32 standardında yer almakta olan esaslar, "IAS/TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme" standardında bulunan finansal varlıklarla borçların muhasebeleştirilmesi ve ölçülmesine dair ilkelerle bunlara ilişkin bilgilerin kamuoyuna sunulmasına yönelik olarak "IFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar" Standardında bulunan ilkeleri tamamlamaktadır. TMS 32 standardının temel ilkeleri ile TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardının temel ilkelerinin paralellik gösterdiği ifade edilmektedir (Örten, Kaval ve Karapınar, 2012, s. 470).

TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme Standardı Bağlamında Swap İşlemleri

2006'da Resmi Gazetede yayınlanmış olan TMS 39 standardı "Bir işletmenin beklenmekte olan alım, satım ya da kullanım ihtiyaçları kapsamında finansal nitelikte olmayan bir kalemi teslim etmek ya da teslim almak amacı ile düzenlenerek elde tutulmaya devam edilenler hariç, nakitle ya da farklı bir finansal araçla veya sözleşmeleri finansal araçmış gibi değerlendirerek finansal araçların karşılıklı bir şekilde birbirleri ile takas edilmeleriyle net olarak ödenebilen finansal nitelikli olmayan kalemlerin alım-satımına dair sözleşmelere uygulanır." şeklinde ifade edilmiştir (Özerhan ve Yanık, 2012, s. 163). TMS 39 standardının

bütün işletmeler tarafından birtakım araçlar dışındaki bütün finansal araçlara uygulandığı belirtilmiştir. Bu standardın kapsamı dışında olan araçlar şunlardır (Sağlam, şengel ve Öztürk, 2009, s. 991):

- İş ortaklıklarındaki paylar, bağlı ortaklıklar ile iştirakler,
- Çalışanlara ilişkin varlık, hak ve yükümlölükler,
- Sigorta sözleşmeleri,
- Kiralama işlemleri,
- İşletme birleşmelerinde işletmeyi satın alanın üstleneceği yükümlölükler,
- Hisse bazlı ödemelerdir.

TMS 39 standardının amacı; finansal nitelikli borçların, varlıkların ve finansal nitelikli olmayan kalemlerin alım-satımını içeren sözleşmelerin muhasebeleştirilmesine ve ölçülmesine dair ilkelerin belirlenmesidir (Mısırlıoğlu, 2008, s. 70). Finansal araçlara dair bilgilerin sunulmasına ilişkin hükümler “TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum” standardı kapsamında ele alınırken, finansal araçlara dair kamuoyuna yapılacak açıklamalara ilişkin hükümler ise “TFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar” standardı kapsamında ele alınmaktadır (IAS/TMS 39 md.1-2).

BOBİ FRS Kapsamında Swap İşlemleri

Bölüm 9: Finansal Araçlar ve Özkaynaklar Bağlamında Swap İşlemleri

BOBİ FRS’ye göre finansal varlık ve borçlar şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Kıymetli şen ve Özbirecikli, 2018, s. 469):

- Alacak ve borçlar,
- Borçlanma araçları,
- Özkaynak aralarındaki yatırımlar,
- Diğer finansal araçlardır.

Bu sınıflandırma bağlamında incelendiğinde swap işlemleri diğer finansal araçlar kapsamında yer almaktadır. BOBİ FRS’ye göre diğer finansal araçlar, forward, future, swap, opsiyon gibi türev finansal araçlar ve varlığa dayalı menkul kıymetler; ilk kayıta ve daha sonraki süreçlerde gerçeğe uygun değeri ile ölçülmektedir (Kamu Gözetim Kurumu, 2017). Diğer finansal araçlar arasında yer alıp nakitle yerine getirilemeyen ya da taahhütler yerine getirildiğinde borçlanma aracı kapsamına girmekte olan kredi alımlarına ilişkin olan taahhütler, maliyet bedeli ile değerlenmektedir. Bu tarz taahhütler ilk kayıt esnasında, işlem maliyetlerinin de dahil edilmesiyle işlem fiyatları üzerinden ölçülmektedir. Daha sonra yapılacak ölçümlerde eğer varsa değer düşüklüğü zararları da hesaplanacak, bu tutar maliyet değerinden düşülecektir (Kamu Gözetim Kurumu, 2017). Bu bağlamda BOBİ FRS ile TMS/TFRS ilkeleri türev finansal araçların değerlemesi bakımından uyumludur.

Swap İşlemlerinin Türk Vergi Mevzuatı Karşısındaki Durumu

Swap işlemleri kapsamında bir takım vergisel yükümlölükler meydana gelmektedir. Ancak, ölkemizde bu konuya ilişkin yasal mevzuatın yetersiz olması sebebiyle swap işlemlerinin vergi peelemesi yapmak amacıyla kullanıldığı görölmektedir.

Swap İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu Karşısındaki Durumu

Bankaların vadeli döviz alım satım genel sözleşmeleriyle vade tarihinde uygulamakta oldukları kurun, ilgili gündeki cari kurun üzerinde olması durumunda ve bu kapsamda faiz ödemesinin kur farkı adı altında gizleme işleminin yapılması durumunda, bir takım vergi yükümlölüklerinden kurtulabilmek için yapılan bir muvazaalı işlem olarak kabul edilebilir (Öz ve Pekşen, 2010, s. 7). Yapılan bu işlem uygulamada vergi peelemesine sebebiyet vermektedir. Menkul kıymet niteliği taşımayan bu tarz sözleşmelerde kar ya da zarar işlemlerin gerçekleşmiş olduğu ve elde edilmiş olduğu vade tarihinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple de swap sözleşmeleri dönem sonu geldiğinde herhangi bir değerleme işlemine tabi tutulmamaktadır. Bahsi geçen bu işlemler muhasebe uygulamaları açısından değerlendirildiğinde nazım hesaplarda izlenmesi gerekli olan bilanço dışı işlemler olarak nitelendirilmektedir. Bu işlemler sonucunda ortaya çıkan kur farkı gelir ve giderleri ile faiz gelir ve giderlerinin ne şekilde değerlendirilmesi gerektiği tartışma yaratmaktadır. Ölkemizde risk yönetim muhasebesinin yaygınlaşmamış olması nedeniyle ortaya çıkan spekülatif işlemlerle hedging amacıyla gerçekleştirilen işlemlerin birbirinden ayrıştırılması da pek mümkün olmamaktadır.

Halihazırda uygulamada olan vergi kanunlarımızın da böylesi bir ayrıma dayalı olan farklı vergileme rejimlerine imkan vermediği bilinen bir gerçektir (Öz ve Pekşen, 2010, s. 8).

Swap İşlemlerinin Gelir ve Kurumlar Vergisi Karşısındaki Durumu

Gelir Vergisi Kanununun 1. maddesi uyarınca “Gerçek kişiliğe haiz olanların elde ettikleri gelirler gelir vergisine tâbidir. Gelir, gerçek kişiliğe haiz olanların bir takvim yılı içerisinde elde etmiş oldukları kazanç ve iratların safi tutarıdır.” hükümleri yer almaktadır. Bahsi geçen kanunun 2. maddesindeyse geliri meydana getiren unsurlar tek tek sayılmaktadır (GVK, Md.1-2). Bu bağlamda sağlanan gelir ticari bir işletme tarafından elde ediliyorsa, kaynağına bakılmaksızın ticari işletmeler tarafından elde edilen kazanç olarak tanımlanmaktadır. Ticari işletme bünyesinde elde edilmiş olan gelirler ise Gelir Vergisi Kanununun 2. maddesinde sayılmakta olan gelir unsurlarından hangisinin kapsamında yer alıyorsa o kapsamda vergilendirilmektedir (Aydın, 2002, s. 220).

Ticari faaliyet kapsamının dışında gerçekleştirilen, yani gelir vergisi mükellefi olan gerçek kişilerce swap işlemleri ile elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi hususunda Türk vergi mevzuatında herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Bu sebeple, swap işlemlerinden elde edilen gelirleri net bir şekilde vergilendirebilecek nitelikte bir gelir unsuru kapsamında değerlendirmek kanunilik ilkesi gereğince mümkün olmamaktadır (Öz ve Pekşen, 2010, s. 8). Gelir Vergisi Kanununun 75. maddesi uyarınca bu husus “Sahibi tarafından ticari, zirai veya mesleki faaliyet haricinde nakdi sermayeye ya da parayla temsil edilmekte olan değerlerden müteşekkil sermaye sebebiyle elde edilen faiz, kar payı, kira ve benzer iratlar menkul sermaye iradidir.” şeklinde hüküm altına alınmaktadır (GVK, Md.75).

Swap işlemiyle sağlanan kazançlar da aynı maddede belirtilmekte olduğu gibi nakdi sermaye ile elde edilmektedir. Diğer yandan swap işlemlerinin ticari, zirai ya da mesleki faaliyet kapsamı dışında bireysel yatırım şeklinde gerçekleştirilmesi de mümkün olmaktadır. Sayılan iki özelliği bünyesinde barındırması tartışmaya konu olmasının yanında menkul sermaye iradı olarak ta değerlendirilebilmektedir. Çünkü swap işlemlerinden sağlanan gelir özünde faiz ve kar payı olarak nitelendirilmekte ve bu sebeple de menkul sermaye iradı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Danıştayın verdiği kararlar incelendiğinde swap işlemlerinden elde edilen kazancın faiz olarak değil de kur farkı olarak nitelendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla sayılan işlemlerin Gelir Vergisi stopajına tabi tutulmasına da imkan tanımamış olmaktadır (Aydın, 2002, s. 221).

Kurumlar vergisi mükelleflerince swap işlemlerinden elde edilen kazançlar ise hiçbir sınırlamaya tabi olmadan ve hiç bir vergi kolaylığı sağlanmadan kurum kazancına dahil edilmekte ve vergiye tabi tutulmaktadır. Bu işlemlerin muvazaalı işlemler şeklinde gerçekleştirilmesi halinde, 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 12. maddesinde düzenlenmiş olan örtülü sermayeye ilişkin hükümler uygulanmaktadır.

Swap İşlemlerinin Katma Değer Vergisi Karşısındaki Durumu

3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 1. maddesi uyarınca, Türkiye’de ticari faaliyet bağlamında gerçekleştirilen teslimlerin ve hizmetlerin katma değer vergisine tabi tutulacağı hüküm altına alınmıştır. Bu sebeple ticari faaliyet kapsamında gerçekleştirilen türev piyasasına ilişkin işlemler katma değer vergisine tabi olmaktadır (Demir, 2000, s. 152). Diğer yandan bahsi geçen kanunun 17/4-g maddesi gereği döviz, külçe altın, hisse senedi, tahvil ve para teslimleri Katma Değer Vergisinden istisna edilmektedir. Bu bağlamda bahsi geçen ürünlerin finansal türev ürünlerine bağlı olan teslimleri de Katma Değer Vergisinden istisna kabul edilmektedir (Öz ve Pekşen, 2010, s. 10).

Swap İşlemlerinin Damga Vergisi Karşısındaki Durumu

Damga vergisi taraflar arasında gerçekleştirilen hukuki nitelikli işlemlerin tesis edilmesini sağlayan ve bu işlemlere resmîyet kazandıran kağıtların vergilendirilmesini amaçlayan bir vergi türü olarak ön plana çıkmaktadır. Damga vergisinin konusuna bakıldığında ise, kağıda bağlı sözleşmelerin bu kapsamda yer aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda bahsi geçen sözleşmelerin imzalanması ya da sözleşmelerde imza niteliğinde bir işaretin bulunması durumunda Damga Vergisi yükümlülüğü doğmaktadır (Özdemirci, 2000, s. 134).

Swap işlemleri de yazılı bir sözleşme ile gerçekleştirilmektedir. Swap işlemlerinin tarafları bu sözleşmeyle ödemelerini önceden belirlemiş oldukları esaslar ve kurallar çerçevesinde değiştirmektedirler. Fakat 2499 sayılı SPK Kanununun 40. maddesinde borsası kurulmakta olan ve borsada işlem görmekte olan türev araçların damga vergisinden istisna kabul edilmesinden dolayı swap işlemlerine ilişkin sözleşmeler damga vergisinden müstesna kabul edilmektedir (Öz ve Pekşen, 2010, s.10).

Swap İşlemlerinin Banka Sigorta Muamele Vergisi (BSMV) Karşısındaki Durumu

6802 sayılı Gider Vergileri Kanununun 3297 sayılı Kanunla değişik 28. Maddesi uyarınca ‘‘Banka şirketlerinin ve sigorta şirketlerinin 10/6/1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununa göre yapmakta oldukları işlemler hariç olmak kaydıyla, yapmış oldukları tüm muameleler sebebiyle kendi lehlerine nakden ya da hesaben almış oldukları paralar Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisine tabidir.’’ hükmü bulunmaktadır (Gider Vergisi Kanunu, Md. 28). Bahsi geçen kanunun 30. maddesi uyarınca BSMV’ne göre bankaların, bankerlerin ve sigorta şirketlerinin mükellef oldukları belirtilmektedir. Ayrıca, aynı kanunun 29. maddesinin ‘‘p’’ bendinde, arbitraj muameleleri ile bu muameleler sonucunda lehte elde edilen paraların bahsi geçen vergiden istisna oldukları bildirilmiştir (Gider Vergisi Kanunu, Md. 30).

Yapılan açıklamalar bağlamında, swap işlemlerinin arbitraj işlemleriyle aynı nitelikte olduğu; dolayısı ile 6802 sayılı Kanunun 29-p maddesi hükmü gereğince BSMV’den istisna olması gerektiğini belirten görüşler bulunmaktadır. Ayrıca swap işlemlerinin arbitraj muamelelerinden farklı niteliklere sahip bir finansal niteliği taşıdığı ve bu sebeple BSMV’ne tabi tutulması gerektiğini belirtenler de bulunmaktadır (Kaya, 2002, s. 119).

Yöntem

Swap işlemlerinin muhasebeleştirilmesi hususu, döviz swaplarının muhasebeleştirilmesi ve faiz swaplarının muhasebeleştirilmesi bağlamında farklı örnek uygulamalar üzerinden açıklanmıştır. Bu çalışmadaki örnek uygulamalar Canan Can’ın (2015) Enerji Piyasalarında Türev Araçlar ve Muhasebesi isimli çalışmasında yer alan örnek uygulamalardan uyarlanmıştır.

Döviz Swaplarının Muhasebeleştirilmesine İlişkin rnek Uygulama

AA Bankasının 01/06/202X tarihinde 200.000 ’luk bir ödemesi bulunmaktadır. Bankanın aynı tarihte bu ödemeyi yapabileceği miktarda  varlığı bulunmamaktadır. AA Bankası ödemeyi yapabilmek için elindeki \$’ları satarak ihtiyaı olan ’yu alma imkanı bulunmasına rağmen, \$’ın gelecekte  karşısında değer kazanacağını ve gelecekte  tahsilatı olacağını öngörerek, elinde bulunan dövizi satmayıp, farklı bir bankayla üç ay vadeli olan bir swap sözleşmesi imzalamıştır. İmzalanan sözleşmeye uyarınca, AA Bankası karşı tarafa, \$ /  = 1,20 paritesi üzerinden (spot kur)  olarak \$ verecek, 30/08/202X olan vade tarihinde ters yönlü değişim paritesi (forward kur) ise \$ /  = 1,10 olarak gerçekleşecektir.

<i>Spot Durum</i>	<i>Forward Durum</i>
Alınan: 200.000 	Alınan: 220.000 \$
Verilen: 240.000 \$	Verilecek: 240.000 

Yukarıda yer alan tabloda görüldüğü gibi, bankanın bu işlem nedeniyle katlanmakta olduğu toplam gider miktarı 20.000 \$’dır. Bu gider tutarının dönemsellik ilkesi gereği değerleme tarihinde itfaya tabi tutulması gerekmektedir. Değerleme tarihinde meydana gelen gelir ya da giderlerin TMS’ye göre rayiç (piyasa) bedellerine göre belirlenmesi gerekip, bu örnekte bulunan gelir ya da giderler varsayımlar kapsamında hesaplanmış olan tutarlardan meydana gelmektedir. İşleme ilişkin olarak yapılması muhasebe kayıtları aşağıda görüldüğü gibi olacaktır. Sözleşmenin kayıtlara alınması (01/06/202X tarihinde yapılacak olan kayıt):

945 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Alacaklar	200.000 
945.120 Swap Para Alım İşlemi	
945 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Alacaklar	240.000 \$
945.121 Swap Para Satım İşlemi	
947 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Borçlar	200.000 
947.120 Swap Para Alım İşlemi	
947 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Borçlar	240.000 \$
947.121 Swap Para Satım İşlemi	

AKTAR*Swap İşlemlerinin TMS, BOBİ FRS ve VUK Kapsamında Muhasebeleştirilmesi ve Vergilendirilmesi*

Uygulamada bazı bankalar bu tarz işlemleri gerçekleştirirken spot için de nazım kayıt kullanmaktadır. Alacak, işlemin gerçekleşmiş olduğu anda yani değişimin ilgili hesaplara alınması sonrasında yapılacak bu bir kaydın izleme ya da değerlendirme açısından hiçbir faydası bulunmaması sebebiyle bilanço dışı hesaplara yalnızca işlemin forward kısmını oluşturmakta olan taahhüde ilişkin kaydın yapılması yeterli olacaktır.

Alınan ve verilen paraların ilgili hesaplara alınması (01/06/202X tarihinde yapılacak olan kayıt):

025 Yurtdışı Bankalar	200.000 €	
391 Muhtelif Borçlar 391.05 Türev Finansal Araçlardan Borçlar		200.000 €
279 Muhtelif Alacaklar 279.05 Türev Finansal Araçlardan Alacaklar	240.000 \$	
025 Yurtdışı Bankalar		240.000 \$

Yukarıda yapılan kayıttan da anlaşıldığı gibi, gerçekleştirilen işlemde kaynaklı olan toplam gider 279 numaralı hesaba kaydedilmiş ve aktifleştirilmiştir. Peşin ödenen gider niteliğinde olan bu tutarın işlemin gerçekleşmiş olduğu tarihte 281-BORÇLU GEÇİCİ HESAPLAR altında yer almakta olan 281.01 numaralı Peşin Ödenmiş Giderler hesabına kaydedilebilir. Değerleme tarihinde, aktifleştirilmiş olan toplam giderin ilgili döneme aktarımı yapılan kısmının bahsi geçen hesaptan alınarak dönem giderlerine aktarılması gerekir.

Değerleme kayıtları;

Haziran 202X ay sonunda piyasa değerine göre hesaplanmakta olan gider reeskont tutarının 2000 \$ ve döviz kurunun 1 \$ = 2,6 TL olduğu kabul edilmiştir.

30/06/202X tarihinde yapılacak kayıt:

295 Döviz Vaziyeti	2000 \$	
279 Muhtelif Alacaklar		2000 \$
872 Alım Satım Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Zararlar	5200 TL	
292 Döviz Alım Satım Hesabı (2.000\$ x 2,60 TL)		5200 TL

Hesaplama açısından kolaylık sağlaması amacı ile ara dönemlerde bu şekilde muhasebeleştirilmekte olan reeskontların, ertesi iş gününde iptal işleminin gerçekleştirilmesi gerekir.

Vade tarihinde (30/06/202X) yapılması gereken kayıtlar ise aşağıdaki görüldüğü gibi olmalıdır.

391 Muhtelif Borçlar 391.05 Türev Finansal Araçlardan Borçlar	200.000 €	
025 Yurtdışı Bankalar		200.000 €
025 Yurtdışı Bankalar 295 Döviz Vaziyet	220.000 \$ 20.000 \$	
279 Muhtelif Alacaklar 279.05 Türev Finansal Araçlardan Alacaklar		240.000 \$
872 Alım Satım Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Zararlar	54.000 TL	
294 Döviz A/S Hesabı (20.000\$ x 2,70 TL)		54.000 TL

Not: Vade tarihinde döviz kurunun 1\$= 2,70 TL olduğu varsayılmaktadır.

Sözleşmeye ilişkin taahhüdün kapatılması;

947 Risk. Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Borçlar 947.120 Swap Para Alım İşlemi	200.000 €
947 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Borçlar 947.121 Swap Para Satım İşlemi	240.000 \$
945 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Alacaklar 945.120 Swap Para Alım İşlemi	200.000 €
945 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Alacaklar. 945.121 Swap Para Satım İşlemi	240.000 \$

şeklinde muhasebeleştirilir.

Faiz Swaplarının Muhasebeleştirilmesine İlişkin rnek Uygulama

BB Bankası 15/01/202X tarihinde ABC Bankasından LIBOR+%1 değişken faizli ve altı ay vadeli olan 2.000.000 \$ tutarında kredi almıştır. Banka faiz oranlarında olması muhtemel dalgalanmalardan korunma amacı ile aynı tarihte DEF Bankası ile 2.000.000 \$ nominal değeri olan ve altı ay vadeli faiz swapı sözleşmesi imzalamıştır. Sözleşme uyarınca BB Bankası DEF Bankasına %3,25 sabit faiz ödemesi gerçekteşirecek ve buna karşılık olarak DEF Bankasından LIBOR+%0,25 faiz tahsilatı gerçekteşirecektir. Faiz demeleri ise vade tarihinde gerçekteşirilecektir. Sözleşme süresi boyunca gerçekteşmiş olan faiz oranları ve döviz kurları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir:

Tarih	Libor (%)	Kur (TL)
15/03/202X	3,25	2,50
31/03/202X	3,50	2,60
30/04/202X	3,75	2,70
15/05/202X	3,80	2,80

Swap işlemine ilişkin olarak yapılacak kayıtlar aşağıda görüldüğü gibi olmalıdır.

Sözleşmenin kayıtlara alınması (15/01/202X)

945 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Alacaklar 945.122 Swap Faiz Alım İşlemi	2.000.000 \$
945 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Alacaklar 945.123 Swap Para Satım İşlemi	2.000.000 \$
947 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Borçlar 947.122 Swap Faiz Alım İşlemi	2.000.000 \$
947 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Borçlar 947.123 Swap Para Satım İşlemi	2.000.000 \$

31/03/202X tarihinde yapılacak kayıtlar;

Bankanın yukarıda yapılan işleme ilişkin olarak yılsonunda almış olduğu ve ödediği faizlerin hesaplarına yansıtılması gereklidir. Bu faizler sebebiyle döviz pozisyonun değişmesinden dolayı vaziyet ve alım- satım hesaplarının kullanılması gerekmektedir. Sözleşmeye konu olan tutar yalnızca alınacak olan ve verilecek olan faizlerin hesaplaması noktasında baz olarak kullanıldığı için nazım kayıta ilişkin değerleme işlemi yapılmasına lüzum yoktur. Bankanın tahsil işlemini gerçekteşirse de gerçekteşirmese de döneme ait olan gelirlerin ve giderlerin yılsonunda sonuç hesaplarına aktarılması gerekmektedir.

Bu bağlamda BB Bankasının DEF Bankasından tahsil etmesi gereken faiz (LIBOR +%0,25) alacağı;

AKTAR

Swap İşlemlerinin TMS, BOBİ FRS ve VUK Kapsamında Muhasebeleştirilmesi ve Vergilendirilmesi

$2.000.000 \$ \times 0,0375 \times 45/360 = 9375 \$$, (15 Kasım ile 31 Aralık arası 45 Gün) olarak hesaplanmaktadır.

DEF Bankasının BB Bankasına Ödeyeceği sabit (% 3.25) faiz ise;

$2.000.000 \$ \times 0,0325 \times 45/360 = 8125 \$$, (15 Kasım ile 31 Aralık arası 45 Gün) olarak hesaplanmaktadır.

Bu tarihte (31/03/202X tarihinde) gerçekleşen USD/TL (döviz) kurunun 2,60 TL olduğu gözönünde bulundurulduğunda yapılması gereken kayıtlar:

225 Döviz Finansal Varlıklar	9375 \$	
295 Döviz Vaziyeti	8125 \$	
365 Türev Finansal Yükümlülükler		8125 \$
295 Döviz Vaziyeti		9375 \$

294 Döviz Alım Satım Hesabı (9375 x 2,60 TL)	24.375	
872 Türev Finansal Araç Zararları	21.125	
294 Döviz Alım Satım Hesabı (11.250 x 2,60 TL)		21.125
752 Türev Finansal Araç Karları		24.375

şeklinde olacaktır.

Bankanın yıl sonu itibariyle swap işlemiyle sağlamış olduğu net kazancı $(9375 \$ - 8125 \$) = 1250 \$$ karşılığı 3250 TL'dir.

Aynı tarihte alınmış olan kredi faizinin artmasından kaynaklı olan ilave gider ise;

$2.000.000 \$ \times (0,0450 - 0,0425) \times 45/360 = 625 \$$ olduğu gözönünde bulundurulduğunda etkinlik olarak $1875/625 = \%200$ olarak hesaplanmış olup eşik sınırları aştığı görülmektedir. Bu koşullar altında net gelir tutarının, öz kaynaklar hesabı altında izlenerek, işlemin bu tarih itibariyle riskten koruma amaçlı muhasebeleştirmeye dair esaslara tabi tutulmayıp hesaplanmış olan net gelir-gider farklarının doğrudan Kar/Zarar hesaplarına kaydedilmesi gerekli görülmektedir.

31.03.201X tarihinde yapılması gereken kayıtlar;

Bankanın yılsonunu takip etmekte olan üç aylık dönemde sözleşme ile sağladığı gelir;

$2.000.000 \$ \times 0,0490 \times 90/360 = 24.500 \$$ (1 Ocak ile 31 Mart arası 90 Gün) faiz gideri ise;

$2.000.000 \$ \times 0,0325 \times 90/360 = 16.250 \$$ 'dir.

Aynı tarihte netleştirme işlemi yapıldıktan sonra dönem kurunun dikkate alınmasıyla yapılması gereken kayıt; $(24.500 \$ - 16.250 \$) = 8250 \$$

225 Türev Finansal Varlıklar	8250 \$	
295 Döviz Vaziyeti		8250 \$
294 Döviz Alım Satım Hesabı (8.250 x 2,70 TL)	22.275 TL	
752 Türev Finansal Araçlardan Karlar		22.275 TL

şeklinde olmalıdır.

Kapanış kayıtları

Dönem net gelir - giderlerinin hesaplara aktarılması;

Bir önceki dönemde gerçekleştirilen gelir kaydının ara dönem olması sebebiyle ertesi yıl ters kayıt yapılarak kapatılmış olduğu varsayılırsa 202X yılı içerisinde sözleşmeden kaynaklanmış olan toplam gelir;

$2.000.000 \$ \times 0,0405 \times 135/360 = 30.375 \$$ (1 Ocak ile 15 Mayıs arası 135 Gün)

Toplam gider; $2.000.000 \$ \times 0,0325 \times 135/360 = 24.375 \$$ olarak hesaplanmıştır.

Aradaki fark; $30.375 - 24.375 = 6000 \$$

15/05/202X tarihinde yapılacak kayıt ise şu şekildedir:

225 Türev Finansal Varlıklar	6000 \$	
295 Döviz Vaziyeti		6000 \$
294 Döviz Alım Satım Hesabı (6000 x 2,80 TL)	16.800 TL	
752 Türev Finansal Araçlardan Karlar		16.800 TL

Faizin tahsil edilmesi ve yapılan sözleşmenin kayıtlardan çıkartılması;

31/12/202X tarihinde elde edilen gelir; 1250 \$

Vade sonunda (15/05/202X) gelir; 6000 \$ ise toplam 7250 \$'lık faiz tahsili gerçekleştirilecektir.

025 Yurtdışı Bankalar	7250 \$	
225 Türev Finansal Varlıklar		7250 \$
947 Riskten Koruma. Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Borçlar 947.122 Swap Faiz Alım İşlemi	2.000.000 \$	
947 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Borçlar 947.123 Swap Para Satım İşlemi	2.000.000 \$	
945 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Alacaklar 945.120 Swap Faiz Alım İşlemi		2.000.000 \$
945 Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Araçlardan Alacaklar 945.121 Swap Para Satım İşl.		2.000.000 \$

şeklinde muhasebeleştirilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Finansal araçlara ilişkin çalışmalarına 1988'de başlayan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu, bu tarih itibariyle finansal araçlar konusunu devamlı olarak gündemlerinde tutmuşlardır. Kurulun üzerinde görüş birliğine varmış olduğu ve uzun uğraşlar sonucunda sırayla yayınlamış olduğu bu standartlardan, alacaklar, borçlar, hisse senetleri gibi asıl finansal araçlar olarak tanımlanmış araçların yanı sıra opsiyon sözleşmeleri, vadeli işlem sözleşmeleri, futures, forward, swap ve döviz gibi türev finansal araçlara ilişkin olarak yayımlanan "TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum" standardı bahsi geçen finansal araçların finansal tablolara yansımalarının nasıl olacağı ve açıklanması ile ilgili gerekli olan birtakım hükümler içerirken; "TMS 39 Muhasebeleştirme ve Ölçme" standardı; bu standart kapsamında yer alan finansal araçların değerlenmesi ve kaydedilmesine ilişkin hükümlerden oluşmaktadır.

Ülkelerin gelişmesi için finansal piyasaların gelişim göstermesi büyük önem arz etmektedir. Finansal piyasaların gelişim göstermesi bu piyasalarda kullanılmakta olan araç çeşitliliğinin artırılmasına ve yaygın bir biçimde kullanılmasına bağlıdır. Bahsi geçen ürünler arasında işlem görmekte olduğu piyasalarda en çok göz önünde bulunan araç ise faiz oranı swapı olmuştur. Kullanımda kolaylık sağlaması nedeniyle faiz oranı risklerinin yönetiminde faiz oranı swaplarından yararlanılmıştır.

Ülkemizde daha çok bankalar tarafından kullanılmakta olan swap sözleşmelerinin kullanım miktarlarının artırılmasının yanında kullanım alanlarının da yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ülkemizde türev ürün kullanımıyla ilgili güncel veriler incelendiğinde 2017 yılı itibarıyla toplam işlem hacminin yaklaşık 2,5 trilyon TL dolaylarında gerçekleştiği görülmektedir. 2,5 trilyon TL'lik bu işlem hacminin yaklaşık olarak %89,9'unun swap sözleşmeleri, %6,2'sinin vadeli işlem sözleşmeleri (forward), %3,8'inin opsiyon sözleşmeleri ve %0,1'inin futures sözleşmelerinden meydana gelmektedir. Gerçekleştirilen türev ürünler işlem hacminin yaklaşık %50,1'inin özel sermayeli mevduat bankalarınca, %38,6'sının yabancı sermayeli mevduat bankalarınca, %7,4'ünün kamu sermayeli mevduat bankalarınca ve %3,7'sinin kalkınma ve yatırım bankalarınca gerçekleştirildiği gözlenmiştir (Akkaynak ve Yıldırım, 2019, s.25; Saltoğlu, 2019, s.5). Bu veriler kapsamında finansal piyasalarda kullanılmakta olan temel finansal araçların yanı sıra türev araçların da kullanımının artırılması ve yaygınlaştırılması; işletmelerde aktif ve pasif yönetiminde etkinliğin sağlanması, farklı piyasalara erişim ve yeni kredi kullanma maliyetlerinin altında bir maliyetle yeni kaynaklara ulaşım imkanları sunması, üstlenilecek riskleri azaltması ve hatta ortadan kaldırması gibi sayısız faydalar sağlayacağı görüşündeyiz. Bu nedenle swap işlemlerinin yaygınlaştırılması, standartlarının geliştirilmesi, ülkemizde olduğu gibi sadece bankaların değil diğer finansal aktörlerin de bu araç ile finansal riskleri ortadan kaldırma veya en aza indirme gibi avantajlardan yararlanmalarının sağlanması gerektiği kanaatindeyiz.

Etik Beyan

"*Swap İşlemlerinin TMS, BOBİ FRS ve VUK Kapsamında Muhasebeleştirilmesi ve Vergilendirilmesi*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada anket, mülakat gibi etik kurul onayı alınmasını gerektiren bir veri toplama yöntemi kullanılmadığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynaklar

- Akay, Hüseyin. (2002). Türev ürünlerden swap işlemleri ve muhasebeleştirme ilkeleri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 4(3), 31-48.
- Akkaynak, B. ve Yıldırım, S. (2019). Türev ürünlerin kullanım amaçları: BİST'de bir uygulama. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 23-33.
- Arıkan, A. Naci. (2000). *Türev işlemlerin hukuki ve vergisel boyutu*. İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Derneği.
- Aydın, Erkan. (2002). Swap işlemlerinden sağlanan kazançların gelir vergisi ve kurumlar vergisi uygulamaları açısından niteliği. *Yaklaşım Dergisi*, 10(109), 217-223.
- Aygören, H. ve Kurtcebe, E. (2019). Türev finansal araçların muhasebe standartlarına göre muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (86), 1-16.
- Bal, Harun. (2001). *Uluslararası finansman dış borç yönetimi ve Türkiye*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Can, C. (2015). *Enerji piyasalarında türev araçlar ve muhasebesi* (Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ceran, Y. ve Öz, M. (2014). TMS-32, TMS-39 ve TFRS-7, TFRS-9 kapsamında finansal araçlar: sunum, muhasebeleştirme, ölçüm ve açıklamalar standardına ilişkin bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(28), 227-259.
- Ceylan, A. (2002). *Finansal teknikler*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Cormick, J. (1993). *Currency swaps*. Foreign Exchange Yearbook.
- Demir, Ş. (2000). Finansal türevler ve vergisel boyutu-II. *Yaklaşım Dergisi*, 90, 149-156.
- Ersan, İ. (1998). *Finansal türevler*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Flavell, R. (2002). *Swaps and other derivatives*. New York: John Wiley & Sons Ltd.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2017), Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı, Ankara.
- Keskin, A. D. (2008). *Swap işlemi ve hukuki niteliği*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kıymetli Şen, İ. ve Özbirecikli, M. (2018). BOBİ FRS'nin muhasebe uygulamalarına getirdiği değişiklikler: BOBİ FRS, TMS/TFRS ve mevcut muhasebe sistemi çerçevesinde bir inceleme. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Özel Sayı, 462-484.
- Mısırlıoğlu, İ. U. (2008). Türkiye muhasebe standartlarına göre finansal araçların muhasebeleştirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 86, 65-81.

- Nurcan, B. (2005). *Türev piyasası işlemlerinin vergilendirilmesi ve örnek ülke uygulamaları* (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ocakoğlu, O. (2013). Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 23(120), 49-63.
- Önce, S. (1995). *Türev ürünlerin muhasebe sorunları ve bankalar için muhasebeleştirme şekilleri*. Eskişehir: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- Örten, R. ve Örten, İ. (2001). *Türev finansal araçlar ve muhasebe uygulamaları*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Örten, R., Kaval, H. ve Karapınar, A. (2012). *Türkiye muhasebe-finance raporlama standartları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Öz, E. ve Pekşen, F. (2010). Swap işlemleri ve vergilendirilmesi. *Vergi Sorunları Dergisi*, 265, 1-13.
- Özalp, P. (2003). *Türev araç piyasalarının finansal sistemin işleyişi içindeki rolü: Türkiye' den piyasalara işlerlik kazandırma çalışmaları* (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özdemirci, F. (2000). Türev işlemlerin damga dergisi karşısındaki durumu. *Vergi Dünyası*, 5(225), 137-221.
- Özerhan, Y. ve Yanık, S. (2012). *TMS/TFRS açıklamalı ve örnek uygulamalı Türkiye muhasebe standartları Türkiye finansal raporlama standartları*. Ankara: TÜRMOB Yayınları.
- Öztürk, V. ve Bal, E. Ç. (2013). Türkiye muhasebe standardı TMS-39 finansal araçlar: muhasebeleştirme ve ölçüm kapsamında türev ürünlerin nakit akış riskinden korunma amaçlı kullanımı: forward örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 123-140.
- Öztürk, V. (2001). Swap işlemleri, türk banka işletmelerinde uygulanması ve muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 5, 117-136.
- Sağlam, N., Şengel, S. ve Öztürk, B. (2009). *Türkiye muhasebe standartları uygulaması*. Ankara: Maliye ve Hukuk.
- Saltoğlu, B. (2019). *Türev araçlar, piyasalar ve risk yönetimi*. SPL1011 nolu Çalışma Kitabı.

EXTENDED ABSTRACT

The rapidly changing economic conditions force companies to take more precautions against the risks they are exposed to. This situation makes it more common for companies to use derivative instruments. Derivative instruments are whose prices vary depending on the prices of other instruments and whose value is determined according to the asset subject to the contract within a certain term and at the end. In addition to benefiting from derivative instruments for hedging, companies can also benefit from commercial profit.

The increase in the volume of transactions carried out through derivative instruments has led to a number of problems in the reflection of the financial effects of transactions carried out through these instruments on financial statements. The International Accounting Standards Board has carried out some studies in order to solve all these problems related to recording, evaluation and reporting of transactions carried out with derivative instruments and to ensure integrity in practice and as a result of these studies, TAS 32, TAS 39 and TFRS 7 has entered into force. The purpose of TAS 39; is the determination of principles for the accounting and measurement of financial debts, assets and contracts involving the purchase and sale of non-financial items.

While the provisions regarding the presentation of information on financial instruments are addressed within the scope of TAS 32 Financial Instruments: Presentation, the provisions regarding the disclosures to be made to the public regarding financial instruments are addressed within the scope of TFRS 7 Financial Instruments: Disclosures. According to FRS for LMEs and asset-backed securities; it is measured with its fair value in the first registration and in the following processes. Loan purchase commitments that are among other financial instruments that cannot be fulfilled in cash or become debt instruments when the commitments are fulfilled, are valued at cost. Such commitments are measured at transaction prices, including transaction costs, during initial registration. In later measurements, impairment losses, if any, will be calculated and this amount will be deducted from the cost value. In this context, FRS for LME2 and TAS / TFRS principles are compatible with the valuation of derivative financial instruments.

There is no regulation in the Turkish tax legislation regarding the taxation of the incomes obtained through swap transactions by real persons who are income taxpayers outside the scope of commercial activities. For this reason, it is not possible to evaluate the income obtained from swap transactions within the scope of an income element that can clearly tax. Earnings generated through swap transactions are obtained with cash capital. On the other hand, it is also possible to realize swap transactions as individual investments outside the scope of commercial, agricultural or professional activities. Besides being a subject of discussion, it can also be considered as the income of securities capital. Because the income generated from swap transactions is essentially defined as interest and dividends, and therefore it should

be evaluated as securities income. When the decisions made by the council of state are examined, it is seen that the gain from swap transactions is qualified as exchange rate difference, not interest. Therefore, it does not allow the listed transactions to be subject to Income Tax withholding.

The earnings obtained from swap transactions by corporate taxpayers are included in the corporate income and subject to tax without any limitation and without any tax convenience. In case these transactions are carried out as fictitious transactions, the provisions regarding disguised capital regulated in Corporate Tax Law are applied. Accordance with Value Added Tax Act, value-added commercial activities carried out in the context of the delivery of services in Turkey and has been taken under the provisions will be subject to tax. Therefore, transactions related to derivative instruments market carried out within the scope of commercial activities are subject to value added tax. On the other hand, in accordance with aforementioned law, deliveries of foreign currency, gold bullion, stocks, bonds and money are exempted from Value Added Tax. In this context, deliveries of the aforementioned products related to financial derivative instruments are also considered as an exemption from Value Added Tax.

Swap transactions are also carried out with a written contract. Parties of swap transactions change their payments in accordance with the principles and rules they have previously determined with this contract. However, as Capital Market Law, derivatives whose exchanges are being established and traded in the stock exchange are accepted as exemption from stamp tax, agreements regarding swap transactions are considered exempt from stamp tax.

In this study, it is aimed to examine the swap transactions, which are among the derivative products and generally mean the exchange of debts. The taxation and accounting issues of swap transactions are handled within the scope of TAS, FRS for LMEs and Tax Procedure Law and sample applications are included. As a result, recommendations were made within the framework of the example given. Accounting for swap transactions is explained through different sample applications in the context of accounting for currency swaps and interest rate swaps.

Development of financial markets is of great importance for the development of countries. The development of financial markets depends on increasing the variety of vehicles used in these markets and their widespread use. Among the aforementioned products, the most important tool in the markets where they are traded was the interest rate swap. Interest rate swaps have been used in the management of interest rate risks due to their ease of use.

In addition to increasing the amount of use of swap contracts, which are mostly used by banks in our country, the usage areas should also be expanded. Increasing and expanding the use of derivative instruments as well as the basic financial instruments used in financial markets will provide numerous benefits to our country's economy. It should be ensured that swap transactions become widespread in our country, standards are developed, and not only banks but also other financial actors benefit from the advantages such as eliminating or minimizing financial risks with this tool.

BİST'e Kayıtlı Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının BWM Tabanlı TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi

Faruk DAYI¹ ve Ali ÇİLESİZ²

Öz

Bu araştırmada, BİST'e kayıtlı tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performansları incelenmektedir. Çalışmada Best-Worst Yöntemi ile TOPSIS yöntemi bütünleşik olarak kullanılmaktadır. Tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe yer alan ve 2015-2019 yıllarında verilerine ulaşılabilen 21 şirketin verileri ile analiz yapılmaktadır. Finansal oranlardan 15'i çalışmanın kriterleri olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre tüm dönemlerin TOPSIS skorları esas alındığında finansal performans sıralamasına göre ilk beş şirketin BRMEN, DERİM, BRKO, DAGI ve HATEK olduğu görülmektedir. İlgili sektörde kısa vadeli borçlanma oranının yüksek olduğu ve bu sebeple finansman giderlerinin artarak kârlılığa olumsuz etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans, Best-Worst Yöntemi, TOPSIS

Evaluation of Financial Performance of Enterprises Operating in Textile, Clothes and Leather Sector Registered to BIST with BWM Based TOPSIS Method

Abstract

The financial performance of companies operating in the textile, clothes and leather sector registered with BIST is examined in this study. The Best-Worst and TOPSIS methods are used as integrated in the analysis. Analysis is carried out with the data of 21 companies in the textile, clothes and leather sector, whose data can be accessed in 2015-2019. 15 of the financial ratios have determined as the criteria of the study. According to the results of the analysis, it is seen that the top five companies according to the financial performance ranking are BRMEN, DERİM, BRKO, DAGI and HATEK, based on the topsis scores of all periods. It is found that the short-term borrowing rate in the relevant sector is high, and therefore financing costs increase and have a negative impact on profitability.

Key Words: Financial Performance, Best-Worst Method, TOPSIS

Atıf İçin / Please Cite As:

Dayı, F. ve Çilesiz, A. (2022). BİST'e kayıtlı tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının BWM tabanlı TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 355-373.

Geliş Tarihi / Received Date: 3.11.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.07.2021

¹ Doç. Dr. - Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fdayi@kastamonu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0903-1500

² Öğr. Gör. Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Meslek Yüksekokulu, acilesiz@kastamonu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-7405-5413

Giriş

Günümüzde yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürmek isteyen işletmeler için performansın değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Performans; organizasyonların, ekonomik kazanımlar elde etmek amacıyla bir araya getirilen verimli varlıkların bir bileşimi olarak tanımlanmaktadır (Barney, 2014, s. 15). Bir organizasyonun sahip olduğu varlıklar ile o organizasyondan beklenen ekonomik faydayı gerçekleştirme seviyesi o organizasyonun performans düzeyini belirlemektedir (Yazıcıoğlu, 2002, s. 24). Performans değerlendirilmesi için Kaplan ve Norton (1996) tarafından geliştirilen "Balanced Score Card" modeli ile işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için hem finansal hem de finansal olmayan ölçüm kriterleri ile geniş kapsamlı değerlendirmeler yapılması gerekliliği ortaya koyulmuştur.

Finansal performans, bir işletmenin finansal yapısındaki değişimin ya da alınan yönetim kararları ve işletme üyelerince bu kararların yerine getirilmesi kaynaklı ortaya çıkan mali sonuçların bir ölçüsüdür (Carton, 2004, s. 2). Finansal performans ölçümü, muhasebe odaklılık, piyasa odaklılık ve algısal odaklılık olarak üç başlıkta ele alınmaktadır. Muhasebe odaklı finansal performans ölçümünde işletmenin elde ettiği kâr dikkate alınırken, piyasa odaklı ölçümde yatırımcıların elde ettiği getiri göz önünde bulundurulmaktadır. Algısal odaklı yapılan finansal ölçümde ise anket yöntemi kullanılmaktadır (Fu ve Zeng, 2015, s. 67-68).

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla, bilgiye hızla ulaşılabilen rekabet şartları da her geçen zaman daha güçleşmektedir. Şirketin değerini maksimize etmeye gayret ederken, finansal piyasalarda işlem görerek hem itibar kazanmak hem de piyasa değerini artırmak isterler. Şirkete ortak olmak isteyen kişi ve kurumlar hisse senetlerini satın alırken şirketin finansal performansını, gelecek yıllardaki nakit akışlarını ve yatırım harcamalarını inceleyerek karar verirler. Bu amaç doğrultusunda şirket hakkında bilgi edinmek ve finansal durumlarını değerlendirmek için gerekli olan bilgiler finansal tablolardan temin edilebilmektedir (Karapınar ve Zaif, 2018, s.7).

Finansal tablolardan elde edilecek finansal oranların ve alternatif yatırım araçlarının sayısının yüksek olmasından dolayı şirketlerin finansal durumlarını incelemek için finansal oran analizi yapılarak mukayese etmeyi güçleştirmektedir. Alternatif yatırımlar değerlendirilirken incelenen şirketlerden birinin yalnızca birkaç kriterinin çok iyi olması ile yatırımcılar kararlarını bu yönde verebilmektedir. Hisse senedi piyasasında karar alırken yatırımcıların etkilendiği birçok etken olabilmektedir. Kompleks bir süreç olan yatırım süreci için objektif ve kapsamlı olarak yapılmayarak alınan karar ile riskli bir yatırım yapılabilmektedir. Bu sebeple birden çok kriterin ve birden çok alternatifin olduğu durumlarda çok kriterli karar verme metodlarından birini ya da birkaçını kullanmak hem rasyonel olacak hem de yatırımcılara hız kazandırabilecektir.

2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve hızla dünyayı saran Covid-19 salgını neticesinde, dünya ticaretinde dengelerin değişebileceğinin sinyalleri gelmiş ve küresel çapta neredeyse her sektörde tek ülkenin üretim bandına bağlı olmasının meydana getirdiği sorunlar yaşanmıştır. Yaşanan bu süreçten finansal açıdan daha güçlü çıkmak hedefiyle, çeşitli sektör ve ülkelerde yatırımlar yapılabilmektedir. Küresel yatırımcılar, sermayenin optimal ve rasyonel kullanılabilmesi için gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve portföy yatırımı yapmaktadır. Yatırımlar farklı para birimleri üzerinden yapıldığından yatırımların ulusal paraya dönüştürülmesi ile döviz kuru riski ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ülkelerin döviz kuru yönetimleri önem kazanmaktadır. Uluslararası finansal sistemde döviz kuru sistemlerinin yönetimi ülke ekonomileri üzerinde olumlu veya olumsuz birçok etkisinin olduğu görülmektedir (Yalçınar, 2012). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile portföy yatırımlarında yatırımcıların döviz kuru riskini dikkate alarak yatırım yapmaları önerilmektedir. İşletmelerin faaliyete başlamasıyla birlikte ihracat veya ithalat işlemlerinde tekrar döviz kuru riskiyle karşılaşmaktadır. Döviz kurundaki artış veya düşüş fiyatların belirlenmesinde önemli bir belirleyicidir.

Türkiye'nin toplam ihracatının çok önemli kısmını oluşturan tekstil ve hazır giyim sektörü açıklanan istatistiklerde ihracat içerisinde ilk beşte yer almaktadır (TİM, 2020). İstihdam ve üretimde önemli bir paya sahip olan tekstil ve hazır giyim sektöründe yapılacak yatırımların ülke ekonomisi için de olumlu sonuçlar sağlayabileceği düşünülmektedir. Milli gelir, istihdam ve ihracattaki artışa önemli katkı sağlayan tekstil sektöründeki şirketlerin finansal performanslarının incelenmesinin ülke ekonomisine ve sektöre önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

Çalışmada finansal tablo analiz yöntemlerinden biri olan oran analizinin kullanılmasının hem reel hem de finansal piyasa yatırımcılarının kararlarında olumlu katkı sağlayacağı düşünülerek, BİST'te yer alan tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin belirlenen kriter ve kriter ağırlıklarına

göre finansal performansları değerlendirilmektedir. Araştırmada şletmelerin finansal performanslarının sıralaması yapılmış ve hisse senetlerinden oluşan portföylerin getiri oranları incelenmiştir. Performans ölçümlerinde kriterler BWM ile ağırlıklandırılmış ve TOPSIS yöntemi ile veriler çözümlenerek sıralamalar yapılmıştır. BWM ile TOPSIS yönteminin birlikte kullanılmasının literatüre önemli katkı sağlaması beklenmektedir.

Literatür İncelemesi

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri (ÇKKV) kullanılarak finansal performans ölçümü veya değerlendirmesi yapılan çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. BWM ve TOPSIS yöntemlerini esas alan finans alanındaki çalışmaların sayısı oldukça azdır. Yöntemlerin anlaşılabilmesi için konuyla ilgili yapılmış ve erişilebilen çalışmalara yer verilmektedir.

Akyüz, Tosun ve Aka (2020), çalışmalarında hayat dışı sigorta şirketlerinin performanslarını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Performans değerlendirmesi amacıyla beş kriter belirlenmiştir. Bu kriterler; dönem net kârı, öz kaynak, toplam prim üretimi, gelir ve gider dengesi ve pazarlama kanalı sayısıdır. Bu değişkenler kullanılarak 38 hayat dışı sigorta şirketinin 2016 yılına ait verileri BWM ve TOPSIS yöntemleri ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, Allianz, Anadolu ve Axa şirketlerinin performansı en yüksek üç şirket olduğu ve en önemli kriterin dönem net kârı ve toplam prim üretimi olduğu ve bu iki kriterin performans sıralaması ile 0.704 düzeyinde anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulgularına ulaşılmaktadır.

Amjadian, Mohammadi ve Parvizi (2020) tarafından yapılan çalışmada, Tahran Borsası'nda faaliyette bulunan şirketlerin finansal performanslarının değerlendirilmesi için bir model oluşturulması amaçlanmıştır. Oluşturulan modelde 50 adet finansal orandan yararlanılmış olup bu oranlar; konsolidasyon, ekonomi, kaldıraç, likidite, kârlılık ve faaliyet oranları olmak üzere 6 gruba ayrılmıştır. Verilerine ulaşılabilen 516 şirket, BWM ve ARAS teknikleri Lingo yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde, İran Mineral Salt, Golgohar Mining ve Khouzeistan Steel şirketlerinin en yüksek performansa sahip üç şirket olduğu, kârlılık oranlarının ise kriter ağırlığı en yüksek oranlar olduğu bulgularına ulaşılmaktadır.

Javad, Darvishi ve Javad (2020) çalışmalarında, çelik sektöründe yeşil tedarikçi seçimi için bir model geliştirmeyi amaçlamaktadır. Khouzeistan Steel şirketinin 11 tedarikçisine ait veriler baz alınarak yapılan çalışmada 7 ana kriter olmak üzere toplam 38 kriter belirlenmiştir. Elde edilen veriler BWM ve Bulanık TOPSIS yöntemleri birlikte kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde, çevre yönetimi girişimleri kriterinin ağırlığı en yüksek olan ana kriter olduğu ve çalışmada Supplier 2 olarak kodlanan şirketin belirlenen kriterlere en uygun tedarikçi olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Tetik ve şahin (2020) çalışmalarında, Türkiye'deki katılım bankalarının finansal performanslarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada 2011 ile 2019 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren yedi katılım bankası, yedi finansal orandan faydalanılarak TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde, ilgili dönemde en yüksek finansal performansa Türkiye Finans Katılım Bankası A.ř.'nin sahip olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Xiong vd. (2020) çalışmalarında yeşil tedarikçi seçimi için bir model geliştirmeyi amaçlamaktadır. Tedarikçi seçimi için 3 ana kriterde toplam 13 kriter belirlenmiş ve elde edilen veriler BWM, WASPAS ve TOPSIS yöntemleri birlikte kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde, oluşturulan modelin yalnızca tedarikçi seçim problemini çözmekle kalmadığı, aynı zamanda yer seçimi, tedarikçi segmentasyonu, performans değerlendirmesi ve diğer konuları da ele alabileceği bulgusuna ulaşılmaktadır.

Arsic vd. (2019) çalışmalarında bir restoran için menü değerlendirmesi yapmak amacıyla BWM ve kaba küme tabanlı MAIRCA yöntemlerini kullanmıştır. Belirlenen 7 adet menü alternatifini değerlendirmek için 9 adet kriter belirlenmiştir. Belirlenen kriterler BWM yöntemi kullanılarak ağırlıklandırılmış ardından MAIRCA yöntemi ile değişkenler değerlendirilmiştir. Yapılan analizler neticesinde kalori değerinin en önemli kriter ve en iyi menü alternatifinin A7 kodlu menü olduğu bulgularına ulaşılmaktadır.

Yücel ve Erpolat-Taşabat (2019) tarafından yapılan çalışmada; İstanbul'da yapılması düşünölen raylı sistem projelerinin seçimi için bir model geliştirilmesi amaçlanmıştır. Proje seçiminde karar verme yöntemlerinden olan AHP ve BWM yöntemleri kullanılmıştır. Bu iki yöntemle yapılan analizler karşılaştırılarak aralarında anlamlı bir fark olmadığı bulgusuna ulaşılmaktadır.

Işıldar (2018) Ankara'da katı atıkları ortadan kaldırma yöntemini belirlemeyi amaçlamıştır. Yöntemin seçiminin yapılabilmesi için kriterleri ve alternatifleri belirlemek için anket uygulanmıştır. Anket verilerinden elde edilen sonuçlara göre 15 kriter ve 8 alternatif tespit edilmiştir. Karar verme probleminin çözümüne ulaşmak için TOPSIS, PROMETHEE ve BWM yöntemleri ayrı ayrı kullanılmıştır. Üç yönteme göre elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir.

Gupta ve Barua (2018) tarafından yapılan çalışmada KOBİ'lerde yeşil inovasyon hareketlerinin önündeki engellerin belirlenmesi ve çözümlerin belirlenmesi sıralanması amaçlanmaktadır. 20 adet şirketin analiz edilmesi için kullanılacak kriterler, dört uzmanla yapılan üç seferlik tartışmanın ardından 7 ana kriter ve bu ana kriterlerin altında toplam 32 kriter belirlenmiştir. Belirlenen değişkenler ve kriterler BWM ve Bulanık TOPSIS yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde yeşil inovasyon engellerinin belirlenmesinde en önemli ana kriterin teknolojik ve yeşil kaynaklar ile ilgili olduğu ve bu engellerin aşılması için dört çözüm tespit edildiği bulgusuna ulaşılmaktadır.

Gupta ve Barua (2017) tarafından yapılan çalışmada, yeşil inovasyonu temel alan KOBİ'lerin tedarikçi seçim süreci için bir model geliştirilmesi amaçlanmıştır. Problemin çözümü için 7 ana kriter olmak üzere toplam 42 kriter belirlenmiştir. 7 adet tedarikçi firmaların değerlendirilmesi için belirlenen kriterler BWM ve Bulanık TOPSIS yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde en iyi alternatifin S3 olarak kodlanan tedarikçi olduğuna ve ağırlığı en yüksek olan ana kriterin ise kaynak kullanılabilirliği ve çevreci yetkinlikler olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Demireli (2010) çalışmasında, Türkiye'deki kamu bankalarının finansal performanslarını belirlemeyi amaçlamıştır. 2001 ile 2007 yılları arasındaki verilerine ulaşılabilen 3 kamu sermayeli bankanın finansal performanslarını TOPSIS yöntemi kullanarak incelemiştir. Araştırmada Özsermaye/Toplam Aktifler, Toplam Krediler/Toplam Aktifler, Takipteki Krediler (net)/Toplam Krediler, Duran Aktifler/Toplam Aktifler, Likit Aktifler/Toplam Aktifler, Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yükümlülükler, Dönem Net Karı (Zararı)/Toplam Aktifler, Dönem Net Karı (Zararı)/Öz kaynaklar, Net Faiz Geliri/Toplam Aktifler, Net Faiz Geliri/Toplam Faaliyet Gelirleri oranları olmak üzere 10 finansal oran kriter olarak belirlenmiş ve kriterlere eşit ağırlıklar tanımlanmıştır. Çalışmada, kamu sermayeli bankaların finansal performanslarının gerek ülkesel gerekse küresel çaptaki finansal krizlerden olumsuz olarak etkilendiği ve performans skorlarında dalgalanmalar olduğu ve bununla birlikte kamu sermayeli bankalarda dikkate değer bir performans iyileşmesinin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Wang, Chang, Anh ve Chang (2010) araştırmalarında, Vietnam Borsası'nda işlem gören ve iş kolu gayrimenkul olan şirketlerin finansal performanslarının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Vietnam Borsası'nda işlem gören 13 gayrimenkul şirketinin finansal performanslarının hesaplanabilmesi için stok devir hızı, net gelir oranı, hisse başına kazanç, öz kaynak kârlılığı, cari oran ve toplam aktif getirisi olmak üzere 6 finansal oran kriter olarak belirlenmiş olup ve 2009 yılına ait veriler TOPSIS yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde belirlenen kriterlerin ağırlıklarının toplam aktif getiri, cari oran, öz kaynak kârlılığı, hisse başına kazanç, net gelir oranı ve stok devir hızı sıralaması bulgusuna ulaşılmaktadır.

Wang ve Hsu (2004), Tayvan Borsası'nda işlem gören 10 bilgisayar şirketinin, stok devir hızı, net gelir oranı, hisse başına kazanç ve cari oran olmak üzere dört finansal oran esas alınarak finansal performansları incelenmiştir. Elde edilen veriler TOPSIS yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde, TOPSIS ile yapılan finansal performans analizlerinde kriterleri ağırlıklandırmanın daha uygun sonuçlar vereceği belirlenmiş ve çalışmada kriterler ağırlıklarının; en yüksek ağırlığın net gelir oranı olduğu ve ağırlıkların sırasıyla hisse başına kazanç, stok devir hızı ve cari oran olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır.

Yurdakul ve İç (2003), İMKB'de işlem gören otomotiv sektöründeki şirketlerin finansal performanslarını değerlendirmişlerdir. Araştırmada, cari oran, stok devir hızı, kısa vadeli borçlar/toplam borç, brüt satış kârı/net satışlar, esas faaliyet kârı/net satışlar ve kişi başına net satışlar olmak üzere yedi finansal oran kriter olarak belirlenmiş ve bu kriterler esas alınarak A ile E arasında kodlanan beş şirketin finansal performansı analiz edilmiştir. TOPSIS yöntemi kullanılan araştırmada 1998 ile 2001 yılları arasındaki verilerin analiz edilmesi ile performans sıralaması yapılmıştır. Yapılan sıralamalar yıllara göre değişiklik gösterdiğinden bunun sebebinin ülke ekonomisinin gelişen koşullardan kolayca etkilendiği bulgusuna ulaşılmıştır. Ek olarak 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz dönemini kapsayan verilerle yapılan sıralamada ilk iki sırayı alan D ve E şirketlerinin yer aldığı bu iki şirketin aynı dönemde borsada da en iyi performansı gösteren şirketler olduğu bulgusu da yer almaktadır.

Amaç-Kapsam ve Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın kapsamına, amacına ve araştırmada kullanılan yöntemlere yer verilmiştir.

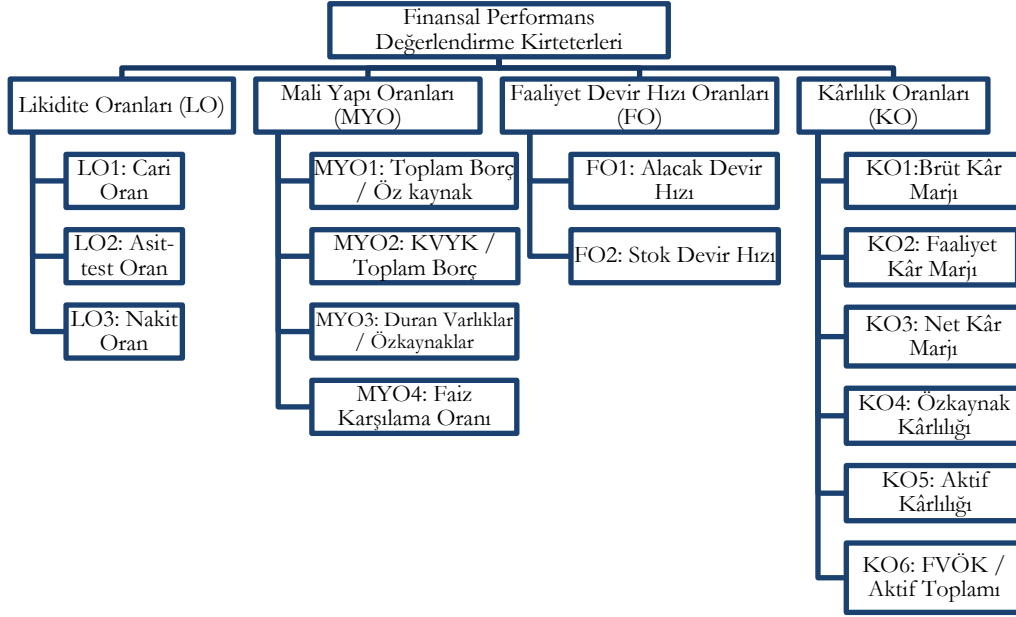
Çalışmanın Kapsamı ve Amacı

Çalışmada, Borsa İstanbul tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe faaliyet gösteren ve 2015-2019 yılları arasındaki mali verilerine ulaşılan 21 şirket incelenmiştir. şirketlerin finansal tablo verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan temin edilmiştir (KAP, 2020a). şirketlerin finansal tablo verilerinden hesaplanan 15 finansal oran kullanılarak BWM ve TOPSIS yöntemleri ile finansal performansları değerlendirilmektedir. Araştırmanın amacı, BİST tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin 2015-2019 yılları arasındaki finansal performanslarını inceleyerek yatırımcılara karar verme süreçlerine katkı sağlayacak finansal veriler sunmaktır. Araştırma kapsamında incelenecek dönemde 2015-2019 yılları arasında verilerinin tamamına ulaşılabilen ve çalışmaya dâhil edilen 21 şirketin listesi Tablo 1'de verilmektedir (KAP, 2020b).

Tablo 1. Çalışmada Yer Alan şirketlerin Listesi

<i>Kod</i>	<i>şirket Unvanı</i>
ATEKS	Akın Tekstil A.ř.
ARSAN	Arsan Tekstil Ticaret ve Sanayi A.ř.
BLCYT	Bilici Yatırım Sanayi ve Ticaret A.ř.
BRKO	Birko Birleşik Koyunlular Mensucat Ticaret ve Sanayi A.ř.
BRMEN	Birlik Mensucat Ticaret ve Sanayi şişletmesi A.ř.
BOSSA	Bossa Ticaret ve Sanayi şişletmeleri T.A.ř.
DAGI	Dagi Giyim Sanayi ve Ticaret A.ř.
DERIM	Derimod Konfeksiyon Ayakkabı Deri Sanayi ve Ticaret A.ř.
DESA	Desa Deri Sanayi ve Ticaret A.ř.
DIRIT	Diriteks Diriliş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.ř.
HATEK	Hateks Hatay Tekstil şişletmeleri A.ř.
KRTEK	Karsu Tekstil Sanayii ve Ticaret A.ř.
KORDS	Kordsa Teknik Tekstil A.ř.
LUKSK	Lüks Kadife Ticaret ve Sanayii A.ř.
MNDRS	Menderes Tekstil Sanayi ve Ticaret A.ř.
RODRG	Rodrigo Tekstil Sanayi ve Ticaret A.ř.
ROYAL	Royal Halı İplik Tekstil Mobilya Sanayi ve Ticaret A.ř.
SKTAS	Söktaş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.ř.
SNPAM	Sönmez Pamuklu Sanayii A.ř.
YATAS	Yataş Yatak ve Yorgan Sanayi Ve Ticaret A.ř.
YUNSA	Yünsa Yünlü Sanayi ve Ticaret A.ř.

Tablo 1'de yer alan şirketlerin finansal performanslarını değerlendirmek için literatürde sıkça kullanılan ve alanında uzman kişilerden yararlanılarak tespit edilen 15 değişken ile finansal performans analizi yapılmaktadır. Çalışmada kullanılacak değişkenler; cari oran, asit-test oranı, stok devir hızı, alacak devir hızı, faiz karşılama oranı, net kâr marjı, aktif kârlılığı, brüt kâr marjı, öz kaynak kârlılığı (Dayı, 2020, s. 304); nakit oran, kısa vadeli borçlar/toplam borç (Yalçınar, Atan ve Boztosun, 2005, s. 179), toplam borç/öz kaynak, duran varlıklar/öz kaynak, faaliyet kâr marjı, FVÖK/toplam aktiftir (Selimoğlu ve Orhan, 2015, s. 29). Literatürde yer alan çalışmalarda kullanılan değişkenlerden yararlanılarak yeni bir model kurulmuştur. Analizde kullanılan kriterler ve değişkenler şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Kullanılan Finansal Oranlar

Çalışmanın Yöntemi

Karar vericilerin birçok alternatif arasında rasyonel karar vermek için kullandıkları yöntemler bulunmaktadır. Karar verme sürecini hızlandırmak ve belirlenen kriterlere uygun karar almak için çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmaktadır. Söz konusu karar verme yöntemlerinden biri de 2015 yılında geliştirilen Best-Worst Yöntemi (BWM) olarak adlandırılan yöntemdir. BWM'de göreceli olarak iyi ve en kötü kriterler belirlenir ve ardından kriterler birbirleriyle karşılaştırılır. Yöntemde, kriterler yalnızca en iyi ve en kötü olan kriterler ile karşılaştırılmaktadır. Böylelikle daha az ikili karşılaştırma yapılacak ve zamandan tasarruf edilerek daha hızlı bir karar alma süreci sağlanacaktır. Belirlenen kriterlerden birden fazlasının en iyi olduğu düşünülüyorsa en iyinin seçimi, yöntemi uygulayanın tercihinde kalmaktadır. En iyiye ve en kötüye kıyasen yapılan karşılaştırmalarla birlikte kurulan matematiksel model yardımıyla diğer kriterlerin de ağırlıkları belirlenecektir. Yöntemde belirtilen tutarlılık oranları ile karşılaştırmaların güvenilirlik kontrolü de yapılmaktadır. BWM ile benzer bir yöntem olan AHP yöntemi mukayese edildiğinde ise daha az ikili karşılaştırma gerektiren BWM'de daha tutarlı karşılaştırmalar yapıldığı ve daha güvenilir sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir (Rezai, 2015).

Karar verme sürecinde sıklıkla tercih edilen TOPSIS, 1981'de Hwang ve Yoon tarafından geliştirilmiştir. Belirlenen kriterler ile alternatifler arasında en iyisinin belirlenebilmesine ve alternatiflerin sıralanmasına imkân vermektedir. TOPSIS yöntemi karmaşık algoritmalar ve matematiksel işlemler içermediğinden uygulaması oldukça kolay bir yöntemdir. Uygulamadaki bu kolaylık TOPSIS'in neredeyse karar alma gerektiren her alanda kullanılmasını sağlamaktadır. TOPSIS, çözüm gerektiren birçok karar alma probleminde, işletme biliminin tüm alanlarında kullanılmaktadır (Behzadian vd., 2012, s. 13052). Bu yöntem, karar verme sürecinde tercih edilecek alternatifin, pozitif ideal çözüm değerine minimum uzaklıkta ve negatif ideal çözüm değerine ise maksimum mesafede olacağı varsayımıyla çalışmaktadır (Opricovic ve Tzeng, 2004, s. 445). İstenen, belirlenen kriterin yüksekliği ise ideal çözüm değerine yakınlık kriterin maksimizasyonudur. Yine istenen, belirlenen kriterin düşüklüğü ise negatif ideal çözüme uzaklık kriterin minimizasyonu olacaktır (Özdemir, 2015, s. 134).

BWM ile kriterlerin ağırlıklarını belirleme süreci beş aşamadan oluşmaktadır (Rezai, 2015, s. 51):

Aşama 1: Bu adımda, alternatiflerin içerisinde seçim yapmak için belirlenen kriter seti $\{C_1, C_2, \dots, C_n\}$ belirlenmektedir.

Aşama 2: Bu adımda, belirlenen kriter seti içerisinde en iyi (görece en çok istenen) ve en kötü (görece en az istenen) kriterler belirlenmektedir.

Aşama 3: Bu adım, belirlenen en iyi kriterin diğer kriterlere kıyasen tercih düzeyinin belirlendiği adımdır. Kıyaslama, 1 ile 9 arasında bir rakam kullanarak yapılmaktadır (1: eşit düzeyde önemli, 3: orta düzeyde daha önemli, 5: kuvvetli düzeyde daha önemli, 7: çok daha kuvvetli düzeyde önemli, 9: mutlak

düzeyde daha önemli, 2,4,6,8 ise ara düzeyleri oluşturmaktadır). Bu adım tamamlandığında en iyiden diğerlerine doğru Best-Others (A_B) vektörüne ulaşılmaktadır.

$$A_B = (a_{B1}, a_{B2}, \dots, a_{Bn})$$

A_B vektöründe her a_{Bj} , en iyi kriter B'nin kriter j'e göre tercih düzeyini belirtmektedir. En iyi kriterin kendine göre tercih düzeyi eşit olacağından, $a_{BB} = 1$ olmaktadır.

Aşama 4: Bu adım, tüm kriterlerin belirlenen en kötü kritere kıyasen tercih düzeyinin belirlendiği adımdır. Kıyaslama 1 ile 9 arasında bir rakam kullanılarak yapılmaktadır. Bu adımın tamamlandığında diğerlerinden en kötüye Others-Worst (A_W) vektörüne ulaşılmaktadır.

$$A_W = (a_{1W}, a_{2W}, \dots, a_{nW})^T$$

A_W vektöründe her a_{jW} , kriter j'nin en kötü kriter W'ye göre tercih düzeyi belirtilmektedir. En kötü kriterin kendine göre tercih düzeyi eşit olacağından $a_{WW} = 1$ olmaktadır.

Aşama 5: Bu adımda ise her bir kriter için optimum ağırlık bulunmaktadır. ($w_1^*, w_2^*, \dots, w_n^*$).

Bu adımda hedeflenen, maksimum mutlak farklar oluşturacak biçimde tüm kriterlerin optimal ağırlıklarını tespit etmektir. Kriterler için optimum ağırlık, her bir w_B/w_j ve w_j/w_W çifti için sırasıyla $w_B/w_j = a_{Bj}$ ve $w_j/w_W = a_{jW}$ 'dir. Maksimum mutlak farkların minimize edildiği $\{|w_B - a_{Bj}w_j|, |w_j - a_{jW}w_W|\}$ bir j değerleri bulunmalıdır ki bu aşağıdaki min – max modeline çevrilmiştir:

$$\min \max \{|w_B - a_{Bj}w_j|, |w_j - a_{jW}w_W|\} \text{ kısıtları altında } j$$

$$\sum_j w_j = 1$$

$$w_j \geq 0, \text{ tüm } j\text{'ler için}$$

Problem denkleminin aşağıdaki doğrusal programlama problemine aktarılmaktadır:

$$\min \xi^L$$

$$\left| \frac{w_B}{w_j} - a_{Bj} \right| \leq \xi, \text{ tüm } j\text{'ler için}$$

$$\left| \frac{w_j}{w_W} - a_{jW} \right| \leq \xi, \text{ tüm } j\text{'ler için}$$

$$\sum_j w_j = 1$$

$$w_j \geq 0, \text{ tüm } j\text{'ler için}$$

Model çözüldüğünde optimum ağırlıklar ($w_1^*, w_2^*, \dots, \dots, w_n^*$) ve ξ değerine ulaşılmaktadır. ξ değerini, analiz tutarlılık oranını göstermektedir. ξ değerini arttıka karşılaştırmaların tutarlılıklarının düşük ve daha az güvenilir olduğu, söz konusu değer azaldıkça ise tutarlılık oranlarının yüksek olduğu ve daha güvenilir olduğu sonucu çıkmaktadır (Çakır ve Can, 2019, s. 1283).

Tablo 2. Tutarlılık Endeksi Tablosu

a_{BW}	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Tutarlılık Endeksi (maks. ξ)	0.00	0.44	1.00	1.63	2.30	3.00	3.73	4.47	5.23

BWM'ye göre karar verme süreci kısaca şöyle özetlenebilir: Öncelikle ilgili konuda karar verme kriter seti belirlenir. Söz konusu kararın bir araba satın almak olduğunu düşünürsek belirleyebileceğimiz kriterler model yılı, vites türü, motor hacmi ve rengi gibi genel sınıflandırmalara tabii olabilir. Kriterleri belirledikten sonra ikinci aşamada bu kriterler arasında en iyi ve en kötü olanı seçilir. Üçüncü aşamada en iyi kriterin diğer kriterlere göre tercih edilme derecesi belirlenmelidir. Kıyaslama ölçeği olarak 1 ile 9 arasında bir aralık kullanılması durumunda en iyi kritere eşit derecede öneme sahip kriter için 1 puan verilirken, en iyi kriterin diğer kriterden çok daha önemli olması durumunda ise 9 puan verilir. Dördüncü aşamada ise en kötü

kriterin diğer kriterlere göre tercih edilme dereceleri belirlenerek ikili karşılaştırmalar tamamlanır. Besinci aşamada ağırlıkların bulunması için en iyi kriterin sırasıyla tüm kriterlere bölümüyle ve tüm kriterlerin en kötü kriterle bölünmesiyle kriterlerin kat sayıları elde edilir.

TOPSIS yöntemi kullanılarak tespit edilen kriterler analiz edilerek alternatifler arasından bir sıralama yapılabilmektedir. Bu aşamalar (Opricovic ve Tzeng, 2004, s. 448):

1. *Aşama:* Bu aşamada alternatifler ve bu alternatifleri değerlendirmek için kullanılacak kriterlere karar verilmekte ve ardından karar matrisi ve normalize karar matrisi oluşturulmalıdır.

$$D = \begin{matrix} & K_1 & K_2 & \dots & K_n \\ \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} & \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \end{matrix}$$

Karar matrisi oluşturulduktan sonra her a_{ij} değerine ait kareler hesaplanmaktadır. Hesaplanan kareler toplanarak bir sütunun toplamı elde edilmektedir. Bu işlemden sonra her bir a_{ij} bulunduğu sütun toplamının kareköküne bölünerek normalizasyon işlemi yapılmaktadır.

$$n_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}} \quad (i = 1, \dots, m \text{ ve } j = 1, \dots, p)$$

Normalize karar matrisi aşağıdaki gibidir;

$$N = \begin{bmatrix} n_{11} & n_{12} & \dots & n_{1p} \\ n_{21} & n_{22} & \dots & n_{2p} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ n_{m1} & n_{m2} & \dots & n_{mp} \end{bmatrix}$$

2. *Aşama:* Bu aşamada ağırlıklı normalize matris oluşturulmalıdır. Kriter ağırlıkları, belirlenen kriterlerin söz konusu karar problemindeki önemine göre verilmektedir. Ağırlıklandırma yapılırken dikkat edilmesi gereken w_i değerleri toplamının 1 olmasıdır. w_i , i kriterine ait ağırlığı göstermektedir. Normalize matristeki sütunların, sütunlara verilen ağırlıklara çarpılması ile elde edilmektedir.

$$V = \begin{bmatrix} w_1 n_{11} & w_2 n_{12} & \dots & w_n n_{1p} \\ w_1 n_{21} & w_2 n_{22} & \dots & w_n n_{2p} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 n_{m1} & w_2 n_{m2} & \dots & w_n n_{mp} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} v_{11} & v_{12} & \dots & v_{1p} \\ v_{21} & v_{22} & \dots & v_{2p} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ v_{m1} & v_{m2} & \dots & v_{mp} \end{bmatrix}$$

3. *Aşama:* Bu aşamada ideal ve negatif ideal çözüm değerleri belirlenmelidir. Ağırlıklı normalize matris belirlendikten sonra çözülmesi istenen karar verme probleminin türüne bağlı olarak hedeflenen, faktörün maksimizasyonu ise maksimum değerler belirlenir. Elde edilen değerler ideal çözüm değerleridir. İdeal çözüm değerleri belirlendikten sonra her bir kriterin minimum değerleri belirlenmektedir. Belirlenen bu minimum değerler negatif ideal çözüm değerlerini oluşturmaktadır. Eğer hedeflenen kriterin minimum olması ise en küçük değerler ideal çözüm değerlerini oluşturmaktadır, negatif ideal çözüm değerlerini ise en yüksek değerler oluşturmaktadır.

İdeal çözüm değerleri:

$$A^* = \{\max_j v_{ij} \mid j = 1, \dots, p; i = 1, \dots, n\}$$

$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$ her bir sütunun en yüksek değerleridir.

Negatif ideal çözüm değerleri:

$$A^- = \{\min_j v_{ij} \mid j = 1, \dots, p; i = 1, \dots, n\}$$

$$A^- = \{V_1^-, V_2^-, \dots, V_n^-\}, \text{ her bir s\u00fctunun en d\u00fc\u015fik de\u011ferleridir.}$$

4. *Aşama*: Bu aşamada her bir alternatifin belirlenen ideal ve negatif ideal de\u011ferlere olan uzaklık de\u011ferleri belirlenmektedir. S\u00f6z konusu de\u011ferler oklidyen \u00f6l\u00e7\u00fcm y\u00f6ntemi kullanılarak elde edilmektedir. İdeal \u00e7\u00f6z\u00fcm\u00e9 en yakın uzaklık ile negatif ideal \u00e7\u00f6z\u00fcm\u00e9 en uzak uzaklık belirlenir.

İdeal de\u011fere uzaklık:

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

Negatif ideal de\u011fere uzaklık:

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

Alternatif sayısı kadar S_i^* ve S_i^- de\u011ferleri olacaktır.

5. *Aşama*: Bu aşamada karar noktalarının ayrı ayrı ideal \u00e7\u00f6z\u00fcm de\u011feri esas alınarak nispi yakınlığı hesaplanmaktadır. Bu hesaplamada ideal ve negatif ideal de\u011ferlere olan uzaklıklar kullanılmaktadır. İdeal \u00e7\u00f6z\u00fcm\u00e9 olan nispi yakınlık C_i^* ile g\u00f6sterilirken C_i^- , 0-1 arasında bir de\u011fer almaktadır. S\u00f6z konusu de\u011fer 1'e do\u011fru ise ideal de\u011fere yaklaşıldığını, 0'a do\u011fru ise negatif ideal de\u011fere yaklaşıldığını g\u00f6r\u00fclmektedir (Özdemir, 2015, s. 138).

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^-, S_i^*}$$

6. *Aşama*: Bu aşamada belirlenen skora istinaden alternatifler sıralanmaktadır.

Verilerin Analizi

\u00c7alışmanın objektifli\u011fi a\u00e7ısından finansal performans \u00f6l\u00e7\u00fcm\u00e9 i\u00e7in kullanılacak kriterlerin a\u011frılıklandırılması daha uygun olacaktır. Kriter a\u011frılıklarının rastgele olmaması i\u00e7in belirlenen kriterler BWM y\u00f6ntemi ile tutarlı ve g\u00fcvenilir olarak a\u011frılıklandırılmıştır. Kriter a\u011frılıkları belirlendikten sonra TOPSIS y\u00f6ntemi ile veriler \u00e7\u00f6z\u00fcmlemlenmiştir.

Tekstil, giyim eşyası ve deri sektör\u00fcnde faaliyet g\u00f6steren şirketlerin finansal performansının de\u011ferlendirilmesi i\u00e7in 15 adet finansal oran \u00f6l\u00e7\u00fct olarak belirlenmiştir. Kriter a\u011frılıklarının belirlenmesi i\u00e7in Best-Worst y\u00f6ntemi tercih edilmiştir. \u00c7alışmada kullanılacak a\u011frılıkların belirlenebilmesi i\u00e7in literat\u00fcrden yararlanılmıştır. Excel 2016 uygulaması kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde elde edilen kriter a\u011frılıkları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Kriterlerin A\u011frılıkları Tablosu

Ana Kriterler	A\u011frılık	Alt Kriterler	Yerel A\u011frılık	Genel A\u011frılık
Likidite Oranları (LO)	0,184	LO1	0,125	0,027
		LO2	0,25	0,045
		LO3	0,625	0,114
Mali Yapı Oranları (MYO)	0,184	MYO1	0,218	0,040
		MYO2	0,163	0,030
		MYO3	0,084	0,015
		MYO4	0,536	0,098
Faaliyet Oranları (FO)	0,102	FO1	0,75	0,076
		FO2	0,25	0,025
Kârlılık Oranları (KO)	0,529	KO1	0,111	0,059
		KO2	0,221	0,117
		KO3	0,379	0,201
		KO4	0,089	0,047
		KO5	0,053	0,028
		KO6	0,148	0,078

Tablo 3 incelendiğinde ana kriter ağırlıkları, LO=0,184, MYO=0,184, FO=0,102, KO=0,529 ve tutarlılık oranı ise $\xi=0,02$ olarak hesaplanmıştır. Tablo 3'de yer alan tutarlılık oranları incelendiğinde ana kriterlerin karşılaştırıldığı analiz tutarlı olduğu görülmektedir. Ana kriterlerin ardından alt kriterler de analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde LO grubunun tutarlılık oranı $\xi=0,125$, MYO grubunun $\xi=0,117$, FO grubunun $\xi=0$ ve KO grubunun $\xi=0,064$ olarak hesaplanmış ve tüm değerlendirmelerin tutarlı olduğu belirlenmiştir. Kriter ağırlıklarının daha güvenilir olması adına ilk olarak ana kriterler kendi içerisinde ağırlıklandırılmış olup ardından alt kriterler kendi grupları içerisinde ağırlıklandırılmıştır. TOPSIS yönteminde 15 kriter birlikte kullanılacağından her bir kriterin toplam içerisindeki yüzdelik oranları belirlenmiş ve genel ağırlık rakamları kriter ağırlıkları olarak kullanılmıştır.

Best-Worst yöntemi ile edilen ağırlıklar kullanılarak TOPSIS yöntemi ile karar verme problemi çözülmüştür. Çalışmada 2019 yılının çözümü gösterilmekte olup diğer yıllara ait çözümler de aynı şekilde yapıldığından diğer yılların yalnızca sonuçları verilmiştir.

Aşama 1: Karar matrisi ve normalize karar matrisinin oluşturulması

Yönteme ilk olarak karar matrisinin belirlenmesi ve ardından matrisin normalleştirilmesi ile başlanmıştır. Karar matrisi Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. 2019 Yılı Karar Matrisi

	LO1	LO2	LO3	MYO1	MYO2	MYO3	MYO4	FO1	FO2	KO1	KO2	KO3	KO4	KO5	KO6
ATEKS	1,191	1,191	0,677	0,55	0,701	1,091	1,181	4,611	3,479	0,192	0,054	0,028	0,026	0,016	0,031
ARSAN	1,234	0,871	0,438	0,638	0,639	1,135	3,435	4,236	4,402	0,134	0,131	0,215	0,161	0,098	0,134
BLCYT	3,528	2,272	0,658	0,179	0,834	0,653	5,274	3,484	3,378	0,34	0,356	0,349	0,293	0,248	0,327
BRKO	0,546	0,065	0,016	0,656	0,762	1,383	-0,243	9,83	0,935	-0,042	-0,326	-0,592	-0,141	-0,085	-0,018
BRMEN	0,032	0,03	0,003	2,376	0,996	3,301	-0,145	2,071	23,241	0,534	-0,08	-3,255	-0,438	-0,13	-0,022
BOSSA	1,146	0,787	0,099	3,009	0,541	2,143	1,961	2,804	4,283	0,254	0,18	0,093	0,293	0,073	0,169
DAGI	1,368	0,656	0,317	1,047	0,598	1,19	1,166	6,109	1,591	0,476	0,12	0,04	0,052	0,025	0,087
DERIM	1,548	1,437	0,115	3,288	0,829	0,069	0,691	1,022	14,975	0,095	0,055	-0,022	-0,082	-0,019	0,047
DESA	1,062	0,315	0,149	2,939	0,783	1,495	1,756	11,988	1,621	0,378	0,111	0,043	0,195	0,049	0,133
DIRIT	0,086	0,073	0,057	-17,815	0,436	-16,148	-2,462	16,639	2,475	-1,186	-3,239	-4,358	8,722	-0,519	-0,394
HATEK	1,085	0,596	0,146	0,387	0,808	1,048	1,61	4,777	3,741	0,096	0,064	0,135	0,091	0,065	0,091
KRTEK	1,208	0,786	0,316	4,58	0,666	2,16	1,083	3,367	3,617	0,143	0,196	0,01	0,05	0,009	0,156
KORDS	1,179	0,707	0,335	1,543	0,6	1,452	3,718	5,301	3,643	0,192	0,12	0,074	0,134	0,053	0,087
LUKSK	2,389	1,775	0,919	0,91	0,314	1,226	1,771	3,901	3,879	0,299	0,251	0,121	0,115	0,06	0,142
MNDRS	0,884	0,321	0,171	7,452	0,613	4,41	0,625	11,757	3,236	0,104	0,07	-0,012	-0,098	-0,012	0,081
RODRG	1,509	0,533	0,137	1,333	0,833	0,658	1,355	4,418	0,96	0,569	0,109	0,055	0,107	0,046	0,095
ROYAL	1,239	0,983	0,259	26,254	0,637	-4,536	-1,316	1,066	3,169	0,08	-0,219	-0,298	3,844	-0,152	-0,108
SKTAS	0,563	0,303	0,157	8,4	0,495	7,06	0,678	9,14	3,377	0,243	0,109	-0,042	-0,232	-0,025	0,107
SNPAM	1,621	0,994	0,429	0,408	0,37	1,163	0,365	5,723	4,502	0,248	0,069	0,503	0,246	0,175	0,106
YATAS	1,287	0,735	0,309	1,398	0,709	1,122	3,118	7,093	3,751	0,414	0,131	0,074	0,221	0,092	0,166
YUNSA	1,118	0,602	0,135	2,703	0,906	0,965	1,075	4,614	3,862	0,161	0,046	0,011	0,057	0,015	0,066

Karar matrisinin satırlarında alternatifler, sütünlarında ise belirlenen değerlendirme kriterleri yer almaktadır. Bir A karar matrisinde a_{ij} , i alternatifinin j kriterine göre değerini belirtmektedir (Rao, 2007, s. 10). Tablo 4'e bakıldığında ATEKS alternatifinin LO1 kriterine göre gerçek değeri 1,191'dir. Karar metrisindeki değerler bir karar verme problemindeki alternatiflerin değerlendirilmesi için belirlenen kriterlere ait değerlerini göstermektedir.

2019 yılına ait verilerle elde edilen normalize edilmiş karar matrisi 2019 yılına ait verileri Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. 2019 Yılı Normalize Karar Matrisi

	LO 1	LO 2	LO 3	MYO 1	MYO 2	MYO 3	MYO 4	FO 1	FO 2	KO1	KO2	KO3	KO4	KO5	KO6
ATEKS	0,237	0,343	0,075	0,095	0,262	0,004	0,052	0,032	0,48	0,054	0,017	0	-0,009	-0,028	0,068
ARSAN	0,541	0,542	0,432	0,005	0,263	0,033	0,393	0,108	0,108	0,192	0,107	0,063	0,031	0,37	0,472
BLCYT	0,231	0,127	0,09	0,038	0,263	0,033	0,101	0,137	0,031	0,322	0,033	0,01	0,011	0,068	0,137
BRKO	0,171	0,144	0,089	0,078	0,286	0,049	0,08	0,143	0,124	0,091	0,014	0,002	0,006	0,023	0,095
BRMEN	0,166	0,142	0,096	0,011	0,255	0,053	0,12	0,148	0,12	0,054	0,019	0,024	0,009	0,097	0,131
BOSSA	0,182	0,161	0,111	0,016	0,221	0,055	0,088	0,143	0,111	0,109	0,016	0,005	0,003	0,025	0,045
DAGI	0,197	0,175	0,203	0,04	0,224	0,057	0,233	0,22	0,12	0,234	0,039	0,013	0,023	0,138	0,239
DERIM	0,189	0,208	0,287	0,018	0,202	0,058	0,256	0,131	0,141	0,076	0,039	0,039	0,017	0,147	0,193
DESA	0,248	0,237	0,282	0,012	0,117	0,059	0,699	0,177	0,144	0,14	0,021	0,091	0,026	0,26	0,152
DIRIT	0,21	0,157	0,208	0,03	0,189	0,06	0,087	0,189	0,051	0,27	0,036	0,007	0,005	0,038	0,126
HATEK	0,366	0,424	0,603	0,026	0,099	0,062	0,132	0,121	0,124	0,169	0,076	0,022	0,012	0,09	0,206
KRTEK	0,084	0,015	0,011	0,019	0,241	0,07	-0,018	0,304	0,03	-0,02	-0,098	-0,11	-0,015	-0,127	-0,026
KORDS	0,181	0,169	0,22	0,044	0,189	0,074	0,277	0,164	0,117	0,109	0,036	0,013	0,014	0,079	0,126
LUKSK	0,163	0,075	0,098	0,085	0,247	0,076	0,131	0,371	0,052	0,214	0,033	0,008	0,02	0,074	0,191
MNDRS	0,013	0,017	0,038	-0,513	0,137	-0,82	-0,184	0,515	0,079	-0,67	-0,975	-0,79	0,912	-0,774	-0,569
RODRG	0,176	0,188	0,065	0,087	0,171	0,109	0,146	0,087	0,137	0,143	0,054	0,017	0,031	0,109	0,244
ROYAL	0,185	0,188	0,208	0,132	0,21	0,11	0,081	0,104	0,116	0,081	0,059	0,002	0,005	0,013	0,225
SKTAS	0,005	0,007	0,002	0,068	0,314	0,168	-0,011	0,064	0,744	0,302	-0,024	-0,59	-0,046	-0,193	-0,032
SNPAM	0,135	0,077	0,112	0,215	0,194	0,224	0,047	0,364	0,104	0,059	0,021	0	-0,01	-0,017	0,117
YATAS	0,19	0,235	0,17	-0,756	0,201	-0,23	-0,098	0,033	0,101	0,045	-0,066	-0,05	0,402	-0,227	-0,156
YUNSA	0,086	0,072	0,103	0,242	0,156	0,358	0,051	0,283	0,108	0,137	0,033	-0,01	-0,024	-0,037	0,155

Karar matrisinin elde edilmesi ile birlikte her bir kriterin farklı büyüklüklerde değerler aldığı görülmektedir. Bu durum verileri analizini zorlaştırdığından karar matrisine normalizasyon işlemi yapılmaktadır. Bu aşamada kriterlere girilen değerler tek tipleştirilerek veri analizi daha kolay hale gelmektedir.

Aşama 2: Bu aşamada BWM ile belirlenen kriter ağırlıkları kullanılarak ağırlıklı normalize matris elde edilmiştir. Söz konusu ağırlıklı normalize matris Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. 2019 Yılı Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi

	LO 1	LO 2	LO 3	MYO 1	MYO 2	MYO 3	MYO 4	FO 1	FO 2	KO1	KO2	KO3	KO4	KO5	KO6
ATEKS	0,005	0,016	0,009	0,004	0,008	0	0,005	0,002	0,012	0,003	0,002	-0,001	0	-0,001	0,005
ARSAN	0,012	0,025	0,05	0	0,008	0,001	0,039	0,008	0,003	0,011	0,013	0,013	0,001	0,01	0,037
BLCYT	0,005	0,006	0,01	0,002	0,008	0,001	0,01	0,01	0,001	0,019	0,004	0,002	0,001	0,002	0,011
BRKO	0,004	0,007	0,01	0,003	0,009	0,001	0,008	0,011	0,003	0,005	0,002	0	0	0,001	0,007
BRMEN	0,004	0,007	0,011	0	0,008	0,001	0,012	0,011	0,003	0,003	0,002	0,005	0	0,003	0,01
BOSSA	0,004	0,007	0,013	0,001	0,007	0,001	0,009	0,011	0,003	0,006	0,002	0,001	0	0,001	0,004
DAGI	0,005	0,008	0,023	0,002	0,007	0,001	0,023	0,017	0,003	0,014	0,005	0,003	0,001	0,004	0,019
DERIM	0,004	0,01	0,033	0,001	0,006	0,001	0,025	0,01	0,004	0,004	0,005	0,008	0,001	0,004	0,015
DESA	0,006	0,011	0,032	0	0,003	0,001	0,069	0,014	0,004	0,008	0,002	0,018	0,001	0,007	0,012
DIRIT	0,005	0,007	0,024	0,001	0,006	0,001	0,009	0,014	0,001	0,016	0,004	0,001	0	0,001	0,01
HATEK	0,008	0,019	0,069	0,001	0,003	0,001	0,013	0,009	0,003	0,01	0,009	0,004	0,001	0,003	0,016
KRTEK	0,002	0,001	0,001	0,001	0,007	0,001	-0,002	0,023	0,001	-0,001	-0,012	-0,022	-0,001	-0,004	-0,002
KORDS	0,004	0,008	0,025	0,002	0,006	0,001	0,027	0,013	0,003	0,006	0,004	0,003	0,001	0,002	0,01
LUKSK	0,004	0,003	0,011	0,003	0,007	0,001	0,013	0,028	0,001	0,013	0,004	0,002	0,001	0,002	0,015
MNDRS	0	0,001	0,004	-0,021	0,004	-0,013	-0,018	0,039	0,002	-0,039	-0,114	-0,159	0,043	-0,022	-0,045
RODRG	0,004	0,009	0,007	0,003	0,005	0,002	0,014	0,007	0,003	0,008	0,006	0,003	0,001	0,003	0,019
ROYAL	0,004	0,009	0,024	0,005	0,006	0,002	0,008	0,008	0,003	0,005	0,007	0	0	0	0,018
SKTAS	0	0	0	0,003	0,009	0,003	-0,001	0,005	0,019	0,018	-0,003	-0,119	-0,002	-0,005	-0,003
SNPAM	0,003	0,004	0,013	0,009	0,006	0,003	0,005	0,028	0,003	0,003	0,002	0	0	0	0,009
YATAS	0,004	0,011	0,02	-0,03	0,006	-0,004	-0,01	0,003	0,003	0,003	-0,008	-0,011	0,019	-0,006	-0,012
YUNSA	0,002	0,003	0,012	0,01	0,005	0,006	0,005	0,022	0,003	0,008	0,004	-0,002	-0,001	-0,001	0,012

Karar matrisi normalize edildiğinde meydana gelen matris tüm kriterlerin eşit ağırlıklı olduğu varsayılmaktadır. Çözülme istenen karar probleminde her bir kriterin önem düzeyi birbirinden farklı ise öncelikle kriterler kendi aralarında önem düzeyinde göre ağırlıklandırılmaktadır. Yapılan kriter ağırlıklandırma işleminin ardından elde edilen ağırlıklar normalize matrise uygulanarak ağırlıklandırılmış normal matris elde edilmektedir. Böylelikle her bir değişkene ait kriter değeri çözülmek istenen karar

probleminin varsayımlarına göre değer almaktadır. Bu aşamada her bir kriter ağırlıklandırılmış değer almakta buna karşın bu değerlerin yüksek ya da düşük olması net bir ifade içermemektedir.

Aşama 3: Bu aşamada ideal ve negatif ideal çözüm değerleri oluşturulmaktadır. Oluşturulan değerler Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7. 2019 Yılı İdeal ve Negatif İdeal zm Değerleri Tablosu

	LO 1	LO 2	LO 3	MYO 1	MYO 2	MYO 3	MYO 4	FO 1	FO 2	KO 1	KO 2	KO 3	KO 4	KO 5	KO 6
S*	0,012	0	0	-0,03	0,003	-0,013	0,069	0,039	0,019	0,019	0,013	0,018	0,043	0,01	0,037
S-	0	0,025	0,069	0,01	0,009	0,006	-0,018	0,002	0,001	-0,039	-0,114	-0,159	-0,002	-0,022	-0,045

Ağırlıklandırılmış karar matrisinin elde edilmesinin ardından çözülmek istenen karar probleminin yapısına bağlı olmak üzere her bir kriter için amaçlanan, kriterin maksimizasyonu ise sütundaki en büyük değerler ve yine amaçlanan kriterin minimizasyonu ise sütundaki en küçük değer tespit edilmektedir. Maksimum yönlü kriterlerde en yüksek değerler ve minimum yönlü kriterlerde ise en küçük değerler ideal çözüm değerlerini oluşturmaktadır. İdeal zm değerleri “S*” ile sembolize edilmektedir. Bunun tersi durumda ise maksimum yönlü kriterlerde en düşük değerler ve minimum yönlü kriterlerde en yüksek değerleri negatif ideal çözüm değerlerini oluşturmaktadır. Negatif ideal çözüm değerleri “S-” ile sembolize edilmektedir (Paksoy, 2017, s. 25). Bu aşamada kriterlerde yer alan değerlerin ideal ve negatif ideal çözüm değerleri baz alınarak şirketlere ait verilerin değerlendirmeleri yapılabilir. Yapılan değerlendirmeler ile söz konusu kritere ait verilere yönelik düzenleyici çalışmalar ile şirketlerin finansal performansı artış gösterebilecektir.

Aşama 4: Bu aşamada, her bir alternatifin ideal ve negatif ideal değerlere uzaklıkları belirlenmektedir. Belirlenen uzaklık değerleri Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. 2019 Yılı İdeal ve Negatif İdeal Değerlere Uzaklık Tablosu

	Sj*	Sj-
ATEKS	0,104341697	0,218567353
ARSAN	0,090022332	0,244420456
BLCYT	0,094359455	0,227354853
BRKO	0,098483318	0,220654902
BRMEN	0,093574251	0,225126639
BOSSA	0,098527333	0,220037781
DAGI	0,08474646	0,228377666
DERIM	0,089643805	0,227426958
DESA	0,076169916	0,246468317
DIRIT	0,09695191	0,222846511
HATEK	0,114674589	0,223181513
KRTEK	0,114175055	0,197570407
KORDS	0,087843065	0,224300768
LUKSK	0,088315254	0,228209768
MNDRS	0,258209503	0,097262229
RODRG	0,090883398	0,230474916
ROYAL	0,099759104	0,222446871
SKTAS	0,174356905	0,159464615
SNPAM	0,100016019	0,220800717
YATAS	0,114940299	0,203044287
YUNSA	0,100434351	0,222091481

Tablo 8’de her bir alternatifin ideal değerlere ve negatif ideal değerlere olan uzaklığı belirlenmektedir. Böylelikle seçilen alternatifler ve belirlenen kriterlere esasen bir sıralama yapılacaktır. Değerlendirmeye alınan alternatiflerin daha üst sıralara çıkabilmeleri için ideal değere yaklaşması ve negatif ideal değerden uzaklaşması gerekmektedir. Çalışma zeline bakılacak olursa finansal performansını artırmak isteyen işletmelerin belirlenen kriterlerde ideal çözüm değerlerine ulaşmak için gereken mali düzenlemeleri yapmaları uygun olacaktır.

Aşama 5: Bu aşamada karar vericinin belirlediği alternatiflerin TOPSIS skoru belirlenmektedir. Belirlenen skorlar 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Yapılan analiz neticesinde değişkenlerin TOPSIS skoru Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. 2019 Yılı TOPSIS Skorları Tablosu

	<i>Skor</i>
ATEKS	0,677
ARSAN	0,731
BLCYT	0,707
BRKO	0,691
BRMEN	0,706
BOSSA	0,691
DAGI	0,729
DERIM	0,717
DESA	0,764
DIRIT	0,697
HATEK	0,661
KRTEK	0,634
KORDS	0,719
LUKSK	0,721
MNDRS	0,274
RODRG	0,717
ROYAL	0,690
SKTAS	0,478
SNPAM	0,688
YATAS	0,639
YUNSA	0,689

Tablo 9'da alternatiflerin aldığı TOPSIS skorları görülmektedir. Bu aşamada değerlendirilmek istenen alternatifler ve kullanılacak kriterlere göre elde edilen verilere göre bir skor sıralaması yapılmaktadır. Tablo 9 incelendiğinde finansal performansı en iyi olan şirketin DESA olduğu görülmektedir.

Aşama 6: Bu aşamada, hesaplanan TOPSIS skorları esas alınarak bir sıralama yapılmaktadır. Bu sıralamada belirlenen kriterler esas alınarak şirketler aldıkları puanlara göre sıralanmaktadır. Tablo 10'da şirketlerin 2019 yılı hesaplamasına göre sıralı hali verilmektedir.

Tablo 10. 2019 Yılı TOPSIS Sonuçları Sıralama Tablosu

	<i>Skor</i>	<i>Sıra</i>
DESA	0,764	1
ARSAN	0,731	2
DAGI	0,729	3
LUKSK	0,721	4
KORDS	0,719	5
DERIM	0,717	6
RODRG	0,717	7
BLCYT	0,707	8
BRMEN	0,706	9
DIRIT	0,697	10
BRKO	0,691	11
BOSSA	0,691	12
ROYAL	0,690	13
YUNSA	0,689	14
SNPAM	0,688	15
ATEKS	0,677	16
HATEK	0,661	17
YATAS	0,639	18
KRTEK	0,634	19
SKTAS	0,478	20
MNDRS	0,274	21

Tablo 10'da Tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe faaliyet gösteren 21 adet şirketin BWM tabanlı TOPSIS yöntemi kullanılarak 2019 yılına ait finansal performans analizi sonuçları görülmektedir. TOPSIS yöntemi ile yapılan analizlerde çalışma kapsamında değerlendirilen alternatifler 0 ile 1 arasında skorlar almaktadır. Yapılan analizler neticesinde elde edilen TOPSIS skoru 1'e yaklaştıkça belirlenen kriterlere maksimum düzeyde uygunluk olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Çalışma için belirlenen kriterler

kullanılarak 2019 yılı verileri ile yapılan analizde en yüksek skoru 0,764 ile DESA kodlu şirket elde etmiştir. DESA'yı sırasıyla 0,731 ile ARSAN ve 0,729 ile DAGI şirketi elde etmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde BWM tabanlı TOPSIS yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar analiz edilerek yorumlanmaktadır. 2019 yılı mali verileri kullanılarak yapılan değerlendirmelere ilaveten tüm yıllara ait sıralama Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11. Tüm Yıllar TOPSIS Sonuçları Tablosu

	2015		2016		2017		2018		2019	
	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra
ATEKS	0,523	15	0,553	11	0,509	13	0,729	12	0,677	16
ARSAN	0,543	13	0,565	9	0,474	14	0,701	17	0,731	2
BLCYT	0,546	12	0,529	16	0,420	18	0,707	16	0,707	8
BRKO	0,541	14	0,670	1	0,613	3	0,782	7	0,691	11
BRMEN	0,659	2	0,541	14	0,762	1	0,806	1	0,706	9
BOSSA	0,551	9	0,556	10	0,621	2	0,749	10	0,691	12
DAGI	0,548	10	0,609	4	0,592	4	0,793	3	0,729	3
DERIM	0,720	1	0,584	7	0,519	12	0,761	9	0,717	6
DESA	0,552	8	0,591	5	0,528	11	0,792	4	0,764	1
DIRIT	0,567	6	0,642	3	0,446	15	0,797	2	0,697	10
HATEK	0,639	3	0,590	6	0,580	5	0,761	8	0,661	17
KRTEK	0,583	4	0,667	2	0,556	7	0,734	11	0,634	19
KORDS	0,559	7	0,479	19	0,535	8	0,650	18	0,719	5
LUKSK	0,491	19	0,569	8	0,304	20	0,719	15	0,721	4
MNDRS	0,303	21	0,493	17	0,357	19	0,789	6	0,274	21
RODRG	0,569	5	0,359	20	0,433	16	0,294	21	0,717	7
ROYAL	0,500	18	0,289	21	0,559	6	0,644	19	0,690	13
SKTAS	0,546	11	0,551	12	0,531	9	0,372	20	0,478	20
SNPAM	0,352	20	0,482	18	0,240	21	0,722	13	0,688	15
YATAS	0,513	16	0,547	13	0,431	17	0,790	5	0,639	18
YUNSA	0,506	17	0,539	15	0,531	10	0,720	14	0,689	14

Tablo 11'e bakıldığında 2015 yılı ile 2019 yılı arasında herhangi bir şirketin düzenli olarak aynı sıralamayı elde ettiği gözlemlenmemektedir. Bunun en temel sebebi, çalışma kapsamında kullanılan kriterlerin şirketlerin mali verileri olmasıdır. Şirketlerin finansal verileri ile edilen oranlar her dönemde değişiklik göstermektedir.

Tablo 12. Tüm Yıllar Sıralama Tablosu

Şirket Kodu	Toplam Skor ve Sıralama		Yıl Bazlı Sıralama				
	Toplam Skor	Sıralama	2015	2016	2017	2018	2019
BRMEN	3,474	1	2	14	1	1	9
DERIM	3,301	2	1	7	12	9	6
BRKO	3,297	3	14	1	3	7	11
DAGI	3,271	4	10	4	4	3	3
HATEK	3,231	5	3	6	5	8	17
DESA	3,227	6	8	5	11	4	1
KRTEK	3,174	7	4	2	7	11	19
BOSSA	3,168	8	9	10	2	10	12
DIRIT	3,149	9	6	3	15	2	10
ARSAN	3,014	10	13	9	14	17	2
ATEKS	2,991	11	15	11	13	12	16
YUNSA	2,985	12	17	15	10	14	14
KORDS	2,942	13	7	19	8	18	5
YATAS	2,92	14	16	13	17	5	18
BLCYT	2,909	15	12	16	18	16	8
LUKSK	2,804	16	19	8	20	15	4
ROYAL	2,682	17	18	21	6	19	13
SNPAM	2,484	18	20	18	21	13	15
SKTAS	2,478	19	11	12	9	20	20
RODRG	2,372	20	5	20	16	21	7
MNDRS	2,216	21	21	17	19	6	21

Bir döneme bakarak şirketlerin finansal performansını yorumlamak yanıltıcı sonuçlar verebilir. Bu nedenle şirketlerin elde ettiği 5 yıllık TOPSIS skorlarının toplamının görülebildiği Tablo 12'nin incelenmesi gerekmektedir. BRMEN, DERIM, BRKO, DAGI ve HATEK kodlu şirketlerin finansal performansı en

yüksek olan ilk beş şirket olduğu, ROYAL, SNPAM, SKTAS, RODRG ve MNDRS şirketlerinin ise tüm yıllar esas alındığında finansal performansı düzeyi son beşte yer alan şirketler olduğu tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada BİST'te kote olmuş tekstil, giyim eşyası ve deri sektöründe faaliyet gösteren ve 2015-2019 yılları arasındaki mali verilerine tam olarak ulaşılan 21 şirket belirlenen kriterler kullanılarak BWM tabanlı TOPSIS yöntemi kullanılarak finansal performansları incelenmiştir. Gerek finansal analiz gerekse hisse senedi portföyü oluşturmada sıklıkla kullanılan TOPSIS yöntemi kullanılarak çalışmanın sonuçlarının literatürle karşılaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca literatüre yeni giren Best-Worst Yöntemi ile BWM yöntemlerinin birlikte kullanılmasıyla finans alanında etkin olarak kullanılabilmesi tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Konak vd. (2018), Temizel ve Bayçelebi (2016), Alsu ve Taşdemir (2017) ve Işıldak (2018) mukayese edildiğinde, çalışmaların hiçbirinde analiz edilen tüm yıllarda aynı firmaların aynı sıralamayı elde ettiği görülmektedir. Analiz sonuçları yıllar bazında karşılaştırılarak değerlendirildiğinde elde edilen performans sıralamalarının da birbirine yakınlık göstermediği gözlemlenmektedir. Bunun sebebi çalışmalarda kullanılan kriterlerin ve onların ağırlıklarının farklılık göstermesinden kaynaklanabilir. Farklı dönem verilerinin incelenmesinden dolayı kriter ve ağırlıkların farklılık gösterdiği görülmektedir.

Çalışmanın bulguları incelendiğinde, analiz kapsamındaki 5 yıllık dönemde elde edilen TOPSIS skorları toplamları baz alınarak yapılan değerlendirmede BRMEN, DERIM, BRKO, DAGI ve HATEK şirketlerinin en yüksek finansal performansı gösteren ilk 5 şirket olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 2015-2019 arası dönemde şirketlerin finansal performanslarının genellikle farklılık gösterdiği gözlemlenmektedir. Finansal piyasalarda meydana gelebilecek olumsuz dalgalanmaların tekstil sektöründe yer alan firmaların özellikle kârlılıklarına ve verimliliklerine büyük ölçüde etki ettiği söylenebilmektedir (Karagül ve Özdemir, 2009, s. 58).

Sektör genelinde işletmelerin likidite oranlarına göre likidite durumlarının sektör ile uyumlu olduğu düşünülmektedir. Buna karşın alacak devir hızı ve stok devir hızı rakamlarının oldukça düşük olması işletmelerin faaliyetlerinin etkin olmadığını ve stokların oldukça yüksek olduğu görülmektedir. İşletmelerin mali yapıları incelendiğinde kaynakların %69'u borçlardan ve %31'inin öz kaynaklardan oluştuğu tespit edilmektedir. Sektörde kısa vadeli borçların toplam borç içerisindeki payı %67'dir. Kısa vadeli borçların toplam borç içerisindeki payının yüksek oluşu işletmelerin kısa vadeli borçlarını ödemekte zorluklar çekebileceğini ve yüksek tutarlarda finansman maliyetine katlanabilecekleri göstermektedir. Bu durum işletmelerin kârlılığının düşmesine neden olabilir. Çalışmada elde edilen sonuçlar literatürdeki çalışmalarla benzer olsa da Arslan, Bircan ve Arslan (2017) tarafından yapılan çalışmada 1991 ve 2011 arası dönemler için elde edilen sonuçlara göre mali yapıların daha da zayıfladığı görülmektedir. Bağcı (2015) ortalama stok süresini 125 gün, ortalama alacak tahsil süresini ise 175 gün olarak tespit etmiştir. Çalışmamızda bu oranlar ortalama stok süresi 78 gün ortalama alacak tahsil süresi ise 61 gün olarak hesaplanmaktadır. Faaliyet yapılarında ilgili döneme göre düzeltmeler olsa da faaliyet yapılarının halen idealden uzak olduğu görülmektedir.

Faaliyet yapılarının ve mali yapıların zayıf olduğu tekstil, giyim eşyası ve giyim sektöründe finansal sorunların olduğu düşünülmektedir. Sektör genelinde öz kaynakların yetersiz olduğu, finansmanın yoğun olarak yabancı kaynaktan ve kısa vadeli olarak sağlandığı buna karşılık alacak tahsil sürelerinin uzun olmasıyla beraber borç ödemelerinde zorluklar yaşanabileceği görülmektedir. Borçlanmanın yüksek olması ile finansman giderlerinin artışı işletmelerin kârını düşürmektedir. Kârın düşük olması sektördeki şirketlerin otofinansman kaynaklarını düşürmekte ve ortaklara dağıtılacak kar payının düşük olmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Sektörde istikrarın sağlanabilmesi için yapılabilecek düzenlemeler vasıtasıyla uzun vadeli finansman kaynağı sağlanması ve teşvik edilmesi bir çözüm olabilecektir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar analiz edilen döneme ait veriler, belirlenen model ve kullanılan yöntemler ile elde edilmektedir. BWM tabanlı TOPSIS yöntemi ile farklı sektörlerde yapılacak analizler ile farklı sektörlerde finansal durum analizleri yapılabilecektir.

Etik Beyan

"BİST'e Kayıtlı Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının BWM Tabanlı TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, G., Tosun, Ö. ve Aka, S. (2020). Performance evaluation of non-life insurance companies with best-worst method and TOPSIS. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 108-125.
- Amjadian, S., Mohammadi, A. ve Parvizi, B. (2020). Identification and ranking performance indicators using ISM and BWM methods in companies listed in tehran stock exchange. *Arch Pharma Pract*, 11(S1), 140-155.
- Alsü, E. ve Taşdemir, A. (2017). Finansal performansın topsis çok kriterli karar verme yöntemi ile belirlenmesi doküma giyim eşyası ve deri sanayi işletmeleri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 221-236.
- Arsić, S. N., Pamučar, D., Suknović, M. ve Janošević, M.,(2019). Menu evaluation based on rough MAIRCA and BW methods. *Serbian Journal of Management*, 14(1), 27-48.
- Arslan, R., Bircan, H. ve Arslan, Ö. (2017). Tekstil firmalarında finansal performansın analitik hiyerarşi prosesi ile ağırlıklandırılmış gri ilişkisel analiz yöntemiyle değerlendirilmesi. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 19-36.
- Bağcı, E. (2015). Türkiye tekstil ve hazır giyim sektörünün finansal durum analizi. *Marmara University Journal of Economic & Administrative Sciences*, 37(2), 83-100.
- Barney, J. B. (2014). *Gaining and sustaining competitive advantage*. USA: Pearson Education
- Behzadian, M., Otaghsara, S. K., Yazdani, M. ve Ignatius, J. (2012). A state-of-the-art survey of TOPSIS applications. *Expert Systems with applications*, 39(17), 13051-13069.
- Carton, R. B. (2004). *Measuring organizational performance: An exploratory study* (Doctoral dissertation). University of Georgia).
- Çakır, E. ve Can, M. (2019). Best-worst yöntemine dayalı ARAS yöntemi ile dış kaynak kullanım tercihinin belirlenmesi: Turizm sektöründe bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1273-1300.
- Dayı, F. (2020). Financial security management in firms: An application in textile sector. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 11(39), 298-323.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS multi-criteria decision-making method: An examination on state owned commercial banks in Turkey. *Journal of Entrepreneurship and Development*, 5(1), 101-112.
- Fu, G. ve Zeng, P. (2015). *The relationship between corporate social performance and corporate financial performance: a literature review of twenty years*. Tianjin, China: Education Management and Management Science.
- Gupta, H. ve Barua, M.K. (2017). Supplier selection among SMEs on the basis of their green innovation ability using BWM and fuzzy TOPSIS. *Journal of Cleaner Production*, 152, 242-258.
- Gupta, H. ve Barua, M.K. (2018). A framework to overcome barriers to green innovation in SMEs using BWM and Fuzzy TOPSIS. *Science of the Total Environment*, 633, 122-139.
- Işıldak, M. (2018). BİST'te doküma, giyim eşyası ve deri işletmelerinin TOPSIS yöntemi ile finansal performans analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 116-130.
- Işıldar, A. (2018). *Çok kriterli karar verme yöntemleriyle katı atık bertaraf yöntemi seçimi* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Javad, M. O. M., Darvishi, M. ve Javad, A. O. M. (2020). Green supplier selection for the steel industry using BWM and fuzzy TOPSIS: a case study of Khouzestan steel company. *Sustainable Futures* 2, 100012.
- Kaplan, R. S. ve Norton, D. P. (1996). Using the balanced scorecard as a strategic management system. *Harvard Business Review*, 35-48.
- KAP. (2020a). *Kamu aydınlatma platformu, finansal tablolar*. Erişim Adresi: <https://www.kap.org.tr/tr/> Erişim Tarihi: 13.04.2020.
- KAP. (2020b). *Kamu aydınlatma platformu, sektörler*. Erişim Adresi: <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler> Erişim Tarihi: 12.02.2020.
- Karagül, A. A., Özdemir, K. B. ve Öztürk, M. (2009). Mali oranlar aracılığıyla finansal kırılganlığın tekstil sektöründeki etkilerinin analizi: 1992-2003 analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 47-62.
- Karapınar, A. ve Zaif, F. (2018). *Finansal analiz uluslararası finansal raporlama standartları ile uyumlu* (Gözden Geçirilmiş Yenilenmiş 5. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Konak, T., Elbir, G., Yılmaz, S., Karataş, B.M., Durman, Y. ve Düzakın, H. (2018). Borsa İstanbul'da işlem gören tekstil firmalarının TOPSIS ve MOORA yöntemi ile analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 11-44.
- Opricovic, S. ve Tzeng, G.H. (2004). Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. *European journal of operational research*, 156(2), 445-455.
- Özdemir, M. (2015). Çok kriterli karar verme yöntemleri. İçinde B. H. Yıldırım ve E. Önder (Edt.), *TOPSIS* (ss. 133-146). İstanbul: Dora Basım-Yayın.
- Paksoy, S. (2017). *Çok kriterli karar vermede güncel yaklaşımlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Rao, R. V. (2007). *Decision making in the manufacturing environment: using graph theory and fuzzy multiple attribute decision making methods*. Springer Science & Business Media.
- Rezaei, J. (2015). Best-worst multi-criteria decision-making method. *Omega*, 53, 49-57.

- Selimoğlu, S. ve Orhan, A. (2015). Finansal başarısızlığın oran analizi ve diskriminant analizi kullanılarak ölçümlenmesi: BİST'de işlem gören dokuma, giyim eşyası ve deri işletmeleri üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 21-40.
- Temizel, F. ve Bayçelebi, B. E. (2016). Finansal oranların TOPSIS sıralaması ile yıllık getiriler arasındaki ilişki: tekstil imalatı sektörü üzerine bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 159-170.
- Tetik, N. ve Şahin, A. (2020). Katılım Bankalarının Finansal Performans Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(2), 293-314.
- TİM. (2020). *Türkiye İhracatçılar Meclisi İhracat 2019 Raporu*. İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi. Erişim Adresi: <https://www.immib.org.tr/files/kio/temp/Yeni%20Vizyon%20Yeni%20Yol%20Haritas%C4%B1%20%C4%B0hracat%202019%20Raporu.pdf> Erişim Tarihi: 10.05.2020.
- Wang, T. C., Chang, J. F., Anh, T. N. ve Chang, V. T. (2010). *Applying TOPSIS method to evaluate the business operation performance of Vietnam listing securities companies*. In 2010 International Conference on Computational Aspects of Social Networks, 273-277.
- Wang, T. C. ve Hsu, J.C. (2004). *Evaluation of the business operation performance of the listing companies by applying TOPSIS method*. IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics, 2, 1286-1291.
- Xiong, L., Zhong, S., Liu, S., Zhang, X. ve Li, Y. (2020). An approach for resilient-green supplier selection based on WASPAS, BWM, and TOPSIS under intuitionistic fuzzy sets. *Mathematical Problems in Engineering*, 2020, 1-18.
- Yalçın, K., Atan, M., ve Boztosun, D. (2005). Finansal oranlarla hisse senedi getirileri arasındaki ilişki. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (27), 176-187.
- Yalçın, K. (2012). *Uluslararası finansman*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Yazıcıoğlu, İ. (2002). *Konaklama işletmelerinde finansal performans değerlendirme aracı olarak karların kalitesinin analizi ve ortaya çıkan eğitim ihtiyacı* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yücel, N., ve Erpolat-Taşabat, S. (2019). The selection of railway system projects with multi criteria decision making methods: A case study for Istanbul. *Procedia Computer Science*, 158, 382-393.
- Yurdakul, M. ve İç, Y. (2003). Türk otomotiv firmalarının performans ölçümü ve analizine yönelik TOPSIS yöntemini kullanan bir örnek çalışma. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-18.

EXTENDED ABSTRACT

For companies who wish to continue their existence in today's intense competitive environment, performance evaluation is of significant importance. Performance is defined as a combination of organizations and productive assets that are brought together to achieve economic gains (Barney, 2014, p. 15). Financial performance is a measure of the change in the financial structure of a business or the financial results resulting from management decisions made and the fulfillment of these decisions by business members (Carton, 2004, p. 2).

As the globalization process gains momentum information can be accessed quickly, and competition conditions become more difficult with each passing time. Individuals and institutions that want to become partners of the company shall make decisions by examining the financial performance of the company, cash flows and investment expenditure in the coming years for the purchase of stocks. For this purpose, the information necessary to obtain information about the company and evaluate its financial status can be obtained from the financial statements (Karapınar, & Zaif, 2018, p. 7).

The textile and ready-to-wear sector, which accounts for a very important part of Turkey's total exports, ranks among the top five in exports in the announced/declared statistics (TİM, 2020). It is believed that investments in the textile and ready-to-wear sector, which has a significant share in employment and production, can also provide positive results for the country's economy. It is expected that the examination of the financial performance of companies in the textile sector, which contribute significantly to the increase in national income, employment and exports, will make a significant contribution to the country's economy and sector.

Decision makers who aim to make investment decisions based on the financial performance of companies have methods that they use to make rational decisions among many alternatives. Multi-criteria decision-making methods are used to speed up the decision-making process and make decisions in accordance with the established criteria. One of these decision-making methods is the method called Best-Worst Method (BWM) which was developed in 2015. The BWM determines the relative best and worst criteria, and then compares the criteria with each other. The criteria are only compared with the best and the worst criteria in the method. Thus/ In this way, fewer binary comparisons will be made and a faster decision-making process will be provided by saving time. If more than one of the determined criteria is considered to be the best, the choice of the best depends on the preference of the practitioner of the method. The weights of other criteria will be determined with the help of a mathematical model established together with comparisons made for the best and the worst (Rezaei, 2015).

Another method used in the scope of the study is TOPSIS. TOPSIS, which is often preferred in the decision-making process, was developed by Hwang and Yoon in 1981. It allows you to determine the best among the established criteria and alternatives and to rank the alternatives. Since the TOPSIS method does not contain complex algorithms and mathematical operations, it is quite easy to implement. This ease of application allows TOPSIS to be used in almost all areas that require decision-making. TOPSIS is used in all areas of Business Science in many decision-making problems that require solutions (Behzadian et al., 2012, p. 13052).

In the research, the Best-Worst method and the TOPSIS method are used as integrated. The financial performance of 21 companies operating in the textile, clothes and leather sector traded in BIST and whose financial data were fully reached between 2015 and 2019 was examined using the BWM-based TOPSIS method based on the determined criteria. Criteria were weighted with BWM and included in the analysis with TOPSIS. The Best-Worst Method, which was introduced to the literature by Rezai in 2015 and has been used in many fields, is used in the study to determine criteria on weights. There are no studies in the literature related to financial performance analysis conducted using the BWM-based TOPSIS method. 15 financial ratios used in the scope of the study were determined as criteria. With BWM, the weights of the criteria were determined and included in the analysis with TOPSIS.

In the analysis with BWM, profitability ratios and financial structure ratios were determined as the highest criteria. In the analyses conducted by the TOPSIS method, the alternatives evaluated within the scope of the study receive scores between 0 and 1. As the TOPSIS score obtained as a result of the analysis approaches 1, it is found that there is maximum compliance with the determined criteria. Using the criteria determined for the study, the company coded as DESA achieved the highest score with 0.764 in the analysis made with the data of 2019. DESA was followed by ARSAN with 0.731 and DAGI with 0.729, respectively. Interpreting the financial performance of companies by looking at a period can yield misleading results. It has been determined that the top five companies with the highest financial performance are BRMEN, DERIM, BRKO, DAGI and HATEK, while the companies coded as ROYAL, SNPAM, SKTAS, RODRG and MNDRS are in the last five companies with a financial performance level based on all years.

It is obvious that there are financial problems in the textile, clothes and leather sector, where the activity structures and financial structures are weak. It is seen that equity resources throughout the sector are insufficient, financing is provided extensively from foreign sources and on a short-term basis, while debt payments may be difficult due to the long collection periods of receivables. High borrowing and increased financing costs reduce the profitability of enterprises. Low profitability is seriously important for companies in the sector to ensure continuity. It can be a solution to provide and promote long-term financing resources through regulations that can be made to ensure stability in the sector. In addition, the Best-Worst method, which has just entered the literature, has contributed to the objectivity of the study, and it is important to see that effective results can be achieved with BWM in the field of Finance.

İç Mekân Estetiğinin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi¹

Elif ŞAHİN² ve Abdülkadir ÖZTÜRK³

Öz

Günümüzde hizmet işletmelerinde ve tüketici davranışlarında hızlı değişimler yaşanmaktadır. Bu değişim sonucunda özellikle hizmet işletmelerinin rakip firmalara karşı varlıklarını devam ettirebilmeleri müşterilere rahat ve mutlu hissedecekleri bir iç mekân tasarlamakla mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın başlıca amacı, iç mekân estetiği ile satın alma niyeti arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Rize ilinde faaliyet gösteren bir kafenin 390 müşterisinden elde edilen anket verileri analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ile tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik analizleri, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. İç mekân estetik unsurlarından müzik, koku ve malzemenin satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet işletmeleri, Tüketici davranışları, İç mekân tasarımı, Estetik faktörler, Satın alma niyeti

The Effect of Interior Aesthetics on The Purchase Intention

Abstract

Today, there are rapid changes in service businesses and consumer behavior. As a result of this change, it is thought that it is possible for the service enterprises to maintain their existence against the competing firms by designing an interior where customers will feel comfortable and happy. The main purpose of this study is to examine the relationship between interior aesthetics and purchase intention. For this purpose, a comprehensive literature review was conducted. The survey data obtained from 390 customers of a café operating in Rize were analyzed. Descriptive statistics, reliability analyses, difference tests, explanatory and confirmatory factor analyses were performed with the obtained data. It is determined that music, fragrance and material, which are among the aesthetic elements of the interior, have an effect on the purchase intention.

Key Words: Service businesses, Consumer behavior, Interior design, Aesthetic factors, Purchase intention

Atf İçin / Please Cite As:

Şahin, E. ve Öztürk, A. (2022). İç mekân estetiğinin satın alma niyeti üzerine etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 374-388.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 7.09.2021

¹ Bu çalışma birinci yazar tarafından Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü için hazırlanmış olan “Hizmet İşletmelerinde İç Mekân Estetiğinin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi: Rize İli Bir Kafe Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisans Mezunlu, elif-58600@hotmail.com,

 ORCID: 0000-0002-0093-6648

³ Dr. Öğr. Üyesi - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, abdulcadir.ozturk@erdogan.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-1855-8892

Giriş

Modern pazarlama anlayıřında hizmet iřletmelerinde iç mekânın çekiciliđinin ve estetiđinin iřletmelere rekabet avantajı sađladıđı dūřunūlmektedir. Ancak hizmetlerin soyut özellikleri pazarlama çabalarını zorlařtırmaktadır. Elle tutulabilir somut bir ũrūnū tūketicinin isteđine göre řekillendirerek sunmak daha kolayken soyut bir ũrūn olan hizmeti tūketicilere sunmak daha gū olmaktadır. Hizmetlerin kendine mahsus özelliklerinin farkında olan ve mūřterilerin iřletmeleriyle ilgili dūřūncelerini etkilemek isteyen iřletme yöneticileri estetik deđerden faydalanmaktadır. Estetik deđeri yūksek olan mekânlarda tūketicilere verilen mesajın algılanması kolaylařmaktadır (zkan, 2007, s. 28).

Gūnūmūz tūketicileri ihtiyaç ve isteklerinin karřılanması konusunda kendilerine farklı tecrūbeler sađlayacak iřletmeleri daha fazla tercih etmektedir. Hizmetlerin sunulduđu ortamda etkili bir iç mekân oluřturulması önemli bir rekabet unsuru olarak grūlmektedir. Deđiřen tūketici profili ve artan rekabet sonucunda geleneksel pazarlama çabalarının yanında gūnūmūzūn tūketici eđilimini karřılayacak yeni pazarlama uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bađlamda modern pazarlama anlayıřında yeni bir boyut olarak somutlařan estetik pazarlama kavramı karřımıza çıkmaktadır. Pazarlamanın estetiđi, toplum kūltürū tarafından řartlandırılmıř estetik zevkleri, idealleri ve grūřleri göz nūnde bulundurarak, tūketicilerin ihtiyaçlarını nasıl karřılayacađını anlamayı sađlamaktadır (Nozdrenko, 2018, s. 302).

Estetik pazarlama, tūketicilerin duygularını kontrol etme ve tūketiciye ulařma hususunda en önemli unsurlardan birisidir. Kullanılan bu unsur tūketicilerde gūven, canlılık, mutluluk duyguları oluřturarak satın alma isteđini teřvik etmektedir (Tosun, 2003, s. 92). Bu nedenle hedef kitlenin dođru analiz edilip, zevklerine hitap eden, ihtiyaçlarına uygun zmler ũretmek gerekmektedir (Kasap, 2014, s. 153). Dođru estetik tasarımı dođru zamanda kullanılmasıyla tūketicilerin satın alma niyetine daha bařarılı bir řekilde yn verilebileceđi dūřunūlmektedir.

İřletmelerin hedefi tūketicileri mađazaya çekerek daha fazla zaman geçirmesini sađlamak ve kâr oranını yūkseltmek olduđu için iřletme tūrū ne olursa olsun iç mekân tasarımına önem verilmesi gerektiđi dūřunūlmektedir. Estetik pazarlamanın iç mekân tasarımındaki yařamsal önemi, iřletmelerde mūřterileri çeřitli duyuşsal algılamalarına hitap ederek iřletmenin içerisine çekme olanađı sađlanmasında yatmaktadır. Estetik açıdan iç mekân tasarımı mūřteri performansında olumlu algılandıđı grūlmektedir (Yıldırım, Akalın ve ađatay, 2008, s. 176). İřletmelerin būyuk çođunluđunun tūketiciyi kendisine çekmek amacıyla katlandıđı iç mekân tasarım oluřturma maliyetleri bu durumun önemini göstermektedir.

Bu çalıřmada hizmet iřletmelerinde oluřturulan iç mekân estetik tasarımı, mūřterilerin satın alma niyetleri ũzerinde etkili olup olmadıđını tespit etmek amaçlanmaktadır. Arařtırmada kafe mūřterilerinin;

- Satın alma niyeti sırasında, kafenin i mekânını oluşturan unsurlara verdikleri önem derecesi,
- Demografik zelliklerinin, szū edilen iç mekân estetik unsurları ve satın alma niyeti ũzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma amaçları ve soruları doğrultusunda öncelikle hizmet pazarlaması açısından iç mekân estetiği, iç mekân estetiğini oluşturan faktörler ve bu faktörlerin satın alma niyeti ũzerine etkisiyle ilgili kavramsal ereve sunulmuştur. Daha sonra araştırma yöntemi açıklanmış, araştırma bulgularına yer verilmiş ve son olarak da araştırma sonuçları tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

Kavramsal ereve

Hizmet Pazarlaması

Hizmet insanların gereksinimlerini karřılamak için, herhangi bir malla mūlkiyet iliřkisi olmaksızın insanlarda doyum ve yarar oluřturan, belli bedel karřılıđında satıřa sunulan soyut etkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Zengin ve Erdal, 2000, s. 47). Hizmetler soyut etkinlikleri ifade ettikleri için tūketiciler tarafından bir tatmin ve fayda olarak algılanmaktadır. Bu anlamda yapılan tanıma göre hizmetler, insan ve makine tarafından ũretilen, tūketicilere dođrudan yarar sađlayan fiziksel olmayan ũrūnleri ifade etmektedir (Karahan, 2006, s. 20). Bir kuruluř veya kiři tarafından pazarlandıđında tatmin ve fayda sađlayan, tūmūyle gayri maddi olan ve hizmetleri satın alanların herhangi bir fiziki ögeye sahip olmadıkları faaliyet veya faydalara ise hizmet pazarlaması denilmektedir (Akdođan, 1983, s. 125).

Hizmet sektrūnde gözlemlenen geliřmeler ve hızlı būyūmeler, hizmet pazarlamasına yönelik ilginin her geçen gūn arttıđını göstermektedir. Geleneksek olarak mal temeline dayanarak geliřtirilmiř olan

pazarlamanın yetersiz kalması, hizmet pazarlamasının gelişmesine yol açmaktadır (Mucuk, 2014, s. 303). Bir ülke ekonomisinde, hizmet sektör oranının büyük olması o ülkenin gelişmiş olduğunu göstermektedir. Toplumların refah düzeylerinin yükselmesi ile birlikte bu sektördeki işletmelerin hizmetlere daha fazla değer verdiği söylenmektedir. Son yıllarda organizasyon alanında ve ekonomide hizmetlerin gittikçe önemi artmaktadır (Bayuk, 2006, s. 2). Başta ABD olmak üzere 1980 yıllarında çeşitli ülkelerde bankacılık, ulaşım, sigortacılık, sağlık gibi hizmet sektörü üzerindeki kayıt ve sınırlamaların kaldırılması, bu sektörde pazarlama anlayışının gelişmesini sağlamaktadır (Mucuk, 2002, s. 166). Bununla beraber mal üretimi yapan işletmeler kendilerini zorlu rekabet ortamlarında bulmaları sonucunda, yaşamlarını devam ettirmek için yeni stratejiler aramaya başlamış, buda hizmet pazarlamasıyla ilgili bilimsel çalışmalara ivme kazandırmaktadır (Yıldırım, 2014, s. 17-18).

Bir hizmetin pazarlanmasında hizmetlerin özelliği, ödeme kolaylığı, fiyatı ve düzenli servisi kadar estetik özellikleri de önemli rol oynamaktadır. Hizmet işletmelerinde estetiğin önemi; işletmelerin farklı duygusal yöntemlerle müşterileri kendine çekmesiyle ortaya çıkmaktadır. Böylelikle hizmet estetiği, müşteri tatmin ve bağlılığı yoluyla hem işletmelerin hem de müşterilerin bu durumdan yararlanmasını sağlamaktadır (Kau ve Loh, 2006, s. 101).

Hizmet Pazarlaması Açısından İç Mekân Estetiği

Estetik kavramı, iletişimin önemli bir aşamasını oluşturmakla beraber değerlendirme, algılama ve bunlara verilen tepkilerle ilişkili olmaktadır. Tasarımda istenen davranışın gerçekleşmesi için verilmek istenen ilk mesajın algılanması gerekmektedir. Estetik değeri yüksek olan mekânlarda bu koşulların sağlanması kolaylaşmaktadır (Özkan, 2007, s. 28).

İşletmeler potansiyel müşteriler elde etmek ve mevcut müşterilerini korumak için farklı uygulamaları denemektedir (Bakırtaş ve Altunışık, 2009, s. 98). Her gün yüzlerce farklı reklama, markaya ve ilana denk gelen tüketicinin zihninde, firma veya marka estetik yardımıyla etkili bir algı oluşturmaktadır. Böylelikle estetik, görsel unsurlarında yardımıyla, rakipler arasından kolayca fark edilmeyi sağlamaktadır (Gemser, 2001, s. 34).

Mal veya hizmetleri rakiplerinden ayırarak müşteri memnuniyetini ve sadakatini sağlamayı amaçlayan estetik kavramı, pazarlamacılar ve araştırmacılar tarafından pazarlamaya yaygın bir şekilde dâhil edilmektedir (Dou ve Ekiz, 2011, s. 17). Estetik her zaman kültürel üretimin merkezinde yer almaktadır. Reklam, perakendecilik ve iç mekân tasarımı gibi geniş bir alana yayılmış farklı ürün ve hizmetlerin üretiminin merkezinde estetik bulunmaktadır (Entwistle, 2000, s. 321). Estetik pazarlama terimi, birbirine benzeyen ürün ve hizmetlerin giderek arttığı bir dünyada tüketicileri estetik bakımdan tatmin etmek şartıyla, ek bir değer sağlayabileceğinin fark edildiğinde doğduğu düşünülmektedir (Kaya, 2009, s. 2-3). Mağaza estetiği, mağazanın fiziksel özelliklerinin, duysal tecrübeleri nasıl meydana getirdiğini içermektedir. Estetik, müşterinin mağaza içerisinde neler hissettiğini belirlemede sorumlu olmaktadır (Güler, 2001, s. 30).

Pazarlama estetiği, diğer alanlarla karşılaştırıldığında, birlikte çalışan bir organizasyon estetiğinin yapısal nitelikleri anlamına gelmektedir. Estetik müşterilerin bir organizasyonda sahip oldukları izlenim ve tepkiler için güçlü bir kaynak niteliği taşımaktadır. Dahası birçok şirketin rekabetçi pazarlardaki başarısı, sadece yüksek kaliteli mallar ya da hizmetler nedeniyle değil, aynı zamanda estetiğin de kullanılmasından kaynaklanmaktadır (Olahut ve Comıatı, 2010, s. 411). Günümüz üretim toplumunda, farklı alanlarda her gün yeni bir tasarım ve fikir ortaya çıkmaktadır. Önceleri tasarımda fonksiyonellik daha belirgin özellik iken son dönemde estetik kaygılar önem kazanmaya başlamaktadır (Karaoğlu, 2014, s. 54).

Tüketicilerin işlevsel yararın tersine hizmet deneyiminden zevk alması estetik faktörü ile bağdaştırılmaktadır. Bunun sonucu olarak hizmet işletmesi müşterileri fiziksel ortamın estetik özelliklerine karşı hassas olabilmektedir (Ryu ve Jang, 2008, s.4).Tüketicilerin farklı olarak algıladığı mağazaya ilgisi daha yüksek olmaktadır. Buda müşterinin o mekânda daha fazla zaman ve para harcamasını sağlamaktadır (Varinli ve Acar, 2011, s. 6).

İç Mekân Estetiğini Belirleyen Faktörler

İç mekân tasarımının amacı, iç mekânların psikolojik açıdan pekiştirilmesi, işlevsel açıdan gelişmesi ve estetik bakımdan zenginleşmesini sağlamaktır. İç mekân tasarımında seçilen unsurlar davranışsal, estetik ve işlevsel yol göstericilerle olmak üzere üç boyutlu modellere dönüşmektedir. Bu öğeler görsel kaliteyi belirleyerek, mekânı algılayışımızı etkilemektedir (Ching, 2011, s. 46).

Günümüzde yeni pazarların ortaya çıkışında, ekonomik dalgalanmalarda, üretim araçlarının gelişmesinde, teknolojiye ve tüketici davranışlarında hızlı değişimler yaşanmaktadır (Cordan ve Karagöz, 2013, s.2). Bu değişim sonucunda işletme sahiplerinin artan rekabete karşı ayakta kalabilmeleri ve satışlarını artırabilmeleri için tüketicilerin hoş vakit geçireceği mekânlar tasarlaması gerekmektedir (Dursun, Oskaybaş ve Gökmen, 2013, s. 235). Hizmetlerin kendine mahsus özellikleri göz önüne alındığında, tüketicilerin hizmetleri satın alırken kolay ve hızlı karar veremedikleri ortaya çıkmaktadır. Hizmetlerin emeğe dayalı olma özelliklerinden dolayı, tüketicilerin hizmetler ile ilgili karar verme zorluklarını ortadan kaldırmak için belirgin unsurların ön plana çıkarılması gerekmektedir (Karahana, 2006, s. 108). Bu bağlamda estetik faktörler, mekânın atmosferini etkilediği için önemli olmaktadır (Wakefield ve Blodgett, 1994, s. 67). Mekân içerisinde dikkat edilmesi gereken tüm bu unsurlar müşterinin satın alma niyetini olumlu etkilemektedir (Ergene, 2019, s. 352).

Yıldırım (2015) yaptığı çalışmada iç mekân estetik unsurlar kapsamında doku, renk, malzeme, koku, müzik kavramlarını incelerken, Karaoğlu (2014) iç mekân estetik etmenlerini doku, renk ve ışıklandırma olmak üzere 3 başlık altında incelemektedir. Araştırmada Yıldırım ve Karaoğlu çalışmalarındaki estetik unsurlar bir bütün olarak ele alınacak olup renk, doku, malzeme, koku, müzik ve ışıklandırma olarak 6 başlık altında incelenecektir.

Müzik

Müzik, tüketicinin satın alma eğilimleri, insanların ruh hali gibi faktörlerin oluşturulmasında belirleyici nitelik taşımaktadır (Başdeğirmen ve Tunca, 2018, s. 1315). Yalch ve Spangenderg'nin (1990) yaptığı çalışmada, tüketicilerin sevilen müzikle sunulan ürünleri daha olumlu değerlendirdikleri sonucunu elde etmişlerdir. Kara'ya göre (2011, s. 51) müzik unsuru doğrudan tüketicinin duygusunu etkilemektedir. Hizmet işletmelerinin duygusal değerlendirilmesi, arka fondaki müziğin insanları harekete geçirdiği, rahatlattığı, hüzünlendirdiği ve sevindirdiği düşünülmektedir. Müşterilerin hoşuna giden müziğin yayınlandığı mağaza ona daha fazla cazip gelebilmektedir. Bu durum tüketicinin ruh halini etkiler, müşteriye satın almaya teşvik ederek mağaza içerisinde daha fazla zaman geçirmesini sağlamaktadır (Arslan, 2016, s. 141).

Aydınlatma

Aydınlatma, iç mekândaki üç boyutluluğun algılanmasını sağlayarak kullanılan tasarım donatılarının özelliklerini tüketicinin gözleri önüne seren önemli bir tasarım unsuru olarak tanımlanmaktadır. Bununla beraber aydınlatma, iç mekâna fonksiyonellik dışında estetik değer de kazandıran bir iç mekân tasarım unsurudur (Turgay ve Altuncu, 2011, s. 169). Mekânın hacmine göre aydınlatma türünde değişiklik göstermesi gerekmektedir. İç mekân aydınlatması 3'e ayrılmaktadır. Bunlar ana, yardımcı ve atmosfer olarak sıralanmaktadır (Ergene, 2019, s. 357). Aydınlatma, mağaza atmosferini doğrudan etkilemektedir. Örneğin, sarı ışık ile aydınlatılan mekân sevimli, sıcak ve pahalı algılanır iken, beyaz ışıkla aydınlatılmış mekân soğuk ve sevensiz algılanmaktadır. Işıklandırmanın nasıl olacağı yansıtılmak imaja bağlı olarak farklılık göstermektedir (Arslan, 2011, s. 81).

Doku

Doku iç mekânları donatmada ve tanımlamada kullanılan unsurların en belirgin karakteristiklerinden biri olmaktadır (Özkan, 2007, s. 81). Dokunsal faktörler, kişisel konfor ve estetik değerler nedeniyle müşterilerin değerini potansiyel olarak artırarak estetik açıdan hassas bir ortam yaratmaktadır (Kumar vd., 2010, s. 6). Çevresi kapalı ve büyük mağazaların içerisinde rahat hareket edebilmek için havalandırma gerekli olmaktadır (Özdemir, 2008, s. 85). Mağazanın sıcaklığı da satın alma sürecinde etkili olan bir dokunma unsuru olmaktadır. İnsan vücut yüzey sıcaklığı ile mekânın sıcaklığı arasındaki fark belirli bir değer üstünde ise müşteri kendisini bu ortamda rahatsız hissetmektedir (Akaydın, 2007, s. 87).

Koku

Birçok satın alma kararının temelinde duyu yer almaktadır. Müşterileri mağazaya çekerek daha uzun süre kalmasını sağlayan da, mağaza içerisinde rahatsız ederek mekândan uzaklaşmasını sağlayan da koku faktörüdür (Akaydın, 2007, s. 84; McDonnel, 2007, s. 233). Kokulu mağazalardaki müşteriler, kokusuz mağazadakinden daha az zaman harcadıklarını düşünmektedir (Olivier ve Fletcher, 2000, s. 341).

Yapılan araştırma sonucunda koku unsuru olumlu davranışa yol açarak müşteriyi satın almaya teşvik edeceği sonucuna ulaşmışlardır. Mağazadaki kokuların müşteriler üzerindeki etkileri aşağıda sıralanmaktadır (Morrin ve Ratneshwar, 2003, s. 23):

- Mekândaki koku mağaza atmosferiyle uyumluysa, tüketiciler mağaza içerisinde fazla zaman geçirebilir kendilerini daha az zaman harcamış gibi algılamaktadır.
- Uyumlu bir kokunun var olduğu mekânlarda, tüketiciler satın alma kararı vererek harcamalarını artırdığı görülmektedir.
- İş performansı ve üretkenliği artırmaktadır.
- Tüketicinin içsel durumunu (örneğin ruh halini) düzeltmektedir.

Malzeme

Malzeme, iç tasarımı kuvvetlendirerek mekâna kimlik katan önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey ve mekân arasında duygusal bağın oluşturulmasında malzemenin rolü büyüktür (Ergene, 2019, s. 355). Malzeme bilgisi arttıkça, tasarım bilgileri de artmaktadır; böylelikle mekân içi atmosfer hedef kitleye hitap edebilmektedir (Aksaç, 2006, s. 128). Malzemeler mekânın nasıl görüldüğüne dair de bilgi vermektedir. Bu malzemelerden bazılarının ender rastlanırken, bazılarının ise her mekânda rastlanmaktadır (Mesher, 2010, s. 96).

Renk

Renk faktörü mekânda görselliği ön plana çıkaran, estetik nitelikli bir görsel uygulama olmakla beraber insanlar üzerinde fizyolojik ve psikolojik etkiler bırakmaktadır (Aksoy ve Hidayetoğlu, 2019, s. 125). Renkler, mekânın işlevini gerçekleştirmek yoluyla mekân algılamasına katkıda bulunmaktadır. Kişilerin mekânı kullanma süreleri de göz önünde bulundurularak renk seçimi yapmak gerekmektedir (Özdemir, 2005, s. 399).

Bir mağazanın tamamında aynı renkler kullanılabilir gibi farklı renklerde kullanılmaktadır. Ancak tek bir renk türü iç mekânda renk ahengi oluşturmak için yeterli olmayacaktır (Manav, 2015, s. 25). Pazarlama alanında yapılan araştırmalar ışığında farklı bölümlerde farklı renklere yer verilmesinin, müşterinin mağaza içerisinde daha uzun süre kaldığını belirtmektedir (Orel, 2005, s. 1). İç mekânda renk kullanımı mekânın fiziksel yapısına göre şekillendiği gibi renklerin kullanıldığı yüzey de önem arz etmektedir (Özsavaş, 2016, s. 454).

Satın Alma Niyeti

Niyet, davranış ve tutum ilişkisinde anahtar pozisyonu görmektedir (Kozak ve Doğan, 2014, s. 65). Niyet, önceden karar verilmiş olan bir sonucun elde edilmesi iken davranış, kararlaştırılmış niyetler sonucunda ortaya çıkan tepkiler olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle tüketicilerin tutumları, niyetlerini saptamakta, niyetler de davranışları oluşturmaktadır (Fishbein ve Ajzen, 1975, s. 385).

Satın alınan ürün, satın alınacak miktarı ve satın alma zamanının saptanmasını da beraberinde getirerek satın alma niyetini oluşturmaktadır (Arslan, 2003, s. 99). Satın alma niyeti, tüketicinin uyarılara karşı, tepkisini ortaya çıkaran en ciddi aşamalardan biri olmaktadır (Tek, 1999, s. 215). Satın alma niyeti, bir tüketicinin belirli bir ürün veya hizmete ihtiyacı olduğunu tespit ederek o ürün veya hizmeti satın almayı tercih etmesi anlamına gelmektedir. Ya da tüketicinin bir mal veya hizmeti değerlendirdikten sonra tekrar satın almaya değer olduğunu anlaması olarak ifade edilmektedir (Madahi ve Sukati, 2012, s. 153). Başka bir tanımda satın alma niyeti ise, bir müşterinin belirli bir organizasyonu satın almak veya belirli bir kuruluştan herhangi bir ürünü satın almak için algıladığı inanç derecesi olarak bahsedilmektedir. Satın alma niyetinin özünde beklentiler ve olasılıklar gibi kavramlar yer almaktadır (Bergeron, 2004, s. 117). Duyulara hitap eden etkiler genelde fiziksel etkiler olarak ifade edilmektedir. Örneğin, koku, ışık, ses ve hava gibi unsurlar 5 duyu organı aracılığı ile algılanmaktadır. Bu unsurlar tüketicilerin satın alma niyeti üzerinde pozitif ve önemli bir güce sahip olmaktadır (Karakaşoğlu ve Arslan, 2016, s. 228). Bir mağazanın estetik olarak ele alınması tüketicilerin mağaza seçiminde ve satın alma davranışı üzerinde güçlü etki oluşturmaktadır (Başdeğirmen ve Tunca, 2018, s. 1308).

İç Mekân Estetiği ve Satın Alma Niyeti

Morin vd. (2007) yaptıkları çalışmada hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, arka planda çaldıkları müziklerin satın alma niyetlerini etkileyen süreçleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda arka plan müziğinin hizmet ortamına yönelik müzik seçiminin atmosferik tutuma katkı sağladığı gözlenmiştir. Caldwell ve Hibbert (1999) tarafından bir restoranda yapılan araştırmada ise müşterilere dinletilen müzik

ile satın alma davranışları arasındaki ilişkiyi incelemişler ve restoranda alınan müzik temposu ile içecek ve yemek için harcanan miktar arasında ilişki olduğu sonucu ortaya koyulmuştur.

Bir mekndan beklenen psikolojik tesirin oluşmasında ve fiziksel işlevin istenilen biçimde yerine getirilmesinde aydınlık unsuru belirleyici rol oynamaktadır. Aydınlık mekn içerisinde müşterileri tüm boyutları ile etkilemekte ve i mekn tercihlerinde davranışları yönlendirmektedir (zkan, 2007, s. 67). Aydınlık ile ilgili yapılan araştırmalar mağazada kullanılan aydınlıkmanın mağazanın imajını da etkilediğini göstermektedir (Areni ve Kim, 1994, s. 124).

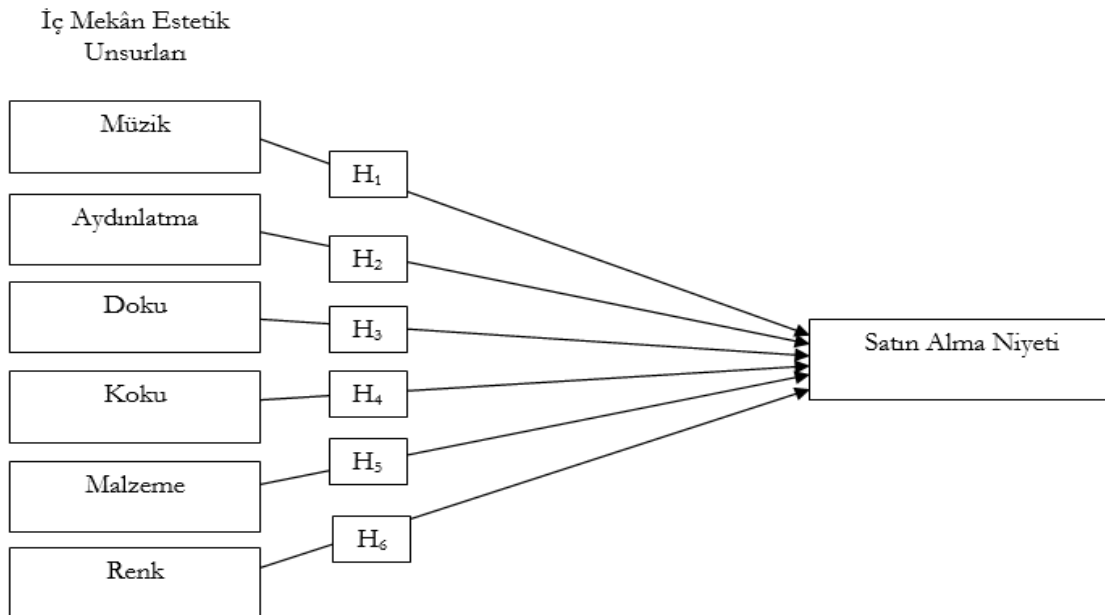
Mağazanın sıcaklığı da satın alma sürecinde etkili olan bir dokunma unsuru olmaktadır. İnsan vücut yüzey sıcaklığı ile meknın sıcaklığı arasındaki fark belirli bir değerin üstünde ise müşteri kendisini bu ortamda rahatsız hissetmektedir. Aynı Şekilde kişinin bulunduğu ortam ile dış ortam arasındaki sıcaklık farkı da belirli bir değerin üstünde olması konforsuz olarak algılanıp rahatsızlıklara neden olabilmektedir. Havanın soğuk olduğu günlerde mağaza sıcak tutulması gerekirken, sıcak ve boğucu bir günde mağaza soğuk tutulmaktadır. Aksi durumda müşteri mağazada kalmak istemeyerek kaçmak istemesine sebep olmaktadır (Akaydın, 2007, s. 87; Can, Avcı ve Ethemoglu, 2008, s. 147). Hussain ve Ali (2015) mağaza atmosferinin satın alma niyeti üzerine etkisini incelemiş ve sıcaklığın alışveriş yaparken tüketicilerin satın alma niyetlerini hiç etkilemediği sonucuna ulaşmıştır.

Koku ile ilgili yapılan araştırmalarda, mağaza içerisinde kullanılan güzel kokuların atmosferi iyileştirdiği, müşterilerin tekrar ziyaret etme isteğini ve satışları artırdığı belirtilmektedir (Spangenberg, Crowley ve Henderson, 1996, s. 77; Mattila ve Wirtz, 2001, s. 286). Anggie ve Haryanto (2011) Endonezya'da bulunan bir fırın işletmesi tüketicileri satın almaya teşvik etmek amacıyla mağaza ortamında koku unsurunu kullanmışlardır.

Ryu ve Jang (2008) yapmış oldukları çalışmada ise, lüks restoranlardaki fiziksel yemek ortamı faktörlerinin (tesis estetiği, ambiyans, aydınlık, servis ürünü, yerleşim düzeni ve sosyal faktör) algılanan kaliteye etkisini ölçmüştür. Yapılan araştırma sonucunda sonuçlar oldukça anlamlı çıkmıştır.

Demiray'ın (2016) yapmış olduğu çalışmada mağaza atmosferini oluşturan renk unsurunun içgüdüsel satın alma davranışları üzerine etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre renk unsurunun tüketicilerin kalite algısı ve içgüdüsel satın alma süreçlerinde anlamlı bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hussain ve Ali (2015) tarafından yapılan bir çalışmada ise mağaza atmosferinin tüketicinin satın alma niyeti üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda temizlik, koku, ışıklandırma ve mağaza düzeni satın alma niyetini önemli lde etkilerken, renk unsuru tüketicinin satın alma niyetini az düzeyde etkilediği saptanmıştır.

Araştırma Modeli ve Hipotezlerin Geliştirilmesi

Şekil 1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmada kullanılan kavramsal çerçeve ile ilgili belirlenen bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmak üzere oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H₁= İç mekân estetiğini oluşturan müzik algısı satın alma niyeti üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₂= İç mekân estetiğini oluşturan aydınlatma algısı satın alma niyeti üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₃= İç mekân estetiğini oluşturan doku algısı satın alma niyeti üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₄= İç mekân estetiğini oluşturan koku algısı satın alma niyeti üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₅= İç mekân estetiğini oluşturan malzeme algısı satın alma niyeti üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₆= İç mekân estetiğini oluşturan renk algısı satın alma niyeti üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Evren - Örneklem

Rize il merkezinde faaliyet gösteren bir kafeden hizmet alan farklı cinsiyetten, gelir seviyesinden, meslek ve yaş grubundan tüm müşteriler bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. (Etik kuralları ihlal etmemek için bu araştırmada kafe adı belirtilmemiş ve X kafe olarak tanımlanmıştır).

Ana kütlein büyük olması nedeniyle, bahsi geçen kafeden hizmet alan müşterilerden ankete katılmaya gönüllü kolayda örneklem yöntemiyle 430 müşteri seçilmiştir. Veri toplama sürecinde anketlerin 330'u yüz yüze, 100'ü ise elektronik olarak elde edilmiştir. Toplamda 430 anket geri dönmüştür. Söz konusu anketler tutarlı bir şekilde doldurulup doldurulmama açısından incelenmiş 390 anket amaca uygun bulunarak analize dâhil edilirken 40 adet anket eksik veya hatalı doldurmadan dolayı analize dâhil edilmemiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplama aracı olarak anket seçilmiştir. Anketler sosyal medya ve kısa mesaj ile daha önce bu kafeyi ziyaret etmiş olan müşterilere yollanıp, internet üzerinden müşterilere ulaştırılması ve ulaştırılan müşterilerden verilerin toplanmasıyla ve kafe içerisinde müşteriler ile yüz yüze görüşme yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın uygulama süreci 2019 yılının Nisan–Mayıs döneminde bir aylık bir süreyi kapsamaktadır. Kolayda örneklem yönteminin kullanıldığı bu araştırmada, 37 adet ifade 5 noktalı likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Verilerin toplanması için oluşturulan anket formu üç bölümden ve 43 sorudan oluşmaktadır. İlk bölümde müşterilerin iç mekân estetik unsur algıları ile ilgili sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ve satın alma niyeti ile ilgili sorulara yer verilmektedir. Bu bölümlerde yer alan sorular 5'li Likert Ölçeği (1-Kesinlikle Katılmıyorum'dan 5-Kesinlikle Katılıyorum'a) ölçülmüştür. Üçüncü ve son bölümde ise katılımcıların demografik özelliklerine ait sorular bulunmaktadır.

Araştırmada müzik faktörünün satın alma niyetini ölçmek için 9 maddeden oluşan Herrington ve Capella (1996) tarafından geliştirilen müzik ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada estetik faktörü oluşturan doku ölçeği 3 madde ve aydınlatma ölçeği 6 madde ile ölçülmüştür. Ölçekler Hussain ve Ali (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek ilk olarak Türkçeleştirilmiş ve çalışmaya uygun hale getirilerek oluşturulmuştur. Koku ölçeği iki farklı çalışma birleştirilerek elde edilmiştir. Anggie ve Haryanto (2011) yapmış olduğu çalışmadan 4 soru, Hussain ve Ali'nin (2015) yapmış olduğu çalışmadan 3 soru alınarak toplamda 7 soru ile tüketicinin iç mekândaki koku algıları ölçülmüştür. Ryu ve Jang (2008) tarafından geliştirilen ölçeğe göre "Tablo ayarları" faktörü her müşteriye hizmet vermek için kullanılan ürünleri ve malzemeleri temsil ettiği görülmektedir. Lüks restoranların fiziksel ortamları algılanan kaliteye etkisini ölçmede kullanılan 3 soruluk malzeme ölçeği Türkçeleştirilerek ve uygun hale getirilerek çalışmada kullanılmıştır. Hussain ve Ali (2015) tarafından mağaza atmosferinin tüketici satın alma niyeti üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla geliştirilen 3 maddeden oluşturulan renk ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmada satın alma niyeti ölçeği olarak Uysal'ın (2018) kullandığı satın alma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Satın alma niyetini ölçmek için 3 soru çalışmaya göre derlenerek kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Anketlerden 390 adedi numaralandırılarak değerlendirilmeye alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS Windows 22.0 paket programına girilmiştir. Tanımlayıcı istatistiksel analizlerden sonra güvenilirlik testleri ve faktör analizi yapılmıştır. Araştırma modelinde yer alan değişkenler arasında ilişkileri analiz edebilmek için yapısal eşitlik modellemesinden (YEM) yararlanılmıştır. Değişkenler arasında nedenselliklerin test edilmesi için AMOS 21 paket programı kullanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili tanımlayıcı istatistikleri elde etmek üzere frekans analizi yapılmıştır. Bulgular tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Müşterilerin Demografik Özelliklerine Ait Veriler

		f	%
Cinsiyet	Kadın	240	61,5
	Erkek	150	38,5
Yaş	18-25	301	77,2
	26-33	72	18,5
	34+	17	4,3
Medeni Durum	Evlü	43	11,0
	Bekâr	347	89,0
En Son Mezun Olduğu Okul	İlköğretim	7	1,8
	Lise ve dengi	168	43,1
	Önlisans	54	13,8
	Lisans	143	36,7
Gelir	Lisansüstü	18	4,6
	500 TL ve altı	152	39,0
	501-1500 TL	96	24,6
	1501-2500 TL	38	9,7
	2501-3500 TL	37	9,5
	3501-4500 TL	37	9,5
Meslek	4501 TL ve üzeri	30	7,7
	Kamu sektörü çalışanı	53	13,6
	Özel sektör çalışanı	37	9,5
	Öğrenci	258	66,2
	Serbest meslek	6	1,5
	İşsiz	12	3,1
	Ev hanımı	5	1,3
Esnaf	5	1,3	
Diğer	14	3,6	

Araştırmanın örneklemini oluşturan 390 katılımcıdan %61,5'i kadınlardan müşterilerden, %38,5'i erkek müşterilerden oluşmaktadır. Yaş dağılımına bakıldığında müşterilerin %77,2'lik kısmının 18-25 yaş arası gençlerden oluştuğu görölmektedir. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında %89,0 ile bekâr müşterilerin çoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. Müşterilerin en son mezun olduğu okula bakıldığında %43,1'i lise ve dengi mezunlardan oluşmaktadır. Gelir durumuna göre dağılım incelendiğinde, ilk grup olan 500 TL ve altı gelire sahip müşterilerin %39,0 olarak görölmektedir. Katılımcıların meslek dağılımına bakıldığında en fazla %66,2 ile öğrencilerden, %1,3 ile esnaf ve ev hanımlarından oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yapısal Modeli

Araştırmada kullanılan 37 likert tipi ifade güvenilirlik analizine tabi tutulmuş ve Cronbach's Alpha değeri $\alpha=0,936$ olarak hesaplanmıştır. Böylelikle araştırmada kullanılan ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğu görölmektedir. Faktör analizi sonucuna ilişkin değerler aşağıdaki tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Faktör Analizi Sonuçları

İfade	Faktör Yüğü	Ortalama Katılım	Cronbach's Alpha	Açıklanan Varyans
Faktör 1: Müzik			,919	16,786
X Kafe'de arka planda çalan müzikler zevkime uygundur	,818	3,37		
X Kafe'de çalan müzikleri severim	,792	3,26		
X Kafe'de çalan arka plan müziklerini tekrar dinlemek isterim	,790	3,06		
Arka planda bu müzikleri dinlemek X Kafe'de geçirdiğim zamanı daha eğlenceli hale getirir	,770	2,96		
Her ne zaman X Kafe'ye gitsem bu müzikleri dinlemeyi arzu ederim	,769	3,18		
Birlikte X Kafe'ye gittiğim kişilerinde bu müziği duymaktan keyif aldığımı düşünüyorum	,720	3,21		
X Kafe'ye bir sonraki gelişimde bu müzikleri duymak isterim	,716	2,49		
X Kafe'de otururken arka planda çalan müzik kafenin imajına olumlu katkı sağlar	,594	3,48		
X Kafede vakit geçirirken arka planda çalan müziği rahatsız edici bulurum	,530	3,21		
Faktör 2: Koku			,906	15,968
X Kafe'nin kokusu benim tekrar kafeye gelmemi sağlıyor	,809	3,23		
X Kafe'nin kokusu beni huzurlu hissettirir	,804	2,74		
X Kafenin kokusu beni mutlu eder	,792	2,98		
X Kafe'nin kokusu kafede daha fazla zaman geçirmemi sağlıyor	,789	3,07		
X Kafe'nin kokusu beni evimdeymiş gibi hissettirir	,789	2,68		
X kafenin kokusu beni daha fazla satın almaya teşvik ediyor	,783	2,86		
X Kafe'nin kokusu beni rahatlatıyor	,704	2,89		
Faktör 3: Malzeme			,904	12,071
X Kafe'de masa düzeni görsel olarak çekicidir	,767	3,79		
XKafe'nin iç mekân renkleri güzeldir	,731	3,53		
X Kafe'de masada kullanılan aksesuar (örneğin peçete, Amerikan servisi v.b) ilgi çekicidir	,715	3,57		
X Kafe'de kullanılan renkler bende olumlu bir imaj yaratmaktadır	,684	3,81		
X Kafe'de yiyecek/içeceklerin sunulduğu servis malzemeleri (örneğin cam, porselen v.b) kalitelidir	,683	3,70		
X Kafe'de kullanılan renkler bende olumlu bir algı yaratmaktadır	,676	3,69		
Faktör 4: Aydınlatma			,885	11,400
X Kafe'nin iç mekân ışıklandırması ürünleri benim için daha cazip kılar	,777	3,92		
X Kafe'nin iç mekân ışıklandırması ürünleri görünür kılar	,775	3,51		
X Kafe'de ürünlerin sergilendiği alanın aydınlatılması ürünün kalitesini değerlendirmeme imkân tanır	,731	3,50		
X Kafe'nin iç mekân ışıklandırması orada daha fazla kalmamı sağlar	,705	3,64		
X Kafe'de farklı yerlerde kullanılan aydınlatmaların önemli olduğunu düşünüyorum	,616	3,60		
X Kafe'nin iç mekân ışıklandırması hoşuma gidiyor	,483	3,76		
Faktör 5: Doku			,818	7,480
X Kafe'de klimanın çalışıyor olması ortamda rahat olmamı sağlar	,770	3,95		
Klimalı kafe ortamları beni rahatlatıyor	,676	3,93		
Havalandırma sisteminin iyi olması X Kafe'yi tercih etme sebeplerimdendir	,674	3,65		
Faktör 6: Satın Alma Niyeti			,890	6,173
Gelecekte de X Kafe'den hizmet satın almayı planlıyorum	,818	3,22		
Gelecekte de X Kafeden hizmet satın almaya niyetliyim	,779	3,11		
X Kafe gelecekte gideceğim kafeler arasında ilk tercihim olacaktır	,631	3,17		

KMO₂; 932

Açıklanan toplam varyans: % 69,877

Araştırmada yer alan tüm ölçekler için AFA sonuçlarına göre açıklanan varyansları, faktör yükleri ve Cronbach's Alpha değerleri tablo şeklinde verilmiştir. Elde edilen KMO değeri 0,932'dir. KMO değeri 0,70'den büyük olduğu için veri setinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Analiz yapılan her bir faktöre ait Cronbach alfa değerlerinin 0,80 üzeri çıktığından bu faktörlerin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu kabul edilmiştir.

İç mekân estetiği değişkenlerine ait faktör analizleri sonucuna göre, iç mekân estetiğini oluşturan değişkenler, 5 faktör altında toplanmıştır. Bu 5 faktör sırası ile "Müzik", "Koku", "Malzeme", "Aydınlatma", "Doku" olarak adlandırılmıştır. Araştırmanın gerçekteşirildiği kafede renk unsurunun mekân içerisinde çok fazla yer almamasından dolayı çalışmaya katılanlar tarafından çok iyi algılanmamıştır. Bu nedenle renk unsuru malzeme unsuru ile aynı faktöre düştüğü gözlemlenmiştir. "Renk" ve "Malzeme" unsuru tek faktör altında "Malzeme" olarak belirtilmiştir. Bu durumda H_0 hipotezi test edilememiştir.

Araştırmanın bundan sonraki kısmında çalışmaya ait uyum iyiliği değerleri, doğrulamayı faktör analizi ve gerektiği takdirde analizlere ait modifikasyonlara bakılmıştır. Çalışma modeline yapılan modifikasyonlar ve bunların sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri aşağıdaki gibidir.

1. Model çalıştırıldığında MZK7 Standardize Regresyon Katsayı değeri 0.429 çıkmıştır. Hair vd., (2010) göre değişkenlerin standartlaştırılmış regresyon ağırlık tahminlerinin 0,5'ten büyük olması gerektiğinden bu değişkenin çıkarılmıştır.
2. MZK7 değeri çıkarılıp model tekrardan çalıştırılmıştır. KK6' nın KK5 ve KK7 ile yüksek oradan ilişkili olduğu belirlenmiş ve KK6 sorusu araştırmadan çıkarılmıştır.
3. Model tekrardan çalıştırıldığından MZK1 ve MZK2'nin ilişkide olduğu belirtilmiş ve değerler arasına Kovaryans eklenmiştir.
4. Model çalıştırıldığında sırasıyla KK5 ile KK7 arasına ve ML5 ile ML6 arasına önerilen şekilde kovaryans eklenmiştir.

Yukarıda yapılan öneriler sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. Araştırma Modeline Ait Uyum İyiliği Değerleri

<i>Ölçütler</i>	<i>Sonuçlar</i>	<i>Kabul Edilebilir Uyum</i>
χ^2/df	3,245	$2 < \chi^2/df \leq 5$
GFI	0,81	$,80 \leq GFI \leq 1$
RMSEA	0,076	$0 \leq RMSEA \leq ,08$
CFI	0,89	$,90 \leq CFI \leq 1$
AGFI	0,78	$,80 < AGFI \leq 1$

Doll vd., 1994:456; Mishra ve Datta, 2011: 4

Çıkan sonuçlara göre kurgulanan yapısal modelin iyi bir uyum sergilediği görülmektedir. Tablo 4'te modelin güvenilirliğini gösteren AVE (Average Variance Extracted = Çıkarılan Ortalama Varyans) ve CR (Composite Reliability = Birleşik Güvenilirlik) değerleri yer almaktadır.

Tablo 4. Yapısal Modele Ait AVE ve CR Değerleri

<i>Değişkenler</i>	<i>Composite Reliability (CR = Birleşik Güvenilirlik)</i>	<i>Average Variance Extracted (AVE = Çıkarılan Ortalama Varyans)</i>
Müzik	0,929	0,622
Koku	0,909	0,629
Malzeme	0,902	0,608
Aydınlatma	0,887	0,567
Doku	0,832	0,626
Satın Alma Niyeti	0,891	0,733

$CR > ,70$ (Hair vd., 2014) ve $AVE > ,50$ (Fornell ve Larcker, 1981)

Elde edilen sonuçlara göre her bir değişkenin AVE ve CR değerleri istenilen aralıkta yer almaktadır. Bu sonuçlar birlikte çalışmaya yol analizinin yapılması uygun bulunmuştur.

Araştırmada kullanılan yapısal model bir bütün olarak değerlendirilmiş ve değişkenlere uygulanan AFA ve DFA sonucunda modelde sorun yaratan ifadeler çıkarılmıştır. Bir sonraki aşamada ise ölçeklerin güvenilirlikleri test edilerek doğrulanmıştır. Daha sonra yapısal modelde yer alan değişkenler arası kurulan ilişkiler test edilmiştir. Araştırmanın hipotezlerinde yer alan:

1. İç mekân estetiğini oluşturan müzik algısı,
2. İç mekân estetiğini oluşturan ışıklandırma algısı,
3. İç mekân estetiğini oluşturan doku algısı,
4. İç mekân estetiğini oluşturan koku algısı,
5. İç mekân estetiğini oluşturan malzeme algısı, satın alma niyeti üzerinde etkilidir, ifadelerini ölçmek için araştırma modeline doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır.

Yapısal modele ait DFA uyum iyiliği değerleri Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Yapısal Modele Ait Uyum İyiliği Değerleri

Ölçütler	Sonuçlar	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/df	2,785	$2 < \chi^2/df \leq 5$
GFI	0,826	$,80 \leq GFI \leq 1$
RMSEA	0,068	$0 \leq RMSEA \leq ,08$
CFI	0,916	$,90 \leq CFI \leq 1$
TLI	0,906	$,90 \leq TLI \leq 1$
AGFI	0,793	$,80 < AGFI \leq 1$

Yapısal modele ait uyum iyiliği değerleri incelendiğinde tüm değerlerin istenen aralıkta olduğu ve modelin iyi bir uyum sergilediği görülmektedir. Böylelikle YEM analizi yapılarak değişkenler arasında ilişkiler test edilmiştir. YEM analizleri sonuçlarına göre hipotez sonuçları tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Yapısal Model Tahminler Tablosu

Değişkenler Arası	Standartlaştırılmış Etki Katsıy (β)	P	Sonuç
H1: Niyet <--- Müzik	,168	(0,005)	KABUL
H2: Niyet <---Aydınlatma	,029	(0,746)	RED
H3: Niyet <--- Doku	,035	(0,656)	RED
H4: Niyet <--- Koku	,358	(0,001)	KABUL
H5: Niyet <--- Malzeme	,298	(0,001)	KABUL

P<0.05

Tablo 6'da gösterildiği gibi, müzik, koku ve malzemenin satın alma niyeti üzerine $p=0.05$ düzeyinde anlamlı oldukları görülmektedir. Böylelikle H₁, H₄ ve H₅ hipotezleri kabul, H₂ ve H₃ hipotezleri ret edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu araştırma, iç mekân estetiğinin satın alma niyeti üzerine etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. İç mekân estetik unsurları olarak; müzik, aydınlatma, doku, koku, malzeme ve renk değişkenleri yer almıştır. Bu doğrultuda Rize ilinde faaliyet gösteren bir kafeden hizmet alan müşterilere anket yapılarak bu müşterilerin iç mekân estetik unsurlarının satın alma niyetlerine etkisi çeşitli hipotezler kurularak incelenmiş ve elde edilen sonuçlara göre bulgular değerlendirilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği kafede renk unsurunun mekân içerisinde çok fazla yer almamasından dolayı çalışmaya katılımcılar tarafından çok iyi algılanmadığı düşünülmektedir. Faktör analizleri sonuçlarına göre, renk ile malzeme aynı boyutlar altında çıkmıştır. Böylelikle, çalışmanın geri kalan kısmında renk boyutu malzeme boyutu ile birleştirilmiş olup, malzemeye ait ifadeler daha fazla faktör yüklerine sahip olduğundan malzeme boyutu altında değerlendirilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik analizi ile Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmış ve ölçeğin güvenilir (Cronbach Alfa .936) olduğu belirlenmiştir. Anket çalışmasına katılanların müzik, koku ve malzeme unsurlarına satın alma niyeti sürecinde önem verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Satın alma niyeti ile iç mekân estetik unsurları arasında yapılan analizler sonucunda müziğin satın alma niyeti üzerine etkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlar literatürle benzerlik göstermektedir. Morrin vd. (2007) yaptıkları çalışmada; hizmet işletmelerinde arka planda çalan müziğin satın alma niyetini etkilediğinden bahsetmiştir. Aynı şekilde Caldwell ve Hibbert (1999) tarafından yapılan çalışmada da; restoranda müşterilere dinletilen müziğin satın alma davranışları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Hizmet işletmelerinde iç mekânda çalınan müziğin, tüketiciler tarafından satın alma sürecinde etkili bir

unsur olarak görülmesi, işletmeler için dikkate alınması gereken bir durum olduğu yapılan çalışmalar sonucunda gözlemlenmiştir.

Hizmet işletmelerinde i meknda kullanılan koku unsurunun satın alma üzerine etkili olduğundan bahsedilmektedir. Anggie ve Haryanto (2011) yapmış oldukları çalışmada mağaza içerisinde kullanılan kokunun satın alma niyeti oluşturduğunu belirtmişlerdir. Işletmeler tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşımlarken onların beğendiği kokunun mek içerisinde kullanılması gerektiği dşnlmektedir. Araştırmanın koku ile ilgili sonuçları da Anggie ve Haryanto (2011) alışmasıyla benzerlik göstermektedir.

Malzeme ve satın alma niyeti arasında yapılan analizler sonucunda, malzemenin satın alma niyeti üzerine etkili olduğu görülmektedir. ıkan sonuçlar literatürle de benzerlik göstermektedir. Ryu ve Jang (2008) yaptıkları çalışmada restorandaki fiziksel yemek ortamı faktörlerinin algılanan kaliteye etkisini ölçmüşler ve sonuçların anlamlı çıktığı görülmüştür.

Hizmet işletmelerinin tasarımımda kullanılan ışıklandırma da i mek estetik unsur kapsamında incelenen bir diğer faktördür. Araştırmada i mek tasarımımda kullanılan ışıklandırma unsurunun satın alma niyeti üzerine etkisinin olmadığı görülmektedir. Işıklandırma faktörünün satın alma niyeti üzerine etkisinin çıkmaması literatürdeki çalışmalarla aynı sonucu vermemektedir. Hussain ve Ali (2015) yapmış oldukları çalışmada mağaza içerisinde kullanılan ışıklandırmanın satın alımlar üzerindeki etkisinin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçla birlikte, çalışmaya katılan katılımcılara göre mek içerinde yer alan aydınlatmanın ortamda herhangi bir farklılık yaratmadığı veya bu çalışmayla kısıtlı olan kafenin aydınlatmasının bu kafeyi tercih etmelerinde etkili olmadığından bahsedilebilir.

Doku ve satın alma niyeti arasında yapılan analizler sonucunda, doku faktörünün satın alma niyeti üzerine etkili olmadığı görülmektedir. ıkan sonuçlar literatürle benzerlik göstermektedir. Hussain ve Ali (2015) yaptıkları çalışmada sıcaklığın alışveriş yaparken satın alma niyetini etkilemediği belirtilmiştir.

Hizmet işletmelerinde i mek estetiğinin satın alma niyetine etkisi üzerine yapılan bu araştırmada müzik, koku ve malzeme tüketiciler tarafından önemli bulunmuştur. Bu nedenle hizmet işletmesi sahipleri i mek tasarımımda müzik, malzeme ve koku unsurlarını göz önünde bulundurmaları gerektiği yapılan araştırma sonucunda görülmektedir.

Bu araştırma Rize’de faaliyet gösteren bir kafe üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların çoğunlukla kadın, genç yaş grubu, medeni durumu bekr, ğrenci ve düşük gelire sahip müşterilerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Araştırmanın yapıldığı işletmenin hedef kitlesi katılımcıların demografik özellikleri ile benzer Şekilde ise koku, müzik ve malzeme unsuru geliştirilerek tüketicilere sunulabilir. Özellikle genişletilmiş hizmet pazarlama karmasında yer alan fiziksel unsurlar ve süreç değişkenlerinin tüketiciler üzerinde etkileri elde edilen sonuçlarla desteklenmiştir. Kafede zaman geçirirken arka planda çalan müziğin ve ortam kokusunun süreç esnasındaki etkisi ve kullanılan malzemelerin fiziksel unsur olarak etkisi çalışmayı özgün kılmaktadır. Ancak araştırmanın gerçekleştirildiği işletmenin hedef kitlesi yüksek gelir düzeyine sahip üst düzey müşteriler ise gelecekte bununla ilgili yeni bir çalışma yapılabilir.

Böylelikle hizmet sektöründe yer alan işletmelerin mağaza iç mek estetiği olan müzik, koku ve kullandıkları malzemelerle tüketicileri üzerinde olumlu etkiler bırakacağı dşnlmektedir. Kendilerine özgü ve hatırlatıcı mağaza kokusu ve ortam müziği oluşturmaları, yine mağazayı tanımlayan malzemelerle de hem ortamı hem de ürün hizmet sürecini tasarlamaları önerilmektedir.

Gelecekteki çalışmalarda rneklemeye alınan kafe sayısı artırılarak birbirleri arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Araştırmada i mek estetik unsurlarının satın alma niyeti üzerine etkisi incelenmektedir, gelecekteki çalışmalarda ise i mek estetik tasarımın müşteri sadakatini üzerine etkisi ölçebilir. Uygulama daha spesifik bir Şekilde belirli mağaza eşitleri (zincir mağaza, süpermarket mağazaları, hipermarket mağazaları, restoranlar vb.) zerinde gerçekleştirilebilir.

Etik Beyan

“*I Mek Estetiğinin Satın Alma Niyeti zerine Etkisi*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gereklili olan etik kurul izinleri Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu’nun 09.02.2021 tarih ve 2021/32 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Akaydın, H. (2007). *Perakende mağaza atmosferinin müşterilerin satın alma kararı üzerindeki rolü: Eskişehir ilindeki alışveriş merkezi müşterileri ile bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Akdoğan, M. Ş. (1983). Pazarlama yönetim fonksiyonları açısından hizmet pazarlaması. *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 4(1), 123-138.
- Aksaç, H. (2006). *Mağazalar; ürün-satış-mekân etkileşimi* (Yüksek Lisans Tezi) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Aksoy, K. ve Hidayetoğlu, M. L. (2019). İç mekânda renk algısı araştırma yöntemleri ve sonuçları üzerine bir inceleme. *SETSCI Conference Proceedings*, 4(3), 125-136.
- Anggie, C. ve Haryanto J. O. (2011). Analysis of the effect of olfactory, approach behavior and experiential marketing toward purchase intention. *Gadjah Mada International Journal of Business*, 13(1), 85-101.
- Areni, C., S. ve Kim, David. (1994). The influence of in-store lighting on consumers' examination of merchandise in a winestore. *International Journal of Research in Marketing*, 11(2), 117-125.
- Arslan, K. (2003). Otomobil alımında tüketici davranışlarını etkileyen faktörler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 1(3), 83-103.
- Arslan, M. F. (2011). *Mağazacılıkta atmosfer* (2. Baskı). İstanbul: Beta.
- Arslan, K. (2016). *Görsel mağazacılık* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bakırtaş, H. ve Altunışık, R. (2009). Mağaza içi atmosferin tüketicilerin satın alma davranışı üzerindeki etkisi: Ampirik bir çalışma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 95-118.
- Başdeğirmen, A. ve Tunca, M. Z. (2018). Mağaza atmosferi ve müziğin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkilerine yönelik bir literatür araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1305-1326.
- Bayuk, N. (2006). Hizmet pazarlaması ve müşteri tutma. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 10, 1-12.
- Bergeron, J. (2004). *Antecedent and Consequences of Salesperson Listening Effectiveness in Buyer-Seller Relationships* (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://spectrum.library.concordia.ca/8117/1/NQ96966.pdf>
- Caldwell, C. ve Sally, A. H. (1999). Play that one again: The effect of music tempo on consumer behaviour in a restaurant. *European Advances in Consumer Research*, 4(1), 58-62.
- Can, M., Avcı, A. ve Etemoğlu, A. B. (2008). *Teknik tesisat el kitabı* (1. Baskı). İstanbul: Dora Yayıncılık.
- Ching, F. D. K. (2011). *İç mekân tasarımı* (Çev: B. Elçioğlu). İstanbul: Yem Yayınları.
- Cordan, Ö. ve Karagöz, E. (2013). Pop up mekân tasarımı ve pazarlama ilişkisi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1-12.
- Demiray, B. (2016). *Mağaza deneyiminde duyuşal öğeler: ses, renk ve ışığın tüketicilerin kalite algısı ve içgüdüsel satın alma davranışları üzerindeki etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Dou, M. ve Ekiz, E. (2011). *Differentiation through Aesthetics in Supermarkets* (Master's thesis). Linköping University. Linköping, Sweden. (UMI No. 01039).
- Dursun, T., Oskaybaş, K. ve Gökmen, C. (2013). Mağaza atmosferinin içgüdüsel satın almaya etkisi ve hazır giyim sektöründe bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 35(2), 233-260.
- Entwistle, J. (2002). The Aesthetic Economy. *Journal of Consumer Culture*, 2(3), 317-339.
- Ergene, A. İ. (2019). Perakende giyim mağazacılığında sergileme elemanları kullanımı Keşan ve Gümüllüce örneği. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 4(2), 349-365.
- Fishbein, M. ve Arjen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research* (1st Edition). England: Addison-Wesley.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gemser, G. (2001). How integrating industrial design in the product development process impacts on company performance. *Journal of product development innovation management*, 18(1), 28-38.
- Güler, M. (2001). *Mağaza dış ve iç dizaynı, mağaza atmosferi ve bunların tüketici satın alma davranışları üzerine etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis: Overview of Multivariate Methods* (7th Edition). Pearson Prentice Hall: Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education International.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. ve Sarstedt, M. (2014). A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM). *Sage Publications*.
- Herrington, J. D. ve Capella, L. M. (1996). Effects of music in service environments: A field study. *The Journal of Services Marketing*, 10(2), 26-44.
- Hussain, R. ve Ali, M. (2015). Effect of store atmosphere on consumer purchase intention. *International Journal of Marketing Studies*, 7(2), 35-43.
- Karahan, K. (2000). *Hizmet pazarlaması*. İstanbul: Beta.
- Karahan, K. (2006). *Hizmet pazarlaması* (2. Baskı). İstanbul: Beta.
- Karakaşoğlu, M. ve Arslan, M.F. (2016). Mağaza hizmet ortamının marka imajına ve satın alma niyetine etkisi: P&B ve H&M örneği. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(46), 223-243.

- Karaoğlu, Ö. (2014). *Mobil mekânların iç mekân organizasyonu ve örneklerle mobil ofis tasarımlarının analizi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Kasap, Ö, H. (2014). Endüstri yapılarının dönüşümü sonucunda ortaya çıkan loft yapıları ve estetik. *Araştırma Makalesi*, 2(2), 151-164.
- Kau, A. ve Loh, E. W. (2006). The effects of service recovery on consumer satisfaction: A comparison between complainants and non-complainants. *Journal of Services Marketing*, 20(2), 101-111.
- Kaya, İ. (2009). *Pazarlama bi'tanedir!* (2. Baskı). İstanbul: Babıali Kültür Yayınları.
- Kozak, A, M. ve Doğan, M. (2014). Dinleme davranışının müşterinin satın alma niyeti ve satın alma davranışına etkisi: seyahat acentası satış temsilcileri kapsamında bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 57-83.
- Kumar, I, Garg, R. ve Rahman, Z. (2010). Influence of retail atmospherics on customer value in an emerging market condition. *Great Lakesherald*, 4(1), 1-13.
- Madahi, A. ve Sukati, I. (2012). The effect of external factors on purchase intention amongst young generation in Malaysia. *International Business Research*, 5(8), 153-159.
- Manav, B. (2015). Renk-anlam-mekan ilişkisi. *The Turkish Online Journal of Design*, 5(3), 22-27.
- Mattila, A. S. ve Wirtz, J. (2001). Congruency of scent and music as a driver of in-store evaluations and behavior. *Journal of Retailing*, 1(77), 273-289.
- McDonnel, J. (2007). Music, scent and time preferences for waitinglines. *International Journal of Bank Marketing*, 25(4), 223-237.
- Meshher, L. (2010). *İç mekân tasarımında mağazaya tasarımı* (Çev: F. Akder). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Morrin, M. ve Ratneshwar, S. (2003). Does It Make Sense to Use Scents to Enhance Brand Memory? *Journal of Marketing Research*, 40(1), 10-25.
- Morin, S.,Dube. L.,Chebat, J. C. (2007). The role of pleasant music in servicescapes: A test of the dual model of environmental perception. *Journal of Retailing*, 83(1), 115-130.
- Mucuk, İ. (2002). *Temel pazarlama bilgileri* (1. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Mucuk, İ. (2014). *Pazarlama ilkeleri* (19. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Nozdrenko, E. A. (2018). The aesthetic concept of marketing as a factor for the development of modern consumer culture. *Journal of Siberian Federal University*, 2(11), 299-305.
- Olahut, R. ve Comiati, R. (2010). The role of the aesthetics in the making of a brand. *Babes-Bolyai University of Cluj-Napoca*, 8(2), 411-416.
- Olivier, I. ve Fletcher, M. (2000). Atmospherics and the establishment of long term customer relationships in a retail environment. *SajemsNs*, 3(2), 334-343.
- Orel, D. F. (2005). Renklerin dünyasında mağazacılık. *Bizim Market Dergisi*, 1-3.
- Özdemir, ř. (2008). *Müşteri odaklı mağazaya yönetimi* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın.
- Özdemir, T. (2005). Tasarımda renk seçimini etkileyen kriterler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 391-402.
- Özkan, A. (2007). *İç mekân tasarımı kuram ve yöntemleri ışığında günümüz Türk iç mekân tasarımcıları ve tasarım anlayışlarına bir yaklaşımla* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Özsavaş, N. (2016). İç mekân tasarımında renk algısı. *Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 9(18), 449-460.
- Öztürk, S. A. (2015). *Hizmet pazarlaması kuram uygulama ve örnekler* (14. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ryu, K. ve Jang, S. (2008). DINESCAPE: A scale for customers' perception of dining environments. *Journal of Food service Business Research*, 11(1), 2-22.
- Spangenberg, E. R., Crowley, A. E. ve Henderson, P. W. (1996). Improving the store environment: do olfactory cues affect evaluations and behaviors? *Journal of Marketing*, 60(2), 67-80
- Tek, Ö. B. (1999). *Pazarlama ilkeleri: Global yönetsel yaklaşım Türkiye uygulamaları* (8. Baskı). İstanbul: Beta.
- Tosun, N. B. (2003). Satın alma noktası reklamlarının etkisi. *İletişim Araştırmaları Etkisi*, 1(1), 87-106.
- Turgay, O. ve Altuncu, D. (2011). İç mekânda kullanılan yapay aydınlatmanın kullanıcı açısından etkileri. *Çankaya University Journal of Science and Engineering*, 8(1), 167-181.
- Uysal, C. M. (2018). Mağaza atmosferi, müşteri tatmini ve tekrar satın alma niyeti ilişkisi üzerine nicel bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi).<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Varinli, İ. ve Acar, N. (2011). Tüketicilerin alışveriş yaptıkları mağazayı değerlendirilmelerinde etkili olan faktörler ile sadakat arasındaki ilişki: Kayseri ilinde yapılan bir araştırma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 12(1), 1-20.
- Wakefield, K. L. ve Blodgett J. G. (1994). The importance of servicescapes in leisure service settings. *Journal of Services Marketing*, 8(3), 66-76.
- Yalch, R. ve Spangenberg, E. (1990). Effects of store music on shopping behavior. *Journal of Consumer Marketing*, 7(2), 55-63.
- Yıldırım, E, A. (2014). *Hizmet pazarlamasında kalite algılaması: Malatya park AVM örneği* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Yıldırım, K., Akalın, A. ve Çağatay, K. (2008). Otel yatak odalarının iç mekân tasarımının kullanıcıların algı-davranışsal performansı üzerine etkisi. *Politeknik Dergisi*, 11(2), 175-185.
- Yıldırım, N. N. (2015). *Mağaza iç mekânında tasarım-ımağ ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Zengin, E. ve Erdal, A. (2000). Hizmet sektöründe toplam kalite yönetimi. *Qafqaz Üniversitesi Dergisi*, 3(1), 43-56.

EXTENDED ABSTRACT

It is very difficult for the services to be evaluated by consumers due to their unique features. While it is easier to present a tangible product by shaping it according to the consumer's wishes, it is more difficult to offer the service, which is an abstract product, to the consumers. Business managers who are aware of the intangible features of the services and want to increase the customer satisfaction with their businesses can influence the customers' thoughts about the service by taking advantage of physical factors. As a result of the changing consumer profile and increasing competition, there is a need for new marketing practices that will meet today's consumer trend as well as traditional marketing efforts. In this context, the concept of aesthetic marketing, which has become a new dimension in the modern marketing approach, appears. Aesthetic marketing is one of the most important factors in controlling the emotions of consumers and reaching the consumer. Factors such as music, lighting, texture, scent (olfactory), material and color, which are the aesthetic elements of the interior, provide convenience when service businesses evaluate their customers. For this reason, interior aesthetic elements are of great importance in service businesses. The aim of this study is to determine whether the interior aesthetic design created in service businesses has an effect on the purchasing intentions of the customers. The results of this research include customers who receive service from a cafe that is thought to use interior aesthetic elements more effectively than other cafes. In the research, the survey technique was chosen among the data collection methods. The surveys were sent to customers who had previously visited this cafe via social media and by text message, and were delivered to customers over the internet and collected by collecting data from customers and through face-to-face meetings with customers in the cafe. Due to time constraints, the data source was limited to 430 people who had previously purchased services from this cafe between April and May 2019 and volunteered to participate in the survey. At the end of the data collection process, 330 of the questionnaires were filled manually and 100 of them were filled online. The questionnaires in question were examined in terms of whether they filled out consistently or not, and 390 questionnaires were included in the analysis after they were found suitable for the purpose. The questionnaire form created to collect the data consists of three parts and 43 questions. The first part includes questions about customers' perceptions of interior aesthetic elements. The second part includes questions about the purchase intention. In the third and last part, there are questions about the demographic characteristics of the participants. Before the questionnaire form was put into practice, a pre-test was applied to a group of 40 people suitable for sampling in order to measure its understandability and validity. In the light of the results obtained, it was determined that the questionnaire was understandable and the questionnaire application started. The data obtained from 390 questionnaires were analyzed with SPSS Windows 22.0 package program. After descriptive statistical analysis, reliability tests and factor analysis were performed. In order to test the hypotheses developed for the research model, structural equation modeling (SEM), t test and ANOVA analysis were used. According to the results of the research, the majority of the participants in the survey study consists of women with a rate of 61.5%. According to the age group of the participants, 77.2% of them are customers between the ages of 18-25. Considering their marital status, it consists of singles with a rate of 89.0%. Considering the educational levels of the participants, 43.1% are high school graduates and 36.7% are graduates. According to the results of this study, it was concluded that there is a significant difference on the purchase intention of customers of different genders. When it was checked whether there was a significant difference in the marital status of the participants on the purchase intention or not, it was seen that there was a significant difference. The reason for this difference is thought to be due to the fact that single customers prefer such places more than married customers. When the level of education differs according to purchase intention, it is seen that there is no difference in education level on purchasing intention. However, it was concluded that the participants in different age groups differ in terms of purchase intention. The Cronbach's Alpha coefficient value of the scale used in the study was found to be 0.942, and this value is reliable. According to the participants, it was concluded that music, scent (olfactory) and material elements are important in the purchase intention process. In the study, it is seen that the lighting element used in interior design has no effect on the purchase intention. As a result of the analysis between texture and purchase intention, it is seen that the texture factor does not affect the purchase intention. It was observed that the questions regarding the color element were in the same factor as the questions of the material element. Due to the lack of color element in the cafe where the research was conducted, it was not perceived very well by the consumers. "Color" and "Material" element has been evaluated under a single factor by naming it as "Material".

Türkiye İle Avrupa Birliği Ülkelerinde Bulanan KOBİ'lerin İnovasyon Yeteneklerinin Kıyaslanması

Mehmet ORHAN¹ ve İbrahim YALÇIN²

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'nin de içinde olduğu seçilmiş Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde bulunan KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin analiz edilerek ülkesel bazda kıyaslanması amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik öncelikle literatür taraması yapılmış ve kıyaslamalarda kullanılacak kriterler tespit edilmiştir. Çalışmada 15 kriter kullanılmıştır. Kriter ağırlıklarının tespit edilmesinde ENTROPİ yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra MAUT yöntemi kullanılarak ülkelerin inovasyon performanslarına göre sıralaması yapılmıştır. MAUT yöntemine göre hesaplanan Performans değerlerine göre ilk 10'da yer alan ülkelerin sıralaması Norveç, İsviçre, Portekiz, Finlandiya, Belçika, Türkiye, Avusturya, Almanya, Yunanistan ve Hollanda biçimindedir. Son 5' te yer yer alan ülkelerin sıralaması İspanya, Letonya, Slovakya, Macaristan ve Polonya biçimindedir. Türkiye 6. sırada yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, KOBİ, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV), ENTROPİ, MAUT

Comparison of Innovation Capabilities of SMEs in Turkey and European Union Countries

Abstract

In this study, it is aimed to analyze the innovation capabilities of SMEs found in selected European Union (EU) countries, including Turkey, and to compare them nationally. For this purpose, firstly the criteria to be used in comparison were determined by making a literature review. 15 criteria were used in the study. ENTROPY method was used to determine the criterion weights. Then, countries were ranked according to their innovation performance using the MAUT method. According to performance values calculated by the MAUT method, the ranking of the top 10 countries is Norway, Switzerland, Portugal, Finland, Belgium, Turkey, Austria, Germany, Greece and the Netherlands. The ranking of the countries in the last 5 is Spain, Latvia, Slovakia, Hungary and Poland. Turkey ranks 6th.

Key Words: Innovation, SMEs, Multi Criteria Decision Making (MCDM), ENTROPY, MAUT

Atıf İçin / Please Cite As:

Orhan, M ve Yalçın, İ. (2022). Türkiye ile Avrupa Birliği ülkelerinde bulunan KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin kıyaslanması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 389-403.

Geliş Tarihi / Received Date: 9.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 1.08.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Niğde Sosyal Bilimler MYO, mehmetorhan01@gmail.com

 ORCID ID: 0000-0003-1160-0258

² Doç. Dr. - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, iyalcin@ohu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7203-8030

Giriş

Başta bilgi ve iletişim teknolojileri olmak üzere tüm alanlarda hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecinin yaşandığı günümüzde müşteri beklenti ve talepleri de bu değişikliklerden etkilenmiş ve işletmeleri yeni arayışlar içerisine itmiştir (Örücü, Kılıç ve Savaş 2011; Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu 2011). Özellikle küreselleşme, ekonomilerde işletme tipi tercihlerini değiştirmiş, daha önceleri benimsenen seri ve kitlesele, hantal, Fordist ve Taylorist üretim modelinin temsilcisi olan büyük boy işletmelerinin yerine küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) tercih edilmesine neden olmuş ve KOBİ'ler, küreselleşmeyle beraber tüm dünyada gerçekleşen değişim ve dönüşümlerle uyumlu, dinamik, esnek, yenilikçi, yaratıcı, yalın, krizlerle başa çıkmada daha dirençli yapılarıyla 1980 sonrasında dünyada sürekli artan bir şekilde vazgeçilemeyen ekonomik aktörler olarak kabul görmeye başlamıştır (Özdemir vd., 2011). Ülke ekonomilerin büyük bir bölümünü oluşturmalarına rağmen başta ürün geliştirme ve finansman imkânlarına ulaşma gibi bir takım dezavantajları nedeniyle son yıllara dek inovasyon yetenekleri konularının dışında kalmak zorunda kalan KOBİ'ler, değişime ayak uyduramayan işletmelerin etkin bir rekabet ortamında varlığını sürdürmesinin, etkin ve sağlıklı bir şekilde büyümesinin, yaşamını uzun döneme yayabilmesinin ve faaliyetlerini sürdürmesinin imkânsız hale geleceği gerçeğiyle günümüzde, büyük fırsatlar sunan yeni teknolojik imkânları değerlendirmeye ve değişen rekabet koşullarına uyum sağlaması konusunda inovasyon yeteneklerinin hayati önem taşıdığı farkına vararak önemli atılımlar ve yatırımlar yapmaya başlamışlardır.

Değişkenlik gösteren müşteri gereksinim ve ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde tepki verebilecek esnek bir yapıya sahip olmaları da KOBİ'lere inovasyon yapma konusunda büyük avantajlar sağlamış ve küreselleşme süreci ile birlikte artan rekabet ortamından güçlenerek çıkmalarında önemli bir etken olmuştur (Örücü vd., 2011). KOBİ'lerin de hizmet ve(ya) ürünlerini sunumlarında ve sunum kalitelerinde fark oluşturarak verimlilik etkinliği yükseltmeleri gerekir. Bu nedenle KOBİ'lerde inovasyon stratejilerinin en önemli konular arasında değerlendirilmesi ve bu inovasyon stratejilerin KOBİ'ler uygulanmasına gereken önemin verilmesi gerekir. Globalleşen günümüz dünyasında firmaların rekabet üstünlüğü oluşturabilmek amacıyla inovasyon faaliyetleri gerçekleştirmeleri sadece o firmaların açısından değil aynı zamanda firmaların faaliyette olduğu ülke ekonomisi açısından da son derece önemli bir durumdur (Korucuk, Memiş ve Ergün 2020, s. 158). İnovasyona yönelik faaliyetler, yeteneğin oluş(turul)masına sebep olma boyutuyla da bir öğrenme süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu öğrenme süreci sonucunda, kurum ve kuruluşların, kaynaklarını daha etkin ve verimli bir şekilde kullanabilecek yetkinliklere ve yeteneklere sahip olmaları ve bu faktörlerin, kurum ve kuruluşların rekabet gücüne önemli ölçüde etki etmesi, inovasyon ile rekabet gücünün arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır (Işık ve Kılınc, 2012, s. 38).

Eski yöntem(ler) yerine yeni ve(ya) daha etkin yöntem(ler)in kullanılmasını ve(ya) tamamen yeni ürün ve hizmetlerin üretilmesini ve yeni bir yaşayış şeklinin ortaya çıkarılmasını sağlayan inovasyon faaliyetleri aynı zamanda ülkelerin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınma ve modernleşme süreçlerine önemli katkılar yapabilmektedirler (Işık ve Kılınc, 2012, s. 36). Günümüz dünyasında birçok ülke bilim ve teknoloji politikalarına gereken özeni göstermekte, inovasyon faaliyetleri gerçekleştirmekte, ekonomik büyüme ve iktisadi kalkınma gerçekleştirmede, mal ve hizmet üretiminde emek ve sermayenin yanında inovasyon, bilgi ve teknolojiyi üretim faktörleri arasında kullanmakta ve önemli bir girdi olarak değerlendirilmeye başlamıştır (Işık ve Kılınc, 2012, s. 36). İnovatif yeteneklerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi uygulamalarında Avrupa Birliği ve Türkiye arasında bir takım benzerlikler ve farklılıklar olmasına rağmen AB ülkelerindeki KOBİ'lerin, özellikle maddi destek konusunda Türkiye'deki KOBİ'lerden daha avantajlı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Türkiye; hızla gelişen modern sanayisi ile dünyadaki önemli dinamik ekonomilerden birisidir. Son zamanlarda özellikle milli ve yerli kaynaklarla inovasyon alanında yapılan girişimler Türkiye ekonomisindeki dinamik yapıyı daha da güçlendirmektedir. Yıkıcı sonuçları olan ve AB dâhil tüm dünyada etkisini gösteren şiddetli krizlerden Türkiye'nin beklenenden daha az etkilenmesi inovasyon alanında kendi kaynaklarıyla yaptığı çalışmalarının bir sonucu olarak da görülebilir. Bu nedenle, artan küresel rekabet ortamında KOBİ'lerin inovasyona dayalı girişimci eğilimlerini güçlendirmeleri, performans ve büyüme amacıyla çevrelerindeki fırsatları stratejik bir yönetim anlayışıyla değerlendirerek analiz etmeleri, buna yönelik amaçlar ve hedefler belirleyerek risk almaları, inovasyon (yenilik) yaparak bunları müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde getirerek onlara sunmaları ve bu davranış şeklini ileriye dönük rekabetçi bir bakış açısıyla destekleyerek devam ettirmeleri gerekmektedir. Ancak bu şekilde inovatif düşünceyle firmalar yenilik ve değişime daha açık olabilir ve bunun neticesinde yaratıcılığa ve yeni fikirlere yatırım yapabilme iradesine sahip hale gelebilir (Öztürk, 2021). Yine, organizasyon yapısı, Ar-Ge

faaliyetlerinin riskinin ve maliyetlerinin yüksek oluşu ile Ar-Ge'ye yönelik programlara ilişkin prosedürlerin getirdiği zorluklar gibi KOBİ'lerin yenilik faaliyetlerinden uzaklaşmalarına neden olabilecek engeller de ortadan kaldırılmalıdır (Güzel, 2016, s. 260).

Türkiye' de ve seçilmiş Avrupa Birliği ülkelerinde bulunan KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin ve performanslarının analiz edilerek kıyaslanmasının amaçlandığı bu çalışmada literatür taraması sonucu belirlenen 15 gösterge analizlerde kriter olarak kullanılmıştır. Kriter ağırlıklarının tespit edilmesinde ENTROPİ yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra MAUT yöntemi kullanılarak ülkelerin inovasyon performanslarına göre analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgulara göre KOBİ'lerin inovasyon performanslarının ülkeler bazında sıralaması yapılmış ve Türkiye'nin seçilmiş ülkeler arasındaki konumu değerlendirilmiştir.

Literatür

Çok kriterli karar verme yöntemleri ülkelerin, firmaların kurum ve kuruluşların kıyaslanmasında sıklıkla kullanılmaktadır (Rençber, 2019, ss. 69-70; Arslan, Köse ve Durak 2018; Ata, Yıldız ve Durak 2020; Orhan, 2020; Durak, Arslan ve Özdemir, 2021) . Literatürde yapılan inovasyon kıyaslamalarıyla ilgili çalışmalara kronolojik sırayla yer verilmiştir. Işık ve Kılınç, (2012) tarafından yapılan çalışmada inovasyon ve kalkınma göstergeleri kullanılarak Türkiye ile AB ülkeleri kıyaslanmıştır. Kullanılan kalkınma ve inovasyon göstergeleri (örneğin; üniversite-sanayi işbirliği, Ar-Ge harcaması, inovasyon kapasitesi, sağlık, temel eğitim ve altyapı) bazlı skorlar değerlendirildiğinde; İsveç, Danimarka, Almanya ve Finlandiya gibi gelişmiş AB ülkelerinin inovasyon-güdümlü ekonomiler olmasına karşın; Romanya, Polonya ve Türkiye gibi ülkelerin ise yatırım/verimlilik-güdümlü ekonomiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye, inovasyon gelişmişliği göstergeleri açısından; Hırvatistan, Yunanistan, Makedonya, Romanya ve Bulgaristan'dan daha iyi bir performansa sahiptir. Şahinli ve Kılınç (2013) inovasyon göstergelerini kullanarak Türkiye ile AB ülkelerinin karşılaştırmasını yapmıştır. İnovasyonun ölçülmesinde ve ülkeler arasında inovasyon performans kıyaslamalarında kullanılan çok sayıda gösterge bulunduğunu tespit etmişlerdir. Bilgi yoğun sektörlerdeki istihdam, AR-GE harcamaları, Toplam Faktör Verimliliği (TFV), girişimci, araştırmacı ve teknisyen sayıları, patent başvuru ve tescil sayıları, ileri teknoloji ihracatı, endüstri katma değeri, royalti ve lisans ücretleri, inovasyon kapasitesi ile bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT)'nin ihracatı bu göstergelerden bazılarıdır. Elde edilen bulgulara göre gelişmiş AB ülkelerinde, GSYH içinde AR-GE payları yüksekliği göze çarpmaktadır. Türkiye ve AB'ye yeni katılan ülkelerde ise bu oranlar, AB ortalamasından daha düşüktür. İhraç edilen ürünler arasında ileri teknoloji ihracatının oranının İngiltere, Finlandiya, Fransa, Danimarka ve Almanya'da yüksek olduğu görülmektedir. Özgür Güler ve Veysikarani (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Türkiye ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]) üyesi ülkeler faktör analizi ve kümeleme analizi yardımıyla inovasyon bakımından kıyaslanmıştır. Elde edilen bulgulara göre ülkelerin sıralaması yapılmıştır. Faktör değerleri bakımından kümeleme analizi uygulanması sonucunda beş küme elde edilmiştir. Türkiye, inovasyon performansına göre inovasyon performansı en düşük ülkelerin bulunduğu kümede yer almıştır. Oralhan ve Büyüktürk (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada; Türkiye ile Avrupa Birliği ülkelerinin inovasyon performansları çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS ve MOORA yöntemleriyle kıyaslanmıştır. Kıyaslamalarda araştırma sistemleri (AS), insan kaynakları (İK), finansman ve destek (FD), yenilikçi ortam (YO), bağlantılar (B), yenilikçiler (Y), entelektüel varlıklar (EV), istihdam etkileri (IE) ve satış etkileri (SE) kriter olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre her iki yöntemdeki sıralamada ilk üç sırada İsveç, İsveç ve Danimarka bulunmaktadır. İnovasyon performanslarına göre en kötü performansa sahip 3 ülkenin sıralaması MOORA yöntemine göre Romanya, Ukrayna ve Polonya şeklindeken; TOPSIS yöntemine göre ise Romanya, Ukrayna ve Polonya şeklindedir. Türkiye TOPSIS Yönteminde göre 31.sırada yer alırken MOORA yönteminde ise 33. sırada bulunmaktadır. Memiş ve Korucuk (2019) yaptıkları çalışmada inovasyon çeşitlerinin (ürün, hizmet, süreç, teknoloji, pazarlama, organizasyonel, yönetim ve müşteri inovasyon) DEMATEL yöntemiyle önceliklendirilmesi yapılmış ve hesaplanan bu ağırlıklar yardımıyla seçilmiş gıda işletmeleri VIKOR yöntemiyle sıralanmıştır. DEMATEL yöntemiyle yapılan inovasyon çeşitleri sıralamasında en önemlisinin hizmet inovasyonu olduğu bulunurken; önem düzeyi en az olan inovasyon çeşidinin ürün inovasyonu olduğu tespit edilmiştir. VIKOR yöntemiyle sıralanması yapılarak en ideal gıda işletmesi tespit edilmiştir. Orhan ve Aytekin (2020) yaptıkları çalışmada ülkeler arasında AR-GE performans kıyaslamasında kullanılan kriterlerin ağırlıklarını belirleyerek Türkiye ve Avrupa Birliği'ne en son üye olan 13 ülkenin (Polonya, Slovenya, Malta, Çekya, Estonya, Kıbrıs, Slovakya, Hırvatistan, Macaristan, Letonya, Romanya, Litvanya ve Bulgaristan) AR-GE

performansı bakımından karşılaştırılması yapılmıştır. Kriter göreceli ağırlıkları CRİTİC yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır. Ülkeler AR-GE performansları bakımından MAUT ve SAW yöntemleri kullanılarak ayrı ayrı sıralanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Ar-Ge performansı bakımından Türkiye 1. sırada yer almıştır.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, inovasyon göstergelerini kullanarak KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin ülkesel bazda karşılaştırılmasında kullanılan kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesi ve seçilmiş Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeleri (Belçika, Avusturya, Çekya, Almanya, Danimarka, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Letonya, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya ve İsveç), İsviçre, Birleşik Krallık ile Türkiye'deki KOBİ'lerin 2019 yılındaki inovasyon yeteneklerinin analiz edilerek kıyaslanmasıdır. Kriter ağırlıklarının tespit edilmesinde ENTROPİ yöntemi kullanılmıştır. KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin ülkesel bazda karşılaştırılmasında ve sıralanmasında MAUT yöntemi kullanılmıştır.

Bu amaçla KOBİ'lerin inovasyon performansının karşılaştırılmasına yönelik yapılan literatür taraması sonucunda çalışmalarda sıklıkla kullanılan kriterler belirlenmiştir. Belirlenen bu kriterler analizlerde kıyaslama değişkeni olarak kullanılmıştır. Kriterler ve kriter kodları Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1. *Analizlerde Kullanılan Değişkenler*

Kodu	Kriterler
K1	Yenilik-aktif firmalar (ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş veya organizasyonel / pazarlama), toplam firmaların yüzdesi olarak
K2	Yenilikçi firmalar (ürün / süreç veya organizasyonel / pazarlama), toplam firmaların yüzdesi olarak
K3	Ürün ve / veya süreç yenilikçi firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak), toplam firmaların yüzdesi olarak
K4	Ürün ve / veya süreç inovasyonu-aktif firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri), toplam firmaların yüzdesi olarak
K5	Toplam firmaların yüzdesi olarak ürün yenilikçi firmaları (diğer herhangi bir inovasyon türünden bağımsız olarak)
K6	Toplam firmaların yüzdesi olarak organizasyonel yenilikçi firmaların (diğer herhangi bir inovasyon türünden bağımsız olarak)
K7	Toplam firmaların yüzdesi olarak pazarlama yenilikçi firmaların (diğer herhangi bir inovasyon türünden bağımsız olarak)
K8	Toplam firmaların yüzdesi olarak yalnızca ürün ve / veya süreç yeniliği aktif firmalar (ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri)
K9	Toplam firmaların yüzdesi olarak yalnızca organizasyon ve / veya pazarlama yenilikçi firmaların
K10	Toplam firmaların yüzdesi olarak yalnızca ürün ve / veya süreç ve pazarlama ve / veya organizasyonel yenilikler (devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri olan işletmeler dahil)
K11	Toplam firmaların yüzdesi olarak; firmanın faaliyette bulunduğu piyasaya yeni olan yeniliklere sahip ürün yenilikçi firmalar
K12	Ar-Ge aktif ürün ve / veya süreç yenilikçi firmalar, ürün ve / veya süreç inovasyonu-aktif firmaların yüzdesi olarak (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri)
K13	Ürün ve / veya süreç inovasyonu aktif firmaların yüzdesi olarak inovasyon faaliyetlerinde işbirliği yapan firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri)
K14	Ürün ve / veya süreç inovasyonu aktif firmaların yüzdesi olarak tedarikçilerle inovasyon faaliyetleri konusunda işbirliği yapan firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon aktiviteleri)
K15	Yenilikçi firmalarda istihdam (ürün / süreç veya organizasyon / pazarlama), toplam istihdamın yüzdesi olarak

Kaynak: OECD.(2020). *Business innovation statistics and indicators* (www.oecd.org/innovation/inno-stats.htm).

Analizlerde farklı ülkelerde bulunan KOBİ'lerin inovasyon performanslarının kıyaslanmasında 2019 yılı baz alınmıştır. AB Ülkelerinde bulunan KOBİ'lerin 2019 yılına ait inovasyon göstergelerine ait verileri Avrupa İstatistik Ofisi-Eurostat (<https://ec.europa.eu/eurostat>), OECD (<https://www.oecd.org>), Dünya Bankası (<http://databank.worldbank.org>) veri tabanlarından elde edilmiş ve ülkelerin kriterlere ilişkin verileri Tablo 2' de sunulmuştur. Çalışmada Türkiye ile tüm AB Ülkelerinde bulunan KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin kıyaslanmasının hedeflenmesine karşın bazı AB Ülkelerinin inovasyon yetenekleri ile ilgili göstergelerinin birçok verisine ulaşılamadığından çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışma 23 AB Ülkesi ve Türkiye'de bulunan KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin kıyaslanmasıyla sınırlı tutulmuştur.

Tablo 2. Kriterlere İlişkin Veriler

Ülke	Ülke	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	
AUT	Avusturya	61	60	46	46	33	39	34	10	14	36	21	47	48	28	69
BEL	Belçika	67	58	52	61	34	37	27	22	6	39	27	51	36	27	66
CHE	İsviçre	72	71	46	47	33	41	43	13	25	34	13	48	21	15	77
CZE	Çekya	45	43	34	35	24	16	25	13	9	22	12	58	32	16	52
DEU	Almanya	62	59	45	49	30	34	31	17	14	32	9	43	18	6	68
DNK	Danimarka	48	47	34	35	24	29	29	8	12	27	12	41	39	28	53
ESP	İspanya	36	34	20	21	10	23	15	9	14	13	5	46	30	15	43
EST	Estonya	47	45	42	43	20	16	13	26	3	17	11	37	57	51	60
FIN	Finlandiya	64	62	55	57	42	37	31	19	7	38	24	73	37	27	69
FRA	Fransa	56	55	40	42	26	38	27	11	15	31	19	62	32	22	61
GBR	Birleşik Krallık	58	55	40	44	30	37	15	18	14	26	13	67	69	55	62
GRC	Yunanistan	57	56	46	46	30	32	38	11	11	36	20	49	49	43	62
HUN	Macaristan	28	26	19	20	13	12	12	9	8	11	7	37	29	20	34
ITA	İtalya	53	52	42	43	31	29	25	14	10	29	17	48	13	6	60
LTU	Litvanya	49	48	39	39	26	23	25	16	10	24	16	32	42	34	58
LVA	Letonya	29	28	19	20	12	16	13	8	9	12	10	46	28	18	38
NLD	Hollanda	59	57	49	52	35	24	19	27	7	24	26	69	28	20	64
NOR	Norveç	71	68	58	60	43	37	41	17	11	43	23	56	36	18	71
POL	Polonya	20	19	15	16	9	8	8	9	4	7	4	32	28	18	29
PRT	Portekiz	66	65	57	58	39	32	37	19	8	39	20	38	17	10	70
SVK	Slovakya	29	28	20	22	12	13	14	9	7	13	8	42	38	28	37
SVN	Slovenya	38	36	27	29	19	19	20	11	9	18	13	73	41	34	47
SWE	İsveç	53	52	40	42	29	22	28	17	12	25	17	65	32	24	59
TUR	Türkiye	61	59	45	47	31	33	42	11	14	36	23	29	22	7	61

Kaynak: OECD.(2020). *Business innovation statistics and indicators* (www.oecd.org/innovation/inno-stats.htm); Avrupa İstatistik Ofisi-Eurostat (<https://ec.europa.eu/eurostat>); Dünya Bankası (<http://databank.worldbank.org>)

ENTROPİ Yöntemi

Karar verme metodlarının uygulamalarında kriter ağırlıklarının belirlenmesi önemli basamaklarından birisidir (Eş ve Mutlu, 2016). Karar verme süreçlerinde sübjektiflik problemiyle başa çıkmak ve kriterlerin önem derecelerinin belirlenebilmesi amacıyla birçok metod geliştirilmiştir (Çatı, Es ve Özevin, 2017, 204). Entropi yöntemi kıyaslama kriterlerinin ağırlıklarının belirlenmesinde kullanılan nesnel ağırlıklandırma yöntemlerinden birisidir. Entropi yönteminde kriter ağırlıkları mevcut veriler kullanılarak hesaplandığından karar verici/ vericilerin öznel düşünce ve yargıları azaltılmaktadır. Böylece karar verme sürecinin objektifliğine katkı sağlamaktadır (Eş ve Kocadağ, 2020; Wu, Sun, Liang ve Zha, 2011, s. 5163). Entropi yöntemiyle yapılan kriter ağırlıklarının belirlenmesinde başlangıç matrisi yeterli olmaktadır (Eş ve Kök, 2020).

Entropi Yöntemi 5 aşamadan oluşmakta ve uygulama aşamaları aşağıda verilmiştir (Karakaş, Kınır ve Öztel, 2016, ss. 1049-1051; Zhang, Gu, Gu ve Zhang, 2011, s. 444; Li, Wang, Liu, Xin, Yang ve Gao, 2011, s. 2087; Karami, 2014, ss. 523-524; Orhan, 2019, ss. 1227-1227).

Aşama 1. Tüm çkkv yöntemlerinde olduğu gibi Entropi yönteminde de ilk aşamasında karar matrisi oluşturulur. Karar matrisi, “m” alternatiften ve “n” kriterden oluşan mxn boyutlu bir matristir. Buradaki a_{ij} ; terimleri i. alternatife j. kriterin değerini göstermektedir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Aşama 2. Entropi yönteminin 2. aşamasında karar matrisi normalize edilir. Kriterler fayda ve maliyet fonksiyonları bakımından fark gözetilmeksizin eşitlik (2) kullanılarak normalizasyon işlemi gerçekleştirilir. Normalizasyon işlemi sonucunda $R[r_{ij}]_{m \times n}$ matrisi oluşturulur.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}, \quad (i=1, 2, 3, \dots, m, \quad j=1, 2, 3, \dots, n) \quad (2)$$

Aşama 3. Entropi yönteminin 3. aşamasında kriterlerin Entropi değerleri (e_j) hesaplanır. " e_j ." değeri kriterlerin entropi değerini ifade etmekte olup $0 \leq e_j \leq 1$ şartını sağlamaktadır.

$$e_j = -k \sum_{i=1}^n r_{ij} \ln(r_{ij}), \quad (i=1, 2, 3, \dots, m \text{ ve } j=1, 2, 3, \dots, n) \quad (3)$$

Aşama 4. Entropi yönteminin 4. aşamasında bilginin farklılaşma derecesi (d_j) hesaplanır. Hesaplanan d_j değerlerinin yüksek olması kriterlere ilişkin alternatif değerleri farklılığın fazla olduğunu ifade etmektedir.

$$d_j = 1 - e_j \quad (i=1, 2, 3, \dots, m \text{ ve } j=1, 2, 3, \dots, n) \quad (4)$$

Aşama 5. Entropi yönteminin 5. aşamasında kriter ağırlıkları matrisi (w_j) belirlenir. Bu durumda $w_1 + w_2 + w_3 + \dots + w_j = 1$ eşitliği geçerli olur.

$$w_j = \frac{1 - e_j}{\sum_{i=1}^n 1 - e_j} \quad (5)$$

MAUT Yöntemi

Çok nitelikli fayda teorisi (Multiple Attribute Utility Theory -MAUT) metodu Keeney ve Raiffa tarafından 1976 yılında geliştirilmiştir. MAUT sonuçları hakkındaki belirsizliği gidermek amacıyla geliştirilmiştir (Ömürbek ve Urmak Akçakaya, 2018, s. 259; Orhan ve Aytekin, 2020, ss. 763-764). Birbiriyle çatışan iki ya da daha fazla kriterli problemlerde azami faydanın elde edilmesini amaçlamaktadır. MAUT yönteminde niteliksel kriterler ile niceliksel kriter(ler) bir arada değerlendirilerek en faydalı alternatife ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu yöntem öznel verilerin hesaplanabilir hale getirilerek en çok fayda sağlayan alternatifin bulunmasını amaçlamaktadır (Eş ve Kocadağ, 2020). MAUT Yöntemi 6 aşamadan oluşmaktadır. Uygulama aşamaları aşağıda verilmiştir (Alp, Öztel ve Köse, 2015, s. 70; Orhan ve Aytekin, 2020, ss. 763-764).

Aşama 1: Kriter(ler)in ve Alternatiflerin Tespit Edilmesi: Alternatifler (a_n) ve kriter(ler)in değerlendirilmesinde kullanılacak kriter(ler)/nitelik(ler) (x_m) belirlenir.

Aşama 2: Kriterlerin Önem Derecelerinin (Ağırlık Değerleri) Tespit Edilmesi: Alternatiflerin doğru olarak değerlendirilebilmesi için değerleri (w_j) tespit edilir. Değerleri toplamının 1'e eşit olması gereklidir.

$$\sum_{j=1}^m w_j = 1 \quad (6)$$

Aşama 3: Karar Matrisinin Oluşturulması: Kriterlerin değer ölçüleri belirlenir. Nicel kriter(ler) için nicel değer(ler)i nitel kriterler için ise ikili karşılaştırma yapılarak belirlenir. Belirlenen değerler genellikle 5'lik, 10'luk ve 100'lük vb. sistemde olabilir. (x_m)

Aşama 4: Normalize Fayda Değerlerinin Oluşturulması: Karar matrisinde yer alan atama değerler normalize edilir. Normalizasyon yapılırken her bir kriter veya özellik için en kötü ve en iyi değer(ler) hesaplanır. Daha sonra en kötü değere "0" değeri, en iyi değere ise "1" değeri atanır. Diğer değer(ler) eşitlik (6) kullanılarak belirlenir.

$$u_i(x_i) = \frac{x_{ij} - x_i^-}{x_i^+ - x_i^-} \quad (7)$$

x_i^+ : Nitelik için en iyi değer, x_i^- : Nitelik için en kötü değer,

X : Hesaplanan satırdaki mevcut fayda değeri

Aşama 5: Toplam Fayda Değerlerinin Oluşturulması: Normalizasyon işleminden sonra fayda değerleri hesaplanır. Fayda fonksiyonunun formülü eşitlik (7) ile gösterilmiştir.

$$U_{(X)} = \sum_1^m u_i(x_i) * w_j \quad (8)$$

$U_{(X)}$: Alternatifin fayda değeri, w_j : Ağırlık değerleri,

$u_i(x_i)$: Her kriter ve alternatif için normalize fayda değerler

Aşama 6: Alternatiflerin Sıralanması: Bu aşamada, alternatiflerin arasından en çok fayda sağlayan alternatif sıralaması yapılır. Alternatifler arasında performans değer indeksi 100 olan alternatif en iyi alternatiftir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin ülkesel bazda karşılaştırılmasında kullanılan kriterlerin önem derecelerinin (ağırlıkları) seçilmiş ülkelere ait 2019 yılı verileri kullanılarak nitel değerlendirmelerden uzak objektif olarak ENTROPİ yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre kriterlerin önem derecelerinin sıralaması yapılmıştır. Daha sonra seçilmiş Avrupa Birliğine ye ülkeler ile Türkiye'de bulunan KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerine göre ENTROPİ yöntemi kullanılarak hesaplanan kriter ağırlıkları kullanılarak MAUT yöntemiyle yapılan analizler sonucunda ülkesel bazda sıralamaları yapılmış ve elde edilen bulgular sırasıyla sunulmuştur.

ENTROPİ Yöntemi Bulguları

KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin ülkesel bazda karşılaştırılmasında kullanılan kriterlerin ağırlıklarının nesnellikten uzak olarak hesaplanabilmesi amacıyla kullanılan ENTROPİ yöntemi uygulama aşamalarında elde edilmiş bulgular sırasıyla sunulmuştur.

Aşama 1: Bu aşamada karar matrisi oluşturulmaktadır. Oluşturulan karar matrisi 24 alternatif ve 15 kriterden oluşan 24x15 tipinde bir matristir. Elde edilen karar matrisine ilişkin bulgular Tablo 3' te sunulmuştur.

Tablo 3. ENTROPİ Yöntemine İlişkin Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
AUT	61	60	46	46	33	39	34	10	14	36	21	47	48	28	69
BEL	67	58	52	61	34	37	27	22	6	39	27	51	36	27	66
CHE	72	71	46	47	33	41	43	13	25	34	13	48	21	15	77
CZE	45	43	34	35	24	16	25	13	9	22	12	58	32	16	52
DEU	62	59	45	49	30	34	31	17	14	32	9	43	18	6	68
DNK	48	47	34	35	24	29	29	8	12	27	12	41	39	28	53
ESP	36	34	20	21	10	23	15	9	14	13	5	46	30	15	43
EST	47	45	42	43	20	16	13	26	3	17	11	37	57	51	60
FIN	64	62	55	57	42	37	31	19	7	38	24	73	37	27	69
FRA	56	55	40	42	26	38	27	11	15	31	19	62	32	22	61
GBR	58	55	40	44	30	37	15	18	14	26	13	67	69	55	62
GRC	57	56	46	46	30	32	38	11	11	36	20	49	49	43	62
HUN	28	26	19	20	13	12	12	9	8	11	7	37	29	20	34
ITA	53	52	42	43	31	29	25	14	10	29	17	48	13	6	60
LTU	49	48	39	39	26	23	25	16	10	24	16	32	42	34	58
LVA	29	28	19	20	12	16	13	8	9	12	10	46	28	18	38
NLD	59	57	49	52	35	24	19	27	7	24	26	69	28	20	64
NOR	71	68	58	60	43	37	41	17	11	43	23	56	36	18	71
POL	20	19	15	16	9	8	8	9	4	7	4	32	28	18	29
PRT	66	65	57	58	39	32	37	19	8	39	20	38	17	10	70
SVK	29	28	20	22	12	13	14	9	7	13	8	42	38	28	37
SVN	38	36	27	29	19	19	20	11	9	18	13	73	41	34	47
SWE	53	52	40	42	29	22	28	17	12	25	17	65	32	24	59
TUR	61	59	45	47	31	33	42	11	14	36	23	29	22	7	61
S.T	1.229,5	1.184,3	930,7	976,0	637,1	646,4	614,0	345,4	253,5	630,6	367,6	1.191,3	822,2	567,2	1.369,3

Aşama 2: Bu aşamada normalizasyon işlemi yapılmıştır. Bir nceki adımda oluşturulmuş olan karar matrisi eşitlik (2) kullanılarak normalize edilmiştir. Normalizasyon işlemi sonucunda hesaplanan normalize edilmiş karar matrisi değerleri Tablo 4' te sunulmuştur.

Tablo 4. ENTROPI Yöntemine Göre Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
AUT	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,06	0,03	0,06	0,06	0,06	0,04	0,06	0,05	0,05
BEL	0,05	0,05	0,06	0,06	0,05	0,06	0,04	0,06	0,02	0,06	0,07	0,04	0,04	0,05	0,05
CHE	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05	0,06	0,07	0,04	0,10	0,05	0,03	0,04	0,03	0,03	0,06
CZE	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,03	0,05	0,04	0,03	0,04
DEU	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,02	0,04	0,02	0,01	0,05
DNK	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,05	0,05	0,02	0,05	0,04	0,03	0,03	0,05	0,05	0,04
ESP	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,04	0,02	0,03	0,06	0,02	0,01	0,04	0,04	0,03	0,03
EST	0,04	0,04	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,08	0,01	0,03	0,03	0,03	0,07	0,09	0,04
FIN	0,05	0,05	0,06	0,06	0,07	0,06	0,05	0,06	0,03	0,06	0,07	0,06	0,05	0,05	0,05
FRA	0,05	0,05	0,04	0,04	0,04	0,06	0,04	0,03	0,06	0,05	0,05	0,05	0,04	0,04	0,04
GBR	0,05	0,05	0,04	0,05	0,05	0,06	0,02	0,05	0,06	0,04	0,04	0,06	0,08	0,10	0,05
GRC	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,03	0,04	0,06	0,05	0,04	0,06	0,08	0,05
HUN	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,02	0,03	0,04	0,03	0,02
ITA	0,04	0,04	0,04	0,04	0,05	0,04	0,04	0,04	0,04	0,05	0,05	0,04	0,02	0,01	0,04
LTU	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,05	0,04	0,04	0,04	0,03	0,05	0,06	0,04
LVA	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,02	0,04	0,02	0,03	0,04	0,03	0,03	0,03
NLD	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,04	0,03	0,08	0,03	0,04	0,07	0,06	0,03	0,03	0,05
NOR	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07	0,06	0,07	0,05	0,04	0,07	0,06	0,05	0,04	0,03	0,05
POL	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,03	0,02	0,01	0,01	0,03	0,03	0,03	0,02
PRT	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,03	0,06	0,05	0,03	0,02	0,02	0,05
SVK	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,02	0,04	0,05	0,05	0,03
SVN	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	0,06	0,05	0,06	0,03
SWE	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,03	0,05	0,05	0,05	0,04	0,05	0,05	0,04	0,04	0,04
TUR	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,07	0,03	0,06	0,06	0,06	0,02	0,03	0,01	0,04

Aşama 3. Bu adımda Tablo 5’ te sunulan normalize karar matrisi yardımıyla tüm kriterler için entropi değerleri hesaplanmıştır. Entropi değerleri hesaplanmasında Tablo 4’ teki normalize karar matrisinde bulunan her bir kriterin değeriyle bu kriter değerinin logaritma değeri çarpılır. Sonrasında Eşitlik (3) yardımıyla sütun toplamı alınarak kriterlerin Entropi değerleri (ej) belirlenmiştir. Hesaplanan değerler Tablo 5’ te sunulmuştur.

Tablo 5. Kriterlerin Entropi Değerlerinin Hesaplanması

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
AUT	-0,149	-0,151	-0,148	-0,145	-0,153	-0,171	-0,161	-0,105	-0,163	-0,163	-0,165	-0,127	-0,165	-0,147	-0,150
BEL	-0,159	-0,149	-0,162	-0,173	-0,157	-0,163	-0,138	-0,176	-0,090	-0,172	-0,192	-0,135	-0,138	-0,143	-0,146
CHE	-0,165	-0,169	-0,150	-0,146	-0,155	-0,174	-0,185	-0,125	-0,227	-0,156	-0,116	-0,130	-0,093	-0,096	-0,162
CZE	-0,120	-0,121	-0,121	-0,120	-0,124	-0,093	-0,132	-0,125	-0,120	-0,118	-0,114	-0,148	-0,127	-0,099	-0,123
DEU	-0,151	-0,150	-0,147	-0,149	-0,145	-0,156	-0,149	-0,147	-0,158	-0,151	-0,090	-0,119	-0,082	-0,049	-0,150
DNK	-0,126	-0,127	-0,122	-0,120	-0,123	-0,140	-0,144	-0,090	-0,146	-0,135	-0,109	-0,117	-0,145	-0,147	-0,126
ESP	-0,103	-0,102	-0,081	-0,084	-0,067	-0,118	-0,091	-0,092	-0,162	-0,079	-0,059	-0,126	-0,121	-0,094	-0,108
EST	-0,124	-0,124	-0,139	-0,138	-0,108	-0,091	-0,081	-0,196	-0,056	-0,098	-0,107	-0,109	-0,185	-0,216	-0,136
FIN	-0,154	-0,154	-0,167	-0,166	-0,178	-0,163	-0,151	-0,160	-0,095	-0,170	-0,178	-0,172	-0,140	-0,144	-0,150
FRA	-0,141	-0,142	-0,135	-0,135	-0,132	-0,167	-0,139	-0,111	-0,165	-0,147	-0,151	-0,154	-0,127	-0,126	-0,139
GBR	-0,144	-0,142	-0,136	-0,140	-0,145	-0,163	-0,090	-0,154	-0,161	-0,132	-0,119	-0,161	-0,209	-0,227	-0,140
GRC	-0,143	-0,145	-0,148	-0,145	-0,144	-0,148	-0,172	-0,109	-0,134	-0,162	-0,157	-0,132	-0,167	-0,196	-0,141
HUN	-0,086	-0,085	-0,079	-0,080	-0,081	-0,074	-0,079	-0,098	-0,106	-0,069	-0,073	-0,108	-0,118	-0,116	-0,091
ITA	-0,136	-0,137	-0,139	-0,138	-0,146	-0,138	-0,132	-0,131	-0,125	-0,142	-0,141	-0,130	-0,067	-0,051	-0,137
LTU	-0,129	-0,131	-0,132	-0,130	-0,129	-0,118	-0,130	-0,141	-0,126	-0,123	-0,134	-0,098	-0,153	-0,167	-0,134
LVA	-0,089	-0,090	-0,081	-0,080	-0,077	-0,093	-0,082	-0,085	-0,119	-0,077	-0,095	-0,126	-0,114	-0,111	-0,099
NLD	-0,146	-0,146	-0,156	-0,155	-0,160	-0,121	-0,107	-0,201	-0,103	-0,125	-0,187	-0,164	-0,115	-0,116	-0,143
NOR	-0,164	-0,165	-0,172	-0,171	-0,183	-0,164	-0,181	-0,146	-0,134	-0,184	-0,171	-0,144	-0,137	-0,109	-0,154
POL	-0,068	-0,067	-0,067	-0,068	-0,059	-0,052	-0,054	-0,096	-0,068	-0,049	-0,051	-0,097	-0,115	-0,108	-0,082
PRT	-0,158	-0,160	-0,171	-0,168	-0,172	-0,148	-0,169	-0,160	-0,114	-0,172	-0,156	-0,110	-0,079	-0,074	-0,153
SVK	-0,088	-0,088	-0,083	-0,084	-0,077	-0,080	-0,088	-0,095	-0,104	-0,078	-0,081	-0,119	-0,142	-0,148	-0,097
SVN	-0,108	-0,105	-0,103	-0,106	-0,104	-0,103	-0,112	-0,111	-0,115	-0,103	-0,121	-0,171	-0,150	-0,168	-0,115
SWE	-0,136	-0,137	-0,135	-0,135	-0,139	-0,114	-0,143	-0,149	-0,142	-0,127	-0,145	-0,158	-0,125	-0,135	-0,136
TUR	-0,149	-0,150	-0,146	-0,146	-0,148	-0,153	-0,182	-0,108	-0,162	-0,164	-0,174	-0,091	-0,098	-0,053	-0,139
<i>ej</i>	0,987	0,986	0,982	0,982	0,977	0,977	0,974	0,979	0,974	0,974	0,970	0,990	0,979	0,957	0,992
<i>(1-ej)</i>	0,013	0,014	0,018	0,018	0,023	0,023	0,026	0,021	0,026	0,026	0,030	0,010	0,021	0,043	0,008
<i>wj</i>	0,042	0,043	0,056	0,055	0,072	0,070	0,082	0,066	0,080	0,081	0,094	0,032	0,065	0,135	0,027

Aşama 4: Bu aşamada önceki aşamadan hesaplanan her bir entropi (ej) değeri 1 sayısından çıkarılarak eşitlik (4) kullanılarak “1- ej” değerleri hesaplanmıştır. Hesaplanan “1- ej” değerleri Tablo 6’da sunulmuştur. Aşama 5: Bu aşamada tüm kriterlerin önem dereceleri (ağırlıkları) eşitlik (5) kullanılarak

hesaplanmıştır. Başka deyişle her bir kriterin ağırlıkları, “1- e_j” değerleri “1- e_j” değerlerinin satır toplamına bölünerek hesaplanmıştır. Tüm kriterlerin önem dereceleri (ağırlıkları) Tablo 6’ da sunulmuştur.

Kriterlerin önem dereceleri (ağırlıkları) (5) numaralı formül yardımıyla hesaplanmış ve Tablo 6’ da gösterilmiştir. Kriterler önem derecelerine göre ilk beş kriter; “Ürün ve / veya süreç inovasyonu aktif firmaların yüzdesi olarak tedarikçilerle inovasyon faaliyetleri konusunda işbirliği yapan firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon aktiviteleri)”, “Toplam firmaların yüzdesi olarak; firmanın faaliyette bulunduğu piyasaya yeni olan yeniliklere sahip ürün yenilikçi firmalar”, “Toplam firmaların yüzdesi olarak pazarlama yenilikçi firmaların (diğer herhangi bir inovasyon türünden bağımsız olarak)”, “Toplam firmaların yüzdesi olarak yalnızca ürün ve / veya süreç ve pazarlama ve / veya organizasyonel yenilikler (devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri olan işletmeler dahil)” ve “Toplam firmaların yüzdesi olarak yalnızca organizasyon ve / veya pazarlama yenilikçi firmaların” biçiminde sıralanmaktadır. Kriterlerin önem dereceleri (ağırlıkları) Tablo 7’ de gösterilmiştir.

Tablo 6. Entropi Yöntemiyle Elde Edilen Kriter Ağırlıkları (Önem Dereceleri)

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
<i>e_j</i>	0,987	0,986	0,982	0,982	0,977	0,977	0,974	0,979	0,974	0,974	0,970	0,990	0,979	0,957	0,992
<i>(1-e_j)</i>	0,013	0,014	0,018	0,018	0,023	0,023	0,026	0,021	0,026	0,026	0,030	0,010	0,021	0,043	0,008
<i>w_j</i>	0,042	0,043	0,056	0,055	0,072	0,070	0,082	0,066	0,080	0,081	0,094	0,032	0,065	0,135	0,027

Tüm kriterlerin önem dereceleri (ağırlıkları) kriterlerin ayrıntılı bilgileriyle birlikte Tablo 7’ de gösterilmiştir. Elde edilen kriter ağırlık değerlerine göre en önemli 3 kriter sırasıyla: “ürün ve / veya süreç inovasyonu aktif firmaların yüzdesi olarak tedarikçilerle inovasyon faaliyetleri konusunda işbirliği yapan firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon aktiviteleri)”, “toplam firmaların yüzdesi olarak; firmanın faaliyette bulunduğu piyasaya yeni olan yeniliklere sahip ürün yenilikçi firmalar “ ve “toplam firmaların yüzdesi olarak pazarlama yenilikçi firmaların (diğer herhangi bir inovasyon türünden bağımsız olarak)”dır. Önem derecesi en düşük kriter ise: “Ar-Ge aktif ürün ve / veya süreç yenilikçi firmalar, ürün ve / veya süreç inovasyonu-aktif firmaların yüzdesi olarak (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri)”dır.

Tablo 7. Analizlerde Kullanılan Kriterlerin Ağırlık Değerleri ve Sıralaması

Kod	Kriterler	FD	Sıra
K1	Yenilik-aktif firmalar (ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş veya organizasyonel / pazarlama), toplam firmaların yüzdesi olarak	0,042	13
K2	Yenilikçi firmalar (ürün / süreç veya organizasyonel / pazarlama), toplam firmaların yüzdesi olarak	0,043	12
K3	Ürün ve / veya süreç yenilikçi firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak), toplam firmaların yüzdesi olarak	0,056	10
K4	Ürün ve / veya süreç inovasyonu-aktif firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri), toplam firmaların yüzdesi olarak	0,055	11
K5	Toplam firmaların yüzdesi olarak ürün yenilikçi firmaların (diğer herhangi bir inovasyon türünden bağımsız olarak)	0,072	6
K6	Toplam firmaların yüzdesi olarak organizasyonel yenilikçi firmaların (diğer herhangi bir inovasyon türünden bağımsız olarak)	0,07	7
K7	Toplam firmaların yüzdesi olarak pazarlama yenilikçi firmaların (diğer herhangi bir inovasyon türünden bağımsız olarak)	0,082	3
K8	Toplam firmaların yüzdesi olarak yalnızca ürün ve / veya süreç yeniliği aktif firmalar (ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri)	0,066	8
K9	Toplam firmaların yüzdesi olarak yalnızca organizasyon ve / veya pazarlama yenilikçi firmaların	0,08	5
K10	Toplam firmaların yüzdesi olarak yalnızca ürün ve / veya süreç ve pazarlama ve / veya organizasyonel yenilikler (devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri olan işletmeler dahil)	0,081	4
K11	Toplam firmaların yüzdesi olarak; firmanın faaliyette bulunduğu piyasaya yeni olan yeniliklere sahip ürün yenilikçi firmalar	0,094	2
K12	Ar-Ge aktif ürün ve / veya süreç yenilikçi firmalar, ürün ve / veya süreç inovasyonu-aktif firmaların yüzdesi olarak (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri)	0,032	14
K13	Ürün ve / veya süreç inovasyonu aktif firmaların yüzdesi olarak inovasyon faaliyetlerinde işbirliği yapan firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon faaliyetleri)	0,065	9
K14	Ürün ve / veya süreç inovasyonu aktif firmaların yüzdesi olarak tedarikçilerle inovasyon faaliyetleri konusunda işbirliği yapan firmalar (organizasyonel veya pazarlama inovasyonundan bağımsız olarak ürün / süreç veya devam eden / terk edilmiş inovasyon aktiviteleri)	0,135	1
K15	Yenilikçi firmalarda istihdam (ürün / süreç veya organizasyon / pazarlama), toplam istihdamın yüzdesi olarak	0,027	15

MAUT Yöntemi Bulguları

Bu alt bölümde MAUT yönteminin uygulama aşamalarında elde edilen bulgular sırasıyla sunulmuştur. 1. *Aşama*: Kriterlerin ve alternatifler çalışmanın yöntem kısmında belirlenmiştir. 2. *Aşama*: Ağırlık değerlerinin belirlenmesi ve toplamının bire eşit olması: Entropi yöntemiyle belirlenmiş ve tüm ağırlık değerlerinin toplamı 1'e eşit olup eşitlik (6) daki şartı sağlamaktadır. 3. *Aşama*: Bu adımda karar matrisinin değerleri belirlenerek karar matrisi oluşturulmuştur. Karar matrisi Tablo 8' de sunulmuştur. Kriterleri tamamı fayda özelliklidir.

Tablo 8. MAUT Yönteminde Kullanılan Karar Matrisi

Ülke	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
AUT	61	60	46	46	33	39	34	10	14	36	21	47	48	28	69
BEL	67	58	52	61	34	37	27	22	6	39	27	51	36	27	66
CHE	72	71	46	47	33	41	43	13	25	34	13	48	21	15	77
CZE	45	43	34	35	24	16	25	13	9	22	12	58	32	16	52
DEU	62	59	45	49	30	34	31	17	14	32	9	43	18	6	68
DNK	48	47	34	35	24	29	29	8	12	27	12	41	39	28	53
ESP	36	34	20	21	10	23	15	9	14	13	5	46	30	15	43
EST	47	45	42	43	20	16	13	26	3	17	11	37	57	51	60
FIN	64	62	55	57	42	37	31	19	7	38	24	73	37	27	69
FRA	56	55	40	42	26	38	27	11	15	31	19	62	32	22	61
GBR	58	55	40	44	30	37	15	18	14	26	13	67	69	55	62
GRC	57	56	46	46	30	32	38	11	11	36	20	49	49	43	62
HUN	28	26	19	20	13	12	12	9	8	11	7	37	29	20	34
ITA	53	52	42	43	31	29	25	14	10	29	17	48	13	6	60
LTU	49	48	39	39	26	23	25	16	10	24	16	32	42	34	58
LVA	29	28	19	20	12	16	13	8	9	12	10	46	28	18	38
NLD	59	57	49	52	35	24	19	27	7	24	26	69	28	20	64
NOR	71	68	58	60	43	37	41	17	11	43	23	56	36	18	71
POL	20	19	15	16	9	8	8	9	4	7	4	32	28	18	29
PRT	66	65	57	58	39	32	37	19	8	39	20	38	17	10	70
SVK	29	28	20	22	12	13	14	9	7	13	8	42	38	28	37
SVN	38	36	27	29	19	19	20	11	9	18	13	73	41	34	47
SWE	53	52	40	42	29	22	28	17	12	25	17	65	32	24	59
TUR	61	59	45	47	31	33	42	11	14	36	23	29	22	7	61
En Kötü	71,54	71,24	57,72	61,08	43,27	40,75	42,63	27,33	24,81	43,34	26,96	73,26	69,35	55,21	77,28
En İyi	20,30	19,30	15,06	16,06	8,73	7,63	7,57	7,79	3,27	6,89	4,17	29,05	13,26	6,19	29,01

Aşama 4: Bu adımda normalize edilmiş fayda değerlerinin hesaplanmaktadır. Normalizasyon işlemi sırasında her nitelik için en kötü ve en iyi değerler belirlenir. Diğer değerler ise eşitlik (7) yardımıyla hesaplanmıştır. Tablo 9' da sunulmuştur.

Tablo 9. MAUT Yöntemine Göre Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Ülke Adı	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15
AUT	0,791	0,788	0,721	0,674	0,696	0,961	0,764	0,133	0,518	0,799	0,750	0,402	0,612	0,436	0,826
BEL	0,915	0,755	0,875	1,000	0,736	0,876	0,561	0,733	0,132	0,880	1,000	0,504	0,409	0,415	0,769
CHE	1,000	1,000	0,735	0,681	0,717	1,000	1,000	0,275	1,000	0,732	0,372	0,434	0,133	0,177	1,000
CZE	0,474	0,461	0,446	0,431	0,445	0,262	0,509	0,281	0,273	0,419	0,356	0,665	0,337	0,194	0,467
DEU	0,820	0,769	0,713	0,721	0,624	0,807	0,657	0,459	0,489	0,683	0,205	0,307	0,078	0,000	0,815
DNK	0,532	0,525	0,452	0,430	0,437	0,654	0,610	0,031	0,417	0,550	0,325	0,277	0,461	0,435	0,496
ESP	0,302	0,280	0,104	0,120	0,047	0,457	0,214	0,044	0,514	0,163	0,039	0,386	0,298	0,171	0,286
EST	0,513	0,494	0,624	0,605	0,320	0,252	0,149	0,943	0,000	0,280	0,310	0,188	0,775	0,906	0,632
FIN	0,851	0,817	0,938	0,915	0,951	0,884	0,672	0,577	0,156	0,859	0,868	1,000	0,428	0,421	0,824
FRA	0,705	0,680	0,582	0,569	0,509	0,921	0,567	0,173	0,532	0,648	0,630	0,750	0,336	0,324	0,664
GBR	0,740	0,678	0,593	0,622	0,622	0,880	0,209	0,524	0,506	0,526	0,392	0,847	1,000	1,000	0,684
GRC	0,720	0,714	0,717	0,676	0,620	0,732	0,869	0,159	0,346	0,788	0,685	0,459	0,633	0,756	0,688
HUN	0,148	0,137	0,086	0,091	0,136	0,130	0,139	0,083	0,205	0,106	0,111	0,185	0,282	0,274	0,100
ITA	0,640	0,622	0,628	0,606	0,636	0,638	0,510	0,329	0,302	0,610	0,558	0,438	0,000	0,005	0,640
LTU	0,563	0,561	0,553	0,518	0,489	0,455	0,495	0,410	0,302	0,458	0,500	0,071	0,520	0,558	0,597
LVA	0,174	0,175	0,102	0,092	0,107	0,266	0,158	0,000	0,266	0,151	0,235	0,389	0,258	0,249	0,178
NLD	0,754	0,724	0,807	0,787	0,768	0,482	0,325	1,000	0,192	0,475	0,950	0,895	0,264	0,272	0,723
NOR	0,982	0,946	1,000	0,974	1,000	0,890	0,959	0,449	0,346	1,000	0,808	0,611	0,408	0,237	0,879
POL	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,071	0,045	0,000	0,000	0,066	0,260	0,234	0,000
PRT	0,900	0,887	0,981	0,930	0,887	0,726	0,840	0,575	0,241	0,878	0,676	0,202	0,063	0,088	0,857
SVK	0,170	0,160	0,119	0,122	0,108	0,174	0,196	0,063	0,195	0,155	0,155	0,304	0,441	0,444	0,159
SVN	0,347	0,315	0,280	0,297	0,292	0,338	0,361	0,171	0,250	0,314	0,405	0,986	0,501	0,562	0,366
SWE	0,645	0,624	0,586	0,570	0,575	0,422	0,597	0,474	0,389	0,488	0,585	0,809	0,328	0,369	0,627
TUR	0,798	0,767	0,700	0,686	0,657	0,779	0,971	0,154	0,509	0,803	0,828	0,000	0,161	0,013	0,668

Aşama 5: Bu adımda toplam fayda değerlerinin hesaplanması yapılmıştır. Fayda Matrisi (8) numaralı eşitlik kullanılarak Entropi yöntemiyle ağırlıklandırılmış kriter ağırlıkları kullanılarak ayrı ayrı hesaplanmıştır. Elde edilen ağırlıklandırılmış fayda matrisi Tablo 10' da sunulmuştur.

Tablo 10. MAUT Yöntemine Göre Elde Edilmiş Fayda Matrisi

Ülke	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	Top.
AUT	0,033	0,034	0,040	0,037	0,050	0,068	0,062	0,009	0,042	0,065	0,071	0,013	0,040	0,059	0,022	0,440
BEL	0,038	0,032	0,049	0,055	0,053	0,062	0,046	0,048	0,011	0,072	0,094	0,016	0,027	0,056	0,020	0,465
CHE	0,042	0,043	0,041	0,037	0,051	0,070	0,082	0,018	0,080	0,060	0,035	0,014	0,009	0,024	0,027	0,525
CZE	0,020	0,020	0,025	0,024	0,032	0,018	0,042	0,018	0,022	0,034	0,034	0,022	0,022	0,026	0,012	0,255
DEU	0,034	0,033	0,040	0,040	0,045	0,057	0,054	0,030	0,039	0,056	0,019	0,010	0,005	0,000	0,022	0,427
DNK	0,022	0,023	0,025	0,024	0,031	0,046	0,050	0,002	0,033	0,045	0,031	0,009	0,030	0,059	0,013	0,301
ESP	0,013	0,012	0,006	0,007	0,003	0,032	0,017	0,003	0,041	0,013	0,004	0,013	0,019	0,023	0,008	0,147
EST	0,021	0,021	0,035	0,033	0,023	0,018	0,012	0,062	0,000	0,023	0,029	0,006	0,051	0,122	0,017	0,248
FIN	0,036	0,035	0,053	0,050	0,068	0,062	0,055	0,038	0,013	0,070	0,082	0,032	0,028	0,057	0,022	0,479
FRA	0,029	0,029	0,033	0,031	0,036	0,065	0,046	0,011	0,043	0,053	0,059	0,024	0,022	0,044	0,018	0,377
GBR	0,031	0,029	0,033	0,034	0,045	0,062	0,017	0,034	0,041	0,043	0,037	0,027	0,065	0,135	0,018	0,369
GRC	0,030	0,031	0,040	0,037	0,044	0,052	0,071	0,010	0,028	0,064	0,064	0,015	0,041	0,102	0,018	0,407
HUN	0,006	0,006	0,005	0,005	0,010	0,009	0,011	0,005	0,016	0,009	0,010	0,006	0,018	0,037	0,003	0,083
ITA	0,027	0,027	0,035	0,033	0,046	0,045	0,042	0,022	0,024	0,050	0,053	0,014	0,000	0,001	0,017	0,350
LTU	0,024	0,024	0,031	0,028	0,035	0,032	0,040	0,027	0,024	0,037	0,047	0,002	0,034	0,075	0,016	0,303
LVA	0,007	0,008	0,006	0,005	0,008	0,019	0,013	0,000	0,021	0,012	0,022	0,013	0,017	0,034	0,005	0,098
NLD	0,032	0,031	0,045	0,043	0,055	0,034	0,027	0,066	0,015	0,039	0,089	0,029	0,017	0,037	0,019	0,386
NOR	0,041	0,041	0,056	0,053	0,072	0,063	0,078	0,029	0,028	0,081	0,076	0,020	0,027	0,032	0,023	0,543
POL	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,005	0,004	0,000	0,000	0,002	0,017	0,032	0,000	0,008
PRT	0,038	0,038	0,055	0,051	0,064	0,051	0,069	0,038	0,019	0,071	0,064	0,007	0,004	0,012	0,023	0,494
SVK	0,007	0,007	0,007	0,007	0,008	0,012	0,016	0,004	0,016	0,013	0,015	0,010	0,029	0,060	0,004	0,096
SVN	0,015	0,014	0,016	0,016	0,021	0,024	0,029	0,011	0,020	0,026	0,038	0,032	0,033	0,076	0,010	0,191
SWE	0,027	0,027	0,033	0,031	0,041	0,030	0,049	0,031	0,031	0,040	0,055	0,026	0,021	0,050	0,017	0,340
TUR	0,033	0,033	0,039	0,038	0,047	0,055	0,079	0,010	0,041	0,065	0,078	0,000	0,010	0,002	0,018	0,441

Aşama 6: Bu adımda alternatiflerin sıralanması yapılmıştır. Bu adımda kriter(ler)in ağırlıklı toplam(lar)ı alınarak alternatifler için hesaplanma yapılır. Alternatifler arasında en çok faydayı sağlayan alternatiflerin sıralanmaktadır. Performans indeksi değeri en yüksek olan alternatif alternatifler arasında en iyi alternatiftir.

Entropi yöntemiyle Ağırlıklandırılmış kriter ağırlıkları kullanılarak MAUT yöntemine göre hesaplanan Performans değerlerine göre ilk 10' da yer alan ülkelerin sıralaması Norveç, İsviçre, Portekiz, Finlandiya, Belçika, Türkiye, Avusturya, Almanya, Yunanistan ve Hollanda biçimindedir. Son 5' te yer yer alan ülkelerin sıralaması İspanya, Letonya, Slovakya, Macaristan ve Polonya biçimindedir. Türkiye 6. sırada yer almaktadır. Ülkelerin MAUT yöntemine göre elde edilen toplam fayda değerleri ve sıraları Tablo 11' de sunulmuştur.

Tablo 11. MAUT Yöntemine göre Elde Edilen Toplam Fayda Değerleri

Ülke Adı (Türkçe)	Ülke Adı (İngilizce)	Ülke Kodu	Fayda Değeri	Sıralama
Norveç	Norway	NOR	0,543	1
İsviçre	Switzerland	CHE	0,525	2
Portekiz	Portugal	PRT	0,494	3
Finlandiya	Finland	FIN	0,479	4
Belçika	Belgium	BEL	0,465	5
Türkiye	Turkey	TUR	0,441	6
Avusturya	Austria	AUT	0,440	7
Almanya	Germany	DEU	0,427	8
Yunanistan	Greece	GRC	0,407	9
Hollanda	Netherlands	NLD	0,386	10
Fransa	France	FRA	0,377	11
Birleşik Krallık	United Kingdom	GBR	0,369	12
İtalya	Italy	ITA	0,350	13
İsveç	Sweden	SWE	0,340	14
Litvanya	Lithuania	LTU	0,303	15
Danimarka	Denmark	DNK	0,301	16
Çek Cumhuriyeti	Czech Republic	CZE	0,255	17
Estonya	Estonia	EST	0,248	18
Slovenya	Slovenia	SVN	0,191	19
İspanya	Spain	ESP	0,147	20
Letonya	Latvia	LVA	0,098	21
Slovakya	Slovakia	SVK	0,096	22
Macaristan	Hungary	HUN	0,083	23
Polonya	Poland	POL	0,008	24

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, inovasyon göstergelerini kullanarak KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin ülkesel bazda karşılaştırılması amacıyla kullanılan kriter(ler)in ağırlıklarının (önem dereceleri) hesaplanması ve seçilmiş Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeleri (Belçika, Avusturya, Çekya, Almanya, Danimarka, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Letonya, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya ve İsveç), İsviçre, Birleşik Krallık ile Türkiye'deki KOBİ'lerin 2019 yılındaki inovasyon yeteneklerinin analiz edilerek kıyaslanması amaçlanmıştır. Bu amaçla kullanılan kriterlerin ağırlıkları nesnel değerlendirmelerden uzak objektif ağırlıklandırmaya olanak sağlayan taniyan Entropi yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır. Daha sonra belirlen bu kriter ağırlıkları da kullanılarak MAUT yöntemi kullanılarak ülkelerin inovasyon performanslarına göre sıralaması yapılmıştır. MAUT yöntemine göre hesaplanan Performans değerlerine göre ilk 10' da yer alan ülkelerin sıralaması Norveç, İsviçre, Portekiz, Finlandiya, Belçika, Türkiye, Avusturya, Almanya, Yunanistan ve Hollanda biçimindedir. Son 5' te yer yer alan ülkelerin sıralaması İspanya, Letonya, Slovakya, Macaristan ve Polonya biçimindedir. Türkiye 6. sırada yer almaktadır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde KOBİ'lerdeki inovasyon çalışmalarına ve KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerine ilişkin sayıca fazla çalışma olmasına karşın KOBİ'lerin inovasyon yeteneklerinin ülkeler arası kıyaslanması konusu daha kısıtlıdır.

Sonuç olarak, inovasyona önem veren girişimci KOBİ'ler, yeni endüstri ve teknolojilerin geliştirilmesinde ön plana çıkmakta ve hızla uluslararası bir boyut kazanmaktadır. AR-GE, pazarlama ve operasyonel gelişim gibi fark yaratan hizmetlerin hem tedarikçisi, hem de tüketicisi olan KOBİ'lerin, inovasyon ile ilgili ihtiyaç duydukları belirli hizmetlerin tanımlanması ve bunların KOBİ'lerin küreselleşmelerindeki rollerinin ve etkinliklerinin değerlendirilmesi (Altay, 2020, ss. 179-180) ile bunlara yönelik gerekli ekonomik, kurumsal ve hukuki altyapının oluşturulması gerekmektedir.

Gelecek çalışmalarda KOBİ'lerin inovasyon yetenekleri ile ilgili farklı kriterle yapılabilecek çalışmalarla farklı bulgulara ulaşılabilir. Ayrıca ÇKKV yöntemlerinden farklı ağırlıklandırma ve farklı sıralama yöntemlerinin kombinasyonlarıyla yapılabilecek çalışmalarda farklı sıralamalara ulaşılabilir.

Etik Beyan

"Türkiye İle Avrupa Birliği Ülkelerinde Bulunan KOBİ'lerin İnovasyon Yeteneklerinin Kıyaslanması" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Alp, İ., Öztel, A. ve Köse, M. S. (2015). Entropi tabanlı MAUT yöntemi ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı ölçümü: bir vaka çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-81.
- Altay, Işıl. (2020). Türk ekonomisinde, KOBİ'lerde Ar-Ge destek ve teşvikleri ve Gebze organize sanayi bölgesinde bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2(3), 175-207.
- Arslan, H. M., Köse, A. ve Durak, İ. (2018). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile eğitim kurumları karar problemlerinin çözümü. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 8(2), 27-34.
- Ata, S., Yıldız, M. S., ve Durak, İ. (2020). Statistical process control methods for determining defects of denim washing process: A textile case from Turkey. *Textile and Apparel*, 30(3), 208-219. <https://doi.org/10.32710/tekstilvekonfeksiyon.695487>
- Avrupa İstatistik Ofisi-Eurostat (<https://ec.europa.eu/eurostat>) (Erişim Tarihi: 01.04.2021)
- Çatı, K., Eş, A. ve Özevin, O. (2017). Futbol takımlarının finansal ve sportif etkinliklerinin Entropi ve TOPSIS yöntemiyle analiz edilmesi: Avrupa'nın 5 Büyük Ligi Ve Süper Lig Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(1), 199-222.
- Durak, İ., Arslan, H. M., ve Özdemir, Y. (2021). Application of AHP-TOPSIS methods in technopark selection of technology companies: Turkish case. *Technology Analysis & Strategic Management*, 0(0), 1-15. <https://doi.org/10.1080/09537325.2021.1925242>
- Dünya Bankası Veri Merkezi (<http://databank.worldbank.org>) (Erişim Tarihi: 01.04.2021)
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü. (2020). *Business innovation statistics and indicators*. Paris: OECD. Erişim adresi: <https://www.oecd.org/innovation/inno-stats.htm>, (Erişim Tarihi: 01.06.2021)
- Eş, A. ve Kocadağ, D. (2020). Entropy tabanlı MAUT ve VIKOR yöntemleriyle tedarikçi seçimi: bir kamu kurumu örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(Armağan Sayısı), 265-280. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.670472>

- Eş, A. ve Kök, E. (2020). Banka performanslarının ENTROPİ Tabanlı WASPAS yöntemiyle analizi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 233-250.
- Eş, A. ve Mutlu, H. T. (2016). Corporate sustainability performance measuring with multi criteria decision making techniques: bp case study. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 427-446.
- Güzel, S. (2016). KOBİ'lerin Ar-Ge faaliyetlerine yönelik doğrudan ve dolaylı teşviklerden yararlanma düzeyleri: bursa rneği, *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 258-273.
- Işık, N. ve Kılınç, E. C. (2012). İnovasyon-güdümlü kalkınma: Avrupa Birliği lkeleri ve türkiye üzerine bir inceleme. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 1(1), 31-68.
- Karakaş, A., Kingır, S. ve ztel, A. (2016). Evaluation of university employees' work behaviours performance via Entropy based TOPSIS methods. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 1046-1058.
- Karami, A. ve Johansson, R. (2014). Utilization of multi attribute decision making techniques to integrate automatic and manual ranking of options. *Journal of Information Science and Engineering*, 30, 519-534.
- Korucuk, S., Memiş, S. ve Ergn, M. (2020). KOBİ'lerde inovasyon stratejilerinin nceliklendirilmesine yönelik bir uygulama: *Giresun ili rneği. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 156-168.
- Lı, X., Wang, K., Liu, L., Xin, J., Yang, H. ve Gao, C. (2011). Application of the entropy weight and TOPSIS method in safety evaluation of coal mines. *Procedia Engineering*, 26, 2085-2091.
- Memiş, S. ve Korucuk, S. (2019). DEMATEL ve VİKOR bütünleşik yaklaşımı ile gıda işletmelerinde inovasyon çeşitlerinin önceliklendirilmesi ve en ideal firma seçimi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1070-1084. <https://doi.org/10.33206/mjss.464301>
- OECD (<https://www.oecd.org>) (Erişim Tarihi: 01.04.2021)
- OECD (2020). Business innovation statistics and indicators (www.oecd.org/innovation/inno-stats.htm) (Erişim Tarihi: 01.04.2021).
- Oralhan, B. ve Byktrk, M. A. (2019). Avrupa Birliği lkeleri ve türkiye'nin inovasyon performansının çok kriterli karar verme yöntemleriyle kıyaslanması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 16, 471-484. <https://doi.org/10.31590/ejosat.571284>
- Orhan, M. (2019). Türkiye ile Avrupa Birliği lkelerinin lojistik performanslarının entropi ağrılıklı edas yöntemiyle karşılaştırılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 17, 1222-1238.
- Orhan, M. (2020). Avrupa Birliği lkeleri ile Avrupa Birliği yeliğine Aday Olan lkelerin Makroekonomik Performanslarının Aras Yöntemi ile Kıyaslanması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(1), 115-129.
- Orhan, M. ve Aytekin, M. (2020). Türkiye ile AB'ye son katılan ülkelerin AR-GE performanslarının CRİTİC ağrılıklı MAUT ve SAW yöntemiyle kıyaslanması. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 754-778.
- Ömürbek, N. ve Urmak Akçakaya, E. D. (2018). Forbes 2000 listesinde yer alan havacılık sektöründeki şirketlerin ENTROPİ, MAUT, COPRAS VE SAW yöntemleri ile analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 257-278.
- rc, E., Kılıç, R. ve Savaş, A. (2011). KOBİ'lerde inovasyon stratejileri ve inovasyon yapmayı etkileyen faktörler: Bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1), 58-73.
- zdemir, S., Ersöz, H. ve Sarıoğlu, H. (2011). Küçük girişimciliğin artan önemi ve KOBİlerin Türkiye ekonomisindeki yeri. *Journal of Social Policy Conferences*, 53, 173-230.
- Özgür Güler, E. ve Veysikarani, D. (2018). OECD lkelerinin inovasyon göstergeleri açısından çok değişkenli istatistiksel analizlerle karşılaştırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 157-168.
- Öztürk, F.(2021). İnovasyon nedir?. Erişim adresi: <https://lean.org.tr/inovasyon-nedir/>, (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- Rençber, . F. (2019). Gri ilişkisel analiz ve VİKOR yöntemlerinin karşılaştırılması: imalat sektörü üzerine örnek bir uygulama. *Journal of Yaşar University*, 14, 69-81.
- şahinli, M. A. ve Kılınç, E. (2013). İnovasyon ve inovasyon göstergeleri: AB lkeleri ve Türkiye karşılaştırması. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(25), 329-354.
- Wang, T.C. ve Lee, H.D. (2009). Developing a fuzzy TOPSIS approach based on subjective weights and objective weights. *Expert Systems with Applications*, 36(5), 8980-8985.
- Wu, Z., Sun, J., Liang, L. ve Zha, Y. (2011). Determination of weights for ultimate cross efficiency using shannon entropy. *Expert Systems with Applications*, 38, 5162-5165.
- Zhang, H., Gu, C.L., Gu, L.W. ve Zhang, Y. (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information ENTROPY - A case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32, 443-451.

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the importance of the criteria used to compare the innovation capabilities of SMEs on a national basis by using the innovation indicators and to analyze and compare the innovation capabilities of SMEs in Turkey, United Kingdom, Switzerland, and selected European Union (EU) member countries (Austria, Belgium, Czechia, Germany, Denmark, Spain, Estonia, Finland, France, Greece, Hungary, Italy, Lithuania, Latvia, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Slovakia, Slovenia, and Sweden) in 2019. ENTROPY method was used to determine the criterion weights.

The MAUT method was used to compare and rank the innovation capabilities of SMEs on a national basis.

For this purpose, as a result of the literature review made for comparing the innovation performance of SMEs, frequently used criteria in the studies were determined. These determined criteria were used as comparison variables in the analyzes. The criteria used in the analyzes are "Firms co-operating on innovation activities with suppliers, as a percentage of product and/or process innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned innovation activities, regardless of organizational or marketing innovation)", "Product innovative firms with innovations that were new to the firm's market, as a percentage of total firms", "Marketing innovative firms (regardless of any other type of innovation), as a percentage of total firms", "Product and/or process and marketing and/or organizational innovations only (including enterprises with ongoing/abandoned innovation activities), as a percentage of total firms", "Organization and/or marketing innovative firms only, as a percentage of total firms", "Product innovative firms (regardless of any other type of innovation), as a percentage of total firms", "Organization innovative firms (regardless of any other type of innovation), as a percentage of total firms", "Product and/or process innovation-active firms only (product/process or ongoing/abandoned innovation activities), as a percentage of total firms", "Firms co-operating on innovation activities, as a percentage of product and/or process innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned innovation activities, regardless of organizational or marketing innovation)", "Product and/or process innovative firms (regardless of organizational or marketing innovation), as a percentage of total firms", "Product and/or process innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned innovation activities, regardless of organizational or marketing innovation), as a percentage of total firms", "Innovative firms (product/process or organizational/marketing), as a percentage of total firms", "Innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned or organizational/marketing), as a percentage of total firms", "R&D active product and/or process innovative firms, as a percentage of product and/or process innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned innovation activities, regardless of organizational or marketing innovation)", and "Employment in innovative firms (product/process or organizational/marketing), as percentage of total employment" (OECD, 2020).

In the analyzes, 2019 was taken as a basis for comparing the innovation performance of SMEs in different countries. The data of the innovation indicators of SMEs in the Turkey and EU member countries for 2019 were obtained from European Statistics Office-Eurostat (<https://ec.europa.eu/eurostat>), OECD (<https://www.oecd.org>) and World Bank (databank.worldbank.org). The data of the countries regarding the criteria are presented in Table 3. Although it is aimed to compare the innovation capabilities of SMEs in Turkey and all EU countries in the study, many data of the indicators related to the innovation capabilities of some EU countries were not available, so they were not included in the study. The study was limited to the comparison of the innovation capabilities of SMEs in 23 EU countries and Turkey.

Criteria weights and relative rankings obtained by entropy method objectively. Criteria are listed according to their importance. The ranking of the criteria according to their weights "Firms co-operating on innovation activities with suppliers, as a percentage of product and/or process innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned innovation activities, regardless of organizational or marketing innovation) (0,135; 1)", "Product innovative firms with innovations that were new to the firm's market, as a percentage of total firms (0,094; 2)", "Marketing innovative firms (regardless of any other type of innovation), as a percentage of total firms (0,082; 3)", "Product and/or process and marketing and/or organizational innovations only (including enterprises with ongoing/abandoned innovation activities), as a percentage of total firms (0,081; 4)", "Organization and/or marketing innovative firms only, as a percentage of total firms (0,08; 5)", "Product innovative firms (regardless of any other type of innovation), as a percentage of total firms (0,072; 6)", "Organization innovative firms (regardless of any other type of innovation), as a percentage of total firms (0,07; 7)", "Product and/or process innovation-active firms only (product/process or ongoing/abandoned innovation activities), as a percentage of total firms (0,066; 8)", "Firms co-operating on innovation activities, as a percentage of product and/or process innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned innovation activities, regardless of organizational or marketing innovation) (0,065; 9)", "Product and/or process innovative firms (regardless of organizational or marketing innovation), as a percentage of total firms (0,056; 10)", "Product and/or process innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned innovation activities, regardless of organizational or marketing innovation), as a percentage of total firms (0,055; 11)", "Innovative firms (product/process or

organizational/marketing), as a percentage of total firms (0,043; 12)”, “Innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned or organizational/marketing), as a percentage of total firms (0,042; 13)”, “R&D active product and/or process innovative firms, as a percentage of product and/or process innovation-active firms (product/process or ongoing/abandoned innovation activities, regardless of organizational or marketing innovation) (0,032; 14)”, “and Employment in innovative firms (product/process or organizational/marketing), as percentage of total employment (0,027; 15)”.

The MAUT method was used to compare and rank the innovation capabilities of SMEs on a national basis using the criterion weights determined by the ENTROPY method. The findings obtained are presented in the table. According to the findings, the ranking of the top 10 countries is Norway, Switzerland, Portugal, Finland, Belgium, Turkey, Austria, Germany, Greece and the Netherlands. The ranking of the countries in the last 5 is Spain, Latvia, Slovakia, Hungary and Poland. Turkey ranks 6th.

Yaşam Yöneliminin Bilişsel Davranışsal Kaçınmanın COVID-19 Korkusunu Yordayıcı Gücünün Belirlenmesi ve Çeşitli Değişkenlerle Olan İlişkilerinin İncelenmesi

Muhammed Ali AęCA¹, Muhammed Çağrı KANDEMİR² ve Selahattin AVŐAROęLU³

Öz

Covid-19 salgını, bireyleri birçok yönden önemli ölçüde etkilemiştir. Bu salgının önemli etkileri arasında hiç şüphesiz bireyler üzerinde oluşturmuş olduğu psikososyal etkiler de bulunmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı bireylerin bilişsel davranışsal kaçınmalarının ve yaşam yönelimlerinin Koronavirüs korkularını yordayıcı gücünün belirlenebilmesidir. Ayrıca bu üç değişkenle ilişkili olabilecek çeşitli etmenlerin incelenmesi araştırmanın bir diğer temel amacıdır. Bu amaçlar doğrultusunda 411 katılımcıya online form yöntemiyle BDKÖ, KKÖ, YYT-R ve Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden İlişkisel Tarama Modeli kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS aracılığıyla işlenmiş, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı, T Testi ve Regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda BDKÖ ve YYT-R puanlarının Covid-19 Korkusu Ölçeği puanlarını anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Buna ek olarak katılımcıların Koronavirüs korkuları ile cinsiyetleri, tedbirlere uyum düzeyleri, tedavi gören yakına sahip olma ve uzman açıklamalarını/vaka sayılarını düzenli olarak takip etmeleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 Korkusu, Yaşam Yönelimi, Bilişsel Davranışsal Kaçınma

Determining the Predictive Power of Life Orientation Cognitive Behavioral Avoidance on Fear of COVID-19 and Investigation of its Relationships with Various Variables

Abstract

The Covid-19 outbreak has significantly affected individuals in many ways. Among the important effects of this epidemic are undoubtedly the psychosocial effects on individuals. The main purpose of this research is to determine the predictive power of cognitive behavioral avoidance and life orientation of individuals on coronavirus fears. In addition, another main purpose of the study is to examine various factors that may be related to these three variables. In line with these purposes, CBAS, FCV-19S, LOT-R and Personal Information Form were applied to 411 participants using the online form method. Relational Scanning Model, one of the quantitative research methods, was used in the study. The data obtained were processed through SPSS, Pearson Product Moment Correlation Coefficient, T Test and Regression analyzes were performed. As a result of the analysis, it was seen that the scores of the CBAS and LOT-R significantly predicted the Covid-19 Fear Scale scores. In addition, significant correlations were found between participants' fear of coronavirus and their gender, their level of compliance with the measures, having relatives receiving treatment, and regularly following expert statements / case numbers.

Key Words: Fear of COVID-19, Life Orientation, Cognitive Behavioral Avoidance

Atıf İçin / Please Cite As:

Ağca, M. A., Kandemir, M. Ç. ve Avşaroğlu, S. (2022). Yaşam yöneliminin bilişsel davranışsal kaçınmanın COVID-19 korkusunu yordayıcı gücünün belirlenmesi ve çeşitli değişkenlerle olan ilişkilerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 404-419.

Geliş Tarihi / Received Date: 19.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.07.2021

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi - Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, pdmuhammedaliagca@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-8598-8887

² Yüksek Lisans Öğrencisi - Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, kandemir.cgr@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-2648-2450

³ Prof. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, seloavsar@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-0953-2922

Giriş

Koronavirüsler, 1960'lerden beri tanınan, isimlerini yüzeylerindeki Latince "Corona" yani "taç" benzeri yapıdan alan oldukça geniş bir virüs grubudur (Struman ve Holmes, 1983, s. 37). Bu virüs grubundaki bazı virüsler yalnızca basit enfeksiyonlara neden olabilirken bazı virüsler de SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome) ve MERS (Middle East Respiratory Syndrome) gibi insandan insana geçen ölümcül enfeksiyonlara neden olabilmektedir (Andersen, Rambaut, Lipkin, Holmes ve Garry, 2020, s. 450).

Koronavirüs ailesinden olan SARS-CoV-2 ise ilk defa 2019'un Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde tespit edilmiş, kısa sürede önce tüm Çin'e daha sonra da tüm ülkelere hızla yayılmıştır. Türkiye'de ise ilk vaka 11 Mart'ta tespit edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020, s. 5). Tıpkı SARS-CoV ve MERS-CoV gibi SARS-CoV-2 de hayvanlardan insana geçtiği düşünülen ve ciddi solunum enfeksiyonuna neden olabilen bir virüstür (Sohrabi, 2020, s. 71). Dünya Sağlık Örgütü, 11 Mart 2020'de SARS-CoV-2 virüsünün yol açtığı COVID-19 (Novel Coronavirus) hastalığının 114 ülkede görülmesi ve vaka sayılarının artacağı öngörüsüyle, Koronavirüs'ü küresel salgın (pandemi) olarak ilan etmiştir (World Health Organization, 2020a)

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de salgınla mücadele kapsamında çok sayıda önlem alınmış ve günlük hayat ciddi boyutlarda değişmiştir (TÜBA, 2020, s. 50). Covid-19 pandemisinin karmaşaya, kararsızlıklara ve belirsizliklere neden olabildiği bilinmektedir (Kırpık, 2020, s. 2402). Pandemi ve beraberinde getirdiği değişimler, bireylerin ruh sağlığını da etkilemiştir (Banerjee, 2020, s. 1; Brooks vd., 2020, s. 919). Bu etkilerin başlıcaları arasında travmatik stres, depresyon, tedirginlik, yüksek düzeyde kaygı ve korku bulunmaktadır (Dönmez ve Gürbüz, 2020, s. 2169; Khan vd., 2020, s. 2; Lima vd., 2020, s. 1; Wang vd., 2020, s. 21; Zandifar ve Badrfam, 2020, s. 1). Haktanır, Seki ve Dilmaç (2020, s. 3) kadınların Koronavirüs korkusu düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu ve sosyoekonomik düzeyi orta olan katılımcıların sosyoekonomik düzeyi yüksek olan katılımcılardan Koronavirüs korkusu düzeyinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

Ahorsu vd. (2020, s. 2) Koronavirüs korkusunun, bireylerin salgına tepkisini etkileyebileceğini ve bunun rasyonel olmayan kararlar almalarına neden olabileceğini ifade etmektedir. Ancak buna karşın gerçekçi bir kişisel risk algısının önleyici davranışlarla ilişkili olabileceğini öne süren araştırmacılar da vardır (Wise vd., 2020, s. 8). Bangladeş ve Hindistan'da iki kişinin Covid-19 olmamalarına rağmen virüs kaptıklarını düşünerek intihar etmesi (Goyal vd., 2020, s. 1; Mamun ve Griffiths, 2020, s. 1) Covid-19'un dolaylı veya doğrudan etkileri nedeniyle çok sayıda ülkeden intihar vakalarının bildirilmesi (Thakur ve Jain, 2020, s. 953) fakat öte yandan bazı çalışmaların virüs kapma ile ilgili gerçekçi risk algısının ve korkunun önleyici davranışları artırabileceğini göstermesi bu iki görüşü de doğrular niteliktedir (Harper, Satchell, Fido ve Latzman, 2020, s. 7; Wise vd., 2020, s. ; Raude vd., 2020). Lakin Harper ve arkadaşları (2020, s. 10) pandemi öncesi ruhsal bozukluğa sahip olan bireyler gibi bazı kişiler için Koronavirüs korkusunun yüksek olmasının işlevsel önleyici davranışlara yol açmayabileceğini hatta kalıcı davranış bozukluklarına neden olabileceğini dolayısıyla işlevsel endişe ya da korku ile işlev bozucu korkunun zor olsa da ayırt edilmesi gerektiğinin önemini vurgulamaktadır.

Bireyler, günlük yaşamlarında arzu edilmeyen ancak değiştirilmesi güç veya imkânsız olan çok sayıda yaşantıya uyum sağlamak durumunda kalabilmektedir. Bireylerin karşılaşılan durumlara uyum sağlamasında sahip oldukları kişilik özellikleri, duyguları ve düşünceleri önemli rol oynamaktadır. Yaşanan durumlara iyimser olarak yaklaşılması halinde uyum sağlamanın daha kolay olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla yaşam yönelimi yani bireylerin iyimser ya da kötümser oluşu durumlara uyum sağlamayı önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Kahleoğulları, 2017, s. 19).

İyimserlik karşılaşılan olaylarda en iyi sonucun beklenmesi ve geleceğe güvenle bakmak olarak tanımlanmaktadır (Carver, Scheier ve Segerstrom, 2010, s. 879; Gillham ve Reivich, 2004, s. 147). Bazı kuramcılar iyimserliği bireylerin karşılaştıkları durum ve olayları açıklama tarzı olarak ele alırken (Seligman ve Schulman, 1986, s.832) bazı kuramcılar ise iyimserliği içinde bulunulan olay ve durumdan bağımsız olarak bir kişilik özelliği olarak ele almıştır (Scheier ve Carver, 2002, s. 233). Bu çalışmada da iyimserlik bahsedilen ikinci tanımda olduğu gibi genel bir eğilim olarak ele alınmaktadır.

İyimserlik düzeyi yüksek bireylerin; nevroitik eğilimlerinin düşük olduğu (Darwill ve Johnson, 1991, s. 954), kötümserlere nazaran daha az sağlık sorunu yaşadığı (Aydın ve Tezer, 1991, s. 7), daha çok problem odaklı başa çıkma stratejisini kullandıkları ve öfke düzeylerinin daha düşük olduğu bildirilmektedir (Puskar

vd., 1999, s.126). Buna ek olarak iyimserliğin; mesleki tükenmişlik ve stres düzeyinin azaltılmasında önemli rol oynadığı (Chang, Rand ve Strunk, 2000, s. 259), zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyumunu yordadığı (Avşaroğlu ve Okutan, 2018, s. 71), yaşam doyumunu ile sıkıntıyı tolere etme arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlendiği (Avşaroğlu ve Koç, 2019, s. 573) ifade edilmektedir.

İyimserlik düzeyi yüksek olan bireylerin koruyucu sağlık davranışlarının kötümser bireylere göre daha fazla olduğu (Ingledeu ve Brunning, 1999, s. 200), daha az sigara kullandıkları, aşırı alkol tüketiminden kaçındıkları, fiziksel egzersizlere daha çok katıldıkları (Steptoe vd., 2006, s. 80) bildirilmektedir. Ayrıca iyimserlik düzeyi yüksek bireylerin; sağlığa ilişkin davranışlara karşı daha hassas olduğu, tedaviye katılımlarının daha yüksek olduğu (Geers vd., 2010, s. 123) ve önemli yaşam olaylarından sonra iyileşme sürelerinin daha kısa olduğu belirtilmektedir (Kivimaki vd., 2005, s. 418). Dumalaon-Canaria ve arkadaşlarının (2018, s. 7) iyileşen kanser hastaları arasında yaptığı çalışmaya göre iyimser bireylerin tekrar kansere yakalanma korkusu düzeyleri daha düşüktür. Nes ve Segerstrom da (2006, s. 235) iyimser bireylerin; ameliyat öncesi, ameliyat sonrası, kanser ve benzeri önemli hastalık durumlarında sıkıntı düzeylerinin daha düşük olduğunu belirtmektedir.

Buna karşın aşırı iyimserliğin ve gerçek dışı iyimserliğin birtakım tedbirsiz davranışların oluşumunu engellemesi nedeniyle çeşitli riskler doğurabileceğini iddia eden araştırmacılar da vardır. Bu doğrultuda yapılmış iyimserlik ile önleyici davranışlar arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koyan birçok araştırma bulunmaktadır (Burger ve Burns, 1988, s. 265). Tennen ve Ameck (1987, s. 383) ise, aşırı iyimserliğin bireyin kendisinin başına kötü bir şey gelebilme olasılığını diğer insanlara göre düşük görmeye neden olabileceğini öne sürerek aşırı iyimserliğin sakıncalı yönlerini ortaya koymuştur. Bu çerçevede, incinmezlik yanılması adı verilen bu durumun günlük hayatta gerekli olabilecek çeşitli tedbirli davranışları engelleyebileceği belirtilmektedir (Mansfield, 2007).

Bu doğrultuda, Polonya’da Koronavirüs pandemisi esnasında Dolinski vd.’nin (2020, s. 6) yaptığı çalışmaya göre hem erkeklerde hem de kadınlarda gerçekçi olmayan iyimserlik gözlemlenmiş ve bu durumun maske kullanmama, mesafeye dikkat etmeme gibi tedbirlere yeterince uymamanın önemli bir nedeni olabileceği ifade edilmiştir. Öte yandan yine milyonlarca insanın etkilendiği SARS salgını esnasında Ji, Zhang, Osborne ve Guan (2004, s. 31) tarafından salgının yoğun olarak yaşandığı bölgeler olan Kanada’da ve Pekin’de yapılan araştırmanın sonuçlarına göre katılımcılar gerçek dışı bir iyimserlik göstermelerine rağmen kendi enfekte olma olasılıklarını gerçeğe göre daha yüksek olarak bildirmişlerdir. Bu durumun olası nedenlerinden birisi olarak katılımcıların hasta olma olasılıklarını tahmin etmede daha yüksek düzeyde “savunmacı karamsarlık” sergilemeleri gösterilmektedir. Son olarak, Arslan vd.’nin (2020, s. 12) Türkiye’de yürüttüğü çalışmanın bulgularına göre, Koronavirüs stresinin psikolojik problemler üzerindeki etkisinde iyimserlik-kötümserliğin ve psikolojik esnekliğin aracılık rolü söz konudur.

Kaygı ve fobilerin, kökeninde ya da sürdürülmesinde kaçınmanın önemli rol oynadığı bilinmektedir (Newman ve Llera, 2011). Kaçınma; kişiye rahatsızlık veren eylem, durum, ortam veya çeşitli şeylerden uzaklaşma olarak tanımlanmaktadır (Ottenbreit ve Dobson, 2004, s. 293). Beck ve Emery’e (2019, s. 54-55) göre hem bilişsel hem de davranışsal kaçınma yani kaygı veya korku yaratan durumu düşünmemeye çalışmak ya da o ortamdaki uzaklaşmak bireyin bu duygulardan kısa süreli olarak uzaklaşmasını sağlamakta bu durum da bu davranışın pekişmesine yol açabilmektedir. Ancak kaçınma, bireye kısa süreli rahatlama hissi getirirse de uzun vadede kaygının ve korkunun sürdürülmesine hatta artmasına yol açmaktadır.

Literatür incelendiğinde kaçınmanın; başa çıkma stratejisi olarak, kişilik boyutu olarak ve problem çözme stili olarak 3 şekilde ele alındığı görülmektedir. Öte yandan bu çalışmada kullanılan Bilişsel-Davranışsal Kaçınma Ölçeği ise kaçınmayı fonksiyonel olmayan duygu düzenleme stratejisi olarak ele almış ve kaçınmanın sosyal boyutunun da dâhil edilmesiyle, kaçınmayı çok boyutlu olarak incelemiştir (Ottenbreit ve Dobson, 2004, s. 294).

Domuz Gribi, SARS gibi salgınların bireylerde kaçınmayı ve kaçınmaya bağlı semptomları arttırdığı bilinmektedir (Leppin ve Aro, 2009, s. 22; Wu, Cheung ve Chan, 2005, s. 41; Goodwin, Gaines, Myers ve Neto, 2011, s. 90). Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar; bireylerin Koronavirüs dışında farklı bir nedenle tedaviye ihtiyaç duymalarına rağmen tedaviden kaçınabildiklerini (Ganson, Weiser, Tsai ve Nagata, 2020, s. 3406), Koronavirüs kaygısı ile Çin yemeklerinden ve ürünlerinden kaçınma arasındaki pozitif korelasyonu (Lee, 2020, s. 399), Koronavirüs pandemisi esnasında gerekli tedbirlerin ötesinde aşırı güvenlik arama davranışları gösterilebildiğini (Shabahang, 2020, s. 91), Koronavirüs pandemisinde Bilişsel-Davranışsal kaçınmanın psikolojik sıkıntının en önemli yordayıcısı olduğunu (Zimmermann, Bledsoe ve Papa, 2020, s.

29), deneyimsel kaçınmanın COVID-19 korkusunun OKB üzerindeki etkisinde aracılık rolü üstlendiği bildirilmektedir (Seçer ve Ulaş, 2020, s. 11).

Ancak fonksiyonel olmayan bilişsel-davranışsal kaçınma ile salgından korunmak için gerekli olan birtakım önemli ve işlevsel tedbirlerin karıştırılmaması gereklidir. Yani el hijyenine dikkat edilmesi, sosyal mesafeye dikkat edilmesi ve sosyal alanlarda maske kullanımı gibi salgından koruma bakımından fonksiyonel olan tedbirler bilişsel-davranışsal kaçınma olarak görülmemelidir. Bireylerin iyimserlik/karamsarlık düzeylerinin ve bilişsel-davranışsal kaçınma düzeylerinin Koronavirüs korkularını yordayabileceği fikrinden hareketle literatüre aşağıda belirtilen amaçlar doğrultusunda katkı sağlanabileceği düşünölmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Covid-19 sürecinde bireylerin yaşam yönelimleri, bilişsel davranışsal kaçınma düzeyleri ve Koronavirüs korkuları arasındaki yordayıcı ilişkileri ve bunlarla ilişkili olabileceği düşünölen çeşitli değişkenlerle olan ilişkileri ortaya çıkartmaktır. Bu ana amaçtan yola çıkarak aşağıdaki alt amaçlar doğrultusunda araştırma yürütölmüştür.

1. Bireylerin Covid-19 korkuları cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
2. Bireylerin hastanede Covid-19 nedeniyle tedavi gören yakına sahip olma durumlarına göre Koronavirüs korkuları ve hastanede tedavi görebileceklerini düşünme sıklıkları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. Bireylerin tedavi sürecine tanık olma durumlarına göre tedbir düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Bireylerin kitle iletişim araçlarından doktorların açıklamalarını düzenli takip etme durumlarına göre Koronavirüs korkuları, tedbirlere uyum düzeyleri ve Covid-19 nedeniyle hastanede tedavi görebileceklerini düşünme sıklıkları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Bireylerin Koronavirüs salgını sırasında televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarından açıklanan vaka sayılarını düzenli takip edip etmeme durumlarına göre YYT-R, KKÖ, BDKÖ, Koronavirüs karşı önerilen başlıca tedbirlere (el hijyeni, sosyal mesafe, maske) uyma düzeyleri ve Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi göreceklere düşünme düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
6. Bireylerin BDKÖ, YYT-R, KKÖ puanları, yaş ve tedbirlere uyum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
7. Bireylerin yaşam yönelimleri ve bilişsel davranışsal kaçınmaları, Covid-19 korkularını anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

Yöntem

Araştırma amacına yönelik olarak katılımcıların Koronavirüs korkuları, yaşam yönelimleri, bilişsel davranışsal kaçınma düzeyleri ve çeşitli değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılabilmesi adına ilişkisel tarama modeline başvurulmuştur. Korelasyonel araştırma en az iki değişken arasındaki ilişkilerin, değişkenlere müdahale edilmeksizin incelendiği türden araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2016, s. 185).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Covid-19 virüsü salgını sürecinde online olarak araştırmaya katılmaya gönüllü olan 18 yaş ve üzerinde, Türkiye'nin 63 ilinden 411 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların %55'lik kısmını (n=226) kadın katılımcılar, %45'lik kısmını (n=185) ise erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması ise 31,9 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Covid-19 Korkusu Ölçeği: Covid-19 Korkusu Ölçeği, Ahorsu vd. (2020) tarafından geliştirilen tek boyutlu 5'li likert tipinde 7 maddelik bir ölçektir. Ölçekten alınan puanın yüksekliği Koronavirüs korkusunun yüksekliğini bildirmektedir. Ölçekten en yüksek 35 puan, en düşük 7 puan alınabilmektedir. Ahorsu vd. (2020) madde-toplam korelasyonlarının 0,47 ile 0,56 arasında değiştiğini ve maddelerin faktör yüklerinin 0,66 ile 0,74 arasında değişmekte olduğunu bildirmiştir. Ölçeğin iç tutarlılığı 0,82 ve bileşik güvenilirliği 0,88'dir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması ve geçerlilik çalışması Haktanır, Seki ve Dilmaç (2020) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar, Koronavirüs korku ölçeğinin güvenilirliğini belirlemek için iç tutarlılık ve yarıya bölme analizleri gerçekleştirmiş, analizler sonucunda Cronbach alfa katsayısını 0.86 olarak tespit etmiştir. Ölçeğin Türkçe versiyonunun maddelerinin faktör yükleri 0,50 ile 0,081 arasında değişmekte olduğu bildirilmektedir. Sonuç olarak ölçeğin Türkçe versiyonun orijinal formda olduğu gibi

tek faktörlü 7 maddelik yapıda olduğu ve Türkçe konuşan grupların Koronavirüs korkularının ölçümlenebilmesi için geçerli olduğu bildirilmektedir.

Yaşam Yönelim Testi Revize: Yaşam Yönelim Testi Revize Versiyonu; Carver, Scheier, Bridges (1994) tarafından geliştirilmiş bireylerin iyimserlik ve karamsarlık düzeylerinin ölçümlenebilmesini amaçlayan 10 maddelik 5'li likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin 2., 5., 6. ve 8. maddesi dolgu maddeleri olması nedeniyle puanlanmamaktadır. 3., 7. ve 9. maddeler ise ters puanlamaktadır. Ölçek için kesme puanı söz konusu olmayıp alınan puanların yüksekliği iyimserliği, düşüklüğü ise karamsarlığı göstermektedir. Ölçeğin orijinal versiyonun Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı dolgu maddeleri dışındaki 6 madde için 0.78 olarak belirlenmiştir. Test – tekrar test analizleri neticesinde korelasyon katsayısının 0.68 ile 0.56 arasında olduğu bildirilmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması ise Kahleogulları (2017) tarafından yapılmıştır. Araştırmacı, test – tekrar test analizine göre güvenilir bir ölçek olduğunu ancak Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının üniversite öğrencileri örneklemini için yeterli düzeyde olmadığını belirtmektedir. Çalışmamızda ise daha geniş bir yaş grubundan oluşan çalışma grubuna uygulanan Yaşam Yönelim Testi Revize'nin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.62 olarak bulunmuştur. Kılıç'a (2016, s. 48) göre Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının 0.60'ın üzerinde olması ölçeğin iç tutarlılığının yeterli ve orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Bilişsel-Davranışsal Kaçınma Ölçeği: Bilişsel-Davranışsal Kaçınma Ölçeği, Ottenbreit ve Dobson (2004) tarafından geliştirilmiş 5'li likert tipinde 31 maddelik bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçeğin her bir maddesi, 5 "Benim için tamamen doğru", 1 "Benim için tamamen yanlış" şeklinde puanlanmaktadır. Dolayısıyla ölçekten alınan yüksek puanlar kaçınma düzeyinin ne kadar yüksek olduğunu bildirmektedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekte; davranışsal sosyal kaçınma, davranışsal sosyal olmayan kaçınma, bilişsel sosyal kaçınma ve bilişsel sosyal olmayan kaçınma olmak üzere 4 alt boyut bulunmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.91, Test-tekrar test güvenilirliği 0.92 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Çakır (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında da özgün formda olduğu gibi 4 alt boyut bulunmakta ancak farklı olarak ölçekte 31 madde yerine 29 madde bulunmaktadır. Yani 2 madde ölçek dışı bırakılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısının 0.92 olduğu, Test - tekrar test güvenilirliğinin ise 0.60-0.90 arasında değişmekte olduğu tespit edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcılara ait demografik bilgilerin ve bu bilgilere ek olarak araştırmanın amacına yönelik çeşitli verilerin elde edilebilmesi için araştırmacılar tarafından bu araştırmaya özgü olarak hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Form içerisinde toplanan bilgiler arasında katılımcıların yaşları, cinsiyetleri, medeni durumları, çocuk sayıları, buldukları şehir, eğitim durumları, gelir düzeyleri, ev dışında çalışıp çalışmadıkları, risk grubunda olup olmadıkları ve yaşadıkları evde kendileri dışında yüksek risk grubunda bireyin bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Bunların yanında yine araştırmanın amacına yönelik olarak tedbirlere uyum düzeyleri, sürecin başına göre aldıkları tedbirlerde değişim olup olmadığı, Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi görebileceklerini düşünme sıklığı, salgının ne zaman sona ereceği, yakın çevrede vakaya tanık olma, kitle iletişim araçlarından vaka sayıları ve doktor açıklamalarını takip etme durumları hakkında bilgiler katılımcılardan istenmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcılar araştırmanın başında gönüllü olduklarını ve istedikleri taktirde araştırmayı yarım bırakabileceklerini aktaran açıklama ile bilgilendirilmiş, ardından onayları alınarak yukarıda belirtilen veri toplama araçları doldurmaları istenmiştir. Katılımcılar tüm soruları yanıtlamak için ortalama 15 dakika harcamışlardır. Online olarak toplanan verilerin incelenebilmesi amacıyla SPSS aracılığıyla T Testi, Pearson Momentler Korelasyon Katsayısı, Çoklu Regresyon analizleri yapılmıştır.

Bulgular

Katılımcılar araştırmanın başında gönüllü olduklarını ve istedikleri taktirde araştırmayı yarım bırakabileceklerini aktaran açıklama ile bilgilendirilmiş, ardından onayları alınarak yukarıda belirtilen veri toplama araçları doldurmaları istenmiştir. Katılımcılar tüm soruları yanıtlamak için ortalama 15 dakika harcamışlardır. Online olarak toplanan verilerin incelenebilmesi amacıyla SPSS aracılığıyla T Testi, Pearson Momentler Korelasyon Katsayısı, Çoklu Regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Verilerin Betimsel Analizlerine Ait Tablo

<i>Boyut</i>	<i>Grup</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Kadın	226	55
	Erkek	185	45
Medeni Durum	Evli	169	41,1
	Bekar	242	58,9
Eğitim Durumu	İlkokul	6	1,5
	Ortaokul	3	,7
	Lise	79	19,2
	Lisans	228	55,5
	Lisans Üstü	95	23,1
Gelir Düzeyi	2200 TL ve altı	140	34,1
	2300-4500	93	22,6
	4500-6700	86	20,9
	6700 TL ve üstü	92	22,4
Yüksek risk grubunda mısınız?	Evet	82	20,0
	Hayır	329	80,0
Yaşadığınız evde (sizin dışınızda) yüksek risk grubunda bulunan bir birey var mı?	Evet, var	165	40,1
	Hayır, yok	246	59,9
Koronavirüs'e karşı önerilen başlıca tedbirlere (el hijyeni, sosyal mesafe, maske kullanımı) uyuyor musunuz?	Uymuyorum	0	0
	Kısmen Uyuyorum	5	1,2
	Ne Uyuyorum Ne Uymuyorum	19	4,6
	Genellikle Uyuyorum	148	36,0
Ülkemizde ilk vakanın görüldüğü Mart ayına göre aldığınız tedbirlerde bir değişim oldu mu?	Tamamen uyuyorum	239	58,2
	Daha az tedbir alıyorum.	118	42,6
	Aldığım tedbirlerde değişim olmadı.	28,7	118
	Daha çok tedbir alıyorum.	175	28,7
Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi görebileceğinizi düşünüyor musunuz?	Asla	46	11,2
	Nadiren	96	23,4
	Ara sıra	159	38,7
	Çoğu Zaman	65	15,8
Salgının ne zaman sona ereceğini düşünüyorsunuz?	Her Zaman	45	10,9
	6 ay içerisinde	26	6,3
	6 ay-1 yıl içerisinde	88	21,4
	1-2 yıl içerisinde	186	45,3
Yakın çevrenizden Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi gören bir yakınınız oldu mu?	2 yıldan daha uzun bir süre içerisinde	69	16,8
	Hiçbir zaman sona ermeyecek	42	10,2
	Evet	242	58,9
	Hayır	169	41,1
Koronavirüs nedeniyle tedavi görmüş bireylerin hastalığa ve tedavi sürecine ilişkin yaşantılarını hiç dinlediniz veya izlediniz mi?	Evet	337	82
	Hayır	74	18
Kitle iletişim araçlarından açıklanan vaka sayılarını düzenli olarak takip ettiniz mi?	Evet	334	81,3
	Hayır	77	18,7
Kitle iletişim araçlarından doktorların açıklamalarını düzenli olarak takip ettiniz mi?	Evet	296	72,0
	Hayır	115	28,0

Araştırmaya katılan bireylerden kadın katılımcılar 226 kişiyle grubun %55'ini, erkek katılımcılar ise 185 kişiyle grubun %45'ini oluşturmaktadır. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında evli olduğunu belirten katılımcıların sayısı 169 (%41,1), bekâr olduğunu belirtenlerin sayısı 242 (58,9) olarak belirlenmiştir. Katılımcılardan 258'i (%62,8) çocuk sahibi olmadığını, 38'i (%9,2) tek çocuk sahibi olduğunu, 91'i (%22,1) 2 çocuk sahibi olduğunu, 18'i (%4,4) 3 çocuk sahibi olduğunu ve 6'sı (%1,5) ise 4 çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılardan İlkokul Mezunu olduğunu belirten 6 kişi (%1,5), Ortaokul Mezunu olduğunu belirten 3 kişi (%0,7), Lise Mezunu olduğunu belirten 79 kişi (%19,2), Üniversite Mezunu olduğunu belirten 228 kişi (%55,5) ve Lisansüstü Mezunu olduğunu belirten 95 kişi (%23,1) bulunmaktadır. Katılımcılar gelir düzeylerine göre gruplandırıldığında 2200 TL ve altında bulunan 140 katılımcı (%34,1), 2300 ve 4500 TL aralığında bulunan 93 katılımcı (%22,6), 4500 ve 6700 TL aralığında bulunan 86 katılımcı (%20,9) ve 6700 TL ve Üstü gelir düzeyine sahip 92 katılımcı (%22,4) bulunmaktadır. Aktif olarak ev dışında çalışma durumlarına göre incelendiğinde katılımcıların 184'ü (%44,8) aktif olarak ev dışında çalıştığını, 227'si ise (%55,2) aktif olarak ev dışında çalışmadığını belirtmiştir.

Koronavirüs için risk grubunda bulunma durumlarına bakıldığı zaman 82 katılımcı (%20) risk grubunda bulunduğunu, 329 katılımcı (%80) ise risk grubunda olmadığını belirtmiştir. Bunun yanında

katılımcılara “Yaşadığımız evde (siz’in dışınızda) yüksek risk grubunda bulunan bir birey var mı?” sorusu sorulmuş, katılımcıların 165’i (%40,1) “Evet”, 246’sı (%59,9) ise bu soruya “Hayır” yanıtını vermiştir. Alınan tedbirlerin ne düzeyde olduğunu anlaşılmaması için katılımcılara “Koronavirüs’e karşı önerilen başlıca tedbirlere (el hijyeni, sosyal mesafe ve maske kullanımı) uyuyor musunuz?” diye sorulmuş, katılımcıların 239’u (%58,2) tedbirlere tamamen uyduğunu, 148’i (%36) genellikle uyduğunu, 19’u (%4,6) ne uyduğunu ne uymadığını, 5’i (%1,2) ise tedbirlere kısmen uyduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan Ülkemizde ilk vakanın görüldüğü Mart ayından bu yana aldığı tedbirlerde bir değişim olup olmadığı sorusu yöneltilmiş 118 katılımcı yani grubun %28,7’si sürecin başına göre daha az tedbir aldığını, 175 katılımcı yani grubun %42,6’sı aldığı tedbirlerde bir değişim olmadığını ve 118 katılımcı yani grubun %28,7’si de sürecin başına göre daha çok tedbir aldığını belirtmiştir.

Katılımcılara “Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi görebileceğinizi düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilildiğinde katılımcıların 46’sı (%11,2) “Asla Düşünmüyorum”, 96’sı (%23,4) “Nadiren Düşünüyorum”, 159’u (%38,7) “Ara sıra Düşünüyorum”, 65’i (%15,8) “Çoğu Zaman Düşünüyorum” ve 45’i (%10,9) “Her Zaman Düşünüyorum” yanıtını vermiştir. Katılımcılara “Salgının ne zaman sona ereceğini düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilildiğinde 26 katılımcı (%6,3) önümüzdeki altı ay içerisinde, 88 katılımcı (%) önümüzdeki 6 ay ile 1 yıl arasında, 186 katılımcı (%45,3) önümüzdeki 1 yıl ile 2 yıl arasında biteceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. 69 katılımcı (%16,8) salgının önümüzdeki 2 yıl içerisinde sonlanmayacağını ve daha uzun süreceğini, 42 katılımcı (%10,2) ise salgının hiçbir zaman bitmeyeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Katılımcılara salgının başladığı döneme göre Koronavirüs’e dair bilgi düzeylerinde önemli derecede bir artış olup olmadığı sorusu sorulduğunda ise 361 katılımcı (%87,8) bilgi düzeylerinin arttığını, 50 katılımcı (%12,2) ise bilgi düzeylerinde bir artış olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcılara yakın çevrelerinde Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi gören bir yakınları (aile bireyi, akraba veya arkadaş gibi) olup olmadığı sorulmuş, 242 katılımcının (%58,9) “Evet” yanıtını vermiş olduğu, 169 katılımcının (%41,1) “Hayır” yanıtını vermiş olduğu görülmüştür.

Katılımcılara “Koronavirüs nedeniyle tedavi görmüş bireylerin hastalığa ve tedavi sürecine ilişkin yaşantılarını dinlediniz veya izlediniz mi?” sorusu yöneltilildiğinde 337 katılımcı yani grubun %82’si “Evet”, 74 katılımcı yani grubun %18’i “Hayır” yanıtını vermiştir. Katılımcılara “Koronavirüs salgını sırasında televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarından açıklanan vaka sayılarını düzenli olarak takip ettiniz mi?” sorusu yöneltilildiğinde ise 334 katılımcı yani grubun %81,3’ünün vaka sayılarını düzenli olarak takip ettiği, 77 katılımcı yani grubun %18,7’sinin vaka sayılarını düzenli olarak takip etmediklerini belirttikleri görülmüştür. Son olarak katılımcılara “Koronavirüs salgını sırasında televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarından doktorların açıklamalarını düzenli olarak takip ettiniz mi?” sorusu yöneltilmiş ve katılımcıların 296’sının (%72) bu soruya “Evet”, 115’inin (%28) ise “Hayır” yanıtı verdiği görülmüştür.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Bireylerin Cinsiyetlerine Göre Koronavirüs Korkularını Gösteren Tablo

Değişkenler	Cinsiyet	n	AO	SS	t	Sd	p
KKÖ	Kadın	226	18,4616,20	6.18	3.61	6.2	.000
	Erkek	185		6.36			

Katılımcıların Koronavirüs Korkusu Ölçeği’nden aldıkları puanlar cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde katılan 226 kadın katılımcının KKÖ’den aldıkları puanların ortalaması 18,4, standart sapma değeri ise 6,1 olarak bulgulanmıştır. 185 erkek katılımcının KKÖ’den aldığı puanların ortalamasına bakıldığında 16,2, standart sapma değeri ise 6,3 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların Koronavirüs Korkusu Ölçeği’nden aldıkları puanların cinsiyetlerine göre farklılaştığı görülmektedir. Bu veriler ışığında kadın katılımcıların Covid-19 korku düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3. Covid-19 Nedeniyle Hastanede Tedavi Gören Yakına Sahip Olmaya Göre KKÖ Puanlarını ve Hastanede Tedavi Görebileceklerini Düşünme Sıklığını Gösteren Tablo

Değişkenler	Tedavi gören yakına sahip olma	n	AO	S	t	Sd	p
KKÖ	Evet	242	18,02	6.34	2.20	.63	.028
	Hayır	169	16,62	6.31			
Koronavirüs Nedeniyle Hastanede Tedavi Görebileceğini Düşünme Sıklığı	Evet	242	3.02	1,12	2.18	.11	.030
	Hayır	169	2.77	1,11			

Tablo 3 incelendiğinde yapılan T Testi sonucunda bireylerin yakın çevrelerinde Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi gören bir yakınlarının bulunup bulunmaması durumuna göre Koronavirüs korkularının ve Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi görebileceklerini düşünme düzeylerinin farklılaştığı anlaşılmaktadır ($p < .05$). Tedavi gören yakına sahip bireylerin Covid-19 korkularının ve kendilerinin de Covid-19 nedeniyle hastanede tedavi görebileceğini düşünme sıklıklarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında bireylerin yakın çevrelerinde Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi gören bir yakınlarının (aile bireyi, akraba veya arkadaş gibi) bulunup bulunmamasıyla yaşam yönelimleri, bilişsel-davranışsal kaçınma düzeyleri ve Koronavirüs'e karşı önerilen başlıca tedbirlere uyma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır ($p > .05$).

Tablo 4. *Bireylerin Tedavi Sürecine Tanık Olma Durumlarına Göre Tedbirlere Uyum Düzeylerini Gösteren Tablo*

Değişkenler	Tedavi sürecine tanık	n	AO	S	t	sd	P
Tedbirlere Uyum	Evet	337	4.57	.59	4.2	0.8	.000
	Hayır	74	4.22	.76			

Yapılan T Testi sonucunda Koronavirüs nedeniyle tedavi görmüş bireylerin hastalığa ve tedavi sürecine ilişkin yaşantılarını izleme/dinleme durumlarına göre Koronavirüs'e karşı önerilen başlıca tedbirlere (el hijyeni, sosyal mesafe, maske) uyma düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($p < .05$). Dolayısıyla tedavi sürecine tanık olan katılımcıların tanık olmayanlara göre tedbirlere uyum düzeyleri daha yüksektir. Öte yandan bireylerin Koronavirüs nedeniyle tedavi görmüş kişilerin hastalığa ve tedavi sürecine ilişkin yaşantıları dinleme/izleme durumları ile yaşam yönelimleri, Koronavirüs korkuları, bilişsel davranışsal kaçınma düzeyleri ve Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi görebileceklerini düşünme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır ($p > .05$).

Tablo 5. *Doktorların Açıklamalarını Düzenli Takip Edip Etmeme Durumuna Göre KKÖ Puanlarını, Tedbirlere Uyumunu ve Tedavi Görebileceğini Düşünme Sıklığını Gösteren Tablo*

Değişkenler	Doktorların açıklamalarını düzenli takip etme	n	AO	S	t	Sd	p
KKÖ	Evet, ettim	296	18,21	6.45	4.03	.68	.000
	Hayır	115	15,45	5.66			
Tedbirlere Uyum	Evet, ettim	296	4.59	.58	3.72	.069	.000
	Hayır	115	4.30	.73			
Tedavi görebileceğini düşünme sıklığı	Evet, ettim	296	3.03	1.08	3.10	.12	.002
	Hayır	115	2.63	1,18			

Yapılan T Testi sonucunda Koronavirüs salgını sırasında televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarından doktorların açıklamalarını düzenli takip edip etmeme durumuna göre Koronavirüs korkusu, tedbirlere uyma düzeyi ve hastanede tedavi görebileceğini düşünme düzeyinin anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür ($p < .05$). Vaka sayılarını düzenli olarak takip eden katılımcıların etmeyenlere kıyasla KKÖ puanlarının daha yüksek olduğu, tedavi görebileceklerini daha sık düşündükleri ve tedbirlere uyum düzeyinin daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Bunun yanında bireylerin salgın sırasında doktorların açıklamalarını düzenli takip edip etmemeleri ile yaşam yönelimleri ve bilişsel-davranışsal kaçınma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > .05$).

Tablo 6. *Açıklanan Vaka Sayılarını Düzenli Takip Etme Durumuna Göre KKÖ Puanlarını, Tedbirlere Uyum Düzeyini ve Covid-19 Nedeniyle Hastanede Tedavi Görebileceğini Düşünme Sıklığını Gösteren Tablo*

Değişkenler	Vaka sayısını düzenli takip etme	n	AO	S	t	Sd	p
KKÖ	Evet, ettim	334	17,98	6.31	3.73	.77	.000
	Hayır	77	15,10	6.05			
Tedbirlere Uyum	Evet, ettim	334	4.56	.58	3.85	.030	.000
	Hayır	77	4.25	.83			
Tedavi görebileceğini düşünme sıklığı	Evet, ettim	334	2.99	1.10	2.57	.14	.010
	Hayır	77	2.62	1,20			

Yapılan T Testi sonucunda Koronavirüs salgını sırasında açıklanan vaka sayılarını takip edip etmeme durumuna göre Koronavirüs korkusu, tedbirlere uyma düzeyi ve hastanede tedavi görebileceğini düşünme düzeyinin anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür ($p < .05$). Doktorların açıklamalarını düzenli olarak takip

eden katılımcıların etmeyenlere göre KKÖ puanlarının daha yüksek olduğu, tedavi görebileceklerini daha sık düşündükleri ve tedbirlere uyum düzeyinin daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Öte yandan vaka sayılarını düzenli takip edenler ve etmeyenler arasında yaşam yönelimi ve bilişsel davranışsal kaçınma düzeyleri açısından anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır ($p > .05$).

Tablo 7. Katılımcılara ait BDKÖ, YYT-R ve KKÖ Puanları Arasındaki İlişkileri Gösteren Tablo

Değişkenler	Min-Max	AO	S	Skewness	Kurtosis	1	2	3
1 BDKÖ	29-139	64.3	20.3	.717	.575		-.373*	.315*
2 YYT-R	6-30	20.8	3.9	-.314	.513	-.373*		-.238*
3 KKÖ	7-35	17.4	6.3	.486	-.388	.315*	-.238*	
Yaş	18-72	31.9	11.7	1.058	.246		.144*	
Tedbirlere Uyum	2-5	4.5	.645	-1.24	1.56			.143*

*= $p < .01$ BDKÖ=Bilişsel Davranışsal Kaçınma Ölçeği, YYT-R=Yaşam Yönelimi Testi Revize, KKÖ=Koronavirüs Korkusu Ölçeği

Araştırma kapsamında incelenen değişkenlerin arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısından yararlanılmıştır. Araştırmaya konu değişkenlerin aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan analizlerde:

Araştırmaya katılan bireylerin yaşları ve Yaşam Yönelimi Ölçeği'nden Aldıkları toplam puanlar arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve düşük düzey bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = .144$). Bunun anlamı araştırmaya katılan bireylerin yaşları arttıkça iyimserlik düzeylerinin de arttığıdır. Katılımcıların Koronavirüs'e karşı önerilen başlıca tedbirlere (el hijyeni, sosyal mesafe, maske kullanımı) uyma düzeyleri ve Koronavirüs Korkusu Ölçeği'nden aldıkları toplam puanlar arasındaki ilişki incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve düşük düzey bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = .143$). Bu veriden yola çıkarak katılımcıların tedbirlere uyma düzeyi arttıkça Koronavirüs korkusu düzeylerinin de arttığını söylemek mümkündür. Katılımcıların Yaşam Yönelimi Ölçeği'nden aldıkları puanlar ile Bilişsel Davranışsal Kaçınma Ölçeği'nden aldıkları toplam puanlar arasındaki ilişkiye bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu bulgulanmıştır ($r = -.373$). Yani katılımcıların iyimserlik düzeyi azaldıkça bilişsel-davranışsal kaçınma düzeylerinin artmaktadır. Yaşam yönelimi ve Koronavirüs korkusu arasındaki ilişkiye bakıldığında, katılımcıların YYÖ'den aldıkları puanlar ve KKÖ'den aldıkları puanlar arasında, istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde ve düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($r = -.238$). Dolayısıyla katılımcıların karamsarlık düzeyi arttıkça Koronavirüs korkusu düzeylerinin azalmaktadır. Bilişsel davranışsal kaçınma ve Koronavirüs korkusu arasındaki ilişkiye bakıldığında, katılımcıların BDKÖ'den aldıkları puanlar ve KKÖ'den aldıkları puanlar arasında, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzey bir ilişki olduğu bulgulanmıştır ($r = .315$). Bunun anlamı katılımcıların bilişsel ve davranışsal kaçınma düzeyleri arttıkça Koronavirüs korkusu düzeylerinin de arttığıdır.

Tablo 8. Yaşam Yönelimi ve Bilişsel Davranışsal Kaçınmanın Covid-19 Korkusunu Yordayıcı Gücüne Ait Verileri İçeren Tablo

Model	β	Standart Hata	Beta	t	p	İkili r	Kısmi r
(Sabit)	16.82	2.28		7.378	.000*		
YYT-R	-.225	.081	-.140	-2.79	.005*	-.137	-.130
BDKÖ	.085	.016	.263	5.24	.000*	.251	.244

*Koronavirüs Korkusu Ölçeği – Bağımlı Değişken (Sabit) F (2,408) adj R2 =.11 * $p < .01$

Varsayımlarının karşılanması sonucunda yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, yaşam yönelimi ve bilişsel davranışsal kaçınma değişkenlerinin kombinasyonunun yaşam doyumunu anlamlı şekilde yordadığı bulgulanmıştır [$F(2, 408)$, $p < .001$, adj. $R^2 = .11$]. Katılımcıların bilişsel davranışsal kaçınmaları ile Koronavirüs korkuları arasında pozitif yönlü yordayıcı bir ilişki söz konusudur $\beta = .26$, $p < .001$, %95 CI [.051, .113], $pr^2 = .063$, $sr^2 = .6$. Yani katılımcıların Koronavirüs korkularındaki değişimlerin %6'sı bilişsel davranışsal kaçınmalarıyla açıklanabilmektedir. Ayrıca yaşam yönelimi ile Koronavirüs Korkusu arasında anlamlı düzeyde negatif yönlü yordayıcı bir ilişki bulgulanmıştır $\beta = -.14$, $p = .005$, %95 CI [-.384, -.067], $pr^2 = .018$, $sr^2 = .2$. Sonuç olarak bireylerin yaşam yönelimlerinin ve bilişsel davranışsal kaçınmalarının, Koronavirüs korkularını anlamlı düzeyde yordadığı ve bireylerin Koronavirüs korkularındaki değişimlerin %11'ni açıkladığı bulunmuştur.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Kadınların erkeklere göre çok daha sık kaygı ve korku bozuklukları yaşadıkları bilinmektedir (Carter, Wittchen, Pfister ve Kessler, 2001, s. 86; Wittchen, 2002, s. 163). Kadınların Koronavirüs korkularının erkeklerden daha yüksek olduğu bulgusu Haktanır ve arkadaşlarının (2020, s. 3) alışmasının bulgularıyla örtüşmektedir. Öte yandan Ahorsu ve arkadaşlarının (2020, s. 6) alışmasında ise Covid-19 korkusu düzeyinde cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. T.C. Sağlık Bakanlığı'nın (2020, s. 12) 50 yaş üzerinde bulunan bireylerin Covid-19 için daha genç bireylere göre daha yüksek risk taşıdığını ifade etmesine karşın diğer çalışmalarla (Ahorsu vd., 2020, s. 4; Haktanır vd., 2020, s. 6) benzer şekilde Koronavirüs korkusu düzeyi ile yaş arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Buna ek olarak yüksek risk grubunda bulunduğunu belirten bireyler ve yüksek risk grubunda bulunmadığını belirten bireyler arasında Covid-19 korkusu düzeyi bakımından anlamlı bir farka rastlanılmamıştır. Yaşam yönelimi yani iyimserlik ve kötümserlik ile yaş arasındaki ilişki incelendiğinde düşük düzeyde de olsa pozitif yönlü anlamlı bir ilişki görülmektedir. Sivri (2019, s. 68) de yaşam yönelimi ile yaş grupları arasında anlamlı farklılar olduğunu bildirmektedir. Sivri (2019, s. 68) 41 yaş ve üzerindeki bireylerin iyimserliğinin genç yetişkinlerden daha yüksek olduğunu bildirmektedir.

Koronavirüs nedeniyle hastanede tedavi gören yakına sahip olan bireylerin Koronavirüs korkularının ve kendilerinin de hastanede tedavi görebileceğini düşünme sıklığının çevresinde hastanede tedavi gören birey bulunmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun olası nedenlerinden birisinin Covid-19 olma riskinin farkında olunması ve dolayısıyla yakından tanıdıkları bir bireyin yaşadıklarının kendilerinin de yaşamasının olası olduğunu düşünmeleridir. Zira bireylerin ölümcül hastalıkların ve çeşitli felaketlerin kendi başlarına gelme olasılıklarını gerçekten düşük görebildikleri bilinmektedir (Mansfield, 2007, s. 8). Ancak bireyin yakın çevresinden birisi bu tür istenmeyen yaşantılara maruz kaldığında hastalıkların veya felaketlerin yaşanma olasılıkları daha gerçekçi olarak tahmin edilebilmekte hatta gerçeğin de üstünde görülebilmektedir. Örneğin Kabakaş (2018, s. 16-21) kanser hastası yakınlarının kansere yakalanma korkularının, ölüm korkularının ve sağlık anksiyetesi düzeylerinin kanser hastası yakını olmayan bireylere nazaran daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Korku ve sağlıkla ilgili davranışlar arasındaki ilişkinin oldukça karmaşık olduğu bilinmektedir. Korku gesi (fear appeals) kavramı aradaki bu karmaşık ilişkiye ışık tutabilecek olası açıklamalardan birisidir (Pakpour ve Griffiths, 2020, s. 3). "Fear Appeals" yani korku ögesi kavramının korku çekiciliği, korku çağrısı veya korku güdüsü olarak da literatürde kullanıldığı bilinmektedir (obaner, 2013, s. 212). Virüs kapma ile ilgili gerçekçi risk algısının ve korkunun önleyici davranışları artıracabileceği birçok çalışmada gösterilmiştir (Harper vd. 2020, s. 7; Raude vd., 2020; Wise vd., 2020, s. 8). Bizim alışmamızda da Koronavirüs korkusunun arttıkça tedbirlere uyumun arttığı düşük düzeyde de olsa görülmüştür. Öte yandan Koronavirüs korkusunun yüksek olmasının yol açabileceği tehditler (Goyal vd., 2020, s. 1; Ahorsu vd., 2020, s. 2; Mamun ve Griffiths, 2020, s. 1) unutulmamalıdır.

Korku gesi, uyarılara uyulmaması halinde bireyin başına gelebileceklere dikkat çekilen mesaj türüdür ve sağlıkla ilgili sigara içmek, kendi kendine meme muayenesi, uygun ilaç kullanımı gibi konulara dair bilgilendirmelerde sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir (Tannenbaum vd., 2014, s.16; Williams, 2012). Zira bireyler korku ögesiyle tehdidin farkına varıp buna yönelik önlemler alabilmekte, davranış değişlikleri gösterebilmektedir (Rogers, 1985). Covid-19 nedeniyle hastanede tedavi gören bireylerin hastalık ve tedavi sürecine dair yaşantılarının izlenmesi ya da dinlenmesi yani tedavi sürecine tanık olunması halinde tanık olmayan bireylere göre tedbirlere daha çok uyulması bulgusunun korku ögesi kavramıyla ilişkili olabileceği dşnlmektedir. şöyle ki sigara paketleri üzerindeki bilgilendirici mesajların ve sigaranın etkilerini gösteren görsellerin sigara kullanan veya kullanmayan bireylerde etkili olduğu bilinmektedir (Mazlum ve Mazlum, 2014, s. 12). Hatta sigara içen bireyler bu görüntülerin kendilerinde bir etki uyandırmadığını ifade etseler bile bu bireylerin beyin aktiviteleri incelendiğinde etkilendikleri bulgulanmıştır (Sadegil, 2016, s. 141). Dolayısıyla sigara içen bireylerde görsellerin görülmesiyle oluşan etki gibi hastanede Covid-19 tedavisi alan birisinin yaşantılarına tanık olunması da tedbir davranışlarına yöneltilmesi mümkündür. Fakat tedavi sürecine tanık olanların tanık olmayan bireylere göre tedbirlere daha çok uyması bulgusunun korku ögesi kavramıyla kesin olarak ilişkili olup olmadığı bilinmemektedir. Söz konusu ilişkinin nedenselliğinin bu araştırmanın kapsamı dışında kalması nedeniyle tam olarak bir yargıya varılması oldukça güçtür.

Pandemi sürecinde doktorların açıklamalarını düzenli takip eden katılımcıların takip etmeyenlere kıyasla Covid-19 korkularının, tedbirlere uyumlarının ve tedavi görebileceğini düşünme sıklığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna paralel olarak vaka sayılarını düzenli takip edenlerin etmeyenlere kıyasla Covid-19 korkularının, tedbirlere uyumlarının ve tedavi görebileceğini düşünme sıklığının daha

yüksek olduğu bulgulanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (2020b, s. 3) halkın uzman hekimlerce ve devletlerin ilgili kanallarıyla bilgilendirilmesinin salgınla mücadelede, tedbirlerin alınmasında önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Kötümser bireylerin iyimserlere göre daha çok uyumsuz başa çıkma yollarına başvurdukları bilinmektedir. Uyumsuz başa çıkma stratejilerinden olan kaçınma ile iyimserlik-kötümserlik arasındaki ilişki incelendiğinde; kötümser bireylerin rahatsızlık veren durumlarda daha çok kaçınmaya başvurduğu görülmektedir (Aspinwall ve Taylor, 1992, s. 995; Carver vd., 1993, s. 380; Nes ve Segerstrom, 2006, s. 244). Bu bilgilerle uyumlu olarak bizim çalışmamızda da bilişsel davranışsal kaçınma ile iyimserlik arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır.

Andersson (1996, s. 722) iyimser bireylerin stres yaratan durumlarda daha az sıkıntı/rahatsızlık bildirdiğini ve iyimserlik ile olumsuz duygulanım arasında önemli düzeyde bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca iyimserlerin, başa çıkma stratejilerini mevcut stresörlerin taleplerini karşılayacak şekilde ayarlayabildikleri bilinmektedir (Nes ve Segerstrom, 2006, s. 247). Yaşam yönelimi ile Koronavirüs korkusu arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Yani katılımcıların iyimserlik düzeyi arttıkça Koronavirüs korkusu düzeyi azalmaktadır. Ayrıca yaşam yöneliminin Koronavirüs korkusunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulgulanmıştır. Bu bulgular iyimserlik düzeyi yüksek bireylerin; sağlığa ilişkin davranışlara karşı daha hassas olması (Geers vd., 2010, s. 132) ve koruyucu sağlık davranışlarının daha fazla olması (Ingledeu ve Brunning, 1999, s. 200) verileriyle örtüşmektedir. Bu bulgular, Dolinski vd.'nin (2020, s. 6) öne sürdüğü gerçekçi olmayan iyimserliğin tedbirlere yetirince uymamanın önemli bir nedeni olabileceği fikri ile çelişiyor gibi görünse de bu çalışmada iyimserliğin genel bir eğilim olarak ele alındığı ve gerçekçi olmayan iyimserliğin ölçülmediği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bizim çalışmamızda da diğer salgınlarda (Goodwin vd., 2011, s. 90; Leppin ve Aro, 2009, s. 22; Wu vd., 2005, s. 41) ve Covid-19 salgınında yapılmış çalışmalarla (Shabahang, 2020, s. 91; Ganson vd., 2020, s. 3406) paralel olarak bilişsel davranışsal kaçınma ile Koronavirüs korkusu arasında pozitif yönlü ilişki saptanmıştır. Buna ek olarak bilişsel davranışsal kaçınmanın Koronavirüs korkusunu yordadağı çalışmamızda görülmüştür. Sonuç olarak bilişsel davranışsal kaçınma ve yaşam yöneliminin Koronavirüs korkusunu yordadağı ve Koronavirüs korkusu puanlarındaki değişimlerin %11'ini açıkladığı bulgulanmıştır.

Koronavirüs nedeniyle bir yakınının tedavi gördüğünü belirten katılımcıların böyle bir yaşantı geçirmemiş katılımcılara göre daha fazla Covid-19 korkusu ve kendilerinin de tedavi görebileceklerini daha sık düşüncülerinden hareketle bireylere virüsün yayılma yolları, önerilen tedbirler ve mevcut tedavi yöntemleri hakkında doğru bilgilerin verilmesi önemlidir. Hastalığa yakınları vesilesiyle tanık olmuş bireylerin virüsten korkması ve kendilerinin de yakalanacaklarını düşünmeleri beklenen ve doğal bir durumdur. Ancak böyle durumlarda bireylerin olay hakkında gerçekçi düşünceleri sekteye uğrayabilir ve korkuya odaklanıp uyumsuz baş etme yollarına başvurabilirler. Bu nedenle bireylerin virüsten korunmak için denediği yolların etkililiğini bilmesi önemlidir. Yine Covid-19 korkusunun artışıyla önleyici davranışların artması beklenen bir sonuçtur. Ancak korkunun aşırı yoğun olduğu durumlarda bireylerin önerilen önlemlerin dışında çeşitli uyumsuz davranışlar da göstermelerine neden olabilir (Ahorsu, 2020, s. 2). Bu nedenle yayılma yolları ve öneriler hakkında gerçekçi bilgilerin verilebilmesi yine önem arz etmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan 411 bireyin %10,2'sinin salgının hiçbir zaman bitmeyeceğini düşünmesi de göz ardı edilmemelidir.

Araştırmanın bulgularına bakıldığında bireylerin iyimserlik düzeylerinin arttıkça Koronavirüs korkularının azalma gösterdiği görülmüştür. Ayrıca katılımcıların iyimserlik düzeyi azaldıkça bilişsel-davranışsal kaçınma düzeyleri artmaktadır. Bireylere gerekli psikolojik yardım hizmetlerinin sağlanmasında alanda çalışan uzmanların bu çalışmada ortaya çıkarılan ilişkileri de göz önünde bulundurması faydalı olabilecektir. Bahsi geçen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerine dair daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Buna ek olarak daha geniş katılımlı çalışmaların yapılmasının faydalı olabileceğini söylemek mümkündür.

Etik Beyan

"Yaşam Yöneliminin Bilişsel Davranışsal Kaçınmanın COVID-19 Korkusunu Yordayıcı Gücünün Belirlenmesi ve Çeşitli Değişkenlerle Olan İlişkilerinin İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul

izinleri Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 18.12.2020 tarih ve 3 sayılı toplantısında 2020/131 nolu karar ile alınmıştır.

Kaynakça

- Ahorsu, D. K., Lin, C., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D. ve Pakpour, A. H. (2020). The fear of COVID-19 scale: Development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*.
- Andersen, K. G., Rambaut, A., Lipkin, W. I., Holmes, E. C. ve Garry, R. F. (2020). The proximal origin of SARS-CoV-2. *Nature medicine*, 26(4), 450-452.
- Andersson, G. (1996). The benefits of optimism: A meta-analytic review of the Life Orientation Test. *Personality and Individual Differences*, 21(5), 719-725.
- Arslan, G., Yıldırım, M., Tanhan, A., Buluş, M. ve Allen, K. A. (2020). Coronavirus stress, optimism-pessimism, psychological inflexibility, and psychological health: Psychometric properties of the Coronavirus Stress Measure. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1.
- Aspinwall, L. G. ve Taylor, S. E. (1992). Modeling cognitive adaptation: A longitudinal investigation of the impact of individual differences and coping on college adjustment and performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(6), 989-1003.
- Avşaroğlu, S. ve Koç, H. (2019). Yaşam Doyumu ile Sıkıntıyı Tolere Etme Arasındaki İlişkide İyimserliğin Aracı Etkisi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 9(53).
- Avşaroğlu, S. ve Okutan, H. (2018). Zihin engelli çocuğu olan ailelerin yaşam doyumları, iyimserlik ve psikolojik belirti düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 59-76.
- Aydın, G. ve Tezer, E. (1991). İyimserlik, sağlık sorunları ve akademik başarı ilişkisi. *Psikoloji Dergisi*, 7(26), 2-9.
- Banerjee, D. (2020). The COVID-19 outbreak: Crucial role the psychiatrists can play. *Asian journal of psychiatry*, 50, 102014.
- Beck, A. T. ve Emery, G. (2019). *Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler: Bilişsel Bir Bakış Açısı*. (Çev. V. Öztürk). İstanbul: Litera Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 2005)
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N. ve Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*.
- Burger, J. M. ve Burns, L. (1988). The illusion of unique invulnerability and the use of effective contraception. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14(2), 264-270.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (21. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Carter, R. M., Wittchen, H-U., Pfister, H. ve Kessler, R. C. (2001). One Year Prevalence of Subthreshold and Threshold DSM-IV Generalized Anxiety Disorder in A Nationally Representative Sample. *Depression And Anxiety*, 16, 162-171.
- Carver, C. S., Pozo, C., Harris, S. D., Noriega, V., Scheier, M. F., Robinson, D. S., ... ve Clark, K. C. (1993). How coping mediates the effect of optimism on distress: A study of women with early stage breast cancer. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(2), 375-390.
- Carver, C. S., Scheier, M. F. ve Segerstrom, S. C. (2010). Optimism. *Clinical psychology review*, 30(7), 879-889.
- Chang, E. C., Rand, K. L. ve Strunk, D. R. (2000). Optimism and risk for job burnout among working college students: Stress as a mediator. *Personality and Individual Differences*, 29(2), 255-263.
- Çakır, Z. (2016). Sıkıntıya Toleranssızlık Ölçeği ve Bilişsel-Davranışsal Kaçınma Ölçeğinin psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 24-32.
- Çobaner, A. A. (2013). Sağlık iletişiminde korku ögesinin kullanımı: sigara paketlerinde kullanılan sigara karşıtı görsellerin göstergebilimsel analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (37).
- Darvill, T. J. ve Johnson, R. C. (1991). Optimism and perceived control of life events as related to personality. *Personality and Individual Differences*, 12(9), 951-954.
- Dolinski, D., Dolinska, B., Zmaczynska-Witek, B., Banach, M. ve Kulesza, W. (2020). Unrealistic Optimism in the Time of Coronavirus Pandemic: May It Help to Kill, If So—Whom: Disease or the Person? *Journal of Clinical Medicine*, 9(5), 1464.
- Dönmez, İ., ve Gürbüz, S. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Virüsü Hakkında Bilişsel Yapılarının Belirlenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2159-2172.
- Dumalaon-Canaria, J. A., Prichard, I., Hutchinson, A. D. ve Wilson, C. (2018). Fear of cancer recurrence and psychological well-being in women with breast cancer: The role of causal cancer attributions and optimism. *European journal of cancer care*, 27(1), e12579.
- Ganson, K. T., Weiser, S. D., Tsai, A. C. ve Nagata, J. M. (2020). Associations between Anxiety and Depression Symptoms and Medical Care Avoidance during COVID-19. *Journal of General Internal Medicine*, 1-3.
- Geers, A. L., Wellman, J. A., Seligman, L. D., Wuyek, L. A. ve Neff, L. A. (2010). Dispositional optimism, goals, and engagement in health treatment programs. *Journal of Behavioral Medicine*, 33(2), 123-134.
- Gillham J. ve Reivich, K. (2004). Cultivating Optimism in Childhood and Adolescence. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, (591), 146-163.

- Goodwin, R., Gaines Jr, S. O., Myers, L. ve Neta, F. (2011). Initial psychological responses to Swine Flu. *International Journal of Behavioral Medicine*, 18(2), 88-92.
- Goyal, K., Chauhan, P., Chhikara, K., Gupta, P. ve Singh, M. P. (2020). Fear of COVID 2019: First suicidal case in India. *Asian Journal of Psychiatry*, 49, 101989.
- Haktanır, A., Seki, T. ve Dilmaç, B. (2020). Adaptation and evaluation of Turkish version of the fear of COVID-19 scale. *Death Studies*, 1-9.
- Harper, C. A., Satchell, L. P., Fido, D. ve Latzman, R. D. (2020). Functional fear predicts public health compliance in the COVID-19 pandemic. *International journal of mental health and addiction*.
- Hatun, O., Dicle, A. N. ve Demirci, İ. (2020). Koronavirüs Salgınının Psikolojik Yansımaları ve Salgınla Başa Çıkma. *Turkish Studies*, 15, 4.
- Huang, J. Z., Han, M. F., Luo, T. D., Ren, A. K. ve Zhou X. P. (2020). Mental health survey of 230 medical staff in a tertiary infectious disease hospital for COVID-19. *Chinese journal of industrial hygiene and occupational diseases*, 38.
- Ingledew, D. K. ve Brunning, S. (1999). Personality, preventive health behaviour and comparative optimism about health problems. *Journal of Health Psychology*, 4(2), 193-208.
- Ji, L. J., Zhang, Z., Osborne, E. ve Guan, Y. (2004). Optimism across cultures: In response to the severe acute respiratory syndrome outbreak. *Asian Journal of Social Psychology*, 7(1), 25-34.
- Kabakaş, K. (2018). *Kanser hastalarına bakım veren bireylerde ölüm korkusu, kansere yakalanma korkusu ve sağlık anksiyetesi düzeyleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kahleoğulları, G. (2017). *Hayatta Amaç Ölçeği, Hayatta Anlam Anketi ve Yaşam Yönelimi Testi Revize Türkçe versiyonunun geçerlik, güvenilirliği ve faktör yapısı*. (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Khan, S., Siddique, R., Li, H., Ali, A., Shereen, M. A., Bashir, N. ve Xue, M. (2020). Impact of coronavirus outbreak on psychological health. *Journal of Global Health*, 10(1).
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's alpha reliability coefficient. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 47.
- Kırpık, G. (2020). COVID-19 Pandemisinin İnsan Kaynakları Üzerindeki Etkisinin Akademi, Medya ve İş Dünyası Perspektifinden İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2393-2406.
- Kivimäki, M., Vahtera, J., Elovainio, M., Helenius, H., Singh-Manoux, A. ve Pentti, J. (2005). Optimism and pessimism as predictors of change in health after death or onset of severe illness in family. *Health psychology*, 24(4), 413.
- Lee, S. A. (2020). Coronavirus Anxiety Scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death studies*, 44(7), 393-401.
- Leppin, A. ve Aro, A. R. (2009). Risk perceptions related to SARS and Avian Infl uenza: Theoretical foundations of current empirical research. *International Journal of Behavioral Medicine*, 16, 7-29.
- Lima, C. K. T., de Medeiros Carvalho, P. M., Lima, I. D. A. S., de Oliveira Nunes, J. V. A., Saraiva, J. S., de Souza, R. I., ... ve Neto, M. L. R. (2020). The emotional impact of Coronavirus 2019-nCoV (new Coronavirus disease). *Psychiatry research*, 112915.
- Mamun, M. A. ve Griffiths, M. D. (2020). First COVID-19 suicide case in Bangladesh due to fear of COVID-19 and xenophobia: Possible suicide prevention strategies. *Asian Journal of Psychiatry*.
- Mansfield, P. R. (2007). The illusion of invulnerability. *BMJ*, 334(7602), 1020-1020. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/6322620_The_illusion_of_invulnerability
- Mazlum, F. ve Mazlum, Ö. (2014). Sigara paketlerinin üzerindeki görsel ve sözel uyarı mesajlarının üniversite öğrencileri üzerindeki etkisinin incelenmesi ve yeni öneriler. *Fine Arts*, 9(1), 12-32.
- Mertens, G., Gerritsen, L., Duijndam, S., Salemink, E. ve Engelhard, I. M. (2020). Fear of the coronavirus (COVID-19): Predictors in an online study conducted in March 2020. *Journal of Anxiety Disorders*, 102258.
- Nes, L. S. ve Segerstrom, S. C. (2006). Dispositional Optimism and Coping: A Meta-Analytic Review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 235-251.
- Newman, M. G. ve Llera, S. J. (2011). A novel theory of experiential avoidance in generalized anxiety disorder: A review and synthesis of research supporting a contrast avoidance model of worry. *Clinical psychology review*, 31(3), 371-382.
- Ottenbreit, N. D. ve Dobson, K. S. (2004). Avoidance and depression: the construction of the Cognitive-Behavioral Avoidance Scale. *Behaviour research and therapy*, 42(3), 293-313.
- Pakpour, A. H. ve Griffiths, M. D. (2020). The fear of COVID-19 and its role in preventive behaviors. *Journal of Concurrent Disorders*.
- Puskar, K. R., Sereika, S. M., Lamb, J., Tusaie-Mumford, K. ve McGuinness, T. (1999). Optimism and its relationship to depression, coping, anger, and life events in rural adolescents. *Issues in mental health nursing*, 20(2), 115-130.
- Raude, J., Debin, M., Souty, C., Guerisi, C., Turbelin, C., Falchi, A., ... ve Colizza, V. (2020). Are people excessively pessimistic about the risk of coronavirus infection?. *PsyArXiv Preprints*. 10.31234/osf.io/364qj
- Rogers, R. W. (1985). Attitude Change and Information Integration in Fear Appeals. *Psychological Reports*, 56(1), 179-182.
- Sadedil, S. N. K. (2016). Pazarlama mesajlarının etkinliği açısından geleneksel pazarlama araştırmaları ile nöropazarlama araştırmalarının karşılaştırılması; "sigara paketleri üzerindeki caydırıcı mesajların, sigara kullanma alışkanlıklarını üzerindeki etkisi". (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Scheier, M. F. ve Carver, C. S. (1985). Optimism, coping and health: Assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health Psychology*, 4, 219–247.
- Scheier, M. F. ve Carver, C. S. (2002). Optimism, İçinde Snyder, C. R., Lopez, S. J. (Edt) *Handbook of Positive Psychology* (ss. 231-243). New York: Oxford University Press.
- Scheier, M. F., Carver, C. S. ve Bridges, M. W. (1994). Distinguishing optimism from neuroticism (and trait anxiety, self-mastery, and self-esteem): A reevaluation of the Life Orientation Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1063–1078.
- Seer, İ. ve Ulaş, S. (2020). An Investigation of the Effect of COVID-19 on OCD in Youth in the Context of Emotional Reactivity, Experiential Avoidance, Depression and Anxiety. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-14.
- Seligman, M. E. ve Schulman, P. (1986). Explanatory style as a predictor of productivity and quitting among life insurance sales agents. *Journal of personality and social psychology*, 50(4), 832.
- Shabahang, R. (2020). Cognitive behavioural intervention for health anxiety, somatosensory amplification, and depression in coronavirus disease 2019 anxiety: an interventional study in Iran. *Psychiatria Psychologia Kliniczna*, 20, 87-93.
- Sivri, F. Z. (2019). *Yetişkinlerde affedicilik, iyimserlik ve znel zindelik arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Sohrabi, C., Alsafi, Z., O'Neill, N., Khan, M., Kerwan, A., Al-Jabir, A., ... ve Agha, R. (2020). World Health Organization declares global emergency: A review of the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *International Journal of Surgery*.
- Steptoe, A., Wright, C., Kunz-Ebrecht, S. R. ve Iliffe, S. (2006). Dispositional optimism and health behaviour in community-dwelling older people: Associations with healthy ageing. *British journal of health psychology*, 11(1), 71-84.
- Sturman, L. S. ve Holmes, K. V. (1983). The molecular biology of coronaviruses. *Advances in Virus Research*, 28, 35–112.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2020). COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler Epidemioloji ve Tanı (1 Haziran 2020). Erişim Adresi: https://www.tahud.org.tr/file/cdd0219d-4c17-4460-ade3-0b0aad742c0b/COVID-19_REHBERI_GENEL_BILGILER_EPIDEMIOLOJI_VE_TANI.pdf
- Tannenbaum, M. B., Hepler, J., Zimmerman, R. S., Saul, L., Jacobs, S., Wilson, K. ve Albarracın, D. (2015). Appealing to fear: A meta-analysis of fear appeal effectiveness and theories. *Psychological Bulletin*, 141(6), 1178-1204.
- Tennen, H. ve Affleck, G. (1987). The costs and benefits of optimistic explanations and dispositional optimism. *Journal of personality*, 55(2), 377-392.
- Thakur, V. ve Jain, A. (2020). COVID 2019-suicides: A global psychological pandemic. *Brain, behavior, and immunity*. 88, 952–953.
- TBA. (2020). *COVID 19 pandemi değerlendirme raporu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi. Erişim adresi: <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf>
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S. ve Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International journal of environmental research and public health*, 17(5), 1729.
- Williams, K. C. (2012). Fear appeal theory. *Research in Business and Economics Journal*, 5(1), 1-21.
- Wise, T., Zbozinek, T., Micheline, G., Hagan, C. C. ve Mobbs, D. (2020). Changes in risk perception and protective behavior during the first week of the COVID-19 pandemic in the United States. *PsyArXiv Preprints*.10.31234/osf.io/dz428.
- Wittchen, H-U. (2002). Generalized Anxiety Disorder: Prevalence, Burden, And Cost to So-ciety. *Depression And Anxiety*, 16, 162-171.
- World Health Organization. (2020a). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020*. Erişim Adresi: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>
- World Health Organization. (2020b). *Considerations in adjusting public health and social measures in the context of COVID-19, WHO/2019-nCoV/Adjusting_PH_measures/2020.1*. Erişim Adresi: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331773/WHO-2019-nCoV-Adjusting_PH_measures-2020.1-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Wu, K. K., Chan, S. K. ve Ma, T. M. (2005). Posttraumatic stress, anxiety, and depression in survivors of severe acute respiratory syndrome (SARS). *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 18(1), 39-42.
- Zandifar, A. ve Badrfam, R. (2020). Iranian mental health during the COVID-19 epidemic. *Asian Journal of Psychiatry*, 51, 101990.
- Zimmermann, M., Bledsoe, C. ve Papa, A. (2020). The Impact of the COVID-19 Pandemic on College Student Mental Health: A Longitudinal Examination of Risk and Protective Factors. *PsyArXiv Preprints*. 10.31234/osf.io/2y7hu.

EXTENDED ABSTRACT

The pandemic and the changes that brought along have also affected the mental health of individuals. It is known that the fear of coronavirus can affect the response of individuals to the pandemic and this can cause them to make irrational decisions. The main purpose of this research is to determine the predictive power of cognitive behavioral avoidance and life orientation of on coronavirus fear. In addition, another main purpose of the study is to examine various factors that may be related to these three variables.

Optimism is defined as expecting the best result in the encountered situations and looking forward to the future with confidence. In the literature, it is seen that the optimism is discussed that as a protective personality trait (Benson, 2007). On the other hand, there are researchers who claim that the excessive optimism and unrealistic optimism may pose various risks as they prevent the formation of some precautionary behaviors. In this direction, there are many studies that show that there is a negative relationship between optimism and preventive behaviors (Burger & Burns, 1988). On the other hand, Tennen and Amek (1987) suggested that the excessive optimism may cause the individuals to see the possibility of something bad to him lower than the compared to other people and put forth the drawbacks of excessive optimism. In this context, it is stated that this situation, which is called the illusion of invulnerability, can prevent the behaviors that may be necessary in daily life (Mansfield, 2007).

It is known that avoidance plays a significant role in the origin or maintenance of anxiety and phobias. Avoidance defined as moving away from an action, situation, environment or various things that disturbing the individuals. Both cognitive and behavioral avoidance that is trying not to think about the situation that causes anxiety or fear, or getting away from that environment, allows the individual to get away from these feelings for a short term and this situation can lead to the reinforcement of this behavior. Although avoidance brings a sense of relief to the individual for a short term, it causes the maintenance or even increase of the anxiety and fear in the long term.

For the aim of the study “Covid-19 Fear Scale (FCV-19S)”, “Life Orientation Test Revised (LOT-R)”, Cognitive Behavioral Avoidance Scale (CBAS)” and “Personal Information Form” were used in order to obtain data. The study group occurs from the over the age of 18, 411 contender who volunteered to participate the research from the 63 provinces of Turkey in the COVID-19 outbreak. %55 of the participants (n=226) are female participants and %45 of the participants (n=185) are male participants. The average age of the participants the study is calculated as 31.9. Participants are spent 15 minute average to answer all questions. In order to examine the data collected as online, T Test, Pearson Moments Correlation Coefficient, and Multiple Regression analyzes were performed by SPSS.

The result of the T Test that made in this study, it is understood that the coronavirus fears and the level of thinking that they can be treated in the hospital due to the coronavirus differs significantly depending on whether there is a relatives who are treated in the hospital due to coronavirus. It is also possible to say that the female participants have higher levels of Covid-19 fear than the man who participate the study. In addition to this, the participants who witnessed the treatment process had higher levels of compliance to the precautions than those who did not. It was found that the participants who regularly followed up the case numbers and the explanations of the doctors had higher Covid-19 Fear Scale scores compared to those who did not; they thought that they could receive treatment due to coronavirus more frequently and the level of compliance to the precautions was higher. Pearson Product Moment Correlation Coefficient was used to determine the relationships between the variables examined within the scope of the study. When the relationship between the compliance levels of main precautions (hand hygiene, social distance, mask using) and the total points that the participants take from Covid-19 Fear Scale examined, it was seen that there was a statistically significant, positive way and low level relationship. When looking to the relationship between life orientation scale total scores of participants and the total scores from that they have from the cognitive behavioral avoidance scale, it was found that there is a statistically significant, negative way and mid-level relationship. Moreover, it was observed that there was a statistically significant, negative way and low level relationship between the scores of the participants that they have from the Life Orientation Scale and Covid-19 Fear Scale. So, as the pessimism level of the participants increases, their fear of coronavirus decreases. Additionally, it was found that there was a statistically significant, positive, and mid-level relationship between the scores that participants got from Cognitive-Behavioral Avoidance Scale and Covid-19 Fear Scale. Finally, it was found that the

individuals' life orientation and cognitive-behavioral avoidance significantly predicted the coronavirus fears of them and explains the %11 of the changes in coronavirus fears.

With the increase of fear of Covid-19 it is an expected result that preventive behaviors will also increase. But in cases where fear is extremely intense, it may cause individuals to display various incompatible behaviors other than the recommended precautions (Ahorsu, 2020). For this reason, it is important for individuals to know the effectiveness of the ways that they try to protect against the virus. In providing necessary psychological assistance services to individuals, it may be beneficial for experts working in the field to consider the relationships revealed in this study. More research is needed on the causality relationships between mentioned variables. In addition to this, it is possible to say that conducting studies with wider participation may be beneficial.

Rekreasyonel Faaliyetlerde Etkinlik Doyum Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması

İsmail AYDIN¹

Öz

Bu çalışmada, Oliver'ın (1980) geliştirdiği Funk, Jordan, Ridinger ve Kaplanidou'nun (2011) serbest zaman literatürüne uyarladığı Etkinlik Doyum Ölçeği'nin (EDÖ) hem Türkçe geçerlik-güvenirliğinin test edilmesi hem de psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma gurubunu sağlık ve zindelik kulüplerinden rekreasyonel amaçlı fiziksel etkinlik hizmeti alan 391 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılara tamamına "Etkinlik Doyum Ölçeği", "Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu (OMÖ-K)", "Öznel Mutluluk Ölçeği (ÖMÖ)", "Yaşam Doyum Ölçeği (YDÖ)" ve "Rekreasyonda Akış Deneyim Ölçeği (RADÖ)" uygulanmıştır. Dil geçerliliği yapılan EDÖ'nün yapı geçerliği için "Doğrulatoryı Faktör Analizinden (DFA)" yararlanılmış, Ölçüt Bağıntılı Geçerliği için kullanılan diğer ölçeklerle olan ilişkisi hesaplanmıştır. EDÖ'nün güvenilirlik düzeyi için ise iç güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. DFA sonucunda belirlenen değerler, ölçeğin tek boyutlu yapısının Türk kültüründeki oluşan katılımcılarda da korunduğunu göstermektedir. Ölçüt bağıntılı geçerlik için yapılan analizi doyumu değerlendiren diğer ölçüm araçlarıyla EDÖ'nün istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca EDÖ'nün iç güvenilirlik değeri 0.91 olarak bulunmuştur. Araştırma kapsamında elde edilen bulguların EDÖ Türkçe formun tek faktörlü bir yapıda kabul edilebileceğini, bu formun rekreasyonel etkinliklere katılan katılımcıların etkinlik doyum düzeylerini değerlendirmede güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olarak kabul edilebileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik Doyumu, Güvenirlik, Geçerlilik, Rekreasyon, Serbest Zaman

Turkish Adaption of Event Satisfaction Scale in Recreational Activities

Abstract

The aim of this study was to test Turkish reliability and validity of the "Event Satisfaction Scale" (ESS) developed by Oliver (1980), adapted to the leisure literature by Funk et al. (2011) and to examine its psychometric properties in the study. The research's study group consisted of 391 individuals who receive recreational physical activity services from health and wellness clubs. "Event Satisfaction Scale" (ESS), "Oxford Happiness Questionnaire Short Form (OHQ-SF)", "Subjective Happiness Scale (SHS)", "Life Satisfaction Scale (LSS)" and "Recreational Flow Experience Scale (RFES)" were applied to all participants. "Confirmatory Factor Analysis (CFA)" was used for ESS's construct validity, for criterion related validity, the correlations of ESS with other measuring methods used within the study were checked after ensuring the linguistic equivalence. The reliability of ESS was examined with composite reliability. The CFA result revealed that the single-factor structure of the scale was retained in the sample comprising Turkish people. The analysis performed for criterion related validity reveals that there was a statistically significant relationship between the other measurement tools that evaluate satisfaction and the ESS. In addition, the internal reliability value of the scale was found to be 0.91. The findings obtained from the study demonstrated that the Turkish version of the ESS might be accepted as a single factor structure, and that this form could be used as a valid and reliable measurement tool in evaluating the activity satisfaction levels of participants participating in recreational activities.

Key Words: Event Satisfaction, Leisure, Validity, Reliability, Recreation

Atıf İçin / Please Cite As:

Aydın, İ. (2022). Rekreasyonel faaliyetlerde etkinlik doyum ölçeğinin Türkçe uyarlaması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 420-427.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.07.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Bartın Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, ismail.aydin2013@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4373-7200

Giriş

Serbest zaman etkinliklerine katılım sonucunda oluşan memnuniyet düzeyini bilmek, bu tür etkinliklerin sosyal psikolojik açıdan incelenmesinde araştırmacılara oldukça katkı sağlamaktadır. Bazı araştırmacılar (Ateca-Amestoy, 2011, s. 10; Newman, Tay ve Diener, 2014, s. 558; Stiglitz, Sen ve Fitoussi, 2009, s. 14; Van Praag ve Ferrer-i-Carbonell, 2004, s. 69) bu tür etkinliklerden doğan memnuniyetin kişilerin etkinliklere yönelik tutumlarını, genel refah ve yaşam doyum düzeyleri gibi birçok konudaki ilişkilerin de keşfedilmesinde katkı sağlayacağını düşünmektedir. Bu sebeple serbest zaman etkinliklerinde geçirilen zaman ve gerçekleştirilen faaliyetlerden kişilerin ne ölçüde memnun oldukları ağırlıklı olarak kesitsel tasarımlı araştırmalar, daha az ise boylamsal araştırma tasarımlarıyla değerlendirmeye çalışılmaktadır. Tabi ki, kullanılan araştırma tasarımlarına bakılmaksızın serbest zaman etkinliklerinden doğan memnuniyetin insanlar arasında değişkenlik göstermesi bu konuyu ilginç bir fenomen haline getirdiği söylenebilir.

Her ne kadar serbest zaman literatüründe bu tür doyum düzeylerinin daha çok serbest zaman doyumunu başlığı altında incelendiği görülse de farklı başlıklarla da bu konunun değerlendirilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Örneğin Funk vd. (2011, s. 252) kitle katımlı spor etkinliklerine katılmadan elde edilen doyumun bireysel bir şekilde etkinlik yapmaktan oluşan doyumdan daha farklı olabileceğini, dolayısıyla bu durumda farklı bir ölçüm aracıyla değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu sebeple Funk vd. araştırmasında Oliver'ın (1980, s. 257) çalışmasından yararlanılarak oluşturduğu etkinlik doyum ölçeği kullanmıştır. Benzer şekilde, rekreasyonel faaliyetlerin insanlara özgür bir seçim şansı sunması, bu tür etkinliklerle kendilerini ifade etme fırsatı sağlaması serbest zaman literatüründe etkinliklerinden doğan hazzı değerlendirmede Csikszentmihalyi, Larson ve Prescott (1977) tarafından ilk olarak sosyal psikoloji alanına kullanılan akış deneyimi teriminin de yer almasına neden olmuştur. Akış deneyimi "*kisilerin amaçları doğrultusunda dikkatlerinin büyük oranını yaşadığı deneyime yönelmesi ve bunun sonucunda da bu faaliyetten mutluluk duyması*" şeklinde tanımlanmaktadır (Csikszentmihalyi, 1990, s. 5). Serbest zaman etkinlikleri söz konusu olduğunda, oluşan tecrübenin akış deneyimi düzeyini belirlemek için literatürde çeşitli ölçüm araçlarının geliştirildiği görülmektedir. Örneğin yurtiçi literatürde kişilerin rekreasyonel etkinliklere katılım sonucu oluşan psikolojik doyum düzeylerini belirlemek için Ayhan vd. (2020) tarafından rekreasyonel deneyim ölçeğini test etmiştir. Bunun yanı sıra, bu tür etkinliklerin fizyolojik, estetik, rahatlama, sosyal ve psikolojik yönden bireylere sağladığı memnuniyet düzeylerini anlamada serbest zaman tatmin ölçeklerinin kullanıldığı da görülmektedir (ör. Beard ve Raghed, 1980, s. 20; Karlı, Polat, Yılmaz ve Koçak, 2008, s. 80).

Etkinliklere katılım sonucu oluşan memnuniyetin insanların yaşamlarını değerlendirmelerine doğrudan katkıda sağladığı düşünölmektedir. Örneğin Theodorakis, Kiki Kaplonidou ve Karabaxoglou (2015, s. 97) tarafından rekreasyonel koşu faaliyetlerine katılan kişiler üzerine yürütölen araştırmada, bu tür etkinliklerden duyulan hazzın katılımcıların deneyimsel mutluluğu üzerinde de olumlu bir etki yarattığı, böylece genel yaşam doyum düzeylerini ciddi bir şekilde artırabileceği rapor edilmiştir. Neticede serbest zaman etkinliğine katılım deneyiminin olumlu bir şekilde vuku bulması insanların bu tür faaliyetlere git gide daha çok duygusal ve sembolik anlam yüklemesine de neden olacaktır (Filo, Funk ve O'brien, 2009, s. 89). Dolayısıyla etkinlik için atfedilen değer arttıkça katılımın ve oluşan hazzın da bir o kadar artacağı bir gerçektir (Addis ve Holbrook, 2001, s. 61). Bu durumun etkinliklerden duyulan hazzın/memnuniyetin temelini oluştururken yaşamdan duyulan genel memnuniyeti de artırabileceği söylenebilir (Oliver, 1997, s. 122).

Sonuç olarak, her ne kadar rekreasyonel faaliyetlere katılımın bireylerde oluşturduğu memnuniyeti anlamada farklı kavram ve ölçüm araçları kullanılsa da, bu ölçüm araçlarının temel de kişilerin konuya ilişkin farklı düzeydeki özelliklerini ölçtüğü görölmektedir. Araştırmada, geçerlilik ve güvenilirliği test edilen Etkinlik Doyum Ölçeği'nin (EDÖ) temelde grup ya da kitlesel katımlı serbest zaman faaliyetlerini merkeze aldığı, Türkiye'de ise bu faaliyetlerden doğan memnuniyeti ölçeğe yönelik çeşitli veri tabanlarında (ör. ULAKBİM SBVT, Milli kütüphane, Dergi Park, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Ulusal Tez Merkezi ve YÖK Akademik) hiçbir çalışmanın yapılmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla, bu durum araştırmacıları literatürde konuya ilişkin yapılacak geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracının Türkçe diline kazandırılmasına sevk etmektedir. Bu sebeple, araştırmanın amacı Oliver'ın (1980) geliştirdiği Funk vd. (2011) serbest zaman literatürüne uyarladığı "Etkinlik Doyum Ölçeği'nin" (EDÖ) Türkçe geçerlilik-güvenirliğini test etmektedir. Ayrıca yukarıda bahsedilen hem genel yaşam doyum düzeyini belirleyen hem de rekreasyon alanında katılım memnuniyetini değerlendirdiği düşünölen diğer ölçüm araçları ile EDÖ'nün

ilişkisini incelemenin EDÖ'nün ölçüt bağıntılı geçerliliğini anlamada araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmanın çalışma gurubunu Ankara'da çeşitli sağlık ve zindelik kulüplerinden rekreasyonel amaçlı fiziksel etkinlik hizmeti alan 391 ($Ort_{yas} = 34.89$) kişi oluşturmaktadır. Katılımcı grubunu belirleme sürecinde amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar, düzenli ya da düzensiz bir biçimde bir yıl ve daha fazla süredir fitness etkinliğinde grup derslerine (ör. spinning, yoğa vb.) katılıyor olma, ölçütü dikkate alınarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin %56.8'i erkek, %64.2'si bekâr, %65.0'i orta düzeyde gelire sahip, %63.9'u üniversite mezunu, %72.1'inin düzenli biçimde, haftalık ortalama 2.59 gün ve 2.69 saat bu programlara katıldığı belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Etkinlik Doyum Ölçeği (EDÖ) Oliver (1980) geliştirilmiş, Funk vd. (2011) ise uyarlamıştır. Tek alt boyut ve toplam 3 maddeden oluşan ölçek 7'li Likert tipindeki ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Rekreasyonel etkinliklere katılan bireylerin etkinliklerden duydukları doyumaya yönelik ifadelerin yer aldığı orijinal çalışmada EDÖ'nün güvenilirlik katsayısı 0.78 olarak rapor edilmiştir. Bu araştırmada ise EDÖ'nün iç güvenilirlik katsayısı 0.91 olarak hesaplanmıştır.

Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunu (OMÖ-K) Hills ve Argyle (2002) geliştirmiştir. Türkçe uyarlaması Doğan ve Akıncı Çötök (2010) tarafından yapılan 5'li Likert tipindeki OMÖ-K tek alt boyut, 7 ifadeden oluşmaktadır. İnsanların genel mutluluk düzeylerini değerlendiren ölçeğin iç güvenilirlik katsayısının 0.74 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kısa formun yapı geçerliğinin test aşamasında OMÖ-K ile birlikte Zung Depresyon Ölçeği (ZDÖ), Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ) ve Yaşam Yönelimi Testi (YYT) de katılımcılara uygulanmıştır.

Öznel Mutluluk Ölçeği (ÖMÖ), Lyubomirsky ve Lepper (1999) geliştirmiş, Türkçe adaptasyonunu Doğan ve Totan (2013) gerçekleştirmiştir. 7'li likertte cevaplanan ve kişilerin global öznel mutluluğu ölçen ÖMÖ tek boyut, 4 madden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe faktör yapısını belirlemek için yapılan test sonucu elde edilen iç güvenilirlik katsayısının farklı çalışma gruplarında 0.65-0.70 arasında değiştiği görülmüştür. Ayrıca Doğan ve Totan çalışmasında ÖMÖ ile OMÖ (Oxford Mutluluk Ölçeği) arasındaki ilişkiyi de ($r=0.71$, $p<0.05$) test etmiştir.

Yaşam Doyum Ölçeği (YDÖ), Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) geliştirmiş, Türkçe uyarlaması Yetim (1991) yapmıştır. Katılımcıların yaşam doyum düzeylerini tespit etmeye yönelik ifadelerin yer aldığı 5 madde ve tek boyutlu YDÖ katılımcılar tarafından 7'li Likert tipinde cevaplanabilmektedir. Orijinal ölçek çalışmasında Diener vd. ölçeğin iç güvenilirlik katsayısını 0.87 olarak belirlerken, Yetim (1991) Türkçe dilinde ölçeğin iç güvenilirliğini 0.76 olduğunu bildirmiştir. Bu araştırmada ise YDÖ'nün iç güvenilirlik katsayısı 0.89 olarak hesaplanmıştır.

Rekreasyonel Akış Deneyim Ölçeği (RADÖ), kişilerin rekreasyonel etkinliklere katılım sonucu oluşan psikolojik doyum düzeylerini belirlemek için yapı geçerliliği Ayhan ve Eskiler (2020) tarafından yapılmıştır. 9 madde tek alt boyuttan oluşan RADÖ, 7'li Likert tipinde cevaplanmaktadır. Ayrıca iç güvenilirlik katsayısı 0.93 olarak hesaplanan orijinal ölçek çalışmasında RADÖ ile SZİÖ (Serbest Zaman İlgilenim Ölçeği) arasındaki ilişki de test edilmiştir. Buna göre, RADÖ ile SZİÖ arasındaki ilişki düşük ve orta düzey de olduğu bulunmuştur.

İşlemler ve Analiz Süreci

EDÖ'nün Türkçe uyarlama çalışması dil eşdeğerliliği ile başlamıştır. İlk olarak, EDÖ'de İngilizce formunda bulunan ifadelerin İngilizce dil alanında eğitimini almış üç akademisyen tarafından çeviri geri çeviri yöntemiyle Türkçeye formu oluşturulmuştur. Daha sonra oluşturulan bu üç farklı çeviri formu ölçek uyarlama çalışmasında eğitilmiş, İngilizcesi iyi ya da daha yukarı düzeyde üç araştırmacı tarafından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda oluşturulan Türkçe form İngilizce dil bilgisi yüksek başka akademisyen tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiş, İngilizce orijinal form ile Türkçe form arasındaki uyumu belirlenmiştir. Son olarak ölçek ifadelerinin anlaşılabilirliği Türkçe formun pilot uygulaması yapılarak gözden geçirilmiş ve araştırmacılar tarafından yurtiçi serbest zaman literatürde kullanılabilecek EDÖ Türkçe formunun son şekli verilmiştir. Ölçekte yer alan 3 madde sırasıyla şu şekildedir. (Madde 1) “Bu

etkinliğe katılma kararından dolayı memnunum”, (Madde 2) “Bu etkinliğe katıldığım için mutluyum”, (Madde 3) “Bu etkinliğe katılma kararı olarak doğru bir şey yaptım”. Ölçeğin dilsel eşdeğerliliği sağlandıktan sonra uygulamasına geçilmiştir.

Araştırımcı eşliğinde katılımcılardan toplanan veriler SPSS-23 ve AMOS-18 istatistiksel paket programlarında değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin parametrik test için ön şartı sağlayıp sağlamadığına tek değişkenli normallik dağılım test sonucuna incelenmiş ve normal dağılım göstermesi sebebiyle parametrik tahmin yöntemi olan Maksimum olabilirlik çıkarımı (Maximum Likelihood: ML) araştırmada tercih edilmiştir. İlk olarak Türkçe çevirisi yapılan ölçeğin model uyumunu test etmek ve faktör yapısının doğrulamak amacıyla Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Bunun yanı sıra ölçüm aracının Türkçe formunun iç güvenilirliği için ölçüm aracının alt boyut düzeyinde Cronbach Alfa katsayıları belirlenmiştir; ayrıca, ölçüm araçlarının yapı güvenilirliği için Composite Reliability (CR), yakınsama geçerliliği ve ayırt edici geçerliliği için de Average Variance Extracted (AVE) araştırmada hesaplanmıştır (Tablo 1).

Bulgular

Betimleyici İstatistik

Araştırmada kullanılan ölçeklerin ortalama puanlarının sırasıyla EDÖ için 5.28, OMÖ-K için 3.42, ÖMÖ için 5.29, YDÖ için 5.36 ve RADÖ için 5.18 olduğu, Cronbach's Alpha iç güvenilirlik katsayılarının 0.91-0.62 arasında değiştiği belirlenmiştir; ayrıca, yakınsama geçerlik kapsamında değerlendirilen açıklanan Ortalama Varyans değerinin (AVE) EDÖ için 0.79 olarak, Yapı Güvenirliğinin (CR) ise 0.92 olarak hesaplandığı gözlemlenmiştir (Tablo 1). EDÖ boyutu için hesaplanan “yapı güvenirliğinin” (<0.70) olması analiz sonuçlarının güvenirliğinin kanıtı olarak kabul edilirken, yakınsama geçerliliği için hesaplanan AVE'nin (<0,50) değerinden büyük olması ise “yakınsama geçerliliğinin kanıtı” olarak gösterilmektedir (Fornel ve Larcker, 1981; Peterson, 2000).

Tablo 1. Ölçeklerin Puan Dağılımı (N=391)

	Ort. (Ss.)	Bas.	Çarp.
Etkinlik Doyum Ölçeği (AVE=0.79, CR=0.92, a= 0.91)	5.28 (0.91)	-0.46	-0.39
Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu (a= 0.62)	3.42 (0.62)	-0.25	0.31
Öznel Mutluluk Ölçeği (a= 0.86)	5.29 (0.91)	-0.89	0.66
Yaşam Doyum Ölçeği (a= 0.89)	5.36 (0.94)	-0.93	0.74
Rekreasyonel Akış Denevım Ölçeği (a= 0.66)	5.18 (0.58)	-0.56	0.29

EDÖ'nün cinsiyet değişkeni açısından ele alındığında kadınların puanları 5.17 (Ss. = 1.04), erkeklerin ise 5.37 (Ss. 1.05) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen puanların cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermediği (t=-1.82, p=0.06) bağımsız örneklem t-testi ile belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Etkinlik Doyum Ölçeği Toplam Puan Dağılımlarının Cinsiyete Göre İncelenmesi

	Toplam Katılımcı Ort. (Ss.)	Kadın Ort. (Ss.)	Erkek Ort. (Ss.)	t-değeri
Etkinlik Doyum Ölçeği	5.28 (1.05)	5.17 (1.04)	5.37 (1.05)	-1.82

Yapı Geçerliliği

DFA sonuçları incelendiğinde, EDÖ'de yer alan maddelerin faktör yükünün 0.93-0.81 arasında değiştiği görülmektedir (Tablo 3). DFA analizi sürecinde önerilen araştırma modelinin “ $\chi^2/sd= 1.68$ ”, “RMSEA= 0.04”, “SRMR= 0.00”, “NFI= 0.99”, “CFI= 0.99”; “RMR= 0.02” uyum değerlerine göre iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 4). EDÖ'nün faktör yapısı Şekil 1'de sunulmuştur.

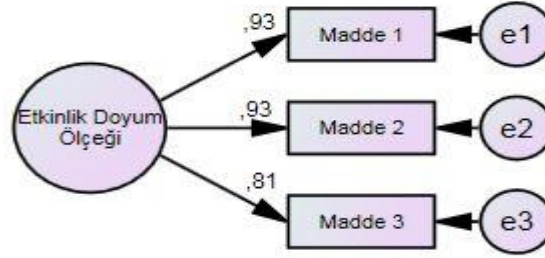
Tablo 3. Doğrulamalı Faktör Analiz Sonuçları

Ölçek Maddeleri	Standartlaştırılmış Faktör Yükler	t-değ.	r ²
Madde 1	0.93	32.0*	0.86
Madde 2	0.93	31.9*	0.86
Madde 3	0.81	24.0*	0.65

*p ≤ 0.05

Tablo 4. Doğrulayıcı Faktör Analiz Sonucunun Uyum İndeksleri

Uyum Değerleri	Uyum Ölçütleri	Elde Edilen Değerler
χ^2/sd	≤ 3 iyi uyum, $\leq 4-5$ Kabul Edilebilir Uyum	1.68
RMSEA	≤ 0.05 iyi uyum, 0.06-0.08 Kabul Edilebilir Uyum	0.04
SRMR	≤ 0.05 iyi uyum, 0.06-0.08 Kabul Edilebilir Uyum	0.00
CFI	≥ 0.95 iyi uyum, 0.94-0.90 Kabul Edilebilir Uyum	0.99
NFI	≥ 0.95 iyi uyum, 0.94-0.90 Kabul Edilebilir Uyum	0.99
RMR	≤ 0.05 iyi uyum, 0.08-0.10 Kabul Edilebilir Uyum	0.02

Şekil 1. Etkinlik Doyum Ölçeğinin Faktör Yapısı

Ölçüt Bağımlı Geçerlilik

Etkinlik Doyum Ölçeği (EDÖ) ile Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu (OMÖ-K), Öznel Mutluluk Ölçeği (ÖMÖ), Yaşam Doyum Ölçeği (YDÖ), Rekreasyonel Akış Deneyim Ölçeği (RADÖ) arasındaki ilişkiler ölçüt bağımlı geçerlilik kapsamında incelenmiştir. Analiz sonucu, EDÖ ile diğer ölçüm araçları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük ilişki belirlenmiştir (Tablo 5). Bu durum EDÖ'nün uyum geçerliliğine sahip olduğuna kanıt oluşturmaktadır.

Tablo 5. Ölçüt Bağımlı Geçerliliğe Yönelik İlişki Düzeyleri

Ölçekler	Etkinlik Doyum Ölçeği
Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu	0.11*
Öznel Mutluluk Ölçeği	0.44*
Yaşam Doyum Ölçeği	0.32*
Rekreasyonel Akış Deneyim Ölçeği	0.32*

* $p \leq 0.05$

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Etkinlik Doyum Ölçeğinin (EDÖ) hem Türkçe geçerlik ve güvenilirliğinin test edilmesi hem de psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda, EDÖ'nün yapı geçerliği "Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)" ve "Ölçüt Bağımlı Geçerlik" yöntemiyle incelenmiş; güvenilirlik düzeyi ise iç tutarlılık katsayısı analiziyle test edilmiştir. Elde edilen bulgular, Türkçe dilindeki EDÖ'nün orijinaliyle yakın psikometrik özellikler sahip olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin faktör yapısını doğrulanıp doğrulanamayacağını tespit etmek amacıyla yapılan DFA sonucu, orijinal formda olduğu gibi EDÖ'nün 3 maddelik tek faktörlü yapısının korunduğunu ortaya koymuştur. Faktör yapısının değerlendirilmesinde sırasıyla " $\chi^2/sd= 1.68$ ", "RMSEA= 0.04", "SRMR= 0.00", "NFI= 0.99", "CFI= 0.99"; "RMR= 0.02" uyum değerlerinin kullanıldığı ve analiz sonucu elde edilen bu model uyum değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008, s. 53; Meydan ve Şeşen, 2015, s. 37; Tabachnick ve Fidell, 2006, s. 53) yer aldığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde, 0.05 veya daha düşük bir "RMSEA" ve "SRMR" değeri mükemmel bir uyumu yansıtırken, 0.10'un altındaki değerler kabul edilebilir bir uyum olarak gösterilir; 0.10'un üstündeki değerler ise kötü bir uyumu ifade etmektedir. Diğer uyum ölçütleri ise 0 ile 1 arasındaysa ve 1'e yakın ise modelin daha iyi uyum gösterdiği şeklinde yorumlanabilir (Byrne, 1998, s. 87; Jöreskog ve Sörbom, 2002, s. 156; Yılmaz ve İlhan Dalbudak, 2018, s. 528); ancak, literatür incelendiğinde, χ^2/sd değeri üzerinde farklı görüşlerin olduğu, özellikle araştırmacıların bu konuda birbirinden farklı değerlendirmeler yaptığı söylenebilir. Örneğin

χ^2/sd değerinin örneklem sayısına oldukça duyarlı olduğunu ifade eden Hu ve Bentler (1999, s. 27), örneklem sayısındaki artışın χ^2/sd değerinin yükselmesine ve araştırma modellerinin ret edilmesine neden olabileceğini belirtmiştir. Ancak, Hooper vd. (2008, s.54) literatürde hangi değer aralıklarının bu istatistiksel sonuç için kabul edilebilir olduğu konusunda ortak bir fikir birliğinin oluşmadığını, dolayısıyla χ^2/sd değerini 2.0'a kadar kabul eden araştırmacıların (Tabachnick ve Fidell, 2006, s. 53) yanı sıra, 5.0'a kadar kabul edenlerin de olduğunu (Wheaton, Muthen, Alwin ve Summers, 1977, s. 99) ifade etmiştir.

EDÖ ile geçerliği kanıtlanmış olan çeşitli mutluluk ve doyum düzeylerini değerlendiren diğer ölçme araçları arasında ilişkiler ölçüt bağıntılı geçerliliğe kanıt sağlaması için incelenmiş, "Oxford mutluluk ölçęi kısa form", "öznel mutluluk", "yaşam doyum" ve "rekreasyonel akış deneyim" arasında istatistiksel olarak anlamlı ve düşük düzeyde ilişkiler olduğu tespiti dirmiştir. Literatür bu ilişki düzeylerinin destekler nitelikte çalışmaların yapıldığı görülmektedir (ör. Doğan ve Totan, 2013, s. 27). Ayrıca, çalışmada İç tutarlık testiyle güvenilirliği belirlenen EDÖ'nün yüksek düzeyde güvenilirliğe ($\alpha= 0.91$) sahip olduğu gözlemlenmiştir. Cronbach Alfa katsayısının 0.70 ve üzerinde olması güvenilirlik için yeterli olacağı şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2008, s. 121). Funk vd. (2011, s. 260) tarafından uyarılma çalışmasında EDÖ'nün güvenilirlik katsayısını 0.78 olarak hesaplamıştır. Dolayısıyla araştırmada elde edilen güvenilirlik katsayısı değerlerinin uyarılan orijinal çalışma bulgusuyla paralellik gösterdiği de söylenebilir. Son olarak, EDÖ toplam puanının cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde kadın ya da erkek olmanın serbest zaman etkinliklerinden elde edilen doyum düzeyinde belirleyici bir ölçüt olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde etkinlik katılımı sonucu oluşan doyum düzeyini ölçmek için farklı ölçüm araçları mevcuttur ancak araştırmada kullanılan ölçek formun tek boyut ile ele alınması araştırmanın bu boyut çerçevesinde sınırlandırılarak incelendiğini göstermektedir. Katılımcıların amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklemin kullanılarak düzenli bir biçimde kitlesel rekreasyonel etkinliğe katılıyor olma ölçütüne göre belirlenmesi çalışmanın örneklem konusundaki sınırlılığını göstermektedir. Bu sebeple, araştırmada elde edilen bulgular farklı bireysel etkinlik türlerine katılan kişilerden elde edilecek bulgularla doğrudan genelleştirilemez. Gelecekte diğer farklı kitlesel faaliyetlere katılan insanların oluşturacağı örneklem gruplarıyla benzer çalışmaların yapılması ilgili literatürde önemli bir boşluğu dolduracaktır; ayrıca, bireysel etkinliklere katılan kişilerin oluşturacağı örneklem üzerinde de bu ölçęin yapı geçerliği ve güvenilirliğinin test edilmesi araştırmacılara önerilebilir. İleride yapılacak bu tür araştırma bulgularının çeşitli rekreasyonel etkinliklerden elde edilen doyumun da net bir şekilde anlaşılma konusunda da fikir sunacağı söylenebilir.

Etik Beyan

"Rekreasyonel Faaliyetlerde Etkinlik Doyum Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Bartın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu'nun 12.03.2021 tarih ve 3 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Addis, M. ve Holbrook, M. B. (2001). On the conceptual link between mass customization and experiential consumption: An explosion of subjectivity. *Journal of Consumer Behavior*, 1, 50-66.
- Ateca-Amestoy, V. (2011). Leisure and subjective well-being. In S. Cameron (Ed.), *Handbook on the economics of leisure* (pp. 52-76). Cheltenham, England: Edward Elgar Publishing.
- Ayhan, C. ve Eskiler, E. (2020). Rekreasyonel katılımcılarda akış deneyiminin ölçülmesi: Ölçek geliştirme ve doğrulama. *Journal of Human Sciences*, 17(4), 1297-1311.
- Beard, J. G. ve Ragheb, M. G. (1980). Measuring leisure satisfaction. *Journal of Leisure Research*, 12, 20-33.
- Byrne, M. B. (1998). *Structural equation modeling with LISREL, PRELIS and SIMPLIS: Basic concepts, applications, and programming*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah-New Jersey, London.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. New York: HarperCollins.
- Csikszentmihalyi, M., Larson, R. ve Prescott, S. (1977). The ecology of adolescent activity and experience. *Journal of Youth and Adolescence*, 6, 281-294.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Doğan, T. ve Akıncı Çötök, N. (2011). Oxford mutluluk ölçęi kısa formunun Türkçe uyarlaması geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 165-172.
- Doğan, T. ve Totan, T. (2013). Psychometric properties of Turkish version of the subjective happiness scale. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 1(1), 23-31.

- Filo, K., Funk, D. C. ve O'Brien, D. (2009). The meaning behind attachment: Exploring camaraderie, cause, and competency at a charity sport event. *Journal of Sport Management*, 23, 361-387.
- Funk, D. C., Jordan, J., Ridinger, L. ve Kaplanidou, K. (2011). Capacity of mass participant sport events for the development of activity commitment and future exercise intention. *Leisure Sciences*, 33, 250-268.
- Hills, P. ve Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: A compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences* 33, 1073-1082.
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. R. (2008). Structural equation modeling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Jöreskog, K. G. ve Sörbom, D. (2002). *The Student Editions of LISREL 8.53 for Windows*. Lincolnwood, IL: Scientific Software International, Inc.
- Karlı, Ü., Polat, E., Yılmaz, B. ve Koçak, S. (2008). Serbest zaman tatmin ölçeği'nin (sztö-uzun versiyon) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 19(2), 80-91.
- Lyubomirsky, S. ve Lepper, H. S. (1999). A measure of subjective happiness: Preliminary reliability and construct validation. *Social Indicators Research*, 46, 137-155.
- Meydan, C. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi Amos uygulaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Newman, D. B., Tay, L. ve Diener, E. (2014). Leisure and subjective well-being: A model of psychological mechanisms as mediating factors. *Journal of Happiness Studies*, 15(3), 555-578.
- Oliver, R. L. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. *Journal of Marketing Research*, 17, 460-469.
- Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A behavioral perspective on the consumer* (2nd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Stiglitz, J. E., Sen, A. ve Fitoussi, J. P. (2009). Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress. [Available online at: https://www.economie.gouv.fr/files/finances/presse/dossiers_de_presse/090914mesure_perf_eco_progres_social/synthese_ang.pdf] Erişim Tarihi: 10 Şubat 2021.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2006). *Using multivariate statistics* (Fifth edition). New York: Pearson Education.
- Theodorakis, N. D., Kiki Kaplanidou, K. ve Karabaxoglou, I. (2015). Effect of event service quality and satisfaction on happiness among runners of a recurring sport event. *Leisure Sciences*, 37, 87-107.
- Van Praag, B. M. ve Ferrer-i-Carbonell, A. (2004). *Happiness quantified: A satisfaction calculus approach*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Wheaton, B., Muthen, B., Alwin, D. F. ve Summers, F. (1977). Assessing reliability and stability in panel models. *JSTOR*, [Available online at: <https://www.jstor.org/stable/pdf/270754.pdf>] Erişim Tarihi: 10 Ocak 2021.
- Yetim, Ü. (1991). *Kişisel projelerin organizasyonu ve örneği açısından yaşam doyumu* (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, V. ve İlhan Dalbudak, Z. (2018). Investigation of intermediary variable effect: An application on high speed train operations. *International Journal of Management, Economics and Business*, 14(2), 517-534.

EXTENDED ABSTRACT

Knowing the level of satisfaction as a result of participating in leisure activities greatly contributes to researchers in analyzing such activities from a social psychological perspective. Some researchers have an opinion that the satisfaction arising from such activities will contribute to the discovery of relationships in many issues such as people's attitudes towards activities, general well-being and life satisfaction levels (Ateca-Amestoy, 2011; Newman, Tay, & Diener, 2014; Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009; Van Praag & Ferrer-i-Carbonell, 2004). For this reason, the time spent in leisure activities and to what extent people are satisfied with the activities carried out are mainly tried to be evaluated with cross-sectional research designs and less with longitudinal research designs. Regardless of the research designs used, it can be thought that satisfaction from leisure activities varies among people, making this an interesting phenomenon. Although different concepts and measurement tools are used to understand the satisfaction created by the participation in recreational activities in individuals, it is seen that these measurement tools mainly measure the characteristics of the individuals related to the subject at different levels. In the study, the validity and reliability of the tested Event Satisfaction Scale basically group or mass participation when you take their operations centers, while in Turkey was determined to be no work in various databases for nature satisfaction scale of these activities. Therefore, this situation prompts researchers to add a valid and reliable measurement tool to the Turkish language in the literature. The study group of the study consisted of 39 people who receive recreational physical activity services from various health and wellness clubs in Ankara. In the process of determining the participant group, criterion sampling method, that is one of the purposeful sampling methods, was used. The scales used in the study are as follows, respectively. Event Satisfaction Scale (ESS) was developed by Oliver (1980) and adapted by Funk et al. (2011). Oxford Happiness Scale Short Form (OHQ-SF) was developed by Hills and Argyle (2002) and made Turkish

adaptation by Doğan and Akıncı ötök (2010). Subjective Happiness Scale (SHS) was developed by Lyubomirsky and Lepper (1999), and the Turkish adaptation was carried out by Doğan and Totan (2013). Life Satisfaction Scale (LSS) developed by Diener et al. (1985), and made Turkish adaptation by Yetim (1991). The Recreational Flow Experience Scale (RFES) has been validated by Ayhan and Eskiler (2020) to determine the psychological satisfaction levels of people as a result of participating in recreational activities. The data collected from the participants in the presence of the researcher were evaluated in SPSS-23 and AMOS-18 statistical package programs. Whether the obtained data meets the prerequisite for the parametric test was examined with the univariate normality distribution test result and because of its normal distribution, the parametric estimation method "Maximum Likelihood: ML" was preferred in the study. First, "Confirmatory Factor Analysis (CFA)" was applied in order to test model fit of the scale, which was translated into Turkish, and to verify the factor structure. In addition, Cronbach's Alpha coefficients were determined at the sub-dimension level of the measurement tool for the internal reliability of the Turkish form; In addition, "Composite Reliability (CR)" for the structure reliability of the measurement tools and "Average Variance Extracted (AVE)" for the convergent validity and discriminant validity were calculated in the study (Table 1). The CFA result, which was made to determine whether the factor structure of the scale could be confirmed or not, revealed that the 3-item single-factor structure of the ESS was preserved as in the original form, and also, the findings obtained show that the Turkish language ESS has psychometric properties close to the original. Relationships between ESS and other measurement tools that assess the validity of various levels of happiness and satisfaction were examined to provide evidence for criterion-related validity. It has been determined that there are significant and low level relationships. In the literature, there are different measurement tools to measure the level of satisfaction resulting from activity participation, but considering the scale form used in the study with a single dimension demonstrates that the study is limited within the framework of this dimension. Conducting similar studies with sample groups of people who participate in other different mass events in the future will fill an important gap in the relevant literature; In addition, it might be suggested to researchers to test the construct validity and reliability of this scale on the sample formed by the people participating in individual activities. It can be said that the findings of such research to be carried out in the future will also provide an idea for a clear understanding of the satisfaction obtained from various recreational activities.

Sporda Sürdürülebilir Başarı İçin Beden Eğitimi Öğretmenleri Bakış Açısı

Tayfun ŞİRİN¹, Enver DÖŞYILMAZ² ve Yeliz ERATLI ŞİRİN³

Öz

Bu araştırmanın amacı, bireylere sporda sürdürülebilir yaşamın kazandırılabilmesi ve gelecek nesillere aktarılması adına beden eğitimi öğretmenlerinin sporda sürdürülebilirliğe yeterliliği açısından belirlenmesidir. Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş İli merkezindeki ortaokul ve liselerdeki beden eğitimi öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında Kahramanmaraş ili merkezinde bulunan ortaokul ve liselerde görev yapan 232 beden eğitimi öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik değişkenler ve Koçak vd., (2013) tarafından geliştirilen 35 maddelik 6 alt boyuttan oluşan "Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği (SSÖ)" kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans ve yüzde hesaplanmaları yapılmış ve verilerin dağılımının belirlenmesi için skewness ve kurtosis değerleri incelenmiştir. Verilerin analizinde; t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır (p<0.05). Araştırma sonucunda sporda sürdürülebilirlik boyutları bakış açılarında; cinsiyete göre farklılık bulunmuş erkek beden eğitimi öğretmenlerin algılamaları kadınlara göre ve takım sporuyla uğraşanların bireysel sporla uğraşanlara göre algılamaları yüksek bulunmuştur. Yaşları genç ve meslekte çalışma yılı az olan öğretmenlerin ise sporda sürdürülebilirlik algılamaları düşük çıkmıştır. Sonuç olarak beden eğitimi öğretmenlerinin orta düzeyde sporda sürdürülebilirlik algılaması içerisinde olduğu sonucuna ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi, Spor, Sürdürülebilirlik, Öğretmen,

Physical Education Teachers Perspective for Sustainability Success in Sports

Abstract

The purpose of this research is to determine physical education teachers in terms of their adequacy in sports sustainability in order to provide individuals with a sustainable life in sports and to transfer them to future generations. The sample of the research consists of 232 physical education teachers working in secondary and high schools in the city center of Kahramanmaraş in the 2019-2020 academic year. 5-point Likert scaled "Sustainability in Sports Scale (SSS)" developed by Koçak et al. (2015) was used as data collection tool. Frequency and percentage calculations were made in the analysis of the data, and skewness and kurtosis values were examined to determine the distribution of the data. In statistical analysis; t-test was used for pairwise comparisons and ANOVA analysis was used for multiple comparisons. As a result of the research, in terms of sustainability dimensions in sports; The perceptions of male physical education teachers were found to be higher than females. The perceptions of teachers engaged in team sports were found to be higher than those engaged in individual sports. As a result of the research, it was determined that physical education teachers have a positive attitude towards sustainability in sports.

Key Words: Physical Education, Sports, Sustainability, Teacher

Atf İçin / Please Cite As:

Şirin, T., Döşyılmaz, E. ve Eratlı Şirin, Y. (2022). Sporda sürdürülebilir başarı için beden eğitimi öğretmenleri bakış açısı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 428-438.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.07.2021

¹ Öğr. Gör. Dr. - Kahramanmaraş Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, tayfunksu@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-6305-0097

² Dr. Öğr. Üyesi - Kahramanmaraş Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, dosyilmaz@ksu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-9973-3615

³ Doç. Dr. - Çukurova Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, yelizsirin75@gmail.com

 ORCID:0000-0002-6143-1133

Giriş

Sürdürülebilirlik kavramı özellikle dijitalleşen günümüzde tüm alanlarda en çok kullanılan terimlerden biridir. İşletmelerde, tarımsal alanlarda, ekonomik gelişimde, turizm alanlarında, sıkça kullanılan bu kavram toplumun sosyal, kültürel, bilimsel, doğal ve insan kaynakların tümünün özenli kullanımına dikkat çeken ve bunu koruma temelinde sosyal bir bakış algısı yaratan katılımcı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Gladwin vd., 1995, s. 877). Sürdürülebilirliğin kullanıldığı bir diğer alanlardan biride sporda sürdürülebilirliktir. Sporun tüm alt sistemlerinin etkili ve verimli bir şekilde kullanılması spor alanında sürdürülebilir gelişmenin gerçekleşmesini sağlar. Spor da sürdürülebilirlik, sporun bütüncül bir yaklaşımla bütün sistemlerinin etkili ve verimli bir şekilde kullanılabilmesini gerektirir. Spor gelişiminin sürdürülebilirliğinden sorumlu kurumların yanı sıra en büyük sorumluk gelecek nesilleri eğitmekten sorumlu olan beden eğitimi öğretmenlerindedir. Çünkü spora katılım, bireylerin psikolojik, fiziksel ve duygusal gelişimleri üzerinde önemli derecede olumlu sonuçlar ortaya koyduğu ve bunun sonucu olarak da bireylerin iletişim becerilerinin ve sosyal çevrelerine uyumun artmasıdır (Dinç, 2011, s. 1417). Bu nedenle gelecek kuşaklara daha yaşanabilir bir doğa bırakabilmek ve sporda sürdürülebilirliği sağlamak için bireylerin erken yaşlarda doğru bir şekilde eğitilmesi çok önemlidir ve en büyük görevde beden eğitimi öğretmenlerine düşmektedir.

Bu çalışma Beden Eğitimi öğretmenleri ile sporda sürdürülebilir gelişim arasında bağlantılar kurulmasına ve daha sürdürülebilir bir dünyaya katkıda bulunan öğrencilerin geliştirilmesi için farkındalık yaratmasına olanak tanınması düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Sürdürülebilirliğin Tanımı

Sürdürülebilirlik kavramı; Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (WCED)1987 yılında yayınladığı "Ortak Geleceğimiz" raporunda, ekosistemin ya da sürekliliği olan herhangi bir sistemin doğasını kaybetmeden, dejenere olmadan yeteri kadar kullanımı ve ana kaynakları çok fazla tüketmeden sürdürülebilmesi yetkinliği olarak tanımlanmaktadır (WCED,1987). İşletme stratejileri ve faaliyetlerinin kurumun ve paydaşların bugünkü ihtiyaçlarını karşılarken, gelecekte de ihtiyaç duyulacak doğal kaynakların ve insan refahının korunması ve artırılması amacıyla sürdürülebilirlik kavramı doğmuştur (Labuschagne, Brent, ve Van Erck, 2005, s. 380). Sürdürülebilirlik son yıllarda her alanda gündem oluşturan ve üzerinde çalışmalar yapılan bir kavramdır. Bu kavramın ana teması ve özelliği, insanların ve canlıların geleceğini içermesi ve hangi alan olursa olsun o alandaki kaynakların devamlılığın ve korunması ile ilgilidir (Beyhan ve Ünügür, 2005, s. 80). Temel dayanağı, teknolojik gelişmeler neticesinde ortaya çıkan çevre sorunlarını ve tahribatlarını engellemek ve doğal yaşamın korunmasına katkıda bulunmak olan sürdürülebilirlik kavramı büyük önem göstermektedir (Balcı ve Koçak, 2014, s. 50). Sürdürülebilirliğin en önemli dayanakları ise doğal kaynakların verimli kullanılması, atık azalımı, her türlü kaynağın geri dönüşümünün sağlanması, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve doğal çevrenin korunmasıdır (Nemli, 2007). Sporun yaygınlaştırılması ve öğretilmesi programlarının içerisindeki aktörlerin sporda sürdürülebilirlik hakkındaki görüşlerine ilişkin akademik literatürde çok az sistematik çalışma vardır. Bu çalışmalardan Lawson'a göre (2005, s. 140), spor yoluyla sosyal ve insani gelişimin sürdürülebilirliğine odaklanırken, Dowda, Sallis, McKenzie, Rosengard ve Kohl (2005, s. 19) bir beden eğitimi programı aracılığıyla sağlanan kaynakların sürekli kullanımını; Daha genel olarak Kirk (2004, s. 40), gençlerin spora katılımının sürdürülebilirliğini; Lindsey (2008, s. 283) spor gelişiminde sürdürülebilirliği kavramsallaştırmak; McCullough, Pelcher ve Trendafilova, (2020, s. 13) Kuzey Amerika Spor Organizasyonları arasında Çevresel Sürdürülebilirlik; Mallen (2013, s. 120) spor "Tesislerinde Çevresel Sürdürülebilirlik Girişimleri" gibi çalışmalar mevcuttur. Yapılan bu çalışmalar genelde sporda çevresel sürdürülebilirlik üzerinedir. Bu katkılar, konseptin nasıl değerlendirilebileceği veya bütünüyle nasıl ele alınabileceği konusunda rehberlik sunmak yerine sürdürülebilirliğin belirli yönlerini inceleyerek sürdürülebilirliği dikkate almak için az sayıda spor geliştirme programları çalışmasını örneklemektedir. Son araştırmalar, beden eğitiminin sürdürülebilir aktif yaşama doğru yeniden yönlendirilmesine destek vermektedir. Penny (1999, s. 5) ve Penny ve Chandler (2000, s. 81) beden eğitiminin yeniden kavramsallaştırılmasının, aktivite temelli bir kavramdan uzakta ve toplumun karşı karşıya olduğu "kritik ikilemleri" ve "yeni gündemleri" yansıtan temaya dayalı bir müfredata doğru gerekli olduğunu öne sürmektedir. Çevresel kriz, açıkça kritik bir ikilem ve sürdürülebilir kalkınma, oldukça önemli yeni bir gündem sunmaktadır. Lawson'ın (1995, s. 418) belirttiği gibi, beden eğitimi, spor bilimleri, sağlık, eğlence ve diğer yardımcı mesleklerdeki profesyoneller, küresel zorluklara

yanıt verme ve kültürel olarak duyarlı ve değer adanmış uygulamalar yaratma sorumluluklarını paylaşmaktadır.

Sürdürülebilirliğin etkili olabilmesi için ilk aşamada, bireylerin sürdürülebilir açıdan yeterlilik taşıması gerekmektedir. Bu yeterliliği de sağlayacak olan davranış kazanımı, eğitimden geçmektedir (Çobanoğlu ve Türer, 2015).

Literatürde sürdürülebilirlik ile ilgili Fien (1993) yaptığı araştırmada özellikle eğitimcilerin doğal ve sosyal çevrenin sürdürülebilirliğini artırmak için başka disiplinlerle ortak çalışmaları gerektiğini; Dowda vd. (2005, s. 13) ise araştırmalarında beden eğitimi programları ile kaynakların sürdürülebilir kullanımının önemini vurgulamışlardır. Aynı zamanda Dinç (2010, s. 662) beden eğitimi öğretmenliği programına devam eden öğrencilerin başarı hedef yönelimlerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle spor gelişiminde sürdürülebilirlik çalışması için teorik bir temel sağlamak için diğer akademik alanlara yönelmek gerekmektedir. Bu alanlardan biride sporda sürdürülebilirliği önemli aktörlerinden olan sürdürülebilirliğin anlaşılmasını ve uygulanmasını sağlayan beden eğitimi ve spor eğitimi açısından değerlendirmek daha gerçekçi sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Beden eğitimi dersi müfredat programlarında, ülkemizde ve birçok ülkede fiziksel aktivite ve sağlığın önemi vurgulanmaktadır. Hardman (2002) tüm devletlerde eğitimde müfredatın en önemli kısmının beden eğitimi ve sporun olması gerektiğini tüm öğrenciler için zorunlu olmasını gerektiğini belirtmiştir.

Sürdürülebilir Gelişme Bileşenleri ve Spor İlişkisi

Lamberton (2005, s. 63) sürdürülebilirlik literatürünün genellikle ekolojik, ekonomik ve sosyal kaygıların bir kombinasyonuna oluştuğunu belirtmiştir. Bu boyutları kısaca şu şekilde tanımlamak mümkündür: Ekonomik sürdürülebilirlik, işletmelerin topluma yarar sağlayacak ürün ve hizmetleri üretirken, kar amacı güden kurumun fayda-maliyet analizi ile paydaşlar için uzun vadede değer yaratmayı amaçlamaktadır (Nemli, 2004, s. 81). Çevresel sürdürülebilirlik ise işletmelerin çevrenin doğasını bozmadan ya da en az düzeyde zarar verecek uygulamalarda bulunmasını ve çevrenin gelecek kuşakları düşünerek koruma altına alınmasını savunmaktadır (Gençoğlu ve Aytaç, 2016, s. 59). Sosyal (toplumsal) sürdürülebilirlik ise en önemli amacı Kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi sağlamak, toplumların birbirleri ile örgütlenme ve etkileşim biçimlerini kapsayan, toplumdaki sosyal ayrıştırılma, cinsiyet eşitsizliği, fakirlik gibi olumsuz etkenleri yok etme, kısacası toplumun gelişmesi ve refahı adına gerekli olan kalkınma politikalarının uygulanması anlamına gelmektedir (Yeni, 2014, s. 196). Spor, toplum genelinde çevresel, sosyal ve ekonomik kalkınma için çevre bilincini, kapasite geliştirmeyi ve geniş kapsamlı eylemleri teşvik etmek için geniş fırsatlar sunmaktadır. Sporda sürdürülebilirlik kavramının içeriğini, sporun uygulanmasını ve gelişmesini sağlayan spor tesislerinin, insanların huzuru ve yaşam kalitesinin artırılması için kullanılması, işlevsel ve niteliksel özellikleri ile nesilden nesile aktarılacak organizasyonların oluşturulması ve bunların sistematik bir şekilde yönetilmesi olarak tanımlanmıştır (Koçak vd., 2013; Bossel, 1999). Spor adına sürdürülebilir bir gelişmenin uygulanması, sporun kapsamı içerisinde bulunan, çevresel, sosyal, kültürel, ekonomik vb. unsurların gelecek nesiller için korunması, aktarılması ve devamlılığının sağlanması, toplumu oluşturan bireylerin değerlerinin korunmasını, yaşadıkları çevre hakkında bilgi, beceri ve iletişimlerini geliştirdikleri bir süreci içine almaktadır (Özek vd. 1996). Sporda sürdürülebilirlik kavramı çok çeşitli boyutlarla ilişkilidir. Sürdürülebilirlik tanımlarından hareketle; sosyal, ekonomik ve çevresel boyutların, diğer tüm disiplinlerde olduğu gibi spor alanında da değişmez boyutlar olarak yer alması gerekmektedir. Ancak sporda ve beden eğitiminde sürdürülebilir gelişme, sürdürülebilirliği çeşitli alt boyutlara ayırmak ve bu şekilde tanımlamak ve uygulamak gerekmektedir. Çevresel bozulma sürdürülebilirliğinin ana konusu olarak kabul edilmekte ve pek çok disiplinin işbirliği yapmasının zorunlu olduğu bir sorundur. Sürdürülebilirliğin spor alanında değerlendirilmesi açısından Koçak (2013) tarafından yapılan çalışmada sporda sürdürülebilirlik örgütsel, bireysel, sosyal, ekonomik, çevresel ve katılım alt boyutları olan bir süreç olarak ortaya konulmuştur. Bu nedenle sporda sürdürülebilirlik, bu alt boyutları içeren ve gelecek kuşakların güvenilir bir şekilde spora katılımını sağlanmasını içeren bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Sporda sürdürülebilirlik gelişiminde tanımlayıcı bir çerçeve oluşturmak için bireysel sürdürülebilirlik kavramına ihtiyaç vardır. Bireysel sürdürülebilirlik: Bireylerin çeşitli spor programlarına katılım yoluyla tutumlarında, yeteneklerinde ve/veya davranışlarında uzun vadeli meydana gelen değişiklikler olarak tanımlanmıştır (Lindsey, 2008, s. 287). Çevresel sürdürülebilirlik, çevreyi bozan belirli organizasyonel faaliyetlerin çevresel etkisinden ve her bir etkiyi sınırlamaya ve / veya dengelemeye çalışan uygulamalardan oluşur (Mallen, Stevens, Adams ve McRoberts, 2010, s. 100). 90'lı yılların başında spor olayları ile çevre bilinci ve korunması gerekliliği olarak 90'lı yılların başında araştırılmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi 1994 yılında olimpik ve paralimpik

oyunlarının ortaya koyacağı çevresel etkileri engellemek ve azaltmak üzere beraber çalışmaya başlayarak, spor ve çevre bilincini birbirine bağlayan yapıyı oluşturmuşlardır (UNEP, 2005; Kellison ve Hong, 2015, s. 260). Bu programa göre, spor tesislerinin inşa edilmesi, işletmede ve bakım aşamalarında çevre üzerindeki aşağıdaki etkileri bulunmaktadır (Mallen ve Chard, 2012, s. 235):

- Yakıt, metal vb. gibi yenilenemeyen kaynakların tüketimi, gürültü ve ışık kirliliği.
- Su, ahşap, kağıt vb. doğal kaynakların tüketimi.
- Elektrik ve yakıt tüketerek sera gazlarının emisyonu.
- Tesislerin inşaatı ve izleyicilerin atık üretimi.

Spor örgütleri, çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarında taraftar farkındalığını ve onların katılımını arttırabilmek için atık geri dönüşümü ve enerji konusundaki hedeflerini web sitelerinde açıklamaktadır. Ayrıca, futbol tesislerinin temizlenmesi ve bakımı ile ilgili olarak, takımlar, biyolojik olarak parçalanabilen temizlik ürünleri ve güneş enerjili çöp sıkıştırıcıları kullanmanın yanı sıra atık yönetimi maliyetini ve enerji tüketimini düşürmek için hedefler belirlemektedir (Francis, Norris, ve Brinkmann, 2017, s. 398). Sporun tüm paydaşlarının organizasyon ve yarışmalara gidiş ve gelişten ortaya çıkan karbon emisyonları (Houghton, 2007, s. 327); hava kirliliğini ve trafik yoğunluğunu azalma amacı ile spor organizasyonlarına ve tesislerine toplu taşıma ile kolayca erişilebildiği yerlerde ulaşım ile ilgili konulara da odaklanılmıştır (Francis vd., 2017, s. 394). Sosyal sürdürülebilirlik sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetlerin yeterli ve adil olması, cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması, fırsat eşitliği, sosyal adalet ve siyasi hesap verebilirliğin olduğu sistemi kapsayan bir yaklaşımdır (Harris, 2000). Toplumun her kesimi için sağlanan sağlık, eğitim, barınma koşullarının uygunluğu, adaletin sağlanması, uygun koşullarda iletişim ve ulaşım gibi hizmetlerin sosyal düzenin aksatılmasına meydan vermeden sürdürülmesi, sosyal sürdürülebilirliğin dayanak noktasını oluşturmaktadır (Akgül, 2010, s. 150).

Yöntem

Araştırma Amacı

Bu araştırmada sporda sürdürülebilirliğin gelişimi için önemli bir etken olan beden eğitimi öğretmenlerinin sporda sürdürülebilirlik bakış açıları incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırmak sorularına cevap aranmıştır:

1. Beden eğitimi öğretmenlerinin sporda sürdürülebilirlik seviyeleri ne düzeydedir?
2. Sporda sürdürülebilirlik alt boyutları (Sosyal, Bireysel, Katılım, Ekonomik, Örgütsel ve Çevresel Boyut) ile beden eğitimi öğretmenlerinin demografik değişkenleri ile aralarında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Evren - Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş ili merkezinde görev yapan ortaokul ve liselerde görev yapan 232 beden eğitimi öğretmeni oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlere ait demografik özellikleri incelendiğinde 58 (%25) kadın, 174 (%75) erkek; 67 (%28,9) katılımcının 25-29 yaş aralığında; 46 (19,8) öğretmenin 30-34 yaş aralığında; 43 öğretmenin 35-39 (%18,5) yaş aralığı; 76 öğretmenin ise 40 ve üstü yaş grubunda olduğu görülmüştür. Spor branşına göre incelendiğinde 148 öğretmenin takım sporu, 84 öğretmenin ise bireysel sporla ilgilendiği görüldü. Beden eğitimi öğretmenlerinin meslekte çalışma yılları incelendiğinde 51 (%22) öğretmenin 1-3 yıl arası, 71'inin (%30.6) 4-7 yıl arası, 53'ünün (%22.8) 8-11 yıl arası, 28'inin (%12.1) 12-15 yıl arası, 29(%12.5) öğretmenin ise 16 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği: Araştırmanın veri toplama aracı olarak, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik değişkenler ve Koçak, Tuncel ve Tuncel, (2013) tarafından geliştirilen "Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği (SSÖ)" kullanılmıştır. Bu ölçek 6 alt boyut ve 35 maddeden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerine SPSS 22.0 paket programında frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır. Verilerin dağılımını belirlemek için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış, değerlerin -1, +1 arasında

olduğu belirlendiğinden dolayı verilerin normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017).

Araştırma verilerinin istatistiksel analizlerinde; ikili karşılaştırmalar için t testi, çoklu karşılaştırmalar için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır ($p < 0.05$). Koçak vd. (2013) tarafından geliştirilen sürdürülebilirlik tutumları ölçeğinin puanlaması; Olumlu tutum (3.34-5.00); Orta düzeyde tutum (1.67-3.33); Düşük tutum (0.00-1.66) olarak üç gruba ayrılmıştır.

Tablo 1. SSÖ Puanları Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Boyutlar	N	Min	Max	AO	ss	Skewness	Kurtosis
SS	232	1.63	4.63	3.13	.446	-.032	.036
BS	232	1.75	5.00	3.55	.519	-.010	.332
KS	232	1.20	5.00	4.56	.599	-.226	.907
ES	232	1.67	4.83	3.09	.522	.900	.270
ÖS	232	1.00	5.00	3.72	.598	-.784	.232
ÇS	232	2.25	5.00	3.76	.463	-.648	.492
SSÖ	232	1.80	4.57	3.56	.327	-.723	.543

Sosyal Sürdürülebilirlik (SS) Bireysel Sürdürülebilirlik (BS) * Katılım Sürdürülebilirlik (KS) * Ekonomik Sürdürülebilirlik (ES) * Örgütsel Sürdürülebilirlik (ÖS) * Çevresel Sürdürülebilirlik (ÇS) * Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği (SSÖ)

Tablo 1 incelendiğinde SSÖ'nün bütününe ($\chi=3.56\pm,32$) ve alt boyutlarına bakıldığında en düşük tutum puanının ekonomik boyutunda ($\chi=3.09\pm,52$), en yüksek tutum puanının ise katılım sürdürülebilirlik ($\chi=4.56\pm,59$) olduğu görülmektedir. Bu değerler, öğretmenlerin SSÖ'nün bütününde ve bireysel, katılım, örgütsel ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında olumlu tutum sergilediklerini, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik alt boyutlarında ise orta düzeyde sürdürülebilirlik tutum sergilediklerini göstermektedir.

Bulgular

Tablo 2. Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Sporda Sürdürülebilirlik Alt Boyutları T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Grup	n	AO	sd	t	df	p
SS	Kadın	58	2,27	,767	-2,116	227	0,037*
	Erkek	174	2,53	,804			
BS	Kadın	58	3,46	,657	1,476	227	0,141
	Erkek	174	3,58	,465			
KS	Kadın	58	4,46	,875	1,298	227	0,195
	Erkek	174	4,58	,483			
ES	Kadın	58	3,00	,501	1,477	227	0,141
	Erkek	174	3,12	,530			
ÖS	Kadın	58	3,68	,752	-,547	227	0,585
	Erkek	174	3,73	,546			
ÇS	Kadın	58	3,65	,519	2,064	227	0,040*
	Erkek	174	3,79	,441			
SSÖ	Kadın	58	3,50	,451	1,714	227	0,088
	Erkek	174	3,58	,275			

Sosyal Sürdürülebilirlik (SS) Bireysel Sürdürülebilirlik (BS) * Katılım Sürdürülebilirlik (KS) * Ekonomik Sürdürülebilirlik (ES) * Örgütsel Sürdürülebilirlik (ÖS) * Çevresel Sürdürülebilirlik (ÇS) * Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği (SSÖ)

Tablo 2'ye göre; öğretmenlerin sosyal sürdürülebilirlik [$t(2,116)=0,037$, $p < .05$] ve çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında [$t(2,064)=0,040$, $p < .05$] cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Bireysel sürdürülebilirlik boyutu [$t(1,476)=0,141$, $p > .05$], spora katılımın desteklenmesi boyutu [$t(1,298)=,195$, $p > .05$], ekonomik sürdürülebilirlik boyutu [$t(1,477)=0,141$, $p > .05$], örgütsel sürdürülebilirlik boyutu [$t(-,547)=0,585$, $p > .05$] ve sporda sürdürülebilirlik ölçeği toplam puanlarında [$t(1,714)=0,088$, $p > .05$] olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 3. Öğretmenlerin Spor Branşlarına göre Sporda Sürdürülebilirlik Alt Boyutları T-Testi Sonuçları

	Gruplar	n	AO	Sd	t	df	p
SS	Takım Sporları	148	2,75	,832	6,987	230	0,000*
	Bireysel Spor	84	2,02	,602			
BS	Takım Sporları	148	3,53	,515	-,761	230	0,451
	Bireysel Spor	84	3,58	,527			
KS	Takım Sporları	148	4,54	,608	-,679	230	0,498
	Bireysel Spor	84	4,59	,586			
ES	Takım Sporları	148	3,07	,492	-,582	230	0,561
	Bireysel Spor	84	3,11	,574			
ÖS	Takım Sporları	148	3,74	,534	,717	230	0,474
	Bireysel Spor	84	3,68	,699			
ÇS	Takım Sporları	148	3,78	,473	1,021	230	0,308
	Bireysel Spor	84	3,72	,444			
SSÖ	Takım Sporları	148	3,55	,329	-,522	230	0,602
	Bireysel Spor	84	3,58	,327			

Sosyal Sürdürülebilirlik (SS) Bireysel Sürdürülebilirlik (BS) * Katılım Sürdürülebilirlik (KS) * Ekonomik Sürdürülebilirlik (ES)
*Örgütsel Sürdürülebilirlik (ÖS) * Çevresel Sürdürülebilirlik (ÇS) *Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği (SSÖ)

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin sporda sürdürülebilirlik tutumlarının spor branşı değişkenine göre, sosyal sürdürülebilirlik alt boyutunda anlamlı farklılığa rastlanmıştır [t(6,987)=0,000, p<.05]. Sonuçlara göre takım sporu ile uğraşan öğretmenlerin ortalamaları bireysel sporla uğraşanlardan sosyal sürdürülebilirlik yönelimleri daha yüksek çıkmıştır. Bireysel sürdürülebilirlik [t(-,761)=0,451, p>.05], spora Katılım sürdürülebilirlik[t(-,679)=0,498, p>.05], ekonomik sürdürülebilirlik [t(-,582)=0,561, p>.05], örgütsel sürdürülebilirlik [t(,717)=0,474, p>.05], çevresel sürdürülebilirlik [t(1,021)=0,308, p>.05] alt boyutlarında ise anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Sporda sürdürülebilirlik ölçeği toplamında da spor branşı değişkenine göre anlamlı farklılık görülmemiştir [t(-,522)=0,602, p>.05].

Tablo 4. Öğretmenlerin Yaş Gruplarına Göre Sporda Sürdürülebilirlik Alt Boyutları ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	SS	BS	KS	ES	ÖS	ÇS	SSÖ	
Yaş	N	X±S	X±S	X±S	X±S	X±S	X±S	
25-29 yaş	67	3,15±,47	3,47±,58	4,50±,79	3,10±,62	3,52±,66	3,72±,59	3,52±,41
30-34 yaş	46	3,11±,34	3,59±,44	4,58±,47	3,09±,46	3,80±,54	3,76±,47	3,58±,27
35-39 yaş	43	3,19±,35	3,60±,52	4,66±,55	3,19±,45	3,92±,51	3,81±,35	3,65±,22
40-45 yaş	36	3,19±,50	3,49±,52	4,53±,46	3,00±,40	3,70±,47	3,76±,34	3,54±,30
46-50 yaş	30	2,97±,49	3,62±,50	4,49±,51	3,02±,62	3,67±,70	3,82±,40	3,52±,33
51 >yaş	10	3,17±,61	3,63±,46	4,66±,47	2,98±,37	3,95±,43	3,55±,40	3,59±,29
F=		1,138	,672	,537	,719	2,991	,750	,991
P=		0,341	0,645	0,748	0,610	0,012*	0,587	0,424
Post hoc:						1<2,3,6		

Sosyal Sürdürülebilirlik (SS) Bireysel Sürdürülebilirlik (BS) * Katılım Sürdürülebilirlik (KS) * Ekonomik Sürdürülebilirlik (ES)
*Örgütsel Sürdürülebilirlik (ÖS) * Çevresel Sürdürülebilirlik (ÇS) *Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği (SSÖ)

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin sporda sürdürülebilirlik tutumlarının yaş değişkenine göre örgütsel sürdürülebilirlik alt boyutunda anlamlı farklılığa rastlanmıştır (p<.05). Sonuçlar incelendiğinde yaşı 25-29 yaş arası olan öğretmenlerin ortalamaları daha yüksek yaş grubundaki öğretmenlere göre düşük çıkmıştır. Sosyal sürdürülebilirlik, bireysel sürdürülebilirlik, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik sürdürülebilirlik, çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında ise anlamlı farklılığa rastlanmamıştır (p>.05).

Tablo 5. Öğretmenlerin Öğretmenlikte Çalışma Yılına Göre Sporda Sürdürülebilirlik Alt Boyutları ANOVA Testi Sonuçları

Değişken		SS	BS	KS	ES	ÖS	ES	SSÖ
Çalışma Yılı	N	AO±S	AO ± S	AO ± S	AO ± S	AO ± S	AO± S	AO ± S
1-3 yıl	51	3,05±,37	3,38±,49	4,65±,65	3,09±,50	3,62±57	3,84±44	3,52±30
4-7 yıl	71	3,19±,46	3,63± ,53	4,52±,59	3,03±,48	3,70±,60	3,71±,40	3,57±,32
8-11 yıl	53	3,13±,47	3,46± ,48	4,55±,58	3,18±,54	3,75±49	3,83±,48	3,57±,31
12-15yıl	28	3,14±,42	3,66± ,54	4,56±,69	3,07±,51	3,99±,64	3,73±,52	3,61±39
16 >	29	3,14±,49	3,69±,49	4,51±,44	3,06±,62	3,60±,68	3,62±,50	3,55±,32
F=		,703	3,008	,396	,648	2,154	1,699	,420
P=		0,590	0,019*	0,811	0,629	0,075	0,151	0,794
post hoc:			1<2,4,5					

Sosyal Sürdürülebilirlik (SS) Bireysel Sürdürülebilirlik (BS) * Katılım Sürdürülebilirlik (KS) * Ekonomik Sürdürülebilirlik (ES)
*Örgütsel Sürdürülebilirlik (ÖS) * Çevresel Sürdürülebilirlik (ÇS) *Sporda Sürdürülebilirlik Ölçeği (SSÖ)

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin sporda sürdürülebilirlik tutumlarının çalışma yılı değişkenine göre, bireysel sürdürülebilirlik alt boyutunda anlamlı farklılığa rastlanmıştır ($p<.05$). Post hoc testi sonuçlarına göre çalışma deneyimi düşük olan öğretmenlerin bireysel sürdürülebilirlik algılamaları, deneyimi yüksek olan öğretmenlere göre düşük çıkmıştır. Sosyal sürdürülebilirlik, spora katılımın desteklenmesi, ekonomik sürdürülebilirlik, örgütsel sürdürülebilirlik, çevresel sürdürülebilirlik alt boyutlarında ise anlamlı farklılığa rastlanmamıştır ($p>.05$).

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma sürdürülebilir kalkınmanın kendisi tartışmalı bir konu olduğundan dolayı sporda sürdürülebilirliğin beden eğitimi öğretmenleri üzerindeki etkilerinin bir araştırma konusu olduğu kabul edilerek yapılmıştır. Beden eğitimi ders müfredatlarında öğrencilerin kişisel ve sosyal gelişimleri aynı madalyonun iki yüzü olarak ele alındığı görülmektedir. Bu nedenle sporda sürdürülebilirliğin gelişimi ve genç nesillere aktarımı bakımından öğretmenlerin bakış açıları önem arz etmektedir.

Bu çalışmada beden eğitimi öğretmenlerinin sporda sürdürülebilirliğe karşı bakış açıları bazı demografik faktörlerle (cinsiyet, yaş, spor branşı, mesleki deneyim) ilişkisi incelenmiştir. Araştırmanın bulguları gözden geçirildiğinde; beden eğitimi öğretmenlerinin sporda sürdürülebilirliğe karşı olumlu tutum sergiledikleri bulundu.

Araştırmanın sonucunda erkek öğretmenlerin hak ve özgürlüklerin korunmasını, sosyal adalet ve siyasi hesap verebilirliğin olduğu sistemi kapsayan sosyal sürdürülebilirliğin önemine yönelik daha duyarlı oldukları söylenebilir. Aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik boyutunu kapsayan kaynak tüketimi en aza indirme, atıkların yeniden kullanılarak geri dönüşümlerinin sağlanması, yenilenebilir ve kirlilik oluşturmayan enerji kaynaklarının üretilmesi açısından gelecek nesillere daha yaşanabilir ve spor yapılabilir bir çevre bırakma açısından önemli boyut olduğunu düşündükleri söylenebilir. Literatürdeki çalışmalardan, Demirel (2009); Deniz ve Genç (2007, s. 24); Fransson ve Garling (1999, s. 400) yaptıkları çalışmalarında kadınların çevresel tutuma yönelik duyarlılıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Araştırmanın diğer bir sonucu olarak, sporun yaygınlaştırılmasında sorumlu kurum ve kuruluşların üzerine düşen görevleri yerine getirmesi, spor politika ve uygulamaları koşullardaki değişikliklerin spor açısından kapsamlı bir biçimde ele alınarak uygun düzenlemelerin yapılması (Koçak, 2013) olarak tanımlanan Sporda örgütsel sürdürülebilirlik boyutuna yaşı daha büyük olan öğretmenlerin genç olanlara göre algılamaları yüksek bulunmuştur. Sonuçla öğretmenlerin deneyimlerine ve yaşanmışlıklarının genç öğretmenlere göre fazla olmasından belirlenen spor politikalarının uygulanabilirliğinde, kitle iletişim araçlarının önemi, etik sorunların çözülmesi, spor organizasyonlarının önemi, uluslararası arenada sportif başarı kazanma gibi alt temaları içerdiği için sporda sürdürülebilirliğin sağlanması açısından sporun sosyal boyutunun önemine daha fazla önem gösterdikleri söylenebilir. Yücel, (2018); Koçak'ın (2013, s. 125) yaptıkları çalışmada öğrencilerin yaş değişkenine göre sporda sürdürülebilirliğe ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Öğretmenlerin Sporda sürdürülebilirlik tutumlarının takım sporu ile uğraşan öğretmenlerin sosyal sürdürülebilirlik alt boyutunda bireysel sporla uğraşan katılımcılara göre yüksek bulunmuştur. Sporda sosyal sürdürülebilirlik; spor yapmada fırsat eşitliğini, sportif etkinliklere katılım hakkını, sosyal yaşamı iyileştirmeyi, spor yoluyla toplumsal duyarlılığı artırmayı, spor kültürünün oluşturulmasını, sporu insan ihtiyacı olarak algılanmasını içermesinden dolayı öğretmenlerin sosyal sürdürülebilirliğe ilişkin tutumlarının

yüksek çıkmasını etkilemiş olabileceği düşünölmektedir. Koçak'ın (2013, s. 126) yaptığı araştırmada öğrencilerin branşları ile sporda sürdürülebilirliğe ilişkin tutumları arasında farklılık bulunmamıştır.

Araştırmanın diğer bir sonucu olarak da sporda sürdürülebilirlik tutumlarının mesleki deneyimi 16 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin bireysel sürdürülebilirlik tutumlarının yüksek olduğu bulunmuştur. Mesleki deneyimi yüksek olan öğretmenlerin, öğrencilerde becerilerin geliştirilmesi, sosyalleşme, sağlığın önemi ve korunması, kişisel gelişim, kaliteli yaşam farkındalığının artması gibi temalardan oluşan bireysel sürdürülebilirliği (Koçak, 2015, s. 228) önemsedikleri söylenebilir. Bu alt temaları mesleki deneyimleri sayesinde daha çok tecrübe ettikleri, çocuklarla ve gençlerle beden eğitimi ve spor alanında birebir görev yapan bireyler olmalarından dolayı bireysel sürdürülebilirliğin dinamiklerinin önemini vurguladıkları söylenebilir. Bireylerin spora katılımı ve teşviki olarak tanımlanan bireysel sürdürülebilirlik, tutum, yetenek ve/veya davranışlarında uzun dönemli olumlu değişiklikler geliştirme olarak tanımlanmıştır (Lindsey, 2008, s. 281). Bu noktada beden eğitimi öğretmenlerine çok büyük sorumluluk almaktadır. Çünkü beden eğitimi öğretmeni sporun ne olduğunu branşları sağlık için sporun faydalarını belki de öğrencilere ilk tanıtan ve anlatan kişidir. Atılgan (2018, s. 12) araştırmasında beden eğitimi öğretmenlerinin özgüveni yüksek kişiler olduğunu belirtmiştir. Okullarda en çok rol model olarak görünen branş öğretmeni beden eğitimi öğretmenleridir. Bu nedenle öğrencilere bireysel sürdürülebilirliğin yanı sıra eğitim, sağlık gibi toplumsal hizmetlerin yeterliliği, fırsat eşitliği, sosyal adalet, cinsiyet eşitliği gibi temaları (Koçak, 2015, s. 230) içeren Sosyal sürdürülebilirliğin de önemini anlatma beden eğitimi öğretmenlerinin en birincil görevleridir. Spor Katılımından elde edilen ekonomi değerinin yanı sıra, bireylerin fiziksel, zihinsel, sosyal ve psikolojik refahını artırmaya yönelik doğal değerlere sahiptir (Hamafyelto, 2006, s. 258). Bu açıklamaya göre, sporun birincil amacının bireysel sürdürülebilirlik olduğu görölmektedir.

Bu açıklamalara dayanarak daha sürdürülebilir bir dünya yaratmak için okulların sorgulayan, sorumlu ve araştıran insanlar üretmesi gerekmektedir. Bilgi, algı ve değer kazanımı da bireyin eğitimi yoluyla sağlanabilir. Bu noktada en çok bireye öğretmenler aracılığıyla ulaşılabilir. Öyleyse öğretmen ve öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma ve gelecekte yaşanabilir bir dünya yaratma konusunda bilgi, algı ve değerler bazında iyi donatılmış olmaları şarttır. Her yaştan bireyin sürdürülebilir bir gelecek için sorumluluk üstlenmesini sağlamak için onlara model olacak öğretmen ve öğretmen adaylarının sürdürülebilir bir dünya ve yaşam biçiminin farkında olması sağlanmalıdır (Demirbaş, 2015). Gençlerin güçlü bir ahlaki algı geliştirmelerine yardımcı olacak türden deneyimler sağlamalıdır, böylece çevrelerindeki dünyada olup bitenlere eleştirel bir gözle bakacaklar ve kanaatlerine göre hareket etme gücüne, sosyal ve çevresel sorunlara çözüm bulma becerilerini ve analitik yeteneklerini geliştirebilirler. Yenileme yalnızca tabandan gelebilir ve eğitimin zorluğu, küreselleşmiş bir sistem içinde güçlü yerel demokrasiler yaratmaya yardımcı olmak için bu sürece kilitlenmektir. Bu sürecin uygulayıcılarından biri olan beden eğitimi öğretmenlerinin sorumlulukları sadece beden eğitiminde çeşitli aktiviteleri öğrencilerine aktarmak değil daha da önemlisi aynı aktiviteleri anlamının ve değer vermenin çevresel, sosyal, bireysel sonuçlarına ilişkin farkındalıklarını arttırmaktadır.

Sonuç olarak sporda sürdürülebilirliğin toplum içerisinde gelişmesinin ilk uygulayıcıları olan beden eğitimi öğretmenlerinin farkındalık yaratmada öncü oldukları gelecek nesillerin duyarlılıklarının artması açısından önem arz etmektedir. Beden eğitimi ders programları içerisinde kaynakların sürdürülebilir kullanımına yönelik ders ve konuların eklenmesi öğretmenlerin sürdürülebilirliğe yönelik farkındalık, tutum ve davranış düzeylerinin gelişmesine ve öğrencilerine bu konuda daha geniş bir perspektif den bakmalarına ve duyarlılıklarının artmasına neden olacaktır. Bu nedenle sporda sürdürülebilirliğin önündeki engelleri kaldırmada eğitimin en önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

Öneriler

Gelecekteki araştırmalar, sporun çeşitli paydaş gruplarının spor organizasyonlarının sporda sürdürülebilirliğe yönelik beklentilerine odaklanmalıdır. Aynı zamanda beden eğitimi öğretmenleri için düzenlenen hizmet içi eğitim seminerlerine sürdürülebilir kalkınma ile ilgili ve özellikle sporda sürdürülebilirliğe yönelik eğitimler dâhil edilmelidir. Her eğitim kademesinde gerçekleştirilen projeler gibi sporda sürdürülebilir gelişme ile ilgili konular ele alınarak projeler geliştirilip özellikle eğitimin her kademesindeki öğrencilerin katılımı sağlanarak sporda sürdürülebilirlik farkındalığının artırılması önerilebilir.

Etik Beyan

“Sporda Sürdürülebilir Başarı İçin Beden Eğitimi Öğretmenleri Bakış Açısı” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik araştırmalar Etik Kurulu’nun 22.05.2021 tarih ve Karar NO:60 sayılı izni ile uygulanmıştır.

Kaynakça

- Akgül U. (2010). Sürdürülebilir kalkınma: Uygulamalı antropolojinin eylem alanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 24, 133- 164.
- Atılğan D. (2018). Beden eğitimi öğretmenleri ve antrenörlerin özgüven düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20(4), 8-22
- Balcı, V. ve Koçak, F. (2014). Spor ve rekreasyon alanlarının tasarımında ve kullanımında çevresel sürdürülebilirlik. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 46-58.
- Beyhan Ş. G. ve Ünügür S. M. (2005). Çağdaş gereksinmeler bağlamında sürdürülebilir turizm ve kimlik modeli. *İTÜ Dergisi*, 4(2), 79-87.
- Bossel, H. (1999). *Indicators for sustainable development: Theory, method, applications: a report to the balaton group. winnipeg: International Institute for Sustainable Development (IISD), Canada.*
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün Ö. A., Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2017). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çobanoğlu, O. ve Türer, B. (2015). Fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin sürdürülebilir kalkınma farkındalıklarının belirlenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(5), 235-247.
- Demirel, M. (2009). *Rekreasyonel etkinliklere katılım ve çevresel duyarlılık* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirbaş, Ö. Ç. (2015). Öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma farkındalık düzeyleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, 300-316
- Deniş, H. ve Genç, H. (2007). Çevre bilimi dersi alan ve almayan sınıf öğretmenliği öğrencilerinin çevreye ilişkin tutumları ve çevre bilimi dersindeki başarılarının karşılaştırılması, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(13), 20-26.
- Dowda, M., James, F., Sallis, J. F., McKenzie, T. L., Rosengard, P. ve Kohl, H. W. (2005). Evaluating the sustainability of SPARK physical education: A case study of translating research into practice. *Res Q Exerc Sport*, 76(1), 9-19. doi: 10.1080/02701367.2005.10599257.
- Dinç, Z. F. (2010). Relationship between achievement goal orientation and physical seşf-perception among students attending physical education teaching. *World Applied Sciences Journal*, 11(6), 662-668.
- Dinc, Z. F. (2011). Social Self-efficacy of adolescents who participate in individual and team sports. *Social Behavior and Personality*, 39(10), 1417-1423.
- Fien, J. (1993). *Education for the environment: Critical curriculum theorizing and environmental education*. Geelong: Deakin University Press.
- Francis, T., Norris, J. ve Brinkmann, R. (2017). Sustainability initiatives in professional soccer. *Soccer Soc*, 18, 396-406.
- Fransson, N. ve Garling, T. (1999). Environmental concern: Conceptual definitions measurement methods and research finding, *Journal of Environmental Psychology*, 19, 369 382.
- Gençoğlu, Ü. ve Aytaç, A. (2016). Kurumsal sürdürülebilirlik açısından entegre raporlamanın önemi ve BIST uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 51-66.
- Gladwin, T., Kennely, J. ve Krause, S. T. (1995). Shifting paradigms for sustainable development: Implications for management theory and research, *Academy of Management Review*, 20(4),874-907.
- Hamafyelto, S. S. (2006). Goal orientation and sports participation motives of secondary school students in Borno State. *ICHPER-SD. African Region*, 1(1), 56-60.
- Hardman K. (2002). Council of Europe Committee for the development of sport (CDDS), Report on School Physical Education in Europe. MSL-IM, 16, 9, Council of Europe, Strasbourg, 2002.
- Harris, M. J. (2000). Basic principles of sustainable development. *Global Development and Environment Institute Working Paper*. USA: Tufts University.
- Houghton, R. A. (2007). Balancing the global carbon budget, *Annual Review of Earth and Planetary Sciences*, 35, 313-347. DOI: 10.1146/annurev.earth.35.031306.140057
- Hoye, R., Nicholson, M. ve Haulihan, B. (2015). *Spor ve politika meseleleri ve analizi* (Çev: C. Tınaz, M. Bakır (Ed.) (1. Basım). İstanbul: Beta.
- Kellison, T. B. ve Hong, S. (2015). The adoption and diffusion of pro-environmental stadium design, *European Sport Management Quarterly*, 15(2), 249-269.
- Kirk, D. (2004). Sport and early learning experiences. in driving up participation: *The Challenge for Sport*. London: Sport England. p. 69–77.
- Koçak F., Tuncel, F. ve Tuncel, S. (2013). Sporda sürdürülebilirliğin boyutlarının belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 11(2), 113-129.

- Koçak, F., Tuncel, S. ve Tuncel, F. (2015). Sporda sürdürülebilirlik leği'nin geçerlik ve güvenirlik alışması: Türk niversite ğrencileri. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(2), 220-235.
- Koçak, F. (2013). *Sporda sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Labuschagne, C., Brent, A.C. ve Van Erck, R. P. G. (2005). Assessing the sustainability performances of industries. *Journal of Cleaner Production*, 13, 373-385.
- Lamberton, G. (2005). Sustainable sufficiency: An internally consistent version of sustainability. *Sustainable Development*, 13(1), 53-68.
- Lawson, H. A (2005). Empowering people, facilitating community development, and contributing to sustainable development: the social work of sport, exercise, and physical education programs sport, *Education and Society*, 10(1), 135-160.
- Lawson, H. A. (1995). International changes and challenges: Their import for new models for practice. *Quest*, 47, 411-426.
- Lindsey, I. (2008). Conceptualizing sustainability in sports development. *Leisure Studies*, 27(3), 279-294.
- Mallen, C., Chard, C. ve Sime., L. (2013). Web communications of environmental sustainability initiatives at sport facilities hosting major league soccer. *Journal of Management and Sustainability*, 3(3), 115-130.
- Mallen, C., Stevens, J., Adams, L. ve McRoberts, S. (2010). An assessment of the environmental performance of an international multi-sport event: Understanding the organizational barriers to event sustainability. *European Sport Management Quarterly*, 10(1), 97-122.
- Mallen, C. ve Chard C. (2012). What could be in Canadian sport facility environmental sustainability. *Sport Management Review*, 15, 230-243.
- McCullough, B. P., Pelcher, J. ve Trendafilova, S. (2020). An exploratory analysis of the environmental sustainability performance signaling communications among North American sport organizations. *Sustainability*, 12(5), 2-17.
- Nemli E. (2004). *Sürdürülebilir kalkınma: şirketlerin çevresel ve sosyal yaklaşımları*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Nemli, E. (2007). Sürdürülebilir gelişme: Ekonomi ile evre arasındaki denge. Sunum, İstanbul, Kalder-evre Uzmanlık Grubu, <http://www.kalder.org.tr>.
- zek, V., Sirel, A. ve Akansel, S. (1996). *Turizm-arac mı, amaç mı? Dünya şehircilik kolokiyumu*. Alanya, Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 143-15.
- Penny, D. (1999). Physical education: In changing times is it time for a change? *British Journal of Physical Education*, 30(2), 4-6.
- Penny, D. ve Chandler. T. (2000). Physical education: What future(s)? *Sport, Education and Sociel*, 5(1), 71-87.
- Preuss, H. (2013). The contribution of the FIFA World Cup and the Olympic Games to green economy, *Sustainability*, 5,3581-3600, doi:10.3390/su5083581.
- WCED. (1987). *World commission on environment and development, our common future: The brundt and report*. Oxford: Oxford University Press.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma: Bir yazın taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (3), 181-208.
- Yücel, A. S., Eskiyecek, C. B., ifti, İ., Tan, ., Savucu, Y. ve Türkmen, A. (2018). Lisans ğrencilerinin sporda srdrlebilirliğe ilişkin grşlerinin değerlendirilmesi (Fırat niversitesi rneği), *Mukaddime*, 9(2), 261-292.

EXTENDED ABSTRACT

One of the most used concepts in all disciplines today is the concept of sustainability. The concept of sustainability is a frequently used concept in agriculture, tourism, architecture, businesses and economy. One of the other areas where sustainability is used is sustainability in sports. A sustainable development in the field of sports occurs when all subsystems of the sport can be used effectively and efficiently. Sustainability in sports requires the effective and efficient use of all systems of sports with a holistic approach. Besides the institutions responsible for the sustainability of sports development, the biggest responsibility lies with the physical education teachers who are responsible for educating future generations. Because it is very important to train individuals correctly at an early age in order to leave a more livable nature to future generations and to ensure sustainability in sports. This research has been conducted with the acceptance that the effects of sustainability in sports on physical education teachers are a subject of research since sustainable development itself is a controversial subject. It is seen that the personal and social developments of students in the curriculum of physical education are handled as two sides of the same coin. For this reason, teachers' perspectives are important in terms of the development of sustainability in sports and its transfer to young generations. The aim of this study is to examine the perspectives of physical education teachers, who are an important factor for the development of sustainability in sports. The sample of the study consists of 232 physical education teachers working in secondary and high schools in the city center of Kahramanmaraş in the 2019-2020 academic year. As data collection tools, the ""Sustainability in Sports Scale (SSS)"" developed by Koçak et. al. (2013). In statistical

analysis; T test was used for paired comparisons and one-way analysis of variance (ANOVA) was used for multiple comparisons ($p < 0.05$). When the results of the study are examined, when the whole SSI ($= 3.56 \pm ,32$) and its sub-dimensions are examined, the lowest attitude score is in the economic dimension ($\chi = 3.09 \pm ,52$) and the highest attitude score is in participation sustainability ($= 4.56 \pm ,59$). These values show that teachers have a positive attitude in the whole of SSS and in individual, participation, organizational and environmental sustainability sub-dimensions, and they show a moderate sustainability attitude in social and economic sustainability sub-dimensions. As a result of the study, it can be said that male teachers are more sensitive to the importance of social sustainability, which includes the protection of rights and freedoms, social justice and political accountability. At the same time, it can be said that they think that it is an important dimension in terms of minimizing resource consumption, which includes the environmental sustainability dimension, ensuring the recycling of waste by reusing it, and generating renewable and non-polluting energy resources, leaving a more livable and sporting environment for future generations. Among the studies in the literature, Demirel (2009) and Fransson and Garling (1999) found in their studies that the sensitivity of women towards environmental attitude was higher than that of men. In addition, in the study of Deniz and Genç (2007), it was found that female university students' attitudes towards environmental sustainability were more positive than male students. These results contrast with our study findings. As another result of the study, the perceptions of the teachers who are older in the dimension of organizational sustainability in sports are higher than the younger ones. In the study conducted by Yücel, (2018) and Koçak (2013), no significant difference was found between the students' attitudes towards sustainability in sports according to the age variable. Teachers' sustainability attitudes in sports were found to be higher in the social sustainability sub-dimension of the teachers engaged in team sports compared to the participants who deal with individual sports. In the study conducted by Koçak (2013), no difference was found between the students' branches and their attitudes towards sustainability in sports. As another result of the study, it was found that teachers who have 16 years and more professional experience of sustainability attitudes in sports have high individual sustainability attitudes. Individual sustainability is defined as creating long-term changes in individuals' attitudes, abilities and / or behaviors through their participation in sports (Lindsey, 2008, p. 289). Individual Sustainability can be said to be the most important aspect of sustainability in sports because they experience these sub-themes more thanks to their professional experiences, and they emphasize the importance of individual sustainability themes since they are individuals who work one-on-one with children and young people in the field of physical education and sports. As a result, physical education teachers, who are the first practitioners of the development of sustainability in sports in the society, are pioneers in raising awareness, and it is important in terms of increasing the sensitivity of future generations. Adding lessons and subjects for the sustainable use of resources in the physical education curriculum will increase the awareness, attitude and behavior levels of teachers towards sustainability and increase their awareness and sensitivity to their students on this issue. For this reason, it can be said that education is one of the most important factors in removing the obstacles to sustainability in sports. Future research should focus on the sports organizations' expectations for sustainability in sports of the various stakeholder groups of sport. At the same time, trainings on sustainable development should be included in in-service training seminars organized for teachers.

Türkiye Futbol Süper Liginde Yabancı Futbolcu Düzenlemesinin Değerlendirilmesi

Uğur ÖZER¹

Öz

Bu araştırmanın amacı son on sezonda Türk futbolunda uygulanan yabancı futbolcu sınırlaması ile ilgili düzenlemelerin değerlendirilmesidir. Çalışmada betimsel araştırma modeli kullanılmış ve gerekli veriler ilgili veri tabanlarından elde edilmiştir. Araştırma kapsamında 2010-2015 ve 2015-2020 sezonları arasında Süper Ligde uygulanan yabancı futbolcu düzenlemelerinin Türk futboluna etkileri kulüpler ve A Milli Takım düzeyinde, karşılaştırılabilir olarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda 2015-2020 yılları arasında uygulanan ve A Takımı Listesinde 14 yabancı futbolcunun yer alabildiği dönemde, kulüplerin UEFA organizasyonları başarısına göre sınırlı bir puan artışı olduğu, buna karşın aynı dönemde Türk Milli Takımının FIFA sıralamasında belirgin bir yükseliş olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle, 2015-2016 sezonundan itibaren uygulanan yabancı futbolcu düzenlemesinin, kulüplerin UEFA organizasyonları başarısında belirgin bir etkisi olmamasına rağmen, FIFA sıralamasındaki yükseliş göz önünde bulundurularak, milli takım düzeyinde olumsuz bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Türkiye Futbol Süper Ligi, Yabancı Futbolcu Sınırlaması

Evaluation of Foreign Soccer Players Regulation in Turkish Football Super League

Abstract

The aim of this research is to evaluate the regulations regarding the restriction of foreign players applied in Turkish football in the last ten seasons. Descriptive research model was used in the study and necessary data were obtained from related databases. Within the scope of the research, the effects of foreign football player regulations applied in the Super League between 2010-2015 and 2015-2020 seasons on Turkish football were analyzed comparatively at the level of clubs and A National Team. As a result of the study, in the period implemented between 2015-2020 and when 14 foreign players could be included in the A Team List, there was a limited increase in points according to the success of the UEFA organizations of the clubs, however, a significant rise in the FIFA ranking of the Turkish National Team in the same period. Considering the rise in the FIFA rankings, it can be said that although the regulation of foreign players, implemented since the 2015-2016 season, has not had a significant effect on the success of the UEFA organizations of the clubs, it does not have a negative effect at the national team level.

Key Words: Football, Turkish Football Super League, Foreign Players Restriction

Atıf İçin / Please Cite As:

Özer, U. (2022). Türkiye futbol süper liginde yabancı futbolcu düzenlemesinin değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 439-457.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.07.2021

¹Dr. Öğr. Üyesi - Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ugurozer84@hotmail.com

Giriş

Profesyonel bir spor dalı olarak gelişen ve yaygınlaşan futbol, sosyoekonomik olarak tüm dünyada olağanüstü boyutlara ulaşmış, bilimsel araştırmalara konu olan bir faaliyet durumundadır. Toplumsal olarak küçümsenmeyecek bir etkiye sahip olan futbol sektörel anlamda da önemli sayılabilecek bir yapı sergilemektedir. Bugünkü durumda futbol kulüpleri gelirleri ve bütçeleriyle sadece sportif bir yapı olmaktan çıkarak ekonomik bir organizasyona da dönüşmüşlerdir. Dolayısıyla mevcut kaynaklarını (para, zaman, mekân, malzeme, personel vb.) rasyonel bir şekilde kullanmak kulüpler açısından da önemli hale gelmiştir (Akşar ve Merih, 2008, s. 143).

Günümüzde bir spor dalı olmasının yanında yarattığı ekonomik değer ile ticarileşmesi sonucu büyük ölçekli bir endüstri haline gelen futbolda, kulüplerin bütçe açıkları ve yüksek meblağlara ulaşan borçluluk düzeyi tehlike sinyalleri olarak algılanmaktadır. Avrupa futbolunun yönetiminden sorumlu olan Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA-Union of European Football Associations), futbol kulüplerinin finansal yapılarını sağlamlaştırmak ve rekabetçi dengeyi korumak adına çeşitli yaptırımlar uygulayarak finansal tehlikelere karşı önlemler almaya çalışmaktadır (Güngör, 2014a, s. 21). Bu kapsamda UEFA tarafından çıkarılan Finansal Fair Play düzenlemesi, futbolda ekonomik başarıyı geliştirmek, kulüplerin ömürlerini uzatmak ve sürekliliklerini sağlamak için oluşturulmuştur. Finansal Fair Play düzenlemesinin amaçları, kulüplerin daha disiplinli ve mantıklı bir şekilde yönetilmesini sağlamak, transfer ücretlerini astronomik seviyelerden olması gereken seviyelere düşürmek, gençlere ve altyapıya yatırım yapılmasının önünü açmak, kulüplerin gelir-gider dengesini gözeterek hareket etmelerini ve mali yükümlülüklerini zamanında yerine getirmelerini sağlamaktır (Bıçakçı, 2015, s. 8).

1923'ten beri Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği'nin (FIFA-Federation Internationale de Football Associations) ve 1962'den beri de UEFA'nın bir üyesi olan Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) Türkiye'de futbolu düzenleyen ve yürüten tek kuruluştur (TFF Statü, 2019, s. 7). Dolayısıyla UEFA tarafından alınmış olan kararları uygulamak ve kulüplerin bu kararlara uymasını sağlamak da TFF'nin yetkisi dâhilindedir.

TFF tarafından düzenlenen Süper Lig, Türkiye'deki en üst profesyonel futbol ligidir ve Süper Lig'de müsabakalar 2019-2020 sezonuna kadar 18 futbol takımı arasında, çift devreli lig usulüne göre oynanırken, ortaya çıkan Covid 19 salgını küme düşürülme uygulamasının askıya alınmasına neden olduğu için, 2020-2021 sezonunda Süper Lig'de 21 takım yer almıştır.

Futbolcuların statüsü ve transferlerine ilişkin hükümler, FIFA'nın Oyuncu Statüsü ve Transferlerine ilişkin talimatlarına uygun olarak TFF Yönetim Kurulu tarafından düzenlenmektedir (TFF Statü, 2019, s. 9). Futbol kulüpleri Süper Lig müsabakalarına katılabilmek için federasyon tarafından düzenlenen Futbolcuların Uygunluğu hükümlerine uymak zorundadır. Futbolcu Uygunluğu düzenlemesi her sezon için ayrı düzenlenen Süper Lig Müsabakaları Statüsü belgesinde yer almaktadır.

2019-2020 Sezonu Süper Lig Müsabakaları Statüsüne göre; kulüpler istedikleri sayıda profesyonel futbolcu sözleşmesi imzalayabilir ve tescil ettirebilirken, bir kulübün A Takım Listesi en fazla 28 futbolcu olabilir ve listede yer alan en az 14 futbolcu Türkiye A Milli Futbol Takımında oynama uygunluğuna sahip olmalıdır. Kulüplerin A Takım Listesinde en fazla 3 kaleci yer alabilir ve bu kalecilerden en az birisinin Türkiye A Milli Takımında oynama uygunluğu bulunan futbolcu olması zorunludur. Türk futbolcular içerisinde kulübün kendi alt yapısından yetişmiş en az 4 futbolcunun ve Türkiye'deki diğer kulüplerin alt yapısından yetişmiş en az 4 futbolcunun bulundurulması zorunlu tutulmuştur. Bu düzenleme ile diğer ülkelerde yetişmiş olan Türk futbolculara sınırlama getirilmiştir. Futbolcu Uygunluğu düzenlemesine göre Süper Lig futbol takımları A Takım Listelerinde en fazla 14 yabancı futbolcu bulundurabilmektedir (TFF Müsabaka Statüleri, 2019-2020).

Yukarıda belirtilen kurallar 2015-2016 Sezonundan günümüze kadar Türkiye Süper Ligi'nde uygulanmaktadır. Daha önceleri ise TFF tarafından sürekli değişen bir yabancı futbolcu politikası izlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. *Türkiye Futbol Federasyonu Süper Lig’inde Son 10 Sezonda Uygulanan Yabancı Futbolcu Sınırı Sayıları*

<i>Sezon</i>	<i>Bir Kulüpte Bulunabilecek En Fazla Lisanslı Yabancı Futbolcu Sayısı</i>	<i>18 Kişilik Maç Kadrosunda Bulunabilecek En Fazla Yabancı Futbolcu Sayısı</i>	<i>Aynı anda Müsabakalarda Oynayabilen Yabancı Futbolcu Sayısı</i>
2010-2011	10	8	6
2011-2012	Kulüpler istedikleri sayıda yabancı futbolcu ile sözleşme imzalayabilirler	8	6
2012-2013	Kulüpler istedikleri sayıda yabancı futbolcu ile sözleşme imzalayabilirler	8	6
2013-2014	10	6	6
2014-2015	8	8	5
2015-2016	14	11	11
2016-2017	14	11	11
2017-2018	14	11	11
2018-2019	14	11	11
2019-2020	14	11	11

Kaynak: Türkiye Futbol Federasyonu Müsabaka Statüleri (2010-2020).

Türk futbolunda yabancı futbolcu sınırlaması ile ilgili başlıca iki farklı görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre, yabancı futbolcu sayısının artırılmasının Türk Futboluna zarar vereceği ve yabancı futbolcuların, genç Türk futbolcularının önünü keseceğidir. Bu görüşü savunanlar Türk futbolunun gelişimi için yabancı futbolcu sınırlamasının şart olduğunu ifade etmektedir.

İkinci görüş ise yabancı futbolcu sayısını sınırlı tutmanın düşük rekabet ortamı yarattığını, Türk Vatandaşı futbolcuların kendilerini geliştirmek için yeterince çalışmadıklarını, yerlerini kaybetme korkularının bulunmadığını, ancak yabancı iyi futbolcular ile aynı ücretleri talep ettiklerini, kulüplerin bu sebeple maliyetlerinin fazla olduğunu ve verim alamadıklarını, bu sınırlama nedeniyle Türk Vatandaşı futbolcu ücretlerinin anlamsız derecede yükseldiğini, yabancı futbolcu sınırlamasının Avrupa’da mücadele eden takımların önünü tıkadığını, UEFA ve Şampiyonlar Ligi ya da uluslararası oyunlarda rakipleri önünde eşit şartlar altında olmadıklarını, haksız rekabetin olduğunu ve başarının belli bir noktadan sonra elde edilemediğini, bu nedenle de yabancı futbolcu sayısının artırılması ya da bu sınırlamanın kalkmasını savunanlardan oluşmaktaydı.

Yabancı futbolcu sayısının artırılmasını savunan görüş, sayı artınca, kulüplerin önünün açılacağı ve daha geniş bir havuzdan seçim yapma şansına ulaşacaklarını, Türk futbolcuların ücretlerinin makul düzeylere gerileyeceğini, tüm takımların bütçelerini daha doğru değerlendireceklerini, Türk futbolcuların daha çok çalışarak kendilerini geliştireceklerini ve bu durumun da Türk futbolunu ilerleteceğini, Türk futbolunun yabancılara izin verilmediği dönemlerde, en başarısız dönemlerini yaşadığını ve futbolcu ücretlerinin çok yükseldiğini, Türk milli takımının düzeyinin gerilediğini, diğer taraftan yabancı sınırlamasının olmadığı futbolda başarılı olan ülkelerin ve AB vatandaşı futbolcuların yabancı sayılmadığı Avrupa ülkelerinin göz önüne alınması gerektiğini belirtmekteydi (Şar, 2007, s. 543-544).

Yukarıdaki tartışmalardan hareketle bu araştırmanın amacı son on sezonda Türk futbolunda uygulanan yabancı futbolcu sınırlaması ile ilgili düzenlemelerin değerlendirilmesidir. Gelecekte yapılacak olan muhtemel düzenlemelere fikir sağlaması açısından araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Betimsel araştırmalar bir durumun olduğu gibi açıklanması için ayrıntılı bir şekilde incelenmesinde tercih edilen araştırma yöntemleridir (Yıldırım, 2019, s. 94).

Verilerin Toplanması

Çalışma verilerinin toplanması aşamasında döküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılmak istenen konular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir (Karaman, 2019, s. 37). Önceden resmi veya özel olarak oluşturulan her türlü belge nicel ve nitel araştırmalarda veri kaynağı olarak kullanılabilir (Sönmez ve Alacapınar, 2019, s. 188-189).

Bu kapsamda Türkiye Futbol Federasyonu tarafından her sezon sonu paylaşılan kulüplerin istatistiklerini içeren belgeler çalışmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur. Ayrıca çalışma konusuna ilişkin istatistiksel veri tabanlarından da faydalanılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında 2010-2011 sezonu ile 2019-2020 sezonları arasında süper lig futbol kulüplerinde yer alan Türk Vatandaşı ve yabancı futbolcu sayıları ile müsabakalarda görev alınan toplam süre analiz edilerek frekans ve yüzde değerleri elde edilmiştir. Bunun yanında 2015-2020 sezonları arasında Türk futbol kulüplerinin Avrupa kupaları başarıları sonucunda elde edilen ülke puanı, futbolda yabancı futbolcu sınırlamasının uygulandığı 2010-2011 sezonu ile 2014-2015 sezonları arasındaki ülke puanı ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca Türkiye A milli futbol takımının 2010-2020 yılları arasındaki FIFA başarı sıralamaları da yabancı futbolcu düzenlemeleri ile ilişkisel olarak analiz edilmiştir. FIFA tarafından açıklanan ülke puanları 2006-2018 yılları arasında farklı, 2018'den sonra farklı puanlama sistemi kullanılması nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yabancı futbolcu sınırlamalarının milli takım kadroları üzerinde etkilerinin belirlenmesi amacıyla 2010-2020 yılları arasındaki kadro analizleri yapılmıştır. Çalışmada Türk Vatandaşı olarak kodlanan futbolcular Türkiye A Milli Futbol takımında yer alabilme niteliğine sahip futbolcuları ifade etmektedir. Türk Vatandaşı olup başka ülke ulusal milli takımında yer alan futbolcular yabancı statüsünde değerlendirilmiştir. İstatistik analizleri için Microsoft Excel programı kullanılmıştır. Çalışmadaki analizler Türkiye Futbol Süper Ligi yabancı futbolcu kısıtlamaları dikkate alınarak yapılmıştır. Yabancı futbolcu düzenlemeleri ile ilgili olmayan, futbol kuralları ve kısıtlamaları yapılan analizlerde dikkate alınmamıştır.

Bulgular

Tablo 2. Süper lig 2010 Ağustos - 2015 Mayıs Arası Kulüplerin Toplam Futbolcu Sayısı

Kulüp Adı	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2010-2015 Toplam
Türk Vatandaşı Futbolcu Sayısı ve Yüzdesi	437 (%68,06)	388 (%65,98)	421 (%66,71)	468 (%67,14)	420 (%67,41)	2134 (%67,08)
Yabancı Futbolcu Sayısı ve Yüzdesi	205 (%31,93)	200 (%34,01)	210 (%33,28)	229 (%32,85)	203 (%32,58)	1047 (%32,91)
Toplam Futbolcu	642	588	631	697	623	3181

Kaynak: Süper Lig Kadro Bilgileri (2010-2015).

2010-2011 sezonunda Türkiye Süper Liginde yer alan toplam 642 futbolcunun %31,93'ü (205 futbolcu) yabancı, 2011-2012 sezonunda toplam 588 futbolcunun %34,01'i (200 futbolcu) yabancı, 2012-2013 sezonunda toplam 631 futbolcunun %33,28'i (210 futbolcu) yabancı, 2013-2014 sezonunda toplam 697 futbolcunun %32,85'i (229 futbolcu) yabancı, 2014-2015 sezonunda toplam 623 futbolcunun %32,58'i (203 futbolcu) yabancı olmuştur. 2010 Ağustos - 2015 Mayıs arasında toplam futbolcuların %67,08'i Türk Vatandaşı futbolcuyken, %32,91'i yabancı futbolcu olmuştur.

Tablo 3. Süper Lig 2015 Ağustos - 2020 Temmuz Arası Kulüplerin Toplam Futbolcu Sayısı

Kulüp Adı	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2015-2020 Toplam
Türk Vatandaşı Futbolcu Sayısı ve Yüzdesi	414 (%61,69)	391 (%56,66)	346 (%52,58)	405 (%56,17)	390 (%55,55)	1946 (%56,53)
Yabancı Futbolcu Sayısı ve Yüzdesi	257 (%38,3)	299 (%43,33)	312 (%47,41)	316 (%43,82)	312 (%44,44)	1496 (%43,46)
Toplam Futbolcu	671	690	658	721	702	3442

Kaynak: Süper Lig Kadro Bilgileri (2015-2020).

2015-2016 sezonunda Türkiye Süper Liginde yer alan toplam 671 futbolcunun %38,3'ü (257 futbolcu) yabancı, 2016-2017 sezonunda toplam 690 futbolcunun %43,3'ü (299 futbolcu) yabancı, 2017-2018 sezonunda toplam 658 futbolcunun %47,4'ü (312 futbolcu) yabancı, 2018-2019 sezonunda toplam 721 futbolcunun %43,8'i (316 futbolcu) yabancı, 2019-2020 sezonunda toplam 702 futbolcunun %44,4'ü (312 futbolcu) yabancı olmuştur. 2015 Ağustos - 2020 Temmuz arasında toplam futbolcuların %56,53'ü Türk Vatandaşı futbolcuyken, %43,46'sı yabancı futbolcu olmuştur.

Tablo 4. 2010-2011 Sezonu Mısabakalarda Görev Alan Futbolculara İlişkin Veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Fenerbahçe	15	60	16486	49,08	10	40	17104	50,91
2. Trabzonspor	16	64	21808	64,94	9	36	11772	35,05
3. Bursaspor	16	59,25	20680	63,42	11	40,74	11923	36,57
4. Gaziantepspor	19	65,51	18089	54,05	10	34,48	15374	45,94
5. Beşiktaş	22	59,45	17135	52,8	15	40,54	15316	50,98
6. Kayserispor	17	60,71	21034	62,49	11	39,28	12625	37,50
7. Eskişehirspor	17	62,96	21072	62,83	10	37,03	12463	37,16
8. Galatasaray	21	63,63	19688	58,60	12	36,36	13909	41,39
9. Kardemir Karabükspor	19	67,85	17965	53,41	9	32,14	15670	46,58
10. Manisaspor	18	62,06	20291	60,54	11	37,93	13225	39,45
11. Medical Park Antalyaspor	19	76	25752	76,48	6	24	7917	23,51
12. Büyükşehir Bld. Spor	24	77,41	25215	75,12	7	22,58	8348	24,87
13. MKE Ankaragücü	23	67,64	19080	56,79	11	32,35	14515	43,2
14. Gençlerbirliği	21	61,76	25389	75,59	13	38,23	8197	24,4
15. Sivasspor	19	57,57	22337	66,58	14	42,42	11211	33,41
16. Bucaspor	28	70	21285	63,71	12	30	12122	36,28
17. Konyaspor	24	60	18892	56,26	16	40	14682	43,73
18. Kasımpaşa	21	65,62	20860	62,13	11	34,37	12712	37,86
Ortalama	19,94	64,45	20725	61,95	11	35,54	12726	38,04

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2010-2011)

Tablo 4'te yer alan Süper Lig 2010-2011 Sezonu verilerine göre mısabakalarda yer alan futbolcuların %64,45'i Türk Vatandaşı, 35,54' ise yabancı futbolculardır. Mısabakalarda toplam sürenin %61,95'inde Türk Vatandaşı, %38,04'nde yabancı futbolcular görev almıştır. 2010-2011 Sezonunu 1. sırada tamamlayarak Süper Lig Őampiyonu olan Fenerbahçe, yrtlen Şike soruşturması nedeniyle TFF tarafından 2011-2012 sezonunda UEFA Şampiyonlar Ligi'nden men edilmiştir (TFF, 2011a). Fenerbahçe'nin yerine ligi ikinci sırada tamamlayan Trabzonspor Şampiyonlar Ligi gruplarına doğrudan katılmıştır (TFF, 2011b). Bursaspor, Gaziantepspor ve Beşiktaş ise UEFA Avrupa Liginde mücadele eden diğer takımlar olmuştur.

Tablo 5. 2011-2012 Sezonu Mısabakalarda Görev Alan Futbolculara İlişkin Veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Galatasaray	20	74,07	21437	53,04	7	25,92	18973	46,95
2. Fenerbahçe	17	65,38	20550	52,06	9	34,61	18922	47,93
3. Trabzonspor	11	47,82	22158	56,07	12	52,17	17354	43,92
4. Beşiktaş	12	42,85	16240	40,13	16	57,14	24223	59,86
5. Eskişehirspor	15	60	20381	51,72	10	40	19019	48,27
6. İstanbul BBSK	18	64,28	21247	52,64	10	35,71	19114	47,35
7. Sivasspor	16	55,17	20985	53,35	13	44,82	18349	46,64
8. Bursaspor	16	59,25	20673	52,3	11	40,74	18849	47,69
9. Gençlerbirliği	28	77,77	28949	73,15	8	22,22	10623	26,84
10. Gaziantepspor	26	72,22	22550	55,60	10	27,77	17947	44,31
11. Kayserispor	19	61,29	20537	51,96	12	38,7	18983	48,03
12. Kardemir Karabükspor	30	73,17	22960	56,77	11	26,82	17477	43,22
13. Mersin İdman Yurdu	15	51,72	16796	50,33	14	48,27	16573	49,66
14. Orduspor	19	63,33	22579	55,63	11	36,66	18008	44,36
15. Medical Park Antalyaspor	24	80	32409	82,08	6	20	7073	17,91
16. Samsunspor	29	69,04	21013	53,16	13	30,95	18510	46,83
17. Manisaspor	19	63,33	20903	62,62	11	36,66	12473	37,37
18. MKE Ankaragücü	40	90,9	36842	93,32	4	9,09	2634	6,67
Ortalama	20,77	66,54	22733	58,1	10,44	33,45	16394	41,89

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2011-2012)

Tablo 5'te yer alan Süper Lig 2011-2012 Sezonu verilerine göre müsabakalarda yer alan futbolcuların %66,54'ü Türk Vatandaşı, 33,45'i ise yabancı futbolcular olmuştur. Müsabakalarda toplam sürenin %58,1'inde Türk Vatandaşı futbolcular, %41,89'unda yabancı futbolcular görev almıştır. Play-off uygulamasının denendiği 2011-2012 Sezonunda, Beşiktaş'ın mali kriterleri ve UEFA normlarını karşılayamaması sebebiyle 1 yıl men edilmesi üzerine (Ntv Spor, 2012), 2012-2013 sezonunda Avrupa kupalarına Galatasaray, Fenerbahçe, Trabzonspor, Eskişehirspor ve Bursaspor katılmıştır.

Tablo 6. 2012-2013 Sezonu Müsabakalarda Görev Alan Futbolculara İlişkin Veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Galatasaray	17	60,71	17166	51,15	11	39,28	16391	48,84
2. Fenerbahçe	18	62,06	19244	57,35	11	37,93	14309	42,64
3. Beşiktaş	18	64,28	15738	46,92	10	35,71	17802	53,07
4. Bursaspor	21	63,63	16046	47,7	12	36,36	17590	52,29
5. Kayserispor	15	55,55	16074	48,03	12	44,44	17389	51,96
6. Kasımpaşa	15	55,55	19089	56,81	12	44,44	14508	43,18
7. Medical Park Antalyaspor	20	74,07	23249	69,17	7	25,92	10362	30,82
8. Eskişehirspor	15	60	14210	42,3	10	40	19357	57,66
9. Trabzonspor	15	53,57	18354	54,6	13	46,42	15258	45,39
10. Gaziantepspor	17	56,66	16900	50,36	13	43,33	16657	49,63
11. Gençlerbirliği	18	62,06	16384	48,91	11	37,93	17113	51,08
12. Sivasspor	17	62,96	17889	53,33	10	37,03	15653	46,66
13. Sanica Boru Elazığspor	23	63,88	20638	61,52	13	36,11	12905	38,47
14. Akhisar Belediye	17	70,83	26799	79,57	7	29,16	6879	20,42
15. Kardemir Karabükspor	21	67,74	18969	56,52	10	32,25	14589	43,47
16. İstanbul BBSK	16	61,53	16207	48,24	10	38,46	17384	51,75
17. Orduspor	21	67,74	17220	51,45	10	32,25	16245	48,54
18. Mersin İdman Yurdu	22	57,89	15607	46,35	16	42,10	18063	53,64
Ortalama	18,11	62,21	18099	53,91	11	37,78	15469	46,08

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2012-2013)

Tablo 6'da yer alan Süper Lig 2012-2013 Sezonu verilerine göre müsabakalarda yer alan futbolcuların %62,21'i Türk Vatandaşı, 37,78'i ise yabancı futbolcular olmuştur. Müsabakalarda toplam sürenin %53,91'inde Türk Vatandaşı futbolcular, %46,08'inde yabancı futbolcular görev almıştır. 2013-2014 Sezonunda Avrupa kupalarına Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Bursaspor ve Türkiye Kupasını kazanan Fenerbahçe Şampiyonlar Ligi'ne katılım hakkı elde ettiği için, kupa finalisti Trabzonspor katılmıştır.

Tablo 7. 2013-2014 Sezonu Müsabakalarda Görev Alan Futbolculara İlişkin Veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Fenerbahçe	16	61,53	18711	55,94	10	38,46	14737	44,05
2. Galatasaray	20	57,14	17708	52,87	15	42,85	15783	47,12
3. Beşiktaş	16	55,17	16437	49,03	13	44,82	17083	50,96
4. Trabzonspor	21	67,74	19974	59,46	10	32,25	13617	40,53
5. Sivasspor	20	66,66	20329	60,68	10	33,33	13171	39,31
6. Kasımpaşa	19	67,85	16433	48,9	9	32,14	17166	51,09
7. Kardemir Karabükspor	16	61,53	19837	59,12	10	38,46	13716	40,87
8. Bursaspor	19	59,37	16281	48,42	13	40,62	17343	51,57
9. Gençlerbirliği	15	53,57	15097	44,89	13	46,42	18532	55,10
10. Akhisar Belediye	21	77,77	25042	74,77	6	22,22	8448	25,22
11. Torku Konyaspor	17	60,71	18749	55,72	11	39,28	14898	44,27
12. Eskişehirspor	19	61,29	16048	47,75	12	38,70	17557	52,24
13. Çaykur Rizespor	18	60	18140	53,89	12	40	15520	46,10
14. Kayseri Erciyesspor	20	62,5	16223	48,31	12	37,5	17353	51,68
15. Gaziantepspor	18	60	17236	51,37	12	40	16314	48,62
16. Elazığspor	23	60,52	17503	52,13	15	39,47	16070	47,86
17. Medical Park Antalyaspor	22	68,75	25306	75,26	10	31,25	8315	24,73
18. Kayserispor	15	51,72	15832	47,17	14	48,27	17725	52,82
Ortalama	18,61	61,8	18382	54,76	11,5	38,19	15186	45,23

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2013-2014)

Tablo 7’de yer alan Süper Lig 2013-2014 Sezonu verilerine göre müsabakalarda yer alan futbolcuların %61,8’i Türk Vatandaşı, 38,19’u ise yabancı futbolcular olmuştur. Müsabakalarda toplam sürenin %54,76’sında Türk Vatandaşı futbolcular, %45,23’ünde yabancı futbolcular görev almıştır. Fenerbahçe UEFA’nın vermiş olduğu iki yıl Avrupa kupalarından men kararı nedeniyle 2014-2015 sezonunda Şampiyonlar Ligi’ne katılamamıştır. Fenerbahçe yerine lig ikincisi Galatasaray Şampiyonlar Ligi gruplarına direkt katılmıştır. Ligi beşinci sırada bitiren Sivasspor ve Türkiye Kupası finalisti olarak Avrupa Ligne katılma hakkı kazanan Eskişehirspor’a şike davası sebebiyle UEFA’nın birer yıllık men cezası vermesi ve ligi altıncı sırada bitirmiş olan Kasımpaşa’nın UEFA kulüp lisansı alamaması üzerine (Ntv Spor, 2014), Avrupa kupalarına katılan diğer takımlar Beşiktaş, Trabzonspor, Kardemir Karabükspor ve Bursaspor olmuştur.

Tablo 8. 2014-2015 Sezonu Müsabakalarda Görev Alan Futbolculara İlişkin Veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Galatasaray	16	59,25	19691	58,51	11	40,74	13960	41,48
2. Fenerbahçe	14	63,63	20113	59,88	8	36,36	13473	40,11
3. Beşiktaş	15	60	18333	54,69	10	40	15186	45,30
4. İstanbul Başakşehir	17	68	19840	59,17	8	32	13689	40,82
5. Trabzonspor	23	69,69	20690	61,46	10	30,3	12970	38,53
6. Bursaspor	15	65,21	17858	53,31	8	34,78	15636	46,68
7. Mersin İdmanyurdu	18	69,23	19561	58,31	8	30,76	13983	41,68
8. Torku Konyaspor	16	61,53	20848	62,04	10	38,46	12755	37,95
9. Gençlerbirliği	19	61,29	18207	54,22	12	38,70	15371	45,77
10. Gaziantepspor	17	56,66	19288	57,5	13	43,33	14254	42,49
11. Eskişehirspor	24	75	19328	57,53	8	25	14265	42,46
12. Akhisar Belediye	22	68,75	20504	61,24	10	31,25	12976	38,75
13. Kasımpaşa	19	65,51	17814	53,16	10	34,48	15691	46,83
14. Çaykur Rizespor	16	59,25	19912	59,43	11	40,74	13591	40,56
15. Medicana Sivasspor	19	70,37	21821	64,92	8	29,62	11787	35,07
16. Kardemir Karabükspor	19	65,51	18623	55,53	10	34,48	14908	44,46
17. Suat Altın İnş. Kayseri Erciyesspor	21	63,63	17943	54,46	12	36,36	15620	46,53
18. Balıkesirspor	19	63,33	21543	64,2	11	36,66	12013	35,79
Ortalama	18,27	64,89	19550	58,26	9,88	35,1	14007	41,73

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2014-2015)

Tablo 8’de yer alan Süper Lig 2014-2015 Sezonu verilerine göre müsabakalarda yer alan futbolcuların %64,89’u Türk Vatandaşı, 35,1’i ise yabancı futbolcular olmuştur. Müsabakalarda toplam sürenin %58,26’sında Türk Vatandaşı, %41,93’ünde yabancı futbolcular görev almıştır. 2015-2016 Sezonunda ilk beş takım Avrupa kupalarında mücadele hakkı kazanmıştır.

Tablo 9. 2015-2016 Sezonu Müsabakalarda Görev Alan Futbolculara İlişkin Veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Beşiktaş	12	48	15383	45,72	13	52	18259	54,27
2. Fenerbahçe	13	50	15759	46,9	13	50	17841	53,09
3. Torku Konyaspor	15	53,57	16474	48,98	13	46,42	17159	51,01
4. Medipol Başakşehir	16	66,66	21893	65,16	8	33,33	11704	34,83
5. Osmalıspor	13	44,82	16409	48,9	16	55,17	17141	51,09
6. Galatasaray	15	55,55	18612	55,42	12	44,44	14967	44,57
7. Kasımpaşa	10	41,66	10847	32,34	14	58,33	22691	67,65
8. Akhisar Belediye	18	62,06	17232	51,32	11	37,93	16341	48,67
9. Antalyaspor	22	56,41	12762	38,05	17	43,58	20778	61,94
10. Gençlerbirliği	15	51,72	14207	42,2	14	48,27	19456	57,79
11. Bursaspor	18	52,94	12403	36,99	16	47,05	21125	63
12. Trabzonspor	25	65,78	18861	56,36	13	34,21	14603	43,63
13. Çaykur Rizespor	12	52,17	17654	52,78	11	43,47	15929	47,62
14. Gaziantepspor	19	59,37	15812	47,19	13	40,62	17690	52,8
15. Kayserispor	15	55,55	17819	53,26	12	44,44	15637	46,73
16. Medicana Sivasspor	18	58,06	15811	47,26	13	41,93	17641	52,73
17. Eskişehirspor	18	50	18325	54,73	18	50	15155	45,26
18. Mersin İdmanyurdu	24	72,72	20876	62,22	9	27,27	12672	37,77
Ortalama	16,55	55,8	16507	49,2	13,11	44,19	17043	50,79

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2015-2016)

Tablo 9’da yer alan Süper Lig 2015-2016 Sezonu verilerine göre müsabakalarda yer alan futbolcuların %55,8’i Türk Vatandaşı, 44,19’u ise yabancı futbolcular olmuştur. Müsabakalarda toplam sürenin %49,2’sinde Türk Vatandaşı futbolcular, %50,79’ünde yabancı futbolcular görev almıştır. Türkiye kupasını kazanarak Avrupa kupalarına katılma hakkı elde eden Galatasaray Finansal Fair Play kuralları gereği 1 yıl men cezası aldığı için bir sonraki sezon UEFA Avrupa Ligi’ne katılmamıştır (UEFA, 2016). Dolayısıyla İlk 5 takım 2016-2017 Sezonunda Avrupa Kupalarına katılma hakkı elde etmiştir.

Tablo 10. 2016-2017 Sezonu müsabakalarda görev alan futbolculara ilişkin veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Beşiktaş	10	38,46	10094	30,01	16	61,53	23532	69,98
2. Medipol Başakşehir	16	59,25	20948	62,41	11	40,74	12613	37,58
3. Fenerbahçe	11	44	15334	45,64	14	56	18262	54,35
4. Galatasaray	10	45,45	14547	43,27	12	54,54	19071	56,72
5. Antalyaspor	14	45,16	12316	36,82	17	54,83	21127	63,17
6. Trabzonspor	14	50	17611	52,54	14	50	15906	47,45
7. Akhisar Belediye	17	53,12	19202	57,08	15	46,87	14435	42,91
8. Gençlerbirliği	14	45,16	17006	50,63	17	54,83	16580	49,36
9. Atiker Konyaspor	13	52	15056	44,81	12	48	18538	55,18
10. Kasımpaşa	11	45,83	13027	38,72	13	54,16	20610	61,27
11. Kardemir Karabükspor	13	40,62	11083	33,14	19	59,37	22355	66,85
12. Aytemiz Alanyaspor	12	37,5	10981	32,68	20	62,5	22613	67,31
13. Osmalıspor	11	39,28	10296	30,59	17	60,71	23362	69,4
14. Bursaspor	15	57,69	16905	50,59	11	42,3	16508	49,4
15. Kayserispor	16	48,48	13510	40,25	17	51,51	20053	59,74
16. Çaykur Rizespor	11	42,3	13169	39,55	15	57,69	20126	60,44
17. Gaziantepspor	16	45,71	13798	41,15	19	54,28	19732	58,84
18. Adanaspor	14	50	9539	28,39	14	50	24052	71,6
Ortalama	13,22	46,57	14134	42,13	15,16	53,42	19415	57,86

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2016-2017)

Tablo 10’da yer alan Süper Lig 2016-2017 Sezonu verilerine göre müsabakalarda yer alan futbolcuların %46,57’si Türk Vatandaşı, 53,42’si ise yabancı futbolcular olmuştur. Müsabakalarda toplam sürenin %42,13’ünde Türk Vatandaşı futbolcular, %57,86’sinde yabancı futbolcular görev almıştır. 2017-2018 Sezonunda ilk 4 takım ile birlikte Türkiye kupasını kazanan Atiker Konyaspor Avrupa Kupalarına katılma hakkı elde eden 5. takım olmuştur.

Tablo 11. 2017-2018 Sezonu Müsabakalarda Görev Alan Futbolculara İlişkin Veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Galatasaray	6	17,18	5769	18,94	17	73,91	27804	82,81
2. Fenerbahçe	11	42,3	11494	34,2	15	57,69	22106	65,79
3. Medipol Başakşehir	12	46,15	11364	33,86	14	53,84	22196	66,13
4. Beşiktaş	8	32	6787	20,26	17	68	26711	79,73
5. Trabzonspor	14	50	17079	50,92	14	50	16459	49,07
6. Göztepe	10	37,03	8027	23,91	17	62,96	25534	76,08
7. Demir Grup Sivasspor	12	42,85	12201	36,41	16	57,14	21307	63,58
8. Kasımpaşa	8	34,78	6872	20,49	15	65,21	26653	79,5
9. Kayserispor	9	34,61	12104	36,03	17	65,38	21487	63,96
10. Evkur Yeni Malatyaspor	13	48,14	15487	46,06	14	51,85	18135	53,93
11. Teleset Mobilya Akhisar	15	55,55	17579	52,47	12	44,44	15921	47,52
12. Aytemiz Alanyaspor	9	34,61	11353	33,76	17	65,38	22266	66,23
13. Bursaspor	16	45,71	10514	31,32	19	54,28	23053	68,67
14. Antalyaspor	13	44,82	12463	37,15	16	55,17	21076	62,84
15. Atiker Konyaspor	12	40	14493	43,2	18	60	19054	56,79
16. Osmalıspor	19	52,77	14895	44,25	17	47,22	18766	55,74
17. Gençlerbirliği	14	45,16	11200	33,46	17	54,83	22267	66,53
18. Kardemir Karabükspor	20	51,28	14251	42,39	19	48,71	19362	57,6
Ortalama	12,27	43,16	11885	35,41	16,16	56,83	21675	64,58

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2017-2018)

Tablo 11'de yer alan Süper Lig 2017-2018 Sezonu verilerine göre müsabakalarda yer alan futbolcuların %43,16'sı Türk Vatandaşı, 56,83'ü ise yabancı futbolcular olmuştur. Müsabakalarda toplam sürenin %35,41'inde Türk Vatandaşı futbolcular, %64,58'inde yabancı futbolcular görev almıştır. 2018-2019 Sezonunda ilk 4 takım ile birlikte Türkiye kupasını kazanan Akhisarspor Avrupa Kupalarına katılma hakkı elde eden 5. takım olmuştur.

Tablo 12. 2018-2019 Sezonu Müsabakalarda Görev Alan Futbolculara İlişkin Veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Galatasaray	14	46,87	7314	21,76	18	56,25	26283	78,23
2. Medipol Başakşehir	9	34,61	12066	35,84	17	65,38	21594	64,15
3. Beşiktaş	13	43,33	11406	33,95	17	56,66	22184	66,04
4. Trabzonspor	15	55,55	13752	40,85	12	44,44	19908	59,14
5. Evcir Yeni Malatyaspor	15	51,72	13448	40,23	14	48,27	19977	59,76
6. Fenerbahçe	13	40,62	12205	36,39	19	59,37	21333	63,6
7. Antalyaspor	15	51,72	14614	43,66	14	48,27	18856	56,33
8. Atiker Konyaspor	11	42,3	12764	38,02	15	57,69	20800	61,97
9. Aytemiz Alanyaspor	13	44,82	12380	36,96	16	55,17	21114	63,03
10. İstikbal Mobilya Kayserispor	14	53,84	12146	36,32	12	46,15	21291	63,67
11. Çaykur Rizespor	11	35,48	10541	31,54	20	64,51	22876	68,45
12. Demir Grup Sivasspor	13	52	15033	44,72	12	48	18582	55,27
13. MKE Ankaragücü	13	34,21	11757	35,07	25	65,78	21762	64,92
14. Kasımpaşa	11	40,74	8700	25,92	16	59,25	24864	74,07
15. Göztepe	10	40	10964	32,75	15	60	22512	67,24
16. Bursaspor	17	54,83	19335	57,44	14	45,16	14321	42,55
17. B.B. Erzurumspor	14	46,66	15139	45,01	16	53,33	18490	54,98
18. Akhisarspor	16	50	14810	44,14	16	50	18735	55,85
Ortalama	13,16	45,14	12687	37,81	16	54,85	20860	62,18

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2018-2019)

Tablo 12'de yer alan Süper Lig 2018-2019 Sezonu verilerine göre müsabakalarda yer alan futbolcuların %45,14'ü Türk Vatandaşı, 54,85'i ise yabancı futbolcular olmuştur. Müsabakalarda toplam sürenin %37,81'inde Türk Vatandaşı futbolcular, %62,18'inde yabancı futbolcular görev almıştır. 2019-2020 Sezonunda ilk 5 takım Avrupa Kupalarına katılma hakkı elde etmiştir.

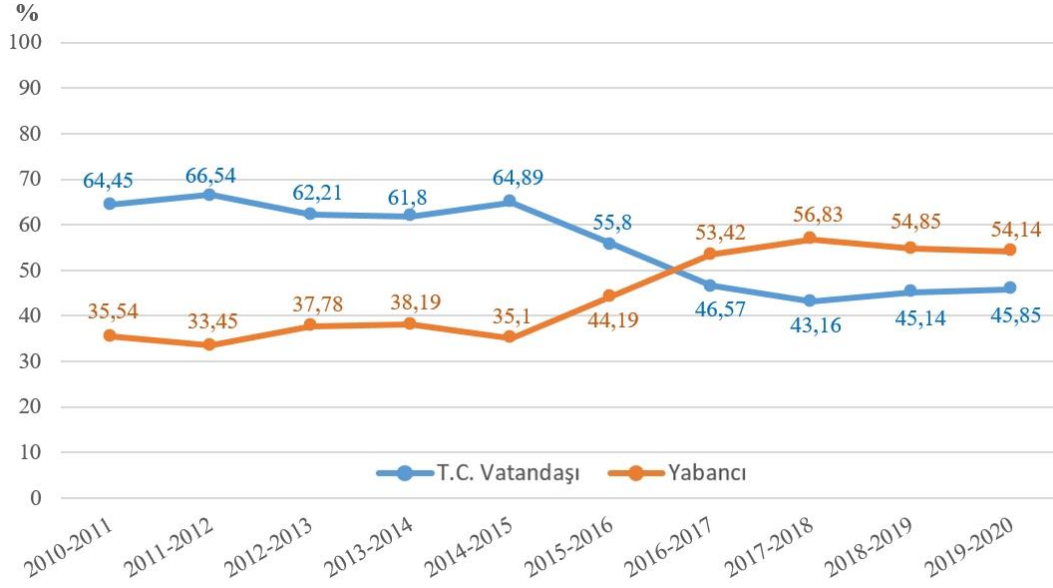
Tablo 13. 2019-2020 Sezonu Müsabakalarda Görev Alan Futbolculara İlişkin Veriler

Lig Sıralaması - Kulüp Adı	T.C. Vatandaşı				Yabancı			
	Futbolcu		Görev Süresi		Futbolcu		Görev Süresi	
	Sayısı	Oranı (%)	dk	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)	Sayısı	Oranı (%)
1. Medipol Başakşehir	11	37,93	9412	27,99	18	62,06	24213	72
2. Trabzonspor	15	50	10930	32,59	15	50	22605	67,4
3. Beşiktaş	15	48,38	11318	33,72	16	51,61	22243	66,27
4. Demir Grup Sivasspor	13	48,14	17615	52,43	14	51,85	15976	47,56
5. Aytemiz Alanyaspor	11	44	7589	22,57	14	56	26024	77,42
6. Galatasaray	12	37,5	7802	23,29	20	62,5	25696	76,7
7. Fenerbahçe	17	53,12	14955	44,71	15	46,87	18490	55,28
8. Gaziantep Futbol Kulübü	11	42,3	10693	31,89	15	57,69	22833	68,1
9. Fraport-TAV Antalyaspor	16	50	12932	38,58	16	50	20583	61,41
10. Kasımpaşa	13	39,39	11798	35,25	20	60,6	21669	64,74
11. Göztepe	15	50	13980	41,6	15	50	19619	58,39
12. Gençlerbirliği	15	50	10378	31,1	15	50	22982	68,89
13. İttifak Holding Konyaspor	12	44,44	12206	36,5	15	55,55	21231	63,49
14. Yukatel Denizlispor	12	46,15	11408	34,03	14	53,84	22109	65,96
15. Çaykur Rizespor	11	35,48	8500	25,31	20	64,51	25077	74,68
16. BTC Türk Yeni Malatyaspor	11	40,74	10122	30,24	16	59,25	23341	69,75
17. Hes Kablo Kayserispor	22	52,38	9785	29,18	19	45,23	23743	70,81
18. MKE Ankaragücü	17	50	9804	29,29	17	50	23659	70,7
Ortalama	13,83	45,85	11179	33,35	16,33	54,14	22338	66,64

Kaynak: Süper Lig İstatistikleri (2019-2020)

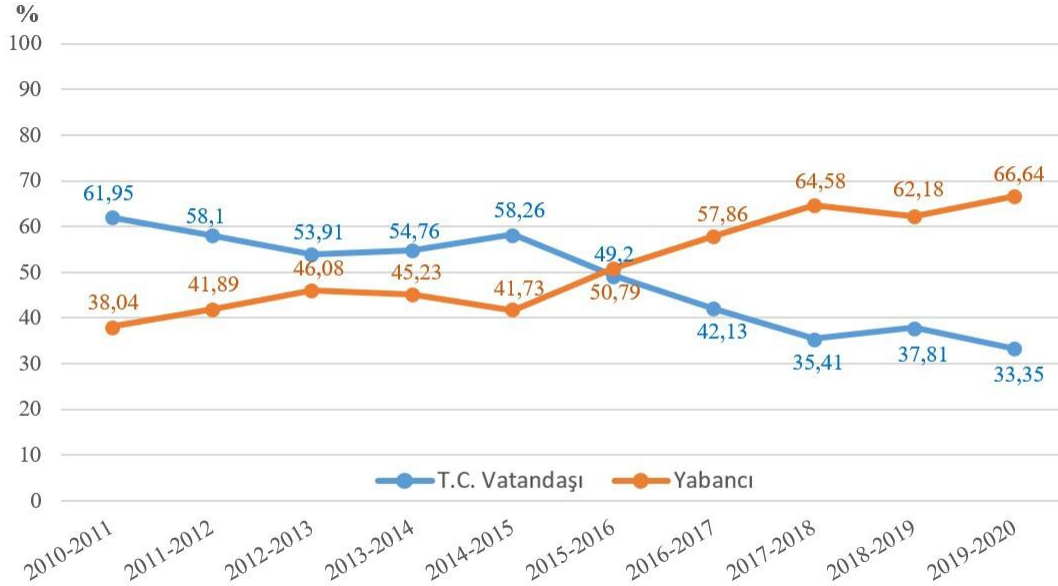
Tablo 13'te yer alan Süper Lig 2019-2020 Sezonu verilerine göre müsabakalarda yer alan futbolcuların %45,85'i Türk Vatandaşı, 54,14'ü ise yabancı futbolcular olmuştur. Müsabakalarda toplam sürenin

%33,35'inde Türk Vatandaşı futbolcular, %66,64'ünde yabancı futbolcular görev almıştır. Trabzonspor'un, Avrupa kupalarından 1 yıl men edilmesi nedeniyle (Ntv Spor, 2020), Medipol Başakşehir, Beşiktaş, Sivasspor, Alanyaspor ve ligi 6. olarak tamamlayan Galatasaray da 2020-2021 Sezonunda Avrupa Kupalarına katılma hakkı elde etmiştir.

Grafik 1. 2010-2020 Yılları Arası Müsabakalarda Görev Alan Futbolcu Oranları

Grafik 1 incelendiğinde 2016-2017 sezonundan itibaren müsabakalarda görev alan yabancı futbolcu oranlarındaki artış göze çarpmaktadır. 2010-2015 sezonları arası müsabakalarda görev alan Türk Vatandaşı futbolcuların ortalama oranı %64 iken bu oran 2015-2020 sezonları arasında %47,35 olmuştur. 2010-2015 sezonları arası müsabakalarda görev alan yabancı futbolcuların ortalama oranı %35,99 iken bu oran 2015-2020 sezonları arasında %52,64 olmuştur.

Grafik 2. 2010-2020 Yılları Arası Müsabakalarda Alınan Görev Süresi Oranları

Grafik 2 incelendiğinde 2016-2017 sezonundan itibaren müsabakalarda yabancı futbolcuların müsabakalardaki görev süresi oranlarındaki artış göze çarpmaktadır. 2010-2015 sezonları arası müsabakalarda Türk Vatandaşı futbolcuların ortalama görev süresi oranı %57,41 iken bu oran 2015-2020 sezonları arasında %39,58 olmuştur. 2010-2015 sezonları arası yabancı futbolcuların ortalama görev süresi oranı %42,58 iken bu oran 2015-2020 sezonları arasında %60,41 olmuştur.

Tablo 14. 2010 Ağustos-2015 Mayıs Arası UEFA Takım Sıralamaları ve Toplanan Puanlar

<i>Kulüp Adı</i>		<i>2010-2011</i>	<i>2011-2012</i>	<i>2012-2013</i>	<i>2013-2014</i>	<i>2014-2015</i>	<i>2010-2015 Ortalama</i>
Galatasaray	Sıra	45	60	41	36	38	44
	Puan	1,5	-	22	15	5	43,5
Trabzonspor	Sıra	137	97	93	74	59	92
	Puan	1,5	10	1,5	10	7	30
Fenerbahçe	Sıra	41	53	47	53	75	53,8
	Puan	1,5	-	22	0	-	23,5
Beşiktaş	Sıra	57	52	66	66	58	59,8
	Puan	9	10	-	0	11	20
Bursaspor	Sıra	136	124	120	122	119	124,2
	Puan	5	1,5	1,5	1,5	0,5	10
Kardemir Karabükspor	Sıra	-	-	-	-	199	-
	Puan	-	-	-	-	1,5	1,5
Gaziantepspor	Sıra	-	176	179	200	-	-
	Puan	-	1	-	-	-	1
Eskişehirspor	Sıra	-	-	178	199	-	-
	Puan	-	-	1	-	-	1
Türkiye Ülke Puanı	Sıra	10	11	10	11	12	10,8
	Puan	4,6	5,1	10,2	6,7	6	32,6

Kaynak: UEFA Club Coefficients (2010-2015)

Tablo 14'te yer alan 2010 Ağustos-2015 Mayıs arası UEFA Avrupa kupalarında takım sıralamaları ve toplanan puanlar incelendiğinde, tüm sezonlarda sıralamaya giren takımlar içerisinde en yüksek sıra ortalaması 44 ile Galatasaray'ın olduğu görülmektedir. Takımların puanlarına bakıldığında 2010 Ağustos-2015 Mayıs arasında 43,5 puan ile Galatasaray ülke puanına en çok katkı yapan kulüptür. Kulüplerin Avrupa kupalarında topladığı puanlara göre belirlenen ülke sıralaması ve puanına göre Türkiye'nin 2010 Ağustos-2015 Mayıs arasında 54 ülke içerisinde ortalama sırasının 10,8 olduğu toplam puanının ise 32,6 olduğu görülmektedir.

Tablo 15. 2015 Ağustos-2020 Temmuz Arası UEFA Takım Sıralamaları ve Toplanan Puanlar

<i>Kulüp Adı</i>		<i>2015-2016</i>	<i>2016-2017</i>	<i>2017-2018</i>	<i>2018-2019</i>	<i>2019-2020</i>	<i>2015-2020 Ortalama</i>
Galatasaray	Sıra	32	31	51	68	64	49,2
	Puan	9	-	1	8	6	24
Trabzonspor	Sıra	59	80	76	142	170	105,4
	Puan	1	-	-	-	3	4
Fenerbahçe	Sıra	52	39	61	45	52	49,8
	Puan	12	10	1,5	8	-	31,5
Beşiktaş	Sıra	62	43	26	25	28	36,8
	Puan	7	20	19	5	3	54
Medipol Başakşehir	Sıra	194	158	140	118	71	136,2
	Puan	1	1,5	6	2	11	21,5
Osmanlıspor	Sıra	-	122	149	141	142	-
	Puan	-	8	-	-	-	8
Konyaspor	Sıra	-	162	154	156	168	-
	Puan	-	2	5	-	-	7
Akhisarspor	Sıra	-	-	-	159	172	-
	Puan	-	-	-	3	-	3
Yeni Malatyaspor	Sıra	-	-	-	-	171	-
	Puan	-	-	-	-	2	2
Türkiye Ülke Puanı	Sıra	11	11	10	10	11	10,6
	Puan	6,6	9,7	6,8	5,5	5	33,6

Kaynak: UEFA Club Coefficients (2015-2020)

2015 Ağustos-2020 Temmuz arası UEFA Avrupa kupalarında takım sıralamaları ve toplanan puanlar incelendiğinde, tüm sezonlarda sıralamaya giren takımlar içerisinde en yüksek sıra ortalaması 36,8 ile Beşiktaş olduğu görülmektedir. Takımların puanlarına bakıldığında 2015 Ağustos-2020 Temmuz arasında 54 puan ile Beşiktaş ülke puanına en çok katkı yapan kulüptür. Kulüplerin Avrupa kupalarındaki başarılarına göre belirlenen ülke sıralaması ve puanları incelendiğinde Türkiye 2015 Ağustos-2020 Temmuz arasında 55 ülke içerisinde 10,6 ortalama sırada yer alırken, bu sezonlarda toplam 33,6 puan elde etmiştir.

Tablo 16. 2010 Ağustos-2015 Mayıs Arası Türkiye'nin FIFA Sıralamasındaki Yeri

Ay	2010-2011 Sıralama	2011-2012 Sıralama	2012-2013 Sıralama	2013-2014 Sıralama	2014-2015 Sıralama
Temmuz	28	24	29	57	32
Ağustos	28	24	30	58	32
Eylül	21	27	35	49	38
Ekim	29	26	36	40	46
Kasım	29	28	38	43	48
Aralık	31	28	40	43	49
Ocak	31	29	40	45	48
Şubat	31	25	41	42	52
Mart	32	32	45	38	56
Nisan	30	33	44	39	52
Mayıs	30	33	44	39	52
Haziran	23	33	54	35	57
Ortalama Sıra	28.58	28.5	39.66	44	46.83
2010-2015 Ortalama Sıra				37.51	

Kaynak: FIFA Men's Ranking, (2010).

Tablo 16'da FIFA tarafından aylık olarak açıklanan A milli takım düzeyinde ülke puanlarına, UEFA puanları ile paralellik olması açısından, 2010-Temmuz ve 2015-Haziran arasını kapsayacak şekilde yer verilmiştir. Bu verilere göre FIFA sıralamasında Türkiye'nin ortalama sıralamasının 2010-2011 sezonunda 28,58 olduğu, 2011-2012 sezonunda 28,5 olduğu, 2012-2013 sezonunda 39,66 olduğu, 2013-2014 sezonunda 44 olduğu ve 2014-2015 sezonunda 46,83 olduğu görülmektedir. 2010 Ağustos - 2015 Mayıs arasında genel ortalama sıranın ise 37,51 olduğu görülmektedir.

Tablo 17. 2015 Ağustos-2020 Temmuz Arası Türkiye'nin FIFA Sıralamasındaki Yeri

Ay	2015-2016 Sıralama	2016-2017 Sıralama	2017-2018 Sıralama	2018-2019 Sıralama	2019-2020 Sıralama
Temmuz	48	19	33	35	37
Ağustos	45	19	33	38	-
Eylül	46	21	27	38	36
Ekim	37	25	33	38	32
Kasım	18	24	42	39	29
Aralık	21	24	42	39	29
Ocak	21	24	41	-	-
Şubat	20	24	38	41	29
Mart	20	26	38	-	-
Nisan	13	22	37	39	29
Mayıs	13	22	37	-	-
Haziran	18	25	38	37	29
Ortalama Sıra	26,66	22,91	36,58	38,22	31,25
2015-2020 Ortalama Sıra				31,124	

Kaynak: FIFA Men's Ranking, (2015).

Tablo 17’de FIFA tarafından aylık olarak açıklanan A milli takım düzeyinde ülke puanlarına, UEFA puanları ile paralellik olması açısından, 2015-Temmuz ve 2020-Haziran arasını kapsayacak şekilde yer verilmiştir. Bu verilere göre FIFA sıralamasında Türkiye’nin ortalama sıralamasının 2015-2016 sezonunda 26,66 olduğu, 2016-2017 sezonunda 22,91 olduğu, 2017-2018 sezonunda 36,58 olduğu, 2018-2019 sezonunda 38,22 olduğu ve 2019-2020 sezonunda 31,25 olduğu görölmektedir. 2015 Ağustos - 2020 Temmuz arasında genel ortalama sıranın ise 31,124 olduğu görölmektedir.

Tablo 18. 2010-2020 Türkiye A Milli Futbol Takımı Kadrosunda Yer Alan Yurtdışındaki Futbolcular

Yıl	Yurtdışındaki Futbolcu Sayısı	Toplam Futbolcu	Yurtdışındaki Futbolcu Yüzdesi (%)
2010	13	54	%24,07
2011	11	48	%22,91
2012	15	48	%31,25
2013	8	51	%15,68
2014	7	54	%12,96
2015	7	40	%17,5
2010-2015 Ortalama Futbolcu Yüzdesi (%)			%20,67
2016	14	52	%26,92
2017	11	41	%26,82
2018	15	52	%28,84
2019	13	33	%39,39
2020	15	28	%53,57
2016-2020 Ortalama Futbolcu Yüzdesi (%)			%33

Kaynak: Türkiye A Milli Takım Kadrosu, (2010-2020).

Tablo 18’e bakıldığında Türkiye A Milli Futbol Takımı kadrosuna seçilmiş ve yabancı kulüplerde yer alan futbolcular görölmektedir. Türkiye Süper Liginde 2015-2016 sezonundan itibaren uygulamaya konulan yabancı futbolcu düzenlemesinin Türkiye Milli Futbol Takımına etkileri 2016 yılından itibaren görölmektedir. 2016 yılından itibaren Milli Takımda yer alan ve yurtdışındaki kulüplerde yer alan futbolcuların oranı artmaya başlamıştır. 2010-2015 yılları arasında yurtdışındaki kulüplerde yer alan A Milli futbolcuların oranı %20,67 iken 2016-2020 yılları arasında bu oran %33’e çıkmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Çalışma bulguları incelendiğinde 2010-2015 sezonları arasında toplam futbolcuların %67,08’i Türk Vatandaşı futbolcuyken, %32,91’i yabancı futbolcu olmuştur. 2015-2020 sezonları ise toplam futbolcuların %56,53’ü Türk Vatandaşı futbolcuyken, %43,46’sı yabancı futbolcu olmuştur. Bu verilere göre, değışken yabancı sınırı uygulamasının yapıldığı 2010-2015 sezonları arasında yabancı futbolcu sayısının toplam futbolcu sayısına oranı %32,91 iken, 2015-2020 sezonları arasında bu oran %43,46 olarak, %10,55 oranında bir artış olduğu görölmektedir. Bu verilere karşılık 2010-2015 sezonları arası müsabakalarda görev alan yabancı futbolcuların ortalama oranı 35,99 iken bu oran 2015-2020 sezonları arasında 52,64 olmuş ve %16,65 oranında artış gerçekleşmiştir. Ayrıca 2010-2015 sezonları arası yabancı futbolcuların müsabakalardaki ortalama görev süresi oranı %42,58 iken bu oran 2015-2020 sezonları arasında %60,41 olmuş ve %17,83 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

Diğer etkenlerden bağımsız olarak yabancı futbolcu düzenlemesinin etkilerinin tespit edilmesi amacıyla kulüplerin UEFA organizasyonlarına katılım durumu ve Türkiye’nin ülke puanı incelendiğinde 2010-2015 sezonları arasında 54 ülke içerisinde ortalama sıranın 10,8 olduğu toplam puanının ise 32,6 olduğu tespit edilmiştir. Türkiye 2015-2020 sezonları arasında ise 55 ülke içerisinde 10,6 ortalama sırada yer alırken, bu sezonlarda toplam 33,6 puan elde etmiştir. Bu verilere göre Türk kulüplerinin UEFA başarısına göre belirlenen sıralamada 1 puanlık bir artış olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’nin FIFA sıralamasına bakıldığında ise 2010-2015 sezonları arasında genel ortalama sıra 37,51 iken, 2015-2020 sezonları arasında genel ortalama sıranın 31,124 olduğu tespit edilmiştir. İlgili sezonlarda Türkiye FIFA sıralaması ortalamasında yaklaşık 6 sıra daha üstte yer almıştır.

Türkiye Futbol Federasyonu tarafından 2015-2016 sezonundan itibaren uygulamaya konulan yabancı futbolcu düzenlemesinin kulüplerin UEFA organizasyonları başarısına göre sınırlı bir artış olduğu görölse

de Türkiye Milli Takımının FIFA sıralamasında artışın daha belirgin olduğu söylenebilir. Buradan hareketle yabancı futbolcu sayısının artırılmasının milli takım düzeyinde olumsuz bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Bunun yanında Türkiye A Milli Futbol Takımı kadrosuna seçilmiş ve yabancı kulüplerde yer alan futbolcuların oranının da belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. A milli takımda 2010-2015 yılları arasında yer alan yurtdışı kulüplerde yer alan futbolcuların oranı %20,67 iken 2016-2020 yılları arasında bu oran %33'e çıkmıştır. Son yıllarda Avrupa'nın büyük kulüplerinde forma şansı bulan Türk Milli Takımı futbolcularındaki artış göz önünde bulundurulduğunda günümüzde uygulanan yabancı futbolcu düzenlemesinin A Milli Futbol Takımını olumsuz etkileyeceği görüşünün tam olarak doğru olmadığı söylenebilir.

Gündüz, Shamatava ve Sayan (2019, s.66), çalışmalarında yabancı futbolcu düzenlemesinin, başarı noktasında Türk futboluna ya da Milli takıma herhangi bir olumlu katkısı olmadığını belirterek, Milli takımın ve Türk futbol kulüplerinin, uluslararası müsabakalarda ya da turnuvalarda ciddi başarı elde edemediğini belirterek ülkenin genel spor politikası, kulüplerin transfer politikaları ve mali yapılarının yeniden düzenlenerek, futbolculara sağlanan psikolojik desteklerin (özellikle altyapıda) artırılması gerektiğini belirtmiştir. Arslan'da (2020, s. 58) saha içinde 11 yabancı futbolcunun yer alabildiği düzenlemenin Türk futboluna uluslararası başarı açısından herhangi bir etkisinin olmadığını belirterek sayısal sınırlamalar yerine niteliksel sınırlamalara dayalı bir transfer politikası uygulanması gerektiğini belirtmiştir.

Yüce, Katırcı ve Kuzu (2017) çalışmalarında yabancı futbolcu düzenlemesinin Türk futbolunda kaliteyi artıracak beklentilerinin aksine bir sonuç olduğunu, müsabakalardaki ortalama seyirci sayısının düştüğünü ve Türk futbolunda istenilen hedefleri gerçekleştiremediğinden düzenlemenin tekrar ele alınarak Türk futboluna katkı sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Çalışmalarda yabancı futbolcu düzenlemesinin herhangi bir etkisi olmadığı belirtilse de maç günü gelirleri, ticari gelirleri ve naklen yayın gelirleri toplamı 2015-2016 sezonunda 2 milyar TL, 2016-2017 sezonunda 2,3 milyar TL, 2017-2018 sezonunda 3,2 milyar TL olan kulüplerin, toplam gelirleri 2018-2019 sezon sonu itibarıyla 4,2 milyar TL'ye ulaşmıştır (Ekolig, 2019, s. 100). Müsabakalara 11 yabancı futbolcunun çıkabildiği bu süreçte Süper Lig kulüplerinin gelirleri sürekli artış göstermiştir.

Yabancı futbolcu düzenlemesinin etkilerinin elbette ki kısa vadede ortaya çıkması mümkün değildir ve etkisi gelecekte belirgin olacaktır. Dolayısıyla yapılan değişikliklerin etkileri tam olarak tespit edilmeden yeni bir düzenlemenin yapılması yarardan çok zarar verecektir. Bununla birlikte değişiklik kararları paydaşların görüşleri alınarak uygulanmalıdır (Charyev, 2014, p. 12). Bunun için yabancı futbolcu sınırlamasının nasıl olması gerektiği ile ilgili futbol federasyonu, kulüpler ve ilgili paydaşlardan görüş isteyip, diğer ülkelerdeki yabancı futbolcu uygulamaları da dikkate alınarak en uygun düzenlemenin tespit edilmesi mümkün olabilecektir.

Konu ile ilgili bir başka eleştiri olan taraftar sayısındaki düşüşün ise 2014 yılı nisan ayında uygulamaya konulan Passolig düzenlemesi nedeniyle olduğu söylenebilir. Passolig uygulamasının çıktığı ilk yıl seyirci ortalamasında önemli oranda düşüş yaşanmış olmasına rağmen, sonraki sezonlarda ortalama seyirci sayısında devamlı bir artış olmuştur (Mumcu ve Karakullukçu, 2019, s. 52). Ancak 2019-2020 sezonu 26. Haftadan itibaren Covid-19 Pandemisi nedeniyle seyirci yasağı uygulanmıştır (TFF, 2020).

Fişne ve Bardakçı (2019, s. 572) konuyla ilgili taraftar görüşlerini incelemek için gerçekleştirdikleri çalışmada, katılımcıların en az yarısının yabancı futbolcu sayısının sınırlandırılmasına karşı olduğunu ve sınırlandırmanın ligin kalitesini düşüreceği, Türk Vatandaşı futbolcuların bonservislerinde gereksiz yükselme olacağı, Türk takımlarının Avrupa kupalarındaki başarısını ve dolayısıyla elde edeceği gelirleri azaltacağı, Türk Vatandaşı futbolcuların gelişiminde yabancı futbolcuların oynadıkları önemli rolü kaybedecekleri ve Türk futbolunun tanınırlığına ve bilinirliğine olumsuz etkileri olacağı vb. endişeleri olduğunu belirtmişlerdir. Yabancı sınırı olması gerektiğini savunan taraftarlar ise, fazla sayıda yabancı olmasının Türk futbolcuların oynama şansını azaltmasının milli takıma olumsuz yansıtacağı ve kulüplerin transferde savurganca davranması nedeniyle ekonomik sorunlar yaşayacakları vb. nedenler öne sürmüşlerdir.

Demir'e (2020, s. 373) göre, endüstriyelleşme ile birlikte bir yatırım aracına dönüşen futbol artık mutlak sonuç ve sonuç üzerinden elde edilen rant için oynanmaktadır. Akşar (2013) ise, Türk futbolunda esas sorunun, futbol örgütlenme yapısının ve sistemin doğru oluşturulamamış olmasından, dengesiz ve haksız rekabetten, yetersiz kurumsallıktan, yetersiz denetimden ve kaynakların etkili ve verimli

kullanılmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Tüm bu sıralananların yanında kulüplerde altyapı yetersizlikleri de önemli bir sorun olarak görülmektedir. Çevik ve Onağ (2019, s. 342) çalışmalarında, altyapılarda organizasyonel ve sistemsel düzensizliklerin olduğunu, tesislerde, eğitim plan ve programlarında, altyapıdan sorumlu personelde, denetim mekanizmalarında ve maddi imkânlarda yetersizlikler olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çetinkaya ve Yıldırım (2021, s. 184) ülkemizde, uzun vadede katma değer sağlayacak genç futbolculara yönelimin az olmasının en önemli sebebinin, kulüpler ve teknik adamlar üzerinde oluşturulan kısa sürede başarı elde etme baskısı olduğunu ifade etmiştir.

Bugün birçok kulübün elde etmiş olduğu gelirler, borçlarını kapatmaya yetmemekte ve dahası, faiz giderlerini bile karşılamaya imkân tanımamaktadır. Bu durum ise, kulüplerin sürekliliklerini tehlikeye sokarak, onlar için özellikle finansal anlamda ciddi sorunlar teşkil etmektedir (Yılmaz, 2020, s. 517). Günümüz futbolunda sürdürülebilir başarı, sağlıklı ve sürdürülebilir bir mali yapı kurulmasına, finansal enstrümanların iyi kullanılmasına, takım değerlerinin, marka değerlerinin ve piyasa değerlerinin maksimize edilmesine bağlıdır (Akşar, 2020, s.3). Kulüplerin, futbolun finansmanında disiplini ve rasyonelliği getirecek stratejik eylem planları geliştirmeleri ve etkin maliyet yönetimini sağlamaları gerekmektedir. Denk bütçe uygulaması ile gelir ve gider dengesini sağlayabilen kulüplerde finansal istikrarın temin edilmesine olan gereksinim ön plana çıkmaktadır (Güngör, 2014b, s. 156). Dolayısıyla kulüplerin, gelir-gider yapılarını çok iyi bir şekilde kontrol etmeleri, maç günü gelirleri, ticari gelirler ve yayın gelirlerinden oluşan birincil gelir kaynaklarını dikkatli bir şekilde yönetmeleri ve dengelemeleri gerekmektedir. Futbolcu transferi ve yeni girişimci faaliyetler için daha sistematik bir yaklaşım benimsenerek ikincil gelir kaynaklarının artırılması, sportif başarıyı engellemeden sabit ve değişken giderlerin mümkün olduğu kadar azaltılması ve kulüplerin ticari ve futbol bölümlerinde yetenekli ve profesyonel personel istihdam edilerek güçlü bir kurumsal yapı oluşturmaları gerekmektedir (Uluyol, 2014, s. 5729). Bu kapsamda kulüplerin daha disiplinli ve mantıklı bir şekilde yönetilmesini sağlamak amacıyla UEFA tarafından Finansal Fair-Play düzenlemesi uygulamaya konmuştur. Finansal Fair-Play kriterlerine uyum sağlayan kulüpler, süreklilikleri açısından herhangi bir tehdit unsuru oluşturmayan daha sağlıklı bir finansal yapıya sahip olurken, söz konusu kriterlere uymayan kulüpler iflas riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu riskin ortaya çıkmasında ise kulüplerin endüstriyel futbolun gerekliliklerine tam anlamıyla uyum sağlayamamasının yattığı görülmektedir (Yılmaz, 2020, s. 518).

Ersoy, Çıtak ve Gülal (2016, s. 147) çalışmalarında transfer harcamalarının artırılması ve takımların futbolcularının toplam piyasa değerinin yükselmesi durumunda, futbol kulüplerinden beklenen sportif başarı düzeyinin yükseleceğini ve ayrıca transfer harcamalarındaki artışla birlikte, seyirci sayısı, bilet satış gelirleri ve diğer gelirlerin de artmasının bekleneceğini belirtmiştir. Ancak bu beklentilerin her zaman istenen düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir. Günümüzde futbolcu transfer etmek futbolcuyu göndermekten daha kolaydır. Transfer yöntemi ve süreçleri her ne kadar futbolcu alımı üzerinden değerlendirilse de, futbolcu satışı da yöntem ve süreçler içermektedir (Peçenek, 2020, s. 37). Alınan futbolcuları göndermek için kulüpler çoğu kez maddi zarara uğramaktadır. Bu nedenle mümkün olan ölçüde az sayıda transfer yapılması hedeflenmelidir. Transfer edilen futbolcuların, gönderilmek istendiğinde çabuk transfer edilebilecek futbolcular olmasına azami ölçüde dikkat edilmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetinkaya ve Yıldırım, 2021). Yıldırım (2008, s. 90), yabancıların Türkiye’de futbol oynamayı isteme nedenlerinin tamamen ekonomik olduğunu ve özel isteklerinin (ev, araba vb.) kulüp tarafından sorunsuz bir şekilde karşılandığı tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik problemleri kulübü tarafından genellikle sorunsuz bir şekilde ve öncelikli olarak halledilmesine rağmen, ödemelerde gecikmeler yaşanması durumunda, yabancı futbolcuların kulübünden ayrılmak istediği belirtilmiştir. Dolayısıyla bu tür durumlarla karşılaşmamak için futbolcularla imzalanan sözleşme şartlarına dikkat etmek gerekmektedir.

Çalışma sonucunda bir değerlendirme yapılacak olursa, ülkemizde tek profesyonel spor dalı olarak kabul edilen futbolda, federasyondan kulüplere tüm kurumların profesyonelce yönetilmediği, sistemsel ve yapısal problemlerin göz ardı edildiği, kısa vadeli başarıya odaklanılarak yanlış kararlar alındığı, finansal kaynakların rasyonel değerlendirilmediği, gelir-gider dengesinin sağlanamadığı, altyapıya ve genç futbolculara gereken değerin verilmediği vb. birçok sorun sıralanabilir. Türk futbolunda asıl odaklanılması gereken konu yabancı futbolcuların statüsü değildir. Tüm kurumsal yapıdaki sorunların çözümüne yönelik ayrıntılı analizler yapılarak stratejik planlar oluşturulması ve bu planların profesyoneller tarafından uygulanması gerekmektedir.

Etik Beyan

“Türkiye Futbol Süper Liginde Yabancı Futbolcu Düzenlemesinin Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akşar, T. (2013). *6+0+4 Üzerine Farklı Bir Bakış*. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/604-uzerine-farkli-bir-bakis/17052> (19.03.2021).
- Akşar, T. (2020). *Finansal futbol*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Akşar, T. ve Merih, K. (2008). *Futbol yönetimi*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Arslan, K. (2020). *Yabancı futbolcu statüsü ve başarı ilişkisi: Türkiye ve 'beş büyük' Avrupa futbol ligi üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bıçakçı, L. (2015-Nisan). Futbol ekonomisi nereye gidiyor? *Capital Geniş Açık*, 4-29.
- Charyev, G. (2014). Consequences of the limit on foreign players in russian football. *Soccer & Society*, 17(4): 571-587. <https://doi.org/10.1080/14660970.2014.980727>
- Çetinkaya, G. ve Yıldırım, Ü. (2021). Türk futbolundaki yabancı futbolcu transferlerinin kâr-zarar analizi. *The Journal of Social Science*, 5(9), 176-188. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.846934>
- Çevik, S. ve Onağ, Z. (2019). Türkiye’de altyapıdan futbolcu yetişememesinin nedenleri ve çözüm önerileri üzerine nitel bir araştırma. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(2), 326-343. <https://doi.org/10.33459/cbubesbd.637214>
- Demir, M. (2020). Endüstriyel futbol ve futbolda teknoloji kullanımı. *TRT Akademi*, 5(9), 356-375. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trta/issue/52035/678195>
- Ekolig (2019). *2017-2018/2018-2019 Sezonu raporu*. Erişim adresi: <https://www.aktifbank.com.tr/Documents/Ekolig-Final-11112019.pdf> (20.03.2021).
- Ersoy, E., Çıtak, L. ve Gülal, Ö. (2016). Yerli ve yabancı futbol kulüplerinin transfer harcamaları bağlamında etkinliklerinin karşılaştırılması. *Maliye ve Finans Yazıları*, 0(105), 133-152. <https://doi.org/10.33203/mfy.312139>
- FIFA (2010 February 3). *Men’s Ranking*. Retrieved from <https://www.fifa.com/fifa-world-ranking/ranking-table/men/rank/id9164/> (18.02.2021).
- FIFA (2015 February 12). *Men’s Ranking*. Retrieved from <https://www.fifa.com/fifa-world-ranking/ranking-table/men/rank/id10999/> (18.02.2021).
- Fişne, M. ve Bardakçı, S. (2019). Taraftarların bakış açısıyla türk futbolunda yabancı oyuncu sınırlamasına yönelik bir araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1/1), 551-575. <https://doi.org/10.33206/mjss.481502>
- Gündüz, B., Shamatava, K. ve Sayan, İ. (2019). Yabancı futbolcu sınırlamasının takımların ekonomilerine etkisi. *International Sport Science Student Studies*, 1(1), 58-68. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/i4s/issue/50475/665377>
- Güngör, A. (2014a). Futbol endüstrisinde sportif başarı ile finansal performans arasındaki ilişkinin analizi ve türkiye uygulaması. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 16-36. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosbil/issue/9504/118796>
- Güngör, A. (2014b): Avrupa futbol pazarının ekonomik boyutu ve Avrupa futbol kulüplerinde finansal performans analizi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 133-160. <https://doi.org/10.17336/igusbd.29543>
- Karaman, S. (2019). Nitel araştırma süreci. İçinde S. Karaman (Edt.), *Araştırma Yöntem ve Teknikleri II* (ss. 22-47). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Mumcu, H.E. ve Karakullukçu, Ö.F. (2019). Passolig uygulamasının futbol izleyicisi üzerine etkileri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 46-57. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comusbd/issue/51651/669070>
- Ntv Spor (2012, 30 Mayıs). *UEFA depremi!* Erişim adresi: <https://www.ntvspor.net/futbol/uefa-depremi-579e4e63c873cc20ac3c8915> (03.03.2021).
- Ntv Spor (2014, 07 Temmuz). *CAS'tan kötü haber!* Erişim adresi: <https://www.ntvspor.net/futbol/castan-kotu-haber-579e230fc873cc3eb4251a03> (03.03.2021).
- Ntv Spor (2020, 03 Haziran). *UEFA'dan Trabzonspor'a 1 yıl men cezası* Erişim adresi: <https://www.ntvspor.net/futbol/trabzonspor-a-avrupa-dan-men-cezasi-5ed7c43f2555981db01fafe3> (03.03.2021).
- Peçenek, A. (2020). Avrupa-Türkiye futbol piyasaları ve transfer yöntem ve süreçleri kıyaslaması. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(3), 31-41. <https://doi.org/10.33689/sportmetre.562104>
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F.G. (2019). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* (7. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Süper Lig istatistikleri (2010-2011). Erişim adresi: <https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/002011/istatistik/SLFutbolcularin-Oynadigi-dakika-Kart-Gol-Sayilari-2.xls> (23.02.2020).

- Süper Lig istatistikleri (2011-2012). Erişim adresi:
<https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/0002012/Ligler/SuperLig/SezonSonuIstatistik/001-Kulube-Gore-Futbolcularin-Ma%C3%A7-Sayisi-Oynama-Suresi-Sari-Kirmizi-Kart-Gol-Sayilari> (23.02.2020).
- Süper Lig istatistikleri (2012-2013). Erişim adresi:
<https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/000013/LIGLER/SUPER-LIG/34-Hafta-Istatistikleri/Fut-Oyn-Dakika-Kart-Gol%20Sayilari.xls> (23.02.2020).
- Süper Lig istatistikleri (2013-2014). Erişim adresi:
<https://www.tff.org/Resources/TFF/Auto/4800cf3f14934db18f7379e646c63608.xls> (23.02.2020).
- Süper Lig istatistikleri (2014-2015). Erişim adresi:
<https://www.tff.org/Resources/TFF/Auto/e001ae9db8504fd5a35588e6d2cc8a19.xls> (25.02.2020).
- Süper Lig istatistikleri (2015-2016). Erişim adresi:
<https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/00000016/Ligler/STSL/SezonSonuIstatistik/01-Kulube-Gore-Futbolcularin-Mac-Sayisi-Oynama-Suresi-Sari-Kirmizi-Kart-Gol-Sayilari.xls> (25.02.2020).
- Süper Lig istatistikleri (2016-2017). Erişim adresi:
<https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/LIGLER/Super-Lig/Istatistik/01-Kulube-Gore-Futbolcularin-Mac-Sayisi-Oynama-Suresi-Sari-Kirmizi-Kart-Gol-Sayilari.xls> (25.02.2020).
- Süper Lig istatistikleri (2017-2018). Erişim adresi:
<https://www.tff.org/Resources/TFF/Auto/b51aa591075b43adbb25f5dc0b42f9d4.xls> (25.02.2020).
- Süper Lig istatistikleri (2018-2019). Erişim adresi:
<https://www.tff.org/Resources/TFF/Auto/a31d89946ed045e29997f75b631d615e.xls> (25.02.2020).
- Süper Lig istatistikleri (2019-2020). Erişim adresi:
<https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/LIGLER/2019-2020/Istatistikler/Super-Lig-Sezon-Sonu-Istatistikleri.xls> (25.02.2020).
- Süper Lig kadro bilgileri (2010-2015). Erişim adresi: https://www.transfermarkt.com/super-lig/startseite/wettbewerb/TR1/plus/?saison_id=2010 (01.10.2020).
- Süper Lig kadro bilgileri (2015-2020). Erişim adresi: https://www.transfermarkt.com/super-lig/startseite/wettbewerb/TR1/plus/?saison_id=2015 (01.10.2020).
- şar, F. (2007). Yabancı oyuncu sınırlaması Türk ve Avrupa Birliği hukuku açısından incelenmesi. İçinde K. Erkiner (Edt.), *Spor Hukuku Tezleri* (ss. 529-573). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları.
- TFF (2011a, 24 Ağustos). *Fenerbahçe, Şampiyonlar Ligi'ne katılmayacak*. Erişim adresi: <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=285&ftxtID=13257> (03.03.2021).
- TFF (2011b, 24 Ağustos). *Şampiyonlar Ligi'ne Trabzonspor katılacak*. Erişim adresi: <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=285&ftxtID=13261> (03.03.2021).
- TFF (2020, 12 Mart). *Koronavirüs (Kovid-19) tedbirleri ve seyircisiz oynanacak maçlar hakkında*. Erişim adresi: <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=687&ftxtID=33152> (23.03.2021).
- TFF Müsabaka Statüleri, (2019-2020). *Süper Lig Cemil Usta Sezonu Müsabakaları Statüsü*. Erişim adresi: <https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/STATULER/2019-2020/2019-2020-SL-STATU.pdf> (18.02.2021).
- TFF Statüsü (2019). Erişim adresi: <https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TFF-KANUN-STATU/TFF-Statusu.pdf> (18.02.2021).
- Türkiye A Milli Takım Kadrosu, (2010-2020). Erişim adresi: https://www.transfermarkt.com.tr/turkiye/kader/verein/3381/plus/0/galerie/0?saison_id=2010 (18.02.2021).
- Türkiye Futbol Federasyonu Müsabaka Statüleri (2010-2020). Süper Lig müsabaka statüleri. Erişim adresi: <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=133> (18.02.2021).
- UEFA (2016, March 2). CFCB Adjudicatory Chamber renders Galatasaray decision. Retrieved from <https://www.uefa.com/insideuefa/protecting-the-game/news/022b-0e9386115232-60972a488826-1000--cfc-b-adjudicatory-chamber-renders-galatasaray-decision/> (03.03.2021).
- UEFA Club Coefficients, (2010-2015). Retrieved from <https://www.uefa.com/memberassociations/uefarankings/club/#/yr/2011> (18.02.2021).
- UEFA Club Coefficients, (2015-2020). Retrieved from <https://www.uefa.com/memberassociations/uefarankings/club/#/yr/2016> (18.02.2021).
- Uluyol, O. (2014). Süper Lig futbol kulüplerinin finansal performans analizi. *Journal of Yaşar University*, 9(34), 5716-5731. <https://doi.org/10.19168/jyu.78102>
- Yıldırım, E. (2008). *Profesyonel ligdeki yabancı futbolcuların, Türkiye'de futbol oynamalarına ilişkin, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan görüşleri ve yerli futbolcuların yabancı futbolculara bakış açıları* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, G. (2019). Araştırma yöntemleri. İçinde S. Karaman (Edt.), *Araştırma Yöntem ve Teknikleri I* (ss. 84-109). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Yılmaz, A.H. (2020). Endüstriyel futbolda finansal istikrarın önemi. *Fiscaoeconomia*, 4(2), 498-523. <https://doi.org/10.25295/fsecon.2020.02.012>
- Yüce, A, Katarıcı, H. ve Kuzu, C. (2017). Türk futbolda yabancı futbolcu sınırlaması ve Türk futbolcuların görüşleri. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12(2), 24-39.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbubesbd/issue/33059/318544>

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this research is to evaluate the regulations regarding the restriction of foreign players applied in Turkish football in the last ten seasons. The research is considered to be important in terms of providing insight into possible future arrangements.

Descriptive research model used in the study and data required by the end of each season Turkey Football Federation has created the underlying data source documents containing statistical study of shared club. In addition, statistical databases related to the subject of the study were also used.

Within the scope of the study, between the 2010-2011 season and the 2019-2020 seasons, the number of Turkish citizens and foreign football players in the super league football clubs and the total time served in the competitions were analyzed and the frequency and percentage values were obtained. In addition, the country score obtained as a result of the European cup successes of Turkish football clubs between the 2015-2020 seasons was compared with the country score between the 2010-2011 season in which the foreign player restriction was applied and the 2014-2015 seasons. Moreover FIFA rankings success between the years 2010-2020 were analyzed to Turkey's national football team as a relational arrangements with foreign players. Country scores announced by FIFA were not included in the study due to the use of different scoring systems between 2006-2018 and after 2018. In order to determine the effects of foreign football player restrictions on the national team cadres, staff analysis between the years 2010-2020 was conducted. Players are encoded in the study refers to as Turkish citizens have the quality players to take part in the national football team to Turkey. Footballers who are Turkish citizens and are in the national team of another country have been evaluated as foreigners. Microsoft Excel program was used for statistical analysis. Turkey Football Super League analyzed in the study was made considering restrictions on foreign players. Football rules and restrictions, which are not related to foreign football player regulations, have not been taken into account in the analysis.

According to the findings of the study, 67.08% of the total football players were Turkish citizens, while 32.91% were foreign players between the 2010-2015 seasons. In the 2015-2020 seasons, 56.53% of the total footballers were Turkish citizens, while 43.46% were foreign players. According to these data, the ratio of the number of foreign football players to the total number of players was 32.91% between the 2010-2015 seasons when the variable foreign limit application was implemented, while this rate was 43.46%, an increase of 10.55% between the 2015-2020 seasons. In contrast to these data, the average rate of foreign football players taking part in the competitions between the 2010-2015 seasons was 35.99, while this ratio was 52.64 between the 2015-2020 seasons and an increase of 16.65% was realized. In addition, the average tenure rate of foreign football players in the competitions between the 2010-2015 seasons was 42.58%, while this rate was 60.41% between the 2015-2020 seasons and an increase of 17.83% was realized.

When the other to determine the effects of foreign players regulation factors independently from the purpose of participation in clubs and UEFA organizational status and Turkey's sovereign rating is examined and the average order within 54 countries between 2010-2015 season 10,8 where total score is observed that 32.6. Turkey 2015-2020 season that ranks among the 10.6 average in 55 countries, has acquired a total of 33.6 points this season. According to these data, it is seen that there is a 1 point increase in the ranking determined according to the UEFA success of Turkish clubs.

When Turkey's views on the FIFA rankings, while the overall average 2010-2015 season between rows 37.51, 31.124 is seen that as the overall average between 2015-2020 season. Turkey in the FIFA rankings in relevant season average was approximately 6 rows above them.

Turkey Football Federation by the 2015-2016 UEFA organization of the club foreign players arrangements put into practice since the season there was a limited increase compared to the success of the rise in Turkey National Team of the FIFA rankings, there is more pronounced. Based on this, it can be said that increasing the number of foreign football players does not have a negative effect on the national team level. Besides, the Turkey national football team squad selected and located in the proportion of foreign players in club also has increased markedly. While the ratio of foreign football players who took part in the national team between 2010-2015 was 20.67%, this rate increased to 33% between 2016-2020. Considering the increase in the Turkish National Team players who have had the chance to form in the big clubs of Europe in recent years, it can be said that the opinion that the foreign

football player regulation applied today will affect the A National Football Team negatively is not completely true.

If an evaluation is made as a result of the study, in football, which is accepted as the only professional sports branch in our country, not all institutions from the federation to the clubs are professionally managed, systemic and structural problems are ignored, wrong decisions are made by focusing on short-term success, financial resources are not evaluated rationally, and the balance of income and expenditure cannot be achieved. , infrastructure and young footballers are not given the necessary value, etc. many problems can be listed. The main focus in Turkish football is not the status of foreign football players. It is necessary to make detailed analyzes for the solution of all institutional problems and to create strategic plans and to implement these plans by professionals.

Kırgızistan GSM Sektöründe Hizmet Pazarlaması ve Hizmet Kalitesi Uygulamalarının Değerlendirilmesi¹

Azamat MAKSÜDÜNOV²

Öz

Hizmet sektörü birçok ülkede önde gelen bir sektör olmakla birlikte, sektörün yönetimi ile ilgili teorik altyapının da devamlı yeni araştırmalarla desteklenerek geliştirilmekte olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi dünya genelinde rekabet koşulları her geçen gün daha şiddetli bir şekilde artmakta ve bu şartlar altında şirketlerin uzun dönemli başarılarını sağlayacak temel unsurlar içerisinde kalite ve pazarlama anlayışı da yer almaktadır. Bu çalışmanın temel amacı Kırgızistan'ın GSM sektöründe hizmet pazarlaması ve kalite uygulamalarının genel bir değerlendirilmesini yapmaktır. Bu doğrultuda, öncelikle hizmet pazarlaması alanındaki teorik modeller incelenmiş ve hizmet kalitesiyle ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra, Kırgızistan'ın GSM sektöründeki uygulamalar pazarlama karması bileşenleri açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonuçlarına göre, hizmet kalitesinin müşterilerin bekledikleri ve algıladıkları pazarlama performansına bağlı olduğu, bu çerçevede Kırgızistan GSM sektörünün henüz müşteri odaklı pazarlama anlayışını benimsemediği ve pazarlama karmasına bütünleşik bir yaklaşımın sergilenmediği belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçlarının GSM sektöründe faaliyet gösteren şirketler, bu şirketlerin faaliyetlerini düzenleyen devlet kurumları ve bu alanda araştırma yapacak olan tüm taraflar için yararlı olacağı düşünölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama karması, Hizmet kalitesi, GSM sektörü, Kırgızistan

Evaluation of Service Marketing and Service Quality Practices in Kyrgyzstan GSM Sector

Abstract

Academic studies show that service industry is the leading sector in many economies and the theoretical basis on management of the industry is constantly being developed and supported by new researches. As known, market competitive conditions around the globe are increasing day by day, and under these conditions, quality and marketing are appearing as the main variables that will ensure the long-term success of any business. Therefore, main purpose of this study is to make a general evaluation of service marketing and quality practices in the GSM sector of Kyrgyzstan. In this context, first of all, theoretical models in the field of service marketing were examined and their relationship with service quality was revealed. Afterwards, the applications in the GSM sector of Kyrgyzstan are evaluated in terms of marketing mix components. According to the results, it has been revealed that the service quality depends on the expected and perceived marketing performance, within this framework, GSM sector in Kyrgyzstan has not yet adopted a customer-oriented marketing approach and is not in an integrated approach to the marketing mix. Results of the study would be useful for operating companies in GSM sector, related governmental institutions and also for future researches on this topic.

Key Words: Marketing mix, Service quality, GSM sector, Kyrgyzstan

Atıf İçin / Please Cite As:

Maksüdünov, A. (2022). Kırgızistan GSM sektöründe hizmet pazarlaması ve hizmet kalitesi uygulamalarının değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 458-469.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.12.2021

¹ Bu makale Azamat Maksüdünov'un Prof. Dr. Kasım Karahan'ın danışmanlığında (Eş Danışman Doç. Dr. Anara Kamalova) yürütölen "Hizmet Sektöründe Pazarlama Karması ve Hizmet Kalitesine Etkileri: İletişim Sektöründe Bir Uygulama" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Çalışmanın bir önceki versiyonu, 22-25 Kasım 2011 tarihinde düzenlenen 16. Ulusal Pazarlama Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İİBF, azamat.maksudunov@manas.edu.kg

Giriş

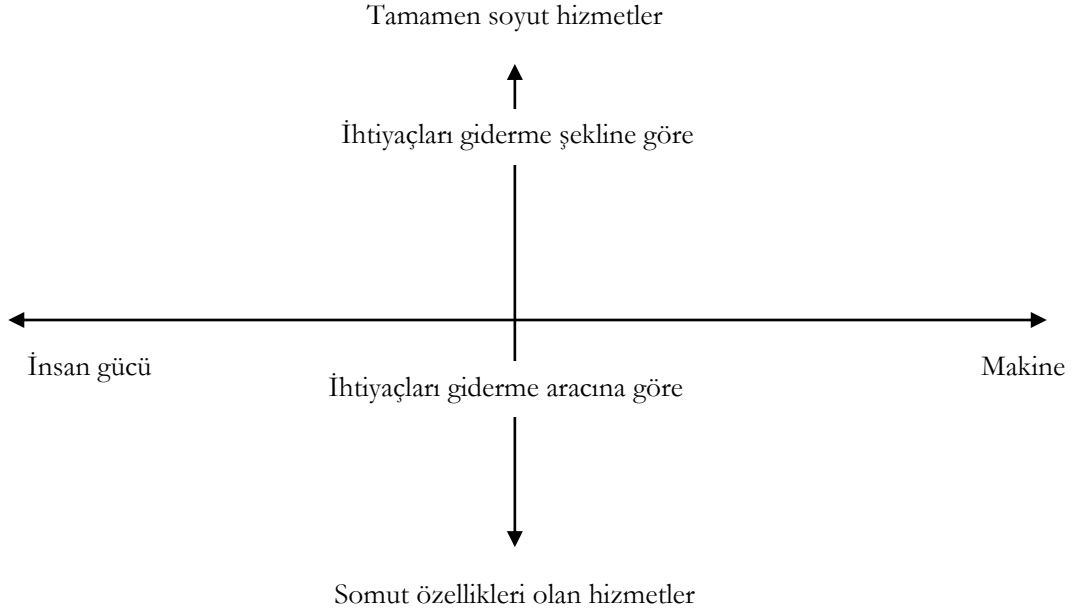
Hizmet sektörü hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli yer tutmaktadır. Bu sektörde faaliyet gösteren işletme sayıları her geçen gün artmakta ve rekabetin yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Günümüzde işletmelerin ayakta kalabilmesi için tüketiciler isteklerine göre hareket etmesi, toplum çıkarlarını göz önünde bulundurması ve buna göre mal ve hizmetler üreterek müşteri tatminini esas alan pazarlama anlayışını benimsemesi zorunlu hale gelmektedir (Аристов, 2009, s. 11-18). Işletmelerin rekabet üstünlüğü kazanmaları ve uzun vadede piyasada kalabilmeleri için önem arz eden konular içerisinde hizmet pazarlaması ve hizmet kalitesi ön plana çıkmaktadır.

Hizmet pazarlaması literatürünün geldiği noktada her işletme birer hizmet işletmesi, her yönetici birer hizmet yöneticisi olarak görülmektedir (Rust, Zahorik ve Keininghan, 1996). Bilindiği gibi, günümüz koşullarında somut bir mal ek hizmetler olmadan veya tersine bir hizmeti somut ürünlerle desteklemeden tüketicilere satmak imknsz hale gelmiştir (Zeithaml ve Bitner, 2000, s. 33). Bir ülkede hizmet sektörünün gelişimi, o ülkenin gelişmişlik düzeyinin de bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan, kalite kavramı subjektif bir kavramdır. En basit Şekliyle müşterinin gereksinimlerinin tatmini olarak tanımlanabilir (American Society for Quality-ASQ, 2011). Literatürde bu konuya yönelik yapılan çalışmalarda hizmet pazarlaması ve hizmet kalitesi arasında güçlü ve pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir (Rafiq ve Ahmed, 1995; Iacobucci, Ostrom ve Grayson, 1995; Lee, Lee ve Yoo, 2000; Athanassopoulos ve Iliakopoulos, 2003; Nsir, 2003; Aydın, zer ve Arasil, 2005; Ahmad ve Ahmad, 2008; Nimako ve Azumah, 2009). Bu konuyla ilgili araştırmaların farklı sektörlerde yapılmaya devam edildiği (Tayyar ve Dilşeker, 2012; Osman ve Sentosa, 2013; Cheng, Mansori ve Huei, 2014; Bucak ve Turan, 2016; Weng-Kun, Yueh-Shian ve Li-Mei, 2017; Solimun ve Fernandes, 2018; Ping-Lung, Bruce ve Ching-Chin, 2019) ve son dönemlerde teknolojik hizmetler ve e-hizmetlere ilişkin çalışmaların yoğunlukta olduğu (Nga, Chovancov ve Tri, 2020; Ali vd., 2021; Sasono vd., 2021) görülmektedir.

Teknolojik gelişmeler dünyanın her tarafında iletişim sektörünün hızla değişmesine yol açmıştır. Günümüzde internet, cep telefonları iletişim imknlarımızı artırmakta ve hayatımızı kolaylaştırmaktadır. 2010 yılında küresel ölçekte 2 milyar civarında internet ve 4,5 milyar civarında cep telefonu kullanıcısı varken, 2021 yılı itibariyle bu göstergelerin sırasıyla 5,1 milyar ve 8 milyara ulaştığı görülmektedir (Internet World Stats (IWS), 2010-2021). Küresel ölçekte hızla yaşanmakta olan bu tür gelişmeler Kıręızistan'da da gözlemlenmektedir. Ülkede 2010 yılında 2 milyon civarında internet kullanıcısı ve ilk GSM operatörünün faaliyetine (1994) başladığı yılda 98 bin civarında cep telefon kullanıcısı varken, 2021 yılında bu göstergelerin sırasıyla 3,1 milyona ve 5,2 milyona ulaştığı görülmektedir (DataReportal-DR, 2021). Ülkede son dönemlerde hizmet sektörünün nicel göstergeleri artış göstermesine rağmen, hizmet kalitesi ve pazarlama uygulamaları ile ilgili ciddi açıkların olduğu dikkatleri çekmektedir. Özellikle Kıręızistan GSM sektörü ile ilgili sınırlı sayıda akademik çalışma bulunmaktadır (zden ve Oktay, 2009; Polat ve Maksüdünov, 2015). Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Kıręızistan'da GSM sektöründe hizmet pazarlaması ve kalite uygulamalarını değerlendirmektir.

Hizmet Sektöründe Pazarlama Karması Bileşenleri

Hizmet sektörünün ülke ekonomisine katkısı sadece gelişmiş ülkeler için değil, gelişmekte olan ülkeler için de göz ardı edilemeyecek düzeylere ulaşmıştır. Üstelik sektörün büyümesi ve yaygınlaşması her geçen gün ilerlemekte ve hayatımızın tüm alanlarını kapsamaktadır. Belki de bu yüzdedir ki, hizmetlerin sınıflandırılmasında herkesçe kabul görmüş ortak bir yöntem henüz bulunmamaktadır. Bir tanıma göre, hizmet, insan veya makineler tarafından insan gayretiyle üretilen ve tüketicilere doğrudan fayda sağlayan, fiziksel olmayan rnler Şeklinde tanımlanmaktadır (Karahana, 2006, s. 27). Hizmetler ihtiyaçları giderme Şekline göre tamamen soyut olabileceği gibi, somut özellikler de taşıyabilir. Diğer taraftan, ihtiyaçları giderme aracına göre insan gücüne dayalı olabileceği gibi, makine veya teknolojiye dayalı da olabilir (Миронова, 2003). Hizmetlerin sınıflandırılması sadece istatistik veriilerin bir sistematik içerisinde toplanmasını sağlamakla sınırlı değildir. Uygulanacak pazarlama stratejileri ve politikaları hizmetin türüne göre de farklılık göstermektedir (Lovelock, 1983).

Şekil 1. Hizmetlerin Sınıflandırılması (Muşonova, 2003)

Hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin pazarlama yöneticisi hizmet türünün yanı sıra, ürünlerine ait dört temel spesifik özelliği de göz önünde tutmalıdır. Bu temel özellikler (Rust vd., 1996, s.7-10); hizmetin soyutluğu, hizmetin bölünmezliği, hizmetin değişkenliği ve hizmetin dayanıksızlığıdır. Hizmet pazarlamasının temel dayanaklarının sözü geçen özelliklerden oluştuğu bilinmektedir. Hizmet sektörünün gelişmesine paralel olarak pazarlama uygulamaları da gelişme göstermiştir.

Pazarlama 1960'lı yıllardan itibaren hızlı bir gelişme kaydetmiş ve pazarlama karması olarak bilinen kavram ortaya çıkmıştır. Pazarlama karması – pazarlamanın çeşitli araçlarından (ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma) koordineli bir şekilde yararlanılmasıdır ve ilgili literatüre pazarlamanın 4P'si olarak aktarılmıştır (McCarthy, 1964; Goi, 2009). Ancak, hizmet pazarlaması, geleneksel pazarlamanın 4P'sinden daha fazlasını gerektirmektedir. Yani, hizmet pazarlaması geleneksel pazarlama karmasına ek olarak katılımıcıları, süreç ve fiziksel ortamı da kapsamaktadır ve literatürde pazarlamanın 7P'si olarak bilinmektedir (Zeithaml ve Bitner, 2000, s. 19). Tablo 1'de ayrıntılarının yer aldığı pazarlama karması elemanlarından hizmet sektörü ile ilgili olan ek bileşenlere bakacak olursak, hizmet üretimi önemli ölçüde insan gücüne dayanmakta, yani tüketicilerin satın aldığı hizmetlerden memnuniyeti katılımıcılardan büyük oranda etkilenmektedir.

Tablo 1. Pazarlamada «4P - 4C» ve «7P - 7C»

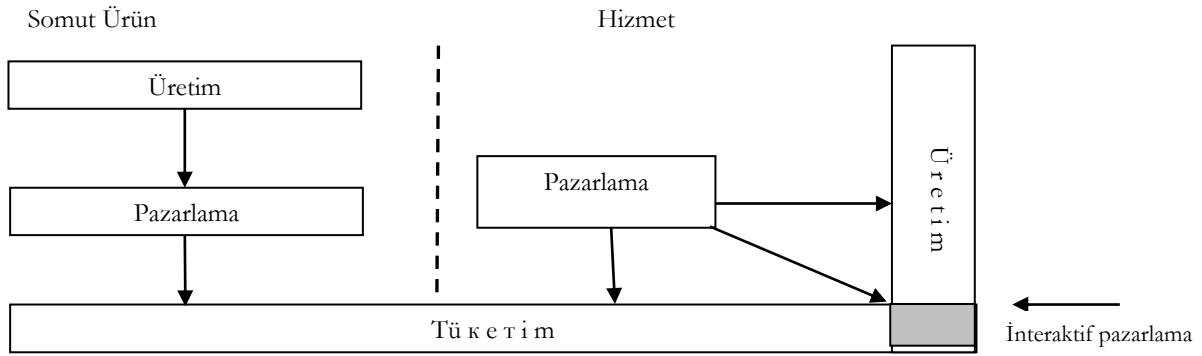
«4P»		«4C» - «7C»		«7P»	
Product	Ürün	Consumer wants and needs	Tüketici istek ve ihtiyaçları	Product	Ürün
Price	Fiyat	Cost to satisfy	Tüketicilere maliyeti	Price	Fiyat
Place	Dağıtım	Convenience to buy	Satın alma kolaylığı	Place	Dağıtım
Promotion	Tutundurma	Communication	İletişim	Promotion	Tutundurma
		Customer Care	Müşteri hizmetleri	People	İnsan
		Connectivity	Etkileşim	Process	Süreç
		Content	İçerik	Physical Evidence	Fiziksel kanıt

Kaynak: Zeithaml ve Bitner, 2000, s. 19

Buradaki katılımıcı işletmenin personeli ve daha önce aynı işletmenin hizmetinden yararlanan bir müşterisi de olabilir. Hizmet üreten ve pazarlayanlarla birlikte, hizmet faaliyet alanı içerisinde bulunan hizmet destekleyicileri ve tüketiciler de dâhil olmak üzere yer alan tüm insanlar katılımıcılar olarak adlandırılır. Kaliteli bir hizmet için katılımıcı faktörü tek başına yetersizdir. Üzerinde durulması gereken önemli diğer bir faktör süreçle ilgilidir. Süreç, hizmetin üretiminden tüketicisine kadar izlediği yol, hizmetin hızı gibi konuları içermektedir. Süreç yönetimi, tüketicinin istediği kalitedeki bir hizmetin istediği yerde ve

istediği zamanda hazır bulundurmasıyla ilgili düzenlemelerdir. Bilindiği gibi, hizmetler üretildiği yerde tüketilir ve tüketici işletmenin fiziksel ortamını görme ve değerlendirme şansına sahiptir. Fiziksel ortam veya fiziksel olanaklar işletmelere olumlu bir imaj kazandırır. Dolayısıyla, hizmet işletmeleri tüketicilerin beklentilerine uygun dış ve iç görünüme, personelin dış görünümüne önem vermeleri gerekmektedir (Λαβλοκ, 2005, s. 43).

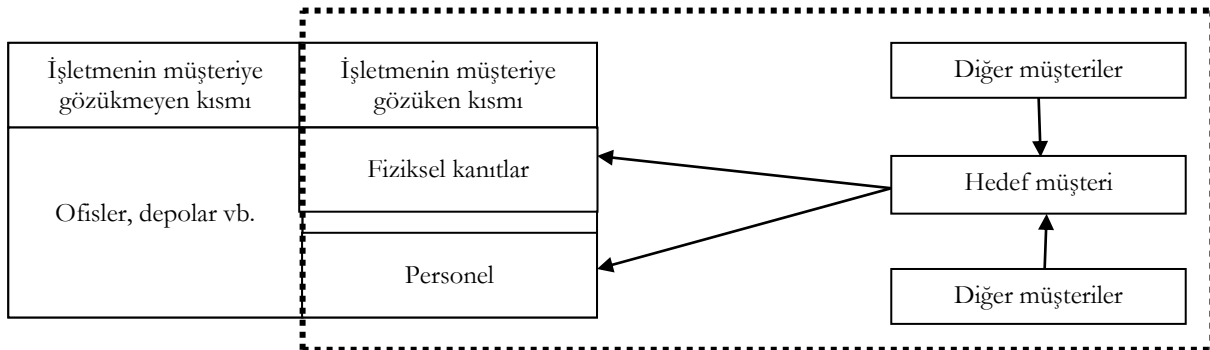
İlgili literatürde pazarlamanın '7P' modelinin yanı sıra başka modellerin de olduğu bilinmektedir (Новагопов, 2000, s. 40-55; Grönroos, 1982, s. 30-41; Λαβλοκ, 2005, s. 1-997). 1970'lerde Avrupa ülkelerinde ve ABD'de hizmet pazarlaması ayrı bir disiplin olarak gelişmeye başlamış ve bunun öncülerinden biri de J. Rathmell (1974) olmuştur. Rathmell hizmet pazarlaması ile ilgili Şekil 2'de gösterilen modeli önermiştir (Grönroos, 1982, s. 32).

Şekil 2. Rathmell'in Hizmet Pazarlaması Modeli (Grönroos, 1982, s. 32)

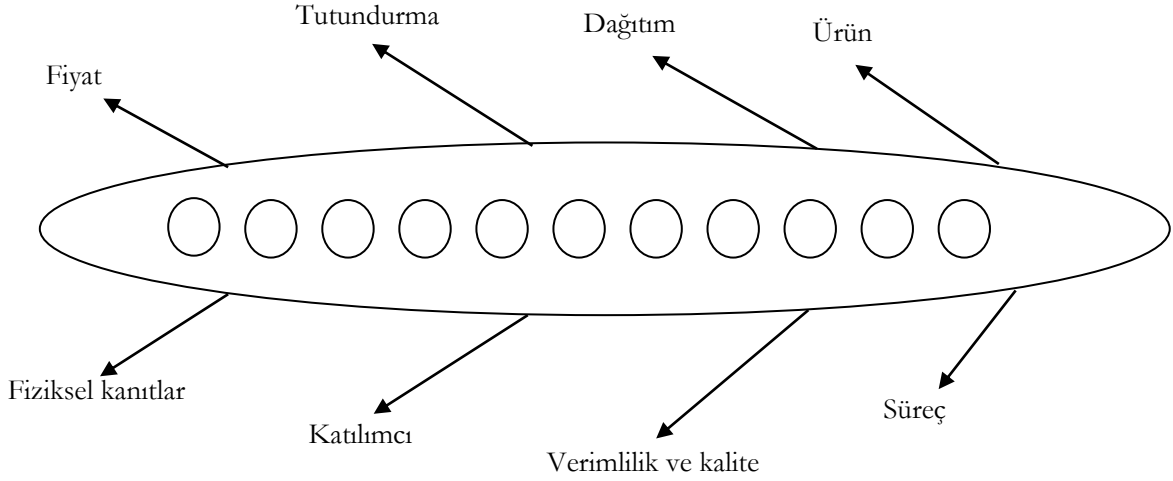
Modelde somut ürün ile hizmet pazarlaması arasındaki fark gösterilmektedir. Rathmell'e göre somut ürünlerde birbiri ile bağlantılı, ancak birbirinden ayrı düşünülebilecek üretim, pazarlama ve tüketim süreçleri yer almaktadır. Buna karşılık, hizmet sektöründe üretim ile tüketim eş zamanlı gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber, hizmet sektöründe geleneksel pazarlamanın yanı sıra üretici ile tüketici arasındaki etkileşim de çok önemlidir. Yani, işletmenin pazarlama faaliyetleri geleneksel pazarlama ve etkileşimli pazarlama faaliyetlerinden oluşmaktadır.

Rathmell'in modeli hizmetin ayrılmazlık, yani üretim ve tüketiminin eş zamanlılık özelliğine vurgu yapmaktadır. Buna karşılık, Eiglier ve Langeard (1976) tarafından önerilen bir başka model, hizmet sektöründe katılımcı ile fiziksel kanıtların önemine vurgu yapmaktadır. Söz konusu modelde işletme ikiye ayrılmış; birincisi müşteriye gözükmeyen kısımlar (ofisler, depolar vs.), ikincisi ise hizmetin sunulduğu ve müşterilerin doğrudan gördükleri kısımlardır. Modele göre, hedef müşteri hizmeti sunan personelin davranışlarından, işletmenin sahip olduğu fiziksel ortamdan ve hizmet esnasındaki diğer müşterilerin davranışlarından etkilenmektedir (Новагопов, 2008, s. 44).

Şekil 3. Eiglier ve Langeard'ın «Servuction» Modeli (Новагопов, 2008, s. 44)

Bu alanda diğer bir çalışma Lovelock (2005) tarafından yapılmıştır. Çalışmasında hizmet pazarlamasının '7P'sine sekizinci 'P' olarak verimlilik ve kaliteyi (Productivity and quality) eklemiştir. Lovelock'a göre hizmet işletmesinde pazarlama karması sekiz temel bileşenden oluşmaktadır. Onların ilk yedi tanesi bilinen pazarlama karması elemanlarıdır. Sekizincisi yazarın katkısı olarak önerilmiştir. Tabii ki rekabet ortamında verimlilik ve kalite işletmeler açısından olmaz olmaz konular içerisinde yer almaktadır.

Şekil 4. Ch. H. Lovelock'un Hizmet Pazarlaması Modeli (Лавлок, 2005, s. 51)

Hizmet sektöründe pazarlama karması işletme yönetimi tarafından kontrol edilebilir değişkenlerdir. Hizmet işletmeleri bu karmayı yönetirken, sadece yönetim ile pazar arasındaki ilişkileri değil, yönetim ile personel (içsel pazarlama), personel ile pazar (etkileşimli pazarlama) arasındaki ilişkileri de göz ardı etmemelidir. Tüm bu faktörler sonuç olarak hizmet kalitesini etkilemektedir.

Hizmet Kalitesi Yönetiminde Pazarlamanın Yeri

Kalite subjektif bir kavramdır. En basit şekliyle müşterinin gereksinimlerinin tatmini olarak tanımlanabilir (ASQ, 2011). Ancak, kalitenin tanımlanması esas amaç değil, esas olan işletme ile ilgili olan tüm tarafların (yönetim, personel, tüketici, devlet vb.) kalite denildiğinde aynı şeyi kastedip kastedmediğini tespit etmektir (Хақсөвөр, Рендер, Расел, ve Мердик, 2002, ss. 437-438). Yani, kalite bir anlamda tüketicinin işletmeden beklenti düzeyidir. Literatürde kalite ile ilgili ilk girişim ve çalışmalar 19. yüzyılda başlamıştır. Bu konuda, ilgili literatürde en çok rastlanan bilim adamları olarak Feigenbaum, Juran, Deming, Ishikawa vd. bilinmektedir.

Kalite yönetimi, kalite standartları alanında Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO), Amerikan Kalite Kontrol Derneği (ASQ), Avrupa Kalite Kontrol Örgütü (EOQ) gibi birçok ulusal ve uluslararası kuruluş faaliyet göstermektedir. Bunların içerisinde ISO'nun ortaya koyduğu kalite standartları bugün 161 ülkede 750.000'in üzerinde kuruluş tarafından kullanılmaktadır (International Organization for Standardization-ISO, 2010). Bu örgütlerin faaliyetleri hizmet kalitesine olan ilginin artmasına neden olmuştur.

İlk zamanlar kalitenin tanımlanması ve ölçülmesine yönelik çalışmalarda kalite kavramı daha ziyade somut ürünlerin özellikleri dikkate alınarak tanımlanmıştır. Fakat 1970'lerden sonra dünyada hizmet sektörünün hızla gelişmesine paralel olarak hizmet kalitesi de sık sık tartışılmaya başlamıştır.

Hizmet kalitesine ilişkin ilk model Grönroos (1982) tarafından önerilmiştir. Grönroos hizmet kalitesinin (SQ – Service Quality) boyutlarını üçe ayırmıştır:

$$SQ = f(CI, TQ, FQ) \quad (1)$$

Birincisi kurumsal imaj olup (CI – Corporate Image), tüketicilerin hizmet kalitesini değerlendirirken işletme imajını dikkate almalarından oluşmaktadır. İkincisi olan teknik kalite ise (TQ - Technical Quality), bir hizmetin göreceli olarak nicel yönlerine işaret etmektedir. Üçüncüsü fonksiyonel kalitedir (Functional Quality) (Grönroos, 1982, ss. 33-34).

Daha sonra Parasuraman, Berry ve Zeithaml (1988) tarafından SERVQUAL ve Cronin ve Taylor (1992) tarafından SERVPERF modeli geliştirilmiş ve ikisi de literatürde yaygın kabul görmüştür. Söz konusu iki model hizmet kalitesini ölçmek için 22 sorudan oluşan bir ölçek kullanmaktadır. Fakat SERVPERF modeline göre hizmet kalitesi (SQ – Service Quality) sadece algılanmanın (PQ - Perceived Quality) bir fonksiyonu olduğunu ve doğal olarak ölçeğin tek boyutlu olması gerektiğini savunmaktadır.

$$SQ = f(PQ) \quad (2)$$

Buna karşılık, SERVQUAL modeli ise beş temel boyuttan (Fiziksel Görünüm, Güvenilirlik, Yanıt Verebilirlik, Güvence, Empati) oluşmaktadır. Yazarlara göre hizmet kalitesi (SQ – Service Quality) beklentiler (EQ – Expected Quality) ve algılamaların (PQ - Perceived Quality) bir fonksiyonudur.

$$SQ = f(PQ, EQ) \quad (3)$$

Literatürde sözü geöen ölçeklerin sıkça tartışmaya konu edildiği ve çalışmaların bir kısmının bu modeli geliştirmeye, diğer bir kısmının ise bu modeli eleştirmeye yönelik olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, hizmet kalitesini ölçmeye yönelik yapılan çalışmalarda bu beş boyutun dışında fiyat, imaj gibi faktörlerin de araştırma kapsamına dâhil edildiğine rastlanmaktadır (Nimako ve Azumah, 2009; Zhang, Feng, 2009).

Literatür taraması sonucunda hizmet kalitesinin boyutları olarak tanımlanan değişkenlerin çoğu aslında pazarlama karması elemanlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, beklenen ve algılanan hizmet kalitesine pazarlama karmasının büyük ölçüde etki ettiği öne sürülebilmektedir.

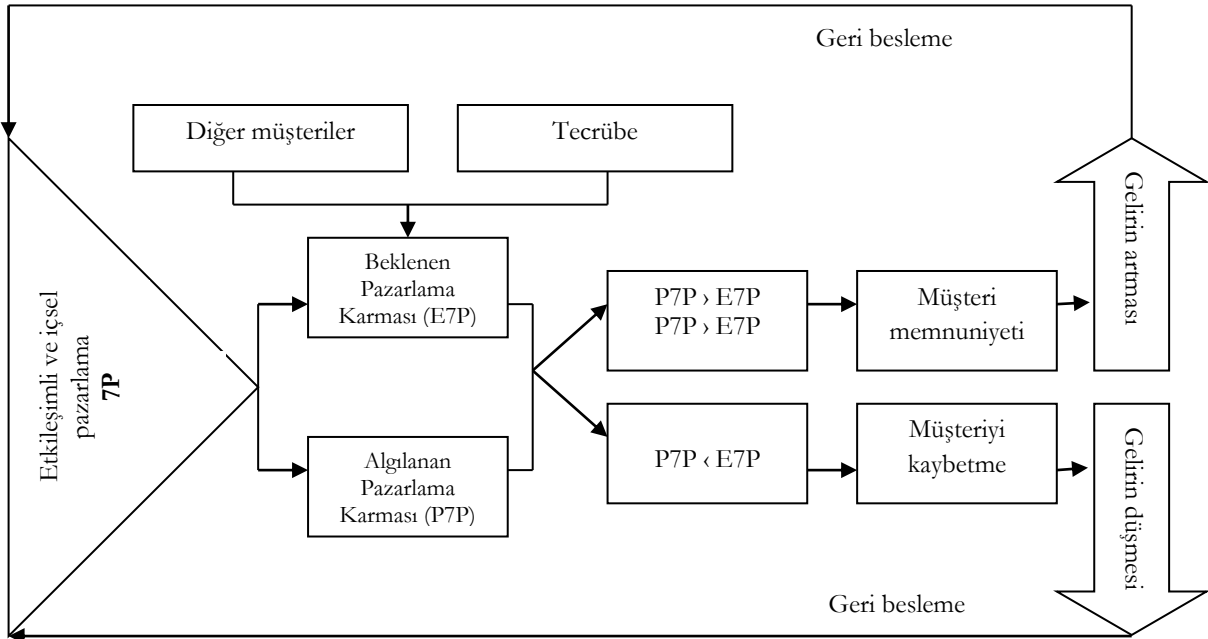
Hizmet pazarlaması, hizmet kalitesi ile ilgili yapılan literatür taraması sonucuna dayalı olarak hizmet sektöründe pazarlama ve kalite yönetim modeli aşağdaki şekli almaktadır.

$$SQ = f(E7P, P7P) \quad (4)$$

SQ – Service Quality – Hizmet Kalitesi

E7P – Expected 7P – Beklenen Pazarlama Karması

P7P – Perceived 7P – Algılanan Pazarlama Karması

Şekil 5. Önerilen Hizmet Pazarlaması ve Kalite Yönetim Modeli (Literatüre dayalı olarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Hizmet kalitesinin müşterilerin pazarlama performansından beklenti ve algılarına göre şekillendiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, işletmeler pazarlama karması bileşenlerini müşterilerin beklediği düzeeye eşit veya beklentilerinin üzerinde gerekleştirebilirlerse, müşterilerin algıladığı hizmet kalitesi pozitif yönde

olmakta ve müşteri memnuniyetine yol açmaktadır. Teorik olarak var olan söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin farklı ülkelerde, farklı sektörlerdeki durumları değerlendirilmelidir.

Kırgızistan'da GSM Sektöründe Pazarlama ve Kalite Uygulamaları

Kırgızistan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş ve dünya ekonomisine entegre olma yönünde piyasa ekonomik sistemine geçiş sürecini başlatmıştır. Dolayısıyla, piyasa ekonomisinin önemli öğelerinden olan özel mülkiyet, girişimcilik, rekabet, pazarlama gibi kavramlar ile ilk defa karşı karşıya kalmıştır. Her ne kadar, pazarlamaya planlı ekonomik sistemde de ihtiyaç olduğu, Sovyet döneminde de pazarlama teorisinin ve uygulamalarının öğrenilmesine yönelik çalışmaların yapıldığı söylenebilir (Fox, Skorobogatykh ve Saginova, 2005), faaliyetler ülke üst yönetiminde yer alan ve daha çok uluslararası ticaretten sorumlu dar bir çevre ve belirlenmiş ideolojilerin sınırları içerisinde kalmıştır. Diğer taraftan, yeni oluşmakta olan özel sektörde yoğun bir rekabet söz konusu olmadığı için, yerli girişimci ve yöneticilerin müşteri odaklı pazarlama konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaması nedeniyle aradan geçen 15 yıllık sürede işletmeler üretim ve satış anlayışı ile faaliyetlerine devam etmek zorunda kalmıştır. O dönemdeki Kırgızistan piyasasında pazarlama anlayışı, pazarlamayı gerektiren ortamın henüz oluşmadığından yabancı sermayeli olarak kurulan işletmeler de müşteri odaklı pazarlama yaklaşımını bilinçli olarak uygulamamışlardır (Maksüdünov, 2007). 2010 yılında hala birçok sektörde işletmeler kısa süreli kar elde etmenin ötesine geçememişlerdir. Ancak, o dönemde uygulanmakta olan özelleştirme çalışmaları ve ülke içinden ve dışından yatırımcıların katılmalarıyla her alanda hem rekabet yükselmekte, hem de tüketicilerin ekonomik gücü, tüketim bilinci ve tercih imkânları da artmıştır. 1991 yılında hizmet sektörünün GSMH'deki payı % 28 iken 2010 yılında % 47'ye ulaşmıştır (KC Milli İstatistik Komitesi-KC MİK, 2011) ve 2020 yılı itibarıyla de % 49,6 olduğu bilinmektedir (World Bank, (WB), 2021). Hizmet sektörü içerisinde, hızlı büyümesi ve teknolojiye dayalı olması ile dikkat çeken alt sektörlerden biri GSM sektörüdür.

GSM sektörü ağırlıklı olarak makine ve teknolojiye dayalı bir hizmet türüdür ve hizmet sektörü içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Daha önce değinildiği gibi, hizmet sektörünün GSMH'deki payı % 50 civarında olup (81174,1 milyon som), bu rakamın % 11'i GSM sektörüne denk gelmektedir (KC MİK, 2010). Kırgızistan'da ilk GSM operatörü 1994'te faaliyetine başlamıştır. Kırgızistan Cumhuriyeti Milli İletişim Ajansı (KC MİA) verilerine göre, 2010 itibarıyla, bu sektörde 7 operatörün toplam abone sayısının 5.275.477 olduğu ve 2020 yılı itibarıyla operatör sayısının 4'e düştüğü, ancak kullanıcı sayısının ise 7.315.943'e çıktığı görülmektedir (KC MİA, 2010, 2020). Sektörün özellikleri, rekabet koşulları, işletme sahiplerinin tecrübeleri nedeniyle diğer hizmet sektörlerine kıyasla daha aktif bir pazarlama politikası yürütmektedirler.

GSM sektöründe pazarlama uygulamalarını pazarlama karması bileşenleri kapsamında 2010 yılı için değerlendirdiğimizde ve 2021 yılı itibarıyla yaşanan değişimleri özetlediğimizde aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. GSM Sektöründe Pazarlama Karması Uygulamalarının Genel Özellikleri

«7P»	Uygulama özellikleri ve açıklamalar
Ürün	<ul style="list-style-type: none"> - DAMPS, CDMA, GSM, 3G standartlarında GSM hizmeti sunmaktadırlar. - Call Center, numara değiştirme, kaybolan sim kartların değiştirilmesi, internet hizmeti bulunmaktadır. - Kullanıcı ile operatör arasında resmi bir sözleşme yapılmamaktadır. - Son 15 yılda bu sektöre 400 milyon \$ civarında yatırım yapılmış olup, 10 binlerce istasyon kurulmuştur. - GSM hizmetinin ürün hayat eğrisinin gelişme aşamasında olduğu söylenebilir. - 2021 yılına geldiğimizde 4G internet, ürün çeşitliliğindeki artış, kullanıcılar ile resmi sözleşmelerin yapıldığını görülmektedir.
Fiyat	<ul style="list-style-type: none"> - Kırgızistan GSM sektöründe fiyat politikası pazarlama anlayışı çerçevesinde değil, piyasada geçici olarak meydana gelen şartlara göre şekillenmektedir. - GSM sektöründe rekabet genel olarak fiyat politikasını belirlemek ile birlikte, müşteri memnuniyeti ve sadakati açısından yeterli olmadığı söylenebilir. - Mevcut fiyatların gerçekçi olmadığı, talep fazlalığından kaynaklanan yüksek fiyatlar söz konusudur. - 2021 yılına geldiğimizde fiyat politikasında önemli bir değişim olmamakla birlikte, 2010 yılına göre daha gerçekçi bir fiyat düzeyi olduğu söylenebilir.

Dağıtım	<ul style="list-style-type: none"> Sektördeki tüm işletmeler GSM hizmetini ülkenin her yerinde satışa sunamıyorlar. Bunun için yatırım yapmaları, istasyonlarını kurmaları gerekmektedir. SİM kartların satışı ve kontör yükleme hizmetlerini hem kendilerine ait ofisler, hem de araçlar (perakendeciler) kullanarak yürütmektedirler. 2021 yılına geldiğimizde dağıtım kanalının yapısı ve işleyişi teknolojik gelişmelerden etkilendiğini, digital dağıtım (online ödeme, mobil cüzdan uygulamaları vb) kanalının yoğunlaştığını gözlemlemekteyiz.
Tutundurma	<ul style="list-style-type: none"> GSM sektöründe pazarlama karması bileşenleri açısından fiyattan sonra gelen en canlı uygulanan bileşeni tutundurma diyebiliriz. Sektördeki işletmeler pazar payını arttırabilmek için tutundurma karması elemanlarından yoğun bir şekilde kullanmakta ve kendi aralarında yoğun bir rekabet içerisinde. Tutundurma faaliyetleri ile verilen 'söz' her zaman yerine getirilmediği, genel olarak tutundurma faaliyetleri işletmelerin çıkarlarına yoğunlaştığı söylenebilir. 2021 yılına geldiğimizde, tutundurma faaliyetleri hala aktif bir şekilde devam etmekte ve digital kanallardan yoğun bir şekilde yararlandığı görülmektedir.
Katılımcı	<ul style="list-style-type: none"> Hizmetin yeni olması ve yoğun talep görmesi müşterilerin ekonomik olarak güçlenmekte olduklarını ve pazarın yenilikleri kabul etmeye açık olduğuna işaret etmektedir. Karşı karşıya oldukları müşteri profili ağırlıklı olarak Y kuşağından oluşmaktadır. GSM sektörü sağlağı iş ortamı ve olanakları ile çalışanlar açısından cazibesi yüksek iş yerleri olarak görülmektedir. Dolayısıyla, aradıkları özelliklere sahip insanları bulmada önemli zorluklar olmadığı gibi, onların geliştirilmesi için de geniş imkânlarla sahip oldukları görülmektedir. 2021 yılına geldiğimizde, firmaların büyümesi ile hem istihdam edilen insanların sayısı artmakta, hem de 10 yıl öncesine göre daha kalifiye elemanlara sahip olabilmektedir. Ayrıca, günümüzde insanların hayatını cep telefonu ve internet bağlantısı olmadan düşünmek imkânsız hale gelmiştir.
Süreç	<ul style="list-style-type: none"> GSM operatörlerinin yeni kullanıcılar kaydetme, müşterilerin şikâyetlerini yönetme gibi süreçlerini düzenleyen mevzuat zayıf olduğu için bu bileşende önemli eksikliklerin olduğu ileri sürülebilir. Müşteri şikâyetlerinin (yazılı veya sözlü) cevaplandırılması ile ilgili standartların olmaması dikkate çekmektedir. Firmaların süreçler ile ilgili içsel standartlarının olmaması hizmet kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. 2021 yılına geldiğimizde, zorunlu sözleşme, hizmet kalitesine yönelik mevzuat değişiklikleri nedeniyle süreç bileşenin daha iyi durumda olduğu belirtilebilir.
Fiziksel kanıtlar	<ul style="list-style-type: none"> Sektörün genel olarak kapasitesi tüm ülkeyi kapsayacak düzeyde olmadığı, firmalar arasında ciddi farklılıklar olduğu söylenebilir. Fiziksel kanıtlar anlamında, özellikler iletişim ağının genişletilmesi için yatırımların devamlı yapılmakta olduğu dikkate çekmektedir. Sektördeki her bir firmanın kendine ait kurumsal kimlik bileşenlerinin (logo, renk, web sitesi vs) olduğu ve tüketiciler nezdinde farklılaşmaya çalıştıklarını söylemek mümkündür. 2021 yılına geldiğimizde, fiziksel kanıtların gözle görülür bir şekilde değiştiğini ve geliştiğini söyleyebiliriz.

Kaynak: Mevcut bilgi kaynakları dikkate alınarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

GSM sektörünün özellikleri, rekabet koşulları ve işletme sahiplerinin tecrübeleri de yansıdığı için, bu sektör diğer hizmet sektörlerine göre daha aktif bir pazarlama politikası izlemektedir. Ancak, pazarlama karması bileşenleri açısından değerlendirdiğimizde fiyat, tutundurma ve fiziksel kanıtlar gibi bazı elemanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak, pazarlama karmasının sinerji yaratabilmesi için bütünleşik bir yaklaşım ve müşteri odaklı pazarlama anlayışının olması gerekmektedir. Hizmet kalitesi müşterilerin bekledikleri ve algıladıkları pazarlama performansına bağlı ise, bu konuda mevcut işletmeler ne kadar başarılıdır? Bu konuların saha araştırmaları ile desteklenmesi gerekmektedir.

Kırgızistan'da kalite konusunda uygulamalar (standartlar, mevzuat vb.) yeni değildir ve Sovyet döneminde geliştirilen araçlar (ГОСТ-standart) hala kullanılmaktadır. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde birçok gelişmeler yaşanmıştır. 1992 yılından başlayarak ülkede devlet sertifikasyon sistemi geliştirilmeye, teknik mevzuat, ulusal ve uluslararası standartlar, sektörel ve kurumsal standartların oluşturulma süreci başlamıştır (Токсобаева ve Токсобаев, 2007, s. 200). 1992'de 'Tüketici Hakları Kanunu' kabul edilmiş, 1999'da ISO standartların Kırgızistan'da adaptasyonu ile ilgili uluslararası kuruluşlarla ortak çalışmalar başlatılmıştır. GSM sektöründeki işletmeler de hızla uluslararası standartları benimsemekte ve bu konuda da kendi aralarında bir rekabet içerisinde bulunmaktadır.

Kırgızistan'da hizmet sektörü ve özellikle GSM hizmetinin teknik kalitesine yönelik bir takım somut adımların yapılmakta olduğu bir gerçektir. Ancak, hizmet kalitesi açısından bu yeterli değildir. Piyasa

ekonomik koşullarında firmaların rekabet avantajı elde edebilmeleri için teknik kalite kadar, fonksiyonel kalite de önemli yer tutmaktadır (Grönroos, 1982). İlgili literatüre baktığımızda, farklı ülkelerde yapılan araştırmaların hizmet kalitesinin fonksiyonel boyutuna yoğunlaştığı söylenebilir (Athanasopoulos ve Iliakopoulos, 2003; Woo ve Fock, 1999; Ahmad ve Ahmad, 2008; Nimako ve Azumah 2009). Kırgızistan örneğinde GSM sektöründe hizmet kalitesi ile doğrudan ilgili olmamakla birlikte, bu sektördeki pazarlama ve yönetim konularını içeren sınırlı sayıda akademik çalışmalar (Özden ve Oktay, 2009; Polat ve Maksüdünov, 2015) bulunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde işletmelerin pazarlama anlayışını benimsemesini zorunlu kılan belli başlı eğilimler söz konusudur. Piyasaya arz edilen mal ve hizmetler her geçen gün artmaktadır. Yani işletmeler yoğun bir rekabet ortamında faaliyet göstermektedir. Küresel bazda, tüketicilerin seçim şansının yükselmesi, alım güçlerinin artması, tüketim bilinçlerinin artması nedeniyle tüketiciler güçlü konuma gelmektedir. Diğer taraftan, çevre sorunlarının küresel boyut kazanması işletmeleri sadece tüketici ihtiyaçlarına odaklanmakla sınırlı kalmayıp toplum çıkarlarını da göz önünde bulundurmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, kalitenin belirlenmesinde tüketicilerin beklenti ve algılamalarının esas alınması zorunlu olmaktadır. Kalite düzeyinin yükseltilmesi ile rekabet üstünlüğü kazanılmakta, firma pazar payını artırmakta ve prestij sağlamaktadır. Bu koşulları sağlayamayan işletmeler piyasadaki çekilmek zorunda kalmaktadır. İşletme yönetiminin kararları sağlam bir bilgiye dayalı olarak alınması önem taşımaktadır. Bu açıdan araştırma faaliyetleri ön plana çıkmaktadır (Аристов, 2009, s. 11-18). Özellikle, pazarlama ve kalite konularında bilgiye dayalı karar verme eğilimi gözlemlenmektedir. Pazarlama ve kalite ile ilgili literatür incelendiğinde, bir birini tamamlayan iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalite müşteri gözüyle değerlendirilmekte ve hizmet kalitesinin pazarlama performansına dayalı olarak şekillendiği görülmektedir.

Küresel ölçekte yaşanmakta olan bu tür eğilimler ulusal bazda işletmelere de etkisini göstermektedir. Kırgızistan'da özel sektör henüz gelişme aşamasında olup, gelişmiş ülkelerdeki piyasa koşulları tam olarak oluşmuş değildir. Hizmet sektörü hızla gelişmekte ve özellikle GSM sektörü karlılığı en yüksek sektörlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu sektörde uygulanmakta olan pazarlama ve kalite uygulamalarının değerlendirilmesi (2010) sonucunda, işletmelerin ticari faaliyetlerinde pazarlamanın güncel yaklaşımlarına, müşteri odaklı anlayışına yeterli düzeyde yer verilmediği söylenebilir. 2021 yılında hizmet pazarlaması ve dolayısıyla hizmet kalitesine ilişkin gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Ancak, piyasa koşullarından kaynaklanan şartlara bağlı olarak işletmelerin hala müşteri odaklı, kalite odaklı pazarlama anlayışını benimsemedikleri de bilinen bir gerçektir. Sektörün genel olarak etkinliği, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin uzun dönemli başarıları ancak kaliteli hizmet sunmakla gerçekleşebilecektir. Bu doğrultuda, sektörle doğrudan ilgilenen devlet kurumlarına, işletme yöneticilerine ve bu alanda bundan sonra yapılacak bilimsel çalışmalara yönelik olarak öneriler geliştirilebilir.

İlgili devlet kurumları ulusal ve uluslararası kalite standartlarının işletmeler tarafından uygulanması, sektörde serbest rekabet koşullarının oluşturulması, tüketici haklarının korunmasına yönelik hukuki altyapının geliştirilmesi ile ilgili çalışmalarını sürdürmelidir. GSM işletmelerin kalite standartlarını benimsemeleri ve uygulamaları teşvik edilmelidir.

İşletmeler müşteri memnuniyetini esas alan anlayışı bir kurum kültürüne dönüştürmesi gerekmektedir. Hizmet kalitesi, pazarlama ve diğer tüm işletme faaliyetleri ile ilgili kararların pazarlama araştırmalarından elde edilen sağlam bilgilere dayandırılmalıdır. Yani, araştırmaya önem verilmeli ve araştırma giderlerine yatırım olarak bakılmalıdır. Pazarlama karması içerisinde fiyatla ilgili düzenlemelerde mümkün olduğu kadar müşteri odaklı olmaya, fiyat politikasının istikrarlı olmasına özen göstermelidir. Müşterileri şikayetleri hızlı ve düzenli olarak değerlendirilmeli ve müşteriye hizmeti doğrudan sunan personele önem verilmelidir. Bu bağlamda, insan kaynakları yönetiminin son gelişmeleri takip edilmeli, çalışanlara iç müşteri gözüyle bakılmalıdır. Bu konuda daha detaylı bir araştırma mevcut ve potansiyel müşteri kitlesi üzerinde yapılarak, hizmet kalitesine ilişkin içsel standartlar oluşturulabilir. İşletmeler bütünleşik pazarlama yaklaşımı ile hareket etmeli ve kaliteli hizmetin sürdürülebilir gelişmenin anahtarı olduğunu unutmamalıdır.

Hizmet pazarlaması ve hizmet kalitesine ilişkin sorunlar, Kırgızistan'da GSM sektörüne özgü bir durum değildir. Bilindiği gibi, hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetine ilişkin sorunlar ülkemizde birçok devlet ve özel sektör kurum ve kuruluşlarının gelişmesine engel olmaktadır. Sonuç olarak, pazarlama ve kalite anlayışı sadece bir ürünün veya bir işletmenin değil, genel olarak toplum hayatının kaliteli olmasını, toplumun mutlu olmasını amaçladığı unutulmamalıdır.

Etik Beyan

“Kırgızistan GSM Sektöründe Hizmet Pazarlaması ve Hizmet Kalitesi Uygulamalarının Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma derleme bir makale olduğundan etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, A. ve Ahmad, H. (2008). Marketing mix drivers of clients satisfaction in technology – enabled service: study of Nigerian GSM subscribers. *Communication of the IBIMA*, 1, 84-90. Erişim adresi: <https://ibimapublishing.com/articles/CIBIMA/2008/643567/643567.pdf>.
- Ali, B. J., Saleh, Akoi, S., Abdulrahman, A. A., Muhamed, A. S., Noori, H. N. ve Anwar, G. (2021). Impact of service quality on the customer satisfaction: case study at online meeting platforms. *International Journal of Engineering, Business and Management*, 5(2), 65-77. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=3839031>.
- ASQ. (2011). *American Society for Quality*, Erişim adresi: <http://www.asq.org>, 26.08.2011.
- Athanassopoulos, D. A. ve Iliakopoulos, A. (2003). Modeling customer satisfaction in telecommunications: assessing the effects of multiple transaction points on the perceived overall performance of the provider. *Production and Operations Management*, 12(2), 224-245. Erişim adresi: <https://www.semanticscholar.org/>.
- Aydın, S., Özer, G. ve Arasil, Ö. (2005). Customer loyalty and the effect of switching costs as a moderator variable: A case in the Turkish mobile phone market. *Marketing Intelligence & Planning*, 23(1), 89-103.
- Bucak, T. ve Turan, Ö. (2016). Restoranlarda hizmet kalitesinin misafir memnuniyetine etkisi: Çanakkale merkezinde bir araştırma. *International Journal of Social Science*, 49 (1), 287-304. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ckuibfd/issue/31317/371995>.
- Cheng, B. L., Mansori, S. ve Huei, C. T. (2014). The associations between service quality, corporate image, customer satisfaction, and loyalty: evidence from the Malaysian hotel industry. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 23(3), 314-326.
- Cronin, Jr., J. ve Taylor, S. (1992). Measuring service quality: a reexamination and extension. *The Journal of Marketing*, 56, 55-68.
- Goi, Ch. L. (2009). A review of marketing mix: 4Ps or more? *International Journal of Marketing Studies*, 1(1), 2-14.
- Grönroos, Ch. (1982). An applied service marketing theory. *European Journal of Marketing*, 16(7), 30-41.
- DR. (2021). *DataReportal*. Erişim adresi: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-kyrgyzstan>.
- Iacobucci, D., Ostrom, A. ve Grayson, K. (1995). Distinguishing service quality and customer satisfaction: the voice of the customer. *Journal of Consumer Psychology*, 4(3), 277-303. doi:10.1207/s15327663jcp0403_04.
- ISO. (2010). *International Organization for Standardization*. Erişim adresi: <http://www.iso.org>.
- IWS. (2010-2021). *Internet World Stats*. Erişim adresi: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>.
- Fox, K. F. A., Skorobogatikh, I. I. ve Saginova, O. V. (2005). The Soviet evolution of marketing thought, 1961–1991: from Marx to marketing. *Marketing Theory*, 5(3), 283-307.
- Karahan, K. (2006). *Hizmet pazarlaması*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- KC MİA. (2010, 2020). *KC Milli İletişim Ajansı Raporları*, Erişim adresi: <http://nas.gov.kg/dp/ezhegodnye-otchety-agentstva>.
- KC MİK. (2011, 2021). *KC Milli İstatistik Komitesi*, Erişim adresi: www.stat.kg.
- Lee, H., Lee, Y. Ve Yoo, D. (2000). The determinants of perceived service quality and its relationship with satisfaction. *Journal of Service Marketing*, 14(3), 217-231. doi:10.1108/08876040010327220.
- Lovelock, Ch. (1983). Classifying services to gain strategic marketing insights. *Journal of Marketing*, 47(3), 9-20. doi:10.2307/1251193.
- Maksüdünov, A. (2007). KOBİ'lerin pazarlama anlayışının belirlenmesine yönelik Kırgızistan'da bir araştırma. İçinde G. Gençyılmaz (Edt.), *4. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi*. (ss. 403-414). İstanbul, Türkiye: TC İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- McCarthy, E. J. (1964). *Basic marketing*. II: Richard D. Irwin.
- Nâsir, S. (2003). Türkiye'de GSM sektöründe müşteri memnuniyeti: Kullanıcıların operatör değiştirme eğilimlerinin saptanması. İçinde Ş. Akdoğan (Edt.), *8. Ulusal Pazarlama Kongresi* (ss. 211-228). Kayseri, Türkiye: Kalkan Matbaacılık.
- Nga, T. V., Chovancová, M. ve Tri, H. T. (2020). The impact of e-service quality on the customer satisfaction and consumer engagement behaviors toward luxury hotels. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 21(5), 499-523.
- Nimako, S. G. ve Azumah. K. (2009). *An assessment and analysis of customer satisfaction with service delivery of mobile telecommunication networks in Ghana* (Master Thesis). Lulea University of Technology, Sweden.

- Osman, Z. ve Sentosa, I. (2013). Mediating effect of customer satisfaction on service quality and customer loyalty relationship in Malaysian rural tourism. *International Journal of Economics Business and Management Studies*, 2(1), 25-37. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=2196815>.
- Özden, K. ve Oktay, K. (2009). Kırgızistan'da GSM operatörleri müşterilerinin fiyat algılamalarına yönelik bir araştırma. *Sosyoekonomi*, 10(10), 159-175. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/197656>.
- Parasuraman, A., Berry, L. ve Zeithaml, V. A. (1988). SERVQUAL: multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40. Erişim adresi: <https://www.semanticscholar.org/>.
- Ping-Lung, H., Bruce, C. Y. ve Ching-Chin, Ch. (2019). The influence of service quality on customer satisfaction and loyalty in B2B technology service industry. *Total Quality Management & Business Excellence*, 30(13-14), 1449-1465.
- Polat, D. D. C. ve Maksüdünov, Y. D. D. A. (2015). Mobil telefon tercihinde etki faktörleri-Kırgızistan'daki üniversite öğrencileri üzerine bir çalışma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 187-208.
- Rafiq, M. ve Ahmed, P. K. (1995). Using the 7Ps as a generic marketing mix: An exploratory survey of UK and European marketing academics. *Marketing Intelligence & Planning*, (13)9, 4-15.
- Rust, R. T., Zahorik, A. J. ve Keiningham, T.L. (1996). *Service marketing*. New York: Harper Perennial.
- Sasono, I., Jubaedi, A. D., Novitasari, D., Wiyono, N., Riyanto, R., Oktabrianto, O., ... Waruwu, H. (2021). The impact of e-service quality and satisfaction on customer loyalty: empirical evidence from internet banking users in Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(4), 465-473.
- Solimun, S. ve Fernandes, A.A.R. (2018). The mediation effect of customer satisfaction in the relationship between service quality, service orientation, and marketing mix strategy to customer loyalty. *Journal of Management Development*, 37(1), 76-87.
- Tayyar, N. ve Dilşeker, F. (2012). Devlet ve vakıf üniversitelerinde hizmet kalitesi ve imajın öğrenci memnuniyetine etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 184-204. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23512/250505>.
- Weng-Kun, L., Yueh-Shian, L. ve Li-Mei, H. (2017). The interrelationships among service quality, customer satisfaction, and customer loyalty: examination of the fast-food industry. *Journal of Foodservice Business Research*, 20(2), 146-162.
- Woo, K-Sh. K. ve Fock, H. Y. (1999). Customer satisfaction in the Hong Kong mobile phone industry. *The Service Industries Journal*, 19(3), 162-174.
- World Bank. (2021). *World Development Indicators*, Erişim adresi: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.
- Zhang, X. ve Feng, Y. (2009). *The impact of customer relationship marketing tactics on customer loyalty within Swedish mobile telecommunication industry* (Master Thesis), Halmstad University, Halmstand.
- Zeithaml, V. A. ve Bitner, M. J. (2000). *Service marketing: integrating customer focus across the firm*. Boston: Irwin McGraw-Hill.
- Аристов, О. В. (2009). *Управление качеством*. Москва: Инфра – М./ Aristov, O.V. (2009). *Upravleniye kachestvom*. Moskva: Infra-M.
- Лавлок, К. (2005). *Маркетинг услуг: Персонал, технологии, стратегии*. Москва: Вильямс. / Lovelock, Ch. (2005). *Marketing uslug: personal, tehnologii, strategii*. Moskva: Viliyams.
- Миронова Н. В. (2003). Маркетинг различных типов услуг. *Маркетинг в России и за рубежом*, 4. Erişim adresi: <http://www.mavriz.ru/articles/2003/4/31.html>. /Mironova, N. V. (2003). Marketing v razlichnih tipov uslug. *Marketing v Rossii i za rubejom*, 4. Erişim adresi: <http://www.mavriz.ru/articles/2003/4/31.html>.
- Новаторов, Э. (2008). Сравнительный анализ теорий маркетинга услуг. *Вестник СПбГУ*, 8(2), 40-55. Erişim adresi: <http://vestnikmanagement.pu.ru/archive/pdf/350.pdf>. / Novatorov, E. (2008). Sravnitelnyy analiz teoriy marketinga uslug. *Vestnik SpbGU*, 8(2), 40-55. Erişim adresi: <http://vestnikmanagement.pu.ru/archive/pdf/350.pdf>.
- Токсобаева, Б.А. ve Токсобаев, Б.Т. (2007). *Система менеджмента качества*. Бишкек. /Toksobaeva, B.A. ve Toksobaeva, B.T. (2007). Sistema menedjmenta kachestva. Bishkek.
- Хаксвер, Ж., Рендер, Б., Рассел, Р.С. ve Мердик, Р. Г. (2002). *Управление и организация в сфере услуг*. (2-е международное издание). Питер. / Haksever, J., Render, B., Rassel, R.S. ve Merdik, R.G. (2002). *Upravleniye i organizatsiya v sfere uslug*. (2-e mejdunarodnoye izdaniye). Piter.

EXTENDED ABSTRACT

Technologic developments have led to rapid changes in the communication sector all over the world. Today, the internet and mobile phones increase our communication opportunities and make our lives easier. While there were around 4.5 billion mobile phone users on a global scale and 5,3 million in Kyrgyzstan in 2010, these indicators are seen to reach 8.0 billion and 7.3 million, respectively, by 2021. Despite the increase in the quantitative indicators of the service sector in the country, it is noteworthy that there are serious gaps in service quality and marketing practices. Therefore, the main purpose of this study is to evaluate service marketing and quality management practices in the GSM sector in Kyrgyzstan.

In the information era, every business is seen as a service business, and every manager is seen as a service manager. Market conditions make impossible to sell a tangible good to the consumer without additional services or, on the contrary, without supporting a service with tangible products. Service industry in a country is accepted as a development indicator of the country. Academic studies show that service industry is the leading sector in many economies and the theoretical basis on management of the industry is constantly being developed and supported by new researches. According to the literature on service marketing and service quality, there is a strong and positive relationship between these two variables. And recent studies are focusing on marketing and quality of technological services and e-services. Studies show, that service quality should be defined by consumers. The consumer at an estimation of services pays attention to such factors such as physical environment, reliability, empathy etc. Efficient management of these factors demands application of the modern concept of marketing at the enterprises. In other words, it can be concluded that the service quality is the result of marketing performance of service operators.

Kyrgyzstan declared its independence in 1991 after the collapse of the Soviet Union and started the process of transition to the market economic system in order to be integrated into the world economy. During this transition period Kyrgyzstan is exposed to many new concepts such as private property, entrepreneurship, competition and marketing, which are important elements of the market economy, for the first time. Since domestic entrepreneurs and managers in the private sector didn't have sufficient knowledge and experience in customer-oriented marketing approach, businesses continued to apply production and sales-oriented marketing concepts. On the other hand, since the understanding of marketing in the Kyrgyzstan market at that time and the environment requiring marketing were not yet formed, even businesses established with foreign capital did not consciously apply the customer-oriented marketing approach.

The GSM sector follows a more active marketing policy than other service sub sectors in Kyrgyzstan due to the characteristics of the sector, the conditions of competition and the experience of the business owners and managers. However, when we evaluate the industry practices in terms of marketing mix components, it is seen that the companies' activities are concentrated on some elements such as price, promotion and physical evidence. Compared to 2010, it is seen that there are some developments regarding service marketing and thus service quality in 2021. If the service quality depends on the marketing performance that the customers expect and perceive, how successful are the existing businesses in this regard? These issues need to be supported by field studies.

In this direction, results of this paper can offer some crucial insights in terms of managerial and public policy implications. Relevant state institutions should continue their efforts on the implementation of national and international quality standards by enterprises, the creation of free competition conditions in the sector, and the development of the legal infrastructure for the protection of consumer rights. GSM enterprises should be encouraged to adopt and implement quality standards. GSM companies need to transform their corporate culture from product oriented approach to customer oriented. Decisions regarding service quality, marketing and all other business activities should be based on sound information from marketing research. In other words, research should be given importance and research expenses should be considered as an investment. Integrated marketing should be adapted by GSM companies as a key to high quality services and sustainable development.

Problems related to service marketing and service quality are not unique to the GSM sector in Kyrgyzstan. As it is known, problems related to service quality and customer satisfaction hinder the development of many public and private sector institutions and organizations in our country. Modern understanding of marketing and quality isn't only limited to a product or a business, it is crucial in terms of quality in the society.